859.0.09/S40

MIHAIL SEBASTIAN

OPERE

I. PROZA

14636

ACADEMIA ROMÂNĂ

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

Colecția OPERE FUNDAMENTALE
Coordonatorul colecției: acad. EUGEN SIMION

MIHAIL SEBASTIAN

OPERE

I. PROZA

Ediție coordonată de
MIHAELA CONSTANTINESCU-PODOCEA
Text ales și stabilit, note, comentarii și variante
MIHAELA CONSTANTINESCU-PODOCEA
și
OANA SAFTA

Prefață de EUGEN SIMION

Academia Română
Fundația Națională pentru Știință și Artă
București • 2011

Tehnoredactare computerizată: EUGEN CIUCĂ

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Sebastian, Mihail
Opere / Mihail Sebastian. - București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2011 -
2 vol.
ISBN 978-973-1744-90-2
Vol. 1. : Proză. - 2010. - ISBN 978-973-1744-65-0

821.135.1-821

Lucrare realizată în cadrul
Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”

Cartea a apărut cu sprijinul
Fundației familiei Menachem H. Elias

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin
Fundației Naționale pentru Știință și Artă

PREFAȚĂ

Mihai Sebastian a debutat ca prozator prin niște *Fragmente dintr-un carnet găsit* (1932), un jurnal gidian cu temele generației sale (generația care cere primatul spiritului și impune în literatură ca punct esențial „experiența”): *aventura cunoașterii, sentimentul tragicului, ratarea, sfințenia, pasiunile lucide, revolta spiritului* și *eliberarea simțurilor* etc. Sunt și motivele epicii lui Eliade din această fază insurgentă a „generației tinere”... Proza lui Sebastian este, în fapt, o autoficțiune sub forma unui jurnal găsit (o strategie epică răspândită în secolul anterior!), scris de un intelectual care e de părere că lumea este opera ratată a lui Dumnezeu și că „experiența” individului nu servește la nimic. Primele propoziții din jurnal ne avertizează în acest sens: „O experiență. Am oroare de termenul ăsta [...]. Eu nu pot să trăiesc cu foaia de observație în mână”... Naratorul – care în această proză eseistică, nu are nume – notează, totuși, întâmplările prin care trece, face observații despre femeile pe care le întâlnește, definește natura pasiunilor pe care le cunoaște, în fine, se confesează și judecă faptele (actele) din confesiunea sa cu un sentiment, e drept, de plictiseală și dezamăgire. Își *scrie*, cu un cuvânt, experiențele, chiar dacă teoretic le detestă. „Negaționismul” intră dealtfel în filosofia de existență a acestei generații de tineri deciși să schimbe, nu numai preocupările literaturii, dar și stilul lumii românești.

În carnetul găsit pe podul Mirabeau e vorba de „umilința de a rata” – o umilință pe care personajul lui

Sebastian n-o cunoaşte pentru că el se consideră dinainte un ratat, de dezgustul de viață şi, în genere, de mediocritatea inerentă a existenței, de crize sufleteşti, contestate şi acestea. Eroul din interiorul acestor notații lipsite în chip deliberat de „artă" s-a instalat demult în inima tragicului, este absent, nu are crize sufleteşti şi consideră iubirea o „ocupație secundară". Nu iubeşte nici conceptele şi nu face nicio deosebire între bun şi rău, urât şi frumos. Cât despre morală, lucrurile sunt şi mai clare: „nu cunosc nici un sfânt moral [...]. Morala şi sfințenia se exclud". Morala lui este să accepte cu scepticism ceea ce există, binele şi răul deodată. Prietenul său, medicul M.D., apără drepturile inteligenței, drepturi pe care personajul acesta sastisit de tot ce există nu le recomandă. „Tragedia de a nu fi înțeles?" – întreabă el, şi răspunsul sceptic vine numaidecât: „Nu cunosc; vreți să spuneți plăcerea, patima, extazul de a nu fi înțeles"... Neînțelegerea îi pare, dar, o bucurie a spiritului. Îl urăşe pe Descartes, nu ştiu prea bine de ce, şi mai zice o dată că opera lui Dumnezeu este coruptă până în adâncuri. („tot e mizerabil şi meschin şi abject"). Are sentimentul că trăieşte în provizoriu şi este conştient de „păcatul nedesăvârşirii". Cunoaşte bine singurătatea şi aspiră la insensibilitatea pietrelor. Înainte de a începe ceva, tânărul acesta *egotist*, ieşit din eseurile lui Stendhal şi din prozele lui Gide (Perpessicius sesizează corect această alianță), cumulează toate scepticismele lumii intelectuale şi vorbeşte de „inutilitatea oricărei experiențe". El admiră doar „demnitatea copacilor" pentru că aceştia se iubesc fără efuziune.

Eroul egotist e francez şi nu are respect pentru pasiunile în care nu intră şi „un dram de ostilitate". „E principiul lor viril, lucid şi permanent". Filosofia lui de existență, dacă acceptă una, se bazează pe „o mare lene şi un precis simț al deşărtăciunii". Visează o moarte fără metafizică: o moarte „cuminte, familiară, fără mister", deosebindu-se la acest punct – nu va fi, dealtfel, singurul – de eroii lui Eliade. Se deosebeşte şi în ceea ce priveşte iubirea. Când întâlneşte pe romanțioasa *E,* o tratează cu plictiseală şi se desprarte tot aşa de ea, convins dinainte că totul este iluzie şi deşertăciune. Nu caută nici aventura (tema predilectă a literaturii tinere din epocă) şi, în genere, eroul acestor fragmente nu aşteaptă nimic şi, în consecință, nu caută nimic. Nu crede, practic, în nicio valoare, şi cinismul lui dezabuzat aminteşte de amoralismul personajelor lui Gide, modelul tinerilor prozatori români după război. Mircea Eliade încercase, cu câțiva ani în urmă, două romane gidiene (*Romanul adolecentului miop* şi *Gaudeamus*...) rămase în manuscris. Sebastian nu mizează însă pe dramele conştiinței, nici pe varianta existenței tragice.

Se vede limpede că personajul-narator din aceste exerciții epice, dominant eseistice, este nedeterminat, singura lui dimensiune sesizabilă este negația. Negația, paradoxal, ca o formă de inerție. Unicul act existențial pe care îl aşteaptă este împlinirea unui miracol. Îşi recunoaşte o dispoziție în acest sens, fără a preciza de ce natură ar putea fi miracolul şi de unde ar putea răsări într-o lume fără sensuri majore. Pare, de aceea, un erou abstract scos din eseistica negaționistă a lui Cioran. Un Cioran minimalizat, fără mituri, uşor ridiculizat... Epic vorbind, *Fragmentele* reprezintă un experiment şi, de ne-am baza doar pe el, n-am bănui un posibil prozator. Mai mult epicism există în articolele critice ale lui Sebastian şi în reflecțiile lui morale, remarcabile încă de la început.

*

Epicul este mai bogat şi observația psihologică mai profundă în *Femei* (1933), o adițiune de portrete, scene de viață şi mici narațiuni din dosarul de existență al lui Ştefan Valeriu, intelectual mai puțin cinic decât naratorul din carnetul găsit pe Pont Mirabeau. Este şi el, în fond, un „amoralist" mai curios, mai disponibil, în fine, un observator mai bun al psihologiei feminine. Trece prin mai multe experiențe erotice (Renée, Marthe, Odette, Arabella) şi le observă cu o răceală de moralist cultivat. Portretele şi reflecțiile privind comportamentul femeii în situații delicate (în esență: în momentele de intimitate, atunci când simțurile exploadează şi morala este în primejdie) au consistență şi, de data aceasta, confirmă un prozator autentic mai degrabă din clasa lui Stendhal decât a lui Gide. Aceasta vrea să spună că pentru prozatorul Mihail Sebastian arta prozatorului se bizuie, în esență, pe capacitatea de a observa pasiunile şi de a reflecta în privința naturii și complexității lor. În ceea ce privește femeia, el nu acceptă ideea lui Gide (sau, cel puțin nu o exprimă) că femeia nu are *caracter*, ci numai instincte, și nici ideea că i-ar lipsi sentimentul tragicului. Este mai aproape de părerea Virginiei Woolf, și anume că femeia este, în iubire, rareori frivolă și reacția ei merge de la instinct spre dramă. În *Femei* întâlnim o varietate de tipuri feminine, toate definite în funcție de complexul (comportamentul) lor erotic. Figurația epică în narațiune este redusă, atât cât face posibilă analiza și portretul. Abia scăpat de un examen de doctorat, românul Ștefan Valeriu merge într-o pensiune din Alpi și acolo dă peste o lume pestriță, venită de peste tot. Renée Rey este soția unui fermier din Tunisia, Marthe Bonneau coboară din Paris, Odette Mignon – de 18 ani – vine nu se știe de unde și dispare după o noapte de pomină. Prilej pentru lucidul Ștefan Valeriu (un personaj care revine în prozele lui Mihail Sebastian) să remarce reacțiile lor în această comedie a moravurilor care este existența mondenă. Marthe reprezintă tipul femeii austere („frumusețea ei este gravă și stăpânită”), într-o nesfârșită stare de veghe, o variantă a Doamnei T. în lumea cosmopolită. Mâinile ei (mâna este în acest cod al senzualității un punct de reper) sunt ferme, și discursul ei nu trădează nicio tulburare afectivă. Naratorul lui Sebastian o urmărește cu atenție și-i analizează cu oarecare cruzime gesturile, femeia frumoasă și austeră face la fel, iar relația dintre ei nu-i decât un joc al privirilor și al judecăților nerostite. Când sunt, totuși, comunicate, propozițiile nu depășesc sfera corectitudinii sentimentale. Enigmatică și seducătoare cu măsură, orgolioasă și inaccesibilă, de o mondenitate studiată, Marthe Bonneau pare scoasă dintr-un roman de analiză de la începutul modernității.

Când ea părăsește pensiunea, lui Ștefan Valeriu îi cade în brațe, la propriu, Renée, mai puțin sofisticată, tipul femeii cu pasiuni rapide și dezordonate, urmate de scurte căințe. „Renée este cea mai goală femeie din lume”, spune despre ea naratorul, făcându-i un portret lipsit de grandoare și poezie, într-un stil exact, normal prozaic. Stil epic bun, stil de proză modernă, anticalofilă, în tradiția stendhalienilor: „Renée Rey are un trup urât, mîini foarte delicate, subțiri și fragile la încheietură, picioarele sperioase, obrazul brun, buzele arse de o permanentă febră și ochii umbriți. Îmbrăcată, are, în ciuda rochilor ei bine tăiate, un aer stângaci care le face străine de ea și nepotrivite. Numai seara, când se face frig și își aruncă pe umeri șalul ei de mătase brodată, care o învăluie toată, își recâștigă grația de plantă, pe care Ștefan i-o observase, cu indiferență, de altminteri, din primul ceas. Goală, devine mult mai tînără decât este și șoldurile i se desenează crud, impudic din cauza coapselor lungi de adolescentă.”

Prozatorul face aici și în narațiunile ce urmează studii de caz și, cum s-a observat, schițează portrete urmate de reflecțiile sale asupra acestor pasiuni de vacanță. Lângă Renée, tunisianca disponibilă și cu remușcări de soție virtuoasă, apare în acest tablou al pasiunilor mondene Odette Mignon, o adolescentă inteligentă, concupiscentă, răutăcioasă și virgină. Este din clasa tinerilor (adolecenților) *insoumis* care populează literatura de la începutul secolului al XX-lea. Îi aflăm și în primele romane (unele rămase în manuscris, cum am arătat) ale lui Eliade. Sebastian aduce varianta lui, punând accent, în portret, pe ideea de pasiune turbulentă și imprevizibilă, mofturoasă, specifică senzualității tinere. Odette îl ține pe scepticul Ștefan la ușă o noapte întreagă, apoi, a doua seară, îl așteaptă goală în camera lui, după care dispare fără urme... În nomenclatorul sentimental al lui Mihail Sebastian, Odette ilustrează adolescența misterioasă și insurgentă care își începe viața sexuală printr-un act gratuit, ca eroii lui Gide.

Arabella, alt personaj din colecție, este artistă la circ, cu o biografie încărcată și o fire blajină, fără mari discrepanțe în comportament. „Avea un gust de miez de pâine”, spune despre ea naratorul – același Ștefan Valeriu, expert medic, acum, trimis în misie în Franța. Iubește în taină și fără speranță o Maria rămasă în țară și, îndrăgostit de Arabella, rămâne la Paris și duce alături de ea o viață de boem. Medicul expert, aflăm aici, este și el un „insoumis” în variantă bucureșteană, adică rebel eșuat în boemă, un celibatar predestinat, ostil ideii de căznicie. De aceea vagabondează de la o femeie la alta și nu se lasă niciodată „fixat”. Reușește într-o oarecare măsură să-l îmblânzească Arabella care nu-i deloc tipul femeii pasionate și intelectuale, este doar o femeie tânără „destinsă în lene și indiferență", o „voluptate odihnită", notează prozatorul. Artistă și, aparent, ușor accesibilă, ea nu admite frivolitățile și, când este dusă să participe la o „partuză", se scandalizează. Sinceră, loială, *fără mari dileme își părăsește trupa și-l* urmează pe medicul român boem, cântă prin barurile pariziene pentru a câștiga bani (descrierea boemei artiste pariziene este remarcabilă în narațiune) și într-o zi pleacă, dându-i sfaturi utile ca o soție grijulie care se duce la piață:

„Dacă se face frig, Ștefan, să-și pui seara paltonul. Mai ales spre lac, e răcoare!"...

În fragmentul intitulat *Maria* prozatorul schimbă naratorul și într-o oarecare măsură tipologia. Cel care observă și se confesează, aici, este personajul feminin. Tot el este cel care suportă agresiunea iubirii. Maria este o femeie inteligentă, analitică și... captivă. Captiva unei iubiri de care nu este mulțumită și din care nu poate și, la urma urmei, nici nu vrea să iasă. Iubește un bărbat orgolios și puternic (Andrei) și este iubită fără șanse, se poate deduce *printre rânduri*, de nestatornicul Ștefan Valeriu, naratorul de până acum. Maria se confesează în scris celui din urmă, analizându-și pasiunea în care s-a instalat. Este, ca literatură, proza cea mai bună din volumul *Femei*. O proză analitică în stilul lui Anton Holban. Maria ilustrează femeia inteligentă dedicată, până la umilință, unui sentiment. „Un temperament de castelană", o recomandă prozatorul în fișa pe care i-o întocmește. O castelană, trebuie adăugat, care este bucuroasă atunci când servește un despot capricios. Andrei a intrat în viața ei într-un moment de neatenție și oboseală, după un divorț traumatizant. E brutal și cinic, uneori obscen, un mic aventurier terorist, zice ea resemnată: „am mers prea departe ca să mă întorc, sunt prea obosită ca să sfârșesc. Un amor mi se pare un lucru atât de complicat, un angrenaj atât de apăsător și minuțios, încât mi-e imposibil să mă desfac dintre rotițele lui, să tai legăturile mărunte care mă fixează, să trec peste asediul tuturor detaliilor din care a crescut și între care m-a închis. Sunt convenții fizice între mine și Andrei, sunt prejudecăți comune, sunt deprinderi, al căror gust de pasiune l-am pierdut poate sau l-am uitat, dar de care nu mă pot despărți, pentru că știu că în momentul acela ar redeveni chinuitoare, întocmai ca o mână bolnavă, care te lasă în pace atâta vreme cât o ții fixă, dar care te scutură de durere, în clipa în care, din nebăgare de seamă, ai mișcat-o din loc. Mi-e frică să mă apropii de rana asta veche, care se cheamă un amor și simt că e nemăsurat mai bine să las regretele și revoltele mele în pace, în straturile lor sufletești, azi calme, pentru că, cel puțin aici mă aflu, sunt o cunoștință veche a lor și mă simt oarecum la mine acasă. În ziua în care aș ști că Andrei n-are să mai sune niciodată la poarta mea – sunetul lui poruncitor și scurt, pe care îl recunosc între o mie – mă voi găsi dezorientată pentru totdeauna".

Prizioniera acestei pasiuni nefericite nu-i, totuși, victima clasică în amor, femeia, adică, robită de simțuri și inertă spiritual. Discursul ei arată o anumită complexitate intelectuală și o capacitate, iarăși, remarcabilă de a-și analiza pasiunile, erorile, slăbiciunile. Un tip de feminitate care a apărut în proza românească relativ târziu. L-au introdus proustienii, Holban și, înaintea lui, Hortensia Papadat-Bengescu. Sebastian îl studiază pe un fragment redus, folosind procedeul confesiunii. Un jurnal intim, în fapt, sub forma unei epistole adresate unui bărbat (Ștefan) pentru care are un sentiment de dragoste-prietenoasă. Lucida, afectuoasa Maria îl prețuiește, dar nu-l *primește în intimitatea ei*. Preferă să rămână captiva despotului frivol și neloial Andrei. De ce? „Pentru că așa a fost să fie", răspunde ea, cu sentimentul fatalității. Are, totuși, o justificare mai precisă: a intrat în joc într-un moment de confuzie („când lăsase ușile deschise și storurile ridicate") și, fără să vrea, jocul i-a paralizat voința: „Multă vreme m-am crezut liberă, l-am privit detașat și, pentru motivul că îl judecam cu răceală, conștientă de toate defectele lui amuzante, aveam naivitatea să mă cred independentă de el și gata să primesc oricând, cu inima ușoară, o despărțire" – explică ea. O logică sentimentală nu știu cât de credibilă în planul existenței comune, dar verosimilă în plan epic. Capacitatea de a-și medita pasiunea înrobitoare diferențiază și impune acest personaj în psihologia feminității pe care o prezintă, în stilul unei proze eseistice, Mihail Sebastian.

Emilia, ultimul tabolu din expoziție, înfățișează femeia monstruoasă și discretă ca o cârtiță, însoțită cu Irimia C. Irimia, tânăr din Ialomița ajuns student la Paris. Prozatorul mai schimbă o dată stilul epic în sensul că prezintă personajele din afară, cu un efort de obiectivitate. Emilia, fata urâtă și tăcută, se unește cu țăranul din Ialomița și moare când naște un copil. Comentariul sarcastic al prozatorului este superficial în narațiune, dar portretul femeii urâte și îngăduitoare este bun, ca și acela al lui Irimia C. Irimia care, în ciuda înfățișării lui primitive (cel puțin așa îl prezintă naratorul Ștefan Valeriu, boemul sceptic și seducător), respectă în frivolul Paris morala lui de plugar valah (se însoară cu urâta Emilia numai pentru că fusese „fecioară"!)...

Estetic vorbind, talentul epic al lui Sebastian (analiza psihică fină, eseu romanesc, stil despovărat de obsesia literaturii „frumoase", în fine, stil modern, sincronic) se revelează în aceste fragmente care studiază educația sentimentală a unui intelectual dezabuzat și seducător. A început să le scrie, mărturisește într-o însemnare din 25 febr. 1933, în 1929 la București, le-a continuat în 1931 la Paris și le-a încheiat în 1933 la Breaza. „O carte de vacanță", zice el, scrisă cu bucurie („am scris-o numai cu soare mult"). Altădată (7 aug. 1933, spune că a scris-o „cu lene" și că se desolidarizează de eroul său („declar ritos că mă solidarizez"). Tot acum se apără de ideea de a fi scris o carte autobiografică pentru a nu i se atribui, probabil, aventurile prin care trece personajul său.

Ce-i de reținut în aceste exerciții inteligente, opera unui prozator la curent cu evoluția romanului european, este încercarea lui de a aduce o tipologie feminină mai complexă și, prin aceasta, mai originală în proza românească și de a sincroniza stilul epic. Prin stil se înțelege, înainte de orice, un mod de a vedea individul. În cazul de față e vorba de confruntarea, pe tema eternului subiect al erosului, dintre șase femei și un narator / martor / seducător care le observă și notează ceea ce observă (și, în parte, trăiește) într-o proză, complet neinteresată de frumusețea ei formală. Stil exact, nemetaforic, într-un limbaj direct, simplu, preponderent eseistic. În admirația lui Gide și Proust, tânărul Mihail Sebastian (când începe să-și redacteze cartea, autorul are 22 de ani!) urmează, totuși, stilisticește pe Stendhal... Este din acest punct de vedere în consens cu prozatorii din generația sa: Holban, Camil Petrescu și Eliade. Din articolele critice (să nu uităm că, înainte de a fi prozator și dramaturg, Mihail Sebastian este un comentator avizat și statornic al fenomenului literar și că opera lui esențială este cea de critic literar!), deducem că citea în această perioadă, în afară de Stendhal, Proust și Gide, pe Céline, Joyce, John Dos Passos, tot acum sau ceva mai târziu pe Virginia Woolf, Unamuno, Samuel Butler, iar dintre români pe Hortensia Papadat-Bengescu și Holban... Sunt, în genere, lecturile generației tinere de prozatori din deceniile trei și patru. Sebastian, ca și Mircea Eliade, nu ignoră, să se observe, romanul anglo-saxon...

*

Înainte de a scrie romanul care i-a adus cea mai mare glorie, dar și cele mai multe reproșuri (*De două mii de ani*, 1934), Mihail Sebastian mărturisește că a redactat *Orașul cu salcâmi*, publicat în 1935. „Este prima mea carte"- spune el într-o notă din 14 oct. 1935. A început-o, mai aflăm, „acasă" (adică la Brăila!) și a continuat-o la Paris, pe Rue de Clef și pe Rue de Vauginand, unde a locuit... Ce rost au aceste precizări? Oricum nu pentru a justifica estetic romanul și nici pentru a lămuri tema lui interioară. Singurul lucru interesant în aceste mărturii este că tânărul romancier român începe să iasă din spațiul și din tradițiile locale. Merge, de pildă, la Paris și scrie un roman a cărei acțiune se petrece în provincia natală (Brăila) și, în același timp, ține un jurnal al romanului pe care îl publică înainte de a tipări romanul ca atare (*Orașul cu salcâmi*). Strategii noi în literatura română, reputată pentru conservatorismul, întârzierea ei în raport cu viața occidentală. Jurnalul (1929-1932) lămurește într-o oarecare măsură de ce comentatorul reputat de la *Cuvântul* trece la roman. Pentru că, explică el, și-a dat seama că analiza critică nu curpinde ceva esențial, și anume „nevoia de a gândi în fapte și de a realiza o idee în mişcare". Şi că „logica anecdotei" este, în anumite situații, mai adecvată decât logica criticii literare, în situații care privesc, evident, viața curentă. De aceea cronicarul literar începe să facă un fel de reportaj intim în care înregistrează fapte banale de viață, gesturi (şi cu această ocazie descoperă „savoarea gestului"), replici de pe stradă, fotografii de grup şi chipuri singulare, pe scurt: reporterul care se pregăteşte să devină romancier se documentează, fotografiind mişcarea nedefinită a vieții.

Citeşte în acest timp, cum am precizat mai înainte, pe Proust şi Stendhal şi de la acesta din urmă reține că originalitatea şi adevărul se ascund în detalii. Deviza tânărului romancier (luată din *Lucien Leuwen*) este, aşa dar: „plus de détails, plus de détails"... Şi tot de la Stendhal învață că, descriind un om sau un spațiu oarecare, prozatorul trebuie să se gândească, totdeauna, la un fapt real... Recomandări, indiscutabil, bune chiar şi pentru un prozator care-l iubeşte enorm pe Proust. Mihail Sebastian se simte, docamdată, un Robinson tânăr care cercetează un teritoriu necunoscut: „Cred că un roman începe de la această senzație de nedefinire şi vag, printr-un efort către discret şi cunoaştere. Trăieşti un timp într-o ambianță de probabilități şi incertitudini, până când simți că a sosit ceasul convertirii lor în fapte şi zile. Din variantele unui om, o alegi pe cea mai fermă: din toate bănuielile unei situații te fixezi în vecinătatea celei mai profunde. Porneşti neexperimentat şi singur ca un Robinson tânăr în fața oceanului şi a pământului nelucrat. Şi cu uneltele aspre ale începutului inventezi tu şi refaci ostenelile altor mâini."

Teritoriul vag este, pentru Sebastian, provincia românească. Aici vrea să plaseze acțiunea şi tipologia romanului pe care vrea să-l scrie, redactând în prealabil jurnalul romanului. Are idei în acest sens şi ideile sale sunt nemulțumite de literatura de până la el în ceea ce priveşte provincia: *elegii caznice, tipul veteranului şi al inadaptatului, poezie convențională* etc. În realitate, crede Sebastian cu gândul la Brăila sa, provincia este mult mai complexă („provincia este creatoare de tipuri") şi romanul ei aşteaptă să fie scris. Diaristul se desparte, aici, de Camil Petrescu care, se ştie, era de părere că nu se poate face roman modern cu indivizi (provinciali) care duc o viață vegetativă... Sebastian crede că, dimpotrivă, încetineala provinciei este mai aptă decât marele oraş să ofere tipuri originale şi drame ce pot alcătui substanța unui roman modern. „Provincia asta tragică şi istovită, cu miros de vechime şi alură de deznodământ, n-o cunosc în nicio carte românească [...] *Eroul*, în înțelesul unui suflet bântuit de maladia obsesiilor şi a aducerii aminte, de tragic şi ridicol, de excedare şi înfrângere, pleacă din provincie. Fiindcă numai provincialul aduce cu el seriozitatea şi asprimea «cazurilor de conştiință» şi a conflictelor" – scrie prozatorul în *Cuvântul* (8 ian. 1929). De partea cui se află adevărul? Adevărul este că tipuri semnificative se află oriunde există o formă de viață socială şi chiar şi un tăietor de lemne care coboară o dată pe lună în satul lui poate fi erou din roman. Sebastian are dreptate, indiscutabil, când apără şansele provinciei în literatură pentru că, în fapt, nu obiectul este determinat, în operă, ci calitatea ochiului estetic care îl studiază...

Cu aceste idei începe să scrie admiratorul lui Proust *Oraşul cu salcâmi* fără să ştie precis cum vor evolua lucrurile. În jurnalul romanului notează ezitările, soluțiile provizorii, face fişe psihologice, uneori este mulțumit de ceea ce face, alteori promite să nu publice niciodată romanul, socotindu-l un rateu. Trebuie precizat de la început că *Oraşul cu salcâmi* nu-i un rateu, nu-i nici o capodoperă. Este un roman sentimental, mediu ca valoare, fără nicio legătură cu prousianismul şi nici cu Gide decât faptul, poate, în cazul din urmă, că se ocupă de psihologia adolescenților. Adolescenții din oraşul D. (Adriana, Gelu, Angela, Buță, Lucreția etc.) sunt şi ei, în culorile locale, nişte răzvrătiți care se luptă cu inerțiile provinciei dunărene. Ei nu-şi urăsc de moarte familiile, ca eroii lui Gide, dar vor să iasă – şi chiar ies – din morala tradițională a familiei provinciale. Romanul n-a prea convins critica literară din epocă. G. Călinescu este de părere că arta de a portretiza oamenii nu-i la îndemâna autorului şi nici construcția epică nu-i pare bună. Nici mai târziu, criticii literari n-au făcut caz de această proză despre tineri scrisă de un critic literar.

Perpessicius este printre puținii comentatori încântați de intuițiile moderne și de mijloacele artistice rafinate ale criticului – romancier. Ce-i place este, cu precădere, „atmosfera de învăluitoare tristețe, de implacabil determinism în care se desfășoară toate aceste evenimente".

Oricum ar fi, *Orașul cu salcâmi* este un roman lizibil și azi, după 75 de ani de la tipărirea lui. Romanul sentimental studiază psihologia unor adolescenți care descoperă ceea ce unul dintre ei numește „o chemare obscură", iar altul (în fapt, Adriana, eroina centrală) „un lucru tainic și vinovat", adică modificările fiziologice ale corpului și senzualitatea incipientă. Cu descoperirea acestui lucru tainic începe romanul Adrianei și, odată cu el, romanul unui grup de tineri provinciali care au reverii erotice, discută „probleme", fac gesturi nesăbuite, se ascund, ascultă muzică, se logodesc, apoi se separă... Gelu vede ușor răul și ridicolul din lume și dă judecăți aspre, altul citește *Teoria ondulației universale* și face el însuși teorii, Adriana, Elvira, Margareta, Cecilia iau lecții de pian cu Mlle Vitol și se pregătesc să iasă în lume. Buță este „o ființă noduroasă" (variantă a lui Irimia I. Irimia din *Femei* și a teluricului Pârlea din *De două mii de* ani) și se înrolează în armată, în fine, grațioasa Elisabeta Donciu – fiica prefectului – se căsătorește cu Jean Iliescu-Bardă, om de afaceri grobian, și din fata lilială iese la urmă un „Bimbiroc", o nevastă, adică, placidă.

Sunt și detalii, tipuri, drame, senzualități tinere care intră pentru prima dată în romanul românesc și, chiar dacă nu-i vorba de un mare roman, faptul trebuie semnalat. De multe ori tipologia și conflictele românești se înnoiesc prin astfel de scrieri experimentale, nedesăvârșite. Așa procedează în fond, și Mircea Eliade în romanele sale existențialiste de început (*Ieșirea din rai, Huliganii*, mai înainte prin *Isabel și apele diavolului*): acestea nu sunt romane fundamentale, dar așa cum sunt și cât sunt, ele au schimbat în chip considerabil substața romanului românesc. Mihail Sebastian are meritul de a aduce în proză, în afară de o imagine mai complexă și mai diferențiată a provinciei, subiecte, teme, gusturi particulare ocolite până atunci de literatură. Lucreția se căsătorește, de pildă, cu Paul Mlădoianu, tânăr om de finanțe sau om de afaceri, vărul Adrianei și, totodată, primul ei candidat. Menajul tânăr nu merge din motive obscure și, până la urmă, Paul și Lucreția se despart. Sugestia este că Lucreția avusese o legătură erotică secretă, nedefinită precis, cu Sora Denise, o misterioasă călugăriță care se sinucide în ziua în care Lucreția se logodește sau se căsătorește. Bănuiala este că legătura fusese de ordin sexual (homosexualitate), dar prozatorul, prudent, n-o numește ca atare. Subiect tabu, în această fază, pentru romanul nostru, ca tot ce ține în chip direct de sexualitate și, mai ales, de gusturile particulare din această zonă de existență. Sebastian care citise pe Gide, inclusiv jurnalul lui intim, îndrăznește doar pe jumătate să abordeze acest subiect delicat. Notează fără sarcasm și fără indignare că eroina lui, Lucreția, inadaptată la viața conjugală, divorțează și se retrage la mânăstirea în care se sinucisese Sora Denise.

Dar nu drama Lucreției este punctul central în *Orașul cu salcâmi*, ci biografia sentimentală a Adrianei Dunea, adolescenta care descoperă într-o dimineață „un lucru tainic și vinovat", adică feminitatea ei. Romanul are câteva trasee. Descrie mai întâi atmosfera unui oraș provincial (D.), cu autoritățile, tradițiile și micile evenimente mondene (întoarcerea familiei prefectului din concediu parizian, recluziunea voluntară a unui tânăr, apariția unui muzician, Cello Violin, și recitalul pe care îl dă în fața protipendatei orașului, idilele, logodnele ce se leagă și se desleagă în înalta societate locală etc.), fără ca prozatorul să facă studiu social și nici să cerceteze în adânc mentalitățile provinciale. Romanul nu depășește prea mult, sub acest aspect, tradiția, deși autorul are o teorie, s-a văzut, în acest sens. Evită, adevărat, să preia tipologia veche și să facă psihologia inadaptării și să sugereze melancolia sufletelor sensibile ce se sting în viața vegetativă a provinciei. Interesant, relativ nou, este romanul adolescenței provinciale, cu reveriile, bovarismele, micile drame sentimentale și, mai ales, descoperirea sentimentului erotic. La acest punct, Mihail Sebastian întâlnește literatura lui Ionel Teodoreanu. Evită însă, principial, lirismul și caută să pătrundă mai adânc în psihologia personajelor sale, având în față modelele epicii europene. Adriana, Gelu, Elvira, Buţă, Lucreţia, Victor Ioanid nu sunt cinici ca eroii lui Gide şi nici nu provoacă aventura pentru a-şi verifica spiritul. Adriana este ceea ce se poate numi o fată cuminte, bine educată, atrasă de miracolul erotic. Se îndrăgosteşte de Gelu, cochetează cu bovaricul Cello Violin (pe numele lui adevărat Tache Poporeaţă), respinge la început căsătoria profitabilă cu vărul Paul Mlădoianu, apoi o acceptă după ce cunoaşte „gustul intim al trupului", „pasiunea de fiară albă", „fericirea cărnii" cu Gelu, caracter ferm şi temperament violent.

Prozatorul prezintă în limbaj eseistic psihologia acestei relaţii tinere cu momentele ei de ezitare şi de explozie a senzualităţii. De ce această disperare (Adriana încearcă mai întâi să se omoare) după un act voluntar plin de voluptăţi mari? Prozatorul nu spune. Misterele feminităţii tinere. Treceri şi petreceri primejdioase. Primind scrisoarea Adrianei prin care anunţă logodna şi motivele alegerii sale („e singurul bărbat care n-are să ceară explicaţii; are el însuşi atâtea lucruri de uitat, că va fi bun, mulţumit să nu se bage de seamă şi să nu mă întrebe. El vrea o femeie: are s-o aibe. Eu vreau linişte: o voi avea"), Gelu se simte trădat, şi nu înţelege trădarea fetei care i se dăruise trupeşte cu pasiunea sa calmă şi cu elanurile ei secrete. Imaginea Adrianei în braţele altui bărbat este insuportabilă pentru orgoliosul, revoltatul Gelu. Apoi înţelege dinamica vieţii sentimentale şi admite: „Târziu, când fu în stare să-şi aducă aminte şi să cugete, îşi spuse, fără ironie, că această revoltă personală era un detaliu secundar. Că drama, dacă dramă era, se petrecea aiurea, în afară de el. Socotind cinstit, Adriana n-ar fi fost niciodată soţia lui. El n-ar fi consimţit să facă din fetiţa aceea ingenuă o a doua Elisabeta Donciu, pierdută într-o căsnicie nici mai bună, nici mai rea decât toate căsniciile. La sfârşitul iubirii lor stăteau, ca o văpaie de aur şi, cărbune, ultimele nopţi din strada Cerbului şi pe cenuşa unor asemenea amintiri el ştia bine că nu se clădesc niciodată căsnicii, ci doar legende uneori."

Este morala acestei poveşti de dragoste dintre un Paul şi o Virginia dintr-o provincie românească în epoca în care literatura europeană aduce pe scenă fete băieţoase şi adolescenţi cinici şi nesupuşi. Un capitol din romanul *Oraşul cu salcâmi* este intitulat chiar „Paul şi Virginia" şi, din jurnalul romanului, deducem că autorul se gândea la un moment dat să-şi intituleze astfel romanul. Citeşte în timp ce îl scrie *Les Enfants terribles* şi trimite în mai multe rânduri la *Le Grand Maulnes*, la *Les Faux-Monnayeurs* şi, bine înţeles, la *Les Jeunes filles en fleur*... Mihail Sebastian este la curent cu această proză interesantă de psihologia adolescenţei (o vârstă căreia până atunci nu i se recunoscuse o psihologie distinctă, analizabilă, aptă să intre în literatură şi să constituie obiect de analiză şi de tipologie!) şi încearcă o variantă între evocarea lirică şi naraţiunea gidiană. N-a reuşit, trebuie precizat, să creeze tipuri memorabile şi nici n-a dat o imagine pregnantă a provinciei, „cu întreaga ei savoare de comic îmbufnat şi convins", cum anunţa. N-a dat nici romanul provincialului care aduce cu el „asprimea cazurilor de conştiinţă". A scris, mai degrabă, un roman despre sesibilitatea, pudoarea şi senzualitatea tulbure a unor fete din provincie care trec cu nedumerire şi timiditate de la o vârstă la alta, fascinate de miracolul iubirii.

Prozatorul mărturiseşte într-un rând că intenţiona să scrie romanul din punctul de vedere al Adrianei care cumulează în carte aceste pasiuni pline de scrupule. N-a rămas, totuşi, la acest unic unghi de observaţie. Introduce în naraţiune şi punctul de vedere al lui Gelu şi a altor personaje, fără a ignora chiar poziţia naratorului clasic, auctorial. Personajul cel mai conturat în această tipologie de grup este, totuşi, Adriana care, avertizează prozatorul, nu-i „o imorală". Şi are dreptate. Ea nu intră în categoria revoltaţilor gidieni pentru care morala comună trebuie doborâtă. Adriana este o pudică, uşor romanţioasă, care se teme de izbucnirile dezordonate în viaţa sentimentală şi se resemnează în cele din urmă cu mediocritatea unei căznicii burgheze. Din roman se mai reţine figura primitivului Buţă (prozatorul îl compară cu un dulău de mahala prins, în cele din urmă, de hingherii autorităţii) şi aceea a muzicianului Cello Violin, complexat şi mitoman. Compoziţia lui (*Cântec pentru o plecare*), dăruită Adrianei, încheie simbolic această narațiune notabilă despre manifestările erosului juvenil.

*

Ca să dovedească faptul că are capacitate de invenție epică – contestată de criticii literari din epocă, în speță de G. Călinescu – și să dovedească, în același timp, că este în stare să scrie un roman obiectiv, nu numai un roman autobiografic cum i s-a spus mereu după ce a publicat *De două mii de ani*, Mihail Sebastian a scris un roman-roman, adică o ficțiune pură. Biografia autorului, în datele ei publice, nu este, oricum, vizibilă în această narațiune care, alminteri, reia tema din *Femei* și *Orașul cu salcâmi*: tema formării și, de multe ori, a desfacerii unui cuplu sentimental. Sebastian este sensibil la acest aspect, dovadă că în cronica pe care o face romanului *Maitreyi* zice că „fiecărui timp îi trebuie un roman de iubire" și dă o listă de titluri din care nu lipsesc *Daphnis și Cloe* și *Paul și Virginia*. *Accidentul* intră, teoretic vorbind, în această serie tematică. Este tot un roman sentimental, în înțelesul mai vechi al termenului, în care prozatorul introduce datele omului modern. Eroii lui Sebastian pleacă la schi pentru a se purifica sufletește, merg la concerte, frecventează expozițiile, sunt pictori sau profesori care predau în școală pe Bossuet (ca Nora, eroina din *Accidentul*), călătoresc în străinătate și se plâng de dificultățile vieții moderne. Deplasarea romanului de la sat la oraș și intelectualizarea emoției, pe care le ceruse E. Lovinescu, sunt pe cale să se împlinească în deceniul al IV-lea. G. Călinescu pulicase un roman programatic (*Cartea nunții*), reluând vechiul motiv din *Paul și Virginia*, Mihail Sebastian face, în fond, același lucru, cu altă tipologie și alte date ale modernității. Eroii săi nu merg la bar pentru a discuta probleme de metafizică și nici nu asistă la meciuri de box, dar merg la munte pentru a conversa cu natura și pentru a-și vindeca sufletul.

Așa fac, de pildă, Paul și Nora din *Accidentul*, altă variantă românească a modelului clasic Paul și Virginia. Nora este profesoară de franceză la un Institut particular de fete, Paul este, de înțelegem bine profesiunea lui, jurist. Amândoi au în spate o istorie amoroasă din care vor să fugă. Într-o situație mai delicată, Paul iubește o pictoriță fugitivă, nestatornica Ann. Nora are o legătură plicticoasă cu Grig, bărbat frivol și despotic (un personaj care revine în teatrul lui Sebastian). Paul este, moralmente, „liber și singur" și nu mai așteaptă nimic de la nimeni. Este, care va să zică, un mizantrop fără metafizică și deocamdată fără perspectiva de a se mântui. De aceea este neîncrezător când apare Nora. Nora așteaptă o iubire conjugală care nu vine și, de aceea, vegetează într-o relație agonizantă. Intervine însă în viața acestor destine dezabuzate un accident banal (Nora este lovită de un tramvai și, aflat în preajmă, mizantropul Paul o salvează!) și viața personajelor ia alt curs. Un traseu cu multe elemente romanești, scoase din cărțile la modă: ziua accidentului este chiar ziua de naștere a eroului, eroul, pățit, fuge de noua aventură pentru că nu s-a vindecat încă de cea veche, eroina îl așteaptă noaptea chiar în camera lui, dând explicația că i-a fost teamă ca el, mizantropul, să nu se omoare, în fine, după mai multe peripeții fără rost în scenariul romanului, eroii își potolesc aprehensiunile și își istorisesc viața sentimentală.

Povestea lui Paul este mai senzațională: iubește pe Ann, pictoriță cu oarecare succes, femeie capricioasă, predestinată a avea iubiri ușoare. Cel puțin așa crede despre ea Paul fără a fi în stare s-o abandoneze. Are el însuși sentimentul predestinării și are, acum, o silă imensă de viață. „Trebuie să te uit Ann, trebuie neapărat să te uit", zice el gelos și disperat. Vrea, dar nu poate, așa că Nora, actorul recuperator în această istorie nefericită de amor, încearcă să-i schimbe gândurile. „Îți cer să fii mai puțin nefericit", îi ordonă ea, „ești un om care a pierdut toate jocurile"... Salvarea vine de la munte și de la o partidă de schi. Față în față cu puritățile și imensitatea naturii, Paul recapătă gustul vieții și încrederea în posibilitatea unei iubiri regeneratoare. Frivola Ann, care-i iese în cale la Brașov în momentul întoarcerii din vacanță, nu mai are asupra lui nicio putere. Semn că povestea lor istovitoare s-a încheiat definitiv. Morala fabulei o pronunță tot Nora, personajul lucid în această narațiune de vacanță: „Cine a fost în munți e un om liber". Și tot ea, sugerând filosofia de existență a cărții (o filosofie, dealtfel, comună, previzibilă): „viața începe mereu".

Romanul sentimental nu este profund pentru că eroii n-au o psihologie distinctă. Nora este o Adriana trecută prin două experiențe sentimentale nefericite, „o iubită conjugală”, cum îi spune în deriziune Grig. Ea aspiră la o pasiune calmă, durabilă (idealul comun al conjugalității), nu la o iubire mare, absolută, fulgerătoare („nu avea încredere în fericirile mari, orbitoare, miraculoase; credea mai mult în lucrurile potolite, durabile și așezate”). Este, să ne amintim, soluția pe care o alege Adriana Dunea după ce trece prin incendiul unei pasiuni istovitoare (episodul Gelu). Nora intră în această clasă nediferențiată tipologic. Paul este, s-a reținut, bărbatul nefericit care vrea să iasă din amintirile lui și nu poate până ce pedagogia naturii și diplomația fină a Norei reușesc să-l scoată din starea de depresie și să primească, în cele din urmă, o nouă iubire, mai calmă și mai statornică. Toate acestea n-au însă, repet, o puternică substanță epică, personajele nu se rețin și romanul de dragoste, în totalitate, nu depășește o anumită treaptă de verosimilitate estetică. Este vorba, în fond, de un roman scris cu abiltiate și, din loc în loc, cu scene epice remarcabile (concertul de la Biserica Neagră sau însemnările despre o cursă de schi).

Mihail Sebastian vorbește într-un mic eseu despre romanul englezesc (ian. 1935) despre posibilitatea romanului modern de a include „un nimb de emoție, de poezie și de sentimentalism,” în fine, laudă curajul scriitorului modern de a fi romanțios de a ridica datele realului „puțin spre legendă”... Este ceea ce încearcă să facă în prozele lui obiective (*Orașul cu salcâmi* și *Accidentul*) cu mai bune rezultate în primul și mai reduse în cel de al doilea. Iubirea este o dimensiune esențială a existenței și, în funcție de ea, pot fi analizate caracterele indivizilor și, de la un anumit grad de creație epică, destinele lor. Mihail Sebastian a intuit bine aceaste cauzalități secrete și le-a urmărit, cu datele vieții moderne, în istoria unor cupluri. A reușit cu precădere în proza în care face, cu mijloacele eseului epic, analiza psihologie feminității în faza de inițiere erotică (*Femei* și *Orașul cu salcâmi*). Unghiul de vedere programatic este acela al femeii, dar naratorul său își schimbă deseori poziția. Autorul tradițional (auctorial) comentează, la rândul lui, gesturile și reflecțiile personajelor sale, mai toți intelectuali sau cu aspirații intelectuale.

*

Cartea cea mai izbutită estetic și cea mai interesantă ca problematică umană este însă *De două mii de ani* (1934). Un roman în parte autobiografic deși autorul se apără de ideea de a-și fi pus viața în ficțiunea epică („nu e o carte autobiografică decât, cel mult, prin sensurile ei și în niciun caz prin faptele și momentele ei epice”). Recunoaște, totuși, că un roman cuprinde, totdeauna, „reminiscențe și invenție”, dar că a căuta „chei” într-o operă este o superstiție... Autobiografic sau nu, romanul a avut un răsunet uluitor și în jurul lui s-au configurat două tabere ideologice, în funcție mai puțin de romanul propriu zis, cât de prefața scrisă de Nae Ionescu. Acesta face o analiză a filosofiei de existență a evreului în lume, cu idei care supără pe toți, semiți și antisemiți. Unii din cauza a ceea ce spune despre fatalitățile lumii evreiești, alții pentru că a acceptat să prefațeze cartea unui scriitor evreu. Dar cel mai rău iese, în ochii ideologilor fanatizați din toate taberele, prozatorul pentru că a acceptat această alianță... Publiciștii antisemiți îi contestă talentul, corectitudinea limbii, ideologia și morala religioasă a cărții, scriitorii proveniți din comunitatea evreiască îl acuză de trădare. I. Lado îl numește „lichea, ticălos, dejecție a ghetoului evreiesc”. Mihail Sebastian a răspuns tuturor, corect și, după mine, convingător într-un eseu remarcabil (*Cum am devenit huligan*, ...), o mică narațiune critică, în fapt. Răspunde, aici, și lui Nae Ionescu *son maître à penser* și al generației sale, pornind de la ideea că în *De două mii de ani* nu este vorba de drama politică a evreului, ci de o dramă metafizică. Inutil, adversarii săi nu s-au lăsat convinși, discuția a continuat și sunt semne că nu s-a încheiat nici azi, după 80 de ani de la apariția cărții. Din nefericire, iritarea provocată de prefața romanului a împiedicat într-o bună măsură analiza obiectivă, estetică a romanului propriu zis.

Esențial în acest roman-jurnal învelit ca o ceapă în mai multe straturi epice este romanul naratorului. El reconstituie ideile, anxietățile, iubirile, dilemele ideologice, gusturile și dezgusturile unui tânăr inteligent, lucid, neliniștit și dornic să-și găsească o formulă de viață stabilizatoare într-o comunitate româno-evrească în care s-a născut și trăiește. O află la urmă, după ce cercetează toate soluțiile de existență, sub forma unui spațiu-imaginar, *muntenesc*, lângă marele fluviu, la Cotul Dunării. În interiorul acestui roman se află alt roman, mai redus, *un roman de familie*, după principiul păpușilor rusești. Bunicii care citesc *Talmudul* și se duc cu sfințenie la sinagogă, note despre „singurătatea ovreiască" sau despre „moartea iudaică", însemnări, tot așa, pregnante, într-un limbaj voit prozaic, despre evadările din ghetou și, în genere, despre o lume care se apără printr-o tradiție milenară de provocările veacului. Paralel cu romanul de familie este alt roman, erotic, scris în genul lui Drieu la Rochelle, cu analize fine despre psihologia feminității (Marga Stern). Analiza va fi reluată, cu elemente noi și o tipologie mai vastă, în piesele de teatru și în jurnalul propriu-zis, apărut postum. Mihail Sebastian este, alături de Anton Holban, un bun observator al lumii feminine, văzută nu ca o categorie amorală (ca în opera lui Gide), ci o categorie mai complexă psihologic în care intră și o notă de reverie intelectuală. În fine, când jurnalul naratorului împrumută mai toate convențiile ficțiunii epice, romanul devine demonstrativ (*roman à thèse*), ideologic, roman de moravuri în raport cu o problemă capitală pentru autor.

Jurnalul romanesc al lui Sebastian are, până la un punct, scenariul unui jurnal obișnuit. Cu o notă, în mod sigur, accentuat reflexivă. Diaristul intră într-o librărie, merge seara în familie, scrie apoi în jurnal despre voluptatea de a fi singur, în fine, se întâlnește cu Marcel Winder, tânăr sionist cu vocația martirajului. Acesta a încasat deja 15 bătăi de la *cetele de voinici*. Studenții evrei decid să intre la cursuri în grup și, orice s-ar întâmpla, să rămână „până la urmă". Iancheleviči Șapsa își învinge complexele și, în fața agresorilor, se poartă curajos. Naratorul se cercetează, în singurătate, și se găsește doborât de tristețe: „Nu, nu sunt un tip tare. Unde sunt jurămintele pe cari mi le făceam cu doi ani în urmă, pe coperta abia închisă a lui Zarathustra? De ce am umblat ieri-noapte pe stradă singur, într-aiurea, nenorocit că nu pot plânge și înspăimântat în același moment de gândul că s-ar putea totuși? De ce seara, când îmi pun capul pe perna, mă înduioșează oboseala acestei aplecări, ca pe o piatră de drum până la care am fost fugărit?". Deviza lui este „decență, discreție, singurătate" și, văzând ce se petrece în lumea în care trăiește, descoperă că deviza este fără rost. Merge la cursurile lui Ghiță Blidaru și reține ideea că a fi logic este „a gândi după firea lăuntrică a lucrurilor" și că, în genere, „logica este o sistematizare a intuiției".

Profesorul de filosofie este scânteietor, dar studentului i se pare că profesorul are, totuși, în el o coastă de cabotin inteligent. Când este oprit a doua zi să intre în amfiteatru de un individ patibular, studentul dornic să se inițieze în existențialismul european reacționează mândru: „Ce e, mă? – Ce este? Este că mi-e o teribilă rușine de tine și de ceilalți, este că mă simt cu un cap mai înalt decât voi, este că niciodată n-ai să cunoști mândra tristețe de a fi învins singur între zece mii și mai este că mâine-dimineață am să-l văd pe Ghiță Blidaru și am să-i vorbesc". Când stă de vorbă cu profesorul sclipitor și paradoxal, acesta se arată indiferent: „Ei, și ce vrei să-ți fac eu?". Studentul, descumpănit de inteligența mentorului său, cumpără de la anticariat un Montaigne superb, se culcă cu o fată îmbrăcată curat, se întâlnește apoi cu un fost coleg de liceu, Pârlea D. Ștefan, care miroase a pământ și are opinii tribale, în fine, notează în caiet aceste reflecții în stilul eroilor lui Eliade din faza romanului existențialist: „Mi-e dor imens de simplicitate și inconștiență. Dacă aș putea să regăsesc de undeva din fundul veacurilor câteva senzații simple și tari – foame, sete, frig –, dacă aș putea sa trec peste două mii de ani de talmudism și melancolie, să am încă o dată, presupunând că cineva din neamul meu a avut-o vreodată, bucuria limpede de a viețui... Dar fericirea mea, când e, este tumultuoasă, obscură, făcută din nesfârșite ocoluri, amenințată la fiecare pas de o cădere".

Cel care se confesează aici nu-i un spirit credincios și relațiile lui cu iudaismul nu sunt idilice. Nu acceptă gustul pentru catastrofă răspândit printre evrei, nici aptitudinea pentru suferință. Este un spirit anxios care caută certitudini. Stă de vorbă, în cele din urmă, cu Blidaru și acesta îi recomandă o meserie practică („vei învăța să umbli pe pământ"), de pildă arhitectura. O terapeutică împotriva spiritului de anxietate și, după cât se pare, o strategie în favoarea spiritului de împământenire. Naratorul le ia în seama și ajunge, după o vreme, la Uioara, unde cunoaște altă lume: Ralph T. Rice, Majorie Dunton, Dogany – evreu ungur, Dronțu – fire bolovănoasă, ieșit din lumea țărănească, Mircea Vieru – arhitect și pamfletar. Eroul călătorește în Franța și acolo întâlnește alți indivizi, alte caractere, alte opțiuni în raport cu fantasma ce-l urmărește (tema iudaismului). Unii au spiritul tolerant și acceptă democrația valorilor, alții sunt militanți fanatizați de o idee sau resemnați în condiția lor. Anticarul Abraham Sulitzer este un Anatol France local care se exprimă în idiș. El face elogiul limbii materne și crede că destinul ovreiului este să rămână în ghetou. Respinge sionismul, nu se gândește la revoluție și nu e de acord să învețe ebraica. E mulțumit cu ceea ce are: „E o limbă vie, domnule, cu nervi, cu sânge, cu necazurile ei, cu frumusețile ei. Cu patria ei, care este ghetoul – adică lumea toată. Îmi vine sa râd când îi aud pe sioniștii ăștia vorbind din cărți [.-.]• Ebraică ne trebuie nouă? Cu dicționare, cu gramatică, cu filologi sau cum dracul le-o fi spunând? Săracii de ei... Lasă o limbă sănătoasă în drum și se duc să caute în morminte o vorbire care a fost și nu mai este. Dumnezeu să mă ierte, vorbesc și eu ebraica mea pe care am apucat-o din bătrâni, dar – cum să-ți spun eu? – simt că e ceva rece în ea, rece, aspru, gol, de parcă aș umbla într-o sală de piatră, lungă, lungă și deșartă, fără un om, fără o plantă, fără o fereastră. Cum să spui în limba asta «mă doare», «mă arde», «mi-e dor de tine?». Și parcă dacă spui, ajută la ceva? Spune «mă doare» în idiș – și când ai spus te-a și durut. E sânge acolo, e cald, e viu..."

Când i se amintește de începuturi, de două mii de ani și de tradiția sionistă, mioriticul Sulitzer din ghetoul nord-dunărean protestează. El are altă viziune asupra lucrurilor... Istoria adevărată este pentru el „o istorie trăită la lumina lămpii". La lumina ei (lumina iudaismului) a citit sute, mii de cărți. Este împăcat cu situația sa, și când i se spune că e bătrân, răspunde demn: „Nu sunt bătrân! Sunt ovrei – asta sunt"... La urmă vedem că, apărând cu ardoare ghetoul, anticarul nu-i tolerant și nici resemnat de tot, este doar fixat într-o filosofie de viață și, provocat, o apără cu ardoare. Ardoarea istoriei mărunte, tradiționalismul ca mod de existență, filosofia omului comun care, fixat într-un model, privește cu teamă în afara lui. El nu vrea să iasă din ghetou, recluziunea nu-l deprimă, tradiția îi dă sentimentul securității morale. Știe că schimbările nu sunt niciodată benefice pentru el, de aceea întâmpină cu un scepticism organic ideea de a schimba modelul de viață. Sebastian prezintă cu o ironie afectuoasă acest tip de existență iudaică. Nu-l acceptă, îl ironizează chiar, dar face mai întâi efortul de a-l înțelege.

Din aceeași categorie face parte și Baba, una dintre bunicile naratorului, dacă înțeleg bine încrengătura lui familială. Oricum, ea simbolizează tradiția puternică și imuabilă. Citește *Biblia* în idiș, se roagă, respectă rânduielile și se pregătește să dispară fără a produce mult zgomot în jurul ei. Moare și, înfățișând rânduielile înmormântării, prozatorul face reflecții despre ceea ce el numește „atrocitatea doliului evreiesc". Sunt notații fine și, în fond, la acest capitol se vede profunzimea spiritului său disociativ al lui Mihail Sebastian. „Ce rău murim noi! – zice el [...] – Trăim prost, dar murim mai prost, în deznădejde, în luptă [...]. Doliul nostru e visceral, e tiranic, e lipsit de înțelegere. Mai mult și mai grav: e lipsit de iubire [...]. Moartea în *Biblie* e un fapt împărătesc". *O moarte iudaică,* încheie prozatorul acesta care privește oarecum de sus modelele de existență ale unei lumi ce trăiește de două milenii în diaspora. În privința ceremoniei ce însoțește moartea, naratorul este de părere că moartea țărănească („stăpânită răceală țărănească") este mai simplă și mai potrivită. Dar ce plecare din lume este atât de demnă încât să împace spiritul?

În privința „psihologiei categoriilor" în lumea evreiască, opus lui Ahasverus (Sulitzer) este Sami Winkler, sionist, om fără probleme metafizice, calm, greoi, fără îndoieli, „un birocrat de inimă", cum îi spune S.T.H., marxist pătimaș. El nu are crize de conștiință, nu-i sentimental și nu-i înțelege pe cei care sunt neliniștiți și nu fac decât să despice firul în patru tot timpul. „Eu nu cred nimic – răspunde el naratorului care-i face teoria spiritului iudaic împovărat de probleme. Te ascult și bag de seamă că nu te pricep. E prea multa psihologie aici, și n-am timp de psihologie. îți declar cu cea mai mare sinceritate că n-am avut niciodată asemenea nedumeriri. Am fost totdeauna dumirit – am știut totdeauna ce trebuie să fac. Mă uit la tine cum te agiți, mă uit la S.T.H. cum se frământă, mă uit la atâția alții și nu înțeleg, zău că nu înțeleg. în ce privește grijile tale despre reclădirea țării, nu știu ce să-ți spun. Poate că ai dreptate, poate nu, habar n-am. Mie lucrul mi se pare firesc, sănătos și clar. N-am nicio îndoială asupra sfârșitului bun, dar nici grabă n-am. Muncesc și aștept."

Mai decis este, din această familie de spirite, S.T. Haim, matematician și marxist. El nu acceptă soluțiile precedente. E omul acțiunii, vrea o schimbare radicală a structurilor și suprastructurilor, respinge în egală măsură sionismul lui Winkler și filosofia ghetoului practicată de Sulitzer. Nu crede decât în cifre, este un fanatic al exactității, pentru orice argument are alt argument, nu acceptă nuanța și este posedat de spiritul contradicției. Un caracter, o viziune asupra existenței, un mod de a fi într-o lume care, după el, se îndoiește prea mult și nu face ceea ce trebuie. S.T.H. este, mai direct spus, omul care face revoluții. Pedagogia lui se bazează pe nesupunere, spiritul lui vrea sa incendieze lumea. „Aș vrea să te neliniștesc – îi spune el naratorului care crede în modelele umanismului european, fundamentat, între alții, de Montaigne. împăcarea dumitale mă înspăimântă. Montaigne, de care îmi vorbeai astă-noapte, e o erezie. Stendhal e o frivolitate. Dacă asta îți ajunge ca să dormi liniștit, cu atât mai rău pentru dumneata. îți doresc insomnii lungi, întunecate insomnii".

În Franța naratorul întâlnește alți indivizi și, prin ei, studiază alte modele de existență. Maurice Buret este iubitor de artă, spirit fin, „un om de veghe", nu-i place tumultul, de aceea nu-l iubește pe Chagall: „Simboluri greoaie, visuri neterminate, imagini confuze, ce vrea să fac cu ele?" E breton și de aceea nu-i are la inimă pe teutoni și pe iudei. E antisemit? Mărturisește că da, este, dar nu în politică, ci în psihologie. Justificarea lui – ambiguă, paradoxală, în fond, e că spiritul iudaic este prea agitat și, din aceasta cauză, tulbura simetriile lucrurilor „E un spirit evreiesc agitat, convulsiv și febril, pe care îl detest. Este o anumită optică ebreie, care schimbă proporțiile lucrurilor, tulbură simetria lor, atacă realitatea lor. înclinarea spre vis, pe care o lăudai la Chagall, iată ce denunț în primul rând. Eu sunt un om de veghe. Nu-mi plac oameni treziți numai pe jumătate. Chagall al dumitale umblă pe hotarul dintre somn și trezie, ceea ce îl descalifică pentru artă. Un evreu clar e un fenomen. Marea majoritate sunt somnambulici."

Se înțelege că naratorul care primește și analizează aceste opțiuni, mentalități, viziuni nu se sfiește să-și expună punctul său de vedere. Din acest unghi, *De două mii de ani* este, cum am zis, un eseu demonstrativ, un discurs polifonic în care se aude clar, atunci când e nevoie să restabilească proporțiile, vocea naratorului. E de bănuit că ideile lui sunt și ideile autorului, dar faptul, în sine, nu-i atât de important într-un eseu romanesc care are, de regulă, rostul de a pune conceptele într-o poveste pentru a le face mai pregnante. Mihail Sebastian creează, s-a putut observa, un număr de personaje care să reprezinte atitudinile posibile în chestiunea ce-l interesează. Dar câtă psihologie, ce originalitate există în aceste personaje, pe scurt: sunt sau nu memorabile epic aceste simboluri ale unei psihologii colective? Personajul care se reține, literar vorbind, în această tipologie fixată de un prozator inteligent și scormonitor este, curios, cel ce pare a avea cea mai lenta viață spirituală, Abraham Sulitzer, omul cu cărți, *omul care cară pachete,* omul care nu vrea să iasă cu nici un chip din tradiție. Celelalte exprimă câte o paradigmă ideologică într-o ecuație de viață extrem de complicată. Cu acest Ahasverus în lumea cărților lucrurile sunt mai sigure. Are de partea lui o tradiție puternică și, în orizontul lui de existență, are o viață interioară. Trăiește în lumea cărților și, filosof, el crede că poate fi fericit cu *Tora* în mână, la lumina lumânărilor. Ceilalți sunt turbulenți, se îndoiesc prea mult sau sunt deja terorizați de o idee, în fine, ei caută ceva ce nu găsesc și din această pricină destinul lor este tragic.

Mai este, desigur, printre aceste schițe de personaje-atitudini sau personaje-simboluri într-o paradigmă ideologică – Blidaru, modelul naratorului și al unei întregi generații. Nu-i un personaj memorabil în acest roman, trebuie să spun, l-au definit mai bine alți elevi, chiar și Sebastian îi face un portret mai complex în eseuri și în jurnalul intim. În *De două mii de ani* Ghiță Blidaru anunță doar un posibil personaj de roman de idei și roman de moravuri. Nota lui esențiala ar fi alianța între un sofist bine instruit în universitățile germane și opțiunile lui elementare în viața de zi cu zi. Cu alte vorbe, un gânditor autentic care îl citește pe Kant și, în același timp, se manifestă ca un plugar. „Un plugar de Vâlcea" care ascultă în casa lui concertele brandenburgice și după aceea se întoarce la butucul de vie, zice prozatorul. O lecție de modestie dată de un om de carte sofisticat și paradoxal, o pedagogie a lucrurilor simple și esențiale? Un mod de a trăi filosofia sau, cum a spus chiar filosoful, un mod de *a pătimi* universul? Naratorul din romanul lui Sebastian vede în el o natură oximoronică, un spirit care trăiește cu valori pe care gândirea sa le reprimă. Elevul îl privește cu admirație și teamă. Ca pe un paradox: „Rămâne mai departe neînțeles pentru mine, prin ce miracol omul acesta gândește, totuși, fără efort, fără simulare, ca un țăran. Viziunea lui de viață pare să se deschidă spre atâta cer și atâta pământ cât se vede între coarnele plugului. De mai mult nu are nevoie. El crede în legi de viață care se fac și se desfac deasupra capului nostru, crede în ierarhii pe care nimeni nu are dreptul să le spargă, crede în stăpânirea fără control a pământului asupra omului. «Ești ceea ce pământul tău te obligă să fii și nimic mai mult»."

*

Dar naratorul – din *De două mii de ani* –, cel care examinează aceste scheme și caută partea lor întunecată, irealistă? Naratorul este, s-a văzut, obsedat de câteva *probleme,* este, prin esență, un spirit care-și pune probleme insolubile. Ceea ce vrea să spună: e un intelectual autentic, dilematic, un Ștefan Valeriu cu pregătire metafizică. Problema lui este, de pildă, singurătatea, alta e inapetența pentru viața, în fine, înaintea altora este dorința de a se situa în lumea complicată, din ce în ce mai complicată din jur. Am putea spune că naratorul lui Mihail Sebastian este omul care stă într-o răspântie de situații și încearcă să găsească o cale justă, demnă, în sensul umanismelor în care crede. Este un intelectual, un om, cu alte vorbe, care trăiește prin ideile sale și se definește prin ideile pe care le primește (îi comentează în jurnalul său pe Gide și Berdiaev, pe Montaigne și Stendhal). Nu-i un renegat în lumea din care vine, este doar un spirit care vrea să înțeleagă, cum spune de mai multe ori, și, după ce înțelege, să-și fixeze un punct de vedere. Îl admiră pe Ghiță Blidaru, *acest plugar* (mai spune el o dată) *al metafizicii,* îl admiră, dar nu-l acceptă necondiționat. El are o luciditate primejdioasă pentru indivizi elementari ca Pârlea, vede tragismul lumii și caută cu obstinație rădăcinile răului. Răul istoriei, răul din individ, răul și deruta din capul spiritelor fanatizate.

După ce frecventează mediile ideologice din epocă (românești și europene), își alege ceea ce am numit de mai multe ori până acum un model de existență sau, cu un termen de azi, o patrie imaginară. Ea se situează în partea dunăreană a Valahiei, acolo unde, în fapt, Sebastian s-a născut și a copilărit. Nu va înceta să fie evreu („nu e o funcție din care să poți demisiona"), dar nu va înceta să fie *un om de la Dunăre,* cum scrie în finalul acestui *roman-jurnal, roman-autobiografic, eseu romanesc, roman de idei, roman à these:* „Este în sensibilitatea românească o regiune morală în care mă simt acasă: Muntenia. E postul de observație în cultura țării, postul de control, de verificare, de judecată. Moldova e mai fertilă, dar și mai confuză: resursele ei de creație sunt nesfârșit mai complexe, dar inegale, învălmășite, tumultuoase. Spiritul muntean are o răceală în care recunosc cu bucurie jocul puțin steril, dar ordonator al inteligenței. E mai mult metal dincoace de Milcov, în ostilitatea lui Pârlea cred că nu este numai dezacordul român-evreu, ci și opunerea moldovean-muntean. I-am spus-o și asta l-a făcut să râdă. «Iată-te acum și valah». Am primit gluma fără supărare și am acceptat să meditez serios asupra ei. Dacă Valahia înseamnă nu atât un despărțământ geografic, cât unul psihologic, și dacă un neam valah nu există, ci numai un climat valah, atunci da, eu sunt, în ordinea valorilor românești, un valah, un muntean. învălmășeala gândirii lui Pârlea, obscuritățile acestei gândiri, salturile ei, naivitățile ei generoase, toate vin dintr-o sensibilitate despletită, lirică, retorică, cu care S.T.H., fălticenean, poate simpatiza direct, dar care în lumina de zi a șesului dunărean apare ca un fel de zadarnică alergare după umbre ce nu există.”

Pe eroul-narator din *De două mii de ani* nu-l interesează, e limpede, o soluție politică a problemei evreiești, îl interesează doar o soluție individuală de existență. O idee care a trezit, desigur, proteste în comunitatea evreiască interesată tocmai de o rezolvare politică a problemei. Mihail Sebastian crede însă că poate trăi și poate să-și împlinească destinul lui creator în spațiul de întâlnire dintre două spiritualități: „Mă interesează o singură soluție, și anume cea psihologică, cea spirituală. Cred că singurul chip în care se poate lămuri ceva în această foarte veche durere este sa încerc a rezolva eu, de unul singur, pentru propria mea viață, nodul de adversități și conflicte ce mă leagă în viața românească. Și nu cred că această însingurare este o fugă, o lipsă de solidaritate cu ai mei, ci dimpotrivă, căci nu se poate ca experiența unui singur om, care acceptă și trăiește cu sinceritate o dramă, să nu lămurească pentru toți ceilalți un îndreptar. Mi se pare mai urgent și mai eficace să realizez în viața mea individuală acordul valorilor iudaice și al valorilor românești, din care această viață este făcută, decât să obțin sau să pierd nu știu ce drepturi civice. Aș vrea să cunosc, bunăoară, legiuirea antisemită care va putea anula în ființa mea faptul irevocabil de a mă fi născut la Dunăre și de a iubi acest ținut.”

*

Eroul lui Sebastian are și alte subiecte care-l neliniștesc. De pildă erosul. Ar dori să fie un crai de mahala, dar, om de carte, hrănit spiritual de clasici, respinge ispita. Are o idilă cu o femeie inteligentă și echilibrată, Marga, la care renunță în cele din urmă pentru că femeia inteligentă dă semne de a face parte „dintr-un neam de neveste", ceea ce nu convinc spiritului său introspectiv. Este curios să afle dacă în *Biblie* există iubite, amante... Și i se pare că nu, există doar mame, surori și neveste. „E foarte frumos, dar puțin înăbușitor", zice el. Jurnalul intim va arăta că autorul care sta în spatele acestui narator dornic de libertate și plenitudini este foarte preocupat de universul erotic și, ca să afle esența feminității, cercetează cu osârdie diversitatea formelor ei.

Văzând structura, tipologia și tezele acestui roman care adună mai multe convenții epice din sfera ficțiunii confesive, se pune în chip firesc întrebarea asupra valorii lui estetice. Așadar: ce-i original, ce-i memorabil în *De două mii de anii.* G. Călinescu găsește jurnalul obiectiv și, deci, interesant esteticește, iar opera în totalitate „un document foarte obiectiv al unei mentalități ireductibile”. Pompiliu Constantinescu laudă *tragismul ei sobru, luciditatea tristă și caracterul ei individualist.* Îi place, altfel zis, confesiunea din romanul autobiografic, mai puțin romanul propriu-zis. Ceea ce este corect. Romanul de la Uioara (roman de observație socială și roman de moravuri, cu femei romanțioase și posesive, ca Marjorie Dunton, care o citesc pe Emilie Brőnte și se însoțesc cu indivizi telurici ca Pârlea) este schematic și, epic vorbind, inesențial. Superior estetic este, într-adevăr, romanul existențialist și filosofic (cât există) al naratorului: jurnal interior, jurnal de idei, roman de introspecție, în fine, cum am spus de mai multe ori până acum, un eseu epic cu o temă gravă, scris într-un limbaj fluent, demonstrativ, deloc rapsodic și metaforic. Stilul prozei moderne, asemănător cu acela din romanele analitice ale lui Camil Petrescu. Cu deosebirea că ceea ce acolo se cheamă în mod generic *idei* (adică aptitudinea eroilor de a trăi idei și de a căuta sensul metafizic al lucrurilor) reprezintă aici moduri de existență în interiorul unei comunități religioase (iudaice) și în raport cu lumea creștină din jur. Place, azi, la lectură modul în care autorul tratează acest subiect profund, cu accente tragice în momente de criză. Sebastian nu-i un spirit extremist, este, dimpotrivă, cum îi spune Pompiliu Constantinescu, un „asimilist", vrea să-și găsească un loc demn și un rol superior spiritual în comuniunea dintre două tradiții spirituale. Este condamnat, cum zice în prefață Nae Ionescu, să sufere până la sfârșitul istoriei, să fie mereu un *străin,* un *altul,* și să trăiască în chip fatal tragediile aceste alterități? Naratorul din *De două mii de ani* gândește altfel condiția sa de existență, nu se simte, oricum, prizonierul acestei fatalități câtă vreme spiritul lui e liber și poate să judece.

Epica nu este, se înțelege, unicul și nici cel mai important domeniu al operei lui Mihail Sebastian. Trebuie să-i citim teatrul și, mai ales, articolele critice și jurnalul intim pentru a ne face o idee exactă despre creația sa încheiată brutal la 38 de ani.

EUGEN SIMION

CRONOLOGIE

1907 Se naște la Brăila, la 8 octombrie, Iosef Hechter, viitorul scriitor Mihail Sebastian. (Apud: Actul de naștere din Registrul Stării Civile a Municipiului Brăila, publicat de Dorina Grăsoiu în *Mihail Sebastian sau ironia unui destin,* București, Minerva, 1986, p. 6). Scriitorul menționează ca dată a nașterii ziua de 18 octombrie, după cum citim în „jurnalul" său, în respectiva zi a anului 1936: „29 de ani. Îi primesc nici bucuros, nici trist – cu conștiința că mai am unele lucruri de făcut, pentru care sunt obligat să trăiesc" (Mihail Sebastian, *Jurnal*, Humanitas, 1996, p. 90), sau: „București, luni, 18 octombrie 1937 …Și împlinesc astăzi 30 de ani" (*Jurnal*, ed. cit., p. 125).
Scriitorul este al doilea fiu al soților Clara (n. Weintraub) și Mendel Hechter; născut după Pierre Hechter (Poldi), singurul care își păstrează numele, și înaintea lui André Sebastian (Beno). Copilăria și adolescența le petrece în orașul de pe Dunăre: „Degeaba am umblat departe de țară, degeaba am uitat lucruri vechi și am iubit altele noi, sufletul meu de om de la Dunăre nu poate să treacă fără emoții pe lângă o barcă cu pânze și pe lângă o luntre de pescari" (*Jurnal de vacanță,* „Cuvântul", VI, nr. 1901,

17 august 1930, p. 1). Ascendenţa pe linie paternă înaintează în timp către începutul secolului al XIX-lea. Numele unui străbunic, trecut în catagrafia oraşului Brăila, este pomenit în familie, învăluit într-o aureolă de legendă, pentru hotărârea luată de a pleca singur în lume, la sfârşitul vieţii (*De două mii de ani*. Bucureşti, Ed. Naţionala-Ciornei, 1934, p. 81). Bunicul a fost lucrător la docuri: „Trăia afară, între vânturi, cu picioarele pe piatră şi pământ, scrutând zarea inundată a bălţii, vorbind tare ca să acopere cu glasul lui vuietul fluviului, sirena vapoarelor, uruitul elevatorului. Un om de la Dunăre" *(De două mii de ani*. Bucureşti, Ed. Naţionala-Ciornei, 1934, p. 79). Familia mamei era originară din Bucovina, toţi oameni trăind mai mult în casă, întârziind la lumina lămpii, deasupra cărţilor: „Au vieţuit mereu în jurul sinagogilor. De acolo aduc poate ochii lor negri, mâinile lungi şi subţiri, paloarea obrajilor. Au o sănătate precară, neliniştită, care rezistă mai mult prin încordarea nervilor decât prin puterea trupului" (*Idem*, p. 79). În legătură cu familia, Sebastian dă alte detalii în scrisoarea către Petru Comarnescu, din 12 august 1936: „Străbunicul meu din partea mamei, pe la 1802, era bancher în Bucureşti. A ajutat pe şefii revoluţiei de la 1848 cu bani. Părinţii mei amândoi, născuţi la ţară (tata la 1868) au vorbit numai româneşte şi ne-au crescut româneşte" (*Mircea Eliade şi Mihail Sebastian în corespondenţă cu Petru Comarnescu*, în „Manuscriptum", IX, nr. 4/33, 1978, p. 168); şi tot acolo relatează despre copilărie: „Copilăria mea – ca a tuturor celor din generaţia mea – s-a scurs sub semnul grijei şi dragostei de ţară. Aveam 11 ani când, din capul străzii Lucaci, au apărut cei dintâi ulani călări şi am plâns când i-am văzut. Am trăit atmosfera aceea înfrigurată când fiecare veste despre un succes al nostru, al românilor, era o sărbătoare şi fiecare înfrângere, o umilinţă şi o deznădejde. Când s-a zvonit că nemţii vor pleca, am ieşit noi, băieţii de liceu, în stradă, cu temeritatea adolescenţei şi am cucerit ultimele tunuri părăsite de fugari. Şi, apoi, luni de-a rândul, am participat din plin la beţia victoriei care era şi a mea pentru că era a noastră – şi am jucat Hora Unirii în jurul statuei lui Mihai Viteazul, cu Vaida Voievod şi acela care avea să devină mai târziu Patriarhul Miron Cristea." Despre perioada de formare, a copilăriei şi adolescenţei, deţinem informaţii fie din mărturiile pe care scriitorul le face în diverse împrejurări, în cadrul unor anchete literare organizate de reviste ca „Rampa" şi „Reporter", fie din revelaţii de natură autobiografică din cuprinsul publicisticii sale: „Vedeţi – se adresează Sebastian Ministrului de Finanţe, când acesta dispune impozarea cărţilor – eu am trăit într-o lume de oameni necăjiţi, pe care i-au terorizat mereu perceptorul, portărelul şi gardistul. O lume care duce şi în vis obsesia somaţiilor de vânzare" *(Scrisoare deschisă d-lui ministru de Finanţe*, în „Cuvântul", XVIII, nr. 5095, 6 ianuarie 1935, p. 1). Asemenea texte trimit la viaţa materială precară cunoscută de scriitor în familie, mama lucrând ca modistă într-un atelier de la treisprezece ani, meserie pe care a continuat să o practice, ajutată fiind în micul lor magazin de soţul ei, după căsătorie.

1915-1926 Învaţă la şcoala primară din Brăila şi urmează cursurile Liceului „N. Bălcescu" din acelaşi oraş. Mare iubitor de cărţi, scriitorul îşi enumera în diferite împrejurări lecturile şi urmările acestora: la şapte ani i-au căzut în mână *Viaţa albinelor* de Maeterlinck, *Aventurile lui Ţăndărică* de Collodi şi *Cuore.* La nouă ani se aventurează spre Dostoievski, Daudet, Maupassant, Sienkiewicz, cam tot ce se tipărea în „Biblioteca pentru toţi", literatură pe care încă nu o înţelegea. La zece ani, întâlnirea cu Münchausen a fost însă o revelaţie: „Când în cărţile băiatului de zece ani sfinţii au încetat să calce seara în bătătura oamenilor, cu dăsagii goi şi picioarele frânte de drum, când poveştile cu strigoi şi arhangheli pământeni au trebuit să îndure surâsul necredincios al cititoriului şcolar, a descins deodată, adevărat şi mare, gras, bine hrănit şi bonom, cu cizmele prăfuite şi faţa arsă de soare, vestindu-şi venirea cu larg hohot de râs şi cu un scurt şuierat, vânătorul de aventuri închipuite şi băutorul de bere brună, Münchausen" (*Münchausen,* în „Contimporanul", VIII, nr. 85, 10 noiembrie 1929, p. 2). Lecturile copilăriei mergeau firesc spre fabulos, micului cititor plăcându-i, la rândul lui, să născocească jocuri voiniceşti pe stradă, cu pietre şi puşti de lemn, dramatizând, cu toată gravitatea vârstei, istoria mincinosului inteligent. „De la el am învăţat pentru prima oară – scrie Sebastian – jocul fermecător şi gratuit al imaginaţiei lăsate în voia ei să se împlinească fantezist pentru nimeni şi cu nici un scop." Încă de atunci era şi bun povestitor. Copiii îl puneau să povestească ce a citit, ceea ce făcea cu plăcere: „Cum eram şi monitorul clasei (singura mea funcţie oficială pe care o voi fi ocupat vreodată în viaţă) îmi ţineam camarazii liniştiţi în bănci, povestindu-le în fiecare zi alte aventuri: Sherlock Holmes este, de altfel, unul din cei mai vii eroi de roman din câţi cunosc. Aş fi fericit să pot crea unul de egală vitalitate" *(Ancheta noastră. Cu ce cărţi v-aţi început cariera de lector în adolescenţă?,* „Reporter", II, nr. 25, 6 iunie 1934, p. 4). Încă din şcoală, el nu se hrănise cu lecturi romanţioase. În 1918 a citit pentru prima dată *Focul* de Barbusse, „când nemţii erau încă la Brăila." E de remarcat, din tot ce a scris, că apela foarte rar la manuale şi că se afunda de-a dreptul în cărţi vechi, găsite fie la bunici, fie în podul prefecturii, evocat în romanul *Oraşul cu salcâmi,* şi la o bibliotecă populară condusă de el pe când era elev de liceu.

Terorizat de manuale obligatorii, pe Eminescu şi pe Racine nu a putut să-i înţeleagă şi să-i apropie decât mult mai târziu, către sfârşitul adolescenţei: „Copiii sunt mereu copii, adolescenţii sunt mereu adolescenţi – scrie în „Rampa" când află dramele petrecute în licee din cauza dezacordului dintre generaţii – şi orice şcoală le-am face tot prea ţeapănă ar fi, căci am face-o pe măsura noastră, a oamenilor mari, nu pe măsura lor, prea delicată, prea plină de nuanţe, prea suavă" *(O tragedie inevitabilă: liceul,* în „Rampa", XVIII, nr. 5127, 14 februarie 1935, p. 1). La paisprezece ani l-a văzut pentru prima dată pe Nottara, jucând în *Fântâna Blanduziei:* „La Teatrul Lux din Brăila, pentru şase lei, ştie Dumnezeu cu ce emoţie şi greutate căpătaţi. Aşteptam ridicarea cortinei, cu o strângere de inimă, cu o nerăbdare, cu o teamă pe care de atunci n-am regăsit-o niciodată într-o sală de spectacol" (*Nottara,* în „Rampa", XVIII, nr. 5331, 20 octombrie 1935, p. 1). În 1923, îndrăgostit de teatru, se pare că ar fi fugit la Bucureşti spre a asista la jocul soţilor Pitoeff, episod din viaţa scriitorului transpus în *Oraşul cu salcâmi,* în evadarea misterioasă a adolescentului Victor Ioanin. Tot în 1923, *Vecerniile* lui Camil Baltazar, „care tocmai apăruseră, au fost abecedarul meu de poezie. Abia mai târziu, m-am îndreptat spre Francis Jammes. apoi spre Rimbaud şi târziu de tot l-am descoperit pe Mallarmé" *(Camil Baltazar, „Întoarcerea poetului la uneltele sale",* în „Reporter", II nr. 24, 9 mai 1934, p. 2).

1925 Trimite versuri publicaţiei „Universul literar". Primelor încercări lirice le răspunde, amabil dar negativ, Perpessicius.

1 iunie 1925 este datată poezia *Primăvară provincială,* despre care V. Mândra consemnează în „notele la *Addenda*": „versuri scrise la 18 ani neîmpliniţi şi care n-au fost publicate niciodată, interesează biograful pentru viziunea lucidă a atmosferei ucigătoare a orăşelului de provincie, putând fi considerate ca un preambul adolescentin la *Oraşul cu salcâmi*" (Mihail Sebastian, *Opere alese,* Ediţie îngrijită şi prefaţată de V. Mândra, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1962, vol. II, p. 431-433 şi *Note,* p. 444).

1926 *23 aprilie* Debutează în poezie cu versuri intitulate *Static,* semnate cu pseudonimul Eraclie Pralea, în publicaţia ieşeană „Lumea", Bazar săptămânal.

Este anul terminării liceului „N. Bălcescu" din Brăila şi al prezentării la examnul de bacalaureat. Teza lui la limba română este remarcată de preşedintele comisiei de bacalaureat, Nae Ionescu. Scena este descrisă în *Cum am devenit huligan.* La zece ani de la bacalaureat, directorul liceului îşi exprima părerea de rău că nu l-a citat pe elevul Iosef M. Hechter printre premianţii la limba română în clasa a VII-a: „Vreau să-i spun astăzi, în faţa dvs., a tuturor, cât am suferit pentru nedreptatea ce i-am făcut-o atunci". (*Jurnal*, 1935-1944, ed. cit. p. 69).

6 august Debutează în publicistică cu *Bacalaureatul, „generaţia violenţei" şi altele,* articol semnat pentru prima oară cu pseudonimul Mihail Sebastian, în „Politica", I, nr.54, p.1. La acelaşi ziar publică, sub pseudonimul P. H. Pralea, fratele său, Pierre Hechter, care a urmat medicina. Mare iubitor de artă, literatură şi filosofie, în timpul liceului acesta participa la un cenaclu în casa părinţilor lui Mihail Polihroniade, împreună cu alţi tineri de vârsta lui, printre care şi N. Carandino: „Printre cei mai dotaţi şi mai ofensivi membri ai cenaclului nostru se număra şi fratele lui Mihail Sebastian, care, rămânând în Franţa după studii, a făcut acolo carieră de medic[...] Diferenţele de câţiva ani creează, la această vârstă, bariere de netrecut; aşa se explică faptul că n-am admis să invităm pe Mihail Sebastian şi pe Andrei Tudor la şedinţele noastre: eram cu toţi de acord că asta ar mai fi lipsit... «să chemăm şi puştii!»" (N. Carandino, *De la o zi la alta. Memorii,* Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1860, p. 53-54).

Toamna. Mihail Sebastian se înscrie la Facultatea de Drept din Bucureşti, convins, aşa cum îi scrie lui Camil Baltazar, că „eu literat nu am să fiu". „Am să fiu advocat; cred şi vreau advocat mare" *(Scrisori către Camil Baltazar,* Editura pentru literatură, Bucureşti, 1965, p. 107). Prezenţa la cursuri nefiind, obligatorie, studentul continuă să locuiască în oraşul natal, venind în capitală doar pentru examene. Brăila, ca loc al copilăriei, rămâne pentru Sebastian subiect al evocărilor nostalgice, iar ca oraş al provinciei înseamnă experienţă de viaţă cu dublu efect: perspectiva ratării şi bogat material pentru viitorul critic, eseist şi romancier. Scrisoarea trimisă la 5 mai 1929, din Brăila, lui Camil Petrescu, reeditează cu alte cuvinte „disperarea" manifestată faţă de Camil Baltazar doi ani mai târziu: „E, aici o sărăcie inimaginabilă. O pustietate de asediu şi o dezolare, cu care oraşul ăsta «din timpul nemţilor» n-a mai fost obişnuit. E ceva mai trist decât o foamete. E sentimentul sărăciei. Oamenii au un fel de scârbă interioară, care îi face inabordabili. Se lasă în voia zilelor ce trec, „indiferenţi aproape la ce s-ar mai putea întâmpla. Am încercat să bruschez – împrejurul meu, între cunoscuţi şi prietenii mei – toropeala asta; până la urmă am fost şi eu înnămolit în ea" *(Scrisori către Camil Petrescu,* Ed. Minerva, Bucureşti, 1981, vol. II, p. 225-226).

1927 Mihail Sebastian simte nevoia de evadare din Brăila, concretizată, în scris, ca un „strigăt": „Vreau să fug de aici. Îmi trebuie un mijloc modest de a-mi câştiga un trai mai puţin decât modest. Chiar dacă aş trebui să muncesc extenuant pentru bani puţini şi încă nu m-aş da în lături. Trebuie să fug. Înţelegi de ce cuvântul ăsta e un strigăt?" (*Scrisori către Camil Baltazar,* ed. cit., p. 108). Chemat în capitală de Baltazar, întâlneşte, rând pe rând, pe viitorii săi prieteni, oameni care au crezut în scris, au încercat „disoluţia tuturor îndoielilor" şi au căutat dezlegările „cu trudă comună", cum scrie Camil Petrescu într-o riguroasă consideraţie despre prietenia literară, în 1932, când publicau împreună la „România literară", revista condusă de L. Rebreanu. Lumea literară, întrezărită cu „emoţie naivă" de la 16 ani, l-a adoptat repede, dându-i satisfacţii şi deziluzii. Nu se poate spune că Mihail Sebastian nu preţuia senzaţia de tensiune morală şi intelectuală, cultivând cu bună ştiinţă o uşoară mizantropie: „Vremea îşi va lua sarcina să-ţi potolească entuziasmele tale de neofit, dar vei păstra totdeauna o inimă de copil şi vei mai tresări uneori că prin acest univers de şvarţuri, tutun, bârfeală, neîncredere şi renunţări, trece totuşi un drum nevăzut care este drumul visului" (*Cum i-am cunoscut...,* în „Rampa", XVIII, nr. 538, 30 decembrie 1935, p. 1).

27 martie Publică prima traducere, *Rugăciune* de Francis Jammes, împreună cu I. Alexis Edgar (Sandu Tudor), în „Universul literar".

14 august Începe colaborarea la „Cuvântul", trimiţând din Brăila articolul *Sentimentalul Gourmont. Consideraţii în jurul metodelor gourmontiene.* „Fac cele mai copilăroase planuri, se adresează Mihail Sebastian lui Camil Baltazar. Bunăoară: scriu de două luni foiletoane pentru „Cuvântul". Se publică regulat. Dumneata trebuie să ştii. Nu aş putea găsi acolo de lucru, nu mi s-ar plăti suficient pentru a trăi prost – şi dacă da, calitatea mea de evreu (necunoscută celor de la „Cuvântul") nu ar fi o piedică?" (*Scrisori către Camil Baltazar,* ed. cit., p. 108). Întâlnirea cu Nae Ionescu în redacţia cotidianului „Cuvântul" a fost. decisivă pentru destinul lui Mihail Sebastian: „Din colţul de fereastră, unde mă refugiasem în aşteptarea profesorului, cred că nici n-am tresărit când l-am văzut. A venit spre mine cu acel zâmbet grav, pe care mai târziu aveam să-l cunosc în atâtea clipe fericite sau tragice, a venit spre mine, fără surpriza de a descoperi în Mihail Sebastian pe fostul său elev de la examenul de bacalaureat, Hechter M. Iosef. Mi-a spus foarte multe lucruri în seara aceea şi toate mi se păreau mari, decisive, copleşitoare, ca într-un ceas în care se pecetluieşte o soartă sau se deschide un drum" (*Cum am devenit huligan,* Editura Cultura Naţională, 1935, p. 78-79). La „Cuvântul" publică eseuri şi studii literare în care personalitatea critică a lui Sebastian se face simţită.

1928 Îşi lărgeşte aria colaborărilor la „Universul literar" (12 februarie), „Tiparniţa literară" (octombrie), „Vremea" (29 noiembrie). Este anul polemicilor cu „Viaţa românească", „Adevărul literar şi artistic", „Sburătorul", publicaţii pe care le atacă prin înseşi personalităţile care semnează în paginile lor: G. Topîrceanu, D. D. Pătrăşcanu, Ionel Teodoreanu, Mihail Ralea, Demostene Botez, E. Lovinescu etc. Dar este şi anul disputelor zgomotoase purtate în jurul inepuizabilei discordanţe dintre generaţii. Momente determinante au fost articolul *Itinerar spiritual* de Mircea Eliade şi *Manifestul crinului alb,* semnat de Petre Marcu-Balş, Sorin Pavel şi Ion Nestor. Mihail Sebastian nu aderă la ceea ce el numeşte „accese" de frenezie, iar cu răspunsul la ancheta iniţiată de Petru Comarnescu, *Noua spiritualitate,* se delimitează de misticismul generaţiei sale.

În 1928 încheie cele opt foiletoane critice *Consideraţii asupra romanului modern,* pe care începuse să le publice, în 1927, la „Cuvântul". Romancierul străin de care Mihail Sebastian se va simţi legat toată viaţa este Marcel Proust: „Marcel Proust nu este pentru noi ceea ce se cheamă «un autor preferat», ci o existenţă scumpă, un om din cea mai profundă intimitate a noastră, un destin încorporat propriului nostru destin. Nu e un romancier, e un frate. Un om care a gândit pentru

noi, înaintea noastră, o seamă de lucruri esenţiale trecute apoi direct nu în experienţa noastră literară, ci în experienţa noastră de viaţă. E o amintire la care ne referim mereu, în ceasurile noastre de iubire, de dezgust sau de îndoială, cu senzaţia de a retrăi momente vii dintr-un trecut ce a fost propriul nostru trecut" (*La moartea doctorului Proust,* în „Rampa", XVIII, nr. 5222, 13 iunie 1935, p. 1).

Inaugurând la pagina literară a mai multor publicaţii rubrici precum „Scrisori către o provincială", „Semne pe un dulap de cărţi". „Povestea vorbii", „Voluptatea de a fi scriitor", Mihail Sebastian îşi motivează în scrisoarea către Mircea Eliade, expediată din Braşov, la 19 august 1928, incursiunea în literatură sub un anumit titlu, cu trimitere directă la rubrica „Semne pe un dulap de cărţi": „Cărţile dulapului meu vor să fie simple pretexte ale unei experienţe de explorare întârziată. Sunt sigur că le voi descoperi, în afara înţelesului lor, *un înţeles al meu* (subl. n.). Nu vreau să-l pierd" *(Mircea Eliade în scrisori,* publicate de Mircea Handoca în „Orizont", XXXIX, serie nouă, nr. 52, 1139, 30 decembrie 1988, p. 2), şi mai departe continuă, amintind o întâmplare de la Brăila care, explicată de Perpessicius, „a declanşat brusc o întreagă lume de evenimente, a luminat deodată ani întregi, mi i-a făcut prezenţi, le-a dat sens şi spaţiu, i-a întâlnit, i-a mărit..." Paralel cu activitatea de publicist, Mihail Sebastian urmează Facultatea de Drept, despre ale cărei cursuri şi profesori, cu calităţile şi defectele lor, relatează cu mult simţ critic: „În anul I, am făcut, bunăoară, pe cursul d-lui Paul Negulescu studii foarte ample de drept administrativ. Era mai mult un curs de doctorat. Ei bine, în anul II am repetat (cu dl. Anibal Teodorescu) administrativul, dar în loc să câştigăm asupra anului precedent în lărgime de perspective, am făcut un drept administrativ elementar de simplu" (*Blocare şi deblocare,* în „Cuvântul", IX, nr. 2787, 27 ianuarie 1933, p. 1). Critic se exprimă şi când descrie viaţa de student, condiţiile acesteia, experimentate de el: „Cunosc de mult atmosfera deprimantă a căminelor studenţeşti, că acolo doar mi-am petrecut ceasurile cele mai grele ale vieţii mele «academice». E o promiscuitate care la început te jigneşte şi pe care mai târziu o accepţi din lene, din oboseală sau din simplă deznădejde. Niciodată însă din bucurie şi niciodată din bună voie. Sărăcia nu mă înspăimântă. Aş minţi dacă aş spune că-mi place, dar de asemeni mi se pare că un om care n-a răbdat de foame are, cel puţin pentru un sfert din drama lumii, ochii închişi" (*Cetatea universitară,* în „Cuvântul", VII, nr. 2041, 25 decembrie 1930, p. 5). Nici cursurile Facultăţii de Drept, nici avocatura, pentru care se pregătise, nu îl pasionează. Este „otrăvit" de situaţii create în mediul tribunalului sau în biroul de avocatură, notându-şi în „jurnal", „Duminică, 31 [mai 1936]: Ultimele trei zile mi-au fost otrăvite de o gravă încurcătură la birou. Nu sunt făcut pentru a fi avocat – şi dacă aş fi sincer ar trebui să renunţ complet la asta. Dar nu am curaj să rup cu nimic – nici măcar cu asta". La numai câteva zile, adică, „Miercuri 17" [iunie], revine cu observaţii similare în *Jurnal*: „Ieri la Tribunal, nemîncat, ameţit de foame, de tensiune nervoasă, de nerăbdare, am stat până la 5. Am pledat frumos – şi am pierdut. Sunt un vorbitor bun – dar nu voi fi niciodată un avocat bun. Mă amuză bara, adversarul, judecătorii, frazele suitoare, interpelative, uşor retorice, pe care le găsesc şi – oricât pare de stupid – îmi place să le ascult. Pe cât sunt de prost *causeur* (lamentabila mea figură într-o societate, la o reuniune mondenă, la o vizită!), pe atât sunt de bun vorbitor. Dar nu-mi serveşte la nimic. Aş putea fi un conferenţiar, nu un avocat" (*idem,* p. 64).

Suprinzător rămâne faptul că pe Sebastian chiar publicistica nu îl entuziasmează, numind-o „salahorie intelectuală". „Totuşi, cum să te fac să crezi în emoţia pe care confesiunea d-tale mi-a comunicat-o? – scrie el lui Octav Şuluţiu, în 9 februarie 1936. N-aş fi sperat niciodată ca scrisul meu (şi încă cel din 1927-1928...) să fi însemnat atâta de mult pentru cineva. [...] Gândul că atâtea lucruri scrise şi aruncate la întâmplare au avut undeva un ecou îmi dă un sentiment de mai mică singurătate. Am sperat mereu că există o familie de simţire şi inteligenţă, pe care aş putea-o descoperi – şi scrisul meu nu e altceva pentru mine decât o conversaţie cu aceşti prieteni necunoscuţi, cu această familie morală" (*Mărturii epistolare,* cinci scrisori publicate de Nicolae Florescu în „Jurnalul literar", serie nouă, II, nr. 43-46, noiembrie-decembrie 1991, p. 2). Afirmaţia este semnificativă pentru cunoaşterea scriitorului.

1929 Redactor la „Cuvântul" (din 1928, proprietatea lui Nae Ionescu), începe să scrie comentariu politic.

Începe colaborarea la „Contimporanul" (26 martie) şi la „Vitrina literară" (21 octombrie).

Student in ultimul an, îi scrie lui Camil Petrescu de la Brăila. în 5 mai 1929: „Examenele mele se apropie. Ştii? Sunt ultimele şi ţin să lichidez odată cu licenţa. La toamnă trebuie să fiu liber: o călătorie în străinătate sau armata mă așteaptă. De aceea lucrez toată ziua până foarte târziu. E o materie ingrată și meschină" *(Scrisori către Camil Petrescu,* ed. cit., p. 226). Numindu-se „student obosit", Mihail Sebastian găsește în această formulare starea care îl caracteriza la data când se adresează în scris, tot de la Brăila, și tot lui Camil Petrescu: „De trei săptămâni de când n-am mai scris o pagină (de la „Cuvântul" am luat un concediu de o lună), am pierdut nu numai obișnuința, dar și tehnica sufletească a «actului de a scrie». Mi-e greu să reiau pompt – ceea ce numai în gazetărie am învățat – contactul cu mine însumi și mi-e greu să-i găsesc imediat echivalentul în vorbe. Trebuie, la urma urmei, să violentez pana asta de student obosit. Romanul meu mă așteaptă cu dezolare, oprit la al treilea capitol. Și e doar un punct de onoare pentru mine să-l scot din iarnă" *(idem,* p. 229).

În cursul lunii noiembrie, obține diploma de licență în drept. La intervenția lui Nae Ionescu și cu concursul ministrului George M. Mironescu, obține o bursă de studii pentru pregătirea doctoratului în specialitatea aleasă la Paris: „M-am hotărât să renunț la orice, să fac toate eforturile trebuitoare și să plec la Paris. Dacă nu-mi iau doctoratul în drept acum, după licență, nu-l mai iau niciodată. Și dacă nu-l voi urma, înseamnă că niciodată nu voi trăi în străinătate. Hotărârea mea e nestrămutată de aceea. Până cel mai târziu în noiembrie, va trebui să plec. Dar cum eu nu am bani, singura nădejde îmi e o bursă sau, ceea ce e mai ușor, acordarea de valută" *(Scrisori către Camil Petrescu,* ed. cit., vol. II, p. 234).

Decembrie, către sfârșit, pleacă la Paris, dacă ținem seama de amănuntul din scrisoarea către Camil

Petrescu, datată: „Paris, 31 ianuarie 1930: Și cinci săptămâni mi se par un răgaz minim și un timp absolut necesar și, în cel mai bun caz, abia suficient ca să fiu lămurit, cât de cât, asupra vieții pe care urmează să o duc aici" *(idem,* p. 231). Călătoria de studii transforma în realitate visul lui Sebastian cu ochii deschiși în fața hărții: „Parisul meu imaginar era făcut pe jumătate din fotografii și magazine ilustrate. Mirajul lui era creat din imagini și nume" *(Scrisori despre un alt Paris,* în *Cuvântul,* VI, nr. 1785, 10 aprilie 1930, p. 1).

1930 În prima sa etapă pariziană, care durează până în iulie 1931, Mihail Sebastian trimite la „Cuvântul" unica publicație românească unde colaborează atunci, suita de reportaje intitulată *Scrisori din Paris.* Acuză deficiențe de exprimare în limba franceză, ceea ce îl obligă să se țină la oarecare distanță: „Sunt câteva lucruri care mă împiedică să-i abordez pe francuji – pe cei care m-ar interesa bineînțeles – comod și util. În primul rând, limba o vorbesc greu, cu progrese lente și cu întârzieri obositoare. Am căpătat desigur în cinci săptămâni o oarecare dexteritate, m-am descurcat, am prins ușurința expresiei uzuale, dar n-aș putea să întrețin ca lumea o discuție. Vorbele mă terorizează: bucuros când găsesc un sfârșit de frază, nici nu mă mai întreb dacă el nu exprimă tocmai pe dos ceea ce aș fi vrut să spun. Pentru motivul ăsta foarte simplu, n-am uzat până azi de niciunul din mijloacele mondene și literare care îmi stau în oarecare măsură la îndemână. N-am vizitat-o pe principesa Bibescu și nici n-am avut grijă de a o face să știe că mă aflu la Paris. N-am încercat să mă folosesc de diversele avantagii pe care – se spune – cartea mea de gazetar mi le-ar putea aduce. N-am încercat să intru în legătură cu vreo revistă sau cu vreo redacție" *(idem,* p. 231-232), Mihail Sebastian publică, în ideea de a „face propagandă pentru țară", o notă la cotidianul francez „Le Soir", la 28 august 1930. Nota însoțește poemul lui Adrian Maniu, *Le Caïque vert,* tradus de Ionel Jianu și de R. Svialokossitch.

În scrisoarea către Camil Petrescu, din 30 aprilie 1930, Sebastian îi expune confratelui din București planul existenței sale pariziene, detaliat pe 8 puncte, dintre care reținem punctele 3 și 4: „3) deocamdată îmi prepar examenele de doctorat în drept pe care le trec la începutul lui iunie. Lucrez 12-14 ceasuri pe zi – și altceva deocamdată nu fac; 4) nu mă întorc vara în țară; am să plec in Bretagne, într-un sat, ca să lucrez liniștit: acolo am să-mi termin romanul și să-mi încep studiile de filosofie pentru *Sorbona" (idem,* p. 236).

30 iunie. Trimite o telegramă din Nogent-sur Marne (Seine): „Duminică – afară din Paris. A început cu adevărat vacanța" *(Idem,* p. 237).

27 iulie. Din Annecy (Haute-Savoie), îi scrie lui Camil Petrescu, printre altele: „De altminteri, mai curând de iunie 1931, eu nu cred să mă întorc. Și atunci încă poate numai pentru vacanță, căci dacă voi începe la toamnă să-mi prepar, în afara doctoratului în drept, o licență la Sorbona, atunci voi mai avea încă cel puțin doi ani de străinătate. Sper că Nae Ionescu nu mi-i va refuza. Se poartă admirabil cu mine. Chiar dacă uneori sau de cele mai multe ori întârzie, sau uită, sau amână, în fond îmi poartă o afecțiune pe care nu știu cărui lucru o datorez; nu uit că prin el l-am cunoscut pe ministrul Mironescu, a cărui protecție e discretă, înțelegătoare și... profitabilă" *(idem,* p. 239). Prezența la Annecy marchează începutul călătoriei în Franța, cu un popas în Alpi, descrisă în *Jurnal de vacanță,* publicat în „Cuvântul", de la 1 august-17 septembrie 1930.

La *3 octombrie,* continuă relatarea programului de perspectivă: „La Facultate am să încep lucrul în luna viitoare, în noiembrie. Vreau să sfârșesc în iunie; m-am săturat de examene. E timpul să renunț la viața asta dificilă de student" *(Idem,* p. 242).

1931 *24 iunie.* Participă la lucrările Congresului Societății Universale a Teatrului, organizată de Firmin Gémier, la Paris. În timpul verii revine în țară, după ce scrisorile adresate lui Camil Baltazar i-au înregistrat tensiunile interioare, depresiunile, speranțele, nostalgiile.

1932 *3 februarie* Conferențiază în cadrul ciclului de conferințe *Explicația timpului nostru,* organizat de gruparea *Forum,* formată din Mircea Eliade, Paul Sterian, Petru Comarnescu, Mihail Sebastian, Mircea Vulcănescu, Ionel Jianu, Ion I. Cantacuzino. Conferința lui Sebastian despre *individ și colectivitate* a fost anunțată, câteva zile mai târziu în „Cuvântul" (VIII, nr. 2441, 7 februarie 1932, p. 2).

20 februarie Începe colaborarea la „România literară", apoi este .numit redactor al acestui săptămânal, condus de L. Rebreanu; semnează aici cronica literară.

martie. Începe colaborarea la revista „Azi", condusă de Zaharia Stancu, încă de la primul ei număr. Aici continuă să publice „jurnalul de creație" al romanului *Orașul cu salcâmi,* cu titlul *Jurnal de* *roman;* primele două părți au apărut în *Cuvântul* din 1929, sub forma unui „carnet da lucru”, care se vrea, după afirmația autorului său, „o foaie de observație, într-o muncă prea complicată și lungă”. (*Jurnal de roman,* în „Azi”, I, nr. 5, noiembrie 1932, p. 425) Apare în colecția „Carte cu semne”, *Fragmente dintr-un carnet găsit,* primul volum al lui Mihail Sebastian cu un portret realizat de Mac Constantinescu.

mai Se înființează gruparea „Criterion” considerată de Mircea Eliade „cea mai interesantă precursoare a existențialismului francez de astăzi”. Tot Mircea Eliade povestește cum a luat naștere gruparea: „Pe nesimțite venise luna mai și, când, la căderea serii, mă întorceam acasă, parcă toată lumea ar fi fost a mea. Mă opream întotdeauna la „Cuvântul” să-l văd pe Nae Ionescu. Mă împrietenisem cu Mihail Sebastian și cu Gh. Racoveanu și mâncam adesea împreună. Dumineca după-amiază se făcuse obiceiul să ne adunăm la Floria Capsali și Mac Constantinescu. Aveau o casă bătrânească în cartierul Crucea-de-Piatră, cu o grădină mare cât o livadă. Într-o parte a grădinii, Mac pregătise un teren pentru volei. Veneau cu regularitate – și destul de devreme, ca să joace volei – soții Polihroniade, Vulcănescu, Sterian împreună cu Dan Botta, Petru Comarnescu, Mihail Sebastian, Haig și Marietta Sadova. Dar în fiecare duminică apăreau figuri noi: Mărioara Voiculescu cu băiatul ei, magistrat, Lily Popovici, Hary Brauner, Sylvia Capsaly, Gabriel și Adrian Negreanu și mulți alții” (Mircea Eliade, *Memorii 1907-1960,* ediție și cuvânt înainte de Mircea Handoca, Humanitas, 1991, vol. I, p. 246). În continuare, Eliade recompune atmosfera de amiciție care îi unise pe toți, veniți din lumi apropiate, dar diferite – teatru, plastică, dans, gazetărie, literatură, filosofie și dispoziția lor de a se organiza, la ideea lui Petru Comarnescu, un ciclu de conferințe/simpozioane, la care ar fi participat vorbitori, „majoritatea aleși din grupul nostru”, prezidați „de un cărturar mai bătrân decât noi”: „Am început să propunem nume și subiecte. Discuția s-a prelungit târziu după miezul nopții în grădina lui Mac și a Floriei și, deși toți ne arătam entuziasmați, poate că proiectul nu s-ar fi împlinit peste câteva luni, chiar în toamna aceea, dacă Petru Comarnescu nu și-ar fi luat însărcinarea să închirieze sala «Fundației Carol I» și să se ocupe de alcătuirea programelor, de tipărirea și difuzarea afișelor. Ne-a cerut la fiecare câte o mie de lei, ca să poată arvuni sala. Am rămas înțeleși să punem la punct programul în duminica următoare. Fără să ne dăm seama, gruparea *Criterion* luase ființă” (*idem,* p. 247). Gruparea își propunea constatarea, expunerea și examinarea lucidă a ideilor timpului, denumit ulterior „spiritul *Criterionului”.* Pe Mihail Sebastian, Mircea Eliade și-l amintește vorbind unor săli pline, despre romanul românesc contemporan, „executând cu mult brio” pe Cezar Petrescu și Ionel Teodoreanu, „rezervându-și toate laudele” pentru Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Mateiu Caragiale. „Ce pasiona publicul era dialogul dintre membrii *«Criterionului».*” Unul dintre aceste dialoguri între Petru Comarnescu și Mihail Sebastian, a fost urmărit de auditoriu, într-o confruntare pe tema America față de Occident și Extremul Orient, primul pierzându-și răbdarea ascultându-l pe Sebastian „zeflemisind *homo americanus* în numele spiritului francez”. Altă dată, auditoriu şi conferenţiar se înfruntau, cum s-a întâmplat la conferinţa lui Sebastian despre Charles Chaplin.

1933 *februarie* Apare volumul *Femei* (Editura Naţionala Ciornei). Neavând o concepţie ortodoxă asupra romanului sau poate pentru că se supunea exigenţei editorilor care cereau scriitorilor, la epoca respectivă, să-şi subintituleze toate producţiile epice drept romane pentru a fi pe gustul marelui public, Mihail Sebastian prezintă drept roman suita de nuvele intitulată *Femei.*
Publică unica sa contribuţie la revista „Răboj", articolul *Dezavuare pentru „Răboj"* („Răboj", II, nr. 13, martie 1933, p. 2), încercând o delimitare între „generaţia" tânără de la 1927, al cărei port-drapel fusese Mircea Eliade, cu al său *Itinerar spiritual,* şi „generaţia" anilor 1933, asupra căreia se întreabă: „ce îi uneşte pe aceşti debutanţi în plină revoltă? Ce dramă interioară? Ce problemă de gândire. Ce atitudine răsturnătoare de adevăruri?", preocupare reluată în articolul *Manifest şi generaţie,* publicat în „Cuvântul" (IX, nr. 2855, 5 aprilie 1933, p. 1).

2 iulie Începe colaborarea la „Index", manifestându-se pe întreaga durată a colaborării ca semnatar al cronicii externe.

6 decembrie Începe colaborarea de lungă durată, deşi cu intermitenţe la „Reporter", subintitulat „sinteză a săptămânii".

decembrie. „Lună de tensiuni" pentru grupul „Criterion", cum scrie Mircea Eliade în *Memorii* referindu-se la politica lui Nae Ionescu de împotrivire faţă de guvernul I. Gh. Duca şi la „viaţa publică românească" a timpului, în general. Asasinarea lui Duca, pe peronul gării din Sinaia, în penultima zi a anului, a avut repercusiuni asupra vieţii publice româneşti, în anul imediat următor, cu propagare în tot ce a urmat.

1934 *ianuarie* Consecinţele atentatului s-au făcut simţite a doua zi după revelion, când „Cuvântul" a fost suspendat; Nae Ionescu a fost arestat, împreună cu câteva capete ale mişcării legionare, care făceau parte din gruparea „Criterion". Deşi eliberat, fără să fie implicat în proces, Nae Ionescu nu a putut influenţa favorabil asupra reapariţiei ziarului. Acesta rămâne interzis până în ianuarie 1938, şi e definitiv suspendat în martie 1938.

1 martie I. Ludo publică în articolul său *Un evreu cumsecade în ghearele moralei iudaice,* din revista „Adam"(nr.68, 1 martie 1934, p.7), scrisoarea trimisă „în plic închis" de Sebastian, prin care acesta protesta împotriva „insinuărilor răuvoitoare şi calomnioase" ale directorului revistei îndreptate contra lui Nae Ionescu, pentru poziţia sa declarat antisemită: „Vei putea convorbi cât vei vrea, eu propria d-tale conştiinţă, despre cât eşti d-ta de bun evreu şi de cât de prost evreu sunt eu. Vei putea avea voluptatea de a te indigna copios împotriva trădării mele de neam, dar nu mă rabdă inima să nu-ţi spun că a înjura un om fără putinţa de a răspunde este un gest oribil, de o urâţenie ce îi serveşte în acelaşi timp şi de pedeapsă".

iunie Apare romanul *De două mii de ani,* cu prefaţa lui Nae Ionescu şi coperta de Margareta Sterian. Răspunzând unor întrebări formulate de Camil Baltazar în legătură cu acest roman, Mihail Sebastian precizează că, deşi poate avea „un interes actual", nu este în nici un caz „o carte de actualitate", care să fi fost scrisă sub presiunea evenimentelor. Romanul a fost întâmpinat de o critică multiplu înverşunată. Mircea Eliade şi Mircea Vulcănescu au intervenit în dezbateri, în ideea lămuririi problemelor de fond, distanţându-se de accentele antisemite şi de tonalitatea la care a ajuns polemica în totalitatea sa: „Am cetit articolul tău *Creştinătatea faţă de Iudaism,* publicat în „Vremea" apărută la 5 august 1934 – se adresează lui Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu–, şi mă gândesc să-ţi scriu şi eu ceea ce cred în privinţa asta. Ricu, care a trecut pe aici acum câteva zile, mi-a povestit în felul lui începutul polemicii tale cu Nae în chestia cărţii lui Sebastian şi replica lui Racoveanu, care-l vrea neapărat pierdut pe Iosef Hechter, probabil fiindcă nu i-a plăcut cum l-a zugrăvit sub trăsăturile lui Dronţu" (Mircea Vulcănescu, *În jurul romanului «De două mii de ani» – o epistolă pentru Mircea Eliade,* „Jurnalul literar", serie nouă, II, nr. 43-46, noiembrie-decembrie 1991, p. 1). În continuare, Mircea Vulcănescu face o amplă analiză a celor două texte, demonstrând cu o logică strânsă şi profundă de ce i „s-a părut antitetică" prefaţa lui Nae Ionescu faţă de roman: „Romanul lui Sebastian este confesiunea unui ovrei asimilat, adică a unui om care n-a început să se simtă ovrei decât silit de cei care refuzau să-l recunoască în comunitatea românească, din care el îşi închipuia că face parte. Confesiunea unui om care încearcă deci să se descopere ovrei, dar nu prea poate (de asta s-a supărat Manoliu, care, deşi creştin, copilărind la un Rabin a primit din iudaism o pecetie pe care Sebastian, ovrei, n-a primit-o). El a crescut printre români, a suferit înrâurirea lui Nae Ionescu şi a umanismului francez într-un fel care, dacă nu l-au

rupt radical de iudaism, l-au depărtat cel puţin de dânsul" *(idem).*

1934 este anul experienţelor umane capitale: „Comarnescu mi-a comunicat un lucru care, dacă aş fi pentru moment într-o dispoziţie mai puţin sceptică, mi s-ar părea monstruos. A făcut propuneri de împăcare „Credinţei"! A dejunat cu Stancu. Aş spune că e incalificabil. Mă mulţumesc doar să observ încă o dată cât sunt de naiv. M-am certat cu cei de la „Credinţa" în chestiunea asta. Am refuzat să-i mai dau mâna lui Sandu Tudor... Toate astea pentru ca acum să se ajungă la o astfel de capitulare. Când mă voi deprinde să fiu mai puţin entuziast în relaţiile mele cu oamenii?" (*Jurnal,* ed. cit., p. 33)

Anul 1934 este momentul cel mai dramatic al existenţei lui Mihail Sebastian, nu numai sufleteşti şi intelectuale, ci şi a activităţii publicistice. Deprins cu situaţia de a fi o prezenţă activă a publicisticii româneşti, scriitorul se vede în imposibilitatea de a-şi mai exercita spiritul critic şi interpretativ, numele său de cronicar literar şi eseist apărând în acest an doar sporadic la „Revista Fundaţiilor Regale", la „Reporter" şi la „Vremea".

1935 Hotărându-se să publice, cu toate riscurile, într-un context istoric deosebit de ingrat pentru el, un roman de problematică ideologică umanitară, în ultimă instanţă, scriitorul se vede obiectul unor atacuri din partea tuturor spiritelor sectare. În această împrejurare extrem de critică, el îşi relevă încă o dată, acum în mod public, loialitatea şi probitatea întregii sale structuri morale. Confesiunea lucid amară a experienţei îndurate prin publicarea romanului cu prefaţa, brutal adversativă sub raport uman, a lui Nae Ionescu este cuprinsă în cartea *Cum am devenit huligan,* care apare în ianuarie 1935. Schimbarea atitudinii lui Nae Ionescu, nu numai în raporturile de la om la om, ci în orientarea politică, fapt mult mai grav prin consecințele lui, a zguduit, dar nu a descumpănit pe lucidul cititor al lui Descartes și Montaigne. Replica dată de el în *Cum am devenit huligan* pune în evidență capacitatea autorului de a rămâne obiectiv, de o raționalitate netributară niciunui complex de exasperare pasională, care îl onorează ca pe un spirit polemic de o noblețe a atitudinii aproape fără egal în lumea literară a epocii: „O cultură nu e posibilă – răspunde el unei răuvoitoare insinuări – decât prin consensul tuturor și prin supunerea tuturor la anumite legi minime de disciplină. Când calci aceste legi, nu le calci numai în dauna ta, ci în dauna tuturor, după cum când faci zgomot într-o sală de concert, nu te tulburi numai pe tine, ci tulburi întreg concertul. Iată de ce socotesc că un intelectual nu poate asista nepăsător la nicio trivialitate polemică, chiar dacă nu-l privește direct pe el. Este în joc libertatea de spirit a tuturor, este în joc ideea generală de demnitate a inteligenței, este, în sfârșit, în joc putința materială de a schimba un gând, de a exprima o judecată, de a formula sau a primi o obiecție” *(Tot despre polemici și polemiști. Răspuns întârziat la o scrisoare,* în „Rampa”, XVIII, nr. 5358, 21 noiembrie 1935, p. 1). Textul din „Rampa” este scris la oarecare distanță în timp de la izbucnirea scandalului, ceea ce explică și o anume detașare a lui Mihail Sebastian. Sentimentele lui, la apariția cărții, se citesc direct în paginile „jurnalului” său, din 12 februarie 1935: „Am fost la doctor pentru ochi. Mi-a recomandat ochelari și i-am pus. Mă schimbă destul și mă fac urât. A fost amuzant când i-am spus numele. Mi-a spus că în familia lui s-a discutat mult despre *De două mii de ani,* pe care el personal nu l-a citit. A auzit multă lume înjurându-mă. Îmi dau seama că procesul meu e cu adevărat pierdut. *Cum am devenit huligan* nu ajunge in cercurile în care sunt înjurat, și încă «după ureche». O vorbă care indică ce forme ia «cazul» în conștiința publică mi-a povestit-o. Sami Herșcovici, duminică la Târgoviște, unde am fost pentru o conferință. Librarul care vindea biletele pentru conferință i-a oferit un bilet unui profesor de la școala normală. «Sebastian? Aha! Jidanul ăla care s-a botezat!». Dezgustător numărul pe care l-a închinat „Credința” lui Nae. Petru Manoliu, Sandu Tudor și Zaharia Stancu, despre Nae Ionescu! O trăii și pe asta” (*Jurnal*, ed. cit., p. 20).

27 ianuarie la atitudine, în scris, în favoarea lui Geo Bogza, incriminat, pentru *Poemul invectivă (Procesul Bogza,* „Rampa”, XVIII, nr. 5112, 27 ianuarie 1935, p. 1), după ce, cu câteva luni înainte, a pledat ca avocat al apărării în procesul intentat scriitorului: „Vineri, 21 septembrie. În timp ce rândurile acestea se vor afla sub presă, într-una din sălile Tribunalului Ilfov se va judeca procesul lui Geo Bogza, învinuit de a fi ultragiat morala publică prin îndrăzneala unor poezii din volumul *Poemul invectivă”* („Vremea”, VII, nr. 356, 23 septembrie 1934, p. 9). Apoi pledează în favoarea scriitorilor Geo Bogza, Tudor Arghezi, Mircea Eliade, H. Bonciu, Felix Aderca, puși sub acuzare de pornografie: „Operele nu sunt morale și imorale, ci numai bune și proaste. Atât. Unde vorbește arta, acolo tace morala. Este în structura însăși a faptului de artă o lumină purificatoare, oricare i-ar fi materialul, pudic sau impudic brutal sau delicat” (*Basmul cu morala publică,* în „Rampa”, XVIII, nr. 5200, 16 mai 1935, p. 1).

Pentru publicistul Sebastian, anul 1935 este din nou bogat în colaborări. Din ianuarie, cotidianul teatral „Rampa” îi pune la dispoziţie coloanele, în care scriitorul este prezent, ca în anii de la „Cuvântul”, cu câte două şi trei articole. S-a impus aici cu cronicile literare şi teatrale, cu articole politice, reportaje, interviuri. Din septembrie 1935, semnează suita de articole intitulată *Banca* H, care împreună cu altele, din aceeaşi publicaţie, cât şi din „Revista Fundaţiilor Regale” din 1937-1939, pregătesc terenul pentru sistematica lui activitate de cronicar dramatic de la „Viaţa românească”, dintre anii 1938-1940. În iulie, publică la „Vremea” prima, din lunga serie de cronici literare, intitulată *Cartea franceză.* În octombrie, începe colaborarea la cotidianul bucureştean de limbă franceză „L'Independance Roumaine”, sub pseudonimul Flaminius. Tot în octombrie, colaborează cu un singur eseu în revista lui Anestin, „La zid”!

martie Face parte, alături de Mircea Vulcănescu, Tudor Vianu, Ion I. Cantacuzino, Perpessicius, Mircea Eliade, Al. Rosetti şi Isaiia Răcăciuni, din comisia, pentru decernarea Premiului Scriitorilor Tineri de la Fundaţiile Regale, care a premiat *Poemele poetului tânăr* de Ştefan Baciu. (Ştefan Baciu, *Călătorii,* Colecţia Start, Madrid, 1974).

Împreună cu Mircea Eliade, Dan Botta ş.a. devine membru al Societăţii Scriitorilor Români. „Toţi speram într-o reînnoire radicală a Societăţii” (Mircea Eliade, op. cit., p. 325).

19 aprilie I se aprobă de către Consiliul de Miniştri schimbarea numelui Hechter în Mihail Sebastian, schimbare înregistrată de *Monitorul Oficial* din 6 mai 1935, p. 3262 (apud Dorina Grăsoiu, *op. cit,* p. 71).

noiembrie-decembrie Apare romanul *Oraşul cu salcâmi.* Răspunzând, în 1935, unui interviu iniţiat de revista „Facla”, Sebastian îşi aminteşte cu precizie data când a început manuscrisul romanului, 20 ianuarie 1929, şi ziua când l-a terminat, 17 ianuarie 1931 (Pan, *Cu dl. Mihail Sebastian despre „Oraşul cu salcâmi”*; O carte uitată *şi o convorbire punctată cu vechi aduceri aminte...,* în „Facla”, XV, nr. 1414, 14 octombrie 1935, p. 2). Într-o pagină a „jurnalului de roman”, publicat în „Azi”, autorul romanului scrie: „Ceea ce mă interesa atunci (1929, n.n.) sau credeam eu că mă interesează, era romanul pe care îl lucram, nu metoda mea de lucru. Au trecut de atunci trei ani aproape. «Romanul», de mult terminat, transcris şi bătut la maşină, se află încă în lada mea cu hârtii vechi. Sunt hotărît să-l las pentru totdeauna acolo. L-am propus unui singur editor, acum un an şi jumătate: dl. Al. Rosetti, directorul Culturii Naţionale. D-sa a refuzat să-l citească. N-am insistat şi am oprit la acest unic demers aventurile mele editoriale. [...] Aproape tot ce mi s-a părut valabil din cele 300 de pagini de. manuscris, am publicat fragmentar în „Tiparniţa literară”, „Cuvântul” şi „România literară” *(Pagini de jurnal.* „Azi”, I, nr. 5, noiembrie 1932, p. 425). Romanul este distins în 1936 cu Premiul S.S.R., împreună cu alte cărţi ale lui Mircea Eliade, Radu Boureanu, Virgil Gheorghiu şi Hortensia Papadat-Bengescu.

30 decembrie „Sceaux. Sunt la Paris şi încă nu realizez bine evenimentul. Cred că mă voi dezmetici abia peste 10 zile, când îl voi fi părăsit. Mi se pare într-adevăr că e ceva ireal în această întoarcere care anulează cinci ani de viață ca și cum nici n-ar fi existat. Sâmbătă seară am dinat la Yerres, la Fanny Bonnard. Am găsit-o absolut neschimbată și mi se părea pur și simplu absurd gândul că sunt între noi cinci ani care ne despart. Curioasă senzație de bătrânețe." Această pagină de „jurnal", (ed. cit., p. 42) consemnează emoția lui Mihail Sebastian la revederea Parisului (el scria de la Sceaux, reședința doctorului Pierre Hechter), pe care l-a revizitat în scurta sa ședere de zece zile, la sfârșitul anului 1935 și în primele zile ale lui ianuarie 1936.

1936 *8 ianuarie* Îi scrie lui Camil Petrescu, aflat și el la Paris. pe o hârtie cu antetul hotelului „Le Grand Hôtel Paris, Place de l'Opera, 12 Boulevard des Capucines", spunându-i că ar vrea să-l vadă, înainte de a pleca „vineri dimineață, nu joi" *(Scrisori către Camil Petrescu,* ed. cit., p. 245)

Anul 1936 este aproape în întregime dedicat piesei *Jocul de-a vacanța.* Pentru ea, Sebastian a ținut un jurnal de creație ca și pentru romanul *Orașul cu salcâmi,* notându-și zilnic tensiunea sufletească în care scria, condițiile de lucru, impresiile prietenilor la lectura piesei, posibila repartizare a rolurilor unor actori cunoscuți, în stare să cuprindă dimensiunea personajelor, să corespundă întocmai viziunii autorului și, în sfârșit, iluziile pentru seara premierei pentru care ar fi dorit să distribuie el însuși biletele. Piesa a fost scrisă în 1936, din luna martie până la 29 august, când exclamă emoționat: „Am terminat. Cui să telegrafiez ca în anul I: «Trecut examenul, sunt fericit»? Dar am trecut oare examenul? Voi vedea mai târziu" *(Jurnal,* ed. cit., p. 79). Mihail Sebastian a scris piesa cu fervoare, fugind din București la Sinaia, Ghilcoș, Breaza. Cităm doar una din observațiile referitoare la refugiile prielnice scrisului, notată luni, 8 iunie: „Hotărât, Breaza se dovedește ca niciodată propice piesei mele de teatru. E adevărat că venind alaltăieri aici aveam trasat în minte totul: scenă cu scenă, aproape replică cu replică. Dar e tot adevărat că în aceeași situație, în cincizeci de zile n-am reușit să scriu decât cincisprezece pagini, în timp ce aici, în mai puțin de două zile, am scris douăzeci și trei" *(idem,* p. 491).

Paralel cu planurile și realizarea piesei *Jocul de-a vacanța,* Mihail Sebastian își face numeroase proiecte de cărți, pe care le trece în „jurnal": un studiu mai larg asupra lui Jules Renard și primul volum din *Romanul românesc,* în șase capitole, o carte, *Culise,* cu aspect de „șantier de lucru", și un posibil roman, care avea să fie *Accidentul.* Cu excepția romanului, nici unul din proiecte nu s-a finalizat.

3 mai. Participă la Adunarea generală a S.S.R.: „Cum pot lua în serios asemenea ridicule comedii, cum pot crede măcar o secundă că într-adevăr îmi pasă dacă Kirițescu e ales sau nu e ales, dacă Toneghin e votat sau nu e? O oră cât am stat acolo, m-am agitat, am făcut grup, am făcut propagandă, – și abia când am ieșit în stradă mi-am dat seama ce joc caraghios jucasem" (*Jurnal,* ed. cit., p. 56).

24 iunie înregistrează, în *Jurnal*, atmosfera încordată din capitală: „ Ieri la Tribunal, Sicu Davidovici a fost aruncat de pe scări de la Comerț II, iar Leibovici Marcu a fost și el bătut. Uite unul care își continuă destinul. În facultate cred că a fost cel mai mult bătut".

22 iulie. Este numit, la insistenţele lui Camil Petrescu. redactor la *Revista Fundaţiilor Regale,* post pe care îl deţine până în 1940. „Numirea la Fundaţie a venit când nu o mai aşteptam. Câteva zile nici nu mi-a venit să cred. Mi se părea că totul se va strica din nou în ultimul moment. Dar azi-dimineaţă am încasat 39.500 lei pentru trecut. Fabulos! Şi voi avea de aici încolo 6.000 de lei pe lună (5.933). Iată-mi vacanţa aranjată. Voi putea lucra şi – să sperăm – să-mi termin piesa” (*Jurnal,* ed.cit.,p.70). La *Revista Fundaţiilor* colabora încă din anul 1934.

octombrie. Se constituie Gruparea criticilor literari români, din care fac parte Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu. Şerban Cioculescu, Octav Şuluţiu, Ion Biberi, Mihail Sebastian. Gruparea, ca să-l citām pa Sebastian. „răspundea nu numai unui act de solidaritate intelectuală, pe care viile polemici din acel timp o accentuau, dar răspundea unei simple stări de fapt. Această grupare existase înainte de a se constitui şi continua să existe după ce s-a desfăcut. Existenţa ei nu era şi nu este de ordin statutar” *(Notă despre critică şi critici,* în *R.F.R.,* VII, nr. 7, iulie 1940, p. 184).

1937 *sâmbătă, 2 ianuarie.* „Scriu pentru prima oară cifra noului an, 1937. Am trecut peste noaptea de ajun, fără emoţie, fără deznădejde şi, mi se pare, fără speranţă. Am băut mult, fără entuziasm însă. Reveillon-ul de la Mircea a fost destul de cenuşiu. Altădată treceam cu mai multă solemnitate de la un an la altul. Încă un semn de bătrâneţe. Joi seara – ultima zi a anului – l-am vizitat pe Nae, pe care nu-l mai văzusem de mult. Potriveală care n-a avut nimic simbolic. Mă întreb dacă Nae nu-şi pierde complet controlul de sine. Acces de megalomanie, orgoliu exasperat de înfrângeri sau pur şi simplu o fază de misticism acut? Îl găseam altădată, în asemenea ocazii, pitoresc: începe însă să fie îngrijorător” (*Jurnal,* ed. cit., p. 105).

ianuarie-februarie. În aceste prime luni ale anului, Mihail Sebastian se află între Bucureşti şi Sinaia, obsedat, după cum citim în jurnal, de greutatea cu care scrie, în general, şi cu care scrie roman, în special: „E in mine o anumită lipsă de spontaneitate, care nu poate fi anulată de nici o altă calitate. Ceea ce scriu eu este puţin schematic, puţin liniar, puţin abstract, chiar când e graţios, chiar când e străbătut de o undă de emoţie (căci sunt aşa de sentimental)... Dacă piesele mele ar fi putut fi reprezentate, e foarte probabil că aş fi devenit «autor dramatic» – exclusiv autor dramatic. Dar aşa, experienţa primei mele piese îmi ajunge” *(Jurnal,* ed. cit., vol. II, p. 106).

duminică, 4 aprilie. „Jurnalul” transmite emoţia zilelor. „extenuante” de Tribunal, când a pledat în favoarea lui Geo Bogza, până la urmă arestat.

august. Redactor la „Revista Fundaţiilor Regale”, Mihail Sebastian este ales de Radu Cioculescu să-i ţină locul în funcţia de secretar general de redacţie, în perioada cât lipsise din ţară şi îşi efectuase stagiul militar. Alegerea a produs un val de reacţii negative, dintre cele mai fulminante. Sebastian prezintă situaţia lui Radu Cioculescu, în scrisoarea trimisă din Bucureşti la Salzburg, la 18 august: „Sâmbătă, coborând de la cabana mea din munţi (unde timp de patru săptămâni nu văzusem nici un ziar) am găsit un „Universul” care reproducea un larg articol al lui Cocoş, cu următorul titlu fulminant: *Distrugătorii sufletului românesc la lucru! Cine a ajuns director al* «Revistei Fundaţiilor

Regale» Din acest articol am aflat că d-ta şi Camil fiind în concediu – eu am rămas «director de fapt» al «publicaţiei voievodale» – lucru care a fost notificat printr-o «circulară» oficială colaboratorilor revistei. Venit la Bucureşti, am putut constata că articolul cu pricina nu era un text izolat, ci o simplă piesă într-o campanie dezlănţuită în toată regula. Semnalul se pare că a fost dat prin „Bunavestire" – urmată apoi de „Porunca vremii", „Ţara noastră", „Neamul" şi „Universul". Inutil să-ţi spun în ce termeni şi pentru care motiv sunt înjurat." (Dorina Grăsoiu, *Alte pagini din Corespondenţa lui Mihail Sebastian,* în „Revista de istorie şi teorie literară", XXXII, nr. 1, ianuarie-martie 1984, p. 140).

septembrie. Se află la Geneva, la Naţiunile Unite, de unde îi scrie lui Radu Cioculescu, pe data de 13 ale lunii: „Sunt cu totul la începutul experienţei mele genoveze. Adunarea S.d.N. s-a deschis abia azi-dimineaţă: şedinţă festivă cu caracter pur decorativ. Lucrările adevărate vor avea loc în comitete şi mai ales – ca pretutindeni în lume- pe culoare. Voi încerca să mă orientez, să văd, să înţeleg. Atmosfera e confuză şi pesimistă. Se vorbeşte de război cu oarecare resemnare. Când un comitet tehnic ajunge la o rezoluţie precisă (dar numai în chestiuni secundare, de ordin sanitar, de exemplu), toată lumea se felicită, încercând să uite că în marile chestiuni, cele de ordin politic, S.d.N-ul este totuşi falimentar." *(idem,* p. 142) Înainte de a se duce la Paris, ca să-şi vadă fratele, Sebastian se opreşte două zile la Veneţia. Atât aici, cât şi la Geneva, observă oameni şi peisaje, caută concerte, se bucură de mari dirijori.
În această călătorie, este deposedat de valiza în care se afla şi „dosarul roşu" cu „cele 111 pagini de manuscris al romanului *Accidentul.* Pagina de

„jurnal", datată *Bucureşti, luni, 18 octombrie,* surprinde speranţa găsirii manuscrisului, zădărnicită de imposibilitatea sfârşirii „visului urât", şi dezolarea celui care îşi evaluează rezultatele vieţii, la împlinirea celor treizeci de ani: „Voiajul ratat, romanul pierdut, piesa scoasă din repetiţie, probabil definitiv. Mă aflam în faţa unei toamne bogate, în faţa unei ierni laborioase, aşteptam cu curiozitate atâtea întâmplări sigure – şi acum nu mai aştept nimic, Îmi rămâne biroul Roman", articolele pentru *Independenţa* („L'Independance Roumaine"), sila de a fi treaz, un gust groaznic de a bea, de a dormi, de a uita! Mi se pare că sunt la limită." *Jurnal,* ed. cit., p. 124).

Joi, 30 decembrie. Scriitorul îşi notează în „jurnal" că publicaţiile „Dimineaţa", „Adevărul" şi „Lupta" sunt suspendate, că se retrag permisele de tren ziariştilor, iar evreilor li se interzice profesiunea de ziarist. În asemenea vremuri tulburi, Sebastian citeşte în casă *Sparkenbroke* de Charles Morgan, „carte atât de departe de cerul ăsta. La milioane de leghe, parcă!" (*Pagini de jurnal,* în „Revista literară", nr. 16, 1 iunie 1947, p. 3)

1938 *martie.* Începe colaborarea cu cronici dramatice la „Viaţa românească".

15 aprilie. Colaborează la revista „Adam", continuând sporadic debutul nedorit din martie 1934.

26 iulie: Obsedat de manuscrisul pierdut, Mihail Sebastian se concentrează asupra romanului, lucrând cu încrâncenare la reconstituirea lui: „După cum vezi – îi scrie el de la Bran lui Radu Cioculescu – nu m-am refugiat la o cabană, cum proiectasem. Sunt totuşi în pădure şi – ceea ce este esenţial – sunt în mare singurătate. După trei zile de odihnă, care – vai! – au şi expirat, m-am apucat de lucru. Deocamdată şase ore pe zi, nu mă mişc de la masa de scris. Pe urmă, voi mări poate numărul orelor. Sunt decis să-mi refac romanul pierdut anul trecut şi sunt mai ales decis să nu-l mai pierd încă o dată" *(Alte pagini din Corespondenţa lui Mihail Sebastian,* în „Revista de istorie şi teorie literară", nr. cit., p. 144). Altfel, corespondenţa către Radu Cioculescu este o adevărată dare de seamă asupra mersului revistei, cu observaţii de amănunt de o strictă rigurozitate.

15 septembrie. După o susţinută acţiune de traducere în franţuzeşte a romanului *De două mii de ani,* pe care îl vedea, cu alt prilej, oferit spre lectură câtorva mari scriitori, ca Benjamin Cremieux, René Lalou, Jean Paulhan, Gide, spre a fi apoi editat în Franţa şi după lupta pentru susţinerea piesei, Sebastian notează în „jurnal": „Dar merită? Am eu încredere în ea încât să o iau în aşa de serios?...Aş fi grotesc să uit acest lucru. Poate că voi avea de apărat în viaţă lucruri mai grave. Sper că şi în cariera mea de scriitor îmi sunt rezervate bătălii mai onorabile. Între cazul *De două mii de ani* şi între cazul *Jocul de-a vacanţa* sunt totuşi diferenţe pe care nu am dreptul să le uit. Acolo era vorba de ceva care mă angaja cu propria mea viaţă; aici e o copilărie, un fleac, o nimica toată. Aşadar, premiera va fi sâmbătă. Sică a revenit imediat asupra primei lui decizii de amânare..." (ed. cit., p. 180).

17 septembrie. Premiera, la Teatrul Comedia din Bucureşti, a piesei *Jocul de-a vacanţa,* sub direcţia de scenă a lui Sică Alexandrescu. Piesa corespunde ideii de teatru a autorului ei, exprimată în articolele teoretice: „Teatrului nu-i cerem să *reproducă,* ci să creeze. Nu vrem să ne dea iluzia vieţii, ci, dimpotrivă, certitudinea iluziei" *(Despre un teatru „narcisist",* în „Rampa", XIX, nr. 5430, 20 februarie 1936, p. 1).

1939 *12 martie.* Colaborează la „Comedia".

Apare la începutul anului studiul *Corespondenţa lui Marcel Proust.* În „jurnalul" din 23 aprilie, Sebastian notează un gând care, scris cu prilejul apariţei cărţii, îi caracterizează întregul său mod de a fi: „În „Curentul-Magazin" de săptămâna trecută, un articol foarte elogios despre *Corespondenţa lui Proust* şi despre mine, semnat P. Ş. Cine e P. Ş.? N-ai să crezi. E într-adevăr de necrezut: Pamfil Şeicaru. Am ezitat dacă să-i mulţumesc sau nu. Ieri i-am trimis totuşi câteva rânduri prin poştă – mai mult pentru că în „Azi" apăruse un atac violent în contra lui, tocmai din cauza acestui articol despre mine. Cred însă că scrisoarea mea nu avea nici o platitudine şi în nici un caz nimic excesiv de amical" (ed. cit., p. 201).

Apropierea lui Mihail Sebastian de familia Bibescu, prinţul Antoine şi soţia lui Elisabeth, fiica lordului Asquith, fost prim-ministru al Angliei în timpul primului război mondial, cât şi de Martha Bibescu, i-a dat prilejul unei constante observaţii, din care au rezultat savuroase pagini de „jurnal". Pentru ceea ce avea să numească scriitorul „unica mea comedie princiară", reţinem câteva paragrafe semnificative pentru personalitatea lui: „Sunt destul de snob, sau poate destul de copil – scrie el la 8 mai – pentru ca să mă uimească şi să-mi facă plăcere că femeia cu care stau la masă e prietenă intimă cu regi şi cu *leader*ii socialişti, cu regele Spaniei (oare îi spune: «*ma petite Elisabeth*») şi cu şeful comuniştilor spanioli care în 1931, de dragul ei, îl lăsa pe ducele de Alba («Jimmy», cum îi spunea ea) să treacă frontiera nevătămat. Şi îmi mai place pentru dragostea ei de evrei, ceea ce îmi dă în conversaţie un calm pe care mi-ar fi greu să-l am altfel” (ed. cit., p. 203).

18 mai. Aflând că, fiind concentrat, va sta în cantonament la Mogoşoaia, în apropierea castelului, reşedinţă a Marthei Bibescu, scriitorul speră să i se pună acolo la dispoziţie o cameră ca să transforme în „viligiatură” stagiul militar: „număram orele de lectură care-mi vor rămâne seara după întoarcerea de pe câmp”. Îi scrie entuziasmat lui Antoine la Strehaia, ca să intervină în favoarea lui pe lângă prinţesă, cerându-i ospitalitatea. Adresându-i-se în acelaşi scop şi unei persoane de la castel, aceasta i-a promis că-i va vorbi Marthei Bibescu: „„...într-adevăr, după masă pe la 4 mi-a telefonat răspunsul:. «Prinţesa regretă, dar deoarece n-a primit la castel pe nici unul din ofiţeri, i-ar fi greu să primească un soldat». Asta e tot. Poate că are dreptate. Poate că a fi soldat mă decade din orice altă calitate. Nu sunt nici romancier, nici critic, nici autor dramatic, nici prieten: nu sunt nimic; sunt soldat şi un soldat nu poate fi primit la castel” *(idem,* p. 205). Nota este scrisă într-un moment de încordare. O scrisoare din partea Marthei Bibescu, sau poate orice alt semn din partea ei determină revenirea lui Sebastian la alte sentimente, pe care le comunică în scrisoarea din 21 iunie, neocolind *„l'incident un peu comique que mon séjour à Mogoşoaia avait provoqué, il y a un moi”* şi nici relatarea „aventurei militare” în apropierea castelului, *„cette maison qui me paraissait à la fois si amicale et si inaccesible”* (*Scrisori către Camil Petrescu,* ed. cit., p. 250).

1940 Publică romanul *Accidentul.* Sebastian a consemnat în „jurnal” (12 decembrie 1936) cum a început să scrie acest roman. „Am să scriu oare cartea la care mă gândesc de la o vreme, fără să ştiu bine ce ar putea da şi unde mă va putea duce? «De la o vreme»... În mod exact, din ziua de 18 octombrie – ziua mea – când coborând de la Mircea să cumpăr cele două sticle de şampanie, am văzut deodată imaginea unui accident de stradă, în care mi-ar fi făcut plăcere să mă las antrenat[...] Nu e mai puţin adevărat că de atunci mă gândesc mereu la posibilitatea acestei cărţi” (*Jurnal,* ed. cit, p. 100). În proiectele scriitorului, romanul trebuie să fie terminat la sfârşitul anului 1939. Adresându-se lui Radu Cioculescu în 22 august 1939, el îi dezvăluie starea sufletească în care se afla: „Nu ştiu dacă mă voi întoarce cu tot romanul încheiat, dar nici mult nu-i va mai lipsi şi voi face tot posibilul ca să apară în noiembrie şi să scap de el. Sunt plin de proiecte literare, ca un adolescent! am zeci de cărţi la care mă gândesc, pe care vreau să le scriu (între altele o piesă de teatru, pe care am văzut-o aici şi pe care cred că o voi scrie în prima lună liberă) – dar toate acestea nu sunt simple copilării, când războiul poate izbucni în cinci minute?” *(Dorina Grăsoiu. Alte pagini din „Corespondenţa” lui Mihail Sebastian,* în „Revista de istorie şi teorie literară”, XXXII, nr. 2, aprilie-iunie 1984, p. 142). *Accidentul* este ultima carte care mai apare cu numele său. Optimistul de la sfârşitul anului 1939 se vede la distanţă de nici un an în situaţia de a-i scrie lui Camil Petrescu: „La drept vorbind, nu pot scrie nimic. Am încercat câtva timp să mă resemnez, să mă obişnuiesc. Este însă teribil de greu. Vremea trece încet şi viaţa pe care o duc cere nervi mai tari decât ai mei. Am clipe de exasperare, când aş vrea să urlu. Într-un fel, mă sperie lipsa mea de rezistenţă nervoasă. Ştiu eu ce îmi rezervă viaţa de aici încolo? [...] Schimbările de la Fundaţie mă nelinişesc. Noul secretar general a fost instalat? Nu-mi fac iluzii asupra şanselor mele acolo" *(Scrisori către Camil Petrescu,* ed. cit., p. 250).

7 septembrie. Este „licenţiat din serviciul" de redactor la Uniunea Fundaţiilor culturale regale, „pe baza Decretului Lege din 9 august 1940", „fiind evreu" (din arhiva lui Mircea Şeptilici, actor, prieten al lui Mihail Sebastian). Ultima colaborare la „Revista Fundaţiilor Regale" o are în iulie, in luna mai îşi întrerupe colaborarea la „Viaţa românească", în 3 august, la „Muncă şi voie bună", unde a fost adus de Mihail Sadoveanu (la 15 iulie 1939), continuând să fie prezent în paginile revistei atâta timp cât marele scriitor a fost conducătorul ei.

1941 I se aprobă să funcţioneze ca profesor la liceul evreiesc „Cultura B", post solicitat de Sebastian şi aprobat de Ministerul Culturii Naţionale.

13 septembrie. Este exclus de la „serviciul militar, conform Decretului-lege relativ la Statutul militar al evreilor" (Arhiva Mircea Şeptilici).

1942 Început de an marcat de perspectiva sumbră a războiului şi a mizeriilor materiale, dar şi de proiecte literare; din ianuarie scrie concomitent scene din „Ultima oră" şi din „Alexandru cel Mare", finalizate în iulie. Din joncţiunea celor două texte a rezultat piesa *Ultima oră,* trimisă pentru lectură lui Mircea Ştefănescu, în septembrie 1942.

4-13 martie. Efectuează cele 10 zile „de zăpadă", impuse printr-un „comunicat asupra evreilor" la 20 ianuarie.

25 august-6 septembrie. Se află la Corcova, răspunzând invitaţiei din 23 iulie a lui Antoine Bibescu: „Zece zile de viaţă liberă, în plin soare, în plină libertate, pot face încă din mine un om nou" – notează în Jurnal (ed. cit. p. 468).

octombrie. Încheie actul II al piesei *Insula,* asupra căruia va reveni în anul următor.

În paginile de „jurnal" ale anului 1942, în lunile septembrie şi octombrie, Mihail Sebastian relatează întâmplări ale prieteniei pe care i-o arăta Antoine Bibescu. Dincolo de fapte legate de viaţa mondenă a Bucureştilor, în care Bibescu îl implica pe scriitor, acesta a avut un rol determinant asupra vieţii şi a creaţiei lui Sebastian, prin invitaţia pe care i-o face de a petrece câteva zile la moşia sa de la Corcova. „Vino cu stiloul d-tale" a sunat chemarea care l-a făcut pe Sebastian să se gândească la Corcova. „Dimineaţa fiecare şi-o petrecea lucrând. După-amiază, Mihail Sebastian îşi îmbogăţea cunoştinţele sale despre Anglia şi despre literatura engleză în lungile plimbări pe care le făceam împreună cu Elisabeth. De la orele cinci până la orele culcării, Sebastian îmi cetea ultimele scene dintr-o piesă pe care tocmai o scria. Îmi dădeam multă osteneală să-i spulber îndoielile, căci era un om care cerea foarte mult de la sine însuşi" (Antoine Bibescu, *Mihail Sebastian la Corcova,* în „Revista Fundaţiilor Regale", XII, serie nouă, nr. 3, noiembrie 1945, p. 550).

18 noiembrie. Are loc lecţia de deschidere a cursului despre Shakespeare ţinut de Sebastian la „Colegiul Onescu".

„În urmă cu douăzeci şi doi de ani – scrie Petre Solomon în 1964 – războiul era în toi şi foarte puţini îi întrezăreau sfârşitul". Împiedicat să publice, scriitorul şi-a descoperit o nouă vocaţie – aceea de dascăl. Cursul despre Shakespeare, ţinut în cadrul unei universităţi improvizate, a fost unul din roadele acestei vocaţii, practicate de Sebastian în anii războiului." Petre Solomon evocă cele câteva pagini răzleţe, cuprinzând „notiţele" luate la cursul lui Mihail Sebastian, studentul de atunci, „vrăjit de personalitatea profesorului", nefiind în stare să ia notiţe amănunţite: „Mihail Sebastian vorbea cu atâta pasiune despre Shakespeare, încât ideea însăşi de a lua asemenea notiţe mi s-ar fi părut, cred, o idee meschină de «tocilar». Antididacticist prin temperament şi structură intelectuală, Sebastian a ţinut, de altfel, să ne prevină că nu va face «erudiţie shakespeariană». Şi într-adevăr, cursul lui a fost mai degrabă comentariul inteligent şi informat al unui scriitor depre opera unui titan al literaturii mondiale, decât o expunere savantă şi pedantă a acestei opere. Erudiţia exista, totuşi, şi am aflat mai târziu că Sebastian învăţase anume limba engleză pentru a-l citi pe Shakespeare în original şi pentru a parcurge o bună parte din uriaşa bibliografie shakespeariană" (Petre Solomon, *Mihail Sebastian despre Shakespeare,* în „Secolul XX", nr. 4, 1964, p. 209).

1943 Rescrie actul II din *Insula,* apoi abandonează piesa pentru un nou proiect dramatic, „Ursa Mare".

23 aprilie-9 mai. Invitat la Corcova îi prezintă lui Antoine Bibescu, scenariul piesei.

29 iulie-6 septembrie. Din nou la Corcova, scrie primele două acte din „Ursa Mare", devenită în final (decembrie 1942), *Steaua fără nume.*

Din perspectiva lui Mihail Sebastian, adică din însemnările sale din „jurnal" şi din câteva scrisori adresate la Paris fratelui Poldi, Corcova, unde a putut aşterne pe hârtie primele două acte ale piesei *Steaua fără nume* numai în patru săptămâni, înseamnă spaţiul care, anulând circumstanţele exterioare ostile, i-a favorizat permanenţa scrisului. Tot la Corcova, cu câţiva ani înainte, a găsit Sebastian bogatul material documentar folosit pentru studiul *Corespondenţa lui Marcel Proust.*

Pe lângă realizări, Corcova este şi locul marilor proiecte. Printre ele, „un roman viitor" (cu un capitol, *Principesa Stanca),* să termine *Insula,* să dramatizeze romanul Comăneştenilor.

1944 *martie.* Este reprezentată pentru prima oară piesa *Steaua fără nume,* sub pseudonimul Victor Mincu. Istoria piesei este destăinuită de autorul ei în 1945, în „Cortina", revistă de popularizare în marele public a spectacolelor şi vieţii de culise a teatrelor bucureştene. Faţă de textul de la Corcova, scenariul a suferit substanţiale modificări până să se stabilească la ceea ce se cunoaşte astăzi. El a fost conceput ca pretext pentru o comedie uşoară sau farsă, dar scriitorului a început „să-i placă" personajul principal, astronom, care descoperise o stea necunoscută undeva în apropierea Ursei Mari. Tratate de astronomie a găsit Sebastian în biblioteca de la Turnu Severin a lui Ion Biberi. Din ele a descifrat constelaţia personajului său. Întors la Bucureşti, a citit, într-o singură noapte, ceea ce scrisese actorilor Nora Piacentini şi Mircea Şeptilici cu care era vecin, locuind cu toţii pe strada Antim: „A fost pentru mine adevărata premieră a piesei. Aveam doi spectatori veseli ca doi copii. Râdeau la fiecare replică... *Steaua fără nume* nu va avea niciodată atât succes cât a avut în noaptea aceea" *(Povestea „Stelei fără nume",* în „Cortina", VI, nr. 245, 2 martie 1945, p. 3). Până să fie pusă în scenă, piesa avea să treacă prin nebănuite peripeții. Deoarece nu o putea semna, pe afiş apărea în 1944 un nume necunoscut în dramaturgie, Victor Mincu. Au consimțit la această hazardată înscenare cei doi actori entuziaşti care au asistat la prima ei lectură, regizorul Soare Z. Soare, discreția conspirativă a câtorva persoane mai apropiate şi Ştefan Enescu, fost coleg al lui Sebastian la Brăila, care s-a dat drept autor al piesei, până când lucrurile au putut fi prezentate aşa cum au fost. La premieră, criticul dramatic N. Carandino a recunoscut poezia textului, afirmând, aşa cum îşi aminteşte Al. Rosetti: „Numai Sebastian este în stare să scrie o aşa piesă" (Al. Rosetti, *Sebastiana,* în „Luceafărul", X, nr. 40, 7 octombrie 1967, p. 3).

august. Piesa este jucată la „Comedia", cu Tantzi Cocea în rolul Monei.

Ideea dramatizării unor romane se materializează cu *Nopți fără lună* de John Steinbeck, despre care presa anilor 1944-1945 nu conteneşte cu elogiile. La fel se întâmplă şi cu traducerea piesei *Viața e frumoasă* de Marcel Achard şi cu prelucrarea pentru scena românească a comediei dramatice în trei acte, *Potopul,* de S. Berger.

23 spre 24 august. Scrie toată noaptea pentru „România liberă", fericit că „întâmplarea" îl făcea gazetar în noaptea victoriei, dar se retrage înainte de a-şi fi angajat semnătura: „Ar fi fost imposibil să lucrez sub un regim de comitete secrete. Imbecilitatea îndoctrinată e mai greu de suportat decât imbecilitatea pură şi simplă [...] În trei zile [...] am înțeles că intru într-o redacție terorizată de conformism. Nu, nu. Mai bine scriu piese de teatru" (*Jurnal,* ed. cit. p. 558)

Refuză, de asemenea, să revină la „Revista Fundațiilor Regale" unde este rechemat, la 12 septembrie, prin Petru Comarnescu.

La *19 septembrie* consemna în *Jurnal*: „Nu am nicio situație. Am refuzat pe rând 1) să reintru la Fundație 2) să reiau catedra la liceu 3) să fiu numit administrator-sechestru la una din societățile germane 4) să fiu numit la Radio, ca redactor 5) să intru la *Jurnalul* lui Branişte" (ed. cit. p. 569).

Piesa *Potopul* „prelucrare" după S. Berger a fost reprezentată pe scena Teatrului Baraşeum din Bucureşti, în stagiunea 1944-1945: „Am păstrat în totul structura dramatică a operei, dar am amplificat acest material" mărturiseşte scriitorul în programul de sală al spectacolului. (*În legătură cu „Potopul",* în „Jurnalul literar", serie nouă, III, nr. 27-30, octombrie 1992. p. 4). Acesta este „utimul text important al dramaturgului", (Nicolae Florescu. *Ultimul text important al dramaturgului,* idem, p. 4), despre a cărui situație exactă nu s-a ştiut, reținută fiind doar ideea de „prelucrare". Despre activitatea extraliterară din aceşti ani a lui M. Sebastian, ne informează Ionel Jianu: „Între timp, Sebastian a intrat în grupul lui Lucrețiu Pătrăşcanu, împreună cu pictorița Lena Constante, muzicologul Hary Brauner şi alți intelectuali de stânga care activau în ilegalitate. Se întâlneau uneori la Căminul Artei, în orele când nu veneau alți vizitatori şi atunci mai aveam prilejul să-l văd pe vechiul meu prieten din tânăra generație de la 1930" (Ionel Jianu, „Jurnalul literar", I, serie nouă, nr. 16, 26 aprilie 1990 p. 3).

17 decembrie. Are loc ultimul spectacol cu *Potopul.*

1945

ianuarie. Premieră la „Baraşeum" cu *Nopţi fără lună,* după John Steinbeck.

1 februarie. Este numit în postul de consilier de presă în Ministerul Afacerilor Externe. Continuă să lucreze la cele două piese începute: *Insula,* rămasă neterminată, deşi începută din 1942, şi piesa *Ultima oră.* Ambele au fost reprezentate după 1945: *Ultima oră* la 2 ianuarie 1946, pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti (sala Studio), *Insula,* completată cu al treilea act de Mircea Şeptilici, la 17 septembrie 1947, pe scena Teatrului Municipal. Alte lucrări rămân la stadiu de proiecte, cum sunt cele două studii de proporţii, despre Balzac şi Shakespeare.

Când în martie 1945 a luat fiinţă Universitatea Liberă Democratică, printre participanţi se număra şi Mihail Sebastian, care urma să ţină, în timpul anului de învăţământ, prelegeri despre literatura universală.

29 mai. Ducându-se la lecţia de deschidere a cursului, este lovit mortal de un camion care trecea în mare viteză prin staţia de tramvai de lângă biserica Sf. Nicolae. „Cine s-a rezemat o dată de un copac, cine s-a gândit vreodată cu melancolie la singurătatea lui nu poate să nu întâmpine moartea cu sentimentul de a fi, orice s-ar întâmpla, deasupra ei, puţin deasupra ei, zâmbindu-i cu îngăduinţă, cu amiciţie, cu o uşoară emoţie de revedere, cu o uşoară înfiorare senzuală" *(De două mii de ani,* ed. cit., p. 134).

CORNELIA ŞTEFĂNESCU

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Începem cu acest volum, consacrat prozei, editarea critică a operei integrale a lui Mihail Sebastian. Volumul al doilea şi al treilea vor cuprinde dramaturgia, corespondenţa şi jurnalul. Urmează, în trei volume, dispusă cronologic, publicistica – eseuri; cronici literare, dramatice, muzicale; articole; reportaje; interviuri.

Textele lui Mihail Sebastian sunt urmate, în fiecare volum, de aparatul critic alcătuit din note şi comentarii, variante, receptare critică.

Primul volum cuprinde proza publicată antum în totalitate, în şase volume de autor şi în volumul colectiv *Nuvele inedite* al editurii „Adevărul", unde a apărut nuvela *Deschiderea stagiunii.*

Cu excepţia volumului *Femei,* din care s-au publicat două ediţii în 1933, textele au apărut o singură dată în timpul vieţii scriitorului, după cum urmează: *Fragmente dintr-un carnet găsit* (1932); *Femei*, Roman (1933); *De două mii de ani*, Roman (1934); *Cum am devenit huligan, Texte, fapte, oameni* (1935); *Deschiderea stagiunii* (1935); *Oraşul cu salcâmi*, Roman (1935); *Accidentul,* Roman (1939).

Operele au fost incluse în volum în ordinea apariţiei editoriale şi nu potrivit cronologiei elaborării, având în vedere că, după ce Sebastian renunţase să-l mai publice, primul său roman, *Oraşul cu salcâmi* (1929-1931), a fost substanţial revizuit la publicare (1935), după cum se vede din studiul variantelor.

Volumele publicate de Sebastian au constituit textul de bază după care au fost reproduse scrierile; confruntarea cu manuscrisele (pentru romanele *De două mii de ani*, *Oraşul cu salcâmi* şi *Accidentul*, pentru eseul polemic *Cum am devenit huligan* şi pentru nuvela *Arabela* din *Femei* a permis corectarea unor erori tipografice şi eliminarea formelor lexicale sau ortografice frecvente în epocă (ca atare şi în textele tipărite ale lui Sebastian), dar improprii scriitorului.

În stabilirea textului am urmat practica editării critice, conservând, în aplicarea normelor actuale, particularităţile lexicale, morfologice, fonetice şi ortografice ale autorului. Am păstrat, prin urmare, forme lexicale precum: *obicinuit, curagios, preciziune, ultragiu, personagiu, peisagiu, limbagiu, reprtagii, adineauri, totdeuna, umor, higienă, diformare, desperat, loaial, complimentară, grije, uşe, cămaşe, bătăiuş, riscate (pentru riscante), preferinţi, desemnează (pentru desenează), familiară (pentru familială) dedectiv (pentru detectiv), resfirat, înnumăr, învălit, trimetea, desperat/ă, deseară, glontele, tandreţă, politeţă, conrupător, orariul ş.a.*; s-au păstrat de asemenea dubletele: *împiedecat-împiedicat, întuneric-întuneric, flacăre-flacără, sălbatecă-sălbatică, răzimată-răzemată, turburare-tulburare, plapumă-plapomă, mosafir-musafir, ţigare-ţigară, ridicol-ridicul, dinlăuntru-dinăuntru, culoare-coloare, care-cari, ceti-citi, complect-complet, străin-strein.* Am păstrat şi corectat conform manuscrisului alternanţa lexicală, cu valoare stilistică, evreu-ovreu-ovrei. S-au conservat formele morfologice de genitiv feminin în *ei – politicei, pensiunei, Marei Britanie* şi dubletele de tipul: *inteligenţei-inteligenţii*; conjunctivul prezent, persoana a III-a singular – *să vie, să ţie* şi alternanţa *să aibă să aibe*; indicativul prezent, persoana I-a singular – *ţiu, viu*; indicativ prezent, persoana a III-a singular şi plural – *sufere*. S-au păstrat, de asemenea, formele lexicale hibride de tipul: *escalopă, brassa, charcuterie, dormeuză, cuvetă, pare-brizul, tangouri-argentine.*

În ceea ce priveşte ortografia, am păstrat ca atare forma ortografică – *psicholog, psichologic* pentru *psiholog, psihologic*, dar am eliminat *architect, ierarchii, archivar, biurocrat, technice, valach, politechnician* care nu se regăsesc în manuscrisele lui Sebastian. Cuvântul *ghetou*, ortografiat *ghetto* în prima ediţie a romanului *De două mii de ani* a fost transcris în forma actuală – ghetou –, folosită de scriitor, cu puţine excepţii, în manuscris.

Am păstrat ca atare – subliniată prin italice – grafia cuvintelor străine frecvente în opera lui Sebastian: *chaise-long, hall, match, footbaal, speaker, paysagiste, water-pollo, artiste-peintre, dancing, tailleur, gris, maitre d' hôtel, rendez-vous, poker, smoching, Seine* etc.

Variantele au fost stabilite între ediţiile publicate de autor, manuscrise şi fragmentele apărute anterior în reviste. Siglarea este indicată la fiecare scriere în parte. Pentru facilitarea lecturii variantelor este necesară identificarea semnelor folosite: fragmentele eliminate, în manuscris, de autor (prin tăiere cu bare verticale) sunt marcate de paranteze drepte [ ]; pentru semne, cuvinte, propoziţii tăiate, am folosit parantezele ascuţite < >; bara oblică / indică succesiunea variantelor de cuvânt sau de text nefinalizat; două bare oblice / / încadrează întregirile deduse sau precizări ale editorului.

În secţiunea *Variante* am specificat pagina din manuscris numai în cazul când identificarea în corpusul documentului este dificilă (file răzleţe).

Prefaţa lui Nae Ionescu la romanul *De două mii de ani* a fost reprodusă în secţiunea *Note şi comentarii.*

Cronologia, preluată din volumul Mihail Sebastian, *Opere I*, Minerva, 1994, ediţie îngrijită de Cornelia Ştefănescu, a fost actualizată de editori.

Ediţia de faţă a beneficiat de importantele contribuţii la recuperarea operei nepublicate a lui Mihail Sebastian, datorate lui Al. Rosetti care a publicat, în 1946, la Fundaţia pentru Literatură, primele două texte dramatice (Mihail Sebastian, *Jocul de-a vacanţa, Steaua fără nume*), lui Vicu Mândra (Mihail Sebastian, *Opere alese*, Vol. I, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1956; *Opere alese*, Vol. 1-2, Editura pentru Literatură, 1962), doamnei Cornelia Ştefănescu (Mihail Sebastian, *Întâlniri cu teatrul*, Editura Meridiane, 1969; Mihail Sebastian, *Eseuri, Cronici, Memorial*, Minerva, 1972; Mihail

Sebastian. *Opere I*, Minerva, 1994; Mihail Sebastian, *Jurnal de epocă*, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", 2002), doamnei Gabriela Omăt și lui Leon Volovici (Mihail Sebastian, *Jurnal*, Humanitas, 1996). Le mulțumim tuturor. Mulțumim, de asemenea, doamnei Dorina Grăsoiu pentru bibliografia, deosebit de utilă pentru realizarea acestei ediții, cuprinsă în lucrarea sa, *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, Minerva, 1986.

Editarea volumului I s-a făcut prin următoarele contribuții:

Îngrijirea textului. Note, comentarii și variante: Mihaela Constantinescu Podocea (*Fragmente dintr-un carnet găsit, Femei, De două mii de ani, Cum am devenit huligan, Deschiderea stagiunii*), Oana Safta (*Orașul cu salcâmi, Accidentul*).

M C P

PROZA

FRAGMENTE DINTR-UN CARNET GĂSIT

Într-o seară de noiembrie (în împrejurări pe care ar fi prea lung să le povestesc aici) am găsit la Paris, pe podul Mirabeau, un carnet cu coperţi negre, lucioase, de muşama, ca acelea în care obişnuiesc băcanii să-şi ţină socotelile. Erau exact 126 de pagini — hârtie comercială — scrise mărunt, regulat, fără ştersături. Le-am cetit pe toate într-o noapte. Lectură curioasă, obositoare pe alocuri, pasagii obscure, notaţii ce îmi erau străine, ba chiar absolut opuse.

L-am căutat pe proprietarul acelui caiet. L-am căutat cu suficientă stăruinţă, pentru ca scrupulele mele să fie împăcate, dar cu mijloace destul de vagi, pentru ca totuşi caietul să-mi rămână.

Public aici câteva fragmente. Stângăcia unor expresii, dacă există, e datorită, în întregime, traducerii mele. Manuscrisul e în franţuzeşte,

Am dat pe alocuri, unde traducerea mi s-a părut cu totul insuficientă, în paranteze, expresia exactă a textului. Ţin de altfel, la dispoziţia curioşilor, originalul.

I

...Cum îi povesteam lui M. D. întâmplarea asta, el observă în treacăt: – Frumoasă experiență!

Atâta a înțeles din tot ce i-am spus. O experiență. Am oroare de termenul ăsta. E bun pentru exercițiile lui de psichologie aplicată. Eu nu pot să trăiesc cu foaia de observație în mână. Să înconjur viața ca un spectator, să o ajustez aici, să o proptesc dincoace, să o aranjez. Între un arbust ce crește barbar și între un grădinar cu foarfece și planuri, simpatia mea de animal merge către cel dintâi, întreagă.

Nu am împotriva acestor apucături de psiholog decât facultatea de a uita. Dar o am întreagă. Nu m-a obsedat niciodată amintirea unei femei posedate. (De altminteri, viața mea se joacă altundeva decât în țarcul amorului.) Niciodată nu m-a urmărit un cuvânt spus, un surâs sau un spasm.

Ce să fac eu cu toate aceste frunze moarte, cărora M. D. le spune *experiențe?* Dacă uneori, atât de rar, împotriva firii mele închise, am avut anume momente de fericire adâncă, a fost tocmai pentru că am știut să le trăiesc așa cum veneau, fără să caut nimic dincoace sau dincolo de ele.

M. D., care este medic, suferă de o deformare profesională. Ia măsuri preventive împotriva vieţii, cum le-ar lua împotriva febrei tifoide. Strânge experienţe pe stradă, cum strângea altădată observaţii la clinică, în vremea în care îşi lucra teza de doctorat. Nu. Jocul ăsta mă scoate din sărite. Eu nu vreau să previu nimic şi nu vreau să corectez nimic. Vântul care bate, îl primesc în faţă. Să mă pătrundă ca pe un arbore în stepă, să mă lovească după bunul lui plac şi să înceteze când o voi. Cu atât mai bine, dacă până la urmă eu am să rămân tot în picioare. Şi dacă nu...

Ah! experienţele acestea „amuzante" pe care le piepteni, le lustrueşti, le simplifici şi le aşezi pe urmă în memorie ca într-o vitrină! Cine ştie? poate că au să mai servească odată! Ei bine, nu. Dintre toate avariţiile, pe asta o urăsc mai tare: să agoniseşti bucăţi de viaţă pentru mai târziu, pentru la bătrâneţe, pentru momentele de plictiseală eventuală. Nu sunt eu în stare să fac asemenea economii. Muşc dintr-un măr, atâta cât am poftă; pe urmă, când m-am săturat, îl arunc.

II

Cred că am îndurat cu destul stoicism tot felul de umilinţe, dar că una singură mi-a fost totuşi cruţată. Umilinţa de a rata. Ratezi când te abaţi din drumul pe care vrei să-l urmezi, sau când nu ajungi acolo unde ţi se pare că ar trebui să ajungi. Eu însă nu m-am socotit niciodată sortit unui anume drum. Am umblat pe unde întâmplarea m-a purtat, am ajuns acolo unde s-a potrivit să ajung,

Esenţialul se petrecea altundeva decât în isprăvile mele vizibile. Ceilalţi — prieteni, femei şi duşmani — îmi urmăreau viaţa pe acest cadran din afară, mulţumiţi că pot ceti în cifre ceva, care nu se citeşte poate decât în bobi. Şi eu râdeam, ştiind cât de departe mă găsesc de socotelile lor.

...M-am gândit de multe ori la soarta unui cal de pur-sânge, ajuns din voia întâmplărilor să tragă căruţele primăriei la un ham cu gloabele prăpădite din grajd. E o imagine care nu mă întristează.

III

...Când a văzut că nu-i răspund şi că plecarea ei mă lasă indiferent, E. s-a întors din prag. Era mirată. Poate că şi vanitatea ei de femeie era puţin în joc. Dar mai ales era mirată.

Cum? Mă părăseşte, îmi spune răspicat că nu mă iubeşte, că n-are să mai vină niciodată la mine, mă lasă chiar să înţeleg că altcineva, altcineva „mult mai bine" decât mine, are să-mi ia locul — şi eu nu răspund, nu protestez, nu mă ridic!

Biată fată! Şi ea, cu atâta deşteptăciune câtă i-a dat Dumnezeu, are naivitatea să înţeleagă şi ea crede că toate trebuie să aibe un înţeles în lumea asta. Mă credea învins şi mă vede în faţa ei calm.

Dacă ar înţelege că toate istoriile acestea de amor n-au pentru mine decât importanţa unui detaliu. Dacă ar şti că în romanul nostru terminat, eu am fost tot timpul absent, singur, străin. Iubirea este în viaţa mea ocupaţie secundară şi de aceea înfrângerile mele în această ordine sunt fără consecinţe. Ce îi pasă unui campion de fugă, dacă cineva îl învinge într-un *match* de box? Dar cum să facă E. această distincţie (chiar dacă i-aş explica-o aşa în termeni de sport), ea care joacă la ruletă pe banda iubirii şi când pierde, pierde totul?

IV

Am avut şi eu crize în amor, dar — deşi ele sunt deja vechi şi amintirile mele mă pot înşela — cred că totdeuna, la rădăcina lor, a fost altceva. Un anume dezgust pentru o viaţă, pe care o simţeam devenind prea sigură de ea, prea inertă. Un anume dor de a rupe cu o întreagă situaţie, care nu era propriu-zis o situaţie, ci numai o acumulare de fapte mărunte, ce mă imobilizau prin mulţimea şi mediocritatea lor.

Atunci căutam spre dragoste ca spre o fereastră. Şi mă înşelam crunt. Chiar la Lyon în 1922. Da, chiar şi atunci.

Fiindcă în fond — şi o mărturisesc fără tristeţe, dar de asemeni fără orgoliu — niciuna din aceste aşa-zise crize amoroase nu era destul de puternică pentru ca să n-o fi putut lichida în bordelurile din Monsieur le Prince. Pe urmă rămânea restul.

V

Nu cred să am o vocație specială pentru mizerie. Observ numai că ea nu mă dezgustă.

...Serile lungi din noiembrie, cursele nesfârşite în ploaie, pe uliţi păcătoase, dincolo de Austerlitz, în Bastilia, în Place du Tertre, întoarcerile târzii pe malurile Seinei! Ploaia mă pătrunde ca pe o bârnă putredă, luminile vitrinelor mi se par nereale, clopotul tramvaielor vine asurzitor din susul străzii, eu mă opresc prosteşte la galantarele brutăriilor, citesc soldurile la măcelării, un biftek 2,50, o escaloapă 3,75, plec mai departe din obişnuinţă, aşa cum m-am oprit, nu ocolesc băltoacele, nu cer iertare când dau cu cotul într-un pieton, nu mă feresc de automobile, nu mă gândesc la nimic. Şi mângâierea cuminte (în text: *paisible,* n.t.) a ploii pe obraji!

Cum aş explica, dacă mi-ar cere-o cineva şi dacă aş avea poftă s-o fac, cum dracu aş explica profunda mea linişte în ceasurile astea? Că doar nu sunt nici un vagabond, nici un resemnat.

Şi nici măcar nu cred în sărăcie, ca într-o stare de suflet (în text: *état de grâce,* n.t.). Întâmplarea din zorii lui 1 ianuarie, sus la Sacré-Coeur, mi-a dovedit-o...

VI

Încă un cuvânt pe care trebuie să-l suprim din vocabularul meu: explicaţie. Vorba asta pentru mine n-are niciun sens.

Eu n-am avut crize sufleteşti. Am avut numai anotimpuri. Şi dacă crizele s-or fi explicând, anotimpurile nu.

Eu intram în tragic, aşa cum trebuie să intre o plantă în iarnă. Am avut iernile mele sufleteşti, şi gata! De asta nici n-am urlat de deznădejde, nici n-am aşteptat măcar. Ce să aştept? Ce aşteaptă un pom în ianuarie, desfrunzit cum e, cu coaja crăpată şi ramurile negre?

Singura mea ispravă în acest lung trai al meu, singura zic, a fost să pricep la timp că, deşi existenţa mea este un fapt unic în desfăşurarea lumii, un fapt fără precedent şi fără urmare, totuşi fiinţa mea intră în cadrele mari ale zoologiei.

Crize şi explicaţii devin nişte biete jucării în faţa acestui adevăr.

VII

M. D., medic şi psicholog, pretinde că eu îmi dispreţuiesc inteligenţa.

Nu, nu e adevărat. O pun la locul ei: asta e. Ştiu că e ascuţită şi abilă. Dar mai ştiu că viaţa (viaţa asta bătută de vânturi, hărţuită, neliniştită, viaţa asta pe care o urăsc şi o iubesc deopotrivă) se poate foarte bine lipsi de ea.

Eu am izbutit acest lucru apreciabil — şi sunt mirat că M. D., amator de experienţe, nu-l observă şi nu-l admiră — de a opri inteligenţa pentru treburile ei proprii. O păstrez în raporturile mele cu lumea. Este un act de politeţe. Dar mie, mie personal, puţin îmi pasă de ea. Mărimea (în text: *la grandeur,* n.t.) n-a fost niciodată realizată de inteligenţă.

Toate noţiunile care fac traiul posibil şi convenabil, eu le păstrez ca să mă amuz. Just-injust, bun-rău, frumos-urât, moral-imoral, toate astea sunt fără înţeles, fără adevăr, fără adâncime. Nu cred în niciuna din mizeriile astea. *Nu cunosc niciun sfânt moral!*

Moralitatea şi sfinţenia se exclud. Dacă asta mi-ar fi meseria, m-aş duce să-i caut pe sfinţi în ocne. Şi încă mi-ar scăpa toţi sfinţii al căror supliciu nu intră sub prevedereile codului penal.

Totuşi, ştiind lucrurile pe care le ştiu, eu joc în lume pe scara de valori a tuturora. Spun că asta e rău şi asta e bine. Că asta e frumos şi asta urât. Admit şi reprob, compar şi trag concluzii. Şi nici măcar nu mă stric de râs.

Ce aleasă voluptate! O, acest M. D. care apără împotriva mea drepturile inteligenţei! Când a avut el asemenea bucurii!

VIII

Dintr-o scrisoare a lui E. (este la Bordeaux de două săptămâni):

„Nu, n-ai să știi niciodată cât te-am iubit, fiindcă voi aștia, bărbații, nu știți niciodată nimic din ce se întâmplă. Nimeni nu știe nimic din ce se întâmplă."

Și ea deci, această dulce, moale și blondă E, și ea a ajuns să descopere acest adevăr. Îl spune cu melancolia ei de patru parale, dar îl spune.

„Nimeni nu știe nimic din ce se întâmplă?"

Slavă Domnului! Căci altfel ar fi sinistru.

Dacă mi-am trăit viața așa cum a fost, bună, rea, dacă m-am adâncit în toate umilințele ei, dacă m-am supus tuturor mizeriilor, pe care le știu și pe care nu le știu, dacă am consimțit să duc după mine zdrențele acestui trai trist, a fost pentru că eram sigur că nimeni n-are să știe, că, știind, nimeni n-are să priceapă, că până la urmă eu am să rămân singur, mai singur decât un astru în cer, mai singur decât un bou în staul.

Tragedia de a nu fi înțeles? Nu cunosc. Vreți să spuneți plăcerea, patima, extazul de a nu fi înțeles. Să te simți unic, baricadat în tine, impenetrabil, singur cu superstițiile tale, cu simbolurile, cu semnele, cu idolii tăi, să știi că viața pe care o trăiești tu nu o mai trăiește nimeni altul în lume, că nimeni altul nu o poate măcar imagina, să duci cu tine acest mister și el să nu-ți poată fi luat, chiar dacă l-ai striga în piețe publice, chiar dacă l-ai răcni pe scenă la teatru, chiar dacă l-ai împărți tipărit pe afișe... Doamne! mă întreb, cu ce am meritat atâta fericire.

Am avut poate și eu clipe de efuziune, când singurătatea mă oprima, când aș fi vrut să spun cuiva un cuvânt simplu, care să fie înțeles, am căutat și eu uneori semne de comuniune în ochii altuia, în vorbele și tăcerile lui. Dar n-au fost decât scurte momente de naivitate pe care nu le regret, fiindcă eu nu regret nimic, dar care nu m-au dus niciodată nicăieri. Prieteni și amante au rămas undeva alături de mine, legându-se de vorbe pe care nu le spusesem, înșelându-se cu o umbră care nu eram eu. Și doar am făcut tot ce puteam ca să evit erorile. Am vorbit cu sinceritate. N-am ascuns. N-am trișat.

Nu, nu. Sunt mărimi (în text: *grandeurs,* n. t.) la care nu poți renunța nici prin abdicare. Singurătatea mea e printre ele.

IX

Am schimbat oamenii ca pălăriile, le-am căutat prietenia, le-am vorbit, i-am făcut să vorbească şi pe urmă i-am lăsat la jumătatea drumului, pentru că nu mă mai interesau, pentru că nimic în ei nu răspundea căutării mele, pentru că erau la fel cu cei dinaintea lor şi cu cei de după ei, vechi, cunoscuţi, monotoni.

Erau inteligenţi unii. Erau tineri, cu detalii personale curioase, cu istorii felurite. După un timp — variabil ca durată, dar niciodată prea lung — observam că toate aceste străluciri păleau. Erau calităţi mai mult sau mai puţin mari. Ori eu, fiindcă nu sunt psicholog, nu pot socoti cu „mai mult sau mai puţin". Termenii de comparaţie îmi scapă. Ceea ce îmi trebuie, ceea ce adică este absolut necesar aşteptării mele de fiecare ceas, este trăsătura unică a unui fapt, a unui om, a unui cuvânt. Nu cer nimănui să fie bun sau rău, frumos sau urât, canalie sau înger. Îi cer numai să fie ceva, care să nu existe decât o singură dată.

Am avut rareori bucuria unor asemenea întâlniri, dar am avut-o. (Scoţianul de la Poulmanach.) Încolo toţi ceilalţi n-au fost decât adăogiri sau scăderi de la un suflet-tip. X e mai inteligent decât Y, dar Y e mai subtil decât Z care la rândul lui e mai spiritual decât X.

Nu, nu şi nu. Asemenea variaţii mă plictisesc de moarte. Ce să fac eu cu nuanţe şi distincţii şi puncte de vedere? Treci de partea mea, domnule, dacă eşti făcut dintr-un material care s-a născut odată cu dumneata şi are să moară odată cu dumneata. Iar dacă nu, vezi-ţi de drum. Caut în lucruri şi în oameni sunetul lor propriu. Mă interesează ceea ce au ireductibil. Ireductibilul! Este singurul meu fel de a simţi eternitatea.

X

N-au fost dese momentele în care l-am cunoscut pe Dumnezeu din față. Nu sunt un mistic şi am fost rar în extaz (în text: *état de grâce,* expresie care revine de câteva ori şi în diverse locuri ale carnetului, n.t.).

De altfel în afara unui ascuţit simţ al păcatului, mă întreb ce este transcendental în simţirea mea. Ideea mea de Dumnezeu este colţuroasă, uneori rece. Dar ceea ce mă cutremură înaintea ei, este tocmai această senzaţie de ireductibil, pe care o caut inutil aiurea.

A fi unul, unul singur, unul în absolut, dincolo de orice raport, deasupra oricăror relaţii, esenţial unul, ireductibil unul.

De câte ori viaţa mă fărâmiţează, sentimentul acesta al lui Dumnezeu îmi vine neclintit în ajutor.

XI

E multă vreme, de când am renunţat la bibliotecă. Mai mă duc acolo de nevoie, cum se duce lemnul în pădure. Lucrez. Nu mai am patimi livreşti, ci abia plăceri sau satisfacţii sau plictiseli.

Păstrez totuşi din vechile mele pasiuni o mare aversiune: Descartes.

Am mai spus-o cred (căci e unul din cele mai sigure adevăruri ale mele): eu nu sunt un om moral şi îmi bat joc de asemenea distincţii. Dar cred în nebuni, şi în eroi, şi în sfinţi. Pe acest Descartes îl urăsc, fiincă nu numai că n-a fost din tagma lor, dar nici măcar n-a avut vreodată, nu, n-a putut să aibe fiorul de a presimţi sfinţenia. Era un grădinar.

XII

Fata care m-a oprit în faţa squarului Vaugirard, nu ştiu cum era. Abia dacă am avut când să trec pe lângă ea şi să-i arunc în faţă cele câteva vorbe de refuz.

— N-am niciun ban, domnişoară.

(Ce e ridicul este că poate nu m-a crezut.) Dar era înaltă, şi asta tot am putut observa. Trebuie să fi fost brună. Strângea în jurul trupului ei subţire un fel de cârpă neagră, un fel de vag pardesiu şi tremura atât de tare, încât mi se pare că i-am auzit dinţii clănţănind în gură. Vocea nu-i era poate deosebită de a cerşetorilor de rând şi cu toate astea m-a lovit. Poate din cauza tinereţii ei. Să tot fi avut 20 de ani. Cred că era frumoasă.

Sunt un zevzec poate şi un caraghios, dar uite că întâmplarea asta nu mă lasă în pace. E ceva care nu merge astă-seară în treburile mele şi cărţile din faţă mi se par o glumă de prost gust. Hotărât lucru nu sunt eu un filozof: fata asta opreşte în loc mersul lumii pentru mine. Îmi spun că lumea lui Dumnezeu e o operă ratată, că totul e compromis până în adâncuri, că tot e mizerabil, şi meschin, şi abject, de vreme ce faptul ăsta a fost cu putinţă. Ce aş putea să-i reproşez universului, altceva mai umilitor decât ochii fetei de adineauri, care mi-a cerut mie (probabil pentru ca ironia întâmplării să fie mai biciuitoare) să-i dau bani? Dacă astă-seară, m-aş găsi la judecata din urmă şi dacă mi-ar veni rândul să vorbesc, cred că aş da dracului toate răfuielile mele metafizice şi aş povesti ce am văzut acum 15 minute. Pentru blestemul pământului ar fi de ajuns şi prea de ajuns.

XIII

Judecata din urmă? Cred în ea cu sinceritate, cu disperare. Este scuza renunțărilor mele de astăzi, este puterea răbdării mele de totdeauna.

Accept întâmplările aşa cum vin, îi iau pe oameni drept ceea ce se dau, îmi împlinesc munca aşa cum se întâmplă. Fiecare zi rupe ceva din idealul meu de mărime. (în text: *grandeur,* n.t.). N-am făcut niciodată nimic fără lipsuri, fără corectări, fără sentimentul de a trăi în provizoriu. Da, o spun fără ruşine şi fără umilință, dar cu toată durerea unei asemenea mărturisiri. Astăzi am renunțat la un lucru de nimic, mâine la altul, conştient de păcatul nedesăvârşirii, sigur că fiecare din aceste mutilări, oricât de mici, dezorganizează complet existența. Astfel mă depărtez continuu de steaua în care cred.

Dumnezeu ştie că nu m-am schingiuit cu inimă uşoară, că fiecare din aceste mici „adaptări la viață” am plătit-o scump, că pe fiecare din aceste capitulări le-am ocolit de departe, deşi drumul cel mai lesnicios spre ele mă ducea. Dar de câte ori am cedat, pacea îmi era impusă şi acceptarea mea era condiționată. Ştiam că semnez o hârtie fără valoare. Ştiam că lupta va fi reluată într-o zi, că toate aceste redute pierdute într-un război fără amploare, vor fi recâştigate odată, cu o singură lovitură, într-o singură clipă.

Aştept această chemare cu sentimentul că tot restul e mărunt, secundar. Nu am nimic dintr-un procuror, nu sunt răzbunător, nu cred în justiție, dar viața asta nu pot s-o dau pe patru parale. Trebuie să fie undeva o greutate care să echilibreze balanța aplecată a trecerii mele pe pământ. Judecata din urmă, eu am vreme destulă s-o aştept.

XIV

Dintr-o călătorie în Normandia

Soarele ăsta violent, malul lutos de la Fécamp, plaja desfăşurată monoton pe nesfârşiţi kilometri, aerul mirosind a iarbă udă — din ce pierdută conştiinţă de animal, vine bucuria de a le regăsi pe toate?

Între Montigny şi Vinmes, am fost opriţi cinci minute în drum, până să cadă un platan tăiat. Îl retezaseră de la rădăcină şi aşteptau să se rupă acum singur, sub propria lui greutate, de ultimele fibre care îl mai ţineau. Lucrători, automobilişti şi trecători se dăduseră respectuos deoparte, făcând gol în jurul lui, pe o rază de 50 de metri.

A căzut frumos, lent, descriind un cerc de stea căzătoare şi s-a lovit masiv de pământ, răspândind departe un zgomot, întâi surd, pe urmă amplu, vibrând între orizonturi ca într-un ghioc.

Era ceva glorios şi suprem în căderea asta, pe care am invidiat-o ştiind că eu niciodată n-am să mă pot despărţi de nimic cu împăcarea acestui trunchi de platan, întins de-a curmezişul drumului.

Ar trebui să înţeleg că şi asta este o formă a morţii, cea mai frumoasă desigur şi inaccesibilă nouă, care murim fără demnitate, împotriva voinţei noastre.

*

La Dieppe, într-un bar din port, cu marinari şi femei pierdute, am văzut după miezul nopţii, la o masă din fund, o pereche ciudată. El beat, murdar, volubil conversa cu vecinii din jur: ea brună, palidă, foarte elegantă îl privea cuminte, fără să-i reproşeze nimic şi aşteptând nu ştiu ce. De câteva ori, bărbatul a lăsat-o şi s-a dus să danseze cu femeile din local. Când s-a întors a bătut-o generos pe umeri, şi ea a zâmbit trist, nu resemnată, ci fericită, de o caldă fericire interioară.

Ce mister ascundea alăturarea lor? Ce dramă sau ce închipuire se zbătea între ei, unindu-i?

Nu ştiu şi mă bucur că nu ştiu. Este ceva regal în tăcerea şi absenţa oamenilor. De aceea eu prefer un simbol unei explicaţii.

*

Să treci în goana unui automobil pe lângă o fereastră care se deschide, să laşi în urmă o femeie care s-a oprit anume ca să te privească, să străbaţi spre seară strada deşartă a unui târg, în care, dincolo de obloanele trase, ard lumini şterse, să surprinzi voci şi să duci cu tine un nume strigat din pragul unei porţi...

Nimic nu-mi dă mai precis sentimentul singurătăţii mele, al inutilităţii oricărei experienţe, al neimportanţei mele personale, redus să mă cunosc pe mine şi încă pe câţiva, când pământul este populat de un miliard şi jumătate de oameni, plus câteva bilioane de alte dobitoace şi plante.

Îmi făgăduiesc să mă gândesc, într-o viitoare zi de tristeţe, la rotaţia stelelor. În orice caz la domnul cu joben şi redingotă, care număra la Rouen, în piaţa Saint-Maclou, barele unui grilaj din faţa bisericii.

*

Două ceasuri la Havre, noaptea, în port, pe o ploaie măruntă, repede, vastă, cu capul gol, cu haina deschisă, cu ochii urmărind departe spre larg valurile ce se luminau brusc nu ştiu de unde şi se stingeau.

Într-o zi voi cunoaşte insensibilitatea pietrelor şi lanţurilor din port, cu a căror linişte simt că este în mine ceva înrudit.

*

În catedrala de la Gisors, unde am intrat să privim câteva vitrouri din veacul al XVII-lea, la 4 după-masa, oră fără mister, oră fără semnificaţie, am găsit o doamnă tânără îngenuncheată, în centru, sub cupolă. Era îmbrăcată de primăvară, părea foarte frumoasă şi n-a ridicat capul când am trecut pe lângă ea.

În ghid, am găsit aceste două rânduri:

„Gisors. 2650 locuitori. Comună rurală.
Vii şi industrie animală."

Îmi place indiferenţa informaţiei, termenii ei reci, impersonali şi abstracţi. Nici un ghid din lume nu va înregistra niciodată existenţa femeii din catedrală.

*

Între Havre şi Rouen, D.L. a coborât din automobil şi-a încărcat revolverul şi a împuşcat un cocoş.

— Mi-e foame, ne-a spus.

Mă gândesc cu plăcere că există undeva un proprietar care a fost lezat şi că există altundeva un text de lege care a căzut numai pentru că lui D.L. i-a fost foame.

Totul nu este încă pierdut, de vreme ce mai suntem capabili de un gest natural.

*

Iepure sau veveriţă, nu ştiu ce a fost animalul care mi-a ieşit în cale, noaptea, pe drumul lăturalnic spre Bolbec, lângă un pod, unde ne opriserăm pentru schimbarea unei roţi.

Plouase şi mirosea a plante strivite. I-am văzut doar ochii, strălucitori, precişi, neîntrebători. Ne-am privit unul pe altul, de la animal la animal şi am fost fericit să fiu în momentul acela egal cu el, în conştiinţa mea şi a lui.

XV

Deşteptările în zori, după ceea ce se cheamă o „noapte de iubire"!...Femeia de lângă mine — străină —, aşternutul răvăşit, braţul atârnând peste bara de alamă rece a patului...

Nu ştiu şi nu am cunoscut niciodată voluptatea oboselii, împăcarea membrelor care îşi aşteaptă somnul, prietenia celor două trupuri sătule, ci numai un gust violent de a sfârşi, o repulsie îndârjită împotriva femeii de alături, inutilă, trivială, o necesitate imediată de a fi singur.

Aştept atunci cu ochii ficşi să prind întâia umbră albastră a soarelui pe fereastră, întâia lumină a zilei care vine să pună ordine în această pierdere.

Este unul din semnele sigure ale proastei lor calităţi sufleteşti, faptul că niciuna din femeile mele nu a simţit că în momentul acela nu mai exista şi se strângea totuşi cu o bucurie inconştientă la pieptul unui bărbat, care înceta să fie un amant, pentru a deveni un evadat.

M-am gândit încă o dată la demnitatea copacilor, care se iubesc fără efuziune, într-o îmbrăţişare ce consumă tot şi nu lasă urme.

XVI

Nu am niciun respect pentru pasiunile în care nu intră un dram de ostilitate. Este principiul lor viril, lucid şi permanent. Este singurul lucru care le face suportabil prin nu ştiu ce viziune rea, detaşată şi nudă a vieţii şi a oamenilor.

Poate dintr-un defect de imaginaţie, poate dintr-un simţ biblic primar, mă regăsesc în faţa oricărei femei iubite, ca în faţa unui animal de altă specie. N-am făcut niciodată cu ele, nici măcar cu *titlul de distracţie, încercări de înţelegere mutuală.*

Singură O., bruna mică şi decisă de la Talloires, 1926, a primit situaţia cu loialitate şi resemnare. Nu-mi umbla prin hârtii, nu întreba, nu încerca să priceapă. Ziua era ceva existent în afară de mine: o priveam cum se tăvăleşte goală pe terasă, cu zâmbetul ei alb, cu picioarele ei subţiri, cu gâtul ei prost desemnat. Trăia acolo ca o şopârlă, cu bucuriile ei, cu preocupările, cu orizontul ei de fenomen natural şi distinct.

Ne descopeream, noaptea, unul pe altul, cu licărul de mirare ce îi este necesar oricărei bucurii şi cu sentimentul precis că ceea ce se întâmplă între noi doi, angaja cel mult legile generale, în niciun caz persoana noastră.

Ar fi o deziluzie să aflu cândva că prietena mea O. a ajuns o veritabilă amantă. Ce decădere!

XVII

...Îmi spun uneori, când semnele vizibile ale decăderii mele se înmulțesc (ghetele rupte, chiria neplătită...) că mai este timp să mă trezesc, să reiau în mână cârma acestei existențe și să pun în sfârșit ordine în mine ca într-un dulap cu cărți. Conștiința strămoșilor mei, țărani normanzi, care au luptat cu pământul și au acumulat averi sedimentare, pentru bucuria și încăpățânarea de a strânge, se redeșteaptă atunci în mine.

Poate că a fost însă între ei un marinar, care să fi călătorit ani de-a rândul pe oceane ostile și prietene, indiferent la trecerea timpului și așteptând cu o inimă egală marile furtuni și marile acalmii.

Nu, nu este nimic de făcut împotriva aptitudinilor mele de plantă, singurul lucru cu care mă mândresc eu, care nu mă mândresc cu nimic.

XVIII

...Şi dacă cel puţin aş putea să pierd sentimentul acesta că totul se face cu consimţimântul meu, cu participarea mea inconştientă, sentimentul acesta al unei responsabilităţi perpetue.

Nu mă pot desolidariza de nimic şi mi se pare că ar fi just să fiu pedepsit pentru ploaia de afară, pentru schimbarea nopţii şi a zilei, pentru cursul Seinei. Mi se întâmplă să spun, seara, din mansarda mea de la Porte de Versailles, când deschid fereastra spre oraşul acesta, de unde vine surd zgomotul metroului şi melodia destrămată a unui acordeon, mi se întâmplă să spun că la toate acestea, prin simpla şi pasiva mea prezenţă în lume, eu colaborez.

XIX

Dacă drumurile din afară nu mi-ar fi toate închise, le-aş găsi atât de uşor pe cele interioare?

Nu întâmplător sunt dintre acei ce fac coadă la un ghişeu, sortit să se închidă tocmai în clipa în care vor fi ajuns în faţa lui. Nu întâmplător am pierdut, rând pe rând, un autobuz la un colţ de stradă, o bucurie la un colţ de destin. Se găseşte todeauna ceva — o întârziere, o scrisoare rătăcită, un guler rupt — ceva care să încurce socotelile cele mai simple.

Ghinion desigur. Dar mai ales o mare lene şi un precis simţ al deşertăciunii.

Cum nu mă feresc de nimic, nu am de ce mă teme. Ce ar putea să inventeze viaţa împotriva mea, care să-mi depăşească aşteptările şi indiferenţa?

Pentru fiecare poartă care mi s-a închis în lume, a fost una care a cedat simplu înlăuntru, în mine. Şi am primit schimbul, liniştit, fără părere de rău, cu o imensă nepăsare şi cu un dram de satisfacţie — satisfacţia de a fi tras pe sfoară nenorocul (în text: *la joie d'avoir roulé le malheur,* n.t.) schimbându-l în ceva generos cald şi intim.

Era bucuria de a pierde, a pierde simplu, fără să întorci capul, fără să ții minte, fără să te socotești frustrat, a pierde zile și așteptări, așa cum își pierde un arbore, fructele.

XX

Seară în Île Saint-Louis, la Tv. care s-a întors din Argentina, după o lipsă de un an.

Un foc decorativ în cămin, ferestrele deschise spre Seina — mai albastră în această seară rece de aprilie, decât ar fi vara în zori —, țigări și vin, un vin dens, luminând în obscuritate cu luciri de piatră scumpă.

Am vorbit despre cărți, femei și țări. Tv., care păstrează în bogăție un vag accent de aventură ce îl ferește de suficiență, povestea cu detalii exacte și veridice, o istorie fantastică, întâmplată lui. Are stil omul ăsta și nu știu ce instinct sigur, care îl ajută să treacă peste toate punțile dificile ce stau între doi inși atât de feluriți. Mi-a arătat stampe, hârtii rare, fotografii din drum.

O seară somptuasă, seară de lux și uitare. Când ne-am despărțit pe Pont-Neuf, mi-a trecut prin cap să fac inventarul averii mele. Pentru ironia obiectivă a situației.

Iată: 6 franci. 85 de centime. 12 tichete de autobuz.

*

Reflexie făcută de Tv. ieri la restaurant, unde mă chemase, după o lungă plimbare comună în Place du Tertre, pe care nu o cunoştea bine.

— Hotărît, trebuie să schimb regimul: sunt subalimentat. De doi ani mă hrănesc numai cu icre moi, păstrăvi şi scoici. Mi-e continuu foame.

Am râs, eu care de asemeni sunt „subalimentat” (deşi teremenul ăsta tehnic nu convine foamei mele) şi n-am îndrăznit să-i spun de ce râd. A insistat.

— Pentru că mă gândesc la relativitatea condiţiilor umane, i-am răspuns. (În text: *„je pense a la relativité des conditions, humaines”,* n.t.).

*

Cred că ceea ce ne face să trăim, pe Tv., pe mine şi pe toată lumea, este lipsa noastră de imaginaţie. Dacă am comunica realmente şi adânc unul cu altul, dacă am cunoaşte calvarul omului lângă care mergem, căruia îi strângem mâna şi care ne este prieten, viaţa noastră ar deveni, din pudoare, imposibilă.

Dar ne izbim de cuvinte şi, neştiind ce se ascunde dincolo de ele, continuăm să umblăm mai departe alegri şi inconştienţi.

Citesc în jurnal că undeva, în California, au murit într-un incendiu 82 de oameni. Asta nu modifică nimic din programul zilei mele, nicio vizită, niciun gând, nicio lectură. Suntem din fericire impenetrabili şi ăsta este singurul lucru care ne scuză.

*

Bag de seamă că-mi lipseşte faţă de oameni sentimentul invidiei, deşi este în mine un leneş care ar fi iubit mătăsurile, covoarele şi călătoriile, puţin pentru ele şi foarte mult pentru elementul lor decorativ. Dar nu pizmuiesc pe nimeni şi nu-mi amintesc să fi avut accese de revoltă socială.

Mi-ar plăcea să mă iau la întrecere cu plantele şi animalele, în niciun caz cu bogaţii şi săracii.

Este totuşi o imagine care mă derutează: noaptea, la 12, în Place de l'Opera, femeile ieşind de la teatru, în rochii albe, lungi, cu braţele goale, cu gâtul mat, cu pasul mic şi repede, pierzându-se dolente dincolo de portiera unei maşini care aşteaptă. Mi se pare absurd şi în acelaşi timp admirabil faptul că între mine şi ele este o distanţă definitivă, etern imposibilă.

*

...După ce mi-a istorisit întâmplarea cu femeia blondă, într-adevăr miraculoasă, Tv, mi-a cerut să-i vorbesc despre mine.

Am făcut cu băgare de seamă ocolul ultimelor luni şi n-am găsit nimic, nu vrednic de povestit, dar nici măcar mediocru şi curent.

O socoteală care nu mă întristează totuşi şi care mai ales nu-mi răpeşte certitudinea că în mijlocul acestei absenţe, în mijlocul acestei monotone desfăşurări de fapte neutre, eu rămân un aventurier.

XXI

O! serile din curtea spitalului Herold, amabil ca o vilă de țară, cu porțile închise, cu aleile regulate, cu pomii văruiți până la jumătate, cu băncile verzi, distanțate. Copiii bolnavi se ridicau în paturi, albi în cămășile lor de noapte și se îmbulzeau la ferestre să ne strige bună seara. Infirmierele străbăteau în halat curtea, de la un pavilion la altul, să ducă o foaie de temperatură, să cheme un intern, să ceară un medicament.

Noi treceam printre ferestre și copaci, vorbind despre idei și probleme, în vecinătatea acelor lucruri ce evocau o moarte cuminte, familiară și lipsită de mister.

A fost întâia întâlnire cu moartea, întâlnire de pe urma căreia am rămas cu imaginea ei armonioasă, ocrotitoare, având oarecare ironie pentru zbaterea și neliniștea noastră, dar în fond camaradă și prietenă.

Uneori, astă-seară bunăoară, când mă simt obosit de singurătate și când jocul ăsta de căderi și ridicări, din care sunt făcute toate zilele, începe să apese exagerat, mă gândesc la moartea aceea bănuită pe aleile spitalului, amabil ca la o bună amantă, cu brațele rotunde și degetele fine, coborând ușor peste această frunte grea.

XXII

Nu deznodămintele mă sperie, ci încercarea de a le ocoli. Ori de câte ori simțeam că ceva se sfârșește — un amor, o situație, un pact sufletesc cu mine sau cu alții, — îmi luam pălăria și plecam. Viața are destule rezerve, pentru ca să nu ne împiedicăm de resturi și regrete. Mă simt incapabil să repar un gest sau o vorbă, să schimb ceva dintr-un lucru întâmplat, să-l reiau de la capăt și să-l repet, cu mai multă băgare de seamă de astă dată, pentru ca ceea ce s-a rupt ieri, să dureze astăzi.

„Ești rău?”, spune E. judecând cu săracele ei doruri contrariate. Și nu sunt în stare să-i răspund, nici cu atâta cât i-ar fi ei de ajuns, un vag cuvânt de protest.

Nu. Nu sunt rău. (Sau nu sunt numai rău.) Dar mi-e peste putință să dreg ceva, nu importă ce, un obiect sau un sentiment, din momentul în care integritatea lui a fost cât de puțin siluită. O pată, o umbră, o părere, atâta ajunge pentru un sfârșit.

De câte ori cineva a vrut să-mi explice ceea ce se cheamă o „eroare” (în text: un *malentendu,* n.t.), de atâtea ori a avut dreptate împotriva mea. Nu căutam să replic și nici nu aveam ce. Argumentele mă dezarmează: toate sunt bune şi toate trec pe de lături. Căci ce socoteală se poate opune unui om, care, ca mine, nu caută justificări ci numai semnificații, legea lui fiind nu de a înțelege, ci de a crede?

Totul se poate simula: inteligența, buna-credință, virtutea, cinismul, adevărul chiar. Dar ceva este pur sau impur. Şi asta nici nu se simulează, nici nu se drege.

XXIII

Dacă prețuiesc ceva în spectacolul propriei mele existențe este o anumită dispoziție, pe care cred că o am, specială, pentru a recunoaşte şi accepta un miracol. Nu exclud nimic din posibilitățile vieții, absolut nimic şi aştept o zi, în care miracolul, un miracol, se va împlini. Voi fi fericit atunci să nu mă mir şi să mă apropiu de el cu prietenie, ca de un lucru obişnuit şi zilnic.

Duc uneori certitudinea asta, că ceva răsturnător trebuie să se întâmple, o duc până la absurd, până la a condiţiona un lucru de nimic, o promisiune, un *rendez-vous*, de neîmplinirea miracolului meu.

Tot ce fac, tot ce spun, tot ce proiectez este reziliabil ţinând seama de această aşteptare.

XXIV

M-am oprit şi astăzi, la Louvre, în sala 27-a, în faţa aceleiaşi pânze de Memling, în care am recunoscut mai demult un bun exemplu de tot ce este contrar sensibilităţii mele.

Nu-i reproşez acestei „Înălţări la cer” de stil flamand, decât că este prea explicită. Totul este spus, nimic nu e ascuns. Iată globul pământesc, iată sfântul ridicat deasupră-i, iată urmele a două tălpi înscrise în noroi. Miracolul este legat de mâini şi de picioare, ca să-l poţi înţelege dintr-o privire şi să-l poţi pipăi pentru încredinţare.

Învăţ de aici încă o dată ceea ce am învăţat de atâtea ori, aiurea, în viaţă: că o emoţie şi un semn rezistă la orice, la brutale neînţelegeri, la vehemente siluiri, la contraziceri, tăgăduiri şi bănuieli, dar că nu suportă să fie demonstrat.

Mă pot supune sau mă pot răzvrăti. În niciun caz nu să discut.

Este între spectacolul lumii şi mine o dungă de obscuritate şi una de lumină, pe care o păstrez intactă, fără sentimentul acesta mărunt căruia i se spune curiozitate. Pentru o viaţă de om, atâta e de ajuns.

FEMEI

Roman

RENÉE, MARTHE, ODETTE

I

Nu este încă 8. Ştefan Valeriu o ştie după bătaia soarelui care n-a ajuns decât până la marginea de jos a *chaise-longue*-ului. O simte cum urcă pe bara de lemn, cum îi înveleşte degetele, mâna, braţul gol, caldă ca un şal... Va mai trece un timp oarecare — cinci minute, un ceas, o eternitate — şi în jurul pleoapelor închise, va fi o pâlpâire albastră, cu vagi dungi de argint. Va fi 8, atunci şi îşi va spune fără convingere că trebuie să se ridice. Ca ieri, ca alaltăieri. Dar va rămâne mai departe, surâzând la gândul acestui cadran solar, pe care l-a construit din prima zi cu un *chaise-longue* şi un colţ de terasă.

Îşi simte părul fierbinte în soare, aspru ca firul de cânepă şi se gândeşte că la urma urmelor nu e mare pagubă că a uitat la Paris, în odaia din rue Lhomond, sticla cu petrol Hahn, singura lui cochetărie, supremă însă. Îi place să-şi treacă degetele prin părul ăsta încâlcit, din care dimineaţa pieptenele n-a izbutit să scoată decât vreo trei vârtejuri, părul ăsta pe care acum între degete îl simte cât este de blond după asprime.

Trebuie să fie foarte târziu. S-au auzit adineauri voci pe alee. Dinspre lac a strigat cineva, o voce de femeie, poate englezoaica de ieri, care îl privea înotând voiniceasca şi se mira de lupta asta cu apa, ea care nu cunoştea decât brassa.

Ştefan îşi leagănă piciorul peste bara scaunului şi caută prin iarbă, fără ciorapi cum este, urme de umezeală. Ştie el spre stânga, nu departe, spre stufiş, un loc în care roua rămâne târziu până la prânz. Aşa. Trupul care arde somnoros în soare şi senzaţia asta de frig vegetal.

Luni seara, când coborîse în sufrageria pensiunii după ce — abia sosit de la gară, după un drum lung — îşi schimbase în grabă cămaşa, sârboaica vorbăreaţă de la masa din fund vorbise tare, pentru toată lumea:

— *Tiens, un nouveau jeune-homme.*

Ştefan îi fusese de două ori recunoscător. Pentru *„nouveau”* şi pentru *„jeune-homme”*

Fusese bătrân o săptămână înainte, ieşind de la ultimul examen de internat. Bătrân, nu îmbătrânit. Oboseala nopţilor nedormite, dimineţile de spital, după-amiezele lungi la bibliotecă, cele două ceasuri de examen, într-o sală obscură în faţa unui profesor surd, hainele groase de iarnă, gulerul care i se părea murdar...

Pe urmă, numele lacului ăstuia alpin, pe care l-a găsit întâmplător, într-o librărie, pe o hartă, biletul de tren cumpărat la întâiul birou de voiaj, cursa prin marile magazine, un pulover alb, un pantalon *gris* de flanelă, o cămaşe de vară, plecarea ca o evadare.

Un nouveau jeune homme.

*

Nu cunoaşte pe nimeni. De câteva ori i s-a aruncat în treacăt un cuvânt, dar el a răspuns evaziv.

Ştefan se teme de accentul lui nesigur şi i-ar fi neplăcut să se trădeze, din prima zi, străin. După prânz, trece grăbit printre mese, absent, aproape încruntat. Ceilalţi l-ar putea crede ursuz. El este numai leneş.

Sus, în dosul terasei, începe pădurea. E acolo un petec de pământ cu iarbă înaltă, deasă şi elastică. O striveşte toată după-amiaza sub greutatea trupului lui adormit şi, a doua zi, o regăseşte întreagă fir cu fir. E doborât la pământ, cu braţele aruncate de o parte şi de alta, cu picioarele întinse, cu capul cufundat între ierburi, învins de o putere cu care i-ar plăcea să se lupte.

A sărit o veveriţă dintr-un alun într-altul. Cum s-o fi spunând veveriţă pe franţuzeşte?

E o imensă tăcere... Nu. Nu e o imensă tăcere. Vorba asta e de undeva din cărţi. E o imensă învălmăşeală, un imens vacarm logic, greieri care ţârâie, lăcuste care se agită, cărăbuşi care se izbesc în aer, lovindu-şi elitrele sonor şi căzând pe urmă cu un sunet dens de plumb. În toate astea, răsuflarea lui, a lui Ştefan Valeriu, e un amănunt, un semn derizoriu de viaţă, derizoriu şi capital ca al veveriţei care a sărit, ca al lăcustei care s-a oprit pe vârful ghetei lui, crezând că e o piatră. E bine să te ştii aici, un animal, o vietate, un dobitoc neimportant, care doarme şi răsuflă sub un soare al tuturor, pe un petic de doi metri pătraţi.

Dacă i-ar veni pofta să cugete, ce ar cugeta un greiere despre eternitate? Şi dacă din întâmplare eternitatea ar avea gustul după-amiezei ăsteia...

Se văd jos, pe terasa pensiunii, scaune, şaluri, rochii albe. Şi mai departe, lacul albastru, transparent, idilic. Carte poştală.

II

Seara e rece, albastră, plină de sunete stinse ce vin dinspre oraş, peste lac, dincolo de unde se văd lumini electrice depărtate. E joi şi în parcul municipal este concert militar.

Aproape toată pensiunea a plecat cu vaporaşul de la 8,27, să asiste. Ştefan Valeriu a rămas. Pe toată valea, deschisă larg în faţa terasei, e un albastru profund de lemn de vişin.

— Domnule, cunoaşteţi jocul de şah?

— Da.

De ce a răspuns „da"? Ar fi fost atât de simplu să spună „nu" şi acum ar fi fost afară, liber să-şi continue plimbarea pe terasă. Un „da" grăbit şi iată-l în *hall*, în faţa tablei de şah, condamnat să fie atent.

Partenerul este un bărbat înalt, osos, negru, între două vârste şi urât. Joacă rar, calculat.

— Dumneavoastră nu v-aţi dus la concert?

— Nu.

— Nici eu. Nevastă-mea ţinea morţiş să se ducă şi am lăsat-o. Eu însă...

Ştefan a pierdut o tură, dar a construit în colţul stâng al tablei un atac la rege foarte strâns.

— Sunteţi din Midi?

— Nu. Sunt român.

— Imposibil! Vorbiţi ca un francez. Sau poate unde nu sunt eu obişnuit cu accentul de aici. Pentru că nici eu nu sunt din Franţa. Sunt tunisian.

— Tunisian?

— Da. Adică francez din Tunisia. Am acolo plantaţii. Numele meu e Marcel Rey.

Atacul lui Ştefan a eşuat şi cum între timp îşi lăsase devastat tot câmpul, cedează partida. De altminteri se întorc din oraş cei plecaţi la concert. S-a auzit şuieratul vaporaşului la ponton.

Au ieşit în curte să-i aştepte. Voci multe, vioaie, exclamaţii, strângeri de mână, saluturi zgomotoase.

— Vai, Marcel, dacă ai şti ce frumos a fost.

— Renée, uite un domn, care poate fi un prieten. Soţia mea.

E o femeie înaltă, subţire. Nu i se văd în obscuritate decât ochii. Ştefan îi sărută mâna. O mână mică şi rece, care nu spune nimic.

Au fost într-o excursie mică la Lovagy, să viziteze un castel, toţi trei, Marcel Rey, nevastă-sa şi Ştefan. Mai este Nicolle, fetiţa soţilor Rey. Au umblat mult, au râs, s-au fotografiat. Domnul Rey are un aparat mic de cinematograf, cu care filmează uneori scene, pe care le trimite în urmă la Paris, pentru developat.

— Renée, treci acolo cu domnul Valeriu. Mai departe, în lumină. Aşa, râdeţi, vorbiţi, să fie mişcare.

— Dacă e să facem o scenă de cinematograf, şopteşte Valeriu, eu aş prefera, doamnă, una de iubire.

A spus vorba în treacăt, neglijent, ca să o poată schimba uşor într-o glumă, dacă va fi nevoie.

Renée surâde întâmplător şi nu răspunde nimic. Ştefan se joacă cu părul buclat a lui Nicolle. Domnul Rey filmează.

*

Le cunoaşte toată istoria. S-au născut amândoi în Tunisia din familii de vechi colonişti, într-un orăşel mic. El mai venise o dată în Franţa, în 1917, ca să primească un glonte la umăr, două ceasuri după ce intrase în tranşee, şi să fie retrimis acasă o săptămână de la plecare. Ea nu trecuse până acum dincolo de Tunis. S-au căsătorit în 1920, au avut un copil — Nicolle — în 1921, au cumpărat o vie, în 1922, o plantaţie un an mai târziu şi pe urmă câte două în fiecare an. Djedaida, orăşelul lor, este la 50 de kilometri de Tunis. Târg mic de europeni, înconjurat de obscure triburi indigene care se strâng în jurul mahalalelor, când e secetă mare şi se plimbă pe uliţe cu uitături rele. Atunci, soţii Rey dorm cu puşca la căpătâi. Sâmbătă seara, când se face plata lucrătorilor din plantaţii, Renée păzeşte telefonul, ca să poată cere la timp ajutoare de la Tunis.

Povesteşte toate astea domol, fără curiozitate, puţin obosită, şi Ştefan Valeriu trebuie să pună trei întrebări pentru un răspuns.

— Vrei să-mi dai şalul de colo? Mi-e frig.

El i-l aruncă peste *chaise-longue* şi voind să i-l potrivească, mâna lui întârzie întâmplător pe genunchiul ei. Renée tresare speriată şi strigă fără sens: „Nicolle, Nicolle!"

Seara, Ştefan răspunde unei scrisori, primite de la Paris: „Nicio cunoştinţă. Doar o familie de tunisieni, el bun şahist, ea nevastă. virtuoasă. Nu cred să fie de lucru în menajul acesta."

*

A desprins o luntre de la pontonul pensiunii, a vâslit spre larg, de unde defileul munţilor se vede simetric, a aruncat ancora şi s-a întins pe fundul bărcii, cu lopeţile lăsate în voia lor, după valuri.

Îi este lene, o lene simplă, fără regrete, liniştită ca o vastă absenţă, închide ochii. Soarele îl cuprinde întreg.

Adineauri, în *hall*, a revăzut perechea tânără, care a sosit de curând în pensiune şi a ocupat odăiţa izolată din curte, departe de toată lumea. Voiaj de nuntă probabil. Ea e admirabilă. Coborâse timid, cu o urmă de neglijenţă în ţinută şi Ştefan a bănuit, după ochii ei, ce noapte arzătoare trebuie să fi petrecut. S-ar fi spus că duce după ea, în toată casa, o aromă de alcov, cu perne calde, senzuale, cu un trup de amantă adormită, cu o lumină difuză de dimineaţă ce te surprinde iubind.

— Insuportabil! E contagios! Trebuie reclamat!

Ştefan vorbeşte tare, singur. Îi răspunde un ochi de apă ce se loveşte de barcă, strigătul depărtat al unei înotătoare, ceasul de la Saint François de Salles care sună 10, în oraş.

III

Este pe terasă, într-un colț retras, o pereche care îl intrigă. I-a observat abia azi, dar poate sunt mai de mult. Femeia, nu încă bătrână, are ceva glorios în frumusețea ei. 35 de ani poate. Sau mai mult. Înaltă, calmă, cu trăsături sigure, cu un zâmbet care nu este zâmbet, ci o mare destindere a feții. Bărbatul de lângă ea e un băiat. Nu trebuie să fi trecut de 20 de ani. Șade jos în iarbă, lângă fotoliul femeii și vorbește repede, sprinten, cu gesturi mărunte. Ea îl ascultă numai pe jumătate și îi trece mâna prin păr, mângâietoare.

Amant? Soț? Gigolo? Ceva din fiecare, se gândește Ștefan Valeriu, care își descoperă subit un sentiment de invidie, poate unul de umilire, el, animal tânăr de 24 ani, viguros, odihnit și singur, așteptând nu știe de unde, o pasiune care nu vine.

— Vrei să cânți un cântec, Nicolle?

— Vreau.

*

E foarte târziu. Toată lumea s-a dus să se culce. Ștefan Valeriu așteaptă singur pe terasă.

— Tinere, somnul e mai bun decât stelele, i-a strigat adineauri, ducându-se la culcare, domnul Vincent, marsiliezul gros și jovial.

N-a răspuns nimic. După cină, femeia și pajul ei tânăr coborâseră spre lac. Nu s-au întors încă. Ștefan le-a urmărit o vreme plimbarea de-a lungul pontonului: se vedea bine șalul ei deschis, fluturător, puloverul lui alb. Acum nu se mai distinge nimic, dar au să se întoarcă și noaptea e mare.

*

O zguduire puternică. S-a lovit o luntre de luntrea lui. Ștefan Valeriu se ridică surprins.

— Cine e?

— Eu.

E tânărul paj. Râde confuz, bucuros parcă de întâlnire, dar cerându-și scuze pentru accident.

— Vâsleam d-a-ndăratelea și n-am băgat de seamă că era barca d-tale în drum. De altminteri e prima mea plimbare pe lac. Bună apa?

— Bună.

— D-ta înoți?

— Înot.

— Îmi dai voie să ancorez și eu aici?

— Da.

Ștefan s-a culcat din nou pe fundul bărcii, decis să fie ursuz. Celălalt a încălecat peste barca lui și se joacă cu picioarele în apă, împrăștiind departe stropi albi în soare.

Ștefan Valeriu fluieră.

— Bolero?

— Da.

A tăcut din nou. Celălalt continuă el să fluiere cântecul început de Ștefan.

Departe, sus, pe terasa pensiunii, o rochie albă se desfăşoară în bătaia brizei ca un steag.

— *Hallo, hallo...*

Tânărul paj face semne entuziaste. Un braţ îi răspunde grav de sus.

— Spuneai că înoţi, întrerupe Ştefan idila asta care îl enervează.

— Da, înot.

— Hai atunci să facem o cursă. Până la pontonul ultim, înainte şi înapoi de trei ori, fără oprire. Cine învinge îl trimite pe celălalt în oraş să cumpere ţigări. Le-am uitat pe ale mele în odaie.

Îi trebuie victoria asta. Simte că e stupid, că e copilăros, că e meschin ce face, dar are nevoie să-l umilească pe celălalt, să-i ia ceva din inconştienta lui graţie. Tânărul paj primeşte. Un moment, amândoi, drepţi în soare ca două spade... S-au aruncat.

Ar putea să-l lase câteva clipe să-i ia înainte, ar putea să-i dea iluzia victoriei şi pe urmă din două braţe bine aruncate, să-l ajungă şi să-l întreacă. Dar nu. Trebuie să fie o înfrângere absolută, limpede, strivitoare, de la început la sfârşit. Ştefan e cu mult înainte. Celălalt face mari eforturi. Îl aude cum gâfâie, cum încetineşte ritmul, cum se întoarce pe spate să respire şi să se odihnească. Cinci metri avans. Zece. Un milion. A câştigat cursa. Adversarul a rămas de tot în urmă. Se aude dinspre pensiune clopotul care cheamă pentru dejun.

Tânărul paj a ajuns în fine. Ştefan îl ajută să se urce în barcă. E încruntat.

— A sunat pentru dejun. Mama trebuie să fie supărată.

— Mama?

— Da. Mama. I-am promis să mă întorc la timp.

— Doamna în alb?

— Da.

— De ce nu mi-ai spus că e mama d-tale?

— Pentru că nu m-ai întrebat.

Nu îi mai spune niciun cuvânt. Nu are ce. L-ar îmbrăţişa dacă ar avea timp. Vâsleşte repede, când cu o mână când cu alta, pentru ca între timp să-şi scoată tricoul de baie, să se şteargă, să se îmbrace. La mal, leagă prost barca de piciorul pontonului şi îl ajută pe tânărul paj să şi-o lege pe a lui.

— Hai!

Îl ia de mână şi fuge, fără să privească înapoi. Urcuşul spre pensiune e greu, soarele de amiazi dogorăşte. Totuşi. Va trebui să fie cât mai repede sus.

— Să ne oprim puţin.

— Nu. Cum te cheamă?

— Marc. Marc Bonneau.

La poarta pensiunii, rochia albă de adineaori aşteaptă. Ştefan o vede, se opreşte la doi paşi, surprins de întâmpinarea aceasta. Îşi dă abia acum seama că trebuie să fie ciufulit, transpirat cu gulerul prost încheiat şi îi e ruşine în faţa femeii acesteia atât de calmă.

— Doamnă, voiam să vă cer iertare pentru Marc. A întârziat din vina mea.

— Foarte rău. Două ceasuri arest pentru amândoi. Şi n-o să beţi niciun pahar cu apă în timpul mesei. Ia priveşte cum sunteţi de transpiraţi.

Îi ia batista din buzunarul mic al cămăşii şi i-o trece pe frunte.

— Vezi?

*

Serile sunt lungi, monotone. Domnul Rey, domnul Vincent şi Marc Bonneau joacă belota. Marthe Bonneau şi Renée Rey conversează. Ştefan Valeriu, refugiat în dosul unor coperţi de carte deschisă, fumează.

— Domnule Valeriu, Nicolle s-a dus de mult la culcare. E târziu pentru copii. Ai face bine să iei exemplu de la ea.

— Încă puţin, doamnă Bonneau, termin un capitol şi mă duc.

— Oh, copiii din ziua de azi...

Râde toată lumea, afară de Ştefan, care pare preocupat de carte şi îşi arcuieşte o sprânceană, semn de atenţie şi absenţă.

— Domnul Valeriu ăsta, spune grosul domn Vincent, e bolnav. Mai alaltăieri l-am prins pe terasă conversând cu stelele. Azi-dimineaţă n-a fost pe lac, iar acum uite-l că tace şi nu se supără. Semne sigure astea, domnule, semne sigure...

— Ba vă rog să-l lăsaţi în pace şi să nu mi-l necăjiţi. Nu sunt eu protectoarea d-tale, domnule Valeriu?

— Fără îndoială, doamnă Bonneau.

O priveşte drept, cu un surâs de supunere, fel de a privi inocent, care îi lasă libertatea interioară să pândească şi să-şi imagineze.

Nu tăinuieşte nimic femeia asta foarte frumoasă? Ochii ei mari, bine desemnaţi, clipesc rar şi văd bine. Niciun moment de absenţă, nicio umbră de melancolie. Uneori, când trece pe lângă Ştefan, îşi lasă mâna pe umărul lui, gest pe care îl va repeta un minut mai târziu, pentru Marc. E liniştită, poate fiindcă se ştie apărată: apărată de maturitatea ei, de prezenţa fiului, de frumuseţea ei, gravă şi stăpânită.

— Îl mai ţineţi mult pe Marc la joc?

— Până o să terminăm.

— Foarte bine, dar eu cu cine îmi fac plimbarea de seară?

— Cu tânărul Valeriu.

— Adevărat? Vrei să mă însoţeşti, domnule Valeriu?

— Dacă pot trece de acest ceas târziu, doamnă Bonneau...

— Ai dreptate. Dar îţi dăm dispensă specială pentru astă-seară. Vii cu noi, doamnă Rey?

— Nu. Mă tem că e prea rece spre lac, la ora asta.

Coboară amândoi aleea ce duce de la poarta pensiunei spre mal. Au tăcut brusc, de îndată ce au trecut de pragul *hall*-ului în curte, surprinşi de noaptea vastă, pe care nu o bănuiau dinăuntru. Abia se văd, dar se ştiu unul lângă altul, după zgomotul sandalelor în pietriş. Pe măsură ce se apropie de lac, noaptea devine mai puţin compactă, luminată parcă de luminile interioare ale apei, lumini ce coboară de la verde la albastru. Jos, de-a lungul ţărmului, este o înfiorare ce nu se ştie bine de unde vine, din foşnetul pădurii, din bătaia valului în mal, calmă ca un puls, din somnul plantelor din jur, din legănatul unei bărci ce s-a desprins de ponton.

Doamna Bonneau s-a rezemat de Ştefan Valeriu. Nu e mâna care cedează şi se pierde: dimpotrivă, o mână fermă, sigură de ea, lipsită de senzualitate.

— Doamnă Bonneau, voiam să vă spun că sunteţi foarte frumoasă.

— Şi foarte bătrână.

— Poate. Dar foarte frumoasă mai ales. Lungă tăcere.

— Ei, şi pe urmă?

— Pe urmă nimic. Asta e tot.

Trece din când în când un automobil, care aruncă înainte un con de lumină violentă, ce îi loveşte în faţă, şi dispare pe urmă la întâia cotitură a şoselei, lăsându-i puţin stingheriţi, ca intrarea unui străin într-o cameră în mijlocul unei conversaţii. Ştefan Valeriu observă acest prim moment de jenă şi îl înscrie între victorii.

*

Marthe Bonneau locuieşte la parter, la extremitatea curţii. Din camera lui, la etaj, într-o aripă oblică a clădirii, Ştefan îi poate controla fereastra uşor, fără să fie suspectat.

A văzut-o adineauri, după dejun, despărţindu-se de grupul prietenilor de pe terasă şi intrând în casă. Se oprise în prag şi făcuse un semn celor rămaşi afară, semn de oboseală, semn de somn. Pe urmă, a deschis fereastra şi a lăsat storurile în jos. O clipă braţele ei au strălucit la fereastră cu lumina lor mată.

Ştefan s-a hotărât, înainte de a gândi bine ce face şi ce riscă. Coboară repede scările, străbate curtea în câţiva paşi, bate la uşe scurt şi nu aşteaptă răspuns. Va spune ce-i va trece prin cap, nu importă ce.

— Marc nu e aici?

— Ştii bine că nu poate fi aici. E la Grenoble. Nu d-ta l-ai condus la gară ieri-seară?

— Atunci...

— Atunci rămâi, de vreme ce ai venit şi ai vrut să vii.

E culcată pe o sofa lângă fereastră, îşi ţine în mâini o carte nedeschisă. I-a răspuns, ca şi când n-ar fi fost surprinsă de intrarea lui.

— Vino mai aproape şi şezi.

Ştefan duce maşinal mâna la guler, ca şi cum ar voi să-şi dreagă nodul unei cravate imaginare. E curios cum de îndată ce se află în faţa ei, îşi aminteşte de un amănunt de îmbrăcăminte, nepotrivit sau neglijent, care i se pare umilitor în comparaţie cu înfăţişarea ei sobră, cu simplicitatea ei vigilentă. Este mai ales un colţ de păr care îl enervează căzându-i pe frunte şi pe care încearcă întruna să-l aşeze cum se cuvine, cu sentimentul că asta aduce în toată prezenţa lui un aer de neglijenţă, ce trebuie să contrasteze urât cu frumuseţea ei ordonată şi trebuie să-i displacă.

— Te-am privit adineauri, înainte de masă, cum înotai. Eram cu Renée Rey pe mal şi ne-am bucurat amândouă de spectacolul acesta. Înoţi frumos.

— Doamnă, eu venisem să vă vorbesc de cu totul altceva.

Ar vrea să-i ia mâna într-a lui, brusc, pentru ca să simplifice lucrurile, dar îndoiala de a nu şti dacă gestul trebuie sau nu împlinit, îl face să-şi rărească vorbele, ezitând. Ea îl priveşte cu acelaşi zâmbet de ocrotire şi cu cel mai firesc aer îi prinde ea mâna, ca şi cum i-ar spune: „vezi, e foarte simplu, nu trebuie să te chinuieşti pentru un nimic ca ăsta".

— Uite, uite, trece Renée Rey. Doamnă Rey nu vii să ne ţii de urât? Şi pe urmă, către Ştefan:

— Îmi place femeia asta. Cum îmi place Marc, cum îmi placi dumneata. Sunteţi toţi trei tineri şi asta e frumos de privit, când ai trecut ca mine de cealaltă parte a vieţii.

*

I-a cerut să vină cu ea duminică dimineaţa la o biserică dintr-un sat vecin, în care au văzut, altă dată, în trecere, câteva curioase vitralii din veacul XVIII. E într-o rochie neagră, lungă, nedecoltată şi poartă o pălărie cu borduri mari sub care trăsăturile ei calme sunt mai calme. Stă răzemată de o coloană din centru, având-ul în dreapta pe Ştefan, iar în stânga pe Marc, amândoi în hainele lor albe de vacanţă.

Ştefan Valeriu are deodată — închipuindu-şi imaginea grupului lor văzută mai de departe — sentimentul că slujeşte acolo drept simplu detaliu decorativ la un tablou, dinainte pregătit. Biserica asta anume aleasă, cele două femei bătrâne îngenuncheate împrejur, rochia austeră, cămăşile lor cu gulerul descheiat, umbra rece de sub cupolă...

— *Maman que tu es belle,* şopteşte Marc.

Pentru prima oară, Ştefan o priveşte cu ostilitate, fără să ridice direct ochii asupra ei, de teamă să nu-i tulbure poza, dar căutând pieziş înspre ea, din reculegerea lui simulată. Cum trebuie să fi calculat femeia aceasta locul exact, în care se va opri, colonada de care se va rezema întâmplător, mâna care va rămâne pe jumătate înmănuşată, pentru că gestul de a descheia mănuşa va avea să fie surprins de orgă şi uitat la mijloc! Cum trebuie să fi premeditat această uşoară cădere a capului pe spate, această oboseală a buzei de jos, care nu mai are puterea să-şi suporte surâsul, această slabă înfiorare a nărilor...

— *Maman que tu es belle.*

Doamna Bonneau îi răspunde lui Marc lăsându-şi mâna pe umărul lui. Cealaltă mână, pe umărul lui Ştefan. Pentru simetrie.

Un moment gândul de a se desface de grup îl ispiteşte. E un gust ascuţit de ultragiu. Se deplasează uşor, inperceptibil spre dreapta, şi mâna ei, o clipă descumpănită, cade.

*

Ştefan Valeriu este la a treia lui zi de retragere strategică. De la incidentul din biserică, n-a întâlnit-o pe Marthe Bonneau decât în grup mare. Gluma de fiecare seară n-a mai prins.

— D-le Valeriu, Nicolle s-a dus la culcare. E târziu pentru copii.

— Aveţi dreptate, d-nă. E târziu.

S-a ridicat, a stins ţigarea, a închis cartea şi a spus tuturor un politicos şi global „noapte bună".

De câteva ori, ochii ei i-au căutat pe ai lui. El a privit-o întâmplător şi a întors repede capul cu acea tresărire de scuză, pe care o ai când, fără să vrei, ţi-ai aruncat ochii asupra scrisorii unui vecin.

De câteva ori, ea l-a rugat s-o însoţească în oraş sau într-o mică excursie prin împrejurimi. Ştefan a refuzat cuviincios pe motive cu totul plauzibile.

— Sunt dezolat, d-nă, dezolat. Am făgăduit unor prieteni de la Aix — ştiţi? prietenii mei români întâlniţi sâmbăta trecută pe lac? — le-am făgăduit să viu să-i văd. Dacă aş putea să le telefonez, ar fi uşor. Dar telefon în sălbăticia asta...

Ştefan Valeriu cunoaşte de mai de mult puterea acestor impertinenţe politicoase. Îşi spune că până la urmă, ţinuta sigură a d-nei Bonneau nu are să le reziste. Semne mici de enervare par să se arate: un vag surâs jignit, un fel brusc de a-şi pune şi a-şi scoate mănuşile, o indiferenţă silită când vorbeşte.

Adineauri, imediat după dejun, când s-au ridicat de la masă şi au ieşit în curte în grupuri întâmplătoare, d-na Bonneau, pe care Renée Rey o angajase într-o discuţie ce se anunţa lungă, îl căutase din ochi şi încercase să-i facă semn să aştepte, că are să-i vorbească, Dar el, fiindcă tocmai era ocupat să-şi aprindă pipa, a crezut că-şi poate permite să nu bage de seamă semnul ăsta prea discret. S-a depărtat şi, cu un pas foarte leneş, a prins să urce spre pădure, către locul lui obişnuit. D-na Bonneau îl privea cu panică, neştiind cum să-i facă mai explicită rugămintea ei de a rămâne şi neputând totuşi vorbi din cauza d-nei Rey, atât de pasionată în discuţie. Ştefan îşi alesese, pentru a nu înţelege, cea mai inocentă expresie a lui.

Îşi repetă acum, din acest loc ascuns, scena scurtă de adineaori şi îi gustă cu răutate toate nuanţele. Râde deschis, fără modestie: a câştigat.

În sfârşit Marthe Bonneau a rămas singură, îl caută cu privirea dincolo de grilajul terasei, îl zăreşte poate şi se îndreaptă spre pădure.

Ştefan îi aude rochia care se loveşte foşnitoare de pomi. Culcat cum e în iarbă, el îşi încleştează bine degetele în pământ, ca să fie sigur de propria lui stăpânire.

— Pariez, d-nă Bonneau, că numai întâmplător aţi trecut pe aici.

— Dacă pariezi, pierzi. Am venit să te văd. Răspunsul ei este limpede, precis şi fără abilitate. Ironia lui Ştefan Valeriu rămâne suspendată, fără obiect, ca încordarea cuiva venit să deschidă cu chei savante o uşe, pe care o găseşte deschisă. Răspunsul ei — un singur răspuns — a răsturnat dintr-o dată o victorie de trei zile, ca la şah o singură mişcare.

— Mă laşi să şed lângă d-ta?

El trântit cu totul în iarbă, ea numai pe jumătate, rezemată cu capul de un alun şi dominându-l deci prin simplul fapt că îl poate privi de sus în jos — Ştefan simte cum şi din această deosebire, poate întâmplătoare, poate nepremeditată, se vădeşte ţinuta ei de veghe de o parte, libertatea şi nepăsarea lui de altă parte. Şi râde neştiind dacă este în arta ei de a găsi totdeauna atitudinea cea mai demnă şi mai sigură, o strategie sau un instinct. Dar strategie sau instinct, e totuna, de vreme ce din această putere de a se controla, vine frumuseţea ei clară, mai clară în soarele acesta de după-amiază.

— Nu încape nicio îndoială, d-nă Bonneau, sunteţi foarte frumoasă.

— Nu, dragul meu prieten. Foarte calmă numai. E drept că uneori este acelaşi lucru.

— Bunăoară acum.

— Nu, acum, nu. Pentru că nu sunt deloc calmă: plec mâine.

Ştefan ar vorbi dar se teme, s-ar ridica în picioare, dar nu e sigur de el. Închide ochii şi aşteaptă.

— Plec mâine şi mă întreb dacă nu plec prea târziu. O clipă prea târziu.

— Asta înseamnă?

Niciun răspuns nu vine o bucată de vreme şi nicio umbră nu coboară pe obrazul ei, pe care Ştefan, pândindu-l, l-ar voi devastat de dureri reprimate. Aceeaşi expresie certă, aceleaşi linii, simetrice pe care le luminează un zâmbet vigilent.

— Asta înseamnă?

— Asta înseamnă că trecerea d-tale pe terasă dimineața, cu cămașa albă, cu gâtul gol, cu numele d-tale străin, pe care nimeni din pensiune nu știe să-l pronunțe corect, cu tinerețea d-tale decisă și confuză, cu viața d-tale neștiută, cu jurnalele străine pe care le primești de departe, cu scrisorile care îți vin în plicuri ciudat timbrate, cu încruntările d-tale ursuze, cu bucuriile d-tale explozive, cu pasiunea d-tale de a ceti cărți și de a te tăvăli prin iarbă, este o imagine plăcută.

Ștefan îi caută mâna să i-o sărute, dar i-o găsește, atât de liniștită, atât de mirată de strângerea lui înfrigurată, atât de sigură de ea, încât, neputând să i-o lase, de teamă ca gestul să nu fie prea brutal și de asemeni neputând să o păstreze într-a lui, îi propune să plece.

— E târziu, d-nă. Nicolle nu s-a culcat încă, dar e târziu.

IV

Scena din gară a fost obișnuită, scenă de despărțire într-o gară de munte la sfârșitul unei vacanțe, cu strângeri repetate de mână, cu exclamații de nerăbdare, cu promisiuni de a scrie și de a se revedea. Venise toată pensiunea să o petreacă pe Marthe Bonneau și toți erau gălăgioși în jurul ei, ea singură calmă, vag intimidată de efuziunile celorlalți, parcă puțin încurcată de a nu putea fi mai comunicativă decât era obișnuit. O mângâia pe Nicolle și răspundea precis la întrebări neprecise.

Într-un colț al peronului, Marc vorbea animat cu Renée Rey și Ștefan Valeriu, observând în treacăt detaliul acesta, se întrebă pentru prima oară dacă nu cumva fusese ceva între ei doi, fără ca el, obsedat de propriile lui așteptări, să fi băgat de seamă. Dar gândul nu-l preocupă decât o secundă, întâmplător, și atmosfera de festivitate a peronului, jumătate falsă, jumătate sinceră, îl fură iar. La plecarea trenului, întinzându-i mâna peste fereastră, doamna Bonneau îi strigă:

— Te așteptăm la Paris. Sper că ai să-l vizitezi pe Marc.

Ceea ce putea fi un cuvânt secret, spus anume pentru el și înțeles numai de el, dar mai putea fi atâta doar: „sper că ai să-l vizitezi pe Marc".

„Caraghios!" hotărăște Ștefan după un ceas, la întoarcere, când în curtea pensiunii, se simte foarte singur și suspendat în fața încă a patru săptămâni, care i se par dinainte deșarte. Și cu acest „caraghios" decide să încheie un incident amoros, care acum, în absența femeii, i se pare obositor și depărtat.

Se uită în calendar, vede că nu-i decât la jumătatea lui august, caută în ghid ce castel a rămas nevizitat prin împrejurimi, își aprinde luleaua și se duce să hoinărească.

*

Seara, după cină, Ștefan are un moment de descumpănire: este în bună parte regretul de a se ști neocupat la un ceas, pe care până ieri avea obișnuința să-l petreacă în *hall* cu toată lumea. Cine va fi luat locul lui Marc la belotă, cine pe al doamnei Bonneau în conversație? Ferestrele *hall*-ului sunt deschise, se aud voci familiare dinăuntru, se vede în bătaia becurilor fumul albastru de tutun. Terasa pare mai mare decât altădată, noaptea mai adâncă și reflexele lacului din depărtare au ceva fix, stăpânitor. E bine, e foarte bine să-ți asculți sunetul pașilor pe pământul ud, să te lovești de arborii din jur, să te rezemi de parapetul terasei, aplecat deasupra acestei întregi văi, să nu aștepți pe nimeni și să nu vrei nimic.

Cineva a ieșit dintre ierburi și s-a apropiat de el în tăcere. E Renée Rey. Îi aude răsuflarea caldă lângă el, aproape de obrazul lui.

— De ce ești trist?

Un moment, Ștefan are intenția de a răspunde sincer: „nu sunt trist deloc". Dar până a vorbi, până a rosti întâiul cuvânt, răspunsul ia o altă întorsătură, aproape fără voia lui.

— La ce mă întrebi? O știi prea bine. Ochii femeii strălucesc intens.

— Adevărat?!

Și îi cade în brațe, căutându-i gura, sărutându-l la întâmplare, fără alegere, nepricepută, stângace și fără experiență. Dar are un moment de bănuială.

— Și d-na Bonneau?

— D-na Bonneau? N-ai înțeles? Era *un* joc, trebuia să ascund, trebuia să-ți înșel atenția, trebuia să-mi reprim imprudențele posibile. Dar acum, fiindcă ai aflat, eu am să plec...

— Nu, nu, nu. Ai să rămâi aici, pentru mine, cu mine. O, dacă ai ști, dacă ai ști...

Și îl sărută iar, furtunos și neexperimentat, în timp ce din *hall*, vocea d-lui Rey o cheamă la culcare, pentru că e după miezul nopții și partida de belotă s-a terminat.

*

Dimineața, îl trezește de obicei un zgomot de clopot: sunt câteva vaci care urcă pe munte, o potecă din spatele vilei, sub fereastra lui deschisă. Câteva clipe rămâne cu ochii într-adins închiși, să întârzie în căldura somnului sfârșit și să bănuiască, printre gene, soarele care i-a inundat odaia, învălmășit cu mirosul ierburilor ude și strigările rare ce se aud de afară.

A fost un somn impetuos, triumfător și complet, sub care avea parcă senzația unei fericiri latente, cum trebuie să aibe o bucată de pământ negru senzația izvorului care îl străbate afund.

Această arie intimă de victorie îl necăjeşte. Ştefan Valeriu nu se ştia suficient. Hotărât lucru, mica lovitură de teatru de aseară, care trebuia cel mult să-l distreze, îl încântă. Asta e rău.

„Sunt un imbecil!” Se îmbracă repede îşi trage sandalele în picioare, îşi trece de două ori degetele prin păr şi, cu tricoul de baie aruncat pe umeri, coboară scările. În curte, dimineaţa este mai strălucitoare decât o bănuia: departe, lacul are reflexe promiţătoare.

— D-le Valeriu!

Chemarea vine de undeva de sus şi Ştefan trebuie să facă de două ori, cu privirea, ocolul vilei, până să o descopere la o fereastră pe Renée, prost ascunsă după perdele.

— Bună dimineaţa, doamnă Rey.

— Nu vii un moment până sus, să-ţi iei cartea?

— Ce carte?

— Cartea pe care mi-ai dat-o...

Ştefan urcă iar scările, de astă dată spre camera soţilor Rey. Femeia îl aşteaptă după uşe, tremurătoare, palidă şi în cămaşe. Abia s-a sculat, se vede: patul e nestrâns. Ştefan o poartă în braţe până la pat şi o aruncă între perne.

— D-l Rey?

— Plecat.

— Nicolle?

— Plecată.

— Cum?

— Te iubesc. Dacă ai şti... dacă ai şti...

În realitate Renée nu ştie să iubească. Prima ei îmbrăţişare este de o stângăcie vădită: nici o reticenţă sau întârziere în faptul de a ceda, dar nenumărate ezitări, care nu ţin de pudoare, ci probabil de stângăcia ei. Dar bruscheţea faptului, glasurile ce se aud jos în curte, patul ăsta răvăşit, fereastra deschisă, ora aceasta neverosimilă, totul face din momentul lor amoros ceva curios şi ilogic.

Renée Rey are un trup urât, mâini foarte delicate, subţiri şi fragile la încheietură, picioare sperioase, obrazul brun, buzele arse de o permanentă febră şi ochii umbriţi. Îmbrăcată, are, în ciuda rochiilor ei bine tăiate, un aer stângaci, care le face străine de ea şi nepotrivite. Numai seara, când se face frig şi îşi aruncă pe umeri şalul ei de mătase brodată, care o învăluie toată, îşi recâştigă graţia de plantă, pe care Ştefan i-o observase, cu indiferenţă de altminteri, din primul ceas. Goală, devine mult mai tânără decât este şi şoldurile i se desemnează crud, impudic din cauza coapselor lungi de adolescentă.

— Renée, eşti cea mai goală femeie din lume.

— Vorbeşti prostii. Cum poate fi o femeie goală, mai goală decât altă femeie goală?

— Poate. Nu înţelegi tu, dar poate. Fiindcă a fi gol, nu înseamnă a fi dezbrăcat. Sunt femei goale şi femei dezbrăcate. Tu eşti o femeie goală.

Renée se încruntă, obosită de această distincţie pe care n-o prinde şi încruntarea îi subliniază mai tare trăsăturile ascuţite ale feţei.

— A fost în familia voastră un tunisian?

— Unul adevărat?

— Da.

— N-a fost nici unul. Dar de ce?

— Ştiu eu? E ceva neeuropean în tine. Nu ştiu bine ce: părul prea aspru, corpul prea subţire, pielea prea mată şi buzele, buzele astea care ard.

— Nu. N-a fost. Aşa suntem toate acolo. Poate că e soarele...

Lui Ştefan îi place să-şi lipească obrazul de pielea ei şi să-l poarte peste trupul acesta fierbinte uneori, în ceasurile de pasiune, rece alteori, alunecos şi neaderent, ca frunza palmierilor de casă.

În momentele de linişte, când o lasă din braţele lui, obosită, cu ochii închişi, Renée rămâne lângă el, absentă, răspândind în jur un fel de mare umbră vegetală.

Pe urmă, târziu, la chemarea lui, are un acces inexplicabil de pudoare, care o face să-şi acopere faţa cu mâinile, să-şi strângă cu disperare coapsele negre, să se închidă în ea şi să se refuze încăpăţânat, absurd, violent, până ce, din oboseală sau din capriciu, se supune cu o bucurie neruşinată de copil.

După primul lor ceas de dragoste, sus, în camera ei conjugală, într-o dimineaţă pe care nimic nu o pregătise, Renée Rey se refugiase fără explicaţie, într-o perfectă ţinută de soţie virtuoasă.

— Doamnă Rey, îi şoptise Ştefan la masă, în trecere, am găsit o cameră în oraş în cartierul vechi. Mâine la trei, organizăm o mică plimbare pe lac şi întâmplător ne pierdem de grup. Mergem să vedem camera. Da?

— Nu.

Nu avusese timp să o întrebe de ce, căci tocmai se apropiase domnul Rey Mai târziu, când îi ceruse explicaţii, ea îi vorbise stupid despre remuşcările ei, despre îndatoririle ei... Ceea ce n-o împiedicase, a doua zi după-amiază, când toată lumea lua cafeaua în curte, să vină la el în cameră, să-i cadă în braţe, să-şi scoată rochia cu mişcări de panică şi să-l sărute dezordonat, murmurând din când în când: „numai de n-ar veni Marcel”, cu un glas pasionat, ca şi cum asta ar fi fost un cuvânt de dragoste nu unul de frică şi pierzându-se în braţele lui cu strigăte mici, zburlite, în timp ce prin uşa rămasă întredeschisă, se auzeau paşii celor ce treceau pe culoar.

Acum, sunt în camera lor din cartierul vechi, unde Renée n-a voit să vină şi a venit, odaie cu pereţii albi, mobila metalică, ferestrele deschise, decor lipsit de mister, în mijlocul căruia imaginea „soţului ultragiat” ar fi atât de ridicolă, încât pare neprobabilă. Uneori doar, când vine vorba despre Marcel Rey, Renée îşi acoperă faţa şi spune cu o intonaţie, care nu este a ei:

— O, nu merit un bărbat ca el.

Ceea ce este o replică recent adoptată, probabil de la un spectacol de Comedie Franceză, din câte a văzut la Paris, în scurta ei trecere pe acolo.

Întâmplarea a fost observată sau nu? Şi una şi alta e posibil, căci dacă Renée a fost imprudentă şi patetică, Ştefan a fost măsurat şi leneş.

Dar se poate culca o femeie tânără cu un bărbat tânăr, într-o casă plină de oameni neocupaţi, fără ca lucrul să se ştie? Deocamdată, niciun indiciu. Se mai vorbeşte uneori despre doamna Bonneau, ceea ce înlătură alte presupuneri. Domnul Rey joacă la fel de bine şah şi strângerile lui de mână nu par a fi bănuitoare.

Numai Nicolle, din senin, a izbucnit în plâns odată când Ştefan a întrebat-o ceva, un lucru cu totul indiferent.

— De ce Nicolle? De ce?

Domnul Rey a pedepsit-o imediat, pentru că „nimeni nu trebuie să facă nimic fără motiv în viață, nici măcar să plângă”.

Ciudat omul ăsta, gândește Ștefan, privindu-l cum își pregătește îndelung deplasările pieselor de șah. Mult mai ciudat în orice caz, decât această Renée obositoare, inegală și pasionată. Ce mâini de plugar. Ce privire de pădurar. Ce tăcere încăpățânată, monotonă, fără subînțelesuri, fără preocupări.

A fost într-o seară în oraș un spectacol de operetă și s-au dus cu toții. Se înțeleseseră de dimineață să facă o „seară mondenă”: rochii lungi și haine negre. Când s-au întâlnit la ponton, ca să aștepte vaporașul, apariția lui Marcel Rey, între rochii de mătase și smokinguri, a fost penibilă în redingota care-i slutea silueta de om tânăr și cu pălăria de pluș prea mare, ca de împrumut. Renée a avut un mic acces de isterie greu reprimată și lui Ștefan i-a fost rușine de propria lui eleganță, atât de ieftină și atât de triumfătoare. Umărul drept al d-lui Rey este mai înclinat decât celălalt.

— Imposibil să-l dezvăț de obiceiul ăsta prost, se plânge Renée.

— De ce să mă dezveți? M-am deprins așa: pe umărul ăsta port pușca.

— Pușca! Se miră speriat domnul Vincent.

— Da, în zori și seara, când fac turul unei plantații la Djedaida.

Djedaida! De câte ori n-a încercat Ștefan Valeriu să-și imagineze viața aspră de acolo, în familia lor de coloniști vechi, cu bunici care au apucat războaiele primei colonizări, cu verișoare tinere, care au făcut mai demult un voiaj la Paris și au rămas de atunci melancolice, cu serile de sărbătoare, când se adună cu toții acasă la bătrânii Rey, să asculte plăci de gramofon, cu nopțile de veghe vara, în așteptarea vântului ars ce bate dinspre pustie și albește coroana palmierilor cu un scrum fin, argintat sub lună...

— O, de ce nu vrea Marcel să ne mutăm la Paris. Gândește-te ce bine ar fi. Să viu la tine, să ieșim împreună, să luăm ceaiul la Berry, pe Champs-Élysées...

— Aveai dreptate, Renée, n-a fost niciun tunisian în familia voastră.

— Pentru ce spui asta?

— Pentru nimic.

V

Odette Mignon are 18 ani, poartă o beretă albastră, pusă oblic pe ceafă, o rochie sportivă strânsă cu o centură de piele şi în picioare sandale albe, fără ciorapi.

Ştefan a cunoscut-o într-o seară, pe terasa pensiunii, când, în timp ce prietenii lui jucau în cerc cu un inel şi o sfoară, ea privea deoparte, cum se făcea noapte pe lac.

— Nu joci cu noi?

— Ba joc.

A intrat în cerc, şi a jucat cu bună voie, cântând cu toată lumea, când trebuia.

Il courre, il courre le furet
Le furet des bois joli...

Inelul trecea din mână în mână, pe ascuns, şi jucătorul din mijloc trebuia să ghicească cine anume îl avea, ceea ce îi obliga pe ceilalţi să-l schimbe repede de la unul la altul, sau să simuleze că îl schimbă. Renée Rey, lângă Ştefan, avea ocazia legală de a-i strânge mâna tare, lucru care l-a făcut pe el de câteva ori să se lase prins, ca să poată ieşi din cerc şi mai târziu să se poată aşeza lângă Odette, care juca

serios, cu bună-credinţă, sportiv, fără alte strângeri de mână decât cele strict necesare jocului.

*

A plouat toată ziua şi numai pe seară, în timpul cinei, pe la 7, s-a luminat puţin dinspre dreapta lacului. Pe ferestrele sufrageriei se vedeau departe munţii luminaţi violent, cu văpăi de apus.

— Curcubeul! a strigat cineva şi toată lumea a sărit de la masă, d-l Vincent cu şervetul la gât, Renée gălăgioasă, copiii uluiţi, toţi alergând spre terasă, de unde minunea se vedea mai bine: un curcubeu imens, încununând toată valea şi colorând tot lacul într-un albastru serafic.

N-a rămas la locul lui decât Ştefan Valeriu, continuând liniştit să mănânce — şi într-alt colţ al sufrageriei, Odette Mignon, la fel de insensibilă.

— Nu eşti curioasă să vezi curcubeul?

— Nu.

— Trebuie să fie totuşi foarte frumos.

— Foarte frumos — şi puţin trivial.

„Eu n-aş fi găsit vorba asta” se gândeşte Ştefan, adresându-i fetei un salut de aprobare, cu admiraţia dezinteresată cu care un înaintaş la *football* l-ar saluta pe coechipierul care a marcat un punct frumos.

*

Dacă ar fi izbutit să o facă fără ostentaţie, Ştefan nu s-ar fi aşezat în automobil lângă Renée Rey. Dar a fost inevitabil. E un autocar de excursie, cu bănci paralele de câte trei locuri. La dreapta lui Ştefan, Renée, la stânga Odette. D-l Rey stă tocmai în față lângă șofeur cu un ghid în mână și dă, cu glas tare, informații geografico-istorice.

— Atenție, Le Col de la Caussade! Atenție, Pont du Query! 1816 m. înălțime. Ba, pardon, 1716....

Uneori oprește motorul, ca să ia o fotografie sau să turneze câțiva metri de film.

Cum n-a răsărit încă soarele și este foarte frig, s-au acoperit cu pături, prilej pentru Renée să prindă mâna lui Ștefan și să i-o strângă patetic, în timp ce, la stânga lui, Odette și le agită pe ale ei, libere, vii în aerul acesta rece de la 5 dimineața, ca să arate departe un plop sau un vârf de munte sau, pe lac, o pânză de pescar.

Pe Ștefan îl deprimă adânc, disproporționat, mâna asta prizonieră și i se pare că dacă ar avea curajul să o rupă din strânsoare, ar fi dintr-o dată fericit. Simte brațul femeii greu, moale, adormit încă, și senzația asta de alcov i se pare obscenă în acest început de dimineață, pur, vibrând de lumină și sonoritate.

— Nu mă mai iubești.

— O, ba da, ba da (și dacă n-ar ști că e inutil, i-ar spune că acuma e vorba de altceva și că ea confundă stupid lucruri deosebite, foarte străine unul de altul).

S-au oprit spre prânz, la o mănăstire de munte aproape de Grenoble — o chartreuză — și au făcut o vizită obligatorie prin chilii, bibliotecă și capelă, conduși de un ghid, care anunța obiectiv: aici a tăcut trei ani la rând Sfântul Bruno, aici e un vitraliu din secolul al XIII-lea, aici a dormit o noapte Papa, când a trecut munții spre Avignon.

Renée părea foarte interesată de explicații și întârzia în urma grupului, atârnată de brațul lui Ștefan, căruia îi cerea lămuriri suplimentare, pentru ca pe urmă, ascunsă după o ușe sau la ocolul unei galerii, să-l poată săruta prin surprindere.

Într-o chilie, Ștefan a surprins-o pipăind scândurile patului și s-a gândit atunci, cu răutate, că în momentul acela ea reflecta probabil cât de incomod s-ar fi făcut acolo dragoste.

Abia la Grenoble, el a izbutit să evadeze din grup, fericit de libertatea asta nesperată de a se plimba de unul singur pe străzile unui oraș necunoscut, unde nu era știut de nimeni și nu știa pe nimeni. În trecere pe lângă vitrinele magazinelor, întorcea capul să se privească reflectându-se în geamul lor și silueta aceea înaltă i se părea a fi a unui prieten regăsit.

Rămase într-o librărie să răsfoiască reviste și cărți noi, toate apărute în aceste două luni, de când el dispăruse din lume și ceru cu lăcomie informații nenumărate librarului, uluit de acest client, care nu cumpăra nimic și voia să știe totul.

Era cât pe aci să nu o bage în seamă pe Odette Mignon, venită și ea după cumpărături și surprinsă că-l găsește acolo.

— Dacă vrei să-mi faci o bucurie, lasă-mă să-ți aleg eu o carte. Și lasă-mă să ți-o dăruiesc eu. Uite, asta de exemplu.

Întinzându-i cartea, el avu sentimentul că gestul acesta de a dărui ceva șterge dintr-o dată amintirea acelei dimineți penibile și o răscumpără.

*

Domnul Rey a bătut în perete, în sufragerie, un afiș scris cu litere mari de mână:

„Astă-seară un singur şi mare spectacol de cinematograf, pe terasa pensiunii. În program, filme de scurt metraj, absolut inedite”.

Într-adevăr, i-au sosit de la Paris, filmele pe care le trimisese acolo pentru developat — toate excursiile, toate plimbările mari pe lac, unele după-amiezi pe terasă... Sunt o mulţime de scene pe care le-au uitat şi pe care le credeau trecute definitiv şi care continuă totuşi să existe în lada asta de lemn, venită cu poşta.

Au cu toţii trac, ca înaintea unui debut şi îşi petrec timpul până seara, în discuţii enervate, nerăbdători.

— Să vezi ce frumos are să fie! Numai să fie clar. Ţii minte ceaiul pe covertă, când am făcut turul lacului? Grozav aş vrea să ştiu cum a ieşit. Să vezi ce frumos, să vezi.

Ceilalţi vizitatori din pensiune, străini de grupul lor, iau şi ei parte la nerăbdarea generală, căci toată lumea e invitată la spectacol, un fel de premieră de gală a regiunii.

Până să se facă întuneric, d-l Rey fixează pânza şi pune aparatul de proiecţie la punct, iar Renée, amfitrioană, indică locurile tuturor, păstrându-l pe Ştefan lângă ea, după ce pe Odette a plasat-o întâmplător la un colţ opus, cu d-l Vincent şi Nicolle.

Primii metri de film sunt primiţi cu aclamaţii, fiecare recunoscându-se pe pânză şi salutându-se — cucoanele cu strigăte scurte de entuziasm (vai! dragă! uite! nu! asta nu!) bărbaţii cu un surâs de vanitate uşoară sau — domnul Vincent de exemplu — cu o explozie de râs, care ar spune parcă, la fiecare nouă apariţie pe ecran: „ei, da' ştii că asta e bună”.

Ştefan se recunoaşte cu greu în imaginea lui după pânză, ireală, imposibilă parcă, fiindcă i se pare nefiresc, ca în timp ce el stă acolo, în grădină, nemişcat pe scaunul alb de nuiele, cineva care este tot el, să umble, să râdă, liber, mai liber parcă decât el însuşi, scăpat de sub controlul lui pe totdeauna.

Iat-o pe Marthe Bonneau, într-o barcă, iată-l pe Marc alergând pe o alee nu se ştie după cine, iat-o iar pe Marthe regală, cinematografică, etern frumoasă...

Scena se schimbă din nou: plimbarea la Lovagy („Ţii minte, Ştefan, era a doua zi după ce ne-am cunoscut.”)

Dar de ce pe pânză Renée îl ţine întruna de braţ? De ce acum i se razimă de umăr? De unde aerul acesta tandru, pe care nu îl ţine minte? Nu. E imposibil. N-a fost aşa. Nu putea să fie aşa. Erau străini. El îi vorbea respectuos. Ea îi răspundea rece. Totul e de nerecunoscut pe pânză; totul e altfel, mai animat, mai cald, mai intim.

Cu cât filmele se schimbă — alte scene, alte plimbări — cu atât gesturile femeii de pe ecran devin mai îndrăzneţe, aerul lor, al amândoura, mai complice şi toate imaginile acestea repezi, fără să aibă nimic flagrant, păstrează un accent de intimitate exagerată, complice. Este ceva adulterin în toate aceste poze şi nici măcar n-ar şti să spună ce. Poate privirea despletită a lui Renée, poate absenţa continuă a soţului ei, care nu se află în nicio parte a filmului, ocupat cum era totdeauna să turneze.

Lui Ştefan i se pare că se râde mai puţin în jurul lui, sau poate mai tare, în orice caz semnificativ, jenant, ca și cum toată lumea ar fi înțeles.

— Marcel, să terminăm. Putem continua mâine seară. E târziu acum.

— Dar de ce, dragă Renée? E numai 11 și toată lumea se amuză. Nu, doamnelor și domnilor? Și pe urmă, n-am proiectat nici jumătate. Uite, scena asta de exemplu. Ții minte, în cartierul vechi, când eu rămăsesem în urmă să cumpăr timbre...

— Marcel, te rog...

— ...și tu o luaseși înainte cu d-l Valeriu. Uite v-am fotografiat până ce ați trecut de colț.

Știe? Dacă da, atunci de ce este atât de calm? Dacă nu, de ce insistă să explice fiecare pasagiu și să dea lămuriri penibile, pe care nu i le cere nimeni.

Ștefan Valeriu nu mai înțelege nimic. Îi e teamă să ridice privirea și uneori când simte doi ochi îndreptați asupră-i, tresare încurcat. Numai privirea lui Odette Mignon îl caută, ca totdeauna, limpede și fără ascunzișuri. Cel puțin ea nu va bănui nimic.

*

Cum se simplifică lucrurile când, dimineața, pe lac, Ștefan se întinde pe fundul bărcii lui, lăsată în voia apei, cu lopețile libere! Cum se îndepărtează și cad neliniștile de sus, din pensiune, micile drame de acolo, obositoarele eroine!

Numai Odette Mignon, tovarășe de vâslit și înot, goală, bronzată și camaradă ca un nou Marc Bonneau, întrerupe la proră, cercul albastru, pe care Ștefan îl urmărește între munții din dreapta și stânga.

— Doamna Rey este de mult amanta d-tale?

— Amantă?

— Da. Întreb adică dacă vă culcați de multă vreme împreună?

Preciziunea întrebării nu mai permite niciun răspuns. De altfel Odette nici nu pare să-l aștepte.

— O, în privința asta, filmele documentare ale d-lui Rey, au fost cu adevărat documentare. M-au încântat. Dacă n-ai fi făcut un cap atât de urâcios, ieri-seară, te-aș fi luat tovarăș și am fi făcut o excelentă partidă de observații.

— Te rog să crezi, au fost câteva minute de-a dreptul incomode.

— Știu. Bănuiesc mai mult, pentru că personal nu puteam face altceva decât să mă amuz. Cred însă că exagerai și exagerezi încă. N-a băgat nimeni de seamă.

— Crezi?

— Sunt sigură. Nu erau pe pânză decât nuanțe: niciun fapt. Niciun sărut de exemplu sau altceva la fel de incontestabil. Și, nu e nici unul din amicii noștri de sus, capabil să înțeleagă ceva dintr-o nuanță. Oameni obișnuiți să se uite la curcubeie...

— Dar d-l Rey?

— Mister. Mă intrigă în așa hal încât, dacă aș ști că îmi răspunde, m-aș duce imediat, uite așa cum mă vezi, în costum de baie, udă și ciufulită, m-aș duce să-l întreb. E un om tare sau e un dobitoc.

— Câți ani ai, Odette?

— M-ai mai întrebat o dată. 18.

— Ești foarte inteligentă și știi o mulțime de lucruri.

— Sunt virgină. Asta mă ajută să fiu inteligentă. Și pe urmă, am trăit multă vreme singură. Părinții mei s-au divorțat când eu aveam 12 ani. Mama e și astăzi tânără. Tata e bogat și ambițios. Și ea și el au continuat să iubească și să încerce, fiecare de partea lui. Amândoi mi-au făcut prietenește confidențe. Așa cum se puteau face unei fetițe repede crescută și care nu-i plictisea cu nimic. Am învățat de la ei tot ce știu: cred că uneori am izbutit să le dau în schimb sfaturi utile. Tatei, când îi trebuia o cravată nouă, la un început de amor; mamei, când viața i se părea sfârșită, din cauza unui dobitoc care o lăsa.

— Ești un băiat, Odette.

— Dacă vrei dumneata...

— Un băiat cu bască albastră, cu rochii albe, cu sandale de lemn, cu părul blond, cu pumnii mici și cu ochi vineți. Dă-mi mâna și lasă-mă să ți-o scutur băiețește. Puțin mai urâtă să fi fost, ți-aș fi dat o pereche de bocanci să-i încalți, te-aș fi învățat să fumezi pipă și am fi plecat pe munți, să dormim noaptea în cabane, pe câte un pat de lemn tare, departe de amor, de leșinuri și de complicații psihologice.

*

Renée Rey e bolnavă. Storurile ferestrelor ei au rămas toată ziua trase în jos. La prânz a lipsit, iar d-l Rey care a coborât numai cu Nicolle a dejunat sumbru și cu poftă.

— E un călău, a spus cineva, o cucoană din pensiune.

„E un om simplu" a gândit Odette.

Pe seară a venit doctorul, pe care Renée n-a vrut să-l primească, dar pe care bărbatul ei l-a introdus autoritar în casă.

— Trebuie să știu ce are.

„Nu are nimic", a fost răspunsul doctorului la plecare și asta aproape l-a înfuriat pe d-l Rey, care se plimba întunecat și cu pași mari în curte.

— Dar de vreme ce nu are nimic, n-ar trebui să-ți faci atâta sânge rău, a observat cu inocență Odette.

— Nu are nimic, dar e palidă, nu are nimic, dar nu mănâncă, nu are nimic, dar leșină. Pentru o nevastă de fermier, este o boală prea subtilă, domnișoară. Noi, acolo, suntem sănătoși sau zăcem, ne ținem pe picioare sau cădem. Suntem zdraveni de-a binelea sau bolnavi de-a binelea.

Puțin după plecarea doctorului, în timp ce Odette asculta pe terasă explicațiile d-lui Rey, o servitoare îl caută pe Ștefan Valeriu.

— Doamna Rey vă roagă să veniți neapărat sus.

A găsit-o goală, trântită de-a curmezișul celor două paturi conjugale, foarte palidă dar cu ochii strălucind de febră. Lumina de amurg, mai scăzută din cauza perdelelor grele, ce acopereau complect ferestrele, îi mărea paloarea și arunca pe perne mari pete de umbră.

— Ești bolnavă?

— Nu, te iubesc.

— Dragă Renée, e foarte frumos, dar este acuma timpul să mi-o spui? Acum când bărbatul tău, alarmat, poate veni din moment în moment sus? Când toată pensiunea are ochii ațintiți spre ferestrele tale de pacientă?

— N-ai să înțelegi niciodată nimic. Pune mâna pe mine și vezi cât ard. Sărută-mă și vezi cum te-am așteptat. Bărbatul meu... lumea... tu rămâi aici.

Avea o înclinare rugătoare a trupului, care i-l deschidea parcă până în cele mai obscure intimități, până în cele mai surde rădăcini de viață. Dacă s-ar fi apropiat de ea, el avea sentimentul că i-ar fi simțit nu buzele arse, nu pulpele lucioase de arabă, ci aorta zvâcnind de prea mult sânge, vinele deschise să-l primească, inima ca o rană.

Ezită un sfert de secundă şi în tumultul care îl târa spre femeia dinaintea lui, gândul că în clipa aceea se decide ceva definitiv se ridică în el ca un strigăt şi îl făcu să se întoarcă subit, să deschidă uşa să o trântească după el şi să alerge pe scări, eliberat.

*

La cină, Odette a găsit, în sufragerie, pe masa ei, o telegramă. A deschis-o şi a cetit-o fără grabă.

— E de la tata. Trece poimâine în zori, cu un automobil, să mă ia. Plecăm la Antibes.

— Îl aşteptai?

— Nu. Dar are asemenea lovituri de teatru şi ştie că îmi plac.

*

Odette e sus în camera ei, unde s-a urcat îndată după masa de seară să scrie câteva scrisori şi să-şi pună lucrurile în ordine.

— Vreau să fiu liberă mâine toată ziua şi e mai bine să mă pregătesc de astăzi de plecare. Tatei nu-i place să aştepte. Noapte bună.

— Noapte bună. Eu mai rămân. Dar, dacă vrei, mai târziu, când m-oi duce la culcare, am să-ţi bat în uşe să mai schimbăm câteva cuvinte.

— Bucuroasă.

Ştefan n-a fost de multă vreme singur noaptea pe terasă. Poate de la plecarea d-nei Bonneau, când nimic din istoria asta lungă de amor nu se întâmplase.

„Ce bine trebuie să fi fost atunci", încearcă el să-şi aducă aminte şi îşi priveşte în întuneric jarul lulelei, cum se aprinde şi se stinge ritmat, ca o bătaie de inimă. Ar fi fericit să poată uita tot ce s-a întâmplat de atunci şi să-şi reducă memoria la noaptea asta învăluitoare şi la punctul de foc al lulelei lui.

Ce păcat că nu plouă. Ar sta aşa, cu gâtul gol, cu capul descoperit, cu mânecile suflecate, ar sta în ploaie, rezemat de un trunchi de copac şi ar lăsa să-i treacă şiroaie de apă prin păr, pe frunte, pe obraji, până ce s-ar simţi, odată cu ierburile din jur, făcând parte din noaptea pământului, din insensibilitatea ei totală, pentru totdeauna scăpat de scrupule şi mustrări, scăpat de obsesia ferestrelor surd luminate, acolo sus, unde femeia aceea patetică arde de un amor excesiv.

Dar nu plouă, n-are să plouă şi noaptea e insuportabil de frumoasă cu lacul ăsta teatral, cu luna plină, cu stelele reflectate în apă, cu munţii argintaţi.

„Nu plouă niciodată la timp", observă cu ciudă Ştefan şi se duce să se culce, bucuros oricum că în drum va întârzia un sfert de ceas în camera Odettei, să stea de vorbă cu ea despre felurite nimicuri.

Dar la prima lui bătaie în uşe nu răspunde nimeni.

— Odette!

E lumină totuşi şi o aude desluşit cum respiră, cu răsuflarea comprimată, dincolo de uşe.

— Ce e copilăria asta, Odette? De ce nu răspunzi?

— A, d-ta erai? Bună seara.

— Bună seara. Veneam să mai stăm de vorbă.

— O, e târziu acum. Nu te supăra: mi-e somn.

— Nu mă supăr deloc, dar deschide să-ţi strâng mâna.

Câteva secunde, Ştefan aşteaptă, neştiind dacă întâmplarea asta îl distrează sau îl supără.

— Ascultă, Odette. De astă dată vorbesc foarte serios: dacă e ceva care te împiedică să mă vezi, spune-mi-o şi mă duc. Dar dacă nu e nimic, deschide un moment. Ţin doar să-ţi spun bună seara şi mă duc la culcare. Sunt şi eu obosit.

— Nu e nimic, absolut nimic, dar nu pot să deschid uşa.

— De ce?

— Uite aşa.

— Te previn că nu plec de aici până nu-mi dai o explicaţie ca lumea sau până ce nu deschizi.

Fata nu mai răspunde nimic, dar Ştefan o vede parcă dincolo de uşe, supărată, cu pumnii strânşi şi cu buza de jos căzută, surâs necăjit pe care îl are ori de câte ori, într-o ceartă, se simte dezarmată.

— Să ştii că aştept. Uite mi-am aprins pipa, m-am rezemat bine de zid, mi-am pus mâinile în buzunar şi aştept. Până la 1, până la 2, până dimineaţa.

Odette a stins lumina. S-a culcat probabil şi ascultă din pat, foarte atentă să afle dacă el a plecat sau nu. Uneori cu voce scăzută, rugătoare, de copil supărat, şopteşte luptându-se cu somnul:

— Ştefan, du-te la culcare. Ştefan, e târziu. Ştefan, ai să fii obosit mâine...

E rândul lui să nu mai răspundă, încruntat şi ursuz, decis să nu plece de acolo, deşi ştie bine că uşa n-are să se mai deschidă în noaptea asta.

*

Ştefan Valeriu a plecat din zori şi nu s-a întors decât seara târziu, după cină. A umblat prin câteva sate vecine, a fumat enorm şi a stat de vorbă foarte serios cu câţiva ţărani întâlniţi, despre recoltă şi despre vreme.

„Poate că nu e frumos să fug”, s-a gândit de câteva ori pe drum, dar ferestrele misterios închise ale lui Renée Rey îi încurajau, de departe, evaziunea.

— E mai bine, e mult mai bine aşa.

Cât despre această Odette, poate n-ar fi fost rău s-o ia de urechi şi să-i spună că gluma ei de ieri-seara a fost o ispravă de copil arţăgos, care nu i-a plăcut deloc.

Întors la pensiune, îi pare foarte bine că e târziu, că sala de mâncare e deşartă şi că toată lumea s-a culcat. Lumină scăzută la ferestrele soţilor Rey, întuneric la Odette Mignon.

— Cu atât mai bine.

Totuşi ar fi trebuit să-i spună drum bun. Mâine, înainte de a se face zi, ea va fi plecată şi desigur n-are s-o mai vadă niciodată.

— Era drăguţă uneori...

Şi, urcând spre camera lui, râde dându-şi seama că cu acest „era” a şi încheiat episodul fetiţei aceleia frumoasă, puţin într-o ureche şi cu ochi vineţi.

E obosit ca un hamal şi, cu fiecare treaptă suită, i se pare că se apropie de o fericire fără pereche: să-şi scoată bocancii, să-şi întindă braţele goale, să cadă pe aşternutul rece al patului.

Mai sunt şase paşi, mai sunt doi, nu mai e nici unul. Se lasă greu pe clanţa uşii lui, apasă, deschide, intră — totul cu o voluptate înceată de pribeag ajuns la ţintă — şi întoarce butonul lămpii.

— Bună seara, Odette.

De ce n-a tresărit? Logic, firesc, necesar, ar fi fost să tresară. Cel puţin atât: să tresară. O găseşte la ora asta, la el în cameră, în patul lui, goală, calmă, familiară şi, în ceea ce ar trebui să fie o imensă stupoare, în ceea ce ar trebui să fie o gălăgioasă explozie, el nu găseşte să-i spună nimic altceva, decât atât:

— Bună seara, Odette.

— Bună seara, Ştefan.

Se apropie de ea, o sărută pe amândoi obrajii, îi mângâie genunchii rotunji şi pe urmă îşi scoate din spinare sacul de munte.

— Ştii, sunt tare obosit. Am umblat enorm astăzi. Mă aştepţi de mult?

— Da. De vreo două ceasuri.

— Şi nu ţi-a fost urât?

— Nu. Am stins lumina, m-am dezbrăcat şi m-am întins în pat. Se vede frumos de aici, spre pădure.

El continuă să se dezbrace, fără grabă, neînfiorat.

— Lucruri noi în pensiune?

— Nimic. D-na Rey n-a coborât nici astăzi, d-l Rey a întrebat de d-ta. Pe seară, eu mi-am luat rămas bun de la toţi şi m-am dus să-mi încui valizele. Mi-am lăsat numai rochia de voiaj pe deasupra şi uite, uite cum te-ai aşezat pe ea.

— Iartă-mă. Să sting lumina?

S-a oprit, şi el gol, în faţa patului, calm, fără emoţie, fără pudoare, prieten cu trupul ei gol, pe care parcă l-ar cunoaşte de mult.

— Da, stinge.

Se îmbrăţişează tăcuţi, ea pierzându-i-se toată, în braţe, el acoperind-o din creştet până la glezne, bucuros că trupul acesta delicat şi robust nu tremură şi nu e grăbit. Îi simte sânii calmi, îi aude bătaia inimii regulată, îi ascultă răsuflarea odihnită.

Pulpele fetei se deschid ca două aripi, docile, dar cu ceva hotărât în mişcarea lor.

E un corp ascultător şi atent, care îl urmează pe al lui cu încredere, răspunzând înclinărilor lui, precis ca la atingerea unor clape de pian. Nu se caută în întuneric unul pe altul, nu se pierd, nu-şi vorbesc: totul e armonios ca o creştere comună de două tulpine.

Şi ţipătul Odettei, un singur ţipăt, de durere, de triumf, de libertate, nu o sperie nici pe ea, nici pe el, curat cum e, ascuţit, înalt, mergând pe fereastra deschisă spre pădure să se piardă între copaci ca să deştepte o veveriţă sau ca să se întâlnească în aer cu ţipătul de departe al unei pisici sălbatice, la fel de liber.

— Plângi, Odette?

Nu, nu plânge. Este numai mai caldă şi trupul ei rănit se înclină mai mult pe al lui, tot fermă, tot decisă, dar cu umerii puţin mai grei şi cu mâinile învinse pe perine.

— Ţi-e somn, Odette?

Nu, nu-i e somn. N-a fost niciodată mai trează, n-a fost niciodată mai puţin ameţită, nu şi-a dat niciodată mai bine seama de tot ce se întâmplă.

Uite, asta e mâna ta, ăsta e genunchiul meu, asta e gura ta aspră, aici e urechea mea pe care o săruţi fără să mă înfiori, ăsta e omoplatul tău prea lat, aici e încheietura mâinii mele şi dincolo, uite, sunt zorii care vin...

Curând dinspre Serrier se va auzi apropiindu-se un zgomot de automobil. Va trebui să plece, răspunzând claxonului care o va chema de jos, de pe şosea.

De ce nu plânge, de ce nu-i cere s-o oprească aici, de ce nu se strânge mai febril, de ce rămâne lângă el egală şi de ce îl iubeşte ca pentru o eternitate, nu ca pentru un ceas?

Odette Mignon e în prag, cu aceeaşi rochie albă, cu aceeaşi bască albastră din prima zi, gata de plecare şi cu geanta de călătorie în mână.

— Rămâi cu bine, Ştefan. S-a oprit în prag.

— Odette?

— Da?

— Spune-mi acum, de ce n-ai deschis aseară?

Ea se gândeşte puţin.

— Nu ştiu, Ştefan, zău că nu ştiu.

VI

Septembrie a venit frumos cu lumini obosite. Pe lac, bărcile s-au rărit, pânzele s-au strâns, vaporaşele albe trec mai puţine. Un aviz anunţă la ponton că s-a suprimat cursa de seară de la 8,27.

În fiecare zi, se oblonesc alte ferestre ale pensiunii: pleacă lumea.

Mâine dimineaţă fereastra asta, care astăzi râde în soare, cu perdelele albe fluturând, se va mai deschide? Şi cea de lângă ea? Şi cea de deasupra ei?

Se închid pe rând, cum s-ar stinge nişte lumini.

Renée Rey a coborât de câteva zile şi s-a plimbat după-masă, pe la ceasurile două, în soare, singură sau cu d-l Rey care o purta la braţul lui, fără un cuvânt. Uneori se opreşte să mângâie câinele casei un câine ciobănesc, imens şi lăţos. E mult mai palidă, pare mai înaltă şi, când o priveşte cineva, are un zâmbet de convalescentă.

Cu Ştefan Valeriu a schimbat câteva vorbe obişnuite, nu cu mai multă tristeţe decât le-a vorbit celorlalţi.

— E aşa de bine afară şi era aşa de urât acolo sus. Mi-e dor de soarele de la noi.

E vorba să plece într-o zi sau două. Au scris la Marsilia să întrebe cum e vremea, Renée având nevoie de o traversare calmă.

Seara, ea rămâne pe terasă, întinsă în *chaise-longue*, iar domnul Rey şi Ştefan joacă şah. Ca în primele zile.

Când se înnoptează de-a binelea, se văd departe, mult dincolo de lac, luminile gării, şi pe la 12, trenul care trece spre Paris ca un şarpe articulat şi fosforescent.

Se opresc în mijlocul jocului şi îl petrec cu privirea, până departe.

— E o viaţă aspră aceea pe care o ducem noi, vorbeşte din senin domnul Rey. N-o regret şi nu aş schimba-o. Dar e aspră. Sunt sigur că Renée are lacrimi în ochi privind ca noi trecerea trenului ăstuia, în care ea n-are să se mai suie decât cine ştie după câţi ani. Poate niciodată. Eu nu mă sperii de asta, dar, vezi, e ceva în mine, un fel de necaz care mă pune pe gânduri. Are să treacă, ştiu. Are să-i treacă şi ei. Munca acoperă toate astea. Soarele, plantaţiile, deşertul, vânturile de noapte, arabii... Dar ar trebui să înţelegi cât de deosebite sunt lucrurile aici, cât de uşor te prind şi cum o femeie mai ales nu le poate rezista...

A uitat de partidă şi vorbeşte potolit, cu dunga dintre ochi adâncită. Pe urmă se ridică dintr-o dată:

— Eu mă duc sus să fac bagajele. Plecăm mâine. D-ta rămâi cu Renée până mă întorc.

Ştefan se îndreaptă spre terasă, unde şalul doamnei Rey se vede stins în întuneric.

— Domnul Rey e sus şi m-a rugat să-ţi ţin de urât. Îmi dai voie?

— Desigur.

— Se pare că plecaţi mâine.

— Nu ştiam, dar e cu atât mai bine.

El se aşează în iarbă şi rămâne o bună bucată de vreme tăcut, ascultând respiraţia femeii de lângă el. A văzut un licurici, l-a cules, l-a ţinut în palmă ca să bage de seamă cum îşi stinge viermele felinarul din cap, dar ea i l-a cerut şi l-a pus în păr. În întuneric, punctul acesta de foc pare o enormă piatră de pieptene luminând în jur slab, dar destul pentru a-i încununa capul cu o linie albă.

Totul pare deplin pacificat, în momentul în care Renée izbucneşte în plâns, un plâns bun şi prietenos, pe care el îl ajută, mângâind mâinile femeii şi primindu-l fără ostilitate, ca pe o ploaie.

— Tu mai rămâi mult, Ştefan?

— Nu ştiu bine. Aştept o veste din ţară. Poate o săptămână. Poate mai mult.

— Nu te superi că plâng?

— De ce, Renée? E noapte. Nu te vede nimeni. Şi cineva tot trebuia să plângă pentru noi toţi.

*

Zilele trec deşarte fără fapte noi, lăsând în urma lor o impresie de casă nelocuită, fără mobilă şi cu odăile răsunând de paşii trecătorului singuratec.

Lumina de dimineaţă e crudă ca albuşul de ou, lumina de seară e caldă ca globul de porţelan al lămpilor cu petrol.

A venit din Marsilia o fotografie a familiei Rey, trimisă în ajunul îmbarcării, cu salutări prieteneşti. Ştefan a pus-o în rama oglinzii şi se gândeşte ca la plecare s-o lase acolo.

A mai venit o scrisoare pentru Odette Mignon şi proprietăreasa i-a dat-o lui, pentru că nu ştie la ce adresă s-o trimeată mai departe. Nu ştie nici el. E ciudat că Odette nu i-a spus nimic în privința asta, e mai ciudat că el n-a întrebat-o.

În odaia ei, s-au găsit câteva lucruri uitate: o broderie, o carte, o eşarfă, trei-patru fotografii de amator. Se vede în ele o Odette zăpăcită, cu rochiile agitate în vânt, cu bereta albastră pusă strâmb, cu mâinile aruncate în aer, după nu se ştie ce minge imaginară.

„A trecut ca o fată întâlnită într-un tramvai", spune Ştefan, privind pe fereastră, spre lacul pustiu, pe care o barcă cu pânză aleargă grăbit, ca o pasăre alarmată. Lângă ponton, se văd câțiva pescăruşi, zburând jos, lovind cu pieptul suprafața apei şi ridicându-se pe urmă înalt, dezorientați.

Se aud pe scări paşii morocănoşi ai Anettei, servitoarea şchioapă, care face înainte de a se însera ocolul camerelor, să vadă dacă totul este în ordine.

— A întrebat madam Bernard dacă nu vreți să vă facem foc. S-a lăsat frig şi zice că la noapte are să plouă.

EMILIA

I

De ce Emilie Vignou s-a păstrat fecioară până în seara în care l-a cunoscut pe Irimia C. Irimia, n-aş şti să spun. Lene sau lipsă de imaginație.

Totul ar fi trebuit să împiedice această târzie castitate. Exemplul prietenelor, moravurile libere ale cartierului, viața ei amărâtă şi fără bucurii. Când am cunoscut-o eu, era o fată de douăzeci de ani, greoaie, țeapănă, cu privirea ştearsă, cu obrazul noduros. Mă întrebam uneori cum va fi fost ea pe vremuri, în copilărie şi, cu orice efort de imaginație, nu puteam să mi-o închipui.

Era, la drept vorbind, un animal blând şi, aşa urâtă cum era, avea uneori un aer resemnat, care îmi plăcea. Astăzi încă, după atâta vreme, nu mă pot gândi la ea fără nu ştiu ce tristă prietenie şi gândul de a-i scrie povestea mă consolează puțin de pierderea ei. Este un sentiment pe care ea nu l-ar fi înțeles. Ar fi clipit din ochii ei mici şi, simțind totuşi că e vorba de un lucru care o priveşte, ar fi surâs — cu surâsul ei de totdeauna, absent şi slut.

Țiu minte seara când am cunoscut-o. Era în ianuarie, într-un timp în care încercam să cicatrizez câteva secrete melancolii cu care mă întorsesem, cu vreo trei luni înainte, dintr-o vacanţă petrecută în munţi, pe ţărmul unui lac din Alpi unde plecasem vara să mă odihnesc după nişte istovitoare examene de internat şi de unde m-am întors cu amintirea, nici astăzi deplin lecuită, a unei fete blonde, care m-a iubit fără motiv şi a dispărut la fel, fără explicaţii. Încercam să-mi revin şi să-mi reiau relativele mele succese de băiat tânăr, aşteptând-o în acea zi de ianuarie pe Mado, fată sprintenă cu care intrasem în vorbă nu de mult într-o gară de metrou şi care ezita încă să primească amorul meu. (Mai târziu abia am aflat că, în cartierul lor, orice legătură serioasă presupune trei întâlniri prealabile. E o lege de bună-cuviinţă şi a trebuit s-o respect.) Ploua în duminica aceea şi căutaserăm zadarnic un loc unde să ne oprim. Nici o masă liberă la *bal-musette,* niciun bilet nevândut la cinematograf. Umblam necăjiţi în ploaie, oprindu-ne rar sub un balcon să ne adăpostim, eu plictisit de această aventură prea virtuoasă, ea, Mado, tremurând de frig la braţul meu. Într-un târziu, când disperase să mai găsească undeva un loc liber şi cum ploaia se înteţea, fata se hotărî.

— Hai, la Emilie.

Am înţeles că virtutea ei cedează şi n-am cerut lămuriri.

Atunci am intrat prima oară în odaia Emiliei Vignou. Era o mansardă, într-o casă murdară şi strâmbă, undeva la Porte de St.-Ouen, aplecată deasupra liniei ferate. De sus se auzea la intervale regulate şuieratul trenului de centură şi, când deschideai fereastra, venea din stradă o răbufneală surdă de foburg. Pe stăpâna casei n-am privit-o ca lumea. Ştiu doar că la intrarea noastră, dintr-un colţ, în obscuritate, s-a ridicat o umbră de femeie pe care

Mado a bătut-o prieteneşte pe umăr şi care apoi s-a strecurat pe uşe, tăcută.

Nu e aici locul şi nici n-ar fi interesant să vorbesc despre Mado. E destul să spun că era o camaradă vrednică şi iubitoare. În ziua aceea avea de răzbunat două ceasuri de pribegie în ploaie şi le-a răzbunat. A fost goală şi pasionată.

Abia după ce primele ei transporturi amoroase fură liniştite, observai cu oroare că umbra femeii, pe care eu o credeam plecată din odaie, era tot acolo, într-un colţ, pe un scaun scund în întuneric. Nu pot suferi asemenea murdării şi eram gata să o cert aspru pe fata de lângă mine, care îşi tăvălea în perne trupul ei gol de mânz potolit, dar ea – înţelegând încruntarea mea – îmi spuse cu neglijenţă:

— A, nu e nimic. E Emilie.

Rostea aceste cuvinte cu o nesfârşită indiferenţă, aşa cum mi-ar fi spus că e pisica sau scaunul sau masa. Pe de altă parte, umbra femeii din colţ nu dădea niciun semn de viaţă, aşa încât nici eu însumi, deşi ideea de a mă culca cu o femeie în faţa alteia îmi este intolerabilă, n-am mai luat-o în seamă şi am răspuns cum se cuvenea elanurilor tinerei mele prietene.

De atunci am întâlnit-o de câteva ori pe această Emilie Vignou. Mi-o trimetea Mado cu diverse comisioane şi biata fată bătea kilometri întregi pentru ca să-mi aducă un bilet de amor. O văd încă în sala spitalului Trousseau, unde îmi făceam atunci stagiul de intern, cu pălăria ei de catifea albită, cu pardesiul acela lung, fără culoare, învârtind între degete plicul adus şi neştiind cum să mi-l întindă. Era un supliciu fiecare mişcare pe care trebuia să o facă şi nu cred să uit vreodată ceasul penibil, pe care l-am petrecut cu ea în sala de gardă unde o chemasem să mănânce cu mine, crezând că-i fac plăcere. Nu ştia ce să facă cu mâinile, cum să le ascundă şi suferea adânc în liniştea ei aparentă.

Cred că viaţa ei toată a fost otrăvită de aceste două mâini, pe care le purta cu sentimentul instinctiv al inutilităţii lor. Erau parcă străine de trupul ei, prea lemnoase, prea grele. Aveam eu, care o priveam, senzaţia că acele mâini apasă şi înconvoaie. Era parcă o permanentă povară şi mă întreb dacă Emilie n-ar fi murit până la urmă de oboseală, dacă – după cum se va vedea – un accident nu ar fi ucis-o ceva mai devreme.

Ori de câte ori Emilie era încurcată sau tristă, sau mânioasă, o vedeam purtându-şi mâinile de-a lungul rochiei, ca şi cum ar fi căutat să le ascundă sau să le proptească de ceva. M-am gândit de multe ori de atunci că, dacă hainele Emiliei ar fi avut buzunare, viaţa ei ar fi fost pe jumătate mai simplă.

Era în rigiditatea ei ceva dureros, care mă oprea să râd. Singura inflexiune a trupului ei era datorită unei călcături diforme. Emilie nu era propriu-zis şchioapă: vreau să spun că nu era infirmă. Apăsa însă din obişnuinţă, mai mult pe piciorul stâng decât pe celălalt, deprindere pe care o avea de la lucru. Lucra în subsolurile unui mare magazin, la secţia de ambalaj, şi toată munca ei era să desfăşoare, printr-un mecanism cu pedală, aţa de împachetat. De câţiva ani făcea zilnic treaba asta, opt ceasuri pe zi şi piciorul ei stâng învăţase bătaia regulată a pedalei. Nu mai putea să se dezveţe.

Dar n-am să vă mai dau detalii despre înfăţişarea Emiliei. V-am spus că era urâtă şi asta ajunge. Căci oricum nu veţi înţelege câtă duioşie intra în urâţenia ei. Mie mi-era dragă şi prietenele ei, care toate o torturau cu tot felul de comisioane barbare, n-au să-i uite niciodată privirea ei ascultătoare.

Avea o discreţie de cârtiţă. Se strecura tăcută de lângă tine, atunci când se simţea de prisos, nu vorbea, nu întreba. Când o luam cu noi în oraş, la balurile din cartier, rămânea singură să ne păzească hainele. Şi când una din amicele ei avea nevoie de o însoţitoare, într-o expediţie amoroasă, Emilie venea totdeauna şi asista la cele mai exacte scene de voluptate. Nu ştiu dacă prietenele ei nu făceau lucrul acesta urât într-adins, ca să o exaspereze. Nu ştiu dacă ea, Emilie, suferea la acest spectacol. Ştiu numai că rămânea acolo indiferentă, privind cu doi ochi egali ceea ce se întâmplă, liniştită, ştearsă.

Cum într-o asemenea viaţă Emilie Vignou îşi păstra mai departe virginitatea ei inutilă, e greu de înţeles. Pudoare, Emilie nu avea. Convenienţele sociale nu o puteau opri, căci în lumea ei a fi fecioară, dincolo de 15 ani, era o decădere.

Cred că amorul era pentru ea mai mult o dificultate fizică, decât una morală. Dacă nu mi-ar fi teamă de o expresie echivocă, aş spune că amorul devenea în cazul ei o problemă de echilibru. Ceea ce trebuie să i se fi părut ei imposibil în dragoste, trebuie să fi fost schimbarea punctului de reazem. A fi un animal vertical şi a trece pe urmă într-o poziţie orizontală – iată ce cred că a torturat visurile ei senzuale, dacă cumva le-a avut vreodată. Cred că misterul iubirii era întreg pentru ea în această cădere, că toată viaţa se rezuma în acest fapt, ce depăşea puterile ei.

Aş cere iertare cetitorului pentru aceste detalii neruşinate, dar, sincer vorbind, îmi pasă puţin de cetitor şi îmi pasă foarte mult de Emilie Vignou. Îi povestesc viaţa, întâi pentru că vreau să păstrez încă puţin imaginea ei aici pe pământ, şi pe urmă fiindcă vreau să înţeleg ceva din sufletul acestei fete, pe lângă care am trecut poate prea neatent altădată.

Spun deci că numai această rigiditate trupească o oprea pe Emilie să fie o bună amantă. Cine ştie ce simplă dragoste ar fi încălzit altfel ochii ei cenuşii? Dar cum să iubească cineva cu un trup ca al ei, făcut dintr-o singură bucată, nearticulat, neflexibil? Mă gândesc la coapsele alungite ale lui Mado, mă gândesc la răsucirile corpului ei mic, seara, când mi se zbătea în braţe şi încerc să mi-o imaginez pe Emilie la fel. Nu, nu. Imaginea mi se pare grotească. Dacă fiecare ne-am naşte după chemarea şi firea noastră, Emilie Vignou ar fi trebuit să fie un picior de masă, prost cioplit. Era singurul lucru, pe care l-ar fi făcut în viaţă bine şi lesne.

Ştiu eu? poate că ea avea o anatomie anume şi, în felul ei, o graţie pe care nu puteam s-o văd. Erau legături secrete în corpul ei. Când ridica un umăr, trebuia să încline un genunchi. S-ar fi spus că fiecare mişcare rupe un echilibru ce trebuie restabilit printr-o mişcare complimentară. Emilie nu putea să mişte un deget independent de celelalte patru, palma ei se ridica toată de la încheietură.

Un camarad intern, care o văzuse de câteva ori în curtea spitalului, când Emilie venea să mă caute, trimisă de Mado, mi-a spus odată în glumă:

— Curios! fata asta pare că se mişcă printr-o serie de luxaţii.

Observaţia era exactă. Totdeauna, după ce Emilie făcea o mişcare, aşteptam să aud pârâitul unui os rupt.

Mă tem ca toate aceste amănunte, astfel povestite, să nu facă din Emilie o imagine respingătoare. Ar fi păcat. Era în fiinţa ei ceva cuminte, aşezat, un aer de obiect casnic, care nu-ţi mai slujeşte la nimic, dar pe care nu-l arunci, fiindcă te-ai obişnuit cu el şi fiindcă într-un fel ţi-e drag. Mie Emilie îmi plăcea aşa cum era şi, dacă nu i-am spus-o vreodată, mi se pare totuşi că ea a înţeles şi că îmi păstra oarecare recunoştinţă. Va fi fost poate una din puţinele bucurii ale acestei vieţi, care la douăzeci de ani, nu mai avea nimic de aşteptat, de nicăieri. Părea sortită să treacă neschimbată până la moarte şi desigur că aşa ar fi trecut, dacă întâmplarea nu l-ar fi adus înainte pe Irimia C. Irimia.

II

N-aş putea spune că m-am bucurat în acea zi de 14 Iulie, când el mi-a ieşit în cale pe podul Saint Michel. Răsfoiam un vraf de reviste vechi la un anticar pe chei şi asta e o plăcere pe care nu o împart cu nimeni.

— Mă, Valerie!...(Ne cunoaştem de atâta vreme şi totuşi n-a fost niciodată în stare să-mi pronunţe ca lumea numele, Ştefan Valeriu fiind pentru el un nume dubios, în timp ce „Valerie" îi suna familiar şi ţărăneşte.)

Irimia s-a împlântat în faţa mea şi, după tăcerea lui, am înţeles că singur n-are să plece de acolo.

— Ce faci, Irimio?

— Iacă, mă uit.

Într-adevăr se uita. Se uita cum curgea apa sub pod şi ochii lui mari nici nu clipeau.

L-am luat cu mine pe chei, în sus, să ne plimbăm. Mi-a povestit cu vocea aspră pe care i-o cunoşteam că îşi terminase în iunie licenţa în drept la Bucureşti, că avea de gând să facă doctoratul la Paris, pentru care lucru căpătase o bursă şi venise din ţară de vreo săptămână. Până în toamnă, la începerea cursurilor, voia să înveţe franţuzeşte.

— Că acuma, ştii, nu merge. Nu merge deloc.

Vorbea greu, cu frânturi de frază neterminată şi fiecare gând rostit până la capăt era o biruinţă. Îmi amintea suferinţa lui la şcoală, când trebuia să spună lecţia în faţa profesorului de istorie: părea că sparge fiecare vorbă cu ciocanul dintr-o colonadă care altfel, în mintea lui, trebuie să fi fost limpede şi întreagă.

Bietul Irimia! Ce glumă a întâmplărilor îl adusese pe el, ţăran din Ialomiţa, în acea clasă de băieţi mondeni de la Liceul Lazăr? Ce proastă socoteală îl abătuse de la destinul lui de plugar născut şi îl adusese să se chinuiască între lucruri pe care nu le pricepea? Mi-a fost camarad din prima clasă de liceu şi am avut timp să-l cunosc: înalt şi gros cum era, cu umerii enormi, cu picioarele imense, abia încăpea în bancă. De câte ori, după ce repetase în felul lui lecţia învăţată cu atâta trudă în ajun, profesorul îl trimitea plictisit la loc „Irimia C. Irimia treci la locul tău", eu îmi spuneam că s-ar putea într-o zi ca Irimia să se îndrepte cuminte spre cuier, să-şi ia frumos hainele din cui şi să spună cu vorba lui domoală de totdeauna că nu acela era locul lui.

Dar nu. Nu era el dintr-un neam de revoltaţi. Se întorcea cuminte în bancă, îşi ducea mâinile la piept şi rămânea liniştit să privească şi să asculte. Statura lui de uriaş nemlădios era stângace acolo, în locul acela strâmt. Mi se părea că este în supunerea lui Irimia o melancolie de animal domesticit, care rabdă şi uită, dar care păstrează undeva, în cutele cele mai adânci ale sufletului, gustul unei alte vieţi, chemarea unui alt orizont. Mă înşelam poate. Dar altfel nu ştiam să pricep zâmbetul blând al băiatului ăstuia mare, zâmbetul lui încurcat, cerând parcă iertare pentru o permanentă greşeală.

Păstrez despre Irimia două amintiri precise, care n-au nicio legătură una cu alta, dar care mi-au rămas în minte amănunţite.

Era în curtea liceului. La poartă un ţăran bătrân cu surtuc şi desagi se uita printre gratii fără să îndrăznească să intre. L-am întrebat pe cine căuta.

— Apăi, pi băiatu sorii-mi.

— Cum îi zice băiatului?

— Apăi, i zice Irimia.

L-am căutat pe Irimia C. Irimia, deşi în tot liceul vor mai fi fost şi alţi băieţi cu numele acesta. Nu ştiu ce îmi spunea că moşul de la poartă pe el îl căuta. Poate ochii lui albaştri, puţin speriaţi, pe care băiatul îi avea la fel. Era el într-adevăr. S-a apropiat de poartă, fără grabă, fără mirare, şi-a scos şapca din cap (cu gestul secular cu care strămoşii lui îşi vor fi scos veacuri de-a rândul căciula) şi s-a aplecat să-i sărute mâna bătrânului, o mână neagră, osoasă şi jupuită. N-am râs. Era în înclinarea acestui uriaş, boltit asupra moşului dinainte, ceva cutremurător. Eu, care am trăit într-o lume cu false legi, am avut atunci sentimentul unui fel de eternitate, pe care camaradul meu Irimia C. Irimia o realiza acolo, pe stradă, înaintea mea, sărutând mâna moşului lui.

A doua amintire despre Irimia e cu totul neînsemnată şi mă întreb dacă e nevoie să v-o spun. Era tot la liceu, într-o oră de literatură franceză. Profesorul îl pusese să citească cu glas tare un pasagiu din Racine.

E curios cum – deşi faptul e cu totul mărunt, n-am uitat nici până astăzi locul exact al acelei

lecturi. Era, iată, a patra scenă din întâiul act din Andromaca.

Songez-y bien; il faut désormais que mon cœur
S'il n'aime avec transport, haïsse avec fureur...

E greu de spus ce deveneau acele versuri în gura lui Irimia. Un fel de limbă bulgărească, strivită între dinţi, un dialect fără vocale, zdruncinat, pisălogit, bătut între două bucăţi de cremene. A fost o enormă veselie în clasă şi eu însumi am făcut mare haz.

Liniştit, cu fruntea îngustă, cu obrajii aspri, puţin ieşiţi în afară, cu maxilarele ferme de carnivor, cu mâinile lui imense înţepenite pe cotorul cărţii, Irimia C. Irimia continua să citească din Jean Racine.

Un coleg de bancă, mie personal nesuferit, deşi de atunci a ajuns foarte cunoscut şi scrie foiletoane săptămânale la o mare gazetă reacţionară, băiat priceput şi intelectual (recunosc toate acestea ca să nu se creadă că păstrez oarecare invidie, eu care n-am ajuns ca el şi nu fac literatură), un coleg de bancă deci mi-a şoptit atunci, privindu-l pe Irimia:

— E un primitiv.

Nu. Irimia era numai un ţăran din Bărăgan. Acolo în mijlocul nostru, cetind versuri franţuzeşti, mi se pare ridicol. Dar mi-l închipuiam într-o seară de iulie, la ceasurile 7, după o lungă zi de muncă, întorcându-se în sat, cu picioarele goale, la marginea lanului de grâu, drept în văpaia apusului de soare şi îmi spuneam că nici unul din noi, nici unul nu va fi avut vreodată în vreo împrejurare a vieţii noastre de băieți deștepți o fărâmă măcar din simpla măreție pe care ar fi avut-o atunci Irimia.

Eu nu sunt sensibil la ceea ce se numește „chemarea pământului” și îmi bat joc de asemenea literatură. Dar îmi place să văd un animal frumos crescând la locul lui. Și uneori mi se întâmplă să sufăr privind la circ un dulău înzorzonat cu fundulițe și zurgălăi, făcând sluș, știind că destinul lui ar fi fost să înfrunte, pe o culme, lupii, în fața stelelor albe și a lui Dumnezeu.

De aceea cred, m-am purtat omenește cu Irimia și, dacă mi s-a întâmplat de câteva ori să râd de el, a fost din lene sau din lașitate: îmi venea greu să fac altfel decât toți ceilalți. Încolo, am avut pentru el o sinceră și dreaptă prietenie.

III

Totuși, în acea zi de 14 Iulie, mă plictisea. Se însera frumos, vaporașele albe ce coborau dinspre Vincennes agitau drapele mici pe tot lungul Seinei, Notre-Dame se albăstrea la stânga mea în amurg. El își terminase povestea, eu terminasem toate întrebările pe care i le-aș fi putut pune, tăceam amândoi și el mergea mai departe, oprindu-se când mă opream, pornind când porneam. Aș fi vrut să mă pierd singur, în acea lume de sărbătoare, să alerg după voia mea, să mă opresc după bunul meu plac. Cu neputință. Bocancii lui Irimia băteau lângă mine.

Începeam să fiu îngrijorat. Aveam la 10 seara, în Cartierul Latin, întâlnire cu Mado și nu vedeam niciun mijloc să scap de Irimia. O spun aici, nu ca să mă justific, dar ca să lămuresc exact rolul pe care l-am jucat fără de vrere în nenorocirea ce avea să urmeze: eu am făcut tot ce s-a putut ca să-l îndepărtez. Îmi plac glumele, dar acei din amicii mei, care au pretins că împerecherea lui Irimia C. Irimia cu Emilie Vignou a fost o farsă de a mea și că eu am premeditat-o, mint. Vină am avut eu poate altminteri și am să o spun la locul ei. În privința asta însă sunt cu desăvârșire liniștit: nu eu l-am adus pe Irimia la

Café D'Harcourt, ci el s-a ţinut de mine şi a venit acolo, împotriva mea. De alminteri eu nici nu ştiam că în seara aceea Emilie trebuia să vină şi ea. Am găsit-o acolo la un colţ de masă şi abia am zărit-o: Mado îmi sărise de gât să mă sărute cu toată ardoarea ei de amantă mică. Nu ne văzuserăm de câteva zile şi amorul ei suporta greu vacanţele. Pe urmă, era 14 Iulie şi Mado era o republicană convinsă. S-a atârnat deci de braţul meu şi m-a târât în mijlocul străzii, unde se dansa, ca să serbăm împreună căderea Bastiliei. Am serbat-o. Eram mai mulţi camarazi, fiecare cu prietena lui şi am petrecut nebuneşte, dansând acolo în stradă, sărutându-ne şi desfăcând serpentine. Mă întorceam desigur din când în când la masa noastră, pe trotuar, să beau sau să fumez, dar, antrenat cum eram, nu băgasem nimic de seamă.

Abia mai târziu cineva mi-a atras atenţia.

— *Oh! regarde les amoureux!*

Nu-mi arde mie de glumă, mai ales acum când ştiu ce trist sfârşit trebuia să aibă toată istoria asta, dar şi astăzi, când îmi amintesc de imaginea perechii lor acolo pe trotuar, între serpentine şi lumini, mă pufneşte râsul. Emilie şi Irimia! Şedeau unul lângă altul, ţepeni, gravi, puţin aiuriţi, puţin absenţi, privindu-se uneori drept în ochi, lung şi fix. Tăceau. Nu se gândeau desigur la nimica tandru, dar faptul că în toată lumea aceea, numai ei doi rămâneau singuri la masă, fără să se mişte, fără să vorbească, îi unea cel puţin în ochii noştri.

Mărturisesc că am din instinct un mic gust de cruzime. Nu merg poate până la tortură, dar îmi place, când petrec, să-mi găsesc un obiect de joc, o ţintă lăturalnică pentru câteva răutăţi. E vulgar, ştiu. Dar e aşa. În seara aceea, ţinta nu trebuia s-o inventez: se impunea. De altminteri eu n-am făcut decât să asist, amuzat, la un joc pe care ceilalţi — Mado mai ales — l-ar fi jucat şi fără mine: făceau din Emilie o amantă şi din Irimia un iubit. Îi mângâiau pe amândoi, făceau aluzii neruşinate, lăudau frumuseţea Emiliei, admirau puterea lui Irimia. Ei, deşi puţin uluiţi, îşi păstrau seriozitatea, ceea ce mărea ridicolul situaţiei, fiindcă luau într-adevăr un aer de mire şi mireasă. De altfel el nu pricepea nimic din ce se vorbea şi rotea în jur o privire rugătoare, penibilă, care îmi face rău astăzi, în amintire.

Lucrurile s-ar fi oprit aici şi le-am fi uitat repede în vâltoarea sărbătorii dacă, deodată, după miezul nopţii, n-ar fi izbucnit ploaia. Era o adevărată furtună de vară. Repede şi bruscă. Într-o clipă, mica piaţă a Sorbonei era deşartă, mesele trântite pe jos, paharele sparte în grabă. Bucăţi de serpentină zburau ude, ca nişte frunze, toamna. Ne-am răspândit care încotro şi eu abia am avut când să o iau pe Mado după mine şi să fug spre casă, care nici nu era departe. Uitasem de Irimia şi Emilie. Cine îşi aminteşte de acea ploaie de la 14 Iulie, nu-mi va face din această uitare o vină.

Irimia mi-a povestit însă mai târziu, în amănunţime, tot ce s-a petrecut după plecarea mea şi, cum eu l-am cunoscut bine şi pe el şi pe Emilie, cred că-mi pot închipui destul de exact întâmplarea. Rămăseseră singuri în ploaie la masă şi nu ştiau cum să se despartă. Nu se cunoşteau, nu-şi vorbiseră niciodată, nu-şi puteau vorbi şi cu toate acestea nu le venea uşor să se ducă la nevoile lor. O asemenea hotărâre trecea dincolo de imaginaţia şi puterea lor. Erau împreună? Trebuiau să rămână împreună.

Au pornit-o deci amândoi, în ploaie, fără să schimbe vreun cuvânt. Rochia ei era udă şi apa îi curgea şiroaie pe borul pălăriei. El şi-a desfăcut haina şi a acoperit-o pe fată, strângând-o lângă el, ca pe un butuc. Îi era lesne să o ducă: ea îi ajungea până la brâu. Au mers aşa ceasuri întregi. Până la St. Ouen, unde locuia Emilie, cred că sunt vreo zece kilometri. Le-au aşternut pe toate pe jos, în noapte, târându-şi picioarele pe acele străzi deşarte şi ude. Au ajuns la poarta Emiliei târziu, când mijea de zi.

Cum s-a întâmplat restul, nu ştiu. Cum s-a urcat Irimia în mansarda ei, cum şi-au căzut în braţe, cum s-au dărâmat, îmbrăcaţi, pe podele!

Era poate somnul care îi ajungea din urmă, cum le ajunge toropitor pe dobitoacele trudite. Era ameţeala acelei seri de muzică, torţe, jocuri de artificii — 14 Iulie republican, care bătea în inimile lor cu o splendoare întârziată — era ploaia ce le mângâiase obrajii, era Marseilleza ce le suna încă în urechi, scăzută ca o romanţă. Sau era mai ales nevoia de a-şi spune ceva. Simţeau obscur simpatia elementară, pe care o gloabă trebuie să o simtă pentru alta, când trage alături de ea aceeaşi povară şi, cum ei nu vorbeau aceeaşi limbă, găsiseră, într-un moment de intuiţie, felul cel mai simplu de a şi-o mărturisi.

Dar de ce să mă pierd în presupuneri? Fapt e că a doua zi, spre seară, Irimia mi-a bătut la uşe. Avea un cap ceremonios şi grav. Îmi dădea târcoale, voind parcă să-mi spună ceva, dar nu ştia cum să înceapă. De câteva ori şi-a răsucit pălăria în mâini. De câteva ori a tuşit. Pe urmă a vorbit deodată fără introducere, aşa cum oamenii timizi, după ce s-au plimbat un ceas cu ceaşca de ceai în mână neştiind unde să o pună, o scapă pe podea şi termină.

— Mă, azi-noapte, m-am culcat cu Emilia.

Am făcut se vede ochii mari, căci el i-a coborât pe ai lui, încurcat. Ştiam că Irimia nu minte niciodată, dar faptul mi se părea atât de abominabil, încât ezitam să-l cred. Aş fi vrut să râd şi am încercat chiar.

— Craiule! i-am spus, ameninţându-l admirativ cu degetul.

El abia a surâs şi pe urmă şi-a reluat figura ceremonioasă dinainte. Ofta. Apoi, din adâncul inimii, cu un accent de remuşcare, de care n-aş fi capabil chiar dacă aş omori un om, a mărturisit:

— Şi-a fost ficioară, mă.

Iată, aici începe vina mea, mica mea vină. Căci eu ştiam că Emilie Vignou era fecioară. Mai ştiam că în lumea ei faptul ăsta nu are nicio însemnătate şi amorul se face fără nicio răspundere. Totuşi, distrat de figura nenorocită a lui Irimia, amuzat de imensa lui naivitate, am continuat jocul. Cine ştie? poate că dacă atunci aş fi luat lucrurile uşor şi i-aş fi spus lui Irimia că întâmplarea nu e serioasă, povestea n-ar fi avut altă urmare. Ori eu, dimpotrivă, am luat o expresie de circumstanţă, m-am plimbat prin odaie, l-am privit doborâtor pe Irimia, ca pe un acuzat.

El nici nu îndrăznea să înfrunte mustrarea mea. Mi-a spus cu simplicitate:

— Nu e nimic. Am s-o iau.

— Cum ai s-o iei?

— Da, am s-o iau de nevastă.

Ştiam că nu glumeşte, dar îmi spuneam că, până la urmă, lucrurile nu vor merge chiar atât de departe. L-am lăsat să plece, am făcut mare haz în urma lui şi am uitat.

Peste o săptămână abia, un coleg de facultate mi-a spus în treacăt că Irimia se însoară. Am fost uluit. Am alergat repede să-l caut, sperând să ajung încă la timp, ca să-l scot pe băiat din încurcătură. L-am găsit liniştit, cu liniştea omului ce şi-a împăcat conştiinţa. Am încercat să-l scutur din inconştienţa lui, să-l fac să judece, să-l conving.

— Bine, mă nenorocitule, dă-ţi seama ce faci. Eşti sărac, trebuie să munceşti, trebuie să te întorci la tine în ţară, te aşteaptă ai tăi.

El ridică din umeri.

— Dacă era ficioară.

I-am spus că asta nu înseamnă nimic, i-am dat exemplul atâtor alţi băieţi, care cunoscuseră ca el „ficioare", dar care n-au păţit nimic în urmă. I-am spus că aici, la Paris, lucrurile stau altfel decât la el în sat. N-a vrut să mă înţeleagă. Mă privea indiferent, ca şi cum vorbele mele nu puteau să treacă dincolo de fruntea lui îngustă.

— Dacă era ficioară.

Asta era judecata lui, cinstea lui strâmtă de plugar şi de acolo vedeam eu bine că n-am să-l mişc. Am încercat atunci de partea Emiliei. Nu că soarta lui Irimia mă interesa enorm, dar căsătoria asta mi se părea monstruoasă. Omeneşte vorbind, împerecherea acelui uriaş cu această fată strâmbă, făcută din lemn, era oribilă, bestială. Ce viaţă puteau să ducă oamenii aceştia sus, în mansarda din St. Ouen, înţelegându-se prin semne, că aceeaşi limbă nu vorbeau, neştiind nimic unul de altul, mugind când voiau să-şi spună ceva şi încălecându-se seara, muteşte, ca dulăii?

N-am izbutit însă să conving pe nimeni. Emilie, biet suflet care mergea unde îl trăgeai, primise propunerea lui Irimia fără mirare. Nu prea înţelegea ea de ce ţine el morţiş să se însoare, dar nu avea de ce să-l refuze. Mai erau prietenele ei, care vedeau în căsătoria aceasta un bun prilej de glumă şi care se grăbiseră să încurce astfel lucrurile, încât nimeni să nu le mai poată descurca. M-am găsit deci în faţa unui fapt împlinit şi am renunţat la orice împotrivire. Exact peste cincisprezece zile, asistam la căsătoria civilă a Emiliei Vignou cu Irimia C. Irimia. Erau câţiva camarazi de ai mirelui în sala primăriei din al XIV-lea arondisment şi o legiune întreagă de midinete: toate camaradele Emiliei, din subsolurile magazinului ei. Venisem acolo ca la o întâmplare veselă. A fost dimpotrivă un spectacol melancolic. Ridiculul scenei era mişcător şi nu-mi aduc aminte să fi văzut pe cineva râzând. Fetele lăcrimau.

Numai Emilie, la braţul ţeapăn al ginerelui ei, avea o radiere modestă de regină şi urâţenia ei de totdeauna lumina solemn ca o aureolă de castitate.

IV

Multă vreme n-am mai ştiut nimic despre menajul lor. Plecasem din Paris în august, într-un orăşel din Midi, unde aveam un ramplasament medical. M-am întors de acolo târziu, prin noiembrie, cu zece mii de franci şi cu nevasta doctorului înlocuit, o femeie urâtă şi patetică. (Dar asta e o altă poveste...) Bineînţeles mă despărţisem de Mado, cu care oricum legătura mea ţinuse prea mult. Nu mai aveam prin urmare de la cine să aflu veşti despre soţii Irimia.

I-am văzut totuşi într-o duminică, la Jardin des Plantes, privind animalele. Se ţineau de mână, cum se ţin soldaţii şi servitoarele în Cişmigiu, ceea ce aducea acolo, în acel parc parizian, o tristă amintire de mahala de la noi. S-au oprit amândoi în mijlocul unui grup de copii, în faţa pavilionului cu elefanţi. Irimia a scos din buzunarul paltonului o pâine înfăşurată în hârtie, a desfăcut-o şi a pornit s-o împartă dobitoacelor.

Le îmbia blând, româneşte:

— Vin' la neică, mă, vin' la neică!

De câte ori trompa unui elefant trecea printre gratii, se legăna suspendată în aer şi se lăsa pe urmă

spre mâna lui Irimia, Emilie tresărea speriată şi îl trăgea înapoi, dar el rămânea liniştit. Se avea bine cu dobitoacele şi ele îl recunoşteau. Nu m-am apropiat de ei şi i-am ocolit, nevoind să le tulbur idila.

Dar i-am revăzut trei luni mai târziu, în împrejurări tragice. Sunt obişnuit cu moartea şi nu o dată am închis ochii morţilor în sălile albe de spital, unde mi-am petrecut tinereţea gândindu-mă la altceva decât la figurile ce se descompuneau acolo lângă mine. Ce vreţi? Este o insensibilitate profesională, în faţa căreia fiorul sfârşitului nu există. Moartea Emiliei însă m-a cutremurat. A fost barbară.

Într-o zi de martie, Irimia m-a căutat la spital şi m-a rugat să-i găsesc Emiliei un pat în serviciul meu, căci era însărcinată şi avea să nască în curând.

— Bine, Irimio, asta îţi trebuie ţie acum? Plozi? De ce n-ai făcut şi tu ce trebuia, din timp!

Irimia părea că nu pricepe. S-a uitat la mine nedumirit şi, când a înţeles că îi vorbeam despre avort, şi-a făcut instinctiv cruce.

Eu nu făceam la Trousseau obstetrică. I-am spus însă lui Irimia că am să intervin la direcţie şi că am să încerc să găsesc patul cerut. Într-adevăr, în două zile, lucrul era făcut. Internul din serviciul de maternitate îmi era amic şi mi-a făgăduit s-o îngrijească atent pe Emilie. Eu însumi, când nu eram de gardă sau când bolnavii mei îmi dădeau răgaz, treceam peste drum, în sala XVIII, să-i dau o mână de ajutor.

Când am adus-o pe Emilie, am avut din primul moment siguranţa că de-acolo n-are să mai iasă. N-am văzut niciodată asemenea sarcină. Nu era propriu-zis anormală: simptomele erau obişnuite şi pacienta răbdătoare. Dar tot trupul îi era diformat, pântecele enorm, membrele grele şi depărtate de corp. Respira greu şi dădea uneori ochii peste cap, cum fac gâştele îndopate. Trupul acela noduros, care scârţâia ca un scripete neuns, trupul acela strâmb, îndesat în el, cu articulaţiile greşite, cu reflexele needucate să poarte în el un corp străin, un copil! Dar era o aberaţie, o imposibilitate fizică. Emilie, pentru care a lua un pahar dintr-un loc şi a-l pune într-altul era o problemă de echilibristică, trebuia acum să nască un copil! Corpul ei ţeapăn ar fi trebuit să se mlădie, să se dea după zbaterile dinlăuntru ale pruncului, să-i urmeze inflexiunile lui de vierme orb! A fost un măcel. Femeia sta ca un butuc dărâmat. Dacă s-ar fi putut zvârcoli, ar fi suferit poate mai puţin, ar fi scăpat poate. Dar nu; era încleştată în aşternut şi ne privea de acolo cu doi ochi tulburi, rugători, de câine ce se îneacă. Uneori ţipa şi răcnetul ei se auzea până departe, prin sălile largi ale spitalului, aşa cum trebuie să se audă la abator mugetul vitelor înjunghiate. Ne-am gândit să pregătim forcepsul, dar patronul, pe care l-am adus la căpătâiul bolnavei, nu ne-a lăsat. Spunea că oricum e pierdută.

Asta a ţinut trei zile şi trei nopţi. Irimia, pe care am vrut să-l dau afară, a rămas acolo, lângă patul nevestii-sii, tot timpul şi s-a apărat cu încăpăţânare împotriva mea. Nu-i cunoşteam atâta voinţă. A stat nemişcat, fără un cuvânt, fără un suspin, privind când spre mine, când spre Emilie şi aşteptând.

A treia noapte, târziu pe la trei, femeia a născut o fetiţă. Irimia a primit-o din mâinile mele. A dus-o aproape de un bec, a privit-o lung, a dat-o pe urmă unei infirmiere şi s-a dus să se culce.

Când m-am întors a doua zi la spital, l-am găsit lângă patul Emiliei. Femeia era în agonie. Avusese în zori o puternică hemoragie şi acum se declarase o septicemie generală. Horcăia. Când m-a văzut Irimia a dus degetul la gură şi mi-a făcut semn să umblu uşor.

— De-acum, mi-a spus el, se face bine. A scăpat.

Nu aveam curajul să-i răspund şi el, neînţelegând întunecarea mea, adăugă:

— Te uiţi că face aşa din gură? Asta nu-i nimic: lucrează nervii.

Apoi cu un aer de confidenţă şi cu un adânc orgoliu de tată:

— Da fata?... Fetiţa?... Ai văzut ce mândră-i? Vino s-o vezi.

Şi m-a târât după el, într-o sală alăturată. Emilie a murit abia a doua zi, spre seară. Nu ştiu cine i-a închis ochii.

Am dus-o la groapă într-o dimineaţă de la sfârşitul lui martie, curată şi însorită. Era cald şi ieşisem fără pardesiu, surâzând în acea albă lumină de primăvară. Pe drum vânzătoarele de *muguet* desfăceau mici bucheţele de câte un franc. Am cumpărat cu toţii în amintirea Emiliei. Irimia purta surtucul lui negru de ceremonii, acelaşi pe care îl purtase, nouă luni înainte, la cununie. La cimitir, într-un colţ, Mado, cu figura trasă şi fruntea umbrită aşa cum n-am văzut-o niciodată, plângea copilăreşte cu sughiţuri şi, de departe, mi-a zâmbit printre lacrimi, când m-a zărit. Era o fată bună şi sentimentală.

MARIA

I

Brusca dumitale mărturisire de aseară m-a surprins şi m-a necăjit puţin. Crede-mă, n-o aşteptam. Aveam siguranţa că între noi doi lucrurile sunt netede, fără echivoc şi uneori când din întâmplare mă rezemam de umărul dumitale (deşi gestul ăsta îl înfurie regulat pe Andrei) o făceam cu o plăcere prietenească, aproape din nebăgare de seamă, ca pe atâtea alte gesturi familiare.

De ce ai sfârşit cum sfârşesc toţi? Lasă-mă să te cert. O meriţi şi pe urmă, vezi, asta îmi face bine.

Mai ales să nu crezi că a fost în tăcerea mea şi în plecarea mea grăbită de la bal o indignare de femeie ultragiată. Sunt deja bătrână, deşi dumneata nu vrei să crezi şi am ascultat de atâtea ori aceleaşi cuvinte pe care mi le-ai spus aseară, în alte împrejurări poate şi altfel, încât întâmplarea nu mi se mai pare curioasă şi obişnuiesc să trec peste ea cu oarecare frivolitate. Da, cu oarecare frivolitate.

Să nu-mi iei deci în nume de rău încruntarea mea de ieri. Nu-ţi reproşez nimic. Mă gândesc numai că buna noastră prietenie s-ar fi putut lipsi de acest accident şi că faptul că dumneata mă iubeşti sau vrei să mă iubeşti sau ţi se pare că mă iubeşti complică de

prisos o legătură la care ţineam şi care mi se părea posibilă mult timp. Uite, ai stricat în aşa hal aşezarea lucrurilor, încât acum mă întreb dacă e prudent să-ţi spun că mi-erai drag şi că vizita dumitale o aşteptam totdeauna cu bucurie, ca pe o sărbătoare personală. Eşti nesuferit — asta eşti.

Ieri, când ai sfârşit de vorbit, am simţit dintr-o dată că ceva se sfârşeşte şi se încurcă şi asta m-a enervat atâta, încât n-am mai fost în stare să rămân acolo, în sala aceea de bal şi l-am rugat pe Andrei să mă conducă acasă, deşi ştiam că îl contrariez cerându-i acest lucru, fiindcă tocmai vorbea animat cu Suzy Ioaniu şi spera probabil să danseze toată noaptea cu ea.

(Pe urmă abia, m-am gândit că Andrei putea să ia această plecare subită drept o mică scenă de gelozie şi că asta o putea măguli indirect pe Suzy, ceea ce m-a necăjit desigur, dar era prea târziu ca să mai repar ceva şi în fond lucrul nu avea mare importanţă. Ca să fiu sinceră, poate că mi-a făcut plăcere despărţirea lor forţată.)

Şi acum să vorbim simplu, ca doi oameni cuminţi. Luni seara, este concertul lui Brailowski la Ateneu şi cum niciunul din noi nu are să renunţe (sper cel puţin că nu vei face prostia asta) o să ne întâlnim acolo. Ei bine, nu vreau să ne strângem mâna cu frică, să ne pândim din ochi bănuitori, să vorbim jenaţi despre ploaia de afară, ştiind că rămâne între noi doi un lucru tăinuit. Dimpotrivă. Vreau ca la sfârşitul concertului să-ţi pot cere ca altă dată să mă însoţeşti până acasă. Cred că voi fi singură, fiindcă ştii că lui Andrei nu-i place muzica şi de altminteri luni seara are să fie la Suzy, unde se repetă revista pentru Principele Mircea, în care el, Andrei, îl face într-un *sketch* pe regele tangoului.

E poate dificil să ne explicăm şi mă întreb dacă voi avea curajul să duc până la capăt scrisoarea asta, dar nu pot, zău că nu pot să adaug vieţii mele destul de complicate încă o taină, încă o situaţie obscură. Eşti în mica mea lume singurul om căruia îi pot vorbi deschis şi n-am să pierd prilejul. Am câteodată, eu care m-am obişnuit cu minciunile mici ale altora şi ale mele, am câteodată un dor de sinceritate care îmi dă lacrimi. Mă apasă toate acomodările mărunte din care mi-am făcut viaţa şi atunci aş vrea să mă răzbun — aşa, inutil, prosteşte — spunând odată pentru totdeauna adevărul adevărat, până în amănunţime, fără rezervă, nepăsătoare de ce are să urmeze. De câte ori, spre seară, când veneai să iei ceaiul la mine, nu m-am gândit să-ţi vorbesc. Dar dumneata eşti un domn logic şi ai replici care mă descurajează. Să ştii că nu rareori, dacă îţi întindeam fără apropo cutia cu ţigări sau farfuria cu fursecuri, deşi dumneata aveai deja o ţigare sau erai servit cu prăjituri, făceam gestul ăsta inutil numai pentru ca să schimb vorba şi să opresc la timp o confesiune care mă tenta.

Dar am să-ţi vorbesc astăzi fără ocol.

Ştii că îl iubesc pe Andrei? Nu spune că aleg prost momentul: dumneata nu ai nevoie de menajamente, eu nu sunt capabilă de abilităţi. Singurul lucru care interesează este să fim clari.

Am aflat că în lume se vorbeşte despre legătura mea cu el ca de o întâmplare oarecare: un „colaj" care ţine de cinci ani şi care ar trebui să se termine de la o zi la alta. De aceea poate femeile îşi permit să flirteze cu Andrei în faţa mea, iar bărbaţii

să-mi vorbească între patru ochi cu oarecare libertate. De aceea poate dumneata obişnuieşti să spui cuvinte aspre despre el sau să-i adresezi de faţă cu mine mici surâsuri de ironie pe care le-o fi meritând el, dar care mie îmi fac rău.

Fiindcă, în fond, eşti un naiv. Dumneata crezi în inteligenţă, bun-gust, discreţie, subtilitate şi nu înţelegi că peste toate acestea cineva îl poate iubi pe Andrei, da pe Andrei prietenul dumitale şi amantul meu.

Ţi-am surprins nu o dată zâmbetul de neîncredere, atunci când mă apropiam de el să-l privesc sau să-i spun în ascuns un cuvânt. Îţi spuneai poate că bărbatul acela frumos nu ştie altceva decât să bată amuzant jazzul, că îşi pierde în fiecare dimineaţă două ceasuri pentru ca să-şi întreţină freza şi că în camera lui de culcare a bătut în perete portretul lui Rudolf Valentino, decupat dintr-o revistă de cinematograf. Eu nu am vanitate personală, dar în momentele acelea aş fi vrut să mă apropiu de dumneata şi să-ţi spun că eşti fad şi suficient şi că ţi-e necaz că el e mult mai frumos decât dumneata. Superioritatea dumitale mă agasa. Dacă spuneai un cuvânt inteligent, mie mi se părea că mi-l adresezi mie ca pe un reproş. Aş fi vrut să-ţi spun că ştiu. Că îl cunosc pe Andrei, aşa cum îl cunoşti şi dumneata, dar că asta nu schimbă nimic.

Odată ţi-am povestit că la concursurile eliminatorii de tenis Andrei a ieşit al doilea. Ţi-ai scuturat ţigara, m-ai privit şi ai spus în treacăt, fără insistenţă.

— Nici măcar întâiul.

În ziua aceea, te-am urât.

Fiindcă, vezi, dumneata mă sileai să judec un sentiment pe care eu îl primeam cu simplicitate, fără socoteli. Erai ca un botanist care ar ţine morţiş să-mi demonstreze că, după toate legile ştiinţei, o floare care îmi place n-ar trebui să-mi placă.

Dumneata ai fost cel dintâi care m-ai obligat să mă întreb de ce îl iubesc pe Andrei, întrebare ridiculă de altminteri şi care nu duce niciodată, nicăieri.

De ce îl iubesc? Doamne! pentru că aşa a fost să fie.

Când l-am cunoscut, era un an după divorţ. Nu aveam niciun fel de dispoziţie pentru o mare pasiune. Mă îmbrăcam cu plăcere, inventându-mi singură rochiile pentru mine şi pentru zilele cu soare la Şosea. Mă pregăteam să plec şi cum ezitam între mare şi munte amânam plecarea de la o săptămână la alta, deşi Bucureştii începeau să mă plictisească.

Atunci, a venit Andrei. Mi-a făcut curte cu oarecare ştrengărie, cu anumită impertinenţă de june-prim şi asta m-a amuzat, cum trebuie să-l amuze pe prinţul de Galles trecătorii care, neştiind cine este, i se adresează pe stradă, întrebându-l cât e ceasul sau cerându-i un mic serviciu. Am râs şi, ca să glumesc, l-am încurajat. Căci, oricum, nu puteam să-i spun omului ăstuia simpatic, întreprinzător şi sigur de el, că se înşeală.

„Domnule, drept cine mă luaţi?”, e un răspuns profesional. Mie îmi place să trec drept ceea ce oamenii cred că sunt.

Poate că dacă atunci, în primele zile din vara aceea, aş fi ştiut unde mă va duce această glumă, aş fi oprit-o brusc. Închid ochii şi fără să regret nimic îmi închipuiesc ce ar fi fost viaţa mea altfel. Ce bună linişte, ce caldă oboseală!

Andrei a intrat în existenţa mea într-un moment de neatenţie, când lăsasem uşile deschise şi storurile ridicate. Îl cunoşti: nu poţi fi precaută cu el. Nu e dificil, nu e rău, nu e bun, nu e simplu, nu e complicat. Se face seară, în odaie e întuneric, întorci obosită butonul lămpii şi, în lumina aceasta subită, îl descoperi într-un colţ pe Andrei.

— Erai aici?

Da, era acolo. Şi pentru că tot era acolo, şi pentru că eşti obosită, şi pentru că e târziu, îi ceri un serviciu mic, să sune servitoarea, să-ţi dea o carte de pe etajeră, să-ţi spună dacă-i place rochia verde, pe care o îmbrăcaseşi ieri, să apropie măsuţa de ceai, să-ţi fredoneze romanţa auzită aseară la Modern şi pe care tu ai uitat-o.

Vara trecea nesimţit, aşa, cu plăceri mărunte. Într-o zi, m-am uitat în calendar şi am văzut că era după 15 august. Prea târziu ca să mai plec din Bucureşti. Erau seri calde, grele, cu nu ştiu ce urmă de înfiorare care mă obosea. Andrei m-a găsit lângă fereastră, cu fruntea rezemată de geam, ca pe vremuri, în adolescenţă, când rămâneam singură acasă, nu aşteptam pe nimeni şi pândeam din balcon, dincolo de mahalaua mea, dincolo de oraş, ceva care trebuia să vie, nu ştiu bine ce.

I-am spus că nu mai plec. A fost volubil, entuziast, mi-a sărutat mâinile, a îngenuncheat, s-a ridicat cu o piruetă — toate cu un accent care îl scuza, pentru că rămâneam în glumă.

— *Madame, ma voiture vous attend.*

Arăta spre uşe surâzător, tânăr, „cavaler” — şi invitaţia lui pe franţuzeşte mi-a amintit un cuvânt pe care îl auzisem des în lume, despre el, spus cu îngăduinţă, cu cochetărie: *„Ce cher André”.*

Am râs, l-am luat de braț — camaradă — și am coborât. Avea atunci un mic Chenard torpedo, pe care, dacă mai ții minte, l-a zdrobit acum doi ani în Italia, când am avut accidentul în Alpi. S-a așezat la volan și m-a luat lângă el cu un mic surâs de superioritate, care atunci îi stătea foarte bine și mă intimida într-un fel.

Scriu repede, fără să mă recitesc. Am, povestindu-ți toate acestea, sentimentul exact al obscenității lor. Da, cu complicitatea unui automobil, a unei seri de august și a unui surâs, am devenit amanta lui Andrei. Eu care păstrez din iubire un gust amar de timp pierdut nu aș avea poate dreptul să regret această „intrare în pasiune” pe o portiță lăturalnică. Mă gândesc totuși uneori la o dragoste solemnă, care ar fi început curat, limpede, de la un fel de cununie ascunsă între mine și un bărbat— ceea ce poate nu-i decât o urmă din educația mea de bună burgheză, lucru care are să te amuze, dar poate fi și altceva mai greu de explicat.

N-am fost amețită în seara aceea și cred că am păstrat tot timpul o reticență pentru care mă uram de altfel, căci aș fi vrut să trăiesc, liberă de orice bun gust, acele ceasuri triviale și plăcute, dar în același moment, în care îmi lăsam capul pe umărul lui Andrei și în bătaia vântului, în același moment, îmi spuneam că totul nu e decât un amabil vodevil.

Dincolo de Otopeni, luminile se răreau. Andrei avea în partea stângă a parbrizului un far mic și mobil, de mână. Mi l-a dat mie să-i luminez drumul la cotituri. Era ceva pasionant, absorbitor. Nu aveam înainte decât fâșia albă a farurilor din față, pe urmă o dungă neagră, mată și mai departe, foarte departe, pata incadescentă a farului mic, pe care îl

mânuiam eu. Cu două degete, cu o slabă apăsare a lor, deplasam lumina asta nestabilă, și o urmăream cum cădea departe pe o piatră de kilometru, pe o ramură aplecată, pe un picior de pod. Priveam drept înainte, fără să cutez să întorc capul într-o parte sau alta, scrutând întunericul și ocolurile neașteptate ale șoselei. Era o pândă intensă. Nu aveam decât senzația imediată, ascuțită a încordării mele: dincolo de mine, era ticăitul nervos al motorului, mâna de stăpân a omului de lângă mine, așezată sigură pe volan, copacii care treceau negri, foșnitori, la dreapta și la stânga, cadranele argintii de lângă frână și poate încă — simțită depărtat, legendar — noaptea din jur.

Și acum, la masa mea scundă, aplecată asupra hârtiei ăsteia, gândindu-mă la cursa aceea, simt sub tâmplă bătaia de atunci.

Târziu, nu știu după cât timp, nu știu unde, Andrei a frânat scurt. Se vedeau apropiat, printre copaci, câteva lumini de case rare.

— *Madame, la nuit vous attend.*

Vorba suna frumos. Nu râde. Vorba suna frumos ca un refren de romanță nouă cu strofe oribile, pe care le cânți totuși și îți plac pentru o frumusețe a lor trecătoare. Dumneata n-ai să înțelegi asta, dumneata care ești prea inteligent ca să înțelegi.

L-am urmat.

II

Am rămas acolo două săptămâni. Era un sat dincolo de Câmpina şi nu departe de Sinaia. Nici astăzi nu-i ştiu numele. Am vrut a doua zi să mă întorc la Bucureşti. I-am spus-o lui Andrei, aşa cum spui cuiva, la o petrecere, după miezul nopţii, că e târziu şi că vrei să te duci. El a râs şi a ridicat din umeri.

— Nu se poate.

— Fii rezonabil, Andrei. A fost foarte frumos, dar eu trebuie să plec.

— Cu ce?

— Cu automobilul dumitale.

— E în pană.

— Ieri nu avea nimic.

— Şi astăzi are. Un automobil e un lucru capricios.

— Glumeşti.

— Jur că nu. Azi-dimineaţă — dumneata dormeai încă — am coborât în curte şi am stricat carburatorul. Eu sunt un om prudent. M-am gândit că dumneata ai să vrei să fugi. Şi mi-am spus că aventura asta a noastră trebuie să fie apărată împotriva tuturor, împotriva dumitale mai ales. Crede-mă pe mine: un automobil bun de plecare este o primejdie. Unul sfărâmat, la 40 de kilometri depărtare de oraş, e o garanţie de constanţă. L-am sfărâmat pe al meu.

— Eşti nebun.

— Sunt.

Ai să recunoşti în convorbirea asta stilul lui Andrei, stilul acela despre care dumneata spuneai că este cordial şi ingenuu, voind desigur să spui indiscret şi suficient, dar care mie îmi plăcea şi încă îmi place. Căci, uite, astăzi, cu oboseala acestor cinci ani trecuţi şi cu cruzimea pe care am învăţat-o, răbdătoare, de la el, nu mă pot opri să-i surâd în amintire acelui Andrei, care mă făcea prizoniera lui, îndrăzneţ, fericit şi inconştient, sigur de el, mândru de isprava lui. Purta un pantalon alb de vară, şi o cămaşe cu mânecile suflecate şi gulerul descheiat, ceea ce îl întinerea şi îi dădea în acea curte de ţară nu ştiu ce aer agrest, numai simplicitate, numai bucurie.

Ţi-am spus că sunt bătrână. Eram şi atunci. Mai puţin, dar eram. E în mine o veche oboseală, venind nu ştiu de unde, care mă face sensibilă la tot ce este imagine de curaj, la un gest brusc, la o vorbă cutezătoare, la un obraz inconştient de tânăr. Ştiu eu? trebuie să fie ceva asemănător melancoliei sfârşiturilor de vară, când soarele este încă întreg şi lumina este încă albă, dar creştetul copacilor se înfioară seara de presentimentul declinului ce vine, şi pe care ei îl poartă în fiinţa lor ca pe un jar intim, învălit în miez de pâine.

Era cuceritor Andrei în acel ceas de dimineaţă, „cuceritor" în înţelesul clasic al vorbei, înţeles pe care îl descopeream atunci pentru prima oară, căci nu-l întâlnisem decât la cinematograf şi la teatru, probabil pentru ca revelaţia să-mi fie mai târziu complectă.

I-am strâns mâna, consimţind la tot. M-a îmbrăţişat cu entuziasm şi gălăgie, copilăros, foarte copilăros, dar în acelaşi timp stăpân cu ostentaţie — ceea ce nu-mi displăcea, pentru că nu-mi displace niciodată să le las oamenilor care-mi sunt dragi impresia că un capriciu al lor este un ordin. Nu-mi amintesc câtă ironie era în supunerea mea. Trebuie să fi fost puţină. Dar foarte puţină: numai atâta câtă îmi era necesar ca să mă scuz faţă de ceea ce dumneata numeşti „tactul" meu. Îl aruncam tactul ăsta al meu, îl aruncam cum arunci o pălărie care te incomodează şi rămâi pe urmă cu capul descoperit şi părul resfirat în vânt.

— Şi cu toate acestea nu putem rămâne.

— De ce?

— Foarte simplu. Eu nu am decât rochia asta de pe mine, dumneata numai costumul pe care îl porţi.

A râs, m-a sărutat, şi-a aruncat repede haina pe umeri şi a fugit, strigându-mi doar că se întoarce până la prânz.

A fugit kilometri până la şosea, a oprit întâia maşină, s-a aruncat în ea spre stupoarea celui care o conducea, a fost într-un ceas la Braşov, a dat o raită prin târg şi într-alt ceas a fost înapoi, încărcat de pachete, cutii, pungi, pe care le-am desfăcut amândoi râzând la descoperirea fiecărui lucru cumpărat, căci nici el nu ştia bine ce adusese şi fiecare pachet desfăcut era o surpriză pentru amândoi: pijamale, un patefon cu un singur disc, o rochie de lână, un trening, bomboane, cărţi, un joc de ping-pong, batiste, pudră, *eau de cologne*, ochelari de soare, un întreg bazar fantezist făcut din fleacuri încântătoare şi de un prost gust strigător.

E stupid că ţi-o spun dumitale şi probabil deplasat, dar îmi vei ierta momentul ăsta de duioşie: au fost cele mai frumoase zile de care îmi pot aminti.

Am un întreg teanc de fotografii din timpul acela şi mi se întâmplă des să le privesc — astăzi încă — fără părere de rău, fără reproşuri pentru tot ce s-a întâmplat de atunci, fericită să descopăr încă un detaliu, în pozele acestea, pe care le ştiu pe de rost şi în care totul este emoţionant, totul îţi spun, pantofii lui albi, cordonul meu rupt (fugisem mult şi îl agăţasem de un uluc, într-o zi în care ne întorceam de la Prahova, unde ne scăldaserăm, într-un loc bine ascuns, cu desăvârşire goi, pentru că nu aveam costume de baie, ce e dreptul, dar de asemeni pentru că nebunia asta ne făcea o imensă bucurie) şi totul este intact, recent, amical — cum să-ţi spun eu? — nu ca într-o evocare disperată de lucruri pierdute, ci ca o cunoaştere domoală şi odihnită a unui peisagiu, în care trăieşti cu sentimentul că este pentru totdeauna al tău. Andrei a fost de atunci, în nenumărate rânduri, brutal, obscen şi rău, dar toate acestea şi multe altele — o, nemăsurat mai multe decât ţi-aş putea spune, nu pentru că m-aş teme de dumneata sau pentru că m-aş simţi umilită (căci e mult de când nu mai am asemenea orgoliu), ci pentru că mi-ar face rău să le mai înnumăr toate acestea, zic, cad şi se şterg în amintirea celor două săptămâni de la început.

Ţi-am spus cred că între lucrurile aduse de la Braşov era un patefon şi un disc. Unul singur. Nu ştiu de ce se nimerise numai unul şi de ce tocmai acela. Pe o parte, un dans unguresc de Brahms şi pe cealaltă un dans spaniol de Granados, amândouă cântate la vioară de Iascha Heifetz. Era o placă roşie „*His Master's Voice*”, pe care o văd perfect şi astăzi, deşi de atunci, nu ştiu de ce, n-am avut curiozitatea s-o caut. Timp de două săptămâni, dimineaţa, la prânz, seara, seara mai ales, după cină, aşteptând în cerdac să treacă de miezul nopţii, ascultam melodiile acestea două, care ne deveniseră într-atât de familiare încât încetaseră să mai fie două bucăţi de muzică, schimbându-se parcă într-un fel de ritual casnic, parte integrantă din viaţa noastră de acolo, asemeni tuturor sunetelor familiare dintr-o casă — paşii cunoscuţi în tindă, tic-tacul ceasului de perete, zgomotul uşilor deschise şi închise...

Vezi, au trecut atâţia ani, am uitat atâtea lucruri, voi mai uita atâtea, dar cred că voi ţine totdeauna minte cântecele acestea, nu pentru că ar fi frumoase, nici nu ştiu dacă sunt frumoase, dar pentru vacanţa cuprinsă în ele, atât de adânc, încât nici Andrei, el care nu ştie decât tangouri, nu le-a uitat şi i se întâmplă uneori, probabil fără voia lui şi fără nicio intenţie, să le fredoneze, în timp ce mănâncă sau se rade.

M-ar bucura enorm să nu ştie nici ce sunt, nici unde le-a auzit, şi să le ducă, aşa, cu el, nepăsător, cum duci în buzunarul dinăuntru al paltonului o scrisoare veche de anul trecut, pe care ai uitat-o, crezând că ai pierdut-o.

Eu, oricum, nu l-am întrebat niciodată nimic despre asta.

III

La Bucureşti am revenit târziu, pe la sfârşitul lui septembrie, când am găsit lumea de mult întoarsă din viligiatură şi pomii, la Şosea, îngălbeniţi.

Tot atunci te-am cunoscut pe dumneata, care tocmai te întorceai de la Paris, după nu mai ştiu ce studii medicale, despre care Andrei îmi vorbise cu scepticism („Ştefan Valeriu ăsta n-are să facă niciodată nimic serios”) şi poate că ţii minte cât de penibil mi-a fost în ziua aceea, în care el te-a strigat pe stradă, ca să mi te prezinte, strălucind de orgoliu şi plin de subînţelesuri. Simţeam că aştepta să fie felicitat pentru mine şi pentru „succesul” lui. Simţeam că e încântat de rochia mea, de ochii mei, de uimirea dumitale.

Cât m-am luptat în acel timp să-i temperez entuziasmul şi indiscreţia. Nu eram prudentă şi nu cred să fiu nici acum. Dar mă înspăimântau zvonurile, presupunerile, comentariile, serile de premieră când, trecând prin *foyer*, simţeam în urma mea o trenă de şoapte, intrările în restaurant, când mă întâmpinau de la uşe treizeci de priviri, care ştiau ceva şi voiau să ştie totul, întrebările delicate, aluziile... Dacă aş fi putut face cunoscut tuturor, printr-o circulară, că sunt metresa lui Andrei, şi dacă aş fi fost sigură că asta ar pune capăt curiozităţii publice, aş fi făcut-o. Mă obosea „atmosfera de senzaţional” care mi se pregătea.

Am încercat să-i explic toate acestea lui Ardrei. I-am spus că nu mă jenez de nimeni, dar că ar trebui să-i dăm amorului nostru timpul să-şi găsească singur „formula socială” care îi convenea (nu cred să fi întrebuinţat atunci termenul ăsta oribil, dar asta voiam să spun în fond). L-am rugat să lase lucrurile în voia lor, să se descurce singure.

— Eşti o burgheză, mi-a spus.

Nu m-am supărat. Într-un fel avea dreptate. Era pe atunci febril, entuziast, ameţit de proiecte pentru viitor, pasionat: eu eram calmă, puţin sceptică, lucidă în orice caz şi, deşi bucuroasă de prietenia mea cu el, obosită totuşi de exploziile lui juvenile.

Mai ales ţineam la un lucru: să trăim separaţi. În privinţa asta nu eram dispusă să fac nicio concesie. A fost pe rând îndrăzneţ, autoritar şi ameninţător, dar eu am fost îndărătnică şi era de ajuns.

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, de ce? Mă primeşti să dorm la tine. Mă opreşti la tine la masă. Ieşi cu mine în oraş, de ce n-am locui atunci împreună? De ce nu te-ai muta la mine? De ce n-am lua o casă mai mare, pentru amândoi?

Ar fi fost greu să-i răspund şi ar fi fost greu să înţeleagă. Nici n-am încercat. Dar am rămas la hotărîrea mea.

Eu aveam nevoie de o casă în care să fiu singură şi să fiu stăpână: o odaie în care nimeni să nu poată intra fără a bate la uşe, un scrin în care să încui ce vreau, patru pereţi între care să mă pot aduna departe de toţi şi de tot. „Temperament de castelană” mi-ai spus dumneata odată şi n-am ştiut ce să-ţi replic. Nu cred să fie asta. Ştiu numai că îmi place interiorul meu, că n-am bucurie mai sigură decât să mă întorc seara în el, că am păstrat foarte limpede noţiunea de „refugiu” a casei (întoarcerea fiului risipitor este singurul pasagiu în *Biblie* care m-a emoţionat vreodată) şi că, dacă nu m-am lăsat destrămată până astăzi de viaţă, a fost în bună parte mulţumită odăii ăsteia de unde îţi scriu acum. Câte nebunii posibile nu mi-am înfrânat aici, câte gesturi stridente, câte demersuri false... Şi de câte ori n-am intrat aici rănită, cu obrazul descompus, cu mâinile căzute de-a lungul trupului, incapabilă să descifrez cine ştie ce catastrofă, care mă surprinsese, spunându-mi că totul e sfârşit şi înţelegând probabil prin acest „totul” viaţa însăşi.

O zi mai târziu, sau două, când mă întâlneai pe stradă, râdeam în mine însămi, gândindu-mă pe câte avarii intime se construia calmul meu, pentru care dumneata mă felicitai şi de care eu eram mândră, pentru alte motive însă, te rog să crezi.

Casa a fost singurul lucru pe care mi l-am păstrat, restul intrând pe încetul, zi cu zi, în stăpânirea lui Andrei, care ştia să ceară şi să ia cu un adevărat instinct de copil teribil.

Îmi era plăcută apariţia lui agitată, felul lui de a suna nervos şi răstit, gestul cu care îşi arunca din prag pălăria, întrebările lui dezordonate, răspunsurile lui scurte, paşii repezi cu care făcea ocolul odăilor, schimbând lucrurile de la locul lor, mirându-se de orice, voind să ştie tot, nerăbdător, intolerant şi tiran cum era sigur că îi şedea bine să fie.

— Eşti impertinent, Andrei.

Îl măguleam. Se simţea dintr-o dată puternic, poruncitor şi zâmbea spre mine fără modestie —

zâmbet care îmi plăcea nespus, fiindcă eu mă ştiam reticentă şi dezarmată, în timp ce el se dovedea îndrăzneţ şi prezumţios.

I-am cunoscut din capul locului vanitatea, dar i-am cultivat-o cu bucurie, pentru că era punctul lui cel mai sensibil şi pentru că asta, deşi îl făcea uneori imposibil, îi dăruia nu ştiu ce graţie aspră de adolescent care nu cunoaşte piedici. Îmi rămânea astfel sentimentul intim că între noi doi, cel mai tare tot eu eram şi m-am gândit de multe ori că aproape toate victoriile lui asupra mea, cel puţin la început, au fost, la drept vorbind, mici concesii, cu care îl lăsam să plece de la mine, ca să nu fie îmbufnat.

Când anume mi-a devenit Andrei indispensabil, mi-ar fi greu să spun. E probabil că n-a fost un moment precis. Iubirea mea pentru el a crescut sedimentar, lent, din lucruri mici, din obiceiuri, până ce într-o zi m-am trezit prizoniera lui. Multă vreme m-am crezut liberă, l-am privit detaşat şi pentru motivul că îl judecam cu răceală, conştientă de toate defectele lui amuzante, aveam naivitatea să mă cred independentă de el şi gata să primesc oricând, cu inima uşoară, o despărţire. În niciun caz, n-aş fi înţeles cum bărbatul acela cu furii şi fantezii asupritoare m-ar fi făcut să sufăr pe mine care îl priveam cu atâta îngăduinţă şi ironie.

Aveam impresia că se joacă cu mine „de-a tirania" şi am acceptat să-i dau replicile de sclavă, cum oamenii mari acceptă să se sperie de un copil, care şi-a pus în cap o broboadă şi face hu-huu, ca balaurul...

Nu ştiam cât e de periculos jocul.

IV

Întâia noastră ceartă mai serioasă a fost din cauza numelui meu, care lui Andrei nu-i plăcea deloc.

Îi venea greu să mi-l pronunţe cum trebuie şi cum este urât, desigur, comun şi fără sunet personal, dar aşa cum mi-a fost dat de mică: Maria.

Între noi, în intimitate, încerca tot felul de substituiri şi diminutive afectuoase, pe care le refuzam cu îndârjire.

— Te previn, Andrei, că ori de câte ori ai să mă chemi altfel de cum mă cheamă, n-am să răspund.

Suferinţa lui adevărată era însă când trebuia să mă prezinte unui străin şi atunci, contând pe jena mea, îmi rectifica numele, pronunţându-l franţuzeşte, englezeşte sau abreviat, după gustul lui, cu prima silabă,

M-am numit pe rând Marie, Mary, Ria. Şi regulat, de câte ori încerca jocul ăsta, i-l dejucam liniştită, spre nesfârşita lui furie.

— Mă numesc Maria. Lui Andrei nu-i place să-mi spună astfel: este o veche glumă a lui.

Nu râde: lucrul era de mare importanţă şi până la urmă am ţinut să rezist asupra lui, fiindcă bănuiam aici nodul întregii deosebiri dintre Andrei şi mine, semnul cel mai sigur că el şi eu eram din două lumi deosebite.

De ce nu-i plăcea „Maria"? Nu ştiu bine. L-am întrebat de câteva ori şi n-a ştiut să se explice.

— Înţelegi, zicea el înciudat, toate femeile din jurul nostru se numesc normal. Uite Suzy Ioaniu. O chiamă Suzana, dar recunoaşte şi tu că ar fi oribil să-şi spună aşa. Uite Bebe Stoian. Uite Anny. Toată lumea, în sfârşit: Lulu, Lily, Ritta, Gaby... Numai tu... numai tu, Maria, ce nume de provincie!

Râdeam. Mă amuza sincer pasiunea lui pentru numele şifonate, nostime, boţite, nume ce să se poată scrie cu un y sau cu un e mut, sau cu o dublă consoană, estetică uşoară pe care Andrei o va fi învăţat din programele barurilor de noapte şi pe care voia s-o impuie numelui meu de trei vocale, nume monoton, nume fad, nume provincial, dar cu care mă obişnuisem şi care îmi plăcea, fiindcă era atât de simplu şi de comun.

Ce triumfător a fost Andrei în ziua în care, venind la mine, a aflat că servitoarea mea, de curând angajată, se chema ca mine, Maria. Nici nu s-a ostenit să râdă: a întins doar palma demonstrativ, în faţa evidenţii şi aşteptând recunoaşterea adevărului. Ce cap a făcut, Doamne, ce cap, când i-am spus că lucrul nu mă supără deloc şi că am să-mi las numele în pace, cum am să i-l las şi pe al Mariei servitoarea, pentru că numele ăsta ne poate acoperi pe amândouă în aceeaşi casă, odată cu toate Mariile din lume.

A încheiat discuţia sever.

— Eşti iremediabil burgheză. Numai că ar trebui să-ţi porţi şi rochiile de la 1915, nu numai numele.

Foarte târziu, abia peste vreo doi ani, la Paris, într-o împrejurare care pe dumneata te-ar fi făcut să râzi, dar care pe mine m-a emoţionat cu adevărat, Andrei a convenit că în definitiv un nume nu e nici mai bun nici mai rău decât altul, ba chiar a recunoscut că al meu mi se potriveşte şi-mi seamănă. Fuseserăm în rue la Boëtie să vizităm câteva galerii de pictură şi, întâmplător, la Berneheim Jeune, am dat de o expoziţie curioasă a unei artiste italiene, Maria Lani, care, cunoscând personal o mulţime de pictori cu renume, îi pusese să-i facă fiecare portretul, strângând astfel o colecţie de imagini foarte deosebite, ale aceluiaşi model.

Cred că pe Andrei l-a surprins că o femeie atât de distinsă ca acea actriţă italiană se poate chema ca mine, Maria. Cred de asemeni că a fost mândru de această asemănare şi-mi aduc aminte că m-a privit acolo, în expoziţie, de câteva ori, cu o licărire de admiraţie, pe care nu o mai avusese de mult pentru mine şi pe care, de atunci, nu ştiu să o mai fi avut.

Seara, am dinat undeva în Montmartre într-un bar prietenos şi nemonden, unde Andrei a fost ca în vremuri bune, copilăros, vibrant, direct şi mi-a spus o mulţime de prostii încântătoare.

— Maria, am fost un dobitoc şi n-ar trebui să mă ierţi. Porţi exact numele care ţi se cuvine, un nume fără graţie vizibilă, un nume care nu suportă diminutive, mândru ca tine, simplu ca tine, poate puţin prea grav, fiindcă uneori te-aş vrea altfel, mai sprintenă, mai neliniştită, nu aşa cum sunt eu, pentru că eu sunt de-a dreptul nebun, dar oricum altfel...

— Mai tânără, Andrei, mai tânără l-am ajutat eu să-şi precizeze gândurile.

A protestat cu violență, mi-a amintit că el e mai în vârstă decât mine, mi-a vorbit despre firele lui de păr alb, dar în ciuda protestelor lui, am știut că spusesem adevărat și că în seara aceea Andrei, vorbitorul îngâmfat și suficient, de care îți râzi dumneata, spusese cele mai delicate și mai juste lucruri ce se puteau spune despre iubirea noastră agitată.

M-am gândit atunci, după nu mai țiu minte câte luni de resemnare, că totuși legătura mea cu Andrei nu era un lucru definitiv compromis, de vreme ce acel ceas de înțelegere fusese posibil și că — cine știe? — cu puțină răbdare, cu oarecare îndărătnicie la nevoie, cu un dram de noroc, în sfârșit, aș fi izbutit până la urmă să descopăr, în jocul nostru sufletesc, exact pedala care trebuia apăsată pentru ca acordul nostru din acea seară să dureze.

Să dureze! Vezi, asta trebuie să fi fost, nu numai în raporturile mele cu Andrei, dar cu toată lumea și cu viața însăși, eroarea mea cea mai gravă. Să dureze! Mă înspăimântă gândul că ceva poate să fie nimicit complect, că un lucru, un om, un sentiment sau numai un obicei poate să dispară de azi pe mâine și mă obsedează în trecerea lucrurilor numai eternitatea lor posibilă, semnul lor care ar putea să se oprească și să rămână.

Ce era sfâșietor pentru mine, în prezența lui Andrei, era aerul lui de provizorat continuu, aerul lui de om intrat din întâmplare, într-o casă, cu pălăria pe ureche, neștiind dacă are să plece, dacă are să se întoarcă sau dacă are să rămâie. Eram ispitită uneori, copilărește, să pun mâna pe umărul lui și să-l întreb cu toată seriozitatea:

— Ești aici?

Să nu crezi că dorul acesta al meu de permanență era asupritor sau măcar exigent. Știam bine că Andrei trebuia să umble, să trădeze și — cum să-ți explic eu? — cred că tocmai asta, aerul lui ușor de vagabond mă emoționa mai mult și că tocmai pentru asta îl iubeam, căci el era cu vânturile și cu lumea largă, în timp ce eu eram cu așteptarea și cu eternitatea. Eternitate ieftină desigur, a mea și a lui, dar care trebuia apărată cu băgare de seamă, împotriva atâtor lucruri.

Și dacă prezența lui fantezistă, zgomotoasă și inegală, prezența lui de mic aventurier, care terorizează și impune, îmi era dragă și îmi era necesară, pentru că asta aducea ca un fel de briză de dimineață în viața mea „gravă", cum zicea el, poate că și lui îi trebuia liniștea mea, dacă nu pentru altceva, cel puțin pentru odihnă, căci uneori evadările, escapadele și capriciile lui zăpăcite îl puteau obosi și atunci îi era poate plăcut să găsească, lângă mine, o zi sau o săptămână de pace, puțin prea monotonă probabil și prea burgheză, dar certă.

Cred că asta înțelesese în sfârșit Andrei în seara aceea la Paris și, întorcându-ne târziu spre casă, pe jos, pe străzi ocolite, de-a lungul cheiurilor Seinei, ușor amețiți de vin și ușor înfiorați de noaptea de dragoste pe care ne-o făgăduiam tacit, eram fericită la brațul lui.

V

Mai departe? Mă întreb dacă mai am ce să-ți povestesc. Acum, că am prins să vorbesc despre atâtea lucruri vechi, pe care desigur nu le-am uitat niciun moment, dar pe care până astăzi le-am ținut undeva, în mine, ca într-un sertar, în care ești bucuros să nu umbli, acum că am răscolit atâtea fapte, și regrete și erori, mărturisesc că am prins gustul lor și că am, povestindu-le, un fel de plăcere dureroasă, de parcă mi-aș desface, din bandaje, un braț multă vreme prizonier.

N-am să-ți spun însă toate istoriile câte rămân — certuri, trădări, explicații — pentru că simt cât este de târziu ca să mă mai reîntorc din drumul lor. Le-am acceptat de multă vreme, așa cum au fost și cum vor mai fi, și încerc să-mi fac din tovărășia lor un fel de voluptate familiară — singura probabil care-mi rămâne. De altfel le cunoști pe toate, ca mine și ca toată lumea, căci Andrei n-a crutat nimic și s-a îngrijit ca fiecare nouă aventură a lui să fie un eveniment public, început și sfârșit în văzul tuturor.

Ții minte fuga lui din 1924, la Paris, cu Didi, vedeta aceea blondă, care a plecat cu el în mijlocul stagiunii, lăsând revista de la Cărăbuș descompletată

și Bucureștii uluiți? Mi s-a spus că și astăzi se mai vorbește de asta și că în teatre a rămas ca un fel de legendă isprava lor de atunci. Între timp, eu ieșeam pe stradă, primeam vizite, făceam vizite — totul cu o liniște absurdă, cu un surâs nesimulat, cu o degajare ce trebuie să fi paralizat cele mai brutale aluzii.

Cum? Nu știu. Eram curagioasă? Eram dispreţuitoare? Eram insensibilă?

Nu știu, zău, nu știu, dar cred că aveam conștiința că mizeria aceea ieșea cu totul din cercul vieții mele, că nu mă viza pe mine, că nu mă putea viza pe mine, că era un zid material între ce se întâmpla atunci și între ce eram eu.

N-a înțeles nimeni nimic și Andrei a înțeles mai puțin decât oricine. Două săptămâni, la întoarcere, s-a ferit să mă întâlnească. Mi-a trimis salutări vagi și emisari speriați, în recunoaștere. Pe urmă, a venit într-o dimineață la mine, prin surpriză, dezorientat și neștiind ce să facă, să se explice pe el, sau să mă învinuiască pe mine, în orice caz, decis „să aibă dreptate". Nu i-am dat acest prilej. L-am primit ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, ca și cum abia cu o seară înainte ar fi plecat de la mine, i-am vorbit amical, l-am făcut să râdă, am râs, l-am oprit la masă, l-am întrebat despre nenumărate nimicuri. După-masă, am pus la patefon câteva plăci, pe care le cumpărasem în lipsa lui pentru el, niște tangouri argentine și l-am rugat să-mi arate un pas de dans, care începea să fie la modă pe atunci și pe care eu nu izbutisem să-l prind. Asta i-a făcut enormă plăcere pentru că era măgulit că recurgeam la competența lui și am simțit cum faptul ăsta neînsemnat i-a redat dintr-o dată siguranța, căci a părăsit aerul lui de om vinovat, redevenind, așa cum îl știam, stăpân. Seara, la ceai, probabil pentru că îi plăceau prăjiturile (ştii cornurile acelea spumoase pe care le cunoşti), a ridicat capul deasupra ceştii lui şi mi-a spus cu bunăvoinţă:

— Tu nu eşti genul meu de femeie, dar eşti o fată simpatică.

L-am privit pentru întâia dată încruntată, fiindcă fără să mă fi supărat adjectivul ăsta mi se părea prea uşor pe umerii mei, care dovediseră doar că ştiau să ducă şi să suporte atâtea.

— Şi tu, Andrei, şi tu...

Îl priveam cum mănâncă în faţa mea, la masa de la care lipsise atâta vreme, lacom, vesel şi comunicativ, de o candoare care îl prindea de minune şi de o inconştienţă, care ar fi scuzat nu o trădare, dar o crimă. Mi-a făcut totdeauna plăcere să-l privesc pe Andrei cum mănâncă şi cred că lăcomia este singurul lucru profund bun în el, pentru că (poate e o prostie ce spun eu acum, dar o cred şi am s-o spun totuşi), pentru că un bărbat lacom are ceva de copil în el, ceva care îi scade din asprimea lui, din importanţa, din teroarea lui de mascul. Poate că dacă femei simple şi proaste au izbutit să trăiască o viaţă întreagă lângă oameni mari, regi, generali, savanţi, este tocmai pentru că mâncau cu ei la masă şi aveau în faţă imaginea lor de copii bosumflaţi şi pofticioşi, singurul lucru care le apăra pe ele împotriva majestăţii lor.

O, nu era cazul lui Andrei desigur, dar şi el era un mic tiran în felul lui şi singurul meu moment de superioritate asupra lui, singura împrejurare în care îl simţeam dependent de mine, aşteptând parcă ocrotirea mea şi hotărârea mea, era la masă când, desfăcându-şi şervetul, mă întreba din ochi, ce aveam să-i dau de mâncare. E stupid şi pueril ce-ţi spun eu acum, simt că e stupid şi că n-ai să înţelegi nimic de aici, dar nu strici dumneata, vinovată nu sunt decât eu, când îţi povestesc dumitale, un bărbat, lucruri pe care numai o femeie ar putea să le priceapă şi să le simtă.

A fost una din puţinele bucurii, pe care i le datorez lui Andrei, aceea de a-l servi, de a-i purta de grije, de a-l vedea alintându-se, sub masca lui de bărbat energic, de a-i flata gusturile, de a i le educa. El se supunea cu satisfacţia omului care primeşte orice, pentru că se simte îndreptăţit la orice şi avea ceva regal în felul lui de a mă lăsa să mă ocup de el.

Era cred singurul lucru prin care Andrei se simţea cu adevărat legat de mine şi eu ştiam că oricât de departe ar fi fugit, ori cu cine şi oriunde, într-o zi sau alta avea să revină, din oboseală, ştiind că-l aşteaptă undeva un trup docil de femeie, un pat cunoscut, o masă bună şi un patefon cu tangouri noi.

Vezi, nu-mi e ruşine să-ţi spun că, în toate acestea, contam pe lenea lui, pe oboseala şi lăcomia lui, poate încă, uneori, pe vanitatea lui, căci eram o femeie elegantă — nu? — care făcea frumos la braţul unui bărbat, în serile de premieră la teatru sau la restaurant.

De aceea nu m-am alarmat niciodată, la niciuna din evadările lui Andrei şi nu m-am dus să-l caut, convinsă că are să vie singur, mai curând sau mai târziu. Nu spun că n-a fost greu, la început mai ales. De câte ori nu l-am aşteptat zadarnic la o masă, la care îl chemasem şi-mi făgăduise să vină, de câte ori n-am stat îmbrăcată, seara, la ora spectacolelor, pândind soneria şi văzând cum trece timpul, încă cinci minute, încă cinci, până ce înţelegeam că n-are să mai vie şi mă dezbrăcam în sfârşit, nu indignată, dar tristă de seara mea pierdută. Şi cât îmi era de penibil să-i spun servitoarei că dejunez singură, atunci când o prevenisem să pună două tacâmuri, sau că nu mai ies în oraş, atunci când mă văzuse puţin înainte pregătindu-mă de teatru sau de plimbare. Poate n-ai cunoscut niciodată asemenea mici mizerii şi nu şti câtă oboseală rămâne pe urma lor, dar eu, care le-am trăit zi cu zi, le-aş fi preferat sincer o mare lovitură, o mare durere, care cel puţin te izbeşte din faţă şi te doboară sau te reface.

Nu i-am cerut niciodată explicaţii lui Andrei şi l-am oprit ori de câte ori a vrut să mi le dea, căci ştiam bine că nimic n-ar fi putut să şteargă sentimentul meu intim de îndoială, iar de rest — de fapte, argumente şi justificări, — îmi păsa puţin. Şi de altminteri plăcerea de a-l revedea era de fiecare dată atât de nouă şi de vie, încât totul dispărea, cel puţin cât timp el rămânea de faţă.

Îţi aduci aminte când m-ai întâlnit, astă-primăvară, pe timpul alegerilor generale, într-o dimineaţă, pe Calea Victoriei şi mi-ai spus că îl văzuseşi puţin înainte pe Andrei, care pleca în seara aceea la Turda, unde candida?

Ţi-am răspuns simplu, ca şi cum toate acestea mi-ar fi fost cunoscute şi ca şi cum prezenţa lui Andrei la Bucureşti şi plecarea lui spre Turda ar fi fost lucruri de la sine înţelese. În realitate nu ştiam nimic, iar pe Andrei nu-l văzusem atunci de aproape o lună, de când îmi vorbise întâia dată de candidatura lui, pe care eu n-o aprobam, gluma asta părându-mi-se prea serioasă pentru el.

Aşadar era în Bucureşti! Se plimba pe stradă, vorbea cu diverşi oameni, se amuza... M-a cuprins atunci un dor de el, un dor descurajant, în care nu era nicio mustrare şi nicio revoltă, ci numai gândul timid că s-ar putea să-l văd şi eu, să-l ascult vorbind, să-i strâng mâna.

M-am dus după-masă la gară şi am venit cu un ceas prea devreme, ceea ce m-a înspăimântat căci mă gândeam că între timp s-ar putea ca Andrei să treacă totuşi pe la mine pe acasă şi să nu mă găsească. L-am aşteptat pe peron înaintea primului vagon, ca să pot privi tot trenul în lung, de frică să nu-l pierd pe Andrei în mulţimea trecătorilor grăbiţi. El a venit târziu, câteva minute înainte de plecarea trenului şi, când m-a zărit de departe, s-a oprit brusc în loc, de uimire sau de frică, pentru că se aştepta probabil la o scenă. I-am făcut un semn mic cu mâna, ceea ce l-a încurajat şi s-a apropiat de mine cu o veselie exagerată şi silindu-se să fie volubil, lucru care era de prisos, de vreme ce eu nu-i ceream altceva decât să-l văd. A fost drăguţ, afectuos şi — atârnat pe scara vagonului — îmi strângea întruna mâna cu efuziune, aşteptând însă dintr-un moment într-altul semnalul de plecare. M-am gândit atunci că printr-un miracol s-ar putea ca el să sară deodată jos, să-şi ia valiza într-o mână şi braţul meu într-alta, să se îndrepte cu mine spre ieşire şi să-mi spună că rămâne în noaptea aceea la Bucureşti. O secundă m-a fulgerat gândul de a-l ruga să rămână, dar din fericire mi-am muşcat buza, am tăcut şi am zâmbit.

Trenul a pornit şi Andrei de pe scară mi-a făcut generos semn cu braţul, până ce ne-am depărtat de tot, el strălucitor de mulţumire şi orgoliu, eu ezitând în faţa unui mare gol şi ştiind doar că nu trebuia să plâng. Poate că, între el şi mine, momentul acela rezuma tot.

VI

E târziu, nu-i aşa? pentru regrete şi mustrări. Să nu fi fost Andrei... Ei bine, să nu fi fost Andrei, mărturisesc că nu ştiu ce ar fi fost. El a intrat aşa de complect în traiul meu, l-a mobilat cu atâtea lucruri ca pe o casă deşartă, a baricadat cu silueta lui de boxeur atâtea porţi, ce puteau duce spre altceva, spre alţi oameni şi spre alte întâmplări, încât acum, când vreau să-mi imaginez că el n-ar fi fost niciodată, sunt incapabilă să văd în jurul meu altceva decât un imens gol. Simt că n-aş fi fost atât de ostenită şi că n-aş fi purtat cu mine sentimentul ăsta intim de deşertăciune, care îmi serveşte drept scut, dar mai departe, dincolo de absenţa lui Andrei nu văd nimic.

Am încercat uneori, astă-noapte încă, după uluitoarea dumitale mărturisire de aseară, am încercat să pun oarecare ordine în mine şi să judec cu răceală iubirea mea pentru omul ăsta, pe care îl cunosc doară şi asupra căruia nu-mi fac nicio iluzie. Am un simţ ascuţit a ceea ce se cuvine şi a ce nu se cuvine, un fel de instinct al justiţiei simple dintre oameni şi îmi spuneam că e ceva nedrept în tovărăşia mea cu Andrei, că sunt în mine câteva lucruri care în mâinile altcuiva ar fi rodit, câteva înclinări, nu de mare preţ şi nu strălucitoare, dar care ar fi fost poate în stare să lumineze o viaţă de bărbat iubit. Îmi mai spuneam că toate acestea sunt prea grele sau prea uşoare pentru Andrei, că el n-are ce face cu ele şi că rămânând lângă el risipesc stupid o mână de viaţă, care poate fi necesară altundeva, altcuiva, şi că asta poate dezorganiza întreg universul, căci la încheierea socotelilor se va găsi lipsă această rezervă rătăcită de iubire.

Copilăros, nu? Nu aşa de copilăros totuşi, dacă vrei să mă crezi că spaima asta de a nu fi dezertat de la adevărata mea chemare mă copleşeşte sincer şi că uneori, Andrei fiind lângă mine, mă trezesc deodată înfiorată de gândul că mă aflu prizonieră şi că undeva, nu ştiu unde, tare departe în orice caz, mă aşteaptă şi astăzi o altă existenţă, cu un alt om, existenţă pe care am întrerupt-o fără să ştiu, acum cinci ani, în noaptea de august, în care am fost metresa lui Andrei, din uşurinţă şi din lene.

Am să fiu cu desăvârşire sinceră şi am să-ţi spun că atunci mă gândesc la dumneata.

Nu vreau să vorbesc prostii şi mai ales nu acum, după cele întâmplate aseară, dar de ce nu te-am cunoscut şase luni înainte de te-am cunoscut? Poate că totul ar fi fost altfel.

Dumneata ai fost pentru mine, fără să bănuieşti poate, singurul suport pe care contam. Îmi plăcea să te ştiu în afară de amorul meu cu Andrei, în afară de toate complicaţiile noastre comune, pentru că astfel ştiam că, peste dezolările sau comediile acelea, îmi mai rămânea ceva, un teren neutru de viaţă, o insulă pacificată, la hotarul căreia cădeau temeri, şi bănuieli, şi nesiguranţe. Mă felicitam că rezistasem ispitei de a-ţi vorbi şi îţi eram recunoscătoare că nu mă întrebaseşi niciodată nimic — tocmai pentru că astfel orice confuzie între amorul meu pentru Andrei şi prietenia mea pentru dumneata era exclusă, ele rămânând două lucruri străine unul de altul, între care însă, te rog să crezi, niciodată nu m-am gândit că ar trebui să aleg.

De ce ai stricat buna noastră înţelegere? Cum se-încurcă lucrurile şi cum par a se pune toate de-a curmezişul între noi! Aseară am avut sentimentul unei mici catastrofe şi mă întrebam alarmată dacă este vreo scăpare. Astăzi încă, începând să-ţi scriu, eram jenată şi nu ştiam bine ce am să-ţi spun, temându-mă să nu mă înţelegi prost sau să nu mă exprim greşit, temându-mă mai ales ca drumul dintre noi să nu fie pe totdeauna tăiat de accidentul ăsta brutal, atât de greu de lămurit, între atâtea sentimente contrarii, care mă împart şi mă nedumiresc pe mine însămi.

Acum însă, după câte ţi-am povestit şi pe măsură ce ţi le-am povestit, am început să văd mai clar şi cred că pot să-ţi spun în toată sinceritatea că nimic nu e pierdut: să reluăm lucrurile de acolo de unde le-ai întrerupt dumneata aseară şi să uităm ce a urmat. Se poate. Ascultă-mă pe mine, crede-mă pe mine: se poate.

Lasă-mă pe mine mai departe cu Andrei, cu care am socoteli şi înţelegeri şi adversităţi, ce nu pot fi rupte nici într-o zi, nici în două, nici într-un an. Am mers prea departe ca să mă întorc, sunt prea obosită ca să sfârşesc. Un amor mi se pare un lucru atât de complicat, un angrenaj atât de apăsător şi minuţios, încât mi-e imposibil să mă desfac dintre rotiţele lui, să tai legăturile mărunte care mă fixează, să trec peste asediul tuturor detaliilor din care a crescut şi între care m-a închis.

Sunt convenţii fizice între mine şi Andrei, sunt prejudecăţi comune, sunt deprinderi al căror gust de pasiune l-am pierdut, poate, sau l-am uitat, dar de care nu mă pot despărţi, pentru că ştiu că în momentul acela ar redeveni chinuitoare, întocmai ca o mână bolnavă care te lasă în pace atâta vreme cât o ţii fixă, dar care te scutură de durere, în clipa în care, din nebăgare de seamă, ai mişcat-o din loc. Mi-e frică să mă apropiu de rana asta veche, care se cheamă un amor şi simt că e nemăsurat mai bine să las regretele şi revoltele mele în pace, în straturile lor sufleteşti, astăzi calme, pentru că cel puţin aici unde mă aflu sunt o cunoştinţă veche a lor şi mă simt oarecum la mine acasă. În ziua în care aş şti că Andrei n-are să mai sune niciodată la poarta mea — sunetul lui poruncitor şi scurt, pe care îl recunosc între o mie — mă voi găsi dezorientată pentru totdeauna, înţelege uşurinţa asta şi iart-o. Înţelege mai ales că ceea ce rămâne dincolo de asta, între noi doi, convorbirile noastre lungi când vii să iei ceaiul la mine, plimbările noastre prin sălile de expoziţii, certurile noastre pentru un tablou sau o carte, serile de concert, semnele uşoare de înţelegere pe care le schimbăm în lume, când, din ochi, convenim că suntem de acord asupra unui gest sau a unui fapt, toate acestea nu fac chiar cel de pe urmă lucru din existenţa mea şi poate nici din a dumitale. Este singurul lucru care mă reabilitează în proprii mei ochi şi singura împrejurare în care îmi dau seama că Andrei n-a fost totuşi în viaţa mea decât un bărbat care a greşit adresa şi a bătut la o uşe străină, eroare care a ţinut cinci ani şi va mai ţine cinci, dar care până la urmă tot eroare rămâne, adică ceva de care eu n-am cum răspunde şi n-am de ce mă căi. Ai să vii luni, nu-i aşa?

ARABELA

I

Am respins azi încă o ofertă. Sper să fie ultima. J.K.L.Wood, corespondent şi redactor la „New-York Herald" m-a privit cu o sinceră stupoare, a rupt cekul pe care îl plimbase jumătate oră pe masa mea şi mi-a spus sec: „Domnule, nu sunteţi un om de afaceri".

Nu sunt. Dar gândul că aş fi putut povesti pentru un magazin ilustrat o istorie care mă priveşte, mi se pare de un rar ridicol. Nu mi se iartă că am răpit *music-hall*-ului un număr de senzaţie. *„Arabella and partner",* spunea adineauri J.K.L. Wood, era un număr retribuit seral cu 620 de dolari, plus cheltuieli de deplasare. Publicul vrea să ştie de ce anume am renunţat la această retribuţie şi la aceste cheltuieli. El vrea să ştie unde se află Arabela şi — dacă e posibil — de ce Arabela m-a iubit pe mine sau de ce am iubit-o eu pe ea.

Am în sertarul din dreapta o fotografie a ei, din prima vară pe care am petrecut-o împreună. Să fi fost pe la sfârşitul lui august, la Talloires. (Ar trebui într-o zi să-mi clasez hârtiile şi să-mi datez, pe cât posibil, fotografiile. Detestabilă memorie.) Era într-o rochie albastră foarte deschisă, cu un guler şcolăresc alb, numai cu sandale în picioare, fără ciorapi, cu capul gol, nepudrată, puțin palidă, dar odihnită și albă în soare. În fotografie am prins-o cu mâna ridicată brusc spre mine — gest speriat care nu era al ei, fiindcă voia, cred, să-mi spună s-o aștept o clipă pentru poză. Îmi imaginez fotografia asta mică apărând într-un ziar și mă cutremur. Nu e nici decență, nici prejudecată, nici sentimentalism, dar păstrez pentru mine lucrurile care sunt strict ale mele și mi se pare că gestul acela surprins are încă și astăzi o căldură imediată de strigăt.

E de mirare cum zilele în care se întâmplă ceva definitiv în viață nu au nimic deosebit de celelalte în care nu se întâmplă nimic. Niciun semn. Nicio prevestire. Avusesem în acea seară de noiembrie o întâlnire în Place Pigale cu un atașat de presă al unei legații amice, în vederea unei note pe care trebuia s-o redactăm împreună. Omul nu venise. Mi-era silă să mă întorc acasă devreme. Am luat-o în sus spre Medrano. Îmi place mirosul pistei de circ, roșul violent al perdelelor din fund, dincolo de care se aude nechezatul cailor ce își așteaptă rândul, prostul gust al femeilor bariste, mustățile clasice ale cavalerului-director și lumea multă din jur care râde năvălitor, fără dificultate. Plăceri de estet dezabuzat. Plăceri oricum.

Se începuse de mult. Când am intrat, era liniște. Liniștea care precede la circ numerele de salt mortal. Mi-am aruncat ochii pe program.

Trio Darties

Dikki et Miss Arabella

De o parte și de alta a pistei, la mare înălțime, erau două bare pe care, ca într-un cadru, se legănau doi atleți în roșu. În centru, o bară de lemn, legată cu două frânghii de plafonul circului, oscila liberă, așteptând. Pe pistă, un fel de *clown* spân arăta cu gesturi mari ce avea să se întâmple. Cei doi atleți în roșu trebuiau să sară deodată, unul din dreapta, celălalt din stânga, pe bara mobilă din mijloc, să o prindă fiecare cu o singură mână și pe urmă, cu aceeași mișcare, să sară de acolo înspre cele două bare laterale, unul în locul celuilalt. La o înălțime de vreo 30 de metri, un dublu salt de mare lungime, fără plasă.

Luminile se stinseră. Patru reflectoare de culori diferite băteau puternic în sus. Spre atletul din dreapta și spre cel din stânga, două. Spre bara deșartă din mijloc, un reflector alb, care dădea oscilațiilor ei deasupra circului un aer de fatalitate. Al patrulea reflector proiecta mai sus o lumină albastră slabă și descoperea acolo o prezență, pe care nu o băgasem în seamă: într-un leagăn de mătase, o femeie. Brună, decorativă, într-un maiou argintiu, cu o brățară de pietre mari pe brațul drept, picior peste picior, privea de acolo totul cu o nepăsare absolută, purtând doar în colțul stâng al buzelor un surâs întâmplător.

Toba mică bătu precipitat. În jurul meu, nu se auzea respirația nimănui. Pe urmă, o bătaie surdă de tobă mare, un salt, patru mâini smuncindu-se pe bara din centru, o singură oscilație a ei și... gata. Bara se legăna iar goală deasupra pistei adânci, cei doi atleți zâmbeau de o parte și de alta din locurile lor schimbate, femeia privea mai departe cu același nesigur aer de absență.

Era un număr mediocru. Am gândit-o atunci, când nu judecam decât cu gestul meu de diletant. O gândesc şi acum, când am în urmă atâtea turnee şi succese. Era un număr mediocru. Interesant desigur şi primejdios, dar prost prezentat, cu detalii inutile, cu decoruri de bâlci şi cu nu ştiu ce expresie declamatoare, care îmi displace. Mai târziu, în peregrinările mele prin *music-hall*-urile europene, am învăţat că virtuozitate şi simplicitate sunt două lucruri identice. Mi-a spus-o într-o seară Rastelli, la Hamburg, unde jucam întâmplător amândoi, el cu bilele, faclele şi baloanele lui, eu cu Arabela.

Dar să revin. Tot pasagiul ăsta ar trebui suprimat la drept vorbind. Obicei stupid de cabotin, care nu-şi poate uita meseria şi vorbeşte întruna de ea. Să revin deci la acea seară de noiembrie, când nu eram decât expert tehnic al Ministerului Sănătăţii din România pe lângă Comisia internaţională de cooperare medicală.

Numărul se terminase. Cei doi cavaleri în roşu mulţumeau publicului în mijlocul pistei. Între ei, îşi făcuse loc un al treilea, tot în roşu, mai tânăr însă şi mai firav, care până atunci stătuse ascuns nu ştiu unde. În jurul lor, *clown*-ul spân descria cercuri largi într-un fel de dans grotesc, fără haz. Numai sus, deasupra noastră a tuturora, femeia din leagănul de mătase privea departe fumul unei ţigări imaginare. Avea o uşoară mişcare a tălpilor, joc imperceptibil de baletistă în repaus. A coborât târziu, când aplauzele încetaseră cu totul, pe o frânghie, schimbând rar, leneş, mâinile una după alta în jos, până în centrul pistei, unde a căzut pe vârfuri. Pe urmă a ieşit, fără grabă şi fără să se încline, între cele două şiruri de servitori în livrea.

În pauză, m-am dus ca de obicei în culise, să privesc caii. Li se făcea toaleta pentru spectacol, în boxe deschise, într-o galerie din fund. Miroase acolo a nisip, a balegă, a sânge şi a parfum — miros răvăşit, complicat, pe care nu l-am cunoscut decât acolo şi pe care îl ţiu minte cu o precizie ascuţită. Femei elegante se plimbau de la boxă la boxă, să mângâie o coamă neagră, să şteargă fruntea pătată a unui mânz, să întindă zahăr cumpărat la intrare calului preferat.

Într-un colţ, călare pe bara de lemn a unei boxe, femeia în tricoul argintiu conversa cu un cal negru, cu mâna petrecută frăţeşte după gâtul lui. (Îmi amintea o imagine veche de carte poştală aşa cum se trimiteau de mult, în copilărie, de Anul Nou pentru felicitări, poză în care o amazoană şi un bot de cal se priveau tandri sub o potcoavă de flori.) Mai târziu aveam să aflu că Miss Arabela nu se afla acolo, în seara aceea, pentru buna ei plăcere, ci că era obligată prin contract să se plimbe în pauză prin culoare, în costumul ei de spectacol, odată cu *clown*-ii şi scamatorii, pentru a da astfel culiselor un aer de activitate surprinsă. Asta îl măguleşte pe spectator.

M-am apropiat de ea întâmplător. Cred că tot întâmplător, vreau să spun fără nicio intenţie precisă, i-am oferit o ţigare. A primit-o şi pe urmă, când şi-a amintit că nu era voie să se fumeze acolo şi cum amândoi rămăseserăm cu ţigările în gură neaprinse, m-a întrebat dacă nu vreau să viu la ea în cabină, să fumez.

— Uite, e aproape, întâia uşe pe stânga.

Am urmat-o, surprins de simplicitatea propunerii. Îmi vorbise ca unei cunoştinţe vechi, cu un amestec de indiferenţă şi prietenie, care, la drept vorbind, era felul ei natural de a fi, dar care atunci — pentru că nu o cunoşteam — mi se părea anume adresat mie.

A doua parte a programului începuse, dar nu era nimic interesant, cel puţin între primele numere, şi îmi surâdea gândul de a schimba câteva cuvinte cu femeia aceasta în costum argintiu, în cadrul ei de cabotină. Era ceva cinematografic în întâmplarea asta.

Totuşi în prag am ezitat. Când s-a deschis uşa, am observat cu surprindere şi cu necaz că nu eram singuri şi că cei patru parteneri ai femeii ocupaseră dinainte cabina, fiecare instalat în alt colţ, ursuji, preocupaţi de toaleta lor complicată şi dezinteresându-se complect de noi. Am intrat încurcat, neştiind dacă trebuie să salut sau nu, şi derutat mai ales de tăcerea lor ostilă. Se îmbrăcau îmbufnaţi, muţi, fără grabă, trăgându-şi fără nicio jenă pantalonii sau cămaşa şi aruncându-şi din când în când, peste capul nostru, un ştergar, un pieptene sau o lingură de pantofi. Doar cel mai tânăr dintre ei, băiatul firav, pe care în pistă nici nu-l văzusem decât la sfârşitul numărului, şi-a ridicat capul deasupra ligheanului peste care se spăla gol până la brâu şi m-a privit un moment.

— Beb, îl numi femeia.

Pe urmă, îmi făcu semn să viu la măsuţa ei de toaletă, îmi aprinse ţigarea şi apoi o aprinse pe a ei de la mine.

Porni să-şi descheie nasturii bretelelor, dar plictisită că nu poate fuma liniştit, renunţă, rămânând aşa, cu tot spatele gol şi cu un sân pe jumătate descoperit, sub tricoul acela nu destul de deschis ca să-i alunece cu totul de-a lungul corpului. Fuma cu stângăcie, ceea ce m-a surprins şi i-am spus-o.

— De ce ţii ţigarea între degetul gros şi arătător?

— Nu ştiu. M-am învăţat se vede aşa.

Tăceam amândoi. Nu ştiam despre ce să-i vorbesc şi mi-era necaz pe mine că venisem, căci eram cu siguranţă ridicol între cei patru bărbaţi, care îşi vedeau de treabă în jurul meu, ca şi cum nici nu aş fi existat.

— E foarte interesant numărul dvs., vorbii eu în sfârşit, oprindu-mă la platitudinea asta, mulţumit oricum că găsisem ceva şi că puneam astfel capăt tăcerei aceleia penibile.

— Interesant? Nu ştiu. Obositor. Nu este aşa, Beb? Obositor.

Îşi petrecu mâinile după ceafă şi îşi legănă capul între braţele ei rotunde.

— Şi eu doară nu fac nimic. Privesc de sus cum lucrează ei. Dar luminile, dar aparatele astea prost înşurubate, dar galeria care râde... Dacă ai şti cum apasă toate astea...

Era un accent de imensă osteneală în vocea ei şi acele câteva cuvinte pe care le rostise, întretăiate de tăceri lungi, cu ochii urmărind fumul subţire al ţigării, mă loviseră, prin simplicitatea lor.

Între timp, bărbaţii terminaseră cu îmbrăcatul şi atunci s-a întâmplat un lucru atât de neaşteptat, încât, dacă nu m-aş fi simţit stingherit, aş fi izbucnit cred în râs. S-au înşirat toţi patru în front, în faţa Arabelei şi s-au apropiat pe rând de ea, unul câte unul, oprindu-se cu oarecare sfială la depărtare de-un pas. Ea îi privi pe fiecare în parte, cu atenţie, scrutându-le autoritară ţinuta şi făcând mici observaţii de detaliu.

— Tu să-ţi schimbi mâine gulerul. Ţi-am spus că un guler nu se poartă mai mult de o zi.

— Şi tu de ce nu ţi-ai şters ghetele? Şi de ce porţi pălăria pe ceafă?

Ascultau observaţiile acestea, şcolăreşte, intimidaţi şi cu surâsuri încurcate de copii care îşi recunosc greşeala şi promit din ochi să se îndrepte. Cu primii doi sfârşi repede (erau cei doi atleţi în roşu, pe care îi văzusem executând saltul mortal). Unuia îi comanda să-şi vâre în buzunar batista, care ieşea exagerat din haină, celuilalt îi arătă o uşoară pată pe rever.

— Mâine nu cumva s-o mai văd.

Deschise un sertar şi scoase de acolo o sumă de bani, pe care o împărţi între toţi, fiecare primind în tăcere ce i se dădea, fără să numere şi plecând pe urmă, cu un salut stângaci din cap.

Mai complicat fu cu Dikki, *clown*-ul spân, un biet om cu faţa avariată de farduri, pentru care Arabela îşi pierdu mai mult timp ca să-i pună în ordine toaleta şi care, când fu să-şi primească banii, reclamă un supliment, refuzat retezător de femeie.

— Fă bine şi pleacă. Ai să te întorci devreme acasă şi n-ai să bei — mă înţelegi? Tu, Beb, rămâi. Uite, îţi lipseşte un nasture la pardesiu.

Băiatul rămase lângă uşe în timp ce Arabela îi cusu nasturele şi el o privi lung cu o înduioşare care mi se păru comică pentru locul acela şi pentru vârsta lor de oameni în toată firea.

Toate acestea se petrecuseră atât de neaşteptat încât, rămânând în sfârşit singur cu Arabela, n-am ştiut ce să-i spun. Scena de familie, la care asistasem, ar fi trebuit să mă amuze şi simţeam totuşi că mă emoţionează prin aureola de dictator a femeii aceleia tinere, prin supunerea copilăroasă a tovarăşilor ei, prin respectul lor speriat faţă de ea, prin îngăduinţa ei ironică şi poruncitoare faţă de toţi. Mai tânără decât ei — cel mult de o vârstă cu ei — se purta cu dânşii ca o soră bătrână şi aerul său matern mi se părea neserios pe obrazul ei de adolescentă ostenită.

— Nu vrei să te întorci în circ? m-a întrebat ea într-un sfârşit. N-ar trebui să pierzi numărul de echitaţie. E bun.

I-am răspuns, cu totul într-altfel, printr-o întrebare bruscă.

—Îţi place viaţa asta?

— Care viaţă?

— Viaţa asta pe care o duci.

— Pui nişte întrebări...

Îşi desfăcea cu atenţie şireturile pantofilor albi de lucru şi îşi pregătea meticulos ciorapii, rochia, pudra, gravă de parcă operaţia aceea ar fi fost ceremonia ei cea mai de seamă. Nu mi-a spus nici să întorc capul, nici să sting lumina, nici să plec. S-a îmbrăcat în faţa mea, cu o totală lipsă de pudoare, dar era, în indiferenţa mişcărilor ei, ceva inexplicabil cast, ceva care oprea din parte-mi orice gând lăturalnic.

— Dacă vrei, i-am spus, mergem împreună undeva pe aproape să bem ceva şi să mai stăm de vorbă.

— Bucuroasă, dar e păcat de spectacol că-l pierzi.

Am ieşit. Ploua mărunt, ploaie de noapte, în care totul pare ud, lumina felinarelor, lumina vitrinelor, zidurile caselor subit incendiate de farurile unui automobil ce trece. De departe, literele electrice ale unei firme de cafenea pâlpâiau prietenoase şi m-a bucurat dinainte răbufneala de căldură şi gălăgie surdă, care avea să ne întâmpine la intrare.

Seri de cafenea pariziană, în noiembrie, când te apucă miezul nopţii în faţa unei sticle deşerte, înecat în valuri de fum, prin care vocile oamenilor, zgomotul zarurilor, sunetul monedei pe zinc vin depărtate, învăluite, consolatoare până la tine, într-o rumoare ce-ţi spune că nu eşti singur totuşi în sfârşitul ăsta de toamnă. Ce bună este apropierea oamenilor, pe care nu-i cunoşti, toţi prieteni şi toţi confidenţi, în ceasul de seară care v-a unit laolaltă, între oglinzile acestea aburite, între mesele verzi de biliard, între vitrinele mari ce se văd dinăuntru înflorite de picăturile de ploaie, care desemnează în căderea lor pe geam hărţi şi continente efemere. Totul e familiar şi fără nume în cafeneaua asta de cartier, ca într-un tren sau ca într-un salon de vapor, şi sentimentul că mâine nu vei mai recunoaşte niciuna din feţele amicale din jur îţi dă nu ştiu de ce un gust cald de confesiune şi un îndemn de a vorbi despre cele mai ascunse lucruri ale tale celui dintâi vecin de masă.

Am ascultat în seara aceea povestea Arabelei, fără să fiu surprins şi fără s-o întreb de nimic, lăsând-o să vorbească în buna ei voie despre ce s-o nimeri.

— În leagănul ăla alb, pe care l-ai văzut la circ, m-a suit întâia dată un elveţian, director de cabaret, undeva lângă Montreux. Zicea că nu-i angajează pe băieţi, dacă nu mă arăt şi eu pe scenă. Dar nu ştie să facă nimic, a spus Dik. Nu e nimic, zicea celălalt. Să stea acolo cu voi, ca s-o vadă lumea — fără femei nu merge.

Pe urmă a rămas aşa şi n-am mai schimbat. Umblu cu ei, le port de grije, căci sunt toţi patru nişte zăpăciţi şi seara jucăm împreună. Jucăm... Ai văzut şi dimineaţa. Dik bea, Beb fumează, Jef umblă după femei şi Sam nu umblă după nimic. (Sunt caraghioşi cu numele astea, dar m-am obişnuit să le spun aşa şi nici ei nu mă strigă altfel decât Arabela.) Dacă n-aş fi eu să-i ţiu de scurt... Unul mi-e frate, altul prieten, altul nu mai ştiu ce mi-e. M-am obişnuit cu ei şi oricum e mai bine aşa decât altfel. Sau e totuna. Numai uneori îmi vine un fel de plictiseală şi nu mai înţeleg ce caut sus pe frânghiile alea, unde nu fac nimic şi aştept să se termine numărul nostru.

De obicei nu fumez, dar nu sunt obişnuită să refuz ce mi se dă — fiindcă *nici* nu sunt obişnuită să mi se dea — aşa că ţigara dumitale am primit-o. Cred că nu te-ai supărat.

Am lăsat-o să vorbească vreme multă. Numai ţiu minte astăzi despre câte mi-a povestit. Lucruri obişnuite, întâmplări mărunte, reflexii, întrebări, amintiri — toate spuse indiferent, cu voce egală, potolită şi cu o lipsă de sclipire în ochi, care spunea cât de puţină importanţă aveau toate acele lucruri şi eu care le ascultam, pentru ea care le spunea din oboseală probabil. Am ieşit târziu, aproape de două. Staţiile de metro se închiseseră de mult şi taxiuri nu se vedeau. I-am propus să vie la mine.

— Nu se poate.

— Ba da, se poate. Te chem ca să dormi, nu pentru altceva. E mai aproape şi e mai simplu.

S-a gândit puţin şi am văzut bine că în momentul acela nu avea ezitări de pudoare ci, că socotea cât era de comod sau de incomod să vie. Până la urmă, cred că şi-a spus că era mai simplu aşa.

— Viu.

Ne-am urcat la etajul III, într-un hotel din apropiere unde locuiam şi, cum nu aveam decât un singur pat, i-am spus că eu am să mă culc în odaia alăturată, într-un fotoliu. Eram de bună-credință.

— Nu, mi-a răspuns. O să dormi în pat. E destul de mare pentru amândoi şi nu e imposibil să ne înțelegem.

Am primit pentru că mi-era totuna şi nu mi se întâmpla pentru prima oară să mă culc cu o femeie prieteneşte, în camarad, căci adesea, după o petrecere, se întâmpla să vie sus la mine diverşi amici şi amice şi atunci dormeam cum se nimerea.

Dar când am făcut întuneric şi după ce am descoperit căldura cunoscută a perinelor, răsuflarea femeii de lângă mine, rară cum era şi ascunzătoare de nu ştiu ce tristețe intimă, mi s-a părut atât de amicală şi de veche şi, în zgomotul surd al ploii ce încă se auzea din stradă, palpitarea trupului ei era atât de apropiată încât i-am căutat mâinile şi i le-am petrecut după gâtul meu, fericit că o am lângă mine.

S-a lăsat în voia mea, fără nicio mustrare pentru cuvântul meu călcat, dar de asemeni fără entuziasm, supusă şi absurd de liniştită. Avea un gust de miez de pâine şi senzația asta, pe care o port încă în mine, este singurul lucru cert, care mi-a rămas pe urma Arabelei, astăzi după atâția ani de trai comun şi după alți atâția de despărțire.

Când am lăsat-o din brațe, s-a întors spre fereastră şi a adormit imediat, adânc.

Îmi spusese doar că era obosită.

II

N-am încercat niciodată să explic nimănui cum a rămas Arabela cu mine şi cum am primit eu, atât de îndărătnic în dorul meu de libertate, această complicație plină de urmări grele.

Totul a fost aşa de simplu şi de nesocotit, încât, sunt sigur, orice explicație ar fi fost falsă.

Arabela a rămas din lene. Aşa cum venise.

— Ce ar fi, i-am spus eu a doua zi, dacă n-ai pleca mai departe în turneu şi ai rămâne aici?

— Ştiu eu? Să încercăm.

Seara, am găsit-o la mine în cameră, instalată simplu. Îşi adusese o valiză mică şi câteva obiecte de toaletă: tot bagajul. Am întrebat-o cum aranjase cu tovarăşii ei.

— Au plecat.

— A fost greu?

— Nu. Le-am dat socotelile şi s-au dus. Oricum eu nu făceam nimic.

Ar fi trebuit să fie jenantă situația mea față de femeia aceasta, pe care o cunoşteam de o zi şi care, pe un singur cuvânt, aruncat într-o doară, părăsea o existență şi, oricum, o carieră, pentru ca să se instaleze în viața unui bărbat străin, cu care nu avea nimic comun. Dar cum să explic sentimentul de linişte pe care l-am avut din acel prim ceas, aerul familiar pe care Arabela îl aducea în odaia mea, timbrul de amintiri comune pe care îl simţeam în pasul ei prin casă?

Ştia să deschidă exact sertarul care trebuia, să găsească lucrurile la locul lor, să aprindă lumina, fără să mă întrebe pe mine unde este priza, să aşeze o carte în raftul ei obicinuit. Le găsea pe toate, singură, din instinct. Din vocaţie, probabil.

Am ieşit împreună să cinăm, pe urmă ne-am dus la un cinematograf din cartier şi ne-am întors târziu acasă, fără nicio grabă, cel puţin din partea mea, căci deşi îmi plăcea căldura braţului ei şi mă gândeam cu plăcere că peste puţină vreme o voi avea întreagă şi goală lângă mine, în pat, totuşi senzaţia asta mi se părea cunoscută, totul având un gust de iubire veche şi de pasiune calmă, ca şi cum între ea şi mine ar fi fost lungi ani de înţelegere fizică.

Am fost viaţa mea toată un zăpăcit şi un ursuz, rebel ori de câte ori o femeie a încercat să rămână legată de mine, preocupat exclusiv de libertatea mea de a dispune, celibatar din predestinare şi nu înţelesesem până atunci cum ar fi fost cu putinţă o căsnicie, simplul gând de a regăsi în fiecare noapte acelaşi trup, cu aceleaşi tresăriri, părându-mi-se absurd, mie doritor veşnic de surprize şi acorduri trecătoare.

Prin ce miracol Arabela învinsese din primul ceas chemarea mea de vagabond în iubire şi mă fixase, aş izbuti poate să spun dacă mi-aş da osteneala, dar de ce să încerc explicaţii de psihologie pentru un lucru atât de firesc şi pe care îl acceptasem cu atâta bunăvoie? Nu, nu. Arabela ar râde dacă ar ceti.

Tot ce ţin minte, este că mirosea frumos. Avea o aromă ştearsă de parfum, pe care sângele ei îl încălzea dându-i un gust personal, o nuanţă de miros animal, amintitor de noapte. Era de necrezut cum apa de colonie, inexpresivă şi chimică, se transforma, în dantelele ei, într-o aromă atât de învăluitoare şi de pierdută, de parcă ar fi făcut parte din respiraţia ei.

— *Que tu sens bon,* îi spuneam sincer, când voiam să-i spun cât o iubesc şi mi-ar fi foarte greu să traduc vorba asta în româneşte Cred că ar suna ridicol.

Seara, când mă întorceam de la lucru, tresăream de departe la amintirea acestei arome, care îmi umplea gura şi nările, ca un cald miros de castane coapte şi aveam o grabă de adolescent, când urcam scările, până ce, ajuns în sfârşit în casă, puteam s-o strâng în braţe şi să-mi lipesc obrazul de al ei.

N-am avut multe femei în viaţa asta a mea. Destule oricum. Atâtea câte poate avea orice bărbat de urâţenie obişnuită, când e amabil şi când ştie, uneori, să fie stăruitor. Nu mă laud cu asta, căci ştiu prea bine că cel din urmă amic al meu, mai înalt decât sunt eu, mai brun şi cu un obraz mai plăcut, a cunoscut de zece ori mai multe „aventuri". Oricum n-am întâlnit niciodată o femeie — şi au fost unele pe care le-am iubit —, niciodată una, care să-mi fi dat senzaţia aceasta de voluptate odihnită, pe care o găseam în braţele Arabelei, respirându-i mirosul de carne tânără, destinsă în lene şi indiferenţă.

Fiindcă Arabela nu era „femeia pasionată". Când a început ceea ce s-a numit „degringolada" mea, când adică mi s-a comunicat din ţară, de la Minister, că sunt pus în disponibilitate, ştiu că prietenii mei cei mai binevoitori îmi plângeau de milă alarmați, dând de veste pe unde puteau că am căzut pradă unei femei fatale. Râdeam, privind-o pe acea femeie fatală, în rochiile ei de casă, aproape totdeauna de culoare aspră și caldă, umblând ca o adevărată gospodină prin cameră, ca să dreagă un lucru sau ca să-mi pună la îndemână o carte, pe care eu o rătăcisem. Era ceva atât de conjugal și de matern în ea (aerul ei grav din seara în care o cunoscusem, încruntarea poruncitoare, cu care acum îmi purta mie de grijă, cum atunci îi purta de grije lui Beb sau lui Dik) încât gândul că cineva ar putea să o ia pe Arabela drept o eroină sumbră de roman mă făcea să râd copilărește, cu gura plină.

— Ce te-a apucat, Ștefan? De ce râzi?

— Nimic, dragă fată. Îmi place să te privesc.

— Nu ești serios. Nu ești serios deloc.

Nu. Nu eram serios. În ziua în care, terminându-se lucrările preliminare ale comisiei internaționale la care fusesem trimis ca expert medic al Ministerului Sănătății Publice, ar fi trebuit să mă întorc în țară și să depun referatul meu, cuminte cu adevărat ar fi fost să mă întorc. Este ceea ce m-a sfătuit și Arabela să fac.

N-am putut. Nu spun că m-aș fi simțit nenorocit, nu pretind că fără ea n-aș fi fost în stare să trăiesc, nu cred că despărțirea ar fi fost enorm de dificilă. Nimic din toate acestea. Totuși n-am plecat. Să renunț la ea, la apropierea ei, la corpul ei rotund, puțin prea rotund, dacă trebuie să fiu drept, dar atât de cald și atât de amical, să uit acele două brațe calme, pe care le desemnam seară cu seară, de la umăr la încheietura mâinii, cu buzele — mi se părea într-adevăr un efort prea complicat. În țară, cu mine,

pe de altă parte, nu puteam să o iau, din foarte multe pricini (între care trebuie să socotesc și oarecare lașitate, căci mi-ar fi fost greu să apar cu Arabela în București unde mă așteptau o mulțime de prieteni onorabili și, mai ales, o femeie — Maria — pe care o iubisem pe vremuri inutil și la a cărei stimă țineam și țin încă, tocmai pentru că niciodată n-am izbutit să trec cu ea dincolo de o afecțiune controlată scrutător de o parte și de alta).

Să plec de acolo — era așa de plictisitor! Am rămas simplu, fără nimic eroic în decizia asta, așa cum pe vremuri, în timpul liceului, mi se întâmpla uneori, în anumite dimineți de iarnă să mă trezesc în zori, să mă uit alarmat la ceas și pe urmă, după o scurtă ezitare, să-mi trag plapoma peste cap, decizând fericit: azi nu mă duc la școală.

Nu mă mai duceam la școală, nici în zorii acelei zile de ianuarie, când valiza mea diplomatică mă aștepta pentru București și, când privind prin ferestrele largi ale camerei noastre treizeci de centimetri de cer parizian înnourat, i-am spus Arabelei că rămân.

Sancțiunile au urmat repede. Un avertisment în primul rând pentru gravă neglijență în serviciu. Pe urmă punerea în disponibilitate. Dacă n-am fost dat în judecată și n-am fost pedepsit mai grav, este pentru că între timp, Andrei Giorgian, un prieten, fost mai de mult deputat de Turda din diletantism, ajunsese foarte serios subsecretar de stat la Externe, și pusese, se pare, o vorbă bună pentru mine. De altfel Andrei mi-a scris personal o scrisoare (m-a amuzat mult, țiu minte, faptul că era trasă la mașină și pe o hârtie cu antetul ministerului) în care îmi atrăgea serios atenția asupra ușurinței mele.

În post-scriptum, mă anunța că se căsătorește oficial cu Maria (cu care de altminteri trăise multă vreme înainte, aceeași Marie căreia cu câțiva ani în urmă îi făcusem într-o seară de bal mărturisiri inabile, de care și astăzi mă căiesc). N-am înțeles de altminteri acel post-scriptum, căci căsătoria lor fusese anunțată în ziare și eu îi felicitasem la timp prin scris.

Am primit toate aceste reproșuri și chemări amicale la ordine, cu nepăsare. Nu fiindcă aş fi vrut să provoc sau să înfrunt pe cineva. Nu. Dar pentru că nu aveam ce să le răspund și mai ales nu puteam să vorbesc despre Arabela, despre fericirea potolită pe care o găsisem iubind-o, despre voluptatea lentă, ordonată și limpede a nopților mele din rue Tholozé. Era comic să știu că în ochii lumii eu sunt căzut pradă acestei fete brune care, în clipele ei cele mai ascuțite de pasiune, nu știa să surâdă altfel de cum surâdea altădată, sus, în leagănul de mătase, absentă și ostenită.

III

Lucrurile au mers foarte bine, cât timp am avut bani. Vreo patru luni. Îmi rămăseseră din vremuri bune un cont în bancă de aproape 30 mii de franci. Destul pentru a nu-mi fi pus din capul locului probleme prea grave. Deocamdată aveam cu ce trăi — și dincolo de asta, fără să fi fost boem din fire, nu mă mai interesa nimic.

Din aceste prime luni ale iubirii mele cu Arabela nu am aproape deloc amintiri. Văd o Arabela cuminte, monotonă și casnică, lăsându-mă să umblu ziua pe unde voiam, așteptându-mă acasă, docilă, făcându-se mică la brațul meu, când ieșeam în lume, destinzându-se noaptea în pat, ca o pisică albă și mormăitoare, când era foarte frig afară, foarte cald în casă și mă apropiam de ea să o sărut

Uitasem că am o meserie, uitasem că ar fi trebuit să lucrez și redevenisem într-un fel studentul dezordonat din alte vremuri, care își lăsa în anul întâi lecțiile de anatomie, pentru concertele Colonne. De astă dată îmi găsisem altă ocupație: mă plimbam dimineața la Luvru, iar după-masă, citeam la Biblioteca Națională, totdeauna la același fotoliu —

118 — şi sub aceeaşi lampă cu glob verde, *Vieţile pictorilor* de Vasari.

Îi eram recunoscător Arabelei de a mă fi scos, fără voia ei, de pe drumul unui destin rezonabil şi de a fi făcut din domnul serios, pe care îl cunoscuse în acea seară trecută de noiembrie, un ins care uita că e doctor, expert şi diplomat, pentru a redeveni ceea ce el voise să fie totdeauna: un om tânăr.

Vara, am plecat la Talloires, unde am rămas într-o pensiune foarte ieftină, dar cu aparenţe de mondenitate (ceea ce flata gustul burghez al Arabelei) şi am jucat acolo cu bună-voie rolul „tânărului menaj fericit", într-o societate de oameni cumsecade şi bârfitori. Ce strălucitoare de orgoliu era Arabela în mijlocul prietenelor ei din pensiune, toate soţii de treabă, şi cât de bine îi şedea de astă dată aerul de „femeie măritată", ei care plimbase atâţia ani printr-o lume dubioasă şi agitată o frunte de logodnică. Eram cu adevărat mulţumit de a-i fi dat femeii aceleia singura voluptate, pentru care probabil fusese sortită: iluzia amorului legitim. Şi mă bucuram văzând cum Arabela îşi pierdea cu încetul dunga de îndoială — poate de panică — ce îi umbrea uneori, mai de mult, surâsul.

Aceste luni idilice, s-au terminat brutal odată cu întoarcerea la Paris când, făcând socoteala banilor ce îmi mai rămâneau, am găsit un rest de 6000 de franci.

— Trebuie să fac ceva, i-am spus Arabelei şi am ridicat încurcat din umeri.

— Trebuie să facem ceva, a corectat ea.

Seara, când m-am întors acasă, am găsit-o bine dispusă, fără exagerare ce e dreptul (căci lucrurile erau destul de serios încurcate) dar în orice caz foarte curagioasă şi mai ales decisă asupra ceea ce urma să facem.

— Ascultă, Ştefan, 6000 de franci sunt bani foarte mulţi. Tu n-ai cum să ştii asta. Ne vor ajunge cel puţin cinci luni de aici încolo. I-am spus adineauri portarului că de la 15 poate să dispună de apartament. O să ne mutăm în alt cartier, de preferinţă pe malul stâng, spre Porte d'Orléans sau Porte de Versailles. Sunt camere ieftine pe acolo şi cu 150— 200 de franci, cu siguranţă găsim una bună, chiar dacă o fi cu un etaj mai sus. O să mâncăm seara acasă, mă îngrijesc eu de asta. Ziua la un restaurant mai mic; se mănâncă foarte curat, ai să vezi. O să stăm mai mult pe acasă şi când o să ieşim —ei bine, când o să ieşim, mi se pare că există şi o clasă a doua la metro — nu?

— Ei, pentru 45 de centime.

— N-ai dreptul să vorbeşti aşa: habar n-ai ce înseamnează 45 de centime. A — şi să nu uit: încearcă să fumezi *gauloise*: sunt mai ieftine şi mai gustoase.

— Mizeria care va să zică... am reflectat cu un oftat într-adins exagerat, ca să ascund reala mea îngrijorare.

— Nu mizeria. Certitudinea. Pentru cinci luni, numai, dar, oricum certitudinea. Pe urmă... ei, pe urmă o să vedem.

Redevenea Arabela scrutătoare şi stăpână, pe care o văzusem în prima seară, în cabina ei de la Medrano, trecându-şi în revistă partenerii şi împărţindu-le scurte porunci, pe care ei le primeau cu supunere.

În zece zile eram mutaţi. Arabela aranjase totul — tratative, aconturi, certuri, plictiseli — în timp ce eu, după câteva zile de panică („ce e de făcut?... ce e de făcut?”) îmi reluasem rătăcirile metodice prin mahalalele pariziene, cu rare opriri în galeriile de tablouri sau în librării, de unde seara mă întorceam ostenit, dar cu sentimentul nespus de calm, că este cineva care să cugete pentru mine la „greutățile vieții” — cum zicea cu gravitate Arabela, când se întâmpla să discutăm serios între noi.

Noua noastră reşedinţă era o cameră mică, la etajul al 6-lea — ultimul — într-un corp de case negre, cu zidurile lepros tencuite, într-o curte imensă, cu ierburi neîngrijite şi cu foarte mulţi copii. Undeva pe lângă Porte de Versailles. Nu-mi aduc aminte să fi fost o singură zi, în care să nu fi văzut pe la ferestre rufe ude întinse la un soare mai mult presupus, căci nu se vedea niciodată printre streşinile unite. Se auzea în fiecare zi, la acelaşi ceas, un fonograf cu discuri vechi — voce răguşită, încăpăţânată, care nu ştiu la ce etaj anume se ascundea, căci n-am izbutit niciodată să o localizez. Până la noi, sus, urcam o scară complicată şi mă opream de vreo cinci ori, la diferite uşi, pe care citeam aceleaşi cărţi de vizită boeme: Alexandre Merenski, *artiste-peintre*, Theodor van Haas-tenor, Marcel Chardeş — *paysagiste.* Numai pictori, poeţi şi cântăreţi — societate dubioasă, care trăgea a sărăcie şi în mijlocul căreia mă simţeam străin, eu care nu avusesem niciodată nimic comun cu arta şi care, în afara unui gust destul de relativ pentru cărţi, nu-mi recunoşteam niciun fel de chemare.

Totuşi... Cum uitam de cartier şi de vecini, de zidurile multicolore ale casei, de curtea pavoazată cu izmene ude fâlfâind în vânt la ferestre, de scara tapetată cu igrasie şi cărţi de vizită artistice, cum uitam de toate acestea şi de totul, când deschideam uşa să intru în camera noastră de la al 6-lea, cameră din care geniul casnic al Arabelei făcuse un cadru de ordine strictă şi de graţie uşoară, de la culoarea de lemn dat la rindea a mobilelor, până la florile reci de iarnă, care n-au lipsit niciodată de la masa noastră, nici în zilele când n-au fost bani de pâine! Ar trebui să râd în amintire de frumuseţea prea onestă a camerei aceleia, prezidată de şorţul alb de gospodină, pe care Arabela îl purta cu vagă mândrie — dar dacă nu râd, este întâi pentru că am fost totdeauna un ins lipsit de gust şi în al doilea rând pentru că acolo, în camera aceea, a rămas ceva de care nu se râde.

Ne-am făcut repede cunoscuţi în cartier. Arabela s-a interesat în primul rând de furnizorii ei, contând pe vremuri mai grele. I-a cultivat cu îndărătnicie şi amabilitate. Se avea foarte bine cu vânzătoarea de la lăptăria Maggi din colţ, îl saluta amical pe măcelar, se interesa de copiii brutarului, care erau mereu bolnavi şi pentru care Arabela cunoştea leacuri diverse. Datorită acestor relaţii atât de utile, ne câştigaserăm oarecare prestigiu prin vecini şi ţiu minte că Arabela fusese aproape mândră într-o zi, când aflase, cu o săptămână mai devreme, printr-o confidenţă a brutarului, că pâinea se va ieftini de la 2,40 la 2,35. Nu mai ţiu minte, dacă nu m-am simţit şi eu măgulit de întâmplarea asta care, oricum, făcea din noi, în oarecare măsură, un fel de notabilităţi ale cartierului.

Când treceam seara, dinspre squarul Vaugirard spre casă, la braţ de obicei, pentru că ne iubeam şi pentru că ne era frig, amicii noştri ne surâdeau din prăvăliile lor respective şi nu odată am auzit în urma noastră, şoptindu-se complice: *„Voila le jeune menage du sixième qui passe.”* Tânărul menaj de la al 6-lea, eram noi şi porecla asta, dacă mie nu-mi displăcea, pe Arabela o fericea de-a dreptul, pentru tot ce era respectabil în situaţia noastră.

Ne opream în drum să târguim pentru masa de seară şi admiram ştiinţa ei de a inventa, de fiecare dată, cu bani puţini şi cu mâncăruri slab variate, o masă nouă şi o mică surpriză. Am încercat de multe ori de atunci să-mi organizez un prânz asemănător acelora şi n-am izbutit, ceea ce — oricât ar părea de copilăros — mă dezolează. Mi se întâmplă uneori să mă gândesc la Paris, să visez o reîntoarcere acolo, să mă revăd pe străzile acelea pe care le iubesc atâta, încât amintirea lor mă emoţionează ca amintirea unor oameni, dar trebuie să mărturisesc această prostie, că primul lucru pe care m-aş bucura să-l fac acolo, ar fi să intru într-o *charcuterie* şi să cer de 1 franc şi 25 de centime un sfert de *„céleri rémoulade”*. Aici, în România, am explicat tuturor gazdelor mele, formula mâncării ăsteia, dar cu toate experienţele făcute, ţelina cu sos de muştar, care mi se servea, nu era nici pe departe acel *„céleri rémoulade”* picant, aromat şi stimulator, care făcea bucuria dineurilor noastre, din rue d'Alezia, de la al 6-lea etaj, într-o cameră scundă, sub privirea Arabelei, înţelegătoare a tuturor lăcomiilor, cu atât mai mult când ele erau atât de nevinovate şi de ieftine.

Ea, care după ştiinţa mea nu avea niciun soi de vanitate, primind altădată complimentele care i se făceau la circ cu o ridicare obosită din umeri, primind mai târziu, când ajunsese la glorie, criticile entuziaste cu nu ştiu ce zâmbet de nedumerire, ei bine, ea, atât de indiferentă şi de simplă, se roşea copilăreşte de mândrie, când îi spuneam că o mâncare îmi place sau că un sos e reuşit. În serile acelea mă iubea îndoit şi când ne culcam o simţeam mai înfiorată şi mai recunoscătoare decât o ştiam obişnuit, după temperamentul ei de fată tânără, sănătoasă şi potolită. Erau voluptăţile ei intime de stăpână a casei, biată casă ce se ţinea greu pe picioare, din resturile unor bani ce se sfârşeau, în ciuda celor mai strânse socoteli. Lăsasem cu totul în mâinile Arabelei conturile şi nu mai aveam în buzunar decât gologanii pe care mi-i dădea pentru ţigări, căci chiar când se întâmpla să găsesc bani — un împrumut, o carte vândută, un ceas amanetat... — îi dădeam tot ei, care cu sânge rece lupta cu sărăcia, datoriile şi furnizorii, biruindu-le din ce în ce mai greu.

Nu era nimic mai dificil de dus decât neplata chiriei şi dacă despre zilele de foame, despre marşurile forţate pe jos, din cauza lipsei de tichete pentru autobuz, dacă despre hainele roase îmi aduc astăzi aminte cu oarecare nostalgie, când mă gândesc la cei 175 de franci lunar, pe care nu aveam să-i plătim proprietarului, tresar de spaimă şi îmi pare rău că nu pot să uit definitiv capitolul ăsta. Dimineţile de iarnă, când trebuia să coborâm scările tiptil, nu cumva să ne surprindă cineva dezertând! Nopţile târzii, când făceam pe trotuar ocolul casei, până după 12, aşteptând să se stingă lumina în loja portarului, ca să putem urca, lipiţi de perete şi cu respiraţia tăiată, şase etaje — unul, încă unul, încă unul — tremurând la gândul că, dintr-un moment într-altul, cineva ne-ar putea striga din urmă şi întoarce din drumul nostru către salvare. Salvarea era uşa din susul scării, uşe pe care o trânteam după noi cu un oftat de uşurare, închizând-o cu cheia de două ori şi rezemându-ne de ea ca de poarta unei cetăți foarte greu cucerită.

Începea atunci o noapte lungă, plină de uitare și de pace, în care ne înfundam cu nădejdea că nu se va sfârși și ne cuprindeam unul pe altul într-o îmbrățișare înceată pe care o gradam voluptos de la sărutare la spasm, până ce somnul venea să acopere oboseala noastră de sărăcie și amor.

Capul Arabelei îmi cădea atunci greu pe umăr. Îmi plăcea să-i privesc în întuneric reflexele de cărbune ale părului.

IV

Eram încă în plină iarnă, când a trebuit să ne gândim serios la o soluție — eu alarmat și ineficace, Arabela calmă și practică.

— E posibil să viu mai târziu astă-seară, mi-a spus într-o zi. Așteaptă-mă în scuar, peste drum de poștă, între 7 și 8. Să vedem...

S-a întors seara cu ceva mizer și nesigur: un angajament de acrobată, într-un fel de teatru-cabaret, la periferie. Douăzeci și doi de franci seral.

— Bine, Arabela, vrei să reîncepi asta?

— Nu vreau să reîncep nimic. Și mai puțin decât orice, „asta". Vreau să ne plătim chiria.

Se întorcea spre „asta", fără dezgust și fără revoltă, cu simpla conștiință că trebuie să lucreze și să câștige. Nu existau pentru ea probleme și ezitări.

— Trebuie, ce vrei?

Pe exact această socoteală simplă, avea să se sprijine o lună mai târziu, cerându-mi să viu și eu la teatru, să fac cu ea un duet.

Sunt lucruri de acestea abominabile, care spuse cu un ton simplu ca al Arabelei, devin absolut firești, încât, deși în principiu îți dai seama de enormitatea lor, în fapt le accepți fără replică.

— Ştii, de săptămâna viitoare se schimbă programul. Eu termin cu acrobaţia şi intru în dans. Un dans apaş. Trebuie unul cu acordeon şi tu parcă ştii să cânţi la pian.

Am primit. Dacă aş sta să explic cuiva care mă cunoaşte acceptarea asta nu aş spune decât prostii şi n-ar înţelege cu siguranţă nimic. Am primit.

O, serile din Montrouge, în cabaretul acela — jumătate teatru, jumătate bal — unde îmi desfăceam acordeonul cu tonuri tulburi, urmărind dansul Arabelei, comic prin neîndemânare (căci nu fusese niciodată dansatoare) dar elegant prin înălţarea instinctivă a trupului ei, care ştia să asculte frumos o melodie! Afară era viaţa cealaltă, din care plecasem ca un zănatec, şi în care mă puteam întoarce oricând, cu preţul unui mic efort — dar sentimentul evadării mele voluntare mă făcea să iubesc înzecit soarta pe care o întâlnisem, între mesele acelea cu consumatori entuziaşti şi între paharele lungi cu mentă verde. Hotărât, îmi plăcea noua mea carieră şi uneori, când aveam succes şi mi se cerea să repet un cântec, acompaniat de vocile tuturor băutorilor din local, aveam o uşoară tresărire de orgoliu, care vestea probabil în mine ivirea cabotinului.

De acolo am trecut mai departe, prin cinematografe de cartier sau baluri *musette* şi ne-am schimbat de câteva ori „genul" după exigenţele programului, astăzi servindu-i Arabelei de *speaker* la un număr de acrobaţie uşoară, mâine acompaniindu-i la pian un dans sau, la nevoie, făcând cu ea câţiva paşi, când dansul cerea neapărat un partener.

Nimerisem o stagiune admirabilă, în anul acela în care, pe bulevard, se introduceau primele instalaţii de film sonor, iar cinematografele „mute" din cartier, alarmate de concurenţa noii invenţii, încercau să-şi reţină publicul, cu „atracţii în afară de program" (cum scria pe afiş). A fost atunci o afluenţă enormă de „oameni şerpi", „femei sirene", „dizeuri", acrobaţi şi imitatori, între care ne găsiserăm şi noi un loc bun, căci cererea era mare şi programele se schimbau des, ceea ce ne silea să facem adevărate turnee pe la porţile Parisului, din mahala în mahala, fără să depăşim nici o dată un cerc interior care trecea la sud pe la Denfert-Rochereau, iar la nord pe la Batignolles. N-aş fi crezut că vom trece vreodată peste aceste hotare de foburg, dincolo, în centrul Parisului, unde firmele luminoase şi afişele în culori străluceau depărtat, inaccesibile.

Totuşi, foarte curând, s-a întâmplat să cunosc un tânăr poet şi pederast, cu bune relaţii prin lumea localurilor de noapte, şi băiatul acesta, care o văzuse pe Arabela dansând, s-a aprins de entuziasm pentru arta ei şi s-a jurat să o lanseze. Era neserios desigur şi eu, care în toate istoriile acestea păstram destul simţ critic şi ştiam bine că dansul iubitei mele nu preţuia mare lucru, am primit aceste făgăduieli de glorie cu suficientă moderaţie. Nu e mai puţin adevărat, că am trecut realmente, mulţumită lui, în program la Bobino, cabaret cu renume popular în Montparnasse şi că astfel am dansat cu Arabela, timp de două săptămâni, în plină rue de la Gaîté, fără să ne remarce niciun cronicar desigur, dar câştigând câteva fabuloase sute de franci.

Ne-am mutat, desigur din mansarda de la al 6-lea, fără să ne părăsim însă cartierul, care ne devenise într-un fel indispensabil, Arabelei pentru relaţiile onorabile pe care şi le făcuse acolo, mie pentru culorile locului şi pentru armonia surdă a zgomotelor de mahala, cu care mă împrietenisem într-atât, încât nicăieri n-aş fi cetit sau gândit mai bine, decât în acea avalanşe de sunete — un oblon de prăvălie ridicându-se cu un lung uruit zimţat, un şuierat de fabrică, un cântec pierdut de armonică, o înjurătură cutremurătoare urcând din stradă, unde s-au încăierat doi şofeuri.

Place de la Convention! Uneori, seara, când mi-e greu să adorm, mă închipui rătăcind cu mâinile în buzunare şi cu pardesiul desfăcut, din mijlocul pieţei ăsteia spre Porte de Versailles şi o iau încet în sus, întâi pe trotuarul din dreapta, pe urmă pe cel din stânga, oprindu-mă cu luare-aminte în faţa fiecărei prăvălii, ca să-i revăd amănunţit firma, vitrina cu mărfuri ieftine şi somptuoase, geamurile aburite... Mirosea a cartofi fierţi, a scoică, a carne de curând tăiată, a banane... Era în jurul meu un desfrâu de mărfuri aruncate la întâmplare, stambă, peşte, portocale, nasturi şi bretele, unt, ouă, conserve. Şi glasurile care se loveau în văzduh şi luminile care se salutau de la un trotuar la altul... Revăd feţele cunoscute ale oamenilor de acolo, bătrâna surâzătoare din pragul Hotelului Messidor, tânăra vânzătoare de artişouri din colţul străzii Blomet, negustorul de sticlărie de peste drum, care semăna cu Napoleon al 3-lea şi care, pentru motivul că autobuzul X se oprea drept în faţa prăvăliei lui, căpătase maniere de şef de gară...

Şi o văd pe Arabela coborând de sus, dinspre rue de la Croix Nivert unde locuiam noi, în impermeabilul ei scurt, strecurându-se grăbită printre trecători, dar oprindu-se îndelung la uşa unei prăvălii, ca să cumpere un cap de aţă, privind cu o uluială de copil vitrinele mai mari şi numărându-şi în gând banii care îi rămâneau în buzunar, trecând mai departe să târguiească o sticlă de vin de la Primistere unde se dădeau bonuri de premii, pe care ea le colecta cu seriozitate, în nădejdea să câştige într-o zi serviciul de masă „pentru 12 persoane” fotografiat în galantar. Asta nu numai în zilele grele, când ne luptam cu chiria neplătită şi cu tichetele ultime de autobuz, ci şi mai târziu, când câştigaserăm oarecari bani şi făcuserăm din noul nostru apartament din Croix Nivert o casă plăcută. Arabela a refuzat cu încăpăţânare să se conformeze situaţiei noastre de artişti, care au jucat odată, la Bobino şi deşi în urma acestui eveniment, cunoscuserăm o seamă de „tipi bine” care ne frecventau, ea vroia să rămână mai departe o gospodină, exagerând uneori cu ostentaţie grijile ei menajere.

Foarte greu de definit genul noilor noştri prieteni. Vagi pictori, vagi poeţi, vagi critici — toţi tineri şi dezabuzaţi, culeşi din cafenelele din Montparnasse la ore târzii de noapte, unii invertiţi, alţii numai snobi (de un snobism al desfrâului, pe care îl afişau violent) alţii, în sfârşit, cei mai puţini, băieţi de treabă, dar leneşi şi deocamdată fără ocupaţie. Nu-mi puteam da seama exact de situaţia lor, deşi aproape toţi pictau, scriau sau făceau teatru, unii dintre ei vorbindu-mi precis despre relaţiile lor literare (arătându-mi la nevoie o scrisoare autografă a lui Cocteau) sau despre succesele lor de mai de mult — pentru dovedirea cărora aduceau un afiş vechi sau câteva rânduri elogioase publicate cu câţiva ani în urmă, în „Nouvelles Litteraires”. Mă interesau pentru pitorescul lor, pentru agitaţia pe care o aduceau în cele două camere ale noastre, unde altfel n-ar fi domnit decât dispoziţia Arabelei egală şi potolită ca un foc sub cenuşe. Dacă aveau talent, dacă erau chemaţi să facă ceva în artă — nu ştiu. Poate da. Nu mă pricep la asta, dar nu m-aş mira ca între timp unul-doi dintre ei să fi ajuns departe şi dacă aici unde sunt acum aş mai ceti ziare străine, poate că aş afla veşti bune despre ei.

Spre noi îi adusese un gust naiv de frondă, căci era cu siguranţă revoluţionar să dispreţuieşti, ca ei, spectacolele Operei Mari, ca să admiri în schimb o dansatoare de bal popular, de la porţile Parisului. Nu scrisese unul dintre ei, într-o foaie de avangardă — una din acele foi incendiare, care sunt citite de exact 17 oameni, dispuşi să răstoarne pământul — nu scrisese că Wagner, tot, ar trebui ars şi Bruno Walter (care dirija atunci la Operă, *Maeştrii cântăreţi*) expulzat, pentru ca în locul lui şi al lui Wagner să vie iubita mea Arabela? Aceeaşi Arabelă care de altfel nu-i putea suferi pe nici unul, fiindcă ei nu-i plăceau decât oamenii cumsecade şi aşezaţi, detestând fără iertare tot ce era aventuros, boem şi „artist”. Fata asta care venea dintr-o lume de circ, după o copilărie dubioasă şi după rătăciri nesfârşite prin toate târgurile, fata asta mai degrabă facilă, decât virtuoasă, căci cel puţin mie îmi cedase din prima seară fără a fi aşteptat să insist, avea o aversiune burgheză pentru tot ce nu era legitim şi curat. Suferea în societatea pederaştilor şi a lesbienelor care abundau prin culisele barurilor unde jucam şi era îngrozită de moravurile amicilor noştri recenţi, între care trecea cu o încruntare castă, vindicativă.

Într-o seară, după un lung dineu cu scoici şi vin alb, în atelierul unui pictor tânăr, unde ne întâlniserăm întâmplător cu o bandă de fete zăpăcite şi de băieţi ameţiţi, am fost duşi cu de-a sila în automobilul unui amic, spre Bois de Boulogne, să asistăm la o „partouză”. Nici eu, nici Arabela nu cunoşteam decât din auzite şi foarte vag înţelesul termenului ăstuia, ştiind doar că era vorba de anumite rituri sexuale, ce se săvârşeau în comun, la Bois, în aleile cele mai întunecate.

Experienţa a început misterios, cu câteva schimburi de semnale luminoase, de la automobil la automobil, stingându-se şi aprinzându-se brusc farurile. Ni s-a explicat că acesta era semnul de recunoaştere, între iniţiaţi. Un lung şir de limuzine înainta cu farurile stinse, spre centrul pădurii şi uneori din acest şir se desprindeau două-trei automobile, care după semnele de rigoare coteau la dreapta sau la stânga împerecheate. Se pare că prima condiţie a unei „partouze” reuşite, era ca partenerii să nu se cunoască: bărbaţii îşi schimbau locurile, trecând de la o maşină la alta, şi schimbându-şi astfel, odată cu locurile, femeile. Pe întuneric, cu luminile stinse, cu perdelele lăsate, fără niciun fel de prezentare, fără să se vadă, aproape fără să-şi vorbească, se iubeau aţâţaţi de misterul acesta ieftin al întunericului şi al necunoscutului.

Lucrul până atunci mi se păruse legendar. Dar aveam acum înainte această defilare de trăsuri misterioase, urmăream prin portieră apelurile farurilor, vedeam strecurându-se în noapte umbrele celor care se înţeleseseră. Spectacolul era de o ascuţime care deştepta tot ce era în mine curiozitate, anulându-mi, mărturisesc, orice fel de rezervă morală. Nu: nu era dezgustător. Era numai pasionant. Trebuia să aibă cineva lipsa de imaginaţie a Arabelei, onestitatea ei primară, pentru ca să se revolte acolo, în numele bunei-cuviinţi. Se atârnase de braţul meu şi ţipa în gura mare că refuză să asiste la asemenea porcării (da, a spus porcării spre ruşinea mea şi jena oamenilor de gust care ne însoţeau). Între timp însă, amicii noştri ochiseră o limuzină albastră şi acum o urmăream în goană, ca să se depărteze de aleea aceea prea frecventată, în căutarea unui colţ mai prielnic primelor tratative. Era o cursă la care participam cu o sinceră palpitare, uluit de simplicitatea aventurii şi aşteptându-i, cu respiraţia tăiată, deznodământul — dar Arabela nu contenea să se zbată în braţele mele, ţipând că vrea acasă şi ameninţând că, dacă nu oprim, sparge geamurile.

— Sunteţi nişte porci, înţelegeţi? nişte porci. Şi tu, şi tu odată cu ei! De ce nu opriţi? Vreau să opriţi! Bandiţi ce sunteţi. Am să vă reclam la poliţie. Dă-mi un creion să le iau numărul. Dă-mi un creion, îţi spun!

Şi-a deschis poşeta, a scos de acolo un plic şi pentru că nu avea creion a luat rujul de buze cu care a scris pe plic, cu degetele tremurând, numărul maşinii care gonea înaintea noastră, în cinci cifre mari, copilăroase, cu o dungă groasă de roşu aprins. Era în gestul ăsta al ei de panică ceva care mărea tensiunea aventurii noastre, şi în momentul acela m-am simţit în plin roman detectiv.

Atunci un şuierat lung de alarmă a venit de undeva dinaintea noastră. Un şuierat şi un strigăt parcă. Am stopat brusc. A urmat un moment de tăcere încordată, în care nimeni n-a mişcat, toţi căutând cu urechea aţintită spre noapte. Era ca o oprire neaşteptată a unui tren, noaptea, în mijlocul câmpiei, pe un pod. Nimeni nu ştie ce s-a întâmplat, nimeni nu îndrăzneşte să bănuiască. O ciocnire? O catastrofă? O ameninţare? Nu se aude decât departe gâfâitul mecanic al locomotivei.

Pe urmă s-au desprins în jurul nostru umbre şi voci. Alergau câţiva bărbaţi înainte să vadă ce s-a întâmplat. Se auzeau dincolo de portierele închise ale automobilelor şoapte de femei alarmate. Am coborât. Ploua mărunt, liniştitor. Departe, se vedeau îngrămădindu-se lumini agitate. Arabela m-a urmat, păşind alături de mine, fără un cuvânt. Ne-am făcut loc printre maşinile oprite în jurul nostru şi am auzit, de câteva ori, dinăuntrul lor, lungi suspine ce sfârşeau probabil îmbrăţişări, pe care alarma nu le întrerupsese. Simţeam în aerul rece al acelei nopţi de martie un insuportabil miros de alcov, parfum sau sânge, nu ştiu bine.

La vreo sută de paşi depărtare, se făcuse un cerc larg de care ne-am apropiat cu teamă. Fusese un accident. O ghicisem după şoaptele oamenilor strânşi, după depărtarea lor respectuoasă de ceva care se afla în centru şi care abia când ne-am apropiat bine, am văzut că era un rănit. Se uitau cu toţii la el, de la distanţă, intimidaţi şi nici unul nu cuteza să se apropie. Era un copil de 16 ani, care trecuse acolo cu bicicleta şi fusese strivit de un automobil în plină goană, fără faruri.

Arabela şi-a făcut loc între ei şi a păşit înainte, singură între atâţia inşi. O buclă din părul ei negru îi căzuse pe frunte şi nu a avut nici grija de a o îndepărta, atât era de atentă şi gravă. A îngenuncheat lângă rănit şi l-a privit lung, fără să tresară. Şi-a suflecat pe urmă mânecile, a căutat o batistă curată şi a cerut apă. Cineva s-a grăbit să-i aducă, nu ştiu de unde, poate din carburatorul unei maşini.

A ridicat capul rănitului şi i l-a proptit de genunchiul ei. Se vedea sub lumina farurilor o ţeastă crăpată şi o şuviţă de păr însângerat. O femeie de lângă mine a ţipat atunci isteric. Purta o rochie elegantă şi boţită şi se vedea după obrajii ei aprinşi şi după respiraţia ei agitată că accidentul o surprinsese în mijlocul unui spasm. Arabela a privit-o lung, sever, — o privire pe care n-aş fi suportat-o cred, dacă mi-ar fi fost îndreptată.

Nu mai era nimic de făcut. Văzusem din capul locului că băiatul trântit acolo pe pământul ud era mort. Din vechile mele amintiri medicale, atâta lucru mai ştiam. De altfel sosiseră între timp agenţii. Am luat-o pe Arabela de braţ şi am rupt-o de acolo. Am mers amândoi pe jos multă vreme, fără să ne vorbim şi îi eram recunoscător ploii aceleia care cădea foşnitoare în jur, ajutându-ne să nu ne gândim la nimic, şi mai ales să nu ne gândim la noi. Mai încolo, departe, am dat peste un taxi rătăcit, care ne-a dus acasă în jumătate de ceas, timp în care Arabela a stat nemişcată într-un colţ, absentă cu desăvârşire.

Dar când ne-am regăsit în camera noastră s-a trântit îmbrăcată cum era pe pat şi a plâns despletit, cu sughiţuri, copilăreşte, plâns-zguduit care trebuia să răscumpere totul, pentru iertarea acelei nopţi.

V

Despre întâmplarea aceasta n-a mai fost deloc vorba, de atunci, între noi. Câteva zile, ne-am ocolit unul pe altul şi ne-am vorbit foarte puţin, despre altele, căutându-ne de lucru, ca să evităm a ne privi în ochi. Pe urmă, am uitat.

Astăzi, în amintire, violenţa Arabelei din acea seară, spaima ei, dezgustul de perversiune şi de moarte, pe care l-a dus câteva zile într-un surâs ostenit, mi se pare, din depărtare, mai puţin pueril şi purtând nu ştiu ce nimb de lumină, pe care atunci nu l-am înţeles, pentru că apropierea te împiedică să înţelegi atâtea lucruri.

Şi totuşi în aceste trăsături era probabil ceea ce mai târziu s-a numit de către critici „geniul” ei. S-au scris atâtea articole despre Arabela, despre arta ei, despre emoţia prezenţei ei în scenă — şi toate comentariile astea au trecut pe de lături. Eu însumi, care de la pian o urmăream cu toată stăpânirea mea posibilă, tresărind totuşi la chemarea glasului ei, eram intrigat de misterul acelei emoţii ca de misterul unei jucării, pe care tu ai inventat-o, dar care îţi scapă şi te depăşeşte.

Cine ar fi spus în ziua în care ni s-a propus să facem un număr de *chansonette* la acel cabaret-teatru din provincie, cine ar fi spus cât de departe ne va duce aventura asta măruntă? Nu eu în orice caz, pentru care propunerea era absurdă.

— O sută şaizeci de franci pe seară, spunea Arabela, nu este o afacere care se găseşte totdeauna.

— Nu, desigur. Dar când tu eşti acrobată sau cel mult dansatoare, nu văd, dragă fată, cum ai să cânţi, fie şi pentru de o sută de ori 160 de franci.

A râs, mirată de logica mea. A ei era mai simplă. Ni se propusese să cântăm într-un cabaret de provincie. Să cântăm, nu să dansăm. Vom cânta prin urmare.

— Dragul meu, am făcut o viaţă întreagă ce mi s-a cerut să fac. Ce vreau eu, ce ştiu eu, ce pot eu — nu m-a întrebat nimeni. Şi n-am stat să explic nimănui. Tu spui că oferta asta, care ne vine, este o confuzie. Se poate. Dar în primul rând este un contract şi un contract nu se pierde: se semnează.

Nu era prima oară când cedam în faţa Arabelei şi a aventurii. În câteva zile, programul nostru era gata. Repetaserăm febril — eu la pian, Arabela plimbându-se prin casă după treburi — câteva cântece la modă, vreo două romanţe clasice şi, pentru ca să ne măgulim publicul, o baladă auvergnată veche, din regiunea unde aveam să cântăm, baladă luată din confidenţele muzicale ale domnului Pierre, patronul magazinului de sticlărie, excelent bariton şi clarinetist în fanfara arondismentului. Vocea Arabelei mi se părea plăcută, dar numai atât şi în niciun caz nu aşteptam succesul stupid, strivitor, care avea să ne reţină o lună întreagă la acelaşi teatru şi pe urmă alte câteva luni, prin oraşele mari din Midi, porturi opulente sau staţiuni de sezon demodate.

Ce seri de sărbătoare, cu entuziasmul poate prea cordial al galeriei, care ne încuraja în gura mare, ca la un *match*, dar cu momente de linişte înfiorată, când toată sala rămânea cu respiraţia tăiată pe ultimul acord al acelei balade din Auvergne, pe care Arabela o cânta rar, cum ar fi depănat noaptea un ghem de mătase, urmărindu-i firul strălucitor, între degete.

Am simţit de atunci accentul personal de tristeţe, care ezita în cântecul Arabelei şi se zbătea să se elibereze de toate neîndemânările ei, de toate pozele şi atitudinile ei de „artistă" şi fără să ştiu bine ce delicat filon de emoţie regizam, m-am hotărât să încerc simplificarea numărului nostru şi să-i găsesc un program mai ordonat, decât acea pestriţă adunare de melodii, de la început.

Cei care mai târziu au ascultat-o pe Arabela la Paris, în acea seară de la Empire, rămasă celebră în cronica *music-hall*-ului, nu vor şti niciodată prin câte avataruri trecuse numărul nostru, până a fi ajuns la acea imagine perfectă pe care pe urmă au popularizat-o revistele ilustrate. Totul, rochia Arabelei, coafura ei dreaptă şi linsă, perdelele negre ce ne încadrau, ţinuta mea la pian, ordinea melodiilor în program, brăţara de argint, pe care Arabela o purta la încheietura mâinii stângi, braţele ei lungi lăsate leneş de-a lungul trupului cu mâinile împreunate ca două pasări pe genunchi, totul a fost cucerit lent, zi de zi, după nesfârşite corectări şi dacă m-aş sili să-mi amintesc, poate aş izbuti să spun astăzi precis, de când şi de unde datează fiecare detaliu al numărului nostru de *music-hall*, de la Brest sau de la Nîmes, căci, trecând astfel din oraş în oraş, simplificam cu fiecare nouă experienţă mişcarea noastră pe scenă şi decorul în care ne prezentam.

Lucrul cel mai dificil a fost să-i descopăr Arabelei un loc în scenă, căci, deşi calmă şi cu desăvârşire lipsită de trac, era complect incapabilă să-şi găsească o ţinută naturală în timp ce cânta. Nu ştia ce să facă cu mâinile, nu ştia cum să facă doi paşi, nu ştia de ce să se proptească. I-am schimbat în nenumărate rânduri locul, când lângă mine în picioare, aşa încât să pară că urmăreşte, peste umărul meu, notele, când la dreapta în primul plan al scenei, rezemată de o etajeră scundă, când în sfârşit în stânga, uşor înclinată pe coada pianului.

N-a mers în niciun fel şi a fost un adevărat triumf în ziua în care, la o repetiţie, i-am strigat exasperat să se urce pe pian. S-a aşezat foarte comod ca într-un fotoliu, şi dintr-o dată şi-a regăsit siguranţa de sine, căci bine instalată pe pian, picior peste picior şi cu mâinile unite calm pe genunchi, amintea vechea ei ţinută din leagănul de mătase, suspendat pe vremuri la circ şi îşi recăpăta acel zâmbet de melancolie şi indiferenţă, care o luminase cald din prima seară a cunoaşterii noastre.

Nu, nu ştiu de unde anume venea vibraţia intimă a cântecului ei, frumuseţea limpede şi totuşi aburită pe alocuri a melodiilor acelora. Ascult şi astăzi, uneori, la patefon unele discuri pe care le-am înregistrat atunci (din fericire atât de puţine şi atât de greu de găsit) şi mă întreb ce cheie îmi scapă pentru deschiderea misterului ăstuia, la care am luat totuşi parte şi care s-a petrecut sub ochii mei. Avea o voce mică, fără modulaţii, monotonă adesea, cu uşoare nuanţe false, dar de la primele sunete, părea să dea de o parte nu ştiu ce grele draperii, descoperind o fereastră largă spre vis.

Cânta cu aplicaţie şi cu stângăcie în acelaşi timp, ca un începător care dibuieşte la pian o melodie, surprins el însuşi la auzul ei şi aerul acesta de nehotărâre, de ezitare l-a păstrat şi mai târziu, atunci când succesul i-ar fi dat dreptul să fie cu totul sigură de ea. Dar era cu desăvârşire lipsită de vervă şi incapabilă de gesturi sau surâsuri ingenue, cântând orice — o baladă sau un cuplet — cu acelaşi glas egal şi silitor de copil trist.

Nu cred să-i fi surprins vreodată momente de cabotinaj sau măcar de orgoliu, căci avea conştiinţa că face o muncă nici mai bună, nici mai proastă decât alta şi dacă, în loc să cânte, ar fi trebuit să coasă sau să brodeze, sunt sigur că ar fi pus în asta aceeaşi bună-credinţă şi simplicitate. Era aici o socoteală onestă şi, curată, care nu avea nimic de a face cu „arta”, şi dacă într-adevăr cântecul Arabelei era emoţionant, asta nu venea nici din ştiinţa ei de a cânta, nici din vocea ei modestă, ci de altundeva, din oboseala ei intimă, din melancolia ei depărtată, ce arunca, şi în viaţă, peste lucrurile ei, peste amintirile ei, un văl de lumină scăzută.

Într-o zi, era înainte de întoarcerea noastră la Paris şi de debutul la Empire, aducându-mi aminte de o vacanţă pe care o petrecusem mai de mult, cu ani în urmă, pe vremea mea de studenţie, într-un sat din Alpi, unde cunoscusem şi iubisem o singură noapte o tânără fată, care de atunci a dispărut cu desăvârşire, aducându-mi aminte de acele timpuri am rugat-o pe Arabela să-mi cânte câteva versuri dintr-un cântec de joc de atunci.

Il courre, il courre le furet,
Le furet des bois jolis
Il a passé par ici
Il a passé par la bas
Il repassera par la...

Nu ştiam, rugând-o acest lucru, că descopeream la întâmplare cea mai frumoasă piesă a programului nostru, singura la drept vorbind căreia aveam să-i datorăm peste puţin celebritatea, melodie care avea să circule un an întreg prin metropolele Europei, cântată la patefon, la radio, în jazz, în orchestre vieneze sau fluierată noaptea pe străzile deşarte, de un trecător întârziat, cântec care la început uluise prin simplicitatea lui (căci era cel puţin îndrăzneţ să prezinţi într-un teatru mare, de pe o scenă celebră, o melodie pe caro o urlau copii la şcoală, în recreaţii) dar tocmai această ingenuitate trebuia să placă şi să creeze, după exemplul ei, o întreagă modă. A fost dintr-o dată reînvierea valsului, a romanţelor de la 1900, a tablourilor lui Toulouse-Lautrec sau Vuillard, a rochiilor lungi şi a pălăriilor tricorn, toate readuse în gustul timpului, cu oarecare înduioşare pentru acei ani dinaintea războiului, fericiţi şi sentimentali.

Din tot norocul şi gloria carierei noastre, eu nu am a revendica, pentru mine, decât faptul că am simţit poezia posibilă a unui program de cântece demodate şi că în timp ce amicii noştri ne îndemnau să facem un recital de muzică modernă, iar Arabela înclina pentru unul de şansonete noi, eu am stăruit să ne oprim exclusiv la câteva melodii ieşite din uz, de la 1900 la 1920, ştiind că o romanţă de acum zece ani, reînviată, trebuie să aibe asupra uneia recente

superioritatea nostalgiei şi al uşorului ridicol ce acoperă toate emoţiile noastre mărunte din trecut.

Am dezgropat atunci din uitarea generaţiilor mondene un întreg repertoriu de romanţe, pe care altădată se va fi plâns sau dansat şi le-am readus în actualitate, fără niciun fel de ironie, pentru prostul lor gust, cântându-le dimpotrivă cu sinceritatea ce le va fi încălzit pe vremuri, în zilele lor de glorie. Am cules de pretutindeni romanţe demodate, din Anglia, din Germania, din Franţa, dinaintea războiului sau de imediat după război şi am făcut pe urmă o selecţie, în care gustul Arabelei era hotărîtor, pentru că ea cel puţin nu judeca pe criterii estetice, ci pe simpla ei înţelegere de fată bună, care, când a auzit la atelier un „cântec frumos", îl copiază pe un petec de hârtie şi pe urmă, seara, dacă e tristă şi are chef de plâns, îl cântă.

Poate că şi astăzi se mai fredonează *Adélaide's Dream* sau *When the Red Bill,* amândouă descoperite de noi, într-un vraf de note muzicale, în podul unui anticar, unul de la 1890, celălalt de pe la 1910 şi lansate pe urmă într-un bar parizian pentru anglo-saxoni, unde Arabela cânta cu sinceră compasiune visul acelei Adelaide de la sfârşitul veacului. Mai târziu când ne-am dus pentru prima oară la Londra, precedaţi de ecourile unui succes ce devenea european, mai mult din cauza formulei ciudate a concertului nostru, decât pentru calitatea lui, mai târziu, zic, a trebuit să construim un întreg program englezesc (o, comicele, înduioşetoarele seri de cabaret londonez, când toată lumea din sală îngâna după Arabela acel pueril *Venetian Moon,* romanţă defunctă de la 1920...) ceea ce ne-a silit pe urmă, în turneu, să pregătim pentru fiecare capitală un program special, făcând adevărate incursiuni de folclor în domeniul tangourilor şi al valsurilor de demult. Nu devenisem şi eu sentimental pe vremea în care Arabela repeta în aşteptarea debutului nostru la Viena, *Wien, du Stadt meiner Träume,* cântându-l cu un teribil accent străin şi cu o nesfârşită nostalgie, deşi nu-i pricepea decât pe jumătate cuvintele?

Eram cu adevărat „în culmea gloriei" şi revistele ilustrate de teatru începeau să publice, la rubrica curiozităţilor, cifra câştigurilor noastre serale sau a scrisorilor de amor anonime, venite în fiecare dimineaţă pentru Arabela.

„Arabela and partner"! Afişe albastre, albe, roşii, verzi populau continentul şi se răspândeau pe harta Europei, asemeni unor stegulețe multicolore indicând itinerariul unei victorii — şi ne agitau numele departe, pe placardele teatrelor, pe ferestrele tramvaielor, pe cutiile ţigărilor de lux.

Îmi plăcea mult imaginea noastră pe întâia pagină a programelor, Arabela în primul plan, desemnată într-un albastru crud — culoare ce o prindea de minune — eu, ascuns în perspectivă mai departe, la pian, în câteva linii negre, care îmi umbreau faţa şi mă păstrau anonim.

„Arabela and partner" mi se părea că are exact dramul de mister necesar unui titlu de cabaret şi în plus, fără să mă ascund de nimeni, căci nu gândeam să revin vreodată la ce fusesem, eram mulţumit să fiu astfel scutit de curiozitatea celor care mă cunoscuseră pe vremuri.

Rămâneam pe afişe un simplu „*partner*", ceea ce îndepărta de mine luminile şi gazetele. În mine însumi, fără să cutez a mi-o mărturisi sincer, eram

mai ales fericit de faptul că nu se va afla nimic la Bucureşti.

De câteva ori, fusesem pe punctul de a primi un angajament în ţară şi când jucam la Viena sau la Budapesta, telegramele de oferte din Bucureşti ne căutau prin toate hotelurile, ceea ce îmi făcea refuzul mai dificil, căci mi-era greu să-i spui Arabelei că nu pot juca acolo, din cauza unei femei, de care nu voiam să fiu văzut. Era o copilărie — şi o ştiam prea bine.

Când am turnat filmul nostru la Paramount, a fost un adevărat calvar lupta mea cu regizorul, care ţinea morţiş să ne lumineze egal, pe Arabela şi pe mine, sub aceleaşi lumini albe. Am cheltuit toată priceperea şi îndârjirea mea pentru a-i dovedi că, pentru puritatea cântecului, pentru simplicitatea imaginii, eu trebuia să rămân în umbră, simplă siluetă neagră, luminată rar, pentru jocul mâinilor pe clape şi pierzându-se pe urmă din nou, în cadrul draperiilor. Nu rămânea pe pânză decât un cerc alb, pentru Arabela, prea indiferentă la tot ce se întâmpla, ca să se tulbure de armata reflectoarelor îndreptate asupra ei.

Adevărul este că mă înspăimânta gândul că acel scurt film avea să treacă inevitabil la Bucureşti şi mi se părea trivial spectacolul în faţa unor săli pline cu oameni cunoscuţi, îngrozit mai ales la amintirea Mariei, care — mare iubitoare de cinematograf — m-ar fi privit dintr-un fotoliu, cu nedumerire, ascultând desigur comentariul superior al lui Andrei, aplecat spre ea, ca să-i şoptească neglijent: „ţi-am spus eu că n-are să se aleagă niciodată nimic de Ştefan Valeriu ăsta".

Din asemenea trucuri se fac probabil capodoperele, căci premiera filmului nostru a fost primită cu o avalanşă de elogii şi comentarii, toţi criticii explicând cu competenţă şi cu termeni technici, pe care nu-i cunoşteam, valoarea luminii şi a umbrei în scurta noastră peliculă. Poate că aveau dreptate, dar mi-era greu să iau în serios toate aceste adevăruri estetice, ştiind că ele nu ascundeau decât o foarte uşoară istorie de amor, în care, Dumnezeu e martor, nimic nu fusese premeditat.

Ceea ce nu mă împiedica să mă duc uneori, în serile libere, la un cinematograf de cartier, unde se dădea filmul nostru, ca să o privesc şi să o ascult pe Arabela, simplă şi emoţionantă pe pânză, cum era pe scenă sau acasă, cu surâsul ei aburit, ca un sărut.

VI

Nu aş putea spune precis când anume s-a întâmplat micul incident care urmează. Atunci nu i-am dat nicio importanţă şi nici astăzi nu sunt cu desăvârşire convins că ar fi avut vreo legătură cu despărţirea noastră de mai târziu.

Vorbeam într-o zi despre foştii ei tovarăşi de circ. Vorbeam cu suficientă nepăsare, ca să nu rămână loc pentru regrete. Atunci, Arabela mi-a spus brusc, ca şi cum abia în acel moment şi-ar fi adus aminte de asta:

— Ştii că Dik mi-a fost bărbat?

Nu ştiam desigur şi nici nu bănuisem. Dik, insul acela fără vârstă, spân şi alcoolic? Destăinuirea era mai mult comică, decât supărătoare.

— De ce îmi spui asta, abia acum?

— Ştiu eu?... aşa, pentru că s-a nimerit.

— Eşti un fenomen, Arabela. Un fenomen. Trăim împreună de atâta vreme, îmi povesteşti despre câte în lună şi în soare, flecărim zilnic ceasuri întregi despre ce a fost şi ce n-a fost — şi tu abia acum te trezeşti să-mi spui un lucru, care oricum era mai însemnat decât altele multe.

— Aşa sunt eu, Ştefan. Uitucă.

Am tăcut câteva clipe, dezarmat la simplicitatea răspunsului — şi pe urmă am izbucnit cu oarecare violenţă.

— Şi, de ce tocmai Dik? Din toţi patru, de ce tocmai el?

— Pentru că era mai simplu cu el, înţelegi? e foarte greu să trăieşti, cum trăiam eu, cu patru bărbaţi ca într-o singură familie. Măritată cu unul, ceilalţi trei trebuiau să rămână liniştiţi, deoparte. Într-o istorie ca asta, lucrul cel mai important este că nu ai de a face cu amoruri şi complicaţii. Şi cu Dik cel puţin, nu putea fi vorba de amor — nu-i aşa?

Mi-am adus aminte atunci de privirea pe care i-o surprinsesem, în seara de la Medrano, lui Beb, în cabină, şi m-am întebat deodată dacă nu cumva plecarea Arabelei dintre ei nu fusese mai gravă decât o crezusem şi dacă în urmă nu lăsase amintiri mai adânci decât ale unui pact între cabotini. Băiatul acela, Beb, poate că ar fi avut de spus unele lucruri.

Mai târziu, nu mult mai târziu, am regăsit într-un turneu, la un teatru cabaret din susul Germaniei, urmele foştilor ei amici şi trebuie să recunosc că cel care a tresărit am fost eu, nu ea. Ne precedaseră în program cu două săptămâni şi acum erau duşi mai departe, nu se ştia unde. Le-am găsit numele şi fotografia în colecţia ziarelor locale, la rubrica teatrală şi am aflat de acolo că numărul lor avusese oarecare succes. Făcuseră desigur progrese de când nu-i mai văzuserăm noi şi, fără să ajungă în primul rând al vedetelor, făceau o figură onestă în program, în partea primă a spectacolului, până la intrarea în scenă a numărului principal. Le-am privit cu multă curiozitate pozele şi am băgat de seamă că îşi simplificaseră mult aparatele, atitudinile, culorile.

— Într-o zi, băieţii ăştia au să izbutească lucruri frumoase, am reflectat eu.

— Poate, a răspuns Arabela, fără să mă aprobe sau să mă contrazică. Se vedea bine că într-un fel sau altul, îi era totuna.

Am continuat, cu îndărătnicie:

— Le lipseşte un singur lucru. Le lipseşti tu. Acolo sus, în leagănul de mătase, nefăcând nimic, ostenindu-te doar să-ţi porţi zâmbetul, tu erai poezia trapezelor lor. Erai floarea lor inutilă. Un regizor de geniu n-ar şti poate să găsească un detaliu de valoare egală.

Spuneam asta, ca s-o necăjesc, sau ca s-o încerc, sau pur şi simplu ca să-mi exersez vechiul meu instinct de răutate. Dar aveam cu siguranţă dreptate şi, privind acele poze, îmi dădeam seama că trapezelor lor albe le lipsea imaginea unei femei, cum i-ar lipsi unui inel, piatra.

Arabela m-a ascultat amuzată până am sfârşit şi pe urmă m-a luat de braţ şi m-a sărutat, cu aerul de a-mi spune mustrătoare: „şi acum să fim serioşi şi să lăsăm prostiile”.

De ce îmi amintesc despre toate aceste nimicuri acum, nu ştiu bine. Încerc să le adun din amintire, ca să-mi trec vremea, cum aş sta bunăoară să reconstitui o partidă de şah, după ce am terminat-o.

Mai probabil este că ele n-au avut nicio legătură cu ce s-a întâmplat mai târziu şi că spre despărţire nu ne-au dus aceste uşoare incidente, ci altceva, mai simplu şi mai inexplicabil în acelaşi timp. Altceva care semăna uimitor cu începutul iubirii noastre şi care s-ar fi chemat „aventură”, dacă vorba asta i s-ar fi potrivit capului de copil al Arabelei.

Au trecut pe lângă noi foarte multe lucruri de mirare şi le-am lăsat să treacă, iubindu-ne în ultima zi, ca în prima zi cu aceeaşi voluptate domoală, în care totul era cunoscut, ca gustul etern al pâinii. Asta putea să ţie un an, doi, zece... Şi putea să se termine oricând.

Despărţirea! A fost la fel de simplă şi, gândindu-mă cu foarte multă sinceritate, mai important mi s-ar părea să vorbesc despre mantoul verde al Arabelei din prima noastră iarnă, sau despre rochia ei neagră cu guler galben (rochie care o înălţa mult şi o făcea mângâietor de palidă) decât despre această despărţire.

Era la Geneva, la începutul lui septembrie. Veniserăm acolo să deschidem în sala cazinoului sezonul teatral, în timp ce la două sute de paşi depărtare, la Societatea Naţiunilor, Aristide Briand îl deschidea pe cel diplomatic. Toamnă pasionată, în care se discuta pentru prima oară proiectul Statelor Unite Europene, într-o atmosferă puerilă de sărbătoare, la care nu exagerez spunând că prezenţa Arabelei contribuia foarte mult, căci era de rigoare ca miniştrii străini să se întâlnească, seara la 9, în loji, la concertul nostru.

Dimineţile strălucitoare pe lac, rochiile albe fluturătoare pe cheiul Wilson, asaltul ziariştilor în faţa hotelului des Bergues, cursa fotografilor pe stradă după instantanee şi oameni celebri... Era idilic şi odihnitor ca într-o operetă.

Într-o zi, pe chei, ne-a strigat cineva din urmă, un bărbat tânăr, care tocmai sărise dintr-un tramvai în trecere, Eram pe malul lacului şi urmăream distraţi un joc de *water-pollo*, între câteva tinere englezoaice. Arabela râdea copilăreşte, cu tot obrazul în soare.

Ne-am întors surprinşi şi în primul moment nici ea nu l-a recunoscut pe Beb, care ne strigase şi se oprise lângă noi, stânjenit de entuziasmul prea mare al revederei.

— Uite, Beb, a spus Arabela, fără să ridice glasul. Te-ai schimbat, Beb: te-ai făcut frumos. Dar tot îţi lipseşte un nasture la vestă. Să ţi-l coşi deseară, m-ai auzit? să ţi-l coşi.

Beb se schimbase într-adevăr. Mai puţin palid, decât îl cunoscusem, mai înalt parcă, mai sportiv. Purta un costum de vară *gris* şi, în soarele acela alb de septembrie, avea ceva exagerat de juvenil în surpriza şi emoţia lui.

Ne-a explicat în câteva cuvinte că se afla la Geneva pentru numai o zi, în trecere. Trebuia să plece în aceeaşi seară spre Montreux, unde îl aşteptau Sam şi Jef: un angajament excelent.

— Dik? a întrebat Arabela.

— L-am pierdut acum patru luni la Alger şi n-am mai dat de el de atunci.

— Şi voi?

— Bine. Succese, bani. Dacă ai şti, Arabela, ce bine ne-a mers. Eu îţi spuneam de mult că ne aşteaptă lucruri mari. Ţii minte, atunci când ai plecat.

Vorbea animat, repede, ţinându-şi mâinile în buzunar, ca să nu gesticuleze şi mergea înaintea noastră cu jumătate de pas, ca să o poată privi pe Arabela în ochi. Era tulburat ca un licean şi asta mi-a făcut atâta plăcere, încât nu m-am putut opri să-l întreb, cu simpatie, ca pe un camarad.

— Spune drept, Beb, o mai iubeşti pe Arabela?

A răspuns imediat, scurt, cu oarecare ridicare semeaţă a capului, dar cu bună voie.

— Da.

— Vorbiți prostii amândoi, ne-a certat Arabela. Mai bine mergem să mâncăm.

Pe seară, Beb a plecat cu trenul spre Montreux, iar la 9, noi ne-am dus ca de obicei la spectacol. Mi-am pus fracul, cu foarte mult calm. Cine vorbește de presentimente, spune prostii. O priveam de la pian pe Arabela și îmi spuneam, ca în fiecare seară, că nu e frumoasă și că nu știe să cânte, dar îi urmăream cu aceeași nedumerire și cu aceeași profundă liniște, glasul ei umed, care dezlega în mine atâtea melancolii, de parcă ar fi umblat cu zece degete subțiri printre amintiri și uitări.

Ne-am dus pe urmă, târziu, după teatru, în jos pe chei. Bătea dinspre munți un vânt rece, fără anotimp cert, prea repede pentru o noapte de vară, prea amical pentru una de toamnă.

— Trebuie să fie bine acuma sus la noi, a spus Arabela, rezemată de parapet cu fața spre lac, strângându-se tare de brațul meu.

Am urcat scările hotelului rar, întârziindu-ne înadins pașii, pentru că știam ce noapte bună ne aștepta și într-adevăr ne-am iubit atunci, fără grabă, atenți, încrezători în ceasul acelei îmbrățișări și ascultând cum sporeau în jurul nostru, în umbră, cercuri mari de tăcere.

Cred că dacă între trupurile noastre rămăsese cumva până atunci cea mai ușoară dintre neînțelegeri, noaptea aceea a consumat totul. În întuneric, surâsul Arabelei era cald, ca un mic animal somnoros.

De aceea poate, dimineața, n-am tresărit, când așteptând-o în hol și zărind-o coborând scările spre mine, Arabela mi-a făcut de departe semn să mă apropriu și m-a întrebat firesc, cum m-ar fi întrebat cât e ceasul:

— Ce ai spune, Ștefan, dacă aș pleca după Beb?

— Știu eu, fată dragă? Cred că o să fie greu cu teatrul de aici. Avem un contract.

— Aș aranja eu.

— Bine. Atunci să încercăm.

După-masă am condus-o la gară. Își luase o valiză mică de mână, una singură. Restul trebuia s-o urmeze.

Am vorbit despre câteva nimicuri până la venirea trenului. Ne-am strâns mâna, fără nimic eroic în gestul ăsta, cu o nesfârșită bună înțelegere.

— Dacă se face frig, Ștefan, să-ți pui seara paltonul. Mai ales spre lac, e răcoare.

Era 5, spre seară. M-am dus pe jos în oraș și în drum mi-am cumpărat ziarele, să văd ce se întâmplase dimineața la Societatea Națiunilor. Fuseseră dezbateri încordate.

DE DOUĂ MII DE ANI

Roman

J'ose non seulement parler de moy, mais parler seulement de moy; je fourvoye quand j'écris aultre chose, et me desrobe à mon sujet. Je ne m'aime pas si indiscretement et ne suis si attaché et meslé a moy, que je ne me puisse distinguer et considerer à quartier, comme un voysin, comme un arbre.

Montaigne
(De l'art de conférer)

PARTEA ÎNTÂIA

I

Cred că nu m-am temut niciodată de oameni sau de lucruri, ci numai de semne şi simboluri. Copilăria mea a fost otrăvită de al treilea plop din curtea bisericii Sfântului Petru, misterios, înalt, negru, cu umbra căzând în nopţile de vară prin fereastră, până deasupra patului meu — panglică neagră tăindu-mi în dungă cuvertura —, prezenţă care mă înfiora fără să înţeleg, fără să întreb.

Dar am umblat cu capul gol pe străzile deşarte ale oraşului ocupat de nemţi: pete albe arătau pe cer trecerea avioanelor, bombele cădeau departe sau aproape, aici, la doi paşi, cu un sunet sec şi scurt întâi, pe urmă cu o rezonanţă largă de câmp.

Dar am privit netulburat, cu o rece curiozitate de copil, carele cu turci îngheţaţi, trecând în decembrie prin faţa porţii şi niciodată, înaintea acelor piramide de trupuri aşezate ca butucii într-o stivă de lemne, nu m-a cutremurat prezenţa morţii.

Dar am trecut Dunărea, într-o luntre spartă, în baltă, spre sate lipoveneşti şi mi-am sumecat simplu mânecile cămăşii, când mi se părea că fundul putred n-are să mai ţină. Şi Dumnezeu ştie cât de prost înotam.

Nu, nu cred să fi fost vreodată fricos. deşi grecii de la grădina mare, care ne aruncau cu pietre când ne prindeau pe acolo, mi-au strigat-o zilnic de când mă ştiu şi deşi am crescut în strigătul ăsta, zvârlit din urmă ca un scuipat: jidan fricos.

Ştiu însă ce e spaima. Asta da. Am fost terorizat până la încleştare, *până la paralizie*, de *mici* nimicuri pe lângă care toată lumea cealaltă trecea nesimţitoare, dar care în viaţa mea năvăleau cu mari dimensiuni, cu adânci presimţiri. Degeaba mă apropiam ziua de plopul de peste drum, degeaba îi pipăiam coaja neagră şi rupeam cu unghia însângerată aşchii din lemnul descoperit printre crăpături. „Nu e decât un plop”, îmi spuneam rezemat cu spatele de el, ca să-l simt aproape şi să nu-l uit. Îl uitam totuşi seara, când rămâneam singur în odaie, culcat ca totdeauna la ceasurile zece: din stradă se mai auzeau paşi de trecători, voci înăbuşite, strigări rare. Pe urmă, liniştea urma cunoscută, după un ritm şi cu o gradaţie pe care o ştiam. Cu un efort, aş izbuti poate şi acum să-mi amintesc cele trei-patru zvâcniri interioare cu care începea noaptea mea, adevărate trepte ce mă coborau fizic în întuneric şi în tăcere. Atunci umbra plopului mă regăsea încleştat, cu pumnii strânşi, cu ochii deschişi mari, voind să strig şi neştiind cum şi după cine.

*

Curioasă descoperire ieri la anticar. George Gissing: *La rançon d'Eve*. Volum de pe la 1900, cred. Niciun detaliu despre autor (englez probabil). Au fost patru ceasuri bune.

După ce am terminat-o, m-am dus pe stradă să iau ziarele de seară. Au fost iar bătăi, la medicină mai ales şi la noi. N-am fost nici azi. La ce?

M-a oprit pe stradă Marcel Winder, ca să-mi spună că iar l-au bătut.

„E a opta”, mi-a spus, fără să precizeze dacă e a opta bătaie sau numai a opta rană. Avea într-adevăr o vânătaie neagră sub ochiul stâng. Era volubil, aproape vesel, oricum superior. Sigur, eu n-am fost vrednic de asta. M-am ferit. Se pare că băieţii se pregătesc pentru 10 decembrie, dar Winder n-a vrut să-mi dea detalii.

— Nu e pentru tine, băiatule. Tu ai preocupări superioare. Şi întâmplător, o, numai întâmplător, preocupările tale superioare te opresc să vii cu noi la primejdie. Simplă coincidenţă.

Winder îşi pierde vremea. A greşit coarda: n-am asemenea vanităţi.

*

Dintr-o scrisoare a mamei primită azi. „ ...Şi mai ales nu te duce la facultate. Am cetit în jurnal că iar au început bătăile mari şi băiatul şepcarului, care a venit acasă, mi-a spus că la voi e mai greu decât oriunde. Lasă pe alţii să facă pe grozavii. Tu ascultă pe mama ta şi stai acasă.

Lasă pe alţii să facă pe grozavii.” Dacă ar şti mama cum sună vorba asta.

*

Asta să fie tot? Am intrat dimineaţa la cursul de drept roman. Nu mi-a spus nimeni nimic. Am luat febril note, ca să nu fiu obligat să ridic capul deasupra pupitrului meu. Pe la jumătatea cursului, un mototol de hârtie cade pe bancă, lângă mine. Nu o văd, nu o deschid. Cineva mă strigă tare pe nume, din spate. Nu întorc capul. Vecinul din stânga se uită la mine atent, fără un cuvânt. Nu pot suferi privirea asta fixă şi ridic ochii.

— Ieşi!

Mi-a spus vorba scurt, tăios. Se ridică de la locul lui, îmi face loc şi aşteaptă. Simt în jurul meu o tăcere încordată. Nu răsuflă nimeni. Un gest din partea mea şi liniştea asta ar plesni.

Nu. Mă strecor din bancă şi păşesc nesigur spre uşe între două şiruri de privitori. Totul se petrece cuviincios, ritual. Doar cineva lângă uşe îmi repede pieziş un pumn, care mă loveşte numai pe jumătate. Un pumn întârziat, camarade.

Sunt în stradă. Uite o femeie frumoasă. Uite o trăsură goală care trece. Totul e la locul cuvenit: o dimineaţă rece de decembrie.

*

M-a căutat Winder să mă felicite pentru isprava de ieri. Nu ştiu cine i-a povestit-o. Şi mi-a lăsat un bilet ca să viu poimâine la cămin. Se organizează pentru fiecare facultate câte un grup. Băieţii ţin neapărat ca de 10 decembrie să fie prezenţi la cursuri. Chestiune de principiu, spune Winder.

Şi toate astea mă plictisesc de moarte. Aş vrea o carte limpede, mare, severă, de gândire opusă mie, o carte pe care s-o citesc cu vehemenţa întâii mele lecturi din Descartes. Fiecare capitol era o luptă personală.

Dar nu: uite-mă angajat într-o „chestiune de principiu". Caraghios.

*

10 decembrie. Să umblu drept, cu capul gol, în ploaie, orbeşte, înainte, să nu mă uit nici la dreapta, nici la stânga, nici înapoi, să nu strig, o, mai ales să nu strig, să las să treacă peste mine larma străzii, privirea oamenilor, ceasul ăsta învălmăşit. Aşa. Dacă închid ochii, nu rămâne decât ploaia măruntă: îi simt picăturile mici pe obraz, şerpuind dinspre arcada ochiului spre nară şi căzând de acolo brusc pe buze. De ce nu ştiu, de ce nu pot trăi adânca, neînfiorata linişte a unui cal, ducând după el o căruţă goală, în noroi, sub furtună?

Sunt un om bătut. Asta e tot ce mai rămâne. Nu mă doare nimic şi afară de pumnul de sub şold, n-a fost nicio lovitură tare. Omul avea o figură curioasă, sub şapcă. Până nu i-am văzut mâna ridicată, nu crezusem că are să dea. Era un străin: mă vedea pentru întâia oară poate. Sunt un om bătut şi lumea nu stă în loc pentru atâta lucru. Banca Italo-Română, capital vărsat 50.000.000. Unde Minimax păzeşte, focul nu se răspândeşte. Capitala Islandei este... Leibovici Isidor unde o fi rămas? Dacă a găsit portiţa de la secretariat, a scăpat. Dacă nu... Dar unde dracu o fi capitala Islandei? Nu Cristiania, domnule, şi nici Oslo că e acelaşi lucru... Dacă plâng, sunt pierdut. Îmi mai rămâne atâta cunoştinţă de mine însumi, ca să ştiu lucrul ăsta. Dacă plâng, sunt pierdut. Strânge pumnii, dobitocule, dacă e indispensabil, crede-te un erou, roagă-te lui Dumnezeu, spune-ţi că eşti fiul unui neam de martiri, da, da, spune-ţi asta, dă-te cu capul de pereţi, dar dacă vrei să te mai poţi privi în ochi şi dacă vrei să nu-ţi crape obrazul de ruşine, nu plânge. Îţi cer atâta: nu plânge.

*

Dacă aş şti că asta rezolvă ceva, aş rupe pagina scrisă alaltăieri. Încă o asemenea izbucnire patetică — şi renunţ la jurnal. Întrebarea este dacă pot să înţeleg liniştit, critic, ceea ce se întâmplă acum cu mine şi cu ceilalţi. Încolo... Se zice că după-masă se decide închiderea nelimitată a facultăţilor.

II

Ieri, pe peron, când am coborât din tren, sub becurile slabe din gară, mi s-a părut că mama e mai slabă decât oricând şi îmbătrânită. Era probabil numai emoţia ei de totdeauna, în primul ceas de revedere.

Emoţia ei... „Ai toate pachetele? N-ai uitat nimic în tren? Încheie-te bine la gât. Numai de am găsi trăsură..." Vorbeşte mult, grăbită, despre atâtea lucruri mărunte şi nu-şi şterge lacrima din gene, de teama să n-o văd eu.

*

Întâie plimbare în oraş. Trecere triumfală pe Strada Mare, între două şiruri de negustori ovrei, care mă salută zgomotos, fiecare din pragul prăvăliei respective, cu un ascuns semn de înţelegere.

— Nu e nimic, băieţi, ţineţi-vă tare, bun e Dumnezeu, are să treacă.

„De două mii de ani...", încearcă să-mi explice domnul Moritz Bercovici (manufactură şi încălţăminte) cauzele prigoanei împotriva noastră.

La bărbier, patronul reclamă pentru el onoarea de a-mi tăia părul şi mă întreabă, în timpul operaţiei, dacă mai păstrez urme, cicatrice... în fine... „înțelegeți dvs."

— Nu, nu înțeleg nimic.

— Dar bătaia?

— Care bătaie?

— Bătaia de la Universitate... N-ați fost bătut?

— Nu.

— Deloc?

— Deloc.

Omul e contrariat. Mă tunde în silă, fără entuziasm.

*

Seară de familie. S-a întors vara mea Viky cu bărbatul ei din voiajul de nuntă. Se pare că e însărcinată. Un unchi se amuză de întâmplare.

— Dar harnici ați mai fost. Viky e rușinată, bărbatul ei, grav.

— Ehe, băiatule, acu e acu. S-a sfârșit cu binele. Vrei, nu vrei, ai poftă, n-ai poftă, trebuie... știi povestea cu trenul?...

Și spune povestea cu trenul. Toată lumea râde zgomotos. Dintr-un colț, mama mă privește încurcată...

S-ar fi putut să fiu ca ei toți, un negustor gras, însurat, mulțumit, jucând duminică seara poker și spunând porcării însurățeilor tineri. O știi pe aia cu trenul?

Uneori, mă întreb cu spaimă dacă evadarea mea dintre ei este întreagă.

*

Am rugat-o pe mama să stăm acasă. Ea lucrează, eu citesc. Mă uit uneori peste carte, să o văd frumoasă, calmă, cu fruntea cea mai liniștită pe care o cunosc, cu ochii puțin obosiți de vârstă. 43? 44? Mi-e frică s-o întreb.

— Cum trăiești tu la București?

— Bine. Da, pentru ce întrebi?

— Pentru nimic.

Lucrează mai departe, fără să mă privească.

— Știi, mamă, dacă 4000 e prea greu să-mi trimeți...

Nu răspunde nimic. Trec de partea cealaltă a mesei îi iau mâna dreaptă într-a mea și i-o strâng întrebător.

— E târziu, băiatule. Hai la culcare.

Ar fi trebuit să bănuiesc mai de mult. Lucrurile au mers prost acasă. Nu mai sunt bani.

I-am spus că de aici încolo două mii pe lună au să-mi ajungă. O să stau la cămin. E bine și acolo, e cald, e curat, e comod. (Nu pare să mă creadă — și îi vorbesc repede, mirat și eu de calitățile, pe care le descopăr deodată barăcii ăleia din Văcărești.)

*

O aud cum respiră dincolo, în odaia ei. Știu bine că nu doarme și că răsuflarea asta intenționat ritmată, de om adormit e făcută să mă înșele pe mine și să mă liniștească.

Ce copilărie, de care ar trebui să-mi fie rușine și nu-mi este. La vârsta mea, să nu pot pleca de acasă pentru trei luni, fără această strângere de inimă, fără dorul ăsta mare care mă cuprinde înainte chiar de a o fi îmbrățișat pentru rămas bun. Dacă nu mi-ar fi rușine, m-aș duce să o sărut acum, cum făceam pe vremuri noaptea, când mă trezeam în mijlocul unui vis rău. Visul rău: valiza asta gata de călătorie.

III

Voluptatea de a fi singur într-o lume, care te crede al ei. Nu orgoliu. Nici timiditate măcar. Ci fireasca, simpla, involuntara rămânere a ta, în tine. Uneori aş vrea să mă pot depărta de mine fizic şi să mă pot privi dintr-un colț al odăii, cum vorbesc, cum mă agit, cum sunt vesel, cum sunt trist, ştiind că nu sunt nimic din toate acestea. Dublu joc? Nu. Altceva, altceva.

*

Am mâncat la cantină între un rus care mirosea urât şi vorbea tare şi o fată slabă, cu mâinile jupuite şi cu buzele prost vopsite. Ciment pe jos, frig, paltonul aruncat peste umeri, farfuria de metal smălțuit înainte, furculița de cositor căzută pe jos.

N-am să fiu niciodată un revoltat social, eu care găsisem în acel moment, nu ştiu de unde, un surâs fără melancolie.

Suntem, cu mine, 11 băieți în odaie. Sadigurski Liowa, vecinul meu din dreapta, se rade: cu lamele vechi pe care i le dă Ionel Bercovici, vecinul din stânga. Limitez deocamdată relațiile mele aici. Mă tem să trec mai departe.

Spre dimineață, când se întâmplă să mă trezesc, îmi place să ascult, în camera asta lungă şi rece, răsuflarea polifonică a ăstor zece oameni, care mă înconjoară; respirația răstită a politehnicianului de lângă uşe, şuierul de flaut al vecinului lui, oftarea lui Liowa, zumzetul de bărzăune pe care îl face nu ştiu cine mai spre fund, la fereastră şi deasupra tuturora, greu, zoologic, stăpânitor, sforăitul lui Iancheleviei Şapsă, uriaşul.

*

Îi văd cum se întorc seara de la facultate, răzleți, unul către unul, obosiți. Şi îşi numără fiecare bătăile, cu îndârjire, ca pe nişte puncte de biliard, nu cumva să pună adversarul două mai mult.

Marcel Winder e la a cincisprezecea. Alaltăieri i s-a rupt şi pălăria, ceea ce îl face cu totul superior pe drumul martirajului. Îşi indică, tare, în mijlocul curții, locul loviturilor. Aici, şi aici, şi aici...

*

I-au scos azi salteaua lui Iancheleviei Şapsă. N-a plătit taxa de trei luni şi se iau măsuri. El privea liniştit, rezemat de perete, fără să protesteze. Seara s-a trântit pe scândurile patului, cu o înjurătură bună. I-am aruncat una din pernele mele, ca să şi-o pună la căpătâi. Mi-a zvârlit-o înapoi, înalt de era să spargă lampa şi s-a întors cu fața la perete.

*

A fost o zi grea. Se hotărâse să intrăm neapărat la civil, unde era vorba să se marcheze frecvența. Până acum, nu ne-am dus decât izolați, în grupuri de cel mult trei. Asta evită încăierările mari, dar nu serveşte la nimic, pentru că de obicei ne identifică pe toți şi ne dau afară.

Deci astăzi trebuia să schimbăm tactica. Intrăm în grup compact. Ne aşezăm în băncile din faţă, lângă catedră. Nu răspundem la provocări mărunte, dar ne apărăm în caz de atac. „Până la urmă" – asta a fost lozinca.

E o strategie greşită, cred, dar n-am s-o spun băieţilor, prea excitaţi de succesul lor de azi. Au mâncat şi ceilalţi bătaie poate, dar cine l-a văzut pe Leibovici Isidor strivit în colţul de lângă tablă, cu paltonul sfâşiat şi cu buza ruptă, plină de sânge? Ianchelevici Şapsă a făcut minuni: era palid şi serios, ţinând în mână piciorul de scaun, pe care-l rupsese pentru luptă.

Seara, Marcel Winder a făcut lista celor bătuţi, ca s-o dea la gazetă. I-am spus să mă şteargă: nu cred să fi primit mai mult de două palme şi mai ales nu e nevoie să afle mama.

*

Front calm. Se creează poate un stil al adversităţii.

— Domnule coleg, sunteţi bun să-mi arătaţi carnetul dumneavoastră?

M-au înconjurat trei şi aşteaptă. Scot carnetul şi îl întind celui care m-a întrebat.

— Aha! vă rugăm să părăsiţi sala. Pe aici. Îmi indică drumul.

*

L-au bătut foarte rău pe Leibovici Isidor. Iar... Eu n-am fost de faţă, dar mi-a povestit Marga Stern, care fusese acolo. E predestinat băiatul ăsta.

Şi mi-e dragă discreţia lui ţeapănă, mândră, retezată.

— Iar Leibovici?

— Ce iar?

— Iar te-au bătut.

— Nu.

— Ba da.

— Ei, ba da.. Ştii tu mai bine dacă m-au bătut sau nu.

Se întoarce pe călcâie şi pleacă îmbufnat, cu capul îndesat între umeri.

Mi-am pierdut în învălmăşeală sau mi s-au luat mănuşile. Şi e un ger... Ce mizerie.

*

Nu, nu sunt un tip tare. Unde sunt jurămintele pe cari mi le făceam cu doi ani în urmă, pe coperta abia închisă a lui *Zarathustra*? De ce am umblat ieri noaptea pe stradă, singur, într-aiurea, nenorocit că nu pot plânge şi înspăimântat în acelaşi moment de gândul că s-ar putea totuşi? De ce seara, când îmi pun capul pe pernă, mă înduioşează oboseala acestei aplecări, ca pe o piatră de drum până la care am fost fugărit?

Imbecil, de trei ori imbecil.

Ceea ce mă dezolează mai ales este senzaţia de a pierde pe fiecare zi siguranţa singurătăţii mele, de a mă vedea solidar cu Marcel Winder şi Ianchelevici Şapsă, de a coborî pe scara înduioşării în comun, de a deveni odată cu ei, la fel cu ei, un individ care se compătimeşte şi se mângâie. Cordialitate ovreiască, pe care o urăsc. Mă tentează gândul de a repezi un cuvânt brutal la întâiul prilej, pentru ca să se ştie că aşa cum sunt aici între zece oameni, care mă cred „fratele lor de suferinţă", eu sunt singur, absolut singur, definitiv singur.

Ascultă, Marcel Winder, dacă mă mai baţi o singură dată pe umăr, te plesnesc. Treaba mea dacă sunt lovit, treaba ta dacă ți se sparge capul, n-am nimic de împărțit cu tine, n-ai nimic de aflat de la mine, vezi-ți de drum și am să-mi văd de al meu.

*

De trei zile nu se mai face foc. S-au terminat lemnele și se așteaptă o subvenție promisă.

Liowa e bolnav. 39 de grade. A fost un intern de la Caritas să-l vadă și a promis să-l ia acolo, îndată ce are să se libereze un pat. Politehnicianului i-au degerat urechile și s-a bandajat cu o pânză mare îngălbenită, care-i acoperă tot obrazul și care îmi face rău la masă, în cantină, când o văd cu vata și gutaperca zdrențuite.

Iancheleviei Șapsă și-a spălat ciorapii și i-a întins la marginea patului să se zvânte. L-a căutat astăzi o fată, venită mi se pare de la el din târg și i-a adus un săculeț cu nuci. El a râs încurcat: cred că i-a fost rușine să le ia de față cu noi.

Nu sunt un caraghios eu care am aici, între ei, scrupule critice și îmi controlez „ținuta"? Un estet. Asta sunt. „Decență, discreție, singurătate" — valori de cinci parale, în numele cărora îi cer durerii să fie o persoană politicoasă.

*

Nebărbierit de patru zile. E prea frig ca să stau un sfert de ceas în fața oglinzii.

*

A fost azi o cursă, care putea să sfârșească rău. Coboram de la administrativ, unde mă dusesem să mă încălzesc și eram la doi pași de ușe, când mi-a ieșit înainte Ștefăniu. Nu mă observase. Abia acum îmi dau seama că el nu mă observase. Dar n-am avut atunci destul calm ca să înțeleg asta și am făcut prostia de a mă întoarce ca să-l ocolesc și în momentul acela m-a văzut. Nu m-a ajuns decât cu bastonul (o lovitură bună pe umărul stâng). Am fugit pe lângă el, deși astfel riscam să atrag atenția altora și am luat-o la stânga pe culoar. El după mine. Am trecut prin galeria de sus spre senat, socotind să mă opresc în cancelarie. N-am găsit însă cheia în ușe și s-o țin cu umărul n-aș fi putut până la urmă. Noroc că era deschisă ușa ce dă spre scara senatului. Odată ieșit în stradă, bănuiam că n-are să mă mai urmărească. Într-adevăr.

Și ar trebui să-i scriu astă-seară mamei. Ce?

*

Zece seara. A adus adineauri medicinistul basarabean două bucăți de lemne în buzunarele paltonului. Dar, cum nu s-a făcut de mult foc, soba scoate fum și acum când s-a răcit iar, e un miros acru în odaie, care îl înăbușe pe Liowa.

A ieșit cineva pe ușe și a lăsat-o deschisă. Nu se ridică nimeni s-o închidă. Ionel Bercovici joacă poker pe patul lui cu Marcel Winder și încă doi pe care nu-i cunosc.

Se aude din când în când tusea lui Liowa. Cineva bate din palme, pentru că asta îl enervează sau pentru că îi e frig.

Sâmbătă seara
Fiecare evreu este un rege
Și fiecare colț de casă râde
Și tot omul e vesel.

Cântă Iancheleviei Șapsă. Rezemat de perete, cu paltonul pe umeri, cu mâinile în buzunar. Are o voce tărăgănată, greoaie, care urcă greu și se poticnește puțin la fiecare sfârșit de vers.

...a ieider i-id a meilăch... fiecare evreu un rege... E o melodie pe care am mai auzit-o undeva, de mult. Acasă poate, pe vremea bunicului.

Îmi simt ochii calzi. Nu e nimic, băiatule. Nu te vede nimeni. Şi nu simţi că asta face bine, o, infinit mai bine decât orgoliul de a-ţi strânge pumnii şi a te opri?

Cântă, Ianchelevici Şapsă. Tu eşti un băiat mare de 25 de ani, care n-ai cetit în viaţa ta o carte, care ai trecut prin lume dumirit de tot ce se întâmplă şi liniştit pe picioarele tale de animal bun, tu îţi speli singur ciorapii şi mănânci la prânz un sfert de pâine cu trei nuci, tu spui porcării şi râzi singur de ele, tu n-ai privit de când eşti un tablou şi n-ai iubit o fată, tu înjuri de mamă şi scuipi pe jos, dar uite acum, când noi ăştialalţi suntem aici tăcuţi ca la o margine de drum, tu singur, Ianchelevici Şapsă, aşa cum eşti, necăjit, ursuz şi înfometat, tu singur cânţi.

*

Mă dusesem la rectorat să cer o informaţie. La întoarcere, vestibulul, pe care îl lăsasem cu zece minute înainte gol, era invadat. N-am recunoscut pe nimeni. Dar părea să fie o bătaie cruntă.

Baricadat deci. Mă observă cineva sau mi se pare mie că m-a observat. O iau pe scară în sus. Săr câte trei trepte deodată, trântesc după mine uşile întâlnite, mă lovesc de pereţi la cotituri. La etajul II, spre stânga, simt că n-am să mai duc mult aşa; mă lipesc de perete şi caut cu mâna înfrigurată o uşe. Apăs pe clanţă încordat, e deschisă.

O sală mică, incomodă. Zece-doisprezece ascultători. Pe catedră un om foarte tânăr: student sau asistent. Vorbeşte. Probabil o lucrare de seminar.

Sunt încă buimăcit. Nu ştiu: mi-e teamă de cei de afară? mi-e ruşine de ăştia dinăuntru? Trebuie să fac ceva care să mă preocupe şi să mă domine, îmi scot creionul şi blocul: iau note. Mecanic, absent, pentru simpla nevoie de a face mişcări organizate, care să-mi stăpânească emoţia. Nu ştiu ce vorbeşte omul de pe catedră, înregistrez ca un stenograf, ca un mecanism. Preocupat numai de mersul creionului pe hârtie, indiferent la tot ce se spune, absent de la tot ce se întâmplă.

Şi iată-mă, acuma, seara, cu hârtia asta curioasă în mână:

„Este ceva profund artificial în întreg sistemul de valori, pe care se sprijină viaţa noastră. Nu numai în economie politică unde deformările sunt vizibile şi răul de localizat. Tulburările monetare sunt numai cele mai evidente, dar nu şi cele mai acute, ale lumii vechi. Sunt alte descompuneri mai grave, sunt alte agonii mai triste. Nu vom pricepe nimic din criza economică pe care o studiem, dacă ne vom opri la aspectele ei tehnice. Ele sunt secundare, absolut secundare. Nu un sistem financiar cade astăzi, ci un sistem istoric. Nu câteva forme se lichidează, câteva fapte, câteva detalii, ci o întreagă structură. Dacă există o criză a noţiunii de valoare în economie şi finanţe, ea nu este un fapt particular, ci se integrează într-o criză generală a valorilor pe toate planurile vieţii moderne. Trăim cu prea multe abstracţii, cu prea multe năluci. Am pierdut pământul de sub picioare. Nu numai raportul dintre hârtie-monedă şi aur s-a rupt, ci raportul dintre toate simbolurile noastre şi noi. Este o prăpastie între om şi cadru. Formele acestea de viaţă pe care le vedeţi s-au dezumanizat. Aş spune mai bucuros pe româneşte că s-au dezomenit. Luaţi câte una instituţiile noastre, ideile, deprinderile, deşteptăciunile şi prostiile noastre, luați-le una câte una și ciocăniți-le. Veți vedea că sună a gol. Viața a evadat din ele, spiritul s-a dus. De ce? Nu știu de ce. Din abuz de inteligență poate. Nu glumesc. Ni s-a creeat o cultură și o civilizație pornind de la inteligență ca primă valoare, ceea ce este un lux scump și mai este o îndrăzneală exagerată. Între noi și viață, am crezut că noi decidem. Asta este o tragică semeție. Noi nu suntem nimic și a fost unul Descartes care a crezut altfel. Uite, îi plătim oalele sparte cu trei sute de ani în urmă.

Mă tem că astăzi a venit timpul proștilor. Adică nu mă tem deloc. Mă bucur. Că inteligența, am văzut ce a știut să facă și unde să ne ducă. Ne întoarcem acum pocăiți, amărâți și cu oboseala a trei veacuri, ne reîntoarcem în pădurile prostiei și ale vieții vii.

Asta s-o fi chemând obscurantism. Cu atât mai bine."

*

Nu e nici student, nici asistent. E profesor de economie politică. Face anul ăsta un curs despre „noțiunea de valoare în istoria doctrinelor economice". Îl cheamă Ghiță Blidaru. Băieții îi spun scurt, Ghiță. Vine de la München sau de la Berlin, nu știu bine. E mai bătrân decât arată și mai tânăr decât este: 35 de ani. Are un obraz tras, lung, nesimetric, ceva timid în surâs și o îmbinare poruncitoare a sprâncenelor. Vorbește cu neglijență, tărăgănat și se întrerupe uneori cu un „nu?" ca un punct de foc.

Din prelegerea de azi, un pasagiu care a fost doar o paranteză:

„A fi logic? A fi logic nu este, cum o fi scriind în cărțile voastre, a gândi după formule și după

ecuații, ci a gândi după firea lăuntrică a lucrurilor. Dacă țineți morțiș să aveți o definiție, uite-o pe asta: logica este o sistematizare a intuiției."

Și râde.

*

Lecție despre Adam Smith:

„Dacă m-ați întreba ce facem noi aici, într-un curs în care parantezele sunt mai mari decât tratarea propriu-zisă a programului, v-aș răspunde poate așa: destituim valori. Le scuturăm ca pe niște arbori uscați. Inteligență, individualism, liber-arbitru, pozitivism...

Și căutăm o singură valoare, una care trece cu mult peste toate.

Ea se cheamă, dacă nu mă înșel, viața."

*

Miercuri și vineri, de la 6 la 7, cursul lui Blidaru. Suntem câțiva obișnuiți care ne cunoaștem, fără să ne vorbim. Uneori o figură nouă apare în băncile din fund. Îmi place să întorc din când în când capul și să urmăresc, pe măsură ce omul de pe catedră vorbește, surpriza noului venit.

*

Vorbea azi despre o superioritate a fiziocraților asupra tuturor școlilor economice moderne. Prea amplu, ca să transcriu aici notele mele de curs. Vorbea avântat, cu un accent de violență, care promitea o întorsătură bruscă în șirul argumentelor. (Are asemenea efecte de cabotin inteligent.) Așteptam intrigat deznodământul — când deodată a izbucnit sub ferestrele noastre un marș militar. O companie cu drapel care trecea.

A sărit de pe catedră, s-a repezit la fereastră, a deschis-o și a rămas acolo să privească și să ritmeze cu capul bătaia tobei mari.

Pe urmă, s-a întors către noi.

— Vouă nu vă place strada?

*

A treia lecţie despre fiziocraţi. Cursul lui Blidaru schimbă ierarhiile cele mai liniştite. Numai trei cuvinte despre ceea ce în manuale este sacrosanct şi dimpotrivă zece prelegeri despre ceea ce manualul dispreţuieşte cu mai multă furie.

„Este în economia fiziocrată un element mai puternic decât toate naivităţile ei. Desigur, bătrânii ăştia de la 1750 habar nu aveau de mecanismul circulaţiei bunurilor şi ceea ce au imaginat ei în materia asta nu e numai fals, dar e romantic şi fantezist. Peste toate aceste erori, rămâne însă o intuiţie care valorează nesfârşit mai mult decât o statistică exactă. Economia lor pleacă de la pământ şi se întoarce la pământ. Iată o idee ţărănească, o idee simplă de viaţă, o idee care vine din biologie, din cele mai fireşti intuiţii ale omului de toată ziua. Asemenea adevăr scurt, simplu, clar nu poate fi dărâmat de nimic.

Dezorientaţi cum suntem, vom regăsi poate într-o zi acest adevăr, care ne va readuce spre pământ, ceea ce va simplifica totul şi va instaura o nouă ordine, nu scornită de noi, ci crescută din noi."

*

Se vorbeşte iar de închiderea universităţii. Bătăile se încing. Facultatea e ocupată milităreşte de o săptămână.

Mai rămâne cursul lui Ghiţă Blidaru, ascuns în sala asta obscură de la etajul II, unde nu vine nimeni, pentru că nu ştie nimeni.

Seara la cămin e o tăcere de maidan înzăpezit. Numai din când în când pe culoare, paşi obosiţi, o uşe care se închide, o chemare ce rămâne fără răspuns.

Se lucrează bine în tăcerea asta. Recitesc un tratat de economie cu notele lui Ghiţă în mână. Pasionantă confruntare.

*

E îngrijorător. Au fost prea mulţi oameni noi la curs. Feţe necunoscute, ostile în primele bănci.

Blidaru scânteietor. Succesul, poate, inevitabil la urma urmelor. Dar dacă e altceva? Om vedea.

Nu, la asta n-am să renunţ. Am plecat de la civil, am plecat de la estetică, am plecat de la istorie, aţi vrut şi am să plec de unde vreţi, de la istorie, de la sociologie, de la chineză, de la germană, dar nu renunţ la cursul lui Ghiţă Blidaru.

Deocamdată am primit doi pumni în timpul prelegerii de azi şi am luat opt pagini de note. Pentru doi pumni, nu e puţin.

M-au oprit câţiva la uşe.

— Carnetul!

Ar fi fost stupid să-l dau. Am încercat să trec printre ei brusc, prin surpriză. M-au repezit în peretele din faţă cu un singur pumn. Îi privesc din colţul ăsta, în care m-au îmbrâncit. Uşa e întredeschisă. Se aud dinăuntru râsete, voci, strigări de la o bancă la alta. Şase fără cinci. Acum are să intre Ghiţă. Dacă m-ar lăsa şi pe mine... Dacă m-aş apropia de dobitocii ăştia de la uşe să le vorbesc, poate că ar înţelege. Ce Dumnezeu, un loc în ultima bancă... nu s-ar prăpădi lumea... Nu, e idiot... S-a făcut tăcere. Aplauze. A intrat, desigur. Se închide uşa. Unul, singurul care a rămas pe sală de pază, se uită lung la mine.

— Ce e, mă?

— Ce este? Este că mi-e o teribilă ruşine de tine şi de ceilalţi, este că mă simt cu un cap mai înalt decât voi, este că niciodată n-ai să cunoşti mândra tristeţe de a fi învins singur între zece mii şi mai este că mâine dimineaţă am să-l văd pe Ghiţă Blidaru şi am să-i vorbesc.

*

Nu pot reconstitui scena. Acum, mi-e cu neputinţă să mi-o amintesc în totul. A fost bruscă. Două-trei cuvinte, o uitătură nedumerită şi gata.

Ghiţă ieşea de la secretariat. M-am apropiat şi i-am vorbit. Nu mai ştiu ce. Jur că nu mai ştiu şi că asta nu este un truc, ca să-mi cruţ un moment mai mult de silă personală. M-a întrerupt.

— Ce vrei dumneata, domnule?

— Domnule profesor, m-au dat afară şi...

— Ei şi ce vrei să-ţi fac eu?

A plecat, fără să aştepte răspuns.

Ar trebui să alerg pe străzi un ceas, două, trei, ar trebui să mă bat cu zece mii deodată, ar trebui să tai cu toporul un vagon cu butuci, ca să cad seara dărâmat pe pat şi să dorm şi să uit.

*

A treia noapte de poker. Jucăm în bibliotecă, în jurul unui sfeşnic, până dimineaţa la trei, patru.

Am câştigat ieri 216 lei şi i-am dat pe urmă pe toţi la dame, unde ne-am dus în rând câte doi.

Ionel Bercovici m-a pupat, „vezi mă, eu te credeam un ţâfnos”.

Este o cârciumă infectă. Vinul ăla alb oţetit e o băutură respingătoare când îl priveşti, închid ochii la primele pahare. Pe urmă merge.

Şi noaptea se termină târziu, în Cruce, la Mizzi, curva din Cernăuţi, care pentru zece lei în plus face orice.

Am umblat toată ziua între baionete. Ne găseam un grup mic, jos, la secretariat, când au venit cetele compacte de la medicină. Eram prinşi din toate părţile şi n-am ieşit de acolo decât între jandarmi, încadraţi în cerc dublu. Ne-au dus aşa pe străzi, urmăriţi de aproape, schimbând de câteva ori drumul, grăbind pasul, oprindu-ne într-o curte sau alta, doar-doar au să ne piardă urma. Până seara. Până acum.

Dacă n-ar fi gustul amar, consolator al nopţilor de joc, dacă n-ar fi bucuria ameţită a pokerului, ce ar mai fi?

Mai e ceva totuşi. E voluptatea de a fi murdar, orgoliul ascuns de a cădea, de a renunţa azi să-ţi ştergi pălăria, mâine să-ţi schimbi cămaşa, poimâine să-ţi dregi tocurile tocite. Să intri adânc, afund, irevocabil în mizerie şi s-o iubeşti pentru nămolul ei, pentru aroma ei familiară, pentru colţurile de pâine uscată, pentru căldura intimă a umilinţii. Şi să ştii că ai pierdut definitv cârma vieţii, că ai lăsat-o din mâini, într-o dimineaţă când nu ţi-ai schimbat gulerul, pentru că ţi-era totuna.

Nu ni s-a spus de atâtea ori că suntem un neam murdar? Poate că e adevărat. Poate cu mistica noastră, asceza noastră, sfinţenia noastră este asta — murdăria. Un fel de a te îngenunchea, un fel de a te mutila lent, voluptos, tot mai departe de steaua albă a purităţii.

*

Mi-a spus Marga Stern, dimineaţa, în curtea căminului, încurcată, ca şi cum ar fi fost o veste care nu mă privea:

— Vezi, vine primăvara.

IV

Am fugit. Acum două săptămâni într-o zi în care mi-am spus că trebuie să aleg între a fi al patrulea la poker şi între a trăi. Am fugit şi-mi pare bine că a fost greu.

E o cameră mică. O mansardă. Dar e a mea. Un scaun, o masă, un pat. Patru pereţi albi şi o fereastră înaltă, peste care se văd vârfuri de copac din Cişmigiu.

Socoteala e uşoară şi mă întreb cum de n-am descoperit-o mai devreme.

2000 de lei pe lună: 1000 camera, 300 de lei treizeci de pâini, 300 de lei treizeci de litri de lapte 400 restul.

Am să-i scriu mamei să-mi brodeze, pe un şervet, sentinţa asta pe care am descoperit-o: VIAŢA ESTE SIMPLĂ!

Patrusprezece zile singur. Aş vrea să ştiu precis, statistic, câţi oameni sunt în oraşul ăsta, în lumea asta largă, mai liberi decât mine.

Am găsit la anticar, pe 60 lei, un Montaigne superb, de pe la 1760, cu hârtie subţire mată, cu adnotări uluitoare. Pasionant. Cu atât mai pasionant cu cât el este libertin, sceptic şi artist şi eu sunt numai torturat.

Ce bună odihnă. Şi nu bănuiam, nu bănuiam, dobitocul de mine, că vacanţa asta poate să existe.

Am bătut în peretele din faţa patului o hartă mare a Europei. Mi-ar trebui un glob pământesc, dar n-am destui bani.

E copilăros poate, dar am nevoie de simbolul ăsta al unei hărţi de care să mă reazim şi pe care să citesc oraşe şi ţări. Asta îmi aduce zilnic aminte că pământul există. Şi că orice evadare e posibilă.

*

Era frumos adineauri în Cişmigiu, cu soarele ăsta metalic, alb, cu apa de verde vegetal, cu arborii fără frunze încă şi goi ca o turmă de adolescenţi la recrutare.

Ce urâţi sunt oamenii în pardesiurile lor întârziate, cu pălăriile roase de iarnă, cu surâsurile intimidate de soare, cu paşii grei, înnămoliţi. I-am privit cum treceau şi mi-a fost milă de inconştienta lor lipsă de graţie.

*

Era o fată tânără, îmbrăcată curat, care se oprise pe bulevard în faţa unei vitrine cu fructe. I-am vorbit stupid despre ce mi-a trecut prin cap, fără să aleg. A râs şi a primit să se plimbe cu mine.

Nu m-a întrebat unde o duc, a urcat scările şi după ce am închis uşa, s-a dezbrăcat fără dificultate. Un corp mic, plăcut, fără frumuseţe, foarte tânăr. Ne-am iubit ziua în amiaza mare, cu fereastra deschisă, goi amândoi. Fata plângea de plăcere şi pe urmă se plimba prin odaie cu haina mea pe umeri, curioasă, căutând prin hârtiile de pe masă, deschizând cărţile, închizându-le zgomotos.

— Mai vii?

— Mai viu.

Nu mi-a cerut nimic. Şi am uitat s-o întreb cum o cheamă.

Bucuria asta de a fi gol! Să simţi exact, precis, anatomic, echilibrul tău de animal regăsit, să asculţi bătaia sigură a sângelui, să cunoşti voluptatea de a ridica un braţ şi de a-l lăsa să cadă, să ai senzaţia amănunţită a vieţii tale fizice, singura.

De înscris asta în elogiul iubirii.

*

Curioasă întâlnirea cu Pârlea D. Ştefan. El m-a oprit. Eu n-aş fi îndrăznit, deşi îi păstram din liceu, fără să ştiu bine de ce, un dram de simpatie.

Băiat osos, dur, încruntat, cu o strângere de mână zdravănă, cu ochi vultureşti, cu o urâţenie virilă, care este aproape un fel de a fi frumos.

— Uite, mă, soarele...

Am umblat amândoi, spre mahalale, miraţi că nu dăm de Dunărea noastră de acasă. Mi-a povestit ce se mai întâmplă la cursul lui Blidaru, pe care şi el l-a descoperit de mult.

Am vorbit mult, despre o mie de lucruri, cărţi, amintiri, femei. Ne-am oprit la o brutărie, dincolo de capul podului, să cumpărăm covrigi cu susan şi am mâncat pe stradă de se uita lumea după noi.

— Vezi, Pârlea, am putea fi prieteni, dacă n-ar fi atâtea prostii să ne despartă.

— Nu. Te înşeli. Prieteni noi doi nu putem fi nici azi şi nici niciodată. Tu nu simţi că eu miros a pământ? Avea în ochi ceva absurd, cutremurător.

Nu simt că el miroase a pământ? Ba da. Simt. Şi pentru asta îl invidiez.

Mi-e un dor imens de simplicitate şi inconştienţă. Dacă aş putea să regăsesc, de undeva din fundul veacurilor, câteva senzaţii simple şi tari — foame, sete, frig —, dacă aş putea să trec peste două mii de ani de talmudism şi melancolie, să am încă o dată, presupunând că cineva din neamul meu a avut-o vreodată, bucuria limpede de a vieţui...

Dar fericirea mea, când e, este tumultuoasă, obscură, făcută din nesfârşite ocoluri, ameninţată la fiecare pas de o cădere.

Eram fericit acum trei zile. Sunt deprimat azi. Ce s-a întâmplat? Nu s-a întâmplat nimic. A căzut undeva o proptea interioară. S-a deschis undeva o amintire prost închisă.

La 20 de ani, sănătos fiind şi fără poveri personale, să te simţi purtătorul unor destine care te împart în zece şi te anulează în fiecare din aceşti zece. Nu, nu suntem un neam comod. Mă simt atât de prost în tovărăşia mea; cât de prost trebuie să se simtă în tovărăşia asta un străin. Suntem impulsivi. Suntem excedaţi de noi înşine. Suntem mai ales impuri.

Suntem: adică eu, Ianchelevici Şapsă, Marcel Winder.

El miroase a pământ, fericitul.

Îmi pare rău că, în această confruntare cu mine însumi, îmi mai păstrez oarecare simpatie, îmi pare rău că mă surprind iubindu-mi destinul. Aş vrea să mă pot detesta violent, fără nicio scuză, fără nicio înţelegere. Aş vrea să fiu cinci minute antisemit. Să simt în mine un duşman care trebuie suprimat.

*

A venit fata de acum o săptămână. N-am primit-o.

— Nu mi-ai spus să viu?

— Ba da. Şi acum îţi spun să te duci.

Ceva îmi spune că suntem incapabili să trăim până la capăt un moment de viaţă. Oricare. Că rămânem veşnic alături de ce se întâmplă, puţin mai sus, puţin mai jos de lucruri, niciodată însă în miezul lor. Că lăsăm sentimentele şi evenimentele pe jumătate neterminate, să atârne după noi, nedesăvârşite. Că n-am fost niciodată deplin canalii sau deplin îngeri. Că rugurile sufleteşti pe care am ars, s-au stins la jumătate. Că am trăit în eterne tranzacţii cu norocul şi nenorocul.

*

E mai bine aşa. Patrusprezece ceasuri de muncă. Examenul care se apropie n-o fi decât un pretext. Eu mă simt însă bine în închisoarea asta de cărţi, până la care nu mai ajunge nimic, nici de afară, nici dinăuntru.

Aş fi avut acum nevoie de o febră tifoidă. Poate că examenul ăsta o va înlocui. Important este să uit de mine, să dau dracului toate problemele din lume şi să fac ceva mecanic, istovitor, care să mă domine deplin.

Marga Stern a trecut prin mansardă prieteneşte. Purta o rochie albă, avea mâna caldă, liniştită şi mi-a pus-o pe frunte, ca să glumească.

Prea puţin pentru o seducere, dragă fată.

Marcu Klein, eşti un măgar şi dacă te-aş avea aici, aproape de mine, te-aş îmbrăţişa şi pe urmă ţi-aş trage patru zdravene palme, ca să nu le uiţi.

Nu erai singur. Eram 40-60, odată cu tine, să aşteptăm examenul de civil. De la 8 dimineaţa, când am fost chemaţi, până la 11 seara, când a intrat în sfârşit Mormorocea, profesorul. Se vedea bine că era beat şi pe jumătate adormit. Am văzut-o cu toţii, odată cu tine, deşteptule. Eram cu toţii obosiţi de ziua asta lungă, pierdută inutil. Dar am intrat în bănci supuşi, poate puţin scârbiţi. Numai tu ai strâns pumnii şi ai rămas încruntat.

Omul după catedră a mormăit o întrebare şi a aţipit. Băiatul de lângă tine a răspuns foarte liniştit şi foarte exact. Când a terminat, a fost o clipă de tăcere. Mormorocea a grohăit, supărat că tăcerea asta îi întrerupse somnul.

— N-ai învăţat nimic. Să spuie ălălalt.

„Ălălalt" erai tu. Te-ai ridicat. Am închis ochii, pentru că ştiam, — înţelegi? — ştiam ce are să urmeze.

— Domnule profesor asta e o neruşinare.

De ce, Marcu Klein, n-ai tăcut? Cine te împinge pe tine, om nebun, singur între patruzeci, să vorbeşti pentru toţi, să condamni şi să răzbuni? Din ce nevoie absurdă de a denunţa nedreptatea, vine strigătul tău? Din ce ancestrală educaţie a mizeriei şi a revoltei? Ce instinct pervertit nu te lasă să treci pe lângă o mizerie fără să te opreşti şi să o descoperi? Ştii tu ce uşor se face o listă de desolidarizare? Mi-e un necaz imens pe tine, fiindcă nu te pot urî suficient, şi fiindcă sunt odată cu tine, dintr-un neam care nu ştie să accepte şi să tacă.

*

Telegramă către mama: „Trecut examenele. Sunt fericit."

Sunt fericit? Nu ştiu. Ştiu numai că există acasă, pe malul drept al Dunării, douăzeci de metri de nisip cald şi în faţa mea un fluviu întreg pentru înot.

PARTEA DOUA

I

Noiembrie, cea mai frumoasă lună! Ploaia asta măruntă, generală, indiferentă, care te închide pe stradă în tine, care te distrage de la incidentele din jur şi te face impermeabil, singur... Pleci de acasă cu o pipă şi cu un gând şi umbli ceasuri întregi prin oraş, fără să vezi pe nimeni, te loveşti de oameni, de pomi, de vitrine, ca să te întorci târziu ca o navă în portul ei.

E anotimpul meu, noiembrie. Luna când recitesc cărţi, când răsfoiesc hârtii, când strâng note. E un fel de foame de lucru, de agitaţie, de începere din nou a tuturor treburilor.

Şi mirosul ăsta de vegetale ude, dimineaţa când plec, şi cercul cald de lumină al lămpii, seara când mă întorc...

*

Într-o librărie, unde intrasem să răsfoiesc revistele.

Mă bate cineva pe spate. Mă întorc: Ghiţă Blidaru.

— N-ai fost la lecţia de deschidere...

Sunt uimit, sau sunt foarte vesel, sau mă tem să nu răspund cu o impertinenţă: oricum tac.

— Nu vrei să mă vizitezi? Uite, joia după-masă, la 4 jumătate, acasă la mine. Da?

Salută băieţeşte cu un deget la pălărie, şi pleacă.

*

Are trei camere pline cu cărţi şi o a patra goală, în care stă el: un pat simplu, aproape „pat de campanie” — şi nimic mai mult. Pe peretele dinspre uşe, o reproducere mică şi exactă după o iarnă de Brueghel.

Aproape jumătate din peretele din faţă este tăiat de o fereastră imensă dreptunghiulară, cu un geam gros, masiv, mai mult cristal decât sticlă. Este un interior nud, precis, sumar, cu un inexplicabil aer de intimitate totuşi şi de căldură.

Sunt intimidat până la nemişcare. Omul acesta pe care l-am iubit cu ciudă, iată-l. Atâtea cercuri izolatoare de legendă au crescut în jurul lui, într-un an, din seara în care l-am ascultat prima oară, sus, la universitate.

Cu ochiul lui de stăpân predestinat, cu aspra lui îmbinare de sprâncene, cu mâna lui jumătate leneşă, jumătate ordonatoare, uite-l aici, în casa asta care-i seamănă întocmai, liniară ca el, precisă în fiecare obiect, strictă în fiecare detaliu.

În halat lung de casă, cu un fular de lână la gât, cu capul puţin aplecat în bătaia lămpii din dreapta, — e ceva călugăresc în ţinuta lui, în încruntarea lui, uşor îmblânzită acum de un surâs ce arde potolit în umbră. Îl ascult cu oarecare panică. Panica de a nu-l vedea dintr-un moment într-altul tăcând, moment de tăcere, când va trebui să vorbesc eu, să vorbesc ce? Dumnezeule, să-i răspund, să povestesc, să spun, să spun ce? să spun cum? sub apăsarea prezenței lui, care mă neliniștește mai mult decât mă bucură, deşi ştiu că mă bucură atâta.

A simțit ceva din panica asta? Se ridică, trece să caute tutun pentru pipă, şi-o aprinde, pe urmă se apropie de fereastră şi priveşte afară atent, de parcă ar urmări ceva anume în seara ce se lasă.

*

Aş vrea să nu-l revăd. Mi-e ruşine. Rar am fost aşa de stupid, de opac, de categoric prost. Inteligența mea! Oarecare bună dispoziție mintală de om tânăr — şi nimic mai mult. Iar când nu e nici asta, nu mai e nimic. Altfel, cum s-ar scuza, totala mea absență de ieri. Două ceasuri a vorbit şi două ceasuri am tăcut. Am luat parte cu „da" şi „nu" la o convorbire, de la care aşteptam totul. Nu ştiu ce vrea să spună acest „totul", dar trebuie să spună foarte mult, de vreme ce simt atât de ascuțit cât am ratat, ratând vizita de ieri la Blidaru.

*

A vorbit luni la Fundație, în ciclul Institutului Social. Nu riscam să fiu văzut în mulțimea aceea imensă, în locul meu de la balconul doi.

Ce miragiu şi ce simplicitate în omul ăsta. Vorbeşte noduros, cu colțuri, cu asperități, cu ocoluri. Aruncă aici un cuvânt, deschide dincolo o poartă secretă, loveşte dincoace o piatră găsită în drum. Totul la întâmplare, oarecum în voia hazardului. Şi pe urmă, pe la sfârşitul ceasului, când te uiți cu dezolare la câmpul de gândire pe care l-a devastat în halul ăsta, deodată lucrurile încep să se ordoneze, nu ştiu cum, nu ştiu prin ce întoarcere de resort. Ideile aruncate în trei sferturi de oră în dreapta şi stânga fără legătură, se întorc în ultimul sfert acasă, liniştite, clare, necesare, într-o stringență, uluitoare, încheind un ciclu de cugetare, cum ar încheia o construcție simfonică.

Voi şti altă dată, mai târziu, când voi îmbătrâni, în ce măsură este Blidaru un gânditor. Ştiu însă de pe acum cât e de mare artist.

*

M-a găsit pe sală când ieşea de la curs şi m-a luat de braț, cu simplicitate, ca un camarad.

— Hai să umblăm.

L-am dus până acasă, pe jos, spre Şosea şi am încercat, pe drum, de câteva ori să-i vorbesc. Dar n-a mers, nu din vina mea de astă dată, ci din a lui, căci nu avea chef să discute, ci să umble pur şi simplu, cu mâinile în buzunarele pardesiului lung, cu pălăria pe ochi şi cu nasul în vânt, adulmecând mirosul de ploaie, de copaci uzi, de noiembrie pe sfârşite.

Umblam lângă el agitat, pândind o spărtură în lucrurile mărunte pe care le spunea, spărtură prin care să arunc brusc cele câteva întrebări pe care vreau să i le pun, pe care nu le ştiu lămurit, dar pe care le simt atât de necesare. De câteva ori am încercat un început de frază şi am renunțat. De câteva ori am răsucit în gând trei cuvinte şi n-am ştiut cum să le duc mai departe.

Trebuie să fi simțit cât mă frământ, acolo, la dreapta lui, stingherit de tăcere şi chinuit de nevoia de a-i vorbi, căci s-a oprit dintr-o dată la lumina unei vitrine şi m-a privit drept, prin surprindere.

— Ce e cu dumneata?

— Domnule profesor, aş vrea să vă spun... Şi n-am mai continuat.

— Ştiu ce vrei să spui. Vrei să spui „totul". Adică cel mai simplu şi mai greu lucru din lume. Lasă asta. E urgent? Nu este, crede-mă. Acum am pornit să ne plimbăm: hai să ne plimbăm. Om vorbi altă dată, când s-o întâmpla. Numai lucrurile care „se întâmplă" numai ele se fac bine.

Mi-a dat o țigare, m-a luat de braț și m-a dus mai departe, schimbând imediat vorba.

II

Universitatea a fost închisă de alaltăieri 9 decembrie, în aşteptarea lui 10. Zile liniştite totuşi: câteva rare încăierări şi o manifestaţie banală pe stradă.

Oricum, s-au potolit lucrurile. Am recitit în caietul verde, pagina de anul trecut.

Ce tânăr eram! Într-o zi voi izbuti să fiu lovit, fără ca asta să schimbe nimic, absolut nimic din liniştea sau neliniştea mea intimă. E poate singurul fel de a fi tare. Şi aşa sau altminteri, lovituri îmi mai sunt probabil multe rezervate.

...Mă întreb dacă a fi fugit de la cămin, dintre ei, fie şi pentru a duce viaţa aspră pe care o duc, — a fost în totul un act de curaj sau unul de laşitate?

Mă întreb dacă am eu dreptul, în numele singurătăţii mele, să-mi râd de eroismul ieftin al lui Marcel Winder, care îşi numără şi astăzi cu voluptate bătăile pe care le primeşte.

El flecar şi eu sobru, nu e mai puţin adevărat că el primeşte din faţă adversitatea, în timp ce eu îi întorc spatele. O fi mai elegant; este însă şi mai just?

Dar să nu-l uit pe Leibovici Isidor, care rămâne mai departe în prima linie, răbdător şi tăcut, fără gesturi, fără iluzii, fără vanitate.

Vizită la cămin. Neagră, neagră mizerie. Nu s-a schimbat nimic aici. Aceleaşi sobe ori reci, ori fumegânde, aceleaşi săli lungi cu ciment crăpat, aceiaşi oameni. Câteva feţe noi, băieţii din anul întâi.

Lipseşte Liowa. A murit peste vară. Avea ceva făcut pentru moarte copilul ăsta şi mi se pare că el s-a împlinit pe sine însuşi în tuberculoză, cum alţii se împlinesc scriind o carte, ridicând o casă, sfârşind o lucrare. Am vorbit cu foştii noştri camarazi de cameră, de anul trecut, despre el. Nimeni nu ştia să spună mare lucru.

„Avea nişte ghete galbene, aproape noi, — mi-a spus Ianchelevici Şapsă — şi când a plecat le-a lăsat aici. Da' nu-s bune: sunt mici."

Liowa, băiatule, nici la atâta lucru nu va fi fost bună moartea ta.

Ce curioasă toropeală, ce oribil îngheţ în casa asta, care se numeşte totuşi aşa de cald „cămin" ...Şi trăiesc aici câteva sute de oameni tineri. O singură cameră, una singură, vie, agitată, respirând pasiune: „camera problemelor sociale". I se spune aşa, ironic, pentru că aici îşi are patul Winkler, medicinist bătrân, pe care l-a întârziat în examene sionismul şi S.T. Haim, politehnician temut în matematici şi marxist violent în discuţie. Amândoi se ceartă interminabil.

— Am să vă reclam, ţipă Bercovici Ionel, disperat că nu poate duce până la capăt o pagină în drept constituţional.

— Dobitocule, replică S.T.H. (cum i se spune abreviat nu ştiu de ce), vrei să oprim în loc mersul istoriei, până ai să treci tu examenul?

Nici Winkler, nici S.T.H. nu trebuie să mă privească cu ochi buni. M-au simţit străin. În orice caz m-au simţit dat deoparte, trecător care observă, spectator fără înclinare pentru o cauză sau alta. Am ascultat liniştit, dintr-un colţ fără să intervin, o dispută confuză şi am rezistat cu îndârjire privirilor, pe care mi le aruncau, crunt, fulgerător, peste umăr.

— Diletanţi, asta sunteţi, ţipă S.T.H., diletanţi în orice faceţi, în orice simţiţi, în orice vi se pare că simţiţi, diletanţi în amor, când aveţi impresia că faceţi amor, diletanţi în ştiinţă când vă amestecaţi în ştiinţă, diletanţi în sărăcie, când trăiţi în sărăcie. Nimic până la capăt. Nimic eroic. Nimic pentru moarte. Totul pentru viaţă, pentru o viaţă conservată, târguită, tolerată. Tu care îţi zici sionist, habar n-ai că există într-adevăr un pământ care se chiamă Sion. Eu nu cred în el, dar tu crezi. Atunci de ce nu te duci acolo, să calci pe el? Stai aici şi faci propagandă, adică tai chitanţe de cotizaţii pentru alţi 10000 de deştepţi ca tine, care şi ei rezolvă la fel o dramă cu o carte de membru.

— Şi tu? întreabă Winkler mereu calm.

— Eu? Eu sunt aici unde trebuie. Eu oriunde voi fi, voi fi unde trebuie: fiindcă eu fac revoluţie. Prin simplul fapt că exist, prin simplul fapt că gândesc. Fiecare cuvânt al meu e un protest, fiecare tăcere a mea e o chemare care trece de chitanţierele tale, o chemare care trece de surâsul lui...

...Şi se întoarce brusc spre mine, arătându-mă ameninţător cu degetul, scoţându-mă astfel din colţul meu retras, pentru că rezerva mea îl irită vizibil şi pentru că, până la urmă, n-a mai putut răbda o prezență străină, nici ostilă, nici prietenă — ci numai atentă. Îi trebuie public lui S.T.H., îi trebuie combatanți, îi trebuie rezistență.

Acum că mi-a aruncat cuvântul provocator, mă așteaptă să-i ies înainte, și ochii îi lucesc cu flăcări scurte, flăcări reci, care vin „din cap", sunt convins, nu din inimă. E încordat ca o lamă îndoită, vibrând în așteptarea destinderii. Dar îi primesc privirea, i-o suport, deși simt cât arde, și tac mai departe, lăsându-i suspendat elanul deasupra unei tăceri, în care se va prăvăli inevitabil.

Așteaptă din partea mea un gest, un semn, un început de replică, ceva în sfârșit care să-i permită să explodeze fără ridicul, dar m-am încăpățânat să nu-l ajut cu nimic, cu absolut nimic și toată violența lui, toată furia lui rămâne în gol, frântă, inutilă.

Dar S.T.H. nu pierde partida. Oricine în locul lui ar fi pierdut-o. Numai el nu. Se scutură o dată, din încruntarea în care s-a oprit, își trece liniștit mâna prin cap, face un pas spre mine și cu o voce amicală, surprinzător de melodioasă pentru vehemența lui de până acum, mă întreabă:

— Mergi cu mine la cinematograf diseară?

S. T. Haim, bunul meu prieten, ce bine jucăm noi ce avem de jucat, ce trist jucăm.

*

M-am despărțit azi-noapte de S.T.H. și dimineața mi-a bătut în ușă pe la 7 jumătate (când a dormit? când s-a sculat?) ca să mă facă atent că mi-a strecurat pe jos, prin încheietoarea pragului un bilet... L-am auzit pe urmă, coborând furtunos scările.

„Aș vrea să te neliniștesc. Împăcarea dumitale mă înspăimântă. Montaigne, de care îmi vorbeai

astă-noapte, e o erezie. Stendhal o frivolitate. Dacă atâta îți ajunge ca să dormi liniștit, cu atât mai rău pentru dumneata. Îți doresc insomnii lungi, întunecate insomnii."

„Aș vrea să te neliniștesc." Dacă asta a luat-o din Gide, atunci e un caraghios. Dacă o spune de la el, e un dublu caraghios.

S.T. Haim trimis de destin ca să mă cheme la ordine! S.T. Haim venit să mă tulbure și să-mi redeștepte tragediile, de la care am dezertat cu Montaigne sub braț!

Mesianismul și psihologia sunt două lucruri care nu merg împreună. S.T.H. este un misionar, care n-are habar de ce se întâmplă cu oamenii lângă care umblă. Ar vrea să mă neliniștească. Eu aș vrea să găsesc o piatră, pe care să-mi pun capul.

Dacă aș avea și eu, ca el, instinctul unei misiuni, aș încerca să liniștesc în jurul meu cât mai multe lucruri, cât mai multe conștiințe. Pe a lui în primul rând, pe a lui S.T.H., pe a lunatecului ăsta obosit, pe a copilului ăsta apăsat de năluci.

„S.T. Haim, i-aș spune, tu ești un om ostenit. Oprește-te, stai un ceas locului. Privește. Pune mâna pe asta și vezi că e o bucată de piatră, ia în mână asta și vezi că e o bucată de lemn. Uite aici un cal, uite aici o masă, uite aici o pălărie.

Crede în lucrurile acestea, trăiește cu ele, deprinde-te să le privești cumsecade, fără să cauți dincolo de ele tremurătoare fantome. Întoarce-te la aceste lucruri simple și sigure, resemnează-te să viețuiești cu ele, în orizontul lor scăzut, în familia lor modestă. Și privește în afară, lasă-te pe tine în grija anotimpurilor, a foamei, a setei: viața se va descurca cu tine, cum se descurcă liniștit cu un pom, cu un animal."

Dar cine îmi va spune mie însumi aceleaşi lucruri? Şi cine mă va învăţa cum să le învăţ eu cel dintâi?

*

Adversitatea lor, a antisemiţilor, ar fi la urma urmelor suportabilă. Ce ne facem însă cu adversitatea noastră, cu propria noastră adversitate intimă?

Cu ei ne vom împăca poate — cine ştie? — într-o zi. Cu noi însă, când?

*

Să fugi de tine, o zi, două, douăzeci, nu e uşor, dar nici imposibil. Faci matematici şi marxism ca S.T.H., faci sionism ca Winkler, citeşti cărţi ca mine, umbli după femei sau joci şah, sau te dai cu capul de pereţi. Dar într-o zi, într-un minut de neatenţie, te întâlneşti cu tine însuţi la un colţ de suflet, cum te-ai întâlni la un colţ de stradă cu un creditor de care te-ai ferit zadarnic. Dai ochii cu tine şi atunci înţelegi cât de inutile sunt toate evadările din această închisoare fără ziduri, fără porţi şi fără gratii, din această închisoare care este însăşi viaţa ta.

Nu există vigilenţă suficientă. Unii simulăm mai bine, alţii mai prost, unii câţiva ani, alţii numai câteva ceasuri! La capătul lor, vine însă irevocabil întoarcerea la tristeţe, ca o reîntoacere la pământ. Mi-am amintit aseară, nu ştiu de ce, după atâţia ani, de bunicul meu din partea mamei. Îl văd, la masa lui de lucru, între miile lui de arcuri, resorturi, şuruburi, rotiţe, cadrane şi minutare. Îl văd aplecat deasupra lor, cu un ochean prins mereu în arcada ochiului drept, descântând cu mâinile lui lungi acea lume de minuni mecanice, pe care o stăpânea cu asprime, supunând-o, impunându-i mişcare.

Din masa aceea monstruoasă, de care, copil, nu aveam dreptul să mă apropiu, fiindcă o rotiţă rătăcită însemna un început de haos, din acele minuscule puncte de metal, el organiza mici lumi autonome, mici fiinţe abstracte, care îşi împreunau sutele de glasuri ritmate într-o muzică măruntă şi dinţată, care făcea o armonie strictă, severă, supusă. Sub fiecare geam de ceasornic se afla o planetă cu o viaţă personală, indiferentă la tot ce se petrecea dincolo, şi geamul era parcă anume făcut să o despartă de acest „dincolo”.

Bătrânul, neliniştit, cum simţeam că este, trebuie să fi invidiat nu o dată liniştea acelor fiinţe de metal, ieşite din mâna lui. Trăia între ele absorbit, ore, zile, ani. Meseria lui tot o evadare trebuie să fi fost, tot un refugiu. Şi el fugea poate de el, şi el a suferit de spaima de a nu se întâlni cu sine însuşi.

Căci seara, când se făcea întuneric şi când se ridica deodată, cu o tresărire subită de la masa deasupra căreia tăcuse ziua întreagă, nu era nicio oprire, niciun surâs de odihnă pe faţa lui de om atât de blând totuşi. Era mereu grăbit. Grăbit de ce? grăbit spre ce?

Îşi căuta pălăria, haina, bastonul, spunea în treacăt un cuvânt şi fugea, fără să închidă uşa, în stradă, spre sinagoga de peste drum, unde năvălea cu acelaşi aer de om fugărit, strângea câteva mâini întinse şi se oprea în sfârşit în faţa pupitrului său, unde îşi regăsea, aplecat peste o carte deschisă, încordata lui tăcere din faţa rotiţelor de ceasornic. L-am privit de multe ori cetind acolo. Părea adâncit în construcţia altor mici mecanisme şi literele din carte — sălbatec de mici — păreau să fie alte piese minuscule, pe care ochiul lui trebuia să le organizeze, chemându-le din neant, din nemişcare. Acasă erau ceasornice, aici erau idei — şi unele şi altele abstracte, reci, exacte, sub controlul lui de om care încerca să uite de sine însuşi. Izbutea? Nu ştiu. Avea uneori priviri care luminau de departe, în aşteptarea nu ştiu căror lucruri, în deznădejdea nu ştiu cărora. Între el şi mine sunt cel puţin 60 de ani de viaţă şi 20 de ani de moarte. Mai mulţi chiar — mult mai mulţi. El trăia în Evul Mediu, eu trăiesc azi: câteva secole ne despart. Citesc alte cărţi decât a cetit el, cred în alte lucruri decât în cele în care a crezut, umblu între alţi oameni, sufăr de alte întrebări, şi totuşi mă simt azi aşa de mult nepotul lui, coborâtorul lui direct, coborâtorul melancoliei lui fără leac.

*

Noi care ne răzvrătim de atâtea ori, pentru atâtea lucruri, de ce nu ne ridicăm o singură dată împotriva gustului nostru pentru catastrofă, împotriva simpatiei noastre pentru durere?

E o prietenie eternă între noi şi faptul de a suferi şi, nu o dată, în cele mai lamentabile momente ale mele, îmi surprind tresăriri de orgoliu pentru suferinţa aceasta care îmi măguleşte o îndepărtată vanitate. E poate ceva tragic în asta, dar este cu siguranţă, cel puţin în măsură egală, o înclinare spre cabotinaj. Da, da, în chiar ceasul acesta, când sunt aşa de adânc trist, simt undeva, dincolo de conştiinţă, ieşirea la rampă a tenorului metafizic, pe care îl port în suflet.

Sunt rău poate gândind aşa, dar nu voi fi niciodată îndeajuns de rău cu mine, nu-mi voi administra niciodată destule palme, destui pumni.

*

Ce i-aş reproşa antisemitismului, înainte de orice, dacă mi-aş recunoaşte calitate de judecător, ar fi lipsa lui de imaginaţie: „masonerie, cămătărie, omor ritual". — Şi pe urmă? Vai cât e de puţin! vai cât e de sărac!

Cea mai scăzută conştiinţă de evreu, cea mai de rând inteligenţă ovreiască îşi descoperă sie însăşi, păcate nesfârşit mai grave, obscurităţi nemăsurat mai grele, catastrofe incomparabil mai răsturnătoare.

Ei n-au împotriva noastră decât piatra, uneori revolverul. Noi avem, în lupta pe care o ducem etern cu noi înşine, vitriolul acesta subtil care consumă încet, dar ireparabil şi care este propria noastră inimă.

Înţeleg foarte bine de ce un renegat evreu este mai crunt decât orice specie de renegat. El duce cu sine o umbră, care, cu cât o va călca mai rău în picioare, cu atât va fi mai aproape de el. Şi faptul de a se dezice de neamul lui, faptul propriu-zis al renegării, este încă o dată un act iudaic, fiindcă noi toţi , în sinea noastră, ne lepădăm de noi, de zece ori, de o mie de ori, reîntorşi însă mereu acasă, din vrerea cuiva care trebuie să fie Dumnezeu însuşi.

*

Eu nu sunt credincios desigur şi problema aceasta este undeva, în afară de mine, fără să-mi creeze dificultăţi serioase.

Nu ţiu să mă pun de acord în privinţa asta şi îmi accept fără ruşine toate inconsecvenţele. Ştiu, sau spun, că Dumnezeu nu există, şi îmi aduc aminte cu plăcere de manualul de fizică şi chimie din liceu, care nu-i făceau Lui, nicăieri, loc în univers. Asta nu mă împiedică să mă rog. Când primesc vreo veste rea sau când vreau să preîntâmpin vreuna. E un

Dumnezeu familiar, căruia îi ofer din când în când sacrificii, după un cult cu reguli stabilite de mine şi — cred — confirmate de El. Îi propun o febră tifoidă pentru mine, în schimbul unei gripe pe care avea de gând să o dea cuiva, care mi-e scump. Îi indic în ce anume aş primi mai bucuros să mă lovească şi în ce aş voi să mă cruţe şi de altminteri ceea ce îi dau este mult mai mult decât ce păstrez, căci ce îi dau e de la mine, iar ce păstrez este de la alţii, puţinii alţii pe care îi iubesc.

Şi mi se pare că nu-l supără convorbirea aceasta între noi doi, că nu o ia drept o târguială şi că ţine seama de gândul bun cu care viu spre el.

Şi totuşi... Simt uneori că dincolo de asta mai e ceva: Dumnezeul cu care i-am văzut pe bătrâni războindu-se în sinagogi, Dumnezeul, pentru care şi eu mă băteam în piept, de demult, copil fiind, Dumnezeul acela, a cărui singurătate o strigam în fiecare dimineaţă, citindu-mi rugăciunea.

„Dumnezeu e unul, Dumnezeu e unic.”

Dumnezeu e unul, nu înseamnă că Dumnezeu e singur? Singur ca noi poate, de o singurătate pe care de la El o deţinem şi pentru El o păstrăm.

Asta lămureşte atâtea lucruri şi întunecă atâtea altele...

III

Lungă convorbire cu Ghiţă Blidaru. I-am spus în sfârşit „totul”, acel totul de care mi-era frică şi pe care el îl ghicise aşa de uşor, dintr-o privire. Tot ce am gândit în ultimul timp, tot ce am scris aici în caiet, tot ce n-am scris... Am vorbit îmbulzit, repede, mult, cu opriri mari, cu sărituri de la una la alta, cu întoarceri, am vorbit prost, tulbure, dezordonat. Dar are un fel de a te asculta, care îţi simplifică parcă propriile tale gânduri, oricât de rău le-ai spune. Simpla lui prezenţă ajunge pentru a pune ordine în jur.

— Tu ar trebui să faci ceva care să te lege de pământ. Nu ştiu încă bine ce. Nu drept, în orice caz, nu filozofie, nu ştiinţe economice. Ceva care să-ţi redea simţul materiei, dacă l-ai avut vreodată, să ţi-l înveţe de aici încolo, dacă nu l-ai avut. O meserie făcută din certitudini.

Am ridicat din umeri, dezolat de un remediu atât de vag. Şi, în fond, eu remedii căutam?

Dar a continuat:

— Desenezi?

— Da.

— Bine?

— Destul de prost în „desenul artistic”, cum se zice la şcoală. Destul de bine in desenul liniar.

— Cu matematicile cum stai?

— Nu-mi plac enorm. Mă pricepeam în liceu, fără pasiune însă.

Nu înţelegeam nimic din întrebările lui şi răspundeam mai degrabă intrigat, decât curios. Ce a urmat a fost uluitor.

— Nu vrei să te faci arhitect?

Am tăcut. Glumeşte? Încearcă o experienţă? Vrea să-mi arate astfel, cât sunt de deşarte „problemele” mele? Îmi întinde o cursă?

Tac, încurcat — şi el nu insistă, căci schimbă imediat vorba, nu fără a lăsa posibilă pentru viitor o revenire.

— În orice caz, gândeşte-te serios la asta. Merită.

*

Îmi dau foarte bine seama că propunerea profesorului este plină de riscuri. Nu mi-am făcut niciodată o problemă din „cariera” mea, căci am certitudinea că voi rămâne mereu sărac şi accept cu inimă bună asta, dar oricum ceea ce îmi propune el este dacă nu de-a dreptul o aventură, în orice caz o imprudenţă... Raţiunile de psihologie, pentru care mă îndeamnă să încerc o asemenea săritură de viaţă, să fie într-adevăr atât de tari, încât să merite efortul de a o face?

Sunt încurcat şi mi-e aproape necaz că mi-a creat din senin greutăţi de felul ăsta.

*

„Săritură de viaţă.” Vechi apucături patetice, de care nu mă pot dezvăţa. În fond e mult mai simplu ce-mi cere el. Am apucat să cred că voi fi advocat. De ce? Nu ştiu. Din obişnuinţă, din lene de a alege, din indiferenţă pentru profesie, pentru orice profesie. Cu puţină silinţă, m-aş deprinde să mă văd arhitect. Simplă chestiune de educaţie mintală.

N-aş fi făcut mare lucru în tribunal, nu voi face lucruri mari pe şantier. Dar n-ar fi imposibil să găsesc aici ceea ce dincolo cu siguranţă mi-ar fi lipsit: sentimentul de a servi pământul, piatra, fierul.

Trebuie să fie o senzaţie de împlinire, de calm. Poate liniştea după care alerg.

*

Nu, nu pot primi. Am în urmă examene, frecvenţe, lucrări, toate prea multe ca să le las în drum şi să o iau de la început, de la alt început.

M-am dus să-i spun lui Ghiţă hotărârea mea, dar nu l-am găsit acasă, ceea ce trebuie să recunosc că mi-a făcut plăcere, fiindcă oricât eram de hotărât să resping propunerea lui, îmi părea rău că voi suprima, cu răspunsul meu categoric, orice posibilitate. *„Il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée.”*

Nu l-am găsit acasă şi asta îmi mai dă dreptul să ţiu această uşe nici bine deschisă, nici cu totul închisă.

*

Totuşi am primit. N-am avut curajul să spun limpede „nu” şi am încercat tot felul de obiecţii. El le-a înlăturat una câte una.

Nu e prea târziu, acum la jumătatea lui decembrie, două luni de la închiderea înscrierilor?

Nu, nu e târziu. Îşi ia el asupră-şi sarcina de a mă înscrie. Are prieteni buni la arhitectură şi va izbuti.

Nu va fi prea greu să mă pun la curent cu programul? Cursurile nu sunt prea înaintate? Examenele nu sunt prea apropiate?

Nu, nu va fi greu. Şi dacă va fi greu, cu atât mai bine.

Hotărât lucru, nu i se poate replica nimic. Sunt câştigat pentru arhitectură. Mi-a strâns mâna zdravăn.

— Să ştii că sunt mulţumit de ce am făcut. Vei învăţa să umbli pe pământ. Foarte important pentru viaţă. Ai să vezi.

IV

Cu cât mă gândesc mai bine, cu atâta întâlnirea de ieri din tren mi se pare miraculoasă. Omul acela scund, viu, cu privirea neliniştită, cu tresăriri ciudate în mijlocul vorbei, ca în mijlocul unui somn agitat, omul acela îngrămădit de pachete în colţul compartimentului de-a treia, era Ahasverus în persoană.

În primul moment, când a intrat pe uşe precedat de două geamantane şi urmat de alte vreo trei, plus nenumărate pachete mari şi mici, prost legate în foi zdrenţuite de ziar, în acest prim moment, am simţit o subită furie împotriva lui.

„Cine l-a mai adus şi pe ăsta." Tocmai mă felicitasem de a fi găsit un loc atât de bun, într-o zi ca asta, în plină vacanţă de Crăciun, într-un tren asaltat de studenţi şi militari plecând în provincie, când iată-l pe ovreiul ăsta, ducând după el o întreagă gospodărie, deschizând larg uşa ca să intre tot frigul înăuntru, dându-mi deoparte valiza, călcându-mi galoşii, trântindu-şi paltonul peste al meu şi îmbulzindu-se apoi pe bancă, între mine şi vecinul meu, cerându-şi iertare din ochi, dar nu mai puţin tenace în hotărîrea lui de a-şi cuceri un loc, în numele biletului de tren, pe care îl ținea demonstrativ între degete.

Era o apariție comică și toată lumea surâdea, ceea ce am încercat să fac și eu, cu destulă silă, căci pe de o parte mi-era milă de ridicolul lui, dar pe de altă parte aș fi suferit crunt, dacă-aș fi fost bănuit de simpatie pentru el. Nu pot să-mi explic bine de ce, dar aveam un ciudat sentiment de complicitate, de care simțeam nevoia urgentă să mă dezic. Mi-am căutat în grabă agenda și m-am arătat foarte adâncit în socoteli, absent dintr-o dată la tot ce se petrecea lângă mine. Dar îl urmăream pe nefericitul meu vecin cu coada ochiului.

Se calmase, sigur de poziția ocupată, și trimetea acum în recunoaștere priviri speriate în jurul lui fixând cu atenție pe fiecare tovarăș de compartiment și oprindu-se într-un sfârșit la mine, nu definitiv liniștit în ce mă privește, dar adresându-mi oricum un început de surâs cordial: semn că mă recunoscuse.

Asta m-a înfuriat o dată mai mult. Mi se părea că privirea aceasta, intenția aceasta de familiaritate, mă solidarizează cu el, cu ridicula lui apariție, cu incomoda lui prezență.

Am ridicat capul și l-am fixat fioros, ca să priceapă că nu vreau să am de a face cu el. Simțeam că voi muri de jenă, dacă-mi va vorbi. Dar dușmănia mea nu l-a dezarmat, căci m-a privit mai departe, clătinând din cap și clipind des.

— Nu trebuie să te superi, tinere. Ovreiul e un om cu pachete. Câte necazuri, atâtea pachete.

L-am iubit dintr-o dată pentru cuvintele acestea și m-a cuprins un val de rușine pentru cât de poltron fusesem cu el și cu mine, încât am simțit nevoia să mă pedepsesc imediat, exemplar.

I-am răspuns pe loc cu o bruscă vioiciune, într-adins exagerată, vorbind tare, ca să mă audă toți călătorii din compartiment și să înțeleagă că nu mă jenez de bătrânul acesta incomod, că recunosc în el un prieten, că accentul lui ovreiesc nu mă supără, că de ghetele lui pline de zăpadă puțin îmi pasă, că pachetele lui insolente nu mă deranjează, că dimpotrivă totul mi se pare obișnuit și nu înțeleg ce ar putea fi comic aici și de cine s-ar putea râde.

Bătrânul vorbea românește curat, cu ușoare inflexiuni de ovrei moldovean și atunci printr-un efort asupra mea m-am silit să vorbesc și eu cu același accent întrebător, luat din idiș, ceea ce nu mi s-a întâmplat niciodată până atunci — dar hotărâsem să mă pedepsesc zdravăn, căci lașitatea mea de la început simțeam că trebuie răscumpărată.

Bănuiesc că bătrânul meu Ahasverus a înțeles jocul la care mă supuneam de bună-voie, căci avea un permanent zâmbet de îngăduință, pe care îl plimba asupra mea, ca pe o pată de lumină a unei mici lămpi de buzunar.

„Lasă asta, lasă asta — părea să spună zâmbetul lui — eu nu-ți cer atât de mult. Eu te cunosc și știu că nu ești nici așa de rău cum ai vrut să fii adineauri, nici așa de bun cât vrei să fii acum. Eu sunt pornit la drum lung și ce vrei să fac eu cu pietrele care mi se aruncă sau cu mâinile care mi se întind, eu care n-am vreme nici să le primesc, nici să le răspund, fiindcă vezi, undeva, tare departe, sunt așteptat, sunt mereu așteptat și trebuie să merg într-acolo, chiar dacă ar fi să nu ajung niciodată?”

Zâmbea cu această neîncredere, cu această clătinare din cap şi am înţeles că într-adevăr eu nu pot face nimic pentru el, iar ceilalţi nimic împotriva lui.

Mi-a spus că se numeşte Abraham Sulitzer, spre deziluzia mea, căci pentru integritatea simbolului trebuia să se cheme deschis Ahasverus.

— Cu ce te ocupi? l-am întrebat. Ce faci?

— Ce face un ovrei? Umblu.

Răspunsul i se părea suficient.

Abraham Sulitzer umblă: asta îi e meseria. E negustor de cărţi ovreieşti. În duzina de valize, cufere şi pachete, pe care le târăşte după el, duce tot soiul de cărţi: Biblii, Talmuduri, comentarii, istorii hassidice, poveşti din ghetou, poezii ebraice, literatură idiş...

El face legătura între tipografiile din Germania sau Polonia şi cititorii ghetoului moldovean. El cunoaşte toate târgurile Bucovinei, în care se mai învaţă serios carte, toate casele basarabene în care se gândeşte serios pe un text talmudic, toate sinagogile de mahala în care se mai comentează o problemă de cugetare iudaică. El poartă în amintire un catalog general al tuturor manuscriselor şi tipăriturilor ebraice care se află în ţară, ştie anume în ce târg, ştie în ce casă. Închide ochii şi îţi poate spune cine anume stăpâneşte cutare rarisim exemplar din *Megillat Efa* a lui Sabbatai Kohen, lituanianul, carte tipărită la Amsterdam în 1651. Se gândeşte o clipă şi îţi spune precis ce rabin, de unde şi cum, îţi poate da lămuriri despre marea dispută asupra *Talmudului* de la Barcelona din 1240, sau de la Tortoza din 1413...

Le ştie pe toate, le are pe toate adunate, sub fruntea lui îngustă, dincolo de ochii aceştia, care clipesc mărunt şi căutător. Cărţi, manuscrise, autori şi probleme, de care aud acum întâia dată, cuvinte stranii, nume din alte veacuri, date dintr-o istorie pe care nu o bănuiam — Abraham Sulitzer le poartă cu el, vii, tot atât de vii astăzi în mintea lui, cât erau cu veacuri în urmă, în mintea cui le-a scris şi cugetat. El trăieşte în actualitatea lor, în pasiunea lor permanentă şi zadarnic au trecut peste aceste adevăruri câteva sute de ani, zadarnic s-a schimbat faţa pământului, zadarnic s-au topit în neant atâtea timpuri, aceste vechi lumini tot prezente sunt; aceste vechi patimi tot tulburătoare.

Iar Abraham Sulitzer le poartă pe toate drumurile, în slujba eternităţii lor.

I-am cumpărat o Biblie în idiş cu poze pentru bunică-mea şi o istorie nemţească a lui Şapsă Zwi pentru mine.

Aveam impresia că se desparte greu de ele: părea că se întreabă dacă nu le dă pe mâini rele.

*

Viscoleşte crunt. Am încercat dimineaţă să cobor spre Dunăre, fiindcă auzisem că a îngheţat şi aş fi fost bucuros să trec cu piciorul pe malul drept, dar n-a fost chip să ajung la debarcader. Valuri întregi de zăpadă băteau dinspre port, sus, spre oraş. M-am hotărât pentru o sindrofie de familie.

Mi-am convocat în jurul teracotei amândouă bunicile: Mama-mare şi Baba.

Mama-mare e mama tatei. Baba e a mamei. Mama-mare are vreo 85 de ani, Baba nu cred să fi trecut de 70. Mai tânără, este şi mai vioaie: are încă amor-propriu, vanitate, cochetărie.

A fost foarte frumoasă în tinereţe şi o ştie. Din splendoarea ei de atunci, au rămas mereu frumoşi ochii, albaştri, curați, cu ceva orgolios în sclipirea lor uşor răutăcioasă.

Poartă pălării de mătase şi pai, probează de trei ori o rochie şi îi dă indicații croitoresei, se uită mult în oglindă şi, când nu o vede nimeni, se pudrează puțin, foarte puțin. Cum bunicul a fost ceasornicar şi giuvaergiu, i-au rămas de la el cercei mari de diamant, un lanț de aur, ochelari de aur, o brățară cu rubin.

Le poartă pe toate cu importanță, vizibil măgulită în amintirile ei de femeie frumoasă.

Mama-mare a intrat dimpotrivă în bătrânețe cu totul resemnată, fără părere de rău, fără vanități întârziate. De când o ştiu, poartă un singur fel de rochie neagră, dreaptă, simplă, închisă cu nasturi obişnuiți de os. Albă, obosită, calmă — e o bunică dintr-o carte de cetire. Vorbeşte o limbă românească aspră, o limbă de țară, de sat muntenesc. S-a născut aici, în oraş, prin anii Regulamentului Organic şi a trăit mult prin județ. Tatăl ei a lucrat ani de-a rândul la o moşie din Gropeni, unde ținea registrele cu socoteli, iar mai târziu bărbatul ei, bunicul meu dinspre tată, a fost şi el muncitor în port. Ea, Mama-mare, a trăit cu Dunărea în față. Când o întreb şi când am timp s-o ascult, povesteşte lucruri miraculoase din veacul trecut, despre oraş, despre oamenii oraşului, despre mondenitatea acelor ani. Povesteşte mai ales despre un bal, primul ei bal, care trebuie să fi fost un lucru senzațional în viața târgului. Din câte detalii mi-a dat, bănuiesc că a fost pe la 1848, poate prin zilele Proclamației de la Izlaz. Iată istoria, aliată cronicii mele de familie.

Sunt foarte ciudate deosebirile ramurilor noastre ascendente. Dinspre partea tatei, numărăm

cel puțin un veac de viață românească, în oraş şi județ, trăind cu vecini români, lucrând cu ei, având legături cu ei. Câte zeci de ani înainte, sau câte sute am fost pe aici, izolați însă noi în de noi, nu ştiu. Dar la 1828, în catagrafia oraşului, numele străbunicului meu este trecut lămurit. Nu poate fi vorba de asimilare desigur, dar simt în linia aceasta familială un aer de duritate, ce se datoreşte cu siguranță Dunării, lângă care patru generații de-a rândul au crescut. Străbunicul acela de la 1828 — Mendel din Gropeni, cum i se zicea — vorbea şi scria româneşte, purta cizme şi surtuc. Cât despre bunicul meu, țiu şi astăzi minte ce ciudată înfățişare de barcagiu avea seara când se întorcea de la docuri, cu cizmele lui grele de ținte şi potcoave, cu mâinile bătătorite, alb din cap până în picioare de praful sacilor cu grâu şi porumb, pe care îl respirase o viață întreagă, 14 ore pe zi, din zori până în noapte. Era ceva aspru şi colțuros în el: ceva de barcagiu, de căruțaş, de muncilor cu ziua. Cetea şi el în serile de sărbătoare, din nu ştiu ce imense cărți ebraice, dar nu punea în lectura aceasta patima pe care o simțeam cutremurându-l pe celălalt bunic, tatăl mamei. Acela era un intelectual, acesta nu, deşi ştia şi — se zice — foarte multă carte.

Trăia afară, între vânturi, cu picioarele pe piatră şi pământ, scrutând zarea inundată a bălții, vorbind tare ca să acopere cu glasul lui vuietul fluviului, sirena vapoarelor, uruitul elevatorului. Un om de la Dunăre.

Familia mamei a ieşit însă mult mai târziu din ghetou. Bucovineni şi moldoveni din nord, au fost cu toții oameni trăiți în casă, la lumina lămpii, deasupra cărților.

Au viețuit mereu în jurul sinagogilor. De-acolo aduc poate ochii lor negri, mâinile lungi și subțiri, paloarea obrajilor. Au o sănătate precară, neliniștită, care rezistă mai mult prin încordarea nervilor, decât prin puterea trupului. O veste rea, o noapte nedormită, o așteptare îi devastează subit: cercuri negre în jurul ochilor, buze albe, ochi calzi. Ciudată sensibilitate de seră — pe lângă care duritatea oamenilor din familia tatei pare o grosolănie. Așa se și explică poate surda neînțe-legere, care i-a despărțit totdeauna, unii prea nepăsători, alții prea susceptibili, vigoarea unora părând celorlalți necioplită, iar sensibilitatea acestora părând la rândul ei fasonată. Neînțelegere între Dunăre și ghetou.

*

Mă gândesc mereu la acel străbunic de la 1828. Trebuie să se fi născut prin ultimele decenii ale veacului XVIII. Revoluția Franceză, Revoluția Americană, Napoleon... Mi se pare că e ceva fabulos în existența lui și am încercat să capăt precizări, de la câteva mătuși bătrâne care l-au mai apucat în ultimii lui ani de viață, dar n-am aflat lucru mare.

S-a născut aici și a trăit aici. Muncise cumplit o viață întreagă, aproape un secol întreg. Într-o bună zi trecuse cu mult de 90 de ani— și-a strâns lucrurile, și-a chemat copiii, le-a împărțit ce avea de împărțit, și-a oprit câțiva galbeni, câteva cărți și câteva hârtii, le-a pus pe toate într-o traistă și a spus că pleacă. Unde? În Erez Israel! Acasă. Cu cine? Singur.

Hotărîrea aceasta a unui om de 100 de ani, mi se pare atât de sălbatecă, încât am pus o mie de întrebări Mamei-mari, ca să înțeleg ce a fost anume la rădăcina acestei fugi. Adevărul este că n-a fost o

fugă. Totul era de o simplicitate ultimă. Bătrânul se deșteptase într-o dimineață cu gândul acesta — și gata.

L-au implorat, au încercat să-l țină cu de-a sila, s-au luptat să-l facă a primi cel puțin un însoțitor până la Jaffa — unul din feciori l-ar fi dus până acolo și i-ar fi căutat casă — totul zadarnic. Era neînduplecat. Le-a dat tot ce avea, și-a pus în spate puținul pe care-l păstrase și a coborît spre port, urmat ca într-o scenă biblică de feciori, fiice și nepoți, plâns de toți, numai el recules, limpede, împăcat.

Viforos bătrân. A murit la Ierusalim, câteva luni după sosirea lui acolo. Mama-mare pretinde că în noaptea aceea i-a apărut în vis, în haina albă a morților și i-a spus: „Iată, eu am murit. Ai să ai un fecior și ai să-i dai numele meu."

Era în anul 1876. Cu precizarea asta, poate că n-ar fi greu să-i găsim într-o zi piatra de mormânt, dacă cumva i-a pus careva o piatră. E mult mai probabil însă că mormântul i s-a pierdut fără nume, între alte morminte fără nume.

Nu se găsește în familie nicio fotografie a bătrânului. A refuzat să facă asemenea prostii. Venise de puțină vreme în oraș un neamț cu o mașină complicată și se instalase pe Strada Mare în colț. În drum spre port, spune Mama-mare, în ziua plecării, s-au oprit acolo cu toții, și l-au implorat pe bătrân să le lase cel puțin atâta amintire: o poză. A scuturat din cap, supărat. Nu.

*

Dacă aş avea timp ar fi revelator să urmăresc, pe hartă migraţiunile familiei mele. Au fost se pare plecări puţine.

Dacă oamenii din familia mea pot fi fiecare în parte, neliniştiţi, lunatici şi instabili, spiritul lor de grup este mai degrabă lent, sedentar, tenace.

Au fost unii care s-au rupt, au plecat, s-au pierdut. Rădăcinile au rămas însă aici cu tradiţii netulburate, cu o unitate persistentă împotriva tuturor evadărilor.

Mi se pare plin de înţeles faptul că toate neamurile noastre sunt adunate strâns în două grupuri compacte, rudele din linia tatei, aici la cotul Dunării, cele din linia mamei, sus în nordul Bucovinei. Deplasările se fac pe o rază foarte mică şi, în orice caz, centrul familiar de gravitate rămâne în conştiinţa tuturor neschimbat, căci e de-ajuns un eveniment familiar — o moarte o naştere, un ceas greu — pentru ca toţi să se strângă fericiţi sau alarmaţi în căutarea unui cuvânt de ordine.

Cu atât mai greu de explicat sunt evaziunile, oricât au fost ele de puţine şi răzleţe.

Am auzit vorbindu-se despre un unchi, fugit de tânăr la Viena, în plină iarnă cu sania, în veacul trecut, după o femeie. Vagă istorie de amor şi singura cred, într-o familie în care în privinţa asta oamenii sunt senzuali, dar nu pasionaţi. Am mai auzit despre un frate al mamii, plecat în America în 1900. E pe undeva, într-un album vechi o fotografie a lui din acel timp: un cap tânăr, aproape adolescent, o frunte îndrăzneaţă de pionier şi, peste toate acestea, nu ştiu ce umbră, nu ştiu ce lumină, vestind de atunci înfrângeri viitoare.

A plecat cu câţiva gologani în buzunar şi cu o mulţime de nebunii în cap. „Socialist", şoptea lumea bănuitoare. „Nebun", zicea răstit bunicul, care nu voia să audă de nimic, închizându-i băiatului uşa, noaptea când se întâmpla să întârzie în oraş.

Se pare că în anii aceia au plecat foarte mulţi, în grupuri mici, din toate părţile ţării, spre Alaska, spre California, în căutare de aur, unii, în căutare de năluci, alţii. Puţin înaintea războiului, o hârtie venită prin legaţia americană a adus vestea morţii lui undeva, într-un orăşel din Texas, unde ajunsese, nu ştiu cum, muncitor într-o plantaţie.

*

I-am dai Babei *Biblia* cu poze, cumpărată în tren, de la Abraham Sulitzer şi acum ne citeşte cu glas tare mie şi Mamei-mari, care nu ştie carte.

E o traducere idiş, destul de ordinară cred, tipăritură populară se vede, pe hârtie proastă, cu gravuri ieftine. Baba citeşte cu nu ştiu ce aer de superioritate adresat Mamei-mari şi mie, care suntem din punctul ei de vedere, deopotrivă de analfabeţi, căci pentru ea şi pentru *Biblia* ei, toate cărţile mele franţuzeşti şi nemţeşti nu mă fac mai puţin ignorant.

Am luat-o cuminte de la început de la facerea lumii. O ascult pe Baba şi mi se pare că povestea devine nouă, de un interes aproape reportericesc, nu biblic. Baba citeşte cu aviditate, cu vizibilă curiozitate, întoarce nervoasă foile şi participă la lectură, ca şi cum ar fi vorba aici despre oameni pe care îi cunoaşte, despre vecini de mahala, despre rude apropiate.

Uneori, la pasagiile decisive, se opreşte puţin, clatină din cap şi face cu limba lipită de cerul gurii, un sunet de mirare, regret sau necaz ('ntch, 'ntch, 'ntch) ca şi cum ar vrea să le atragă atenţia lui Abraham, Esterei, Sarei ori lui Iacob, că fac o prostie sau o imprudenţă. Nu e nimic ceremonios în lectura Babei. Patriarhii n-o intimidează. Sunt şi ei nişte gospodari cu copii şi neveste, cu necazuri şi griji. Şi dacă ea, bunica mea, poate să le pună la dispoziţie experienţa ei de femeie bătrână, care a văzut multe şi a trecut prin multe, de ce n-ar face-o?

Cine ştie? or fi având patriarhii ăştia un copil bolnav, care trebuie frecat cu oţet aromatic, sau s-o fi lovit careva la un deget şi are nevoie de nişte frunze de pătlagină sau, mai ştii? i-o fi trebuind vreunei neveste din *Biblie*, puţină sare-de-lămâie să pună la mâncare, că i s-a isprăvit şi băcănia e departe. Se întâmplă,— se întâmplă în viaţă — de ce nu s-ar întâmpla în *Biblie*?...

O dimineaţă albă, vastă, de cleştar. Toată noaptea s-a zbuciumat crivăţul, pe străzi, pe la ferestre, pe acoperişuri.

Acum totul e încremenit şi transparent, ca sub un nesfârşit glob de sticlă. Dacă strigi la un capăt al străzii, se aude până la capătul celălalt, mai departe, poate, spre Dunăre.

Am fost în sfârşit în port. Troienele de zăpadă, care ieri urcau vijelioase în tromboane, spre noi, zac acum învinse, ca nişte fiare imense puse cu botul pe labe. Nişte lei albi, gigantici, pletoşi, cu coama moale, plecată.

E o lumină totală, ca într-un sâmbure de soare îngheţat. Ceva abstract în liniştea şi strălucirea aceasta fixă. Numai Dunărea e tulburată şi aspră. Bolovănoasă, cenuşie, încremenită în rostogolire are

ceva agonic, în calmul ei aparent. S-ar zice că a îngheţat val cu val, că pentru fiecare din aceste valuri a luptat, că pierderea fiecăruia a durut-o.

Nimic nu aminteşte via, repedea mea Dunăre din martie, domoala, împărăteasca mea Dunăre din toamnă. E altceva, cu totul altceva, mai adânc, mai tumultuos, mai surd.

V

După-amiază, suntem totdeauna în atelier: desen şi modelaj. Merge greu, trebuie să o recunosc. Dar e oricum o muncă, pe care aş putea s-o iubesc, spre deosebire de cursurile propriu-zise de dimineaţă, tot atât de mediocre aici, ca la drept sau filozofie. Regăsesc de aceea totdeauna cu plăcere plastilina şi lutul în atelier. Ştiu, n-are absolut nicio valoare ce fac şi mă întreb dacă voi izbuti vreodată să realizez ceva în lumea asta de pământ, piatră şi ciment.

Ca exerciţiu mintal însă, n-am făcut niciodată nimic mai liniştitor, decât acest joc cu plastilina, material docil şi mlădios, dar în acelaşi timp având ciudate iniţiative, căci uneori mă trezesc ţinând între degete o formă pe care n-am căutat-o, un oval cu înclinare graţioasă, un chip colţuros cu linii frânte lapidar, sau mai ştiu eu ce alte năzdrăvane lucruri smulse fără voie din indiferenţa materialului, care ascunde în el atâtea feţe.

Şi între timp, cu mâinile ocupate, cu gândul luând parte la micul fenomen ce se desfăşoară sub ochi, am un sentiment de libertate pe care nu cred să-l fi avut vreodată, în cele mai bune zile de vacanţă.

E o detaşare de mine însumi, care este precisă ca o senzaţie fizică.

Seara, când îmi atârn halatul în cui şi mă spăl pe mâini, totul mi se pare limpede şi rânduit, ca într-o casă simplă, bine gospodărită.

Puţin mai idilic să fiu — şi aş scrie o laudă a uneltelor, o cântare a bucuriei de a lucra. Sunt însă, din fericire, destul de sensibil la ridicolul expansiunilor mele intime, ca să-mi dau seama cât e de pueril şi diletant entuziasmul meu. Am ceva din naivitatea unui medicinist din anul întâi, dispus să descopere remediul cancerului. Un arhitect adevărat ar râde probabil cu poftă, dacă ar ceti ce scrie aici.

*

Se pare că ultimele lecţii ale lui Blidaru, de după vacanţa Crăciunului până azi, au fost formidabile. „Asta nu mai e economie politică", am auzit că urlă specialiştii în cancelaria facultăţii. Poate că au dreptate. Din ce am prins să aflu chiar de la profesor, din ce mi-au povestit alţii, se pare că la drept vorbind cursul lui despre monedă nu mai este un curs de economie, ci mai degrabă unul de filozofie a culturii.

Programul meu de şcoală nu-mi iartă niciun ceas joia şi sâmbăta, când sunt prelegerile lui Ghiţă Blidaru. De altfel, mi-a făgăduit că dacă mă prinde acolo, mă dă pur şi simplu afară: „N-ai ce căuta la mine la curs. Stai şi lucrează, aici, unde te afli. Scurt."

*

Îl văd rar, seara, la el acasă, dar când îl văd rămânem târziu, noaptea, de vorbă. N-am descoperit încă o tehnică bună de conversaţie cu el. Aş avea să-i spun atâtea şi izbutesc totuşi aşa de greu să-i vorbesc. Uneori îmi fac de-acasă, de pe drum, şcolăreşte, planul celor ce trebuie să-i spun, dar odată lângă el, totul e răsturnat, căci e unul din acei oameni, care fac lege pentru toţi, obligându-te să te supui nu atât argumentelor lor, cât climatului şi stilului lor. Câtă pasiune este în omul ăsta aşa de neted construit, câte furtuni ascunde stăpânirea lui de sine, gândirea lui geometrică. Este, până azi, singurul om căruia simt că e obligatoriu să mă supun, fără să am însă prin aceasta sentimentul unei abdicări, ci dimpotrivă al unei împliniri, al unei reintegrări.

*

L-am întrebat zilele trecute dacă nu crede că arhitectura mă condamnă la preocupări prea particulare, dacă nu mă va izola într-un cerc de probleme cu totul profesionale şi dacă nu-mi va lua ceea ce, oricare mi-ar fi meseria, mi se pare deasupra tuturor, esenţial: să fii în legătură cu ceea ce se plămădeşte în timpul tău, cu sensibilitatea acestui timp, cu căutările lui,cu sensul lui general.

„Nu — mi-a răspuns — nu poate fi vorba de izolare. Arhitectură sau medicină sau muzică sau economie, toate sunt planetele unui aceluiaşi grup solar. Indiferent de ceea ce facem şi lucrăm fiecare în parte, noi descifrăm cu toţii aceleaşi directive, care ne sunt comune. Adevăruriile şi sensurile de viaţă ale unui timp au o unitate organică, de familie.

E naiv să crezi că o revoluţie începută într-o parte, într-o disciplină, se poate limita acolo. Istoria se creează dinăuntru, nu din afară, de la centru, nu de la periferie. Grosolănia noastră este că nu prindem decât schimbările vizibile, directe, care angajează imediat viaţa noastră. Ne imaginăm de aceea că o revoluţie se cheamă, numaidecât şi în primul rând, o răsturnare politică sau economică, ceea ce este o naivitate îngerească. Punctul de plecare al unei revoluţii poate să fie în fizică, în astronomie, în matematici, oriunde, în sfârşit. E de ajuns ca pe un singur plan de gândire sau de viaţă omenească să se schimbe structural ceva, pentru ca din acel moment virtual totul să fie schimbat. Toate se leagă în lumea asta: nu există nici fapte, nici preocupări izolate. Toate intră într-un ciclu. De ce ai vrea ca arhitectura să lipsească din acest lanţ? Lucrează aici liniştit: vrei sau nu vrei, ne vom întâlni până la urmă, tu care faci arhitectură, eu care fac economie politică, ăsta care face antropologie, ăstălalt care face algebră. Vehiculele sunt altele: drumul e acelaşi."

*

Mi-am amintit de curând, într-o seară, întorcându-mă de la Ghiţă Blidaru, de brutalitatea primei mele convorbiri cu el. Convorbire! dacă se poate spune. Îl oprisem să mă plâng că fusesem dat afară de la cursul lui. Ce ritos m-a repezit! Nici n-a vrut să se uite bine la mine. Şi astăzi amintindu-mi, mă înfior de ruşine. Cât am suferit atunci. I-am vorbit despre ziua aceea şi, deşi m-am temut să nu vadă într-asta nu ştiu ce mustrare îndrăzneaţă, nu m-am putut opri să nu-l întreb:

— Nu vreţi să-mi spuneţi ce s-a întâmplat atunci, de aţi fost aşa de brusc, aşa de retezător?

— Nu mai ştiu, nu-mi mai aduc aminte. Oi fi fost plictisit, oi fi fost supărat. Nu mai ţin minte. Dar, drept să-ţi spun, nu-mi pare rău. Nu mi-a plăcut niciodată să fiu prea prevenitor cu oamenii, nici cu cei mai dragi. Mai ales cu ei, nu. Îmi spun că, din o sută de ghionţi aruncaţi la întâmplare, se vor găsi doi care să cadă bine şi să rodească. Când umblu prin iarbă nu bag de seamă să nu strivesc un fir de iarbă sau să nu calc un gândac. Pământului nu-i place să ai asemenea atenţiii delicate cu el. Calcă, striveşte cât pofteşti, — pe urma ta, rădăcinile vor continua să crească, dacă sunt rădăcini. Când umbli pe pământ, umblă pe pământ. Când umbli între oameni, umblă între oameni. Puţin orbeşte. Nu strică. Vei doborî poate unele lucruri — pe cele debile. Dar le vei fertiliza pe celelalte. A mânca „vacă turbată" e un exerciţiu indispensabil. Nu mi l-am cruţat mie şi n-am să-l cruţ nimănui, mai ales atunci când se întâmplă să-mi fie drag.

E un aliment tonic. Scrâşneşti şi mergi mai departe.

VI

Bag de seamă, răsfoind caietul ăsta (nu mi s-a întâmplat niciodată să-l recitesc, dar aseară, căutând *Les liaisons dangereuses* să i-o dau Margăi, l-am găsit şi l-am deschis cu oarecare curiozitate, ca pe o carte străină), bag de seamă, zic, că n-am scris nimic aici despre ea, despre Marga Stern, de atâta vreme. E puţin ciudat, fiindcă oricum, în ultimul timp, nu mi s-a întâmplat un lucru mai de preţ decât cunoaşterea ei. (Nu ştiu de ce evit să spun „iubirea" ceea ce ar fi şi mai simplu şi mai exact, ezitare pe care şi ea a observat-o de câteva ori, fără să mi-o reproşeze desigur, dar cu un început de amărăciune.)

Nu cred să fie o simplă întâmplare în această absenţă. Ba cu puţin exerciţiu de memorie, am descoperit, recitindu-mi caietul, un lucru şi mai curios. Observ anume că aproape toate pauzele mari ale jurnalului coincid cu momentele acute („acut" e prea mult spus) ale iubirii noastre. De câte ori există o întrerupere de câteva săptămâni în notele mele, caut bine şi găsesc, sub această tăcere ceva care o priveşte pe Marga.

Sunt un „iubit dificil" — cum spune ea — şi din fericire ea ştie să accepte această dificultate. Îi cer Margăi să vie, îi cer să plece, o chem câteva zile în şir, pentru ca alteori s-o evit săptămâni de-a rândul, joc care ar putea fi atroce dacă n-ar fi între noi amândoi nu ştiu ce pact tacit de libertate şi lene. Îi sunt recunoscător că ştie să respecte cu atâta luciditate regulile jocului. Pe urmă este în ea oarecare oboseală, care îi interzice să fie patetică. Şi mai este ceva.

Un uşor surâs descurajat, care trebuie să fie răzbunarea ei împotriva mea.

Dar iată-mă făcând psihologie — şi nu voiam.

Rămâne acest fapt ciudat, că, fără excepţie, fiecare moment bun al amorului nostru a fost marcat aici, în jurnalul meu, cu o pagină albă. Sunt zile, în care o iubesc pe fata asta, cu o simplicitate şi o bună-credinţă ce mă odihnesc pe mine şi simt că o bucură pe ea. O aştept fără nelinişte, fără grabă — cu puţină indiferenţă poate, dramul de indiferenţă necesar acestei calme iubiri — şi când vine, când o ştiu aproape, rezemată cu spatele de teracotă, sau strânsă în colţul din dreapta al divanului, sau înclinată cu atenţie peste umărul meu, deasupra mesei la care lucrez, toate aceste mărunte lucruri sunt tot atâtea mari bucurii, egale şi limpezi.

Se vede că este într-adevăr ceva incompatibil între Marga şi jurnalul meu. Sunt prea multe idei generale, prea multe „probleme” aici.

Observ că am căpătat detestabilul obicei de a enunţa adevăruri categorice. Vorbesc de prea multe ori în carnetul ăsta la plural („noi” suntem aşa, „noi” nu suntem aşa, destinul „nostru” chemarea „noastră”) şi însumez în acest „noi” experienţe colective şi confuze, pe care altădată nu le-aş fi lăsat să-mi treacă aşa, fără verificare personală.

Marga, care se mândreşte a nu avea nicio aptitudine pentru ideile generale, este pentru mine — cu un termen pedant — „rechemarea la individual”. (Dacă ar ceti, s-ar îngrozi. Ea, care iartă atâtea, pe asta nu mi-ar ierta-o.) Ştiu eu? poate că şi amorul nostru îşi are „problemele” lui, dar concrete, dar imediate, de la ea la mine, de la mine la ea. Nimic nu distruge mai radical judecăţile abstracte şi ideile generale decât o iubire, căci iubirea readuce totul la sensibilitatea ta, refăcând şi superstiţii, şi certitudini, şi îndoieli, şi valori, obligându-te să le trăieşti, să le verifici, să le creezi din nou. Este în orice iubire ceva *originar,* un principiu de naştere, de creare de la început a tuturor lucrurilor.

Nu, nu o iubesc cu pasiune pe Marga, ştiu prea bine asta, şi o ştie şi ea, dar e destul să vină într-un moment bun, pentru ca să îndepărteze dintr-o dată, „întrebările mari” şi să pună, în locul lor, o întreagă lume de ecouri intime, vii, imediate, mediocre ca valoare desigur, dar vii, vii.

*

Ce iubesc cu deosebire în ea este teribila ei spaimă de abstracţie. Dacă se întâmplă vreodată, din neatenţie, să-i vorbesc despre unul din faimoasele mele procese de conştiinţă, fata asta, atât de înţelegătoare altminteri, se închide subit, cu discreţie, dar şi cu hotărâre, refuzând nu numai să răspundă, dar chiar să priceapă. Are o deosebită înclinare spre lucruri, spre obiecte,spre fapte precise, spre oameni exact determinaţi. Eu, tu, cartea asta, scaunul ăsta, fereastra asta. Ea singură din toată lumea mea— familie, prieteni, cunoscuţi, — ea singură nu mi-a socotit trecerea de la drept la arhitectură o extravaganţă. Când i-am anunţat faptul, l-a aprobat, aproape fără surpriză. „Foarte bine faci.” Are pentru noile mele treburi o atenţie şi un interes care m-au surprins la început. Îmi cere lămuriri exacte, vrea detalii, priveşte, întreabă. M-a obligat s-o duc odată la atelier şi a rămas acolo toată după-masa, plimbându-se degajată printre mese, făcând uşor cunoştinţă cu camarazii mei, ea atât de necomunicativă de obicei — întrebându-i, reclamând precizii tehnice, punând mâna cu familiaritate pe plastilină, încercând să modeleze. Când vine la mine, dacă mă găseşte lucrând la planşe, îmi interzice să-mi întrerup lucrul, îşi apropie un scaun de masă, se aşează cu genunchii pe scaun şi coatele pe masă şi se uită cu o seriozitate care mi se pare nespus de copilăroasă. O adevărată vocaţie.

E într-adevăr ceva neted în inteligenţa ei — poate şi ceva limitat în acelaşi timp — ceva de bun-simţ, de simţ al măsurii; înţeleg acum de ce când am auzit-o mai de mult cântând pentru întâia oară la pian, am fost mirat de reputaţia ei de bună pianistă. Tehnic o fi — eu nu mă pricep — dar muzical felul ei de a cânta este cel puţin ciudat. Cânta atunci din nefericire din Chopin, o nocturnă, pe care o făcea de nerecunoscut, liniară, precisă, cu contururi exacte, fixe. Marga nu cântă: schematizează. Numai ascultând-o pe ea, am izbutit să înţeleg pentru prima dată ce poate însemna „construcţia” unei bucăţi de muzică. O vedeam parcă desenată, logic, frază cu frază, ciclu cu ciclu. (Poate de aici vine şi curiozitatea ei pentru arhitectură.) Maniera asta are probabil nenumărate riscuri muzicale, dar şi oarecari avantagii. E o mare bucurie s-o asculţi cântând din Mozart: e un Mozart lapidar,

reliefat, minuţios, ca zimţii unui ferestrău chirurgical, ideal de fin.

*

De unde ia Marga Stern această linişte care o pune în directă legătură cu obiectele, de unde deţine ea această salutară opacitate, care o fereşte de visuri şi năluci? Îi invidiez spiritul aplicat, concret, fericit în sănătatea lui aşa de cumsecade. Îi invidiez lipsa de imaginaţie şi rezistenţa la abstracţie. Am faţă de acest spirit bine gospodărit admiraţia pe care aş avea-o în faţa unui trup bine clădit, calm în vigoarea şi armonia lui fizică.

Să nu fie nimic iudaic în această fată iubită, nicio tresărire, nicio umbră, nicio întoarcere înăuntru spre straturile rupte ale amintirilor depuse acolo?

Am întrebat-o prosteşte, cum aş fi întrebat-o dacă n-o doare capul. Mi-a răspuns cu o ridicare din umeri.

„Nu înţeleg ce vrei să spui. Desigur am şi eu melancoliile mele. Când eşti tu urîcios, sau când te iubesc prea mult, sau în sfârşit când mi se întâmplă ceva rău, cine ştie ce.”

Adevărul este că Marga e femeie înainte de a fi evreică. Şi că dacă destinul rasei ar obliga-o la nelinişte şi visare tulbure, destinul ei de femeie — mai puternic — o întoarce spre pământ şi o leagă de el, o întoarce spre legile vieţii, care sunt surde în ea, în aşteptarea trecerii mai departe, prin maternitate. E un calm biologic aici, care se traduce zilnic printr-un foarte tenace simţ practic, simţ de prevedere şi de aşteptare.

Recitesc ce am scris mai sus şi râd. Scumpă fată. Ce rămâne din tine, din râsul tău cald, din sărutul tău bun şi negrăbit, din braţele tale ce mi se împletesc leneşe după gât, ce rămâne din tine în scrisul acesta, care te complică, te comentează, te schimbă?

E ceva ascultător în sensibilitatea ei, ceva supus şi cuminte, cu înfiorări pe care le stăpâneşte greu sub o virginitate apărată şi împotriva ei şi împotriva mea. Îi ştiu trupul îndurerat de aşteptări, îi ştiu linia şoldurilor arcuită sub rochie, cu atâta lene, cu atâta melancolie.

Nu, nu există întrebări mari, nu există decât certitudini mici, care o privesc pe ea şi se luminează în prezenţa ei.

VII

Rândurile scrise zilele trecute aici despre Marga, în legătură cu ceea ce numeam ironic „întrebările mari", sunt de o mediocritate înfiorătoare. Dacă nu aş fi decis odată pentru totdeauna să-mi sancţionez prostiile, aş rupe foaia, dar a ţine un jurnal ar fi o treabă prea uşoară, dacă ai avea facultatea de a-l modifica în urmă, dregând ceea ce din capul locului a fost prost gândit. Nu poţi drege fără să simulezi. Şi asta nu vreau. Dar mi-a fost ruşine, până la umilinţă, până la desfigurare, de suficienţa acelor gânduri, de platitudinea lor, de sărăcia lor aşa de comodă, mi-a fost ruşine aseară, pe stradă, când, dând colţul, am intrat dintr-o dată în plină dramă de revoluţie socială. Precis nu ştiu cum s-au întâmplat lucrurile. Fusese o întrunire muncitorească de cartier şi pe la sfârşitul ei intervenise poliţia. Oamenii n-au vrut să evacueze sala, sau au evacuat-o prea încet, sau a fost unul care a strigat vreo neghiobie revoluţionară şi atunci a început încăierarea. Am trecut prea târziu pe acolo ca să fi prins lupta în toi — şi de altminteri n-aş fi văzut mare lucru, căci bătălia se dădea înăuntru în sală şi la uşi, prea înguste şi puţine ca să permită fuga celor ce se îmbulzeau.

Acum era pe sfârşite. Pe cei mai mulţi îi ducea între baionete, rupţi, sfâşiaţi. Câţiva erau întinşi pe trotuar, sângerând. Era unul care gemea groaznic, cu capul spart, sub un burlan din care picura încet a dezgheţ. Am simţit că e în mine însumi ceva călcat în picioare, nu revoltă, nu indignare, ci un sentiment intolerabil de neputinţă în faţa durerii, şi trebuie să recunosc că primul gând a fost pentru „ghinionul" de a fi trecut pe acolo, căci aş fi vrut să nu fi asistat la nefericirea asta, să nu fi ştiut că ea există, să nu fi văzut, să nu fi auzit. Dar odată aici, nu puteam, *nu se putea* să trec mai departe, nu pentru că m-aş fi codit de acest soi de dezertare, dar pentru că simţeam cu ascuţime, că nu voi putea să mi-o iert niciodată, că asta va rupe iremediabil un resort dintr-o intimitate ce va rămâne veşnic rănită, în ascunzişurile ei.

Simţeam că e necesar să fac şi eu un gest, care să mă solidarizeze cu nenorociţii aceia, să strig — ştiu eu? — „trăiască revoluţia" sau „jos burghezia" sau „vrem mărirea salariilor" sau în sfârşit orice altceva era necesar ca să fiu bătut odată cu ei, luat odată cu ei — deşi în acelaşi moment îmi dădeam seama cât sunt de caraghios, de sentimental, de filantrop în bunele mele intenţii. Eram ridicul, fără pereche de ridicul, cu mica mea criză de conştiinţă acolo, în plină stradă, între nişte oameni, care fiecare — bătăuş sau bătut — avea un rost, o chemare, o datorie de plătit. M-am simţit singur, dezarmat, inutil, într-un val de viaţă care trecea pe lângă mine implacabil, aruncându-mă deoparte, la margine, şi luându-i pe toţi ceilalţi cu ea, înainte.

Mi-am regăsit camera deşartă, planşele lipsite de înţeles, cărţile vide. Mâine, poimâine, voi restabili stupidul meu orgoliu de om singur. Şi voi fi iar un intelectual, un birocrat.

*

Bucuria de a trăi prin forţele mulţimii, ca un copac prin forţele latente ale pădurii, sentimentul de a face parte, de a participa, de a împlini cu viaţa ta un cerc de viaţă mai mare, ce trece şi prin tine, mai departe spre puterile difuze, obscure, biologice ale speciei...

N-am cunoscut niciodată asta, n-am să cunosc niciodată. „Eu." Tot ce fac, tot ce gândesc, tot ce sufăr rămâne sub această bară fixă: „eu". Şi am curajul deplorabil de a fi mândru de această infirmitate, de a-mi socoti fereastra de la care privesc lumea o „poziţie", când nu e decât o ascunzătoare, curajul de a crede în singurătatea mea ca într-o valoare, când nu e decât o inaptitudine.

Cât de prost, cât de patetic mărturisesc acest păcat — nu-mi dau totuşi mai puţin seama de realitatea lui. Sunt un copac evadat din pădure. Un copac cu orgoliu — boală care nu ucide violent, ci atacă răbdător, de jos, de la rădăcini, de la întâile resurse ale vieţii.

Întâmplarea de ieri, care m-a surprins aşa de năuc şi dezarmat, mi-a lămurit fără cruţare trista condiţie a tagmei de oameni din care fac parte şi cărora li se zice intelectuali. Ciudată perversiune: să stai alături de drum, să te uiţi la cine trece şi la ce se întâmplă şi să scoţi din drama asta, care te elimină, fiindcă ea n-are ce face cu spectatori, să scoţi „idei", trecute pe curat, la catastif. Aş fi prea gentil cu mine dacă aş spune că asta se numeşte „conflictul dintre gândire şi acţiune", că e vorba de două funcţiuni deosebite, incompatibile, dar în fond egal de justificate. În realitate nu de asta e vorba — prea abstract şi binevoitor — ci de o inaptitudine pentru viaţa cea mare, inaptitudine metodic întreţinută, cu lecturi, cu meditaţii, cu dialectică. Este o diformare înceată, o educaţie sistematică zi de zi, o atrofiere lentă a reflexelor, a impulsiilor, o anulare treptată a instinctului de vehemenţă vitală, în stare să te ducă teafăr prin furtuni.

Nu cred că vreun intelectual a făcut vreodată ceva decisiv în istoria oamenilor, atunci când a fost vorba nu de valoarea unei culturi, ci de salvarea speciei pur şi simplu. Ar trebui să recitesc din punctul ăsta de vedere istoria: m-aş mira să n-am dreptate. Ce să faci cu aceste plante de apartament, incapabile să suporte aerul tare?

Şi există cu siguranţă o circumstanţă agravantă pentru intelectualul evreu, de două ori scos din jocul activ al existenţei, o dată ca intelectual şi a doua oară ca evreu.

Ceteam în istoria lui Şapsă Zwi, pe care mi-a vândut-o în decembrie Abraham Sulitzer, prietenul meu din tren, ceteam că prin anul acela — 1646 — zeci de mii de evrei au fost măcelăriţi în Polonia şi Rusia, sute de comunităţi şi târguri au fost rase de pe suprafaţa pământului şi că, în timp ce târgurile ardeau, în timp ce sângele vărsat venea năvălitor ca o lavă fierbinte dintr-un vulcan nestins, în sinagogi, printre flăcări şi sânge, se discuta asupra câtorva texte talmudice.

Şi istoriograful povesteşte acest lucru atroce cu orgoliu, ca pe un fapt eroic, în vreme ce mie mi se pare o sinistră abdicare de la viaţă, o anemie vitală compromiţătoare, o ruşinoasă fugă din biologic.

*

L-am întâlnit pe Sami Winkler cum nu se putea mai la timp. „Uite omul care îmi trebuie" — mi-am spus bucuros, când i-am recunoscut de departe carura de boxeur, pătrat şi masiv, în colţ, la Naţional, unde se oprise un moment, fără treabă. Nu-l mai văzusem de la începutul lui decembrie, din ziua în care fusesem la cămin şi îl surprinsesem în discuţie cu S.T.Haim, duşmanul lui de idei.

Îmi place Winkler pentru calmul lui puţin greoi, pentru puterea fizică îndesată pe care i-o bănuiesc, pentru aparenta lui mărginire, în sfârşit sub care ascunde în realitate atâtea lucruri învăţate cu rost, cu metodă, cu aplicaţie. Mi-a arătat cineva odată, într-o revistă sionistă din străinătate, un raport tehnic pe care îl prezentase Winkler, în numele delegaţiei din România, la congresul sionist anual de la Basel: problema nu mă interesa, dar am băgat de seamă câtă muncă fusese pusă acolo, cât simţ de ordine, ce excelentă ştiinţă în a distribui materialul documentar.

„E un birocrat de inimă", spune răutăcios S.T.H. despre Winkler. S.T.H. e pătimaş şi nedrept. Şi pe urmă Winkler mi se pare că valorează nu atât prin ceea ce este, cât prin ceea ce nu este. Nu este lunatec, nu este metafizician, nu este bântuit de îndoieli, nu are crize de conştiinţă complicate şi otrăvitoare. Să nu fi toate astea şi să fii totuşi evreu, iată o dificultate serioasă. Am impresia că Winkler o învinge uşor.

Mi-am spus aşadar, revăzându-l, că el va şti să răspundă ultimelor mele răfuieli şi, deşi nu am nici gustul, nici exercițiul confesiunii, i-am vorbit despre întâmplarea de zilele trecute, despre tot ce am gândit cu privire la izolarea ovreului, a intelectualului ovreu mai ales, izolarea lui de mulțime, inaptitudinea lui pentru social și în definitiv pentru viață.

— Tu care crezi în sionism și lucrezi pentru ridicarea unei țări noi, nu te-ai lovit niciodată în conștiința ta de sentimentul acesta sterp al singurătății ovreiești? Nu ți se pare că efortul colectiv, la care colaborezi, este într-un fel peste firea ovreiului, destinat să trăiască în el și menit să nu poată sparge cercul de fier care îl desparte de lume?

Iartă-mă, îmi dau seama că ceea ce spun este prea abstract și pretențios, dar urmărește-mă totuși. Am să încerc să fiu mai clar. Uite, mi se pare că într-o întreprindere ca asta, în care e vorba de clădirea unei țări, aventură pur și simplu epopeică, dacă te gândești bine, într-o întreprindere ca asta zic, nu contează atâta elementele ei tehnice — industrie, economie, finanțe, resurse geografice — ci altceva, un altceva de ordin psihologic, metafizic dacă nu te sperii. Puțină nebunie, oarecare nepăsare de tine, puțină iresponsabilitate chiar. Mă întreb dacă noi nu venim cu prea multe probleme, acolo unde trebuie să vii doar cu două mâini bune de lucru. Nu știu, nu sunt informat și nici nu caut să fiu, pentru că nu prea cred în cifre, dar, fără să fi gândit asupra sionismului, mi se pare că el pornește de la o siluire asupra propriei noastre sterilități, că e o încercare mai degrabă tragică de salvare, decât o întoarcere naturală spre pământ.

M-am simțit zilele trecute așa de caraghios într-o împrejurare care mă confrunta brusc cu viața și cu mulțimea, încât gândindu-mă că există astăzi oameni tineri, ca mine, care și-au lăsat cărțile și s-au dus să lucreze cu târnăcopul în cine știe ce nenorocită colonie palestiniană, mă întreb dacă despărțirea asta este, cum crezi probabil tu, un act de eroism sau este numai un act de disperare.

— Eu nu cred nimic, mi-a răspuns Winkler. Te ascult și bag de seamă că nu te pricep. E prea multă psichologie aici, și n-am timp de psichologie. Îți declar, cu cea mai mare sinceritate, că n-am avut niciodată asemenea nedumeriri. Am fost totdeauna dumirit — am știut totdeauna ce trebuie să fac. Mă uit la tine cum te agiți, mă uit la S.T.H. cum se frământă, mă uit la atâția alții și nu înțeleg, zău că nu înțeleg. În ce privește grijile tale despre reclădirea țării, nu știu ce să-ți spun. Poate să ai dreptate, poate nu, habar n-am. Mie lucrul mi se pare firesc, sănătos și clar. N-am nicio îndoială asupra sfârșitului bun, dar nici grabă n-am. Muncesc și aștept.

A tăcut ca și cum ar fi încheiat discuția și pe urmă, după câțiva pași, a adăugat:

— Uite, dacă vrei mai multe lămuriri, vino cu mine joi seara, la conferința lui Jabotinski. E un sionist dizident care face mult sânge rău conducerii centrale, prin acțiunea lui violentă. Un tip ciudat, ai să vezi. A organizat pe vremuri, în război, o legiune ovreiască militară cu care a luptat pentru cucerirea Ierusalimului. Vino să-l asculți, poate o să te lămurească el.

*

L-am ascultat pe Jabotinski și nu m-am lămurit. Dar Winkler avea dreptate: e un „tip". Vorbește retezat, scurt, fără căldură, dar cu o animație lucidă, care trădează o vocație de luptător. Foarte puține gesturi, foarte puține surâsuri sau încruntări. Oarecare asprime în ținută, oarecare lipsă de expresivitate chiar, care nu m-aş mira să fie voită. Multe cifre, multe informații, dar fasciculate în câteva idei simple, vehemente în simplicitatea lor. Nu mă pricep în politică sionistă, dar cred că am înțeles în linii mari poziția lui Jabotinski față de conducerea oficială a mişcării.

„Biroul executivei îşi închipuie — spunea el — că sionismul se poate realiza prin diplomație. El porneşte de la un fapt juridic: mandatul Angliei de a realiza în Palestina un cămin ovreiesc. Mie termenul ăsta «cămin» mi se pare vag şi neangajant. Eu aş prefera să se spună limpede «stat». Dar să trecem. Aşadar biroul central sionist îşi închipuie că rezemându-se pe acest document juridic poate trata cu Anglia, poate câştiga teren, dobândi avantagii şi realiza treptat obiectivul național şi politic al mişcării. Metoda este simplă: ovreii să fie cuminți, iar englezii în schimb vor fi mărinimoşi.

Ei bine, această politică de târguieli şi aşteptări, mi se pare o sufocare înceată a mişcării. O sinucidere. O acțiune națională care stă atârnată de un document este un început de moarte. Tăria noastră nu o poate face un pact diplomatic, ci un spirit interior de creație. Cu scrisoarea lordului Balfour sau fără ea, cu mandatul Marii Britanii sau fără el, sionismul este tot atât de mult sau tot atât de puțin. Fără voința de a crea însă, fără puterea de a voi, sionismul nu mai este nimic, absolut nimic, de zece ori nimic.

«Dar ce vrei tu să faci? – mă întreabă ovreii prudenți, care au auzit unii de la alții, în şoapte, că eu vreau să ridic un fel de armată şi să pornesc război, sau aşa ceva. Vrei să dărâmi Marea Britanie? Vrei să distrugi flota engleză?

Vrei să te războieşti cu submarinele, torpiloarele şi crucişătoarele amiralității?»

Ovreii mei au, după cum vedeți, mult haz. Dar şi eu am haz când trebuie şi iată am să le răspund că nu ştiu ce vreau. Nici nu ştiu, nici curios nu sunt să ştiu. Nu stau să mă întreb ce o să iasă şi cum o să fie. Simt doar că aşa nu mai merge şi că pivotul mişcării trebuie readus din cadrul internațional în cadrul nostru propriu. Că forțele pe care trebuie să le folosim nu pot fi juridice, ci numai spirituale. Că în sfârşit cel mai aventuros efort de realizare prin noi este de o mie de ori mai fertil, chiar când eşuează, decât cel mai cuminte apel la bunăvoința străină, chiar când el izbândeşte."

...Şi aşa mai departe, două ceasuri. N-a fost un succes. Lume era multă, dar contrariată, speriată chiar de îndrăznelile vorbitorului.

La sfârşit, în stradă, Winkler m-a bătut pe umăr: „Ei?" N-am ştiut ce să-i spun. Omul mă interesează, problema însă rămâne la fel de neguroasă. Cum se întâmplase să-l găsim în sală şi pe S.T. Haim, ne-am dus toți trei, într-o cafenea pe bulevard, să stăm de vorbă.

S.T.H. era necruțător.

Un fascist, asta e. Un fascist pe care n-o să-mi cereți a-l socoti mai puțin abject, pentru motivul că e ovrei. Teoria statului evreu palestinian, creat printr-un act de voință națională — ce aberație! Şi ce sălbătăcie în acelaşi timp. Voi nu vedeți că este tot o maşinărie engleză în afacerea asta, tot o cursă capitalistă, pe care o vor plăti arabii indigeni masacrați și proletarii evrei din colonii, exploatați până la sânge, în numele idealului național? Marea Britanie are nevoie de un om de încredere în Canalul de Suez ca să i-l păzească, și atunci inventează basmul cu „căminul național ovreiesc", „Cămin" e o vorbă prea frumoasă. A scornit-o, sunt sigur, un *Quaker* sau un puritan. Iar câteva milioane de ovrei sentimentali au luat-o drept bună.

Parcă-l aud pe Jabotinski al vostru: „O țară nu se clădește cu elemente tehnice". Zău? Cu ce atunci? Cu spirit? O fi, dar înaintea spiritului există geografia și asta e o treabă exactă pe care n-o amețești cu declarații lirice, cum amețești o sală de ovrei buni la inimă. Geografia are pretențiile ei teribile: atâția kilometri pătrați de pământ, atâta munte, atâta apă, atâta ploaie, atâta secetă. Cum vei coloniza un popor de 15-17 milioane într-o țară de trei județe?

Ce vei face cu indigenii arabi, care și ei au dreptul să moară de moarte naturală, nu numaidecât prin exterminare sionistă? Cum vei da viață unor îngrămădiri artificiale de oameni aduși de toate vânturile, și constituiți într-un mecanism așa-zis național, cu ignorarea celor mai sângeroase probleme de proletariat, de clasă socială, de economie politică falsificată? Aș vrea să știu dacă a auzit domnul Jabotinski ăsta de conflictele de muncă palestiniene, de proletariatul palestinian, de finanța palestiniană. Și aș vrea să știu cam cum ar voi să le rezolve.

Adică, n-aș vrea să știu. Pentru că știu și fără să mi-o mai spună el.

Parcă-l aud: „Orice problemă de luptă, socială este subordonată imperativului național." Nici Mussolini nu vorbește altfel. Nici contrarevoluționarii nemți, Nici Nicolae I, țarul tuturor rușilor.

Unitatea națională evreiească este o aberație. Nu cunosc ovrei: cunosc muncitori și burghezi. Nu cunosc o problemă națională a Palestinei. Cunosc o problemă economică și tehnică a Siriei, a Palestinei și a Mesopotamiei, care nu e de altfel nici cu un dram mai interesantă decât problema Cubei, a Indochinei, a Rumeliei orientale. Restul e mit, idilă, păcăleală.

Marxismul lui S.T.H. e incurabil. Nu mai este un sistem de gândire politică, e de-a dreptul o incapacitate generală de a înțelege viața prin alte forme. Tot ce nu e cifră — nu este pentru el realitate. Pentru fiecare fapt are un document, pentru fiecare probă o contraprobă și, dincolo de asta, restul este — cum spune el ucigător — idilă...

M-am temut ca Winkler să nu accepte discuția astfel deschisă și să nu încerce o demonstrație tehnică. Nu știu dacă ar fi pierdut lupta — deși lupta e grea cu un polemist ca S.T.H. — dar știu bine că ne-am fi pierdut seara. Winkler ar fi produs o serie de cifre, demonstrând viabilitatea unui stat evreu palestinian, iar S.T.H. ar fi produs o altă serie de cifre demonstrând exact contrariul.

Încă o dată observ că Winkler, cu toată aparența lui obtuză, prinde când trebuie o nuanță și înțelege ușor o situație. I-a răspuns lui S.T.H. transpunând discuția pe un plan care schimba cu totul punctele de vedere.

— N-am să mă cert cu tine pe chestiuni de geografie și economie palestiniană — deși aș putea. Nici n-am să-ți arăt cât sunt de ușoare argumentele tale cu arabii și cu evreii proletari. Nu neg realitatea lor, dar există o ierarhie a realităților — și pe asta tu nu vrei s-o cunoşti. Căci între două fapte deopotrivă de adevărate, unul îl poate anula pe celălalt, pentru că are altă semnificaţie, alt coeficient. Să lăsăm însă asta.

Întrebarea pentru mine nu este dacă evreii pot realiza un stat palestinian, ci dacă pot face altceva, înţelegi? Nu şansele întreprinderii contează, ci obligativitatea ei. Dacă nu facem asta, murim. Dacă o facem — zici tu — tot murim. Nu ştiu. Poate da — poate nu. Şi pentru acest „poate", încă merită să pornim la drum. Nu cere unui popor, plecat să ridice o ţară, nu-i cere să-şi numere banii, să semneze o poliţă de asigurare contra accidentelor şi să-şi reţină telegrafic cameră la hotel... Şi pe urmă, drept să-ţi spun, toată discuţia asta mi se pare deşartă Eu sunt un soldat, un zidar, un miner. Ascult şi muncesc. Restul e idilă — dacă-mi dai voie să te citez.

— Nu, nu-ţi dau voie. Judeci ca o domnişoară. De ce mă iubeşti? „Aşa." De ce nu mă mai iubeşti „Aşa." Recunoaşte, răspunsul tău nu e mai tare. Şi tu tot cu „aşa" te justifici. De ce eşti sionist? „Aşa."

Aici, am încercat să interviu, deşi privirea fulgerătoare a lui S.T.H. făcea riscată orice replică.

— Îi cer iertare lui Winkler că răspund pentru el. Vreau doar să-ţi spun, dragă S.T.H., că acest „aşa", de care îţi râzi, este totuşi cu adevărat un răspuns decisiv. A fi sionist „aşa", pentru că eşti, însemnează a fi sionist în chip firesc, prin destin, cum eşti alb, cum eşti blond, cum eşti brun, a fi sionist cum plouă afară, cum ninge, cum se face zi, cum se face seară... Mi se pare însă că de aici începe drama sionistă. În orice caz, de aici încep îndoielile mele. Fiindcă nu cred că ovreul e în stare să trăiască direct, prin fenomen natural, un asemenea act de viaţă colectivă. O spun cu părere de rău — şi, de altfel, nu o gândesc pentru prima oară. Am sentimentul că mişcarea sionistă e un fapt de deznădejde: o ridicare împotriva destinului. Un tragic efort către simplicitate, către pământ, către linişte. Nişte cerebrali care vor să scape de singurătatea lor. Şi cred că, în fundul fundurilor, actul sionist ascunde acest sâmbure de tragedie, pe care îl călcăm în picioare, doar-doar l-om uita... N-o să iasă într-o zi la suprafaţă? Asta e singura întrebare ce se pune pentru mine.

— Nu, a răspuns scurt şi sigur de el Winkler.

S.T.H. a tăcut o bună bucată de vreme. Se uita doar, cu oarecare compătimire, când la unul când la altul. Pe urmă a izbucnit.

— Haideţi, mă, să mergem că ne pierdem noaptea. Nu se poate discuta cu voi. Mituri, superstiţii, poezii... Voi judecaţi, mă? Da' de unde... Voi cântaţi. Nişte tenori, asta sunteţi. Puccini, Giaccomo Puccini — maestrul vostru. Plata, chelner.

*

Nu cred că Winkler vrea să mă convertească la sionism. Se ocupă însă de mine, pentru că îl intrig puţin. Cu tot calmul lui de om care crede, îndoielile mele psihologice asupra sionismului îl derutează mai mult decât obiecţiile politice ale lui S.T.H. M-a căutat aseară, anume pentru ca să mă cheme la o reuniune.

— Vino, mi-a spus. O să cunoşti un palestinian. Un pionier, Berl Wolf.

În fond, noi discutăm de aici, ca din cărţi, cu idei, cu impresii, cu argumente. Dar ăsta e viu, un om viu. Trebuie să-l cunoşti. I-am vorbit de tine şi i-am spus că te aduc.

M-am dus într-adevăr şi nu-mi explic de ce, pe drum, eram atât de neliniştit. Aveam trac. Îi cerusem lui Winkler câteva detalii despre acest Berl Wolf, pe care aveam să-l cunosc şi aflasem, în câteva vorbe, o poveste fabuloasă. La 14 ani, fugit singur din Rusia în primele zile ale revoluţiei, hamal într-un port din sud, câteva luni mai târziu, închis la Kiel în 1918, când cu revolta marinarilor, student peste un an la o politehnică engleză, trece Atlanticul, rămâne câteva vreme în Statele Unite, unde face cu succes gazetărie de scandal, până ce într-o zi, lasă totul şi pleacă în Palestina, simplu lucrător într-o colonie. Rămâne acolo un an, lucrând din zori până în noapte cu târnăcopul, cu sapa... Într-o dimineaţă, la ceasul la care oamenii se pregătesc să plece la câmp, un atac arab. Un glonte îl loveşte în braţul drept, lângă umăr şi îi sparge osul. Dus cu camionul coloniei la Tel-Aviv, i se taie acolo braţul. Ciung, nu mai are ce căuta la plantaţie. Se duce la Oficiul executivei sioniste de acolo: „Eu vreau să lucrez mai departe, faceţi ceva cu mine, întrebuinţaţi-mă la ceva”. L-au trimis în Europa propagandist.

Urcând scările îmi părea rău că am venit. Dacă n-ar fi fost Winkler cu mine, m-aş fi întors poate din prag. „Cine ştie ce mă mai aşteaptă.” O discuţie lungă cu un profet nervos, o altă serie de argumente, un alt şir de neînţelegeri, un nou S.T.H. sionist de astă dată şi mult mai intolerant decât celălalt, pentru că ăsta, fără să vrea, va vorbi în numele sacrificiului lui, cu prestigiul tăcut al unui braţ pierdut în luptă. Mă simţeam dinainte umilit în victoria eventuală, pe care ar fi fost posibil s-o repurtez în discuţie.

Şi pe urmă, ce sunt eu? o maşină de discutat? ce o să-mi spună omul ăsta? ce o să-i spun eu lui? şi cine stă să despartă adevărul lui de al meu? şi la ce bun tot timpul ăsta pierdut, toate vorbele astea în vânt? la ce bun, dacă pe urmă regăseşti aceleaşi întrebări închise, aceeaşi tristeţe care rezistă? Un argument, o sută de argumente, un milion de argumente, să le ia dracu pe toate.

Am intrat. O cameră mare, goală, cu câteva bănci de lemn şi — pe pereţi — două-trei fotografii, imagini palestiniene probabil. Vreo douăzeci de băieţi şi fete nu mai mari de 14—16 ani, cred, ascultau o istorie, pe care le-o spunea un băiat mai mare din mijlocul lor. Vorbeau curent ebraica, ceea ce m-a mirat întâi (nu ştiam că limba asta se poate vorbi aşa, familiar, orăşeneşte) şi pe urmă m-a stingherit. Nu pricepeam nimic şi mă simţeam străin, nechemat. Băiatul mai mare, cel care povestea, ne-a făcut însă un semn de bună primire şi când ne-am apropiat de grup am băgat de seamă cu uimire că el, copilul ăsta, adolescentul ăsta, el trebuie să fie omul nostru, misionarul palestinian, căci în timp ce cu stânga bătea parcă în aer, larg, măsura povestei pe care o spunea, puţin cântând-o, mâneca dreaptă a surtucului, goală din umăr, era trasă pe lângă corp şi vârâtă în buzunar.

Am recapitulat uimit tot ce îmi povestise pe drum Winkler despre el, am revăzut ca într-un film cu imagini repezi fuga lui din Rusia, închisoarea din Kiel, trecerea peste Atlantic, refugiul spre Haifa, anii de muncă în colonie şi mă întrebam unde purta acest om cu obrazul de copil, unde purta el atâtea răni şi amintiri...

Când şi-a terminat povestea, a venit spre noi, spre Winkler şi spre mine, ne-a întins cu simplicitate stânga lui sănătoasă şi ne-a întrebat, într-o franţuzească încurcată, dacă nu vrem să-l aşteptăm o jumătate oră până termină cu copiii.

— Până una alta, intraţi şi voi în cerc.

M-am codit. Mi se părea jocul ăsta puţin comic, dar mi-am dat seamă că ezitarea mea e şi mai comică, intimidat cum păream în faţa băieţilor.

„Ce Dumnezeu, nu sunt chiar atât de bătrân", mi-am spus, şi mi-am făcut loc între doi liceeni mărunţi.

Prietenul nostru palestinianul, mereu în mijlocul grupului, ne învăţa acum un cântec iemenit. El spunea un vers şi copiii trebuia să-l repete după el, cu glas tare întâi vorbidu-l, şi pe urmă cântându-l în cor. La început, eu am tăcut, dar el a oprit tot corul după primele vorbe.

— Nu e bine aşa: toată lumea să cânte.

M-am roşit simţindu-mă vizat, dar am tăcut şi a doua oară. El a insistat însă, din nou, fără enervare, ca un camarad.

— E cineva care nu vrea să cânte. E supărat. E supărat pe noi se vede — fiindcă altfel de ce n-ar cânta? Să-l rugăm cu toţii — şi să vedeţi că o să cânte.

Nu, nu, numai asta nu. Fac ce vor, cânt dacă vor, mă dau tumba dacă trebuie, numai să nu se uite aşa la mine, cu toţii, ca la un elev prost, prins că a copiat şi pus la colţ, ca să-l vadă toată clasa. Am cântat.

De ce n-a fost acolo S.T.Haim să mă vadă? Ar fi râs cumplit. Eu însumi, amintindu-mi, încerc oarecare jenă, — nedreaptă de altfel şi pretenţioasă, căci — de ce să-mi fie ruşine să mi-o spun? — a fost un ceas bun, un ceas de vacanţă, în care îmi dădeam seama că fac o mie de prostii, irezistibile însă, mai tari decât „spiritul meu critic", mai tari decât spaima mea de ridicol.

Din mijlocul sălii, cu un colţ de păr căzându-i pe frunte (căci ne bătea măsura cu capul), cu un surâs larg luminându-i întreaga faţă de adolescent, omul nostru ne îndemna să jucăm jocul până la urmă. Când a fost să plecăm, uitasem că venisem acolo pentru o dezbatere de idei. S-a apropiat de mine şi mi-a strâns încă o dată mâna:

— Eu nu mai am ce să-ţi spun. Am vrut să cânţi şi ai cântat. Asta e tot.

Asta e realmente tot. Poţi să cânţi? Eşti salvat.

Iată, eu unul nu pot. Eu am pudoare, am simţ critic, simţ al ridicolului, control de mine însumi şi alte tragice tâmpenii de felul ăsta, pentru care mai am şi stupiditatea supremă de a mă stima. Da, da băiatule, la ce te-ai ascunde după propriul tău condei, uite în chiar momentul ăsta, în care scrii ceea ce ţi se pare că este o confesiune şi un proces interior sever, în chiar momentul ăsta, este cineva în tine care te felicită pe sub mână şi te decorează cu „meritul personal" clasa întâia. Scriu aici lămurit şi cu bună-credinţă că sunt un nefericit dobitoc şi în acelaşi timp e un glas în mine, care mă consolează clandestin: „Eşti un martir, eşti un erou al propriului tău destin, eşti un păstrător al celor mai curate valori de demnitate umană".

Duplicitate de umilinţă şi orgoliu, care îmi dejoacă toate sincerităţile. Nu e strigăt, pe care să nu mi-l submineze, nu e revoltă împotriva mea, pe care să nu mi-o anuleze cu o mică rezervă ascunsă, cu o scuză dinainte consimțită. Şi totuşi cred, vreau să cred, sunt convins că neputința mea de a cânta cu ei este o infirmitate, nu un titlu de noblețe, că neputința asta de a reintra în mulțime — în oricare mulțime — de a mă rostogoli în jungla ei, de a mă uita şi de a mă pierde este o tristă abdicare, o tristă înfrângere.

O, dacă aş putea să nu mă mândresc cu asta, dacă cel puțin atâta lucru aş putea...

VIII

Nu-l mai întâlnisem pe Abraham Sulitzer, bătrânul meu Ahasverus din tren de la acea întâmplare din vacanța Crăciunului. Uite că îl regăsesc acum. E de mirare cât de oportun intră şi pleacă oamenii din cercul meu, regizați parcă de un şir dialectic, care îi cheamă şi îi îndepărtează, după cum are sau nu mai are nevoie de ei. Viața are potriveli de felul ăsta, pe care literatura nu şi le poate permite. Dacă aş fi literat, cred că cel mai greu lucru mi-ar fi să maschez loviturile neverosimile ale realității, îndrăznelile ei, inițiativele ei. (Dar ce caută cugetarea asta aici? Să i-o spun lui Walter. El, care e critic şi gazetar, are s-o pună cel puțin într-un articol.)

L-am descoperit pe Abraham Sulitzer vecin. Locuieşte la o sută de metri pe stânga, într-o ulicioară ce cade drept pe strada mea. Numai că el pleacă la lucru la 7 dimineața şi eu abia aproape de 9, aşa că am fi putut trăi două veacuri unul lângă altul, fără să ne vedem. Ieri însă a trebuit să fiu în zori la gară (un pachet trimis acasă prin Lulu) şi la întoarcere, dând colțul, m-am lovit de amicul meu Abraham.

—Te-am văzut săptămâna trecută la conferinţa lui Jabotinski, am vrut să te strig şi pe urmă m-am răzgândit. Ştiu eu? mi-am spus, poate că m-a uitat. Un negustor de cărţi, întâlnit odată în tren. Dar aş fi vrut să te întreb dacă ai cetit istoria lui Şapsă Zwi. E o carte care mi-era dragă.

L-am liniştit oarecum asigurându-l că şi pe mine m-a interesat mult. Dar sunt sigur că răspunsul nu i-a plăcut. (Ce e aia „m-a intresat”? O carte ori te dărâmă, ori te ridică. Dacă nu, la ce mai dai bani pe ea?) Abraham Sulitzer gândeşte cu siguranţă asta, dar de spus, nu spune nimic. Zâmbeşte doar, plin de reticenţe şi grăbite amabilităţi. (Ei şi — să zicem că nu ţi-a plăcut. Să zicem, cum zici d-ta, că te-a interesat. Ei şi? Parcă nu e dreptul d-tale? Parcă pot eu să-ţi fac ceva?...)

Ne-am despărţit repede — eram amândoi grăbiţi — dar m-a poftit pentru seara la el — ceea ce am primit cu bucurie.

*

Cărţi, numai cărţi, pretutindeni cărţi. Am văzut oameni vorbind cu pisicile lor, cu câinii lor... Abraham Sulitzer vorbeşte cu cărţile.

„Vino tu, de acolo, mă, al treilea din rând, vino aici la tata. Cuminte, mă, că ai să-mi dărâmi tot şirul şi pe urmă cine le aşează la loc? Tu? Da’ de unde. Tot eu. Şi pe cine ţipă Roza? Tot pe mine, săracul!”

Domnul Sulitzer exagerează. Roza, nevastă-sa, nu ţipă: bombăneşte cel mult.

„Domnule, mi se tânguieşte ea, în aceeaşi moldovenească puţin cântată ovreieşte, ca a lui, am şi eu fraţi, am cumnaţi, care sunt negustori. Unul vinde mosoare, altul vinde ghete. Ei şi? Ziua stă la prăvălie şi vinde, seara închide prăvălia — şi s-a terminat. Ia vreunul mosoarele acasă, să stea de vorbă cu ele?

Cu bărbatul ăsta al meu e o nenorocire. Mi-e mai mare ruşinea de vecine, că se întâmplă să intre vreuna să-mi ceară cu împrumut puţin ceai sau puţină sare, că i s-a terminat, şi dă de el, om în toată firea, vorbind cu el singur, cu pereţii, cu cărţile. Spune şi d-ta, dacă asta nu e curată nebunie.”

Eu încerc să evit un răspuns precis, ca să nu creez noi conflicte în menajul Sulitzer, dar prietenul meu Abraham asediat de cărţi, la masa lui, timid şi înţelept, îmi surâde peste ochelari, din dosul a două coperţi larg deschise — surâs de complicitate („las-o să vorbească, aşa e ea; aşa-s femeile; pe urmă îi trece”), surâs de copil care a răsturnat borcanul cu dulceaţă şi acum aşteaptă sancţiuni.

Mă uit bine la bătrânelul ăsta cuminte, la acest iubitor de cărţi, până la manie, până la viciu. Mă uit la acest filozof răbdător, terorizat de cicăleala unei neveste teribile, împotriva căreia n-are altă armă decât un zâmbet ascuns şi îmi amintesc deodată de domnul Bergeret.

Cât de mult îi seamănă acum, între cărţi, Abraham Sulitzer! Abraham Sulitzer şi Anatole France. Un Anatole France care vorbeşte idiş. Cât sunt de nepios!

Îmi arată o întreagă bibliotecă, plină de surprize. Cervantes tradus în idiş. Molière, Shakespeare. Şi mai aproape de noi, Galsworthy, Dostoievski, Turgheniev, Thomas Hardy. Sunt uluit, iar el triumfător. După fiecare volum, pe care mi-l dă în mâini, are un fel de surâs de perfidă modestie, ca al unui amfitrion mândru de vinul străvechi, pe care ţi l-a servit, fără să te prevină de calitatea lui, anume ca să te pună la încercare. De câte ori exclam, uimit de o nouă descoperire, el se înfundă mai rău între coperţi, simulând prost o indiferenţă care nu-i ascunde decât pe jumătate bucuria. Şi când triumful este decisiv (o ediţie ovreiască din Dante, tipărită magnific pe hârtie de pergament, cu litere mari, gravate parcă în lemn), nu mai poate rezista şi izbucneşte aproape furios, luptându-se cu nu ştiu cine.

— Frumos? Frumos, zici dumneata? Frumos ca un căţel? Frumos ca o cravată? Nu, domnule, nu e frumos: e cutremurător.

Îi ard ochii încruntaţi — pentru prima oară încruntaţi. Roza tace puţin speriată, neştiind bine ce se întâmplă — eu însumi sunt oarecum stânjenit. (Nu-mi placi, Abraham Sulitzer, te credeam un sceptic serios nu unul amator, cu accese de fervoare).

Se îmblânzeşte însă repede şi redevine tolerant. Acum, cu puţin curaj, poate că n-aş risca chiar viaţa, dacă i-aş spune — ca să-l încerc — că nu-mi place ediţia asta, care pe el îl înfioară de emoţie. Nu cred că m-ar omorî; s-ar mulţumi să mă dea afară.

Adevărul este că nu sunt nici eu dispus să glumesc şi că revelaţiile bibliotecii lui îmi deschid o lume, pe care nu o bănuiam. Cultură în jargon? Cultură europeană în jargon? Pentru ce? Pentru cine?

Îl întreb pe Abraham Sulilzer şi de astă dată el nu mai este nici emoţionat, nici furios — ci trist.

— Aşteptam să întrebi. Mă miram chiar că întârzii. La urma urmelor, dumneata nu ştii mai mult despre noi decât ştie ultimul băieţoi după stradă, care se ia după ovreii cu caftan, când se mai rătăceşte vreunul pe aici şi strigă după el „oi vei" şi „a chichi azoi". Jargon! Nemţească stricată! Limbă de mahala: asta este pentru dumneata idişul. Dacă ţi-aş spune că e o limbă, nu frumoasă, nu urâtă, o limbă vie însă, în care s-a suferit şi s-a cântat sute de ani, dacă ţi-aş spune că e o limbă în care s-a cugetat despre toate câte sunt în lume, te-ai uita la mine uite, aşa cum te uiţi acum. Jargon! Hm. E o limbă vie, domnule, cu nervi, cu sânge, cu necazurile ei, cu frumuseţile ei. Cu patria ei, care este ghetoul — adică lumea toată. Îmi vine să râd când îi aud pe sioniştii ăştia vorbind din cărţi ebraică. Ebraică ne trebuie nouă? cu dicţionare, cu gramatică, cu filologi sau cum dracul le-o fi spunând? Săracii de ei... Lasă o limbă sănătoasă în drum şi se duc să caute în morminte o vorbire care a fost şi nu mai este. Dumnezeu să mă ierte, vorbesc şi eu ebraica mea pe care am apucat-o din bătrâni, dar — cum să-ţi spun, eu? — simt că e ceva rece în ea, rece, aspru, gol, de parcă aş umbla într-o sală de piatră, lungă, lungă şi deşartă, fără un om, fără o plantă, fără o fereastră. Cum să spui în limba asta „mă doare", „mă arde", „mi-e dor de tine?" Şi parcă dacă spui, ajută la ceva? Spune „mă doare" în idiş — şi când ai spus te-a şi durut. E sânge acolo, e cald, e viu...

— Nu mă pricep bine nici într-una nici într-alta, i-am răspuns. Nu ştiu, prin urmare, câtă dreptate ai — dar, nu te supăra, nu cred că ai prea multă. Idişul este totuşi un jargon — şi asta e grav. O limbă făcută prin schimonosirea alteia. Origina asta nu e umilitoare? Îmi vine greu să cred că prin stricarea unei limbi, se poate crea o alta.

— Dar aici te înşeli dumneata şi ţioniştii dumitale. Nu e vorba de o limbă stricată. E vorba de o altă limbă — scurt şi bine.

Idişul e caraghios numai în gura ovreilor bogaţi, care ţin *fräulein* la copii şi cred că vorbind prost idiş, vorbesc bine nemţeşte. Dar idişul curat, idişul sincer, al ovreiului fără ambiţii şi fără *fräulein*, e o limbă caldă, pătimaşe. Există milioane de ovrei care o vorbesc, milioane care trăiesc în ea. Pentru aceste milioane se tipăresc cărţile astea pe care le vezi, pentru aceste milioane se scrie ovreieşte, se traduce în ovreieşte, se joacă teatru ovreiesc. E o întreagă viaţă, e o întreagă mulţime, care îşi are elita ei şi această elită, fără diplome, fără universitate, vrea să fie informată, vrea să cunoască, vrea să cugete.

Există romancieri idişişti, poeţi, critici, eseişti şi dacă ai şti câte formidabile frumuseţi sunt închise în această cultură de jargon, pe care o dispreţuieşti fără s-o cunoşti, ai avea probabil multe remuşcări. Nu mai vorbesc de folclorul ghetoului — totul în idiş — folclor în continuă viaţă, mereu creator, cu rădăcini pierdute la periferie, cu cântăreţi anonimi, cu humorişti necunoscuţi, cu eroi, cu legende, cu mituri de două ori vii, o dată prin prezenţa imediată a vieţii de ghetou, iar a doua oară, prin misterul mai depărtat al vieţii de sinagogă. Realismul ghetoului, orăşănesc, nervos, repezit şi misticismul sinagogei se unesc în folclorul ăsta de mahala ovreiească şi dau la un loc ceva, pentru care dacă ai ureche şi inimă, merită şi să trăieşti şi să mori.

— Să mori mai ales, l-am întrerupt, fiindcă de trăit e cam greu. Milioanele de vorbitori de idiş nu le prea văd. Iar mahalaua ovreiească, nici pe ea nu o mai văd. Văd în schimb mase întregi de ovrei trecând definitiv la cultura ţării în care trăiesc: ovrei francezi, ovrei germani, ovrei americani, ovrei români. Acum o sută de ani, jargonul era limba lor. Astăzi au uitat-o. Mâine, copii lor nu vor şti nici din amintire că a existat vreodată. Şi de asemenea şubred lucru — cât ar fi el de frumos — vrei să legi o cultură?

— Dumneata uiţi că, din fericire, mai există şi antisemiţi? Şi că, slavă Domnului, mai există din când în când şi pogromuri. Cu cât te asimilezi în o sută de ani, cu de zece ori atâta te aruncă înapoi o singură zi de pogrom. Şi atunci ghetoul, săracul, stă gata să te primească din nou.

— De ce ghetoul şi nu coloniile palestiniene? Vorbeşti cu atâta pasiune de ghetou, ca şi cum n-ar fi o pribegie, şi cu atâta dragoste de jargon, ca şi cum n-ar fi o limbă de împrumut. Dacă e vorba să ne întoarcem, de ce să nu ne întoarcem la primele începuturi, acolo de unde am plecat acum două mii de ani? Greu e şi aşa şi altfel. Dar dacă e greu, cel puţin să fie odată pentru totdeauna.

— Două mii de ani? Dumneata crezi că e ceva din aceşti două mii de ani în ţionism? Crezi că băieţii ăştia ai lui Jabotinski, care poartă cizme, se salută soldăţeşte, umblă pe bicicletă sâmbăta şi ştiu să zică în ebraică „dă-mi o ţigare” sau „hai la un *match* de *football*” — crezi că băieţii ăştia au ceva comun cu cei două mii de ani ai noştrii de sânge? Două mii de ani trecuţi prin flăcări, prin scufundări, prin rătăciri vin până la noi prin istoria ghetoului. E o istorie trăită la lumina lămpii. „Noi vrem soare”, strigă ăştia. Să le fie de bine — şi să se facă *football*-işti. O să aibe soare destul atunci. Dar lampa asta lângă care am cetit atâtea sute de ani, lampa asta e iudaismul — nu soarele lor.

— Eşti bătrân, domnule Sulitzer. De asta vorbeşti aşa.

— Nu sunt bătrân! Sunt ovrei — asta sunt.

*

M-am înşelat puţin. Abraham Sulitzer nu e un domn Bergeret decât ca soţ în raporturile cu madam Roza. Ca intelectual însă, în raporturile lui cu ideile, devine categoric şi asupritor. Apărând ghetoul, nu este mai puţin intolerant decât Winkler apărând sionismul şi nici decât S.T.Haim înjurându-le pe amândouă. Absolutul este viciul lor comun.

L-am mai vizitat de vreo două ori seara, dar am evitat să discutăm. Citeşte admirabil şi l-am rugat să-mi citească din cărţile lui preferate. Câteva ceasuri admirabile de lectură din Şalom Alehem. Genial tip şi probabil intraductibil.Ce humor trist, ce râs lucid, ce simţ critic acut şi mărunt, toate învăluite în melancolia mizeriei, a spaimei...

IX

A murit Baba. În zece ceasuri, după un acces de anghină pectorală. Chemat prin telegramă, am ajuns la timp ca să-i mai ţiu vii, în mâinile mele, mâinile ei: acele mâini mici, subţiri şi osoase, care nu s-au odihnit o clipă în şaptezeci de ani, căci şi în somn aveau tresăriri de nelinişte.

A murit greu, rezistând până la urmă, suferind cumplit şi dându-şi seama de tot, până în ultimul moment, cu ochii deschişi şi căutători. Necruţătoare luciditate a muribunzilor! Privirea puţin sticloasă, dar atentă prin supremă încordare, nelăsând să-i scape nici un gest, nici un semn, nici o umbră.

De ce atâta împotrivire? Vine moartea, las-o să vină. Primeşte-o.

Aş fi vrut ca bătrâna asta a noastră să înţeleagă sfârşitul cu această simplicitate şi să-i surâdă în semn de prietenie, în semn de bună primire. Aş fi vrut să-şi aducă aminte de *Biblia* pe care mi-o cetise, de patriarhii prieteni, de nevestele lor împăcate, aş fi vrut să-şi aducă aminte de lumânările aprinse vinerea seara, de tulpanul alb pe care îl purta între sfeşnicele de alamă, să-şi aducă aminte de pâinea pe care o frământase cu mâinile ei o viaţă întreagă, să-şi amintească de toate aceste lucruri simple, de toate aceste bucurii potolite şi să intre în moarte cu aureola lor casnică.

De ce atâta rezistenţă? De ce atâtea întrebări? De fiecare minut părea să se agaţe, cu fiecare părea să se lupte.

Am revăzut agonia bunicului, mai cumplită aceea, căci nu mai era o suferinţă fizică, ci o răfuială cu Dumnezeu, o tragere la răspundere a destinului, un protest ultim, un strigăt.

Dar ea, Baba, cu înfăţişarea ei de copil travestit în bunică, ar fi trebuit să moară altfel, mai cuminte, mai uşor...

Ce rău murim noi! Nici atâta lucru n-am învăţat din veacurile de moarte prin care am trecut. Trăim prost, dar murim mai prost, în deznădejde, în luptă. Ratăm ultima şansă de pace, singura şansă de salvare. Tristă moarte ovreiască a unor oameni care nevieţuind între arbori şi dobitoace, n-au avut de unde să înveţe frumuseţea indiferenţei în moarte, demnitatea ei vegetală. Cel mai greu păcat iudaic— poate.

...Şi atrocitatea doliului ovreiesc. Veghea de noapte dinaintea înmormântării, clătinarea din cap neîncrezătoare, obosită a femeilor de pază, tânguirea Kadişului.

Un singur lucru frumos: giulgiul alb al morţilor. Ar putea fi ceva regal în această întoarcere în pământ, un fapt solemn, bun, generos. Îl mutilăm însă cu deznădejdea noastră, care e sufocantă. Ni se spune sceptici, dar nu merităm asemenea laudă. Am văzut cum se plânge la o înmormântare ovreiască, şi nu ştiu ceva mai despletit, mai lamentabil. Să te agăţi cu atâta încăpăţânare de viaţa asta, să renunţi la tot, numai ca să nu renunţi la ea, s-o înăbuşi cu iubirea ta disperată şi să te crezi pierdut când ai pierdut-o, ce oribilă neputinţă de a privi cu un cap mai sus. Cine s-a rezemat odată de un copac, cine s-a gândit vreodată cu melancolie la singurătatea lui, nu poate să nu întâmpine moartea cu sentimentul de a fi, orice s-ar întâmpla, deasupra ei, puţin deasupra ei, zâmbindu-i cu îngăduinţă, cu amiciţie, cu o uşoară emoţie de revedere, cu o uşoară înfiorare senzuală.

Doliul nostru e visceral, e tiranic, e lipsit de înţelegere. Mai mult şi mai grav: e lipsit de iubire. Din câte lucruri triviale sunt în sensibilitatea ovreiască, doliul ăsta care seamănă cu o descompunere, este cel mai josnic. Cred însă că l-am deprins aici, în ghetou. Moartea în *Biblie* este un fapt împărătesc.

Durerea mamei mă dezolează. Mă irită chiar, căci aş voi-o nu resemnată, dar înţelegătoare. Am avut câteva momente de ceartă aproape. „A fost mama mea şi vreau s-o plâng", mi-a spus răstită, apărându-şi dreptul de a jeli. (Am uneori răutăcioasa impresie că a găsit în plâns o voluptate nouă şi că o caută într-adins.)

Sunt nedrept desigur căci ştiu câtă iubire răneşte fără uitare moartea Babei, dar tocmai asta nu vreau să iert, iubirea aceasta cu drepturi mai tari decât moartea. Iubirea aceasta care se zbate să reţină aici, legată, o umbră trecută dincolo. Nu există asemenea drepturi, nu pot exista asemenea drepturi.

Mai este vorba de încă ceva care mă nelinişteşte. Am impresia că aici e angajată libertatea mea personală. Nu pot accepta ca într-o zi, venindu-mi rândul să mor, să las în urma mea asemenea dureri sălbatice, fără salvare, fără sens. Nu vreau să fiu iubit cu atâta intoleranță.

Dacă viața mea mi-ar cere într-o zi să o dau pentru ceva, pentru o revoluție, pentru o dragoste, pentru o prostie, gândul că mama ar suferi pentru mine în halul în care suferă azi, ar fi un act de teroare. Are ea dreptul să sufere așa? Nu e asta o încălcare asupra îndreptățirii mele de a dispune? Nu este asta o piedică în desfășurarea destinului meu? Nu e o groaznică presiune morală? Se iubește prea nedrept, prea apăsător, până la înăbușire, până la nedemnitate. Sunt prea multe devotamente în familia ovreiască, prea multe efuziuni, prea multe renunțări. Un abuz nepermis de copii buni și de mame gata de sacrificiu. Nicio rezervă, nicio răceală. Asta duce inevitabil spre compromisuri lente. Invidiez demna, stăpânita răceală țărănească: o sărutare de mâini și plecarea în lume. Iar moartea, când vine, vine și ca o rudă.

Singurul om pe care moartea Babei nu l-a tulburat în casă e Mama-mare. Cu cei 90 de ani ai ei, iat-o supraviețuindu-i celeilalte bunici, cu atâta mai tânără și mai pasionată de a trăi decât ea. „Dumnezeu nu alege, azi a fost ea; mâine am să fiu eu." Cred că a trăi sau a muri, ei îi e totuna. Mama-mare e din gintea tatei, neam în care se moare târziu, de bătrânețe, la 100 de ani, cu placiditate, fără părere de rău. Moartea lor e bună și simplă. Se moare însă cu totul altfel în ramura familiară a mamei, și de această moarte s-a sfârșit Baba. Se moare de cu vreme, prin ardere bruscă, cu agonii scurte, în care simți zbătându-se pentru ultima oară o căutare fără soluție. Sănătatea lor e provizorie nervoasă, întreținută cu permanente eforturi, printr-o victorie dificilă de fiecare zi asupra unei biologii obosite. E mai mult o rezistență cerebrală, un act continuu de voință. Într-o zi arcul interior, care îi susține prin încordare, plesnește subit. E o moarte iudaică. Oamenii din familia tatii n-au cunoscut-o și cred că e într-asta o adevărată lege familiară, căci nu există exemplu de bunic sau străbunic de partea lor, care să se fi sfârșit înainte de 90 de ani. E un sânge tare, pe care nu l-a subțiat talmudismul și nu l-a otrăvit lumina lămpii, serile târzii, în sinagogi. Au trăit lângă un fluviu, au trăit printre vapoare, printre cereale. În intimitatea ei, Baba îi disprețuia. Excesul lor de sănătate i se părea probabil un semn de vulgaritate.

*

Am coborât de câteva ori în port, dimineața, să văd noile remorchere, care au început să vină. E o lumină rece și vie, spălată de vânturi și ploi. Miroase a coajă udă de salcie, miroase a tulpină tânără, răzbind de sub zăpada care s-a dus. Departe, munții Măcinului, albaștri, au crestele încă albe.

Câte o sirenă de vapor cheamă uneori cu un sunet juvenil de mânz care nechează.

Să uităm, bătrânul meu domn, să uităm ce avem de uitat: iată anotimpul se reface.

X

Lucrul în atelier devine pe fiecare zi mai greu. E o primăvară, insuportabil de frumoasă, izbucnită cu violență, de parcă ar trebui să răzbune cele cinci luni de iarnă și cele optzeci de zăpezi pe care le-am suportat. Diminețile la curs le mai îndur în speranța ceasului de libertate de la amiazi care mă așteaptă ca o recompensă. Străzile sunt parcă mai largi, casele albe, femeile strălucitoare. E o impresie de nuditate generală.

Întoarcerea în atelier însă întunecă totul, suprimă anotimpul. Lutul e cleios, plastilina miroase greu, aerul are o răceală de pivniță umedă. Lucrăm cu toții morocănoși, certăreți, fără spor. Am chinuit un ghem de plastilină patru ceasuri și n-am izbutit să scot nimic, nimic, nimic. Pe seară, a trecut Marga să mă ia la Șosea, și asta cel puțin a răscumpărat totul, căci am umblat mult pe jos, departe spre Băneasa. Am privit câteva aeroplane care făceau exerciții de decolaj și aterizaj. Marga, care nu văzuse până atunci un aeroplan de aproape, s-a bucurat enorm, ca de un spectacol miraculos.

Alerga pe câmp, după umbra avionului, o umbră lată, de pasăre mare, zburând jos, la câțiva metri de pământ, și striga victorioasă de câte ori izbutea să calce cu vârful pantofului, coada acestei umbre repezi.

Pe urmă, obosită, mi-a căzut în brațe, gâfâind cu tot sângele în obraz și părul răsfirat în vântul ușor de seară — neavând destulă putere să râdă cât ar fi vrut, dar fericită, cu exuberanță, gălăgios de fericită.

Se însera lent, ca o fâlfâire de steag, și ne-am întors spre oraș obosiți de a fi respirat atâta.

— Vino să te culci la mine, Marga. I-am spus asta așa de simplu, încât a înțeles că nu glumesc. Și-a retras mâna dintr-a mea, fără bruschețe, dar cu hotărâre. E totuși o fată virtuoasă — și împotriva acestui lucru nimeni nu poate face nimic.

Rezistența ei morală este mai tare decât cel mai miraculos amurg de aprilie.

„Rezistența morală” e prea mult spus. În realitate e altceva decât o virtute: e o neputință de a pierde. Undeva, în conștiința ei de fată senzuală și iubitoare, e o voce care o întreabă: „Și pe urmă, ce ai să te faci?” Asta se cheamă prevedere și se mai cheamă mediocritate.

Nu-i pun la îndoială nici pudoarea, nici pasiunea. Numai că amândouă sunt deopotrivă de modeste. Nu destulă pudoare ca să reziste îmbrățișării. Nu destulă pasiune ca să-i cedeze total acestei pasiuni. Rămâne totdeauna o ultimă rezervă de prudență care oprește efuziunea unde trebuie.

Am văzut oameni jucând la ruletă desfigurați de patimă, dar cei mai abjecți nu mi s-au părut cei care se aruncau nebunește în joc, pierzând totul, bani, cuvânt și viață, ci jucătorii timorați, care tremurau pentru fiecare jeton, făceau la fiecare cinci minute nesfârşite socoteli şi se opreau din joc din clipa în care atingeau o cifră „rezonabilă" de pierderi. Mediocritatea în viciu mi se pare cea mai dezonorantă dintre mediocrităţi.

E ceva din această cumpătare fricoasă în ezitările Margăi şi sentimentul că în cele mai bune clipe de înţelegere dintre noi ea şi-a luat totuşi, cum se zice, „toate măsurile", mă descurajează.

Ştiu că de aici mai departe orice gest viu este exclus, orice spontaneitate retezată.

Aş dori să fiu un vulgar crai de mahala, berbant până când şi-a sedus iubita şi ingrat după aceea. Scuzele Margăi ar fi maxime şi totuşi insuficiente. Căci nu e vorba de mine, nu e vorba de ce pot da eu în schimb, ci de cât poate pierde ea cu nepăsare, cu inimă uşoară, cu totală lipsă de precauţii. Nimeni în iubire nu valorează mai mult decât poate pierde.

*

Sunt obosit de mine, sunt ostenit de ea. Ne vom despărţi. E o fată bună şi va fi o soţie excelentă. Face parte dintr-un neam de neveste. Nu-mi aduc aminte: există în *Biblie* o iubită, o amantă? Mi se pare că numai mame, surori şi neveste. E foarte frumos, dar puţin înăbuşitor.

Cred că de aici, din această lentă descompunere în prea multe afecţiuni, vine gustul iudeu de solitudine, nostalgia de a fi singur cu tine, ca o piatră. Mă gândesc cu invidie la suprema insensibilitate a obiectelor, la extrema lor indiferenţă.

PARTEA TREIA

I

Din gară, unde îl condusesem pe maistru care îşi lua trenul spre Braşov, m-am întors pe jos la schele.

— Cine ar zice că sunt aici cinci ani de muncă... îmi spusese el pe drum, la colţul Ursului, de unde se mai văd printre vârfuri de sondă câteva din acoperişurile noastre. Vorbise cu destulă detaşare şi n-am avut impresia că aşteaptă din parte-mi o replică melancolică. Nu e genul lui de altminteri.

— Într-adevăr cinci ani, am confirmat eu scurt.

În gară, până să vie trenul, i-am rezumat din nou ordinea de lucru pentru săptămâna viitoare, l-am pus să-mi semneze câteva hârtii şi am încercat să redeschid discuţia asupra vilei Rice, sperând să-i smulg, în graba plecării, o dispoziţie mai conciliantă.

— Cel puţin dacă am mai aştepta câteva zile, până se întoarce bătrânul Ralph.

— Nu, nici un ceas de aşteptare. Lucrările se continuă cum le-am început. Înţelegi? Te fac răspunzător de orice întârziere şi nu primesc nicio scuză. Să se lucreze, chiar dacă plouă. Spune-i acelaşi lucru lui Dronţu.

Pe urmă, pentru că vorbise prea răstit, m-a luat de braț, adăugând cu vocea brusc scăzută:

— Noi lucrăm așa. Rice, dacă nu-i place, n-are decât să dărâme. Dar noi tot așa lucrăm.

Ne-am despărțit înțeleși.

Era încă lumină bună de zi și simțeam nevoia să umblu singur. I-am spus șofeurului să o ia înainte și să-i spună lui Dronțu că am să întârzi la cină.

Cinci ani! Nu mă gândisem niciodată la ei, nu-i numărasem niciodată. Reflecția maistrului îmi revenea acum în minte ca descoperirea unui lucru cu totul nou. Cinci ani. Îi număr încă o dată — sunt cinci ani în cap.

Revăd ziua aceea ploioasă de martie, când am descins din automobil, în mijlocul Uioarei, maistrul, bătrânul Rice, Dronțu și eu, înconjurați de câțiva copii speriați și pândiți de întreg satul refugiat prin case, dincolo de ferestre și perdele. Rice nu ne prevenise că intrăm într-o zonă de ostilități deschise. Nu știam decât vag, din ziare, despre conflictele Exploatării miniere Rice S.A. cu țăranii foști proprietari ai concesiunilor. În orice caz, eram departe de a ști ce întindere aveau aceste conflicte. Poate că nici Rice nu-și dădea seama de gravitatea lucrurilor, căci semnase o serie întreagă de cecuri și avea conștiința de a fi rezolvat astfel totul. Americanul acesta osos nu va pierde niciodată groaznicul lui aer de om care poate spune oricând, oriunde, oricui: „Plătesc!”

Era ceva apăsător în acea primă plimbare a noastră prin ținut — Rice calm, cu mâinile în buzunare, maistrul tăcut și întrebător în această tăcere, Dronțu curios, privind cu nedumerire acea uliță deșartă, pe care doar câte o găină în panică o tăia din când în când, semn că totuși locurile acestea nu sunt cu desăvârșire moarte.

— Hei, mă! a strigat Dronțu la întâmplare, doar l-o auzi cineva.

N-a răspuns nimeni și plimbarea noastră a continuat în această înțepenită liniște, până mult dincolo de capul satului, de unde începeau să se vadă la vreo trei kilometri, scheletele primelor sonde.

Cu toată ciudățenia acestei primiri, cu toată ploaia măruntă care ne izbea în față, cu toate noroaiele acelea de drum desfundat, peisagiul era frumos. Bucățile imense de pământ negru de curând tăiat în pieptul dealului, bolovanii mari rostogoliți, traversele, trunchiurile retezate de copac, toate erau învălmășite ca după trecerea unui plug gigantic.

Vântul bătea rece și viu, cu o ascuțită aromă de vegetale ude, mai puternică decât mirosul de păcură și cărbune ars.

Dinspre schele se auzeau bătăi de ciocan și un uruit subțire, aproape muzical, de fierestrău. Sunetele veneau distincte, prin aerul dezghețat de martie.

Maistrul a aruncat o privire circulară, de luare în stăpânire și am înțeles de îndată că lucrarea îl interesează. A luat pe loc câteva schițe, a luat câteva fotografii (și azi mă uluiește rapiditatea cu care știe să descopere un punct de vedere interesant pe un teren) și-a notat câteva cifre, a închis toate hârtiile și clișeele în servietă și ne-a spus scurt, în chip de concluzie: „O să vedem”.

La întoarcere, în automobil, i-am cerut lui Rice lămuriri despre oamenii din Uioara.

— Nu i-am văzut niciodată, mi-a mărturisit. Ei fug de mine și nici eu nu mă prăpădesc de dragul lor. Le-am plătit terenurile până la un ban, după rapoartele de expertiză. Ce mai vor? Sunt încăpățânați și proști.

— Prunii trebuie să fie pricina, a intervenit în discuție Marin Dronțu.

— Care pruni?

— Prunii. Nu i-ați văzut? Sunt albi din vârf până în rădăcină. Nu știu ce dracu a căzut pe ei: cenușe, scrum de țigare, praf de cărbune, nu știu ce o fi.

— E *spüllung*, ne-a lămurit Rice. Material întrebuințat la săparea sondei. Am făcut în toamna trecută o primă experiență cu sonda A 19.

— Și nu se puteau cruța prunii? s-a cam răstit Dronțu spre surpriza noastră.

— Copilărie, domnule. Nu ești se vede prea tare în industrie petroliferă. Astea sunt riscuri inevitabile. Și minime de altfel. Ce e în definitiv un prun?

— Păi vezi, de aici vine cearta dumitale cu oamenii din Uioara, că nu știi ce e aia un prun.

Mi-am amintit vorba asta a lui Dronțu, de multe ori de atunci, căci n-a fost conflict în regiune, n-a fost proces care să nu fi plecat de la acești prăpădiți arbori, pe care el îi văzuse din prima zi cu ochiul lui de țăran la cea dintâi generație de surtucari.

„Mă, frate, chestia asta cu prunii este lată” zice el și acum, când se întâmplă să ne întâlnim pe la schele cu vreun om din Uioara-Veche, care se uită drept și încruntat la noi, îndesându-și bine căciula pe urechi, anume ca să băgăm bine de seamă că nu ne salută.

Rice nu înțelege nimic. „Oamenii ăștia sunt nebuni”, urlă el. „Într-adevăr nebuni, întărește maistrul, dar trebuie să contezi cu nebunia lor”. Râd și azi, când îmi aduc aminte de capul bătrânului Ralph în aprilie, acu cinci ani, sus în biroul lui din Piața Rosetti, când maistrul i-a expus propunerile preliminare. „Se evaluează din nou terenurile concesionate și se distribuie un supliment de despăgubiri. Se deplasează satul Uioara din locul său de până acum, cu câțiva kilometri spre dreapta, până spre albia Ursului și i se dă o nouă așezare în acest punct. Se organizează o desăvârșită securitate pentru toate livezile ce se află dincolo de această linie și se regenerează în măsura în care au suferit până azi de *spüllung* și țiței, punându-se de aici încolo la adăpost de viitoare avarii.

Actualul teren al satului Uioara se răscumpără din mâna țăranilor concesionari și rămâne societății pentru toate clădirile necesare în viitor: rafinărie, depozite, birouri, vile pentru ingineri și funcționari, drumuri spre sonde și schele. Satul Uioara este pur și simplu șters după hartă în locul actual și reconstruit pe valea Ursului, așa încât, între sonde și cartierul general al Societății, să nu mai fie nimic despărțitor”.

„Absurd”, țipa Ralph Rice. „Absurd”, țipau după el toți inginerii minieri.

Adevărul e că planul maistrului era grav. Riscurile erau fără îndoială imense, iar șansele discutabile.

În orice caz, Rice le discuta. Cum să uit ceasurile de luptă din biroul bătrânului unde, nopți de-a rândul până la trei-patru spre zi, maistrul, enervat de tutun și cafele, argumenta cu planșe, cu schițe, cu cifre, în timp ce Rice îl asculta furios și sumbru, măsurând camera de la un colț la altul, răcnind din când în când sau bătând cu pumnul în masă când simțea că nu mai are replică. Era pasionant și istovitor. Statul major de specialiști era indignat că un arhitect, un profan, își permite îndrăzneli într-o afacere pe care nici n-o înțelege, nici nu-l privește.

— Dumneata ai fost chemat să te ocupi de construcțiile propriu-zise ale exploatării. Să clădești o rafinărie, un local pentru birouri și o serie de vile. Asta e. Ce zor ai de petrol, de *spüllung*, de sonde?

— Dar puțin îmi pasă de sondele voastre. Scoateți de acolo petrol, untdelemn sau zer și mie tot una mi-e. Nu pot însă clădi din petice. Am nevoie de teren și spațiu. Și mai ales nu pot clădi o cetate de industrie, într-un sat de podgoreni. Și nici la dreapta satului nu o pot clădi, că nu sunt nebun să las între sonde și cetate un brâu de țărani pe care o să-i afumați și o să-i otrăviți, un an sau doi sau zece, pe ei și prunii lor, până ce într-o zi o să se sature de fum și o să vă dea foc și vouă și sondelor cu care vă jucați de-a petrolul.

...Cearta nu se termina decât în zori, fără nici o concluzie și cu toți combatanții răgușiți.

Fiecare punct al planului a fost câștigat și pierdut de zece ori. Tot ce consimțea bătrânul Ralph noaptea, retracta a doua zi cu puteri refăcute. Într-o zi, când lucrurile păreau mai departe de soluție decât oricând, a primit tot, a semnat tot, a cedat tot. La începutul lui mai am pus prima sapă. S-au împlinit cinci ani.

Cât a fost de greu și cât a fost de simplu! Ce iubesc mai mult în arhitectură este simplificarea progresivă a ideii, organizarea visului. Cu toată precizia planurilor inițiale, e ceva nebulos în orice început de construcție, căci această precizie nu e decât tehnică și abstractă, iar sentimentul concretului, al realizării nu vine decât mai târziu, după ce viața a început să colaboreze cu lucrul tău. Nu recunosc în acești cinci ani de muncă decât scheletul planurilor maistrului. Restul a venit prin surprindere, prin rezistență, prin accident.

„Se deplasează cu câțiva kilometri spre dreapta, satul Uioara, până în albia Ursului". Era ușor de spus. Până la un punct, era chiar ușor de făcut. Dar au intervenit rezistențe cu care nu contam, superstiții, forțe latente care nu intraseră în nici un plan și ne-au silit să ținem seama de ele. Nici Uioara-Nouă nu este exact satul pe care îl proiectase maistrul, transplantare a vechii comune, sat de podgoreni izolat de exploatările Rice, nici Uioara-Veche nu este complect înlocuită cu clădiri industriale. Au fost câțiva bătrâni maniaci, care n-au vrut pentru nimic să-și cedeze locurile vechi și au rămas prostește cu prunii lor în bătaia valurilor de țiței și *spüllung*, iar dincoace, în Uioara-Nouă s-au găsit câțiva tineri zăpăciți, care n-au mai vrut să știe de podgorie și au coborât în vale spre sonde, să lucreze la păcură. Curent dublu și invers, care schimbă întreaga regiune, tulburând vechi așezări, precipitând noi procese de formație socială — toate prea complicate, ca să se vadă lămurit de pe acum.

La Tribunale și Curți procesele s-au împuținat, dar au rămas destule oricum. Rice plătește mereu și se tot judecă. Sunt câteva adversități locale, de o tenacitate pe care nimic nu o va putea înfrânge, decât târziu, moartea.

Nu o dată se întâmplă să se spargă un geam, două la rafinărie sau la administrație. De unde cad pietrele astea? Cine le aruncă? De ce? De obicei ancheta nu merge prea departe. E mai prudent. În douăzeci de ani de aici încolo, totul va fi uitat, irevocabil uitat.

Între timp, noi clădim. Rafinăria a fost gata abia acum doi ani. Mă simt copleșit astăzi de gândul că am luat parte la ridicarea ei. Birourile au mers mai ușor, vilele nesfârșit mai lesne. Cred că la anul, în vară, vom fi terminat totul. Ne-am mutat mereu cabana și șantierul spre margini, mereu spre marginile acestui mic oraș, care s-a ridicat lângă noi. Cinci ani! N-aș fi spus că au trecut atâția.

*

S-a schimbat la schele echipa de noapte. De aici, din pragul cabanei, se văd foarte bine lampionele celor care se întorc în sat. N-a plouat de vreo două săptămâni și noaptea e senină până la albastru. Spre Ploiești, cerul e alburiu. Trebuie să fi fost călduri teribile acolo. Ziarele vorbesc de 40 grade la București.

Ce ciudat mi se pare țârâitul greierilor, aici, între coșuri de fabrică, sonde, cisterne, ziduri de uzină!

Uneori sare câte o lăcustă dintre pietre și dispare nu știu unde. N-am stârpit încă nici botanica, nici zoologia locului. Iarba crește cu furie oriunde mai prinde două degete de pământ liber. Zilele trecute, Marin Dronțu a zărit o veveriță pe casă și s-a crucit. „De unde mă, de unde?”

Este deocamdată ereditatea câtorva secole de vegetație. Va trece, va trece și asta. Nimic nu rămâne nemodificat unde descalecă Ralph T. Rice.

Nopțile sunt aici largi, calme, amicale. Nu mă îndur să mă culc. Citesc puțin, mă plimb puțin și stau mai mult întins pe *chaise-longue*, „la stele”, cum zice ironic Dronțu. Era vorba să trec astă-seară pe la tinerii Dunton, să facem muzică. Le-au venit discuri noi din Anglia. Dar mi-e lene, mi-e lene.

Cred că Dronțu are o întâlnire de amor în Uioara. O cucerire nouă. „Este niște fete, mă, ca trandafirii”. „Ai să ajungi spaima muierilor, Marine”. „Păi să ajung, de ce n-aș ajunge? Putere este? Este.”

De două ori pe săptămână, dă fuga la oraș, de cumpără pudră și parfumuri pentru „fete și neveste”. Are un amor special pentru pudră roz și parfum tabac. Toată Uioara-Nouă miroase a colonie proastă.

Ar fi ușor de stabilit, după miros, care anume sunt casele, pe unde a trecut și a cucerit Marin al nostru.

„Foaie verde-a bobului
Mult ești mic și-al dracului”

Îl aud cum cântă dincolo, la el în odaie și sunt vesel de veselia lui. Peste câteva minute va ieși „gătit”, cu guler tare, cu cravată roșie, cu baston la mână și-mi va mai spune o dată, înainte de plecare: „Mă, nu-mi pun eu mintea cu Marjoria aia a voastră, după care leșinați cu toții, nu-mi pun eu mintea cu ea, că praf aș face-o. În trei zile, n-am ce alege. O fac să se ție scai de mine. Da’, nu-mi place, cucoane, nu-mi place, că e spălăcită și are ochii de pisoi. Bărbați sunteți voi? Fleacuri, nește fleacuri."

Mi-a trebuit timp ca să-l cunosc și să-l iubesc pe Marin ăsta. La început, n-am priceput deloc ce caută el în biroul maistrului. Nu știu să fi făcut mari isprăvi în arhitectură. Băiat de inimă, cu studii tocmai atâtea câte i-au trebuit pentru diplomă, era fără îndoială de folos biroului. Mai puțin în atelier, unde nu-i plac calculele și planșele și mai mult pe șantier, unde vede tot și face tot. Oricum, mirarea mea n-a fost mai mică, întâlnindu-l în biroul celui mai subţire om, din câţi cunosc.

Mircea Vieru e un cartezian rătăcit în Bucureşti.

Marin Dronţu este un seminarist rătăcit în arhitectură. Seminarist prin fel de a gândi, prin superstiţii, prin încăpăţânări. „Un om dintr-o bucată" cum se zice elogios — elogiu pe care Mircea Vieru trebuie să-l deteste, el care e făcut din o mie de bucăţi, adică din o mie de nuanţe.

Totuşi pe Marin îl acceptă bucuros. Iar Marin (de la care am învăţat să-i spun lui Vieru, „maistre", căci la început mi-era greu să-i spun altfel decât „domnule") îl iubeşte cu supunere, ca pe un stăpân. „E un boier", mi-a spus el cu nu ştiu ce respect înfiorat, odată, despre maistru şi cuvântul acesta mi l-a făcut simpatic, căci am înţeles că dacă Vieru e într-adevăr un boier, Dronţu este la rândul lui un ţăran, nu un mahalagiu cum se sileşte să pară cu bădărăniile lui, cu humorul lui cam gros, cu cravatele lui tricolore.

Mai târziu când am aflat, de la alţii, istoria acelui paraclis, pe care l-a ridicat la el în sat, în Gorj, cu bani adunaţi, zi cu zi, din sărăcie, când am aflat orgolioasa inscripţie pe care a săpat-o acolo în piatră, m-am gândit că este totuşi în el ceva care îi întrece nemăsurat vocaţia de fante cu succes la „neşte fete mari", cum spune tot el, mândru de propriile-i cuceriri.

„Paraclisul ăsta l-am ridicat eu Dronţu Marin, feciorul lui Niculae Dronţu care s-a născut aici în sat şi taică-su aici şi bunic'-su tot aici şi neam de neamul lui aici."

Ajuns surtucar, Marin Dronţu aduce cu el un dispreţ străvechi pentru ciocoi. Cred că de aici vine şi grosolănia lui într-adins afectată, ca să se vadă că îşi bate joc de „fineţuri şi tiriboambe", expresie cu care lichidează el pe vecie tot ce în viaţă nu se poate spune răspicat şi în trei cuvinte. Mă oboseşte uneori insistenţa lui de a se recomanda: „eu sunt un opincar, bă". E şi într-asta, prin exces, o cochetărie. A vorbi corect, lui Dronţu i se pare că e un început de ciocoism. Dezacordul gramatical în limbajul lui este aproape un act filial, prin care arată încă o dată şi încă o dată că el a rămas la brazdă şi că îşi bate joc de toate sensibilităţile noastre. „Este bune merele, este frumoase fetele, este reci vinurile". Când se surprinde vorbind, din neatenţie, corect, se îndreaptă imediat. Eleganţa lui personală este mitocănia uşor punctată de un surâs, ca să se vadă că dacă ar voi, el s-ar putea purta şi altfel, numai că nu vrea...

La toate astea, se adaugă extraordinarul lui prost gust, de un pitoresc în potriveli, absolut fără pereche. Dacă îmbracă seara o haină neagră, este sigur că va încălţa ghete galbene. Dacă cravata îi e albastră, batista îi va fi neapărat roşie. Dacă poartă manta de ploaie, îşi alege fără greş o pălărie melon. E un prost gust inventiv şi viguros. Cred că e un semn de sănătate şi de împăcare cu sine. Marin Dronţu n-are îndoieli, nu-şi pune întrebări, nu caută secrete. La Bucureşti are nenumărate „amanţi", în fiecare cartier câte una, le duce la cinematograf, le tratează cu alune americane şi de ziua lor le duce garoafe roşii şi un borcan de cremă Flora. Aici, se culcă cu fetele şi nevestele din Uioara. Când se întâmplă să-l pălească vreo tristeţe de amor, îi „zice" un cântec de la el din Gorj şi pe urmă îi trece.

Duminică a fost la biserică, în sat şi a cântat din strană, dăscăleşte. Are o voce caldă de copil mare. Cânta serios, din toată inima, pătruns de solemnitate. La ieşire i-am strâns mâinile şi i-am spus cât de frumos cântase. S-a roşit totul şi pentru întâia oară l-am văzut încurcat de măgulire.

*

La Câmpina, în gară, aşteptând curierul pe care maistrul mi-l anunţase telefonic de la Braşov, am zărit-o la o fereastră de vagon pe Marga cu bărbatu-său. E mereu frumoasă, ceea ce îmi face plăcere pentru trecut, şi ameninţată de o uşoară obezitate, ceea ce îmi face plăcere pentru viitor.

Cum îmi răspundea la salut cu aceeaşi atentă înclinare a capului, pe care i-o cunoşteam pe vremuri, mi-am amintit *deodată* că pe fata asta am iubit-o şi m-a surprins ca ceva cu deosebire comic faptul că acum suntem atât de străini, despărţiţi de o fereastră de tren ca de o margine de lume.

Curierul a venit abia cu trenul al doilea. L-am înjurat teribil. A trebuit să discut două ceasuri politică cu şeful gării.

*

Marjorie Dunton a trecut pe la schele dimineaţa. Eram prăfuit, cu mâinile murdare, cu părul în dezordine şi n-am vrut să cobor. Mi-a strigat de jos bună dimineaţa.

— Te-am aşteptat aseară cu noile plăci. Eşti un dezertor.

— Am avut de lucru, iartă-mă. Dacă mă primeşti viu diseară.

— Diseară, nu se poate. Mergem la Nicholson. Phill a promis un bridge. Vino şi dumneata.

E îmbrăcată iar în alb. Marin Dronţu are dreptate: albul n-o prinde. Cum e inimaginabil de blondă, blondul alb al firului de porumb tânăr, culorile deschise o fac inexpresivă. În soare, ochii care îi sunt verzi devin vineţi, obrajii îşi pierd conturul care de obicei se umbreşte spre colţul buzelor, linia gâtului nu se mai vede în arcuirea fină, pe care i-o cunosc.

Am privit-o multă vreme cum se depărta, sărind fără precauţie după o piatră pe alta, între cărămizi, moloz şi var.

M-am întrebat de multe ori ce fel de viaţă este asta pe care o duce Marjorie Dunton. Pe bărbatu-său nu-l iubeşte şi nici el pe ea. Cel puţin lucrul acesta este definitiv lămurit între ei. Au câteva pasiuni comune, care le fac menajul plăcut: muzica, înotul, *ski-ul*. În plus, mai au ca preferinţi strict personale, el bridgeul şi ea romanele.

Destul într-o căsnicie între doi oameni aşa de inteligenţi. Totuşi îmi vine greu să cred că din atâta lucru se poate face o existenţă. Cel puţin lui Phill îi rămâne laboratorul rafinăriei, unde poate să-şi continue lucrările şi experienţele. Dar Marjorie?

Junele Dogany suferă zadarnic. Nu cred că Marjorie îl va iubi. Nu cred că va iubi vreodată pe cineva. O spun cu oarecare tristeţe, dar şi cu destulă plăcere, căci mă întreb dacă n-aş suferi puţin, ştiind-o în braţele unui străin. Nu ştiu cum să explic asta, căci n-am aşteptat niciodată nimic peste buna noastră camaraderie.

Acum trei ani, când Duntonii au venit aici, prima întâlnire cu Marjorie mă intimidase. Mă temeam de ce s-ar fi putut întâmpla. Aveam atâta de lucru şi Dumnezeu ştie că numai complicaţii amoroase nu-mi trebuiau. Lucrurile s-au lămurit de la sine. Marjorie e o camaradă excelentă.

Citeam pe atunci *The Wulhering Heigts* a Emilyei Brontë. Ţiu minte că i-am vorbit cu aprindere despre carte, despre pasiunile ei, despre halucinanta poezie a eroilor. Ea cunoştea cartea, dar nu-i plăcuse.

— Nu-mi plac cărţile cu febră, mi-a spus. Dacă te interesează surorile Brontë, ţi-o recomand pe Charlotte. E mai simplă, mai „gospodină", mai liniştită.

Mi-a împrumutat *Shyrly* romanul Charlottei Brontë, pe care l-am iubit atâta atunci, la întâia lectură. Era odihnitor, limpede, de oarecare naivitate juvenilă în care încercam s-o recunosc pe Marjorie Dunton. Am felicitat-o pentru buna ei alegere, pe care mai târziu aveam să o verific de mai multe ori în literatură şi în muzică.

Odată am întrebat-o dacă n-are de gând să scrie. A râs. „Ce idee!" Totuşi, când îmi trimite iarna vreo scrisoare la Bucureşti, sunt uluit de animaţia cu care ştie să povestească o întâmplare de nimic, să evoce o imagine, să scape cu neglijenţă, între rânduri, o uşoară confesiune.

Muncisem toată ziua şi, obosit cum eram, n-aş fi crezut să stau aşa de târziu la Nicholson. Oamenii ăştia au izbutit să creeze aici, în Prahova, la Uioara, o mondenitate veritabilă.

E stilul rasei, probabil. La început mi s-a părut oarecum comică stăruinţa cu care îşi păstrează maniile mondene în acest colţ pierdut. Marjorie se îmbracă fantezist numai dimineţile. Ţinuta de seară o respectă însă cu pasiune. Bărbaţii sunt totdeauna la cină în haină neagră. Am încercat să fac o revoluţie în favoarea cămăşii fără mâneci şi cu gulerul deschis, dar am fost învins.

Eva Nicholson mi-a spus odată, în privinţa asta, un lucru stupid şi emoţionant:

— Faci rău că râzi de lucrul acesta. Nu e o frivolitate. E ceva mai grav; o chestiune de demnitate; mai mult chiar: o chestiune de salvare. Dacă, pentru motivul că suntem singuri, pentru motivul că nu ne vede nimeni, am ceda azi un detaliu din ce numeşti dumneata maniile noastre sociale şi mâine altul şi poimâine altul, ne-am trezi într-o zi trăind în cea mai groaznică promiscuitate. Ar fi insuportabil. Fără haină neagră şi fără rochie de seară, nimeni nu poate fi cu adevărat singur. Singurătatea este un lucru tare delicat şi care merită sacrificii.

Trebuie să recunosc că, deşi nu pricep în totul raţionamentul doamnei Nicholson, serile lor aşa de stricte sub raportul obligaţiilor vestimentare sunt comode şi ospitaliere. Ai o impresie de libertate, de bunăstare, de eleganţă simplă.

Marjorie a cântat la pian din Déodat de Séverac, debussystul pe care l-a descoperit de curând. Era amuzant să-l priveşti pe junele Pierre Dogany, ascultând-o rezemat de colţul pianului, vizibil de trist şi de fericit. Ciudat capul lui cu trăsături semite şi mongole în acelaşi timp. E într-adevăr frumos băiatul ăsta şi iubirea lui descurajată pentru Marjorie îl face profund simpatic. Marjorie îl priveşte drept, cu loaialitate, ca şi cum i-ar spune: „Nu-i nimic, Pierre, o să treacă, ai să vezi că o să treacă". La sfârşitul lui septembrie trebuie să se întoarcă la Budapesta pentru examene şi îl simt de pe acum umbrit de gândul ăsta.

Am plecat târziu împreună şi i-am condus pe Duntoni acasă. Pe urmă, a mai făcut câţiva paşi cu mine spre cabană. Mi-a spus câteva versuri din Endre Ady, pe care n-a vrut să mi le traducă. Îi tremura glasul şi simţeam că e furios pe sine însuşi din cauza asta.

Intrând în cameră, l-am trezit probabil pe Dronţu care, de dincolo, luptându-se cu somnul, nu s-a îndurat să nu-mi strige încă o dată: „Vezi cum îţi pierzi nopţile? O să vă topească Marjoria asta. Şi nu se găseşte unul care să-i vie de hac. Cică sunteţi bărbaţi..."

*

Ce surpriză întâlnirea cu S.T.Haim în cazinou la Sinaia. Plesnise o conductă pe şantier, exact în colţul în care lucrez eu şi m-am trezit dintr-o dată liber pe câteva ceasuri. N-aveam chef nici de vorbă, nici de lectură şi cum Hacker, neamţul de la contabilitatea generală, pleca cu Fordul lui spre Predeal, unde are o fetiţă bolnavă, l-am rugat să mă lase în drum la Sinaia.

Neschimbat vechiul meu S.T.H. Blond, mărunt, încârlionţat, cu ochii mobili, abuziv de inteligenţi, cu urechea trează, gata să audă orice, zgomotul unui zâmbet sau bătaia unui puls, cu mâinile agitate, zvâcnind de prea multe gesturi ce se îmbulzesc să fie exprimate, „Are prea multe gesturi şi numai două mâini", spunea pe vremuri Winkler.

Dispăruse cu totul în ultimii ani. Nu-mi aduc aminte să-l fi zărit de mai mult de două-trei ori, la mari distanţe, pe stradă. A lipsit din ţară, a umblat mult, a avut câteva istorii de amor, a făcut câteva afaceri fericite. Lucrează acum cu câteva case străine de articole tehnice foarte rentabile cred. Teza lui de matematici la doctorat a stârnit oarecare senzaţie în universitate, dar de atunci sunt trei sau patru ani şi mi se pare că matematicile nu-l mai preocupă.

— Sunt şi eu ca fetele de ovrei care cântă cu emoţie Beethoven şi Schumann până ce într-o zi se mărită, lasă pianul, uită muzica, se îngraşe şi fac copii.

Am simţit că-mi spune asta, anume ca să prevină întrebarea mea, dar că în realitate nu crede nimic din ce spune. De altfel era nedrept cu sine, căci banii, oricât i-ar avea de mulţi, nu i-au alterat cu nimic aerul lui de om liber, în stare să piardă totul şi să ia totul de la început, aerul puţin copilăros şi aiurit, pe care oamenii cu viaţă interioară îl păstrează în bogăţie, semn că această bogăţie, dacă nu le este indiferentă, în nici un caz nu le este indispensabilă pentru a fi ceea ce sunt. Neglijenţa este humorul eleganţei şi nu cunosc intelectual veritabil, care, fiind elegant, să nu aibe acest humor. S.T.H. în orice caz îl are. Cămăşile de mătase, hainele de flanelă londoneză, pantofii fini şi masivi, cravata cu desen subţire, de toate acestea nu numai că nu se lasă intimidat, dar le tratează cu bonomie, ca pe nişte fleacuri amuzante.

Ne-am plimbat prin sălile de joc şi prin parc, foarte bucuroşi amândoi de revedere. S.T.H. cunoştea lucrările de la Uioara şi părea bine informat.

— Foarte interesant tot ce a încercat Vieru acolo. Voi lucraţi pentru noi. Proletarizaţi o întreagă regiune. Ba faceţi un lucru şi mai grav: dizolvaţi antinomia ţăran-proletar. Încă o superstiţie care se duce. Nu există, domnule, nu poate exista în lupta deschisă pentru revoluţie, o reacţiune rurală. Nu cunosc rurali. Cunosc muncitori şi posedanţi. Ce muncesc şi ce posedă, nu importă. În fabrici sau la câmp, problema de clasă e aceeaşi.

N-am încercat să-i răspund, dar am surâs regăsindu-l, în ciuda atâtor ani, la fel de tenace în ticurile lui marxiste. I-am spus doar în treacăt că lucrurile nu sunt chiar aşa de simple, că dacă ar fi de faţă la Uioara ar înţelege că procesul e mai complex şi mai adânc, că antinomia ţăran-proletar nu mi se pare a fi numai o superstiţie şi că, în orice caz, noi suntem departe de a o fi dizolvat, aşa că n-are de ce să ne felicite. Aş fi vrut să-i vorbesc despre „punctul de vedere al prunilor" la care am fost silit să meditez de atâtea ori de când am descins la Uioara, dar ştiam că se va înfuria, şi eu nu aveam chef de discuţie. Îmi făcea prea mare plăcere să mă plimb cu el şi nu voiam să-mi stric plăcerea asta. Am trecut la altele — cărţi, femei — şi m-am bucurat să văd cât de sensibil şi deschis e băiatul ăsta, din moment ce îl scoţi din marxism şi dialectică. L-am rugat să mă viziteze într-o zi la schele, dar mi-a spus că nu e sigur dacă va veni, fiindcă nu e singur la Sinaia. Era probabil vorba despre o femeie, dar nu i-am cerut detalii. Judecând după ezitarea cu care vorbea, m-aş mira să nu fie un amor la mijloc. El însuşi simţea, se vede, nevoie să se explice, căci mi-a spus deodată, cu oarecare oboseală în glas:

— Cărţi, amoruri, bani, toate sunt provizorii. M-aş plictisi, fără ele. Eu aştept altceva, altceva... Dar n-a venit încă momentul indicat. Suntem într-un an stupid, an de prosperitate. Aştept criza. Acolo toate cad, toate se răstoarnă. Acum sunt prea mulţi bani, prea multe excedente, prea mult optimism. Să-i vedem în 1930, în 1931. Atunci o să se aleagă într-un fel. Până atunci, mă odihnesc. Eu nu sunt nici sentimental, nici martir. N-o să mă duc la Jilava pentru poezie. Ceasul eficace e un ceas de spasm. Acum şase ani, când ne-am cunoscut noi, a fost unul, dar a trecut şi l-am ratat. O să revină într-o zi, şi pe ăla nu-l mai pierdem.

Se însera. Soarele incendia ferestrele mari ale cazinoului într-o lumină violentă de jar. Ne-am gândit amândoi se vede la acelaşi lucru, la semnificaţia acestui roşu de văpaie, căci am ridicat în acelaşi timp ochii unul spre altul.

— Cred că te înşeli. Şi dacă nu te înşeli, cu atât mai rău.

Erau o mulţime de femei frumoase în parc, o mulţime de rochii albe. Ne-am despărţit prieteni.

S.T.H. are vocaţia ideilor generale. Le pierdusem obişnuinţa de multă vreme. Cât să fie de când n-am mai susţinut o discuţie cu argumente, cu probleme, cu principii?

S-ar spune că mă abrutizez. Dar viaţa e aşa de simplă acum, aşa de netedă...

Mi-am amintit de caietul meu albastru din 1922. Pe unde o mai fi? Acasă poate, prin sertare, prin lăzi. Am să-l caut într-o zi, deşi cred că va fi jenant să-l recitesc. Câte copilării, Doamne, câte copilării trebuie să fi scris acolo... Dar poate nu cu totul din vina mea. S.T.H. are dreptate: era un moment de spasm. Aşteptam din stradă orientări — şi în stradă nu erau decât confuzii, stupidităţi nebuloase, ameţeli. Mă refugiam atunci în probleme de conştiinţă, obscure şi ele, dar consolatoare. Jocul era uşor şi-mi da în plus iluzia nu ştiu cărei superiorităţi intime. Reduceam totul la drama de a fi evreu, ceea ce este poate mereu o realitate, dar nu atât de precumpănitoare, încât să anuleze şi nici măcar să depăşească dramele şi comediile strict personale. Eram cred la doi paşi de fanatism. A fost o bună întâmplare, aceea de a-mi fi întrerupt jurnalul. Scriind îmi întrețineam febra. Din ziua în care am aruncat acel caiet şi am lăsat zilele să treacă în voia lor, fără comentarii, fără refugii, lucrurile s-au aşezat cu încetul, simplificându-se, liniştindu-se.

*

Bătrânul Ralph a sosit joi din străinătate şi a venit direct de la gară la schele. Avea se vede presimțiri. A făcut un scandal enorm, de a produs panică pe o rază de un kilometru.

Mi s-a spus mai târziu că, la sonde şi în birouri, toată lumea tremura de teamă. „Patronul e furios", trecea vestea din şoaptă în şoaptă. Am avut noroc că era şi Marin Dronțu de față, aşa că mi-am putut permite să tac fără ca tăcerea asta să pară insolentă. Bătrânul nu mai voia să termine. Cum? Vila lui? Propria lui vilă? A lui care e stăpân? A lui care cheltuieşte o avere? Vila lui personală să nu fie aşa cum a vrut-o? Aşa cum a ordonat-o? Cum ne-am permis? Cu ce drept? Cu ce îndrazneală? Să se termine odată debandada asta! Să se termine bătaia asta de joc! Nu mai merge! Nu, nu, nu mai merge! Va lua măsuri ! Va lua măsuri! Va dărâma tot! Va reface tot!

L-am lăsat să vorbească ştiind că va obosi şi într-adevăr a obosit. De două zile n-a mai dat pe aici. L-am văzut pe la sonde şi mi-a răspuns la salut bombănind. Săptămâna viitoare când vine maistrul, va mai avea un acces de indignare şi pe urmă îi trece.

*

Astă seară la club, recepție în onoarea bătrânului Ralph T. Rice. Recepție de gală la Uioara Prahovei! Atâtea fracuri, atâtea rochii lungi de mătase – e aproape neverosimil în ținutul ăsta cu țiței şi pruni. Din tot ce a clădit maistru aici, clubul îmi place mai mult. Are ceva solemn şi cordial în acelaşi timp. E britanic şi e prahovean în egală măsură. Sala de dans şi cea de biliard sunt liniare şi sobre; terasele şi sălile de lectură au un aer de mică grădină interioară. Aproape în fiecare seară înainte de cină, mă întâlnesc aici cu Phillip Dunton să ne jucăm partida de şah.

La recepția lui Rice nu mă duc. Suntem încă „*en froid*", în urma scandalului de joi, şi pe urmă n-am frac, ceea ce e indispensabil. Rămân bucuros la cabană să ascult discurile, pe care mi le-a împrumutat Marjorie. Aş fi vrut să-l conving pe Dronțu să nu se ducă nici el, dar n-a fost chip.

— Ce? o să mă sperii eu de un american, trei nemți şi cinci englezoaice? Zici că n-am frac? Lasă, cucoane, că ştiu şi eu ce e aia să fi elegant.

S-a pudrat, s-a parfumat şi cu foarte multă grijă şi-a construit o ținută triumfătoare: haine albastre deschise, pulover cafeniu, guler tare, papillon cu buline şi ghetre albe. Un moment m-am întrebat dacă Marin ăsta nu este în realitate un humorist, îndeletnicindu-se cu ultragierea voluntară a prejudecăților. În felul ăsta, intrarea lui la club ar fi o lovitură de geniu.

Scump băiat! A plecat fericit, învârtindu-şi bastonul lui noduros între degete şi l-am invidiat pentru sănătatea lui de fier, în vecii vecilor inatacabilă.

*

Am lucrat toată ziua pe brânci. Poimâine vine maistrul şi vreau să găsească lucrurile în ordine. Marin Dronțu a venit foarte târziu la schele, obosit de noaptea nedormită şi, cum a venit, mi-a spus că are să-mi vorbească.

— La prânz, Marine! acuma n-am timp.

Dar la prânz am rămas să mănânc pe şantier, în grabă, căci îi convinsesem pe oameni să facem doar o pauză de jumătate oră, aşa că Marin nu mi-a putut vorbi. Am înțeles că trebuie să fie ceva foarte grav, după aerul lui îngândurat. Făcea ce făcea şi tot pe lângă mine îl găseam, sucind şi învârtind în sinea lui nu ştiu ce taină, de care voia să fie dezlegat.

—Du-te, Marine, şi te culcă! ăi fi bolnav. A rămas până seara târziu, când a sunat de schimbul al treilea, jos la sonde. Cum şi eu eram foarte ostenit, ne-am dus drept la cabană să mâncăm ce-om găsi.

— Mă, a vorbit el în sfârşit cu un oftat greu, mă, tu una s-o ştii, eu toate le fac, dar de femeia prietenilor nu mă leg. Asta nu.

Nu pricepeam nimic şi aşteptam să mă lămurească.

— Uite cum a fost: azi-noapte băusem vreo două pahare şi-am ieşit pe terasă să mă răcoresc. Am găsit-o acolo pe Marjoria voastră. Bărbatu-său era la cărți. „Nu mergi să te plimbi” am zis eu. „Ba merg” a zis ea. Şi ne-am dus. Când am trecut pe la ei pe acasă, ea a zis „hai înăuntru, că mi-e sete, să beau un pahar cu apă”. Am intrat şi, pă întuneric, am dat s-o sărut, şi ea n-a zis nimic. Pă urmă ne-am culcat şi ea zicea că să nu-i boțesc rochia. Pă urmă ne-am întors la club, şi bărbatu-său era tot la cărți.

Marin Dronțu a tăcut şi mă priveşte aşteptând un răspuns, un semn. Câteva clipe tac şi eu neştiind ce trebuie să fac. Sunt atâtea de făcut...

Primul gând e să mă ridic, să alerg până jos la vila Duntonilor şi s-o întreb pe Marjorie. Ridicul. Marin Dronțu nu minte niciodată în materie de femei.

Dar ar trebui să-l mai întreb pe el, să spună, să vorbească tot, să povestească până la urmă cu detalii. Să mă ridic de la masă, să mă plimb agitat prin cabană, să dau o fugă până la junele Dogany, să-i spun lui Dronțu că e un porc.

Am ridicat capul.

— Bravo, Marine. Şi pentru atâta lucru te frământi tu o zi întreagă, mă? Te-ai culcat cu ea, halal de tine.

— Care va să zică nu eşti supărat?

— De ce să fiu? Ce mi-e mie? Neam? Nevastă? Iubită? Treaba ei şi a ta. Hai mai bine să mâncăm.

Am băut o sticlă de vin şi Marin a zis nişte cântece de foc.

— Lasă mă, că aşa este toate. Neşte dămuri.

Mă consola.

*

Continuăm lucrările. Vizita maistrului a pus lucrurile la punct. Întrevederea lui cu Rice a fost totuşi mai gravă decât o aşteptam.

Contasem pe o ceartă de cinci minute. A durat un ceas. Maistrul a plecat de la direcție trântind uşa şi a venit de-a dreptul la schele, unde a rămas cu noi până seara, alergând de la un colț la altul, revizuind totul, scrutând totul. L-am simțit încruntat şi toată lumea a lucrat în tăcere, cu îndârjire. Era parcă un consemn tacit de solidarizare cu el. Cred că a înțeles.

Bătrânul Ralph a venit şi el pe la ceasurile patru cu o față lungă, consternată. I-a dat târcoale lui Vieru, neştiind cum să redeschidă vorba, dar acesta se încăpățânase să nu-i uşureze cu nimic penitența. Până la urmă, bătrânul a trebuit să-şi ia inima în dinți: a retractat totul, a cerut pe ocolite scuze și s-a legat să nu se mai amestece aici.

Noaptea, maistrul a dormit cu noi, la cabană. Am stat târziu de vorbă, cu vin și tutun, toți trei. Se auzeau de departe bubuituri scurte, larg răspândite apoi pe toată valea, ca și cum fiecare sunet s-ar fi fărâmițat în mii de cioburi mărunte. Este o sondă care a răzbit de vreo două zile la Steaua-Română. Parcă ar fi fost, undeva în noapte, o respirație de animal prizonier.

*

Aseară, m-a căutat la cabană Pierre Dogany. Am fost surprins, căci nu venise niciodată până atunci.

Bietul băiat! Simte ca s-a întâmplat ceva, dar nici nu știe precis ce, nici nu are curajul să bănuiască.

Dacă aș fi sigur că are în suferința lui destulă libertate de spirit, i-aș povesti și, cu puțină inteligență, ar trebui să fie consolat.

Ne-am dus împreună spre sonda Stelei să privim cum se lucrează. Erau făclii multe, ca la un fel de ciudată retragere cu torțe. Umbrele oamenilor creșteau imense în jur, până departe pe dealuri.

Mi-a vorbit despre plecarea lui, care se apropie și se silea să pară indiferent.

— În definitiv de ce pleci dumneata? Crezi că ai o universitate mai bună la Budapesta decât la București?

— Nu știu dacă e mai bună. E universitatea mea însă.

— Te credeam evreu.

— Sunt maghiar. Evreu, desigur, dar și maghiar. Tata a optat pentru România. Treaba lui. S-a născut la Satu-Mare vrea să moară la Satu-Mare. Votează, plătește dări, citește ziare din București. Pe mine toate astea nu mă interesează. Nu sunt ale mele, nu le pricep. Eu am crescut cu Endre Ady. Rămân cu el. Am impresia că m-aș înăbuși dacă n-aș trăi acolo, în atmosfera aceea, cu oamenii aceia. Și dacă n-ar fi părinții, pe care trebuie să-i văd în vacanțe, dacă n-ar fi mai ales altceva — a tăcut, a ezitat... — cred că aș rămâne mereu acolo. Trebuie să înțelegi: sunt amintirile mele, e limba, e cultura mea.

— O cultură care, după câte am auzit, nu te revendică chiar cu atâta bucurie cu câtă o revendici dumneata.

— Așteptam obiecția. Mă și miram că nu-mi amintești că la Budapesta, în universitate, e *numerus-clausus*. Desigur, nu e plăcut. Uneori, e umilitor. Dar când iubești ceva cu adevărat, iubești cu ce e bun și cu ce e rău la un loc. O să treacă și asta într-o zi. Nici dumneata n-ai fi altfel.

Ne-am întors spre casă, pe drumul Ursului. La Duntoni, era încă lumină și Dogany a tăcut brusc. S-a despărțit repede, cu un salut grăbit. Un moment, am vrut să-l strig din urmă și să-i spun ceva, nu știu bine ce, ceva care să nu-l lase așa de singur.

*

Marjorie a trecut azi pe la schele. Purta o rochie verde de fular și o eșarfă albă.

Eram groaznic de ocupat, dar am rămas anume mai multă vreme de vorbă, ca să nu mă creadă supărat. Se rezemase de niște bârne cu brațele lăsate moi de-a lungul trupului, cu genunchii ușor îndoiți, de se vedeau desemnându-se rotunzi sub rochie. Are oasele fine și lungi. Vorbea cu multă animație și foarte serioasă, dar mi-era imposibil să-mi dau seama despre ce, căci, deşi mă sileam s-o urmăresc sau cel puţin să par atent, gândul meu trecea alături. Marin Dronţu s-a apropiat de noi, dar ea a continuat să-mi vorbească, fără nici o schimbare, deloc surprinsă, deloc încurcată. El a tuşit de vreo două ori, s-a învârtit când pe un picior, când pe altul şi pe urmă s-a îndepărtat, ridicând plictisit din umeri.

— O face pe nebuna, mi-a spus mai târziu.

*

Nu aşteptam vizita profesorului şi telegrama prin care îmi anunţa sosirea a fost o adevărată surpriză.

„În sfârşit capitulează” mi-am spus. L-am rugat de atâtea ori să vie la Uioara şi de fiecare dată a refuzat cu violenţă.

— Ce faceţi voi acolo e o barbarie, un atentat. Nimic nu s-a făcut mai artificial în România de la 1818.

De când am început lucrările exploatării Rice, multe rezistenţe au căzut. Singură rezistenţa lui Ghiţă Blidaru a rămas neclintită. Vieru nu spune nimic, dar cred că în sinea lui suferă de această disidenţă, pe care o suportă cu atât mai greu, cu cât este de ordin strict intelectual. Dacă „profesorul Ghiţă” — cum îi spune el — ar fi un tehnician în materie, cred că obiecţiile lui l-ar necăji mai puţin. Unei cifre i se poate oricând opune alte zece. Dar adversitatea profesorului împotriva lucrărilor de la Uioara trece dincolo de argumentele tehnice şi economice. El gândeşte din „punctul de vedere al prunilor”, punct de vedere în care ar fi gata să recunoască axa întregii sale cugetări.

„Oriunde se dezbate o luptă între un fapt de viaţă şi o abstracţie, eu sunt de partea vieţii împotriva abstracţiei.”

Maistrul e dezolat de tăria acestei poziţii, inatacabilă, căci transcrie problema pe un plan şi pe o scară de valori cu care el n-are nici o legătură.

— Ce mă scoate din sărite în profesorul Ghiţă este metafizica. Într-o chestiune în care sunt în joc atâtea fapte şi lucruri concrete, bani, pietre, petrol, lucrări de drenaj, de canalizare şi de construcţie, el intervine cu probleme de conştiinţă. Eu gândesc în concret, el în metafizic.

— Concret, concret! răspunde dispreţuitor profesorul. Nu există decât un singur lucru concret: omul.

Cearta asta durează de mai bine de cinci ani, din ziua în care afacerea Rice a fost încheiată. Ghiţă Blidaru a refuzat demonstrativ să ne viziteze la Uioara, refuzând astfel să ia cunoştinţă de ceea ce pentru el este mereu o „crimă organizată”.

„În sfârşit capitulează” mi-am spus cu prea multă grabă primindu-i telegrama. M-am pripit. Departe de a capitula, e decis să formuleze public critica împotriva lucrărilor noastre.

Cursul lui de anul ăsta va trata despre economia românească şi deformările ei europene. Lecţia de deschidere se va ocupa anume cu cele două Uioare – veche şi nouă – ca punct de plecare al întregului curs. Pentru asta a venit aici: să-şi ia oarecari informaţii directe.

*

Nu m-a lăsat să-l însoţesc în plimbările lui prin sat. Mă bănuia de complicitate cu Vieru.

— Tu rămâi la schele şi vezi-ţi de treabă. Eu umblu singur.

Pe seară a venit să mă ia de la lucru. Eram în bocanci, salopetă, cămaşe fără mâneci şi fără guler. Se pare că m-am înnegrit teribil în ultimele săptămâni, de soare.

— Ai un cap de pietrar, mi-a spus el. Îmi face plăcere să te văd.

Un cap de pietrar... Nu ştiu. Mă simt însă liber, împăcat, gata să primesc lucrurile ce vin şi trec, să aştept dezlegarea lor cu supunere, să le privesc fără spaimă, să le pierd fără deznădejde. Mă gândesc la marile mele probleme personale de pe vremuri şi nu le pricep. Nu le pricep şi pace bună.

Viaţa este simplă, viaţa este imens de simplă.

*

A plouat două zile la rând şi drumul de la cabană spre Uioara Veche e plin de noroi. Am făcut un foc împărătesc în sobă şi am cetit în amândouă serile, până după miezul nopţii. Miroase a toamnă — şi nu suntem decât la începutul lui septembrie. Azi-dimineaţă, se înseninase puţin şi am crezut că se îndreaptă vremea, dar pe urmă ploaia s-a dezlănţuit din nou, mai puternică.

Pe la cinci, am primit o vizită care m-a uluit. Marjorie Dunton, în manta de ploaie, cu capul gol, udă, zgribulită şi gălăgioasă. (N-o mai văzusem în ultimile zile. O singură dată, miercurea trecută, mi se pare, am întâlnit-o spre Prahova. Ea era cu Dronţu, care părea teribil de încurcat, aşa că le-am spus doar în trecere bună ziua).

— Am venit să te scot din vizuine.

I-am căutat o pătură uscată, pantofi de pâslă, un halat de casă şi am instalat-o lângă foc, să-şi usuce părul, care, de ud ce era, încetase să mai fie blond.

Am făcut ceai şi am silit-o să-l bea cu mult coniac.

Pe urmă am vorbit de una, de alta... I-am spus că plec în două-trei zile la Bucureşti.

— Ştiu. Anul trecut tot pe vremea asta ai plecat.

Îmi place felul ei de vorbă net, fără pauze, fără căutări, puţin băieţesc.

Mai târziu a venit şi Marin de la schele, deloc mirat că o găseşte la mine. Am condus-o amândoi acasă şi de câteva ori, unde noroiul era prea mare, am luat-o pe sus, „la groapa cu furnici”.

Ea cânta, învârtind triumfal basca pe care i-o dădusem, să şi-o pună în cap.

It's a long way to Tipperrary
It's a long way to go...

II

„Der Querschnitt” pe noiembrie are un lung studiu despre Mircea Vieru cu fotografii, machete și reproduceri. Un capitol special pentru lucrările de la Uioara.

Succesul așadar, succesul definitiv, inatacabil, trecând dincolo de orizontul Bucureștilor. Cine ar fi spus, cu ani în urmă, că va veni așa de repede?

Când m-a dus profesorul prima dată la el, l-am găsit în cel mai grav moment al carierii. Nu lipsea mult să renunțe la luptă. Dacă nu s-ar fi ivit din senin Ralph T. Rice, Vieru ar fi fost un om terminat. Nici azi nu pricep cum a suportat atâtea.

Nu deschideam ziar să nu găsesc o informație, o perfidie, o farsă. Pretutindeni, la rubrica ecourilor, la „viața veselă”, în revistele de humor, în caricaturi, la „chestia zilei”, pretutindeni Mircea Vieru, numai Mircea Vieru, în fiecare zi Mircea Vieru. Toate gafele îi erau atribuite, toate prostiile le spunea el, toate păcălelile le suporta el. În vară, în revista de la Cărăbuș, Tănase cu o mistrie și o cărămidă în mână, spunea un cuplet, în care explica toată „chestia”. Se râdea teribil și eu însumi țiu minte că m-am amuzat atunci. Mai târziu, am aflat că Vieru nu plecase în vara aceea din București, anume ca să nu se spună că evită a fi văzut. Ce clipe crunte trebuie să fi trăit, el atât de orgolios, atât de susceptibil în cele mai mărunte lucruri, atât de copil în supărări și răzbunări.

Propunerea profesorului de a mă recomanda lui, ca să mă primească în atelier, o acceptasem mai mult din curiozitate. Student în anul doi, nu mă așteptam la cine știe ce isprăvi personale într-un birou de arhitectură, în care nici cunoștințele elementare nu le aveam pentru a mă orienta în lucrările curente. Dar mă interesa omul, omul acesta care deschisese atâtea atacuri, se angajase în atâtea lupte, își născocise atâtea adversități. Avea împotriva lui presa, confrații, școala, oficialitatea, ministerele, tot Bucureștii, toată România, toată planeta.

— O să-l cunoști pe cel mai detestat locuitor al pământului, îmi spunea profesorul urcând scările cu mine, spre atelier.

Cel mai detestat locuitor al pământului! Blond, ochi albaștri-verzi, surâs deschis în plină lumină, ținută modestă, cu tresăriri neașteptate de orgoliu, mâini nervoase, voce scăzută, egală, care nu urcă niciodată, deși îți dă atât de des impresia de vehemență, prin accent, prin fel de a puncta cuvintele, prin tăceri...

Fiorosul Mircea Vieru semăna jumătate a licean, jumătate a botanist-amator. Abia mai târziu, cunoscându-l, mi-am dat seamă că violența lui despre care se vorbea atâta nu este imaginară, ci dimpotrivă foarte precisă, foarte ascuțită. E o violență de intelectual, o violență obiectivă în lumea valorilor, în lumea ideilor, ceea ce nu are absolut nimic de a face cu bunătatea lui personală, cu nesfârșita lui generozitate. Vieru este violent, cum numai oamenii buni pot fi, violent cu dezinteresare, cu pasiune, cu libertate. Acum înțeleg foarte ușor acea otrăvită vâltoare din 1923, care trebuia cu orice preț să-l suprime.

Când imediat după război, Mircea Vieru strecura în studiile lui de arhitectură și urbanistică oarecari insolențe de gândire, lucrul acesta îl făcea mai degrabă simpatic. „Al dracului Vieru”, gândeau camarazii lui de breaslă, vag admirativi, vag neîncrezători.

„Arhitectura nu e o afacere privată între un om cu bani și unul cu diplomă. Arhitectura este o problemă de viața socială. Toate libertățile sunt posibile, numai libertatea prostului gust, nu. O casă prost gândită este un atentat la liniștea publică”.

„Al dracului Vieru”!

Dar când de la acest humor de generalități, Mircea Vieru a trecut la fapte precise, la exemple directe, citând nume și lucrări, punând în cauză oameni și opere, nu numai idei și opinii, istoria s-a schimbat. Se clătinau câteva siguranțe personale și asta era foarte grav. Vreo trei ani, omul ăsta n-a făcut altceva decât să denunțe. Nu se ridica o construcție mai mare, căreia să nu-i facă procesul, în public, în scris. Amănunțit, cu fotografii, cu detalii, cu cifre, cu nume, urmărea pas cu pas tot ce se făcea, verificând, contestând, atacând. Propriile lui lucrări nici nu-l mai interesau. Îl pasiona în arhitectură numai orientările, erorile, locurile comune, falsele revoluții. Încetase să fie un arhitect și devenise un pamfletar. Câte concursuri n-au fost tulburate de interveația lui inoportună, câte concesionări n-au fost puse în primejdie de el, câte aranjamente artistice n-au căzut din indiscreția lui! Se mai râdea și acum, pe ici pe colo, de îndrăznelile lui, de extraordinara lui vervă polemică, dar se râdea galben. Căci nimeni nu știa la ce se poate aștepta din partea acestui omuleț blond, nervos și intolerant, care își cheltuia puținii lui bani, tipărind reviste de artă și critică, pe care le scria, le corecta, le administra singur, istovit de muncă, dar îndârjit de pasiune.

Nedumerirea a fost maximă când a apărut pamfletul lui, „Pompierism academic și pompierism revoluționar”. Până atunci toată lumea știa că Vieru e „modernist”. Acuma nu mai știa nimeni ce este. Toate surprizele erau posibile și nici o formulă nu te punea la adăpost. Vieru dispunea de liniștea ta, de libertatea ta, de micile tale aranjamente. Trei ani s-a ocupat el nestingherit cu această poliție artistică, răspândind panică și provocând surde dușmănii care deocamdată nu aveau cum să se arate, dar care așteptau cu răbdare momentul bun. Momentul acesta n-a întârziat prea mult. Întâia imprudență a lui Vieru a fost semnalul. Căci era cu adevărat o imprudență din partea lui să accepte în acel timp lucrările din parcul inginerilor. I se dădea dintr-o dată pe mână ridicarea unui întreg cartier de oraș. Recunosc că întreprinderea era amețitor de frumoasă pentru omul acesta, care toată viața lui nu visase decât să poată construi odată ceva mare, larg, nou, de la început, pe unica lui răspundere, după unica lui voință. Dacă ar fi fost mai prudent, ar fi înțeles însă că ceasul acela nu-i îngăduia asemenea noroc. Un om pândit de atâtea răzbunări nu avea dreptul la liniștea de a crea. Un Vieru arțăgos putea fi tolerat atâta timp cât era sărac. În ce să-l fi lovit? În inteligența lui, în pasiunea lui de a lupta, în bucuria lui de a nu poseda nimic care să-l condamne la compromis, la frică, la prudență? Dar un Vieru angajat într-o mare lucrare, un Vieru pe cale de a realiza o operă de mari proporții, un asemenea Vieru devenea din primejdios, primejduit. Mai ales primejduit. În prima zi în care fostul pamfletar călca pe șantier, în prima zi soarta lui trebuia lichidată; erau palme vechi de întors, atacuri de plătit, violențe de răzbunat.

Ce a fost, Doamne, ce a fost! Nu numai articole de gazetă, nu numai discuții de cafenea, nu numai scrisori anonime consorțiului care îl angajase pe Vieru. Pe acestea toate le-ar fi învins poate el singur, care știe să scrie, să discute și să și semneze. Dar întruniri cetățenești de cartier protestând împotriva „sluțirii Capitalei noastre, prin cedarea iresponsabilă a unui întreg parc de construcții unui cârpaci pretențios". Dar interpelări la Cameră, dar telegrame la ministerul artelor, dar manifestații „spontane" la Primăria Capitalei, dar dezertări colective de la lucru.

Țiu foarte bine minte acele placarde imense atârnate de un cărucior pe care îl trăgea pe Calea Victoriei și pe Bulevardul Elisabeta un măgăruș, repede ajuns popular.

„Bucureșteni! veți răbda voi ca în această capitală a României întregite, primul venit să facă experiențe riscate pe seama orașului vostru? Veți îngădui voi sacrificarea celui mai pitoresc colț al cetății lui Bucur?"

Nu-l cunoșteam în acel timp pe maistru și toată istoria aceasta mi-ar fi fost indiferentă dacă n-aș fi avut din instinct un început de simpatie pentru omul care întrunise acea unanimitate de dușmănii. Urmăream din ziare mersul afacerii și am fost serios mâhnit in ziua în care am cetit că „în sfârșit bunul simț triumfând, contractul arhitectului Mircea Vieru a fost reziliat și lucrările din parcul inginerilor întrerupte, spre satisfacția generală".

L-am cunoscut câteva luni mai târziu, în toamnă.

Era un birou deșert. Prietenii dezertaseră câte unul, clienți nu se vedeau, vara trecuse fără lucrări, iarna venea fără proiecte. Vieru scria un memoriu-pamflet în care „punea la punct" trista afacere a contractului reziliat. Noaptea scria, pentru ca dimineața să ne citească febril, cu gesturi, cu izbucniri. Se războia cu tot universul: cu guvernul, cu parlamentul, cu primăria capitalei, cu partidul liberal, cu poporul român. Când găsea o expresie tare, se lumina: „am să le arăt eu". Ce o să arate și cui o să arate — era greu de spus.

Un singur om rămânea mereu lângă el, înfuriindu-se de furiile lui, suferind de înfrângerile lui: Marin Dronțu. Purta bâtă și își scosese permis de armă. Ținea cu tot dinadinsul să împuște pe vreunul din „golanii" care scriau la gazetă împotriva maistrului și dacă nu a făcut-o, cred că a fost numai din dificultatea alegerii: nu știa cu care să înceapă. Au fost însă câteva bătăi suspecte, noaptea, din care au ieșit câteva capete sparte și nu m-aș mira să fi fost pe acolo mâna lui Dronțu. Și astăzi, când îl întreb, râde misterios. „Nu știu, n-am văzut".

Mai erau însă și zilele de renunțare, când Vieru își pierdea și febra și gustul de luptă, când se plimba prin atelier obosit, când totul i se părea vid, fără sens, fără valoare, când planșele îl dezolau, polemica îl plictisea, oamenii, dușmani sau prieteni, îi erau tot una.

— Într-o zi o să închidem prăvălia, spunea cu indiferenţă, ostenit, după zeci de cafele şi sute de ţigări fumate nervos până la carton.

Uneori, venea pe la noi Ghiţă Blidaru şi intrarea lui de om viforos îl scutura pe maistru din apatie. Găseau totdeauna un subiect de ceartă, căci nu există fapt sau idee asupra căreia aceşti doi oameni, care se cunosc de atâta vreme, să se poată înţelege. Apariţia profesorului era întotdeauna înviorătoare. După plecarea lui, revenea cheful de muncă, revenea îndrăzneala de a înjura soarta şi de a spera în ea.

— Lasă, mă, că o să le arăt eu.

Şi uite că le-a arătat. În primăvară, cerul l-a trimis pe Rice care nu avea, ce e dreptul, un cap de trimis ceresc, dar avea bani mulţi şi un dram de scrânteală, adică exact ceea ce îi trebuia ca să se poată înţelege cu Vieru, Iar acum, după aproape şease ani, „Der Querschnitt" prezintă la Berlin lucrările unui mare arhitect de la Uioara-Prahovei.

Am stat azi-noapte târziu de vorbă cu Marin Dronţu la un pahar de vin şi ne-am amintit de toate câte au trecut.

— Unde sunt, mă, ăia de-l înjurau, unde sunt, că-i mănânc!

Ce mă apropia mai mult atunci de maistru, era cred orgoliul lui rănit. Eu însumi aveam atâtea umiliri intime de vindecat, încât vecinătatea acestui om lovit din toate părţile mi se părea stimulatoare. Avea sclipiri de mânie şi dezgust, care răzbunau totul ca o flacără, ca un vârf de cuţit. Păstrez din amintiri, din obligaţii ereditare probabil, o inevitabilă simpatie pentru omul însingurat, pentru omul învins. Singura

durere, pe care o înţeleg direct, din instinct, fără explicaţii, este durerea descurajării.

Trăisem şi eu în otrava difuză a ostilităţii, ştiam şi eu ce se cheamă o înjurătură peste umăr, un pumn aruncat în trecere, o uşă trântită provocator.

Le cunoscusem pe toate zi de zi, respirasem mereu atmosfera adversităţii care te oprimă de pretutindeni, anonimă, încăpăţânată, fără început şi fără sfârşit. Astăzi, în amintire, drama asta îmi pare puerilă şi exagerată. Atunci însă, cu experienţa primilor lamentabili ani de universitate, suferеam de apăsarea ei. Fiecare om întâlnit putea fi un duşman, fiecare mână întinsă putea fi o lovitură.

Nici spre Blidaru n-am venit fără teamă. Scandalurile din facultate, bătăile de stradă, tensiunea acelui an de duşmănie îmi întreţineau ca pe o rană veşnic deschisă conştiinţa păcatului de a fi evreu. Duceam cu mine acest sentiment până la obsesie, până la manie, şi acum îmi dau seama că era un abuz în neliniştea mea, abuz care pe străini trebuie să-i plictisească de moarte. Naivitatea oamenilor care au de ascuns ceva — o crimă, o ruşine, sau o dramă — este de a se închipui suspectaţi. În realitate, există o formidabilă doză de indiferenţă în lume, indiferenţă care ţi-ar da dreptul să crapi în pace, fără ca să bage cineva de seamă. În cât îi priveşte pe evrei, eroarea lor este de a se observa prea mult şi mai ales de a se crede observaţi. Mi se părea pe atunci că orice privire îndreptată asupră-mi, este o întrebare. Mă simţeam urmărit de o permanentă somaţie. Simţeam nevoia stupidă, comică, urgentă, de a mă denunţa: sunt ovrei. Altfel, ştiam că mă voi înăbuşi în compromis, că voi cădea din minciună în minciună, că voi mutila tot ce este în mine dor de adevăr. Nu o dată am invidiat viața simplă a ovreilor din ghetou, care purtau o pată galbenă, umilitoare poate ca idee, dar comodă și tranșantă. Căci ei terminau odată pentru totdeauna cu oribila comedie de a-și rosti numele ca pe un denunț.

N-am stat niciodată de vorbă cu cineva fără să mă întreb cu teamă dacă știe sau nu știe că sunt ovreu și dacă, știind acest lucru, mi-l iartă sau nu mi-l iartă. Faptul mi se părea o adevărată problemă, de care suferеam și care mă încurca până la absurd. În privința asta mă decisesem de mult să renunț la orice abilitate și să clarific din capul locului chestiunea, mărturisind totul cu bruschețe, neîntârziat, ceea ce pare a fi de multe ori un semn de orgoliu agresiv, dar nu este în fapt decât unul de orgoliu înjunghiat.

Cu Vieru, am încercat de aceea din chiar prima zi să mă explic asupra acestui lucru, dar el a retezat convorbirea de la primele cuvinte.

— Nu mă interesează, dragă. E o chestiune personală a dumitale și te rog să ți-o păstrezi. Vrei să-ți spun dacă sunt antisemit? Nu știu. Nu cunosc chestia, nu mă interesează, nu mă poate interesa. Un lucru însă îți voi spune: orice judecată globală despre o categorie de oameni mă înfioară. Eu nu sunt mistic. Am oroare de adevăruri generale. Eu nu pot judeca decât de la caz la caz, de la om la om, de la nuanță la nuanță.

Am crezut că vrea să fie amabil. Mai târziu însă, cunoscându-l, mi-am dat seama cât fusese de sinceră declarația aceasta de la început, care nu era anume potrivită pentru mine, ci răspundea unei gândiri statornice. Am verificat-o pe urmă nu numai în atitudinea lui Vieru față de antisemitism — chestiune la urma urmelor de amănunt pentru el —, dar în atitudinea lui de artist, de critic, de arhitect.

Mi se pare că era în primul an al lucrărilor de la Uioara, când a venit acolo îutr-o bună zi cineva să-i ceară un răspuns la o anchetă din „Universul" despre „specificul național." Răspunsul îl mai păstrez și astăzi, decupat.

„Specificul național există fără îndoială. În artă, el este întrunirea tuturor locurilor comune. Gradul de specificitate indică astfel și gradul de platitudine. De aceea a crea înseamnă mereu depășirea acestui specific.

Un artist este el însuși — sau nu e nimic. Dar a fi el însuși înseamnă a trăi adevărurile sale, a suferi de experiențele sale, a inventa stilul său. Toate acestea nu se făptuiesc însă decât prin renunțarea la facilitate, iar cea mai funestă dintre facilități o constituie așa-zisele valori specifice care se formează prin sedimendarea mediocrității colective și pe care le găsești de-a gata. Specificul național este, în definitiv, ceea ce rămâne dintr-o cultură după ce i-ai luat efortul personal de gândire, experiențele de viață individuală, izbânzile singurătății creatoare. Asta este".

Au urmat două săptămâni de înjurături, polemici și revolte, la care Vieru n-a răspuns nimic. Dar de la Berlin, unde plecase să facă o comunicare la Institutul de conjunctură, profesorul Ghiță i-a telegrafiat ritos:

„Cetit ancheta din «Universul». Ești un sinistru dobitoc". La asta a răspuns:

„Sunt poate un dobitoc sinistru. Nu sunt în nici un caz un dobitoc specific. Am și într-asta stilul meu personal".

III

Ieri, lecția de deschidere a profesorului. Atmosferă de mare eveniment, cu un înfiorat aer de festivitate și încordare, ca într-o arenă în care, dintr-un moment într-altul, trebuie să se dezbată ceva decisiv. Zgomotul pupitrelor care se ridică și se lasă, vocile care se strigă de la un colț al sălii la altul, saluturile explozive de revedere, fețele cunoscute, fețele străine — totul învălmășit, confuz, vibrând de curiozitate și nerăbdare.

Vieru, singur în băncile din fund, enervat, bătea toba cu degetele pe bancă. Mă temeam să nu fie recunoscut, ceea ce ar fi făcut oarecare senzație plictisitoare în timpul lecției în care avea să se vorbească atâta de el.

Marin Drontu lipsea. „Nu viu, mă. Mie îmi face rău. Uite, recunosc că nu pot fi obiectiv când e vorba de maistru. Eu nu sunt critic și nu mă pricep într-asta. Îl iubesc pe maistru și cred în steaua lui. Peste asta ce vrei să-mi spună lecția lui Ghiță Blidaru? Orice o spune, dacă o avea dreptate, dacă n-o avea, pe mine o să mă amărească. Și n-am chef să fiu amărât." În fond, lecția profesorului — deși el o anunța violentă — n-a fost violentă. Se vedea bine că

e numai pragul unui întreg sistem de explicații și încadrări mult mai vaste decât cazul particular al Uioarei.

Transcriu din notele pe care am izbutit să le iau în grabă:

„Să fim bine înțeleși: nu e vorba să punem aici în cauză valoarea lucrărilor arhitectului Vieru la Uioara. Ele reprezintă poate un fapt de geniu. E de discutat însă semnificația lor în raport cu spiritul românesc și, pentru lecția noastră, în raport cu economia românească. Întrebarea mea este dacă cineva are dreptul de a avea geniu împotriva necesităților pământului pe care trăiește. Mai precis: dacă cineva prin fapta sa individuală poate interveni în procesul latent al forțelor de viață colectivă spre a le modifica, impunându-le un obiectiv străin lor deși eventual superior. În fapt, acest argument al superiorității este cu totul fals atunci când e vorba de două structuri. O ploaie nu este superioară unui burlan, și niciun burlan nu este superior unei furculițe. Nu poți stabili o scară de valori între fenomene distincte.

Crima unui tigru imbecil care ar râvni să devină infuzor n-ar fi mai mică decât crima unui infuzor de geniu care ar tinde să devină tigru. Și într-un caz, și într-altul este o trădare, o degradare și nu e nicăieri scris că, din punctul de vedere al vieții, degradarea infuzorului este mai puțin tragică decât a tigrului.

La Uioara, în cinci ani, un om îndrăzneț a substituit unei așezări de podgoreni, o așezare de industriali. În virtutea cărei socoteli? În virtutea unei prejudecăți după care un coș de fabrică are drepturi mai tari decât un butuc de viță. Ei bine, această judecată e monstroasă. Nici coşul de fabrică, nici butucul de viţă, luate unul singur, nu însemnează nimic. Ele nu prind sens decât încadrate într-o familie, într-o strucură. Dincolo de această structură, ele rămân simple şi moarte abstracţii. Abstracţie coşul de fabrică de la Uioara şi nu mai puţin abstracţie butucul de viţă la Manchester.

Această ignorare a legilor specifice de viaţă, această ignorare a formelor specifice de trăire este de o pervertire ale cărei rădăcini istorice ar trebui urmărite departe de tot, prin tot secolul al XIX-lea, spre izvoarele revoluţiei franceze şi mai departe, spre izvoarele reformei. Cursurile noastre din anii trecuţi au schiţat cauzele mari ale problemei. Îmi propun să studiem anul ăsta, în această lumină, câteva aspecte speciale ale economiei româneşti, desfigurată de paşoptism şi de liberalism până la sufocarea celor mai elementare orientări locale...”

A fost o lecţie frumoasă şi Vieru a trebuit s-o recunoască. M-am plimbat cu el după curs.

— Hotărât, nu mă voi înţelege niciodată cu profesorul Ghiţă. E un seminarist, un teolog. Un om care e fericit când se poate supune la ceva, nu importă la ce. Cu o mie de moldoveni ca el şi cu o mie de munteni tot ca el, nu mă mir că aici a stăpânit veacuri de-a rândul cine a vrut: şi turcii şi ruşii şi fanarioţii. Toată viaţa lui e făcută din supuneri. „Supuneri la realităţi” cum zice el. Supunere la tot ce te depăşeşte. Eu unul, în ziua în care aş crede că prin simpla mea condiţie de om sunt condamnat să fiu depăşit, m-aş împuşca. Eu sunt un om liber sau nu mai sunt nimic. Liber să gândesc, liber să stabilesc valori şi să fixez ierarhii. Lumea se poate înţelege prin discriminări critice şi prin cercetări severe. Şi dimpotrivă se poate întuneca definitiv prin renunţări la gândire şi prin refugiu la intuiţii mistice.

Între Ghiţă Blidaru şi Mircea Vieru este o întreagă istorie de rezolvat, o întreagă cultură de înţeles. Dacă n-ar fi pitorescul personal al fiecăruia, capul de faun blond al lui Vieru, capul de lup viforos al lui Ghiţă Blidaru, dacă n-ar fi vieţile lor atât de vii şi de diverse, cu pasiuni, cu lupte, cu amoruri, ce personagii de dialog platonician ar face aceşti doi, ce stâlpi opuşi de teoremă! „Drama istoriei româneşti moderne”, jucată şi susţinută de doi eroi. Nimic mai schematic si totuşi nimic mai just.

Grosolan vorbind, cultura românească n-a depăşit încă stadiul problemelor de conştiinţă pe care i le punea la 1860 apariţia drumului de fier. Cu apusul sau cu răsăritul, cu Europa sau cu Balcanii, cu civilizaţia urbană sau cu spiritul rural, întrebările sunt mereu aceleaşi. Le formula cu naivitate Vasile Alecsandri, le formulează cu spirit critic Ghiţă Blidaru şi Mircea Vieru. Tipul rural şi tipul urban rămân totuşi singurele categorii mereu valabile în cultura românească. Cred că se pot stabili filiaţiuni foarte sigure într-unul sau altul din aceste două sensuri oriunde, în literatura românească, în politică, în muzică, în jurnalism... Nici o dificultate pentru Vieru. Este tipul urban prin excelenţă. Unul din acei europeni, din care cartezianismul, revoluţia burgheză şi civilizaţia citadină au izbutit să facă o nouă naţiune peste toate graniţele continentului.

„Cred într-o identitate umană. Cred în valori universale şi permanente. Cred în demnitatea inteligenţii.”

Sunt convins că aceste trei scurte propoziţiuni îl rezumă pe Vieru în tot ce gândeşte fundamental. L-am întrebat odată dacă războiul, din care s-a întors cu două răni prost închise, nu i-a dat peste cap certitudinile lui intelectuale.

— Nu. Aş putea spune, dimpotrivă. Am luptat cu seriozitate, fiindcă îmi place să fac orice cu seriozitate. Dar am ştiut mereu câtă valoare avea treaba asta. După a doua rană, m-am trezit într-o noapte la un post de ambulanţă, trântit pe targă, într-un colţ, lângă un caporal neamţ, rănit şi el, care nu avea mai mult de 19 ani şi care mi-a spus că aşteaptă să se termine războiul ca să poată pleca la Paris, unde voia să pregătească o teză despre raporturile dintre Goethe şi Stendhal. Am vorbit toată noaptea despre asta şi ne-am ajutat amândoi să reconstruim din memorie harta peregrinărilor lui Beyle prin Europa de la 1812 la 1840. A doua zi dimineaţă, urma să ne despărţim pe totdeauna, eu spre un spital, el spre altul, amândoi spre moarte poate, dar deocamdată, în acea noapte, problema noastră cea mai urgentă asta era. Din doi ani de război, întâlnirea aceasta a fost cel mai frumos lucru.

Pe cât mi-e de lesne să-l văd pe maistru trăind între hotarele acestei gândiri liniare, cu aşa de simple legi, pe atât mi-e de greu să înţeleg nu gândirea lui Ghiţă Blidaru şi nici viaţa lui, dar gândirea şi viaţa lui la un loc. Mi se par atât de contrazicătoare!

Omul acesta, care a trecut prin biblioteci, prin universităţi, prin metropole, se îndârjeşte să rămână în cugetarea lui, un plugar. „Nici nu sunt altceva” îmi spune. Se poate. Se poate să nu fie decât un plugar. Dar în aceeaşi seară am ascultat la el al doilea concert brandenburghez de Bach, la patefon şi, pentru ca trădarea să fie completă, *Les folies françaises* a bătrânului Couperin. Are o înţelegere pentru artă de o fineţe care merge până la cele mai uşoare nuanţe, până la cele mai subţiri umbre. Şi însuşi acest Brueghel, unic tablou din camera lui de lucru, ce caută în casa unui plugar din Vâlcea, cum nu osteneşte a-mi aminti că este?

Ghiţă Blidaru trăieşte astfel într-un cadru, pe care gândirea lui îl refuză, trăieşte cu valori de care se dezice, se bucură de victorii, pe care le contestă.

„Europa e o ficţiune” o spune de şase ani în universitate, la curs, dar el n-a încetat un moment de a iubi spiritul acestei ficţiuni. Căci Brueghel, acestei ficţiuni îi aparţine şi Bach de asemeni şi Couperin nici vorbă.

Totuşi, după ce a trecut prin toţi şi i-a iubit pe toţi, Ghiţă Blidaru se întoarce invariabil la butucul de viţă, în numele căruia vorbea deunăzi la facultate.

Rămâne mai departe neînţeles pentru mine, prin ce miracol omul acesta gândeşte totuşi fără efort, fără simulare, ca un ţăran. Viziunea lui de viaţă pare să se deschidă spre atâta cer şi atâta pământ cât se vede între coarnele plugului. De mai mult nu are nevoie. El crede în legi de viaţă care se fac şi se desfac deasupra capului nostru, crede în ierarhii pe care nimeni nu are dreptul să le spargă, crede în stăpânirea fără control a pământului asupra omului. „Eşti ceea ce pământul tău te obligă să fii şi nimic mai mult.”

În ce mă priveşte, obosit de a fi crezut prea mult în dreptul meu de a spune vieţii *„eu”!* cum i-aş fi spus *„stai”!* — gândirea aceasta de lene, de supunere, de renunțare a fost și o lecție de modestie și o chemare la pace.

Dar mă întreb cum nu se revoltă propriul său orgoliu, pe care îl bănuesc imens, cum nu protestează dorul lui de aventură, cum nu se ridică instinctul lui de vehemență, de luptă, de pribegie și cum se resemnează toate a sta supuse sub renunțarea unei inteligențe, care a început sacrificiul prin sine însăși?

Căci inteligența aceasta, care are atâtea flăcări câte trebuie pentru un început de revoluție, pare decisă a le opri mereu sub cenușe, pentru a muri într-o zi cu simplicitatea unei minți de țăran care n-a trecut niciodată mai departe de linia securei lui, cu care a tăiat iarbă șaptezeci de ani, din optzeci.

IV

L-am întâlnit pe Phillipe Dunton, la Exploatare, în Piața Rosetti. Venise cu câteva rapoarte pentru Rice și se grăbea să nu piardă trenul de 2 pentru întoarcere. Ne opriserăm pe scară să ne strângem mâna.

— Și Marjorie ce mai face?

— Citește și stă la sobă. E un frig teribil la Uioara. A înghețat ca în plină iarnă. Dar n-ai văzut-o pe Marjorie săptămâna trecută aici? A fost și ea la lecția de deschidere a lui Ghiță Blidaru. A venit anume: zicea că nu poate să lipsească. Era vorba de Uioara, nu-i așa?

N-am apucat să-i răspund. Mai avea numai cinci minute până la tren. Mi-a strigat din josul scării:

— Vino într-o duminică la Uioara. Marjorie o să se bucure.

Așadar a fost săptămâna trecută aici. Altădată ar fi năvălit în atelier de dimineață și mi-ar fi strigat din prag: „Te confisc! Ești al meu până la orele 22 și 17 minute.”

...Şi minciuna asta stupidă a lecţiei de deschidere, la care nici n-a fost. Nu e stilul dumitale, Marjorie, minciuna.

Şi în adulter aş fi pus rămăşag că vei rămâne sportivă, simplă, fără laşităţi. Înţeleg acum şi durerile de inimă ale lui Dronţu care nu se simţea capabil să suporte lecţia profesorului Ghiţă, de teamă să nu fie prea aspră pentru maistru.

Azi, la birou, i-am spus lui Marin, în treacăt: „A fost ieri Phillipe Dunton. M-am văzut cu el la Exploatare."

Câteva secunde, bunul meu Marin a stat la gânduri: să audă sau să nu audă ce-i spun? A optat pentru surzenie.

— Cine mi-a luat echerul? a zbierat din senin. Ieri l-am lăsat aici şi acuma nu mai e. Parcă umblă stafii. E nemaipomenit. Nu se poate lucra în casa asta.

Pe măsură ce zbiera, îşi dădea el singur seama cât e de falsă izbucnirea şi pentru că nu mai ştia cum să termine, zbiera şi mai tare.

Pe urmă a tăcut dintr-o dată, îmbufnat, sumbru. Icnea din când în când, ridica din umeri, înjura de toţi sfinţii.

La plecare s-a luat după mine şi m-a ajuns din urmă, pe stradă.

— Nu mergi să luăm o ţuică.

— Ba merg.

— Haidem.

Şi mai încolo, pe drum, fără nici o legătură.

— Arză-le-ar focul de muieri. Numai ele, mă, numai ele face ale mai mari buclucuri.

*

Lungă scrisoare dezolată de la junele Dogany. Lucrurile nu merg deloc bine la Budapesta.

Universitatea e din nou închisă, au fost scandaluri mari, bătăi de stradă, arestări. El însuşi a fost lovit destul de rău la cap.

„Toate ar fi bune şi pe toate le-aş îndura, dacă cel puţin aş izbuti să rămân. Joi trebuie să mă prezint cu actele mele la secretariatul facultăţii pentru o nouă verificare. Voi fi menţinut? voi fi eliminat? Tata mă ameninţă că-mi taie pensiunea, dacă nu mă întorc la Satu-Mare. Dar nu pot, nu pot. Ce vrei să fac acolo, într-o ţară care nu e a mea? Dar este Ungaria ţara mea? Da, de o mie de ori da, orice ar spune tata şi oricât ai râde dumneata. Un singur om m-ar înţelege, dacă ar trăi: Endre Ady. I-aş scrie şi sunt convins că m-ar înţelege."

I-am răspuns: „Dragă Pierre Dogany, rămâi unde te afli. Va trece, vei uita. Ce ţi se întâmplă dumitale acum mi s-a întâmplat şi mie cu şase ani în urmă. A trecut şi într-o zi voi uita. Te-au bătut? Nu e nimic. Au să te mai bată de zece ori şi pe urmă vor obosi. Dacă râd de d-ta? Da, mărturisesc că râd şi că fervoarea d-tale maghiară mi se pare comică. Asta nu înseamnă că nu te înţeleg. În locul d-tale, aş face acelaşi lucru. În locul d-tale, am făcut acelaşi lucru.

Astăzi totul e aşezat, cuminte, şi amical. Mi se întâmplă să-mi amintesc de disperările mele trecute şi să nu le înţeleg. Mi se par ruşinos de copilăreşti.

Sileşte-te să nu suferi. Să nu te laşi adică pe seama plăcerii de a suferi. Există o mare voluptate în persecuţie şi a te simţi nedreptăţit este probabil una din cele mai orgolioase bucurii intime. Fii atent aici şi nu-ţi îngădui asemenea orgoliu, încearcă să primeşti cu oarecare humor tot ce ţi se întâmplă.

Gândeşte-te cât am fi de ridiculi dacă ne-am alarma de fiecare ploaie care ne udă. Crede-mă, ceea ce ţi se întâmplă dumitale acum, oricât ar fi de trist, nu e mai mult decât o ploaie."

*

Am încercat să-mi amintesc de unde îl cunosc pe Arnold Max şi mi-a fost cu neputinţă să-mi aduc aminte. Nu mai ţiu minte nici unde, nici în ce împrejurări l-am văzut întâia oară.

Mi-am făgăduit de atâtea ori să-mi controlez relaţiile şi bag de seamă că sunt incapabil să pun ordine în privinţa asta. E intolerabilă, lenea cu care rabd să se îngrămădească in jurul meu diverse cunoştinţe şi amiciţii, care la început nu sunt nici calde nici reci, nici albe, nici negre, dar care într-o zi, fără să ştiu, devin obligatorii, exigente, sufocante.

Am stat într-o seară să cuget la diversele mele legături cu diverşi oameni şi m-am înspăimântat aflând cât de multe sunt prieteniile mele inutile, fără necesitate, fără interes. Te trezeşti pur şi simplu înconjurat de drame şi comedii care au crescut în umbra indiferenţii tale şi care de la un moment dat încep a avea drepturi asupra ta şi împotriva ta. De ce? cum? când? – e prea târziu ca să mai afli şi în orice caz e prea târziu ca să mai îndrepţi ceva.

Ar trebui o vigilenţă neiertătoare, de fiecare ceas, pentru a tăia din rădăcini toate tentativele de cordialitate, căci mai curând sau mai târziu, vei deveni victima lor. Visez o viaţă redusă la câteva legături sever alese, trei-patru, atâtea câte îmi sunt absolut necesare, atâtea câte răspund exact obligaţiilor mele interioare. Restul ţinut la distanţă, în zona bine păzită a salutului scurt pe stradă, de unde nicio efuziune, nicio confesie, niciun sentimentalism nu trebuie să treacă dincoace spre tine. Întâia concesie, întâia slăbiciune e fatală.

Uite-l pe acest Arnold Max. Mi-a stricat toată după-masa de ieri, ducându-mă cu el în lung şi în lat pe străzi, ca să-mi povestească nesfârşitele lui probleme de artă şi de viaţă. „Interesant tip". Dar eu nu sunt, domnule, un romancier şi să-i ia dracul pe toţi tipii „interesanţi", că n-am ce face cu ei.

Încă un om cu febră şi ăsta. La 33 de ani pare de 22, mic, slab, cu capul lui de viezure speriat, cu mantaua de ploaie fluturând în vânt, cu buzunarele pline de hârtii (note de la spălătorie, versuri, începuturi de poeme, scrisori de amor, manifeste moderniste). M-ar interesa să ştiu după ce logică se construiesc în conversaţie asociaţiile lui de idei.

„Salutare... Bine că te întâlni, vino joi seara la Costaridi, vine toată lumea... Ştii, am descoperit un mare romancier; cel mai mare romancier, e formidabil... Leon Troţki. Episodul cu mortul din Finlanda în *Mein Leben* e de Dostoievski, absolut Dostoievski... Imbecilul ăla de Costaridi mi-a vorbit iar de Moréas al lui. Nu mai poţi respira de câţi pompieri s-au îngrămădit în generaţia asta. Auzi, dumneata, Moréas... Eu ţi-o spun limpede: Tardieu s-a curăţat. Urmează o combinaţie Herriot şi pe urmă vine revoluţia socială... Mie mi-a spus odată Stănescu că el poartă ciorapi de 300 de lei perechea."

Vorbeşte enorm, cu o stranie volubilitate nervoasă în care simţi bâlbâindu-se zece gânduri deodată, zece idei, zece amintiri. Nu duce nimic până la capăt, îşi lasă gândurile să atârne după el ca nişte hârtii rupte, se agaţă de primul cuvânt, se lasă târât de întâia imagine.

Am impresia că vorbeşte din spaima de a tăcea, din spaima de a nu se trezi singur.

— La ce te gândeşti tu, când eşti singur?

— Cum când sunt singur?

— Adineauri, de exemplu, înainte de a mă întâlni pe mine. Umblai pe stradă — nu? Şi nu aveai pe nimeni lângă tine. Erai singur, prin urmare. Ei bine, la ce te gândeai?

Se opreşte o clipă în loc, ca să-şi amintească.

— Stai puţin... La ce mă gândeam... Nu ştiu.

Arnold Max, omul-căruia-nu-i-se-întâmplă-nimic: nu iubeşte, nu merge la teatru, nu iese în lume, nu-l interesează oamenii, nu-l interesează cărţile. Nici o femeie în viaţa lui, nici un prieten, nici un fapt, nimic, nimic. Un pustiu cu temperament, un pustiu cu probleme.

Scrie mereu, corectează, adaugă, şterge. Mă întreb dacă şi-a ascultat vreodată, liniştit, răbdător, propriile sale versuri. N-are timp. Trebuie să le scrie. Trăieşte cufundat în ele, înăbuşit, asediat. Din senin, în mijlocul vorbei, scoate din nu ştiu ce buzunar o hârtie cât o carte de vizită, din care citeşte jumătate ceas cu un fel de furie sau de entuziasm în stare să devore totul, poem şi hârtie. Dacă-l ascult sau nu — îi e totuna. El citeşte mai departe cu nu ştiu ce rece iluminare, gata să înfrunte un ocean de indiferenţă. Propria lui indiferenţă, în primul rând, care e mai tare decât pasiunea pentru poezie, pe jumătate simulată spre a da un sens groaznicului vid în care trăieşte şi de care fuge.

Este o poezie de om singur, tulbure, ameţită cu neaşteptate izbucniri de melodie curată, dureros de simplă pentru acest om complicat. Din tot ce a scris, îmi plac cele „cinci basme pentru voce mică". Restul e obositor şi întortochiat. Are talent, ştiu, are talent, toată lumea o spune, dar vreau o viaţă fără otrăvuri, fără artificii, fără probleme, o viaţă de „bună ziua", „bună seara", „pâinea e albă", „piatra e tare", „plopul e înalt".

*

Am zărit-o pe Marjorie Dunton într-un tramvai. Cred că nu m-a văzut. A mai fost şi joia trecută o dată. (O adusese Hacker de la contabilitate cu automobilul şi am aflat asta chiar de la el). „Spune-i salutări, dacă vă întoarceţi împreună diseară". „Nu, mi-a răspuns Hacker, mă întorc singur. Doamna Dunton rămâne astă-noapte în Bucureşti."

Vineri, la atelier, l-am pândit într-una pe Dronţu. „Ai dormit bine astă-noapte, Marine?"

Stupidă întrebare.

*

M-a căutat la atelier Sami Winkler ca să-mi ceară o scrisoare de recomandaţie pentru Ralph T. Rice.

— Nu cumva vrei să te faci miner?

— Nu e vorba de mine. Sunt câţiva băieţi pe care îi pregătim să plece în Palestina. Şi ar trebui să aibe câteva luni de practică într-o rafinărie. M-am gândit că tu le-ai putea înlesni intrarea la Exploatare. Fără salariu, se înţelege.

L-am condus pe Winkler în Piaţa Rosetti şi i l-am prezentat bătrânului Ralph. Cred că se va face.

Ne-am întors pe urmă amândoi spre atelier.

— Nu te supăra Winkler şi iartă-mă că te întreb. Ţi-ai trecut teza?

— Nu. Am părăsit-o de mult. Nu mă mai interesează. Mai am de stat doi-trei ani şi pe urmă plec. Mă fac agricultor într-o colonie oarecare.

— De ce agricultor? De medici nu e nevoie acolo?

— De medici, poate da, dar de diplome nu. Voi lucra pământul undeva, într-o colonie şi când o fi nevoie de un medic, voi face pe medicul. La un pansament tot mă mai pricep eu.

Ceea ce spune Winkler e foarte serios. De patru ani lucrează, din primăvară până în toamnă, la o fermă din Basarabia, organizată de sionişti pentru pregătirea pionierilor.

— Fără să mă laud, sunt un foarte bun plugar.

Îmi spune asta cu simplicitate, fără bravură, aproape indiferent, ca şi cum nimic n-ar fi mai firesc.

— Explică-mi, te rog, de ce pleci? În 1923 ar fi fost de înţeles. Dar acum, când lucrurile s-au calmat? Am impresia că în cinci ani toate s-au schimbat. E mai multă siguranţă, mai multă bunăvoinţă, mai multă înţelegere. Se poate respira, se poate sta de vorbă.

— Posibil. Dar eu plec, nu fug. Plec nu pentru că aici ar fi rău şi acolo bine, ci pur şi simplu pentru că nu pot trăi nicăieri în lume, decât acolo. Eu sunt un sionist, nu un transfug. Vezi, în 1923, în plin scandal antisemit, sionismul era la apogeu, iar astăzi, când în lume e linişte şi prosperitate, sionismul se află în criză. Eu prefer însă acest sionism în criză, pentru că este al unor oameni hotărîţi, în timp ce acel sionism din 1923 era al unor oameni speriaţi.

*

Seară la Costaridi. Lungi dezbateri despre nelinişte, nevroză modernă, Gide, generaţia războiului, Berdiaev... Sunt uimit cu câtă vervă se poate vorbi despre nelinişte, la cafea. În 1923, pe timpul caietului meu verde, aş fi fost probabil pasionat de discuţie. Încerc astăzi o jenă foarte precisă faţă de orice problemă globală, nelinişte, destin, criză... E un abuz de termeni, care mă descurajează.

Iată-l pe Radu Şiriu, spătos, sportiv, roz şi bucălat, declarând fără ridicol, ca într-un roman rusesc.

— Nu ştiu nimic, nu înţeleg nimic: sunt în criză.

Cum nu se înăbuşe în prostul gust al unei asemenea declaraţii? „E trivial” observ pentru vecini.

— Da, trivial, prinde replica din colţul opus, Pârlea D. Ştefan. Da, e de prost gust. Ei şi? De asta ne arde nouă? Să fim delicaţi, să fim spirituali, să fim sceptici? Cultură de bune maniere: mi-e silă. Să nu te doară, pentru că nu şade bine. Să nu zbieri, pentru că „ce-o să zică vecinii?” Să nu trăieşti pentru că nu e gentil. Lăsaţi, oameni buni, stupidităţile astea. Am avut zece generaţii de sceptici, care s-au uitat mereu în oglindă, sub pretext că au spirit critic. Eu vreau să dăm în mama lor toate eleganţele astea şi să trăim. Furtunos, fără bun gust, fără selecţie, fără nazuri, dar cu strigăte personale, cu drame autentice.

Pârlea mă priveşte drept, cu o violenţă abia stăpânită. Şi-a şters nervos ochelarii, ca să mă vadă mai bine, şi ochii îi scapără de fulgere de mult adunate pentru zdrobirea mea. Frumoasă frunte: orgolioasă, înaltă, provocatoare, luminată de sclipirea ochilor, cărora miopia le dă un supliment de intensitate. Uite o adversitate, la care ţin ca la o prietenie. Nu mi-o explic, n-o înţeleg, dar din prima zi am simțit în omul ăsta o rezistență pe care nimic nu o doboară. Și când toate simpatiile sunt atât de facile, nu e puțin lucru să câștigi fără trudă o dușmănie serioasă, una pe care să poți conta în zile bune, o dușmănie aspră de om sănătos.

De altminteri, e singurul pentru care vorbele acestea vagi — criză, neliniște, autenticitate — au un înțeles viu. Eseul lui din „Gândirea" — „Invocație pentru o cât mai urgentă năvălire a barbarilor" — lămurea pentru prima oară putința unei poziții spirituale, de la care să se poată spune cu oarecare îndreptățire: „noi ăștia tinerii, care am venit după război". Pentru mine, Pârlea gândește prea liric, iar eu pentru el trebuie să fiu prea sceptic. Aș vrea numai să-l fac a înțelege că nu e posibil să fii disperat și să ții conferințe la Fundație despre disperare, să fii neliniștit și să conversezi despre neliniște. Aș vrea să-i spun că lucrurile acestea, dacă sunt adevărate, sunt o dramă și că dramele se trăiesc, nu se discută. E în firea lui Pârlea nu știu ce demon retoric, care îl împinge spre manifest, lucru de care sunt cu desăvârșire incapabil eu care n-am răfuieli decât cu mine însumi. Să discuți până la două de noapte la Mișu Costaridi despre „anxietate" și pe urmă să te duci la culcare, e o comedie supremă. Păcat că Pârlea n-are humor.

S. T. Haim (bun prieten cu Pârlea — de când?) și-a plasat micul cuplet marxist: „O generație de «neliniștiți»... Nostimi sunteți, amicilor. Altundeva e cheia voastră. Sunteți o generație de proletari fără conștiință de clasă. Slujbele s-au rărit, bursele sunt mici, toate locurile sunt ocupate. Ați rămas pe dinafară și atunci, ca să nu vă pierdeți timpul, faceți metafizică. Într-o zi, o să înțelegeți că

statul democrat și burghezia nu vă mai poate încadra — și atunci o să veniți spre revoluție. Să vedeți cum se topesc acolo neliniștile".

V

Abia seara ieşind de la birou, mi-am amintit că e 10 decembrie. Eram cu Marin Dronţu şi am luat-o pe jos spre Calea Victoriei. Ningea somptuos, cu fulgi imenşi, ca într-un ajun de an nou – şi era într-adevăr pe stradă o forfoteală festivă, o rumoare cordială de duminică frumoasă. La Capşa, în colţ, ne-a tăiat drumul cortegiul studenţilor coborând dinspre Universitate.

„Ce-o mai fi şi asta?" s-a mirat Dronţu. „10 decembrie" ne-am amintit amândoi deodată şi am râs. Trebuie să recunosc că toată manifestaţia avea un aer de petrecere, un aer de început de vacanţă, fără gravitate, jumătate glumă, jumătate entuziasm. Ne-am oprit, ca toată lumea, la marginea trotuarului să primim defilarea.

„Jos ji-da-nii! Jos ji-da-nii"!

Strigătul se transmitea de la coloană la coloană, silabă cu silabă, într-un fel de lungă şi şerpuită scară sonoră. Era frumos: mă întreb dacă nu e ridicol s-o spun, dar zău că era frumos. O mulţime de băieţi tineri, — cei mai mulţi din anul întâi desigur — o teribilă voie bună, o atmosferă de recreaţie într-o curte de liceu. Nimic grav.

Ne-am amintit de primul 10 decembrie, Dronţu cu chef, eu cu o umbră de amărăciune.

— Mă, ce-am pocnit în ziua aia, mărturiseşte el.

— Te pomeneşti că tu ai fost ăla care m-a pălmuit.

— Te pomeneşti. Unde s-a întâmplat asta?

— În sala mare de la drept.

— Nu, n-am fost acolo. Noi, de la arhitectură ne-am dus la medicină, că la noi nu erau ovrei destui.

E aproape înduioşat. Aş fi nedrept dacă nu l-aş înţelege: sunt amintirile lui de juneţe. Şi ale mele, dar mai puţin vesele. În orice caz, e grotesc să mă revolt acum de aceste lucruri moarte. Nu mai e nimic grav, nimic agresiv. Acest „jos jidanii" de azi este aproape inocent, aproape simpatic.

Ne-am plimbat până târziu şi ne-am istorisit nenumărate lucruri de atunci. Marin mi-a vorbit, măgulit, despre isprăvile lui.

— Mă, aveam atunci un retevei, ce nu s-a văzut. Fugeau ovreii de mine, de la o poştie. La medicină devenisem celebru. „Dronţu de la arhitectură". Cine nu mă ştia? Mă mir că nu auziseşi de mine... Nebun eram, mă!

Nu e ciudat că mă găsesc astăzi în bună prietenie cu triştii eroi ai caietului din 1923?

N-aş putea spune exact cum s-au stabilit aceste păci succesive, care ne-au dus pe unii spre alţii. În orice caz, primul nostru an de facultate ne aruncase în colţuri opuse, iar ziua de azi ne găseşte adunaţi la un loc. Nu e puţin.

E alt ceas care bate, alte întrebări care se pun. Scandalul în Universitate era foarte frumos, dar insuficient. Cu atâta lucru, nu se face o viață. Nici viața lor, care duceau o „luptă de revendicări." Nici viața noastră, care duceam una de „probleme interioare".

Bag de seamă, ca după o potolire de furtuni, că vânturile ce ne băteau erau aceleaşi şi că naufragiul în care ne scufundam era comun. „Huligani" e un strigăt simplu şi care rezolvă multe. Aproape tot atât de simplu ca „jos jidanii". Să nu fi fost decât atâta lucru în mica noastră dramă?

De pe atunci bănuiam că mai e ceva. Astăzi o ştiu cu certitudine. Nu e vorba de Marin Dronțu, haiduc prin vocație. Dar e Pârlea. Marin Dronțu lovind cu ciomagul nu e interesant. Manifestantul pur şi simplu. Cazul e mai grav pentru Pârlea şi, cu gândul la el mă întreb dacă a fi huligan este totdeauna mai comod decât a fi victimă. N-am nici o îndoială că Pârlea ăsta a suferit serios în vâltoare. Nihilismul lui politic, inocentele lui revolte, formidabilele lui imprecații sunt poate puerile ca gândire, dar nu valoarea lor interesează, ci sinceritatea cu care le trăieşte, drama prin care le trece. Nici vorbă, când îți dă cineva cu parul în cap, ți-e totuna dacă a fost un bandit sau un erou şi eu n-am să duc delicatețea până acolo, încât să prefer a muri de un revolver cu idei, în locul unui revolver analfabet.

Dar, socotindu-mi situația personală la fel de proastă, îmi pot permite să meditez puțin la agresorul meu. Ei bine, în cazul în care el se numeşte Ştefan Pârlea nu-l invidiez deloc. Dacă scandalurile studențeşti au fost pentru mine o tragedie, nici pentru el n-au fost altceva. L-am provocat într-o seară să vorbească despre rolul lui in mişcare. Mi-a răspuns cu voită brutalitate.

— Nu-mi pare rău de ce a fost. Îmi pare rău de cum s-a terminat: în indiferență, în uitare... A sparge geamuri e un lucru excelent. Orice faptă violentă este o faptă bună. Că „jos jidanii" e o dobitocie, de acord! Dar ce importanță are asta? Totul este să poți zgudui ceva în țară. Începe cu ovreii — dacă altfel nu se poate — dar sfârşeşte sus, într-un incendiu general, într-un cutremur care să nu cruțe nimic. Aveam pe atunci ambiția asta, aveam mai ales nădejdea asta. Dar să ştii că eu unul n-am terminat. Mă sufoc, dacă nu începe altceva.

Ştefan Pârlea poate gândi liric, cu simboluri, cu mituri, dar tumultul acesta nu e pentru el mai puțin o cugetare politică. Cine mă asigură că ideile sau cifrele lui S.T.Haim sunt mai aproape de adevăr, decât iluminările lui Ştefan Pârlea? Mă reconfortează în băiatul ăsta totala lui incapacitate pentru scheme. El gândeşte printr-un fel de iureş, care dărâmă, răstoarnă, îmbrățişează, fără metodă, fără criterii, după ritmul acceselor lui de frenezie. Urmăresc în vocabularul lui persistența câtorva termeni pe care nu i-a precizat suficient nici în scris, nici în vorbă, dar care au nu ştiu ce valoare magică pentru el. I-ar fi probabil greu să spună exact ce înțelege prin „năvălirea barbarilor" pe care o tot invoacă sau prin „sâmburele de foc" despre care spune că îl avem cu toții latent în noi, dar că e nevoie să-l creştem până la proporțiile unui incendiu. Toate acestea sunt atât de vagi, atât de inconsistente, atât de ridicole uneori.Totuşi, Ştefan Pârlea le duce până la act, până la cele mai răspicate acte. Plecarea lui din Universitate de exemplu, pe care toată lumea o socotea o imensă uşurință, căci, cu puțină răbdare, ar fi fost în câțiva ani conferențiar, plecarea aceasta nu putea fi numai atâta.

„Singurul lucru pe care-l pot face pentru Universitate, este să-i dau foc" se zice că i-ar fi scris decanului în scrisoarea de explicații.

Chiar dacă fraza e exactă, încă nu mi se pare gravă. O imprudență de băiat tânăr. Un om sărac trebuie să-și răscumpere față de sine însuși sărăcia, trântind la vreme câteva uși. Altfel nu va învăța niciodată să deschidă în viață porțile mari. Dezertarea lui Pârlea de la catedră era desigur o prostie, dar mi-am spus că e una salutară. Putea în orice caz fi. A fost cu totul altceva. Căci după asta au urmat altele și dacă pentru prima se puteau găsi scuze, pentru celelalte era greu. Mărturisesc că n-am priceput nimic din aventura lui de la domenii. Subarhivar la ministerul de domenii? Fie. Fie, deși e stupid să accepți asemenea meserie, subalternă, prost plătită și mizeră, când lași în drum o carieră de profesor sau când refuzi un loc de redactor la o mare gazetă. Dar odată aflat aici, să continui experiențele tale de mutilare, mi se părea copilăros, cabotin.

În septembrie a fost trecut pe tabloul de înaintări: urma să i mărească leafa și să fie mutat în direcția centrală. A refuzat. A înapoiat pur și simplu casierului diferența de bani și a declarat că nu primește peste 3300 de lei nici o para mai mult. „E nebun" s-a spus trei zile la minister, unde vestea trecea din birou în birou, din om în om. Secretarul general l-a chemat la el în cabinet anume ca să vadă cum arată la față „omul care refuză bani."

— D-ta ești în toate mințile, domnule?

— Cred că da — a răspuns fără alte explicații Pârlea.

Dar a izbucnit seara, între noi, când i-am reproșat că face experiențe *„pour épater les bourgeois"*.

Ai refuzat 1200 de lei și ai uluit în schimb un întreg minister, adică vreo 600 de oameni. 2 lei de cap. Niciodată nu s-a cumpărat mai ieftin o reputație.

— Sunteți niște caraghioși.Ce voiați să fac? Să primesc azi o mie de lei mai mult și peste un an, altă mie? Să fiu azi subarhivar, mâine arhivar, poimâine arhivar șef, supraarhivar, arhivar general? De asta am fugit de unde am fugit? Nu înțelegeți că fiecare slujbă acceptată în statul ăsta e o complicitate? Fiecare succes în cultura asta, o abdicare? Eu vreau să dărâm. Vreau să pun foc. Și pentru asta trebuie să-mi păstrez mâinile libere. Nu vreau să am nimic de păstrat, nimic de pierdut, nimic de apărat. Nimic care să mă întârzie în ziua în care o fi să vie marele tăvălug. Accepți o catedră cu gândul să poți lucra și într-o zi te trezești că cei 15.000 de lei pe care ți-i dă ți-au devenit indispensabili, că ți-ai creat cu ei necesități, că ți-ai impus obligații. Cresc obișnuințele în jurul tău ca ciupercile și te sufocă, te paralizează, te fac prudent, te fac laș, te îmbătrânesc. Marea perfidie a ordinei în care trăim e să facă din fiecare din noi un servitor inconștient al el. Și ne cumpără ieftin, pe nesimțite. Mă uit la voi și mă înspăimânt, mă, înțelegeți? mă înspăimânt. Aveți cu toții situațiile voastre, micile voastre situații, micile voastre chestii, micile voastre aranjamente. Mi-e silă, mă, mi-e silă de anii voștri pierduți. Aș vrea să vă crească burta mai repede, să vă cadă părul mai în grabă, ca să se termine și cu voi. Focul cel mare vine fără voi, n-are ce face cu voi, n-are ce arde în voi...

Ce mi se pare interesant în problematica lui Pârlea este că ea descinde din mişcarea de la 1923. Aşadar, pe urma acelor ani nu rămân numai câteva capete sparte, câteva cariere făcute şi o lungă serie de compromisuri antisemite, ci mai rămâne un spirit de revoluţie, un germene de răsturnare sinceră a lumii în care trăim. Acest sâmbure de revoluţie nu se putea vedea din nefericita noastră cameră de la căminul din Văcăreşti, iar amintirile mele triste nu sunt poate unica mărturie valabilă pentru înţelegerea acelor ani. Nu-mi poate desigur nimeni reproşa nimic, căci nimeni nu-mi putea cere atunci exerciţii de obiectivitate morală, spre a dizerta asupra raţiunilor superioare pentru care eram bătut cam de două ori pe săptămână, în medie. A fi persecutat nu este numai o nefericire fizică, ci mai ales una de ordin intelectual, căci faptul acesta te diformează cu încetul şi îţi atacă înainte de orice simţul măsurii. Nu e timpul să-mi fac astăzi reproşuri de a nu-i fi înţeles la timp pe bătăuşii mei. Ar fi un exces de obiectivitate şi întârziat şi grotesc. Dar mă bucur că vremurile s-au întors astfel, încât să pot medita cu linişte la justificările bătăilor primite. Situaţia de martir de altfel nu mi-a convenit niciodată integral, deşi recunosc în mine suficiente înclinări pentru această îndeletnicire, deosebit de iudaică.

Pârlea reprezintă câmpul advers, în care multă vreme n-am putut privi nimic şi n-am putut înţelege nimic, din cauza nesfârşitelor reţele de sârmă ghimpată ce ne despărţeau. E aşa de comod şi mai ales aşa de consolator să-ţi socoteşti adversarii răi şi imbecili, încât, în lamentabila mea disperare de atunci, era singurul suport posibil, ultimul orgoliu nedărâmat. E mult de atunci. Mai mult chiar decât relativ puţinii ani trecuţi. Apele tulburi s-au limpezit în ce aveau superficial agitat şi s-au tulburat mai tare în ce aveau profund furtunos. Oamenii s-au ales, ideile s-au sedimentat şi ele, prostiile s-au strâns laolaltă, adevărurile au început să se precizeze. E mai multă ordine în totul. Ar fi poate timpul de scris istoria mişcării antisemite. Mai exact spus, „comedia umană”, nu istoria propriu-zisă, adică oamenii şi gândurile lor, nu faptele goale, pe care le ştiu şi care n-au nimic nou de revelat. Sunt convins că după ce aş da deoparte imbecilii, după ce aş face partea scandalagiilor de profesie, partea agenţilor provocatori, partea nu mică a lui pierde-vară şi a lui gură-cască, după ce aş identifica pe rând brutalitatea, prostia şi intriga, ar mai rămâne ceva care poate fi o dramă sinceră. L-aş întâlni atunci pe Ştefan D. Pârlea.

VI

Cursul lui Ghiță Blidaru a devenit un fel de mică „problemă de stat”. Vinerea trecută, un deputat majoritar a interpelat guvernul la Cameră dacă va tolera ca universitatea să se transforme într-un centru de perturbări politice.

„Autoritatea de stat nu poate fi tulburată, domnule ministru, sub masca teoriilor generale” (Ziarele de seară au reprodus în „manşetă” această frază.) În fapt, nu s-a întâmplat nimic grav. Au fost, doar câteva lecții despre legiuirile ecnomice liberale din 1921. Lecții foarte calme prin ținută, foarte violente prin cifre şi concluzii. Pornind de la legea minelor a lui Vintilă Brătianu, Blidaru a refăcut procesul liberalismului român. Partidul e alarmat, guvernul plictisit. Vintilă Brătianu ar fi făcut scandal la ultimul consiliu de miniştri: „Să înceteze, domnilor, să înceteze”.

Blidaru n-a încetat deloc. Pentru săptămâna viitoare a anunțat o cercetare a proiectului de stabilizare şi a mecanismului împrumuturilor ce se pregătesc. Ce e ciudat în tot acest război, este că în timp ce ziarele sunt sub cenzură şi deci orice opoziție exclusă, un profesor de economie politică poate să atace deschis, fără putința de a fi oprit, orice vrea.

Situația profesorului Ghiță este excelentă, îşi face cursul, îşi urmează programul, şi nimic mai mult. În acelaşi timp însă, catedra lui a devenit ultimul refugiu al antiliberalismului. Se înghesuie la curs un întreg public de incinte. Blidaru, neschimbat, conversează cu studenții lui. I s-au propus cu discreție câteva misiuni în străinătate: prezidenția delegației economice la Paris sau, eventual, o mică legație undeva prin vecini. Le-a refuzat pe toate. „Să vedem, mai târziu, în vacanța mare... Deocamdată, trebuie să-mi termin lecțiile.”

*

Mi-e greu să pricep pasiunea lui pentru politică. N-are ambiții personale de împlinit, nu are lupte de câştigat. Nu este în nici un caz un luptător. E un leneş de geniu, care nu va călca niciodată înaintea vieții ca s-o întâmpine, ci o va aştepta să vină la el.

Dacă am învățat ceva de la Ghiță Blidaru, a fost tocmai această lipsă de agresivitate în fața existenței. Lenea lui e o lene de plantă, o lene de copac.Viața se face şi se desface, furtunile vin şi trec, moartea creşte undeva în umbră, armonios. Am credința că nimic nu-l va surprinde vreodată pe Blidaru, nu-l va descumpăni, nu pentru că ar fi sigur de sine, ci pentru că este sigur de pământul pe care umblă, de cerul sub care se află.

„Nelinişti? De unde luați voi nelinişti în lumea asta plină de certitudini? Simplul fapt al soarelui care se ridică şi apune nu ajunge pentru pacea noastră?”

Lemnar să fi fost, tăietor de piatră, barcagiu pe Dunăre, plugar în Vâlcea n-ar fi gândit altfel de cum gândeşte astăzi. E singurul om pe care îl cunosc şi împotriva căruia simt că soarta nu poate nimic, fiindcă e singurul să primească această soartă, supunându-i-se bucuros, oricare ar fi ea.

Cu formidabila lui lene, cu voluntara lui lipsă de inițiativă („eu n-am nimic de făcut cu viața, viața are totul de făcut cu mine"), acest Blidaru ar fi în stare să rateze toate ocaziile mari, să piardă toate *rendez-vous*-urile decisive, pe care norocul sau nenorocul i le-ar fixa. Va găsi totdeauna o carte de deschis în ultimul ceas, o femeie de iubit. Nu există lucruri urgente pentru el. Mi-a spus-o de nenumărate ori. Fiecare bucurie îşi are anotimpul ei, fiecare durere pe al ei. Să aşteptăm trecerea anotimpurilor. Inutil să alergi, căci nu vei alerga mai repede decât iarna care vine şi te va ajunge. E o toamnă pentru fiecare speranță, e o primăvară pentru fiecare deznădejde. În această cursă nu poți veni nici prea târziu, nici prea devreme: vii totdeauna la timp, fie că vrei, fie că nu vrei.

Nu ştiu peste câte dureri reprimate, peste câte morți ascunse, peste câte căutări fără răspuns se ridică liniştea lui Ghiță Blidaru. Le bănuiesc însă. Sunt în el nesfârşite renunțări, la inteligență, la orgoliu, la victorie, la aventură. Fiecare dintre noi este un om baricadat în sine, dar cei mai mulți ne silim să întărim aceste baricade, să izolăm redutele noastre interioare, în timp ce el conlucrează cu viața spre a le dărâma, predat înainte de luptă, învins înainte. Învins? Nu. Propriul său învins, cel mult.

VII

Am fost la Uioara să văd cum stau lucrurile. Rice ne plictiseşte într-una, la fiecare accident de calorifer, de ascensor sau de lumină. Maistrul voia să aibe un referat de la fața locului.

Aş fi vrut să stau la cabană unde, când se face foc ca lumea, nu e frig deloc. Dar Duntonii nu m-au lăsat cu nici un preț. Marjorie mă aştepta în gară cu Eva Nicholson.

„Sunt fericită că ai venit" mi-a spus. Pe urmă, în sanie, a tăcut tot timpul. Eva mă întreba de toate şi eu îi răspundeam cu destulă voie bună, dar am avut impresia că Marjorie nu ascultă nimic. Era neînchipuit de gravă în costumul ei albastru de *ski*, care îi dă acest imposibil aer de adolescentă. La colțul Ursului, i-a cerut vizitiului să oprească şi mi-a arătat din cap sondele înzăpezite în depărtare.

— Vezi, ce pustiu....

Mie, peisagiul mi s-a părut mai mult calm, decât pustiu.

După masă, am lucrat la rafmerie şi am făcut o plimbare la sonde să văd ce ar fi de făcut pentru liniştea bătrânului Ralph. Alarma lui e neserioasă. Mici fleacuri inevitabile.

Am stat mult de vorbă seara cu Marjorie.

Regăsesc surâsul ei serios, tâmplele luminate de blondul părului, mâinile tinere şi vii, dar ascultând parcă de cineva, care le-a spus să stea cuminte. Tot ce îmi place mai mult în fata asta este mersul, ţinuta, felul ei de a se rezema de perete, lenea uşoară cu care se aşază în fotoliu, tresărirea parcă speriată cu care se ridică. E un ciudat amestec de stângăcie şi siguranţă în toate mişcările ei, în felul ei de vorbă, în atenţia cu care te ascultă, în râsul ei loaial.

Mi-a vorbit despre ultimele cărţi citite, mi-a cântat diverse lucruri la pian, mi-a expus o mică lecţie de *ski* şi m-a făcut judecător între ea şi Phillipe, să decid cine coboară mai repede din Uioara la colţul Ursului.

— Facem mâine dimineaţă un concurs, am propus eu.

— Nu, mâine dimineaţă e alt program pentru dumneata. O surpriză.

Surpriza a fost o plimbare la cabană. Am găsit totul în ordine, curat, ca şi cum n-aş fi lipsit niciodată. Pe căminul de zid două fotografii înrămate: a lui Marin Dronţu şi a mea.

Între ele, o fotografie mică, în care abia am recunoscut o Marjorie de astă-vară, în sandale şi rochie de tenis.

— Cine a pus pozele astea aici?

— Eu. Viu uneori la cabană să citesc. Nu ştiu, mi se pare mai frumos aici. Parcă nu mai sunt singură. Spun unui om de la rafinărie să-mi facă din timp foc în sobă şi pe urmă viu să stau un ceas, două. Uite, acolo în dulap, e ceai, rom şi zahăr. Nu-ţi poţi imagina cât mă bucură să fac gospodărie aici, la voi. Şi ia te uită ce frumoşi sunteţi amândoi, dumneata şi Dronţu, cum mă priviţi din fotografii.

Râde. Se apropie de cămin şi duce un braţ după stâlpul din stânga, cum l-ar duce după gâtul unui bărbat.

E cald, apa de ceai sforăie în ceainic, butucul de stejar uscat trozneşte în foc. Ferestrele sunt albe de zăpadă şi am impresia că suntem amândoi tare departe, într-un bordei de munte, surprinşi de o avalanşe, care ne-a tăiat toate drumurile de întoarcere. Un moment, mă întreb dacă n-am să mă ridic de la locul meu şi n-am să mă duc spre Marjorie s-o iau în braţe şi s-o sărut. Ne privim multă vreme unul pe altul, ca în jocurile de copii, când pui rămăşag să nu clipeşti. Închid ochii şi mă întreb fără răspuns: da? nu? da? nu?

PARTEA PATRA

I

Lungă noapte cu Maurice Buret la „Coupolă". În fața bokurilor noastre deșearte de 1 franc 25, defilează o întreagă umanitate, zâmbete, strigăte de surpriză, scurte scene familiare, amoruri, trădări, drame... Spectacolul îmbată încet, prin trecerea insensibilă a timpului.

„Coupola" nu e o cafenea, este un continent, și Maurice Buret nu e un privitor, este un explorator. Observă totul până la cele mai vagi detalii, înțelege spectacolul, îl organizează. Are o intuiție fără greș. Dintr-un grup în aparență banal, ochiul lui va descoperi după minime indicii, toate pasiunile posibile și va surprinde sub luminile indiferente ale globurilor electrice, micile semne imperceptibile care ascund într-un consumator de cafenea o viață intimă, cu cine știe ce comedii sau cataclisme înecate într-un zâmbet fără expresie. Femeia adulteră, amanta nefericită, tânărul pederast debutant, blonda anglo-saxonă, castă deocamdată și buimăcită de luminile Parisului, aventurierul adolescent, cinicul cărunt, bruna femeie fatală în căutare de femei sau de eter...

Fiecare om întâlnit poate fi un erou, fiecare gest un început de dramă. De la masa noastră, Maurice Buret urmărește răbdător desfășurarea filmului și îi notează momentele decisive. Nimic în această imensă sală, nimeni în această agitată mulțime care să scape vigilenții lui. Spectacolul e complex, dar ordonat. Un surâs pornit de la a treia masă din stânga primei coloane și aruncat oarecum în van, nu va fi totuși pierdut pentru Maurice care i-a urmărit traiectoria și a descoperit în colțul opus, personagiul căruia i se adresează.

Geografia „Coupolei", Maurice Buret o cunoaște, pentru că a construit-o. Vechi băutor al bokului de seară, el și-a plătit cu 1 franc și 25 un post de observație de la care a descifrat noapte cu noapte misterele cartierului și ale populației lui. Această populație se împarte pentru Maurice în cupluri, familii, societăți, așa încât de la o masă la alta, de la o boxă la altă boxă, de la etaj la parter și de la parter la terasă, există un întreg șir de rețele și raporturi care dau unitate, ordine și logică acestei lumi amețitoare în tumultul culorilor, al luminilor și al vocilor.

Câte aventuri au circulat pe aici, Maurice Buret le-a cunoscut. Unele bănuite numai, altele surprinse într-un strigăt sau o paloare, altele, în sfârșit, pândite metodic de la zi la zi, de la eveniment la eveniment. Are o singură mare pasiune acest băiat, dar ascuțită: curiozitatea.

(Tot curiozitatea l-a adus spre medicină desigur căci, în afara gustului de a provoca și primi confesiuni, nu știu ce altceva a făcut din el un medic.)

A observa este pentru el o voluptate care o întrece cu mult pe aceea de a trăi. Lui personal nu i se întâmplă nimic care să-l preocupe altfel decât ca o experiență în plus. Propria lui viață nu trebuie să fie în fond pentru el decât un alt spectacol, asemănător acestei vaste „Coupole”, prin care oamenii vin și trec într-o cursă a cărei deșertăciune o răscumpără numai ascunsa bucurie de a privi și înțelege.

Din cei câțiva Maurice Buret pe care îi cunosc (căci omul ăsta are suficiente resurse pentru patru-cinci personagii reușite), cel mai interesant este acest Maurice de la „Coupolă”, cu hainele lui *gris* convenabil șifonate, cu pălăria nici nouă, nici veche, cu ghetele drese, dar nu prea bune – ținută ștearsă de trecător banal, pierdut în mulțime, nici urât nici frumos, fără nimic aspru, insolent sau seducător în înfățișarea sa care i-ar da dreptul să umble toată viața fără să întoarcă nimeni capul după el– un om între o mie, între o sută de mii, instalat în fața unui pahar, dincolo de care cortina se ridică spre un teatru cu eroi involuntari, jucând în fața acestui martor vigilent și perfid.

— O vezi pe bruna aceea patetică, de lângă oglindă? mă întreba acum vreo două săptămâni. Are un precis cap de „goussă”. M-aș mira să nu deteste bărbații și să nu iubească femeile. Ori așteaptă o amantă, ori își caută o amantă. Ia privește ce cap speriat, ce cap de catastrofă face.

Peste vreo două seri, Maurice și-a complectat „fișa” de observații.

— Hotărât „bruna patetică” își caută o parteneră. Ce zici de blonda din dreapta. Nu, nu cea de la masa mare. Uite întâia, a doua, a treia, da, a treia pe dreapta. Drăguță, nu? Și-au surâs de vreo două ori astă-seară. N-ar fi o pereche rea, să știi.

Diagnosticul a continuat în serile următoare. Mica blondă a devenit — nu știu pentru care motiv — în limbagiul lui Maurice, „blonda Aline” iar schimbul de surâsuri și invitații între cele două mese progresa vizibil. Mă îndoiam totuși de rezultat. „Bruna patetică” era singură și din partea ei n-ar fi fost poate nici o dificultate, dar numita Aline se afla regulat într-un cerc numeros de fete și băieți.

— Te înșeli, Maurice. Dumneata inventezi pretutindeni romane. Ai spiritul detectiv.

— Se poate să mă înșel. Mențin însă că e o pereche posibilă și cu șanse de a se face.

N-am mai dat pe urmă câteva zile pe la „Coupolă”. (Am lucrat între timp câteva schițe pentru maistru și i le-am trimis la București. S-ar putea să începem într-adevăr în vară lucrările de la Havre pentru Exploatarea Rice. Nu e încă decis, dar este probabil). Am lipsit deci câtva timp din Montparnasse. Azi-noapte, intrând la „Coupolă”, primul lucru pe care l-am băgat de seamă, nu fără o sinceră tresărire de surpriză, au fost cele două fete — „bruna patetică” și „blonda Aline” — convorbind amândouă singure la aceeași masă, cea dintâi sumbră și pasionată, cealaltă supusă cu o evidentă înfiorare.

Maurice la locul lui obișnuit, își degusta victoria cu modestie, dar nu fără un vag surâs de triumf. Avea cred un soi de sentiment patern, o mândrie de autor, față de acest cuplu amoros pe care îl prevăzuse de la cele dintâi indicii.

— Ești fericit, orgoliosule.

— „Fericit” e prea mult spus. Sunt bucuros că mi-am verificat o observație. E un succes de laborator, dacă vrei.

N-am nici un chef pentru exerciții de psihologie. Și dacă aș avea, exemplul lui Maurice Buret m-ar lecui radical.

În ce mă priveşte, singura calitate certă pe care o recunosc oamenilor este indiferenţa lor, ceea ce constituie nu numai o politeţe supremă, dar o garanţie de securitate şi de linişte Nu m-a dezolat niciodată aşa-zisa dramă a neputinţii de a ne cunoaşte unul pe altul şi gândul că doi oameni pot vieţui laolaltă fără a înţelege nimic din ce se petrece esenţial în sufletul celuilalt, gândul acestei impenetrabile singurătăţi la care suntem prin firea noastră condamnaţi, departe de a mă îndurera, mă bucură. El satisface în mine o veche nostalgie după o sănătoasă, solidă şi certă ignoranţă, singurul lucru durabil în această lume, în care adevărurile sunt instabile şi riscate. Să nu cunoşti cu sinceritate e un început de salvare. O spun fără ironie, cel mult cu un grăunte de exagerare, tocmai pentru a dezaproba mai sever experienţele psihologului Maurice Buret.

*

„*Ça fait toujours une petite expérience*" spune Maurice Buret despre ultimul lui succes de la „Coupolă". Experienţe, mereu experienţe, numai experienţe. Viaţa pentru băiatul ăsta n-are alt merit decât de a putea fi observată. Duce mereu cu el un registru invizibil, în care notează cu băgare de seamă o mulţime de concluzii sistematice. Fiecare om are fişa lui, fiecare sentiment, capitolul lui. „*Du jardinage*" numeşte el exerciţiul acesta, „grădinărit", pentru care posedă tot ce-i trebuie.

— Eşti un cartezian, bietul meu Maurice, unul din cea mai nefericită speţă.

— A? nu ştiam. L-am cetit pe Descartes în liceu şi l-am uitat.

Îi citesc din *Discours de la méthode* câteva rânduri. Le ascultă interesat.

— Într-adevăr se potrivesc. Dar nu Descartes e maestrul meu. Prea abstract. Pe mine mă interesează anecdota şi numai prin anecdotă adevărurile. Eu nu sunt un filozof. Sunt numai un om curios. Cel mult — şi asta numai ca să-ţi fac dumilale plăcere — cel mult, un psiholog.

Îl văd neregulat. Se întâmplă să lipsească două-trei săptămâni şi să pice într-o bună dimineaţă, din senin, cu o vastă recoltă de evenimente, descoperiri, senzaţii. Operează pe mai multe fronturi, între care nu permite nici o confuzie. Trăieşte în câteva cercuri, pe care nu le amestecă, întreţine câteva prietenii, pe care le izolează cu grije una de alta, cultivă câteva amoruri bine păzite.

— Vezi, bunul meu amic, viaţa ar fi imposibilă, dacă n-am organiza-o cum trebuie. N-am decât un singur pat şi există o mie de femei frumoase, n-am decât un singur număr de telefon şi sunt o mie de conversaţii interesante. Trebuie foarte mult tact, ca să alegi just, să procedezi rapid şi să rişti puţin.

Cu relaţiile şi amorurile lui Maurice Buret, s-ar putea fără îndoială ocupa trei vieţi de om. El le duce pe toate trei şi le ţine o foarte severă contabilitate. E în primul rând viaţa lui universitară, de laborator şi clinică, foarte serioasă.

De doi ani, de când a trecut concursul de internat, a tipărit câteva rapoarte şi studii care fac autoritate. Există deci un Maurice Buret, „tânăr savant" sobru, aspru şi închis. În calitatea aceasta, are un amor „complex" cu o tânără asistentă „brună şi pasională" cu care s-a culcat prima oară din entuziasm, după o lungă discuţie tehnică asupra sărurilor de aur.

Există pe urmă un al doilea Maurice Buret, monden şi facil, un Maurice parizian, instruit, inteligent şi galant, bine primit în mondenitatea diplomatică şi cu foarte mare succes în saloanele mari. În această de a doua calitate, amorurile sunt mai multe şi mai variate, de la adulter, la inocenţă, de la iubire fatală, la mică idilă.

Vine în sfârşit la rând, moralistul Maurice Buret, regizor al primilor doi, observator şi critic, cetitor de cărţi, judecător de oameni, căutător de cazuri psichologice interesante. Este varianta pe care am cunoscut-o eu întâi şi pe care o prefer. Nu-l oboseşte această navigaţie continuă între câteva psihologii? Judecând după excelenta lui sănătate, nu.

— Eşti un maestru, Maurice.

— Să nu exagerăm. Orice joc e complicat, când nu-l cunoşti şi dimpotrivă e foarte simplu când îl ştii. Eu îmi cunosc jocul — asta e tot. Ştiu totdeauna ce vreau şi ştiu unde să găsesc ceea ce vreau. Îmi trebuie un amor cinic? Bruna Christine se află totdeauna între 5 şi 7 la laborator, unde poate fi găsită. Vreau din contră un mic ceas sentimental? Alba Alice Vignac răspunde la Central 14-99. Simt nevoia unei convorbiri tumultoase, cu imprecaţii metafizice? Robert Grevy e la redacţie în fiecare noapte de la 12 la 2. Mă interesează problemele sociale? Bertrand e totdeauna informat. Vreau în sfârşit să pun oarecare ordine în toate istoriile astea, să le clasific, să le gust, să le judec? dumneata eşti aici să-mi dai replica cea mai exactă.

— Dar e monstruos ce spui. Unde eşti dumneata în toate aceste experienţe? Care eşti dumneata? Cinicul? Sentimentalul? Scepticul? Mă

tem că nu eşti nimic. Trăieşti prin reflexul celorlalţi. Eşti ceva foarte artificial: eşti *raisonneur*-ul comediei.

— Nu-mi displace rolul şi îl accept — minus compasiunea pe care mi-o oferi. Căci sunt încântat de tehnica mea de a trăi. Ea constă în a cere fiecărui om exact ceea ce îţi poate da. Gândeşte-te bine la toate dramele pe care le cunoşti, şi vei vedea că ele pornesc fără excepţie de la o exigenţă deplasată. Toată filozofia mea se reduce la un precept, pe care ţi-l recomand călduros: „e inutil să călăreşti un viţel, în speranţa că va deveni armăsar."

*

Cel mai „tare" lucru în Maurice Buret nu este totuşi pasiunea pentru psichologie ci, înainte de orice, lipsa lui de sensibilitate morală. Mai mult chiar: simpatia pentru viciu, curiozitatea pentru deformări. Personal este un băiat sănătos, ordonat şi cu un tenace simţ a ceea ce se cuvine, simţ de echilibru pe care l-a moştenit din familia lui de burghezi provinciali. E un breton, dintr-o ginte de negustori şi marinari.

Asta nu-l împiedică să caute şi la nevoie să provoace diverse „cazuri scandaloase". Două luni a iubit-o pe Germaine Audoux — spre uluirea mea —, căci a fost unul din cele mai lungi amoruri ale lui şi nimic nu justifica asemenea constanţă faţă de o fată nu urâtă poate, dar în niciun caz frumoasă. Am aflat secretul într-o zi în care Maurice îşi complectase capitolul Germaine cu toate datele necesare: este eteromană.

— Nu-ţi imaginezi cât e de instructiv. La clinică n-am întâlnit decât cazuri de intoxicări grave, iar în manuale numai generalităţi. Fără Germaine, eterul ar fi fost o abstracție. Cu Germaine este o dramă.

Aş vrea să izbucnesc: „Dar ce eşti dumneata, domnule, o maşină de înregistrat drame? Un detectiv? Un agent secret psihologic? Un amator de suflete?” Mă opresc însă la timp. Singurul sentiment pe care Maurice Buret e incapabil să-l priceapă este indignarea.

E probabil cel mai inteligent om pe care l-am cunoscut, fiindcă este numai inteligent. Nimic altceva: nici moral, nici imoral, nici bun, nici rău. Inteligența îi ține loc şi de sensibilitate. Sunt emoții, sunt nuanțe pe care trebuie să le simți. El le înțelege. Nu are instincte, nu are reflexe: se orientează prin luciditate. Mă întreb ce s-ar face el într-o mare pasiune care devastează, consumă, doboară... Copilărie! Asemenea pasiune nu riscă să înfrunte asemenea oameni. Maurice Buret ar fi în stare să pună ordine într-un ciclon.

Pretutindeni el e în căutarea punctelor de reper. Într-o mulțime de oameni, sau într-o simfonie, într-un peisagiu sau într-o carte, prima lui grije e să stabilească nordul şi sudul. Pe urmă, îşi permite să devină aventuros, căci cunoaşte drumurile de întoarcere. *(„S'égarer est un plaisir délicieux, a condition que la route de Paris ne soit pas trop éloignée.”)*

*

Pentru moment, Maurice se ocupă cu afacerea Robert Grevy — Jacques Bertrand. „E un cuplu obligatoriu”, a înscris în carnetul lui imaginar la rubrica lui Robert, în ziua în care i l-a prezentat pe Jacques.

— Dar Bertrand nu e homosexuel, obiectez eu scandalizat.

— Va fi. Are toate calitățile.

— Şi Robert Grevy?

— A fost. I-au rămas toate nostalgiile.

Robert Grevy e însurat. Nevastă-sa, Suzanne, care ştie oarecari lucruri din trecutul lui, nu-l pierde din ochi. E o soție aprigă şi atentă.

„Câtă vreme Suzanne e de față, nu e nimic de făcut”, observă foarte just Buret. Apoi decide: „Suzanne trebuie să plece pentru câtăva vreme”.

Marți, dejun în familia Grevy.

— De ce mă priveşti aşa, Maurice, întreabă, surprinsă Suzanne.

— Cum te privesc?

— Nu ştiu bine; îngrijorat parcă.

— O, nu e nimic. Am avut impresia că ai tuşit.

— Da, mă înecasem.

— Vezi bine prin urmare că nu e nimic. Mi se părea o tuse suspectă.

— Suspectă zici?

— Vai cum te alarmezi? Imprudent eu că-ți atrag atenția. Acum n-ai să-mi mai dai pace. Sunt convins că te şi vezi tuberculoasă.

— Nu, Maurice, dar oricum, dacă zici...

—Ştii ce? Treci mâine pe la spital să facem o radiografie. Vei fi liniştită.

Peste trei zile, Suzanne pleacă în Savoia cu recomandația de a sta o lună la soare pe *chaise-*

longue. Evident placa radiografică arăta două, trei leziuni.

Maurice Buret râde modest.

E un conrupător? Nu. Nimic comun cu Gide, nici viciul, nici prozelitismul şi nici neliniştea, mai ales neliniştea, nu. Oamenii — pierderea sau salvarea lor — îl interesează puţin pe Buret.

— Eu nu mă îngrijesc decât să-mi variez cât mai mult peisagiile psihologice de care dispun. Am impresia că Robert şi Jacques pot da împreună ceva foarte reuşit. Încerc prin urmare să le facilitez apropierea, să le atenuez asperităţile, să le lămuresc propria lor vocaţie. E un travaliu modest, de culise.

Îl ascult pe Maurice Buret şi fac serioase eforturi să nu mă scandalizez. Odată pentru totdeauna trebuie să înţeleg că omul ăsta nu are scrupule morale şi că deci trebuie ori acceptat în totul, ori refuzat în totul, ceea ce mi-e mult mai greu.

Patronul lui spiritual (dacă „spiritual" e un termen posibil pentru el) nu este Gide, ci Laclos, iar ambianţa morală în care trăieşte seamănă enorm cu atmosfera din *Les liaisons dangereuses* care nu este perversă, ci numai libertină, pentru că nu viciul primează, ci gustul inteligenţii de a inventa pretutindeni jocuri variate.

*

Numai după o absenţă mai îndelungată (una din acele misterioase evadări, din care se întoarce cu surprinzătoare reportagii personale), numai după câteva săptămâni de lipsă, îmi dau seamă de valoarea prieteniei lui Buret. Aduce cu el sentimentul îndrăzneţ că totul e posibil în viaţă, că toate femeile sunt de cucerit, toate uşile de deschis. Ciudat lucru:

prevăzător cum îl ştiu, metodic şi reflectat în tot ce face, îţi dă totuşi impresia că trăieşte cu spontaneitate.

— Şi spontaneitatea o simulezi, bătrânul meu Maurice.

— Nu simulez: organizez, îmi organizez spontaneitatea. Dumneata mă crezi un cinic, dar sunt un entuziast. Numai că entuziasmul meu este sistematic.

O convorbire de un ceas cu el e un examen personal de claritate. Trebuie găsit un termen pentru fiecare nuanţă, un corectiv pentru fiecare confuzie. „Totul se poate defini", crede el cu încăpăţânare şi nu-şi iartă niciun cuvânt impropriu, nicio distincţie incomplect exprimată. Nu l-am auzit niciodată judecând ceva, o femeie, o bucată de muzică, un tablou prin jumătăţi de impresie. Îmi va spune totdeauna precis ce îi place şi ce nu, despărţind cu stricteţe o nuanţă de altă nuanţă.

În tovărăşia lui viaţa devine liniară; proporţiile juste, orizonturile limpezi.

II

Birourile Ralph T. Rice din Bulevardul Haussman, sunt abia o agenție modestă, pe lângă sediul din Piața Rosetti de la București. Câteva odăi, câteva mese de scris, o mică arhivă în curs de organizare. Nu știu precis ce vrea să facă bătrânul Ralph aici: un simplu birou de desfacere sau o adevărată societate anonimă. Depinde de hotărârea lui dacă vom începe sau nu lucrările de la Havre. (Eu aș prefera în orice caz Dieppe care mi se pare comercialmente mai comod, iar din punctul de vedere al terenului de construcție, nesfârșit mai deschis, mai încăpător. I-am trimis destule schițe maistrului care va decide). S-ar putea până la urmă să renunțe la tot. Nu e timpul să se facă investiții mari într-o afacere care oricum, în cele mai fericite condiții, n-ar deveni rentabilă decât în câțiva ani. La sfârșitul lui 1929, când exploatarea Rice S.A. începea să realizeze planul mai vechi al bătrânului Ralph de a organiza o secțiune franceză, întreprinderea părea posibilă. Astăzi, în 1931, ea este cel puțin riscată, dacă nu aventuroasă. Petrolul suferă de o criză pe care numai agricultura o egalează. Rice este în afaceri un om îndrăzneț, dar nu un jucător de bursă.

De altfel, maistrul n-a luat niciodată prea în serios „expediția în Franța"– cum glumeam noi în birou – dar, pe de o parte i-ar fi plăcut să poată clădi aici, iar pe de altă parte nu avea niciun motiv să-l descurajeze el pe Rice. În plus, se bucura să ne dea, lui Dronțu și mie, posibilitatea de a pleca din țară pe câte un an. Am tras la sorți și am ieșit eu cel dintâi.

— Bine: anul ăsta te duci dumneata, anul viitor Dronțu.

Zilele acestea s-a împlinit anul. L-am așteptat pe Marin să-mi ia locul, dar n-a mai venit. Mi-a scris o scrisoare de exact patru rânduri, primele pe care le primesc de la nunta lui.

„Nu pot să viu. Om însurat, am prea multe bulucuri. Rămâi sănătos acolo. Mi-e dor de tine, mă, și aș vrea să te văd. Marjorie îți trimite salutări. Are să-ți scrie și ea într-o zi." Marjorie are să scrie. Nu, Marjorie n-are să scrie, o știu și eu, o știe și Marin. Deci încă un an aici.

*

La Exploatare, în Bulevardul Haussmann, îl întâlnesc câteodată pe Pierre Dogany. Își face doctoratul de drept public și economic aici. S-a luptat cât s-a luptat la Budapesta și, când a văzut că nu mai merge, a plecat. Are intenția însă să se întoarcă acolo îndată după teză. E decis să rămână ungur cu orice preț, cu orice efort. Mă și plictisește excesul lui de zel. Am impresia că regretă scrisoarea pe care mi-a trimis-o acum doi ani la București. Nu-mi iartă faptul că-mi amintesc atât de bine deziluziile lui maghiare. Ar vrea să nu mi se fi plâns niciodată de persecuțiile suportate, să nu se fi denunțat niciodată oprimat, gonit, contestat în ce are mai violent maghiar. Mie mi se pare excesiv acest devotament cu de-a sila.

M-a invitat la facultate săptămâna trecută să-i ascult o lucrare la seminarul de drept internațional al lui Lapradelle. Vorbea despre latura juridică a afacerii optanților și, cum Lapradelle a fost avocatul consilier al ungurilor la Haga, toată ședința a fost un rechizitoriu contra tezei românești. Mă simțeam prost și, deși elementele tehnice, cifre, date, statistici, îmi lipseau, simțeam nevoia unei replici. A dat-o, spre bucuria mea, un student român din sală care, după ce Dogany și-a terminat referatul, s-a instalat la catedră și a vorbit de-acolo, jumătate oră încheiată, cu niște flăcări în ochi și o febrilitate în gesturi cum nu s-a văzut probabil niciodată în această rece sală de curs.

M-am apropiat de el la ieșire să-l cunosc.

Mi s-a recomandat și am aflat că îl chiamă Saul Berger. Aproape mi-a fost necaz de facilitatea simbolului, prea evident ca să nu se impună, dar prea melodramatic pentru mine: doi evrei luptându-se unul cu altul pentru două victorii care nu sunt decât două abstracții. Destin, inevitabil destin.

*

Blidaru mă întreabă în ultima scrisoare, când am de gând să mă întorc în țară. Și-a oprit prin „Casa corpului didactic” un loc de construcție la Snagov și ar vrea să-i clădesc eu o vilă.

I-am răspuns prin avion: „Nu știu când mă întorc, dar oricând m-aș întoarce, vila eu o clădesc și nimeni altul. Veți aștepta, domnule profesor, veți trebui să așteptați. E o prea mare bucurie, ca s-o pierd.”

III

Maurice Buret s-a întors ieri din Normandia, unde a avut la Oizy-sur-Glaive un amplasament de 25 de zile. E fericit de recolta cu care se întoarce, atât de fericit încât a renunțat la micul zâmbet de modestie, cu care de obicei își scuză victoriile. A dat la Oizy două lovituri, amândouă frumoase și mi le istorisește acum animat, dar metodic, pe capitole numerotate.

1) Doctorul Sibier.
2) Registrul de încasări.

1) Doctorul Sibier este medicul pe care l-a înlocuit.

Pleca în sudul Franței pentru vacanță și atunci a cerut, de la Paris, un intern care să-l înlocuiască.

Întâmplarea i l-a trimis pe Buret.

— Din capul locului, povestește Maurice, am înțeles că nu e un tip oarecare. Avea în casă două tablouri, un Braque și un Marie Laurencin, ceea ce la Oizy nu este numai un act de curaj, dar unul de provocare. Parizian, 36 de ani, inteligent — ce caută omul ăsta aici, într-o gaură de provincie, într-un târg de 8000 de oameni, singur, fără relații, fără amintiri, fără aşteptări? L-am întrebat pe şofeur, am întrebat-o pe infirmieră, i-am întrebat pe diverşi bolnavi veniţi la consultaţie. Nimeni n-a ştiut să mă lămurească. Am recurs atunci la mijloace de investigaţie personală şi am deschis sertarele de jos ale biroului. Nu-mi lăsase cheile, dar m-am servit foarte uşor de cuţit. Am găsit un teanc de scrisori fără prea mare interes, câteva poze banale şi în sfârşit un jurnal intim. Vreo 600 de pagini. Le-am citit pe toate în două nopţi. Ei bine, este extraordinar. Am zis, ex-tra-or-di-nar, şi menţin. Ai să citeşti şi dumneata şi ai să vezi.

— Cum? ai luat caietele?

— A, nu. Ce sunt eu un brigand? Le-am cetit doar şi am transcris pasagiile esenţiale. Oricum, serile nu prea aveam ce face. Le-am transcris şi pe urmă le-am pus la loc în sertar. Cu două zile înainte de înapoierea doctorului, am chemat din târg un lăcătuş să repare broasca stricată. Nimic suspect în definitiv, totul în ordine.

2) Doctorul Sibier s-a întors la Oizy seara pe la 10, eu trebuia să plec a doua zi în zori. I-am predat registrul de încasări în care erau trecute consultaţiile şi banii primiţi. I-am numărat 18 hârtii de o mie şi câteva hârtii de o sută. I-am numărat 18, deşi nu erau decât 17. O mie rămăsese în portofelul meu. Nu mă întreba de ce. Mă amuza să fac asta, lăsând deoparte consideraţia că o mie de franci este o mie de franci.

— Putea să te prindă.

— „Să mă prindă"! Ce urât te exprimi. Vrei să spui că putea să observe, o mică eroare în socoteli. Posibil, dar n-a observat.

— Mai are timp.

— Evident. Aştept pe azi, mâine o scrisoare de la el.

— Şi ce ai să faci?

— Nu ştiu deocamdată. Depinde de scrisoare.

Într-adevăr scrisoarea doctorului Sibier a venit.

„Am impresia că s-a strecurat o mică eroare în calculul nostru. Nu ştiu bine şi, crede-mă, îmi vine greu să te plictisesc pentru atâta lucru, dar nu-mi ies o mie de franci la socoteală. Nu cumva am omis ceva, sau dimpotrivă am notat o cifră de două ori?"

Maurice a răspuns imediat. Nu ştie dacă a fost vreo eroare, dar dacă a fost vreuna, atunci el e răspunzător, aşa încât e gata sa trimeată imediat suma care lipseşte. „Nu interesează cât, 1000 sau 10.000 de franci, nu va fi prea scump pentru a păstra o încredere care mi-e mai scumpă decât orice."

În 18 ore, a primit un răspuns telegrafic.

„Nu trimite nimic, nu lipseşte nimic. Nici un moment n-a fost vorba de dumneata. Mii de scuze."

— Iată ce se cheamă o solidă bună creştere, a conchis Buret, fluturând telegrama doctorului.

Deşi cunosc absoluta absenţă morală în care trăieşte, am încercat din nou să capăt explicaţii. Maurice Buret nu e un desfrânat doar şi nici un impulsiv. Ceea ce face, face cu toată liniştea şi pe întreaga lui răspundere. Vreau să ştiu deci dacă în actele lui nu intră realmente nici un alt criteriu decât al securităţii personale. E jenant să vorbeşti despre „conştiinţă", dar mă interesează să aflu cum funcţionează mecanismul interior al acestui băiat, sistemul lui de reflecţii şi convorbiri intime, unde fiecare ne judecăm, ne absolvim sau ne condamnăm pe noi înşine.

— O, funcţionează excelent. Ca un bun plămân, ca un bun stomac. Am o conştiinţă în stare să digere cele mai grave crize. Asta, pentru că nu mă păcălesc pe mine însumi şi nu schimb într-o problemă morală, ceea ce nu este decât o problemă tehnică. Ai jucat vreodată *football*? Eu am jucat. Cunoşti în orice caz principiul general: să introduci balonul rotund în poarta adversarilor, respectând însă anumite reguli. Cea mai importantă e să nu atingi mingea cu mâna. Perfect. Dacă vrei să joci *football*, trebuie neapărat să accepţi această regulă şi să i te supui. Dacă nu accepţi, nu joci. E simplu. Dar una e a respecta o regulă şi alta este *a crede* în ea. Că atingi sau nu atingi mingea cu mâna, acest fapt *în sine* nu are absolut nicio valoare, nicio semnificaţie. El capătă un sens numai în cadrul jocului. Un moralist iniţiat în *football* n-ar întârzia însă să decreteze natura transcendentală a lovirii cu mâna. Ei bine, acest lucru este o afacere, la care nu „marchez". Vezi noţiunea de „păcat" este pentru mine o abstracţie. Nu există „păcat." Există doar „lipsă de tact."

*

N-am fost decât de vreo două ori la Buret acasă, pe vremea în care locuia cu maică-sa în apartamentele din rue Vouillet. În amândouă rândurile, am avut impresia că îl stingheresc. Închidea cu precauţie uşile şi mă conducea grăbit prin coridor, spre odaia lui. O singură dată am zărit printr-o uşe întredeschisă o doamnă pe care am salutat-o încurcat, neştiind dacă trebuie sau nu să mă prezint. El i-a spus doar în treacăt cu neglijenţă: „nu e nimic, un prieten" — şi a trecut mai departe. El

care vorbeşte despre atâtea, nu mi-a vorbit mai nimica despre familia lui. Există o zonă de intimităţi, care rămâne închisă. Despre femei, despre cărţi, despre prieteni, cele mai copioase conversaţii. Dar niciun cuvânt despre ceea ce rămâne dincolo, stratificat, inalterabil, tenace, în spiritul familiei lui de bretoni transplantaţi la Paris, unde n-au încetat să fie bretoni. Cu aparenta lui cordialitate, cu teribila lui discreţie, cu pasiunea lui pentru conversaţie şi „documente", Maurice Buret rămâne totuşi un om închis, stăpânit şi rezervat. Nu l-am surprins niciodată într-un moment de depresiune sau de bucurie care să-l facă a vorbi liber, imprudent poate, dar liber, fără control, fără reticenţe. Ceea ce se cheamă „necesitatea de a te dărui" pentru Maurice Buret este un lucru complect străin. El nu are efuziuni. Are cel mult simpatii deliberate. Undeva în viaţa lui intimă, funcţionează un oficiu de cenzură care verifică fiecare cuvânt, suspectează orice elan, readuce la rece orice entuziasm. Un cerc de fier păstrează inatacabile secretele lui strict personale.

Mi-a spus săptămâna trecută din senin:

— M-am mutat de acasă. Locuiesc singur acum. Am decis, de acord cu mama, să ne despărţim.

Eram surprins. Mai puţin de vestea pe care mi-o comunica, decât de faptul că mi-o comunică.

— De ce?

(Îl întrebam din politeţe, ca să nu-l las fără replică, dar nu credeam că are să răspundă. De altfel, eu n-am nici un talent să solicit confesiuni. Mi-a răspuns totuşi spre surprinderea mea, cu explicaţii şi amănunte).

— Nu ştiu cum s-a întâmplat. Simţeam de la un timp că nu mai merge. Era o presiune tăcută, care impieta lent nu asupra faptelor mele, dar parcă asupra gândurilor mele. Cine spune că e liber în casa părinţilor lui se înşeală.

Vezi, cu tata cred că aş putea uşor trăi împreună. El este un om rece, iar mie îmi e indiferent. Nu cred să fi vorbit vreodată cu el mai mult de cinci cuvinte la rând. Nu mă interesează, nu-l iubesc, nu mă iubeşte. Cu mama însă e nesfârşit de greu. Ne iubim şi asta e intolerabil. Eu pot suporta foarte bine o adversitate, dar nu suport o mare afecţiune. Adversitatea mi se opune şi mă defineşte. Iubirea dimpotrivă e conciliantă, gata de tranzacţii sentimentale, gata de false supuneri. Iubirea în familie mai ales, unde legăturile sunt vechi, durabile şi nevăzute. I-am explicat toate acestea mamei. Nu ştiu dacă a înţeles, dar, în orice caz, a primit. Am încheiat un tratat de bună înţelegere: ne vom vedea de două ori pe săptămână.

Fără prezenţa fizică a lui Maurice Buret, fără surâsul lui modest şi atent, fără inteligenţa lui care simulează aşa de uşor sensibilitatea, uneori emoţia, el ar fi un personagiu oribil. Claritate, ordine... E de ajuns pentru a face un om? Dumnezeu ştie cât am umblat după această ordine, câte umbre am răpus pentru această claritate. Nu este însă o victorie prea secetoasă, prea aridă?

Transcriu din Descartes ca să mă răzbun. *„...ne recevoir jamais aucune chose pour vraie que je ne la connusse evidemment être telle, c'est-à-dire éviter soigneusement la précipitation et la prévention et... ne comprendre rien de plus en mes jugements que ce qui se présenterait si clairement et si distinctement à mon ésprit que je n'eusse aucune ocasion de la mettre en doute."*

Săracă lege.

IV

În Bulevardul Haussmann, la Rice, mă aştepta un personagiu senzaţional: Philip Dunton. Nu m-am putut opri să-l îmbrăţişez, — efuziune care l-a buimăcit puţin, căci rămăsese cu pipa în gură, neaşteptându-se la asemenea explozie de entuziasm.

— Iartă-mă, Phill, dar îmi face atâta plăcere să te văd...

Vine de-a dreptul de la Bucureşti şi nu ştiu prin ce resort întors de memorie, apariţia lui deşteaptă, dintr-o dată, o mie de imagini de acolo, oameni, străzi, ziare, cinematografe, cafenele, totul, tot ce s-a stins aici, încet, prin suprapunerea atâtor imagini recente. Philip Dunton e un băiat meticulos, care vorbeşte rar (tic pe care îl are, sunt convins, de la şah, unde îi trebuie un sfert de oră de meditaţie pentru fiecare mişcare). L-am asediat cu întrebări şi nu ştie la care să răspundă întâi. Va rămâne câteva zile aici în aşteptarea bătrânului Ralph, care şi el trebuie să pice de la o zi la alta. Pe urmă, nu ştie exact ce va face. În nici un caz nu se mai întoarce la Uioara, unde nu mai are ce lucra. Va încerca să obţină un concediu de un an de la Exploatare ca să plece în America să-şi pună la punct câteva experienţe, şi observaţii personale de laborator. Poate să tipărească acolo lucrarea pe care, în schemă, a terminat-o la Uioara. După un an va pleca oriunde îl va trimite Rice. Oriunde; el ar prefera în Rusia. Am dejunat împreună, eu nerăbdător să-l ascult vorbind, el domol şi potolit cum îl ştiu de totdeauna. Ardeam de dorinţă să-l întreb despre Marjorie, dar mi-era teamă să nu deschid o rană prea bine ascunsă. Teamă inutilă. Mi-a vorbit despre Marjorie când şi-a adus aminte de ea, fără niciun efort şi mai ales fără jenă. Ceea ce s-a întâmplat i se pare lui a fi fost extrem de simplu. S-au despărţit foarte buni prieteni. El a asistat la cununia ei civilă, iar în schimb mai târziu, peste trei săptămâni, ea l-a condus la gară.

— Nici nu mi-am închipuit vreodată că aş putea avea dificultăţi cu Marjorie. E într-adevăr inteligentă şi, vezi, ăsta e singurul lucru care a făcut posibilă căsnicia noastră timp de atâţia ani. Mai mult nu-i puteam cere. Ştiam că într-o zi are să plece şi multă vreme m-a preocupat doar întrebarea cu cine are să plece.

Când am venit la Uioara şi te-a cunoscut, mi-am spus că ai putea să fii dumneata. Te urmăream cu destulă curiozitate şi, vrei să mă crezi? - cu destulă simpatie. Nu s-a întâmplat însă nimic, nu ştiu de ce. Pe urmă când a apărut Pierre Dogany, am crezut că va fi el. Mărturisesc că numai la Marin Dronţu nu m-am gândit. Când mi-am dat seama, am râs: mi se părea grotesc. Acum însă pe măsură ce a trecut timpul, observ că a fost o întâmplare fericită. Bietul Pierre Dogany avea marele dezavantagiu de a o iubi pe Marjorie, dar ei nu-i trebuia să fie iubită, ci să iubească. Pe Dronţu îl iubeşte. Ar fi trebuit s-o vezi, ieşind la braţul lui de la primărie: strălucea.

E o bună camaradă. Cred că n-am s-o uit niciodată şi nu jur că într-o zi nu mă voi întoarce în România s-o văd şi să vorbim de câte au trecut.

*

Bătrânul Ralph T. Rice a venit de vreo două zile şi mi-a adus răspunsul maistrului la raportul meu. În teorie, punctul meu de vedere e acceptat. Dacă se va lucra, se va lucra la Dieppe. Avantagiile de teren sunt evidente, iar dezavantagii comerciale în raport cu Havre nu există. Dar se va lucra? Greu de spus, pentru moment. Rice e mai degrabă înclinat să spună „nu". Criza l-a speriat serios. Mai mult decât criza, l-a speriat starea de spirit din România.

— Lipseşti numai de un an, mi-a spus, dar dacă te-ai întoarce acum, cred că multe lucruri nu le-ai mai recunoaşte. Nu ştiu: se întâmplă ceva acolo, fierbe ceva în ascuns.

O decizie definitivă asupra soartei exploatării în Franţa nu va lua decât mai târziu, spre toamnă, când speră să posede elemente de judecată mai exacte. Pare însă de pe acum decis să restrângă mult dimensiunile întreprinderii, aşa cum fuseseră plănuite la început. Va face poate o reţea de mici depozite de distribuţie şi vânzare în toată Franţa şi va încerca să impună în lumea automobilelor esenţa şi uleiul Rice. Destul de puţin, pentru ce avea pe vremuri intenţia să facă.

Am încercat să ştiu mai precis de unde vine alarma bătrânului, de obicei atât de calm şi voluntar. L-am chestionat îndelung, dar n-a ştiut să-mi dea informaţii. Nici Philip Dunton, mult mai placid şi mai sceptic cu „gravele evenimente", nici el nu ştia prea mult.

Se pare că la Uioara au fost în ultimul an câteva momente dificile: câteva greve parţiale, nu serioase, dar repetate, câteva mici ciocniri între lucrători şi direcţie, o serie de tratative încordate cu privire la salarii. În plus, eternele răbufniri ale oamenilor din Uioara-Nouă cu privire la eternii lor pruni, ori de câte ori răzbate o nouă sondă şi se abate vreun nou val de *spülung*. Atâta lucru însă parcă tot nu e destul ca să clatine liniştea unui bărbat de specia lui Ralph Rice. Trebuie să fie altceva, mai din adânc. Am să-i scriu maistrului, să-l întreb.

Am impresia că lucrurile europene se văd prost de la Paris. Observ cu surprindere, şi nu pentru întâia dată de când sunt aici, că Parisul e un prost post de supraveghere al continentului. Sunt prea multe certitudini aici, prea multe deprinderi solide de gândire, iar în Europa sunt prea multe convulsiuni şi descompuneri, pentru ca peisagiul să nu fie falsificat, dacă îl priveşti dinspre Paris. Ar trebui introdusă o „cotă de nelinişte" în problemele pe care le rezolvăm pe ţărmul Seinei. Securitatea e o rea ambianţă de gândire.

V

Am văzut în rue la Boëtie câteva pânze de Chagall. Ce tumult! Florile sunt albe, de vis, dar sub ele din umbră se desprind capetele ostenite ale amanților cu frunțile palide, cu mâinile lungi, cu privirea ca un fum. Totul, culorile, pomii, cerul, totul pare trecut prin alte lumini decât ale zilei, prin alte umbre decât ale nopții. De unde vin aceste plante stranii, acești arbori stingheriți de nemișcare? Soarele e difuz, stins, ca sub povara câtorva oceane suprapuse.

Dinspre ce munți coboară acest car cu fân, albastru ca în pozele de scos, neverosimil și solemn? E un anotimp obosit, cu lumini amintite, cu câmpuri visate, cu ferestre ce se deschid înăuntru. Pe alocuri, iarba e de un verde brutal, cu un exces de culoare și cu un efort de viață, care trădează o disperată nostalgie după soare.

Timiditatea evreului în fața câmpului deschis. Stângăcia lui în fața plantelor, rezerva lui în fața animalelor! Dintre singurătăți aceasta este cea mai grea. E atât de dificil să te apropii cu simplicitate de un pom, când n-ai trăit niciodată lângă el.

Chagall iubește iarba, fânul, arborii, dar nu știe cum să-i iubească. E prea multă fervoare în această iubire și pe urmă prea multă tristețe. Sunt elanuri oprite, sunt efuziuni care n-au curajul să meargă până la capăt, sunt strigăte care se împiedică de un zâmbet. Humor! Poate. Dar mai ales incapacitatea de a evada, de a renunța la tine, de a te rostogoli printre pietre și buruieni, de a trage oblonul de seară peste prăvălia ta cu probleme intime și a intra în plin soare, fără amintiri, fără nostalgii.

Sinagoga mea din copilărie avea geamuri mici, albastre și roșii la ferestre. Lumina tablourilor lui Marc Chagall de acolo vine. Țin foarte bine minte cei doi lei de bronz, care propteau din dreapta și din stânga tablele lui Moise. Îi revăd întocmai în desenele lui Chagall. E o nouă zoologie, trecută întâi prin aur, prin bronz, prin țesături, un folclor de ornamente. Chagall descinde din această veche tradiție de sinagogă. E un talmudist sătul de abstracții, un hassid care a ieșit la câmp, unde va privi tulburat pasul leneș al boilor, va simți mirosul pământului ud, va urmări zborul scurt al vrăbiilor, dar nu va uita, nu va izbuti să uite clătinarea eternă a cetitorului din sinagogă, deasupra cărților deschise.

*

Am revenit în rue la Boëtie cu Maurice Buret. E un bun privitor de pictură, dar Chagall nu-i place. L-am simțit în fața tablourilor ostil, ostilitate obligatorie pentru un om care în toată viața lui nu și-a îngăduit decât emoții sever măsurate. În autobuz, la întoarcere, mi-a explicat:

— Nu-mi place tumultul. Pe dumneata te emoționează poate, pe mine însă mă contrazice.

Simboluri greoaie, visuri neterminate, imagini confuze, ce vrei să fac cu ele? Simt ceva crispat aici, care mă neliniştește, mă incomodează.

— Eşti un om comod.

— Sunt. E ruşinos? Orice om singur e un om comod, orice om care îşi respectă propria lui demnitate. Sunt într-adevăr un om comod şi nu vreau să fiu la discreția tuturor acceselor de lirism, din viață, din cărți sau tablouri. Nu-mi suport propriile mele leşinuri, de ce le-aş suporta pe ale altora? Viața nu e posibilă decât între oameni stăpâniți, care îşi controlează ideile, îşi verifică sentimentele şi îşi păstrează pentru ei crizele interioare. Sunt un francez. Mai mult, sunt un breton. N-am înțelegere pentru teutoni şi pentru iudei.

— Antisemit?

— Da. Nu în politică, dar în psihologie fără îndoială. Trebuie su înțelegi şi să nu te superi.

— Dragă Maurice, am cunoscut în cariera mea de evreu atâția antisemiți furioşi, încât dumneata care eşti în materie de antisemitism numai un diletant, un amator, departe de a mă supăra, îmi faci plăcere.

— Mulțumesc pentru amabilitate, dar te previn că nu o merit. Fiindcă, primejdios sau nu, eu rămân totuşi un antisemit. Sau, ca să vorbesc exact, rămân un adversar al câtorva ticuri de sensibilitate şi de psihologie iudaică. E un spirit evreiesc agitat, convulsiv şi febril, pe care îl detest. Este o anumită optică ebree, care schimbă proporțiile lucrurilor, tulbură simetria lor, atacă realitatea lor. Înclinarea spre vis, pe care o lăudai la Chagall, iată ce denunț în primul rând. Eu sunt un om de veghe. Nu-mi plac oameni treziți numai pe jumătate. Chagall al dumitale umblă pe hotarul dintre somn şi trezie, ceea ce îl descalifică pentru artă. Un evreu clar e un fenomen. Marea majoritate sunt somnambulici.

— Ar trebui, poate, înainte de a-ți răspunde să ne înțelegem asupra termenului „claritate". Există un singur fel de a fi clar, crezi? Clar poate fi şi un notar şi un poet, dar mi se pare că nu e totuna.

— Se poate. Eu optez însă pentru claritatea notarului. Acela gândeşte pe cea mai pură linie de tradiție franceză: un cuvânt pentru fiecare idee.

— Ei şi? Asta e cel mult un merit de stil, nu unul de viață. Claritatea poate fi stearpă, iar tumultul poale fi fertil. Sunt lucruri care se creează în învălmăşeală, la mari temperaturi, acolo unde ochiul înghețat al clarității nu mai rezistă. Sunt lucruri care se înțeleg cu sângele sau nu se înțeleg deloc.

— Protestez, protestez cu energie. E o gravă eroare anatomică, ceea ce afirmi dumneata. Organul cu care omul înțelege este capul. Sângele serveşte la alte treburi. Aberația asta cu „sângele gânditor" este teutonă, slavă sau iudee. Un francez n-ar spune-o niciodată. Un anglo-saxon cu atât mai puțin. Văd cu durere că devii patetic, ceea ce este sinonim cu evreu. Păcat: sunt în primejdie de a pierde un prieten.

Iată-mă aşadar apărând drepturile tumultului spiritual împotriva lucidității. Ştefan Pârlea, dacă ar şti, ar jubila. Pentru el eram un monstru sceptic. Pentru Maurice Buret, deviu dimpotrivă un metafizician.

Există, cred, în spiritul iudeu o luptă mereu deschisă între biologie şi inteligență, luptă de extreme pe care nimeni dintre noi nu le-a împăcat. De aceea putem fi pentru unii monstruos de lucizi, iar pentru alții monstruos de patetici. Se va găsi mereu un Ștefan Pârlea să ne denunțe spiritul critic. Se va găsi mereu un Maurice Buret să ne deteste spiritul tragic. Ar trebui găsită linia de mijloc, dar e greu de găsit, și, odată găsită, e greu de păstrat. Ne angajăm cu imprudență, cu patimă, pe un drum sau pe altul, exces pe care îl plătim mai târziu, cu oboseala noastră și cu adversitatea celorlalți.

Naiv, Maurice Buret care își imagina a-mi spune lucruri noi. Mi le-am denunțat de câte ori mai sever? Este în mine un personagiu care iubește tensiunea, vâltoarea, tumultul, marile vânturi dezlănțuite. Și este un altul care iubește ideile reci, distincțiile precise, rezerva, așteptarea. Între acești doi oameni acordul e dificil, dar toate eforturile mele personale sunt în căutarea acestui acord, care trebuie încheiat și menținut.

„Antisemitismul" lui Maurice Buret nu este în fond decât o rezervă psihologică, singura formă de antisemitism posibilă în Franța. În același sens pot fi eu antifrancez sau, mai just vorbind, anticartezian. Este o definire de poziții intelectuale, nu o adversitate. Există între spiritul evreu și între valorile franceze o zonă de izolare pe care timpul o poate desigur atenua, iar trecerea generațiilor o poate suprima, dar care la prima luare de contact se dovedește foarte serioasă. A străbate această zonă de răceală este o problemă de ordin individual, fiecare având de învins dificultățile propriului său temperament.

În ce mă privește, cred că drumul nu mi-ar fi greu, dacă el ar trece prin Montaigne și Stendhal.

*

I-am spus lui Maurice Buret:

— Nu ți-a fost niciodată silă de inteligența dumitale? Nu ți s-a părut niciodată că e obositoare, prezumțioasă, insuficientă? Că după ce ai discutat tot, ai limpezit tot și ai înțeles tot, a rămas dincolo de lucruri o umbră sau o lumină până la care n-ai ajuns?

Ce îți reproșez dumitale și spiritului francez este excesul de memorie. Prea le țineți pe toate bine minte, prea le aveți pe toate sub control ca într-un laborator în care fiecare eprubetă închide o formulă, o serie de reacțiuni cunoscute, o serie de certitudini limitate. Orizontul acesta e sterp. Sigur, dar sterp.

Viața dumitale este fără mister și eu mă întreb cum nu te plictisești trăind-o. Ea în orice caz trebuie să se plictisească groaznic în tovărășia dumitale. Ești un om fără surprize. Dumneata zici „un om cu tact". Fie. Nu vei răcni niciodată, nu vei sparge niciodată nimic, nu vei înbrânci pe nimeni. Politețea este metafizica dumitale.

Te supraveghezi ca pe un edificiu public. Poliția este vocația dumitale. Ai etaje și apartamente interioare pentru fiecare sentiment sau gând, ai scări și ascensoare care te duc precis de la o gândire la alta. Ești portarul acestei clădiri: controlezi cine intră și cine pleacă, închizi ușile, stingi lumina, faci ordine. Îți crești cu atenție plantele de apartament, le tai ramurile care îndrăznesc să crească neregulat, proptești tulpinele care se îndoaie, retezi coroanele ce se ridică prea înalt. Nu suporți pădurile, te simți bine numai în parcuri. Iar dumneata ești propriul dumitale parc.

Aș vrea să știu dacă n-ai întrezărit niciodată umbra morții dincolo de micile certitudini pe care le cultivi... Dacă nu te-a înfiorat vreodată sentimentul că ceea ce faci este mărunt, inutil, vid, că toate aceste „experiențe” sunt deșarte, că viața trece peste capul dumitale... Aş vrea să știu dacă nu te-a cuprins niciodată dorul absurd şi urgent de a lăsa toate baltă şi a te duce la întâmplare, unde s-o nimeri, predându-te în seama norocului, care să facă din dumneata ce o voi...

Eşti un om sănătos şi echilibrat, dar eşti prea sănătos. Îți lipseşte un mic punct de dezechilibru, fără de care viața nu se deschide niciodată în fața noastră dincolo de zările imediate. Îți lipseşte un simț mai puțin exact decât văzul, dar mai esențial decât el: „simțul tragicului”.

VI

S. T. Haim e la Paris de două zile. A descins în rue Daunou, în acel mic şi strălucitor hotel unde îmi promit în visurile mele somptuoase să locuiesc cândva. Are valiza plină de etichete multicolore, o valiză care a înconjurat de câteva ori Europa. A mai fost la Paris în ultimele luni, dar niciodată singur. E o femeie în viața lui fără îndoială, dar acest vorbăreț S.T.H. devine închis şi sumbru ori de câte ori este vorba despre asta.

Am umblat mult împreună, de la Luvru până la Abesses pe jos şi de acolo am urcat spre Place du Tertre.

Mi-era teamă să nu-i displacă acest cartier, pe care îl iubesc între toate.

— Nu-ți poți imagina ce impresie de oraş provincial îți face Parisul, dacă vii din Europa. Ai senzația că te-ai rătăcit într-o gară unde trenurile exprese nu opresc. Miroase a 1924, a 1928 cel mult. Şi noi suntem în 1931.

Nu numai Berlinul sau Viena, unde încordarea este maximă, dar Bucureştii chiar sunt mai vii, mai actuali. Când treci granița la Bâle, spre Paris, ceasornicul înaintează cu ora, iar timpul dă înapoi cu câțiva ani. Ai să vezi și tu la toamnă când ai să pleci. Ai să găsești în Europa, oriunde, o fierbere care aci nu se simte și nici nu se bănuiește.

— Nu știu dacă voi pleca la toamnă.

— Ba vei pleca. Lucrările de la Dieppe nu se mai fac. Vei vedea.

— De unde știi?

— Nu știu. Văd. Văd timpurile care vin și înțeleg ce se poate și ce nu se poate.

*

Am aflat cu surprindere că bătrânul Ralph Rice îl cunoaște pe S.T.H. și încă foarte bine. Au avut amândoi o convorbire de două ore, sus, în biroul din bulevardul Haussmann. S.T.H. a lucrat în ultimul an pentru exploatarea Rice, la Berlin, unde dispune de informații și posibilități comerciale, pe care bătrânul Ralph le prețuiește.

Mă amuza capul speriat al bătrânului, ascultându-l pe S.T.H. care măsura biroul în lung și-n lat, descriind în aer cu degetul arătător scări grafice de catastrofă.

— S-a terminat, domnule, s-a terminat. Puteți închide prăvălia .Mergem spre revoluție, cum te văd și cum mă vezi. Germania nu mai ține, Austria nici vorbă că nu, Extremul Orient trosnește. Nu mai e o criză de 7 sau 11 ani, din alea despre care scrie în cărțile de economie, este un naufragiu general. Pot să ți-o demonstrez cu cifre, dar nu vreau. Am mai multă încredere în mirosul dumitale de om de afaceri. Vii din Europa: spune-mi? N-ai simțit o aromă de dinamită, gâdilându-ți nările cu care te-ai dus să miroși petrol?

Bătrânul Ralph își privea încruntat călimara de parcă ar fi fost acolo, pe masa lui, prima doză din dinamita pe care o evoca S.T.Haim.

*

L-am prezentat lui Maurice Buret. Sătul de discuții sociale, căci avusese câteva cu mine și cu Rice, S.T.H. a fost admirabil. Din momentul în care nu se mai ocupă de destinele universului, e un băiat cu humor.

Am fost toți trei la concertul Colonne. În program *„Horace victorieux"* a lui Honegger, liniar, grav, concis, cu un înșelător aer de simplicitate, care triumfa asupra celor mai ascunse dificultăți. Am ieșit de acolo refăcut, limpezit, „Ordinea domnește în lume — am reflectat în mine însumi — de vreme ce asemenea victorie este posibilă".

Ne-am continuat seara în Montmartre, unde descoperiserăm mai demult un miraculos vin de Anjou .S. T. H. era de o vervă de zile mari. Povestea dedesupturi despre scandalul Oustric, din care făcea un întreg roman cu femei, cu aventuri, cu lovituri de bursă, cu lovituri de alcov, toate regizate genial și expuse precipitat ca într-un film. Știe o sumedenie de lucruri și mai ales știe să le pună în legătură, puțin abracadabrant, dar logic și greu de combătut. Explicațiile lui au ceva de Ponson du Terrail, melodramatic și senzațional, dar dacă nu just, cel puțin plauzibil.

— Cu aptitudinile pe care le ai, vei termina la *Intelligence Service.*

— E singura meserie care m-ar interesa. Singura într-adevăr, dacă n-ar fi altceva mai decisiv, mai tulburător. Să faci poliție în stil mare, e desigur pasionant. Dar e puțin, e sărac. Este o meserie de raporturi, de legături, de subordine. Mie îmi trebuie altceva. Am să v-o spun la ureche, ca să nu ne audă vecinii. S-a aplecat peste masă şi a silabisit confidenţial: „ab-so-lu-tul”.

„Rien que ça”? a întrebat Buret.

*

Nu l-am văzut pe S.T.H. de patru zile. Azi dimineaţă deschid ziarul şi observ în pagina treia: „Mari arestări de comunişti în România.” Numele lui S.T.Haim iese dintre rânduri cel dintâi. Sunt înmărmurit. Am telefonat la hotel. Da, este exact: S.T.H. a părăsit Parisul in ziua de 12. Azi suntem în 18. Destul timp pentru ca să fi ajuns la Bucureşti şi să fi fost arestat.

Am scris în ţară, după veşti, lui Pârlea şi lui Marin. Nu înţeleg ce putea fi. Era atât de sigur de el, atât de calm în fond. Mi se pare că e ceva de roman poliţist aici. Gândul că omul cu care numai acum câteva zile mă plimbam la Paris, se află astăzi la Bucureşti între baionete, mă nelinişteşte. E un alt curs de viaţă, o altă ordine de lucruri, o altă logică. Cum? Am mers alături de el, am stat cu el la masă, am discutat, am fumat, am băut, şi n-a fost nimic în el care să indice apropierea căderii? Niciun semn care să anunţe măcar pe departe că undeva în acel ceas i se hotărăşte soarta?

Mi-e cu neputinţă să accept această indiferenţă a lucrurilor şi mă urmăreşte fiecare amănunt al serii noastre, ca şi cum fiecare ar ascunde un fragment de explicaţie. Costumul lui *gris*, cravata albastră cu puncte albe, ţigările Chesterfield pe care le cumpărase în drum, de la debitul de lângă Châtelet....

Nici un răspuns de la Pârlea, nici unul de la Marin. În schimb un plic de băcănie, cu adresa scrisă de o mână grăbită. Deschid: e de la S.T.H.

„Îţi aduci aminte ceasul de spasm de care vorbeam odată. A venit”.

Are o memorie extraordinară. Eu uitasem.

PARTEA CINCEA

I

Pe Şerban-Vodă în sus, de unde încep a se rări casele, automobilul provoacă oarecare senzaţie, ca într-o mahala de provincie. Se văd capete curioase la geamuri, se aud porţi deschizându-se în urma noastră, se iau pâlcuri de copii după noi.

— Mergeţi spre crematoriu? l-a interpelat pe şofeur o femeie proptită în pragul casei.

— Mergem la dracu să te ia, i-a răspuns el furios de gropile în care tocmai intrasem.

Maidanul se deschide pe stânga trist, murdar, cu lăzi sparte, vechituri, cutii de tinichea, movile de gunoi arzând mocnit. Pe alocuri, un petec de iarbă, care a rezistat începutului de noiembrie, un pom pe jumătate desfrunzit, un dulău fără treabă.

...Poate că e o greşeală vizita aceasta. Ce am să-i spun? ce are să-mi spună? Nimic nu mă dezarmează mai complect decât o situaţie solemnă, căci vorbele obişnuite mi se par sărace, iar vorbele mari mă stingheresc. De trei zile de când am căpătat biletul de liberă trecere, nu mă pot gândi la altceva decât la momentul revederii.

Fiecare gest mi l-am imaginat de zeci de ori şi de fiece dată mi se părea când excesiv, când insuficient. Cutia de ţigări pe care i-o duc, mă încurcă şi ea: nu ştiu cum să i-o dau. Aş vrea să găsesc gestul scurt şi pe trei sferturi neatent, cu care întinzi cuiva tabachera să se servească. Aş vrea să-i pot strânge mâna simplu, cum i-aş strânge-o pe stradă, să-i dau impresia că nimic nu s-a schimbat, că întâlnirea noastră aici nu este excepţională, că apariţia lui între baionete nu este o catastrofă...

— Stai!

Şofeurul a frânat brusc, zgâlţâidu-ne pentru o ultimă oară. Am ajuns, îmi spune şi îmi arată cu degetul departe o linie imaginară, dincolo de care nu se văd decât vreo trei vârfuri de baionetă.

— Jilava?

— Da. E sub pământ. Clopotul care sună, strigătul repetat al santinelelor („caporal de schimb”... „caporal de schimb”...) controlul hârtiilor, ochiul bănuitor al ofiţerului de serviciu, totul e simplu, totul e suportabil, numai această poartă mică de lemn şi fier din fundul gangului de piatră, numai acest prag peste care va păşi curând, în câteva minute, în câteva secunde, vechiul meu S.T.Haim, numai acest prag este apăsător şi întunecat. Mi-e cu neputinţă să-mi abat privirea din acest punct. Paşii se aud de dincolo, depărtaţi, străini, din altă lume. Iată, se va deschide acum poarta. În clipa asta... Ar trebui să găsesc un zâmbet, cu orice preţ un zâmbet.

Fericit S.T.H.! A izbucnit pe poartă furtunos ca totdeauna, blond, agitat, nerăbdător şi cu toată faţa luminată. S-a oprit un moment în prag să mă caute la douăzeci de metri, dincolo de bară. În câţi paşi a fost lângă mine? Într-unul singur cred.

Vorbeşte repede, vioi, grăbit, cu ochii, cu mâinile, cu colţul de păr ce-i cade mereu pe frunte, cu toată ființa lui, pusă parcă la o formidabilă presiune interioară și exultând acum de bucuria exploziei.

— Dacă ai ști ce frumos e aici! Oameni mă, primii oameni pe care îi cunosc. Câteva secole de închisoare sunt dincolo de poartă. Ce zic? Câteva mii de ani. Și încă nu sunt destui, pentru ce pot duce oamenii ăștia în spinare fără să crâcnească. Mi-ar fi rușine cu cei 12 ani ai mei de recluziune, să mă vait. Dacă n-ar fi fost avocații și mama, nici n-aș fi făcut recurs. Că oricum, tot acolo ajung. Pe noi de aici nu ne scoate nici consiliul de revizie, nici casația. Eu cu asemenea glume nu mă amăgesc. Dar vine o casație mai mare decât toate — și să știi că vine repede. Nu știu cum o fi pe Calea Victoriei, dar aici în cazemate miroase grozav a revoluție. Nu râde. O simt, o simt precis, fizic. Nu e noapte să nu mă culc cu gândul că dimineața s-ar putea să găsim porțile vraiște. Poate că întâia zăpadă nu ne mai prinde aici.

Absurda lui certitudine mă uluiește. Nu, n-am să-l iau de umeri și n-am să-l scutur ca să se trezească. La ce bun? E mai bine să creadă și să aștepte, chiar dacă ceea ce așteaptă nu e decât o lamentabilă umbră, scornită de o fantezie care își urmărește zborul dincolo de zarea păzită cu mitraliere și puști.

Rămâi cu bine, S.T.H. Zece minute au trecut și ceasul Jilavei este mai exact decât ceasul istoriei. El măsoară cu minute și secunde, tu măsori cu decenii și veacuri.

*

Am trecut pe la „Central", unde eram sigur că-l voi găsi pe Ștefan Pârlea. Nu se mișcă de aici din zori până după miezul nopții. Are, în fund pe

dreapta, lângă bar, o masă pe care toată lumea o știe proprietatea lui. La minister nu se mai duce de mult. A demisionat ca să fie liber. Liber pentru ce? Nu știu. Liber pentru „seara cea mare". Aș fi vrut să-i spun că noua lui ținută de nihilist — pletos și neîngrijit — e o copilărie. Mi-era teamă însă că va izbucni, cu vechiul lui strigăt: „dumneata să taci! dumneata ești un estet!"

L-aș ocoli bucuros, dar e singurul care îmi poate spune mai lămurit care este situația lui S.T.H., de ce a fost arestat, de ce condamnat și care îi sunt pe viitor șansele. La dosarul lui se află un raport al poliției germane care l-a identificat la Berlin trei luni înainte de arestare, la o întrunire comunistă de cartier unde a luat cuvântul. Se mai află mărturia unui funcționar superior, care l-a auzit discutând în Orient-Express, cu glas tare „importante secrete de armament". În plus câteva depoziții, câteva aluzii, câteva presupuneri. Totul e vag, inconsistent, fără seriozitate. E drept însă că este vorba de S.T.Haim, revoluționar disponibil la orice oră din zi și din noapte. N-ar fi de mirare să fi fost prins cu nitroglicerină în buzunarul vestei. E omul capabil să ducă după el o bombă ca pe o umbrelă și s-o lase foarte placid la garderobă: „Pune, te rog, bomba asta la numărul meu; atenție însă să nu facă explozie."

Pe Pârlea îl enervează întrebările mele. „De ce l-a arestat? De ce l-a condamnat? Fleacuri, prostii. L-au arestat pentru că trebuia să-l aresteze. Ieri pe el, azi pe mine, mâine pe toți. Numai așa se face o revoluție: cu oameni trecuți prin pușcărie. E vinovat? Nu-i vinovat? Îi dă 5 ani? Îi dă 55 de ani? Treaba lui. Pentru noi nu există decât o singură întrebare: plesnește statul ăsta ori nu plesnește?

— Nu te ştiam comunist.

— Şi nici nu sunt. Ce e aia? Comunist, reacţionar, stânga, dreapta... Superstiţii, domnule, sferturi de idei. Există doar o lume veche şi una nouă. Atât. O lume care crapă şi una care se naşte. O să stau eu acuma să-l bocesc pe S.T.Haim? N-am timp. Scurt. Noi umblăm cu toţii prin noapte, de-a valma, unul cade, altul nu, fiecare după cum-i scris. Când s-o face zi, o să ne numărăm.

Nici aici în cafenea, între două pahare deşarte de bere, dominând cu vocea lui de bariton toate mesele dimprejur şi intimidându-i pe auditorii tineri speriaţi, nici aici Pârlea D. Ştefan nu este ridicul. Are o frunte inspirată şi un pumn decis. Când vorbeşte, privirea lui trece de cei care îl înconjoară, parcă şi-ar face loc spre nu ştiu ce nevăzute ţinte. Sunt câţiva adolescenţi care îi fac o permanentă gardă, cu toţii stânjeniţi de hainele civile pe care le poartă, primele lor haine civile de când au părăsit liceul. Fumează mult şi prost, când cu un vădit exces de bravură, când cu o tresărire de frică, trădând amintirea recentă a closetului în care îşi aprindeau pe ascuns ţigările. Circulă printre ei diverse foi de pamflet, pe care le citesc cu aviditate, comentând cu glas tare, recitând versuri, proclamaţii, manifeste. Se tutuiesc cu toţii, se cunosc cu toţii, fără să-şi fi dat mâna, fără să se fi văzut vreodată. Între 1 şi 2, la ora prânzului, agitaţia creşte brusc. Toată lumea e în căutarea celor 26 de lei necesari pentru „*menu*". Monedele trec de la o masă la alta azvârlite amical sau cu o înjurătură. Fetele sunt mai puţine, câte una pierdută în mijlocul unui grup de băieţi, mici zâne plictisite, în *trenchcoat*, cu capul gol, cu ţigara stinsă la jumătate. Greu de definit identitatea lor: poate studente, poate dansatoare de revistă, poate fete de stradă pur şi simplu.

Iată una care seamănă suprinzător cu Louise Brooks, în Lulu. Toţi băieţii o strigă pe nume — Vally — şi ea le răspunde tuturor cu acelaşi zâmbet drăguţ şi plictisit. Poartă un pulover verde strâns băieţeşte cu o centură şi în cap un rest de bască tot verde, care îi descoperă trei sferturi din capul ei rotunjit de breton. A trecut pe la masa noastră şi l-a salutat pe Pârlea cu un vag gest de salut, ducând degetul la cozorocul unui imaginar chipiu. M-a întrebat în trecere: „n-ai o ţigară". I-am întins pachetul meu de „regale", din care a scos una, strâmbându-se nu ştiu de ce.

— Semeni cu o eroină de Wedekind.

— Ştiu. Lulu.

— De unde ştii?

— Mi s-a mai spus.

A trecut mai departe, cu pasul ei nu leneş, dar nehotărât, indiferent.

Am aflat de ce s-a strâmbat Vally luând „regala" oferită. La „Central" nu se fumează decât „funcţionare", ţigări de 50 de bani, cu tutunul negru. „Regala" e o ţigară burgheză. Poeţii, revoluţionarii, oamenii liberi, oamenii de imaginaţie, vizionarii, fumează numai tutun proletar. Bietul meu pachet de 30 de lei era o insolenţă, o provocare. Strâmbătura fetei care seamănă cu Lulu a lui Wedekind, voia să spună destul de lămurit: „Am înţeles cu cine am de a face".

Mai sunt şi alte reguli de conduită la „Central". Să nu saluţi decât cel mult cu un deget şi în nici un caz, dacă porți pălărie, să n-o scoți din cap. Să nu spui nimănui „dumneata”. Să nu te prezinți nimănui. Toată lumea se cunoaște aici, din oficiu. Nu e timp de politeți, minciuni, mofturi. Suntem obosiți— nu-i așa? — suntem sătui. Oamenii bogați, oamenii importanți, oamenii cu burtă se pot maimuțări cât vor. Au și timp, au și chef de glumit. Noi nu.

E o continuă fierbere la „Central” și în același timp un apăsător aer de plictiseală, de inutilitate. Băieții ăștia sunt pasionați sau simulează pasiunea, sunt descurajați sau simulează descurajarea. Sunt câțiva foarte tineri, agresivi, gălăgioși, cu exeme de pubertate pe frunte, juni incendiatori fără ocupație deocamdată. Printre ei, ici-colo, un cap frumos de adolescent. Sunt de asemeni câteva perechi de bărbi și mustăți recente, într-adins neîngrijite, sumbre, profetice. (Ar trebui observată abundența bărbilor în perioadele de .neliniște socială, în anii de revoltă sau de descompunere. Este primul refugiu în mister, la îndemâna oamenilor).

Odată intrat la „Central”, e greu să pleci. Te ține aici lenea, gândul nesincer că aștepți pe cineva, când în realitate nu aștepți pe nimeni, plictiseala de a umbla pe stradă, indiferența... Ușa circulară de la intrare se învârtește într-una introducând aceiași tipi, care vin și pleacă, pentru ca să se întoarcă după cinci minute la masa de la care s-au ridicat. E ceva toropitor, somnoros, desfăcut în aer, un gust de cenușe, o amintire de scrum.

Uneori izbucnește o ceartă de idei sau de palme la vreuna din mese, ceea ce trezește pentru o clipă lenea tuturor, până ce mica senzație se pierde în rumoarea impasibilă de totdeauna. Este un basarabean bărbos, de vreo 20 de ani, despre care se spune că e fiu de fierar și geniu. A tradus din Alexandru Blok și se trezește din când în când recitând un vers din *Sciții* ca o chemare de trâmbiță.

*

Am găsit-o pe Vally singură, rezemată cu spatele de bar și privind cu ochii întredeschiși, ca printr-un fum gros de țigare, nu știu ce. (Se privește foarte mult în vag la „Central”). E o fată frumoasă și bretonul ei lins îi păstrează un aer de cumințenie, pe care țigara nu-l înlătură cu totul. M-am apropiat de ea și i-am făcut o propunere care a surprins-o.

—Nu mergi pe stradă să te plimbi?

La început părea că nu înțelege. („Pe stradă? De ce?”) În prag s-a oprit încă o dată, nehotărâtă. Ploua.

—Sper că nu te sperie doi stropi de ploaie. Și-a ridicat fără grabă gulerul *trench*-ului, și-a vârât mâinile în buzunar și a pornit-o înainte, cu un mic gest eroic, înfruntător de vijelii.

Veche plăcere de a umbla prin ploaie! Strălucirea asfaltului ud, pâlpâirea depărtată a reclamelor luminoase, graba trecătorilor, sunetul alarmat al claxoanelor de taxi, căderea largă, generoasă, cuprinzătoare a ploii pe acoperișuri... Am mers o bună bucată de vreme fără să ne vorbim. Îi auzeam bătaia pasului pe asfalt, puțin prea apăsat și energic pentru ea, dar antrenat la mers ca pentru o cursă de câțiva kilometri. Purta o manta de cauciuc subțire, pe care picăturile de ploaie cădeau cu zgomot exagerat, ceea ce îmi dădea o impresie de furtună, deși nu era decât o foarte de treabă ploaie.

—„De ce vii dumneata la «Central»?

Nu mi-a răspuns imediat. Continua să meargă, puţin aplecată înainte, ca să-şi ferească obrazul de bătaia ploii. Într-un târziu a vorbit.

—Pentru că e ieftin. 26 de lei dejunul.

—Şi pentru motivul ăsta rămâi toată ziua acolo? Am impresia că eşti studentă.

—Da. Oarecum. Sunt cu frecvenţa în anul trei şi cu examenele în primul. Dar mă plictisesc, mă plictisesc de moarte... Mi-e greu să stau singură acasă. De ce mă apuc îmi iese prost, mă plictisesc, mi-e silă.

—Şi „Centralul" te amuză.

—Mă amuză!... Nu... Adică, nu ştiu. Nu pot să plec de acolo, asta e. Ori de unde aş veni, ori unde m-aş duce, trec pe acolo. Deschid uşa să văd ce mai e nou şi mă încurc în vorbă cu unul, cu altul. Şi uite aşa trece vremea.

Vorbeşte cu o voce albă, indiferentă, cu nu ştiu ce ton de neatenţie, care vine ori dintr-o imensă plictiseală, ori dintr-o la fel de imensă oboseală.

—N-ai încercat niciodată să pleci de-acolo?

—Ba da, dar n-am reuşit La urma urmelor mă simt bine aşa cum sunt. Tu crezi că faci mare ispravă, dacă nu vii la „Central"?

—De ce-mi spui „tu"? Mă cunoşti de trei zile. Nu ştii nici cine sunt, nici ce vreau.

— N-are nici o importanţă. Îţi spun „tu", pentru că m-am obişnuit să spun „tu" oricui. Cred că eşti destul de inteligent, ca să nu te superi.

— *Merçi* pentru încredere. Dar e vorba de dumneata, nu de mine. Nu-ţi face rău abuzul de intimităţi? „Dumneata" şi „dumneavoastră" nu e numai o politeţe; este o armă de apărare personală.

— Foarte subtil, dar nu pricep. „Tu" e mai scurt şi mai simplu. „Armă de apărare personală". Eşti nostim, zău. Ce vrei să apăr eu?

— Am umblat mai departe, fără să vorbim. Mai târziu, am oprit o maşină.

— Unde mergem?

— Nu ştiu. Unde vrei.

Am luat-o în braţe şi nu s-a împotrivit deloc. S-a lăsat sărutată şi m-a sărutat dar fără convingere, nepăsătoare, absentă, cum ar fi fumat. Un moment m-am gândit s-o duc la mine, dar şoferul o luase spre Calea Victoriei şi mi-era lene să-i spun să întoarcă. Am lăsat-o la „Central". Din prag, mi-a trimis salutul ei militar, cu degetul la acelaşi închipuit chipiu. Flutura un fel de surâs, care nu spunea nimic.

Am revenit ieri la „Central" din curiozitate şi am rămas toată seara. Nu aveam nimic altceva de făcut, era prea devreme, ca să mă întorc acasă, era prea urât afară, ca să mă plimb. Cinci minute, încă cinci, încă cinci. A venit unul şi mi-a cerut 26 lei, altul o ţigare, altul 3 lei pentru un ziar. Mi se părea că-i cunosc pe toţi şi poate că într-adevăr îi cunoşteam după stradă, din tramvai sau mai ştiu eu de unde.

„Ar trebui să plec" mi-am spus de câteva ori, dar mi-era lene să mă ridic. Vally, în trecere de la o masă la alta, mi-a trimis peste umăr un salut de recunoaştere. „Tot aici?" A trecut mai departe, fără să aştepte răspuns la vorba pe care o aruncase la nimereală.

În grupul lui Ştefan Pârlea se vorbea despre „descompunere". Băeţii urmăreau discuţia cu o atenție concentrată, de parcă ar fi urmărit fiecare în intimitatea lui fazele acestei descompuneri. Cum îi priveam predându-se discuției ca unui stupefiant, palizi unii, violenți și încordați alții, aş fi vrut să lovesc cu pumnul în masă, ca să-i trezesc. „Trebuie puşi pe fugă — gândeam eu — trebuie scoşi urgent de aici; singuri n-or să plece niciodată”. Ca într-un început de somn, cu care te lupți ostenit, mi-era însă cu neputință să mă ridic de la locul meu. „Oblomov” am reflectat, aducându-mi aminte de lenea eroului slav. „O cafenea plină de Oblomovi. Și eu, între ei, pe cale de a deveni unul în plus.”

Am plecat târziu în grup. Pe stradă, se despărțea pe la colțuri când unul, când alltul, continuând spre mahalale, în grupuri mai mici, dezbaterea care nu se mai sfârşea. M-am trezit dincolo de Lipscani cu un tip, care mergea lângă mine.

— Locuieşti spre parcul Carol?

— Da... oarecum...

Mi-era penibil să merg alături de un băiat pe care nu-l cunoşteam şi căruia n-aveam ce-i spune. Am încercat de câteva ori să leg câteva vorbe, fiindcă mi-era insuportabilă tăcerea, dar n-a mers deloc. Nici eu nu găseam mare lucru, nici el nu avea chef să răspundă.

La Sfinții Apostoli, am luat-o la stânga cu gândul că el va continua drumul înainte pe Antim. A dat însă colțul odată cu mine. Am făcut o ultimă încercare pe strada Emigratului, prea mică şi necunoscută pentru ca şi drumul lui să ducă pe acolo, odată cu al meu. M-a urmat. Eram furios pe el şi aş fi vrut să mă opresc deodată şi să-l întreb scurt încotro merge. M-am stăpânit însă, căci nu mai aveam oricum decât vreo două sute de paşi până la poartă unde i-am întins grăbit mâna, gest care l-a surprins, căci a întârziat să mi-o dea pe a lui, lăsându-mi astfel salutul pe jumătate neterminat.

— Cum?... Te duci?

— Da. Noapte bună.

Rămânea pe trotuar, în fața porții, rezemat de felinar, cu mâinile în buzunare, dezorientat parcă subit ca în urma unui tren pierdut. Am făcut câțiva paşi în curte, nehotărît dacă trebuie sau nu să mă întorc. Aveam un sentiment vehement de uşurare, pe care un glas în mine îl rezuma fără ocol: „dă-l dracului”. Dar în acelaşi timp simțeam că ceea ce fac eu „nu se face”. Aveam o senzație obscură de jenă care prevedeam că n-o să-mi dea pace. Mă cunosc doar. Nu sunt incapabil de anumite mici infamii, pentru a-mi apăra liniştea mea personală, dar, odată comise, gândul lor mă persecută ca un fir de praf în ochi.

M-am întors plictisit spre el şi l-am întrebat răstindu-mă:

—Dumneata ce faci aici? De ce nu te duci la culcare?

A ridicat din umeri şi a zâmbit (probabil de naivitatea întrebării).

— Unde locuieşti?

—Hm! Unde se nimereşte.

Primul meu gând a fost acesta: „Ce bine trebuie să fie acuma sus, în odaia mea: singur în pat, să te întinzi cât vrei, să aprinzi lampa de pe noptieră, să citeşti”. Mi se părea că niciodată n-aş fi fost mai fericit să fiu singur decât acum.

—Hai, să dormi la mine.

Am luat-o înainte, înjurându-l în gând cu toată furia, şi înjurându-mă pe mine însumi pentru ghinionul ăsta picat din senin. Ne-am dezbrăcat tăcuţi, eu furios, el indiferent.

Ce lucru ciudat un om necunoscut. Un om necunoscut care doarme lângă tine. Îi aud răsuflarea cum i-aş auzi întreaga viaţă, cu procesele ei ascunse, cu palpitarea sângelui în ţesuturi, cu miliardul de mici descompuneri şi arderi ce se adună obscure ca să-l creeze şi să-l menţină.

N-am să dorm. Inutil să închid ochii, inutil să mă înfurii, n-am să pot dormi. E mai bine să-mi accept insomnia şi să mă resemnez a rămâne treaz. El e ostenit. Ce i s-a întâmplat astă-seară, i se întâmplă probabil în fiecare seară. Nimic care să-l tulbure, deci nimic care să-l neliniştească.

Un om necunoscut doarme lângă mine, ca o piatră lângă o altă piatră.

E primul om care intră în viaţa mea fără să bată la uşe. Pe toţi câţi îi cunosc, îi cunosc pe temeiul unui pact subînţeles de singurătate: iată eu sunt ăsta, tu eşti ăstălaltul;atâta îţi pot da eu, atâta îmi vei da tu; ne-am strâns unul altuia mâna şi ne-am legat prin aceasta să punem în tovărăşie câteva lucruri, câteva idei, câteva amintiri — restul rămâne închis, restul rămâne în noi şi, cum suntem bine crescuţi, nu vom păşi niciodată dincolo, nu vom deschide niciodată porţile noastre închise... Pactul e precis, părţile sunt definite: eu, tu.

Un singur om necunoscut doarme lângă mine şi am senzaţia că e o întreagă mulţime, care a intrat cu el. Nu mi-a spus nimic, nu i-am spus nimic, dar simt că nu mai am nici ce-i spune, nici ce-i ascunde.

*

Revoluţie... Poate da. Într-o lună, în două, în trei —, spun băeţii de la „Central”. Ştefan Pârlea precizează: „De Sfântul Gheorghe o să funcţioneze spânzurătorile”. Se înşeală poate asupra datei şi asupra instrumentelor. Nu se înşală însă asupra atmosferei care e sufocantă! De unde vin băieţii ăştia lunateci, fără casă, fără rost, cu capetele goale, cu mâinile goale, cu identitatea neprecisă, cu aşteptările dibuitoarei!

Dorm astăzi aici, mâine dorm dincolo, poimâine, nu mai dorm deloc. Viaţa se trece de la o masă la alta, în căutarea unui pol, în căutarea unei ţigări, în căutarea unui pat. Dintre ei, uneori, îşi face loc cu coatele, câte unul care îşi descoperă o chemare, un mesagiu de comunicat tuturor, un adevăr absolut. După o zi sau două, după o săptămână sau două, se pierd din plictiseala lor sau a celorlalţi.

O să vă punem la zid. Am auzit vorba asta de o sută de ori, de o mie de ori. La fiecare colţ de stradă, întâlnesc un răzbunător.

Pe cine o să pună la zid? Deocamdată nu sunt limpede fixaţi. „Pe burghezi, pe bătrâni, pe burtoşi, pe sătui.” Totul e confuz, surd, învălmăşit. Cu toţii sunt descurajaţi şi febrili. Aşteptarea îi oboseşte, aşteptarea asta, care nu se mai satură, care nu se mai termină, care consumă ceasuri, zile, ani şi rămâne mereu flămândă, aşteptarea fără ţeluri, fără termene, fără obiect, o aşteptare pură şi simplă, făcută numai din nervi şi tensiuni.

— Trebuie să plesnească, trebuie neapărat să plesnească...

— Ce?

— Totul.

II

Am fost cu maistrul și cu profesorul Ghiță la Snagov să vedem parcela profesorului. E un mic parc de construcții al casei corpului didactic, în care Blidaru și-a reținut pe vremuri vreo 200 de metri pătrați, cu gândul să-și construească mai târziu o vilă. Nu pare deloc dispus s-o facă acum. Locul e fericit plasat, în partea opusă Bucureștilor cu o deschidere de perspectivă ușor ridicată deasupra lacului, ceea ce ne-ar înlesni o terasă superbă. Aș vrea să construiesc casa numai pentru bucuria acestei terase. Și maistrul și eu am încercat să-l convingem, dar profesorul pare hotărât să nu înceapă nimic.

— Nu insistați, vă rog, nu insistați. Am sentimentul că nimic nu e mai ridicul astăzi decât să construiești ceva — nu importă ce. Știu precis că mâine se va cutremura pământul și eu astăzi mă pun să-mi ridic casă. Spuneți și voi dacă nu e comic. Nu se poate. Acuma e timp de dărâmat, nu de clădit.

*

Locuiește mereu în aceeași casă din 1923. Toate sunt cum le-am cunoscut întâi, geamul lung, dreptunghiular fără perdele, patul de campanie, cărțile, micul Brueghel din perete. El însuși, în haina lungă de casă, sub bătaia aceleiași lămpi de birou, pare a fi rămas neschimbat. Vorbește rar, despicând lucrurile, verificând toate ipotezele, dându-și singur replica, respingându-și singur obiecțiile. Calm și stăpânit cum e, cine ar spune cât de arzătoare sunt problemele care îl preocupă? Am adesea, ascultându-l, impresia că mă aflu în fața unui chimist care, cu o fiolă de ecrazită în mână, diserteaza asupra calităților explozive ale corpului. Și omul acesta rece e cel mai pasionat și mai tumultuos om.

I-am amintit întâile noastre convorbiri aici, cursul din 1923 despre „evoluția noțiunii de valoare”, indignarea specialiștilor, uluirea noastră a studenților. Am scos din bibliotecă un atlas geografic și am deschis harta Europei să însemnăm cu creionul centrele de criză care verifică astăzi prevestirile lui de pe vremuri.

El mi-a luat creionul din mână și i-a dus vârful spre mijlocul hărții: Viena.

— Aici e nodul. De aici o să crape totul. Observă cum dintr-o chestiune în definitiv măruntă, ca Anschlussul, se creează un punct de rezistențe cu totul disproporționate. Toată lumea se angajează în jocul ăsta, toată lumea pontează și cu cât deznodământul este mai fatal, cu atât încordarea e mai disperată. Pe urmă, când s-o destrăma, se destramă totul.

Aplecat peste hartă, părea un general urmărind fazele unei lupte neangajate, dar inevitabilă.

*

Cum nu este prea mult de lucru în atelier, mă duc aproape regulat la cursul lui Ghiță Blidaru. Căderea lirei în Anglia, alimentează de trei săptămâni lecţiile cu o vivacitate de roman-foileton. De la o prelegere la alta, o nouă serie de certitudini monetare se prăbuşeşte. Profesorul primeşte buletinul dezastrelor cu o seninătate de aprecieri tehnice, sub care nu mi-e greu să ghicesc satisfacţia de a urmări etapele descompunerii generale. Nu cred de altminteri că îl interesează fenomenul monetar în sine, ci numai ca simptom al lichidării şi ca element al ei. O monedă tare însemnează în orice caz o axă de valori care garantează prin reflex stabilitatea tuturor valorilor, pe orice plan s-ar găsi ele, de economie sau de cultură. Stabilitate provizorie evident, dar deocamdată reală. Dimpotrivă, o inflaţie monetară provoacă simultane inflaţii pe toate planurile de viaţă, pe al psihologiei colective în primul rând. (Germania revoluţionară nu se datoreşte în bună parte anilor de inflaţie? întrebare de pus lui Blidaru.)

Am impresia uneori, la cursul profesorului că suntem adunaţi într-un fel de mic cartier general ideologic al unui imens război mondial şi că aşteptăm din ceas în ceas telegramele catastrofelor pe cenuşa cărora visăm un nou pământ.

Pentru moment, în adânc, straturi vechi se desprind insensibil. Ghiţă Blidaru are auzul fin.

III

Prima telegramă de la Uioara nu arăta să fie prea gravă. „Oamenii de la sonda A 19 refuză să lucreze”. S-a mai întâmplat. Mi se părea numai ciudat că se telegrafiază, când sunt atâtea fire libere de telefon. La Exploatare, in Piaţa Rosetti, însă toată lumea era calmă.

După masă, s-a încercat să se capete legătura cu Uioara, dar a fost imposibil. Oficiul Câmpina a răspuns timp de un ceas invariabil: „Uioara nu răspunde. Probabil firele deranjate”. Era foarte plauzibil, dar lucrul mi se părea suspect.

— Dacă l-aţi preveni pe bătrânul Ralph, am propus eu cu jumătate gură. Au râs.

— Unde vrei să-l găsim? Ar trebui să-l căutăm prin toată Europa. Şi pe urmă, n-o să-l deranjăm pentru orice fleac.

Seara pe la 7, a năvălit la Exploatare Hacker de la contabilitate. Venea direct de la Uioara, cu două cauciucuri plesnite, cu motorul înfierbântat, gata să ia foc, cu pare-brizul sfărâmat, cu capota pe jumătate smulsă din încheieturi. Noi eram la atelier şi am fost imediat chemaţi în Piaţa Rosetti. Pe drum, maistrul era liniştit şi palid.

La dreptul vorbind, știrile aduse de Hacker erau mai puțin disperate decât propria lui înfățișare. Avusese imprudența să treacă prin Uioara-Nouă unde oamenii îi făcuseră o mică manifestație cu pietre, ceea ce într-adevăr nu este serios. Primejdia mare ar fi fost în Uioara-Veche, la sonde și la rafinărie, dacă ar fi fost. Dar acolo deocamdată nu era decât un început de grevă, mai enervată decât de obicei.

— Mi-e frică pentru rafinărie, spunea Hacker. S-au strâns cu toții pe acolo în grupuri mari și discută. Cei de la rafinărie mai lucrau când am plecat eu, dar cine știe ce s-a mai întâmplat între timp? Cel puțin dacă ar rămâne oamenii de la uzină ca să avem lumină. Numai de întuneric să ne ferească Dumnezeu. Cred că nici nu așteaptă altceva țuicarii din Uioara-Nouă.

Firele de telefon tot ei le-au rupt.

Toată noaptea am așteptat vești. Nu de la Uioara, cu care orice comunicație era exclusă, dar de la Ministerul de Interne și de la Prefectura Prahova, La Exploatare era o fierbere groaznică. Marjorie venise și ea cu Marin, foarte îngândurată, dar și foarte stăpânită. Ținea cu tot dinadinsul să plece imediat la Uioara cu mașina lui Hacker, pe care spunea că o va conduce singură.

Maistrul părea absent. O singură dată mi-a spus: „Aș fi trist dacă ni s-ar distruge Uioara."

*

Ziarele de dimineață sunt alarmate și confuze. Nimeni nu știe exact ce se întâmplă. De la Exploatare au plecat pentru tratative doi directori însoțiți de un delegat al Ministerului Muncii și precedați de câteva plutoane de jandarmi. Lucrurile s-ar putea fără îndoială aranja, dacă ar fi numai un conflict de muncă. Este numai atât? Nu cred.

Oricât de vagi sunt informațiile pe care le avem până acum, se pare că la Uioara sunt două mișcări distincte, deși învălmășite în aceleași flăcări. Este întâi mișcarea lucrătorilor de la sonde, rafinărie și uzină, toți din Uioara-Veche și este apoi mișcarea podgorenilor din Uioara-Nouă. Primii au revendicări de salariu, ceilalți n-au nici un fel de revendicare, în afară de dorința de a coborî spre vechea Uioara și a pune la pământ totul. Revolta sondelor și revolta prunilor.

La „Central" e un entuziasm unanim. Pe Calea Victoriei, o rumoare de război. Vine! vinei vine! Cine vine? Revoluția, evident.

Ștefan Pârlea părea transfigurat azi-dimineață vorbindu-mi.

— Mă, simt că a venit timpul nostru. Simt că ieșim din mediocritate. Prin sânge, prin flăcări, dar ieșim. Altfel nu se putea, altfel ne închirceam. Când te sufoci într-o casă inundată de gaz aerian, nu stai să deschizi ferestrele: le spargi.

*

Am încercat să plecăm în ascuns la Uioara, maistrul, Dronțu și eu cu Fordul lui Hacker, care oricum nu mai are mult de pierdut. A fost însă peste putință. Ne-au întors jandarmii de la Câmpina înapoi.

Ce s-a întâmplat dincolo? Nimeni nu știe. Umblă cele mai sinistre zvonuri. Că podgorenii din Uioara-Nouă au pus foc rafinăriei, că au golit cisternele inundând cu păcură întreaga linie interioară, că i-au baricadat pe americani în birouri, că i-au atacat cu pietre pe jandarmi, că jandarmii au tras, că sunt 60 de morți. Un ceas de spasm! Un ceas de spasm! Parcă aud glasul lui S.T.H.

*

Vieru e deprimat. A crezut în durabilitatea lucrurilor de la Uioara și acum izbucnirea neașteptată a dezastrului îl dezorientează. Sunt atâția ani de muncă ce se duc într-o noapte, într-o clipă. Dacă știrile despre incendiu se confirmă, atunci ce va rămâne pe urma construcțiilor lui? Câteva planșe, câteva fotografii. Ghiță Blidaru triumfă fără orgoliu. Cred că și fără bucurie. A venit la atelier să-l vadă pe maistru și m-a surprins expresia lui de încordare.

— Ai învins? l-a întrebat Vieru încercând să râdă.

— Din nefericire încă nu. Cu un incendiu nu faci o revoluție. Ce se întâmplă acum la Uioara este desigur în ordinea naturală a lucrurilor. Zece ani au vorbit sondele și acum vorbesc prunii. Glasul lor vine mai de departe și de aceea era obligatoriu să se facă auzit. Dar să nu ne înșelăm. Deocamdată e insuficient. Noi avem de ars o întreagă istorie, nu trei sonde. Rămân de distrus atât de multe lucruri, încât Uioara nu termină nimic. Suntem la început.

*

O apariție senzațională la Exploatare: Eva Nicholson. A venit singură, într-o mașină de două locuri și pleacă peste două ceasuri înapoi. Poartă un *training*, peste care a aruncat o manta albă de cauciuc. E palidă, calmă și foarte ostenită, dar complect lipsită de emoție.

— Am venit să cumpăr vată, tinctură de iod și bandaje. E nevoie acolo. N-am putut lua de la Ploiești, unde aș fi fost suspectă.

— Cum, doamnă, te-ai aliat cu răsculații? a întrebat-o cineva de la direcție.

— Nu sunt răsculați: sunt răniți.

Totuși, lucrurile la Uioara nu sunt chiar atât de grave. Eva Nicholson ne-a liniștit. În primul rând nu s-a distrus nimic, sau aproape nimic. S-a jefuit pe ici pe colo și s-a făcut scandal. Jandarmii au tras. Muncitorii s-au încuiat în uzină și rafinărie. Dacă în 24 de ore nu ies de acolo, jandarmii vor trage iar. Până în trei zile, totul va fi lichidat.

*

Liniște. Bătrânul Ralph T. Rice a sosit ieri. Ultimul buletin de la Uioara anunță evacuarea tuturor clădirilor. Se triază pentru moment „instigatorii" și se face instrucția. E posibil să se reia lucrul săptămâna viitoare la sonde și rafinărie. La uzina electrică, a și început lucrul cu echipe reduse. Comunicatul Ministerului de Interne vorbește de 4 morți și câțiva răniți ușor. Se șoptesc însă lucruri groaznice.

IV

Am încercat de câteva ori să lucrez, dar totul mi se pare de prisos. Eşti pe o corabie care se îneacă. La ce bun să-ţi mai păstrezi postul de veghe? Dezastrele nu se organizează — ele se suportă.

Niciodată nu mi s-a părut mai intolerabilă camera mea, cărţile mele, hârtiile mele. Am crezut mereu că singurele înfrângeri şi singurele victorii, care decid în viaţă, sunt cele pe care le pierzi sau le câştigi singur, faţă de tine. Am crezut mereu în dreptul de a pune între mine şi lume o uşe închisă, a cărei cheie să rămână în păstrarea mea. Iat-o dată de perete, această uşe. Toate porţile vraişte, toate intrările libere, toate refugiile descoperite. A fi singur este o demnitate pierdută. Poate un viciu lecuit. Ne vom aminti de obligaţiile noastre de specie şi vom trăi de-a valma, peste capul fiecăruia, strivindu-i pe unii, salvându-i pe alţii, la întâmplare, reintegraţi într-o ordine zoologică, din care am evadat unul câte unul. Cine ştie? poate că un teren care nu a dat decenii de-a rândul decât plante selectate, crizanteme şi tuberoze, are nevoie, pentru a-şi regenera forţele creatoare, de o furioasă izbucnire de buruieni, urzici, măselariţă, lauri sălbatici. E timpul plantelor amare.

Am jucat prea mult pe tabloul lucidităţii şi am pierdut. Va trebui să-mi obişnuiesc ochii cu întunericul ce se lasă. Va trebui să cuget la somnul firesc al tuturor lucrurilor, pe care lumina le ordonează, dar le şi oboseşte. Viaţa nu începe decât în întuneric. Puterile ei de germinare nu sunt decât obscure. E o noapte pentru fiecare zi, este o umbră pentru fiecare lumină.

Nimeni nu-mi va cere să primesc aceste umbre cu bucurie. E destul că le primesc.

*

Să te predai ploilor şi vânturilor, să te supui nopţii care vine, să te pierzi în mulţimea care trece, nimic mai odihnitor. Nu voi încerca să-mi mai caut drumul care duce spre mine. Dar nici nu pot aştepta să se desprindă din neant zări care încă nu se văd. Disperarea e un entuziasm pe care l-am reprimat din vreme, ştiind cât de apăsător este într-o sensibilitate de evreu. Nu mă voi întoarce la nălucile de care m-am despărţit. „Seara cea mare” vine? N-are decât. Dar, până va veni, îmi rămâne un lung sfârşit de zi, pentru ceea ce am iubit şi încă iubesc.

Voi clădi casa de la Snagov. Neapărat. La nevoie, împotriva voinţii lui Blidaru. Trebuie să fac o casă liniară, simplă, cu ferestre mari, cu terase drepte, o casă pentru soare.

I-am vorbit profesorului îndelung şi, fără să fie convins, va consimţi. I-am cerut deplină libertate de alegere şi de lucru. Mi-a făgăduit că nu va trece pe acolo, până ce nu-l voi chema.

Ştefan Pârlea vorbeşte mereu de un mare incendiu istoric ce se apropie. Cu atât mai bine. Voi avea ce să ofer acestui incendiu.

PARTEA ŞASEA

I

Mă duceam spre atelier, să-l văd pe maistru.

De când am început lucrările la Snagov, îl întâlnesc rar. M-am decis să nu mai viu în oraş decât o dată pe săptămână, sâmbăta. Altfel va fi greu să termin până în septembrie.

În colţ, spre Bulevardul Elisabeta, era un grup de băieţi în uniforme, care vindeau ziare. „Misterele Cahalului! Moarte jidanilor!"

Nu ştiu de ce m-am oprit. De obicei trec liniştit mai departe, fiindcă strigătul ăsta e vechi, aproape familiar. De astă dată, am rămas surprins locului ca şi cum abia în acest moment aş fi înţeles pentru prima oară sensul acestor silabe. E ciudat. Oamenii ăştia vorbesc despre moarte şi anume despre moartea mea. Iar eu trec neatent pe lângă ei, cu gândul la alte lucruri, auzindu-i doar pe jumătate.

Oare de ce o fi atât de uşor să se arunce pe o stradă românească strigătul de „moarte!" fără ca nimeni să întoarcă măcar capul? Mi se pare că moartea este totuşi un lucru destul de serios. Un câine strivit sub roţile unui automobil — şi încă e de-ajuns pentru o clipă de tăcere. Dacă cineva s-ar instala în mijlocul drumului pentru ca să ceară — ştiu eu? —"moartea viezurilor", cred că tot ar deştepta oarecare uimire printre trecători.

Dacă mă gândesc bine, grav nu este faptul că trei băieţi se pot aşeza la un colţ de stradă ca să strige „moarte jidanilor", ci că strigătul lor poate trece neobservat, fără rezistenţă, ca un clopot de tramvai.

Mi se întâmplă uneori, când sunt singur acasă, să încep a auzi deodată tic-tacul ceasornicului. A fost mereu lângă mine şi a bătut desigur mereu, dar din neatenţie sau din obişnuinţă, nu l-am auzit. Se pierdea, odată cu multe alte zgomote mărunte şi vechi, într-un fel de tăcere care suprimă rumoarea lucrurilor ce te înconjoară. Din această nemişcare se desprinde brusc bătaia dinţată a ceasornicului, cu o violenţă şi cu o energie pe care nu i-o bănuiam. Tic-tacul loveşte scurt, în bătăi retezate, ca nişte pumni mici de metal. Nu mai este un ceas, este o mitralieră. Zgomotul lui acoperă totul, umple odaia, ciocăneşte nervii. Îl ascund în dulap — răzbate şi de acolo. Îl înăbuş sub pernă — sunetul continuă, depărtat şi vehement. Nu există alt leac, decât resemnarea. Trebuie să aştept. După câtva timp, nu ştiu prin ce miracol, atacul încetează, roţile se liniştesc, secundarul se îmblânzeşte. Nu se mai aude nimic: tic-tacul a reintrat în tăcerea generală a casei, s-a topit în vacarmul insensibil al tuturor obiectelor.

Se întâmplă exact acelaşi lucru cu acest străvechi strigăt de moarte, care umblă mereu pe străzile româneşti, dar care nu se aude decât în răstimpuri. Ani de-a rândul trece pe la urechea omului de treabă, indiferent, grăbit, preocupat de alte gânduri, ani de-a rândul, flutură şi se agită pe toate drumurile — şi nimeni nu-l aude. Într-o bună zi, din senin, iată-l brusc trezit din tăcerea care-l învăluia, iată-l răzbind din toate ascunzişurile, de sub toate pietrele.

Din senin? Exagerez. Trebuie pentru asta un timp de oboseală, de enervare, un timp de aşteptări extenuate, un timp descurajat. Atunci, vocile care nu se auzeau, se aud.

*

La Snagov, pe şantier, pe schele, între oameni care lucrează, între pietre, ciment şi bârne, nu există probleme. Problemele încep de cum mă întorc în oraş.

S-a întâmplat ceva în ultimele luni. S-a spart nu ştiu ce invizibil resort care menţinea aşteptarea. Văd numai oameni osteniţi, întâlnesc numai oameni predaţi. Revoluţia trebuia să vină şi n-a venit. Episodul celor două Uioare a fost un scurt moment de izbucnire, o scurtă flacăre.

Se spunea: „Aici se sfârşeşte totul — de aici începe totul". Iată nu s-a sfârşit nimic, n-a început nimic.

Sfântul Gheorghe a trecut de mult. Spânzurătorile pe care le visa Pârlea, de ziua sfântului, n-au intrat în funcţiune. Toate soroacele se dovedesc mincinoase, toate scadenţele se amână.

Trebuie făcut ceva pentru nervii care nu mai rezistă, trebuie deschisă o nouă fereastră acestor aşteptări sufocate.

Sunt câţiva băieţi care strigă pe stradă „moarte jidanilor". Nu e rău pentru moment.

*

E aşa de greu să urmăreşti, de la zi la zi, încordarea progresivă a ostilităţilor. Te trezeşti deodată încolţit din toate părţile, fără să ştii nici cum, nici când. Mici fapte răzleţe, mici gesturi fără însemnătate, mici ameninţări aruncate în vânt. Astăzi o ceartă în tramvai, mâine un articol de gazetă, poimâine un geam spart. Toate par întâmplătoare, fără legătură, pe jumătate glumeţe. Într-o bună dimineaţă, simţi că nu mai poţi respira.

Ce este mai greu de înţeles e că nimeni, absolut nimeni, nu are în povestea asta nici o vină.

*

Un moment groaznic la atelier. M-am certat cu Dronţu. Ne ciorovăiserăm. Nu e pentru prima oară, căci el e un om care le spune verde pe toate şi nici eu nu-mi aleg zece ceasuri cuvintele. De obicei terminăm repede, — el cu o înjurătură, eu cu alta — şi pe urmă ne strângem mâna în semn de pace.

De astă dată, nu ştiu din ce ne luaserăm. Cred că era vorba de sticla cu tuş pe care o ascunsesem eu nu ştiu unde şi de care Marin avea neapărat nevoie. Ne-am îmbrâncit puţin, în glumă desigur, ne-am cam răstit unul la altul şi fără să-mi dau seama când, ne-am trezit faţă în faţă, furioşi de-a binelea. Marin mă privea cu nişte ochi pe care nu-i recunoşteam. O clipă, o singură clipă, m-am gândit că glumeşte şi că dintr-un moment într-altul îl va pufni râsul. Aş fi vrut să-i întind mâna, dar din fericire n-am avut timp să schiţez nici un sfert de gest, căci el a izbucnit:

— Nu umbla cu ovreisme! Eu sunt oltean. Cu mine să nu vorbeşti ovreieşte.

Am pălit. Nu mai era nimic de făcut; totul între noi doi, amintiri, prietenie, tovărăşie de lucru, totul cădea dintr-o dată. Simţeam cu violenţă că omul din faţa mea devenise, pe loc şi total, străin aşa cum, se zice, unii oameni albesc într-un singur minut. Devenise aşa de străin, aşa de îndepărtat şi de inaccesibil, încât a-i răspunde mi s-ar fi părut un lucru la fel de nebun ca a sta de vorbă cu o bucată de piatră.

Ar trebui să fiu trist. Mă şi mir că nu sunt. E ca şi cum aş fi primit un glonte în umăr — şi acum aştept să mă doară. Şi nu mă doare.

Am ciudata impresie că Marin Dronţu este un nume străin, dintr-o carte. Nu mi-am închipuit vreodată că se poate uita un om aşa de profund, aşa de brusc, aşa de absolut. Am dormit liniştit, fără vise. Toată ziua am lucrat.

*

A fost Marjorie la Snagov. Eram pe schele şi şi când am văzut-o de departe, în alb, am tresărit de parcă aş fi revăzut cu ani în urmă la Uioara, imaginea Marjoriei Dunton. Am invitat-o în odaia mea, la o sută de paşi de construcţie, lângă lac. Abia acum îmi dam seama cât de bine seamănă încăperea asta cu vechea noastră cabană de pe vremuri. Marjorie vine din proprie iniţiativă.

—Ce s-a întâmplat ieri a fost atroce. Marin mi-a povestit totul. E absurd. Doi oameni serioşi ca voi... Trebuie să înţelegi. Un moment de enervare, un moment de neatenţie. Nu se rupe o prietenie de zece ani pentru atâta lucru. Nu-i aşa că înţelegi? Spune-mi că înţelegi!

—Scumpă Marjorie, înţeleg. Am înţeles din primul moment.

—Nu-i aşa că o să vă împăcaţi? Am ridicat din umeri.

—Evident, ce Dumnezeu! Ai spus-o singură: nu suntem copii.

Seară pe lac, cu Marjorie şi cu Marin. Am fost stingheriţi o bună bucată de vreme. Ne-am strâns mâinile fără explicaţii. E mai simplu.

De pe lac, se vedea foarte frumos casa lui Blidaru, din care în întuneric nu se mai desprindeau decât zidurile drepte. Schelele, căruţele cu var, mormanele de piatră dispăruseră în umbră. Mă odihneşte casa asta numai privind-o. Aş vrea s-o termin târziu, cât mai târziu.

Tăcuserăm prea mult şi Marjorie a înţeles acest lucru. I-a cerut lui Marin să vâslească spre mal.

—Sunt obosită, băieţi. Hai, luaţi-mă pe sus. Ţineţi minte? Ca la Uioara.

Dacă ţinem minte... Am luat-o „la groapa cu furnici” şi Marjorie, aducându-şi aminte un gest din acea trecută zi de septembrie, şi-a scos pălăria din cap şi fluturând-o ca pe un steag a prins să cânte ca atunci:

It's a long way to Tipperrary,
It's a long way to go.

Îmi dădeam foarte bine seama că nu era decât un efort de a readuce între noi umbre trecute, dar asta nu m-a împiedecat să tresar la chemarea unei emoţii pe care o recunoşteam.

Când i-am condus spre autobuz, Dronţu mi-a spus cu oarecare lene, cu oarecare silă şi cu un accent de tristeţe care răscumpăra multe:

— Mă, viaţa e o porcărie. Ne sileşte să facem o mulţime de mizerii şi nici nu ne întreabă. O porcărie, să ştii. N-are nimeni nicio vină.

Într-adevăr, nimeni nu are nicio vină. Toate sfârşesc aici, într-o zi sau alta. Ştiu aşa de bine, din amintiri, din sentimentul adânc al inutilităţii oricărui efort, ştiu aşa de bine că lucrurile nu se pot întâmpla altfel...

II

A plecat Sami Winkler. În bluza lui de lucrător, cu capul gol, cu micul sac de călătorie prins de umeri părea, la fereastra vagonului de clasa treia, un excursionist pornind în munți pentru două zile.

L-am întrebat glumind:

— Nu este un echipament prea sumar pentru un făcător de istorie?

— Nu. Este exact ce îmi trebuie. Restul a rămas aici.

— A fost greu?

— Destul de greu. De asta am şi tăiat-o scurt. E mai simplu să te desparți de toate lucrurile grămadă, decât de fiecare în parte.

Era singur în gară. Rudelor le interzisese să vină, iar tovarăşii de drum erau plecați înainte la Constanța unde trebuiau să-l aştepte pe vapor. Joia viitoare vor fi la Haifa.

—Şi pe urmă?

A răspuns cu o deschidere de braț, care voia să cuprindă probabil un răspuns prea mare pentru un singur cuvânt: „totul", „viața", „victoria", „pacea"... Era foarte liniştit, fără emoție, fără grabă.

Au trecut pe lângă noi doi băieți care vindeau o gazetă cuzistă: „Luați domnilor, e contra jidanilor". Am surâs amândoi de oportunul lor strigăt. Simbolurile vin uneori cu facilitate.

Winkler i-a strigat pe cei doi băieți şi le-a cumpărat o gazetă.

—Tot nu aveam de citit nimic pe drum.

Într-adevăr nu şi-a luat nici o carte cu el, nici una. E adevărat că nu l-au interesat niciodată prea mult cărțile.

Ne-am strâns mâinile. Aş fi vrut să-l îmbrățişez, dar mă temeam de tulburarea pe care ar fi adus-o această efuziune în stăpânita noastră despărțire. Ne-am strâns mâinile.

*

Aş vrea să învingă, dar mi-e greu să cred în victoria lui. Aş vrea să găsească între portocalii lui palestinieni pacea pe care fiecare o căutăm unde ne-a fost scris: S.T.Haim la Jilava, Abraham Sulitzer pe drumuri şi în cărți, Arnold Max în poezie, eu pe şantier, clădind. Vaporul care-l duce spre Haifa, va despica printre valuri un drum ce suie poate către o nouă istorie iudee. Duce el spre o pace iudee? Nu ştiu, nu cred, nu îndrăznesc să cred.

Două mii de ani nu se pot totuşi suprima cu o plecare. Ar trebui uitați, rana lor arsă cu fierul, melancolia lor retezată cu coasa. Sunt însă cu adevărat prea mulți pentru a ne rupe de ei. Trăim mereu cu amintirea lor tulbure, venind de departe şi mărginind cu un cerc de negură orizonturile viitoare. Foarte rar, străbate prin ceața lor o lumină dintr-o istorie de arme, de victorii, de regate. Se mai poate face cu atâta lucru o istorie?

*

Winkler are foarte multe lucruri de cucerit — şi le va cuceri. Dar are unul de pierdut şi pe acesta nu ştiu dacă va izbuti să-l piardă. Are de pierdut obişnuinţa de a suferi, are de pierdut vocaţia pentru durere. Este o aptitudine prea dezvoltată, un instinct prea sigur ca să cedeze în faţa unei vieţi oricât de simplă. Această rădăcină amară rezistă tuturor anotimpurilor şi niciodată nu va fi prea târziu ca să-şi dea fructele ei triste în cea mai calmă vară a sufletului tău păcălit de o linişte mereu înşelătoare. Vei regăsi într-o zi un ceas de spaimă şi vei învăţa iar ceea ce mereu ai învăţat şi mereu ai uitat: că de oriunde poţi evada, numai din tine, nu.

III

Aş vrea să pot reproduce textual stenografic convorbirea pe care am avut-o aseară cu Mircea Vieru.

Venise să mă vadă la lucru. Casa lui Blidaru îl interesează şi pe el. Îl interesează mai ales construcţia mea, prima pe care o fac singur. Nu vrea să-mi comunice nicio obiecţie. Ţine foarte mult să mă vadă ducând totul la sfârşit, pe unica mea răspundere — ceea ce pe de o parte mă încântă, dar pe de altă parte mă intimidează. Nu ştiu bine dacă sunt cu adevărat pe drumul cel bun. Uneori, totul mi se pare însufleţit, limpede, articulat. Alteori, dimpotrivă, totul e inert, rece, schematic. L-am chemat pe profesor, dar n-a vrut să vină.

— Nu. Vezi-ţi de treabă, fă ce vrei, lucrează cum vrei. Aşa ne-a fost vorba. Când ăi fi gata, mă vei chema. Deocamdată este casa dumitale.

De la schele, m-am dus cu Vieru să cinăm pe şosea, spre Bucureşti. Iată cinci săptămâni încheiate, de când n-am trecut dincolo de Snagov.

— Nu te mai vezi deloc în oraş. De ce?

— Pentru că mi-e silă. Mă otrăveşte enervarea de-acolo. La fiecare colţ de stradă, un apostol. Şi în fiecare apostol, un distrugător de ovrei. Mă oboseşte, mă deprimă.

Nu mi-a răspuns. A rămas o secundă pe gânduri, ezitând, puţin jenat ca şi cum ar fi vrut să schimbe vorba. Pe urmă, probabil după o scurtă deliberare intimă, mi s-a adresat cu acel gest de hotărîre pe care îl au oamenii când vor să-şi ia „o piatră de pe inimă".

—Ai dreptate. Totuşi există o problemă evreiască şi ea trebuie rezolvată. Un milion opt sute de mii de evrei nu se pot suporta. Dacă aş avea putere, aş încerca eliminarea câtorva sute de mii.

Cred că nu mi-am putut opri o tresărire de surpriză. Singurul om pe care l-am crezut cu desăvârşire incapabil de a fi antisemit, era el Mircea Vieru. Aşadar şi el. A băgat de seamă tulburarea mea şi s-a grăbit să se explice.

— Să ne înţelegem. Eu nu sunt antisemit. Ţi-am mai spus-o şi menţin. Dar sunt român. Şi, în calitatea aceasta, tot ce mi se opune îmi este primejdios. Există un spirit evreiesc iritant. Împotriva lui trebuie să mă apăr. În presă, în finanţe, în armată, pretutindeni îi simt apăsarea. Dacă organismul nostru de stat ar fi rezistent, puţin mi-ar păsa. Dar nu e. E păcătos, coruptibil şi slab. Şi de aceea trebuie să lupt împotriva agenţilor de descompunere.

Am tăcut câteva secunde, ceea ce l-a mirat. Aş fi putut să-i răspund ceva, din politeţe, ca să întreţin convorbirea, dar n-am izbutit.

— Te surprind?

— Nu. Mă deprimi. Vezi, eu cunosc două feluri de antisemiţi. Antisemiţi puri şi simpli — şi antisemiţi cu argumente. Cu cei dintâi mă mai pot înţelege, căci totul între ei şi mine este limpede. Cu ceilalţi însă, e greu.

— Pentru că ţi-e greu să le răspunzi?

— Nu. Pentru că e inutil să le răspund. Vezi, dragă maistre, greşeala dumitale începe exact de unde încep şi argumentele dumitale. A fi antisemit este un fapt. A fi antisemit cu argumente — este însă o pierdere de vreme, o păcăleală. Căci nici antisemitismul dumitale, nici antisemitismul românesc nu au nevoie de argumente. Să zicem că aş putea să le răspund acestor argumente. Ei şi? Crezi că am lămuri ceva. Gândeşte-te că toate învinuirile posibile împotriva evreilor din România sunt numai fapte locale, în timp ce antisemitismul este universal şi etern. Antisemiţi nu sunt numai românii. Antisemiţi sunt germanii, ungurii, grecii, francezii, americanii — toţi, absolut toţi, în cadrul lor de interese, cu metodele lor, cu temperamentul lor. Şi antisemiţi n-au existat numai acum după război, ci şi înainte de război, nu numai în veacul ăsta, ci şi în veacul trecut şi în toate veacurile. Ce se întâmplă acum în lume e o glumă, prin comparaţie cu ce se întâmpla la 1300.

Ei bine, dacă antisemitismul este într-adevăr un fapt atât de persistent şi de general, nu este inutil să-i cauţi cauzele specific româneşti? Astăzi cauze politice, ieri cauze economice, alaltăieri cauze religioase — toate sunt prea multe şi prea particulare ca să explice un fapt de o asemenea generalitate istorică.

— Eşti abil dumneata, m-a întrerupt Vieru. Nu cumva pentru că antisemitismul o fi etern, vrei să-l scoţi inexplicabil? Şi pe evrei inocenţi?

— Doamne fereşte! Nu numai că antisemitismul mi se pare explicabil, dar ovreii mi se par singurii vinovaţi. Aş voi doar să recunoşti că esenţa antisemitismului nu este nici de ordine religioasă, nici de ordine politică, nici de ordine economică. Cred că este pur şi simplu de esenţă metafizică. Nu te speria. Există o obligaţie metafizică a evreului de a fi detestat. Asta este funcţia lui în lume. De ce? Nu ştiu. Blestemul lui, destinul lui. Dacă vrei, treaba lui. Nu o spun, te rog să crezi, nici cu orgoliu, nici cu înfruntare. O spun dimpotrivă cu tristeţe, cu oboseală, cu amărăciune. Dar cred în implacabilitatea acestui fapt şi am conştiinţa că nici dumneata, nici eu, nici nimeni nu poate schimba nimic de aici. Dacă am putea fi exterminaţi, ar fi poate bine. Ar fi în orice caz simplu. Dar nici asta nu se poate. Obligaţia noastră de a fi mereu în lume, o verifică atâtea mii de ani care ştii că nu au fost cruţători. Şi atunci trebuie să accepţi — iată eu accept — această alternanţă de masacru şi pace, care este pulsul vieţii evreieşti. Individual, fiecare evreu se poate întreba, cu panică, ce are de făcut. Să fugă, să moară, să se sinucidă, sau să se boteze. Chestie de aranjament personal, în care intră nesfârşite dureri desigur, pe care dumneata, om simţitor, nu le ignorezi — dar nimic mai mult totuşi decât o „chestie de aranjament personal”. Colectiv însă, nu există decât o singură cale: aşteptarea, supunerea la destin. Şi nu cred că asta înseamnă o dezertare din viaţă, ci dimpotrivă o reintrare în biologie, cu conştiinţa că viaţa continuă peste toate morţile acestea individuale, care şi ele tot un fapt de viaţă sunt, după cum fapt de viaţă este căderea frunzelor pentru copac, uscarea copacului pentru pădure, moartea pădurii pentru flora pământului.

— Eşti încă o dată abil, mi-a replicat el. Deplasezi cu totul discuţia. Nu te supăra, dar pe mine nu mă interesează problema neamului evreiesc. Treaba lui, cum bine spuneai. Pe mine mă interesează pur şi simplu soluţia problemei ovreieşti din România. Nu din punct de vedere metafizic, unde refuz să te urmăresc, ci din punct de vedere politic, social şi economic, oricât te-ai speria dumneata de asta. Eu pretind că primejdia ovreiască din România este o realitate — realitate care trebuie înţeleasă şi încercuită cu tact, cu moderaţie, dar şi cu hotărâre.

Dumneata îmi răspunzi vorbindu-mi despre pogromurile de la 1300. Ei bine, asta înseamnă o fugă de discuţie, căci una era antisemitismul acela, fenomen religios, şi alta este aşa-zisul meu antisemitism, fenomen politic şi economic. Nu există absolut nici o relaţie între una şi alta. Sunt plane distincte. Mă mir că faci, cu bună voie, asemenea confuzii logice. Să ne întoarcem mai bine la ceea ce se cheamă limpede „chestia evreiască” în România. Există un milion opt sute de mii de evrei în România? Ce faci cu ei? Asta e.

— Să ne întoarcem dacă vrei, cu o mică, foarte mică observaţie pentru confuziile mele logice. Îmi dai voie?

Ţi se pare într-adevăr atât de deosebit ca semnificaţie antisemitismul de azi de cel de acum 600 de ani? Religios atunci, politic astăzi, crezi că ele sunt într-adevăr două fenomene fără raport? Vai cât te înşeli. Gândeşte-te bine şi spune-mi dacă nu sunt la drept vorbind două feţe ale aceluiaşi lucru. Desigur, antisemitismul din 1933 este economic, iar cel din 1333 era religios. Dar asta pentru că ordinea esențială a veacului aceluia era religia, în timp ce ordinea acestui veac este economia. Dacă mâine, structura socială se va centra nu pe religie, nici pe politică şi nici pe economie, ci — să zicem — pe apicultură, evreul va fi detestat din punctul de vedere al creşterii albinelor. Nu râde, că aşa e. Ceea ce se schimbă în antisemitism, ca fenomen etern, este planul pe care se manifestă, nu însă şi cauzele lui prime. Punctele de vedere, da, ele sunt altele, mereu altele: esența fenomenului este însă aceeaşi, mereu aceeaşi. Şi ea se cheamă, oricât ai protesta, obligația iudaică de a suferi.

— Nu te supăra, te rog nu te supăra, dar refuz să răspund. Esențe, cauze prime, metafizică — nu primesc nimic din toate acestea. Te chem la ordine. Eu sunt un gânditor: dumneata te arăți a fi un vizionar. N-o să ne înțelegem dacă continui.

— O să ne înțelegem şi mai puțin, dacă nu continui. Uite îți fac pe plac şi vin la argumentele dumitale. Să vezi că abia acum se încurcă lucrurile. Ceea ce dumneata numeşti „argumente" nu sunt în realitate decât „scuze". Dumneata nu eşti antisemit pentru că crezi în anumite primejdii ovreieşti, ci crezi în aceste primejdii ovreieşti, pentru că eşti antisemit.

— Observă te rog, că asta seamănă puțin cu istoria oului şi a găinii. Ce a fost întâi?.. oul sau găina? Antisemitismul sau primejdia ovreiască? Talmudism, prietene, talmudism.

— Fie şi talmudism, dacă vrei. Ascultă-mă totuşi. Şi ca să nu mai discutăm cu idei generale, să luăm un exemplu concret. Spuneai adineauri că există în România un milion opt sute de mii de evrei. De unde deții cifra asta?

— Cum de unde? O ştiu. Se ştie.

— „Se ştie" e cam vag. De unde se ştie? Cine a fixat-o? Cine a controlat-o? Nimeni, evident. După socotelile evreilor, ei nu sunt decât vreo 800—900 de mii. În nici un caz un milion. După versiunea autorităților, — fisc, primării, liste electorale — sunt puțin peste un milion: câteva zeci de mii mai mulți. Dumneata zici însă deodată, simplificând controversa, un milion opt sute de mii. De ce? Nu cumva pentru că acest plus de şapte-opt sute de mii satisface sentimentul dumitale antisemit, preexistent oricărei cifre şi oricărei primejdii?

— Faci rău că abuzezi de argumentul ăsta. Eu n-am desigur mijlocul să precizez câți evrei sunt. Să zicem că nu sunt decât un milion. Ei şi? Ți se pare că fiind un milion, n-ar fi destui ca să fie primejdioşi?

— Vezi, scumpe maistre, e rândul dumitale să fii abil. Căci nu de asta e vorba. Nu de câți sunt ei, ci de câți crezi dumneata că sunt. De ce dumneata, care în arhitectură şi în critică, eşti atât de riguros cu fiecare dată, cu fiecare afirmație, de ce dumneata atât de server cu propria dumnitale gândire şi cu propria dumnitale conştiință atunci când e vorba de ştiință sau de artă, în momentul în care e vorba de evrei, devii dintr-o dată neglijent şi grăbit, acceptând cu uşurință o aproximație de 90 la sută, când în orice altă ordine de idei, o aproximație de 0,01 la sută te-ar înspăimânta? De ce probitatea dumitale intelectuală, pe care de atâtea ori am socotit-o şi prea aspră şi prea riscată, căci ți-ai jucat pentru un adevăr minim, o situație materială capitală, de ce această probitate nu mai funcționează aici, în discuția noastră despre evrei?

N-a răspuns nimic câteva clipe. S-a ridicat de la locul lui, a făcut câțiva pași pe terasă, s-a oprit în fața mea, a vrut parcă să spună ceva, s-a răzgândit și pe urmă și-a continuat plimbarea pe terasă, măsurat, pe gânduri. În cele din urmă, a vorbit, foarte calm, fără bruschețea obișnuită a replicilor lui.

— Ai avut dreptate adineauri. E foarte greu să ne înțelegem. Toate astea se pot tălmăci și răstălmăci în o mie de chipuri. Pentru un fapt există zece, pentru zece o sută. Pentru un argument cinci, pentru cinci, cinci .sute. Și nu se mai termină.

— Vezi, dacă refuzi explicațiile metafizice.

— Nu, lasă gluma. Adevărul e că noi nu suntem statisticieni. Dacă am fi, ar fi simplu ca bună ziua. Am spune: există atâția români și atâția evrei. Atâția evrei buni și atâția evrei primejdioși. Și am fi deplin edificați. Dar cum nu-i putem nici număra, nici judeca pe toți, trebuie să ne mulțumim cu anumite indicații, cu anumite intuiții. Eu știu bunăoară că în România există doi bancheri evrei, care dispun de oamenii noștri politici, de forțele noastre publice, de aparatul nostru de stat. Ei bine, am sentimentul că aceste două exemple exprimă o întreagă mentalitate evreiască dominatoare și intolerantă. Dumneata îmi ceri cifre, când e vorba de o intuiție? Ce suntem noi? oameni care numără, sau oameni care gândesc?

— Nici una, nici alta de astă dată. Suntem oameni care simțim. Ai spus-o singur: „am sentimentul că..." Vezi, aici suntem de acord. E vorba de un sentiment, nu de o judecată. De aceea mi se pare de prisos discuția. Ține minte că eu am încercat s-o evit. Dar m-ai învinuit de metafizică. Sunt așa de convins că acest sentiment al dumitale, această „intuiție", dacă preferi, este inatacabilă încât știu dinainte că toate argumentele, bune sau rele, vor cădea. Aș putea opune celor doi bancheri evrei, de care vorbeai, douăzeci, două mii, două sute de mii de meseriași evrei nefericiți, mizerabili, zbătându-se între pâinea zilnică și foamea zilnică. Ei și? Ți-ar zdruncina asta intuițiile? Doamne ferește! Nu vezi că ceea ce dumneata numești „intuiție" și ceea ce eu numesc „antisemitismul" dumitale, își alege anume exemplele care îl pot alimenta și le ignorează pe cele care îl pot contrazice.

A fost totdeauna în sensibilitatea românească ceva care a îndemnat-o să ne numere dezertorii și să ne nesocotească morții și răniții. Din rea credință? Nu. Sunt convins că nu. Din neîncredere, din bănuială, din obișnuința unui vechi sentiment de repulsie.

Crede-mă, nu-ți reproșez nimic. Cu mâna pe inimă ți-o spun: nu-ți reproșez nimic. E aici o fatalitate împotriva căreia nu este nimic de făcut. Întâmplător, argumentele dumitale sunt injuste. Ar putea fi excelente — și tot acolo am ajunge. Cred, cu multă liniște, cu o foarte tristă liniște, că în toate acestea nu e nimic de făcut. Că oricâtă bunăvoință ar pune unii și oricâtă bună credință, ceilalți, cauza este dinainte pierdută. Mi-e penibil să vorbesc despre mine însumi, dar aici unde am ajuns e bine să vorbim fără rezerve. Uite, sunt convins că, într-o zi, dacă va fi nevoie, voi muri în prima linie pe un front românesc. Eroism? Nu, desigur. Cred însă că nu sunt poltron, și că nu sunt făcut să fug dintr-un loc în care se dezbate ceva decisiv. Că oriunde, în viață, în război, în iubire, voi rămâne să-mi împlinesc destinul. Atâția ani de prietenie și de cunoaștere îmi dau dreptul să-ți spun asta cu simplicitate. Ei bine, crezi că acest ceas din urmă va dovedi ceva? Că așa sau altfel, nu voi rămâne mereu străin, mereu suspectat, mereu ținut deoparte?

Nu, nu, crede-mă, toate sunt totuna și de altminteri asta, sentimentul acestei zădărnicii face și singura mea consolare.

A tăcut iar, mult, pe gânduri. Nu-mi mai dădeam seama dacă mă urmărise în tot ce spusesem sau dacă, absent, își continuase propriile-i reflexii. Pe urmă mi s-a adresat, cu oarecare oboseală.

— Mă descurajezi. Nu știu de ce, dar am impresia că fiecare poartă pe care o închizi, deschide alte zece. Hotărât, mi-ar fi greu să-ți răspund. Ne-am pierde tot mai mult de sâmburele chestiunii. De sâmburele dramei, dacă vrei, ca să-ți fac plăcere. Ești cu prea multă pasiune evreu și eu sunt cu prea multă stăpânire român ca să ne înțelegem. În discuție, bineînțeles, căci altfel, în viață, dă-mi voie să nu fiu atât de sumbru ca dumneata și să-ți spun, că cu evrei ca dumneata, pacea va fi oricând posibilă. Mai mult chiar decât pacea: iubirea.

— „Cu ovrei ca dumneata...” Am mai auzit vorba asta. „Dacă toți evreii ar fi ca tine...”. E o amabilitate așa de veche. Și așa de umilitoare. Sunt obosit, crede-mă.

— Obosit și intolerant. Nu mă lași să termin, nu mă lași să mă lămuresc. Recunoaște că nu ești un convorbitor comod. Eu cred cu încăpățânare că dezolarea dumitale „metafizică” aduce prea multe complicații într-o chestiune practică, grea poate, dar rezolvabilă. Faptul că o cred este un început de soluție. Ar rămâne să o mai crezi și dumneata — să o mai credeți și voi — și treaba ar fi făcută.

— Ai spiritul ingenuu.

— Ai spiritul tragic.

Am aprins amândoi țigări, am încercat să schimbăm vorba, ceea ce n-a mers și ne-am despărțit târziu în noapte, puțin jenați, cu o strângere de mână într-adins călduroasă.

IV

Conferința lui Pârlea D. Ștefan la Fundație despre „Valorile de aur și valorile de sânge”. Imens de multă lume, în balcoane, pe scări, pe treptele tribunei. Pârlea și-a făcut loc cu greu până la catedră. Era palid și decis, strivit parcă de apăsarea mulțimii, dar izbucnind câteodată într-un gest atât de violent și de direct, încât răsuflarea tuturor părea agățată de brațul lui deschis pentru nu știu ce chemare.

Nu știu ce a spus. Am încercat de câteva ori să mă scutur din înecul în care ne pierdeam cu toții sub valul vorbirii lui, pe jumătate șoptită, pe jumătate strigată, am încercat să găsesc o singură insulă în acest naufragiu, să opresc o clipă năvala de întrebări, somații și tunete, să rețin un gând, o judecată, o direcție. Totul părea covârșitor, urgent, iremediabil, ca într-un cutremur în care nici o zecime de secundă nu-ți mai rămâne pentru a-ți aduna gândurile. Nu-l mai recunoșteam pe omul care vorbea. Era o privire de departe, o prezență tulbure, din somn, un braț din legendă.

M-au trezit târziu aclamațiile, strigătele, tunetul de aplauze. Din galerii, venea un cântec pe care îl recunoșteam:

Căci străinii și jidanii
ne tot sug, ne sug mereu.
Evident.

*

Un ceas de spasm, un ceas de spasm. O lume care moare, o lume care se naște. Istoria care se împarte în două... un ev mort... un ev viu...

Să nu vă speriați, bătrânii mei domni. Nu veți pierde nimic, nici ce ați crezut, nici ce n-ați crezut, nici capul, nici banii, nici micile voastre certitudini, nici micile voastre îndoieli. Toate rămân pe loc, toate vor fi cum sunt. Există întâmplător un strigăt care revine la timp ca să calmeze marile indignări și să cumințească marile revoluții. Există o moarte ieftină, care se cere mai ușor decât moartea voastră scumpă. Există un neam de oameni gata să plătească la timp pentru voi, pentru sătui, pentru flămânzi, pentru albi, pentru roșii, pentru slabi, pentru grași. Nu spuneți că e un neam de bancheri? Să plătească deci.

*

Nu, nu, nu, de o mie de ori nu. Nu trebuie să reiau de la capăt caietul din 1923. Dacă nu-mi retez imediat gustul meu de martiragiu — sunt pierdut.

Știu: e nesfârșit mai ușor să-mi adun deziluziile și să trăiesc din jarul lor, să mă cufund în apele stătătoare, în apele calde ale tristeții, să cred în orgoliul acestei tristeți — e mult mai ușor decât să rămân de veghe, înțelegător cu ceilalți și aspru cu mine. Voi sta de pază, chiar dacă va fi paza ultimului meu ceas.

(„Paza ultimului meu ceas” este încă prea retoric. Aproape un strigăt. Iubitul meu amic, oameni care strigă sunt destui. Tu încearcă să vorbești sau să taci.)

*

L-am întrebat pe Pârlea:

— Nu ţi-e teamă că vei sfârşi din nou cu câteva capete şi geamuri sparte? Nu te întrebi dacă nu vei ajunge iar la un scandal antisemit fără să treci dincolo? Nu crezi că „revoluţia” ta este un cuvânt prea nou pentru o mizerie prea veche?

S-a încruntat şi mi-a răspuns:

— Mă, e secetă şi eu aştept să vină ploaia. Iar tu stai deoparte şi-mi spui: „Ploaia bună o fi, şi bine ar fi să vie. Dar dacă vine cu grindină? Dacă vine cu furtună? Dacă-mi strică semănăturile?” Ei bine eu îţi răspund: nu ştiu cum va veni ploaia. Vreau doar să vină. Atât. Cu grindină, cu furtună, cu trăznete, dar să vie. Să strice, să înece, să dărâme, dar să vie. Din potop tot o să scape unul, doi. Din secetă nu scapă nimeni. Dacă revoluţia cere un pogrom — facă-se pogrom. Nu e vorba de mine, de tine, de el. E vorba de toţi. Cine crapă şi cine nu, puţin îmi pasă, chiar dacă cel care crapă sunt eu. Nu-mi pasă decât de un lucru: că e secetă şi că trebuie ploaie. Dincolo de asta, nu vreau nimic, nu aştept inimic, nu întreb nimic.

I-aş putea răspunde. I-aş putea spune că o metaforă nu ajunge totuşi pentru un măcel. Că dispoziţia platonică de a muri, nu egalează hotărîrea foarte serioasă de a omorî. Că n-a existat de-a lungul vremurilor nici o mare porcărie istorică pentru care să nu se poată găsi un tot atât de mare simbol spre a o acoperi. Că prin urmare s-ar cădea să fim atenţi cu marile certitudini, cu marile porunci, cu marile „secete”, cu marile „ploi”. Că puţină, foarte puţină descurajare, n-ar strica celor mai violente efuziuni ale noastre.

I-aş putea răspunde. La ce bun? Am simpla, împăcata, inexplicabila senzaţie că tot ce se întâmplă este în ordinea normală a lucrurilor şi că aştept un anotimp care va veni şi va trece — pentru că a mai venit şi a trecut.

*

„Tu eşti un om primejdios, îmi spune Pârlea, Prea lucid pentru noi. Nouă ne trebuie o generaţie de oameni care să se fi săturat de a tot fi inteligenţi. O mână de oameni capabili să calce în străchini.”

Pârlea nu glumeşte. Ca orice misionar, nu suportă poziţiile de aşteptare, de observaţie.— M-a zgâlţâit de câteva ori: „răspunde, domnule, alb sau negru? da ori ba?” Intoleranţa oamenilor inspiraţi e cumplită. O credeam un defect ovreiesc, dar m-am înşelat: este un defect de fervoare. S.T.Haim pe vremuri, nu-mi reproşa altceva decât Ştefan Pârlea astăzi: lipsa voluntară de entuziasm. Dacă le-aş spune că şi eu am nălucirile mele, nu m-ar crede. Deosebirea între noi este doar că ei îşi stimulează propriile lor febre, în timp ce eu mi le supraveghez.

Voi rezista mereu invitaţiilor la fervoare şi le voi rezista cu atât mai îndârjit, cu cât sunt mai pline de ispită. E o prea mare voluptate aceea de a te lăsa în voia valurilor pentru ca să nu fie suspectă.

Norocul meu a fost de a creşte lângă Dunăre, unde cel din urmă barcagiu, mânuind lopata, mânuieşte un instrument de continue verificări. Nu cunosc barcagii inspiraţi, ci numai atenţi. Două duzini de intuiţii nebuloase nu fac pe Dunăre nici cât un sfert de hotărâre limpede.

Dacă nu m-ar speria o prea lungă meditaţie intimă, aş încerca să precizez în ce măsură sunt eu un om de la Dunăre înainte de a fi orice altceva. Acolo e patria mea. Mi-a fost totdeauna greu să spun aceste două vorbe cu simplicitate: „patria mea". Am fost de mic deprins să mi se bănuiască buna credință și cum sunt sensibil la propriul meu ridicul, n-am stăruit în a face afirmații pe care nimeni nu era dispus să le primească.

Noi, românii... Era aproape inevitabil în liceu, la lecția de istorie, povestind un război, să întrebuințez acest plural de persoana întâia: *noi românii...* („care români?" mi-a strigat odată unul din bancă, interzicându-mi pe multă vreme să mă solidarizez cu istoria lui Ștefan cel Mare). Ocoleam cu precauție termenii pentru care aș fi putut fi bănuit de prefăcătorie, deși era o vârstă la care cuvintele solemne fac oricui plăcere. Țară, patrie, neam, eroi, un întreg vocabular interzis. Ca exercițiu intelectual, n-a fost rău, căci am fost astfel obligat de timpuriu să-mi supraveghez vorbele; și să le cer a spune exact ceea ce trebuie. Dar, oricâtă consolare îți dă sentimentul nedreptății care ți se face, jocul nu e totdeauna vesel. O umbră de teroare cade peste toate amintirile mele de școală și de copilărie. Astăzi îmi scrutez cu destulă asprime eventualele mele dispoziții de a mă simți persecutat și nu-mi prea iert accesele de patetism, dar mi-ar fi greu să uit prima noapte de gardă la regiment, cu ani în urmă, când mi s-a comunicat că postul numărul 3, de la adjutantură, nu-mi poate fi încredințat. („Există ordin special pentru ovrei" explica puțin jenat sublocotentul). Așadar, în conștiința lor, dacă nu eram un trădător dovedit, eram în orice caz unul posibil. Un ordin „special" suprima dintr-o dată viața mea pe acest pământ, viața părinților mei, viața bunicilor și a străbunilor mei, un ordin „special" ștergea cu un număr de înregistrare aproape două veacuri de amintiri într-o țară care fără îndoială nu era „patria mea", de vreme ce puteam s-o vând într-o noapte de gardă.

Scriind, am impresia că mă înduioșez asupra „tristei mele soarte", cum s-ar zice, ceea ce nu e deloc intenția mea. E bine să-mi amintesc din nou că m-am decis odată pentru totdeauna să nu fiu un martir, rol prea grav pentru mine. Îmi explic doar aici sincera mea inaptitudine pentru anumite cuvinte mari, pentru anumite noțiuni festive. Îmi va fi probabil totdeauna imposibil să vorbesc despre „patria mea română", fără un sentiment de pudoare bruscată, căci nu-mi pot cuceri cu de-a sila un drept, pe care nu mi l-au putut cuceri timpul răbdător, buna credință neluată în seamă, sinceritatea tăgăduită. Dar voi vorbi despre o patrie a mea și pentru ea voi înfrunta și riscul de a fi ridicol, iubind ceea ce nu mi se dă dreptul să iubesc. Voi vorbi despre Bărăgan și Dunăre ca de ceva care îmi aparține nu juridic și abstract, prin constituții, tratate și legi, ci trupește prin amintiri, prin bucurii și prin tristeți. Voi vorbi despre un spirit al acestui loc, despre o anumită inteligență specifică acestui climat, despre luciditatea pe care am deprins-o aici din lumina albă a soarelui de șes și despre melancolia pe care am descifrat-o în peisagiul Dunării care se lenevește la dreapta orașului, în baltă.

E timpul să mă opresc. M-am înduioșat de tot și am devenit retoric. Vom relua mâine, mai puțin sentimental.

*

Este în sensibilitatea românească o regiune morală, în care mă simt acasă: Muntenia. E postul de observaţie în cultura ţării, postul de control, de verificare, de judecată. Moldova e mai fertilă, dar şi mai confuză: resursele ei de creaţie sunt nesfârşit mai complexe, dar inegale, învălmăşite, tumultoase. Spiritul muntean are o răceală în care recunosc cu bucurie jocul puţin steril, dar ordonator al inteligenţii. E mai mult metal dincoace de Milcov.

În ostilitatea lui Pârlea, cred că nu este numai dezacordul român-evreu, ci şi opunerea moldovean-muntean. I-am spus-o şi asta l-a făcut să râdă. „Iată-te acum şi valah.” Am primit gluma fără supărare şi am acceptat să meditez serios asupra ei. Dacă Valachia înseamnează nu atât un despărţământ geografic, cât unul psihologic şi dacă un neam valah nu există, ci numai un climat valah, atunci da, eu sunt în ordinea valorilor româneşti, un valah, un muntean. Învălmăşeala gândirii lui Pârlea, obscurităţile acestei gândiri, salturile ei, naivităţile ei generoase toate vin dintr-o sensibilitate despletită, lirică, retorică, cu care S.T.H., fălticenean, poate simpatiza direct, dar care în lumina de zi a şesului dunărean apare ca un fel de zadarnică alergare după umbre ce nu există.

*

Nu voi înceta desigur niciodată să fiu evreu. Asta nu e o funcţiune din care să poţi demisiona. Eşti sau nu eşti. Nu e vorba nici de orgoliu, nici de jenă.

E un fapt. Dacă aş încerca să-l uit, ar fi de prisos. Dacă ar încerca cineva să mi-l conteste, tot de prisos ar fi. Dar nu voi înceta de asemeni niciodată să fiu un om de la Dunăre. Şi ăsta tot un fapt e. Că

mi-l recunoaşte sau nu mi-l recunoaşte cine vrea sau cine nu vrea, treaba lui. Exclusiva lui treabă.

Dificultatea nu stă şi n-a stat niciodată în recunoaşterea juridică a situaţiei mele, chestiune de amănunt care nu mă priveşte pe mine, fiindcă eu n-am revendicări şi nu-mi recunosc drepturi. (Mă gândesc la un meeting al sălciilor din balta Brăilei, revendicându-şi dreptul de a fi sălcii). Eu ştiu ceea ce sunt şi dificultăţile, dacă există, nu pot fi decât în ceea ce sunt eu, nu în ceea ce scrie în registrele statului. Liber statul să mă decreteze vapor, urs polar sau aparat fotografic, eu nu voi înceta prin aceasta să fiu un evreu, un român şi un dunărean. „Prea multe lucruri deodată” şopteşte vocea mea antisemită (căci am şi eu o voce antisemită, cu care conversez în orele de meditaţie). Desigur, prea multe. Dar toate adevărate. Nu spun că aliajul lor este scutit de disonanţe, nu pretind că pacea lor este imediată. Dimpotrivă, ştiu că acest acord este lent, că această vieţuire împreună are greutăţi interioare, intime. A discuta despre soluţia politică a problemei ovreieşti, este pentru mine ceva cu totul deşert. Mă interesează o singură soluţie şi anume cea psihologică, cea spirituală. Cred că singurul chip în care se poate lămuri ceva în această foarte veche durere este să încerc a rezolva eu, de unul singur, pentru propria mea viaţă, nodul de adversităţi şi conflicte ce mă leagă în viaţa românească. Şi nu cred că această însingurare este o fugă, o lipsă de solidaritate cu ai mei, ci dimpotrivă, căci nu se poate ca experienţa unui singur om care acceptă şi trăieşte cu sinceritate o dramă să nu lămurească pentru toţi ceilalţi un îndreptar. Mi se pare mai urgent şi mai eficace să realizez în viaţa mea individuală acordul valorilor iudaice şi al valorilor româneşti, din care această viaţă este făcută, decât să obţiu sau să pierd nu ştiu ce drepturi civice. Aş vrea să cunosc bunăoară legiuirea antisemită care va putea anula în fiinţa mea faptul irevocabil de a mă fi născut la Dunăre şi de a iubi acest ţinut.

A avut cineva mai multă nevoie de o patrie, de un pământ, de un orizont cu plante şi animale? Tot ce este abstracţie în mine, a fost corectat şi în bună parte lecuit de o simplă privelişte dunăreană. Tot ce este febră a fost liniştit, a fost ordonat. Nu ştiu cum aş fi fost dacă m-aş fi născut în altă parte. Sunt numai convins că aş fi fost altul. Gustului meu iudaic pentru catastrofe intime, fluviul i-a ridicat împotrivă exemplul indiferenţei lui regale. Complicaţiilor mele interioare, i-a opus simplicitatea peisagiului. Şi nesiguranţei, neliniştii, i-a arătat jocul valurilor, efemer şi etern.

Simbolul e ieftin. Dar, ieftin sau scump, nu e mai puţin consolator.

V

Am stat aseară foarte târziu la Snagov, până ce s-a terminat totul, lustruitul parchetelor, ştersul geamurilor, fixarea broaştelor în uşi. Am aşteptat să plece oamenii unul câte unul şi am rămas singur în prag, cel din urmă.

E casa pe care am visat-o. O casă pentru soare. Când se face seară, umbra i se culcă pe întinsul lacului ca o umbră de plantă.

Ghiţă Blidaru a trecut fără o vorbă prin toate încăperile. Ne-am oprit pe terasă de unde dimineaţa de septembrie se deschidea până departe, dincolo de lac, albă în soarele potolit de toamnă şi uşor ostenită parcă de propria sa splendoare.

Eram fericit că nu-mi spune nimic şi înţelegeam după tăcerea lui, că se recunoaşte acasă.

Este o bucurie să clădeşti şi este una mai mare să te desparţi de ce ai clădit.

Ne vom uita, alba mea vilă de la Snagov, tu pentru a-ţi primi în fiecare zi soarele prin ferestrele tale largi, eu pentru a ridica alte ziduri, bune şi ele de dat uitării.

Iată aici ni se despart drumurile: eşti ceea ce mereu am visat să fiu — un lucru simplu, curat şi calm, cu o inimă egală, deschisă tuturor anotimpurilor.

CUM AM DEVENIT HULIGAN

Texte, fapte, oameni

CAPITOL ÎN CARE E VORBA DESPRE NIŞTE INSULE HEBRIDE

Războiul pe care l-a provocat în cultura bucureşteană apariţia cărţii mele *De două mii de ani* va mai dura poate multă vreme. La noi, unde lumea oboseşte repede, aceste cinci luni de discuţii şi certuri în jurul unei singure cărţi formează un ciudat caz de tenacitate. Ostilităţile continuă cu verva şi violenţa din primele zile. Noi pamfletari şi ideologi intervin în fiecare săptămână, noi fronturi se deschid mereu. Uneori, conflagraţia pare că se potoleşte, beligeranţii par plictisiţi, liniştea restabilită. Dar n-au trecut trei zile calme şi, pe unde nici cu gândul n-ai gândit, năvăleşte dintr-o dată un nou cruciat, mai dispus decât toţi înaintaşii săi să facă praf şi pulbere câteva perechi de probleme. Atmosfera e dintre cele mai periculoase. Arareori o dezbatere publică a grupat laolaltă atâtea temperamente nervoase, atâţia idealişti viguroşi, atâţia vizionari irascibili.

Aveam intenţia să aştept potolirea lucrurilor pentru a spune un ultim cuvânt în această crâncenă poveste, de care, cu voie sau fără voie, sunt răspunzător. Aş fi vrut să ascult mai întâi toate vocile ce au de spus sau de ţipat ceva, pentru a le răspunde odată tuturor.

Îmi pare rău, dar ar fi să aştept prea mult. Mi-au trebuit aproape patru ani pentru a scrie această hulită carte. Nu pot pierde alţi patru pentru a-i citi comentariile. De altminteri, cred că ce a fost de spus s-a spus şi că, de aici încolo, nu mai e loc decât pentru variaţii verbale asupra aceloraşi chestii, vânturate în primele cinci luni cu atâta nobilă pasiune intelectuală. Mai rămân probabil cîteva răcnete de pus la punct şi nu mă îndoiesc de succesul lor. În esenţă însă problemele (se va vedea ce „esenţă" şi ce „probleme") au fost formulate. Este poate timpul să cobor în mijlocul lor.

Am eu acest drept?

Întrebarea e justă. Un scriitor nu mai are nimic de spus din momentul în care cartea i-a trecut în vitrina primei librării.

Nimic nu mi se pare mai grotesc decât ceea ce se numeşte un „autor neînţeles". În materie de critică literară, nu există apel, ci numai aşteptare şi — dacă e posibil — umor. Cine nu e în stare să citească detaşat un pamflet sângeros scris împotriva lui şi să surâdă citindu-l n-are nici gustul, nici sensul jocului intelectual. În ce mă priveşte, consider faptul ce se numeşte vulgar „a nu fi înţeles" drept o mare bucurie intimă şi drept una din cele mai sigure verificări personale.

E bine deci s-o spun din capul locului: nu am de replicat nici un cuvânt criticilor literare aduse ultimului meu roman. Iubesc prea mult exerciţiul criticii ca să nu-i respect drepturile. L-am practicat eu însumi şi pun prea mare preţ pe vehemenţa lui intelectuală pentru a nu-i primi cu voie bună rigorile. Un critic se defineşte mai mult prin aversiunile, decât prin adeziunile lui. Personal, ţin foarte mult la aversiunile mele critice, pe care le-am formulat totdeauna fără ocol şi sunt fericit să le stimez pe ale celorlalţi, chiar cînd, întâmplător, mi-ar fi incomode[*]

Nu am nimic de răzbunat şi nu de aceea scriu aceste pagini. Am însă câteva lucruri de lămurit, lucruri exterioare literaturii şi care au fost cu de-a sila implicate în cazul *De două mii de ani.*

Ce am putut face pentru acea carte am făcut: am scris-o. Restul o priveşte. Să se descurce cum ştie.

Orice carte este într-un fel o încercare de a forţa necunoscutul. În ce mâini va cădea, ce acorduri va stabili, ce dezacorduri va provoca — nu ştii. Există o nesfârşită serie de necunoscute, care îi vor decide destinul. Sunt rezistenţe, opacităţi, accidente, şi numai dincolo de ele speri să găseşti anumite întrebări cărora cartea ta le răspunde. Va ajunge ea până la aceste întrebări? Le va răspunde? Va izbuti ea să grupeze în jurul lor mica şi nesigura familie de inteligenţe şi de inimi pentru care ai crezut că scrii? Poate da, poate nu. Este o chestiune de hazard. Mesajul tău, trimis oarecum în necunoscut, poate ajunge, dar poate şi cădea în drum. Sunt multe şanse să-l pierzi. Cine nu ştie însă să piardă cu inima împăcată n-are de ce să scrie cărţi.

De altminteri, lucrurile se întâmplă la fel şi în altă ordine decât în literatură. Viaţa toată e făcută din galerii prost încrucişate, prin care poţi umbla până la moarte fără să întâlneşti pe cine trebuie, deşi uneori nu vă desparte decât un zid, un pas, o umbră. Ţi s-a întâmplat oare să te gândeşti că pe acest larg pământ se poate afla în chiar această clipă un om care să repete viaţa ta, aşteptările tale, întrebările tale? Nici o singurătate nu are sens fără acest sentiment, fără această nostalgie după cineva, pe care încerci să-l rupi din mulţime, ca să răspundă semnului tău, chemării tale.

---

[*] D. Ionel Teodoreanu mi-a trimis odată, în urma unor repetate atacuri împotriva literaturii sale, o carte cu două rânduri emoţionante, scrise pe pagina de gardă: „fără dragoste, cu stimă, salutul meu de arme". Îi cer iertare pentru indiscreţie, dar acest „salut de arme" este unul din cele mai frumoase mesaje pe care le datorez literaturii. Termenul trebuie păstrat. El înnobilează meseria de scriitor (n.a.).

O carte este o chemare. Sunt chemări care rămân fără răspuns. Asta e tot.

Spun aceste lucruri pentru a se înţelege că nu fac din cazul *De două mii de ani* o chestiune personală. Cartea aceasta a fost scrisă pentru a fi pierdută, ceea ce a reuşit de minune. Nu am nimic să adaug, nimic să retractez. „Aşa este jocul", cum zice versul lui Arghezi — şi jocul trebuie lăsat în pace.

Dar scandalul a răscolit fapte şi probleme ce se aşază nu numai dincolo de carte, ci şi dincolo de literatură. Plecată de la un fapt literar, bătălia şi-a descoperit în scurtă vreme obiective politice.

Este aici o flagrantă confuzie de planuri şi puncte de vedere, care nu surprinde şi, cu atât mai mult, nu indignează pe cine cunoaşte legile simple ale culturii româneşti. Confuzia este, în discuţiile noastre publice, aproape o metodă.

Pentru un spectator calm, felul în care o dezbatere de idei se degradează la noi, pierzându-şi liniile directoare şi agăţându-se de două-trei fleacuri incidente, este o distracţie curentă.

Nimic nu e stringent pentru intelectualul bucureştean. El nu judecă pe probleme definite, ci pe oarecari dispoziţii personale, lirice şi confuze. În genere, de oriunde ar pleca, îi este foarte uşor să ajungă acolo unde are chef. Nicio problemă nu este destul de strictă, pentru a-l opri să evadeze. De la o teorie de matematici superioare, va trece în linie directă la schimbarea guvernului.

Obişnuit, cultura noastră de fiecare zi este dominată de două-trei idei nervoase care bântuie o zi, o săptămână sau o lună prin reviste, cafenele şi redacţii, până la uzare sau plictiseală. Sub bătaia lor se aşază, cu voie sau fără voie, orice faptă, orice carte, orice om.

În iunie 1934, la apariţia romanului *De două mii de ani*, ideile ce preocupau verva intelectuală românească erau două: antisemitism*, dictatură. Calitatea ideilor bucureştene este de a fi nu numai nervoase, dar şi exclusive. Ele nu rabdă o trecere pe alt plan decât al lor. De vreme ce întrebările urgente ale conştiinţei bucureştene erau dictatura şi antisemitismul, acestor întrebări, şi nu altora, trebuia să le răspundă inoportuna carte. Astfel, acel volum de 350 de pagini a fost somat să se rostească în diverse chestiuni grave, pentru care era violent tras la răspundere. El a fost supus unui aspru interogatoriu pentru a declara din ce partid este, ce opinie are în chestia constituţională şi cu cine votează. „Cu cine votează", mai ales, aceasta fiind întrebarea românească majoră. (Vezi Caragiale: *Scrisoarea pierdută, Atmosferă încărcată* etc.)

---

* În genere, antisemitismul românesc este o stare de fapt. Din când în când însă se transformă în idee (n.a.).

Din tot ce s-a scris cu acest prilej, numai cîteva articole au plecat de la obiectivele cărții[*]. Restul, un întreg dosar, au vorbit despre democrație, comunism, ortodoxie creștină, fascism, revoluție corporatistă, etc., etc., etc. — tot lucruri capitale, desigur, dar străine de această carte, pe seama căreia erau abandonate din lene, din indiferență sau din vervă, dar în nici un caz din patimă, cum s-ar putea crede, căci ar fi păcat să stricăm acest cuvânt frumos.

Patru luni s-au schimbat peste umărul cărții — răbdător umăr — nenumărate focuri de polemică religioasă, politică și socială care mă onorau nespus, dar nu mă priveau deloc. Nu recunoșteam, în acest măcel, nimic din ce gândisem, nimic din ce scrisesem.

Într-un roman de Virginia Woolf, există un personaj care, scriind biografia romanțată a unui poet, face ca un întreg episod din viața acestuia să se petreacă în insulele Hebride.

„De ce în Hebride? întreabă cineva. Poetul d-tale n-a fost niciodată, acolo".

„Știu. Dar insulele Hebride îmi plac foarte mult".

Am impresia că intelectualul român are și el niște insule Hebride „care îi plac foarte mult" și pe care le plasează, după o geografie fantezistă, unde se nimerește. „Hebridele" lui actuale sunt democrația și fascismul, antisemitismul și revoluția marxistă.

„Dar eu n-am fost niciodată în Hebride!", aș exclama odată cu eroul Virginiei Woolf, dacă n-aș ști că e inutil.

---

[*] Șerban Cioculescu în „Adevărul" și „Revista Fundațiilor Regale", Pompiliu Constantinescu în „Vremea", Octav Șuluțiu în „Reporter", N. Carandino în „Facla", I. I. Cantacuzino în „Criterion" (n.a.).

„Polemica de idei" se face cu obsesii, nu cu adevăruri — și între ele lupta este profund inegală. De aceea nici n-o încerc.

Nu vreau să spun că problema democrației, bunăoară, este fără interes. Nimic din ce e privitor la destinul omului nu este fără interes. Observ doar că nu această problemă era în cauză și nici una din câte au fost arbitrar aruncate în discuție.

Dar e desigur prea târziu pentru a stabili această discriminare. Lucrurile au mers mult prea departe ca să mai încercăm astăzi o readucere a lor la punctul de plecare. A distinge, a limita, a încadra sunt operațiuni de metodă reci și fără ecou, în timp ce a confunda este un seducător procedeu.

Cazul *De două mii de ani* numără câteva irevocabile confuzii.

Le primesc.

UN DOSAR CU PROBLEME

Îmi va fi greu, probabil, mai târziu să evoc atmosfera de incendiu prin care a trebuit să răzbată cartea. Am textele în față — câteva sute de pagini, decupate cu grijă din ziare, reviste și pamflete —, dar, recitindu-le, bag de seamă că au devenit aproape inexpresive. Violența termenilor, brutalitatea injuriei, sălbăticia insultelor se dovedesc azi cu totul sub impresia de mic cataclism ce rămânea pe urma lor în primele zile.

Nici vorbă, ceea ce s-a scris a fost foarte grav. Grav chiar pentru o societate ca a noastră, în care se înjură atât de lesne. Totuși, elementele scrise ale procesului *De două mii de ani* mi se par blajine și politicoase în raport cu elementele sale orale. Furia polemică a fost precedată și întregită de o întinsă campanie verbală; pe străzi, prin cafenele, prin redacții, prin librării, prin cinematografe, prin case particulare, prin instituții publice — rumoare surdă și clocotitoare ca la teatru când din culise se apropie figurația — femei, soldați, popor. Nu știu de unde, nu știu cum, nu știu prin ce subită zguduire morală, s-au trezit câteva voci răzbunătoare, câteva conștiințe pure, câțiva misionari indignați. Exemplul a fost primejdios, căci gustul de asprime morală este una din cele mai irezistibile ispite. Trei zile după apariție, romanul meu avea ridicat înainte-i o divizie de conștiințe intransigente.

Nu vă pot povesti ce a fost. Ar fi prea greu, prea lung, prea complicat. Ca în farsele proaste de cinematograf, prin care circulă o întreagă serie de personaje care nu se știe de unde vin, pe cine caută și ce vor, au răsărit în această încăierare o legiune de tineri pitorești, recrutați din cele mai diverse medii, venind să răzbune cele mai diverse chestii. Organizați pe echipe, împărțiți pe sectoare, distribuiți pe ore de zi și de noapte, băteau străzile și bulevardele în căutare de auditori.

Nu glumesc. Sau, dacă glumesc, nu exagerez. Până la obsesie, pînă la extenuare, până la idee fixă a fost urmărită această carte. Indignarea se hrănea din propria sa substanță, în vid, cu fiecare zi, cu fiecare ceas.

E iritant să lupți cu o carte. Tăcerea ei este apăsătoare. În genere, e iritant să lupți cu cineva care nu reacționează. Orice om care urlă devine ridicol dacă urletul lui cade în gol și atunci, dintr-o exasperare legitimă, e obligat să urle mai departe, să urle mereu, ca să-și acopere propriul său glas.

Numai primul pas spre dezordinea morală e greu: restul vine de la sine, din inerție, din exasperare. O singură minciună te obligă la un întreg sistem de minciuni, o singură invectivă, la o ploaie de invective. Mi-am urmărit zi de zi, în tăcere, combatanții și m-a interesat ritmul deznădăjduit cu care le creștea furia, pînă la forme convulsive. S-ar fi spus că e un concurs de devastări intelectuale, o probă de huliganism moral, o goană după cuvântul cel mai tare, după falsul cel mai violent, după insulta cea mai cruntă. N-a rămas piatră nearuncată, n-a rămas injurie nerostită.

Scriu aceste pagini cu foarte mult calm, fără melancolie şi fără regrete. V-am spus că nu am nimic de răzbunat. Cine a fost vreodată între atîtea focuri nu se poate să le fi primit fără un just sentiment de orgoliu. Nu bănuiţi ce excelent exerciţiu de singurătate este o asemenea întâmplare. Dintr-o dată se restabilesc distanţele, se lărgeşte în jurul tău câmpul de vedere, se detaşează pe un ecran circular siluetele oamenilor — prieteni, cunoscuţi, inamici, camarazi, fiecare verificat în laşităţile, în curajul, în dezertările, în loialitatea şi în compromisurile lui. Este o comedie amplă, cu infinite aspecte, cu involuntare revelaţii, cu scene, fapte, replici şi gesturi pe care niciodată nu le-ai fi cunoscut dacă scandalul n-ar fi aruncat asupra lor o bruscă lumină. Datorez cazului *De două mii de ani* o lecţie de viaţă foarte vie şi foarte complexă. Ea răscumpără un pumn de deziluzii.

Şi mai e un lucru, care mă opreşte să iau în tragic acest război publicistic: cunosc oamenii care l-au purtat. Îi ştiu pe toţi, cu mica lor biografie culturală, cu micile lor aşteptări, cu micile lor combinaţii, cu micile lor şantaje, cu micile lor „pile”, „învârteli”, „chestii”. În şapte ani de gazetărie, am ocupat un bun loc de observaţie în această lume de idealişti, pentru a nu primi astăzi cu un surâs, subita lor criză etică. Pe cei mai mulţi i-am văzut trecând prin faţa biroului meu de la „Cuvântul”, care pentru a-mi cere un articol, care pentru a-şi plasa o notă, care pentru a solicita o critică amicală, fiecare cu un năduf, cu o rugăminte, cu o intervenţie. Îi regăsesc azi cu piatra în mână şi îmi spun că viaţa n-ar avea haz fără ei.

Indignarea lor nu e indignare, adversitatea lor nu e adversitate, entuziasmul lor nu e entuziasm, nimicul lor nu e nimic. Dacă ciocnirea lor cu o carte sau cu un om ar fi o adevărată ciocnire — adică o luare de poziţie, dacă duşmănia lor ar porni de la conştiinţa unor valori adverse, dacă violenţa lor ar fi o reacţiune de gândire, totul ar fi salvat. Dar nimic nu e serios, nimic nu e grav, nimic nu e adevărat în această cultură de pamfletari zâmbitori. Mai ales nimic nu este incompatibil. Iată o noţiune care lipseşte total vieţii noastre publice, pe toate planurile ei: incompatibilul. În cultură, ca în parlament, oamenii se înjură la tribună şi se împacă la bufet. Compromisul este floarea violenţei. Avem de aceea o cultură de brutalităţi şi tranzacţii.

Leon Pierre-Quint, criticul francez care a fost în anul 1933 la noi, a rămas uluit întâlnind la o reuniune intelectuală bucureşteană câţiva comunişti şi cuzişti, membri aceleiaşi grupări. L-am auzit cerându-i explicaţii unui gardist de fier notoriu, pe care îl găsise în tandreţe intelectuală cu un marxist, şi el notoriu[*]. Pierre-Quint nu înţelegea cum e posibilă o asemenea frăţie între doi oameni pe care, teoretic, ar fi trebuit să-i despartă zece lumi. Ţiu foarte bine minte candidul răspuns al celor doi extremişti amici.

„Vedeţi, noi nu sîntem decât prieteni. Asta nu ne angajează la nimic.”

---

[*] Nu vreau să credeţi că e vorba de o fabulă, inventată pentru trebuinţele cauzei. Scena s-a întîmplat întocmai. Cei doi eroi erau Mihail Polihroniade şi inginerul Belu Silber, unul militant de extremă dreapta, celălalt de extremă stângă (n.a.).

Acest „decât" este un breviar de psihologie bucureşteană. El explică foarte multe lucruri, el scuză totul.

„Comment, ça ne vous engage a rien? Mais un seul geste engage, Monsieur".

Leon Pierre-Quint se înşela. Pe oamenii aceştia nu-i angajează cu adevărat nimic: nici ura nici iubirea, nici viaţa, nici moartea. Orice fac, orice spun rămâne mereu undeva, într-un colţ de conştiinţă, un zâmbet care anulează ce au făcut, retractează ce au spus. Rigoarea, sub orice formă, nu este de resortul lor. Sunt nişte oameni liberi. Poate singurii oameni liberi din Europa, căci faptele nu-i leagă, iar ideile nu-i obligă.

Iată de ce atacurile cele mai sălbatice nu mă emoţionează. Simt dincolo de ele renghiul, chiulul, indiferenţa şi, cel mult, enervarea. Vor trece. Totul trece în această piaţă intelectuală, totul trece fără urmă, fără consecinţă, fără memorie. Ăştia sunt oamenii...

Să-i lăsăm şi să revenim la „probleme". Nu cred că va fi prea greu. Dosarul meu cuprinde, e drept, nenumărate piese fulminante, dificil de mânuit. A le desface una câte una, a le cerceta „la rece" şi a încerca să degajezi din praful lor de puşcă „ideea" este o întreprindere plină de primejdii. Din fericire însă în acest dosar de 500 de pagini tipărite, ideile nu abundă. Sunt vreo două-trei, înecate într-un ocean de invective. Poate că n-ar fi lipsit de interes — şi în niciun caz lipsit de farmec — să le reproducem pe toate.

Voi fi însă silit, din cauza abundenţei de materie, să nu opresc aici decît textele optime şi

accentele superlative ale dezbaterii. Ele vor indica nivelul ridicat al preocupărilor şi abuzul general de talent şi spirit pus în slujba lor.

E poate prima oară când, în viaţa publică românească, se înregistrează o unanimitate de cuget şi simţiri. Mai mult chiar: o unanimitate de vocabular. Erau momente în care nu se mai deosebea cine vorbeşte: „Adevărul Literar" sau „Apărarea Naţională"? „Porunca Vremii" sau „Viaţa Românească"? Gazetele sioniste întindeau o mână fraternă ziarului d-lui Cuza, revistele marxiste se înţelegeau de minune cu cele huliganice, dreapta şi stânga, democraţii şi reacţionarii, antisemiţii şi revizioniştii — toată lumea, în sfârşit, cunoştea un singur duşman, denunţa o singură crimă. În plus, făcând legătura între redute si tranşee, se mai zbătea pe străzi un mic cotidian de 5 parale, care devenise monitorul meu oficial, publicând zilnic scurte buletine de pe câmpul de luptă.

Doamne! Ce nu s-a spus? Fiecare articol era o sentinţă de curte marţială, fiecare băiat de redacţie un justiţiar. N-au lipsit nici chemările la ordine, nici condamnările la rug, nici îndemnurile la asasinat[*]. Le-am strâns pe toate, liniştit, cu hotărârea de a înrăma pasajele decisive şi de a le expune mai târziu în camera mea, în jurul mesei de scris. E o lectură care stimulează gustul de a trăi.

Îmi pare rău că nu pot transcrie totul. Caut însă printre documentele dosarului o pagină care să rezume cât mai mult şi să cuprindă, dacă nu toate injuriile — ceea ce ar fi greu, cel puţin toate problemele. Ezit între câteva texte, dar până la urmă cel mai sintetic mi se pare următorul. Are avantajul de a fi apărut în „Viaţa românească" şi de a adăuga deci, furiei juvenile cu care a fost scris, prestigiul bătrânesc a 26 ani de glorioasă apariţie. Iată-l:

---

[*] „Dar îţi voi dovedi, Mihail Sebastian, că tu nu ai voie să-ţi asumi nici măcar dreptul la respiraţie, nicidecum acela de-a scrie... căci trebuie curăţită literatura de oameni ca tine, Mihail Sebastian". („Credinţa", anul II, nr. 171) (n.a).

ÎNTRE UMILINŢĂ ŞI IMPERTINENŢĂ

Mihail Sebastian era un domn publicist de la ziarul ortodox-reacţionar „Cuvîntul" de o neobişnuită insolenţă. Se declara pe vremuri, triumfător, „burghez", adora pe ţârcovnicii de-acolo (G. Racoveanu, Nae Ionescu), dădea lecţii de naţionalism intransigent, scuipa pe democraţie şi drepturile omului etc.

Spre stupefacţia noastră, aflăm că acest luptător întru Christos, Rege şi Naţiune este un tânăr... evreu pe nume Iosif Hechter, de prin bălţile Brăilei.

Factura sa intelectuală era eminamente huliganică. Argumentele subtile ale profesorului său Blidariu se transformă la Hechter în aluzii cu otgonul, jocul pe muchii de cuţit în tânguire nătângă. Când un evreu se nimereşte prost şi renegat, apoi să ferească Dumnezeu...

De la impertinenţa de odinioară, Mihail Sebastian a trecut la o umilinţă dostoievskiană...

Grupul de la „Cuvântul" a trecut cu arme şi bagaje în tabăra antisemită.

Trebuia Iosif Hechter să se retragă?

Evident că da. Totuşi, Iosif Hechter a rămas. A mai primit şi o lovitură de picior la spate: prefaţa profesorului Nae Ionescu la romanul ultim De două mii de ani, unde se fundamentează cu argumente teologale existenţa antisemitismului.

Îl dai afară pe uşă şi el vine pe fereastră?

Iată-l: impertinent şi umil, înjurând şi lingând mâna care l-a lovit...

Cazul „moral" poate n-ar interesa: evreu huliganic, izgonit de la o tabără antisemită, făcând plecăciuni pentru loviturile primite...

Dar romanul este lipsit total de talent şi de limbă românească: „taie iarba cu secura", şi alte urâciuni. Nimic fluid. Totul scorţos, împăiat ca un animal vânat, dezgustător prin pretenţii, sfertodoct în idei, stupid ca semnificaţie. Acesta e romanul *De două mii de ani* al d-lui Mihail Sebastian.

P. NICANOR & Co.

Trebuie să admiraţi excepţionalul spirit de sinteză cu care „Viaţa românească" rezumă în aceste 36 de rânduri tot ce s-a spus, denunţat şi discutat în cinci luni. Nu lipseşte nimic: nici gravul delict al colaborării mele la „Cuvântul", nici crima de a fi cerut o prefaţă profesorului Nae Ionescu, nici oroarea de a o fi publicat, nici trădarea mea de neam, nici atentatul meu împotriva democraţiei...

Îi sunt recunoscător bătrânei reviste că a ştiut să adune într-un singur pumn atâtea idei, simplificându-mi munca.

Să procedăm însă metodic şi să numerotăm „problemele". Sunt, dacă nu mă înşel, trei probleme principale şi câteva conexe.

1) O problemă antisemită („...factura sa intelectuală era eminamente huliganică").

2) O problemă democrată („...scuipă pe democrație și drepturile omului etc.”).

3) O problemă gramaticală („...romanul este lipsit total... de limbă românească”).

Aceste trei chestiuni formează punctele cardinale ale dosarului. Ele au condus și orientat cazul *De două mii de ani*, grupând în trei mari cicluri ideile, conflictele de conștiință, textele, anecdotele, oamenii...

Voi lăsa deoparte „ciclul problemelor de gramatică”, deși a cunoscut un răsunător succes de presă. Câțiva mari stiliști și-au spus cuvîntul[*].

Să ne păstrăm atenția exclusiv pentru problemele supreme...

---

[*] Vezi pentru detalii *Anexa I*, de la sfârșitul volumului, pag. 155 (n.a).

„PRIMUL ROMAN RASSIST ROMÂNESC”

> „Cartea cuprinde puternice accente antisemite. În gândire, în metoda filozofică, în notații psihologice — găsim cele mai autentice documente rasiste. Sunt fragmente parcă luate direct din Alfred Rosenberg.
>
> Ne aflăm, deci, in fața unui caz de evreu devenit antisemit. Cazul este, orice s-ar spune, senzațional.”
>
> („Adevărul literar”, anul XIII, nr. 713, 5 VIII 1934)

Textele pentru care *De două mii de ani* a devenit un „roman rassist”, iar autorul său un periculos „renegat'„ sunt puține. Cam 16 rânduri de tipar, culese dintr-o carte de 350 de pagini. Aceste texte au circulat din mână în mână, de la cronicar la cronicar, subliniate cu litere de foc și denunțate indignării unanime. Lectura cărții ajunsese inutilă, de vreme ce rândurile criminale fuseseră expropriate și zvârlite în domeniul public, pradă curiozității generale și simțului obștesc de onoare.

După cum, din complexul unei crime, nu ajung pe masa judecății decât corpurile delicte — un cuțit însângerat, o sticluță cu otravă, un revolver descărcat, tot astfel din această subversivă carte n-au ajuns în discuția publică decât câteva fraze. Sunt corpurile mele delicte.

Mi-e foarte greu să le discut. Aș putea răspunde că sunt toate, fără excepție, falsificate — unele direct în cuprinsul lor material, altele în sensul și spiritul lor. Nu voi spune că aceste falsuri mă indignează. Nu am „indignarea facilă". Am cunoscut în profesiunea mea de ziarist atâția visători și atâția martiri, încât mi-am tocit, în tovărășia lor, fibrele revoltei morale. Dar, în cazul de față, s-a procedat cu o așa de radicală lipsă de scrupule, încât de multe ori ezitam între dezgust și amuzament. Ba chiar am avut și un moment de melancolie — singurul — în ziua în care d. Petre Chiricuță, intervenind și d-sa în dezbatere, a măsluit alte două-trei fraze, pentru a-mi demonstra, iar și iar... renegarea[*].

Cu un dram de vervă și un car de rea-credință, ce nu se poate dovedi? Totul, absolut totul.

A cita un text este o operație de răspundere intimă. Alte sancțiuni decât propria ta conștiință — când dă Dumnezeu să fie — nu există. Iar când nu dă Dumnezeu, libertatea ți-e întreagă și abuzul inocent. Ștergi un cuvânt, suprimi o paranteză, greșești o virgulă și iată că nefericita pagină care ți-a picat în mâini spune exact ce ai vrut tu să spună.

Jocul acesta n-are limite. Oricine poate dovedi orice, plecând de la nu importă ce text. Dacă vreți și dacă vă amuză, vă pot găsi în *Eneida* lui Virgiliu hexametri despre revizuirea Tratatului de la Versailles, iar în *Infernul* lui Dante terține despre

---

[*] Vezi *Anexa* II. (n.a).

stabilizarea monetară. E o chestiune de punct de vedere, iar punctele de vedere sunt niște animale docile, care merg unde le duci.

O carte este un lucru organic în care fiecare detaliu este luminat de contextul său, fiecare pagină condiționată de întregul cuprins, fiecare afirmație precizată de nuanțele ei. Nimic mai lesne decât să o ciuntești măcelărește, cu toporul.

Evreii sunt deprinși cu asemenea procedee, căci toate cărțile lor au fost în toate vremurile măcelărite spre a spune diverse lucruri monstruoase. Arma antisemită cea mai gravă n-a fost nici revolverul, nici piatra, ci cu totul alta: citatul. Nu cu citate s-a dovedit omorul ritual? Nu cu citate au dovedit d-nii Cuza și Codreanu că neamul lui Israel se hrănește cu sânge de creștin?

De ce nu s-ar dovedi tot cu citate că *De două mii de ani* este un roman rassist, iar autorul său un feroce antisemit?

Singurul lucru nou este că între mânuitorii de citate se găsesc acum și evrei, ceea ce dovedește că au învățat oarecari lucruri de la adversarii lor huligani.

În ce mă privește, n-am nimic de răspuns corpurilor delicte de *lèse*-iudaism. Țiu foarte mult să evit orice cuvânt tare, căci s-au aruncat prea multe în acest nefericit caz, dar cred că cine nu este nici imbecil, nici de rea-credință va găsi în *De două mii de ani* răspunsul. Singurul posibil.

*

„Renegat" și „antisemit" pentru unii, romanul *De două mii de ani* este numai „asimilist" pentru alții. D. Șerban Cioculescu vorbește despre

„setea de asimilare ce animează romanul”[*]. Puţin înainte, d. Pompiliu Constantinescu formulase altfel aceeaşi idee: „D. Sebastian este ce se cheamă un asimilist”[**].

Afirmaţia mi se pare gravă şi — în măsura în care pot avea o opinie despre cartea mea — inexactă. Nu e vorba să polemizez cu d-nii Cioculescu şi Pompiliu Constantinescu, de care mă leagă o veche stimă intelectuală. În plus, le datorez recunoştinţa de a fi vorbit calm şi autoritar într-o învălmăşeală în care atâta lume şi-a pierdut capul.

Dar sunt convins că a cugeta asupra raporturilor dintre spiritul iudeu şi spiritul local nu este, nu poate fi un act de profesiune asimilistă.

Cred de altfel, cu toată tăria, că un scriitor nu poate fi „asimilist”. Acest lucru l-ar anula în însăşi fiinţa lui. Scrisul este un act de prezenţă — asimilismul un act de evaziune.

Mai grav decât o sinucidere, el e o mutilare.

Acest lucru este just nu numai pentru evrei, dar pentru toată lumea. Urmăresc bunăoară cu un viu sentiment de compasiune şi de satisfacţie situaţia grecilor, a bulgarilor şi a polonezilor din mişcările noastre de dreapta. Excesul lor convulsiv de „credinţă” nu le va acoperi niciodată viciul de origină.

Totuşi, comedia asimilistă este nesfârşit mai apăsătoare pentru evrei. Un grec care renunţă la neamul lui face cel mult o bună afacere. Un evreu făptuieşte însă o trădare. *Căci e mult mai greu să fii evreu* şi sentimentul de a fi fugit de unde „e greu” anulează nu numai rădăcinile orgoliului tău personal, dar şi orice putinţă de a crea.

Mă feresc să fiu patetic şi de aceea nu judec asimilismul sub aspectul său moral. Nu voi spune nici că este odios, nici că este laş. Asemenea cuvinte — şi altele mult mai tari — le-am primit eu însumi şi ştiu cât de uşor se pot arunca[*]. Asimilismul însă, onorabil sau dezonorant, creează un grav complex de inferioritate, care este un pas spre disoluţie, spre sterilitate, spre moarte.

Sunt convins că a minţi este un fapt foarte grav, cu riguroase pedepse interioare. El îţi ia nu dreptul, dar posibilitatea organică de a-ţi mai trăi cu sinceritate viaţa şi de a mărturisi adevărul. Cu ce ar putea răscumpăra asimilismul groaznica minciună iniţială la care te obligă şi sub care te striveşte?

Nu-i cer vieţii decât dreptul de a o privi cu totală sinceritate în faţă. Acest lucru, astfel spus, poate părea grandilocvent sau pretenţios. Nu mă interesează. Vi-l repet şi îl menţin. De aceea scriu. De aceea sunt.

*

Nu e mai puţin adevărat că în faţa valorilor iudaice se ridică o serie de valori locale — româneşti în România, franceze în Franţa, germane în Germania. A confrunta aceste două cicluri paralele de valori, a le gândi, a încerca să stabileşti relaţii între ele este, mi se pare, o obligaţie interioară dintre cele mai normale.

Există oare un scriitor evreu prin origine şi francez, german, italian sau maghiar prin cultură şi formaţie care să nu-şi pună această problemă?

---

[*] „Revista Fundaţiilor Regale," anul I, nr. 10, octombrie 1934.(n.a)

[**] „Vremea", anul 7, nr. 347, 22 iulie 1934 (n.a.).

[*] „...lichea, ticălos, dejecţie a ghetoului evreiesc..." (I. Ludo) (n.a.).

Jakob Wassermann scria încă din 1920, când hitlerismul nu exista, o carte plină de lucidă tristeţe: *Mein Weg als Deutscher und Jude.* Acest dublu drum, orice evreu trăit într-o altă cultură decât cea ebraică sau idiş trebuie să-l parcurgă şi să-l gândească — Ludvig Lewisohn în America, Benjamin Crémieux în Franţa, F. Aderca în România.

De două mii de ani nu este în cultura românească prima carte care să fi formulat această dramă. L-aţi uitat pe Ronetti-Roman? L-aţi uitat pe Ion Trivale?

Ce e ciudat este că amândoi rezolvau dificultăţile la fel de simplu: prin asimilism. *„Manasse"* este o limpede pledoarie asimilistă. Lea să se mărite cu Matei Frunză, Lazăr să se însoare cu Natalia Frunză — şi problema s-a terminat.

Astăzi, după atâtea decenii, *Manasse* rămâne o admirabilă piesă de teatru, dar soluţia lui Ronetti-Roman pare mai puerilă şi mai tristă decât oricând.

Cât despre Ion Trivale, după ce a definit în „Noua revistă română" noţiunea de „a fi român", s-a dus să moară pe front, în fruntea plutonului său. Îşi închipuia, murind cu capul pe mitralieră, că moare român. S-a înşelat. În 1930, se dezvelea la Predeal un monument al scriitorilor căzuţi în război, şi numele lui Ion Trivale nici nu era pomenit. Nici moartea nu l-a „asimilat" pe Iosef Netzler pământului pentru care a murit.

Nu e prima oară când evoc această moarte de două ori tragică[*]. Ar trebui să li se vorbească mereu tinerilor evrei din România despre acest Ion Trivale, a cărui întreagă viaţă a fost un îndârjit act de adeziune la realităţile româneşti şi a cărui moarte a fost o frumoasă inutilitate.

Umbra lui Trivale închide irevocabil poarta iluziilor asimiliste. Dar nu şi poarta oricărei înţelegeri. Evreu fiind şi rămânând evreu, vei încerca totuşi să-ţi defineşti locul în societatea şi în cultura românească faţă de care obligaţiile tale sunt cu atât mai pasionante cu cât nu mai păstrezi nici o iluzie.

Am crezut acest lucru înainte de a fi tipărit *De două mii de ani.* Îl cred şi astăzi, după toate câte s-au întîmplat.

---

[*] Am scris despre Ion Trivale în „Cuvântul", antisemit şi hitlerist, din noiembrie 1933 (n.a.).

„IUDA TREBUIE SĂ SUFERE”

> ...are foarte multe lucruri de cucerit — şi le va cuceri. Dar are unul de pierdut, şi pe acesta nu ştiu dacă va izbuti să-l piardă. Are de pierdut obişnuinţa de a suferi, are de pierdut vocaţia pentru durere.
>
> (*De două mii de ani*, pag. 327)

„Iuda trebuie să sufere”, formula d-lui Nae Ionescu, a făcut repede populară una din paginile romanului: aceea care vorbea despre „obligaţia iudaică de a suferi”.

Era o afirmaţie cu multe riscuri, căci pe temeiul ei cronicarii ingenioşi puteau construi o serie de consecinţe antisemite. Ceea ce s-au şi grăbit să facă.

Dacă suferinţa lui Israel este congenitală, dacă ea face parte din structura rasei, nu-i aşa că antisemitismul devine necesar? Nu-i aşa că îl justifici, îl aprobi şi — cum spunea „Viaţa românească” — îl „fundamentezi”?

Nu ştiu dacă acest raţionament foarte logic e o glumă polemică sau o prostie sinceră. Ştiu însă că este o înfiorătoare confuzie. Eu vorbeam despre o suferinţă metafizică, nu de una politică. Mă refeream la o dramă spirituală, nu la una publică. Acestei drame, pe acest plan, nu-i găseam într-adevăr niciun sfârşit, niciun remediu. Dar e o dramă care n-are absolut nimic de-a face cu dreptul de vot al evreilor sau cu regimul lor în universităţi, cu bunul lor trai sau cu prostul lor trai. E ceva cu desăvârşire independent de condiţiile în care trăiesc, ceva care depăşeşte dreptatea sau împilarea, egalitatea sau persecuţia, pâinea sau mizeria.

Nu spun că această dreptate, egalitate şi pâine sunt fără importanţă. Nu pretind că a lupta pentru cucerirea lor este inutil. Nu susţin că *în această ordine de fapte* nu există soluţii.

Cred însă că aceste soluţii nu sunt, în ultima analiză, esenţiale. Cred că ele nu vor merge niciodată până la rădăcina dramei. Nu pentru că n-ar fi eficace, ci pentru că operează pe alt plan, în altă direcţie, cu altă semnificaţie.

*

Există soluţii pentru drama politică evreiască? Probabil. Evreii au un partid, o uniune şi câteva organizaţii, care se ocupă cu găsirea lor.

Poate că nu este himeric să nădăjduieşti că într-o bună zi existenţa acestui neam va fi scutită de adversităţile care o înveninează azi. Cu puţin curaj şi cu puţină exagerare, îţi iei libertatea de a crede că această zi va răsări cândva şi în România. E o speranţă naivă, dar nu absurdă. Românii din America sunt foarte buni americani, deşi au rămas cu o admirabilă tenacitate români păstrându-şi şi limba, şi folclorul, şi tradiţiile familiale, şi legăturile cu comunitatea românească. Nimeni nu-i învinovăţeşte de a forma la Cleveland sau la Ohio un „stat în stat”. Ne este deci îngăduit, sprijiniţi pe acest exemplu, să aşteptăm cu răbdare un timp care să lichideze şi la noi definitiv ceea ce profesorul Nae Ionescu numea, încă în martie 1928, *„o politică de huligani, agitatoare, aţâţătoare şi oprimantă”*. Timpul care a adus, orice s-ar spune, în mai puţin de o sută de ani, mai multă dreptate în această ţară dând libertate ţiganilor robi, pământ ţăranilor iobagi şi oarecare vagă omenie în fabrici şi mine va aduce cândva şi acestor evrei, pradă tuturor diversiunilor de stat, un dram de linişte.

„Timpul” este desigur o soluţie înceată, iar „cândva” un termen nesigur. Nu există alte soluţii mai grabnice, mai radicale, mai active? Ba da. Există soluţia sionistă şi — la polul opus — soluţia marxistă. Amândouă au fost enunţate în bătălia *De două mii de ani*. Amândouă se cunosc.

Pentru sionişti, drama evreiască se termină odată cu reclădirea statului iudeu în Palestina. Suferim azi pentru că suntem în exil. Nu vom mai suferi mâine, pentru că vom fi reintegraţi istoriei noastre naţionale. E un punct de vedere impresionant, care răspunde celor mai vechi nostalgii iudaice. E în acelaşi timp o experienţă de viaţă capitală.

Pentru marxişti, lucrurile sunt şi mai simple. Drama evreiască n-are de ce să se termine, pentru bunul motiv că... nu există.

Există în lume o singură dramă şi aceea este „lupta de clasă”. Evreii — şi anume numai evreii proletari şi săraci — suferă întâmplător, din cauza suprastructurii burghezo-capitaliste care, de câte ori se află în criză, loveşte în ei, după cum loveşte de

altfel în întreg proletariatul*. Când va dispărea această suprastructură, va dispărea şi suferinţa evreilor.

Nu discut aceste soluţii. Ele pot fi juste, fiecare în parte sau amândouă laolaltă. Presupun că sunt excelente şi că prin realizarea lor problema evreiască va lua sfârşit, înţelegând prin „problema evreiască” complexul economic, politic şi juridic al antisemitismului. Presupun că sionismul sau marxismul sau orice alt sistem, dacă vreţi, va izbuti să suprime total persecutarea evreilor, sărăcia lor, pribegia lor, întreg lanţul de nefericiri care i-a gâtuit în două mii de ani. Şi, presupunând acest norocos şi radical deznodământ, mă întreb dacă drama iudaică nu rămâne totuşi intactă...

*

Evreii sunt un neam tragic.

De ce? Nu ştiu de ce. Pentru aceleaşi motive pentru care elveţienii sunt un neam placid. E o chestiune de destin, de vocaţie, de necesitate intimă. E, mai ales, o realitate care îşi depăşeşte explicaţiile.

Un marxist nu va înţelege acest lucru, el care vede lumea în raporturi simple, schematice şi reductibile la o singură cauză. Unde începe ireductibilul, acolo se sfârşeşte câmpul de vedere marxist, îmi dau deci seama că cel puțin pe acest front înțelegerea este exclusă.

---

* „Recunoscând lupta de clasă ca o realitate a vieţii — pentru «Cuvântul liber» nu există Iuda, nu există neam evreiesc. Există exploatatori şi exploataţi. Exploatatorii — români, evrei, greci, turci, armeni etc. — sunt totdeauna exploatatori. Exploataţii — români, evrei, greci turci, armeni — sunt totdeauna exploataţi. Muncitorul evreu trăieşte aceeaşi viaţă mizerabilă ca şi muncitorul român. Exploatatorul evreu încasează aceleaşi beneficii injuste ca şi exploatatorul român”. („Cuvântul liber”, nr. 44, septembrie 1934) (n.a.).

Faptul de a gândi prin „imponderabile", de a vedea adică lucrurile direct în ceea ce ele scapă unui sistem mecanic de cauze este susceptibil de cele mai savuroase ironii. Se poate glumi la nesfârşit pe tema asta, şi s-a şi glumit*.

Evreii sunt un neam tragic. Cred în acest adevăr, oricât ar fi el de trist, de obositor sau de primejdios. Desigur, ar fi mai comod şi mai plăcut şi pentru ei, şi pentru toată lumea să fie un neam vesel, nostim, bine dispus şi hazliu. Viața ar fi un chef permanent dacă globul n-ar fi populat decât de domnii Ion Pribeagu şi I. Ludo multiplicați în două miliarde de exemplare. Din nefericire, există oameni tragici şi există neamuri tragice. Există anumite sensibilități înclinate spre dramă, anumit climat moral care adăposteşte şi fecundează rădăcinile amare ale vieții.

Lucrurile şi faptele nu spun nimic prin ele însele. Aceeaşi întâmplare poate fi o farsă sau o tragedie, după omul care o trăieşte. Nu lucrurile sunt măsura noastră, ci noi măsura lor. Sunt oameni sterpi sau indiferenți sau insensibili care trăiesc în vecinătatea catastrofelor fără să le vadă. Sunt alții care simt din depărtare, după un semn, după o umbră, după un nimic, apropierea dramei. Pe unii, un măcel sau un naufragiu îi lasă cum i-a găsit, fără să le fi clintit nepăsarea. Pe alții, o îndoială, o întrebare, o amintire îi devastează. E altă rezonanță, alt material uman, altă temperatură.

Iudaismul este în fața existenței o poziție tragică. Nu prin istoria lui zbuciumată, ci prin lumina pe care o proiectează asupra acestei istorii, prin rezonanța pe care i-o dă. Mă întreb dacă, pe umerii altui popor, aceeaşi istorie de masacre şi incendii n-ar fi cântărit mai uşor.

E în iudaism o tensiune în stare să dea celui din urmă fapt un sens dramatic.

Conştiința iudaică închide în sine o antiteză pe care nu o va rezolva vreodată, pe care în orice caz până azi n-a rezolvat-o. Ea întruneşte, într-un paradox fără soluție, inteligența în formele ei cele mai reci şi pasiunea în formele ei cele mai despletite. Cerebral şi patetic, iudaismul oscilează între luciditatea şi febra lui, una exasperată de vecinătatea celeilalte, una încercând să o anuleze pe cealaltă, amândouă prinse într-o luptă care nici nu le suprimă, nici nu le împacă, E un popor de critici şi de vizionari. Contrazicerea acestei duble vocații nelinişteşte întreaga lor viață, întreaga lor cultură. Critici prin facultatea lor excepțională de abstracție, vizionari printr-un simț direct al misterului. Tot ce se spune despre evrei este contradictoriu, pentru că se referă când la un pol, când la altul al structurii lor.

Sunt evreii sceptici? Sunt, desigur.

Sunt ei misionari şi profetici? Nici vorbă. O spune toată lumea.

---

* „Imponderabil se cheamă ceva ce nu se poate spune — nu că ar fi un lucru de ruşine, dar pentru că nu ştii cu ce să începi. E un fel de ă—ă—ă — în vorbă şi gând, care, în desperare de cauză, se refugiază în gesturi cu mâna. Ori cu pumnul. Vrei să spui ceva, îți stă vorba pe limbă, dar nu poți s-o emiți. De aceea, boul nu vorbeşte, ci rage nu pentru că ar avea limbă groasă, ci fiindcă mintea şi sufletul îi sunt pline numai de imponderabile. Im-pon-de-ra-bi-le !" (I. Ludo, *Iuda trebuie să sufere, pentru că e suferind*, pag. 23. Editura Adam. 96 pagini, 20 lei). Vezi *Anexa III* (n.a.).

Cum se împacă atunci profunda lor îndoială cu arzătoarea lor credință? E un val de profetism care străbate istoria iudaismului, proiectând mari umbre fantastice de-a lungul ei și e, în același timp, în sens opus, o continuă rezistență raționalistă și abstractă. Această permanentă tensiune între o sensibilitate tumultuoasă și un simț critic neîndurător este rana vie a iudaismului, e nervul său tragic. Sinagoga însăși crește deasupra acestei contraziceri violente, sinagoga mistică și talmudică, bătută de mari vânturi interioare și înclinată spre severe exerciții logice.

Sunt evreii un neam orgolios? Evident. Antisemiții o spun și evreii o confirmă. Sunt într-adevăr orgolioși. Și totuși nici un popor nu s-a biciuit pe sine însuși cu mai multă sălbăticie, nici un popor nu și-a mărturisit cu mai multă cruzime păcatele reale sau imaginare, nimeni nu s-a pândit mai aspru și nu s-a pedepsit mai rău.

Profeții biblici sunt cele mai năprasnice voci care au răsunat vreodată în lume. Prin ce efort de umilință un popor orgolios suportă asemenea flagelări?

Și nu e aceasta ultima contradicție a spiritului iudeu. Abstract și pasionat, mistic și sceptic, orgolios și umil, el cunoaște o altă dramă, la fel de ascuțită: a singurătății.

Se vorbește mereu de solidaritatea evreiască. E o realitate. Se vorbește, în același timp, de individualismul evreiesc. E și acesta o realitate. Dar cum trăiesc ele împreună? Ce punte leagă și face posibilă existența simultană a două direcții sufletești atât de ostile?

Evreul e un om singur. Îl duce spre singurătate orgoliul lui, luciditatea, îndoiala. Și totuși e în el un sentiment de participare la forțele colective, sentiment ce animează toată istoria evreilor. Un om, unul singur este un întreg univers. Și pe urmă, în același moment, un om singur nu este nimic.

Mă gândesc la alarma cu care se așteaptă seara în sinagogile de provincie strângerea unui grup de zece evrei pentru rugăciune. Trebuie neapărat zece, cel puțin zece. Lipsește unul singur și ceilalți nouă sunt neputincioși, dezarmați: Dumnezeu nu-i ascultă. Dar când sunt zece, e tot poporul acolo.

Pretutindeni în iudaism bănuiesc efortul de a trece de la „eu” la „noi” și drama de a nu putea niciodată realiza deplin această trecere.

Iată, acestea sunt antinomiile spiritului iudeu. Pe adversitatea lor, pe violența lor interioară, iudaismul trebuie să existe, să creeze și... să sufere. Întreaga lui istorie nu e poate decât o încercare desperată de a găsi linia de mijloc între pasiune și inteligență, între mistică și îndoială, între orgoliu și umilință, între solitudine și colectivitate.

E posibilă această linie de mijloc? E posibil acordul atâtor drumuri contrarii? Nu știu! Ceea ce știu însă e că în mai multe mii de ani — nu în două mii, ci în toate miile de ani ale existenței sale — iudaismul n-a izbutit să facă pace între marile sale adversități interioare. Dacă ele sunt ireductibile, Iuda va suferi, „Iuda trebuie să sufere”.

Are antisemitismul vreun raport cu această tragedie? Poate da. Dar un raport cu totul exterior și neesențial. Este un fel de „lege a celei mai mici rezistențe”, care canalizează spre evrei diversiunile de ură ale organismelor în criză. Rând pe rând, biserica, feudalismul, burghezia, în ceasurile lor de descompunere, au îndreptat momentan spre evrei forțele latente ce le subminau. Dar nu acest antisemitism determină tragicul iudaic. Îl alimentează, dar nu-l explică și nici nu-l provoacă. El rămâne la periferia suferinței evreiești, care își are autonomia ei spirituală.

Prin ce sunt tragice misterele dramatice ebraice? Prin antisemitism? Dar nici nu există acolo. Prin ce e tragică drama lui Anski, Dibuk? E o dramă *între evrei*, fără nici un ecou din afară. Nu e vorba nici de pogromuri, nici de *numerus clausus*, nici de d-nii Cuza și Codreanu — și este totuși o cutremurătoare tragedie iudaică, arzând în propriile ei flăcări.

V-ați gândit vreodată că, momentele de cea mai înaltă tensiune ale dramei sale, neamul lui Israel le-a trăit sub profeți? Mi se pare că hitlerismul nu exista pe atunci. Și cred că într-o bună zi, nu prea depărtată, va înceta să existe. Dar „Iuda" va continua să sufere. Cine vrea să râdă de acest lucru are toată libertatea. Cine poate să râdă e în plus un om fericit[*].

Trebuie să întârziem asupra simțului comic la evrei și să observăm că nici el nu e altceva decât o altă formă a sentimentului tragic? E nevoie să vorbim despre sensul ideii de umor, despre grimasă, despre satira care se întoarce înapoi, ca un glonte ricoșat, și ne lovește tot pe noi?

Sunt lucruri cunoscute. Șalom Alehem, Marc Chagall, Charlie Chaplin au dus în literatură, în plastică și în pantomimă această tristă cruzime a râsului evreiesc. Ea nu păcălește pe nimeni și nici pe noi.

*

Scriam în *De două mii de ani*:

„Adversitatea lor, a antisemiților, ar fi la urma urmelor suportabilă. Ce ne facem însă cu adversitatea noastră, cu propria noastră adversitate?

Cu ei ne vom împăca poate — cine știe? — într-o zi. Cu noi, însă, când?"

Când? Probabil, niciodată.

Nici revoluția marxistă, nici sionismul nu vor ajunge până aici. E un punct de foc, pe care nu-l vor surprinde și pe care, mai ales, nu-l vor suprima. Toate victoriile sunt posibile, în ordine politică, economică și socială. Sub toate aceste victorii însă va rămâne probabil aceeași ireductibilă „vocație pentru durere".

Este acesta un destin deprimant? Nu cred. E un destin mare, de zbucium și de neliniște care aruncă umbre și lumini până departe, în fundul veacurilor.

Popoarele fericite n-au istorie, spunea cineva. Poate că au, dar n-o simt, n-o trăiesc, n-o transfigurează. Fecunditatea și durerea merg mereu împreună și însuși faptul de a da viață este un fapt de suferință.

„Iuda trebuie să sufere" înseamnă probabil „Iuda trebuie să creeze". De ce vorbiți despre „frig" și „întuneric"?

---

[*] „Ce poți să faci ? Dacă trebuie, trebuie. Așa-i, pesemne, scris de la Dumnezeu. Să sufere. Iuda trebuie să sufere. Nu din pricina oamenilor, care vai de mine, nu sunt nici răi, nici nedrepți, ci fiindcă așa trebuie. Oricât de buni și drepți am fi cu Iuda, oricât de drăguț ne-am purta cu el și cu ai lui — el tot va suferi, până în adâncul veacurilor. Pupă-l ori bate-l, e totuna la el. Va plânge și așa, și așa." (I. Ludo. *Iuda trebuie să sufere* etc. pag. 50) (n.a).

DESPRE ARTA DE A FI ÎN ACELAŞI TIMP REACŢIONAR ŞI BOLŞEVIC

> „Scuipă pe democraţie şi drepturile omului...”
>
> „Viaţa Româneasca”.
>
> „Insultă siguranţa naţională şi sentimentele patriotice.”
>
> „Porunca vremii”

De două mii de ani nu este numai, cum s-a văzut până acum, un roman rassist şi renegat, ci, în plus, un roman reacţionar şi bolşevic. „Reacţionar” pentru „Adevărul literar”, „Viaţa românească”, „Şantier” etc, — „bolşevic” pentru „Apărarea naţională”, „Porunca vremii” etc.

Este un „exces de onoare”, cum se spune în *Cidul* lui Corneille, care mă emoţionează. Iată-mă realizând într-o singură carte un fel de „uniune naţională” între extrema dreaptă şi extrema stângă, un fel de „front comun” între burghezie şi proletariat.

Se procedează şi aici — evident! — tot cu citate. O serie de citate „reacţionare” pentru „Adevărul literar” — şi altă serie de citate, „bolşevice” acestea, pentru „Apărarea naţională”.

Îmi iau şi de astă dată libertatea de a nu le răspunde.

Ca şi pentru „citatele antisemite”, cred că simpla lectură a cărţii ajunge ca să restabilească adevărul. Iar dacă nu ajunge, cu atât mai rău pentru carte. V-am spus că n-am de gând s-o apăr. Mă interesează doar să lămuresc anumite fapte *în afară* de carte şi să discut câteva atitudini *în afară* de literatură. Ele au fost pierdute în toiul luptei când de un bătăuş, când de altul, şi nu e rău să le adunăm azi la lumină.

Bunăoară această chestiune a democraţiei şi a reacţiunii. O găsesc în „dosarul cu probleme”, atacată pe mai multe zeci de pagini.

Oricât ar fi ea de străină romanului, prilejul de a explica un punct de vedere şi o poziţie nu vreau să-l pierd. Nu e pentru întâia oară când mă aflu la mijloc, între mitralierele ideologice ale extremei drepte şi ale extremei stângi. Aşteptându-le pe celelalte: mitralierele pur şi simplu.

Este infinit probabil că din frământările pe care le trăieşte azi omenirea va ieşi o nouă ordine socială. Este aproape sigur că nu ne aflăm într-o simplă criză de conjuncturi, ci într-o vastă criză de structură. Fundamentele politice şi economice ale actualei lumi nu mai ţin. Intră în jocul istoriei alte forţe.

Proletariatul? Ţărănimea? Probabil. Nu e greu de văzut că istoria se face printr-o serie de cercuri concentrice, din ce în ce mai mari, cuprinzînd mase de oameni mereu mai numeroase şi chemând la viaţă straturi de umanitate mereu mai largi şi mai profunde. Cu o imagine retorică, s-ar putea spune că istoria îşi desface, cu fiecare ev, mai largi braţele pentru a cuprinde cât mai mulţi oameni. Cercul feudal îmbrăţişa foarte puţini, cercul burghez apreciabil mai mulți, cercul proletar sau țărănesc ori — dacă se poate — proletar și țărănesc va îmbrățișa enorm de mulți.

Sumar vorbind, aceste tendințe revoluționare, astăzi încă obscure, se pot rezuma și se rezumă cu o singură idee: primatul colectivului asupra individualului.

Este o idee patetică și cu mare succes. Dar este, mai ales, o idee justă. Colectivitatea trece înaintea individului. Accentul istoric se deplasează de la „om" la „masă".

Acest adevăr prea global ascunde însă nenumărate primejdii și un groaznic artificiu. De la o realitate se ajunge ușor la o abstracție: moartea individului. O anunță cu mult entuziasm și extrema dreaptă, și extrema stângă, această moarte care poate foarte ușor deveni un asasinat.

Comuniștii și fasciștii își fac din „spiritul de cazarmă" axa acțiunii lor politice. Mai mult decât atât: justificarea lor morală. „Omul în uniformă" este tipul de grandoare umană, pe care experiențele extremiste de dreapta și de stânga încearcă să-l impună timpului nostru. Cămășile negre, brune, albastre și verzi simplifică violent ideile, atitudinile și sentimentele, reducându-le la o culoare, la un semn, la un strigăt.

Se retează astfel dintr-o dată toate îndoielile posibile, se strivesc nuanțele, se țeșesc sub o formidabilă presiune nivelatoare pozițiile personale de gândire. Nu rămân în joc decât două-trei adevăruri absolute și nebuloase, asupra cărora nimeni n-are voie să se întrebe, dar pentru care toată lumea trebuie să moară.

Da, nu — alb, negru. Atât. Restul e suprimat, șters din conștiința noastră, sterilizat în sensibilitatea noastră. Cu o cămașă, cu un imn, cu un salut și cu o insignă, ai rezolvat toate problemele, ai găsit toate răspunsurile. Vrei o religie? Iată o carte de membru. Vrei o metafizică? Iată un imn. Vrei o pasiune? Iată un șef.

Este enorm de simplu. Cheia adevărului, cheia tuturor adevărurilor stă în această cămașă care îți va ține loc de conștiință, de inteligență, de simțire și de acțiune. Omul în sacou este supus erorilor. Omul în uniformă este infailibil. Rareori umanitatea a avut înaintea ei atâtea comodități de a-și rezolva problemele interioare. O cruce cu cârlige, un mănunchi de nuiele, un ciocan și o seceră rezumă, rezolvă și suprimă totul.

Ar fi prea ușor să râdem de această mistică a omului în uniformă. Să recunoaștem că ea răspunde unui gust natural pentru ceremonie, unei voluptăți reale de a crede în ficțiuni și de a te supune lor. Omul e un animal cu instinctul spectacolului, iar dintre spectacole cel mai amețitor este al mulțimii. O sută de mii de tineri care ridică într-o arenă brațul drept în sus, o sută de mii de brațe tresărind parcă dintr-un singur umăr este o mașină care flatează nu știu ce instinct de putere, nu știu ce senzație biologică.

Să nu disprețuim această voluptate. Este cu mult prea periculoasă. Un corsar de geniu, un sergent-major îndrăzneț surprinde într-o bună zi această slăbiciune sentimentală, șuieră dintr-un țignal, strânge în jurul lui zece mii de băieți, îi pune să ridice brațul drept în sus... și face o revoluție.

Să nu râdem de această slăbiciune naturală, dar să o suspectăm. Este o beție de putere și o beție de supunere, care se sprijină reciproc, se excită una pe alta şi merg mână în mână până la cele mai dezordonate forme de demenţă. „Demenţa de putere" a făcut prea multe masacre în lume şi masacrele ei au fost totdeauna triste, sterpe, lăsând pe urma ceasurilor de ameţeală şi voluptate un iremediabil gust de cocleală.

Am văzut adesea bărbaţi puternici, incapabili să lupte şi să reziste pentru că erau... gâdilaţi. Iertaţi-mi comparaţia, dar am impresia că marii corsari ai istoriei, marii ei haiduci, „bunii tirani" au procedat totdeauna prin căutarea punctelor sensibile ale mulţimii. Din momentul în care au găsit aceste puncte sensibile, din momentul în care au ştiut „unde să gâdile" — partida era câştigată. Reacţia maselor a fost totdeauna anulată prin excitarea voluptăţilor sale simple. Corurile, marşul în cadenţă şi simbolurile vagi, aceste beţii psihologice sunt materia primă a oricărei dictaturi. Că sunt dezonorante sau nu, puţin interesează. Ele sunt însă eficace şi asta e de ajuns. Există un singur duşman care le poate sta împotrivă: spiritul critic. De aceea orice dictatură, fascistă sau comunistă, debutează prin suprimarea lui. „Abjectul spirit critic", pe care alcoolul şi dictatura îl îndepărtează după primele excese, din pudoare uneori, de frică totdeauna... Este şi această renunţare la luciditate o voluptate în plus, căci atenţia nu este comodă, severitatea cu tine însuţi nu e plăcută, iar veghea nu e odihnitoare. Noaptea de chef va trece însă şi în zori va veni dezgustul. Nopţile de chef ţin uneori foarte mult în istorie: ani şi decenii, dacă nu veacuri. La sfârşitul lor, dezgustul însă vine fără greş.

„Moartea individului" este moartea spiritului critic. Nu cred în acest deces. El ar însemna moartea omului, pur şi simplu.

Nu ştiu încotro ne vor duce revoluţiile de azi sau de mâine. Nu ştiu unde se va sfârşi procesul de descompuneri pe care incontestabil îl trăim. Ştiu însă că există anumite valori umane indestructibile. Ele vor rămâne.

Nicio revoluţie nu va anula în noi conştiinţa opunerii dintre „eu" şi „lume". Nici o revoluţie n-a suprimat-o până azi. Progresul este posibil pe orice plan, numai pe acesta nu.

Sunt câteva drame esenţiale care i-au fost date omului si pe care el le va păstra, indiferent de condiţiile lui materiale. Nimeni nu ne poate da o dispensă generală de a trăi aceste drame şi de a le răscumpăra fiecare cu viaţa noastră. Niciun sistem social au va escamota realităţile de conştiinţă, prin care suntem oameni şi trecem cu un cap mai sus de zoologie.

„Eu şi lumea" este o dramă pe care omul în uniformă nu o cunoaşte. E un fericit. Fericit ca o albină, ca o furnică. Locul lui în lume e sigur, orizontul precis, funcţia strictă. Dar umanitatea nu poate trăi prea mult din ignorarea propriilor ei legi. Că tinde uneori spre stup şi furnicar, este explicabil, stupul fiind regimul certitudinilor absolute şi deci odihnitoare. Dar condiţia noastră naturală este libertatea, stare dificilă, dramatică şi obligatorie. E mai uşor să fii albină decât om. Din nenorocire însă nu există putinţă de a opta. Vom rămâne oameni, chiar dacă vom încerca să nu mai fim. Libertatea nu este o revendicare şi nici un ideal, ci o puternică obligație structurală, împotriva căreia ne revoltăm din când în când, invidioși de fericirea furnicilor.

„Omul în uniformă” are gata un răspuns zdrobitor pentru omul civil: individualist! Este o teribilă invectivă, dar și o inabilă confuzie.

Nu. A rezista spiritului de stup nu este o atitudine individualistă, ci, dimpotrivă, o afirmare a ideii de om, care trebuie menținută. Nu e nimic abstract și nimic iudaic în această rezistență. Nu este, mai ales, nimic egoist.

Așa-zisul nostru „individualism” nu are nimic de împărțit cu o societate în care nouă zecimi din oameni sunt ținuți în zdrobitoare condiții de inferioritate. Omenirea își va pune, mai curând sau mai târziu, problema săracilor și a bogaților. Așa-zisul nostru „individualism” nu stă de-a curmezișul acestui drum. Dar e un drum care nu poate trece peste viața noastră interioară, nu poate nesocoti singurătatea noastră și drepturile acestei singurătăți, singură creatoare de valori umane. Toate rugurile, toate mitralierele, toate ocnele din lume sunt insuficiente pentru a suprima din rădăcină aceste drepturi, aceste obligații. Pentru a le ucide, ar trebui ucis mai întâi omul însuși. Într-un cimitir, problema ar fi simplă. Marxismul și fascismul pot cuprinde o sută de adevăruri politice și economice decisive, dar amândouă pornesc de la o groaznică ignorare a omului. Este și în marxism și în fascism o lipsă de viață și un abuz de scheme care le face din capul locului artificiale. Acest lucru se va răzbuna astăzi sau peste o sută de ani, dar se va răzbuna.

Recunosc că această poziție între extreme nu este ușor de menținut. Când jumătate din oameni strigă „da” și cealaltă „nu”, pus între aceste două intransigențe ești amenințat să fii de două ori lovit. Se circulă greu astăzi prin lumea ideilor, fără uniformă. Spiritul critic n-a avut niciodată uniformă. E un civil.

M-am ferit mereu de adevărurile absolute, pe care le pui în buzunar ca pe un permis de armă. Am încercat să-mi păstrez dreptul modest, dar tenace, de a înțelege lucrurile în nuanțe și în distincții. Nu sunt un partizan: sunt mereu un dizident. N-am încredere decât în omul singur, dar în el am foarte multă încredere.

Acest lucru nu-l spun și nu-l plătesc pentru prima dată. Am fost „fascist” când am vorbit despre marxiști; am fost „marxist” când am vorbit despre fasciști. Astăzi sunt și reacționar, și bolșevic.

Îmi dau seama că orice precizare e inutilă. Oamenii ăștia nu aud decât ce vor; nu văd decât ce li se pare.

De două mii de ani nu punea problema decât incidental și numai în măsura în care eroii cărții o trăiau. Dar am scris în acest sens nenumărate articole de ziar și revistă, am ținut, în același sens, câteva conferințe. Inutil. Rămân un huligan și un bolșevic.

În 1932, ideologii dintre Capșa și Corso anunțau iminenta instaurare a comunismului. Intelectualii bucureșteni se converteau pe capete. Am vorbit atunci la Fundație despre *Individ și colectivitate* în fața câtorva sute de marxiști bănuitori și indignați. Spuneam acolo ceea ce scriu astăzi, ceea ce mereu am scris. *„Burghez!”* au strigat amicii mei de la extrema stângă. Fascist și burghez. Știam că nu se poate lupta cu judecata lor rapidă. Dar am publicat în

„Cuvântul" un articol de precizare, pe care îl recitesc astăzi cu bucurie, surprins de actualitatea lui*.

În noiembrie 1933, după aproape doi ani, lucrurile se întîmplau exact pe dos. Între Capşa şi Corso, tinerii ideologi se converteau la gardism de fier. Revoluţia fascistă trebuia să vină de la o zi la alta. Dacă nu marţi, miercuri, dacă nu miercuri, vineri dimineaţă cu siguranţă. S-a întâmplat să vorbesc din nou la Fundaţie, într-o dezbatere publică despre democraţie şi dictatură:

„În noiembrie trecut, orizontul politicii româneşti era în adevăr întunecat. Se adunaseră norii din toate părţile. În Germania, hitlerismul bătea în plin. La noi, sub influenţa directă a Berlinului, extremismul de dreapta îşi pregătea cele mai îndrăzneţe asalturi. A vorbi despre democraţie sau chiar mai puţin: despre omenie -- era o naivitate uneori, o cutezanţă câteodată".(T. Teodorescu-Branişte, „Cuvântul liber" nr. 52)

Da, e adevărat. A vorbi despre omenie era o cutezanţă. Aveam înainte-mi din nou câteva sute de înflăcăraţi — aceiaşi, poate, ca în februarie 1932, convertiţi acum la hitlerism — şi trebuia să vorbesc împotriva lor, despre libertate. Şi, de vreme ce cu doi ani în urmă fusesem pentru ei un „burghez", deveneam acum un „bolşevic". E o sinceră mândrie să te afli mereu în contratimp cu asemenea oameni.

Recapitulez tot ce am scris în atâţia ani şi sunt fericit că de pe urma efortului de a defini în fiecare rând o poziţie de veghe şi de critică nu au rămas în piaţa publică decât două strigăte sumare: bolşevic! burghez! Restul va fi mers poate către puţinii oameni pentru care scriu şi fără de care scrisul mi s-ar părea un act pustiu.

Pentru ceilalţi, voi rămâne mereu „un gazetar burghez de la ziarul naţionalist ortodox şi huligan «Cuvântul»".

Căci, să nu uităm, a doua sau a treia mea crimă (le-am cam pierdut numărul) aceasta este: „Cuvântul"!

---

* „...şi eu sunt burghez", („Cuvântul" nr. 2449, 15 februarie "1932). Vezi Anexa IV (n.a.).

„CUVÂNTUL"

> „Mihail Sebastian, care a fiert şapte ani în cazanul cu smoală antisemită de la «Cuvântul»„.
>
> „Reporter", iunie 1934

Nu e decât un an de când, pentru serbarea unui deceniu de apariţie, scriam cronica vieţii şi luptelor „Cuvântului". Aş vrea ca paginile acelei cronici să-şi păstreze mereu îndârjirea şi pasiunea cu care le-am scris. Ele rezumă zece ani de înfrângeri şi victorii, dincolo de care cine n-a fost de faţă nu va şti niciodată câte eforturi se ascund, câte crâncene suferinţe, câte orgolioase tăceri.

Recitesc astăzi acea cronică pe care nu ştiu ce ironică potriveală o lăsase în sarcina mea, o recitesc şi o confrunt cu tot ce s-a scris despre „Cuvântul" în ultima vreme.

Caut bine în amintirile mele din trecut, revăd zi cu zi anii mei de la „Cuvântul", reconstitui perioade întregi, lupte, campanii, pamflete, retrăiesc toată zbuciumata existenţă a ziarului de-a lungul unor vremuri în care s-au întâmplat atâtea şi s-au schimbat atâtea, încerc să evoc toţi oamenii care au trecut pe acolo, toate dramele şi comediile al căror martor am fost, mă silesc să strâng într-o imagine timpul scurs între noiembrie 1927 şi noiembrie 1933 şi încerc să descopăr în acest lung film, care a fost în bună parte filmul primei mele tinereţi, încerc să descopăr acel „Cuvântul" huligan, antisemit, reacţionar, provocator de pogromuri şi agent de persecuţii, despre care vorbeşte astăzi literatura bunilor mei polemişti.

Să lăsăm pentru moment deoparte acţiunea „Cuvântului" din noiembrie şi decembrie 1933, în ultimele 45 de zile care i-au precedat suspendarea. Şi să lăsăm, de asemeni, deoparte prefaţa d-lui Nae Ionescu la romanul meu. Vă rog să credeţi că nu-mi ocolesc dificultăţile. Voi vorbi despre aceste lucruri în alt capitol, oricât mi-ar fi de penibile sau tocmai pentru că îmi sunt penibile.

Îngăduiţi-mi însă să mă opresc deocamdată la „Cuvântul" dinaintea tristelor fapte de la sfârşitul anului 1933. Acestui „Cuvântul" i-am aparţinut şi îi voi aparţine mereu în amintire. Sunt bucuros să primesc toate insultele pentru această faptă şi pentru această mărturisire.

*

Era „Cuvântul" un ziar de dreapta?

Întrebarea mi se pare fără sens. Întâi fiindcă termenii — „stânga" şi „dreapta" — sunt, cel puţin la noi, lipsiţi de orice realitate. Consideraţi numai faptul că „stânga" noastră actuală este reprezentată de tinerii liberali şi spuneţi dacă acest simplu fapt nu reduce la ridicol asemenea categorisiri.

Cuvinte deşarte, fără obligaţii corespunzătoare, „stânga" şi „dreapta" românească adăpostesc cele mai variate compromisuri, cele mai fanteziste contradicţii. Lipsei lor de conţinut politic, li se adaugă o gravă lipsă de sinceritate personală, care le golește de orice înțeles real. E o discrepanță strigătoare între ceea ce spun oamenii și ceea ce fac ei, e un dezacord total între scrisul lor și viața lor. Democrați cu scandaloase averi, socialiști cu strălucitoare carieră mondenă, teologi cu chef și temperament — e prea plină societatea noastră de asemenea exemplare pentru a ne mai osteni să credem în „democrația", în „socialismul" și in „ortodoxia" lor. Ce valoare și ce sens poate avea „democrația" unui director de gazetă care încasează 200 000 de lei pe lună, în timp ce în subsolul tipografiei lui se sting de tuberculoză corectori și muncitori înfometați?

Nu spuneți că acest fel de a judeca este sentimental. Dimpotrivă, el e singurul în stare să verifice autenticitatea unei atitudini și adevărul ei. O atitudine pe care nu o trăiești tu cel dintâi este, în cel mai bun caz, o iluzie, când nu este de-a dreptul o escrocherie.

Să lăsăm deci termenii gata făcuți, judecățile globale, jumătățile de adevăr ratificate de cafenea.

De „stânga" sau de „dreapta", „Cuvântul" este, dincolo de aceste inutile scheme, o faptă vie care trebuie judecată în realitatea ei.

Faceți o socoteală a politicei românești în ultimii zece ani și veți găsi „Cuvântul" angajat mereu de partea forțelor radicale, împotriva forțelor de reacțiune.

Sub direcția lui Nae Ionescu, „Cuvântul" a fost mereu „bolșevic" și „subversiv". El a fost mereu „anumita presă". Nu văd care este campania acestui ziar până în noiembrie 1933, nu văd care este lupta sa la care un om de stânga n-ar fi obligat să subscrie.

Acțiunea constant antiliberală? Lupta pentru național-țărăniști în 1927-1928? Campania pentru conversiune și revizuirea datoriilor? Campania pentru orientarea către Rusia sovietică?

Poate campania pentru restaurație? Dar recunoașteți că dincolo de teoriile asupra principiului monarhic, *în fapt* restaurația a fost în 1930 un act radical, realizat împotriva tuturor inerțiilor reacționare.

N-a fost problemă, n-a fost situație, n-a fost moment politic pe care „Cuvântul" să nu-l fi înțeles și luminat sub unghiul de vedere al revoluției. Și nu e vorba, n-a fost, cel puțin până în noiembrie 1933, despre o falsă revoluție, variantă a unui huliganism camuflat în genul hitlerismului sau al gardismului de fier. „Cuvântul" nu se lăsa păcălit de diversiunile antisemite pe care le montau vizibil când liberalii, când averescanii, când național-țărăniștii. Ce s-a întâmplat după noiembrie 1933 este altă istorie și voi reveni asupra ei fără ezitare. Dar, până atunci, „Cuvântul" a fost o serioasă redută împotriva antisemitismului. Mișcările studențești n-au primit cuvinte mai aspre decât cele pe care le scria profesorul Nae Ionescu în „Cuvântul", fără grija de a menaja susceptibilități sau de a câștiga simpatii. Recitesc astăzi *Duminica* de la 12 decembrie 1927, scrisă în urma devastărilor de la Oradea Mare*: „Studenții arată că pentru ei creștinismul e o firmă polemică și politică — nu o realitate spirituală".

Dar acesta a fost mereu creștinismul antisemiților: o firmă polemică și politică. Împotriva ei „Cuvântul" s-a ridicat hotărât, refuzând orice demagogie, dar, mai ales, demagogia antisemită. Voi arăta pe larg, într-un capitol special, care a fost atitudinea acestui ziar față de iudaism.

---

* Vezi *Anexa VI*.(n.a.)

Ar trebui poate să schițez întreaga sa politică față de problema minorităților, politică liberă și curajoasă reclamând cele mai largi drepturi pentru evrei, maghiari sau ucrainieni și negând cu vehemență „teoria statului național în absurditățile ei polițiste” (Nae Ionescu, 2 martie 1928), Este aceasta o atitudine de ziar reacționar?

Dacă „dreapta” și „stânga” ar fi altceva decât două vorbe goale aș spune că ziarul „Cuvântul” era un ziar de stânga. Prefer însă să spun, mai simplu, că era un ziar de omenie. Este mai mult și mai greu. Poate pentru că el însuși era oprimat și fugărit, „Cuvântul” mergea din instinct către cei oprimați. Nu credea în drept, dar credea în dreptate. Nu credea în legalism, dar credea în omenie. Vi se par aceste cuvinte vagi? Mai vagi decât „stânga” și „dreapta”? Pentru „Cuvântul”, dreptate și omenie nu erau termeni sentimentali, ci foarte serioase criterii. Dincolo de formule, abstracții și idei generale, erau singurele lui puncte cardinale. Și nu greșea.

Poate mă înșel. Poate sunt prea aproape de tot ce s-a întîmplat pentru ca să văd just. Nu cred, dar e posibil. Poate „Cuvântul” nu reprezenta decât o poziție contrarevoluționară, travestită în diverse echivocuri. Poate „statul țărănesc” este realmente o formulă fascistă, pentru uzul marii industrii și al burgheziei în derută. Mărturisesc că acest vocabular marxist nu mi se pare că spune mai mult decât vocabularul fascist. Mereu abstracții, scheme și idei fixe.

Dar nu numai pentru noi, care ne aflam în casa „Cuvântului” și care ne puteam deci lăsa — să zicem — păcăliți de iubirea sau părtinirea noastră, ci și pentru cei din afară, ziarul acesta era un post înaintat de luptă. I se puteau cere „Cuvântului” acte de curaj sau de simplă omenie, care nu se cereau nici unui alt ziar. Oamenii, adversari sau prieteni, dar mai ales adversari, veneau la „Cuvântul” în momentele lor grele. Ce îi aducea acolo? Probabil, sentimentul că intră într-o casă de bună înțelegere și de omenie. Câte note, informații sau proteste proletare, după ce făcuseră ocolul tuturor redacțiilor unde din prudență erau refuzate, n-au găsit găzduire în paginile „Cuvântului”? Câți fioroși comuniști n-au urcat treptele acestui ziar huligan, ca să se plângă de o arestare, de o brutalitate sau de o primejdie și să ceară o mână de ajutor?

Mă întreb dacă printre ei nu se află nici unul care să-și amintească și — amintindu-și — să aibă o îndoială, o reticență, o ezitare... Știu foarte bine că un revoluționar n-are timp să fie sentimental — și bine face. Dar nu e vorba de sentimentalism, ci de memorie[*].

*

Acesta a fost huliganismul „Cuvântului”, pentru care sunt astăzi direct și personal tras la răspundere. Este o onoare pe care n-o declin, deși n-o merit.

„Cuvântul” era o faptă mai mare decât condeiele noastre personale. Mi-ar fi lesne să-mi limitez responsabilitatea la propria mea semnătură. Dar nu vreau. Prezența mea acolo nu era un accident. Poate o eroare, dar nu un accident. Indiferenții plecau repede din redacția „Cuvântului" unde dreptul de a scrie era atât de aspru și, de multe ori, fără nădejde. Prea descoperit, prea bătut de vânturi potrivnice, prea expus loviturilor, „Cuvântul" nu era un adăpost. Cine căuta adăpost pleca mai departe. Câți am rămas din triștii ani 1928, 1929 — strânși în jurul omului în care credeam?

---

[*] Nu vreau să dau nume și nici detalii. Ele nu-mi aparțin. Sunt totuși două întâmplări pe care le voi povesti, căci eroii lor au pierdut de mult dreptul la tăcere. — Vezi *Anexa VII*.(n.a.)

N-aș sfătui pe niciun tânăr intelectual să facă gazetărie. Voi spune altundeva și altădată de ce. Aici ar fi prea lung. Dar dacă nenorocul sau un noroc înșelător îl duce spre această primejdioasă meserie, i-aș dori să înceapă într-un jurnal tânăr și zbuciumat, care nu are „siguranța zilei de mâine", nu vrea să aibă „siguranța zilei de mâine", n-are mare lucru de apărat pentru sine însuși, nu așteaptă nimic de la victoriile sale, nu-și ocolește înfrângerile și nu-și suspectează imprudențele. Numai într-o asemenea casă va găsi omul care să-i spună ce mi s-a spus mie într-o seară de noiembrie 1927: „scrie ce vrei".

NAE IONESCU

> „Iar dacă d. Nae Ionescu mi-ar fi răspuns grav ca un profesor, dacă ar fi încercat să-mi facă teorii și să-mi schițeze o predică solemnă, i-aș fi spus...:
>
> — Las-o dracului, șefule! Să nu mă duci cu zăhărelul, că nu se prinde! Vezi de altul..."
>
> Tudor Teodorescu-Braniște

Pe profesorul Nae Ionescu l-am văzut prima oară la Brăila prin 1923 sau 1924, la o conferință. Vorbea, într-un ciclu al „Ideii europene", despre criza religioasă în Germania, dacă țin bine minte. Eram în clasa a cincea de liceu și toate acestea mi se par astăzi nesfârșit de îndepărtate.

L-am revăzut însă trei ani mai târziu, la examenul meu de bacalaureat, ca președinte al comisiei. Prezența lui în acest liceu, de unde cu vreo 15 ani înainte fusese eliminat pentru „republicanism național", producea acum printre profesori și elevi un val de rumoare.

Cel puțin pentru noi, care îl așteptam în bănci, în fața colilor albe, cu atâta frică, dar, mai ales, cu atâta curiozitate, intrarea lui Nae Ionescu în clasă era un fapt răzbunător. Ni se părea că acest tânăr, căruia bara energică a sprâncenelor îi dădea nu ştiu ce privire aprigă, era „aliatul” nostru.

Ne-a dictat subiectul lucrării de limba română şi am intrat în el ca într-o pădure: „Poezia lirică românească”. După două ceasuri, când mi s-a luat tocul din mână, scrisesem vreo 10 coli mari, dar abia ajunsesem la Alecsandri. Mă simţeam pierdut. Mă rătăcisem, vorbisem de câte în lună şi în soare, uitasem subiectul. Două pagini despre folclor, vreo două despre poezia populară scandinavă, nu ştiu cîte despre alte năzbâtii... De unde le scosesem, Doamne!

Am crezut că e o glumă când, a doua zi, bunul meu profesor d. Gheorghe Banea m-a oprit pe stradă. „M-a chemat Nae Ionescu să-mi arate teza ta. I-a plăcut mult, dar zice că eşti un mare zăpăcit”.

Un mare zăpăcit? Numai atâta? Eram salvat.

Un an mai târziu, în august 1927, când trimiteam la „Cuvântul” primul meu foileton, îl trimiteam la întâmplare. Ştiam bine că un manuscris într-o redacţie este mai puţin decât o picătură într-un ocean. Cu ce uşurinţă, cu ce plictiseală, cu ce indiferenţă se aruncă un plic, uneori înainte de a fi deschis. O clipă, fusesem ispitit să-l trimit lui Nae Ionescu. Dar omul mă intimida. La gândul că vor fi citite de el, paginile mele mi se păreau dintr-o dată puerile, fără interes, îi ţineam minte privirea şi mă temeam.

Am trimis articolul „Redacţiei Cuvântul”, fără nici un alt adaos, semnat cu primul pseudonim găsit. Ar fi fost de ajuns să nu apară pentru ca aceşti şapte ani de viaţă să se fi petrecut altfel. Altfel, cum? Nu ştiu.

Dar a apărut.

Am aflat mai târziu că era cineva în redacţie care se interesa îndeaproape de acele plicuri galbene ce veneau de la Brăila, aducând lungi foiletoane confuze: Nae Ionescu. Mă întreb cu sinceritate ce anume îl putea interesa în scrisul unui băiat de 19 ani, obsedat încă de lecturile sale de adolescent.

Ţin foarte bine minte prima seară la „Cuvântul”. Venisem neliniştit, nesigur, plin de întrebări pe care ştiam bine că nu voi avea curajul să le pun, intimidat de acele lumini care mi se păreau ireale, de acei oameni pe care îi credeam legendari. Totul mi se părea extraordinar în jurul meu, totul transfigurat de tot ce o copilărie petrecută între cărţi visase despre acest lucru miraculos: o redacţie.

Din colţul de fereastră unde mă refugiasem în aşteptarea profesorului, cred că nici n-am tresărit când l-am văzut. A venit spre mine cu acel zâmbet grav, pe care mai târziu aveam să-l cunosc în atâtea clipe fericite sau tragice, a venit spre mine fără surpriza de a descoperi în Mihail Sebastian pe fostul său elev de la examenul de bacalaureat, Hechter M. Iosef*.

Mi-a spus foarte multe lucruri în seara aceea şi toate mi se păreau mari, decisive, copleşitoare, ca într-un ceas în care se pecetluieşte o soartă sau se deschide un drum. Vorbea cum vorbeşte totdeauna: animat şi închis, cu acea stăpânită tensiune care îi străbate ca un fir de foc înşelătoarea lui nepăsare.

---

* Mai este oare nevoie să spun că pe eroul cărţii *De două mii de ani* nu-l cheamă Iosef Hechter, că nicăieri în decursul romanului acest nume nu este scris, că aducerea lui în discuţie este ori o dovadă de lectură neglijentă şi a cărţii, şi a prefeţei, ori o simplă armă polemică? Vezi *Anexa VII (n.a.)*.

Am coborât în stradă uluit, absent, cu sentimentul că toată strada – lumini, vitrine, trăsuri, femei – trecea pe lângă mine stinsă, cu vocile acoperite de strigătul revelației pe care o trăisem.

Veți surâde poate citind aceste lucruri. Mi-ar părea rău să nu surâdeți. Ar însemna că le-am povestit prost, că le-am evocat insuficient.

Îi plâng pe tinerii care n-au întâlnit la timp, în viața lor, un astfel de om în care să creadă, un om în stare să-i pasioneze până la a le modifica viața. E un noroc pe care merită să-l plătești cu toate entuziasmele, oricât ar părea ele de excesive, imprudente sau ridicole în ochii străinilor.

Nici Jacques Rivière nu cred că s-a despărțit altfel de Paul Claudel, când l-a cunoscut întâia oară.

Iertați-mi apropierea. O fac pentru Claudel, cu care Nae Ionescu are multe trăsături comune, și nu pentru Rivière, care nu e pentru mine decât un îndepărtat și inaccesibil model.

Sunt unii oameni destinați să comunice direct cu tinerii, prin anumite valori pe care le realizează viața lor, prin anumite sensuri de gândire sau de sensibilitate pe care le exprimă scrisul lor. Înțelegerea între generații este aproape totdeauna grea, dacă nu imposibilă, din lipsa de generozitate a bătrânilor și din excesul de fervoare al tinerilor. Este ceva opac între ei, este o incapacitate reciprocă de a se înțelege, ceea ce constituie uneori un conflict surd, domol și suportabil, dar duce alteori spre foarte grave și adânci lupte.

Oamenii care pot birui aceste eterne rezistențe sunt puțini. A vorbi tinerilor, a-i înțelege și a te face înțeles de ei este un lucru dificil și rar. Trebuie să fie cineva purtătorul unui mesaj personal, purtătorul unor experiențe capabile să lumineze nu numai propria sa viață, ci și viața celorlalți, trebuie să trăiască el însuși o dramă de idei sau de pasiuni, pentru ca glasul său să treacă dincolo de sine, către ceilalți. Claudel, Péguy, Gide au realizat, pe planuri de sensibilitate deosebită și în direcții sufletești opuse, acest miracol. Nu sunt singurii, dar sunt cei mai aproape de noi. Fiecare dintre ei, într-un cerc descris și limitat de inteligența și simțirea lui, a exercitat și continuă să exercite asupra tinerelor elite franceze sau europene un control de valori morale care făcea din fiecare un adevărat *„director de conștiință"*.

E o funcție spirituală care nu ține de talent, nici de inteligență, nici de geniu, poate. Valéry nu o va împlini niciodată, Anatole France nici vorbă că nu. Ea cere o anumită acuitate intimă, anumită vehemență a vieții interioare, anumită înclinare de a gândi viu asupra problemelor morale și a face din ele veritabile drame. Ea cere mai ales altceva: curajul de a lua viața în serios, de a o lua în foarte serios.

Gluma și ironia pot fi fermecătoare atitudini în lume. Dar nu prin ele se pot mișca tinerii. France e un mare artist, mai mare desigur decât Gide, dar France nu va abate niciodată o viață de om din mersul ei, nu va ridica o întrebare esențială, nu va revela nimănui o durere, o neînțelegere sau o așteptare.

Tinerilor nu le-au plăcut niciodată oamenii – oricât ar fi ei de geniali – care s-au dezinteresat de marile întrebări.

„Las-o dracului, șefule, vezi de altul" este o prea mare ușurință de a rezolva dificultățile, pentru ca ei s-o primească. Nici unul din cei care au însemnat vreodată ceva în conştiinţa unui timp n-au profesat o asemenea învăţătură, care prin comoditatea ei îl micşorează pe om.

*

Nae Ionescu a fost directorul nostru de conştiinţă.

Noi eram vreo douăzeci de tineri care veniserăm spre „profesor” (cum ne-am obişnuit să-i spunem scurt), fiecare pe alt drum, fiecare aşteptând răspuns altor întrebări, strânşi într-o familie în care drumurile personale rămâneau totuşi distincte şi singuratice, dacă nu – cum se întâmpla uneori – adverse.

Scrisul lui clarifica pentru noi unele lucruri esenţiale, pe care fără el le-am fi gândit confuz. Prezenţa lui ne ajuta să ducem până la capăt un control intim, care altfel ar fi fost lipsit de criterii. Era un om care vorbea cu simplitate despre iubire, despre viaţă, despre moarte, ca despre nişte lucruri reale şi decisive. Era şi în scrisul lui şi în viaţa lui o continuă silinţă de a comunica direct cu ceea ce este viu, spărgând tiparele, formulele şi schemele. Era, în sfârşit, un om dramatic, fără certitudini asupritoare, fără intoleranţe, gata să înţeleagă o viaţă de om în toate îndoielile şi umbrele ei.

Tinerii veneau din instinct spre el. Nu numai noi, care îl cunoşteam îndeaproape, printr-un noroc poate nemeritat, dar mulţi prieteni necunoscuţi, răspândiţi în cele mai depărtate colţuri de ţară. Zona de radiere a gândirii lui Nae Ionescu trece cu mult dincolo de orizontul celor două sute de oameni agitaţi care alimentează astăzi „cultura română” cu polemicile, confesiunile, ideile şi obsesiile lor.

Sunt, cred, puţini tineri pe care scrisul şi vorba lui Nae Ionescu să nu-i fi „marcat”. Existenţa lui este un fapt ce nu se poate, eluda. Poţi lupta cu el, i te poţi opune – dar nu e cu putinţă să treci cu ochii închişi, pe alături.

Nu toţi tinerii italieni sunt cu Papini, nu toţi tinerii francezi sunt cu Gide, dar nu e unul care să nu fi simţit apăsarea acestor două esenţiale momente de conştiinţă, faţă de care orice atitudine e posibilă, numai indiferenţa nu. Nae Ionescu este din familia lor.

Nu voi vorbi despre valoarea acestui om, care mi se pare excepţională în toate domeniile în care a lucrat. N-am căderea s-o fac şi, în orice caz, n-aş face-o aici, unde mă pregătesc să spun o serie de lucruri foarte triste.

De altminteri nu valoarea culturală sau politică a lui Nae Ionescu determină profunda noastră legătură cu el. E un om care ne-a învăţat foarte multe în filozofie, în economie politică şi în artă[*]. Sunt fără număr problemele pe care le-a ridicat, cărţile pe care ni le-a pus în mână, prejudecăţile pe care ne-a silit să le lichidăm. Jurnalismul i-a dat prilejul să mediteze şi să scrie asupra celor mai variate aspecte de viaţă, în toate aducând nu numai o armătură documentară completă, dar, mai ales, o viziune personală, nouă şi organică, ce surprinde, în cele mai obişnuite fapte marile linii de mişcare ale vieţii. Din scrisul lui zilnic de-a lungul a opt ani, s-ar putea construi un vast dicţionar de termeni, noţiuni şi idei, un fel de „explicaţie a timpului nostru" cuprinzătoare şi sintetică. Este o treabă ce va trebui făcută într-o zi şi pe care îmi pare rău că nu mai am dreptul s-o fac.

---

[*] Aveam într-un rând, intenţia să-i strâng într-un volum cronicile şi studiile sale de teatru din 1927 şi 1928. Sunt acolo unele pagini de o adâncime critică fără egal. Dar timpul a descurajat acest proiect (n.a.).

Dar, vă spun, nu prin ce ne-a învăţat este Nae Ionescu „profesorul" nostru, ci prin sensul pe care îl dă el propriei sale vieţi.

Un om care nu propune vieţii sale o dramă de rezolvat este un absent. Nici inteligenţa, nici erudiţia nu pot suplini această flacăre. Ceea ce spune e abstract, ceea ce face e indiferent.

Nae Ionescu, asemeni lui Papini, asemeni lui Gide, asemeni lui Péguy, aduce, înainte de orice, mărturia unei drame personale. Restul e fără importanţă. Într-adins am luat un nume de anarhist, unul de hughenot şi altul de catolic – pentru că e fără importanţă. Nu învăţătura lor îi face virulenţi şi activi în lumea de tineri care îi recunoaşte drept directorii ei de conştiinţă, ci tensiunea lor, temperatura interioară, de la care vorbesc şi care le arde din adânc scrisul şi viaţa.

Pentru străini şi adversari, Nae Ionescu este un personaj enigmatic, un fel de periculos regizor al vieţii publice, închis într-o voluntară umbră, de unde comandă complicate jocuri de idei şi oameni, stăpânindu-le resorturile cu o mână fină şi ascunsă. Legenda lui sperie, indignează sau intrigă.

Pentru noi, adevăratul Nae Ionescu era însă dincolo de acest joc, un om neliniştit, purtând, mai sus de victoriile lui, o inimă şi o inteligenţă împărţite între mari întrebări personale, cărora „succesul" sau „insuccesul" nu le putea răspunde în niciun fel.

„O să-şi frângă gâtul", am auzit spunându-se pe furiş despre Nae Ionescu, în vremea în care lumea, neştiind bine ce se va întâmpla în viitor, nu avea deocamdată curajul să-l înjure pe faţă.

Da, o să-şi frângă gâtul. Şi l-a frânt şi, desigur, şi-l va mai frânge de câteva ori.

Mă întreb dacă omul acesta e făcut pentru victorii. Probabil că nu. Victorii a avut, şi încă foarte mari. Dar le-a lăsat pe toate în drum şi s-a dus să caute altceva, mereu altceva.

Nu e un om infailibil. E probabil că a făcut mari erori, e probabil că va mai face. Dar nu asta mă interesează. Ştiu că luptele lui, victoriile sau căderile lui nu sunt esenţiale. Ştiu că dincolo de ele, triumfător sau învins, rămâne un om frământat, un om trist, un om singur.

Despre acest om vorbesc, în acest om am crezut.

NAE IONESCU ŞI IUDAISMUL

Când m-am întors, în 1931, de la Paris unde mă trimisese el să studiez, primul lucru pe care i l-am spus profesorului a fost acesta: „scriu o carte evreiască”.

Vestea nu l-a surprins. Nu suportasem niciodată nici o umbră de echivoc asupra calităţii mele de evreu. Nae Ionescu o ştia prea bine, el, care detesta orice compromis şi, îndeosebi, pe acesta.

1931 era, după câte ţineţi minte, un an neantisemit. Dispoziţia publică era mai mult spre stânga, hitlerismul era un strigoi mai degrabă ridicol decât primejdios, evreii, în sfârşit, erau lăsaţi în pace. Era unul din rarele momente de odihnă ce le-au fost sortite de la război încoace.

Cartea pe care o începusem nu avea aşadar obiective sociale, în niciun caz nu voia să fie o carte de actualitate. E adevărat că timpul şi-a luat sarcina de a-i depăşi intenţiile şi de a o arunca peste trei ani, într-un moment de surescitare generală.

De ce îi ceream profesorului Nae Ionescu o prefaţă?

Presa a răspuns fără greutate: 1) pentru ca să-mi trădez neamul; 2) pentru ca să câştig bani; 3) pentru

ca să atrag într-o cursă jidovească pe un luptător al românismului.

Voi reproduce, în capitolul următor, o mică antologie din aceste interpretări, extrem de interesante.

E o lectură plină de învăţăminte şi nu mi-aş ierta să nu v-o înlesnesc.

La drept vorbind, cred totuşi că pentru alte motive ceream încă în iulie 1931 această prefaţă. Se poate să fiu înşelat de o perversă refulare freudistă (tot un jidan şi Freud ăsta!), dar, în măsura în care pot răspunde de faptele mele, am impresia că, nici pentru bani, nici pentru trădare, nici pentru bucuria de a-mi compromite profesorul în rândul apostolilor gardişti şi cuzişti, nu l-am rugat să-mi scrie paginile pe care mi le făgăduia cu atâta bunăvoie.

Mi se părea, în primul rând, foarte firesc să cer omului care îmi călăuzise primii ani de tinereţe o judecată directă asupra unei cărţi ce trebuia să-mi lămurească, cel puţin în intenţia mea, o sumă de întrebări hotărâtoare. Am aşteptat de multe ori cu emoţie şi încordare cuvântul profesorului asupra lucrurilor pe care le gândeam, dar niciodată cu atâta pasiune.

Acest motiv strict personal ajunge poate pentru a explica de ce ţinusem să am în fruntea cărţii o prefaţă a sa.

În altă ordine însă şi cu totul în subsidiar — cum se zice în justiţie —, nădăjduiam, poate, că prefaţa va fi un act de înţelegere şi un act de pace care va trece şi dincolo de literatură. Nae Ionescu era dintre foarte puţinii oameni capabili, şi prin gândirea lor, şi prin poziţia lor, să facă un asemenea act. Simpatia lui pentru problemele iudaice era cunoscută, justificarea lui de a vorbi în această ordine era fără tăgadă.

Astăzi, şi cu atât mai mult în iunie 1934, a-i cere profesorului Nae Ionescu o prefaţă la un roman evreiesc pare, în principiu, un lucru ciudat, dacă nu de-a dreptul provocator, în 1931 însă nimic n-ar fi fost mai normal şi, desigur, nimeni n-ar fi fost surprins.

Iudaismul a fost o veche preocupare intelectuală a d-lui Nae Ionescu. Antisemiţii gardişti şi cuzişti fac foarte bine că uită astăzi acest detaliu supărător. Dar de ce oare îl uită şi evreii? De ce nu e nici unul între ei care să-şi aducă aminte că în 1926 l-au adus pe profesorul Nae Ionescu să le vorbească la... căminul sionist? Nu e o glumă. Antisemitul Nae Ionescu a ţinut atunci — invitat mi se pare de „Asociaţia femeilor evreice” — o admirabilă conferinţă despre spiritualitatea iudaică.

Dar nu e singurul lucru uitat. Se trece cu nepăsare sau cu simplă inconştienţă peste câţiva ani de precizare a unei atitudini de înţelegere, de simpatie şi de cunoaştere obiectivă a fenomenului iudaic în aspectele sale politice, dar, mai ales, pe latura sa spirituală. Colecţia „Cuvântului" de la 1920 până în toamna anului 1933, este martoră. Pe vremea aceea, Nae Ionescu era probabil „vândut jidanilor”.

Creştin ortodox, de un creştinism care n-a fost „o firmă polemică şi politică”, Nae Ionescu purta în însăşi credinţa sa obligaţia de a iubi neamul *Vechiului Testament*, de a-i iubi pe aceşti evrei care „*nu sunt necredincioşi, ci credincioşi întârziaţi pe* drumul mântuirii”, cum spunea după devastările de la Oradea Mare, în *Dumineca*, pe care o găsiţi reprodusă în *Anexă*.

Nu doar că ar fi sperat într-o convertire a lui Israel la creştinism, convertire pe care o ştia şi imposibilă, şi regretabilă[*]. Dar, ca orice creştin veritabil, înţelegea că propria sa credinţă rămâne stingheră, ca un copac retezat, în clipa în care ea neagă sau batjocoreşte sau oprimă rădăcinile spirituale din care se trage. Creştin, Nae Ionescu trăia direct drama spirituală iudaism-creştinism, care, orice s-ar spune, nu se reduce la „canonul 11 al Sinodului al VI-lea Ecumenic”. Rămâne, dincolo de acest canon, destul loc pentru iubire şi, mai ales, pentru respect în faţa unei vechi învăţături, pe care se sprijină şi astăzi axele mari ale lumii. Noi nu ne pricepem în teologie, dar profesorul Nae Ionescu se pricepe şi, spunând aceste lucruri, nu facem altceva decât să-l cităm pe el.

Atitudinea lui Nae Ionescu faţă de evrei nu se oprea pe acest plan strict religios. Ea era la fel de fermă şi fără echivoc pe planul politic.

El a preconizat mereu o politică de largi libertăţi publice şi culturale pentru minorităţi. Pentru toate minorităţile şi mai ales pentru evrei (căci problema se punea mai des şi mai acut în privinţa lor).

---

[*] „Astăzi însă d. Iorga îndeamnă pe un evreu să se boteze... ca să poată crea în ordinea culturii. E cea mai categorică negare a crezului naţionalist pe care l-a reprezentat până acum. Căci, sau trecerea la creştinism este pentru un evreu — în fond imposibilă — ceea ce noi credem — şi atunci comitem cu bună ştiinţă un fals în domeniul spiritual, mai grav faţă de sufletul nostru decât toate falsurile posibile, sau evreul se poate desprinde efectiv de iudaism şi atunci — dacă teoria naţiunii făcută de d. Iorga şi însuşită de generaţia noastră e adevărată — el nu va fi decât o sinistră epavă spirituală, corcită şi condamnată sterilităţii." (Nae Ionescu: *De ce nu te botezi?*, „Cuvântul", 19 august 1928) (n.a.)

Toată politica lui Nae Ionescu şi a „Cuvântului" în această materie se sprijinea pe o distincţie esenţială: stat şi naţiune. Statul şi naţiunea nu erau în sistemul de gândire al profesorului două valori identice şi nici două noţiuni suprapuse, ci, dimpotrivă, două realităţi de natură deosebită. Statul, o realitate politică, naţiunea, o realitate culturală. Distincţia aceasta este decisivă. Ea anulează şi face imposibil orice şovinism, oricare ar fi eufemismul sub care se ascunde: „naţiune exclusivă", „naţiune dominantă" etc.

„Iată de ce am părăsit pe d. Cuza — cel cu teoria naţiunii exclusive —, nu am avut nici un entuziasm pentru teoria naţiunii dominante şi l-am urmat pe d. Iorga, care s-a făcut la noi campionul drepturilor spirituale ale minorităţilor". (Nae Ionescu *De ce nu te botezi?* — art. cit.)

Dusă până la consecinţele ei ultime, această distincţie dintre stat şi naţiune justifică o libertate egală şi completă între toate naţiunile unei ţări. Statul nu devine în mod logic decât un factor tehnic a cărui primă obligaţie este să creeze cadre de viaţă tuturor naţiunilor componente, dându-i fiecăreia posibilitatea de a se realiza pe sine şi de a crea.

Dar nu e nevoie să comentez. E suficient să transcriu:

„...noi — generaţia lui 1906 — am înţeles că *naţiunea nu este un instrument politic, ci unul cultural.* Că o naţiune nu are dreptul să oprime sau să distrugă un izvor de creaţiuni spirituale, a căror promovare este cea mai înaltă îndatorire a omului. Şi că statul, *instrument tehnic*, adaptat cu totul altor scopuri, trebuie să ţină el însuşi samă de imperativele culturii".

Opuneţi, vă rog, formula „stat instrument tehnic" formulei „stat totalitar" şi veţi înţelege ce adâncă prăpastie trebuie să-l despartă pe Nae Ionescu de toţi hitleriştii globului.

Să nu se creadă că această formulă este o simplă figură de stil, un accident de scris, o expresie abstractă, fără consecinţe, un cuvânt întâmplător de care abuzez. Să nu se creadă, mai ales, că este o afirmaţie gratuită, bună pentru un articol de consideraţii generale şi, în realitate, lipsită de conţinut politic. Nu. Întreaga politică a ziarului „Cuvântul" faţă de minorităţi şi — în speţă — faţă de evrei se rezema pe această idee fundamentală. „Cuvântul" a cerut în decursul anilor de nenumărate ori pentru evrei şi pentru minoritari, în genere, drepturi şi libertăţi pe care poate ei înşişi ar fi ezitat să le ceară.

Aş putea cita în acest sens pagini întregi. Mă opresc însă la un singur articol, cu deosebire semnificativ prin împrejurarea în care a fost scris.

Era în primăvara anului 1928, în timpul marii campanii naţional-ţărăniste pentru răsturnarea liberalilor. La Cernăuţi, în plină întrunire politică, au vorbit câţiva minoritari, fiecare în limba lui. Între ei, a fost şi un evreu, Rapaport, care a ţinut o cuvântare antiliberală în... idiş. Guvernul liberal, care — se ştie — reprezenta pe atunci „reacţiunea conştiinţei naţionale împotriva jidanilor cotropitori", a protestat cu violenţă. „Viitorul" s-a grăbit să-i denunţe pe naţional-ţărănişti drept „vânduţi evreilor" (evident!) şi să declare alarmat că discursul în idiş de la Cernăuţi pune în primejdie bazele statului român.

La aceasta a răspuns Nae Ionescu; Articolul său se chema *Uneltiri inconştiente* şi a apărut în „Cuvântul" cu nr. 1032, de la 1 martie 1928.

„Va să zică, guvernul e de părere că actul de a te exprima sau de a îngădui exprimarea în limba maternă într-o adunare publică constituie o uneltire inconştientă împotriva unităţii statului.

Venită de la un şovinist iresponsabil, o asemenea aforistică de stat nu se putea să fie considerată decât o aberaţie. Tipărită în oficiosul guvernului, ea apare ca declaraţia programatică a unei politice de huligani, agitatoare, aţâţătoare şi oprimantă...

Îşi închipuie ministrul de interne... că teoria statului naţional mai stă în picioare chiar în absurdităţile ei poliţiste?

Noi ştim ce însemnează naţionalitate. Cunoaştem marea ei putere creatoare în domeniul spiritualului şi suntem cei dintâi, cei mai sinceri şi mai convinşi apărători ai ei. Dar, tocmai pentru că suntem încredinţaţi de realitatea naţiunii ca unitate spirituală şi etică, nu putem asista impasibili la o politică de strangulare a naţionalităţilor. Fuga polemică a smuls guvernului declaraţii aberative. Să le regrete în chip formal şi explicit. Nu e nici o ruşine. Ci ar fi o declaraţie care ar linişti ţara — pe noi, românii care nu ne dorim soarta Ungariei în primul rând — şi care ar convinge şi străinătatea că guvernele române nu sunt străine de elementara deosebire între cultură şi politică.

Iar pe viitor mai multă pază la gură".

Mai limpede, mai loial, mai cald cred că nu se poate vorbi.

*

Nu vreau să insist prea mult asupra aspectului politic al chestiunii. El e luminat complet, cred, de articolele pe care le-am citat.

Nu există aici posibilitate de echivoc sau răstălmăcire.

Dar atitudinea profesorului Nae Ionescu depăşea în cunoaşterea iudaismului planul politic. Dacă, pe acest plan, el revendica drepturi largi pentru evrei în cadrele statului român, spunându-şi cuvântul în cele mai speciale chestiuni de viaţă evreiască*, problemele generale ale iudaismului îl interesau cu atât mai mult.

Metafizica iudaică este o problemă familiară gânditorului Nae Ionescu. Puţinii ebraizanţi din România cunosc poate acest lucru.

În conferinţe, în scris, la cursuri, incidental sau direct el a schiţat de multe ori problema, fie în ea însăşi, în datele ei proprii, fie confruntând-o cu punctul de vedere al gândirii răsăritene (cum a făcut de câte ori a fost vorba despre Spinoza). E cu totul semnificativ că în primele sale articole din „Cuvîntul", între primele probleme pe care le-a atacat de la debut, se vorbeşte tot despre anumite aspecte de spiritualitate iudee. Mă refer, în special, la trei foiletoane din iulie 1926: 1) *Criza iudaismului* („Cuvântul", nr. 509), 2) *Criza iudaismului II* („Cuvîntul", nr. 512), 3) *Alte perspective* („Cuvântul", nr. 514). Vom reveni asupra lor când vom discuta prefaţa la *De două mii de ani*.

---

* Surprinzător, de exemplu, articolul său *Între Sefardimi şi Eskenazimi* (septembrie 1928), în care discută legea cultului a d-l Lapedatu, indicându-i criterii de legiferare pentru evreii sefarzi [n.a.]

Iată cui ceream această prefaţă. Nu numai profesorului meu, nu numai omului care ani de-a rândul reprezentase cel mai uman şi mai loial punct de vedere faţă de problema politică evreiască, ci, înainte de orice şi mai ales, unui pasionat cercetător al spiritului iudaic.

*

Ce s-a întâmplat din iulie 1931, când această prefaţă a fost cerută şi promisă, până în iunie 1934, când ea a fost scrisă şi tipărită? O totală alunecare a Europei spre dreapta.

În mai puţin de trei ani, toate iluziile ce sprijineau continentul s-au destrămat, toate rezervele şi formulele democraţiei au căzut, toate punctele de reper ale păcii s-au pierdut. A fost un adevărat măcel, în care au sucombat şi spiritul de la Locarno, şi conferinţa dezarmării, şi Societatea Naţiunilor. În această dezagregare rapidă a tuturor iluziilor sau ipocriziilor europene, forţele socialiste şi democrate intrau într-un groaznic declin, în timp ce fascismele de tot soiul cunoşteau un brusc reviriment şi o febră dintre cele mai active. La Viena, la Madrid, la Berlin, la Bruxelles, adică în patru din cele mai serioase redute ale sale, social-democraţia se descompunea. Steaua aventurii se lumina singură pe acest cer european sumbru. Guvernul Hitler din primăvara anului 1933 încorona catastrofal seria de disoluţii şi prăbuşiri europene. După o străveche obişnuinţă istorică, evreii aveau să plătească ei delirul, demenţa şi disperarea tuturor.

Dacă 1931 fusese un an neantisemit, 1934 se pregătea să fie un an huliganic. În deschizătura acestui compas încape prefaţa profesorului Nae Ionescu.

„Cuvântul"' nu putea privi cu simpatie acest val reacţionar. El ştia că fascismul italian nu este o revoluţie şi ştia, de asemeni, că hitlerismul nu poate fi una. Hitler era pentru „Cuvântul" un corsar inventat, plătit şi susţinut de marea industrie germană împotriva sindicatelor muncitoreşti. Aş putea cita, în acest sens, la nesfîrşit din colecţiile ziarului pe anii 1931, '32 şi '33.

Nu e interesant jocul „de-a contradicţiile" şi nu mă ispiteşte deloc. Vreau doar să amintesc — pentru că toată lumea a uitat — că ziarul „Cuvântul" a fost antihitlerist şi că până în noiembrie 1933 atitudinea sa nu numai că n-a cunoscut în această privinţă vreo schimbare, dar s-a afirmat cu o violenţă polemică dintre cele mai crunte. Am avut toţi câţi scriam în pagina întâia a ziarului dreptul, libertatea şi bucuria de a studia farsa germană şi de a o denunţa în toate formele ei politice camuflate. Şi vă asigur că de acest drept am uzat.

Noiembrie 1933! Aici se despart drumurile şi aici se află nodul tristei întâmplări de care vorbim.

Veneau liberalii la guvern. Era o grea lovitură. Era o foarte grea dezamăgire. „Cuvântul" a fost mereu, din primul său ceas de viaţă, antiliberal. Era în antiliberalismul său mai mult decât o poziţie politică; era o necesitate organică. Prin tot ce a gândit „Cuvântul" în viaţa românească, prin tot ce a înţeles şi explicat în istoria ţării, el se opunea liberalilor, partid de bancă, partid de oligarhie, partid de poliţie. Liberalii reprezentau sumar „lumea veche". Nu numai ideea de revoluţie, dar ideea de viaţă modernă este sufocată de liberalismul român.

Din ianuarie 1926, marele partid liberal intrase într-o serie de convulsii agonice, pentru ca după patru ani şi jumătate, în iunie 1930, să pară de-a binelea mort. „Cuvântul" avea dreptul să anunţe un „nou curs" în existenţa statului român, o „nouă ordine", un „nou regim". Partidul băncilor, partidul poliţiilor decedase.

„Noul curs" nu s-a realizat însă. „Noua ordine" a rămas o iluzie. În noiembrie 1933, liberalii veneau la putere — totul era pierdut, totul trebuia reluat de la capăt.

Aşteptam din partea „Cuvântului" o acţiune antiguvernamentală necruţătoare. Nu era numai legitimă: era de-a dreptul obligatorie.

„Cuvântul" era, în acel moment, singura forţă capabilă de o serioasă opoziţie. Naţional-ţărăniştii osteniţi şi compromişi nu aveau nici interesul, nici calitatea să atace. Cât priveşte aşa-zisele „partide mici", mofluze, păcălite şi indignate, nu le rămânea decât poarta tuturor situaţiilor desperate: antisemitismul. Eram convins că Nae Ionescu şi „Cuvântul" nu le vor urma pe acest drum. El care scrisese şi luptase pentru o lume nouă nu se putea sprijini pe această mizerie veche. Împotriva liberalilor, slavă Domnului, nu lipseau nici arme, nici argumente. Mai era oare nevoie în plus de o diversiune antisemită? De diversiunea aceasta se putea servi oricine, numai ziarul „Cuvântul" nu.

S-a lansat atunci vechea, eterna, infailibila formulă pe care, la vremea lor, liberalii o aruncaseră opoziţiei, pentru ca acum opoziţia să le-o arunce lor: liberalii vânduţi jidanilor.

Care liberali, oameni buni? Nu cumva liberalii care întreţinuseră zece ani în universităţi bătaia sistematică pentru a justifica starea de asediu? Nu cumva liberalii care subvenţionaseră în 1927 devastările de la Oradea Mare? Nu cumva aceşti liberali care au fost statornic, de la 1848, forţa antisemită cea mai tenace, la guvern prin ei înşişi şi în opoziţie prin cuzişti? Nu cumva aceşti liberali „huligani, agitatori, aţâţători şi oprimanţi", pe care îi denunţa profesorul Nae Ionescu în martie 1927?

Hotărât, gluma era prea simplă, chiar pentru o societate obişnuită cu glumele simple şi sinistre.

N-am crezut de aceea nici un moment într-o orientare antisemită a „Cuvântului". Nu puteam crede. I se opunea întreg trecutul său, i se opunea, mai ales, întregul său sistem de gândire politică.

Lupta care începea era, desigur, cel puţin în primele ei faze, confuză, ameninţată de primejdioase echivocuri şi, mai ales, de compromiţătoare alianţe. Eram convins însă că ziarul „Cuvântul" nu le va suporta şi că va pune repede ordine în acţiunea lui, restabilind hotarele ce l-au despărţit totdeauna de aventurieri, de impostori şi de revoluţionarii „poliţiei în persoană". Un „Cuvântul" gardist de fier mi se părea — şi mi se pare şi astăzi — un lucru strict imposibil. Nu din sentimentalism, ci dintr-o exactă cunoaştere a trecutului acestui ziar şi a liniilor politice şi spirituale între care s-a mişcat acţiunea lui.

Personal, am încercat de două ori să lămuresc lucrurile. O dată, plecând. (Era în dimineaţa în care apăruse ciudatul articol *Şi un cuvânt de pace* — noiembrie 1933 — care părea mai mult un cuvânt de război.) I-am spus deschis profesorului tot ce aveam pe suflet şi i-am cerut dezlegarea de a pleca*. Am primit un răspuns care îmi dădea de ruşine toate ezitările, toate îndoielile.

„«Cuvântul» antisemit? «Cuvântul» fascist? Nu simţi că e absurd?"

Peste câteva zile, publicam în prima pagină, spre stupoarea antisemiţilor, articolul despre Ion Trivale. Situaţia mi se părea acum pe deplin clară.

Cine privea din afară toate acestea putea să fie nedumerit sau indignat. E aşa de greu, în toiul unei lupte politice, să distingi o poziţie de alta, să deosebeşti un strigăt de alt strigăt, să desparţi un obiectiv de altul. Loviturile cad orbeşte, fără să aleagă prea mult. Strigătele rezumă lapidar, sălbatic, cele mai imposibile împreunări de idei, cele mai stranii alianţe.

Aşteptam cu inima strânsă, dar cu o certitudine neclintită momentul în care „Cuvântul" va face tăcere în jurul lui şi va vorbi răspicat.

Vă asigur că nu era o aşteptare naivă. În trecutul său, „Cuvântul" avusese de câteva ori acest curaj. El şi-a lichidat singur victoriile, atunci când începeau să fie creatoare de confuzii. Fuseseră vechi legături de luptă, pe care le tăiase scurt, sacrificând totul unei situaţii clare. Nu puteam crede că va

suporta multă vreme groaznica ceaţă, ce acoperea politica românească în noiembrie şi decembrie 1933 între acele umbre disperate, între acele epave fără busolă, între acele aventuri fără sens,

Totul a durat şase săptămâni şi totul s-a surpat, în cele din urmă, printr-un act de teroare. Restul îl cunoaşteţi.

*

„Cuvântul" suprimat, Nae Ionescu închis, valul antisemit în plină ascensiune— să recunoaştem că timpul nu era prielnic romanului, care se apropia de sfârşit.

Apariţia lui, normală în 1931, devenea acum, prin acumularea atâtor mici şi mari catastrofe, un fapt de scandal.

Antisemiţii aşteptau prefaţa profesorului ca pe un manifest politic. Evreii, ca pe un cuvânt de înţelegere. Şi unii şi alţii, o aşteptau cu temeri felurite. Nu luam parte la aceste temeri. Eram sigur că Nae Ionescu nu va scrie nici pentru prieteni, nici pentru duşmani, *ci pentru carte*. Eram sigur că-mi va scrie prefaţa din 1931, *ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat de atunci* căci orice s-ar fi întâmplat nu avea dreptul să-i modifice gândirea asupra unei drame ce nu e nici de azi, nici de ieri, ci de totdeauna. Această gândire o cunoşteam şi orice surpriză mi se părea exclusă.

Trebuie să recunosc astăzi: m-am înşelat.

---

[*] Nu ştiu prin ce mister dedectiv, d. I. Ludo a luat parte la această convorbire, pe care o rezumă în cartea sa, după cum urmează: „La un moment dat, când Hechter, speriat de unele semne ciudate pe cerul arian al purăţului, a vrut să dea bir cu fugiţii, d. Nae Ionescu i-a calmat suferinţa, urcându-i salariul cu două mii de arginţi de nichel. De aici, probabil, i-a şi venit lui Hechter ideea să-şi intituleze romanul: *De două mii de ani*. Tocmai pe tocmai: un an, un leu, un an, un leu. La atât a apreciat d. Nae Ionescu suferinţa milenară a lui Hechter. Şi trebuie să recunoaştem că n-a fost prea zgârcit." (n.a.)

O ANTOLOGIE

Se spune că prefaţa d-lui prof. Nae Ionescu, la volumul De două mii de ani al d-lui Mihail Sebastian, e o caldă şi vibrantă pledoarie antisemită.

Dacă lucrul e adevărat suntem curioşi să aflăm motivele persistenţei d-lui Sebastian care a ţinut ca volumul să nu apară fără prefaţa d-lui Nae Ionescu.

Sau — Doamne fereşte — d. M. Sebastian a devenit antisemit?

„Facla", anul XIII, nr. 1015, 23 iunie 1934.

După cum se ştie, romanele evreieşti au un anume curs pe piaţă. Le citesc şi evreii — cu interes, le citesc şi creştinii — din curiozitate. Informaţi asupra acestui fenomen literar, ce s-au gândit rasiştii? Ce ar fi să folosim vehiculul romanului evreu, pentru o difuziune mai eficace a ideologiei rasiste?

Zis şi făcut! Au căutat şi găsit un scriitor evreu — Mihail Sebastian; au căutat şi găsit un editor evreu — Ciornei; au căutat şi găsit un titlu specific evreiesc:— De două mii de ani — şi la adăpostul acestui triplu blindaj iudaic au lansat o bombă. Care? Prefaţa d-lui Nae Ionescu.

....E o farsă fără precedent în istoria celor două mii de ani de bătaie. Noi, evreii am produs rabini denunţători ai propriei lor comunităţi, am produs membri activi ai inchiziţiei; am produs falsificatori de texte talmudice, dar toţi, mari şi mici, şi-au făcut un scrupul din a trece în prealabil în tabăra creştină cu arme şi bagaje pentru ca de acolo, făţiş, să toarne foc şi pucioasă peste fraţii lor de origine. Dar până azi n-am dat încă de un exemplar de evreu, care să se supere teribil dacă-i conteşti puritatea sentimentelor sale iudaice şi care, simulând iudaismul, să se apuce să scrie un roman evreiesc — în ce scop toate astea? Pentru ca prin zbieretele şi artificiile sale literare să-i atragă pe evrei în cursă, în casă la el, unde-i pândesc dindărătul copertei, arienii. Şi ce se întâmplă apoi — aţi văzut! Ideologi rasişti, sub pretextul, incontestabil spiritual, că nu sunt decât executorii unei fatalităţi implacabile care pretinde că evreii trebuie să mănânce bătaie, îi poftesc pe evrei să pupe ciomagul.

Asta zic şi eu păcăleală. Un adevărat tur de forţă. D. Mihail Sebastian poate să fie mulţumit. Colaboratorii arieni ai romanului d-sale, aşa-zis semit, nu l-au dat de sminteală. Chiulul e atât de inteligent ticluit, încât nimeni n-ar putea bănui ce hap se ascunde între scoarţele cărţii. Cumpărătorul romanului nu se trezeşte la realitate decât după ce dă gologanii. Dar atunci e prea târziu.

„Adam", anul VI, nr. 72, 1 iulie 1934.

Un tânăr scriitor evreu a scris un roman, oarecum autobiografic. Toată cartea e străbătută de o singură şi dramatică întrebare: De ce evreii trebuie să sufere atâtea umilinţe?

După cum vedeți subiectul nu e nici prea nou, nici din cale afară de interesant. Dar tânărul scriitor s-a adresat d-lui Nae Ionescu, cerându-i o prefață. Şi d. Nae Ionescu s-a executat. În prefața aceasta d. Nae Ionescu răspunde la întrebarea chinuitoare a lui Iosef Hechter:

„Evreii trebuie să sufere mereu pentru că sunt evrei". Şi toată prefața este o demonstrație antisemită pe tema asta.

Un cunoscut critic literar spunea în legătură cu acest caz:

— Înțeleg situația cuiva care primeşte pe neaşteptate nişte picioare în spate. Dar nu mi-aş fi putut imagina existența unui om care să le solicite stăruitor şi apoi să se mândrească cu acest tratament....

Cazul continuă să preocupe toate cercurile literare.

„Încotro" (Sadism), anul IV, nr. 160,
8 iulie 1934.

Prefața d-lui Nae Ionescu condamnă la o perpetuă detențiune morală şi politică gintea lui Israel. Bietul Hechter se grăbeşte să pună sentința inapelabilă în fruntea cărții şi să se mândrească, fiindcă poartă acest scuipat înghețat lansat de scumpul nostru profesor....

„Adevărul literar", anul XIII. Seria II-a,
nr.713, 5 august 1934.

Acest jidan, întroducându-se, printr-o perfidie specifică rasei lui, în redacția unui ziar românesc şi naționalist, a lăsat multă vreme să se acrediteze în opinia publică periculoase confuzii.

Ceva mai mult. El a dus obrăznicia până acolo, că a cerut pentru o carte jidovească scrisă în idiş, în care se proslăvesc Protocoalele Sionului, o prefață d-lui profesor Nae Ionescu cu gândul de a-l atrage în bandele francmasoneriei şi de a-l compromite în ochii bunilor români. Dar a fost pedepsit cum trebuie. Prefața denunță toate crimele jidovilor şi pune în lumină primejdia pe care o reprezintă aceste ploşnițe pentru orice stat național. Felicităm călduros pe d-l profesor Nae Ionescu că a rezistat cursei ce i-a fost întinsă, scriind o prefață pe care orice bun român e dator s-o cunoască.

„Porunca vremii", „Apărarea națională",
„Buletinul anti iudeo-masonic", etc. etc.

Din pricina structurei d-sale de parvenit, confundând națiunea românească cu naționalismul românesc, d-sa şi-a jucat tot capitalul literar în acțiunile acestuia. Or, naționalismul românesc, ca orice naționalism, este prin definiție xenofob şi antisemit şi d. Mihail Sebastian, pe nume Iosef Hechter, nearian. Deci Mihail Sebastian nu putea fi acceptat în sânul lui... Incapabil să trăiască viața celor mulți şi respins de cei puțini, abulia d-lui Mihail Sebastian avea nevoie de o forță supranaturală care să-l apere de groaza zilei de mâine şi de aceea a destinului.

În chipul acesta soarta materială şi spirituală a d-lui M. S. a ajuns indisolubil legată de aceea a d-lui Nae Ionescu...

....Dar ce caută prefața lui Nae Ionescu...?

Păcatul originar al d-lui Sebastian, renegarea calicimei l-a împins la crimă. Cu lege de fier, trebuia să şi-o ispăşească.

Şi ispăşirea a fost romanul d-sale şi prefaţa d-lui Nae Ionescu...

....Iosef Hechter, tu eşti bolnav. Tu eşti substanţialmente bolnav, pentru că eşti un parvenit... Da, da, Iosif Hechter tu eşti bolnav, substanţialmente bolnav şi d. Nae Ionescu nu mai poate face nimic pentru tine. „Cuvântul" a dispărut şi cu dânsul şi subvenţiile şi leafa. Iosif Hechter tu eşti un huligan! Tu ai renegat calicimea care te-a crescut şi salvarea nu este nicăieri, chiar dacă Profesorul te-ar numi „căpitan" în ghetou... Ce vină ai tu dacă Corneliu Zelea Codreanu nu a vrut să te primească? Iosif Hechter, tu simţi oare cum te cuprinde întunericul şi-ţi plesneşte obrazul de ruşine?

„Şantier" (De la A. C. Cuza la Mihail Sebastian),
anul II, nr. 10, 1-15 septembrie 1934

Deşi evreu, a dat buzna în lagărul reacţiunii româneşti. S-a proclamat „burghez" (n-are cinci parale în buzunar), raţionalist de specia carteziană... a împrumutat tale quale schemele de gândire şi vocabularul dreptei naţionaliste şi huliganice.

...D. Mihail Sebastian s-a dat cu „Regele, Christos şi Naţiunea", n-a părăsit pe d. Nae Ionescu, când acesta a trecut la huligani.

Rămânerea în această tabără şi acceptarea unei prefeţe (unde se sintetizează doctrina antisemită) în fruntea romanului De două mii de ani, scris de evreul conştient Iosef Hechter, însemnează o descalificare pentru Mihail Sebastian.

„Adevărul literar", anul XIII, seria II-a,
nr.718, 9 sept. 1934

Dar, pentru a imprima mai multă autenticitate israelitismului său, neoiudeul şi-a făcut rost de o prefaţă semnată de d. Nae Ionescu, amic al evreilor. Ce au pus la cale, între culise, ei între ei, naşul şi finul, nimeni nu ştie. Atâta am văzut. Când a apărut Iosef Hechter la rampă şi foarte patetic, după o peroraţie scurtă şi bine simţită, s-a aruncat... cu un zbieret de suprem sacrificiu, în cazanul triplei sale credinţe evreo-româno-dunărene, d. Nae Ionescu, foarte bine dispus, a tras deodată salteaua. Şi bietul Hechter — tranc, cu nasul de duşumeaua nudă a scenei.

Cam aşa stăm cu chinul lui Hechter care suferă groaznic de amor în romanul d-sale evreiesc şi care şi-a oblojit drama cu o leafă rezonabilă, chit ca „experienţa" lui „să lămurească pentru toţi ceilalţi un îndreptar". Aşadar, gologanii, cărora Hechter le zice „însingurare", fiindcă e singurul care-i încasează — după câte mi se spune şi astăzi încă — de la purăţul său, sub forma asta onorabilă, pentru lunara sa dramă iudaică, ori pentru iudaica sa dramă lunară, sunt o indicaţie pentru soluţia suferinţei tuturor coreligionarilor.

D. Nae Ionescu l-a ridicat pe acest dramatic rozător de ciolane, de la situaţia umilă de câine de pripas, la nobilul rang de câine de rasă. Nu vedeţi? Cu tot dezgustul pentru ceilalţi „evrei", d. Nae Ionescu s-a obişnuit atâta cu jidănaşul Bubica Hechter, încât, din când în când, îl scoate în Cişmigiu la plimbare, cu lănţişorul de gât. Şi dacă usturoiatului Bubica îi vine chef să ridice piciorul şi să scrie un roman la rădăcina unui tei, d. Nae Ionescu, zâmbind cu toleranţă creştină, aşteaptă până coteiul își termină treaba, fără să întoarne capul aiurea, de scârbă. Ba, la pozna asta, pe care numai acidfenicul o poate absolvi, d. Nae Ionescu mai dă și o prefață.

Arătat de o lume întreagă cu degetul, el a continuat să-și lingă interesul în liniște, fără să scoată o vorbă. Las' să i se spună lichea, ticălos, dejecție a ghetoului evreiesc care cu aceeași obiectivă hărnicie fabrică oameni și măgari laolaltă — pe Hechter nimic nu-l atinge! El știe prea bine că pământul nu se învârte în jurul demnității omenești, ci în jurul unei axe care seamănă teribil cu ciolanul boierului.

1. Ludo. *Iuda trebuie să sufere, pentru că e suferind*, Editura Adam.

PREFAȚA

„Ei și ce vrei să-ți fac eu"
De două mii de ani, p. 33

Am cetit de nenumărate ori această prefață și mi-a fost greu să disting unul câte unul toate vârfurile de cuțit ce străpung prin ea cartea care i-a fost încredințată.

E un act global de nedreptate. Sub apăsarea lui, problemele și argumentele puse în joc se șterg și se pierd. Până a numerota punctele de discuție, până a desprinde frază cu frază ideile și a le izola de corpul celor 32 de pagini, rămâne o impresie totală de cenușă și de moarte. Pe urma ei, se poate discuta la nesfârșit...

Nu e o prefață aspră, cum se spune. De asprimea ei nu m-aș fi plâns. Glasul profesorului Nae Ionescu n-a fost niciodată altfel decât aspru cu mine. Cele mai severe cuvinte, de la el le-am primit — și probabil că același lucru îl poate spune oricare din elevii lui. Cine își imaginează legătura noastră de profesor, drept un lanț de complezențe mutuale, nu-și va putea niciodată închipui brutalitatea sinceră, cu care ne obliga să dăm socoteală față de noi înșine de propriile noastre fapte. Și avea dreptul să ne impună această brutalitate, pentru că cel dintâi care o suporta de bună voie era el însuși.

Dar nu e o prefață aspră. Asprimea este și ea un act de iubire. Este o prefață de o cruzime rece, metodică și indiferentă. S-ar spune un registru sistematic de tragedii, înscrise alfabetic și cu număr de ordine. Mâna scriitorului n-a tremurat.

Este ceea ce mă surprinde mai mult în acest text. Pentru prima oară, descoper un Nae Ionescu indiferent și abstract. Omul acesta, al cărui scris liniar și neted n-a izbutit niciodată să-i acopere emoția, scrie acum un fel de raport tehnic, înghețat în idei generale și abstracții. Este o piesă de dosar, este un rezumat juridic, este un jurnal de grefă, din care a dispărut suflul vieții. Nu se aude nicio voce, nu se simte niciun om în acest pustiu.

Urmăresc mersul complex al ideilor de-a lungul prefeței, încrucișarea lor în punctele de sprijin ale raționamentului, despărțirea lor în paranteze și teme secundare, urmăresc întreg acest eșafodaj de argumente și găsesc cu surprindere numai formule, numai scheme, numai abstracții. Că sunt sau nu antisemite aceste abstracții este pentru moment indiferent. Dar ele sunt abstracții. Când de exemplu profesorul stabilește în trei cuvinte identitatea dintre talmudism și zărăfie (pag. XXIII), ceea ce e regretabil în această afirmație nu e poate vizibilul ei înțeles antisemit, ci înainte de orice arbitrarul ei. Sau când enunță teoria „conceptului-limită" și sprijină pe ea refutarea statului sionist, (pag. XXIX) nu face altceva decât să dea unei sugestii — seducătoare ca joc dialectic — valoare de axiomă. Și sunt în această prefață prea multe sugestii ridicate abuziv la rangul de axiomă. E un exces de adevăruri generale cu care gândirea lui Nae Ionescu nu ne obișnuise până azi. Că doar de la el am învățat ce se cheamă a gândi concret.

Voi păstra de aici încolo din prefața sa, ca pe un exemplu unic de gândire schematică, pasagiul în care vorbește despre „limitele de variație ale momentului geografic și ale momentului de tradiție" (pag. XII). O mai mecanică imagine a unei vieți de om, ar fi greu de construit. Totul — pasiune, inteligență, neliniște — se teșește și se anulează în această scară grafică, ce rezumă pentru profesor o existență.

*

Nu vreau să discut chestiuni de metodă. Ar fi și foarte greu cu un gânditor de preciziunea profesorului Nae Ionescu. Consider o simplă glumă exercițiile de logică ce s-au făcut pe marginea prefeței*. Mai serioasă ar fi — dacă ar fi — trecerea de pe planul filozofiei culturii pe planul problemei salvării, trecere pe care o discuta Mircea Eliade (*Iudaism și antisemitism*, „Vremea", 22 iulie 1934). Nu am însă căderea să ridic, și cu atât mai puțin să rezolv, asemenea obiecții. Dar bag de seamă un alt dublu plan al prefeței și pe acesta voi încerca să-l lămuresc.

De la primele pagini, vorbind despre drama iudaică, Nae Ionescu distinge două aspecte ale ei. Un aspect interior: suferința evreului este intimă, ea își are rădăcina în el însuși, ea pornește de la un conflict cu sine însuși. Un al doilea aspect, exterior: suferința evreului vine din afară și constă într-un conflict permanent cu ceilalți oameni. Între aceste două aspecte, profesorul nu ezită să aleagă: numai primul este esențial. Celălalt înșelător și fără importanță. Termenii sunt limpezi. Drama iudaismului nu este un „fenomen de relație"; ea nu este o „defectuoasă luare de contact între evrei și ceilalți oameni". (pag. VII).

---

* Vezi *Anexa VIII*.(n.a.)

Distincția aceasta atât de precisă, la care subscriu, închide însă drama iudaică în *propriul ei cerc*. Cine vrea să vorbească despre această dramă trebuie să vorbească despre iudaism, nu despre altceva. Să caute adică resorturile suferinței iudee, în elementele constitutive ale spiritului iudeu, *în conflictele sale intime*, nu în raporturile sale „defectuoase" cu restul lumii. „Conflictele intime" constituie un fenomen. „Conflictele cu restul lumii" constituie o problemă. Și problema poate fi soluționată prin „amendări", prin „ajustări", în timp ce fenomenul rămâne ireductibil.

Este posibil un asemenea examen „dinnăuntru" al iudaismului și al dramei lui? Nici vorbă că este posibil. L-a făcut însuși profesorul Nae Ionescu, dar nu în prefața din 1934, ci într-un articol din 1926. (*Alte perspective*, „Cuvântul", nr. 514, 24 iulie 1926).

Punctul de plecare și concluziile acelui articol sunt tulburător identice cu ale prefeței. Explicațiile însă sunt altele. „Iudaismul nu are decât două eventualități: se chinuiește perpetuu sau moare. Tertium non datur", scrie în 1926 Nae Ionescu, anticipând cu aproape șapte ani pe acel „Iuda trebuie să sufere" de azi.

Dar de ce se chinuiește iudaismul în articolul din 1926? Pentru că cuprinde o anumită antinomie intimă, pe care nu o poate rezolva (veți vedea îndată). Și de ce trebuie să sufere Iuda în prefața din 1934? Pentru că, nerecunoscându-l pe Messia și atacând așezările creștine, provoacă reacțiunea și defensiva acestora.

Explicația diferă total. Să fie la mijloc o contrazicere? Poate că nu. Este însă cu siguranță o schimbare de punct de vedere. Articolul *Alte perspective* consideră drama iudaismului în sine, în timp ce prefața la *De două mii de ani* consideră această dramă în raporturile ei cu antisemitismul. Sunt aceste raporturi esențiale? Este antisemitismul un element constitutiv al suferinței iudaice? Judecând după prefață, da. Judecând după articol, nu.

Iată într-adevăr cum explica în 1926 profesorul Nae Ionescu drama iudaismului, fără să facă apel la niciun argument din afara acestui iudaism, ci utilizându-i doar datele strict interioare:

„Deosebirea fundamentală a evreilor față de restul lumii stă în faptul că la ei națiune și religie se acoperă: ca sferă, dar nu ca conținut. Numai poporul lor este de religia lor, altul nu. Ei sunt fără îndoială o națiune, adică o comunitate naturală, dar nu s-au mulțumit niciodată numai cu legătura asta naturală; legitimitatea existenții lor ca națiune distinctă a fost de origine religioasă; de aceea evreii sunt «poporul ales»...

Ei bine, unitatea aceasta politică religioasă, evreii nu și-au găsit niciodată echilibrul stabil. Acesta este faptul brut și brutal, dacă voiți, care constituie criza iudaismului și care îl va împiedica veșnic să «fructifice» și să «împlinească» creștinismul.

Perioada cea mai echilibrată a istoriei lor este desigur cea de înainte de trecerea în diaspora. Dar și atunci echilibrul este îndoielnic. Căci niciodată accentul fundamental al vieții iudaice nu a *căzut în* acelaşi fel asupra momentului naţional şi celui religios. Ci întotdeauna interesul a pendulat între aceste două momente. Profeţii sunt doar o dovadă că momentul naţional şi cel religios, departe de a se contopi, s-au succedat întotdeauna: religioşi în timpuri de nenorocire politică; călcători ai legii în vremuri de înflorire naţională.

Cam în acelaşi fel se pune problema şi astăzi. Căci încercarea de soluţionare a problemei iudaism-Europa pune pe rând accentul pe unul sau altul din cele două momente, fără să le poată contopi într-o sinteză unitară. Confesionalizare-Naţionalizare, iată cele două soluţii propuse de iudaism în conformitate cu dualismul fiinţei lui...

Părerea mea este că criza iudaismului e permanentă. Continua pendulare de care vorbeam, între polul naţional şi cel religios nu este numai o întâmplare (riguros verificată istoriceşte, dar totuşi întâmplare!), ci o necesitate. Povestea jidovului rătăcitor nu este numai o poveste, ci însăşi expresia neliniştei acestei rase care nu şi-a găsit drumul.

O sinteză între momentul naţional şi cel religios al iudaismului este imposibilă, pentru că aceste două momente nu sunt omogene; iar atâta timp cât această sinteză nu este posibilă, toată viaţa iudaică va fi frământată de oscilările între cele două centre de polarizare.

Iată deci dilema gravă, în care se află iudaismul: sau îşi păstrează specificitatea, adică dublul caracter natural-naţional şi religios şi atunci criza de oscilaţie între cei doi poli este permanentă; sau pentru înlăturarea acestei crize renunţă la unul din elemente — şi atunci îşi sacrifică esenţa însăşi”.

Nu am transcris acest lung citat, ca să-l comentez. Ci numai ca să arăt că o explicaţie a suferinţei iudaice prin propriile ei legi, şi numai prin ele, este posibilă. Nae Ionescu reducea, în articolul său din 1926, întreaga dramă a iudaismului la o „pendulare între momentul naţional şi cel religios”, o reducea adică la o antinomie structurală, la un conflict interior.

Acest conflict interior este cu desăvârşire independent de condiţiile istorice în care trăiesc evreii şi de raporturile — bune sau rele — pe care le întreţin ei cu celelalte neamuri. Căci — dacă înţeleg bine scrisul profesorului — iudaismul este, sau mai bine zis era, în 1926, tragic nu prin răfuielile pe care le-ar avea cu cealaltă lume, ci prin răfuielile pe care le are cu sine însuşi. În acest sens, şi numai în acest sens, se poate spune că suferinţa lui Israel nu este un „fenomen de relaţie”.

*

Părăsind articolul: *Alte perspective* şi revenind la prefaţă, trebuie să observăm că aici explicaţia dramei iudaismului se schimbă fundamental. *Şi anume prin deplasarea axei sale din sânul iudaismului, în afară de el.* De astă dată rădăcina dramei este *nerecunoaşterea lui Christos*. Şi nu pentru că această nerecunoaştere i-ar crea iudaismului un caz de conştiinţă, o criză spirituală sau o tragedie intimă, ci pentru că ea îl pune în conflict cu creştinii. În conflict cu creştinii, nu în conflict cu sine însuşi.

Băgaţi de seamă? Chestiunea unică ce se mai poate pune, pornind de la această premisă, este doar să ştim care sunt raporturile posibile dintre creştini şi evrei. Raporturi bune? Evreii vor fi fericiţi. Raporturi

„defectuoase?” Evreii vor suferi. Astfel drama iudaismului nu devine nimic mai mult decât un simplu „fenomen de relație”, adică exact acel fenomen de relație pe care prefața îl exclude de la început, pentru a reveni totuși la el în decursul întregii sale argumentări.

Am impresia că aici stă viciul celor 32 de pagini, viciu care le împiedică să înțeleagă și cu atât mai mult să explice drama ce le-a fost supusă spre judecată.

Să fim bine înțeleși. Nu am deloc intenția să mă amestec în problemele de teologie, pe care prefața le-a implicat sau prilejuit. Ele sunt fără îndoială foarte respectabile, dar răspund unor întrebări ce nu-mi aparțin. Nu aștept de la dezlegarea lor nicio lumină. Declar fără insolență, dar ferm, că sunt un foarte convins laic. (Asta nu însemnează că-mi voi lua vreodată triviala libertate de a ironiza aceste valori, în numele „liberei cugetări”).

Cazul *De două mii de ani* a avut și un capitol teologic, foarte violent prin ton și foarte dureros prin oamenii pe care i-a învrăjbit*. Timp de vreo două luni s-a discutat cu aprindere despre mântuirea evreilor, pe care unele texte păreau s-o acorde, dar altele — mai neînduplecate — o refuzau fără îndurare. Nu știu ce decizie s-a luat până la urmă în această privință. E de la sine înțeles însă că nu din acest punct de vedere, teologic, aș putea urmări prefața. Când profesorul Nae Ionescu încearcă să explice drama iudaismului prin tăgăduirea lui Christos, eu nu pot întreba ce sens religios a avut această tăgăduire și nici ce penalități metafizice o așteaptă. Dar îmi pot pune altă întrebare: în ce măsură explicația profesorului explică? în ce măsură își acopere ea obiectul? nu cumva îl lasă descoperit în anumite locuri? nu cumva îl lasă neexplicat?

N-aș vrea să par prea categoric în afirmații, dar mi se pare că prefața deschide aici o serie de dificultăți foarte serioase și lasă fără răspuns câteva obiecții obligatorii. Voi formula numai două, pe cele mai simple.

Evreii, spune prefața, sufere pentru că nu l-au recunoscut pe Christos-Messia. Nerecunoscându-l, ei se opun creștinilor și sabotează așezările creștinești. Creștinii reacționează, lovesc și drept urmare evreii sufere. Este extrem de clar.

De aici decurg însă două consecințe, pe care bănuiesc că nu le va nega nimeni.

1) Suferința evreilor începe de la venirea lui Christos. Ea nu a existat înainte de această venire.

2) Evreii sufere numai atunci când sunt în contact cu creștinii.

Pentru ca explicația suferinței iudaice, propusă de Nae Ionescu, să fie justă, ar trebui mai întâi ca aceste două consecințe ale ei să se verifice. Se verifică? Mă tem că nu.

Într-adevăr, drama iudaismului nu ia naștere odată cu Christos, ci îl precede — și îl precede cu mult. Evreii nu sufere numai de 1934 de ani, ci de vreo 5697, atâția câți au numărat ei de la facerea lumii. Toată istoria lor este un lanț de tragedii. Neliniștit, zbuciumat, străbătut de un etern fior patetic, iudaismul a fost totdeauna, înainte sau după Isus, în momentele lui de umilință istorică, *dar și în momentele de splendoare*, o dramă. Lucrul e

---

* Vezi *Anexa IX.*(n.a.)

cunoscut şi, în orice caz, Nae Ionescu îl cunoaşte. Recitiţi din articolul său, mai sus citat, o singură frază:

„Perioada cea mai echilibrată a istoriei lor (a evreilor...) este desigur cea de înainte de trecerea în diaspora. Dar şi atunci echilibrul este îndoielnic”.

Dar dacă „şi atunci” echilibrul este îndoielnic, dacă „şi atunci” evreul sufere, se mai poate oare explica suferinţa lui prin faptul *mult posterior* al venirii lui Christos şi al nerecunoaşterii sale drept Messia?

Iată o întrebare căreia prefaţa nu-i răspunde.

A doua noastră întrebare rămâne şi ea tot fără răspuns. Dacă evreii, refuzându-l pe Christos-Messia, sabotează valorile creştine, urmează că ei vor avea de suferit rigorile acestor creştini. Foarte logic. Antisemitismul creştin se află astfel explicat. Ce ne facem însă cu antisemitismul arab? Oare turcii şi arabii să fie antisemiţi tot pentru motivul că evreii nu l-au recunoscut pe... Christos? Ar fi greu. Cel mult le-ar putea reproşa că nu l-au recunoscut pe Mohamed, dar atunci, recunoaşteţi, chestiunea s-ar complica şi mai rău.

Întâmplarea, o tristă întâmplare, a făcut ca astă-vară, puţin timp după apariţia prefeţei, să izbucnească în Algeria, la Constantine, un scurt şi cumplit pogrom. A fost ceea ce s-ar putea numi un „clasic pogrom de interes local”, montat, săvârşit şi consumat în ochii poliţiei. M-am întrebat atunci în ce paragraf al prefeţei ar putea intra sângele vărsat la Constantine, sub ce nuanţă ar încăpea cadavrele evreilor măcelăriţi acolo. N-am găsit însă nicio lămurire. Ceea ce înseamnă că, cel puţin pe frontul arab, suferinţa lui Israel rămâne fără explicaţie.

Iată dar că explicaţia centrală a suferinţei lui Israel prin tăgăduirea lui Christos are două serioase lacune. Ea nu explică în primul rând suferinţa evreilor înainte de Christos. Ea nu explică, în al doilea rând, suferinţa lor în relaţiile cu necreştinii. Aceste două spărturi în şirul ei dialectic împiedică explicaţia lui Nae Ionescu să cuprindă întreaga dramă. Şi dacă nu o cuprinde întreagă, nu o cuprinde deloc.

Ce rămâne atunci în picioare după scoaterea problemei lui Messia din cauză? Rămân faptele.

„Se constată că între evrei şi popoarele în mijlocul cărora trăiesc, au existat întotdeauna nepotriviri şi neînţelegeri; de pe urma cărora evreii au fost supuşi la un regim deosebit, din care pentru ei au izvorât întotdeauna suferinţe”. (*Prefaţa,* pag. XIV-XV).

Nepotriviri şi neînţelegeri? Nu cumva se mai pot numi ele şi „defectuoase luări de contact. Între evrei şi ceilalţi oameni?” Nu cumva ne întoarcem aici la „fenomenul de relaţie”, pe care l-am îndepărtat din capul locului, la pagina VII?

Nu ştiu şi nu stărui. Cred însă că de aici încolo prefaţa profesorului se angajează pe un inevitabil drum antisemit. Căci ea nu mai pune problema explicaţiei, ci pur şi simplu problema răspunderii şi a vinei.

Lăsând deoparte metafizica şi psihologia, ea intră direct în politică, ridicând o simplă, scurtă şi decisivă întrebare: *cine* este vinovat? Întrebare împotriva căreia profesorul protestează de câteva ori, dar pe care prefaţa sa o impune direct la fiecare pagină.

„Să ne amintim, în adevăr că ceea ce vrem să lămurim noi nu e cine e vinovat în conflictul dintre evrei şi celelalte neamuri, ci care este explicaţia permanenţei suferinţelor lui Israel" (pag. XXVI)

Dar e inutil şi în orice caz prea târziu să ne mai amintim acest lucru la pagina XXVI, când în toate paginile anterioare îl uitasem. Cu voie sau fără voie prefaţa pune din plin problema răspunderilor. Ba cred că nu pune, în ultimă analiză, *decât* problema răspunderilor.

Cine este vinovat? Prefaţa răspunde fără ezitare: evreii![*]

Iar odată stabilită această culpă, se grăbeşte să-i studieze elementele şi circumstanţele agravante.

„... vom spune că o categorie de oameni nu e aleasă ca victimă de către agitatori decât:

1) Când ea constituie o grupă fundamental deosebită de masele in mijlocul cărora trăieşte;

2) Când deosebirile acestea, devenite conştiente şi înţelese ca tot atâtea motive de superioritate asupra neamurilor din jur, au ca urmare un proces voit de secesiune, care duce la izolarea numitei grupe înlăuntrul chiar a societăţii respective;

3) Când de pe urma acestei izolări, viaţa înlăuntrul grupei ia anumite forme esoterice, pline de mister pentru cei din afară;

4) Când grupa aceasta reprezintă o primejdie permanentă pentru ordinea celor din afară, pentru structura spirituală, politică, socială sau economică a aşezării lor". (pag. XVII—XVIII).

Dacă mai era posibilă vreo îndoială, fragmentul acesta o înlătură. El expune, rezumă şi sistematizează tot ceea ce doctrina antisemită a gândit până astăzi despre iudaism şi despre evrei. Este un breviar de „blestemăţii" evreieşti, care de astădată nu numai că explică antisemitismul, dar îl şi legitimează. Căci dacă evreii, după cum susţin antisemiţii şi după cum afirmă Nae Ionescu, prin însăşi firea lor, reprezintă „o primejdie permanentă", nimic nu este mai firesc pentru neamurile primejduite decât să-i suprime, sau cel puţin să încerce suprimarea lor. Mi se pare că nici antisemiţii nu revendică altceva.

Iată unde ajunge profesorul Nae Ionescu, vechiul preţuitor al lui Israel.

Să încerc a răspunde celor patru puncte de rechizitoriu? La ce bun? Cât preţ vor avea argumentele, acolo unde viaţa însăşi n-a avut niciun preţ?

Ar fi poate, cel mult, o melancolică satisfacţie să-i răspund profesorului cu propriile sale texte, din trecut... Nu pentru a-l pune — cum se zice — „în dificultate". (Ar fi cutezător şi inutil: îmi cunosc prea exact slabele-mi puteri şi îi ştiu prea bine excepţionala forţă dialectică).

Din toate obiecţiile posibile — şi sunt enorm de multe! — nu voi înfăţişa însă decât pe una. V-aş ruga anume să vă gândiți dacă cele patru „puncte" de mai sus, prin care se legitimează antisemitismul, sunt aplicabile astăzi numai evreilor și dacă nu cumva, dimpotrivă, ele nu sunt verificate mult mai exact de orice minoritate națională. De sași, bunăoară.

---

[*] „Păi acelaşi răspuns îl dă şi romanul d-tale" va sări indignat criticul pătrunzător şi îmi va cita din nou primejdioasa pagină 331.

(— Eşti abil dumneata, m-a întrerupt Vieru. Nu cumva pentru că antisemitismul o fi etern, vrei să-l scoţi inexplicabil? Şi pe evrei inocenţi?

— Doamne fereşte! Nu numai că antisemitismul mi se pare explicabil, dar evreii mi se par singurii vinovaţi).

Sunt dezolat, dar nu voi răspunde acestui zdrobitor citat. Cred că nimic nu este mai dificil în lumea asta mare, decât să demonstrezi cuiva că o ironie este o ironie.(n.a.).

Să încercăm.

1) Constituie sașii „o grupă fundamental deosebită de masele românești"?

Cred că nu fac niciun abuz răspunzând: *da*.

2) Trăiesc ei ca o grupă izolată înlăuntrul societății românești, conștienți de aceste deosebiri și socotindu-se superiori neamurilor din jur?

Evident. Orgoliul sașilor și refuzul lor de contact cu românii este cunoscut.

3) Ia viața lor înlăuntrul grupei „anumite forme esoterice" misterioase pentru cei din afară și în orice caz impenetrabile?

Desigur. Societăți riguros închise, organizații politice, legiuni cu caracter militar.

Dacă evreii trăiesc sau nu izolați, dacă ei se consideră sau nu superiori[*], dacă viața lor este sau nu misterioasă, se mai poate discuta. Pentru sași, discuția e însă inutilă. Ei constituie cu adevărat și incontestabil o insulă în statul și societatea românească.

Dar atunci de ce nu există o mișcare antisăsească? De ce evreii sunt, iar sașii nu sunt „aleși ca victimă de către agitatori"?

Foarte simplu, va replica vocea antisemită. Pentru că evreii reprezintă, iar sașii nu reprezintă o primejdie. „Punctul patru" li se aplică numai evreilor și numai ei sunt primejdioși.

Se poate. Dar primejdioși prin ce? Prin „fundamentala lor deosebire", prin „izolarea și conștiința superiorității lor", prin „formele misterioase ale vieții lor"? Nu, categoric nu. Căci prin aceleași elemente, sașii (sau ungurii sau oricare alți minoritari, de oriunde) nu sunt deloc primejdioși. Nu acestea deci pot fi elementele constitutive ale primejdiei — ci altele care rămâne să fie găsite. Primele trei puncte ale rechizitoriului urmează prin urmare a fi înlăturate, ca neconcludente. Ne rămâne din acest rechizitoriu doar ultimul punct, cel mai greu însă și abandonat exclusiv pe umerii evreilor.

Evreii „reprezintă o primejdie permanentă ..." Ei „sabotează valorile și așezările creștine"[*].

---

[*] „Es ist die Tragik im Dasein des Juden, dass er zwei Gefühle in seiner Seele einigt: dass Gefuhl des Vorrangs und das Gefühl der Brandmarkung. In dem bestttändigen Amprall, in der Reibung dieser beiden Emfindungströme, muss er leben und sich zurecht finden. Es hat sich mir bei fast alle Iuden, denen ich begegnet bin, bestättigt, und es ist der tiefste, schwierigste und wichtigste Teil des jüdischen Problems.

Man besitzt aber, einfach und menschlich betracht, ebensowenig einen Vorrang dadurch dass man Jude ist, wie man gebrandmarkt ist dadurch, dass man Jude ist." (Jacob Wassermann: *Mein Weg als Deutscher und Jude)* (n.a.)

[*] Prefața precizează: le sabotează în același mod în care creștinismul din primul veac sabota valorile și așezările romane.

Analogia e foarte abilă, dar puțin abuzivă. Forța dizolvantă a creștinismului se datora în primul rând prozelitismului său activ. El proceda prin convertiri, prin foarte largi și adânci convertiri. Nu cred că iudaismul a făcut vreodată prozelitism. Sfera națiune și sfera religie se acopere perfect în sânul lui — ceea ce face nu numai inutilă, dar și structural imposibilă orice radiere în afară, dincolo de cadrele iudaice.

Dimpotrivă creștinismul era anațional și asocial (dacă nu de-a dreptul antinațional și antisocial). De aici febra și eficacitatea lui dizolvantă (n.a.).

Iată-ne în sfârşit, după ce ne-am lovit de atâtea probleme inutile, în faţa acestei vechi şi familiare axiome. Evreii sunt distrugători, dizolvanţi şi ofensivi. Ei atacă organismele vii, ei paralizează viaţa statelor, ei subminează bazele siguranţei popoarelor. Este un adevăr crucial, la care se reduc în ultimă esenţă toate teoriile antisemite, ori de unde ar pleca, din economie, din fiziologie, din politică sau din metafizică. Acolo unde tac cifrele, scările grafice, textele şi documentele, începe a vorbi în ultimă instanţă această „intuiţie".

Poate crede profesorul Nae Ionescu în ea? Nu. De o sută de ori, nu. El ştie bine, ştie cu certitudine că „spiritul dizolvant iudeu" este o grosolană şi sinistră legendă. A spus-o lămurit de nenumărate ori, şi îndeosebi într-un articol al său de pe vremuri, pe care vă sfătuiesc să-l cetiţi, care se numeşte *Criza iudaismului* şi se află tipărit în foiletonul ziarului „Cuvântul", nr. 509, de la 18 iulie 1926:

„Există o părere ... după care iudeul nu ar fi decât un «docteur de l'incredule»; adică un spirit dizolvant pur şi simplu, «revoltat înnăscut, liberator anarhist sau bolşevic», element negator şi sterp. O asemenea înţelegere este însă dezminţită de istorie... Cu greu se poate admite că un popor care trăieşte în formele lui specifice de câteva mii de ani, din viaţa căruia a ieşit *Vechiul Testament*,din rândurile căruia s-a ridicat Christos-Dumnezeul întrupat, nu este decât un neam de posedaţi, a căror singură raţiune de a fi e doar dorinţa de a zice «nu». Şi putinţa de a dizolva lumea creştină, pregătind moartea pământului".

*

Ar trebui să ne oprim. Recunosc cel dintâi că acest lung examen este inutil. Argumente, contra-argumente, confruntări de texte, interpretări — toate sunt indiferente. Vom izbuti poate, în cel mai fericit caz, să înlăturăm „problemele". Va rămâne însă semnificaţia acestei prefeţe, care este mult mai gravă şi mai dureroasă decât îndoielnicele ei adevăruri. Dincolo de aluziile sale politice (şi sunt o sumedenie: externe şi interne), dincolo de parantezele ce rezolvă incidental cu o aluzie, cu o glumă sau cu un silogism, atâtea obiecţii obligatorii, dincolo de această complicată construcţie de idei, sugestii şi prejudecăţi, va stărui mereu actul voluntar de nedreptate, refuzul lucid de a înţelege. Este o umbră ce nu cade numai pe umerii noştri.

*

Aceasta este prefaţa profesorului meu Nae Ionescu.

Aveam eu dreptul să o public?

Întrebarea trebuie pusă altfel. Aveam dreptul să nu o public?

De cinci luni, toată lumea, prieteni şi duşmani, cere „să se facă lumină" în această gravă chestiune, care a dat de lucru tuturor tipografiilor din ţară. De cinci luni sunt somat de adversari şi rugat de binevoitori să explic prin ce „sadism", am consimţit să tipăresc în fruntea cărţii mele o prefaţă care mă lovea în primul rând pe mine. Aţi cetit mica antologie, reprodusă în capitolul precedent şi aţi văzut ce patetice accente capătă pe alocuri această somaţie.

De ce am publicat prefaţa?

În primul rând, pentru că am cerut-o. Nu e deajuns? Eu nu cerusem o anumită prefață, ci o prefață. Am cerut-o, mi s-a făgăduit și mi s-a dat. Iar eu am publicat-o. Acestea erau regulile jocului — și le-am respectat.

În al doilea rând, pentru că nu-mi recunosc în niciun fel dreptul de a exercita vreo cenzură. Mi se pare odios în genere faptul de a suprima o pagină scrisă. Nu sunt nici prin temperament, nici prin formație, nici prin gândire un arzător de cărți — cu atât mai puțin când ele sunt scrise împotriva mea. Iar în speță ar fi trebuit să-l cenzurez pe... Nae Ionescu. Oameni buni, ați pierdut simțul proporțiilor? Ce sunt eu, cine sunt eu, pentru a îndrăzni să dispun de o scriere a profesorului Nae Ionescu? Sunt limite pentru orice orgoliu, sunt mai ales limite pentru orice „indignare".

Dar lăsând deoparte aceste considerații, peste care nu cred că un om de bună credință ar putea trece, voi spune că înainte de orice, am publicat prefața pentru că publicarea ei mi-era... indiferentă.

Vedeți, grav pentru mine, era nu faptul că o asemenea prefață apare, ci că o asemenea prefață poate fi scrisă. I-am spus-o cu sinceritate profesorului și îmi iau libertatea să repet aici: dacă prefața am fi cunoscut-o numai noi doi, el și eu, dacă paginile ei ar fi rămas numai în mâinile noastre, dacă am fi ars-o, dacă am fi îngropat-o, ea n-ar fi fost o mai mică durere. Posibilitatea ei mă înspăimântă, nu publicitatea. Tragic este faptul că a putut să o cugete și să o scrie Nae Ionescu, nu că o va cunoaște Petre Pandrea și I. Ludo. Ce importanță au toți Pandrii și toți Luzii din lume, cât cântărește insulta, mizeria și

indignarea lor, cât mai pot lovi ei acolo unde a lovit odată Nae Ionescu?

Nu aveam împotriva acestei prefețe decât o singură răzbunare, care era în același timp o obligație: să o public.

Am publicat-o.

ULTIM CUVÂNT

Iată-mă ajuns la capătul acestei prea lungi poveşti. Să-mi fie iertată o ultimă privire înapoi, spre tot ce închid aici, pentru a lăsa timpului grija să cicatrizeze şi să şteargă.

De două mii de ani a fost un act riscat de sinceritate. Pe urma lui rămâne o casă pierdută, un simbol căzut, o mare prietenie săgetată. Puţin scrum, atâta tot.

E un mic cataclism venit poate la timp, căci nu e rău să-ţi clatini din când în când locul tău în lume şi să-l scoţi cu de-a sila din plasa deprinderilor. Fiecare din noi trăieşte pe un morman de adevăruri alterate, pe care n-a mai avut timp să le controleze. Prietenii, iubiri, aversiuni, idei, judecăţi se strâng cu trecerea timpului, cum se strâng ziarele şi hârtiile vechi pe masa de scris. E destul de greu să revezi un teanc de hârtii şi să le arzi pe acelea care nu mai trebuie. E nesfârşit mai greu să revezi o grămadă de sentimente şi judecăţi. Trăim cu ele, din neglijenţă, din oboseală, din grabă, şi le răbdăm să se descompună în umbra noastră fără să ştim când şi fără să ne întrebăm de ce. Într-o zi, o întâmplare, un accident, o coincidenţă le smulge lenei noastre, nepăsării noastre şi atunci rămânem uluiţi, găsindu-le pe jumătate moarte, sterile, străine...

O asemenea întâmplare a fost cazul *De două mii de ani*. El a scos la lumină aversiuni ce mocneau de mult în umbră, lovituri şi atacuri sufocate sub un rest de îndoială, strigăte şi gesturi care aşteptau confuze dincolo de prea vechi, prea leneşe, prea false obişnuinţe. El a zguduit echivocurile amicale, a bruscat ezitările de sentiment, a grăbit sincerităţile şi violenţele de limbaj. Nu pot spune până unde — cât de departe şi cât de adânc — a mers, nu pot spune câte aşezări a clătinat, câte amintiri, câte încrederi, câte nădejdi a rupt. E prea greu să le număr pe toate, acum când mă aflu încă între ruinele lor, între molozul şi pietrele lor arse.

E o numărătoare tristă: nu este una deprimantă. Îmi spun fără să bravez pe nimeni, şi, mai ales, fără să mă bravez pe mine însumi că nu vom plăti vreodată destul de scump dreptul de a fi singuri, fără jumătăţi de amintiri, fără jumătăţi de afecţiuni, fără jumătăţi de adevăruri. Îmi spun că a le strânge pe toate la un loc într-o singură flacăre şi a păşi pe urmă peste scrumul lor, este singura libertate care ne poate schimba viaţa în altceva decât într-o lungă descompunere zilnică.

*

Scandalul *De două mii de ani* este încă, în momentul în care închei paginile de faţă, în plină desfăşurare. La Bucureşti, continuă să se anunţe şi să apară, pamflete şi rechizitorii[*]. În provincie, se organizează „simpozioane" şi procese publice, al căror unic acuzat sunt. (Din vreo trei oraşe mi-au venit convocări, pentru a mă prezenta „în persoană” în fața acestor instanțe. Aștept mandate de aducere).

---

[*] Vezi *Anexa X*.(n.a.)

Menite să apară într-un asemenea concurs de enervări, nu-mi fac nicio iluzie despre soarta precizărilor pe care le-am scris aici. Le așteaptă probabil o a doua serie de falsuri, o nouă avalanșă de insulte, un nou atac de revolte morale. Nu știu dacă am scris pentru a le provoca, dar în niciun caz pentru a le preveni.

E un spectacol frumos o carte între pietre. Nu vreau nici să-l tulbur, nici să-l ocolesc.

Pentru mine, cazul *De două mii de ani* se oprește irevocabil aici. Nu mai am de răspuns niciun cuvânt.

Încredințez aceste foi unui om tânăr, care le va primi cu bună-credință și le va ceti așa cum ar sta de vorbă cu el însuși. Nu-l cunosc pe acest tânăr și nu știu unde este. Dar sunt convins că este.

Noiembrie-Decembrie 1934.

ANEXE

I

„Nu știi românește” este un vechi strigăt, care îl întâmpină pe scriitorul evreu în cultura românească. Este un „jos jidanii!” evoluat. Antisemitul filolog e o speță mai subțire de antisemit, care de la spargerea geamurilor a trecut la problemele de stil.

„Ce mai faci dija”, „taci moi”, „buiatul de la Ițic” sunt elemente de humor pe care nenumărate generații le-au moștenit, le-au păstrat și le-au menținut până astăzi, cu un viguros simț al tradiției. Nu știu ce drăcească ironie (francmasoneria probabil!) a făcut totuși ca unii din cei mai buni cercetători ai limbii românești să fie... evrei.

Dar Gaster, Tictin și Șăineanu pe vremuri, Bick și Graur astăzi nu-i pot lua, ultimului antisemit corigent la limba română, dreptul de a le striga tuturor laolaltă și fiecăruia în parte, „taci moi dija”. E strigătul pe care l-au primit pe rând și Ronetti Roman și Gherea și Ion Trivale și F. Aderca. Aș fi fost mâhnit să nu fi împărțit cu ei această onoare.

Semnalul a fost dat de d. Petre Pandrea nu prin „Apărarea Națională” cum ar fi fost firesc, ci prin „Adevărul literar”.

Într-un lung foileton, d. Pandrea a publicat 53 de „erori de limbă” culese din *De două mii de ani*, indicând în acelaşi timp, în paranteze, felul exact de a scrie şi protestând în numele limbii daco-romane împotriva acestui „oribil jargon”.

„Oribilul jargon” era făcut parte din greşeli de tipar săritoare în ochi, parte din expresii juste, prost cunoscute de d. Pandrea. Nu spun eu acest lucru — o spune un camarad al său de redacţie, d. Doctor Ygrec, care, intervenind în discuţie („Adevărul” nr. 15.526 din 22 august 1934) a pus lucrurile la punct.

Citez:

„Şi acest critic literar crede că-l distruge pe romancier fiindcă i-ar fi găsit în roman multe greşeli de limbă.

Astfel a găsit: *nu mai* în loc de *numai* iar în altă parte *numai* în loc de *nu mai*.

Tărăgânat în loc de *tărăgănat*...; *oţeţit* în loc de *oţetit*. *Umblii* în loc de *umbli* (cu un singur i), *pâtlagină* în loc de *pătlagină*; *kilometrii* (cu doi i) în loc de *kilometri*.

Dar culmea indignării criticului este atunci când a citit în roman că unul din personagii tunde iarba din grădină cu *securea*!

Noi credem că unele din greşelile relevate sunt pur şi simplu greşeli de tipar, altele sunt forme dialectale, iar altele sunt forme care se găsesc la cei mai de seamă din scriitorii noştri.

Iar *securea*, care a provocat indignarea criticului când a decretat că romancierul nu ştie româneşte, trebuie să fi fost în manuscris o *secere* pe care tipograful a prefăcut-o în *secure*.”

E limpede şi, pentru un om de bună credinţă, fusese limpede din capul locului. Aş fi putut opri lucrurile aici. Dar era un prilej de amuzament linguistic, pe care nu voiam să-l pierd. Am luat atunci un articol al d-lui Petre Pandrea din „Viaţa românească” — primul care mi-a căzut sub ochi — şi m-am distrat cetindu-l cu creionul în mână. Rezultatul: 423 (patru sute douăzeci şi trei) de erori de limbă, gramatică, ortografie şi stil în numai 13 (treisprezece) pagini. Nu greşeli de tipar, nu banale neglijenţe, ci puternice, convinse şi ritoase ignoranţe.

Am publicat aceste observaţii într-un articol din revista „Vremea”. (*Puţină gramatică pentru un „marxist”,* anul VII, nr. 553 din 2 sep. 1934). Remarcam acolo dezacorduri între subiect şi predicat, imposibile forme de genitiv şi dativ, construcţii betege de frază, prepoziţii absurd aruncate, pleonasme grosolane, — în sfârşit o antologie de monstruozităţi gramaticale şi stilistice, care în condiţii normale de bun simţ şi decenţă, ar fi luat oricui dreptul de a mai avea opinii în această materie. Oricui, cu excepţia d-lui Petre Pandrea.

*

Din mâinile „Adevărului literar”, salvarea limbii a trecut în paza revistei „Gândirea”, care printr-un domn „Toma Vlădescu” (?) a reluat cazul. Regret că nu cunosc ce reprezintă această semnătură, căci ar fi fost plăcut să refacem exerciţiul care dăduse atât de strălucite rezultate cu proza d-lui Pandrea. Băiatul „Gândirii” are asupra băiatului de la „Adevărul literar” prudenta superioritate de a nu fi scris nimic. E un stilist prin abţinere. Nu mai puţin un stilist vehement.

„....nu ne-a fost posibil să răbdăm mai mult de 20-30 de file: am sucombat ca toată lumea, sub «stilul» ingeniosului negustor exotic de literatură autohtonă.... Am aplaudat, de aceea, pe cronicarul literar care a refuzat să se ocupe de carte, arătând că nu este tradusă în româneşte şi că sintaxa şi limba în care a fost compusă nu corespund niciunui dicţionar omenesc.

.... limba românească a primit în jargonul idiş al acestei cărţi o ofensă cum nu s-ar putea alta mai gravă... S-a comis astfel numai un grav delict gramatical... Căci dacă „de două mii de ani” suferă Iosif Hechter, în orice caz după câte mii de ani va învăţa el limba de care atâta de imprudent pretinde a se servi.” („Gândirea”, octomvrie 1934).

Îmi place acest fragment răzbunător, vibrant şi aprig în indignarea sa. E o inimă de patriot, care se zbate aici fără virgule, înecată într-o ploaie de propoziţiuni relative, incorecte, dar bine simţite.

Mărturisesc însă că pe cât înţeleg de bine şi stimez de mult acest legitim protest împotriva mea, pe atât mă nedumireşte şi, într-un fel, mă întristează atacul pe care din senin, zisul „Toma Vlădescu” îl porneşte în acelaşi articol împotriva d-lui.... Nichifor Crainic, eminentul director al revistei „Gândirea”. Într-adevăr la d-sa se referă, probabil, următorul fragment:

„...în locul unei meserii mai potrivite cu natura lui, şi-a schimbat numele cu un pseudonim românesc. O falsă identitate însă, putea ea să adauge unui om, care singur se ruşinează de el, mai mult talent sau mai mult adevăr? Iată ce se poate obţine mai greu prin excrocheria facilă a numelor împrumutate.”

Ei bine, publicate în „Gândirea”, aceste rânduri mi se par o grosolănie, o lipsă de obraz, o lovitură pe la spate, dată omului care te-a primit în propria lui revistă. Da, e adevărat că directorul „Gândirii” şi-a schimbat numele cu un pseudonim românesc. E adevărat că numele său de acasă, din bătrâni, era Ion Dobre. Mai e adevărat că l-a înlocuit cu pseudonimul Nichifor Crainic. Îi dau însă aceste lucruri dreptul lui Vlădescu, care nu e nimic, să-l batjocorească în aşa hal pe d. Crainic, care oricum e un poet? Îi dau dreptul să-l acuze de „falsă identitate” şi — Dumnezeule mare! — de „excrocherie”, ba încă de „excrocherie facilă”, ceea ce este de două ori infamant? (Veţi fi de acord cu mine că în materie de excrocherii trebuie preferate fără ezitare cele opulente, serioase şi grele, nu cele „facile” care sunt nerentabile.)

D. Nichifor Crainic, care se plângea de curând de valul de trivialitate, ce bântuie azi în publicistica română, trebuie să fi trăit un moment penibil, primind aceste injurii imunde, pe care i le arunca în faţă un colaborator poate sincer, dar inconştient.

II

D. Petre Chiricuță a publicat în trei numere consecutive din ziarul „Adevărul”, trei foiletoane: *Cartea d-lui Mihail Sebastian* (nr. 15.527 din 23 august 1934), *O discuție în continuare* (nr. 15.528 din 24 august 1934), *Soluția unei probleme grele* (nr. 15.529 din 25 august 1934).

D-sa oferă evreilor o soluție radicală: botezul. Nu am căderea să o accept sau să o resping, dar după câte am auzit, evreilor li s-au mai făcut în decursul veacurilor asemenea invitații. Și îmi vine greu să cred că nu le-au primit în două mii de ani, anume pentru a avea astăzi plăcerea să le accepte pe ale d-lui Chiricuță.

Dar discuția, cel puțin sub acest raport, nu mă privește.

D. Chiricuță are însă amabilitatea să mă denunțe drept un trădător al neamului meu. Și se servește pentru aceasta de câteva citate. Toate trucate. Dau un singur exemplu, care mi se pare decisiv.

La pag. 13-14, eroul cărții mele notează în jurnalul său următoarele:

„Seară de familie. S-a întors vara mea Vicky cu bărbatul ei din voiajul de nuntă. Se pare că e însărcinată. Un unchi se amuză de întâmplare.

— Dar harnici ați mai fost.

Viky e rușinată, bărbatul ei grav.

— Ehe, băiatule, acu e acu! S-a sfârșit cu binele. Vrei, nu vrei, ai poftă, n-ai poftă, trebuie... știi povestea cu trenul?...

Și spune povestea cu trenul. Toată lumea râde zgomotos.

Dintr-un colț, mama mă privește încurcată...

S-ar fi putut să fiu ca ei toți, un negustor gras, însurat, mulțumit, jucând duminica seara poker și spunând porcării însurăței lor tineri. O știi pe aia cu trenul?

Uneori mă întreb cu spaimă dacă evadarea mea dintre ei este întreagă.”

Pasajul e lămurit. Citat în întregime, nu îngăduie niciun echivoc, nicio răstălmăcire.

D. Chiricuță știe acest lucru și de aceea — pentru a le da alt sens — rupe ultimele două rânduri ale pasajului și le citează izolat, ignorând contextul.

„Uneori mă întreb cu spaimă dacă evadarea mea *DINTRE EI* este întreagă.”

Pentru ca abilitatea să fie complectă, cuvintele „dintre ei” sunt subliniate de d. Chiricuță. Cine citește întregul pasaj știe că acest „dintre ei” se referă la niște „negustori grași, însurați, mulțumiți” etc., etc. Cine nu cunoaște însă decât fraza citată de d. Chiricuță, n-are cum ști la ce anume se referă acest „dintre ei”. Dar d. Chiricuță se grăbește și explică: „dintre ei, adică din neamul lui israelitean”.

Falsificarea sensului e brutală, iar procedeul descurajant. Cum se mai poate discuta cu un om care nu ezită în fața unei asemenea operații? La ce bun să-i mai spun d-lui Chiricuță și tovarășilor săi de pamflet că, dintr-o carte într-adins făcută din contradicții, e necinstit să citezi numai o serie de termeni și să lași deoparte termenii contrari, la ce bun să întrebuințez un asemenea argument pentru ei abstract, când ei nu se dau în lături de la cele mai plate și mai vădite violări de text? Ar fi naiv să-i spun d-lui Chiricuță că n-are voie și nu e onest să citeze un fragment de la pagina 20 („Cordialitate ovreiască, pe care o urăsc") când știe foarte bine că la pagina 22, urmează un pasaj ce anulează prima reflexie. („Nu sunt un caraghios eu care am aici, între ei, scrupule critice și îmi controlez ținuta?... Decență, discreție, singurătate, valori de cinci parale, etc., etc.")

D-nii Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu și I.I.C. Cantacuzino au arătat în cronicile lor că *De două mii de ani* e o carte făcută din trei momente sufletești nu numai distincte în timp, dar structural contradictorii. Nu-i pot cere d-lui Petre Chiricuță să priceapă acest lucru. Dar i-aș fi cerut, pentru vârsta și haina sa, să păstreze o umbră de bună credință.

În cazul *De două mii de ani*, dintre toți devastatorii intelectuali cu care cartea aceasta a avut de-a face, d. Petre Chiricuță este cel mai deprimant.

III

În ulița evreiească, d. I. Ludo este un fel de Tănase evreu, cu destul haz uneori. Cine-i cere d-lui Tănase, excelentul director al Teatrului Cărăbuș, să fie serios? Cine îl poate învinui că e trivial? Cine, mai ales, ar avea năstrușnica idee să-l tragă la răspundere pentru ceea ce cântă?

Tănase este cetățeanul care „știe el ce știe", pe care „nu-l duci de nas cu una cu două", că pe loc „îi sare muștarul", și-ți spune „două vorbe și-un cuvânt", de zici „că ce-i aia". Tănase este grosul bun simț în libertate.

Mărturisesc că genul mă amuză sincer, îmi place acest om chefliu, vesel, cu pălăria pe ureche — „ce-am avut și ce-am pierdut" — care are opiniile lui în toate chestiile, se bate pe burtă cu toate ideile, îi face praf pe toți „grangurii". Tănase este „boborul" în persoană. El are idei și soluții în politica externă, în teoria lui Einstein, în aviație, în problema transferurilor, în literatură, în iubire, — și pe toate le rezolvă „în doi timpi și trei mișcări" sumar, scurt, ritos: „zât", „vax", „zexe". Tănase satisface în fiecare din noi nu știu ce năduf plebeu, nu știu ce plăcere de a fi trivial și de a scăpa de toate „finețurile şi tiriboambele", cum spunea amicul meu Marin Dronţu. Pe urmă, după ce ai râs, când rămâi singur ţi-e oarecum ruşine de tine însuţi.

La Cărăbuş, în lumea lui, în orizontul lui Tănase este un erou profund simpatic. Lucrurile se complică doar în clipa în care, din greşeală, el a nimerit într-o sală de concert şi, în mijlocul unei sonate de Bach, strigă bine dispus de la galerie: „dă-te jos din corcoduş" sau „mai las-o Popescule".

D. I. Ludo exercită în publicitatea evreiească din România, exact această funcţiune. E un Tănase cârn, dar cu vervă. Cupletele sale sunt, cum se zice, irezistibile. Familiar cu abstracţiile, intim cu ideile, puţin porc cu nuanţele, se tutuieşte cu toate problemele din lume. Din nefericire, spre deosebire de d. C. Tănase, d. Ludo nimereşte prea des în sălile de concert, încolo, e un humorist savuros.

În cazul *De două mii de ani*, d-sa a publicat o broşură, care are 96 de pagini, costă lei 20 şi se află la toate librăriile.

IV

„...ŞI EU SUNT BURGHEZ"

(„Cuvântul", nr. 2449, 15 febr. 1931)

Săptămâna trecută, într-o disertaţie sumară despre câteva foarte grave lucruri, m-am trezit făcând această declaraţie, ce-mi serveşte de titlu: „Şi eu sunt burghez!".

Nu era o premeditare. Era ceva mult mai puţin şi poate mult mai agreabil: o glumă. Nu mai ţiu bine minte locul ei în frază şi nici locul ei în seria de idei, atunci expuse. Când am să capăt stenograma conferinţei, am s-o public şi lucrurile au să fie de-a binelea clare.

E însă amuzant, ba chiar instructiv, să întârzii puţin asupra consecinţelor pe care le-a avut această glumă, întâmplător aruncată.

Se găseau între ascultătorii de la Fundaţie câţiva oameni tineri, pentru care problemele de politică şi structură socială, ce se discutau în acea conferinţă, erau şi sunt definitiv limpezite. Vorbesc despre amicii şi ascultătorii mei marxişti. În faţa unor întrebări, pe care noi ni le punem încă temători, cu o ezitare ce porneşte din fibrele iniţiale ale vieţii noastre, din cultura, din obişnuinţele, din oboseala noastră dacă vreţi, în faţa acestor întrebări, pentru care avem uneori îndoieli dramatice, ei deţin cheia adevărului. Ei sunt pe drumul cel bun — singurul.

Şi dibuirile noastre pe de lături, întoarcerile noastre spre noi înşine, căutările noastre dincolo de orizontul rezolvat al problemei li se par acestor ştiutori de absolut eretice şi inutile. Poate, până la urmă, criminale.

Aşa se face că la falsa mea „profesie de burghezie" ei au reacţionat cu hotărâre: unii plecând demonstrativ, alţii încruntându-se şi însemnând într-un carnet această mărturisire, ce va şedea bine într-o zi pe masa unui tribunal proletar. Ba unul dintre ei — unul dintre cei mai inteligenţi, mai pasionaţi şi, prin aceasta, mai dragi — s-a obosit să urce scările „Cuvântului" şi să mă pună în gardă, împotriva propriei mele imprudenţe.

Întâmplarea mi se pare tristă — şi de astă dată nu glumesc deloc. Aşadar, oamenii sunt condamnaţi să nu poată crede în ceva, decât cu preţul orbirii lor. Aşadar, faptul sufletesc de a crede, pe care eu îl socoteam fertil, creator, deschizător de mari drumuri interioare rămâne tot un biet sistem sectar, dincolo de care nimic nu poate exista. Nu sunt nuanţe de gândire şi de expresie, nu sunt rezerve şi obiecţii spirituale, nu sunt ocoluri şi despărţiri, ce trebuie înţelese. Nu este nimic dincolo de formula exactă ce exprimă adevărul — un adevăr fix, simplu, precis şi comunicabil ca o socoteală de algebră. Asta e tot şi de aici mai departe începe moartea.

Ştiu. Un iluminat este un tip viforos. De aici psichologia lui de criminal cu sentiment. Revelaţia, care pentru un spectator neutru, poate semăna teribil cu o idee fixă, revelaţia aceasta îl duce cu revolverul în mână, pe căile absolutului. Un revolver ce poate fi imaginar, revolver-simbol, pândind abaterile de la linia ideală şi doborând evadaţii de dincolo şi dincoace de ea.

Un iluminat este un „pur". Un om cu criterii definitive, pe măsura cărora el trăieşte toată viaţa, viaţa lui şi viaţa altora. Totul e simetric, limpede, centrat şi dependent de un punct motor, care se cheamă Ideea, Idealul, Adevărul, Revelaţia (toate cu majuscule). Peste capul acestor cuvinte, trebuie făcut un mare pustiu.

Ei bine, vor fi triste aceste timpuri ce vin, dacă ele vor fi, cum se spune şi se pare, ale celor „puri". Vor fi triste, pentru că viaţa, ea, nu este deloc „pură", ci dimpotrivă învălmăşită, contradictorie, fantezistă, variată. Ea e făcută din continue abateri, din nesfârşite disidenţe sufleteşti, din dezordini, ce fac tragicul uman şi comicul uman.

În acest sens, şi fără cinism, se poate spune că un bun escroc este preferabil unui mare vizionar. În orice caz este mai omenesc. Le trebuie oamenilor nu ştiu ce mică reticenţă atunci când cunosc sau cred a cunoaşte adevărul, le trebuie nu ştiu ce accent de relativitate, care să le nuanţeze certitudinile şi care să le împiedice — pe aceste certitudini — să devină nişte bestii absolute.

E o lecţie pe care am învăţat-o greu — după nu ştiu câte războaie şi revoluţii — dar pe care cel puţin, o socoteam bine învăţată. Ne-am înşelat. Căci iat-o uitată: iată noi procurori, ce pornesc la vânătoare cu carabina idealului la umăr. Să ne pregătim confesiile sufleteşti ca pe nişte declaraţii fiscale. E mai prudent.

Mihail Sebastian

V

DUMINECA

(Cuvântul nr. 754, 12 decembrie 1927)

Uniunea studenţilor creştini, întrunită în congres la Oradea, a devastat casele de rugăciune evreieşti. Asta dovedeşte la ce nivel spiritual stau tinerii noştri.

Ne închipuiam că mişcarea de renaştere a creştinismului, care e un fenomen general în cultura lumii de astăzi se sprijină pe un fenomen de recrudescenţă în genere. Numai aşa noul creştinism poate în adevăr să fie fecund: ca formulă optimă — ca fiind de transmisiune divină — de valorificare a vieţii religioase.

Studenţii vor să ne încredinţeze astăzi că ne-am înşelat. O recunoaştem. Dar nu ne-am înşelat asupra fondului însuşi al problemei, ci asupra capacităţii lor de înţelegere, asupra seriozităţii şi adâncimii lor sufleteşti. Studenţii arată că pentru ei creştinismul e o firmă polemică şi politică — nu o realitate spirituală.

A devasta o casă de rugăciune a oricui este semnul celei mai întristătoare secete sufleteşti.

A devasta o sinagogă înseamnează însă în specie a nega *Vechiul Testament*, care este în timp baza însăşi a *Evangheliei* şi a rupe continuitatea bisericii lui Dumnezeu.

Iată ce nu înţeleg studenţii şi iată de ce nu sunt creştini. Căci lăsând deoparte aspectul politic al întâmplării: dacă tinerii noştri ar fi avut vreo problemă naţională de răfuit cu evreii — puteau să o facă lăsând deoparte templul. Ei au atacat însă casa de rugăciune. Au vrut s-o atace sau au făcut-o fără să-şi dea seama? În primul caz, nu ştiu ce e creştinismul; în al doilea, nu e vie în ei imaginea bisericii lui Dumnezeu. Păcat în orice fel. Păcat împotriva creştinismului, nu numai ca religie a iubirii, ci împotriva realizărilor istorice ale creştinismului. Legea veche este doar o etapă necesară a *Evangheliei* lui Christos, o etapă care face parte integrantă din această *Evanghelie*.

Pentru noi creştinii, evreii nu sunt necredincioşi, ci credincioşi întârziaţi pe drumul mântuirii: noi am ajuns la noua legătură — ei o aşteaptă încă; aşteaptă pe Messia cu calul alb, care va veni să-i mântuiască şi nu vor să afle că Messia a venit.

Astea sunt sinagoga, *Vechiul Testament* şi iudaismul religios, pe care Uniunea Studenţilor Creştini le-a insultat sângeros prin distrugerile de la Oradea.

Domnilor studenţi, să învăţaţi de aici înainte aceste lucruri — e greu. Schimbaţi deci titulatura Uniunii.

Nae Ionescu

VI

Era în 1931, prin vară. Se invalidaseră la Cameră, sub guvernul Iorga-Argetoianu, cei patru aleşi comunişti, iar dintre ei, unul, Imre Aladar, fusese arestat. Se vorbea de posibilitatea unui deces subit. Se întâmplă.

Într-o dimineaţă, năvăleşte la „Cuvântul" tânărul Petre Pandrea (fost Petre Marcu Balş), fost naţionalist ortodox, dar în acel moment comunist declarat.

— Domnule profesor, îl omoară. Trebuie să-l scăpăm.

— Da de ce să-l scăpăm.

— Cum de ce? Îl omoară!

— Ei şi? Vouă nu vă trebuie un mort?

Întrebarea cădea oblic, însoţită de acea ridicare de sprâncene deasupra ochilor întredeschişi, care subliniază întorsăturile subite de replică ale profesorului.

— Lăsaţi-l acolo. Vouă vă trebuie un mort, pentru că revoluţia aşa se face; lor le trebuie unul pentru că şi poliţia tot aşa se face.

Era o glumă tristă, spusă cu multă tristeţă;

Peste câteva zile, Imre Aladar trecea graniţa teafăr, spre Viena. În scurtă vreme îl urma în străinătate nevastă-sa, pentru care s-au găsit bani şi paşaport. Nu vă spun cui i se datorau toate acestea. E cineva care nu mi-ar ierta-o.

Epilog. Tânărul Pandrea părăseşte câteva luni mai târziu comunismul, şi se înscrie la naţional-ţărănişti. Noul său patron, care nu mai este Karl Marx, ci d. Virgil Madgearu, îl angajează la ziarul „Dreptatea", unde pe cine credeţi că-l pune să înjure în chiar primul său articol?

Aţi ghicit. Pe Nae Ionescu.

A doua întâmplare seamănă uluitor cu cea dintâi. Numai eroul mi se pare mai pitoresc.

Mă duceam într-o zi de octombrie 1931 la Jilava să-l vizitez pe inginerul Belu Silber, băiat de viaţă, din care o inexplicabilă gafă a poliţiei făcuse un condamnat politic. Hotărât lucru, poliţia nu e nici de doi bani psiholoagă. Sunt oameni pe care ar trebui să-i laşi liberi, pentru compromiterea naturală a unei cauze.

Belu Silber, care a devenit de atunci o populară figură bucureşteană este un tânăr volubil care dă şuete la Corso despre politica mondială, aranjând situaţia Europei, apostrofând violent guvernele, zguduind din temelii statele şi învrăjbind continentele. Puţin agent de siguranţă şi puţin martir, are supleţea primei meserii şi vehemenţa celei de a doua, ceea ce dă un aliaj de real humor. Dacă vi-l amintiţi pe Boris Sarasof al lui Caragiale, realizaţi destul de exact personajul. Îl cred doar pe Silber mai inteligent şi mai neserios.

Prezența lui la Jilava era mai mult o glumă proastă decât o nedreptate, mai mult o farsă, decât o eroare. Bietul băiat avea acolo aerul speriat și confuz al omului care a greșit trenul și nu știe cum să sară mai repede jos.

Când m-a văzut, s-a apropiat de mine și privind cu un aer de panică în dreapta și în stânga, când la sentinelă, când la ofițerul de serviciu, când la clopotul de alarmă, mi-a șoptit printre dinți:

„Vorbește cu Nae Ionescu."

N-am dreptul să judec un om pentru o atât de legitimă spaimă. Eroismul nu este obligatoriu. Nimeni dintre noi nu știe ce lașități ar obține viața de la el, dacă l-ar pune la încercare.

Nu-l judec pe Silber: îl înțeleg. Mulți sunt cei care mor pe baricade, zac în închisori și clădesc pe pământul aspru al Rusiei. Între aceștia și Belu Silber este însă o prăpastie: poate nu destinul claselor. Ci altceva: mai multă demnitate, mai mult curaj și mai mult idealism.

Nu-l judec. Observ doar că primul său gând a fost la acel reacționar Nae Ionescu, în care își punea o disperată nădejde.

Eu nu știu dacă în realitate profesorul putea sau nu face ceva pentru salvarea lui Silber. Nu știu și nici nu mă interesează, căci nu despre asta e vorba. Mi-e de-ajuns că în acel ceas „revoluționarul" Silber se îndrepta spre „fascistul" Nae Ionescu și îi cerea o mână de ajutor.

Cu ce drept? Cu ce justificare față de sine însuși? Și în fond cine era acest „huligan", căruia dintre zidurile Jilavei i se putea adresa strigarea lui Silber? Ce era el pentru a primi o asemenea strigare și pentru a-i răspunde?

Evident, tânărul Belu Silber nu avea în acel moment timpul de a-și pune astfel de întrebări. Era ocupat cu problema, recunosc mult mai urgentă, de a ieși la lumină. Și odată ieșit la lumină, chestiunea nu mai era actuală.

Astăzi, inginerul Silber publică regulat, cam la două săptămâni o dată, murdare atacuri împotriva profesorului Nae Ionescu. Povestea n-ar fi fost altfel completă.

VII

Nu ştiu cum îl cheamă pe eroul romanului meu. Nu l-am întrebat, până acum. Totuşi o parte din critică l-a denumit cu de la sine putere, după o sugestie a prefeţei, Iosef Hechter. Dl. Ion I. Cantacuzino observă foarte just în această privinţă, în cronica sa:

„În legătură cu eroul, trebuie să notăm o nouă dovadă a forţei de sugestie pe care a exercitat-o prefaţa d-lui Nae Ionescu. Azi toată lumea e de acord să creadă că eroul lui Sebastian se numeşte Iosef Hechter. Or, nicăieri în roman autorul nu-i dă eroului său acest nume. I l-a dat însă, o dată, d. Nae Ionescu în prefaţă. Şi atât a fost de-ajuns." („Criterion" Anul I, nr. 1, 15 oct. 1934).

Faptul acesta nu este un simplu detaliu. Nici pentru lectura romanului, nici — mai ales — pentru lectura polemicelor care au urmat. Pornind de la acest nume, s-a stabilit caracterul autobiografic al cărţii. Iosef Hechter e Mihail Sebastian. Eroul cărţii se cheamă Iosef Hechter. Deci eroul cărţii e Mihail Sebastian. Silogismul e scurt şi identificarea complectă. Ea a dus şi la alte descoperiri detective. S-a răspândit zvonul că fiind autobiografic, *De două mii de ani* e un roman cu cheie. Pentru fiecare personaj s-a găsit câte un echivalent în lumea bucureşteană. Am aflat astfel că Abraham Sulitzer e cutare, Pârlea cutare, Vieru cutare, S.T.Haim cutare, Dronţu cutare...

Îmi dau seama că e inutil să protestez împotriva unei astfel de curiozităţi barbare şi inventive. Nu e roman pentru care să nu circule câteva perechi de „chei". Gust de indiscreţie, gust de iniţiere în culise, gust de mahalagism literar.

În realitate, un roman se scrie totdeauna cu un aliaj de reminiscenţe şi invenţie, în care partea reminiscenţelor este cu siguranţă cea mai mică şi mai vagă. Există câteva confesiuni de tehnică „romanescă", prea celebre ca să le invoc aici. Toate spun însă acelaşi lucru: „cheia" e o superstiţie a cetitorului, şi numai a lui.

Oricum, afirm că *De două mii de ani* nu e o carte autobiografică, decât cel mult prin sensurile ei şi în niciun caz prin faptele şi momentele ei epice. Afirm de asemeni că, cu excepţia lui Ghiţă Blidaru, niciun erou al cărţii nu ascunde vreun model anumit din viaţă.

Cât despre eroul central al romanului, îi refuz numele pe care critica i l-a acordat cu puteri discreţionare. Este la mijloc o confuzie şi... mai este încă ceva.

Iosef Hechter deschidea posibilităţi largi de pamflet, pe care Mihail Sebastian nu avea cum să le ofere. Una din armele predilecte ale culturii bucureştene este ceea ce aş numi, cu voia dumneavoastră, „polemica onomastică".

Dacă pe adversarul tău îl cheamă Gheorghe Cutare, îi vei spune Jorj Cutărică, sau Cutarof sau

Cutaridis — şi l-ai lichidat. Pentru evrei lucrul e şi mai simplu. Oricum i-ar chema, le vei spune Iţic. „Iţic" este rezumativ, scurt şi eficace. „Iţic" termină radical orice controversă.

Iosef Hechter a făcut în cazul *De două mii de ani* oficiu de Iţic. Cu ce humor, cu ce subtilitate, cu ce sclipitoare inteligenţă, s-a brodat pe această temă, susceptibilă de atâtea variante: Iosef Sebastian, Mihail Hechter, Iţic Sebastian, Mişu Hector...

Dintre toate îmi place acest „Hector" de la urmă, care e legat în plus de o duioasă amintire personală.

— Cum te cheamă pe d-ta? mă întreba acum câţiva ani d. plutonier major Coţofană.

— Hechter Iosef.

— Cum?

— Hechter Iosef.

Se oprea, se uita lung la mine, un zâmbet îi înflorea mustaţa sură şi pe urmă repeta luminat, spre bucuria generală.

— Aha! Hector.

Domnule plutonier-major Coţofană, dumneata nu ştiai că, în bravul dumitale humor, eşti un mare pamfletar. Sunt la Bucureşti nişte domni cu carte şi condei care te plagiază.

VIII

D. Tudor Teodorescu-Branişte a publicat în „Cuvântul liber" nu mai puţin de patru articole în cazul *De două mii de ani*:

„Jidanul" Iosef Hechter şi „rumânul" Nae Ionescu („Cuvântul liber", nr. 36, 14 iulie 1934), *D. Nae Ionescu se contrazice* (nr. 38, 28 iulie 1934), *Iuda suferă?* (nr. 40, 11 august) şi *D-nii Iosef Hechter, Nae Ionescu, Mircea Eliade şi harul divin* (nr. 44, 9 septembrie).

Nu vreau să remarc aici decât o singură „obiecţie de logică", pe care se sprijină atacul d-lui Branişte. Nu pentru a-l „apăra" pe d. Nae Ionescu. (Prefaţa sa ar fi meritat un atac mult mai grav, înţelegând prin grav mult mai serios). Dar pentru a indica la ce facilităţi a recurs dezbaterea.

D. Branişte citează din prefaţă o „contrazicere": două texte care la distanţă de câteva pagini se bat — spune d-sa — cap în cap. Iată-le:

1) „...drama iudaică nu poate fi dezlegată; pentru că ea nu e o problemă ci un fenomen... Dacă drama iudaică ar putea fi dezlegată într-un fel oarecare, ea ar fi un fenomen de relaţie; conflictul s-ar ivi dintr-o defectuoasă luare de contact între

evrei şi ceilalţi oameni — contact care ar putea fi amendat, ajustat. Cum însă conflictul acesta e permanent, indiferent de timp şi loc sau mai exact dacă conflictul acesta e permanent — aşa cum constată eroul nostru şi cum o cred şi eu — atunci trebuie să conchidem, cu necesitate, că pricinile conflictului sunt în evreu... Dacă evreul trebuie să sufere, suferinţa lui trebuie să-şi aibă origina în el însuşi... Evreul trebuie să fie substanţial bolnav.” (pag. VII).

2) „Să observăm însă că încordarea dintre evrei si celelalte neamuri nu e un fenomen constant şi că sunt adesea perioade în care domneşte linişte deplină şi în care neamul evreiesc prosperă. Când suferă evreii? Când sunt evreii — ca să întrebuinţăm o expresie a lor — persecutaţi? În momente de criză”. (Pag. XV).

Pe aceste două texte, d. Branişte stabileşte o contrazicere foarte simplă şi foarte evidentă.

La pagina VII, d. Nae Ionescu spune că suferinţa evreilor e constantă, iar la pagina XV, că este intermitentă.

„Când afirmi d-ta adevărul? La pag. VII, când spui că evreul suferă întotdeauna în orice loc?...

...Sau poate spui adevărul la pag. XV, când afirmi că evreul suferă din când în când.”

Şi pe acest ton interogativ, extrem de violent, articolul continuă, revine şi insistă.

Îl invidiez pe d. Branişte că poate reduce la atâta lucru gândirea lui Nae Ionescu. Îl invidiez că-şi poate simplifica într-atâta dificultăţile într-o discuţie. Dacă aş putea şi eu încercui într-o atât de grosolană eroare de logică toată personalitatea profesorului, viaţa ar fi simplă. Îl cred însă din nefericire mult mai complex şi nesfârşit mai primejdios, când vrea să fie primejdios.

Crede d. Branişte cu seriozitate în fulminanta contrazicere pe care a descoperit-o? Să nu-şi dea oare seama d-sa de abilitatea propriului său denunţ?

Îi propun o provizorie schimbare de termeni, în textele citate şi supun următoarele două afirmaţii atenţiei sale:

1) X e suferind de inimă. X e permanent suferind de inimă.

2) Când suferă X? In momentele de criză. Numai în momentele de criză.

Contradicţie! va exclama d. Branişte. X nu e logic. Odată spune că suferă mereu, iar altă dată spune că suferă numai uneori. E o inconsecvenţă. Din două una: ori e bolnav de inimă şi atunci trebuie să sufere permanent, ori nu suferă decât uneori, dar atunci nu mai e bolnav. Această medicină sumară, pe care d. Branişte o confruntă cu logica prefeţei, ajunge astfel la nişte concluzii dintre cele mai vesele. Bietul X se vede în situaţia de a-şi permanetiza durerea, sub sancţiunea retragerii demnităţii de bolnav. E o exigenţă oricum exagerată.

Îi propun d-lui Branişte un al doilea şi ultim exemplu, pe care îl împrumut propriei sale gândiri politice.

1) Regimul capitalist-burghez e bolnav. Regimul acesta e structural şi permanent bolnav.

2) Regimul capitalist-burghez suferă numai în perioadele de criză.

Contradicţie! ar trebui să exclame, dar nu va exclama de astă dată, d. Branişte. Şi totuşi nu e nici o contradicţie. Regimul capitalist poate cuprinde într-adevăr în structura lui o maladie care însă nu se manifestă decât în perioadele de criză, însemnează însă că această maladie încetează odată cu criza? Sau că regimul capitalist devine sănătos în momentele de prosperitate?

Evident că nu. Deşi durerea este intermitentă, maladia rămâne constantă.

Acest simplu lucru îl exprimă „delictul de logică", pe care îl înfiera d. Branişte.

...Şi este tot ce a găsit mai serios de spus împotriva prefeţei!

IX

Despre mântuirea sau nemântuirea evreilor, despre iertarea sau osânda lor după moarte, au discutat, în legătură cu prefaţa la *De două mii de ani*, d-nii Mircea Eliade, G. Racoveanu şi Mircea Vulcănescu.

Primul şi ultimul cred că textele, biserica şi spiritul ei, îngăduie mântuirea iudeilor. D.Racoveanu o contestă, invocând alte texte, dacă nu altă biserică şi alt spirit.

Toată greutatea era de a şti dacă evreii sunt, cum spunea profesorul Nae Ionescu odată, nişte „credincioşi întârziaţi pe drumul mântuirii" sau dacă sunt, cum crede d. Racoveanu, nişte necre-dincioşi, care „vor agonisi partea Iudeii şi a dracilor".

Bibliografia dezbaterii este impresionantă. O indic, pentru cine se interesează direct de problemă.

Mircea Eliade: *Iudaism şi antisemitism. Preliminarii la o discuţie* („Vremea", anul VII, nr. 347, 22 iulie 1934).

G. Racoveanu: *O problemă teologică eronat rezolvată? sau Ce n-a înţeles d. Mircea Eliade.* („Credinţa", anul II, nr. 195, 29 iulie 1934).

Mircea Eliade: *Creştinătatea faţă de iudaism.* („Vremea", nr. 349, 5 august 1934).

G. Racoveanu: *Creştinism, iudaism şi îndrăzneală I,* („Credinţa", nr. 215, 22 aug.).

G. Racoveanu: *Creştinism, iudaism şi îndrăzneală II,* („Credinţa", nr. 216, 23 aug.).

G. Racoveanu: *Creştinism, iudaism şi îndrăzneală III,* („Credinţa", nr; 217, 25 aug.).

Mircea Eliade: *O ultimă lămurire.* („Vremea", nr. 352, 26 august 1934).

G. Racoveanu: *Creştinism, iudaism şi îndrăzneală. Dincolo de texte.* („Credinţa", nr. 221, 29 august 1934).

Mircea Vulcănescu: *O problemă teologică eronat rezolvată? sau Ce nu a spus d. Gheorghe Racoveanu.* („Credinţa", 2 septembrie).

G. Racoveanu: *Pentru Mircea Vulcănescu, noul blagoslav.* („Credinţa", nr. 227, 5 septembrie 1934).

*

Nu-mi recunosc niciun drept să spun vreun cuvânt în această dezbatere care, în plus, în fondul ei, îmi este profund şi total indiferentă. Am o vagă impresie că, după moarte, nu voi fi judecat cu textele d-lui Racoveanu. Iar dacă mă înşel, facă-se voia lui Dumnezeu.

Mă întreb doar cu ce justificare intimă mânuieşte d. Racoveanu trăznetul şi sabia credinţei.

O licenţă în teologie atrage oare după sine neapărat o viaţă şi o conştiinţă de creştin? Cunoşteam în d. Racoveanu un bun gazetar, un amuzant polemist, un bine dispus amic, un iubitor de ceasuri plăcute, un închinător al acelei frumoase vorbe nemţeşti, după care lucrurile bune în lumea

asta sunt trei la număr... Nu bănuiam însă în d-sa arzătoarele flăcări mistice, pe care le pune astăzi în funcţiune şi nici nu-i ghiceam sufletul însetat de intransigenţă cu care retrăieşte — puţin cam târziu şi după prea multe „pogorăminte" — canonul 11 al Sinodului VI Ecumenic.

„...nici să se împrietenească cu ovreii, nici la boale să-i cheme şi doftorii de la dânşii să primească, nici în băi, nicidecum să se scalde împreună cu ovreii".

Aş alătura acestui citat teologic, o veche vorbă profană a unui mare laic de pe la 1830, dacă mi s-ar îngădui o asemenea impietate.

„Ce qu'il y a de plaisant c'est de voir cet air de conviction profonde a un homme qui est habituellement en état de péche mortel". „Păcat mortal" e prea mult spus pentru d. Racoveanu, care este înainte de orice un indiferent. Creştinismul său este strict tehnic. D. Racoveanu este un tehnician, un specialist, un expert. Între d-sa şi viaţa creştină sunt exact raporturile dintre un mecanic şi principiul electricităţii sau dintre un avocat şi simţul de dreptate. Raporturi de profesiune. Nu ştiu ce valoare canonică, teologică, bisericească şi ortodoxă au textele sale. Ştiu însă ce sens uman se află dincolo de ele, atunci când acolo se află d. Racoveanu. Şi e de-ajuns.

X

În ultimul moment, tocmai când primesc penultimele corecturi ale acestor pagini, iau cunoştinţă de lungul denunţ publicat de revista „Azi” împotriva mea. Semnatarul documentului este un domn Nicolae Roşu.

Îmi pare sincer rău că d-sa vine atât de târziu. I-aş fi rezervat un loc de onoare în „antologie” (vezi, infra, pag. 110-119) alături de confratele d-sale nearian, dar la fel de violent şi deopotrivă de perspicace, I. Ludo.

Aici nu-i pot oferi decât un grăbit comentar. Sunt cel dintâi care regret această silită lipsă de ospitalitate.

D. Roşu, care este prin preocupări un subcomisar cult, îmi vorbeşte despre „revizuirea paşapoartelor” şi mă asigură că dacă i-ar veni bine, n-ar mai sta de vorbă, ci ar înlocui „conflictul de idei” cu o „rezolvare imediată”.

Îmi place această declaraţie de bătăiuş loaial, devenit intelectual numai prin imposibilitate materială de a-şi exercita adevărata vocaţie. Dar să avem răbdare. Să sperăm că într-o zi, d. Roşu va putea răbufni şi nu mă îndoiesc că atunci febra sa revoluţionară va începe cu mine, care nu am decât un condei în mână şi — cum spunea cu profund dispreţ d. Pandrea — „niciun ban în buzunar”. Aşa încep marile revoluţii.

Critica d-lui Roşu este curat poliţienească. D-sa împarte eroii cărţii sub două rubrici, după naţionalitate, religie şi semnalmente particulare: români şi evrei. Acelaşi lucru îl făcuse înaintea sa, un alt subcomisar cultural, evreu însă, pe nume Th. Löwenstein, cred, într-o gazetă sionistă de dreapta. Metoda e aceeaşi, spiritul identic, numai rezultatele diferite. Într-adevăr, d. Roşu găseşte că toţi eroii evrei ai *romanului sunt simpatici, în timp ce toţi eroii* români sunt antipatici — de unde reiese că romanul este antiromânesc.

„În concluzie precizez: evreii din romanunul lui Mihail Sebastian sunt mult deasupra românilor”. („Azi”, anul III, nr. 5, p. 1316). Colegul sionist al d-lui Roşu acuză romanul de un păcat exact contrariu.

„Într-adevăr figuri simpatice între evrei nu găsim... În schimb Ghiţă Blidaru rămâne maestru până la urmă... ...cu câtă simpatie se vorbeşte de Pârlea... („Renaşterea noastră”, organ naţional evreesc, anul XI, nr. 460, 26 aug. 1934).

Dacă mai există în lumea asta mare un rest de ridicol, cred că aici s-a refugiat, în această întâlnire de opinii, în această involuntară frăţie între d-nii Roşu şi Löwenstein, amândoi puri, amândoi intransigenţi, amândoi perspicaci.

Nu pot întârzia asupra „filosofiei” d-lui Roşu. În această materie mă adresez mai bucuros d-lui Cuza, care este amuzant, sau d-lui Maurras, care este inteligent. Meditaţiile antisemite din „Azi” sunt însă de o platitudine pe care numai irezistibila lor informație o mai salvează din când în când.

Vă recomand călduros pasajul de la sfârşitul paginii 1312 şi începutul celei următoare, unde e vorba despre Philon, Maimonides, Averoes, Spinoza şi Renan. E o sinteză de ignoranțe viguroase şi frenetice. Jumătate din gândirea lumii încape în buzunarul mic al d-lui Niculae Roşu. (Îi atrag în treacăt compătimitor atenția asupra unei mici gafe: numitul Averoes este şi el nearian, cel puțin după unul din părinți. Pe viitor, mai atent cu laudele, domnule Roşu. Controlează bine paşapoartele, în prealabil).

De ce se străduieşte domnul acesta să fie un *„antisemit cu probleme"*, când e aşa de uşor să fie un *„antisemit pur şi simplu"*? Uite aşa îşi complică oamenii existența. Ce nevoie are d. Roşu de Filon, Maimonides şi Spinoza, toți trei nişte ovrei perfizi, care îi vor tulbura entuziasmul, prin cine ştie ce obiecții talmudice? De ce se lasă prins d-sa în asemenea curse de erudiție, în care riscă să-şi lase prestigiul, liniştea şi seninătatea?

D. Roşu ar trebui să evite pe viitor drumurile nesigure. O conştiință sănătoasă nu are nevoie de multe adevăruri. Câteva, dar solide: omorul ritual, cahalul, Protocoalele Sionului. D. Roşu să se întoarcă acolo şi nu va cunoaşte dificultăți de informație filosofică.

*

Nu e singura imprudență a denunțului din „Azi". Tânărul polițist atacă — se putea altfel? — şi problema limbii româneşti.

„Necunoaşterea limbii româneşti este esențială evreilor".

Tare pe acest adevăr, d. Roşu se avântă într-o serie de atentate stilistice, la care origina sa exclusiv daco-romană îi dă dreptul. „Căci — şi-o fi spunând d. Roşu — nu e limba mea? nu am dreptul să fac ce vreau cu ea?"

Ba da, desigur. Şi în consecință, o calcă cu picioarele şi cu stiloul, de o face tot una. Ici o frază fără cap, colo un predicat pus la colț, dincolo un pronume fantezist ortografiat, pretutindeni o năclăială scriitoricească în care „ideia" înoată cât poate şi pe urmă se dă la fund, de nu mai ştii nici ce-a vrut, nici de unde venea, nici unde se ducea.

D. Roşu nu se mulțumeşte numai cu atâta şi, pentru a ne dovedi drepturile sale de latin, o dă puțin şi pe limba lui Virgiliu, pentru a ne oferi în trei cuvinte o monumentală gafă: *Tertius non datur.* (pag. 1309, rândul penultim). Acest *„tertius"* indică pe de-o parte profunda cultură umanistă a preopinentului nostru, iar pe de altă parte gustul său legitim de a ultragia o limbă, a cărei necunoaştere nu ştiu dacă-i este „esențială", dar până una alta e evidentă.

*

Mă opresc. Cele 15 pagini mărunt tipărite ale d-lui Roşu ar fi în stare să ne ție de vorbă până la ziuă, dacă am sta să le comentăm rând cu rând. Exercițiul ar fi agreabil, dar prea lung.

Subliniez o ultimă frază, singura care m-ar indigna, dacă d. Roşu m-ar putea indigna: aceea în care e vorba despre „cohortele mele de prieteni" şi despre „revistele care îmi stau la îndemână".

„Cohortele de prieteni" s-au văzut cred în acest caz, *De două mii de ani*, în care am primit cele mai desfrânate injurii, din cele mai felurite locuri, fără ca cei pe care d. Roşu îi numeşte „prietenii" mei să se fi simțit obligați, nu pentru mine, dar pentru ei înșiși, la un cuvânt de dreptate.

Cât despre „revistele care îmi stau la dispoziție” e de ajuns să spun că în cinci luni, de când sunt ținta tuturor atacurilor posibile, n-am izbutit decât o singură dată să public un articol de răspuns, și acela după o întârziere de cinci săptămâni. În schimb, d. Roșu poate tipări, pe 15 pagini mari, un imund și vesel pamflet, în paginile unei reviste, la a cărei formare am luat parte și unde scrisul meu a fost de nenumărate ori cerut cu o obositoare insistență.

Mâine, d. Roșu sau oricare altul va putea scrie despre mine că am furat, am incendiat și am ucis, fără ca să am unde tipări două cuvinte de apărare.

Acesta este „trustul de presă” pe care mi-l atribuie furiosul meu adversar într-un moment în care unica mea armă și bucurie este singurătatea.

DESCHIDEREA STAGIUNEI

Se privi lung în oglindă şi îşi trimese un surâs de simpatie, la care „celălalt" părea că răspunde. Simţea nevoia să fie bun cu el însuşi, cum ar fi fost cu un prieten mai tânăr.

„Haide, haide, bătrânul meu amic, nimic nu e pierdut".

Se învăluia privindu-se într-un nor de duioşie personală, în care îşi cuprinse totul: ochii treziţi din albastrul lor şters, mustaţa blondă, căzându-i de obicei descurajată pe buze, umerii scuturaţi brusc din indiferenţa cu care îşi suportaseră până atunci braţele.

Îşi plăcea astă-seară. *Smoching*-ul ăsta — dragul de el — credincios animal... L-a făcut odată pe vremuri, la o schimbare de guvern când s-au plătit la gazetă chenzinele pe patru luni din urmă. Avea atunci 39 de ani şi în prima seară când l-a îmbrăcat, i se părea că viaţa începe din nou.

De câte ori de atunci n-a început viaţa din nou?... Şi astă-seară încă... În haina neagră cu revere de mătase, cu perla de sticlă prinzând pieptul cămăşii ca pe o za, T. T. Soru recăpătă dintr-o dată în faţa oglinzii un violent sentiment de demnitate.

„Am să vorbesc cu madam Ştefănescu". Şi ca şi cum omul din oglindă ar fi încercat, să-l contrazică sau să-l facă atent asupra primejdiilor unei astfel de decizii, T.T.Soru, repetă autoritar: „Da! am să vorbesc cu madam Ştefănescu".

Îşi auzi glasul şi se miră o clipă, ce clar! ce neted! ce poruncitor!

Am să... îi e frică să repete. E ceva cald care i se urcă în obraji, e o tresărire care-i îndreaptă umerii, îi ridică fruntea. Ar vrea să spună încă o dată, cu acelaşi glas, acele şase cuvinte de victorie. „Am să vorbesc cu madam Ştefănescu".

Şi se întoarse decis pe călcâe, spre o madam Ştefănescu, absentă, dar invocată în fiecare din lucrurile mizere ale odăii lui mobilate. Le privi sever, pe fiecare în parte, ca şi cum ar fi vrut să le fixeze responsabilitatea. Scaunele desperechiate, dulapul alb de fată mare, covorul chel, ceasul deşteptător C.F.R. cu tricolor, scrumiera „souvenir din Slănicul Moldova", tabloul din perete al răposatului domn Ştefănescu, bărbatul proprietăresei...

Schimbă cu domnul Ştefănescu din perete o privire fără cruţare, fără apel. Şi deodată îl fulgeră un gând, care i se păru cheia vieţii lui. Să-l dea jos pe domnul Ştefănescu...

De opt ani îl rabdă deasupra patului, zi cu zi, noapte cu noapte. Nu-l cunoaşte, nu l-a cunoscut. Stă acolo în perete, cu zâmbetul lui rezistent, cu fruntea lui îngustă, cu aerul lui opac. Stă sub sticlă cum ar sta dincolo de geamul unui ghişeu aşteptând ora de deschidere, o oră care nu mai vine...

„Cine e?" l-a întrebat odată o femeie, singura femeie pe care în opt ani o urcase sus în camera lui de holtei bătrân.

„Un unchi" a răspuns T. T. Soru din pudoare. Căci simţise în momentul acela cât e de ridicol, cât e de umilitor să păstreze în odaia lui o fotografie străină, primită în inventarul mobilei, odată cu lavoarul, odată cu scaunele.

Îl priveşte întrebător, clătinând din cap... Ce caraghios lucru să trăieşti opt ani sub ochii lui domnul Ştefănescu, să te dezbraci în faţa lui, să mănânci în faţa lui, să plângi în faţa lui – da, să plângi în serile fără curaj, când totul ţi se pare pierdut şi când în căderea capului pe perne găseşti, între lacrimile sărate ce-ţi moaie mustaţa, un ultim gust de viaţă, ceva cald, obscur, depărtat care te amorţeşte şi te adoarme...

A plâns în faţa omului ăstuia din perete ! Gândul îl indignează, îl sufocă. E cuprins de o bruscă ruşine pentru tot ce a putut vedea dobitocul ăsta bătrân de Ştefănescu în opt ani aici, între aceşti patru mizerabili pereţi, între care el, T.T.Soru, se crezuse cel puţin singur. La ce bun să ascunzi, sub palton, jumătatea de pâine şi sfertul de mezeluri când te întorci seara acasă trecând prin curtea lungă, plină de vecini vorbăreţi şi servitoare curioase, la ce bun să-ţi porţi cu un aer de nesfârşită absenţă pachetul de mâncare, dacă aici, după ce ai tras storurile şi ai întors cheia în broască, rămâne un ochi pânditor care te va privi cu înţepenita lui atenţie cum mănânci, pe un ziar vechi, un dejun de şofeur... La ce bun să-ţi vâri dimineaţa cu vârful creionului, în pantofi, sub calcâie, ciorapul găurit, dacă, deasupra capului tău, omul ăsta care vede tot, vede şi acest mister mărunt al vieţii tale, cu care îţi mai salvezi ultimele resturi de orgoliu...

Încercase odată, foarte de mult, în primele zile, să trateze cu madam Ştefănescu retragerea răposatului din odaie şi transportarea lui în altă încăpere, dar glasul rănit al proprietăresei oprise cu o singură replică nelegiuirea. A-l păstra pe bărbată-său acolo era o formă sacră de fidelitate.

„Cum? să-l dai jos din odaia asta, în care am dormit cu el 27 de ani?"

Ei bine, da. O să-l dea jos. Zică ce-o vrea madam Ştefănescu, zbiere cât o vrea, hotărârea e luată.

...De undeva din adâncul lenei lui, din adâncul renunţărilor fără număr, care se aşezaseră în el ca nişte frunze căzute, se făcu o lumină. Simţea cu violenţă că toată existenţa lui e în joc, simţea că în acel moment se decide un lucru fără întoarcere, se deschide o poartă de destin, ultima, singura... Să-l dea pe domnul Ştefănescu jos şi drumurile vor fi libere. Să-l dea jos şi va începe o nouă viaţă. Să-l dea jos şi va fi alt om.

Se apropie de pat şi se opri să-şi asculte bătăile inimii — bătăi mari care se auzeau distincte, una câte una, cum se aud picăturile mari de ploaie, căzând pe piatră. Îşi trecu o mână prin păr şi băgă de seamă că mâna îi tremură — nu de frică însă, căci totul devenise calm în el, dar de emoţia şi de solemnitatea clipei. Se sui pe pat, prinse cu amândouă mâinile rama tabloului şi se pregăti să tragă cu putere, când se trezi cu tabloul în mână desprins parcă singur din cui. Nu-i venea să creadă că asta fusese totul şi rămase cu domnul Ştefănescu în mâini, uluit de lipsa lui de rezistenţă...Îl privea încurcat, cu jumătate de surâs oprit pe buze, nedându-şi încă bine seama de ce se întâmplase şi dezamăgit puţin de simplicitatea lucrurilor. În sticla prăfuită a fotografiei îşi recunoscu, departe ca prin ceaţă, ochii. Jumătatea de surâs crescu, se lumină, se împlini. Puse tabloul jos pe podea într-un colţ, rezemându-l cu faţa la perete şi făcu apoi câţiva paşi spre fereastră. În trecere îşi aruncă din nou o privire în oglindă şi i se păru că e mai înalt decât de obicei.

Deschise fereastra şi respiră adânc. Un miros de frunze ude veni din curte, iar mai de departe zvonul larg al serii de septembrie, rumoarea oraşului, un clopot de tramvai, totul pierdut, totul stins într-o ploaie domoală, foşnitoare. Întinse mâna afară şi lăsă să-i cadă în palmă câteva picături. Viaţa i se părea imens de simplă.

*

Cortina se ridică la 8 şi jumătate, dar trebuie să treacă mai întâi pe la redacţie ca să-şi ia biletul. Nimic mai neplăcut. Nu, nu-i place ziarul ăsta care dracu ştie din ce o fi trăind, că nu-l citeşte nimeni. Totul e dubios: directorul, formatul, litera de tipar, localul... Când intră în gang, se uită instinctiv în dreapta şi în stânga, nu cumva să fie văzut. Şi numai băieţi tineri, obraznici, grăbiţi, care nu au nici un respect pentru un ziarist vechi şi care cred că lumea începe de la ei. Nu l-a întrebat unul săptămâna trecută dacă nu face el cronica sportivă! Canalia!

Singur secretarul de redacţie pare un om mai de treabă. În orice caz, îi spune „maestre" — poate în glumă, poate că e numai aşa o vorbă a lui — dar lui T.T.Soru îi face plăcere. Cine ştie? o fi un cetitor al lui de dinainte de război. Poate că i-o fi cetit pe vremuri cronicele din „Flacăra".... Dacă n-ar fi aşa de morocănos, dacă n-ar pluti într-un permanent nor de fum, dacă nu i-ar suna telefonul în cap de şase ori pe minut, l-ar întreba. Şi tot lui îi datorează faptul de a fi fost primit în redacţia asta, unde nimeni nu l-a chemat şi unde nimeni nu bagă de seamă că există. Nici azi nu înţelege bine de unde luase el curajul de a se ridica de la masa din fund, de la Capşa, şi de a-i tăia drumul:

—Mă iertaţi. Dumneavoastră, cred, sunteţi secretar de redacţie la „Viforul". Apare peste zece zile nu e aşa? Numele meu e T.T.Soru. Poate aţi auzit... cronicarul... foiletonistul... Voiam să vă întreb, dacă nu se poate... cronica dramatică... înţelegeţi... eu nu am pretenţii.

—Cronica dramatică? nu ştiu nimic, maestre. Ăştia de la „Viforul" au altele în cap. Hai cu mine oricum. Să vedem.

I-ar fi spus mai multe, dacă i-ar fi dat răgaz. I-ar fi vorbit de „Flacăra", de portretul pe care i l-a făcut Iser în 1912, de articolul lui Petre Locusteanu — bietul Locusteanu! — de scrisoarea lui Haralamb Lecca, după premiera Castei Diva, despre Alecu Davila, care l-a chemat la o repetiţie generală şi l-a instalat în fundul sălii. „Stai aici lângă mine; am nevoie de părerea dumitale. Da, sincer, înţelegi? Sincer.

Nu, niciodată nu au să bănuească ei toate câte au fost, niciodată n-o să ştie madam Ştefănescu ce sunt hârtiile din sertarul de jos al şifonierului, niciodată n-or să afle canaliile astea tinere care trântesc uşile „Viforului" fără să-l salute, niciodată n-or să afle în graba, în inconştienţa, în îngâmfarea lor pe cine nu salută...

E opt şi cinci. Biletul e în buzunar. Mai sunt douăzeci de minute. T.T.Soru e fericit. S-a privit în toate vitrinele, şi-a recunoscut de departe silueta în toate oglinzile.

Îi plac afişele mari de premieră. Toată strada pare plină de ele. *Deschiderea stagiunii.*

E ceva festiv în aer. Parcă ar pluti imaginare serpentine, parcă ar flutura la ferestre nevăzute stindarde... Seară de premieră... Un foşnet de rochii de mătase, un val de voci care urcă şi coboară, lumini resfrânte din oglindă, din cristal în cristal... Fotoliile se deschid cu zgomot, mâini albe îşi fac semn de la un rând la altul, surâsuri se încrucişează peste catifeaua roşie a lojilor. E un vuiet în care străbat parcă ecouri din plăjile cu soare, de unde se întoarce toată această lume bronzată, la sfârşitul vacanţei, bucuroasă şi stingherită de a-şi regăsi rochiile albe de mătase, hainele negre...

T.T.Soru se gândeşte cu duioşie la fotoliul care îl aşteaptă la teatru, în plină lumină, fotoliul lui de 26 de ani. O undă de emoţie, de devotament, de bunătate înconjoară ca un nimb imaginea scaunului. Îl înfioară gândul că l-ar fi putut pierde... E singurul lucru pentru care a luptat în viaţă, singurul lucru pe care a voit până la deznădejde să-l păstreze. A trecut din redacţie în redacţie, a aşteptat luni de-a rândul chenzine neplătite, a făcut corectură de noapte, a renunţat la tot, a renunţat la orice, dar a cerut în schimb un singur lucru: cronica dramatică. Era insula lui de lumină. De acolo, din fotoliul de premieră începea un vis în care nu mai încăpea nici madam Ştefănescu, nici redacţia, nici cafeneaua. Ca printr-un ochian vrăjit, viaţa căpăta culoare, mişcările nobleţă, lucrurile simetrie. Un suflu de căldură, de senzualitate, de ameţeală trecea deasupra tuturor dându-le un aer de irealitate, de plutire. Balcoanele de ipsos şi bronz, candelabrele de cristal, scările albe de marmoră, catifelele de roşu aprins — totul era somptuos. Serile lui de feerie... Ardeau în calendar cu o flacără de aur şi în lumina lor orbitoare se pierdeau până la cenuşă, până la neființă, toate celelalte zile. Pe stradă, la ministere aşteptând un comunicat, la Cameră luând note după o interpelare despre exportul porumbului, acasă terorizat de vocea lui madam Ştefănescu, pretutindeni el avea sentimentul foarte exact că e în exil. Ba chiar se trezea uneori zâmbind în sinea lui, amuzat ca un prinţ travestit, pe care trecătorii îl lovesc neatenți cu cotul pe stradă. „Dacă ar şti ei".... Se agățase de cele mai obscure gazete, trecuse prin toate redacțiile de partid, cunoscuse foile cele mai nesigure, cele care apăreau o săptămână sau o lună, până ce îşi puneau la punct micul lor şantaj şi dispăreau într-o bună dimineață fără explicație, dar nu consimțise să ducă traiul ăsta precar, decât pentru a-şi păstra mereu, an de an, scaunul lui de teatru, fotoliul lui de vis. Anul ăsta sfârşitul verii îl găsise fără gazetă şi T. T. Soru aşteptase cu panică apropierea stagiunei de toamnă. Dacă n-ar fi ieşit pe neaşteptate „Viforul", ce s-ar fi întâmplat?

Încearcă să-şi imagineze ce ar fi viața lui fără serile de premieră — şi nu poate. Ceva gol, pustiu, fără sens, fără aşteptare....

Ceasul de la Palat arată 8 şi douăzeci. E timpul sa mergem. Dinspre Ateneu maşinile coboară fără sfârşit. T.T.Soru ar putea spune fără greş, care se va opri în fața teatrului şi care va merge mai departe spre bulevard. Are un *flair* sigur al maşinii de spectacol. Există un stil de premieră până în cele mai mici detalii.

Plouă mereu, o ploaie măruntă şi liniştită, care populează Calea Victoriei, dă strălucire asfaltului, măreşte focul vitrinelor, răspândeşte de-a lungul întregii străzi un foşnet de voci, de frunze, de paşi.

Peste câteva clipe va fi în foaier, va lăsa cu un gest de lene şi de neatenție pardesiul la garderobă, îşi va potrivi ultima oară *papillon*-ul în oglindă şi apoi întârziind o secundă în prag, pentru a îmbrățişa cu o singură privire sala de brocart şi aur (eventual „brocart şi aur" poate fi un termen fericit în cronica dramatică de mâine), îmbrățişând-o într-o singură privire se va îndrepta către fotoliul, care îl aşteaptă.

„Viața, bătrânul meu domn, este totuşi frumoasă. Între noi fie zis, n-am obiceiul să te flatez, dar *smoching*-ul ăsta îți vine bine şi — zău — dacă tragi cu ochiul în vitrina din dreapta, trebuie să recunoşti că domnul care trece nu e lipsit de distincție, iar domnul acesta eşti tu.

A! evident, sunt multe de schimbat în existența dumitale şi vei trebui să procedezi metodic. În primul rând va trebui să-ți dai pantofii galbeni la dres. Pe urmă vei avea o convorbire cu madam Ştefănescu şi îi vei spune că te muți. În al treilea rând vei căuta un editor pentru cronicele dumitale, căci e inadmisibil ca la 47 ani, e inadmisibil, mă înțelegi..."

T.T.Soru a uitat dintr-o dată ce anume e inadmisibil, căci s-a oprit locului speriat... Nu ştie unde e biletul. Să-l fi... Să-l fi pierdut?... Nu. Uite-l aici. L-a găsit.

„Da domnul meu, nu văd ce te poate împiedica să-ți schimbi cu totul soarta. Puțină energie. Un act de voință. Da, asta e: un act de voință. Ce ai făcut cu domnul Ştefănescu adineauri a fost perfect. Încă două gesturi ca ăsta şi eşti salvat. 47 de ani? Mă faci să râd. La 47 de ani, viaţa începe ca la 20”.

— Biletul, vă rog..

T.T.Soru întinde absent, omului de la intrare biletul.

„Nimic nu este, zic, mai uşor, decât să...”

— Nu cred că e valabil biletul ăsta, treceţi în orice caz, în stânga, la control.

—Cum ai zis? Nu e valabil? Biletul meu?

— Treceţi vă rog din uşă. N-avem timp, vă rog. Întrebaţi la control. Faceţi loc, vă rog. Biletele vă rog.

— Domnu?

— Numele meu e T.T.Soru.

— Da. Şi?

— Am zis T.T....

— Aţi zis T.T.Soru. Am înţeles. Şi ce doriţi?

I se părea aşa de comic să-l întrebe pe el aici, în seara asta „ce doreşti?”, pe el care nu doreşte nimic altceva în lume încât, dacă şi-ar putea stăpâni buzele palide, ar încerca să râdă.

— Sunt T.T.Soru. Sunt cronicarul ziarului „Viforul”.

— A nu. Asta nu. Să se termine odată Viforul, Tunetul, Fulgerul, Trăznetul. Prea sunt multe. Cum apare o fiţuică, drept la noi vine, să-i dăm loc. Nu domnule, regret. De altfel, uită-te şi dumneata pe plan: nu mai avem nici un centimetru liber.

T.T.Soru îl ascultă fără să audă nimic. I se pare ciudat omul ăsta care vorbeşte la ghişeu, face gesturi, clipeşte. De sus din foaiere vine un sunet lung de sonerie.

*

Nu ştie de câtă vreme stă cu fruntea lipită de vitrina asta. Picăturile de ploaie se preling pe sticlă în mici fluvii, care se adună şi se despart, cu ocoluri neprevăzute. Bobiţele de apă stau întâi nemişcate, lipite de geam şi pe urmă câte una tresare ca un mic licurici, se desprinde, alunecă pe sticlă cu greu, parcă şi-ar căuta drumul, parcă ar dibui până la un moment dat, se rostogoleşte brusc până jos ca o alice transparentă.

A numărat până acum câteva sute. Dacă plouă mereu, vor mai fi câteva mii. Pe urmă? Pe urmă, nu mai e nimic. Principalul e să nu se gândească. Nici un gând să nu-l străbată, nici o amintire, nici un cuvânt. Trec prin el diverse începuturi stupide de frază, fără sens.

„În definitiv raporturile noastre”... Chiar dacă ai admite un moment. Ţi-o spun eu şi în orice caz...”

În vitrina fără lumină nu-şi distinge din întreaga faţă, reflectându-se în geam, decât mustăţile şi s-ar spune că picăturile de ploaie, ce se preling pe sticlă, trec prin firele lor blonde. Le simte ude, grele, lipite de buză şi senzaţia asta este singura pe care o mai păstrează cu precizie despre el însuşi.

Plânsul îl podidi mai târziu, pe Bulevardul Elisabeta, în faţa unei plăcintării. Nu-şi amintea cum ajunsese acolo, nu ştia când se urnise din loc. Un clopot de tramvai îl scutură din neştire şi cum rămase puţin uluit, privind în dreapta şi în stânga, ceva se surpă în el şi un val de lacrimi îl izbi dinăuntru răspândind prin tot corpul lui insensibil un suflu de căldură şi de dezmorţire, ca un pahar de ceai iarna.

Abia atunci îşi regăsi mâinele, încheieturile, umerii, toate cuprinse blând în acest hohot de plâns, cuminte, fără disperare, toate învăluite ca într-un abur.

„Patruzeci şi şapte de ani". Se agăţase de acest cuvânt, care îi trecuse prin cap şi acum îl repeta şoptit între lacrimi. „Patruzeci şi şapte de ani".

Patruzeci şi şapte de ani. Patruzeci plus şapte. Zece şi zece şi zece şi zece şi şapte. Se simţi bătrân, oribil de bătrân şi se întrebă „când am îmbătrânit?" încercând să-şi aducă aminte, ca şi cum ar fi fost un lucru precis, bunăoară o hârtie pe care ar fi pus-o undeva şi nu mai ştie unde. „Da, da, când am îmbătrânit. Să vedem. Nu astăzi, că azi e luni.

Nu ieri, că ieri am stat în casă. Nu sâmbătă.

Când Doamne, când?.. „I se părea că trebuie să fie undeva, în urmă, o zi precisă, o zi sigură — 14 decembrie 1926, 26 iunie 1918, 30 octombrie 1933 —, o zi pe care s-o prindă din trecerea tuturor zilelor şi să poată spune, de aici, din clipa asta, din locul ăsta a început.

Se simţi bătrân, cum cineva se poate simţi ud, după ce a alergat multă vreme prin ploaie. Câtă vreme alergi nu ştii nimic, dar când te-ai oprit locului, să te adăposteşti sub o streaşină, te înfioară brusc hainele lipite de tine, ca nişte cârpe ude. Se simţi bătrân şi era o impresie de jilav, de umed, de rece....

„Dacă ar avea un revolver". Vorba trecu prin el întâmplător, fără să lase nici o urmă.

„Dacă ar avea o ţigară".

Îşi aminti cu greu, cu un efort de memorie încă nesigură, că undeva, în buzunarul hainei are câteva regale.

Ridică privirea să caute un trecător cu ţigara aprinsă şi dădu de cadranul unui ceas. Privi multă vreme fără să vadă nimic. „Nouă fără cinci". Şi apoi, auzindu-şi propriile cuvinte, tresări ca şi cum altul i le-ar fi spus. „Nouă fără cinci? Numai atât?"...

Acasă era frig. Ar fi trebuit să se aştepte. Lăsase fereastra deschisă pe ploaie. O închise. Lângă sobă în colţ căutând butonul electric se lovi de ceva şi tresări. Când făcu lumină, dădu de tabloul lui domnu Ştefănescu. Ridică din umeri.

„Şi cu ăsta ce să mai fac acum?" Îl luă în mâini, se apropie de pat, se sui cu amândouă picioarele, căută cuiul din perete şi fixă tabloul la locul lui obişnuit. „E plin de praf. Ar trebui şters" gândi cu indiferenţă T. T. Soru.

Domnul Ştefănescu îşi regăsi îndată zâmbetul lui tenace, T.T.Soru îl privi fără ostilitate...

ORAŞUL CU SALCÂMI

PARTEA ÎNTÂIA

CAPITOLUL I

ÎNTÂIUL SÂNGE

Când, într-una din ultimele zile ale acelui februarie cu soare, Adriana, întoarsă la prânz de la şcoală, se opri în prag şi spuse că „nu se simte bine”, doamna Dunea înţelese că ceva neobişnuit se întâmplă cu fata ei.

Nu o durea nimic. Era doar palidă şi îşi simţea ochii calzi.

Încercă a doua zi să se ducă la şcoală, dar se întoarse din stradă, se uită o clipă spre maică-sa, rămasă în poartă s-o petreacă, şi fugi repede pe lângă ea, până în casă, să plângă pe coada pianului deschis.

Era bolnavă? Medicina domestică a familiei Dunea rămânea dezarmată în faţa acestei paciente fără dureri şi fără glas.

— Adriana, spune mamei ce te doare.

Nu ştia. Era soarele de primăvară, prea curând venită? Era lumina dublă a dimineţii şi a zăpezii? Era mirosul acela putred şi nou a două anotimpuri ce se întâlneau?

Nu ştia. Toate acestea sau poate altele, mai confuze, o ameţeau. Pasul ei, de obicei mic şi ferm, se deschidea acum leneş, înăbuşit în covoare şi împiedecat parcă de o trenă imaginară, în scoborârea unei scări enorme. Adriana căută în registrul modest al cunoştinţelor ei literare o imagine şi o găsi: o infantă care se stinge de tuberculoză şi singurătate, purtându-şi rochia de paradă în sala tronului, pustie.

Chemat din oraş, domnul Iuliu Dunea, care nu le cunoştea pe eroinele fetei lui, o întrebă părinteşte dacă nu cumva îi e deranjat stomacul. Nedelicateţă la care fata răspunse cu un hohot de plâns, aruncându-se în braţele mamei, care tocmai intra pe uşă. Părinţii se întrebară din ochi, peste capul aplecat cu disperare între ei, şi nu găsiră niciunul răspunsul aşteptat. O clipă, plânsul Adrianei stărui, mai domol şi înduioşat de propria lui tragedie, în odaie...

Prudent, domnul Dunea reteză scurt scena, bunul lui simţ neîngăduindu-i să accepte în locul unei dureri de cap sau de picioare, pe care ar fi înţeles-o, o criză de lacrimi din senin.

— Prostii, zise. Am să trimit doctorul.

Spre seară, cu ziua care se ducea, exasperarea Adrianei scăzu. Se culcase şi — în aşternut, la acea oră neobişnuită — avu o senzaţie de moleşeală, de maladie uşoară, de convalescenţă, senzaţie care îi amintea anumite seri de vacanţă, anumite ceasuri petrecute în curte, pe *chaise-longue*, în aşteptarea somnului care întârzia.

Îi întinse doctorului o mână moale şi surâse. El o păstră în mâna lui şi îşi consultă cu destulă neglijenţă ceasornicul, numărând bătăile pulsului. Nu era dispus să-şi ia în serios bolnava, dar deveni atent când îi văzu trupul gol. Era al unui copil şi avea totuşi, în liniile lui drepte, o ciudată trăsătură de asimetrie şi destindere. Pieptul acela, de băiat abia mai răsărit, se rotunjea uşor în jurul celor două puncte

roşii şi avea, în mişcarea regulată a respiraţiei, o înălţare aproape voluptuoasă de sân. Dacă Adriana n-ar fi ţinut cu îndărătnicie plapuma mai sus de şolduri, doctorul ar fi văzut acelaşi tăcut efort către maturitate şi în linia piciorului subţire de la gleznă la genunchi, dar plină şi desenată precis pe pulpă.

Ridică ochii spre capătul opus al patului, de unde mama urmărea îngrijorată examenul, şi zâmbi cu înţeles.

—Mai nimic, mai nimic. Fata creşte.

Şi, pentru că doamna Dunea ezită să înţeleagă, el stărui.

—Înţelegeţi? Adriana nu mai este un copil. Curând, foarte curând, are să fie o adevărată duduie.

Plictisită de vizita prea lungă a medicului, Adriana nu prinse pe moment înţelesul vorbelor lui. Şi le repetă indiferentă în gând şi — ca şi cum de abia atunci, în murmurul ei interior, ele ar fi prins realmente un sens — tresări.

O căldură moale îi trecu pe obraji şi se răspândi prin tot corpul.

„Vai tu, ce bine!", ar fi strigat Adriana, dacă în locul mamei, la căpătâi, ar fi vegheat Cecilia, colega ei de bancă, şi ar fi bătut copilăreşte din palme. Încercă gestul. Dar un instinct sigur îi porunci să-l oprească la timp. Nu ştia precis de ce, dar simţi că este în bucuria ei un lucru nepermis. Vocea corectă a doctorului, zâmbetul stânjenit al mamei, tăcerea ce se făcuse brusc, toate acestea la un loc şi încă ceva, mult mai puternic şi mai adânc decât gesturile lor, ceva care se desprindea din inima fetei şi se urca în gâtlej, ca un gâlgâit nedistinct de sânge cald şi râs nebun, îi spuseră că, în fond, „Adriana nu mai este un copil", cuvintele acestea simple, care într-un salon ar fi fost luate drept o politeță oarecare, ascundeau un mister pe care o fată cuviincioasă nu trebuie să-l priceapă în fața părinților ei.

Se surprinse deci cu mâna ridicată în aer și nu știu ce să facă cu ea. Căuta un gest convenabil, care să sfârșească mișcarea începută și, pentru că nu găsi, își retrase brațul repede, cu o stângăcie speriată, de care mama și doctorul făcură haz. Adriana se temea de ei. Voia să fie singură. Se întoarse în așternut încet, lăsându-se pe coapsa dreaptă, bucuroasă să-și simtă greutatea, privi frumos și spuse cu o voce caldă, alintată:

— Mi-e somn, mamă...

Zilele care urmară întâmplării acesteia fură insuportabile. Adriana amenința casa întreagă cu accesele ei de plâns, gata să se pornească la întâia vorbă, spusă prea tare sau prea încet, în odaia alăturată, în curte sau undeva prin vecini. Nu suferea zgomotele. Nu suferea liniștea. O indispunea umbra ștearsă a serii, când pe la ceasurile șase (era în martie) lucrurile din curte, privite prin fereastră, își pierdeau conturul. O enerva lumina dimineților, albă și crudă ca strălucirea bucății de fosfor pe care odată, la pension, o tăiase profesoara pe o hârtie sugătoare. Soarele acela sunător, ce inunda străzile ca o enormă revărsare de ape transparente, o amețea și îi făcea rău.

Obrajii aveau o culoare veștedă, închisă aproape de ochi, rotunjită acolo în cearcăne mari și descrescând apoi până la colțul buzelor, unde săpa un surâs umbrit.

Dispozițiile fetei variau de la o clipă la alta. Era agitată, temându-se de zgomotul cel mai depărtat, îngrozită de propriul ei glas, respirând sacadat și grăbit ca după o fugă fantastică, privind rătăcit în jur, oprindu-se atentă în mijlocul vorbei, ca și cum ar fi ascultat cum se dezleagă undeva înăuntrul ei o taină, revenind pe urmă cu o grabă care nu se știa bine dacă vrea să scuze oprirea sau vrea să evite o explicație. Se mișca atunci febril, cu gesturi repezi, părăsind un lucru început pentru altul, de care uitase cu o zi înainte și pe care avea din nou să-l lase peste două minute, neîndemânatecă și proastă, țipându-și enervarea prin toată casa, peste capul tuturor, până ce, obosită de efortul acesta, rușinată de aceste mici mizerii, se oprea brusc și izbucnea în plâns.

Avea atunci impresia că inima i se rupe și că tot sângele izbucnește de acolo într-o surdă hemoragie. Gândul o emoționa: se vedea neînțeleasă de toți, singură pe lume cu marea ei sfâșiere, sortită să moară la cincisprezece ani ca o floare în prima noapte caldă, prizonieră între pereții casei, între oamenii orașului și pe întinderea pământului, tristă și singură, numai ea, săraca. Și ofta.

Dar într-o noapte boala ei ciudată se dezlegă. Dintr-o sfârșeală, care nu-și dădea seama dacă era leșin sau somn, o trezi, târziu după miezul nopții, un fior. Adriana nu știu ce este: să fi atins din greșeală cu piciorul bara patului și răceala alamei să-i fi trecut pe trup ca o pânză de apă?

Simțea cum se desprinde înăuntrul ei o linie rece și cum se pierde treptat într-un clocot surd de căldură, cum se împotmolește această șuviță de frig într-o dogoare de sânge și cum ființa ei întreagă se mistuie ca într-o mare și singură văpaie. Era o senzație de alunecare înceată. Nicio asprime în trupul acela destrămat.

Simțea numai cum trăiește fără dimensiuni, într-o aceeași carne blândă și umedă, la fel de neprecisă pe pulpă, pe brațe, pe obraji, substanță elastică și moale, miez cald de pâine neîncepută, cartilaj crud de stridie palpitând într-un sânge care vrea să spargă și nu poate.

Ar fi vrut să strige. Nu de frică, dar i se părea că glasul ei tare ar fi fost acolo singura dovadă că trăiește și că, în efortul de a rosti un cuvânt, s-ar fi simțit întreagă cum se încordează și cum se rupe din această agonie, în care avea conștiința neclară că se pierde. Ar fi strigat cu nădejdea de a se regăsi. Tăcu totuși. Nu era capabilă de efort: ar fi istovit-o. Se lăsă prinsă mai departe în acea nesfârșită oboseală și se sorti învinsă nenorocului ei.

„Dacă mor?"

O lacrimă tremură între gene. Gândul o revolta. Nu, nu trebuie să moară aici, singură, fără știrea nimănui, nenorocită în nepăsarea nopții, sfârșindu-se de o durere fără nume, simțind că se duce și incapabilă totuși să se împotrivească ceasului din urmă, măcar cu un strigăt, măcar cu un suspin.

Își strânse pumnii — și îi găsi. Fu întâia senzație fermă în acea pierdere. Îi lipi de coapse și îi apăsă băiețește în carne. Se afla în sfârșit mădular cu mădular, își refăcea corpul subțire între perne. Era o încordare cruntă, disperată, ce trebuia să-i înfrângă moleșeala, să-i descurce țesuturile adormite, să-i biciuiască membrele paralizate.

Se îndulci însă ceva în această rezistență și trupul se rotunji ca sub povara unei greutăți dinăuntru. Un alt val de moleșeală zvâcni undeva în sânge, într-o palpitare domoală, rugătoare. Trebuia să se frângă ceva acolo. Corpul tot se învolbura în acea dureroasă voluptate de carne rănită. Fata încercă slab o ultimă opintire. Apoi căzu moale între perne, depărtă leneșe picioarele, își lăsă capul pe piept și oftă înfrântă de plăcere și tristețe.

Simți cald pe pulpe și — depărtat, obscur — își aminti gustul sângelui.

CAPITOLUL II

„DAR NU VEZI CĂ AU ÎNFLORIT SALCÂMII?"

Întâmplarea trecuse fără alte complicații sentimentale. Mama Adrianei avea pentru crizele sufletești ale fiicei ei aceeași înțelegere îngăduitoare și oarecum neatentă pe care, cu douăzeci de ani în urmă, o avusese pentru propriile ei turburări și taine: știa că au să treacă.

Dacă n-ar fi oprit-o un sentiment neobișnuit de jenă, i-ar fi spus foarte simplu fetei că supliciul acela fusese normal, că spaima are să treacă ușor, că toate acele deznădejdi inutile aveau să fie uitate și că, într-o bună zi, are să plece și ea din casa părintească, la brațul unui alt Iuliu Dunea și are să râdă de toate acele prostii, dacă le va mai ține minte.

Prefera însă să treacă peste cele întâmplate și să evite explicații greu de dat. Pentru ea, noua vârstă a Adrianei nu însemna decât o schimbare în higiena unui copil. Atât.

La drept vorbind, avusese totuși o clipă de emoție. Gândul că în aceeași casă începe să trăiască încă o femeie și că această femeie este propriul ei copil trezea în sufletul ei, împărțit între un început de gută, un bărbat bun și o fată cuminte, ceva dintr-o

veche cochetărie, care o făcea să simtă nedeslușit și regretul tinereței ce pleca pentru totdeauna și orgoliul părintesc al celei ce se ridica. În fața patului Adrianei, Maria Dunea își aminti, ca la o margine de drum, tot ce fusese viața ei obscură de fiecare zi, și oftă încet. Iar Adriana, din această tulburare a mamei și din gravitatea cu care îi spusese să se odihnească, fiindcă trebuie să fie obosită (de unde știa că are nevoie de odihnă?) păstră credința că în întâmplarea din noaptea trecută era un lucru tainic și vinovat, un mister asemănător povestei unui unchi plecat de tânăr în America și a cărui fotografie o țineau în casă, fără ca vreodată să îndrăznească cineva să-i spună cu glas tare numele, de față cu ea.

De aceea poate, seara când se culcă, strângându-se toată sub plapomă, avu senzația ascunsă că săvârșește un delict.

*

Câteva zile mai târziu, Adriana se întorcea la școală. Nu era nici leneșă, nici alintată. Dar mama ei preferase să o țină mai mult pe lângă casă în timpul acelor zile dificile: cunoștea curiozitatea cu care fetele de vârsta Adrianei se adună prin colțuri să-și spună, cu voce joasă, o mie de prostii pe care nu le înțeleg.

Doamna Dunea nu iubea misterele. Domnul Dunea nici pe atât.

O vreme, fata fu ținută în apropierea lor, acasă, la cinematograf sau la plimbare. Vizitele prietenelor, rare de altminteri, erau primite în prezența întâmplătoare dar infailibilă a unuia din părinți. Cât privește învățătura, nu era nicio primejdie.

Câteva săptămâni de lipsă de la „*Notre-Dame d'Avignon*", școală de limbi moderne, pictură și bune maniere, erau o pierdere reparabilă. Nici măcar premiul de la sfârşitul anului nu era în primejdie. Adriana nu primise regimul acesta cu prea multă părere de rău. Ceea ce se petrecea cu ea însăşi o interesa prea mult, ca să umble după o libertate cu care nu avea ce face. Glumele de la şcoală, rivalitatea sau prietenia colegelor, simpatia lui Soeur Denise chiar — ce însemnau toate aceste lucruri, când ea se simţea gata să moară! Arunca asupra trecutului — trecutul ei de 15 ani, cu păpuşi, caiete şi fleacuri — o privire obosită, ca a acelor oameni care se întorc, după o mare nenorocire, într-un oraş vesel, luminat şi fără griji.

Totuşi, în dimineaţa aceea, se ducea la şcoală cu bucurie.

Nu era curioasă să vadă: aştepta să fie văzută.

Căci ce puteau să-i spună ei fetele acelea care, toate la un loc, nu ştiau ce ştia ea? Poate Margareta... Ea a fost totdeauna mai ciudată decât celelalte... Sau poate nici ea... Adriana nu se opri, cum obişnuia altădată, în faţa liceului de băieţi. Nu o mai interesa banda aceea de zănateci, care urlau şi se băteau, tocmai când se întorceau fetele de la şcoală, ca să-i vadă şi să-i admire poate. Câţiva paşi mai departe, un domn se înclină respectuos, din pragul unei prăvălii:

— Am onoarea, domnişoară Dunea.

Adriana roşi. În trecere, îşi privi în oglinda unei vitrine talia înălţată şi obrazul tras. Altădată, nu mai departe decât acum două luni, i s-ar fi spus:

— Bună ziua, drăguţă.

Când intră în clasă, Soeur Denise începuse lecţia.

O întrerupse totuşi în cinstea ei, coborî de pe catedră, o mângâie pe păr şi o sărută. Era o răsplată, pe care tânăra călugăriţă o dădea, numai la sfârşitul trimestrelor, elevelor celor mai bune. Toată clasa vui de surpriză şi invidie.

Galbena Lucreţia Ginulescu, preferata interimară a lui Soeur Denise, în timpul cât lipsise Adriana, tremură de necaz. Ar fi roşit de mânie: pielea ei, galbenă totdeauna, nu-i permitea însă variaţii de culoare. Numai Adriana rămase insensibilă. Ea era deasupra acestor copilării şi, dacă demnitatea ei de convalescentă i-ar fi permis, ar fi surâs.

În bancă răspunse entuziasmului Ceciliei Coteanu cu o strângere de mână obosită. Îşi scoase, cu mişcări încete, blocul, linia şi creionul, dezlipi o hârtie albă şi scrise pe marginea ei de sus, caligrafic, cu litere mari şi rare: Adriana Dunea, 8 aprilie.

(Aprilie? Să nu fi înflorit încă salcâmii pe bulevard sau a trecut pe lângă ei, fără să-i vadă? E şi greu să observi toate lucrurile, când eşti atât de obosită. Nici pe domnul Popescu nu l-ar fi văzut, dacă nu i-ar fi strigat el:

„Am onoare, domnişoară Dunea!” Ce nostim era!).

Din spate, o colegă îi strecură o hârtie. Adriana ceti: „Mi-a adus papa un *jersey* ca al tău, de la Bucureşti, lavabil şi cu dungi roşii. Să vezi ce drăguţ. Vii după-masă să-l vezi?”

Adriana ridică din umeri plictisită şi încercă să deseneze.

— Ştii ce-a spus Gelu aseară? Că femeile sunt nişte năpârci şi că el...

— Vă rog, Coteanu nu mă lasă să lucrez.

Se făcu un moment de linişte. Adriana îşi pâra pe cea mai bună prietenă. Toate capetele se întoarseră surprinse spre banca ei.

O rumoară de indignare şi satisfacţie urmă întâiului moment de uluială; se dovedea deci inima neagră a unei premiante şi se despărţeau cele mai bune prietene din şcoală.

Lucreţia Ginulescu se miră cu glas tare:

— Vai tu, ce scârboasă!

Soeur Denise preferă să nu audă nimic şi continuă să corecteze pe catedră un desen. Cecilia, după ce încercase câteva momente să-şi oprească lacrimile încruntându-se şi privind pe fereastră afară, izbucni în plâns, tocmai când calmul se restabilise în clasă. Plângea frumos şi fără zgomot, pentru plăcerea şi necazul ei.

Iar Adriana, tristă şi ea, dar de o tristeţe superioară, continua să deseneze cu o convingere şi cu o atenţie atât de profundă, încât s-ar fi spus că pentru ea, nici dimineaţa care năvălea pe fereastră şi punea mari pete de lumină pe podele, nici prezenţa ostilă a colegelor, nici plânsul Ceciliei şi nici propria ei fiinţă nu existau, ci numai linia neterminată pe care vârful creionului o urmărea pe hârtie...

Totuşi, Cecilia se apropie de ea în recreaţie.

— Ce ai cu mine, Adriana? De ce eşti supărată? De ce eşti rea?

Adriana zâmbi cu bunătate, se gândi puţin ca un om mare încurcat de întrebarea unui copil, căruia n-are cum să-i răspundă.

— N-am nimic cu tine. Nu sunt supărată. Şi cred că nu sunt rea.

Cecilia insistă.

— Ce ştii tu? exclamă Adriana cu un gest vag. Ce ştii tu?

Şi pentru că Cecilia rămânea mai departe tristă în faţa ei, pentru că ochii îi erau atât de rugători

şi pentru că ea însăşi avea nevoie să spună cu glas tare tot ce se frământa în mintea ei de atâtea zile şi să arate, măcar uneia din copilele care alergau prosteşte prin curte, că viaţa e altceva decât un joc, că e ceva trist şi sfâşietor, şi mare, un lucru pe care ea îl ştie, pentru că l-a simţit şi îl simte, pe câtă vreme ele nici nu-l bănuiesc, Adriana căută în amintire o vorbă, se uită împrejur cu băgare de seamă, ca şi cum de acolo, de la gratiile de fier, de la pietrele străzii, ar fi trebuit să afle ce să spună, ridică uşor capul şi, zărind o creangă ce se apleca albă peste poartă, prinse iluminată simbolul şi, pe de o parte convinsă că îşi dezvăluie astfel toată taina, iar pe de altă parte dezolată de a nu putea spune cu vorbe lămurite adevărul adevărat, strigă înăbuşit, cu o voce care cădea ca un om obosit lângă o poartă închisă:

— Dar nu vezi, nu vezi că au înflorit salcâmii?

Şi speriată de propriul ei glas, ruşinată de tot ce i se părea că mărturisise, fugi. Cecilia rămase locului, neînţelegând nimic. Un râs băieţesc izbucni deasupra ei. Era Margareta, care, de la fereastra clasei, ascultase convorbirea celor două prietene.

La amiazi, Adriana plecă singură din clasă, după ce fetele se grăbiseră ca de obicei să alerge spre bulevard, de teamă să nu piardă trecerea liceenilor. Altădată îi plăcea şi ei jocul ăsta. Acum...

Mergea liniştită, cu pasul şovăitor, cu privirea gravă. Se opri la colţ să respire adânc şi să privească. Bulevardul se deschidea larg, purtând în mijloc, între cele două trotuare laterale, un trotuar lat şi nepietruit cu două lungi şiruri de salcâmi, ce îşi uneau coroanele într-un fel de boltă deasă, prin care lumina violentă a amiezii trecea filtrată, cuminţită. Aerul era înviorător. Dacă n-ar fi ştiut ea cât e de tristă viaţa, ar fi râs şi i-ar fi privit pe liceenii care treceau.

Drept în faţa liceului o ajunse din urmă Margareta şi o întrebă dacă o supără mergând cu ea spre casă. Adriana primi cu răceală. Câţiva băieţi, care tocmai ieşiseră pe poarta liceului, îşi scoaseră serioşi şepcile când ajunseră în dreptul celor două fete dar, îndată ce trecură în urma lor, izbucniră cu toţii în râs. De peste drum, un băiat scurt şi gros, care observase scena, strigă:

— Crailor!

— Vai ce obraznic, Buţă ăsta, observă Margareta.

— Dar cine ne-a salutat adineauri? se interesă Adriana, care nu se ştia cunoscută.

— Cum nu-i cunoşti? Alexandrescu, Proca, Victor Ioanid, Gelu. Nu-l cunoşti nici pe Buţă? Nici pe Gelu, vărul Ceciliei?

— Nici.

Adriana ar fi fost bucuroasă să afle care anume fusese Gelu, despre care Cecilia îi povestise mai demult atâtea lucruri curioase, dar ar fi trebuit să se întoarcă şi să privească înapoi, ceea ce nu se cuvenea şi, gândindu-se bine, nici nu o prea interesa. Sunt atâtea lucruri mai grave în lume. Redeveni gânditoare şi merse tăcută lângă Margareta, care şi ea păstră o bucată de drum aceeaşi tăcere, deşi era vădit că vrea să spună ceva, numai că nu ştia cum să înceapă. Deodată se opri.

— Adriana, ştii că şi pentru mine au înflorit salcâmii?

Fu un moment de buimăceală, în care amândouă fetele nu ştiură ce să creadă, una neînţelegând de unde a putut fi aflat secretul ei, cealaltă

întrebându-se dacă nu cumva se va fi înşelat asupra înţelesului vorbelor surprinse la şcoală. Până la urmă, Adriana se dezmetici.

— Nu?!

— Ba da. Şi încă de mult.

Înţelegea în fine singurătatea Margaretei, dispreţul cu care privea jocurile şi certurile lor, indiferenţa cu care pierduse iubirea lui Soeur Denise, aerul ei mândru şi misterios, curajul cu care spunea anumite lucruri, cărţile pe care le citea sub bancă, poeziile pe care şi le recita ei înşişi, înţelegea mai ales privirea ei ciudată, de atâtea ori melancolică şi de atâtea ori sclipitoare, de atâtea ori disperată şi de atâtea ori bătătoare de joc.

Ar fi vrut să-i sară de gât, să o sărute mult, mult de tot, să-şi ascundă faţa în şorţul ei şi să-i strige: „Margareta, tu eşti adevărata mea prietenă!”

Dar erau pe bulevard. Băieţii treceau gălăgioşi pe lângă ele. Fetele se uitau curioase. Nu era aici locul unei asemenea confesiuni. Merseră de aceea mai departe, fără să-şi vorbească, Margareta mândră de succes, Adriana intimidată de veste, amândouă emoţionate, fericite.

Pe pragul porţii aştepta Doamna Dunea şi le făcea de departe semn.

— Vedeţi, v-am adus-o pe Adriana până acasă, ca să n-o mănânce lupii.

— Eşti o fată bună, Margareta. Eram într-adevăr îngrijorată. Ştii, după gripa pe care a avut-o....

Doamna Dunea regretă imediat acest exces de discreţie. Observase pe faţa fetelor un scurt surâs de înţelegere şi, privindu-le, îşi spuse că oricum sunt prea mari, ca să le păcălească cu întâia vorbă găsită.

Îi fu foarte neplăcut să se vadă învinsă de tăcerea respectuoasă, dar nu mai puţin semnificativă a fetelor. Schimbă de aceea repede vorba, glumi puţin şi se duse să-şi vadă de treburi. Iar Margareta, înainte de a se despărţi de Adriana, îi ceru caietul ei de suveniruri şi scrise, cu o caligrafie de zile mari, această cugetare:

Tout est vain, tout est instable
Dans ce monde et dans cette vie,
Seule, ma chère, est désirable
L'amitié de ton amie.

Citi cu glas tare şi semnă.

CAPITOLUL III

PAUL ŞI VIRGINIA

— Adriana se face frumoasă, îi spuneau de la o vreme doamnei Dunea cucoanele care o vizitau, când, din întâmplare, în căutarea unei cărţi, fata intra în salon să le spună bună ziua.

— E o fată mică, protesta mama cu o modestie cochetă.

Iar Adriana, preocupată de cartea pe care venise s-o caute, ca şi cum n-ar fi auzit ce se spunea despre ea, ieşea din odaie cu un aer de exagerată absenţă, neuitând niciodată, bineînţeles, să se oprească în prag şi să surâdă vag, ca unei amintiri. Ştia că, după ce va fi închis uşa, mosafirii vor continua să se mire de frumuseţea ei. Ba uneori, după ce făcea câţiva paşi apăsaţi, se reîntorcea în vârful picioarelor şi asculta la uşă elogiul, căruia rezerva doamnei Dunea îi dădea un aer de mic complot între mamă şi fiică.

Dar Adriana se făcea cu adevărat frumoasă.

Nu crescuse. Sau, oricum, nu crescuse atâta încât cine o vedea des să-şi poată da seama. Căpătase însă o extremă supleţe în mişcare şi, privind-o, aveai impresia nu că s-a înălţat, ci că se înalţă atunci, înaintea ochilor. Privit din spate, piciorul fetei, prea drept de la glezne la sfârşitul fluierului, avea acolo, la îndoitura din dos a genunchiului, o inflexie uşoară, ce părea numai o încordare trecătoare a unui muşchi leneş, un oval fin gata să se destindă şi să dispară ca o cută de apă; dar înclinarea aceasta provizorie stăruia şi ceea ce păruse un moment o simplă tremurare rămânea o linie. Amănuntul acesta îi dădea piciorului o expresie zveltă, sprintenă: tot trupul părea că izbucneşte hotărât, ca sub apăsarea unei puteri dinlăuntru. Dar acestea nu erau decât detalii de duminecă. Fiindcă atunci, Adriana schimba şorţul de uniformă, sub care trupul îşi atenua frumuseţea, şi îşi punea o rochie de stradă, destul de scurtă pentru ca piciorul ei înalt să rămână înalt.

E drept însă că împotriva frumuseţii ei, care începuse să crească ferm şi liniştit, niciun şorţ din lume şi niciun regulament de şcoală n-ar fi ştiut să facă mare lucru.

Nimic nu-l oprise bunăoară pe Paul Mlădoianu, vărul bun al Adrianei, băiatul uneia din surorile doamnei Dunea, măritată la Craiova cu un negustor bogat, ca, intrând într-o sâmbătă după-amiazi în casa rudelor lui, să recunoască, în verişoara îmbrăcată în şorţ negru, o veritabilă duduie, de o veritabilă frumuseţe.

Paul venea pentru câteva zile ca să lichideze în numele tatălui său, mare fabricant de stofe, un debitor oarecare. Proaspăt licenţiat în drept, îşi începea astfel cariera cu un simplu exerciţiu pe care putea să-l piardă, fiindcă suma angajată era neînsemnată. Ce îl necăjea în acest neprevăzut voiaj era faptul de a trage la casa unor oameni pe care abia îi cunoştea. Păstra despre familia Dunea amintiri

depărtate: o femeie care îl pupa zgomotos pe amândoi obrajii, un domn care îi interzicea să-i privească peste umeri cărţile la poker, o verişoară alintată şi teribilă. Surpriza lui fu sinceră.

—Ei, dar nici nu te mai recunosc. Ce verişoară straşnică am! Da' ştii că te-ai făcut frumoasă?

Evident, Adriana ştia. Roşi totuşi şi protestă vag.

—O, eşti drăguţ.

Un ceas le fu de-ajuns ca să se obişnuiască; doamnei Dunea pentru ca să servească dulceţuri şi să întrebe veşti de acasă. Adrianei pentru ca să-şi vadă mai de aproape vărul şi să observe că e brun şi înalt, lui Paul pentru ca să ofere cadourile aduse şi să-şi amintească de unchiul Iuliu.

—Ştiţi, aş vrea să-l văd înainte de a se întoarce el de la birou. Vreau să-i fac şi lui aceeaşi surpriză ca şi vouă. Şi, pe urmă, trebuie să-i cer câteva relaţii despre afacerea pe care am venit s-o lichidez.

Doamna Dunea se scuză că nu poate să-l însoţească („înţelegi, cu gospodăria...") şi o rugă pe Adriana să-l conducă.

Pe stradă, fata fu vorbăreaţă. Era un fel de panică în graba cu care povestea la întâmplare o mie de nimicuri, dădea explicaţii necerute, răspundea întrebărilor nepuse. Câtăva vreme, Paul merse calm, fără s-o asculte. Îl dispunea vocea ei emoţionată. Îşi privea verişoara cum se agită, cum gesticulează, cum zâmbeşte şi, cu un gest simplu, îi luă braţul ca să o ţină cuminte lângă el. Adriana, care pentru moment roşise şi se intimidase într-atâta încât avu nevoie să se înece pentru a explica brusca ei tăcere, se obişnui repede cu acest fel de a merge şi îl găsi normal.

Vorbeau acum amândoi, antrenaţi de mers, râzând zgomotos când se întâmpla să-şi descopere simpatii de cinematograf comune, supărându-se amabil când nu se înţelegeau.

Nu un singur trecător îşi va fi spus în acea zi, oprindu-se în urma lor, că „se vede, fata lui Iuliu Dunea se logodeşte".

Seara mai ales, după cină, când tinerii se arătară tot la braţ, în centru, urmaţi la câţiva paşi de părinţii fetei.

Plimbarea trebuia să aibă ceva solemn în acea seară de sâmbătă când, între mesele de consumaţie rânduite pe trotuoare până spre mijlocul drumului, oraşul îşi desfăşura mondenitatea, pasiunile şi istoriile discrete.

Adriana ştia că „sâmbătă seara" şi „centrul" răspândea mai uşor un eveniment decât ceaiul „Societăţii de cultură şi patronaj", mai uşor decât bătaia de flori de la 10 Mai sau decât serata liceului. De aceea, înainte de a pleca de acasă, se privise lung în oglindă, potrivindu-şi pentru a zecea oară cutele rochiei roze cu fundă mare de catifea neagră pe spate şi, de aceea, în ultima privire pe care şi-o aruncase din uşă, cuprinzându-se toată în cadrul oglinzii din salon, avusese un surâs vag de melancolie şi orgoliu.

Lângă Paul, la braţul lui, era liniştită. Când din depărtare zări întâile lumini ale centrului, când, apropiindu-se, prinse vag o frântură din cântecul orchestrei şi din rumoarea scăzută a plimbării, ea îşi îndreptă din instinct umerii, încetini pasul şi se ascunse absentă sub borul gamenului. Trecu printre mese gravă şi preocupată, lăsându-se uşor pe braţul

cavalerului ei şi aruncând deasupra tuturora o privire indefinită, ce părea să se îndrepte departe, spre Vii.

Venea de acolo o adiere umedă de apă şi plantă, un zgomot depărtat în care se putea distinge, după imaginaţie, uruitul unei căruţe, şuierul unei sirene de vapor sau foşnetul total, nedistinct al valurilor şi al trestiei. Adriana se hotărî pentru ultima impresie, închise ochii şi îi şopti vărului ei, cu un glas de confidenţă.

— E frumos....

— E frumos, observă la rândul lui Paul, scurt.

Abia atunci, reîntoarsă parcă dintr-o invizibilă depărtare şi cu mişcarea grăbită pe care o au oamenii, când îi surprinzi visând şi îi întorci la realităţile mărunte ale vieţii, ea îşi propti scaunul, se rezemă de spetează, plimbă o privire circulară asupra pieţei, schimbă cu răceală câteva saluturi şi, într-un sfârşit, se aşeză.

Părea indiferentă: era mulţumită.

Fusese văzută tocmai de cine trebuia. Lucreţia o privise de la o masă depărtată cu ochii ei mici şi vineţi, iar mai de-aproape, într-un grup familiar, Elvira se oprise de câteva ori din vorbă şi se uitase ca din întâmplare spre ea, reluând imediat discuţia, ca şi cum nici n-ar fi văzut-o. Dar Adriana cunoştea acest fel de a vedea „ca din întâmplare".

Luni, toată clasa va muri de curiozitate să afle cine a fost tânărul înalt şi brun de lângă ea.

Adriana era fericită. Îi făcea cu adevărat plăcere vărul acesta frumos şi elegant, cu ghetre albe şi baston, mirosind a tutun ca un bărbat şi a parfum ca un om galant, vorbind tare, cum trebuie să vorbească oamenii puternici, dar ştiind să aplece capul şi să surâdă, când avea să-i spună ceva numai ei. Atunci, obrazul lui aspru se apropia de al ei, trecând cu o mângâiere reținută. Fata aspira cu plăcere mirosul de tutun și pastă dentifrice al gurii lui și, întrebându-se ce anume o tulbura în acel parfum, aștepta curioasă să-l vadă iar apropiindu-se.

I se adăuga acestei senzații cântecul orchestrei. O romanță nouă, atât de tristă încât, în toată piața centrului se făcuse deodată tăcere și nu se mai auzea decât zgomotul fisticului spart și — acoperindu-l — melodia aceea legănată. Adriana închise ochii, pentru ca să șteargă din față imaginea meselor cu țapi, scrumiere și alune, și reținu, în singurătatea ei de o clipă, numai tremurul viorii și nedefinita înfiorare a obrazului bărbătesc de lângă ea. Reveria îi fu întreruptă de apropierea Ceciliei Coteanu și a părinților ei. Veneau de la o conferință și se opriseră să salute familia Dunea și să povestească scandalul ce se petrecuse acolo. Nici de astă dată, povestea domnul Coteanu, liceenii nu se astâmpăraseră și nu-l lăsaseră pe conferențiar să termine ca lumea: au râs, au aplaudat când nu trebuia și au bătut din picioare.

— E un scandal. Marțea trecută am prăpădit degeaba banii pentru *Hamlet*, că n-am auzit nimic din cauza lor. Astă seară n-am înțeles un cuvânt ca lumea din tot ce a spus doctorul Porovici. E un scandal!

După plecarea familiei Coteanu, doamna Dunea o certă pe Adriana pentru răceala cu care răspunsese salutului Ceciliei.

— Nu i-ai spus nicio vorbă măcar. Înainte îți era cea mai bună prietenă și acum....

— Nu mă înțelege. Și nici dumneata nu mă înțelegi, spuse tristă Adriana, gata să se întoarcă spre

Paul, care, desigur, știa ce înseamnă a nu fi înțeles, când, deodată, zări grupul liceenilor dând colțul și trecând pe trotuarul de peste drum, unul după altul. Știa numele tuturor, dar nu-i cunoștea pe fiecare în parte. Erau aceeași băieți pe care îi văzuse într-o zi salutând-o în fața liceului pe Margareta. Făcură în tăcere ocolul grădinii din față și se pregăteau să-l înceapă din nou când, de la o masă alăturată, Elisabeta Donciu, cea mai bogată fată din D..., făcu un semn unuia din ei, care, după ce ezită puțin, se despărți de grup, trecu drumul și, cu șapca în mână, se apropie de masă.

Adriana bănui că este Gelu, căci știa că el și Elisabeta sunt oarecum rude. Cei doi vorbeau în șoapte, uitându-se din când în când către grupul rămas pe trotuar. Elisabeta Donciu auzise ceea ce puțin mai înainte povestise domnul Coteanu și îi cerea se vede lui Gelu, care și el fusese la conferință, lămuriri despre cele întâmplate, căci acesta, după ce îi spusese încet mai multe lucruri, încheie ceva mai tare:

— Te asigur că a fost conferința unui imbecil.

Adriana băgă de seamă că ascultase cu prea mare atenție convorbirea lor și îi fu necaz. Avea alături de ea un bărbat frumos, elegant și brun și își pierdea vremea trăgând cu ochiul spre un licean blond, slab și urât, care mâine se va lăuda poate că a fost fixat de ea. Ridică de aceea din umeri cu o mișcare indignată, ce voia ai spune că nu e chip să nu auzi când cineva are prostul gust de a vorbi prea tare, și se întoarse decisă spre Paul. Îl regăsi visător, ascultând aceeași melodie tristă, pe care orchestra o reluase de astă dată în surdină. Adriana își rezemă discret fruntea în palmă, își legănă capul în ritmul lent al cântecului şi redeveni melancolică. Iar după ce romanţa se sfârşi, după ce amândoi tăcură câteva clipe, ea îl întrebă:

— Cunoşti cântecul?

Răspunsul întârzie. Paul încercă să-şi aducă aminte? Sau, repetând în gând vorbele titlului, se întristă o dată mai mult de înţelesul lor? Căci, după o scurtă tăcere, fără a întoarce capul spre Adriana, privind departe spre orizontul pe care o lună oportună prindea să-l lumineze, şopti rar, despărţind silabele.

— Da. *Ne rendez pas les hommes fous.* Adriana ghici o mărturisire în acest răspuns. Sau oricum o durere. Şi bănuind în cuvintele cântecului o mustrare ce se adresa intenţionat unei umbre iubite, dacă nu chiar ei, îl privi înţelegătoare şi plecă încet capul.

Târziu, când luminile începură să se stingă şi când, în grupuri rare, lumea se răspândi spre domicilii, lăsând în urmă doar grupul misterios al liceenilor, rămaşi să termine ei ultimul ocol al grădinii, Adriana şi Paul, precedaţi de perechea greoaie a soţilor Dunea, se depărtară cu pasul ezitând, el petrecându-şi mâna sub talia ei şi fredonând cântecul, ea fericită, fără să ştie bine de ce.

Acasă, Adriana trebui să cedeze patul ei mosafirului. Ea avea să doarmă pe o dormeuză, într-un antret care despărţea dormitorul părinţilor de dormitorul ei. Se dezbrăcă repede, nerăbdătoare să se găsească odată în aşternut şi să viseze.

Îi plăcea de la o vreme patul. Îi plăcea să-şi simtă trupul gol cum se destinde între perne, cum îşi leneveşte mişcările, cum se cufundă în propria lui căldură. Se silea să nu adoarmă; mai mult decât ameţeala somnului, îi plăcea această legănare nesigură, în care îşi simţea corpul cum ar fi simţit un corp ce, în acelaşi timp, ar fi fost al ei şi ar fi fost al altcuiva.

Trecea uşor un picior deasupra celuilalt, îl ridica puţin, îl apropia din nou, înfiorată de acest joc întrerupt, pe care numai târziu somnul îl oprea.

Adriana era o fată harnică şi doamna Dunea o mamă vigilentă, De aceea, dimineaţa, când se îmbrăca, grăbită ca să plece la şcoală, ea nu putea să întârzie în faţa oglinzii, ca să-şi măsoare trupul şi să se mire de schimbările ce se adăugau ca peste noapte. La culcare însă, când oboseala zilei făcea jocul acesta mai puţin conştient şi împiedeca să se nască oarecari obiecţii morale, care altfel ar fi supărat-o, Adriana lua cunoştinţă de ea şi, într-un fel de surdă identificare cu cele mai intime celule de viaţă, simţea cum creşte.

Mâna se plimba mirată pe sân şi cuprindea rotunjimi noi, nuanţate. Tot ce Adriana simţea că rămăsese băieţesc în ea era pântecele: supt, drept şi încordat.

Îi fusese teamă în seara aceea că, schimbându-şi patul, nu va regăsi aceste mici bucurii în aşternutul mai aspru al dormeuzei. Dar după ce se suci puţin sub cuvertură, după ce răvăşi pernele şi scobi între ele o albie joasă, se culcă liniştită şi recunoscu, în calmul acelei destinderi, fericirea ei de fiecare seară.

Paul, care venise cu ei până acasă, se scuzase la poartă şi ceruse voie să rămână încă o jumătate oră în oraş.

— Vreau să mă mai plimb puțin. Mă doare capul... și e atât de frumos afară.

Adriana nu înțelese de ce, după plecarea lui, domnul Dunea spusese râzând, ca și cum ar fi ascuns ceva:

— Ei, tânăr băiatul! Lasă-l să se ducă. E vremea lui.

Ea știa bine că Paul rămânea în oraș ca să uite și să se consoleze, ca să se plimbe trist între salcâmii bulevardului și ca să-și lase fruntea mângâiată de adierea nopții. Dacă s-ar fi cuvenit, ar fi rămas și ea afară, cu capul descoperit, ca să simtă cum tâmplele i se liniștesc și cum amețeala inimii, surda ei fierbere și nodul de căldură ce i se urca în gâtlej se destramă și se pierd odată cu vântul.

Îl însoțea cu gândul pe Paul în plimbarea lui și-l aștepta să se întoarcă. Cu ochii deschiși mari în întunerec urmărea, ca într-un vis dublu, și ascunsele bucurii ale veghei ei, și imaginea vărului plecat.

Târziu, ușa antretului se deschise încet. Paul se strecură ușor pe lângă perete, cu respirația oprită de teamă să nu trezească pe cineva, și intră în odaia alăturată, ale cărei uși rămaseră, ca totdeauna, deschise. Adriana se bucură ca de o bună păcăleală.

„El crede că dorm!"

Și ea nu dormea. Auzi cum, dincolo, Paul își scotea haina, cum punea încet o gheată pe podea, cum o desfăcea pe cealaltă, auzi lunecarea aspră a stofei pe speteaza unui scaun și zgomotul unui resort de bretele ce se deschidea greu probabil. Auzi mai ales foșnetul cămășii, care era trasă cu oarecare greutate peste cap, dar atât de lămurit, încât Adriana avu senzația exactă a acestei alunecări și simți parcă răceala pânzei trecând și peste umerii ei.

Încercă să facă din toate aceste zgomote mărunte imaginea lui Paul. Cum era? Cum trebuia să fie? Fantezia Adrianei nu știuse până atunci să vadă nimic precis dincolo de aceste două vorbe: un „bărbat gol". Și nici nu căutase. Lucrurile o preocupau numai atunci când intrau în câmpul ei de vedere, în viața ei zilnică, amestecate cu detalii evidente, exprimate de semne certe. Deșteptăciunea ei nu era nici neliniștită, nici întreprinzătoare; nu avea inițiativa întrebărilor pe care și le punea. Dacă întâmplarea îi aducea înainte o taină, ea se silea să o dezlege, dacă nu, nu. Adriana nu cunoștea probleme: cunoștea lucruri. Singurele nuduri bărbătești pe care le văzuse erau al tatălui ei și al lui Apolo. Pe cel dintâi îl vedea de când era mică, în fiecare duminecă dimineață, umblând prin casă în izmene lungi și cu bustul gol de la lavoar la dulapul cu rufe. Pe cel de al doilea îl știa din manualul de istorie a artelor. Nici unul, nici altul nu fusese vreodată pentru imaginația ei altceva decât erau: domnul Dunea un tată bun, Apolo o statuie.

Dar tânărul bărbat, pe care Adriana îl auzea cum respiră și se dezbracă în odaia alăturată, o surprindea. Se culca în patul ei, se mișca între perne pe care și ea le simțise, ocupa un loc ce îi aparținea. Cum să nu caute forma acelui trup străin, intrat deodată într-o lume a ei? Căci își dădea seama acum că ocolul strâmt al patului ei, acele două trei perne, acele gratii de alamă după strălucirea cărora ghicea dimineața ora, acea scoarță aspră de perete făceau cu adevărat o întreagă lume, cu senzații, cu semne și simboluri care îi aparțineau.

Degetele ei știau și pe întunerec să urmărească desenul pe covor, coapsa ei simțea și în somn cutele cearşafului, pulpa iubea mângâierea zgrunţuroasă a peretelui, gâtul recunoştea după moliciune pernele.

Cât de netedă era pielea omului care dormea acum acolo, în toropeala acelor lucruri? Trunchiul lui se subţia la fel sub coşul pieptului şi se lărgea la fel pe şolduri?

Adriana încercă să vadă, se silea să-şi închipuie. Nu era nicio tulburare în acest efort de imaginaţie: simplă curiozitate. Construia în gând corpul bărbatului de dincolo, cum ar fi desenat un model pe gherghef. Şi când, după ce, trecând de limitele decente ale anatomiei, încercă să suplinească lipsa ei de informaţie cu ajutorul câtorva presupuneri probabile, dacă se încrunta, era mai puţin din cauza pudoarei ei contrariate, cât din cauza curiozităţii nesatisfăcute. Jocul închipuirii ei era de astă dată cu totul dezinteresat.

Adriana avea la ora aceea, în pat, aceeaşi expresie de dezolare pe care ziua o avea când trebuia să dezlege o problemă, în faţa caietului de aritmetică: o cută scurtă se adâncea între sprâncene.

Între aceste presupuneri abstracte, Adriana fu surprinsă de amintirea parfumului pe care îl respirase lângă Paul. Avu aceeaşi plăcere curioasă, simţi că aceeaşi tărie, pe care nu o poate defini îi dilată din nou nările, îi umple gura şi îi adânceşte respiraţia. Ghici, între gustul aspru al tutunului şi nuanţa acidă a unei colonii proaste, un miros animal de sudoare bărbătească. De cum izbuti să afle ce anume lucru era străin în această aromă, se adânci pasionată în căutarea ei, îşi ascunse capul în perne şi o gustă încet, prelung, cu întreruperi scurte ce îi măreau plăcerea, cu întârzieri voluntare şi ocolite.

Deschise braţele şi, o clipă mai târziu, sfârşi în somn gestul început.

*

A doua zi dimineaţa, Paul, care se trezise târziu, o găsi pe Adriana în curte, scriind într-un caiet de şcoală ceva.

Se apropie de ea neobservat, se aplecă din spate ţinându-şi răsuflarea şi cu o mână îi fură brusc caietul dinainte. Fata scoase un ţipăt scurt. Rămase un moment încremenită şi pe urmă se aruncă asupra vărului ei.

— Nu, nu, te rog, te implor, dă-mi-l înapoi. N-ai să-l citeşti, nu trebuie să citeşti, nu vreau, jură-mi că n-ai să-l citeşti.

Vorbea repede, aproape fără să-şi dea seama de ce spunea. Era palidă, ochii îi erau aprinşi, mâinile rugătoare, trupul agitat. Paul nu înţelegea nimic. Încercase să glumească, şi mica lui glumă stârnise o disperare pe care nu o aşteptase, care îl încurca şi pe care nu ştia cum să o calmeze.

Puse caietul pe masă, fără să-l privească şi încercă să se scuze.

— Dar, Adriana, n-am vrut decât să glumesc.

Îi fu mai ales ruşine de doamna Dunea, care, la strigătul fetei, ieşise din casă şi rămase uimită în prag, privind scena. Încercă să-i explice şi nu ştiu cum. Putea să-l creadă vinovat şi nu era. Se grăbi să stabilească răspunderile.

— Nu eu... n-am ştiut... ea...

Cearta fu curmată de domnul Dunea, care se întorcea din oraş, bine dispus.

— Aide! aide! se mulţumi el să spună după ce cazul îi fu expus şi pacea fu restabilită. În timpul mesei, Adriana păstră încă o tăcere jignită, rar întreruptă de un sughiţ de plâns. Dar mai târziu, redeveni bună, încercă să-i arate lui Paul că nu mai e supărată, îi surâse cu melancolie. Ceea ce îi dădu acestuia dreptul de a redeveni glumeţ şi de a-i cere o sărutare. Cererea fusese dezinteresată: era o tachinerie de familie, un joc „de-a verii", pe care el îl juca distrându-se, fără intenţii.

Adriana însă tăcu, plecă capul şi pe urmă, cu o voce stinsă, în timp ce îi strângea mâinile ca pentru o despărţire, răspunse:

— Nu, nu acum, nu se poate, nu trebuie.

Paul nu era prea atent. De aceea, această abundenţă de protestări nu îl surprinse. Renunţă pur şi simplu. Dar Adriana ştia cât trebuie el să sufere. Ar fi vrut numai să-i arate că ea este alături de el, că îl înţelege, că îl iartă, că îl iubeşte poate. Se apropie de pian, îl deschise, aprinse cele două lumânări electrice (era ziuă încă, dar lumina pală a becurilor i se păru potrivită) şi porni să cânte rar, fiindcă nu cunoştea notele, romanţa din seara trecută. Era în intenţia ei o probă evidentă.

Paul o înţelese probabil căci, din vesel cum era, deveni deodată grav şi atent. Adriana remarcă tulburarea vărului şi continuă să cânte, gândind: „Ce fire sensibilă!"

În realitate, nu romanţa îl impresiona pe Paul şi poate nici amintirile eventuale legate de ea, ci figura palidă a verişoarei lui, buzele ei obosite, ochii aprinşi şi adânci, prea grei pentru acel obraz de copil. Între lumânări, cu părul căzându-i pe spate, cu mâinile arcuite asupra clapelor, ea îi amintea o gravură veche de pe coperta unui roman, pe care îl citise sau îl văzuse într-o vitrină, nu-şi mai aducea aminte unde. Imaginea aceasta îl încurca. Cunoştinţele lui despre femei erau simple şi exacte: femeile pe care le avusese în viaţa lui de student frumos la Bucureşti nu aveau nimic de-a face cu romanele, cu enigmele şi îndoielile. Începea, în sfârşit, să simtă că e în casa aceea un aer apăsător şi străin, o chemare obscură, o căutare şi un efort către ceva intens şi exasperat şi vag... Revedea scena de dimineaţă, disperarea nemotivată a fetei, ţipătul ei, mâinile ei tremurătoare şi mai ales ochii aceia mari, care dogoreau acum în lumina galbenă a becurilor, cu aceeaşi putere pe care o avuseseră dimineaţa în alba bătaie a soarelui. Şi îi fu frică.

Nicio îndoială că era iubit.

(Se privi în oglindă şi îşi aprobă înfăţişarea.)

Dar ce lucru misterios se ascundea în această dragoste, ce taină, ce extaz lunatec?

„Trebuie să ştiu tot", îşi spuse. Trebuia mai ales să ştie ce lucru anume cuprindea caietul de dimineaţă. Acolo avea să găsească dezlegarea şi, poate, liniştea. Căci, deşi măgulit, se temea de violenţa acestui amor, pe care simpla lui prezenţă de o zi şi jumătate îl deştepta în inima unei fecioare.

Îi fu uşor seara să găsească în sfârşit caietul şi să-l citească. Sub cuvânt că trebuie să pună la punct diverse acte, pe care avea să le depună a doua zi la tribunal, el se închise în odaia Adrianei. Observase în timpul zilei că fata ascunsese caietul într-un ghiozdan. Odată singur, Paul căută documentul, îl recunoscu după coperţile lui verzi şi îl ţinu câteva clipe în mâini, fără să-l deschidă. Pe urmă, curajos, gata să întâmpine orice mărturisire, întoarse coperta.

Era un caiet de dictando, cu marginile liniate cu cerneală roşie, cu foile scrise numai pe o pagină, cu titluri mari şi citeţe. Paul ceti sus, în capul întâii pagini: Ştiinţe Naturale.

Întoarse nervos câteva foi şi găsi, în fine, paginile scrise dimineața: cerneala era încă albastră, iar în mijlocul foii rămăsese o pată mare, pe care o făcuse el, când îi smucise caietul.

Ceti repede, într-o suflare: „Omul este un mamifer biped. Mamiferele nasc pui vii. Toate mamiferele sunt vertebrate..."

Nu-i venea să creadă. I se părea că nu înțelege. Primul lui gând fu: „Îşi bate joc de mine". Cu vremea se linişti însă şi redeveni rezonabil. Îşi aminti că el are 23 de ani şi ea 15, îşi aminti de noaptea dinainte, când rămăsese singur în oraş (aici surâse), îşi aminti că la Bucureşti îl aştepta patul lui Mimi şi pasiunea ei neîndoielnică, îşi aminti, în sfârşit, că Adriana poartă pantofi cu tocuri joase. Ultima constatare îl readuse cu totul la realitate. „E o copilă", spuse şi porni să lucreze.

Luni dimineața, Adriana avu la şcoală succesul aşteptat. Toate fetele o întrebau. Chiar Cecilia Coteanu, fără să se adreseze direct, luă parte la admirația clasei, atestând cu glas tare:

— E un tânăr foarte frumos.

Adriana le răspunse tuturor cu modestie. Numai cu Margareta vorbi mai pe larg. Avea nevoie de sfatul ei. Îi spuse că n-a dormit toată noaptea de nelinişte. Îi era teamă de ce se putea întâmpla. Îşi da seama că era iubită cu pasiune şi nu ştia dacă trebuie să răspundă. El i-a cerut o sărutare. Ea a refuzat, desigur, dar Dumnezeu unul ştie cu ce durere. El ar putea să creadă că din răutate sau capriciu. Tot timpul zilei a fost trist. Seara, s-a închis singur în odaie, spunând că lucrează, dar ea vedea bine că asta nu e decât un pretext. Cine ştie dacă nu se va întâmpla o prostie.

Sâmbătă noaptea a umblat târziu prin oraş. Azi-dimineață l-a văzut palid şi necăjit. Abia i-a spus bună ziua, abia a privit-o. Ce să facă, ce să facă...

— Îl iubeşti? întrerupse Margareta lunga plângere a prietenei ei.

Adriana tăcu.

— Te întreb dacă îl iubeşti.

— Da.

Era un „da" mic, vinovat.

— Atunci, dacă-l iubeşti, nu-l lăsa să sufere. Sărută-l.

Şi pentru că Adriana păru speriată:

— Eu, în locul tău, aşa aş face.

Urmă o mică scenă de jurăminte şi îmbrățişări. Adriana se despărți de Margareta, liniştită: ultimele ei opuneri morale fuseseră înfrânte. Se va lăsa în voia lucrurilor.

*

Acasă nu-l găsi pe Paul. Domnul Dunea trimisese din timp vorbă că vor dejuna amândoi în oraş, fiindcă trebuiau să fie între 12 şi 2 la tribunal. Mulțumită intervenției domnului Dunea, Paul încheiase o tranzacție cu debitorul tatălui său şi acuma urma să retragă acțiunea. Adriana îl aştepta cu oboseala calmă care urmează unei mari tensiuni.

Când îl văzu pe fereastră, venind dinspre capul străzii, nici nu se osteni să-i facă semn. Îl privea cum înaintează, şi sufletul ei creştea ca un peisaj de cinematograf, când obiectivul se apropie.

Paul era fericit. Prima lui „cauză" reuşise. La telefon, tatăl lui, căruia îi comunicase rezultatul, îi spusese textual:

— Dragă Paul, sunt mândru de tine.

Doamna Dunea, ascultând istorisirea acestora, lăcrima. Adriana tăcea cu seriozitate. Aşteptă să rămână singură cu el, se apropie, îi puse o mână pe umăr şi îl privi lung.

— Şi eu sunt mândră de tine. Sărută-mă.

Paul, pe care cele din seara trecută îl liniştiseră cu totul, luă vorbele ei drept o glumă şi, vesel cum era, o strânse tare în braţe, făcu doi-trei paşi de dans, fredonând un *foxtrot* şi pe urmă o sărută.

Simţi cum mâinile fetei alunecă de pe umerii lui şi cad. Răsuflarea ei adâncă îi mângâia obrazul lui aspru ca un abur depărtat. Când ridică privirea, băgă de seamă că ţine în mâini un trup inert: faţa Adrianei era palidă, buzele umede păstrau un surâs nesigur, ochii întredeschişi căutau ceva dincolo de el. O aruncă brusc, ca pe un obiect, aşa cum arunci o lampă care ia foc în mâinile tale. Era o mişcare brutală, instinctivă. Nici el, nici Adriana nu-şi dădură seama. Se găsiră, unul în faţa altuia, străini.

Peste două ceasuri, Paul era în tren.

Dimineaţa spusese că va rămâne până spre sfârşitul săptămânii, ca să se odihnească. Acum găsise repede un pretext oarecare, idiot, neverosimil, îşi strânse lucrurile şi îşi luă un rămas bun sumar.

Pe urma lui, Adriana rămase frântă.

Mai avu puterea să-i scrie câteva rânduri Margaretei şi să i le trimeată. Biletul era semnat: „A ta nenorocită prietenă, Adriana”.

Pe urmă se aşeză la fereastră. Se însera. Pe stradă treceau rar oameni pe care nu-i cunoştea. Un ofiţer. Un domn cu umbrelă. De departe se auzea strigătul unui iaurgiu.

În curte, doamna Dunea îi spunea servitoarei să ia jumătate kilogram, dar să-l guste dacă nu e acru.

PARTEA DOUA

CAPITOLUL I

RECEPŢIE LA PREFECTOREASĂ

Într-o dimineaţă de duminecă, dinspre sfârşitul lui octombrie, doamna Dunea primi o vizită care emoţionă întreaga stradă şi scoase vecinele pe la porţi: doamna Rozalia Donciu, soţia prefectului, coborî din automobilul prefecturii.

Gazda fu surprinsă, dar o primi cu simplicitate.

— Nu ştiam că v-aţi întors. Toată lumea vă credea la Paris.

— Într-adevăr, m-am întors alaltăieri. Ar fi trebuit să rămân acolo toată iarna, dar, de când cu nenorocita asta de prefectură, care a căzut pe capul nostru din senin, Constantin n-a mai fost în stare să-şi vadă de treburi singur şi mi-a telegrafiat să viu.

Doamna Donciu avea o familiaritate protectoare. Spunea „Constantin” în loc de „soţul meu” sau „domnul prefect”, dar avea în acelaşi timp un mic surâs, care trebuia să păstreze distanţele şi formele. Doamna Dunea nu prinse nuanţa şi fu măgulită.

După un sfert de oră de conversaţie, în care timp vizitatoarea se opri la generalităţi asupra

Parisului, asupra educației și asupra copiilor, ea ajunse la scopul vizitei și îl expuse practic, scurt. Era una din subtilitățile politice ale Rozaliei Donciu, aceea de a vorbi cu abundență despre câte în cer și pe pământ și de a aborda pe urmă brusc chestiunile dificile. Le dădea astfel un aer de amănunt, prevenind neplăcerea unui refuz.

„Știi, chestiunea asta, în fond, n-are nici o importanță”, părea că spune. De astă dată, faptul era următorul: ea adusese de la Paris o profesoară de pian pentru fiica ei, Elisabeta. Franțuzoaica nu primise să vină, decât cu condiția de a i se garanta ore multe și bine plătite. Doamna Donciu i le promisese și acum încerca să aranjeze lucrurile.

Îi explică doamnei Dunea că nu era admisibil ca fetele de bună condiție din oraș să fie reduse la cursul de pian de la Notre Dame și că o bună educație fără muzică nu se poate. Se gândise ea din primul moment la fata doamnei Dunea, pe care o știa talentată. De altminteri, dorința ei fusese ca noua profesoară să aibă numai câteva eleve, dar din cele mai distinse. Pentru ca toată lumea să facă cunoștință și pentru ca să se stabilească orele de lecții, ea a convocat pe duminica viitoare, în casele ei, pe toți părinții interesați cu copilele lor.

Nu așteptă niciun răspuns, nicio aprobare. Îi spuse doamnei Dunea că o va aștepta duminica viitoare („O să luăm ceaiul împreună”) și plecă surâzătoare. Operația continuă în același fel, zilele următoare, în câteva din cele mai bune familii.

Astfel, *mademoiselle* Aurore Vital făcu duminica următoare cunoștință cu elevele ei, în salonul familiei Donciu.

Erau de față Cecilia, galbena Lucreția, Adriana, Elvira, Margareta, — strânse toate pâlc pe un divan, șoptindu-și din când în când un cuvânt, chicotind sau dându-și discrete lovituri cu cotul. Vizita aceasta era un eveniment. Așadar, aici primea Elisabeta Donciu, aici aveau loc acele legendare ceaiuri, la care nimeni nu știa anume ce se face, fiindcă nimeni din această lume modestă nu era invitat, aici se dansau ultimele dansuri și se cântau ultimele romanțe venite de la București. Casa aceasta cu geamuri mari și cu o lungă poartă de fier negru, pe lângă care fetele treceau dinadins duminecile spre seară, ca să audă cel puțin, prin ferestrele uneori deschise, zgomotul vesel dinăuntru, glasurile tinere care acopereau sunetul pianului, tăcerile scurte ce urmau hohotelor de râs, casa aceasta de legendă era aci sub ochii lor: umblau prin ea, priveau tablourile de pe pereți, puteau să atingă clapele pianului. Până atunci nu știuseră decât lucrurile vagi, pe care Cecilia le afla de la Gelu și le povestea apoi lor.

Elisabeta Donciu fusese totdeauna pentru ele o ființă ciudată, pe care încercau să o disprețuiască, dar pentru care, în sinea lor, aveau un respect și o rezervă nemărturisită. Își aminteau de vremea în care ea era încă la școală: în recreații, trecea pe lângă ele, mândră, absentă, mai înaltă în șorțul de uniformă decât era, mai brună poate și mai frumoasă. De doi ani părăsise școala, și de atunci prestigiul acesta crescuse. O vedeau uneori pe stradă, la fel de neatentă, la fel de visătoare, ducând totdeauna în mâinile ei înmănușate un lucru de nimic, din care făcea ceva grațios, simplu și cuceritor: un pachețel alb, o carte, o poșetă, o floare. Portretul ei de la balul studenților din iarna trecută, când se costumase în zână a zăpezii, era încă expus în vitrina fotografului, pe Strada Mare. Şi cine nu-şi amintea de rochia neagră pe care o purtase la serbarea de binefacere din grădina publică?

La toate acestea se gândeau fetele, ascultând lungile cuvinte de introducere ale doamnei Donciu. Atenţia lor era îndreptată spre marea uşă din fund: are să intre pe acolo? are să vină? de ce întârzie?

Între timp se servise ceaiul. Cucoanele discutau animate, se minunau de tot ce le povestea amfitrioana, admirau serviciul de ceai, admirau prăjiturile... Se crease un fel de intimitate, pe care prefectoreasa o prezida cu îngăduinţă.

Fetele aşteptau mai departe şi se întrebau dacă nu trebuie să renunţe a o mai vedea, când, într-un târziu, uşa se deschise mare şi Elisabeta Donciu se arătă surâzătoare în prag.

— Vă rog să-mi iertaţi, doamnelor, întârzierea, dar am sus la mine câţiva musafiri şi a trebuit să le ţin de urât.

Intră. Era urmată de Getta Nelizaratos, grecoaica aceea frumoasă şi de Gelu. Purta o rochie lungă de mătase neagră, simplă, cu mâneci lungi. La mâna stângă lucea un lanţ subţire de argint: era singura ei podoabă.

Schimbă câteva vorbe cu *mademoiselle* Vital, răspunse modest la întrebările pe care i le puneau, toate deodată, cucoanele:

— Parisul? Da, e frumos.

Şi, pentru că răspunsul nu satisfăcea pe nimeni:

— E chiar foarte frumos, ridică graţioasă batista pe care o scăpase una din doamne şi, la mulţumirile ei confuze, răspunse că nu e nimic. Abia după câteva minute, se întoarse către colţul unde se aflau fetele şi se apropie de ele.

Le mângâie pe toate, le spuse că s-au făcut mari, că s-au făcut frumoase, că aproape nici nu le mai recunoştea.

—Dar voi vă mai amintiţi de mine? La şcoală, în recreaţii, când vă dădeam poze, când veneam la voi în clasă să ţin linişte atunci când Soeur Denise a fost rău bolnavă? Dar Soeur Denise ce mai face? Pe cine iubeşte acum? Pe tine, Lucreţia? Frumos.

Vorbea cu toate deodată şi nu aştepta răspunsul niciuneia. Se întoarse către bruna Nelizaratos:

—Vezi, Getta, ne-au luat locurile. Şi noi îmbătrânim.

—La 20 ani, întrerupse Gelu, care rămăsese la o parte, răsfoind o carte luată de pe etajeră.

Elisabeta râse veselă.

—A, pe tine te uitasem. Nu cunoşti pe aceste dudui. Vino să ţi le prezint.

Şi, luându-l de mână, îl duse în faţa divanului şi îi numi pe rând pe fiecare din fete.

—Şi acum, eu mă duc. Mă aşteaptă sus musafirii mei. Vi-l las pe Gelu, dar vă rog să nu mi-l ţineţi mult. Vino, Getta.

Ieşi din odaie simplu, modest, aşa cum intrase, dar nu fără un vag aer de principesă, care descinde o clipă din locurile ei şi se întoarce pe urmă înapoi.

Rămase singure cu Gelu, fetele îl ascultară bucuroase. Puteau să fie cu el mai puţin stingherite, rămânând totuşi încă sub impresia scurtei treceri a Elisabetei. Băiatul era volubil şi fetele, binevoitoare, răspundeau. Numai Lucreţia Ginulescu şi Adriana

Dunea tăceau. Lucreţia tăcea din vocaţie. Adriana din indignare. O supărase întâi felul Elisabetei de a le mângâia, de a vorbi cu ele protectoare, de a le privi înduioşată. Faptul de a fi împărţit odată bomboane în curtea şcolii, gândea Adriana, nu îndreptăţeşte pe nimeni să ţi se adreseze fără să se recomande. Ea aşteptase cu interes momentul în care cineva avea să le pună faţă în faţă şi să facă prezentările cum se cuvine: domnişoara Dunea, domnişoara Donciu. Or, această scenă, pe care şi-o imaginase cu o zi înainte, de atâtea ori şi atât de precis, se transformase într-o mângâiere glumeaţă pentru copii. Şi o revolta pe urmă chipul în care ele, toate, fuseseră prezentate lui Gelu.

— Nu le cunoşti? Vino să ţi le prezint. Adriana îşi amintea vorbele acestea şi, uitându-se la băiatul de liceu care stătea acum în faţa ei, blond, slab, urât în uniforma lui de şcoală, cu ochii verzi, cu fruntea mică, se întrebă dacă Elisabeta nu voise să-şi bată joc de ele sau dacă nu-i socotea, şi pe ele şi pe el, prea copii, ca să mai păstreze anumite forme de politeţă. Îl fixă ostilă şi, la cele câteva vorbe pe care el i le adresă, ea răspunse scurt cu da sau nu.

Pe urmă Gelu se ridică, îşi ceru scuze şi plecă din odaie. Se auziră paşii lui repezi pe o scară ce urca probabil spre apartamentele Elisabetei, se auzi din depărtare o uşă care se închidea zgomotos şi, metalic, slab, sunetul unei plăci de patefon.

CAPITOLUL II

ZILE DE IARNĂ

Reputaţiile se stabilesc lesne la D... În scurtă vreme, Gelu deveni un personaj. Faptul de a fi fost văzut în intimitate în casa prefectului era un titlu de glorie, preţuit deopotrivă de fiice şi mame. Dacă fetele vedeau în prezenţa lui lângă Elisabeta Donciu dovada unei pasiuni ascunse, cucoanele preţuiau acest fapt pentru seriozitatea şi bunele renume ce le presupunea. „Trebuie să fie un băiat de treabă”, îşi spuneau ele.

În fond, nimic altceva nu îndreptăţea bunele relaţii cu familia Donciu. Rudenia lor era destul de vagă şi mai ales nu era un titlu sigur. Mai erau rude de-ale pefectului prin târg, între altele chiar părinţii Ceciliei, dar toate fuseseră ţinute la o parte, în umbră.

Gelu fu deci scos din rândul liceenilor scandalagii, care tulburau liniştea serilor de vară în centru sau împiedecau spectacolele la teatru, şi intră în stima publică.

Adriana trebui să accepte această judecată a oraşului. Îl întâlnea aproape în fiecare zi la prânz, când se întorcea de la şcoală, şi îi plăcea salutul lui serios, larg. Nu era mai niciodată singur. Trecea cu toți camarazii lui obișnuiți, într-un grup gălăgios. De câteva ori îl zărise seara umblând pe strada lor cu Victor Ioanid și mai ales cu Buță, cu pași rari, oprindu-se pe la colțuri, absorbit în nesfârșite discuții. Adriana se întreba ce or fi având ei să-și spună în ploaie, în serile acelea de noiembrie, când străzile erau triste și când, în casă, primul foc aducea căldură și lene și ceva nedeslușit ce s-ar fi putut chema fericire.

Ea rămânea la fereastră, surâzătoare și calmă. Lecțiile erau făcute, în odaia alăturată se punea masa, teracota era caldă și afară ploua.

Într-o după-masă îl întâlni într-o librărie. Ploaia îi surprinsese acolo și îi ținea în prag. Schimbară atunci câteva cuvinte despre școală, despre anotimp, despre Cecilia.

— O iubești, nu-i așa? îl întrebase ea.

— Eu nu pot să sufăr fetele. Cu atât mai puțin când îmi sunt verișoare.

— Ești rău.

— Sunt.

Când, a doua zi, Adriana îi povesti Ceciliei convorbirea aceasta, ea îi răspunse fără surpriză.

— Așa e el. Spune că nu ar schimba niciuna din toate cărțile lui pentru toate fetele din lume și că, afară de Elisabeta Donciu, n-a cunoscut nicio fată care să fie mai deșteaptă decât un scaun. Da eu nu mă supăr. E un băiat bun și uneori îmi ajută să-mi fac lecțiile. Ții minte compoziția mea despre: „Cum am petrecut vacanța?" El mi-a făcut-o.

Cu ce știa din cărți, Adriana ceti în cinismul acestui dezamăgit din a șasea clasă de liceu un amor neîmpărtășit. Nu i se părea probabil numele Elisabetei Donciu, fiindcă era mult mai în vârstă decât el. Trebuia să fie o poveste ascunsă. Imagina o dramă teribilă, ceva neclar și fatal, o scenă decisivă, în care Gelu juca rol de victimă și după care el făcuse jurământ să nu mai creadă în femei. Asta o făcea să se înduioșeze asupra propriei ei soarte și să-și aducă aminte că și ea a avut o dragoste și deziluzii.

„Dacă ar ști el!" Dar pentru că nu putea să știe, ea se mulțumea să-l privească cu melancolie când trecea pe lângă el, pe stradă. Ar fi vrut să-i cunoască mai de aproape povestea, căci nu era nicio îndoială că avea una. Ce ascundea el în discuțiile lui nesfârșite, seara, în ploaie?

Ce făcea el vara trecută în grădina publică, noaptea târziu, când rămânea cu prietenii lui, singuri după plecarea tuturora? Ce vorbea el ceasuri întregi joia după-amiază, când își chema prietenii în mansarda prefecturii?

Cecilia îi povestise despre acest din urmă lucru și ea, curioasă, nu se sfii să-l întrebe odată.

— Foarte simplu, domnișoară Dunea, foarte simplu. Astă primăvară, când a murit Dobrescu-Dinceni, nu știu dacă mai ții minte, a lăsat vreo 2000 de cărți. Nu s-a ocupat nimeni de ele și nu știu cine le-a îngrămădit sus la prefectură, în mansardă. Eu am cerut voie unchiului să umblu pe acolo, să citesc. Mi-a dat voie, mi-a dat și cheile mansardei. E liniștit și comod. Ne întâlnim acolo, uneori, să stăm de vorbă câțiva prieteni.

Adriana răspunse că e interesant, că nu e nimic pe lume mai pasionant decât literatura și că ar lua și ea bucuroasă parte la întrunirile lor. Ar putea să vie, de exemplu, cu Cecilia.

— Nu, domnişoară. Lucrurile astea nu sunt pentru fete, îi spuse el privind-o în faţă, fără să surâdă.

Adriana fu supărată. Înţelegea ea răzbunările unui dezamăgit, dar îşi spunea că nu e ea făcută să răspundă de greşelile genului femeiesc. Se hotărî să nu-i mai vorbească. Câteva zile mai târziu însă, se întâlniră la cinematograf şi, când fu să plece, el se apropie de ea şi, plecând capul, îi privi atent ochii sub borul gamenului.

— Vezi, domnişoară Dunea, ai plâns. Şi zilele trecute, când ţi-am spus că sunt lucruri care nu-s făcute pentru fete, te-ai supărat. Dumneata plângi la cinematograf! Şi nici măcar nu te ascunzi!

Adriana nu ştia de ce nu se supără ea o dată pentru totdeauna sau de ce măcar nu-i răspunde la aceste repetate impertinenţe aşa cum se cuvenea. Se găsea în faţa lui puţin intimidată.

*

În timpul vacanţei de Crăciun, Adriana îl întâlni de câteva ori acasă la Cecilia, şi toţi trei petrecură câteva după-amiezi împreună. El locuia în vecinătate. O curte lungă şi un gard scund de viţă, acum înzăpezit, despărţea casa lui Gelu de casa Ceciliei. Când Adriana venea în vizită, amândouă fetele îl strigau de la fereastră. El deschidea uşa, le făcea semn de la fereastră şi pe urmă traversa curtea, fără palton, cu mâinile în buzunare, de ajungea îngheţat şi cu ghetele pline de zăpadă. Era o iarnă grea, cu zăpezi mari, cu vânturi aspre. Apa îngheţase de mult în vale, spre Vii. Oraşul se oprea uneori din mersul lui obişnuit şi rămânea nemişcat. Străzile erau deşarte, prăvăliile, pe Strada Mare, goale, ferestrele caselor îngheţate şi opace. În casă, după-amiezile erau calde şi leneşe. Adriana, venită în vizită la Cecilia pentru două ceasuri, nu mai îndrăznea să se întoarcă acasă.

Gelu era atunci mai tot timpul cu ele. Luau ceaiul în odaia mică a Ceciliei, în jurul unei măsuţe scunde. Vremea trecea încet acolo. Când aveau ce să-şi spună, vorbeau bucuroşi. Când nu, tăceau şi niciunul nu era stingherit de aceste lungi pauze. Era o tăcere care îmblânzea ultimele asprimi ale lui Gelu. Fetele cântau la pian sau povesteau istorii de la şcoală, sau o imitau pe *m-lle* Vital. El le întrerupea uneori cu un cuvânt scurt, pe care îl spunea răspicat şi cu severitate. Avea un râs scurt, care putea să jignească, şi ochii lui sclipeau atunci răi. Numai dacă venea vorba despre Elisabeta Donciu, tăcea sau se mulţumea să aprobe ceea ce se spunea. Mai bucuros, schimba grăbit vorba, căutând alt subiect. Îi făcea plăcere să-şi vorbească de rău, dar cu vădită prietenie, camarazii.

— Nu-l cunoşti pe Buţă? Nici să nu-l cunoşti: pe dumneata, care eşti o fată cuminte, te-ar scandaliza. Doarme ziua şi umblă noaptea. Bea cinci litri de apă pe nerăsuflate şi suportă douăzeci şi cinci de pumni pe pieptul gol. Ştie pe dinafară *Teoria ondulaţiei universale* de Vasile Conta şi a rămas de patru ori la examenele de capacitate. La vară are să rămână pentru a cincea oară.

Adriana îl văzuse de câteva ori pe acest Buţă, scurt şi gros, cu şapca îndesată bine în cap, ascunzând parcă totdeauna ceva în pardesiul lui larg, fără culoare şi fără formă. Ştia că e străin de oraş, că venise de vreo doi ani să treacă examenul de intrare în cursul superior, pe care nu-l mai putea trece la liceul lui din Brăila, de unde fusese eliminat.

În iarna care se înțepenise în târg, întâlnirile acestea în trei, lângă o sobă caldă, continuau la fel, fără întâmplări mari, fără vești din afară. Anotimpul îi despărțea de oraș, de prieteni, de cunoscuți și îi aduna acolo la adăpostul zilelor ce treceau totuși. Gelu pleca uneori în oraș, în căutarea prietenilor lui, dar se întorcea înghețat și plictisit. Lungile lui plimbări de seară, frigul le suprimase. Astfel, toți trei reveneau în odaia Ceciliei sau în odaia Adrianei, căci Gelu venea acum regulat în casa Dunea, unde câștigase simpatia doamnei Dunea.

Se învățaseră atât de bine unul cu prezența celuilalt, încât se întâmpla s-o uite.

Fiecare făcea ce voia: Gelu citea, Cecilia lucra, Adriana își repeta exercițiile la pian. Din când în când, cineva dintre ei tușea sau spunea un cuvânt, sau întorcea o filă de carte; astfel, își aminteau o clipă că sunt împreună și pe urmă continuau să-și vadă fiecare de gândurile lui.

Numai Gelu, câteodată, se ridica brusc, își lua paltonul și se scuza.

— Trebuie să mă duc. Am treabă.

— Se duce la Elisabeta, spunea Cecilia.

El nu răspundea nici da, nici nu și era bucuros să nu i se ceară explicații.

A doua zi se regăseau.

CAPITOLUL III

EVADAREA

Prieteniile lui Gelu erau vagabonde. Aveau nevoie de libertatea străzii, de nepăsarea plimbărilor lungi, de spațiul și lumina de afară. Dincoace de o fereastră închisă, el devenea potolit și calm. Dar pe stradă își găsea vioiciunea, gesturile repezi, cuvintele tari. Pe stradă își cunoscuse prietenii, se certase cu ei, își povestise isprăvile și aflase altele noi. Acolo îl găsise într-o zi pe Buță între doi pungași, jucându-și ultimii bani la arolul și arișca, îl ghicise dintr-un neam cu el și îl dusese câteva ceasuri, prin târg, lângă el, încercând să scoată din adânca lui lene un cuvânt. Acolo îl ajunsese din urmă într-o seară chemarea neconvinsă a unei femei, care îl strigase din obișnuință și din brațele căreia ieșise, un sfert de ceas mai târziu, murdar și nedumerit. (Asta e tot?) Acolo, pe străzi, crescuse și începuse să gândească; avea nevoie de mirosul salcâmilor putreziți sau verzi, de bătaia ghetelor pe caldarâm, de vocile trecătorilor, de culorile violente ale firmelor.

De aceea, când primăvara veni să desfunde — târziu în acel an — ulițele și să descleșteze viața orașului, Gelu, obosit de o iarnă petrecută în casă între două fete, fugi fericit să respire, să se mişte, să vorbească. Drumul era noroios în vale, spre cele două Vii: apele abia se dezgheţaseră, balta era inundată, sălciile umede. Dar soarele se amesteca în această mare mlaştină şi atâta îi ajungea lui Gelu şi prietenilor lui regăsiţi. Aveau să-şi spună nenumărate lucruri, să-şi comunice isprăvi şi întrebări. Între Viia vie şi Viia moartă, îşi regăsiră colţul de insulă unde obişnuiau să-şi oprească plimbarea, pornită de sus, din oraş. Rămâneau acolo ceasuri întregi şi pe urmă se întorceau către seară, prin străzi mărginaşe, obosiţi, pasionaţi, neatenţi la tot ce se întâmpla împrejur. Erau trei: Gelu, Victor Ioanid şi Buţă,

Gelu devenea deci nevăzut. Cursele lui nesfârşite nu-l duceau pe lângă ferestrele fostelor lui prietene din iarnă. Adriana îl mai întâlnea uneori pe bulevard, la amiază, când ieşea de la liceu, dar totdeauna însoţit de Victor.

Trecea pe lângă ea ca pe o lângă străină şi nici nu se oprea din vorbă când îşi scotea şapca să o salute. Fetei îi păru rău, dar se resemnă. Primăvara îi aducea alte tristeţi. Regăsise, odată cu anotimpul, ceva din vechea ei melancolie, acelaşi sentiment de plăcere, de presimţiri şi dorinţe neclare. Dacă ochii i se umezeau fără motiv, dacă îşi simţea pleoapele grele de nu ştia ce toropeală, dacă îşi simţea sub rochie sânii înfiorându-se de propria lor rotunjime, fata nu înţelegea nimic, nu aştepta nimic.

Gelu era o amintire ca atâtea altele.

Dar se întâmplă în curând, în oraş, un eveniment care schimbă neaşteptat mersul lucrurilor.

Victor Ioanid dispăru într-o bună zi de acasă.

Vestea se răspândise numai printre cunoscuţi. Nu trebuia să se afle nimic la liceu, unde întâmplarea ar fi avut urmări serioase. Alarma şi cercetările se făceau în cerc închis. Bolnav de ochii lumii, băiatul era căutat de emisarii familiei prin oraşele apropiate. Trecuseră opt zile de la evadare şi nimic nu părea să vină în ajutorul căutării.

Adriana bănuia că Gelu trebuie să ştie... Cunoştea prietenia celor doi băieţi şi îşi spunea că o hotărâre mare nu putea fi luată decât printr-o învoială comună.

Îl opri de aceea odată pe Gelu în stradă şi îl întrebă:

— Ei bine, ce veşti ai de la prietenul dumitale Ioanid?

— Niciuna, răspunse el scurt şi plecă.

Dar brutalitatea răspunsului nu o descurajă pe fată. Chiar a doua zi, întâlnindu-l pe Gelu, îl opri iar.

— Ştiu bine că nu se poate vorbi omeneşte cu dumneata. Răspunzi pe dos şi faci tot posibilul ca să fii dezagreabil. Reuşeşti foarte bine de altfel. Vreau totuşi să-ţi spun că pe mine nu m-ai păcălit şi că, dacă nu ştiu unde este Victor, ştiu cel puţin cine ar putea să ne spună unde e. Dumneata, de exemplu.

Aştepta curioasă efectul vorbelor ei, dar Gelu nu păru deloc surprins. Mergea lângă ea, puţin neatent, puţin necăjit.

— Ai ales un moment potrivit, duduie Adriana. Uite, am să-ţi spun. E inutil poate şi e copilăros să-ţi vorbesc tocmai dumitale, dar istoria asta a început să mă plictisească. Tot are să sfârşească ea odată. Cine ştie? Poate ai să ne dai o mână de ajutor. Trebuie numai să fii discretă. Îmi promiţi?

— Da.

— Atunci, uite: ştiu unde e Ioanid.

Adriana abia tresări. Asculta cu o gravitate de băiat: încruntată, fără gesturi de prisos, fără nerăbdare. Şi află astfel tot.

Gelu îl găsise pe Victor la sfârşitul iernii cu desăvârşire schimbat. Întunecat, neîncrezător, ascuns. Lipsea de la şcoală, nu învăţa, nu citea nimic. Încercase de câteva ori să-l trezească din această toropeală. Primise răspunsul unui om frânt, care renunţase la viaţă. Odată îl surprinsese singur între cele două Vii, cu un praf alb în mână: sublimat.

Ce îl adusese acolo? Nu ştia nici el. O silă neexplicabilă de el însuşi, o oboseală subită, fără sens, o adâncă indiferenţă pentru tot ce se întâmpla sau nu se întâmpla. Acasă, părinţii îi făceau zile amare fiindcă, neînţelegând nimic din zăpăceala lui, îl întărâtau cu tot felul de întrebări şi sfaturi.

În ziua aceea, se hotărâse să sfârşească. Gelu înţelese atunci că Victor avea nevoie să fie scuturat din amărăciunea asta, dus departe de casă, lăsat să-şi vadă de necazuri şi să-şi revină. Îl ajută. Îl duse în mansarda prefecturii. Acolo, Buţă adusese de undeva un pat de campanie. Victor, singur, se calmă.

Îl vizitau în fiecare zi, îi aduceau mâncare, îi ţineau de urât, jucau şah. Cărţi avea destule. Reîncepea să citească. Îl credeau lecuit. Dar de câteva zile au băgat de seamă că nu merge. S-a hotărât să nu mai plece niciodată de acolo şi să aştepte. Să aştepte ce? Nimic.

Sfârşind istorisirea acestora, Gelu ridică din umeri plictisit şi tăcu. Adriana era surprinsă, dar se silea să nu pară. Îl privea peste umăr, discret, mirându-se de nepăsarea cu care povestise totul.

— Şi acum.... ce ai să faci?

— Nu ştiu, zău. Deocamdată sunt liniştit: nu bănuieşte nimeni nimic. Dar mâine, poimâine s-ar putea afla. Prefectura e în văzul lumii, vizitele mele acolo pot să devină suspecte, vecinii pot să observe. Şi eu însumi am devenit imprudent: la ce m-am pus bunăoară să-ţi spun toate astea dumitale?

Fata nu răspunse un moment, se gândi absentă, la altceva parcă, şi pe urmă vorbi ezitând, evaziv.

— Eu nu-l cunosc pe Victor Ioanid. Dacă... întâmplător... i-aş vorbi?

— Dumneata? La ce bun?

— Nu pot să-ţi răspund precis. E numai o impresie. Poate că dacă ar vedea un om străin, dacă ar vorbi despre altceva decât despre nenorocirile lui, asta i-ar da gust să umble pe stradă, să vadă oameni...

— Mă îndoiesc. Dar drept să-ţi spun e în propunerea dumitale ceva care mă interesează. Ar fi totuşi o încercare... Şi la urma urmelor, lucrurile nu pot sta mai prost decât stau... Să spunem că primesc şi că mâine după-masă la 5 te-aş conduce în mansarda prefecturii. Nu ţi-e frică?

— Deloc. O iau cu mine pe Cecilia şi viu.

— A, nu. Asta nu.

— De ce?

— Pentru că Cecilia mi-e verişoară şi lucrurile ar lua un aer de familie şi cumetrie, pe care nu pot să-l sufăr.

— Atunci, eu altfel nu viu.

Gelu părea acum necăjit de refuzul ei. Propunerea, care la început i se păruse absurdă sau cel puţin glumeaţă, odată primită, devenea indispensabilă. Încercarea trebuia făcută.

— Îţi spun cinstit că treaba asta mă supără. Dacă veneai singură, era mult mai simplu. Nici nu-i pot aduce lui Victor o întreagă societate în vizită. Lasă-mă să mă mai gândesc şi să-i cer şi lui consimţimântul. Am să-ţi trimit mâine dimineaţă un bilet cu Cecilia. Vrei?

— Vreau.

Se despărţiră. Adriana se întoarse spre casă singură, silindu-se să nu se gândească la nimic. Nu ştia de unde luase curajul să vorbească aşa cum vorbise şi acum, de vreme ce lucrurile erau pornite, era de prisos să li se pună împotrivă.

*

Toate se întâmplară, până la un punct, mai simplu decât crezuse. Biletul lui Gelu îl primi a doua zi, la timp. Băiatul accepta toate condiţiile ei. Victor Ioanid, pe de altă parte, puţin plictisit de asemenea intervenţii neaşteptate, nu spunea nici el nu. Cecilia chiar, căreia Adriana îi comunicase planul ei, cu toate menajamentele şi cu toată teama, nu se sperie prea tare şi, după oarecare ezitare, primi. Abia când ceasul convenit se apropie, Adriana avu conştiinţa primejdiei pe care o înfrunta.

Ce avea să caute în mansarda aceea, în ascunzătoarea unui fugar căutat de o lume întreagă? Ce avea să-i spună? Ce capriciu o făcuse pe ea, cuminte, prudentă, morală, să intre de bună-voie într-o aventură ce nu ducea nicăieri şi să ia parte la un mister pe care nu-l înţelegea?

Aştepta. Stăteau amândouă, ea şi Cecilia, una lângă alta, fără să schimbe un cuvânt, neştiutoare de ce avea să se întâmple.

Nu se gândeau la nimic, o vagă nelinişte făcea din tăcerea lor ceva apăsător. Când ceasul bătu cinci, se priviră, una căutând în ochii celeilalte un semn de împotrivire, un pretext de a renunţa şi, negăsindu-l, ieşiră din casă încet, întârziat. Aveau sentimentul că ceea ce se întâmplă se întâmplă dincolo de ele, fără ele. Gelu le aştepta la câţiva paşi de prefectură, la un colţ ascuns. Îşi strânseră mânile în tăcere. Intrarea spre mansardă era dosnică: o scară de serviciu, neumblată la ora aceea.

O urcară ţinându-şi răsuflarea, rezemaţi de perete, ca să nu greşească treptele în obscuritate. Ajunşi sus, Gelu le făcu semn fetelor să tacă. El se apropie de o uşă şi şuieră un arpegiu: întâia notă era apăsată şi prelungită, celelalte trei, scurte şi repezi. Se auzi slab şuieratul arpegiului invers.

Pe urmă, o cheie fu răsucită dinăuntru de două ori în broască şi uşa se deschise.

Era o odaie enormă, strâmtă dar foarte lungă, cu două ferestre tăiate oblic în tavan, cu pereţii goi, nevăruiţi. Într-un cui, o şapcă de licean. Mai bine de jumătate, mansarda era ocupată de câteva imense lăzi cu cărţi. Într-un colţ era un pat. Într-altul, două scaune.

Victor Ioanid era acolo, în mijlocul odăii, palid, înalt, slab, fără emoţie aparentă, liniştit aproape şi serios. Se priviră lung, miraţi, căutând un cuvânt, pe care nu-l găseau.

Gelu făcu cu o falsă îndemânare prezentările. Lucrul acesta distruse, prin brutalitatea lui, tensiunea şi aduse un fel de intimitate, ce trecu repede ce e drept, căci, după primele cuvinte de rigoare, tăcură iar cu toţii.

Vorbeau greu, şi ceea ce spuneau ascundea numai pe jumătate sentimentele lor confuze. Adriana venise acolo atrasă de misterul situaţiei, îndârjită de primejdia încercării, înfiorată de propriul ei curaj şi, odată ajunsă, băgă de seamă că efortul ei era de prisos, fiindcă nu înțelegea nimic și nu era nimic de înțeles.

Cecilia o privea pieziș, cu ochii ei mari, înspăimântați.

Convorbirea se urni penibil. Gelu îi spuse lui Victor ce se mai întâmpla la școală. La rândul lui, Victor se sili să povestească cum își petrecuse ziua. Buță fusese la amiază să-i aducă de mâncare. Plecase pe urmă numaidecât, spunând că are o afacere la gară cu un grec bogat. Nu voise să dea nicio lămurire. Avea să se întoarcă seara de tot.

Adriana îndrăzni și ea să vorbească. Îl întrebă pe Victor dacă nu se plictisește acolo în singurătate. El răspunse că nu e singur. Ziua e cu Gelu. Noaptea citește sau doarme. Ba, uneori, e vizitat după miezul nopții: Buță se oprește din plimbările lui nocturne, se urcă sus în mansardă, îi aduce țigări, stă un ceas de vorbă și pe urmă pleacă.

— Unde?

— Pe străzi.

Tăcură iar. Găseau greu subiect de vorbă. Începuse să plouă.

— Tristă primăvara asta, zise Cecilia.

— Da, primăvara trecută a fost mai frumoasă, adăugă Victor ca să spună ceva, când după un minut de tăcere văzu că nimeni nu se hotărăște să-i răspundă.

Se auzea ropotul ploii pe olane. Pe fereastră nu se vedeau decât câteva acoperișuri de casă și, departe de tot, o turlă de biserică. Se auzi, dincolo de ușă, un scârțâit pe scară. Ascultară cu toții speriați. Nu era nimic.

— Șoareci, spuse Gelu.

— Probabil, reflectă Victor.

Se însera de-a binelea. Abia se mai vedeau unul pe altul: își ghiceau prezența după răsuflarea, care se auzea distinctă, rară. Umbrele lăzilor cu cărți deveneau neprecise în jur. Victor se ridică de la locul lui, căută ceva într-un sertar, strică pe rând câteva chibrituri prea umede și aprinse, în sfârșit, un capăt de lumânare. Era o lumină galbenă, mică. Pe urmă se apropie de fereastră, își lipi fruntea de geam și rămase așa, privind departe.

Atunci, fără bruschețe, continuând parcă unul din zgomotele mărunte din jur, Cecilia începu să plângă.

Nu încercară s-o oprească sau s-o întrebe. Rămaseră, așa cum erau, atenți la ceva ce părea că se întâmplă.

CAPITOLUL IV

ELISABETA DONCIU

Timpul trecu uitător, cum trece timpul. Întoarcerea lui Victor Ioanid acasă fu discretă. Târgul nu observase nimic, iar puţinii iniţiaţi fură împiedecaţi să-şi aducă aminte.

Explicaţiile vagi date de băiat ajunseseră familiei, prea bucuroasă de revenire ca să insiste. Iar lumea ştiu că Victor fusese bolnav.

Nu rămânea în urma aventurii decât o prietenie care încerca să se lege. Adriana, Cecilia, Gelu şi Victor se simţeau datori faţă de un soi de jurământ tăcut. Cunoşteau un mister, erau vinovaţi de a-l cunoaşte, trebuiau să-l ascundă. Amintirea acelei seri îi însemna pe toţi patru ca pe tovarăşii unei adunări secrete. Fiecare din ei simţea că ceilalţi trei au luat ceva din independenţa lui, că sunt în stăpânirea unui detaliu, ce ar putea să redeschidă azi sau mâine, sau mai târziu, o poveste sfârşită în silă şi înainte de vreme. Ştiau cu toţii că o poartă fusese deschisă şi aveau sentimentul că trebuie să păşească dincolo de ea, spre un drum care nu ştiau unde duce, dar care era prea târziu ca să mai fie ocolit.

Era spre vară. Ultima lună de şcoală îi obliga să lucreze. Se vedeau rar şi puţin, pe stradă sau la Cecilia Coteanu, unde rudenia lui Gelu îngăduia câteva vizite scurte chiar în acest timp. Se fereau să facă vreo aluzie cât de îndepărtată la ceea ce ştiau. Dar se recunoşteau după tăceri sau priviri, după felul cum îşi strângeau mânile sau cum se salutau de departe. Când se întâmpla să fie împreună cu mai multă lume, simţeau limpede, după anume semne cunoscute numai lor, că erau acolo despărţiţi de ceilalţi ca într-o paranteză şi că nevăzute coarde îi leagă şi îi izolează.

Spre sfârşitul lui iunie, *mademoiselle* Vital îşi prezentă elevele, în saloanele doamnei Donciu, la o „după-amiază muzicală". Erau acolo toţi patru şi le fu ruşine să se simtă, în mijlocul tuturor, atât de stingheri, încât se căutau din ochi prin toate colţurile, neîndrăznind totuşi să se apropie şi să-şi vorbească. Dacă încercau să se depărteze, să se amestece cu ceilalţi, să uite unul de altul, gesturile lor erau silite şi se trădau prin exces. Buţă, pentru care Gelu căpătase o invitaţie de la Elisabeta, părăsi un moment bufetul şi veni să-i spună între două prăjituri:

— Ştii, faceţi cu toţi o tristă figură: s-ar spune, un menaj de patru.

Gelu nu pierdu prilejul şi îl prezentă fetelor:

— Amicul meu, Buţă.

Adriana ceru să-i cunoască numele adevărat.

— N-am. Sau e atât de lung, încât îl prefer pe ăstălalt. N-o fi el frumos, dar e scurt. Crede-mă duduie, spune-mi Buţă, sau — dacă ţii numaidecât — domnule Buţă!

Concertul începuse. *Mademoiselle* Vital își distribuise elevele în ordinea inversă a calităților. Începeau cele mai puțin pricepute și sfârșea, ultima, Elisabeta Donciu. Nu asculta nimeni. Era cald, era târziu. Singurul lucru ce mai interesa asistența erau aplauzele și florile, pe care fiecare familie le adusese din timp, ca să le ofere odraslei respective, după ce își va fi executat numărul. Prefectoreasa prezida serioasă și împărțea laude, în ordinea programului, mamelor interesate. Într-un colț, Elisabeta Donciu, în veșnica ei rochie lungă neagră, totdeauna aceeași și totdeauna alta, asculta calmă și privea spectacolul cu un surâs mic, neisprăvit, pe care numai Gelu — fiindcă îl cunoștea — îl observă. Când îi veni rândul, se ridică de la locul ei, se apropie modestă de pian, cum s-ar fi apropiat de un om, și întârzie o clipă în fața clapelor înainte de a începe.

Cântă o sonată de Bach, decisă să se oprească după întâia parte și să spună că asta era tot. Dar își uită auditoriul după primele acorduri, uită ridicolul situației și cântă frumos, cu o pasiune pe care nu era nimeni să o ghicească acolo, fiindcă pasiunile ei erau fără gesturi. Primi fără revoltă aparentă felicitările lumii, surâse tuturor și pe urmă, făcându-și loc printre mâni întinse, flori oferite și fețe zâmbitoare, se apropie de vărul ei Gelu.

— Vrei să rămâi astă seară la noi?

Astfel seara, după masă, în odaia ei, Elisabeta Donciu se răzbună împotriva acelei triste după-amiezi, gustând o plăcere pe care o cunoștea de mult: să-l asculte pe Gelu vorbind. Fiindcă din timiditate ea nu putea să vorbească de rău, avea cel puțin satisfacția de a auzi, spuse cu glas tare, lucrurile pe care le gândea.

Gelu era rău și vioi. El vedea ridicolul, unde ei îi scăpa. Îl inventa, îl exagera.

Până a-l fi descoperit pe Gelu, până a fi văzut adică în acest văr mai mic altceva decât un copil de rude sărace și până a fi avut curajul să facă din el un tovarăș, singurele ei răzbunări erau literare. După o sindrofie asemănătoare acelei după-amiezi, deschidea un roman de Anatole France și i se părea că două pagini din *La révolte des anges* desființa în jurul ei tot ce fusese grosolan și urât. Gelu îi revelase bucuria de a observa în tovărășie și viciul unui surâs înțeles. Când rămâneau singuri, viața redevenea posibilă.

Se regăsiră în seara aceea ca de obicei în camera Elisabetei. Ea deschise ferestrele, lăsase să ardă o singură lampă cu *abatjour* într-un colț și se așezase pe dormeuză, răzimată de perete. El ședea pe un taburet, la picioarele ei.

Din stradă, zgomote rare (o trăsură întoarsă târziu de la gară, un trecător singuratec, voci ce se apropiau după colț și se pierdeau pe urmă mai departe...) veneau pe fereastră și liniștea părea astfel mai mare în jur. Dintr-o odaie depărtată se auzeau replicile invitaților, jucători de *poker*. Uneori se deschidea pe undeva o ușă, se auzea râsul gros al domnului prefect, se bănuia pe coridor trecerea tiptilă a unei servitoare și pe urmă totul reintra în aceeași largă tăcere de casă mare, cu odăi multe și oameni puțini.

Vorbeau încet, cu pauze lungi, el animat și neliniștit, ea calmă și gânditoare, el lăsat cu totul în voia discuției, ea pe jumătate dincolo de cuvinte, deasupra lor, priveghindu-le cu oarecare ironie. Gelu era un copil, și ea i-o spunea. Astfel, cu această rezervă, la douăzeci şi unu de ani, îşi permitea să aibă un prieten de şaptesprezece.

Îl ducea cu ea printre amicele şi curtezanii ei, îi vorbea despre cărţile pe care le citea, îi cânta lucrurile care îi plăceau, îi cerea părerea despre oameni şi despre întâmplări şi când cineva, mirat de această tovărăşie, o întreba cine era băiatul blond care o însoţea ca un paj în haine de liceu, ea răspundea cu aerul cel mai firesc din lume, conştientă totuşi de cochetăria răspunsului:

— E prietenul meu, Gelu.

Jocul nu era totdeauna lipsit de primejdie.

Băiatul trăia în intimitatea ei, aproape de ea, îi primea mângâierile neatente, îi pândea mişcările ascunse, o tresărire a pupilei, o înclinare a gâtului, un foşnet al rochiei.

Simţea Elisabeta cum privirea lui cobora arzătoare pe umeri, cum o învăluia, cum o căuta în cele din urmă detalii, senzuală, neliniştită? Uneori îi surprindea această uitătură curioasă, pasionată şi îl întreba nedumerită:

— De ce te uiţi aşa, Gelule?

El nu răspundea sau întorcea vorba. Şi ea, gândindu-se la tot ce o desparte de acest copil, râdea de momentana ei îngrijorare şi îl lăsa protectoare să-i sărute mâna.

Era oarecare nevinovăţie în această cochetărie a ei, dar de asemeni un mic gust de cruzime.

Sub toate aparenţele cuviincioase ale situaţiei era totuşi un accent de patimă, pe care ea — femeie — nu putea să-l ignoreze. Îşi făcea socoteli liniştitoare: „Suntem veri. E mai mic ca mine cu patru ani. E, la urma urmelor, un băiat de liceu, abia intrat în clasa şaptea. Eu, mai curând sau mai târziu, mă mărit. Nu, nu. E limpede că el nu se poate gândi la nimic.”

De vreme ce în jocul lor inocenţa era presupusă, restul nu era decât o copilărie sau un amuzament. Putea deci să-l primească lângă ea pe acest văr răutăcios, putea să-l asculte, să-i surâdă prietenoasă, să-i păstreze uneori, neatentă, mâna în mâinile ei, să-şi apropie obrazul de obrazul lui, să se lase sărutată în glumă la jocurile cu gajuri.

Că fruntea băiatului se umbrea, că buzele lui subţiri de copil păleau, că ochii îi ardeau calzi, cine ar fi putut să o asigure că toate astea nu erau simple păreri sau simple capricii trecătoare? Şi de altminteri îl iubea aşa cum ar fi iubit un frate, dacă l-ar fi avut, sau poate nici aşa. Avea pentru el o simpatie curioasă, nedefinită.

Îl mângâia pe păr, ca să-i facă plăcere şi, cu toate astea, plăcerea era a ei, fiindcă degetele ei lungi şi subţiri erau înfiorate cuprinzând între ele acea frunte dreaptă de adolescent torturat.

— Eşti un copil, Gelule.

Îi spunea acest lucru des, râzând, ca să nu fie nicio îndoială asupra glumei lor comune, dar dacă Gelu ar fi înţeles, dacă ar fi plecat, ea ar fi fost poate nenorocită şi ar fi dus dorul acelor doi ochi, care o pândeau din obscuritate cu o neruşinare de copil şi cu o pasiune rugătoare de om trist.

Deci în seara aceea, ca în atâtea alte seri, el îi simţi mânile calde pe obraji, îi ascultă respiraţia liniştită, îi recunoscu parfumul de violete şi carne tânără. Picioarele ei lungi, ce cădeau leneşe de pe dormeuză, lângă el, aproape de taburetul lui, se legănau rar, şi el urmărea în gând mişcarea aceea, ce trebuia să contracteze întreg trupul întins între perne, acolo, aproape. Îl cunoştea.

Şi-l amintea suplu într-o rochie de mătase, voluptuos şi plin într-un larg mantou de iarnă, liniştit într-un *peignoir* de lână, nervos într-o rochie albă de tenis. Îl descoperise, sub atâtea înfăţişări schimbătoare, acelaşi, de o frumuseţe fermă, de o senzualitate nesigură.

Odată, mai demult, jucaseră la Geta Nelizeratos, unde Elisabeta îl rugase să o însoţească, un joc de societate. Cineva, legat la ochi, trebuia să se plimbe între ceilalţi jucători aşezaţi în cerc, să se aşeze în braţele unuia sau altuia şi să ghicească în braţele cui s-a aşezat. Gelu mai ţinea minte greutatea acelui trup ce se desfăcuse o clipă în braţele lui, lenea acelei coapse rotunde, ovalul scobit de la îndoitura genunchiului, linia plină a pulpelor, ce părea că ezită şi întârzie, înainte de a cădea arcuită mai jos de genunchi, spre glezne. Avea încă senzaţia aceea de scurtă ameţeală, şi acum, vorbindu-i, în umbră, aproape de ea, îşi muşca buzele ca să uite.

— Du-te, Gelule. E târziu.

El se ridica, îi săruta mâna întinsă în glumă şi pleca fără să se întoarcă din prag. Rămasă singură, ea se gândea încă o clipă la el, îi asculta paşii depărtându-se pe scară, deschidea o carte, o răsfoia. Pe urmă îşi desfăcea, cu gesturi încete, rochia.

CAPITOLUL V

BUŢĂ

Când fu să închidă poarta, Gelu observă cum din umbra ei se desface o umbră mai scundă şi mai neagră. Îl recunoscu, după lenea pasului, pe Buţă.

—Ce faci aici? Mă pândeai?

—Nu, te aşteptam. Trecusem din întâmplare. Am văzut lumină sus la fereastră şi mi-am închipuit că mai eşti acolo. Te plimbi?

—Dacă vrei...

Ar fi vrut să fie singur, să-şi ducă mai departe visul început, să păstreze încă parfumul odăii de unde ieşea. Fiinţa noduroasă a lui Buţă, indiferenţa lui de bârnă care respiră împiedeca asemenea bucurii nuanţate.

— Am bani, spuse el după câteva minute de tăcere. Şi pe urmă, explicativ, dar sobru şi fără entuziasm:

— A fost o afacere bună.

— Ce afacere? se interesă Gelu.

— O afacere.

De unde îşi scornea omul acesta banii, prietenii lui nu puteau să afle. Avea o sumă de cunoştinţe obscure, greci, agenţi secreţi, barcagii, o întreagă societate misterioasă, pe care el o desemna puţin cam vag: „oamenii mei".

Îl văzuseră de câteva ori, seara, la un colţ de stradă, îngrămădind într-un zid o umbră deşirată de om, cu care vorbea îndelung, fără gesturi. Uneori dispărea pe câteva zile, fără să spună un cuvânt, fără să dea o veste. Revenea pe urmă, netulburat, refuzând explicaţii:

— Am bani.

Cunoscându-i obiceiurile, Gelu nu insistă. Merseră unul lângă altul, ignorându-şi reciproc prezenţa.

Gelu îşi amintea de răsuflarea Elisabetei, carnea ei somnoroasă, rochia ei caldă. Buţă mergea: punea în actul acesta toată conştiinţa lui de vietate. Lenea lui organică nu-i permitea să facă două lucruri deodată.

— Ştii, am bani mărunţi. Dacă nu s-a dat încă drumul de la cinematograf, am putea să ne jucăm.

Gelu refuză.

— Nu, n-am poftă astă seară.

Jocul lui Buţă era simplu. Lua un pumn de bani mărunţi: douăzeci, treizeci de piese de câte un leu. Se fixa la un colţ întunecat de stradă, ferit de lumina felinarelor rare, şi pândea trecătorii. Îi vedea venind spre el, îi aştepta cu discreţie, îi lăsa să treacă şi pe urmă, de la câţiva metri depărtare, le arunca moneda drept înaintea picioarelor. Mişcarea era precisă. Banul cădea exact şi suna tare pe piatră. De nouă ori din zece, omul se oprea bănuitor, se căuta prin buzunare, privea împrejur, se apleca, se întorcea câţiva paşi, aprindea un chibrit, căuta pe jos, până ce ridica triumfător moneda. Astfel, Buţă văzuse mai mult de jumătate din locuitorii oraşului defilând înaintea lui în căutarea unui ban aruncat. Prefera mai ales ceea ce el numea „familiştii şi domnii serioşi", oameni paşnici, pe care sunetul banului pe asfalt îi oprea din tihnita lor plimbare. Ierarhiile sociale încetau în faţa jocului: într-o seară, Buţă avusese plăcerea de a-l privi pe domnul prefect în persoană, asudând într-o cursă nesfârşită pe doi metri pătraţi în jurul unei piese de doi lei, care fusese găsită după un sfert de oră cu concursul gardistului din post.

Gelu şi Victor găsiseră jocul prea scump. Ei, care crescuseră oneşti în respectul banului, se înfiorau de această perversitate. Dar Buţă îi învăţase cu vremea să fie mai puţin prevenitori cu un lucru pe care el ştia să-l scornească din nimic.

— Sunt oameni care-şi cumpără cu banii lor covrigi. De ce nu ne-am cumpăra cu ai noştri plăcerea de a umili?

Şi abia râdea, deşi era mândru de invenţia acestui joc, pe care într-un moment de seriozitate îl numise, ca pe un studiu: „variaţii asupra instinctului de proprietate".

Îi păru rău de refuzul lui Gelu şi renunţă. Nu-i plăcea să se joace singur. Spectacolul nu-l distra decât în tovărăşie.

Continuau tăcuţi plimbarea, pe aceleaşi străzi goale.

Într-un târziu, Buţă vorbi iar.

— Ai văzut cartea pe care i-am dat-o ieri lui Victor?

— Da. Mi-a arătat-o. Foarte frumoasă. Trebuie să fie scumpă rău. Nu ţi-a fost frică? E mare şi se putea observa uşor.

— Aş. O băgasem în buzunarul dinăuntru şi mă plimbam prin librărie foarte calm. Am stat de vorbă cu vânzătorul ăla negru vreo cinci minute şi pe urmă am plecat.

— Eşti un maestru.

— Nu. Sunt doar un om dibaci. Am văzut azi în vitrină ediţia mare din *Les fleurs du mal*. Dacă vrei?

— Nu, mulţumesc. Mi-ai dat destule lucruri şi pe urmă, ţi-am mai spus-o: aş vrea să se sfârşească odată istoria asta.

Buţă avu un fel de surâs dispreţuitor şi ridică din umeri.

— Înţelege-mă, continuă Gelu. Îmi bat joc, ca şi tine, de remuşcări şi scrupule. Dovadă e că primesc tot ce îmi dai, ştiind de unde vine. Dar au să te prindă. Şi nu face.

— De unde ştii tu cât face şi cât nu? îi tăie Buţă vorba cu o repezeală ce îi bruscă lenea. Ai încercat tu vreodată plăcerea asta? Habar n-ai. Şi pe urmă, de ce să iau aere de martir: în fond, nu înfrunt nicio primejdie. Niciuna. Mânile mi se mişcă atât de uşor, încât uneori mi se pare că vin ele la mine, cărţile, din raft în buzunare. Sunt sigur de mine. Prea sigur chiar: a început să mă plictisească lipsa de risc. Uite, miercurea trecută l-am luat într-adins pe Vasiliu cu mine. Ştiam că vrea de mult să-şi cumpere tratatul lui Ribot. Ştii cât e de gros. Bani îşi strânge el, dar nu avea destui. I-am spus că i-l dau eu pe nimic, dacă intră cu mine în librărie, numai aşa, să stea acolo. A stat mult la îndoială, dar la urma urmelor a primit. De, tratatul lui Ribot!... Îl luasem cu mine numai fiindcă ştiam că lui cel puţin îi e frică. Îl priveam cum tremură, galben, netrebnic, şi mi-era milă de el. Aveam un gust teribil să mă las prins, numai ca să i-o fac dobitocului ăluia. Dar m-am răzgândit.

Tăcu. Vorbise repede, cu un accent de pasiune pe care îl avea rar. Se părea că efortul de a explica îl obosise prea tare. Se lăsă cuprins de imensa lui lene, pe care o urnise din loc câteva momente, şi rămase la fel ca înainte, indiferent, scorţos, greoi. La capătul Străzii Mari, spre bulevard, le ieşiră gălăgioşi înainte un grup de camarazi. Buţă se lumină deodată.

— Mă, am bani. Cine vrea o piesă, să se descalţe aici la marginea trotuarului şi să se încalţe la loc. De două ori, două piese. De patu ori, un pol.

Vorbea serios, şi băieţii o ştiau. Avea pasiunea de a-şi cheltui astfel banii. Îi întâlnea pe stradă şi le propunea cele mai năstruşnice afaceri. Era nebun — asta se vedea bine — dar avea o calitate: plătea imediat.

— Nu cer credit. Uite, ai un pol dacă mănânci două kilograme jumătate de plăcintă cu carne.

Sau:

— Zece lei pentru cine se urcă, duminecă, pe al treilea felinar din grădina publică.

Îi privea atunci cum execută treaba comandată, serios, fără să surâdă, fără să aprobe, aştepta să se termine şi pe urmă, ca un negustor care ştie pe ce îşi dă banii, scotea hârtiile din buzunare, le număra cu băgare de seamă şi plătea.

În seara aceea, operaţia cerută era mai complicată. Locul era întunecos şi era greu de înşirat şireturile acolo pe trotuar.

— Am dreptul să mă duc peste drum lângă felinar? întrebă unul.

— Nu. Aici. Dacă vă convine, dacă nu...

Oamenii se uitară întrebători unul la altul: păreau că măsoară greutatea lucrului şi calitatea preţului. Pe urmă, cu un surâs ce voia parcă să spună:

„Cu atât mai rău pentru tine, dacă eşti nebun, noi banii n-avem de ce să-i pierdem”, se aşezară pe trotuar unul lângă altul şi începură treaba.

Gelu privea amuzat. Amintirea Elisabetei se pierduse până la urmă: strada vulgară, îndrăzneaţă, băieţească îl recâştigase.

Buţă se apropie de el şi îi şopti:

— Şi ei cred că îşi bat joc de mine.

Făcu socotelile şi plăti. Le spuse cu jumătate gură bună seara, nu le întinse mâna şi îl luă pe Gelu.

—Hai!

Pe urmă, după câţiva paşi, se întoarse şi strigă:

—Nu l-aţi întâlnit pe Victor Ioanid?

—Ba da, răspunse cineva. E pe uliţă. L-am lăsat în curte la Marcela.

Buţă se uită la Gelu întrebător.

—Vrei?

—Mi-e totuna.

Porniră absenţi, negândindu-se la nimic. Departe, după colţ, începea să se vadă primul felinar. Câţiva soldaţi trecură pe lângă ei. Se auzea spart un cântec de caterincă.

CAPITOLUL VI

CATREN

Astfel, viaţa continuă obişnuită între aceleaşi deprinderi, între aceiaşi oameni. Fuga din primăvară a lui Victor Ioanid şi tot ce se legase de ea nu schimbase nimic din mersul lucrurilor. Adriana, Cecilia, Gelu, Victor nu o uitaseră: ştiau bine că ceva a rămas între ei patru, ceva care trebuie lămurit şi dus până la un sfârşit. Dar, neştiind cum să se apropie unul de altul, amânau întâlnirea sperată şi aşteptau ca timpul să descurce el greutăţile începutului.

Între timp continuau să trăiască aşa cum apucaseră. Băieţii cu pasiunile lor vechi: cărţile, afacerile tenebroase ale lui Buţă, plimbările săptămânale pe „uliţă”. Fetele cu misterele lor mărunte. Dacă între atâtea lucruri străine, încercau vreodată să-şi amintească ceea ce îi apropia pe toţi patru şi să lege pe această amintire prietenia lor încă nesigură, încercarea cădea. Îşi vorbeau greu, se înţelegeau mai greu. De aceea, pe stradă se ocoleau de departe şi schimbau doar saluturi speriate.

Noiembrie îi găsi obosiţi de aşteptare şi doritori de un fapt nou. Primiră vremea rea cu bucurie. Anotimpul îi întorcea în casă şi îi aduna iar ca altădată. Numai Victor era străin acolo, în jurul acelei mese de ceai din odaia Adrianei, unde se întâlneau acum uneori, spre seară. Ceilalți cunoşteau din anul trecut legile şi moravurile acestor întâlniri. Erau ceasuri indiferente, pe care le petrecea fiecare după voia lui, vorbind rar, schimbând uneori un semn de amiciție, dar rămânând singur, să citească, să scrie, să se uite pe fereastră, să răsfoiască un album.

La început, mai ales din cauza lui Victor, căruia îi lipsea experiența, întâlnirile acestea aveau un aer silit. Ceva din ezitările primei lor întâlniri din primăvară, în mansarda prefecturii, rămânea între ei şi îi ținea la oarecare depărtare. Pierduseră obişnuința acelor ceasuri calme. Li se păreau străine şi greoaie, aşa cum ți se par străine hainele de iarnă, când le îmbraci în prima zi de frig. Dar cu vremea te regăseşti în ele, deprinzi din nou gesturile instinctive cu care puneai mâna în buzunarele calde, îți încheiai nasturii, le purtai pe tine. Şi, cum e de-ajuns ca într-o asemenea haină să găseşti un lucru de nimic uitat acolo, contramarca unui bilet de teatru, plicul unei scrisori vechi, o monedă, o carte de vizită, pentru ca deodată acest lucru să-ți amintească viu tot timpul de care amintirea lui e legat şi să-ți readucă în minte împrejurările amănunțite ale unei clipe trecute, biletul de teatru amintindu-ți de rochia femeii iubite cu care ai fost la acel spectacol şi râsul ei alb, plicul vechi readucând întocmai o durere de altădată, pe care o încercaseşi atunci la aflarea unei veşti sau la simplul sunet al unui cuvânt aruncat întâmplător în frază, tot astfel era de-ajuns ca ei să găsească, la acele adunări intime de după-amiază, un mic detaliu din trecut, pentru ca fosta lor bună înțelegere să revie la fel. O scrumieră de sticlă cu o fotografie roşie

lipită pe fund şi cu o inscripție caligrafică *Suvenir din Slănic 1905*, un album de familie cu fotografii de domni mustăcioşi şi de cucoane opulente în imense rochii albe, un serviciu de ceai cu un desen chinezesc, gheişe, umbrele multicolore, fum de țigare, legendă începând pe ceainic şi terminându-se pe farfurioara ultimei ceşti — erau atâtea lucruri acolo, pe care le regăseau intacte şi care, dacă lui Victor, nou venit, nu-i spuneau nimic, celorlalți trei le dădea sentimentul de a continua o prietenie abia întreruptă.

Iarna anului trecut, cu zăpezile ei mari, cu gerurile ei crunte, cu serile calde din casă, cu tăcerile lungi din jurul mesei, peste care se ridica leneş aburul ceaiului, putea să reînceapă. Ei erau pregătiți să o aştepte.

Poate că, oricum, Victor n-ar fi întârziat să intre în această alianță sufletească, pe care o găsea gata făcută între Adriana, Cecilia, Gelu şi lucrurile din casa Dunea. Recunoştea o atmosferă specială acolo, pe care n-ar fi ştiut să o numească într-un fel sau altul, dar care simțea că există. Cum el nu era un om dificil, ar fi deprins repede şi fără sprijinul cuiva tonul exact al acelei prietenii. Totuşi, întâmplarea veni să aducă un ajutor necerut. Ajutorul avea forma unui caiet de muzică, pe care îl adusese domnul Dunea, tatăl Adrianei, de la Bucureşti. Fusese acolo în călătorie de afaceri şi, voind să-i facă fetei o surpriză, intrase la Feder şi ceruse un caiet de note, cum ar fi cerut o pereche de mănuşi.

— Aş vrea un caiet de note, pentru o fată de 16 ani!

Vânzătorul îi dăduse un album alb, atrăgându-i atenția d-lui Dunea că:

— Este tot ce poate fi mai nou.

Astfel, *Cântecele pentru blonda Agnes* (op. 6) de Cello Viorin ajunseră la D..., într-o după-masă de noiembrie când, în casa Adrianei, cei patru prieteni se pregăteau pentru o lungă partidă de tăcere în jurul sobei de teracotă.

Adriana deschise caietul cu neîncredere. Cello Viorin? Nu cunoştea. Citise parcă o dată într-o revistă din Bucureşti numele acesta curios, într-o cronică muzicală sau în programul unui simfonic, nu mai ţinea bine minte. Îşi aruncă ochii asupra primei pagini şi, neavând curajul să descifreze, lăsă caietul deoparte.

— Am să-l văd eu altă dată.

— De ce nu acum? Încearcă, propuse Gelu.

Adrianei îi era lene să refuze rugămintea, să dea explicaţii, să insiste şi se apropie de aceea de pian. Îşi plimba mânile într-o doară pe clape şi pe urmă prinse din mijlocul unei pagini, întâmplător deschise, o frază şi o duse până la capăt.

Nu era urât. O reluă. Câteva acorduri simple, o pauză, câteva arpegii. Un joc mic de sunete, o glumă, un nimic.

— Amuzant, spuse Adriana, întorcându-se spre ascultătorii ei; văzu cu bucurie că surpriza lor era la fel de mare ca a ei. Cecilia surâdea. Gelu părea mirat şi o ruga din ochi să continue.

Fata se hotărî să cânte serios şi cercetă câteva clipe caietul din scoarţă până în scoarţă. Pe alocuri, unde descoperea un fragment mai limpede, îl încerca provizoriu cu o singură mână, şi sunetele acestea, ciugulite de ici de colo, se urmăreau cu o uimitoare variaţie de ritm. Era parcă un joc de mici surprize şi ar fi fost cu neputinţă să prevezi modulaţia melodiei ce avea să urmeze.

Abia când această sumară trecere în revistă fu terminată şi când Adriana cântă în întregime şi în ordinea lor firească toate cântecele caietului, ea îşi dădu seama că se înşelase. Nu, nu era un joc de surprize. Nu era nici măcar o suită de mici melodii plăcute. Era ceva mai dificil şi mai complex, mai greu de înţeles şi poate mai puţin frumos decât i se păruse întâi. Toate acele mărunte bijuterii sonore, pe care le remarcase la prima vedere, nu erau în întregul bucăţii decât simple detalii, ce treceau aproape neobservate. Note marginale, ornamente secundare.

Accentul cădea pe o frază muzicală mai obscură, care revenea insistent, lipsită de frumuseţe, lipsită de melodie.

Era o decepţie şi îi venea greu să o mărturisească. Ea cânta ca să înţeleagă. Ori aceste *Cântece pentru blonda Agnes*, clare întâi, se complicau pe măsură ce le descifra şi se adunau să ascundă lucruri ce scăpau atenţiei ei.

— Voi pricepeţi ceva?

Nu, nici ei nu pricepeau nimic. Totuşi, în ciuda acestei prime încercări, care dăduse greş, *Cântecele pentru blonda Agnes* deveniră curând un semn în întrunirile lor. Mai târziu, iarna aceea, care avea să treacă repede şi să aducă schimbări în viaţa lor a tuturor patru, avea să fie evocată de una din acele melodii, atunci descifrate. Era de-ajuns să asculte o pagină, era de-ajuns să-şi amintească o frază, pentru ca, deodată, serile acelea de prietenie nesigură, de aşteptări confuze, să reapară într-o imagine veche. Poate numai din curiozitate sau pe urmă din simplă obişnuinţă, Adriana reluase în zilele următoare caietul lui Cello Viorin şi îl cântase prietenilor ei.

Îi plăcea? N-ar fi ştiut să spună. Simţea însă în acele acorduri obscure ceva care răspundea liniştii lor. Probabil că nu era muzică adevărată (cel puţin *mademoiselle* Aurore Vital o spunea răspicat şi cu toată indignarea unei bune profesoare), dar, cântându-le, Adriana avea impresia că trece pe lângă un mister nedezlegat, un mister ce se ascunde şi se refuză, dar care s-ar putea lumina odată, dintr-o parte.

Până atunci se juca cu el, şi degetele ei întârziau pe clape, aşteptând până la urmă dezlegarea.

Cântecele pentru blonda Agnes aveau parcă nehotărârea prieteniei lor. Erau şi între ei patru atâtea lucruri neexplicate! Ce îi aducea acolo pe ei, atât de deosebiţi unul de altul? De ce, întâlnindu-se, aveau impresia că se ascund, de ce, despărţindu-se, aveau senzaţia că se pierd?

Rămâneau ceasuri întregi la locurile lor, pe care nu le schimbau niciodată între ei, ca şi cum aşezarea lor în cameră ar fi avut un înţeles anumit. Aşteptau să vină seara, îşi urmăreau în obscuritate conturul trupurilor ce se stingea. La ceasurile patru, lumina scădea pe fereastră.

Ploaia cădea afară la fel, nici mai tare, nici mai încet de cum începuse, ploaie lungă şi indiferentă de toamnă.

Într-un colţ al odăii, umbra teracotei creştea caldă, opacă, vibrând de un zgomot surd ca al ghiocurilor.

O mişcare, un pas, o mână ce se ridica se auzeau distincte, cu o intensitate disproporţionată, ca într-o casă deşartă. Aveau în tăcerea aceea o plăcere neformulată, un fel de voluptate fizică, pe care o regăseau ori de câte ori, ziua pălind pe fereastră, lucrurile îşi alungeau umbrele pe covor.

De câte ori nu încercase Adriana să surprindă acest minut de emoţie, ca pe un intrus, şi să-l întrebe?

Dar farmecul era rupt la întâia întrebare şi se găseau toţi patru, unul înaintea altuia, străini şi puţin ruşinaţi, asemeni unor amanţi în faţa unui pat răvăşit, după o noapte de iubire.

Se despărţeau atunci repede, evitându-şi privirile.

Iar a doua zi, în acelaşi loc, la acelaşi ceas, aşteptau o mică minune, care venea şi trecea neschimbată.

Ar fi vrut s-o oprească, dar ea trecea pe alături, asemenea cântecelor blondei Agnes, când ultimul lor acord fusese cântat.

*

S-ar fi spus că un cerc despărţitor se strânge în jurul lor. Viaţa lor de totdeauna rămânea afară, departe. Şcoală, familie, cărţi, întâmplări, toată această mică vâltoare de fiecare zi nu ajungea până la ei decât scăzută, ca de partea cealaltă a unui zid. Nesimţit, legăturile lor cu lumea se desfăceau. Ceea ce se petrecea dincolo era indiferent. Totul trecea neaderent, fără urmă, ca un bob de mercur pe o sticlă lustruită. Sâmburele vieţii lor rămânea arzător acolo, între ei, la întâlnirile lor. Realitatea era asta. Restul se adâncea într-un somn nepăsător, ca iarna grea din oraş. Nu observase nimeni nimic. Numai Buţă, fără să priceapă ce se petrece anume, simţea că ceva se ridică între ei şi el. Se lovea berbeceşte de o piedecă ce-i sta în cale.

El, care ştia să-şi facă loc cu coatele şi să-şi introducă fiinţa lui grea ca un sac cu tărâţe oriunde, între rochii albe sau între mâni murdare, rămânea neputincios afară.

Izolarea prietenilor lui nu era vizibilă: porţile păreau deschise. Dar, dacă încerca să le treacă, pasul lui, obişnuit să izbească şi să calce, se împotmolea ca într-un fel de pâslă. Pentru întâia oară de când se ştia, Buţă simţi că sunt lucruri ce pot trece mai înalt decât mâinile lui.

Dădea târcoale acestui cerc nevăzut şi căuta inutil pe undeva o spărtură. Se vedea rămas singur, în iarnă, pe uliţi goale, cu buzunarele pline de cărţi, pe care nu mai avea cui să le dea, lăsat dincolo de un prag prea înalt pentru el.

Avea uneori dorinţa de a se opri lângă soba lor caldă, la masa lor de ceai, şi gândul ăsta trezea în firea lui lemnoasă un fel de vagă tristeţe. Nu era de-a dreptul o înduioşare. Îşi bătea joc de asta. Dar lenea lui mare se simţea bruscată acum, când trebuia să renunţe la prietenii şi obiceiuri vechi.

Era necăjit, simţind o rezistenţă pe care nu o putea defini. Ar fi încercat să lupte, dar cum să lupte împotriva unei păreri? Căută să se apropie iar de Gelu şi Victor, insistă, ademeni. Recurse la mijloace umilitoare: voi să le facă confidenţe asupra afacerilor lui, fu de o dărnicie exagerată, le aduse cărţi noi şi scumpe. În îndârjirea lui de a recâştiga o prietenie pierdută, nu înţelegea că excesul acesta poate fi supărător şi mijloacele lui venale, neeficace. Trecu la reproşuri. Avu o dezolare de amantă părăsită, făcu scene, ceru jurăminte. Prietenii lui îi răspundeau că nimic nu e schimbat, că totul se petrece ca mai înainte, că el se înşeală. Îi cerură dovezi: ce fapt îi arăta lui că lucrurile s-au schimbat? Buţă nu ştiu să răspundă, fiindcă, într-adevăr, nu vedea nimic precis, niciun cuvânt, niciun gest. Şi totuşi...

Venise de câteva ori în casă la Adriana. Fusese chemat acolo din politeţă şi primise. Îi găsea pe toţi patru acolo şi simţea că, intrând, el întrerupea ceva. Ar fi vrut să ştie ce, ar fi vrut să rămână neobservat într-un colţ, să bage de seamă şi să înţeleagă. Dar prezenţa lui era scârţâitoare. Băieţii se sileau să vorbească, fetele să cânte la pian, toată lumea să fie veselă şi nepăsătoare. Dar totul era fals. Buţă rămânea totuşi până seara târziu, bucuros să le strice ziua. Îi privea cum se despart atunci necăjiţi şi el le vorbea cu candoare despre o mie de lucruri indiferente. Descoperea în jocul acesta o nouă voluptate. Recăpăta sentimentul superiorităţii lui.

Dacă ar fi avut cui, ar fi spus ca altădată:

„Şi ei cred că îşi bat joc de mine!"

Se făcea că nu înţelege ostilitatea lor. Cu cât erau ei mai încruntaţi, cu atât era el mai afabil.

Dar în curând, ceilalţi se apărară brutal. De cum îl vedeau intrând pe uşă, Gelu şi Victor se ridicau, spuneau că sunt ocupaţi şi se pregăteau să plece. Astfel era şi el nevoit să se ducă odată cu ei, ştiind totuşi că îl vor lăsa singur pe stradă şi se vor întoarce în ascuns. Nu mai avea deci libertatea de a-i pândi.

Într-o zi, tocmai când era gata să plece, apropiindu-se de Adriana să-i spună ziua-bună, rămase deodată cu mâna suspendată în aer, căută cu o privire fixă împrejur, încercă parcă să facă un semn şi căzu jos pe podele. Fruntea plesni surd şi trupul se întinse fără încordare, dintr-o singură bucată, ca un butuc dărâmat. Îl ridicară înspăimântaţi şi îl culcară pe canapea. Adriana aduse apă şi colonie. Victor îi desfăcu gulerul tunicii şi îl scutură de umeri. Cecilia, palidă, îşi frângea mânile şi se plimba cu paşi mărunţi de la o fereastră la alta.

Numai Gelu rămase într-un colţ, încruntat, privind scena. Buţă îşi reveni cu greu. Vorbea împleticit, cu un efort vizibil, cu pauze mari, respirând greu. Îşi ceru iertare.

— E o boală veche. Mi s-a mai întâmplat acasă... acum vreo trei ani... doctorul zicea că-s anemic... nu dorm noaptea... citesc prea mult... vă rog să mă iertaţi... e ridicol... dacă aş fi ştiut...

Adriana îl implora să tacă. Nu e vina lui doar. Să stea liniştit, să bea o ceaşcă cu ceai cald, să se odihnească acolo cât o voi, şi mai târziu, seara, au să-l ducă băieţii acasă. El nu avu putere să-i mulţumească, dar îi surâse blând, recunoscător.

Buţă se însănătoşi repede şi după câteva zile fu refăcut. Era mai palid însă decât înainte şi uneori se vedea că umblă greu, puţin aplecat într-o parte, deşi el pretindea că nu mai are nimic. Ceva părea rupt în el. După vreo zece zile, într-o după-masă, tot în casa Adrianei Dunea, avu un acces asemănător, mai grav chiar. Căzu la fel, dezarticulat, plesnind aerul cu braţele lui grele, rupte parcă de trup. Era o cădere de bou înjunghiat, o cădere masivă, grea, înăbuşită.

Când îl ridicară, avea buzele albe şi ochii ficşi. Pe obrazul lui gros şi mare se săpa o expresie de durere, care îl făcea aproape frumos. Gelu ceru să-l conducă el singur acasă şi îi făcu semn lui Victor să-i lase împreună. Îl duse cu greu lângă el, îl rezemă de braţul lui, îl purtă prin zăpadă cu băgare de seamă. Când ajunseră, îl rezemă de poartă, îl întrebă dacă

mai are nevoie de ceva şi pe urmă, cu acelaşi glas, fără tranziţie, adăugă:

— Şi viitorul acces, potriveşte-l să nu mai fie în casa domnişoarei Dunea.

Buţă tresări. Un moment se întrebă dacă trebuie să înţeleagă, dacă trebuie să se indigneze. Dar înainte de a putea lua o hotărâre, Gelu adăugă, privindu-l drept în ochi, fără cruzime, camaradereşte.

— Renunţă, Buţă. Nu zic, experienţa e frumoasă şi aproape izbutită. Dacă n-ai fi făcut exces de simptome, ar fi fost chiar perfectă. Dar mi te pui în cale. Şi noi doi nu eram obişnuiţi să facem experienţe unul pe seama celuilalt.

Fu, în iarna aceea, ultima vizită a lui Buţă în casa Adrianei.

*

Rămâneau deci din nou singuri, liberi să continue jocul început. Nu pentru că ar fi vrut să se ascundă îl îndepărtaseră pe Buţă. Ceea ce făceau li se părea firesc. Ar fi primit noi tovarăşi în jocul lor, dacă ar fi ştiut să-i înveţe regulile sufleteşti. Dar Buţă n-ar fi ştiut niciodată să le deprindă. Simpla lui prezenţă, obtuză, opacă, noduroasă, oprea visul în loc. Îl lăsaseră de aceea dincolo de cerc.

Era, desigur, mai bine aşa. O mobilă deplasată, un obiect nou, un covor pus altfel decât de obicei îi supăra, îi întârzia, le oprea inutil atenţia. Lucrurile făceau parte din tovărăşia lor şi, găsindu-le totdeauna la fel, ei citeau în această neschimbare exterioară un semn de constanţă. Veneau de afară cu senzaţii vioaie de iarnă şi stradă: aflau în acea odaie culori şterse, o lumină scăzută, o căldură moale de alcov. Era acolo un calm fizic. Se lăsau în voia lui cu un sentiment precis de cufundare.

Zgomotele ulițelor înzăpezite din care veneau se pierdeau învătuite, ireale, așa cum gâlgâie apa în urechea înotătorului afund. Erau cele din urmă amintiri dintr-o lume care înceta în pragul odăii lor. Începea o legendă în care credeau și în care fiece detaliu își avea înțelesul lui.

Nimic nu venea să schimbe această nouă ordine de senzații.

Zilele treceau egale. Cea de azi îi găsea acolo unde cea de ieri îi lăsase. Foile calendarului cădeau una după alta. Minutarele ceasului se învârteau să măsoare un timp care nu era al lor. Ei rămâneau la fericirea lor fixă. Nu mai aveau nimic de aflat, nu mai era nimic să-i surprindă. Erau porniți pentru un timp ce nu mai trebuia să sfârșească.

Spre sfârșitul lui februarie, zăpezile începură să scadă. Un soare tânăr scăpa uneori prin pânza cenușie a cerului și lumina deodată orașul. Se auzea apa picurând pe streașini.

Într-o zi avură brusc senzația că jocul lor se sfârșește. Era în casă un aer de lenevie și oboseală, pe care nu-l cunoscuseră până atunci. Simțeau nevoia — și pentru simbol și pentru mișcare — să deschidă ferestrele.

Gelu observă lângă el, pe divan, în obscuritate, un trup pe care îl simțea cald de altă căldură decât aceea a odăii.

Pentru că era aproape, întinse mânile și îl strânse în brațe până întâlni o altă răsuflare. Atunci abia băgă de seamă că o ține în brațe pe Adriana.

O sărută.

CAPITOLUL VII

EVENIMENTE ÎN ORAȘ

Abia atunci, în primăvară, luară cunoștință de câteva lucruri ce se întâmplaseră în oraș, fără ca ei să le fi luat în seamă. Erau ca după o lungă absență, curioși să afle vești noi și amănunte. Câtă vreme ținuse izolarea lor, tot ce se petrecea li se părea străin și neinteresant. Acum reintrau în viața orașului.

Evenimentul mare, discutat pretutindeni, era nunta Elisabetei Donciu. Se mărita cu un om foarte bogat, stăpânul unei imense fabrici de prosoape. Era aproape un nume celebru. Cine nu cunoștea prosoapele moi, cu două dungi *orange* pe margini și cu marca (marcă depusă) brodată în colțul din dreapta: „Acesta este un prosop Iliescu-Bardă"? Cine nu văzuse la București, pe ferestrele tramvaielor, capul acela blond de femeie frumoasă, indicând din ochi inscripția de alături: „Vrei să fii frumoasă? Întrebuințează numai prosopul Iliescu-Bardă!" Și cine nu rămăsese puțin visător în fața acelui afiș, de culoare roșie-pală, evocatoare de alcovuri: „Doamnă, pentru toaleta dv. intimă, prosopul Iliescu-Bardă e o necesitate"?

Poate că în hotărârea Elisabetei, notorietatea acestui nume fusese un argument. Lumea vorbea despre o căsătorie silită: domnul Donciu își vânduse prost cerealele în toamnă, iar guvernarea partidului părea că se sfârșește. Prefectura nu era o situație stabilă. Gelu ar fi vrut să creadă în adevărul acestui zvon. I se părea imposibil ca vara lui să se mărite de bunăvoie cu primul venit. Încercă de câteva ori să-i spună Elisabetei un cuvânt de ironie, s-o întrebe despre logodnicul ei, să observe un gest ridicul sau o vorbă proastă. I se răspunse cu o tăcere îndârjită, al cărei sens era limpede: glumele s-au sfârșit. Elisabeta își iubea logodnicul. O spunea și o arăta. Îl săruta în public, când venea la D... Îi telefona zilnic și îi scria, când se întorcea pentru afaceri, la București. Îi lăuda automobilul, îi expunea cravatele, îi mângâia freza. Îl asculta cu afecțiune, cu interes, îi repeta cuvintele de spirit, îi cita preceptele.

— Jean a spus...

Și Jean, măgulit, dar sobru, o bătea pe spate cu un gest de proprietar. Gelu renunță. Ar fi suferit altădată, dar gândurile îi erau acum altundeva. Îi fu doar necaz. Își rări vizitele în casa Donciu. O ocoli pe Elisabeta, îl ignoră pe logodnicul ei. Unei cucoane, care îi ceruse vești despre verișoara lui, el îi răspunse:

— Domnișoara Donciu? Se mărită cu un afiș.

Vorba avu succes și circulă câteva zile prin oraș. Un binevoitor o comunicase poate în casa prefectului, căci relațiile lui Gelu cu familia Donciu încetară brusc.

*

Al doilea eveniment al târgului, mai puțin personal, dar la fel de cunoscut, era brusca glorie a lui Cello Viorin. Adriana auzi cu surprindere în casele colegelor ei *Cântecele pentru blonda Agnes*. Toată lumea bună le fredona. Toate fetele triste le cântau. Se spunea la Institut că joia după-masă, când Soeur Denise o primea pe Lucreția Ginulescu, amândouă cântau, la patru mâni, *Cântecele*. Călugărița directoare le-ar fi găsit odată plângând și le-ar fi certat aspru.

Pe Strada Mare, la fotograf, în timp ce într-una din vitrine era expus ultimul portret al Elisabetei Donciu cu logodnicul ei, în cealaltă vitrină se putea vedea portretul unui domn brun și, pe o bandă albă, o inscripție: „concetățeanul nostru, compozitorul Cello Viorin”.

Într-adevăr, se descoperise că tânărul muzician locuise pe vremuri la D... Întâmplarea era puțin penibilă pentru orgoliul orașului, căci Cello Viorin fusese obligat să plece de acolo în împrejurări pe care nu le uitase probabil. E drept că pe vremea aceea nu se chema decât Tache Poporeață și nu era decât funcționar la prefectura județului. Funcționar prost se vede, fiindcă, obsedat de muzica pe care o scria singur, neștiut în mansarda lui, i se întâmpla uneori să încurce registrele prefectului. Fusese totuși suportat acolo din obișnuință. Într-o bună zi, partidul domnului Donciu ajunse pentru prima oară la guvern, pentru exact trei săptămâni. Prefect, domnul Donciu avu, în această întâie trecere a sa prin fruntea județului, destul timp ca să facă o reformă serioasă: copistul Tache Poporeață fu concediat. Dar, desigur, n-ar fi fost dacă s-ar fi bănuit că acest funcționar zăpăcit și cu nume ridicul va fi cândva compozitorul Cello Viorin. Orașul D... își plătea acum ingratitudinea.

Gloria muzicianului era fervent servită. Nu toată lumea înțelegea farmecul curios și puțin complicat al acelor melodii, dar nu era om să nu înțeleagă și să nu compătimească cu povestea tristă a autorului lor.

— Băiatul ăla slab cu ghetele scâlciate și coatele peticite? Care trecea în fiecare dimineață peste drum de noi, într-un pardesiu negru? Care a căzut odată, în centru, de-a râs toată lumea!?

Da, băiatul ăla. Amănuntele acestea emoționau. Gloria lui Viorin era datorită lor. Dacă, ascultându-i cântecele, vreun domn serios sau vreo doamnă grasă se simțeau înduioșați, era nu din cauza melodiei lor, cât din cauza acestor amintiri mărunte. Adriana era iritată de această glorie publică. Se obișnuise cu gândul că melodiile lui Viorin îi aparțineau. Acum însă, când tot orașul spărgea seara în grădină alune, în ritmul lor, ea avea impresia că, odată cu muzica aceea, se degradează și amintirile ei.

Era la D... un singur om care nu suferea gloria lui Viorin. Buță. El, de obicei calm și răbdător, se înfuria când îi auzea numele.

— Ce caraghios, spunea el cui voia să-l asculte. Cello Viorin! Eu la muzică nu mă pricep, dar știu să miros oamenii după nume. Dobitocul ăsta a avut norocul rar să se cheme Tache Poporeață. Gândește-te la curajul de a purta asemenea nume, de a iscăli cu el un cântec de dragoste, de a-l pune pe buzele fetelor, de a-l tipări cu litere mari pe afișe. Tache Poporeață! Ar fi avut humor. Cello Viorin e sinistru! Nume de contrabas, nu de om. Uite, eu nu sunt ambițios. Dar, dacă aș vrea să fac ceva de soi în lumea asta, ar fi numai pentru plăcerea de a-mi striga numele în auzul tuturora: Buță! O fi el urât, dar e bărbătesc. Nu plânge nicio fată pe umărul unui bărbat pe care îl cheamă Buță.

Dar nu sta nimeni să-l asculte. Era o calomnie sau o glumă. Uneori pe stradă, după-masă, când soarele bătea tare și curțile erau deșarte, se auzeau dintr-o casă sau din alta, pe o fereastră deschisă, câteva note de pian, clape atinse întâmplător de o mână leneșe, o gamă, un acord și pe urmă, de la sine, cântecul cunoscut al blondei Agnes se înfiripa și acordurile lui curioase răsunau afară, pe stradă, unde nu era nimeni să le asculte.

Spre vară, fu vorba în oraș de o invitație, care să-i fie făcută oficial compozitorului. Prilejul era bun. De vreme ce Elisabeta Donciu se mărita, audiția muzicală a elevelor domnișoarei Vital nu mai putea să aibă loc, ca anul trecut, în casele prefectului. Lumea bună era îngrijorată, dar soluția fu găsită repede. Dacă s-ar crea o asociație muzicală a comunei? Doamna Rozalia Donciu sugeră ideea și primi prezidenția de onoare.

Astfel, „Societatea «Melodia», pentru propășirea gustului muzical” luă ființă într-o zi de mai. Concertul de inaugurare trebuia să aibă loc spre sfârșitul lunii în sala cinematografului.

Invitat, Cello Viorin primi cu plăcere, fără să amintească măcar pe departe de vechile lui necazuri.

Fu o seară frumoasă. Sala, plină până la ultimul loc, vuia de așteptare și voie bună. Se admirau rochii noi, se schimbau saluturi afabile de la o loje la alta, se discuta prin semne între loji și parter. Când luminile se stinseră, nu se auzea decât o singură răsuflare: ca un singur om, orașul își aștepta eroul. Scena rămase deșartă câteva clipe, și această întârziere încorda atenția publicului. Când, în sfârșit, Cello Viorin intră în scenă, o salvă de aplauze îl întâmpină.

Omul rămase ezitând, aproape de culise şi avu un surâs timid, puţin jenat. Se apropie de pian cu un gest ce îi contracta umerii, de parcă ar fi mers lipit de-a lungul unui zid. Era un tânăr cuminte, fără niciun semn exterior care să-i indice calitatea de artist. Ar fi fost chiar frumos, dacă o grimasă ce se plimba între umerii obrajilor, nehotărâtă dacă trebuie să fie zâmbet sau încruntare, nu i-ar fi schimbat trăsăturile. Era vădit că se simte prost. Cântă, nemulţumit de cum cânta, şi toată lumea găsi că a fost admirabil. Prefectul, cel puţin, i-o spuse tare şi în auzul tuturor, în antract.

În a doua parte a programului, Adriana Dunea, aleasă între toate elevele ei de *m-elle* Vital, cântă la pian *Cântecele pentru blonda Agnes*. Cello Viorin, chemat la rampă de strigătele publicului, îi mulţumi Adrianei şi îi sărută mâna pe scenă.

Sala aceea adâncă, în care nu izbutea să recunoască nicio figură cunoscută, strigătele care veneau de acolo, copleşitoare, luminile rampei, rochia ei albă, culisele din jur, pe unde se vedeau umblând diverşi oameni ocupaţi, pianul negru de care se răzimase şi domnul din faţă, aplecat o clipă asupra mâinii ei, — Adriana nu avea să uite nimic din această vâltoare de imagini, care se ridicau de pretutindeni, ameţitoare.

CAPITOLUL VIII

ÎNTRE VII

Viia vie face aproape de D... un ocol neprevăzut. Firesc, această apă sprintenă, care coboară dinspre izvoare drept, ca pe o largă scară perpendiculară, ar fi trebuit să-şi urmeze drumul spre Dunăre şi să-l temine în mai puţin de douăzeci de kilometri. Nu era nimic aici să-i fi stat în cale. Totuşi, drept la această răscruce, de unde încep întâile uliţi mărginaşe ale oraşului, apa se domoleşte deodată, albia i se lărgeşte, malurile devin joase. Cursul Viiei face un cot şi pe urmă se opreşte ezitând: aici se desface, cu o lene vizibilă, un braţ de apă ce se târăşte departe între sălcii. Viia moartă. Braţul se adânceşte pe un drum chinuit şi, ca să reîntâlnească albia principală a râului, descrie un arc de câţiva kilometri, închizând astfel la mijloc o mare insulă cu arbori şi plante de apă.

Mai demult, înaintea războiului, primăria voise să transforme pădurea dintre Vii într-un parc public. Se începuseră lucrările, se tăiase o alee principală, ce despărţea pădurea în două, şi o mare alee circulară, ce desemna conturul insulei. Lucrările fuseseră însă întrerupte de război şi, mai târziu, proiectul uitat. Prima oară când Gelu o duse pe Adriana spre Vii fusese mai demult, într-o zi de martie. Fetei nu-i plăcuse locul. Bătea un vânt rece dinspre pădure şi ramurile goale din jur se loveau cu un sunet rece, lemnos. De pe podul înalt ce ducea spre insulă, priveliştea fusese tristă. Era numai apă împrejur, o apă cenuşie şi repede, ce ducea cu ea ierburi, rădăcini şi bucăţi de gheaţă, le învârtea în ochiuri rare şi le izbea pe urmă de mal, la cotitură. Adriana căutase atunci neliniştită spre oraş, ca şi cum ar fi vrut să se asigure de apropierea lui ocrotitoare. Era acolo, înalt, cu străzile cunoscute, cu oamenii ştiuţi, cu turlele albe ale bisericii.

Gelu îi spuse că nicăieri nu se simte mai liber decât acolo, spre apă, între Vii.

— Nu simţi? Miroase a coaje de copac.

Venise acolo de când era mic, vâslise, aruncase undiţa în apele stătătoare ale Viei moarte, înotase. Îi plăcea vântul acela rece de martie, care îi lovea obrajii şi îi dilata nările, îi plăcea malul stâng, aşa cum era, gol, fără copaci, fără frumuseţe.

Adriana se silea să-l asculte cu atenţie, dar aprobarea ei era tocmai de aceea prea directă, şi Gelu, înţelegând că lucrurile acestea îi sunt ei indiferente, schimbă vorba şi nu-i aminti de plimbările spre Vii.

Dar, mai târziu, în vară, reveniră, la început din întâmplare, pe urmă câştigaţi cu totul de liniştea locului şi de frumuseţea lui puţin sălbatecă.

Era anume într-o seară de iulie. Ieşeau de la cinematograf, unde fuseseră cu Cecilia Coteanu şi Victor Ioanid. (Rudenia dintre Cecilia şi Gelu îndreptăţea în ochii lumii ieşirile acestea târzii, în grup). Era o noapte caldă, greoaie. La ceasurile 11 părea a nu fi încă bine întunerec. Cerul era aburit de

cald ce era. Numai stelele aveau o strălucire intensă, aproape nereală în atmosfera aceea leneşă, apăsătoare. Se opriră toţi patru la un colţ, nehotărâţi. Se gândea fiecare la odaia înăbuşitoare unde trebuia să se întoarcă, la patul prea cald, la fereastra deschisă prin care nu venea decât o adiere fierbinte de pavaj încins. Dinspre grădină se auzea un marş de muzică militară.

— Dacă am merge spre Vii?

Propunerea era întâmplătoare, neconvinsă. Fetele o primiră cu entuziasm. Era oricum un lucru de făcut, un ceas de pierdut înaintea întoarcerii acasă. O luară pe străzi lăturalnice. Erau toate goale şi felinarele rare luminau din când în când un zid alb, o curte deşartă.

Adriana şi Gelu mergeau înainte, vorbindu-şi rar, ascultând doar bătaia tocurilor pe asfalt, sunet ce părea la acea oră, în marea tăcere din jur, curios. Din urmă se auzeau paşii Ceciliei şi ai lui Victor, într-o cadenţă rară de gamă cromatică. Din când în când, zgomotul acesta se oprea, urma o pauză lungă şi pe urmă reîncepea la fel. Adriana bănui ce poate însemna o asemenea pauză şi la cea mai apropiată oprire întoarse discret capul: drept sub bătaia unui felinar, Cecilia şi Victor se sărutau lung, fără precauţii.

„Aşadar şi ei", gândi Adriana. Îi spuse lui Gelu şi râseră împreună. Cecilia şi Victor, văzându-se descoperiţi, grăbiră pasul şi, ajungându-i din urmă, îi priviră jenaţi. Pe urmă, înţelegând, făcură haz toţi patru.

— Ei da..., spuse Cecilia, ei da... şi nu ştiu cum să mai continue.

Aproape de Vii noaptea era mai neagră şi mai calmă. Casele se răreau, locul se lărgea spre vale. Nu venea de acolo nici măcar foşnetul obişnuit al trestiei. Doar uneori, de aproape, se auzea gâlgâitul apei la ochiuri. Rămaseră pe malul stâng, tăcuţi, până ce ochii li se obişnuiră cu întunerecul. Începeau să distingă dincolo, peste apă, umbrele mai negre ale pădurii. Un copac ieşit afară din rând, rătăcit la un colţ al insulei, se vedea acum bine, cu ramurile deschise lungi spre apă şi trunchiul frânt de la jumătate. Era o nemişcare deplină. Când trecură podul spre insulă, tăcerea li se păru de acolo vastă, înfiorată.

În pădure, deşi mai neagră, noaptea era mai puţin densă. Plutea ceva înviorător acolo sub copaci. Poate aroma vegetală a locului. Poate numai apropierea apei, ascunsă în umbră, dincolo de arbori, dar pe care o ghiceau după bătăile ei rare în mal.

Uneori, cineva călca peste o ramură uscată, ce trosnea, şi Cecilia, sperioasă, ţipa, neştiind ce se întâmplase. Ţipătul ei răsuna liber ca o chemare de pisică sălbatică.

— Ce e? Ce e?

Nimic. Nu era nimic. Era numai noaptea adâncă din jur, era somnul copacilor, era pulsul surd al apei, era liniştea lor.

Adriana îi luă braţul lui Gelu. El o opri în loc, îi lăsă pe Cecilia şi pe Victor să se depărteze şi pe urmă, brusc, întoarse capul spre ea să o sărute, dar cum ea nu prinsese de veste şi nu avusese când să se îndrepte spre el, buzele lui îi atinseră în grabă umărul obrazului şi, alunecând, se puseră calde pe lobul urechii ca pe o altă gură. Adriana îşi înăbuşi un strigăt. Era un fior scurt, o linie de frig ce îi trecu pe spate, îi îndoi genunchii, îi opri respiraţia. Se atârnă tremurătoare de gâtul lui Gelu şi, pentru că îi era ruşine să-l muşte, îl sărută cu deznădejde.

*

O întâmplare neaşteptată adăugă plimbărilor între Vii un farmec nou. Domnul Donciu pleca în străinătate cu nevasta, ca să-şi întâlnească, undeva în Germania, fiica şi ginerele, duşi mai de mult în voiaj de nuntă. Automobilul prefecturii rămânea liber. Cineva, un binevoitor, îl convinse pe prefect că un automobil neîntrebuinţat se strică.

— Sigur, ca viorile şi ca gramofoanele. Nu ştii d-ta că o vioară, de ce cânţi pe ea mai mult, de aia se face mai bună?

Prefectul nu ştia, dar află atunci. Căută deci un om de încredere şi tocmai când era mai necăjit, neştiind cui ar putea să-i încredinţeze pe vară maşina, Gelu se oferi dezinteresat.

— Uite, am să-mi fac eu timp şi am să ies din când în când cu şofeurul.

Domnul Donciu îi fu recunoscător.

„Cine spunea că Gelu a vorbit-o de rău pe Elisabeta? reflectă el. E un băiat foarte de treabă."

Gelu îşi îndeplini cinstit promisiunea şi chiar mai mult decât cinstit, căci scotea automobilul în fiecare seară şi îl punea la dispoziţia prietenilor lui.

Se întâlneau toţi patru la Cecilia. De acolo venea să-i ia şoferul. Se aşezau în maşină, cuviincios, „fete cu fete şi băieţi cu băieţi", sub privirea vigilentă a tuturor vecinilor din stradă, ieşiţi afară în faţa caselor, la răcoare. Era, până ce se depărtau spre mahalale, un lung defileu de observatori. Pe la porţi ieşeau, ca din întâmplare, domni în cămăşi ţărăneşti de noapte, trase peste pantaloni, copii care alergau după automobil, mame care își strigau înspăimântate odraslele pornite în luptă cu monstrul. Uneori, un câine îi lătra lung și dintr-o curte îi răspundea un gramofon cu pâlnie. Pe urmă, orașul se liniștea, zgomotele se pierdeau departe, luminile se răreau în urmă și sclipeau mișcătoare ca de la o fereastră de tren. Brusc, ca și cum botul mașinii ar fi deschis-o, valea Viilor se deschidea în față. Se opreau acolo puțin, ca să-și schimbe locurile.

Adriana trecea lângă Gelu. Mică, Cecilia intra întreagă în brațele lui Victor, de unde nu-și mai arăta, decât când automobilul o zguduia la cotituri, zulufii ei blonzi.

Tăceau. Urechea li se umplea deodată de acea mare liniște vegetală. Mirosea a larg. Automobilul urca întâi pe țărmul stâng în sus, de-a lungul apei, și despărțea astfel priveliștea în două: de o parte casele depărtate ale orașului, de alta umbrele pădurii. Pe urmă se întorceau până la pod, îl urcau cu băgare de seamă și intrau în insulă. Plimbarea acolo era monotonă și fără surprize.

Făceau înconjurul insulei pe o alee circulară, ce le era cunoscută în cele mai mici detalii: înclinarea unui pom, desenul unei crengi de salcie, un luminiș, un ocol. Puteau să urmărească cu ochii închiși drumul automobilului și Adriana se distra uneori să-l ghicească. Își lăsa capul pe pernele capotei și privea spre cer, urmărind după așezarea stelelor mersul plimbării. Știa astfel dacă se afla la un colț sau altul al insulei. Era un spectacol odihnitor această lungă trecere printre arbori negri.

Silueta lor se desena în întunerec cu o precizie de decor și, dacă n-ar fi fost bătaia vântului pe obraji,

dacă n-ar fi fost ticăitul regulat al motorului răspândit pe toată valea, ceasurile dintre Vii ar fi fost nereale. Niciun om, nicio vietate. Doar, departe, luminile orașului scăpând uneori printre ramuri.

Niciunul din ei n-ar fi știut să spună ce anume le plăcea în aceste plimbări monotone. Poate chiar monotonia lor. Serile erau sus, în oraș, apăsătoare, prăfuite, pline de zgomote, câini care lătrau, gramofoane, lăutari. Aici însă, între Vii, noaptea era intactă, misterul ei vegetal era întreg.

Opreau mașina în mijlocul pădurii și coborau să facă pe jos câțiva pași. Când zgomotul motorului înceta, liniștea locului devenea imensă și, ascultând-o, Adriana își spunea că ascultă însuși somnul pământului. Se rezema toată de un copac, lăsându-și trupul să cadă ca o tulpină prea grea. Simțea că acolo, în locul acela, cu rochia ei albă desfășurată în vânt, cu capul înclinat pe umăr, cu mânile subțiri mângâind coaja aspră a copacului, ea intra în mărimea nopții, ca un mic detaliu, ca o mică podoabă.

La picioarele ei, întins în iarbă, Gelu se juca cu pantofii ei, îi săruta genunchii, își plimba obrajii de-a lungul ciorapului ei alunecos de mătase. Îi plăcea să-l știe pe Gelu alături de ea și ar fi rămas așa ceasuri lungi cu el, în noapte. Dar curând se auzea apropiindu-se râsul sprinten al Ceciliei, care dispăruse după arbori cu Victor: era semnalul de plecare.

Își reluau locurile în automobil și zgomotul repezit al motorului răsuna iar până departe, la fel. Defilarea pomilor negri reîncepea. Lângă ea, în obscuritate, Adriana asculta respirația Ceciliei, gâfâită, întreruptă de lungi oftaturi și de rare mișcări. Când se întorcea în brațele lui Victor, se auzea foșnetul rochiei, și foșnetul acesta de mătase, alunecând pe piele, o enerva pe Adriana,

Uneori, când mașina se smucea din drum, Cecilia scotea un țipăt scurt, alarmată de zguduirea aceasta, care, dând de o parte pardesiul ce o învelea, putea să descopere situații riscante. Întâi, Adriana fu necăjită de libertățile prietenei ei, dar, privind-o, era mirată de ochii ei nevinovați, de aerul copilăros și sincer pe care îl păstra totdeauna. Când cobora din automobil, Cecilia își aranja liniștită rochia, cu gesturi mărunte, și bătea băiețește din picioare ca să și le dezmorțească, cu simplicitatea infinită cu care Adriana văzuse că găinile tinere, în curte, băteau scurt din aripi pe urma cocoșului ce le călcase. Era un gest întâmplător, neatent. Pe urmă râdea.

Adriana se mira numai cum, din gravitatea acelor ore calme, cineva putea să aleagă asemenea plăceri echivoce și să fie mulțumit cu ele. Ea se simțea copleșită, supusă. Se rezema de Gelu, care o îmbrățișa. Locul prea strâmt îi obliga să stea apropiați unul de altul. Îi ghicea prin tunică bustul de băiat și se gândea la al ei, alb, rotund, leneș.

Era poate numai greutatea acelor seri de vară, sau singurătatea locului, sau aroma ierburilor ude, dar Adriana avea senzația că brațele îi cad obosite din umeri, că trupul i se desface din încheieturi, că, torturată, carnea așteaptă dogorită de doruri, îndurerată de așteptări. Atunci, cunoscând parcă deznădejdea acelui trup, Gelu îi săruta buzele arse, îi mângâia obrajii, își plimba gura pe gâtul ei alb și cobora jos, pe linia oblică a sânilor.

Târziu, când se întorceau spre casă, Adriana cobora amețită. Pașii îi erau nesiguri, ochii aveau o strălucire ostenită, ce se stingea greu. Nu avea curajul de a se întoarce acasă. I se părea că patul acela mare, în care se regăsea seară cu seară, singură și fierbinte, o îmbolnăvea.

Umbla de aceea pe jos o parte din drum. Răspundea vag întrebărilor, întorcea neconvinsă sărutările. Uneori se oprea din mers, își ridica un colț de păr ce-i căzuse pe frunte, întârzia gestul și surâdea fără curaj, inutil.

La culcare, goală în fața oglinzii, plângea văzându-se frumoasă.

PARTEA TREIA

CAPITOLUL I

PAUL ŞI LUCREŢIA

În toamnă, la Institut, galbena Lucreţia Ginulescu nu răspunse la apel. Se logodea.

Era întâia care pleca dintre ele, şi fetele fură întristate de această primă despărţire. De ce întâmplarea o alegea din acea clasă de fete sănătoase, tocmai pe ea, fetiţa palidă şi tăcută, cu trupul drept ca o scândură şi cu ochii vineţi, neînfioraţi de nicio chemare? Era o glumă tristă.

Nici Margareta, care nu se sfia să le spună lucrurilor pe nume şi care odată, mai demult, strigase în clasă, în gura mare, că salcâmii n-au înflorit niciodată pentru Lucreţia şi n-au să înflorească vreodată, nici ea nu cuteză să râdă.

Lucreţia se logodea cu Paul Mlădoianu, vărul Adrianei Dunea. Se cunoscuseră vag, de demult. Paul o văzuse în urmă cu doi ani la D..., într-o seară de sâmbătă, în centru. I-o arătase Adriana şi o uitase. Pe urmă, o întâlnise într-o vacanţă de Crăciun la Bucureşti, în casa unor prieteni. Lucreţia cântase la pian o nocturnă de Chopin, singura pe care o cunoştea, şi Paul aplaudase, exclamând întocmai:

— Ce bucată imortală!

Gazda, o doamnă afabilă, cugetă că din această comună pasiune pentru muzică s-ar putea naşte o căsnicie. Averile tinerilor se potriveau. Lucreţia avea zestre mare, Paul era un tânăr de viitor. Se vorbi mult timp în familie despre aceasta şi lucrurile se tărăgănau, tocmai pentru că erau prea uşor de făcut şi pentru că nimeni nu se împotrivea.

Pe urmă, hotărârea fu luată deodată, într-o bună zi. Paul tot trebuia să se însoare mai curând sau mai târziu. Lucreţia tot trebuia să se mărite.

Fata fu chemată telegrafic din Bucovina, unde îşi petrecea cu Soeur Denise, ca în anii trecuţi, sfârşitul vacanţei, la o mănăstire de maici. Răspunsul întârzie câteva zile. Nu se ştia bine ce se întâmpla acolo, de vreme ce nu venea nicio veste. Se spunea că Soeur Denise ar fi căzut bolnavă la pat, că Lucreţia ar fi plâns, că superioara mănăstirii n-ar fi lăsat-o să plece. Legende desigur, căci după două săptămâni, tatăl ei, care se dusese după ea, veni cu Lucreţia, puţin mai palidă decât înainte poate, dar gata să-şi iubească logodnicul şi să-şi vadă de trusou.

Soeur Denise însă nu se mai întoarse. Fetelor necăjite, călugăriţa directoare le spuse că frumoasa lor soră a rămas acolo, la mănăstirea din munţi, să îndeplinească o misiune creştinească şi că se va întoarce, într-o zi, mai târziu, spre iarnă, dacă o vrea Dumnezeu...

*

Adriana fu surprinsă de întâmplare. I se păreau oricum ciudate ocolurile acestei vieţi, care făcea din primul ei iubit logodnicul unei camarade şi din cea mai înverşunată rivală o verişoară. Cine ar fi spus, cu doi ani înainte, în seara aceea de vară, când în centru fusese fericită lângă brunul ei văr şi când recunoscuse în lume, la o masă depărtată, ochii vineți ai Lucreției, cine ar fi spus că vremea va schimba lucrurile astfel?

Nu era tristă. Paul încetase de foarte mult să-i mai placă. Râdea gândindu-se la eleganța lui de manechin, cu guler colțat și cravată lungă, roșie, cu ghete albe și baston, cu părul lucind de cosmetic și cu ochii închiși pe jumătate, când voia să fie distins. Nu-l regreta deci. Dar rămânea puțin gânditoare în fața acestor schimbări neașteptate.

Uneori se vorbea în familie, cu indiferență, în trecere, despre o fată sau alta din oraș: „S-a măritat". Vorba era aruncată ca atâtea altele, dar de la locul ei, Adriana o prindea ca pe o cheie de mister, o păstra în gândurile ei, o desfășura într-o serie de imagini, ce o tulburau. „S-a măritat" nu-i evoca festivități de nuntă, voiajuri, trusouri. Căsătoria nu era pentru ea, ca pentru toată lumea, o instituție, ci o taină. O taină care, în cazul special al Lucreției și al lui Paul, devenea cu atât mai tulburătoare, cu cât amândoi îi erau cunoscuți. Își amintea trupul subțire al Lucreției, așa cum îl văzuse odată la baie, ud, cu apa curgându-i șiroaie pe umeri, pe spate, de-a lungul coapselor trase. Nu știa de ce, dar între brațele păroase ale lui Paul nu și-o putea închipui decât ca atunci, udă, lunecătoare, gata să-i scape între degete. Imaginea aceasta o înfiora. Se gândea cu o emoție confuză că întâmplarea ar fi putut să o aleagă pe ea, că dezlegarea ei trupească ar fi fost apropiată, că visurile ei torturate din fiecare noapte ar fi luat acolo sfârșit.

Ochii îi ardeau mari și pleoapele stăteau să cadă.

— De ce îți sclipesc ochii, Adriana?

— Pentru că te iubesc, iubitule.

Adriana își crea adevărurile pe măsură ce le rostea. Îi spusese lui Gelu că îl iubește și poate că, înainte de a-i răspunde, gândurile ei erau în altă parte și sufletul ei indiferent, dar în acel moment îl iubi. Își îndreptă spre el privirea și îl găsi în fața ei, surâzător. Îi fu recunoscătoare pentru dragostea lui evidentă, pentru bucuria ce i se citea în obraz, pentru încrederea ce o păstra în ea. Îl sărută și fu fericită. O măgulea oricum gândul că cineva trăiește pentru ea și că o viață străină se îndreaptă după a ei.

— Am început să citesc timpul după tine, îi spuse el într-o zi, când intrase pentru câteva minute să-i spună ziua-bună și o găsise într-o rochie cu mâneci lungi. Uite, abia acuma văd că a venit toamna, și doar erau pe stradă destule frunze căzute, ca să mi-o arate. N-am să-ți mai sărut brațele până târziu, în primăvară. E trist, nu?

Râse totuși și îi spuse că rochia aceea de lână îi plăcea. Era scurtă și genunchii se vedeau rotunzi în mers. Avea o culoare *gris* ștearsă, care îi dădea stofei, din apropiere, o nuanță caldă, dogoritoare.

Începea iarna, timpul lor,

Adriana fu consolată. Reluă obiceiuri vechi, care îi erau plăcute. Acele după-amiezi de iarnă, întrunirile lor știute, râsul scurt al Ceciliei, aroma ceștilor cu ceai, intrările rare ale lui Buță, care poposea cinci minute din hoinăreala lui eternă, spunea un cuvânt misterios și pleca, toate aceste lucruri mărunte o preocupau destul. Erau bucurii certe, pe care nimeni nu le amenința, bucurii casnice, fără patetism, fără crize. Poate că era mai bine așa. Nu se vorbea în oraș, pe ascuns, că logodna Lucreției avea să aibă urmări triste, că lucrurile erau din capul locului încurcate, că tânăra pereche are să fie nenorocită...? Ea cel puțin, Adriana, nu avea decât regrete nesigure. Încolo, totul era simplu și așezat. Se lăsa în brațele lui Gelu mulțumită, răspundea sărutărilor lui cu plăcere.

Cumpărase pentru patefon *Cântecele pentru blonda Agnes*, care tocmai apăruseră în patru plăci la o editură străină, și le ascultau des împreună. Era curios cum, cântate de Viorin, cântecele își schimbau complet înțelesul. Nu mai aveau nimic din tulburarea pe care ei o simțiseră mai demult, pe vremea când Adriana le descifra întâia oară. În plăcile lui Viorin, melodia era mai sigură și ascultătorul o reținea ușor. Adriana dimpotrivă, îi adăuga nuanțe mici, potolea sunetele, acoperea cântecul. Reieșea ceva foarte diferit, probabil, de intențiile compozitorului, dar era singura versiune pe care ei doi o recunoșteau. Era a lor.

— Nici nu știu dacă muzica asta îmi place, îi spunea Gelu într-o zi, după ce ascultaseră ultima placă. Mi-ar fi greu să spun dacă o cred frumoasă. A devenit cu vremea un simplu semn de dragoste. Te iubesc pe tine și o iubesc deci, așa cum îți iubesc rochiile sau brățara, sau odaia.

Ea tăcea, neștiind să vorbească, și răspundea pe urmă cu un sărut, cu o încruntare, cu un gest alintat...

*

Într-o zi de decembrie, cum se oprise în fața unei librării, lui Gelu i se păru că o recunoaște, oglindindu-se în geamul jumătate înghețat al vitrinei, pe Adriana, trecând tocmai strada, spre celălalt trotuar. Se întoarse surprins și văzu că într-adevăr era

ea. O recunoscu după mantou, căci fata își ascundea obrazul, voind parcă să-l evite.

Trecu repede de partea cealaltă și o ajunse din urmă.

— De ce fugi, Adriana? S-ar spune că mă ocolești.

— Într-adevăr. Te ocoleam.

Râse. Avea mâinile încărcate cu diverse pachete și Gelu trebui să-i ia câteva, pentru ca să-i poată strânge stânga, pe care ea i-o întindea grăbită.

— Uite, spuse ea încurcată, era vorba de un secret. Un complot. Nu insista, fiindcă n-am să-ți spun.

— Totuși..., încercă Gelu să insiste.

— Nu vi se pare că sunteți prea indiscret, domnule? întrerupse fata, ingenuă.

Și pe urmă, cu glasul ei firesc:

— Fii cuminte. Am să-ți explic mai târziu. Deocamdată am o întâlnire, și încă una misterioasă.

— Cu cine? nu se putu el opri să întrebe, dar răspunsul deveni inutil, căci, în aceeași clipă, Cecilia le ieșea drept înainte. Fetele schimbară un mic semn de complicitate și Cecilia, mirată de prezența lui Gelu, izbucni în râs.

— Așadar știe? A aflat?

Nu mai puteau să-i ascundă nimic. Era vorba de o petrecere, pe care Adriana o aranja acasă numai pentru ei, de *reveillon*. Doamna Dunea îi ceda casa și îi dădea voie să primească pe cine voia. Făceau acum pregătirile (mai rămâneau doar câteva zile până atunci) și decideau ultimele detalii.

Ar fi vrut să-i facă întreagă surpriza aceasta, dar acum, fiindcă tot s-au trădat, cel puțin să le fie de folos.

— Are să fie frumos, ai să vezi. Am cumpărat un brad mic şi l-am pus în odaia mea. Vino după-masă să vezi. Are să-ţi placă. Miroase a răşină în toată casa. Ar fi mai frumos dacă ar ninge, dar nu cred.

După-masă, Adriana îl aştepta cu nerăbdare pe Gelu. Vorbea repede, mai mult decât de obicei, animată, se plimba în jurul bradului, îi arăta lucrurile făcute, îi spunea ce mai are de făcut.

Era fericită între acele lucruri mărunte, şi gravă totuşi, fiindcă era conştientă de răspunderile ei de gazdă. Trecea dintr-o odaie într-alta, îşi amintea de un lucru prost aşezat, îl muta, lovea în trecere clapele pianului şi, tot în trecere, îl săruta pe Gelu, care privea liniştit agitaţia ei zgomotoasă. O ajută să aşeze diverse lucruri, îi spuse că bradul este prea încărcat şi desprinse de pe ramuri câteva jucării, care i se păreau de prisos.

— Un brad, fie şi de Anul Nou, tot brad trebuie să rămână. Nu crezi?

Ba da. Adriana credea. Credea tot, primea tot, era fericită de tot.

— Să vezi ce frumos are să fie. Să vezi...

În ajunul sărbătorii, Gelu ieşi în oraş, să facă ultimele târguieli. Intrase într-o florărie să cumpere câteva mlădiţe de vâsc şi tocmai mângâia acele frunze verzi, pe care o vânzătoare i le strângea frumos în buchet, când văzu pe fereastră câţiva fulgi albi. Deschise uşa şi rămase în prag să privească. Nu ningea încă. Erau doar vagi puncte albe, care se pierdeau în aer. Gelu întinse palma. Simţi un bob de răceală şi abia avu timpul să distingă o mică stea care se topi imediat.

Se grăbi spre casa Adrianei. Venea cu întâii fulgi albi şi credea în acest semn bun. Căci nu lipsea bucuriei lor decât zăpada aceasta albă, care aburea geamurile şi înveselea strada. Îi strigă Adrianei, din prag, vestea bună.

— Ninge, iubito, ninge!

Dar nu termină bine, când fata îi ieşi înainte, grăbită, cu obrajii roşii, cu ochii sclipitori, bătând din palme.

— Nu ştii vestea cea bună? Plec. Plec la Bucureşti. Chiar acum, chiar deseară. Uite. O telegramă. Ei tot se duc în străinătate şi casa rămâne singură. Să vezi ce frumos are să fie, să vezi. Vai tu, ce bine. Nici nu visam. Ssst! Să nu-i spui nimic Ceciliei. E o surpriză. *Maman*, să iau rochia roz?

Şi apoi, tot către Gelu, fără ca să mai aştepte răspunsul lui *maman*, care era ocupată în altă odaie:

— Cine ar fi spus? A venit aşa, deodată, şi nici n-am mai avut timp să mă gândesc. Telegrama... şi agita o hârtie albă, pe care o punea pe masă şi pe urmă nu mai ştia de unde să o ia.

Gelu rămase în prag, întâi surprins, pe urmă deprimat. La început, nu pricepu nimic. Pe urmă, nu din cuvintele Adrianei, ci din mişcările ei dezordonate, înţelese că se sfârşise ceva. Bradul nu mai era în casă. În locul lui era o valiză, în care Adriana îşi aşeza lucrurile, în timp ce-i vorbea. Văzu pe deasupra un teanc de cămăşi albe, şi dantela lor, care îi amintea căldura unui trup acum străin, îl făcu să surâdă. Nu încerca să spună vreun cuvânt de protestare. Simţea în bucuria Adrianei ceva dezlegat, ca o mică nebunie de copil.

Gelu lăsă deoparte buchetul de vâsc cu care venise, de teamă ca Adriana să nu-l observe şi să nu-l ia drept o mustrare. Prudență inutilă, căci fata nu vedea nimic, ocupată cum era cu o mie de treburi.

— Să vezi ce frumos are să fie, să vezi. Sunt baluri, teatre, concerte. Și am să fiu liberă să mă duc unde vreau, am să fiu singură. (*Maman*! unde ai pus pantofii de antilopă?) Am să mă plimb, am să patinez...

Își așeza lucrurile în valiză și nu se oprea din vorbă decât atunci când voia să-și amintească ceva. Ducea atunci mâna la frunte, să îndepărteze colțul de păr ce cădea rebel pe ochi, și Gelu suferi recunoscând acest gest obișnuit al ei, care avusese altădată nu știa ce cuminte frumusețe. Încercă să-i vorbească Adrianei calm. Nu din orgoliu și nici din răzbunare, ci pentru că își dădea seama că veselia ei trece inconștientă peste orice.

— Cât privește planul nostru de *reveillon*, cred că nu ți-e greu să renunți...

— Nu, sigur că nu.

Într-un târziu, se ridică să plece. Adriana îl duse până la poartă și, cum se făcuse târziu, îl sărută. Buzele îi erau reci, și multă vreme, pe stradă, Gelu păstră această singură amintire.

CAPITOLUL II

CELLO VIORIN

Adriana nu mințise. Plecarea ei la București era o surpriză. N-o așteptase, nu o ceruse. Dar când invitația de a se duce acolo pentru vreo două luni sosi la D..., ea o primi bucuroasă, fără a cere timp de gândire. Avea să fie găzduită în casa tânărului menaj al lui Paul și al Lucreției Mlădoianu.

Nunta lor avusese loc de curând, după o lungă întârziere. Fusese amânată de câteva ori sub diverse pretexte și, tocmai când lumea începea să se îndoiască de rezultatul unei atât de lungi logodne, hotărârea fu luată prin surprindere și cununia aranjată în grabă. Tânăra pereche plecă îndată după nuntă în străinătate, într-o călătorie de câteva luni. Între timp, i se cumpărase lui Paul din zestre o casă la București și, în lipsa lui, familia trebuia să se ocupe cu mobilatul. Doamna Mlădoianu, mama lui Paul, venise de aceea într-adins la București, să locuiască în noua casă și să supravegheze de aproape lucrările. Fiindcă îi era urât singură, în acea mare clădire deșartă, ea telegrafie la D... și rugă să-i fie trimisă nepoata Adriana.

Câtăva vreme, la Bucureşti, Adriana nu-şi regăsi liniştea obişnuită. Avea continuu senzaţia de a fi între două plecări. Zilele treceau repezi, schimbătoare, puţin agitate, şi ea, care avea deprinderi vechi, nu ştia cum să le reia acolo între lucruri noi, între oameni necunoscuţi. Trecea pe străzi uluită de zgomote şi lumină, se întorcea acasă obosită şi parcă îndoindu-se de realitatea acelui timp. Nici odaia în care dormea nu avea înfăţişarea unei odăi în care rămâi singur cu tine, apărat de amintirea străzii şi de larma oraşului. Pereţii miroseau a ulei proaspăt, mobilele a lemn dat de curând la rândea. Avea sentimentul de aşteptare şi de mică nelinişte, pe care ţi-l dă o casă nouă, în care lucrurile sunt aşezate provizoriu şi prost, gata să fie schimbate dintr-un loc în altul. Sertarele dulapului erau goale, fotografiile de familie aruncate pe unde se întâmpla, coşurile cu flori de la nuntă mai rămâneau încă prin colţuri. Ceva din atmosfera ostilă a unei odăi de hotel, închiriată cu noaptea, era în toată casa şi lucrul acesta mărea dezorientarea Adrianei, care se simţea străină şi departe. Nu regreta deloc plecarea de la D... şi nu se gândea să se întoarcă. Era mulţumită de plimbările ei agitate, de cunoştinţele noi pe care le făcea, de dimineţile aspre pe care le petrecea dimineaţa la patinaj, în Cişmigiu, de serile strălucitoare petrecute în sălile albe de spectacol. Dar uneori, înainte de culcare, îşi spunea că e obosită; ar fi vrut să se oprească din cursa aceea zilnică şi să rămână un ceas sau două liniştită, ca la D...

Se gândea cu oarecare plăcere, deşi nu le ducea dorul, la după-amiezile de acolo, la întrunirile zilnice în jurul mesei de ceai, ce continuau probabil fără ea, şi îşi spunea că ar trebui într-o zi să le scrie prietenilor de acolo, lui Gelu sau Ceciliei.

„Mâine neapărat”, hotăra Adriana. Dar a doua zi se găseau atâtea alte lucruri de făcut, se iveau atâtea piedeci mărunte, încât ea amâna cu bună credinţă proiectul de a scrie pentru o altă zi, care odată tot trebuia să vie.

Între timp zilele treceau la fel. Nenumărate, grăbite. Doar cărţile poştale ilustrate, pe care Paul şi Lucreţia le trimiteau din străinătate la intervale regulate, îi aminteau Adrianei că şederea ei la Bucureşti se va termina într-o zi. Încolo, s-ar fi crezut intrată într-o nouă viaţă, despărţită pe totdeauna de ceea ce fusese înainte.

Întâlnea uneori pe stradă oameni de la D... şi îi întreba, din obişnuinţă, despre cele ce se mai întâmplau în târg, dar curiozitatea ei era întâmplătoare şi neconvinsă.

*

Într-o seară, Adriana aştepta tramvaiul în faţă la Carpaţi. Se întunecase, şi gerul, care fusese aspru toată ziua, se îndârjea la acea oră. Din blană, fata îşi descoperea doar ochii, atât cât trebuia ca să privească tramvaiele venind şi să le citească de departe numărul. Al ei întârzia. Privea cu nerăbdare luminile colorate din fruntea vagoanelor şi, înainte de a putea distinge în brumă numărul, cineva, un domn din spate, îl anunţa cu glas tare şi pe urmă, văzând-o pe ea enervată de faptul că tramvaiul ei tot nu venea, izbucnea în râs, ca şi cum întâmplarea aceasta ar fi fost pentru el o satisfacţie personală.

— 16, striga tare omul din spate, cu o intonaţie ce ar fi vrut parcă să-i spună anume

Adrianei: „Vezi, ți-am spus eu, nu e vagonul dumitale”.

Adriana era furioasă, dar se stăpâni totuşi şi nu se întoarse să-l privească pe acel domn bine dispus. Îşi văzu, în sfârşit, tramvaiul. Se repezi pe scară, dar odată cu ea puse piciorul pe treaptă domnul din spate. Lumina de pe platformă cădea pe obrazul amândurora şi, o clipă, ei se priviră, Adriana cu mânie, el cu subită mirare.

— Cum, dumneata? exclamă omul şi îşi scoase pălăria, neştiind cum să continue. Lumea din spate, enervată de această oprire, îi împinse pe amândoi şi, cum ei ezitau să se urce, fură scoşi din rând şi rămaseră singuri pe trotuar, în urma tramvaiului plecat.

Adriana simți că ar trebui să fie indignată. Dar figura omului de lângă ea avea o expresie atât de sincer dezolată, încât ea nu se putu opri să zâmbească.

— Aşadar, nu sunteți supărată, domnişoară?

— Ba sunt, domnule, dacă nu-mi explicați ciudata dumneavoastră purtare.

— Cum, nu mă recunoaşteți?

Faptul îl dezamăgea probabil, căci fața lui se încruntă mai tare. Abia atunci, privindu-l bine, Adriana îl recunoscu pe Cello Viorin. Nu semăna cu domnul frumos, despre care îşi amintea din seara neuitată a concertului, dar avea, în schimb, exact trăsăturile fotografiei expuse pe Strada Mare la D...

— Domnul Viorin?

— Vezi bine. Mă bucur sincer că nu m-ați uitat totuşi. Eu m-am gândit mult la dumneavoastră din seara concertului şi mi s-ar fi părut nedrept să fiu uitat.

Erau ceasurile cinci. Aveau amândoi vreo două ceasuri până la cină.

— Mă întorceam spre casă, fiindcă nu aveam ce face, mărturisi Adriana, când el o întrebă dacă e ocupată. Primi bucuroasă să intre într-o cofetărie.

Cello Viorin nu mai era domnul timid, care pe scenă la D... avusese aerul unui evadat ce se simte pândit şi caută în jur o poartă de scăpare. Dimpotrivă. Vorbea tare, o privea pe Adriana drept în ochi, îi aştepta răspunsurile autoritar. Ea îi ocolea privirea şi se ferea să intre în discuția prea intimă, pe care el părea să o caute.

— V-am admirat adineauri, domnule Viorin, aşteptând tramvaiul. Cum izbutiți să citiți de la 200 de metri un număr pe care eu abia îl văd de la 10?

— E un secret al meu, răspunse el modest. Adriana se sili, spre necazul lui evident, să flecărească tot timpul despre lucruri mărunte, să schimbe vorba când subiectul angajat i se părea prea grav, să întrerupă o frază lungă cu o remarcă întâmplătoare şi să râdă. El nu părea a fi un om urâcios, căci se supuse până la urmă dispoziției ei şi râse cu ea de o seamă de lucruri întâmplătoare. Îi ceru voie s-o însoțească până acasă şi ea primi, măgulită de asemenea tovărăşie, mai ales când, trecând pe la Capşa, câțiva domni, pe care ea îi bănuia scriitori sau actori, îi salutară adânc de la fereastră.

A doua zi dimineață, Viorin sună la poartă şi, oricât de greu i-ar fi fost Adrianei ca să-i explice mătuşii ei această vizită, trebui să-l primească.

— Aseară, domnişoară Dunea, te-ai purtat ca un copil. Ce e curios este că abia după ce ne-am despărțit mi-am dat seama de asta. Dumitale îți place să glumeşti. Mie nu. Şi cu toate astea, uite, ieri am făcut haz, odată cu dumneata. Dar să vorbim serios. Vrei?

— Să încercăm.

— Pentru început, cântă-mi la pian *Cântecele blondei Agnes*.

Adriana se scuză. Pianul Lucreţiei era închis şi, de altfel, dezacordat.

— Păcat. Aşteptasem cu nerăbdare să te ascult. Dacă vrei să fiu sincer, uite, pentru asta am venit la dumneata.

Adriana făcu un semn de neînţelegere şi Viorin întârzie puţin explicaţia, ca şi cum şi-ar fi căutat vorbele.

— Vezi, domnişoară, ce m-a surprins pe mine atunci la D..., în felul dumitale de a cânta *Cântecele blondei Agnes*, era un accent care nu-mi aparţinea, pe care îl puseseşi dumneata, de la dumneata. Simţeam că se întâmplase ceva cu melodiile mele, că ele asistaseră la un lucru de care eu eram străin. Am fost atunci emoţionat ca de o muzică nouă, pe care aş fi ascultat-o pentru întâia oară. Am încercat pe urmă, acasă la mine, să regăsesc aceleaşi nuanţe. Pianul meu nu voia să mi le dea. Spune-mi, de ce?

Adriana ridică neştiutoare din umeri.

— Iartă-mă, întrebarea mea e indiscretă şi simt că merge departe. Dar trebuie să înţelegi. Cântecele acelea aveau un sens pentru mine. Am trăit cu ele o întâmplare care a decis de multe lucruri în viaţa mea. Credeam că blonda Agnes era o realitate. Dumneata mi-ai dovedit că nu era decât o umbră. Căci ai înlăturat-o din cântece şi ai pus alte vieţi în locul ei, ai adus, în casa aceea a mea, alţi oameni şi alte lucruri. Înţelegi de ce m-am gândit des la dumneata? De câteva ori am vrut să-ţi scriu. Mi-am spus însă că e zadarnic. Oamenii se înţeleg şi aşa destul de greu. Dar uite că Dumnezeu mi te aduce în cale — şi acum nu te mai las.

Adriana era surprinsă de această vorbire directă.

Îl întâlnise pe Viorin cu o seară înainte, schimbase cu el câteva cuvinte glumeţe, şi acum era înaintea ei, privind-o hotărât, vorbindu-i deschis, cu o căldură pe care o simţea sinceră, cu o pasiune convinsă. Nu ştia cum să-i răspundă. Nu-i plăceau vorbele decise şi se temea de răspunderi. Surâse de-aceea nehotărâtă, lăsându-l pe el să înţeleagă ce voia. Fu oricum drăguţă şi, la plecare, îl lăsă să-i păstreze mâna într-a lui mai mult decât ar fi trebuit.

Nu era propriu-zis emoţionată. Mulţumită, da. Măgulită chiar. Oricum, el era Cello Viorin, compozitor aproape celebru. Cu un an înainte, pe vremea când ea descifra la D... caietul lui de muzică, numele lui avea ceva legendar, nefiresc. Spunea pe atunci Cello Viorin, cum ar fi spus Alfred de Musset. Colegele ei de şcoală îi ascundeau portretul în şorţ şi îi scriau numele pe marginea caietelor. Ori acum, acest bărbat brun şi frumos, la care visau fetele şi pe care îl lăudau revistele, venea să o vadă, îi vorbea pasionat, îi cerea rugător un răspuns. Adriana nu putea să nu fie sensibilă la asemenea omagii. Ar fi vrut să împartă cu cineva acest orgoliu, să spună cuiva întâmplarea. Un moment se gândi să-i scrie lui Gelu şi să i-o povestească, dar se opri având impresia că ar fi o indiscreţie penibilă. Nu-şi bătea capul să ştie dacă nu era în această taină un început de infidelitate şi se hotărî să o păstreze. Era mai simplu.

Câteva zile nu avu nicio veste de la Cello Viorin. Despărțindu-se de ea, el nu-și luase nicio obligație ce e drept și nici nu-i spusese că are să revină, dar Adriana aștepta și tăcerea lui o intriga. Cu fiecare zi ce trecea, nerăbdarea ei se mărea și devenea cu atât mai greu de suportat, cu cât ea nu îndrăznea să și-o mărturisească. Voia să se convingă că lucrul îi e indiferent și că nimic nu se întâmplase. Totuși, deschise cu o nestăpânită bucurie plicul care îi sosi într-un târziu din partea lui.

„Vei găsi, domnișoară, în plic, două bilete pentru simfonicul de duminecă. Dacă n-ai cui să-l dai pe cel de al doilea și dacă prezența mea nu ți-e cu totul neplăcută, voi fi fericit să ascult în tovărășia dumitale *Petruschka.* Voi fi la 11 fără un sfert în *hall*-ul Ateneului.

Adriana îl găsi într-adevăr duminecă pe Cello Viorin și, cum ea îi făcu de departe semn, el se grăbi spre ea vădit bucuros. Pe scări, până sus, el trebui să strângă nenumărate mâni, ce i se întindeau, și îi numea Adrianei pe toți acești cunoscuți care îl opreau. Erau nume pe care ea le știa din reviste literare sau afișe de teatru și era impresionată văzând acolo o lume la care ea se gândea altădată cu o naivă admirație. În sală, îi puse întrebări multe lui Viorin, îi ceru amănunte, se miră de tot ce află. El primea jocul cu voie bună.

Era acolo un răsunet larg de sală populată, zgomote ce veneau de afară prin ușile deschise, strigăte amicale de la un fotoliu la altul, semne mici între cunoscuți. Pe scenă muzicanții începeau să vină, și sunetele acelea de instrumente ce se acordează se răspândeau vioaie în sală, mărindu-i larga rezonanță.

Adriana privea puțin uluită. Rochiile din jur, fețele multe și necunoscute, panica întârziaților care nu-și găseau locurile, fotoliile ce se deschideau zgomotos și repetat, totul o mulțumea.

Întorcea capul vioaie într-o parte sau alta, să surprindă aici un surâs, dincolo un gest de enervare, o exclamație, o strângere de mână ascunsă. Viorin râdea privind-o.

Întâia parte a programului se termina cu *Petruschka.* Fata asculta cu plăcere, dar nu pricepea nimic. Asta o necăjea, căci vecinii ei dădeau semne vădite de înțelegere. Ea abia izbutea să lege pe alocuri două frânturi una lângă alta, încolo, muzica i se părea risipită și grea.

În pauză, Cello Viorin, care simțise se vede nesiguranța ei, îi ceru voie să-i explice bucata cântată. Cum se luminau în vorbele lui pasajele obscure ale muzicii! Cum deveneau de clare acele tresăriri ale alămurilor, care ei i se păruseră brutale și nemotivate. Vedea acum tabloul pe care el îl descria: un bâlci, un vraci, trei păpuși...

*

Când se întoarse acasă, Adriana găsi pe masă, în camera ei, un plic. Recunoscu din prag scrisul lui Gelu și bucuria cu care venise din stradă căzu brusc. Își scoase cu mișcări încete mănușile și ținu câtva timp plicul între degete, fără să-l deschidă. Nu-l așteptase.

Așadar, lucrurile rămâneau așa cum le lăsase, acolo, în târg. Îi fu rușine. Un moment cel puțin simți oarecare repulsie pentru ușurința ei, pentru inconştienta ei bucurie, pentru tot ce uitase, pentru tot ce făcuse.

Tot ce făcuse? Dar era vinovată de ceva? Trădase ceva? Nu, desigur că nu. Nu scrisese, fiindcă avusese şi ea necazurile ei, nevoile şi grijile ei. E ăsta un motiv ca cineva să-şi bată joc de ea şi să-i trimeată ironic scrisori pe care ea nu le cerea? Căci era lămurit că numai din dorinţa de a o umili îi scria el acum, numai pentru ca să-i arate orgolios cât e el de bun şi cât este ea de rea.

Adriana se simţi deodată nedreptăţită, insultată, şi avu poftă să plângă, să plângă tare, să plângă mult, ca să protesteze împotriva acestei cruzimi, care venea să o lovească neomeneşte, tocmai într-o dimineaţă în care crezuse că ar putea să fie veselă. Dar nu: ei nu i se permitea asemenea bucurie şi, nevinovata plăcere de a fi ascultat un concert, ea trebuia s-o plătească greu, imediat, fără întârziere.

Cât era de nenorocită şi cum se ridicau toate împotriva ei! Se lăsă aşa cum era, cu paltonul pe ea, cu pălăria în cap, cu plicul nedeschis între degete, pe speteaza unui scaun, descurajată. Dintr-o odaie depărtată se auzea zgomot de farfurii: se punea masa. Hotărârea ei fu nemiloasă: nu avea să mănânce. Nu avea să mănânce, de vreme ce şi acest lucru ar fi putut să-i fie imputat. Era mai bine aşa, să rabde, să sufere, să se îmbolnăvească poate, dar să păstreze până la urmă conştiinţa nedreptăţii ce i se făcea, până când, într-o zi, vor vedea ei, vor vedea, dar nu vor mai avea timp să repare nimic.

Se întinse pe dormeuză, îşi îngropă capul în mâni şi îşi ghemui trupul zguduit de sughiţuri. Lacrimile îi curgeau rare pe obraji şi ea avea blânda durere de a fi făcut un sacrificiu, încă unul.

*

Fusese vorba ca Viorin să treacă pe la ea într-o după-masă şi să o ia la o expoziţie, dar în dimineaţa zilei fixate, el trimise câteva rânduri de scuze: era invitat la ceai la palat, unde trebuia să cânte în intimitate pentru principese. Altădată, într-o seară în care hotărâseră să se ducă împreună la teatru, el veni de asemeni să se scuze în ultimul moment: era o serată de gală la legaţia Olandei şi nu-l putea refuza pe ministru, prieten personal şi mare admirator al muzicii lui.

Adriana se simţea ca atât mai măgulită de vizitele, oricât de rare, ale lui Viorin, cu cât ştia că sunt disputate. Cine ştie ce ambasador sau ce doamnă din marea societate fuseseră refuzaţi, pentru modesta plăcere de a veni să o vadă pe ea — se întreba Adriana, când Cello Viorin suna la poartă. Îl recunoştea după felul lui de a suna lung şi apăsat. Cobora chiar ea să-i deschidă, căci îi plăcea intrarea lui zgomotoasă de om ocupat, care a venit din întâmplare, schimbă câteva cuvinte şi pe urmă, dintr-o dată, îţi propune, luminat, o aventură sau alta.

— Vrei să umblăm împreună?

Ieşeau în stradă şi acolo Viorin, care era un vagabond, era ca la el acasă. Vorbea tare, râdea, se oprea la vitrine, răspundea unui salut, povestea o istorie pe care o lăsa neterminată la jumătate. Umbla enorm de mult, fără să o întrebe pe fragila lui tovarăşă dacă nu oboseşte. Din instinct parcă, se îndrepta spre marginile oraşului, unde casele-s rare şi cerul se lărgeşte. Plimbarea lor, pornită de pe Calea

Victoriei, sfârşea la Şosea, dincolo de vila Minovici, sau în partea opusă, afară, spre Filaret.

Era curios omul acesta şi, nu o dată, o intriga pe Adriana. Era în viaţa lui ceva misterios şi neclar. Modestie? Inaptitudine pentru descrieri precise? Orgoliu? Fapt e că, deşi el vorbea mult şi abundent, ea nu izbutea să afle nimic sigur despre el. Nici măcar unde locuia nu aflā.

Îi vorbise el despre o casă ascunsă undeva între copaci, cu o arhitectură specială, cu mobile vechi, cu fântâni arteziene, cu o terasă italiană, îi dăduse chiar o seamă de amănunte complicate, dar lucrul cel mai simplu şi mai la îndemână nu i-l spusese: strada şi numărul acelei case. Nu că s-ar fi ascuns, dar mergea firesc către mister, aşa cum un om de cifre ar merge spre claritate. De aceea, i se întâmpla uneori să se contrazică, să dezmintă azi un lucru spus ieri, să afirme mâine un lucru negat azi.

Adriana nici nu se obosea să-i atragă atenţia asupra acestor mărunte inconsecvenţe, ştiind că în viaţa lui diversă şi bogată ele nu pot avea nicio însemnătate. Şi mai ales era sigură că el nu minte în sensul vulgar al cuvântului. Când un om ducea o viaţă ca a lui, nimic n-ar mai fi putut fi născocit spre a o înfrumuseţa. Dimpotrivă, Viorin încerca să micşoreze importanţa relaţiilor lui, vorbea în trecere despre ele, nu insista.

—Cine e doamna care a trecut?

—Principesa Bogdan.

—Ţi-a surâs amabil când ai salutat-o.

—Ţi se pare.

Uneori, luat cu vorba, începea să povestească el însuşi despre un eveniment monden la care asistase, dar deodată, probabil din discreţie şi din teamă de a nu da impresia că se laudă, se oprea scurt şi refuza să continue.

—Închipuie-ţi că miercuri seara prinţul Bogdan mi-a spus. Dar nu. Să vorbim mai bine despre altceva.

Adriana stăruia zadarnic, căci el refuza să se explice şi schimba neglijent vorba. Dar, când i se întâmpla să fie antrenat, povestea cu plăcere, şi atunci felul lui de a vorbi, deşi vag şi lipsit de amănunte exacte, avea o putere de evocare curioasă. O lume nedecisă, de condiţie socială nefixată, de o psihologie puţin fantastică, defila înaintea Adrianei, şi Viorin o descria cu atâta patimă încât, ascultându-l, fata nu se mai silea să ştie cât era de verosimilă întâmplarea.

Verosimil? Era acesta un criteriu într-o existenţă ca a lui Cello Viorin, care la prânz dejuna la palatul regal, iar seara termina în silă o cafea cu lapte într-o lăptărie murdară de pe calea Griviţei? Adriana îl văzuse o dată acolo prin geam şi nu-i venise să creadă. Ce căuta acolo? Întrebarea o munci într-atâta, încât i-o puse a doua zi când îl întâlni. Răspunsul nu fu simplu şi Viorin se scuză neputând da multe precizìuni: era oricum vorba despre un colonel rus refugiat, care servea în acel local infam, şi Viorin se dusese acolo ca să-i vorbească şi să-i propuie o situaţie mai demnă.

Dar toate acestea erau lucruri fără importanţă în prietenia dintre Adriana şi Viorin. Însemnată nu era decât însăşi această prietenie, nesigură încă şi schimbătoare, fără obiect cert, fără desfăşurare limpede, prietenie care părea să fie într-o zi un simplu joc de buni camarazi, iar în altă zi o înceată înclinare spre pasiune. Adriana aştepta cu prudenţă, fără să-l încurajeze, fără să-l respingă. Dar când se despărțea de el, după o lungă plimbare în doi, simțea o ușoară amețeală, ca după o cupă de șampanie subtilă.

Amețeală ce putea să nu fie decât oboseala drumului făcut, dar care mai putea fi și altceva.

Oricum, ea aștepta să fie surprinsă de mersul întâmplător al faptelor și până atunci se lăsa în voia lor.

*

Erau încă într-o perioadă de strângeri de mână pe furiș, când, într-o zi, Viorin îi spuse dintr-o dată, fără introducere, că o iubește. Se întâlniseră din întâmplare pe Calea Victoriei. El se ducea tocmai să asculte, la un magazin de muzică din apropiere, o nouă placă de patefon, pe care o înregistrase de curând și trebuia să sosească atunci.

— Vii cu mine, duduie Adriana?

— Bucuroasă.

Un funcționar îi duse într-o cameră de audiție, la etaj, și îi lăsase singuri. Ascultară placa lui Viorin, el nemulțumit și sceptic, ea încântată.

„E superb, e superb", îi spunea Adriana din ochi, aplecată deasupra patefonului, atentă să nu piardă vreo nuanță a discului.

— Exagerezi, răspunse el neîncrezător. E poate o bucată de muzică agreabilă, dar e oribil cântată. Ce vrei? Eu sunt un pianist mediocru. A! dumneata e altceva, e cu totul altceva.

Pe urmă, zărind într-un colț al sălii un pian, strigă triumfal, ca și cum ar fi avut pe loc intuiția unei mari descoperiri.

—În sfârșit! În sfârșit, ai să cânți. Că, uite, pianul ăsta nu e nici închis, nici dezacordat.

O duse autoritar la pian, îi indică scaunul, căută într-un vraf de note *Cântecele blondei Agnes* și i le deschise înainte.

— Aștept.

Adriana cântă cu oarecare dificultate, căci nu mai revăzuse caietul lui Viorin de la plecarea ei de la D..., dar tocmai această mică ezitare în cântec avea un farmec necăutat, de care ea abia își dădea seama. Melodia se desfășura dibuitoare, ca și cum ar fi fost improvizată atunci, pe măsură ce ea o cânta.

Cello Viorin o asculta liniștit. Când ea, terminând, se întoarse spre el ridicându-și în aer palmele și arătându-le, așa cum fac copiii când au terminat o ispravă, el se apropie, îi sărută mâna și se înclină s-o îmbrățișeze. Adriana se desfăcu surprinsă, dar fără bruschețe.

— Să mergem.

— Nu înainte de a-ți spune că te iubesc. Și nu înainte de a-mi răspunde.

Ce să-i fi răspuns? Cuvintele lui îi făceau plăcere, și asta se vedea poate. Oricum nu putea să-i sară de gât. Era ceva în educația ei, care îi recomanda anume ezitare, anume atitudine vagă, anume tristețe.

Adriana făcu deci un gest nesigur, ca și cum n-ar fi îndrăznit să vorbească lămurit. Trebuia totuși să spună ceva și atunci, cu un mic oftat, mărturisi:

— Vezi că în viața mea mai e cineva....

Nu spusese vorbele acestea pentru înțelesul lor precis, ci pentru rolul lor decorativ în acea convorbire. Era o paranteză. Era o reticență, o mică obiecție sentimentală, peste care se putea trece, dar pe care ea o ridica din patetism și dintr-un naiv sentiment de eleganță.

Dacă ar fi înțeles, Cello Viorin ar fi luat-o în brațe, ar fi sărutat-o și lucrurile ar fi fost clare. El însă o crezu pe cuvânt.

— Bine. Am să încerc să uit, vorbi el resemnat.

Adriana se întoarse singură pe stradă. Lucrurile se întâmplaseră atât de repede, încât, coborând scările, ea se întreba dacă nu se înșelase și dacă nu înțelesese prost. Repedea renunțare a lui Viorin o descumpănea. Se întreba tristă dacă nu făcuse o faptă rea, dacă omul nu era nenorocit acum, dacă n-ar fi fost mai bine să se întoarcă spre el, să-l privească simplu în ochi și să-i spună că dragostea lui îi face plăcere.

Dar nu. Mai era vreme pentru asemenea mărturisiri. Aveau să se mai vadă, aveau să-și mai vorbească. Pe urmă, gândul de a fi fost credincioasă îi dădea un mic aer de tragedie, care îi plăcea.

CAPITOLUL III

SOEUR DENISE

Când se întoarse seara acasă, un zgomot prea mare pentru casa aceea largă și goală o vesti din josul scării că se întâmpla ceva neobișnuit. Se auzeau pași grăbiți sus la etaj. În antret, pe cuier, erau haine pe care nu le recunoștea. Urcă repede treptele, trecu prin vreo două odăi în care nu găsi pe nimeni, strigă servitoarea și, fiindcă nimeni nu-i răspunse, alergă neliniștită spre dormitor, de unde venea un plâns agitat, care la apropierea pașilor ei încetă brusc.

Deschise ușa. Întinsă de-a latul celor două paturi, o fetiță subțire, cu rochia în dezordine, ridicată sus pe pulpe, cu ciorapii căzând din prinsoarea jartierelor, își ascundea capul în perne și plângea, cu umerii contractați, cu brațele deschise de o parte și de alta a trupului zguduit.

Adriana o recunoscu, după paloarea pielii, pe Lucreția. Surpriza o înmărmurea. O știa în străinătate cu Paul pentru multă vreme. Când venise? De ce? Și ce însemna disperarea aceea, rochia ruptă după ea, valizele aruncate în mijlocul odăii? Se apropie de pat stângace. De Lucreția nu o legase niciodată marea prietenie care i-ar fi dat acuma dreptul să i se arunce în brațe, s-o întrebe, să o consoleze. Dar nici să plece de acolo, fără un cuvânt, nu putea.

— Lucrețio, chemă ea, întinzând mâna cu gândul să o mângâie pe păr, fără a sfârși totuși gestul.

Lucreția ridică obosită capul. Ochii ei vineți își pierdeau de tot culoarea sub lacrimi. Își șterse ochii cu mâneca și, privindu-se, își acoperi cu un gest de panică pulpele dezvelite. Încolo, rămase cu părul ciufulit, cu ciorapii curgând din picioare, cu fața murdară de lacrimi și pudră. Părea că vrea să vorbească și Adriana aștepta cu o neliniște abia stăpânită, când ușa se deschise.

Paul, intrând, nu făcu niciun semn de surpriză găsindu-și verișoara acolo. Era slăbit, neras, cu hainele neîngrijite și în tăcerea lui era un calm nefiresc, ce lovea mai direct decât un strigăt. Era urmat de mama lui. Blânda față a doamnei Mlădoianu arăta deodată o mare nedumerire și o nestăpânită furie. Toți patru se priviră străini, ostili. Fură câteva momente de tăcere, care Adrianei i se părură îngrozitoare. Se știa nechemată între ei și simțea că, cu prezența ei acolo, mărește durerea faptului ce se va fi întâmplat. Să plece nu îndrăznea însă, de ce se temea să nu strice liniștea care se făcuse și care oricum, prin faptul că există deja, i se părea mai suportabilă decât orice ar fi putut urma plecării ei din odaie.

Într-un târziu, Paul, care, rezemat de perete și frânt parcă de la mijloc, avea o privire absentă ce nu se oprea nicăieri, vorbi ca pentru sine.

— Și acum, ce o să ne facem?

Vorba nu îi era adresată, dar Adriana nu pierdu prilejul acestei schimbări și ieși repede pe ușă. Era tulburată de tot ce văzuse și, fără să înțeleagă ceva lămurit, avea presimțiri ce o înfiorau trupește. Amintiri vechi, vorbe auzite mai demult la școală, imagini curioase îi reveneau în minte. Își aminti iar — de ce? — corpul subțire al Lucreției ieșind din baie, tremurător și neted sub șiroaiele de apă ce se prelingeau pe umeri și avu, ca altădată, aceeași senzație de alunecare fizică.

Adriana rămase până noaptea târziu în camera ei. Servitoarea îi adusese acolo mâncarea, spunându-i că ceilalți nu cinează, dar nici ea nu o primi. Era, într-adevăr, prea agitată și aștepta un sfârșit, măcar provizoriu, acelei neliniști. Târziu, aproape de miezul nopții, mama lui Paul veni la ea în odaie. Îi vorbi simplu, fără să-i dea vreo explicație, dar de asemeni fără să-i spună minciuni, lucru pentru care Adriana îi fu recunoscătoare, căci amândouă simțeau că nici aparențele nu mai pot fi salvate. O ruga pe Adriana să-i cedeze lui Paul camera ei pentru acea noapte.

— Nu te supăra Adriana, dar bietul băiat e obosit de drum și nu poate să se culce astă-seară în dormitorul nevestei lui. Uite, ți-am pregătit ție canapeaua din odăiță.

Adriana o urmă fără să-i răspundă. Se culcă repede, înțelegând că ceilalți vor fi mulțumiți să rămână singuri, dar nu adormi decât greu și foarte târziu. Se auzeau, depărtate, felurite zgomote prin odăi, zgomote care altădată i s-ar fi părut firești poate, dar pe care acum le urmărea atentă, căutându-le un înțeles: aveau ceva misterios și solemn, ca într-o casă în care cineva e bolnav grav și în care se așteaptă, de la un moment la altul, să se petreacă ceva.

O văzuse pe mama lui Paul intrând în dormitorul Lucreției și, cum odăița unde se culcase era vecină, auzea acum de dincolo frânturi vagi dintr-o convorbire. Erau cuvinte înăbuşite, opriri lungi şi pe urmă accese de plâns nesfârşite, monotone.

— Dar bine, drăguţă, el e bărbatul dumitale şi între bărbat şi femeie nu încape... auzi odată Adriana o frază mai lungă, dar o uşă, ce se închidea zgomotos în altă parte, o întrerupse, acoperind vocea scăzută a mamei lui Paul.

Adriana veghe târziu şi tot ce gândi atunci fu încurcat şi penibil. Jocul ei de imagini senzuale o mulţumea de obicei. În noaptea aceea însă, o chinui, nu din decenţă, ci din cauza sentimentului că se petreceau acolo, alături de ea, lucruri triste şi josnice.

A doua zi, Adriana avu cu Paul o convorbire care o încurcă mai tare. Nu mai înţelegea nimic şi n-ar fi îndrăznit să-i ceară tocmai lui lămuriri.

— Pe tine te-a iubit Soeur Denise înaintea Lucreţiei, nu-i aşa? o întrebă el fără introducere, simţind poate că orice abilitate era de prisos în situaţia lui.

— Da, răspunse fata mirată, fără să vadă legătura.

— Uite ce e, Adriana. Ţi-aşi fi îndatorat dacă ai vrea să mă asculţi şi să-mi răspunzi, fără să mă întrebi. E ceva stricat în căsnicia mea şi, după câte ai văzut aseară, n-ar mai fi nevoie să ţi-o spun. Tu mă poţi ajuta într-un fel. Vrei?

Ea nici nu răspunse, atât i se părea de natural să primească.

— Ei bine, atunci spune-mi ce însemna dragostea asta a lui Soeur Denise. Ce... făcea ea cu voi... cu tine?

— Nimic, ce vrei să fi făcut. Îmi dădea cadouri, îi dădeam cadouri. Mă săruta pe frunte în fiecare dimineaţă şi mă lua uneori cu ea în capelă, când se ruga. Joia după-masă o vizitam la ea în chilie. Stăteam de vorbă despre şcoală, despre lecţii. Uneori cântam amândouă la pian. Cânta frumos Soeur Denise şi spunea că din gură cânta şi mai frumos, dar n-a vrut niciodată să-mi cânte. Spunea că pentru o călugăriţă nu se cuvine.

Adriana se opri, se gândi puţin, încercând parcă să-şi amintească, şi pe urmă încheie:

— Asta e tot.

— Dar tu n-ai fost cu ea la mănăstire în Bucovina?

— Nu, niciodată.

— Şi nici celelalte fete, pe care le-a iubit înaintea ta?

— Ba da, unele. Margareta de exemplu şi mai înainte, de demult, Elisabeta Donciu. Pe mine n-a vrut să mă lase mama. Îmi amintesc că am plâns mult atunci.

— Era mai bine aşa, te asigur, îi spuse el fără să o privească.

— Paul, nu vreau să te contrazic, dar cred că te înşeli. Soeur Denise e un suflet bun.

— Era.

— Cum era?

— Ce, tu nu ştii că a murit?

Adriana nu avea să înţeleagă mai târziu cum de nu ţipase în momentul acela. Vestea aceasta oribilă, spusă cu un glas indiferent, ca o întâmplare oarecare! Poate tocmai durerea bruscă, ce o cuprindea, îi încleşta gura şi o oprea să plângă. Soeur Denise moartă! Pe moment pricepu că, dacă vrea să afle un cuvânt mai mult despre acest lucru, trebuia să-şi păstreze calmul.

— Ba da, ştiu, şopti ea tremurând, dar vezi... vezi...

— Dar ceea ce nu ştii şi nu ştiam nici eu până ieri, este că Soeur Denise a murit în ziua în care Lucreţia se mărita. Accident, se zice. Dar e un accident care explică multe lucruri. Te rog să mă crezi, fată dragă.

Paul căzu pe un scaun, obosit parcă de tot ce spusese. Îşi ţinea capul în palme şi îl legăna cu o uşoară mişcare de jale sau de neînţelegere. Adriana se strecură de lângă el şi se duse la ea în cameră să se închidă şi să plângă.

Nu vedea deloc ce căuta Soeur Denise în nenorocirile vărului ei şi era sigură că presupunerile lui, oricare ar fi fost, erau greşite. Din toate aceste lucruri, ea nu reţinea decât vestea brutală a morţii. Obrazul acela rotund, mânile acelea lungi, subţiri, melancolia acelei tinereţi întemniţate, toată tristeţea de floare palidă, pe care Soeur Denise o purtase în ochii ei de adolescentă necrescută, erau sfârşite. Fusese o călugăriţă numai, dar rochia ei neagră nu avea nimic auster şi vorbele ei blânde nimic religios. Uneori, când îşi rezema fruntea de gratiile chiliei, spre seară, avea o curată înfăţişare de copil trist şi nu o dată, Adriana ar fi vrut s-o mângâie şi să-i spună un cuvânt de înţelegere. Ce ascundea Soeur Denise în călugăria ei? Avea douăzeci şi şase de ani şi părea să aibă optsprezece. Odată, când Adriana îi spusese acest lucru, ea zâmbise cu tot obrazul luminat.

La prânz, când coborî în sala de mâncare, Adriana încercă să-şi dreagă obrazul plâns, grijă inutilă, căci ceilalţi nu o luau pe ea în seamă. Îi găsi pe toţi în jurul mesei. Tăceau.

Lucreţia avea ochii limpezi de astă dată şi rochia îngrijită, dar privea încurcată în jos, conştientă parcă de o mare vină. Doamna Mlădoianu tăcea cu autoritate. Paul cu indiferenţă, obosit. Numai Adriana era acolo lucidă, dar tocmai acest lucru îi făcea ei situaţia mai greu de îndurat, căci dacă ceilalţi, ocupaţi cu durerea lor, nu îşi mai dădeau seama de nimic, ea simţea, privindu-i, cât era de apăsătoare acea mare linişte. Se auzea doar zgomotul farfuriilor schimbate, şi asta făcea pe urmă tăcerea mai penibilă.

Era un aer de ceremonie acolo, şi Adriana îşi aminti de un dejun pe care îl luase mai demult în casa unei rude, a doua zi după o înmormântare: aceeaşi deprimare, căreia faptul brut de a mânca îi dădea ceva inconştient şi animal.

Mâncau serioşi, îndârjiţi, şi Adriana, ascultând zgomotul pe care îl făceau maxilarele mestecând, simţea că şi acest lucru poate fi un semn de deznădejde. Ea, care nu ştia ce anume se întâmplase în casa aceea, avu abia atunci, la acel ospăţ maşinal şi grav, sentimentul unui lucru tragic.

Către sfârşitul mesei, fu un moment de destindere. Erau sătui şi drama lor nu rezista acestei satisfacţii. Paul îşi aprinse o ţigare şi, după ce ezită puţin, spuse o glumă. Nu avea haz, dar râseră cu toţii, ştiind că trebuie să râdă.

Era cald în casă, ningea afară, cafeaua neagră ridica aburi adormitori, mâncarea fusese bună. Paul vorbi din nou. Povestea o năzbâtie văzută la Viena la un teatru şi se lăsă antrenat de hazul istoriei.

Pe urmă, fie că în subita lui bună dispoziţie nu mai lua seama la ce făcea, fie că se credea apărat de masă, puse mâna pe genunchiul nevestei lui şi, tot continuând să povestească, o strecură sub rochie. Adriana observă gestul şi îi făcu rău surâsul mutilat al Lucreţiei. Era în obrazul ei galben o expresie de oroare, o revoltă abia stăpânită. Bărbatul ei se folosea de prezența mamei lui și a Adrianei, pentru ca să-și siluiască nevasta.

Adriana nu putu să sufere murdăria situației și se ridică brusc de la masă. Se făcu iar tăcere și atmosfera penibilă dinainte reveni.

Urmară ceasuri lungi de încordare, în care se simțea, surdă, lupta dintre bărbat și femeie, ascunsă la început, dar pe urmă exasperată și fără rușine. Lucreția trecea speriată pe uși, tresărea la orice pas apropiat, se închidea cu cheia în odaia ei, răspundea bănuitoare întrebărilor. Paul era rugător sau brutal, dar, și într-un fel și într-altul, trivial. Avea gura crispată și privirea insistentă, căutătoare, lipsită de rușine.

Între doamna Mlădoianu, care plângea neputincioasă, și Adriana, care privea spectacolul cu un sentiment amestecat de curiozitate și dezgust, cursa lor în jurul patului conjugal era întărâtată și exasperată de oboseală.

Se auzeau uneori uși trântite, lucruri aruncate pe jos, pași agitați, și sunetul lor era curios, ca într-o casă nelocuită. Din odaia ei, Adriana pândea aceste zgomote și urmărea după ele desfășurarea lucrurilor. Ar fi putut să plece de acolo, să iasă în stradă, să uite, și uneori era ispitită de gândul acesta, dar până la urmă rămânea: ceea ce se întâmpla avea pentru ea o ciudată ispită, o oribilă plăcere, de care nu putea să se despartă. O ușă deschisă, un cuvânt surprins îi lumina deodată o parte a acestui mister, și jocul acesta de bănuieli și ezitări o pasiona.

Coborâse spre seară în salon, unde era pianul, cu gândul să cânte, dar se opri în prag: camera era obscură și dinăuntru se auzea grăbită răsuflarea a doi oameni. Într-un colț, pe dormeuză, Adriana ghici trupurile lui Paul și al Lucreției. Femeia se zbătea fără cuvinte, dar cu o deznădejde fizică, în timp ce bărbatul o ținea de umeri și o întreba stupid, fără să priceapă:

— De ce, de ce, de ce?

Era aproape un cântec în întrebarea lui repetată: uneori glasul avea intonații rugătoare, domoale, alteori era gutural.

Adriana, care rămăsese țintuită în prag câteva clipe, se retrase în umbră, tulburată de acele vorbe ce se repetau monoton. Atmosfera îi devenea de nesuferit. Tâmplele îi băteau puternic. Dacă ar fi avut în brațele cui, ar fi plâns.

A doua zi dimineață sosi, neașteptată, doamna Dunea, mama Adrianei. Fusese poate chemată în taină de soră-sa. Prezența ei aduse o pauză în tensiunea menajului. Prima ei grijă fu s-o îndepărteze pe Adriana, care urma să-și petreacă ziua la cinematograf. Pe urmă, doamna Dunea avu lungi convorbiri cu Paul, cu Lucreția, cu mama lui Paul, îi ascultă pe fiecare în parte, încercă să lămurească totul și să liniștească ce se putea.

Adriana avea încredere în tactul mamei ei și, întorcându-se seara acasă, după o zi liniștitoare petrecută pe străzi privind galantarele și râzând de căderile patinorilor în Cișmigiu, era sigură că va găsi o căsătorie refăcută. Îl căutase zadarnic pe Cello Viorin la cafenea, unde știa că vine el uneori, dar fu oricum mulțumită negăsindu-l, căci, în tulburarea ei, era preferabil să rămână singură.

Acasă găsi într-adevăr liniște, dar nu liniștea pe care o așteptase. Era o tăcere moartă, ca aceea ce urmează situațiilor definitive, o tăcere de deznodământ. În camera ei, Adriana o găsi pe maică-sa. Era obosită și părea a fi îmbătrânit în acele câteva ore. O strânse mult în brațe și o mângâie pe păr. Nu îndrăznea s-o întrebe, dar aștepta vădit un răspuns. Îl avu.

— Plecăm mâine dimineață acasă, fetițo.

— Bine, mamă.

Se sfârșea deci acea vacanță de iarnă. Atâtea așteptări, atâtea bucurii, care treceau deodată, cu un singur cuvânt, în amintire! Ar fi plâns poate trei zile mai devreme, dacă ar fi știut. Acum era obosită și hotărârea o găsea indiferentă, mulțumită poate.

— Bine, mamă.

Se culcă lângă maică-sa și se strânse tare la pieptul ei, fericită că în acea mare tristețe poate să se întoarcă iar, ca altădată, lângă ea și să uite.

*

În dimineața următoare, la gară, când trenul se urni din loc, o arătare de om izbucni la fereastra vagonului și îi strigă Adrianei câteva cuvinte încurcate, din care ea nu înțelese nimic. Era Cello Viorin. În mâini avea o hârtie, pe care o agita și despre care probabil era vorba în ceea ce voia el să spună.

Adriana îl salută amical cu mâna. El îi întinse hârtia și pe urmă, cum trenul își grăbea mersul, rămase la capătul peronului, descoperit, urmărind până departe fereastra Adrianei, fără să facă vreun semn.

De unde aflase de plecarea ei? De ce venise la gară?

Hârtia adusă era un manuscris muzical. În fruntea paginii, titlul — *Cântec pentru o plecare* — era scris de o mână neliniștită. Notele se încurcau pe portativ, ca literele unei scrisori de copil.

— Ce e hârtia asta, Adriana?

— Nimic, mamă. O glumă, răspunse fata ascunzând hârtia. Și pe urmă, ca să schimbe cu totul vorba:

— Mamă, e adevărat că a murit Soeur Denise?

— De unde știi tu?

— Știu.

— Ei da, e adevărat.

Doamna Dunea îi povesti atunci, amănunțit, întâmplarea. Soeur Denise murise în decembrie la mănăstirea ei din Bucovina. Un accident, spunea călugărița directoare. Soeur Denise ieșise din mănăstire să ducă, în acea duminecă din decembrie trecut, unei bolnave din sat, lemne. Voise să taie din drum și, în loc să treacă pe podul de peste Bistrița, ca de obicei, o luase peste apa înghețată. La mijloc gheața se sparse, și ea alunecă prin acel ochi, afund. Câteva zile, pletele ei blonde fluturaseră deasupra gheței, până ce, târziu, țăranii coborâți din munte trecură din întâmplare pe acolo și o scoaseră cu membrele inerte, cu ochii astupați de nisip, cu ierburi ude prinse de rochia ei neagră. O îngropaseră acolo în munți, în curtea mănăstirii. Întâmplare nenorocită.

— Și dumneata crezi că asta a fost numai o întâmplare?

— Adriana, ce-ți vine de vorbești așa?

— Mamă dragă, știu tot. Mi-a povestit Paul. Soeur Denise a murit în ziua nunții lui Paul cu Lucreția.

— Fată dragă, eşti o proastă şi nu-ţi dau voie să vorbeşti despre lucruri pe care nu le înţelegi. Pe care n-ai dreptul să le înţelegi, m-ai auzit?

Doamna Dunea avu un gest energic, retezător. Adriana plecă ochii şi pe urmă ieşi din compartiment să privească pe fereastra culoarului, afară. Abia mai târziu, când se apropiau de D..., mama ei îi spuse, revenind parcă la o discuţie încheiată:

— Ştii, Adriana, că n-ai să te mai duci la Institut. Ai învăţat şi aşa destul. E timpul să vezi de altele decât de carte.

CAPITOLUL IV

O ÎNTOARCERE ŞI O PLECARE

Până la întoarcerea ei la D..., Adriana nu se gândise ce întorsătură vor trebui să ia legăturile ei cu Gelu. Scurta idilă cu Cello Viorin întâi, iar mai târziu ultimele două zile de la Bucureşti, precipitate ca într-un vârtej tragic, o făcuseră să uite de el.

La D... erau însă atâtea lucruri care implicau prezenţa lui Gelu, încât din primele ceasuri simţi nevoia să-l vadă. Nu avea deloc de gând să renunţe la el; îşi spunea că, în ciuda acelei despărţiri de două luni, prietenia cu el putea fi reluată exact de acolo de unde fusese întreruptă. Era mai comod aşa. I-ar fi fost greu să părăsească obiceiuri vechi, întâlniri ştiute, plimbări comune, ceasuri de flecăreală amicală, care toate la un loc făceau viaţa ei la D... Mai ales acum, când încetase să se mai ducă la şcoală.

Nu vedea nicio piedică în faptul că între timp intervenise mica glumă sentimentală cu Cello Viorin. Dimpotrivă, i-ar fi fost agreabil să primească scrisori pasionate de la Bucureşti şi să continue între timp la D... o iubire mai veche.

Dar Gelu nu se arăta. Trecură câteva zile fără ca să dea vreun semn de viață și abia atunci Adriana înțelese că lucrurile nu aveau să fie chiar atât de simple.

Așadar el era supărat? Cu atât mai rău. Vor avea o scenă de explicații, el îi va face reproșuri, ea se va apăra, amândoi își vor cere iertare și gata. Într-un fel, Adrianei îi plăcea mai mult o asemenea revedere patetică. Femeie, știa că simplicitatea e o stare dificilă și cu primejdii.

Dar așteptările ei fură dezamăgite. Îl văzu pe Gelu abia după vreo două săptămâni, pe stradă, și întâlnirea lor nu fu decât cordială. Gelu nu părea supărat, ceea ce o dezorientă pe Adriana în primul moment. Dacă ar fi fost rece sau brutal, sau melancolic! Nu. Era numai corect, prietenos, bine dispus, fără să exagereze într-un sens sau într-altul.

— Mă bucur că te văd, Adriana. S-ar spune că tu ne-ai adus primăvara. Uite ce frumos e astăzi.

— Te înșeli, Gelule, nu puteam s-o aduc eu, de vreme ce sunt la D... de mai bine de două săptămâni.

— Da, ai dreptate. Mi-a spus Cecilia, dar nu mi-a fost cu putință să te vizitez. Dacă ai ști cât de ocupat sunt acum cu școala. Bacalaureatul ăsta care se apropie... Dar văd bine că am greșit. Să te văd pe tine e o plăcere, care întrece toate cărțile de matematică din lume.

Vorbea calm, fără grabă, fără aluzii. Îi propuse să o conducă până acasă și tot timpul pe drum fu amical, se interesă de ce făcuse ea la București, o întrebă despre drum, despre cărți cetite, despre oameni cunoscuți. La poartă o lăsă cuviincios

și îi repetă încă o dată că fusese foarte bucuros să o vadă.

Dar Adriana nu se înșela. Era în prietenia lui o rezervă pe care ea nu i-o cunoscuse până atunci. Nu știa cum s-o explice și era neliniștită. S-o fi putut ca Gelu s-o fi uitat?

Gândul îi făcea rău.

Îi ceru într-o zi să-i vorbească despre oraș, despre el, despre prietenii lui.

— Credeam că Cecilia ți-a povestit tot.

— Cecilia mi-a vorbit despre istoriile ei. Eu vreau să le cunosc pe ale tale.

— Nu merită, crede-mă Sunt monotone și fără surpriză. Am lucrat, am cetit. Cred că n-au mai rămas multe cărți pentru mine în mansarda prefecturii. M-am dus uneori la cinematograf. Am coborât de câteva ori spre Vii, să văd apele înghețate. M-am distrat uneori cu Cecilia și Victor. L-am văzut mai des ca altădată pe Buță. Cam asta e tot.

Adriana îl asculta cu necaz: nimic în vorbele lui nu mulțumea așteptările ei. Totul era neutru. Ea ar fi vrut să-i vorbească despre dragostea lor. El îi povestea despre Buță.

— Uite unul care are să te surprindă. A luat în primul rând o hotărâre eroică. Nu se mai prezintă la examenul de capacitate. La vară ar fi fost pentru a noua oară. Pe urmă a început să studieze. Nu știu lămurit ce, dar e vorba de ceva practic, simplu și genial, care să-i producă lui Buță câteva milioane pe an. Întâi am crezut că vrea să descopere o formulă magică, dar m-am înșelat. Se pare că e o problemă de mecanică. De altminteri, dacă îl vezi, întreabă-l. Are să-ți spună poate. Dar să vorbim mai bine despre tine. Eu ți-am spus tot. E rândul tău.

Adriana tăcu. Făcu un gest vag de protestare și rămase gânditoare.

— Nu. Să lăsăm asta. N-am să-ți pot spune, n-ai să mă poți înțelege... Au fost câteva lucruri penibile și vreau să le uit.

Recurgea din instinct la mister, știind că o minciună absolută apără mai bine decât un adevăr parțial. Nu voia să dea niciun amănunt asupra întâmplărilor de la București, de teamă ca astfel explicațiile ei să nu pară insuficiente și să dea loc la bănuieli. De altfel, Adriana știa că misterul o prinde: îi dădea o melancolie depărtată, la care el ar fi trebuit să fie sensibil. Aștepta ca Gelu să insiste, să ceară lămuriri și vedea apropiindu-se scena de explicații, pe care o dorea și din care nu puteau ieși decât împăcați. Gelu nu stărui însă și se despărțiră fără a fi făcut vreun pas spre o nouă înțelegere.

Adriana nu pricepea nimic. Ceea ce se întâmpla era atât de neașteptat, încât ea se întreba dacă nu e o glumă, care trebuie să se sfârșească dintr-un moment într-altul. Gelu o iubea. I-o spusese de atâtea ori înainte. De ce în două luni s-ar fi schimbat? Ea fusese poate vinovată de oarecare neglijență, dar nu îl iubea mai puțin. Observa acum, când el părea să se depărteze, că gândul de a-l ști pe el apropiat îi este necesar și consolator, că iubirea lui era singurul lucru de preț în acea viață monotonă și veche. Erau gesturi care îi plăceau, erau cuvinte cu care se obișnuise, erau glume pe care le aștepta. Câtă vreme le avusese în chip firesc, nu își dăduse poate seama cât îi erau de dragi, dar acum, când era pe cale să le piardă, își spunea că fără ele nu va putea trăi.

Ce să fi pus în locul acestei pasiuni care se ducea? Amorul lui Cello Viorin? Fusese o glumă care își avusese farmecul ei de o zi, acolo, într-un oraș străin, între lucruri trecătoare, în câteva clipe de vacanță.

Dar Gelu era aici, îl întâlnea pe stradă, auzea vorbindu-se despre el, îl vedea. Totul o întorcea spre el: spaima de a-l pierde, amintirile anilor trecuți, primăvară ce venea albă. Ar fi vrut să-i vorbească, să-i spună totul, să-l readucă spre ea, să-l păstreze. Dar el trecea pe alături, nu pricepea aluziile ei, nu răspundea cuvintelor ei cu două înțelesuri. Exasperată, Adriana îl întrebă odată, în mijlocul vorbei, în timp ce el povestea o întâmplare din târg:

— Spune-mi, de ce nu mă mai iubești?

El își căută cuvintele, ca să răspundă.

— Crezi că dacă m-ai fi întrebat acum șase luni de ce te iubeam, aș fi știut să-ți răspund? Te iubeam. Nu te iubesc. E zi acum. Are să fie noapte mai târziu.

Adriana avu un surâs înjunghiat de femeie care nu știe să vorbească bine, dar care simte cu inima falsa abilitate a unei judecăți. Pe Gelu îl surprinse expresia ei de sinceră tristețe.

— Trebuie să înțelegi, Adriana. Erau între noi doi nenumărate lucruri mici care ne legau. Puteau să pară uneori fără importanță, dar de ele ținea totuși dragostea noastră. Veneam la tine zilnic, îmi vorbeai despre felurite copilării, plângeai ușor, spuneai prostii și, când mă sărutai, aveai un aer mirat și virtuos, pentru care te-aș iubi încă o dată, dacă s-ar putea. Orice făceai avea pentru mine un înțeles. Duceai mâna la frunte, uite ca acum, ca să-ți dai de o parte un colț de păr, și mișcarea asta îmi spunea mie nenumărate lucruri Pe urmă ai plecat și ai rupt firul întâmplărilor în două.

— Dar bine, ce vină aveam eu dacă trebuia să plec?

— Niciuna poate. Dar asta nu schimbă nimic. Fiindcă nu e vorba de lucruri şi de fapte, ci numai de păreri şi nuanţe. Sunt mai tari, crede-mă.

Aici se opri convorbirea lor, care fu ultima încercare a Adrianei de a se explica. Gelu se întoarse cu încăpăţânare la munca lui. Ea căuta să uite lucrând. Îi ceru lui *mademoiselle* Vital să vie zilnic pentru lecţia de pian şi exersa ceasuri întregi fără întrerupere. Făcea asta ca pe o muncă, nu ca pe o distracţie şi nici nu cânta altceva decât exerciţii şi studii. Chopin, Debussy, Cello Viorin rămâneau neatinşi în bibliotecă şi locul lor pe pian fu luat de diverse caiete cu game.

Adriana era singură, ceea ce mărea poate durerea ei, dar o mulţumea lipsind-o de consolări futile. De când nu se mai ducea la şcoală, nu-şi mai întâlnea decât foarte rar camaradele. De altminteri, cum moartea dubioasă a lui Soeur Denise fusese cunoscută în tot oraşul, mamele bune nu-şi mai lăsau fiicele să se ducă la Institut. Încetul cu încetul, cea mai mare parte din eleve dezertaseră, aşa încât, pe la jumătatea lui aprilie, rămas fără eleve, suspectat şi defăimat, Institutul „Notre Dame” îşi închise pe totdeauna porţile.

Venise vremea frumoasă şi cu ea, singurătatea era mai greu de suportat. Întâia rochie fără mâneci, Adriana o puse plângând. Nu avea Gelu ochi pentru frumuseţile ei mărunte. Chiar când îl întâlnea pe stradă era distrat şi grăbit. Spunea că lucrează mult, ceea ce era adevărat, dar altădată lucrul acesta nu l-ar fi împiedecat sa vie să o vadă. Adriana renunţă. Nici nu se putea umili insistând, nici nu credea că stăruinţa ei ar sluji la ceva. Cecilia, care cunoscând avantajele unui amor permanent, îşi imagina necazurile unui sfârşit, încerca să-l înduplece pe Gelu.

Se apropia vara şi plimbările de noapte între Vii puteau fi reluate ca altădată. Ea avea mare încredere în ispita acestei amintiri: Gelu o respinse însă ca pe atâtea altele.

*

Într-o seară, cum Gelu trecea singur pe o stradă dosnică, ducându-se spre casă, un automobil îl ajunse din urmă şi se opri lângă el.

În întunerec vocea Ceciliei Coteanu se agita păsăreşte:

— Urcă, domnule. De când te căutăm.

Nu putea să refuze, căci nu-i plăcea să facă publică o ceartă care îl privea doar pe el. Adriana îi făcu loc sperioasă şi se ghemui într-un colţ, temându-se să nu-l atingă, ca nu cumva să-i dea lui impresia de a fi fost prins într-o cursă. Îl privea doar uneori, când socotea că el nu ar putea să o vadă.

— Spre Vii! comandă Cecilia şi pe urmă îi explică lui Gelu că noaptea era atât de frumoasă, încât ea luase pe neaşteptate hotărârea acestei plimbări. Era ideea ei, numai a ei, a nimănui altuia. Insista asupra acestui lucru, voind să-i îndepărteze lui bănuielile probabile. Dar el nu părea curios să ştie, şi Cecilia tăcu ca un pui, pierzându-se în braţele lui Victor. Adriana şi Gelu rămaseră singuri, silindu-se să nu se apropie prea mult unul de altul şi stânjeniţi amândoi când, la cotituri, zdruncinăturile maşinii îi aruncau în colţ.

— Iartă-mă, spuse fata cu o voce albă, nevoind să se creadă că această înclinare spre el era intenționată. El fu zguduit de acest glas înfrânt și voi să facă un gest simplu de prietenie. Îi luă mâna. Pe urmă, fiindcă nu mai știa cum s-o lase, fără ca s-o supere pe fată, o păstră în mâna lui.

Urcau acum de-a lungul Viiei vii spre pod. Noaptea era calmă.

Aceeași noapte, singura pe care o cunoscuseră acolo. Caldă, înstelată, puțin înfiorată de apropierea apei, puțin misterioasă din cauza zgomotelor stinse ce veneau de sus, din oraș. Pe pod îi întâmpină freamătul mai rece al pădurii. Îl recunoșteau ca pe un om.

Regăseau deodată toate lucrurile așa cum le lăsaseră, neschimbate, fixe, de o egalitate care îi surprindea, nevoind să creadă că într-un an de zile, în care se întâmplaseră atâtea mici și mari evenimente, undeva, într-un colț al pământului, viața stătuse în loc, nepăsătoare de trecerea vremii. Era o impresie curioasă, fizică aproape, ca aceea de a schimba două locuri de tensiune atmosferică diferită. Se simțeau recâștigați de o emoție, care nu era probabil a lor, ci a ceasului aceluia de seară, a amintirilor, a locurilor. Mâna Adrianei deveni mai grea într-a lui. Nu se auzea decât rar râsul scurt ca un spasm al Ceciliei și pe urmă zgomotul regulat al motorului continua mai departe monoton, cunoscut.

Adriana își rezemă capul de perne și rămase așa, să urmărească pe cer cursa lor în jurul insulei. Gelu o privi atunci întâia oară și observă cu tristețe că era frumoasă. În întunerec, gâtul ei alb lumina mat, moale. Era lângă el ca altădată și i se părea ridicul să nu o poată îmbrățișa, fiindcă întâmplări străine voiseră așa, întâmplări care nu aveau nicio însemnătate acolo unde viața era vegetală, vastă și inconștientă.

Îi petrecu mâna după umeri și o strânse spre el. Ea îi primi sărutul fără curaj. Nici nu îndrăzni să-l mângâie bine pe păr, gest pe care îl dorise mult, ci abia îi trecu mâna deasupra capului, ezitând, fără să-l atingă. Știa atât de bine că totul nu era decât o iluzie, ce avea să sfârșească dincolo de pădurea Viilor, când automobilul va fi trecut podul spre oraș.

La sfârșitul plimbării, Cecilia, sărind sprintenă din mașină, îi spuse Adrianei că e bucuroasă văzându-i împăcați. Ea însă ridică tristă din umeri, fără să răspundă. Niciodată nu se simțise mai singură și mai depărtată.

Într-adevăr, seara aceea nu avu urmări. Nu se mai întoarseră spre Vii, temându-se de chemarea acelor locuri.

Între ei doi lucrurile erau pe totdeauna așezate și de ce le-ar fi schimbat din drumul lor?

Vara trecu monotonă.

În toamnă Gelu plecă la București.

CAPITOLUL V

SINGURĂ

Adriana îşi recapătă dintr-o dată liniştea. Aşteptase o mare durere, se crezuse pierdută, se întrebase dacă avea să supravieţuiască plecării lui. Şi nu fu nimic. Era surprinsă de marele calm ce urmă. Nici nu-i venea să creadă.

Îşi spunea în gând, ca să se încerce: „Gelu a plecat" şi aştepta să vadă dacă gândul acesta nu o durea, asemeni omului care în luptă a auzit şuierând pe aproape un glonte, s-a trântit la pământ şi pe urmă, ridicându-se, abia îndrăzneşte să se mişte, nu cumva să descopere o rană, pe care n-a simţit-o şi care sângerează totuşi.

Nu. Nu se întâmplase nimic. Glontele trecuse pe alături. Adriana rămase întreagă, obosită şi fără curaj poate, dar liberă. Se mira găsind lucrurile la locul lor, se mira de simplul fapt că viaţa continua aşa cum o apucase. Totul era preferabil nesiguranţei în care trăise până atunci şi chinului de a se convinge că e iubită, când ştia bine că nu era. Reîncepea să trăiască monoton, plictisitor, dar fără mari tensiuni şi fără aşteptări.

Se întoase la ocupaţiile ei mărunte şi se adânci în ele serioasă, hotărâtă să creadă că a exersa cinci ceasuri pe zi la pian, a ceti un roman în două zile şi a da uneori o mână de ajutor în casă este un fel de a trăi.

I se vorbi în acea vreme despre căsătorie. O cerea un doctor din oraş. Ea nu răspunse nici da, nici nu, şi lăsă să se-nţeleagă că va face ce i se va cere.

În oraş, Adriana ieşea rar. Nu mai avea pe cine să întâlnească pe acele străzi pustii, şi gândul că, după niciun colţ de stradă, la vitrina niciunei librării, de nicăieri, silueta lui Gelu nu putea să-i iasă înainte, îi făcea rău. Niciodată nu crezuse că lipsa unui om poate fi mai reală şi mai vastă decât prezenţa lui. Gelu, când era, era într-un singur loc. Acum, când lipsea, lipsea de pretutindeni.

Totuşi, într-o zi, când ieşise după cumpărături, Adriana avu un moment de emoţie. Recunoscuse înaintea ei, după mers, o siluetă familiară, şi asta îi făcu inima să-i bată mai tare. Era Buţă, şi Adriana îl întâmpină cu o bucurie exagerată, care îl miră puţin pe băiat. În definitiv, ducea şi el ceva din existenţa lui Gelu, şi în mâna lui noduroasă, Adriana strânse altă mână decât pe a lui.

— Mă bucur că te văd! Ce faci? De ce nu te mai vezi? Ai uitat de prietenii dumitale? De ce nu mai dai pe la noi?

Îl întreba vioaie, neştiind nici ea că bucuria ei trecea de capul colţuros al lui Buţă şi se îndrepta aiurea, către altcineva. Nici nu îl privi ca lumea. Altfel ar fi văzut că poartă acelaşi pardesiu străvechi, cu buzunarele pline cu cărţi, aceeaşi şapcă de liceu roasă şi l-ar fi părăsit repede, ruşinată să rămână în mijlocul străzii, în văzul tuturora, lângă el.

Buță vorbi tărăgănat și leneș. Lipsise din oraș. Avusese o afacere de curând, undeva. Lucrase mult la un proiect, pe care îl pregătea el în ascuns și despre care se va afla mai târziu. De aceea nu prea ieșise pe stradă decât noaptea, când probabil ea, Adriana, dormea. Dar pentru că tot s-au întâlnit, ar fi bucuros să se plimbe cu ea puțin. Adriana primi.

— Vezi, rămânem singuri în târg, îi spuse ea. Dumneata, Cecilia, eu... Suntem ca bătrânii care rămân la poartă să-i privească pe cei ce pleacă. Poate că nici lui Gelu, acolo unde este, nu i se întâmplă mare lucru, poate că nici el nu duce altfel de viață, dar deosebirea e că el este acolo și noi aici. Și e o deosebire tristă, mi se pare.

Un moment, Buță voi să-i răspundă cumsecade. Era și el amărât de plecarea prietenilor lui, duși în alte locuri, spre o nouă viață, în timp ce el rămânea un licean bătrân, de douăzeci de ani. Ar fi vrut să-i vorbească Adrianei, așa cum el nu știa vorbi: simplu, lăsat în voia tristeții lui, adevărat.

Dar se încurcă, după o ezitate orgolioasă și schimbă sensul cuvintelor lui, subit, așa cum un ac întors schimbă mersul unui tren de pe o linie pe alta.

— Poate că ai dreptate pentru dumneata, domnișoară Dunea. Întrucât mă privește pe mine, eu mă simt bine unde mă aflu. Gelu s-a dus ca orice băiat de treabă la studii. Ce mare ispravă a făcut cu asta? Mai interesant mi se pare să-ți creezi o aventură a ta proprie într-un oraș ca ăsta al nostru. Și mi se pare că eu reușesc...

— A, știu. Am auzit despre proiectul dumitale misterios, dar nu știu prea bine ce e. Mi-a povestit Gelu. Nu cumva vrei să fabrici aur?

— Gelu e un nătărău și eu nu sunt un alchimist, răspunse el scurt.

Pe urmă, după un lung moment de tăcere, reluă vorba cu oarecare ezitare, ca și cum s-ar fi întrebat dacă trebuie să continue sau să tacă.

— Uite, am să-ți spun dumitale un lucru pe care nu l-am spus nimănui. Îți cer doar să fii discretă. Mi-ai răpi altfel jumătate din bucuria triumfului.

Se opri iar, ca să marcheze însemnătatea cuvintelor ce aveau să urmeze.

— Ai văzut dumneata vreodată o ruletă? Adriana întârzie răspunsul, neștiind dacă nu e o glumă.

— Da.

— Ți se pare că e un joc de noroc.

— Evident.

— E evident poate, dar nu e deloc sigur. Căci, bunăoară, este evident că soarele se mișcă în jurul pământului și cu toate astea.... Descoperirea mea pleacă de la principiul că ruleta nu e un joc de noroc, ci unul de calcul. O problemă care deocamdată n-a fost rezolvată. Un joc de forțe cu o constantă nedescoperită încă. Un raport de forțe. Rămâne să calculez raportul ăsta și misterul se sfârșește. În ziua în care am să captez hazardul într-o ecuație descoperirea mea va fi gata. Cu o sută de franci la Monte Carlo lumea va fi a mea, și ziua aceea nu mi se pare să fie departe.

Se opri și așteptă cu aerul modest al unei gazde, care servește un *liqueur* excelent și pe urmă îl pândește pe musafir, întrebându-l parcă din ochi: „Ei, ce zici?”

Adriana tăcu jenată, neîndrăznind să creadă, neîndrăznind să râdă, cuprinsă mai mult de un sentiment de milă decât de poftă de a se amuza. Nu, Buță nu era nebun, dar, oricum, misterul lui trecea dincolo de așteptări. Nu-i răspunse deci și încercă să schimbe vorba. El înțelese, îi spuse cu jumătate gură ziua-bună și plecă înainte, netulburat, fără a întoarce capul, ca un om care știe bine încotro merge. Adriana îl privi din urmă câteva clipe. Se gândea cu oarecare melancolie la el. Era singur în acel oraș și avea să rămână neschimbat, așa cum îl cunoscuse, leneș, tenebros, superior, fără ca vremea, trecând, să-i adauge sau să-i ia ceva din imensa lui naivitate, din nepăsătoarea lui mizerie.

Nu era un simbol șapca aceea de licean, pe care o purta încă, la douăzeci de ani? Și nu spunea ea că el singur, când toți foștii lui prieteni se răspândeau în lume și în viață, că el singur rămânea ca totdeauna să creadă liber ce vrea și să apere ce nu poate, să-și bată joc de oameni și să râdă de ceea ce lumea cuminte numește realități?

I se păru atunci Adrianei că numele acela uscat și fără sunet interior, „Buță", e trist, ca o glumă nereușită într-o casă de oameni necăjiți și, privind cum omul se depărta cu pasul lui lăbărțat, cu mânile prea mari ca să încapă în buzunare, cu capul înțepenit pe grumaji, avea impresia că are în fața ei un soi de stindard zdrențuit al unei lumi care era pe totdeauna sfârșită și care fusese adolescența lor.

*

Săptămânile treceau egale. Nicio veste de la Gelu. O singură dată, Adriana primi o carte ilustrată cu salutările și semnătura de rigoare, scrise în grabă cu creionul pe verso, și ea, care îl știa pe Gelu ordonat, văzu în neîngrijirea aceasta schimbări pe care nici nu îndrăznea să le bănuiască.

Ținuse vreme multă cartea aceea colorată în mâni și o privise atentă. Era Ateneul român. Fotografia era veche, dinainte de război probabil, și cele câteva cucoane, care se opriseră în fața obiectivului, purtau rochii lungii și pălării imense cu pene albe, așa cum Adriana văzuse într-un album de familie. Imagine veche de cincisprezece ani a unui alt oraș decât acela în care trăia Gelu acum, ilustrația Ateneului român avea un humor trist, ce spunea deșertăciunea tuturor zilelor ce trec. Ce amantă primise cu cincisprezece ani în urmă aceeași poză veche, în care încerca să-și imagineze existența altui iubit? Ce amantă o va primi peste alți cincisprezece ani, când durerile de acum vor fi fost de mult uitate și doar Ateneul român își va afirma liniștit eternitatea?

Adriana trecuse de epoca disperărilor mute, de vreme ce putea să glumească, oricât de trist, pe seama lor. Așteptările ei se cumințeau, treceau în rândul lucrurilor zilnice, obșnuite, neschimbate și deveneau suportabile, ca tot ce se leagă de monotonia vieții.

Poate că altfel, fără această tristețe, viața ar fi fost mai greu de dus, mediocră cum era, lipsită de accidente, goală de sens. Adriana trăia în amintirile ei ca într-o altă existență și număra zilele după un calendar unde erau înscrise aniversări personale, pe care le sărbătorea ea singură, în felul ei. Se chinuia să restabilească o dată, să corecteze o amintire, să adauge un detaliu. Din evenimentele ce trecuseră altădată la întâmplare, ea făcea acum o poveste cu un început și un sfârșit, cu perioade de umbră și lumină, poveste pe cate o retrăia acum din nou, încet, cu voluptatea de a ști că nimic nu mai poate fi schimbat, că totul îi aparținea ei pe totdeauna. Ce ar fi putut face Gelu împotriva amintirilor ei? Că ar fi iubit-o sau nu, că s-ar fi întors ca altădată spre ea sau că ar fi rămas departe cu alți oameni, nimic nu s-ar fi schimbat din istoria ei. Într-un fel, Adriana îl uitase.

Exista undeva, departe, într-un oraș mare, un om care ducea o viață a lui, cunoștea lume, umbla pe străzi necunoscute, muncea, se ducea la teatru, se culca cu femei străine, și omul acela îi era indiferent, și uitarea lui îi era totuna, și viața lui toată îi era străină. Fiindcă într-un singur ceas, la aburul unei cești de ceai, ea retrăia, de la un capăt la altul, o viață din care nimeni nu mai putea să evadeze, după cum nimeni nu mai poate să evadeze din amanții zugrăviți pe tablouri.

În această perioadă de resemnare sosi într-o zi, neașteptată, o scrisoare din partea lui Gelu. Scrisul acela clar, drept și geometric contrazicea, numai ca imagine chiar, dispoziția de suflet vagă a Adrianei.

Era o scrisoare cordială, simpatică, în care Gelu dădea scuze valabile pentru întârziere, povestea cu voie bună ce făcea, cerea vești, trimitea salutări.

În post-scriptum, două rânduri o neliniștiră pe Adriana.

„Pe cine crezi că am cunoscut mai alaltăieri? Cello Viorin. I-am fost prezentat din întâmplare și am impresia că îl interesez. M-a chemat la el.”

CAPITOLUL VI

CÂNTECELE BLONDEI AGNES

Într-adevăr, Gelu îi fusese prezentat lui Viorin, întâmplător, în casa unor prieteni comuni. Ferdinand Graz, un mecanician neamț meloman, care îi era coleg la un curs liber de matematici, îl întoarse pe Gelu într-o seară să asculte un concert de familie.

El cânta la flaut, iar nevastă-sa — săsoaică blondă dintr-un burg transilvănean — la vioară.

— Vino. O să-ncercăm un fragment din al doilea concert brandenburghez. Și pe urmă, știi, avem un pianist celebru. Nu-ți spun cine. Vino și ai să vezi.

Pianistul celebru era Cello Viorin.

Gelu îl găsi instalat într-un fotoliu lângă sobă, săltând pe genunchi odraslele gazdei, un băiat și o fetiță, care se jucau între timp cu tabachera, nasturii și urechile lui.

— Iartă-mă, domnule, că nu-ți pot întinde cum trebuie mâna, dar, uite, nu mă lasă plozii ăștia.

Avea un zâmbet mare, deschis, care îi lumina toată fața. Gelu îi spuse câteva vorbe respectuoase despre admirația ce o purta muzicii lui și despre plăcerea de a-i face personal cunoștința. Viorin râse cu simplicitate. Se bucura poate de acele cuvinte amabile, dar le primea cu modestie, cu oarecare scepticism.

Seara trecu uşor în conversaţii fără importanţă, pe care, de alminteri, nevasta gazdei le întrerupea autoritară, bătând cu arcuşul în pupitru.

Era semnalul de începere şi atunci Viorin îşi lua locul la pian, Graz îşi pregătea flautul, nevasta lui îşi proptea de pieptul ei opulent vioara. Gelu asculta cu plăcere, deşi acest tablou de familie i se părea puţin naiv în armonia lui. Femeia, o Gretchen îngrăşată, bătea tactul cu piciorul (un picior lat, încălţat cu o gheată masivă de box, ce suna tare pe podea) şi, de la pupitrul ei, îşi controla cu o privire severă partenerii. E drept că, dintre toţi trei, ea cânta cel mai bine. Bărbatul ei, când făcea vreo greşeală, apleca ochii să se ferească de privirea ei răzbunătoare, iar Viorin tremura terorizat.

Gelu surâdea distrat de această scenă idilică, dar o felicita în gând pe intransigenta nevastă a lui Ferdinand Graz, căci mulţumită ei asculta în seara aceea un concert de Bach, poate prea masiv şi lipsit de nuanţe, dar limpede şi precis executat. Pe încetul se crease în acea cameră o atmosferă deosebită, în care el se pierdea de bunăvoie, deşi simţea într-un fel ridiculul nemţesc al situaţiei. Violonista avea mânile jupuite de la bucătărie: cânta acum o sonată şi un ceas înainte curăţase poate cartofi.

Se făcea târziu şi mica orchestră schimbase de câteva ori o bucată de Bach pentru una de Beethoven, o bucată de Beethoven pentru una de Bach.

— Ce-ar fi să cântaţi *Cântecele blondei Agnes*, propuse Gelu pentru variaţie.

Ferdinand Graz acceptă cu entuziasm şi Viorin încercă primele acorduri. Dar nevasta lui Ferdinand lovi scurt cu arcuşul în pupitru şi spuse retezător:

— Nu.

Bărbaţii se uitară unul la altul şi se supuseră. Femeia le deschise fiecăruia în parte un caiet de Mozart, le indică cu vârful arcuşului pagina aleasă şi dădu semnalul de începere.

Nimeni nu crâcni.

Şedinţa se sfârşi târziu, după miezul nopţii. Viorin îl luă pe Gelu de braţ.

— Dacă nu ţi-e somn, vino cu mine să ne plimbăm. Îţi place să umbli?

Erau amândoi puţin ameţiţi de muzică şi ezitau în poartă, neştiind încotro s-o ia, ca şi cum ar fi ieşit de la dineu cu femei frumoase şi şampanie bună. Merseră o bucată de drum, fără să schimbe vreun cuvânt.

— Trebuie să mă ierţi. Mi-ai cerut adineauri să cânt la pian *Cântecele blondei Agnes* şi te-am refuzat. E o muzică de care mă feresc. Deşi e a mea şi deşi e atâta vreme de când am scris-o, nu o pot asculta fără adâncă emoţie.

Gelu voia să-i răspundă că nu el era vinovat de acel refuz, ci teribila doamnă Graz, care îl oprise, dar, văzându-l pe Viorin melancolic şi neatent, renunţă să mai facă această observaţie de detaliu.

— Da, domnule, e curios şi poate greu de crezut, dar cântecele acestea ale lui Agnes sunt cea mai grea durere a mea. Dumneata şi alţii ca dumneata nu vedeţi în ele decât o bucată de muzică frumoasă sau urâtă. Pentru mine însă, asta nu are nicio importanţă. Căci Agnes a existat. Te-ai gândit dumneata, care spui că-mi admiri cântecele, te-ai gândit vreodată că ele ascund un om care a trăit în realitate, ca dumneata și ca mine?

Gelu fu surprins de acest brusc ton de confidență.

— Mărturisesc că nu.

— Ei, vezi? Dumneata asculți pentru plăcerea dumitale de meloman. Hm! Ca și cum pentru plăcerea dumitale de meloman a murit Agnes. Fiindcă, mă înțelegi? Agnes a murit, a murit de-adevăratelea, a murit cum mor oamenii și cum mor câinii.

Gelu îl privi speriat, neștiind dacă Viorin, în violența cu care vorbea, nu-și pierduse mințile. I se părea ciudat omul acesta pe care abia îl cunoscuse și care acum, din senin, se pornise să strige pe stradă, ca și cum s-ar fi luptat cu cineva.

Omul merse iar o bună bucată în tăcere și pe urmă vorbi calm, cu resemnare.

— Uite cum a fost. Agnes trecea în fiecare dimineață în fața casei mele. Era o fată blondă, înaltă, miraculos de frumoasă. O cunoscusem într-un salon monden și nu o luam în seamă. Credeam, și am crezut până la moartea ei, că era o domnișoară frivolă, căreia îi place să flirteze cu oamenii celebri. Mi-a spus de câteva ori că mă iubește. N-am crezut-o. Mi-a scris lungi scrisori disperate, prin care îmi cerea numai să mă vadă. Mi-a jurat că ar fi fericită doar cu o privire blândă, doar cu o mână întinsă, pe care să mi-o sărute. Am râs. Mi-a spus că are să se omoare. Am râs iar. Până când, într-o zi de toamnă, pe terasa casei, am găsit-o cu buzele încleștate pe pragul ușii, cu ochii sticloși, cu părul ei blond desfăcut.

Gelu asculta bănuitor. Faptul era desigur adevărat, căci glasul lui Viorin tremura și ochii îi luceau înlăcrimați, dar i se părea cu totul neverosimilă această confesie necerută, neașteptată, nepregătită, poveste de un tragic neprecis și sumar. Îi era penibil să meargă alături de acest om zguduit de plâns și la a cărui durere bruscă nu putea lua parte, fiindcă nu o cunoștea și fiindcă îi era indiferentă.

— Înțelegi, domnule, de ce îmi bat eu joc de admirația pe care mi-o mărturiseai adineauri în casa lui Graz? Admirație și glorie? Hm! Mizerie. Dacă ai ști, dacă ai putea pierde pentru o singură clipă liniștea dumitale de om satisfăcut și dacă... Dar de ce stau eu să-ți povestesc toate astea? Du-te domnule și te culcă. Noapte bună!

Viorin se întoarse scurt pe călcâi și se pierdu cu pași repezi după colț.

*

A doua zi, la facultate, Ferdinand Graz se apropie de Gelu și îl rugă să prânzească cu el la un restaurant din apropiere. Avea să-i vorbească și într-adevăr, de îndată ce fură singuri, începu.

— Aș vrea să cer scuze pentru cele ce s-au întâmplat aseară. Femeia mea e o nevastă de treabă, dar, cum să spun eu? Prea energică uneori. Uite, ieri, când d-ta ai cerut lui Viorin să-ți cânte, ea s-a purtat urât. Ai avea dreptul să fii supărat.

— Nu, zău că nu sunt. Și pe urmă... am primit deja o serie de explicații pentru treaba asta.

— Nu, nu. Lasă-mă să termin. Vreau să rămânem prieteni și, de vreme ce sper să mai vii la noi în casă, e mai bine să te previu. Știi d-ta cum o cheamă pe nevasta mea?

— Doamna Graz, cred.

— Agnes Graz. Agnes!

— Frumos nume.

— Da. E un nume care trebuie să-ți fie cunoscut. Ia gândește-te.

Gelu îl privi lung, neîndrăznind să creadă.

— N-ai să mă faci să cred că nevasta d-tale e... În sfârșit, că Viorin...

— Ba da. Agnes e Agnes și cântecele lui Viorin au fost scrise pentru ea. Sunt vreo 6 ani de atunci. Ne mutaserăm tocmai la București și nevastă-mea era însărcinată cu al doilea copil. Nu cunoșteam pe nimeni aici și întâmplarea a făcut să mă împrietenesc cu Cello Viorin, care pe atunci nu era încă prea cunoscut. Mâncam amândoi la aceeași lăptărie. Am aflat că e muzician și, cum muzica e singura pasiune a familiei mele, l-am invitat acasă. De atunci am luat de altfel obiceiul seratelor noastre muzicale. Din nefericire, Viorin s-a amorezat de nevastă-mea. Fără știrea mea, desigur, i-a propus să fugă cu el. Femeia mea însă e, cum ți-am spus, o nevastă cumsecade. Nu e nici romanțioasă și nici tristă. E vrednică, îi place să lucreze zdravăn și nu cunoaște decât o dragoste: aceea pe care i-a permis-o pastorul. În plus, pe vremea aceea era însărcinată în a șasea lună. Nici astăzi nu pricep cum de s-a amorezat Viorin de ea. Fapt e că femeia i-a spus să se astâmpere, iar pe mine m-a întrebat dacă n-ar trebui să-i închidem lui Viorin ușa casei noastre. La ce bun să fi făcut atâta scandal? Mie Viorin mi-a fost drag și am lăsat lucrurile să treacă în voia lor. De atunci n-a mai fost vorba de amor și am rămas buni prieteni. Numai că, disperat, Viorin a scris: *Cântecele pentru blonda Agnes*. Le cunoști, nu-i așa? După părerea mea, mai frumoase lieduri nici Schumann n-a scris.

Agnes, nevastă-mea, nu le poate însă suferi. Zice, mai ales, că-i e rușine să le asculte în fața mea.

Gelu era uimit. Nu că ar fi pus un moment la îndoială povestea lui Graz. El vorbea cu simplicitate și cu un umor de om așezat care mărturisea adevărul. Dar era atât de mare deosebire între legenda romanțioasă a lui Viorin și între această istorie de buni burghezi, încât nu știa ce să creadă și ce nu. Îi povesti lui Graz convorbirea pe care o avusese în noaptea trecută cu Viorin.

— O cunosc, îi răspunse el. Mi-a povestit-o și mie. Să nu crezi că Viorin e un mincinos. E un om cu imaginație doar. El cel puțin crede în ceea ce spune și poate că atâta lucru e de-ajuns. Și, în fond, de ce să nu-i ierți atâta slăbiciune. Domnule, eu fac muzică de la vârsta de 8 ani și știu ce se cheamă a avea talent. Ei bine, Viorin îl are, și asta ajunge pentru ca să mă închin în fața lui, uite așa, până la pământ. Iartă-i și dumneata naivitățile.

*

Ferdinand Graz avea dreptate. Oricât de ridiculă era istoria acestui amor, Gelu simți instinctiv o caldă simpatie pentru Viorin.

Ar fi trebuit să râdă gândindu-se la opulenta lui zână, la pieptul ei de Brunhildă războinică, la mânile ei de menajeră melomană. Altădată, la D..., când asculta în tovărășia Adrianei acele cântece, își imagina o Agnes de mit, un chip de icoană, tras, serafic, nepământesc. Acum era poate puțin iritat cunoscând realitatea, dar își spunea că Viorin trebuie să fie un copil admirabil, de vreme ce fusese capabil de asemenea naivități.

Îl revăzu de câteva ori. Era totdeauna preocupat, entuziast, vibrant, gata să povestească o aventură, să improvizeze un motiv pentru pian, să dezmintă un lucru afirmat cu o zi înainte, să inventeze o tragedie desigur autentică. Nu lua niciodată precauții pentru garantarea fanteziilor lui și nu ezita să spuie, la interval de cinci minute, două lucruri contradictorii.

— Nu te mai vezi pe stradă, domnule Viorin.

— O, dragul meu mi se întâmplă un lucru extraordinar. Închipuiește-ți că duminecă veneam spre d-ta, cum ne fusese vorba, ca să te iau la simfonic. Deodată văd un *Rolls-Roice*, se oprește drept înaintea mea și, de la volan, o doamnă îmi face semn cu mâna. Nu o cunoșteam și credeam că i se adresează altcuiva. Mă uit curios pe de lături și nu văd pe nimeni. Atunci, femeia coboară din automobil și se îndreaptă către mine.

„Domnule Viorin, îmi spune ea, fă-mi plăcerea și ia loc lângă mine în mașină". — Nu înțelegeam nimic desigur, dar am urmat-o. Mi-a povestit atunci că îmi cunoaște muzica de multă vreme, că vrea să mă cunoască de aproape, că mă roagă să o vizitez în *villa* ei de la Șosea. Ei bine, ce să-ți spun, de duminecă până azi n-am mai scăpat de ea. Ce e drept, e o femeie superbă, dar oricum, trei zile și trei nopți de dragoste continuă e cam mult.

De obicei însă, Viorin, care nu avea spiritul frivol, istorisea aventuri mai triste, cu deznodăminte grave, cu eroi tragici. Și ce era deconcertant în imaginația lui era că nu rămânea absolut în fantastic, că dădea uneori detalii veridice, probabile, ba chiar absolut sigure. De câteva ori, câteva istorii, pe care Gelu le crezuse inventate, se dovediseră riguros exacte. Așa încât el nu mai știa să deosebească adevărul de legendă și-l asculta pe Viorin curios, cum ar fi cetit un roman foileton.

— Am cunoscut multe femei, dar niciuna nu mi-a lăsat o amintire mai emoționantă decât o tânără provincială, pe care am văzut-o acum un an aici la București. Am fost prieteni și cine știe dacă până la urmă n-am fi fost amanți! Îndeobște mă feresc de „admiratoare". Fata asta însă, de cum mi-a trecut pragul, mi-a plăcut. Avea o expresie de afecțiune, pe care n-am văzut-o decât pe obrazul ei frumos. Și să știi de la mine că obrazul nu minte.

Să vezi. Într-o dimineață cineva îmi bate la ușă. O femeie foarte tânără, foarte frumoasă mai ales, mă întrebă dacă-mi poate vorbi. O primesc, desigur. Îmi spune că nu e din București, că a venit din orașul ei de provincie ca să mă vadă și să-mi ceară o favoare: aceea de a cânta la pian înaintea mea *Cântecele blondei Agnes*.

Dragul meu, a fost un miracol. Niciodată nu s-a cântat o melodie cu mai multă simțire, cu mai mult adevăr. Eram zguduit. Au urmat pe urmă două săptămâni de fericire. Simțeam cum, pe fiecare zi, fata își pierde siguranța ei personală, cum se apropie de mine irezistibil, cum se adâncește în pasiune fără voie. Șovăia, cum trebuie să șovăie un șarpe, care ar vrea să scape de vrajă și nu poate.

Pe urmă, într-o zi, a fugit. Cred că a plecat de teamă. Când am aflat, era prea târziu. În noaptea aceea n-am dormit: am scris atunci un cântec de dragoste, cum nu cred să fi scris al doilea. Dimineața am alergat la gară și abia am avut timp să i-l întind prin fereastra vagonului, care se urnea tocmai din loc.

Era bună, liniștită, gravă și uneori visez că avea carnea caldă ca pâinea.

— Cum o chema?

— Adriana. Adriana Dunea.

CAPITOLUL VII

BUȚĂ PRIZONIER

Adriana aştepta cu teamă întoarcerea lui Gelu la D... Întâlnirea lui cu Cello Viorin o nelinişte. Dacă vor fi vorbit despre ea? Dacă Gelu, la întoarcere, îi va cere lămuriri asupra unor lucruri pe care ea altădată le tăinuise?

Se gândi să-i scrie, ca să-i povestească tot şi să-l prevină. În fond, nu se întâmplase nimic serios între ea şi Viorin. Ea făcuse însă imprudența de a nu spune totul din timp. Crezuse că era mai comod şi mai simplu aşa. Întâmplarea complica lucrurile abia acum, un an mai târziu.

Nu-i scrise totuşi. Îl aştepta şi se hotărî să lase lucrurile în voia lor. La început părea că totul se aranjează. Gelu, venind la D... de Crăciun, fu amical, o vizită de câteva ori, o însoți la plimbare în oraş, nu făcu nicio aluzie supărătoare. Era rezervat şi uneori rece, dar Adriana se obişnuise cu această purtare de când el îi spusese răspicat că nu o mai iubeşte. E drept că acest calm aparent o nelinişte mai mult pe Adriana, fiindcă se gândea că cearta ar putea porni dintr-un moment într-altul, pe neaşteptate, surprinzând-o. O dorea chiar: altfel nu-l putea privi în ochi

pe Gelu, ştiind că între ei doi rămâne continuu o întâmplare penibilă, pe care o cunosc amândoi, fiecare simulând însă că o ignorează. Scenele tari, cu exclamații şi replici violente, Adriana le suporta mai uşor decât această surdă înveninare de fiecare ceas.

De aceea, odată, fără a fi premeditat, Adriana izbucni.

— Gelule, spune-mi, ce ți-a povestit Viorin despre mine?

Un moment, Gelu fu ispitit să răspundă cu perfidie:

„Viorin? Dar de unde îl cunoşti tu pe domnul ăsta?"

Dar se răzgândi văzând cât era de galbenă Adriana, aşteptându-i răspunsul. Îi istorisi atunci, fără grabă, fără reproşuri, dar cu oarecare melancolie, tot ce ştia.

Adriana rămase uimită. Nu se mai recunoştea în versiunea lui Viorin. Totul era fals, totul era inventat, schimbat, interpretat greşit şi cu rea voință. Ceea ce nu fusese decât o mică glumă devenea o fatală pasiune. Viorin mințise cu inconştiență. Nu, nu-i adevărat că ea s-ar fi dus să-l viziteze acasă. N-a fost niciodată la el şi nici nu s-a gândit niciodată s-o facă. El a oprit-o pe stradă. El i-a vorbit, el a insistat. Adriana protestă cu mânie. Cum? Gelu a putut să creadă în povestea asta de prost gust, mistificare ieftină şi copilăroasă? Cum? S-a putut îndoi de ea? N-a văzut ața albă din cusătura asta grosolană?

Plângea de indignare, se plimba agitată prin casă, îşi frângea mânile.

El vorbi, mereu calm.

— Poate că ai dreptate, Adriana. Sigur că ai dreptate. Viorin a mințit, fiindcă aşa minte el de obicei. Ei şi? Se schimbă cu asta ceva? Am eu nevoie de investigaţii? Ai tu nevoie de scuze? Tu nu înţelegi, că din momentul în care întâmplarea asta a fost cu putinţă tot restul nu mai interesează? Că te-ai dus tu la el sau a venit el la tine, că te-a iubit el sau că l-ai iubit tu, că v-aţi îmbrăţişat sau că nu v-aţi îmbrăţişat, crede-mă, toate astea mie îmi sunt totuna. Eu nu sunt un procuror. Altfel, ţi-aş putea spune că indignarea ta e cel puţin întârziată. Fiindcă rămâne stabilit, bunăoară, că tu l-ai cunoscut pe Viorin anul trecut şi mi-ai ascuns faptul ăsta. De ce? Te-ai plimbat cu el, te-a condus la gară, ţi-a dat un cântec scris anume pentru tine.

Mie nu mi-ai spus nicio vorbă despre ce s-a petrecut atunci. Nu, nu protesta te rog. Ştiu că ai putea găsi o explicaţie, ştiu că ai putea găsi zece explicaţii, toate bune, toate plauzibile. Ei şi? Nu vezi, fată dragă, că eu nu judec pe fapte şi întâmplări, şi istorii? Îmi bat joc de ele. Eu aveam nevoie numai de o anumită împăcare intimă, pe care nu mai o am. Eşti tu în stare să o clădeşti din nou cu „argumente”? Dacă ai şti ce oroare am de bănuieli şi confruntări, şi dezminţiri! Îţi poţi tu imagina prăpastia care există între pur şi impur? Te-ai cutremura poate. E ceva absolut şi fără putinţă de întoarcere. Ceva e curat sau nu e. Cea mai slabă umbră, cea mai uşoară spărtură e de-ajuns pentru a trece de la o lume la alta. Eu îţi vorbesc despre un sentiment. Nu îmi răspunde vorbindu-mi despre o situaţie.

Ascultă-mă pe mine, Adriana. Să lăsăm explicaţiile, că nu ne duc nicăieri. Faptul e mult mai simplu şi mai trist. Era un timp în care tu deţineai pentru mine rostul unei vieţi întregi. Astăzi nu eşti decât o fată frumoasă. E mult poate, dar nu e destul.

Adriana plângea zguduită, înţelegând că totul era pierdut. El o îmbrăţişa prieteneşte şi îi şterse lacrimile ca unui copil.

— Gata?

— Gata.

*

Se despărţiră la începutul lui ianuarie, convinşi că era pentru totdeauna. Gelu se întorcea iar la Bucureşti, vacanţa fiind sfârşită. Adriana rămase câtva timp încă la D..., din lene, din oboseală. O chemau diferite neamuri să petreacă sfârşitul iernii într-un orăşel de munte, în Moldova, dar ea se gândea la o călătorie ca la o aventură imensă, de care nu se simţea capabilă. Peţitori de tot felul treceau, zilnic aproape, prin casă.

Într-adevăr, Adriana răspunse părinţilor ei că nu refuză să se mărite. Doamna Dunea cerceta acum cu vigilenţă titlurile pretendenţilor. Ezita între doi mai ales, dar Adriana, nevoind să-i vină în ajutor cu o părere, sub pretext că ei oricine îi era tot una, decizia doamnei Dunea se tot amâna. În sfârşit, odată cu vremea care începuse să se îmblânzească pe la jumătatea lui februarie, Adriana plecă din oraş. Se ducea, pentru câteva luni, în acel mic oraş din munţi. Un lucru mărunt, şi de altminteri fără nicio legătură cu ea, o hotărâse la această dezertare:

Buţă fusese luat la armată.

Într-o zi, o hârtie albă îl căutase acasă. Băiatul fusese surprins de acest lucru, pe care altfel ar fi trebuit să-l aştepte. Încercase să fugă. Se gândea chiar, în disperare, să se ascundă între Vii, unde ştia el o vizuină. Dar fusese încolţit şi într-o zi apăru pe stradă cu haine verzi, prea largi pentru el, cu părul tuns chilug, cu o capelă largă, ce îi cădea peste urechi, şi cu braţele bălăbănindu-se dezorientate în căutarea unei libertăţi pierdute.

Adrianei îi făcu rău expresia lui de fiară prinsă. Era ultimul erou al unei poveşti care, vedea ea bine, era definitiv terminată. Soarta lui Buţă semăna puţin cu soarta dulăilor de mahala, care umblă ani întregi pe străzile târgului, liberi şi lăţoşi, până când într-o zi, în aplauzele copiilor, în huiduielile gospodinelor şi chelălăitul câinilor din cotigă, laţul hingherului li se strânge deodată după gât.

PARTEA PATRA

CAPITOLUL I

ÎNTR-O ZI DE IULIE...

Într-o zi de iulie, cum Gelu ieşise în oraş să se plimbe, o voce cunoscută îl strigă pe nume din depărtare, de la colţul străzii. Se întoarse surprins şi văzu venind spre el o femeie tânără, pe care nu o recunoştea, dar care desigur nu era străină, căci îi făcea semne amicale cu mâna.

Nu vedea din depărtare decât o rochie albă, uşor agitată în mers. Capul era umbrit sub borul unui gamen alb de pânză şi Gelu ghici abia, ca pe o lumină răsfrântă, un surâs ce se ascundea. Nu recunoştea nimic în mersul acela şi, până a fi aproape de tot, curiozitatea lui fu crescândă. Abia atunci, la câţiva paşi de ea, avu impresia că se găseşte în faţa Adrianei, dar gândul îi trecu întâmplător prin minte, fără să insiste. Nu, nici talia, nici înălţimea, nici expresia acelui trup nu îi erau cunoscute. Privi bănuitor, aproape speriat.

Ezită un moment înainte de a o recunoaşte.

— Eşti tu?

— Eu.

Hotărât se întâmplase ceva cu Adriana. Era desigur ea, căci îi ardeau acum ochii strălucitori, fruntea mată, obrazul rotund. Dar era ceva schimbat în toată înfățișarea ei, n-ar fi știut să spună ce anume, un aer străin, o expresie fizică, un detaliu. Nu înceta să se mire. O măsură cu o privire directă, care ar fi fost agresivă și supărătoare, dacă n-ar fi avut în același timp o nuanță de imensă uimire.

Adriana nu știu să răspundă întrebărilor lui.

— Nu, te asigur, nu văd niciun fel de schimbare. Și m-am uitat bine în oglindă, te rog să mă crezi. Sau... știu eu? Poate pantofii...

— Ce pantofi?

— Pantofii ăștia albi de pânză, fără tocuri. Gelu nu o lăsă să termine și porunci scurt, ca un judecător de instrucție, care se vede în posesia unui indiciu și vrea să-l verifice imediat:

— Umblă.

— Cum?

— Umblă, te rog. Mergi. Înaintează.

Ea nu înțelegea nimic, dar se supuse încurcată, făcând câțiva pași și uitându-se întrebătoare spre el.

Gelu se lumină brusc. Găsise.

Tot ce se schimbase în Adriana era pasul. Îl știa sprinten și nesigur, mângâind abia podeaua pe care trecea, ca un lăstun ce atinge apa în zbor. Descoperea acum, schimbat, un pas ce se lipea de pământ, un pas leneș, moale, larg, care cădea pe toată talpa și se rezema pe patru laturi de pământ.

Era numai un amănunt, dar schimba cu totul liniile corpului. Adriana devenea mai scundă, umerii coborau, mânile se destindeau ca după o lungă încordare. Era mai puțin suplă decât înainte, dar avea o expresie de mare liniște fizică, de odihnă totală. Tot corpul părea să se desfacă dintr-o strânsoare și să se potrivească după mișcări instinctive.

— Mergi, Adriana, mergi.

Fata se oprea din când în când, nedumerită, întorcea capul și îl întreba din ochi.

— Încă?

— Da. Mergi.

Era în bucuria lui de a o privi un strigăt nestăpânit, care îi mărea ochii: avea impresia că pentru întâia oară o cunoaște pe Adriana, că o descoperă abia acum. Simpla deschidere a pasului era senzuală, caldă, fără rușine, răspândind în jur o inconștientă fericire a cărnii, sub soarele alb al zilei.

Treceau oameni și trăsuri, se opreau copii în loc să-i privească, îi salutau cunoscuți, dar toate acestea se întâmplau neobservate, pe de lături, și singurul lucru care exista era minunea aceea bruscă, ce i se revela la zece pași de el. O privea cu doi ochi scânteietori, care o speriară pe Adriana și îi aduseră un val de sânge în obraji.

Căci știa ce înseamnă acea privire.

Se întoarse scurt spre el.

— Să lăsăm glumele, Gelule. Haide!

Merse lângă ea fără să-i vorbească. Ea îl urma nesigură, uluită de bruscheța emoției lui și intimidată ca altădată, într-o dimineață de demult, când îi bătuse la ușă îndrăzneț, cu ochii deschiși mari și pumnii strânși.

O luară după colț, înapoi spre casa Adrianei. Abia în fața porții băgară de seamă că se întorseseră. Trecură amândoi pragul, nesiguri de ce avea să se întâmple. Când ușa se închise în urma lor, căzură unul în brațele celuilalt.

Carnea fetei era fierbinte, părul avea o aromă neştiută. Sub rochie, trupul se desfăcea din încheieturi, moale. O culcă pe divan şi îngenunchie lângă ea. Îşi puse fruntea pe sânul ei stâng, care ieşea rotund dintre dantele albe, mai alb decât ele. Îi ţinu în mână genunchiul şi surâse recunoscându-l. Îşi purtă buzele pe cusătura ciorapului ei, ca să reînceapă o glumă veche şi o urmă atent, cu o seriozitate de copil, până unde ţesătura puţin aspră, rece şi lunecoasă a mătăsii, contrasta brusc cu carnea fierbinte şi moale ce se dezvelea.

Adriana îl privea obosită şi întinse mâna să-l mângâie pe păr.

*

Părea că începe un timp nou. Nu era numai un ocol al unei iubiri, care revenea din amintiri şi din obişnuinţe, din legături uitate şi vechi, dar persistente şi vii încă. Nu. Era curios cum în acele prime zile de dragoste subită, în îmbrăţişările lor, în cuvintele lor rare, în privirile lor întâmplătoare, nu regăseau nimic din fosta lor pasiune, nici măcar gustul depărtat pe care îl păstrează sărutările vechi. Nu se recunoşteau, şi bucuria lor era amestecată cu un sentiment de continuă mirare.

— Eşti o iubită nouă, Adriana. Îţi mai rămâne doar numele şi gestul liniştit cu care îţi mângâi fruntea.

Exagera desigur. Căci îi mai rămânea Adrianei acelaşi lob de ureche mică, subţire, slab desemnată, pe care buzele lui o căutau sub păr, cu precisa senzaţie că acolo carnea ei era mai goală. Îi mai rămâneau mânile lungi, cu oasele subţiri, pe care i le simţea la încheietură gata să se frângă între degetele lui de bărbat. Şi îi mai rămânea tot, afară de gustul intim al trupului, schimbat, aroma nedefinită, neprecisă, ezitantă a cărnii şi a părului, căldura aceea după care recunoşti într-o îmbrăţişare o femeie iubită, căldura aceea ce venea din ritmul sângelui, din înfiorarea nărilor, din moliciunea buzelor, din bătaia rară a pupilei. Atâta lucru se schimbase în Adriana — aproape nimic, o părere, un abur, o nuanţă — şi fusese de-ajuns ca să facă din ea o altă fiinţă.

Era în descoperirea lui Gelu, în noua lui dragoste, ceva violent. Trecea peste amintiri, judecăţi, piedici.

Adriana se temea de iubirea lui bruscă. Era în exuberanţa, în nerăbdarea, în entuziasmul lui, un exces care o neliniştea, poate fiindcă asta dezorganiza simţul ei de echilibru sau poate, mai degrabă, fiindcă simţea că o pasiune bruscă nu este o pasiune stabilă. Ea ar fi vrut să fie iubită mediocru, fără accese de mare patimă, dar, de asemeni, fără căderi subite şi lungi, să fie iubită cu o dragoste zilnică, sigură, aşezată.

În faţa pasiunii lui prea vii, ea avea un gest ascuns de ezitare, asemănător surâsului descurajat al oamenilor trişti, când le dai o veste în care le e teamă să creadă, fiindcă li se pare prea frumoasă. Ar fi vrut să răspundă sărutărilor lui cu aceeaşi sclipire de scurtă nebunie, să-l aibă în braţe cu aceeaşi desăvârşită fericire, dar se temea să nu înainteze prea mult pe căile norocului, pe care le ştia — de altădată — ocolite, scurte, înşelătoare.

Se strecura deci prin mânile nervoase ale lui Gelu, cu un mic zâmbet speriat, ce punea pe cuvintele lui de dragoste un accent de îndoială şi amintea, deasupra jurămintelor lui, sentimentul de a ști că totul trece. Era poate în acel surâs reticent al ei o vagă umbră de ironie, care nu-i aparținea ei propriu-zis, dar care era pur și simplu ironia întâmplărilor și a destinului. Era ciudat cum această slabă rezistență a ei (rezistență sufletească numai — fiindcă, altminteri, se lăsa în voia brațelor lui poruncitoare) o înfrumuseța.

Adriana era în acea vară înaltă, odihnită, calmă, ca o simplă fată de țară, umblând desculță prin ierburi: avea o gravitate care uneori lui Gelu i se părea exagerată, fiindcă o făcea nemlădioasă, puțin stângace, puțin rigidă. Era o frumusețe ca a serilor de vară, fixă, adâncă, fără treceri nesimțite, fără schimbări și nuanțe.

Numai uneori o înfiora gândul că totul se poate sfârși.

CAPITOLUL II

ROCHIA NEAGRĂ

Foarte târziu, într-o vreme în care lucrurile erau de mult așezate și iubirea lor sfârșită, Adriana avea să încerce a-și aminti amănunțit zilele acelei veri, fără să izbutească totuși să vadă ceva cu precizie. Acolo memoria ei se oprea brusc, sărind două luni de viață și reîncepând pe urmă numaidecât din toamna acelui an, întocmai ca o frescă ștearsă la mijloc de o pată ce întrerupe episodul pictat și îl desparte în două bucăți disparate, de o parte și de alta a unui loc gol. Ce reprezenta anume acest loc alb într-o vreme în care fresca va fi fost întreagă, se putea poate înțelege și reconstitui abstract din atitudinea eroilor rămași întregi pe zid, dar culoarea, expresia, viața lor erau definitiv pierdute și, încercând să le caute sub cuvinte, ea se ostenea zadarnic, ca și cum ar fi căutat sub cenușă un jar de mult stins.

Uneori surprindea scurte imagini, pe care le recunoștea după gustul lor sufletesc a fi făcut parte din acea vreme, dar ele îi apăreau subit, ca sub bătaia unui reflector puternic, și dispăreau iar, cu neputință de reținut, cu neputință de înțeles în jocul lor dezordonat.

Rămânea doar, pe urma acelei vremi, un aer de irealitate, sub care și puținele detalii precise, ce Adriana izbutea să le păstreze cu destulă trudă în memorie, prindeau o patină de legendă și se depărtau într-o lume neprobabilă, care va fi existat poate, dar care, la fel de bine, putea să fie numai o părere.

Câtă vreme Gelu rămăsese la D..., prezența lui fizică dovedea oarecum realitatea acelei fericiri. Dar mai târziu, după întoarcerea lui la studii, la București, Adriana, rămasă singură, avu lămurita senzație de a fi la capătul unui vis ce se sfârșește și, încă o dată, se resemna să creadă în moartea amorului lor. Nu îndrăznea să-și spună că iubirea lor din august era un fapt care i-ar fi dat ei dreptul să-i ceară lui în mod logic o anumită atitudine, un fapt pe care putea să-l amintească și în numele căruia să pretindă, măcar ca pe o elementară consecvență sufletească, să fie iubită și să iubească.

Dacă, întorcându-se la D..., Gelu i-ar fi dat bună ziua cu indiferență, dacă ar fi refuzat să o vadă și nu ar fi vrut să o sărute, ea n-ar fi găsit ce să-i reproșeze, căci niciun moment nu crezuse că dragostea lui din vară ar fi fost altceva decât o scurtă nebunie, căreia ea i se supunea, cum te supui vânturilor, știind că au să treacă.

De aceea, venind în iarna aceea, de Crăciun, la D..., Gelu o găsi pe Adriana așa cum o lăsase: cu un surâs umbrit în colțul buzelor, același surâs descurajat, reticent și neîncrezător, dar în ochi sclipind aceeași învăluitoare dorință de a crede totuși și de a se da.

Purta în acea zi de decembrie o rochie neagră, lungă, cu două revere înguste de mătase galbenă, ce desemna oblic decolteul, auster în rochia cea neagră, mulată drept pe șolduri și căzând — cum se purta în acel an — rotundă și arcuită în jos, după genunchi. Părea puțin surprinsă când el, luând-o în brațe, își lipi obrazul de al ei. Gestul lui era însă atât de liniștit, încât Adriana știu, fără să-l întrebe, că era iubită. Niciodată, decât poate în primele timpuri ale iubirii lor, dar atunci din timiditate sau poate din resturi de pudoare fizică, pe când acum dintr-un sentiment de întreagă liniște, niciodată întâlnirile lor nu fuseseră mai simple.

Luau în fiecare seară ceaiul împreună, singuri, la o masă scundă din odaia Adrianei, vorbind, tăcând, schimbând lungi și moi sărutări, privindu-se mult, râzând rar, mulțumiți unul de altul, siguri unul de altul, uniți împotriva timpului, pe care îl știau totuși, de mai demult, înșelător în trecerea lui. Se iubeau, așa cum dorise pe vremuri Adriana, cu o pasiune îmblânzită, cu elanuri ocolite.

— Ca doi bătrâni, glumea ea.

Glumă desigur, căci simțea toată patima ce vibra în pacea lor aparentă. În timpul scurt al lipsei lui de la D..., din toamnă până la Crăciun, Gelu nu mai era de recunoscut. În hainele bine tăiate, pe care le purta cu oarecare neglijență, era înalt și dădea o impresie de forță reținută și de tinerețe fizică puțin stingherită parcă de propriile ei puteri, dar sinceră, nouă, împăcată.

— Te-ai făcut frumos, Gelule, îi spunea, plimbându-și degetul arătător pe sprâncenele, pe care el le avea arcuite, bine desemnate și subliniate de o ușoară asimetrie.

Nu, Gelu nu era frumos. Avea însă una din acele fețe cu trăsături nesigure și schimbătoare, din care o lumină căzând oblic, un surâs, o umbră, o încruntare poate să facă orice, ca două mâini abile dintr-o bucată de mătase moale. „Obraz anonim”, observase răutăcios Buță odată, şi Adriana, cu oarecare amărăciune (căci era în vremea în care despărțirea lor părea definitivă), îl corectase: „Obraz trădător.”

— Da, Gelule, te-ai făcut frumos.

Îi lua capul în mâni, îl apropia de ea, îl privea cu o curiozitate afectuoasă, atentă, înainte de a-l săruta, ca şi cum ar fi ales locul pe care buzele ei să coboare şi să se oprească. Nu erau sărutările nervoase şi violente de altădată, ci îmbrățişări lungi, de o voluptate ocolită, de o plăcere nuanțată. Fiecare sărut era o rană, în care buzele, răsuflarea, dinții, vârful limbii se înecau umede, calde şi pe urmă se desfăceau întârziat, cu o ultimă ezitare, lăsând, între o gură şi alta, un surâs şters, aburit.

Dacă buzele, despărțindu-se, se rupeau prea brusc, dacă îmbrățişarea fusese stângace şi sărutul neterminat cum trebuie, îl reîncepeau de la capăt, cu seriozitate, ca şi cum ar fi trebuit să îndeplinească un lucru exact, ca şi cum, dincolo de plăcerea lor, ei aveau să desăvârşească ceva rotund, perfect, mare şi întreg în acea sărutare.

— Nu e bine, observa unul sau altul, cum ar fi observat o greşeală într-un exercițiu la pian, şi reluau îmbrățişarea întreruptă.

*

Într-o seară, Gelu îi ceru să cânte la pian.

— Dacă domnu, vrea muzică... spuse ea, ca să glumească, şi, apropiindu-se de patefon, luă la întâmplare o placă ce se găsea pe deasupra şi o puse. Erau *Cântecele blondei Agnes*. Le recunoscu abia

după câteva măsuri, căci nu le mai ascultase de foarte multă vreme şi, surprinsă, ridică cu un gest de panică diafragma.

Fu o clipă de lungă tăcere.

— Te-ai speriat?

— Da.

Revedea atâtea amintiri rele, gata să le strice fericirea lor prezentă.

— Dacă ai şti, Adriana, cât sunt de departe de mine toate copilăriile astea prea vechi.

Ea tăcu mai departe, căci accidentul acesta schimbase deodată ordinea gândurilor ei, aşa cum o mică alunecare de straturi afunde răstoarnă un mal de pământ, aducând la suprafață colțuri vechi şi adânci.

— Îl mai vezi pe Cello Viorin?

— Da, uneori, la Bucureşti. Suntem prieteni.

Adriana se sili să râdă, cu o intenție de ironie, căci această prietenie între Gelu şi Viorin îi era penibilă, ca o alianță împotriva ei.

— Când spun că suntem prieteni, vreau să spun că nu suntem duşmani. Viorin e amuzant. Uneori înduioşător. E un copil zănatec, puțin mincinos, puțin lăudăros, puțin indiscret, dar bun şi simplu când trebuie. O duce greu acuma. S-a încăpățânat să scrie muzică simfonică şi nu vrea să vadă că nu e capabil de asta. Ai cetit în jurnale că a fost fluierat în noiembrie, când şi-a dirijat *Schița simfonică*... Dacă nu renunță, se pierde. „Columbia” i-a reziliat contractul, fiindcă noile lui plăci au rămas nevândute. Ar putea să se refacă repede, dacă ar vrea să se întoarcă la pian şi vioară şi să lase pe totdeauna orchestra. Dar nu vrea şi între timp duce o viață de mizerie, se hrăneşte cu mere, face amor cu croitorese, pe care mie mi le dă drept femei din lumea mare, îşi mută pianul de la o gazdă la alta şi când are o sută de lei îşi cumpără flori.

Gelu vorbea indiferent, ca despre oricine altul, şi, din glasul lui cumpătat, Adriana înţelese că, într-adevăr, întâmplările de altădată trecuseră fără urmă. Îşi aminti atunci că are într-un dulap, între mai multe hârtii uitate, un manuscris de-al lui Viorin, cântecul pe care i-l dăduse el, cu doi ani în urmă, la plecarea ei din Bucureşti. Căută şi găsi hârtia aceea: era boţită şi ruptă la colţuri, dar notele se mai puteau ceti.

— Să-l încerc?

Gelu se apropie curios de pian, urmărind peste umărul ei notele. Era într-adevăr un cântec: o singură linie melodică ce urca şi cobora egală, fără nicio complicaţie. Uneori, mâna dreaptă trecea singură pe clape şi era vădit, după scrisul dezordonat al paginii, că acolo cel care scrisese urmărise din urmă o frază ce se desfăşura singură înainte şi că, de teamă să nu o piardă, nu mai avusese timp să adauge acompaniamentul mânii stângi. Era un cântec făcut din câteva note, din câteva pauze: acorduri tari, clare, fără acele variaţii de tonalitate care dădeau celorlalte cântece ale lui Viorin, deşi frumoase, un aer de romanţă.

Adriana, sfârşind, nu întoarse capul. Simţea în spate, apropiat, cum respiraţia regulată a lui Gelu se oprise. Nu putea să vorbească şi nu suferea totuşi tăcerea aceea, care i se părea apăsătoare. Reluă cântecul şi îl duse până la capăt.

Într-un târziu, Gelu o întrebă liniştit, ca şi cum ar fi fost vorba de o poveste cu totul străină:

— Te-a iubit?

— Nu ştiu. Crede-mă.

*

Chiar în timpul Crăciunului, doamna Dunea plecă la Bucureşti, unde o telegramă a surorii ei o chema neapărat. Menajul Lucreţiei şi al lui Paul Mlădoianu, care până atunci avusese parcă o perioadă de calm relativ, intra iar în criză. Se vorbea de divorţ şi doamna Dunea era ultima nădejde de împăcare.

Astfel, Adriana rămase singură în întreaga casă, căci tatăl ei nu venea decât la prânz, iar seara rămânea târziu, până după miezul nopţii, la club, să discute politică.

Fata îşi primea acum iubitul cu un adevărat orgoliu de amfitrioană şi faptul de a se şti singură în acea casă, ca într-o casă a lor a amândurora, făcea din întâlnirile lor, oarecum cuminţi, un lucru misterios şi mai vinovat decât era. Era, în plus, o iarnă năprasnică, cu imense zăpezi troienite în faţa porţii, şi asta mărea parcă singurătatea lor. Când se întorceau din plimbările pe care înadins le făceau pe acel timp aprig, ştiind că nu va fi nimeni pe stradă să-i vadă, îi întâmpina din prag o căldură moale de casă în care trăieşte o femeie tânără, o aromă tulburătoare de colonie, de teracotă încinsă, de pat abia strâns. Dacă n-ar fi fost imaginea proaspătă a zăpezii strânsă la fereastră, atmosfera aceea senzuală ar fi fost apăsătoare şi odaia de „*jeune fille*" a Adrianei ar fi luat un aer de alcov. Dar aşa, rămânea acolo, în cadrul alb al ferestrelor înzăpezite, un accent de joc sprinten, care, dacă nu era cast în gesturi, era cast în intenţii şi în sincera lui rezonanţă sufletească.

Gelu o purta pe braţe pe Adriana, de la masa lor de ceai la dormeuză şi, înainte de a o arunca între perne ca pe o tânără panteră adormită, ea îşi arunca din picioare, agitându-le, pantofii, care cădeau zgomotos într-o parte sau alta. Rochia se şifona în acea zbatere şi o dezvelea până dincolo de coapse, lăsându-i în dezordine ciorapii, jartierele, cămaşa, şi Gelu, îngropându-şi faţa în această orgie de mătăsuri şi carne, rămânea acolo, în timp ce ea protesta cu o ploaie de pumni repezi şi mici.

Pe urmă, bosumflată, după ce scăpa de el, umbla în ciorapi prin odaie să-şi caute lucrurile aruncate şi astfel, desculţă, devenea scundă, amintindu-i lui Gelu imaginea nouă din vara trecută, când o întâlnise pe stradă în pantofi fără tocuri.

Îşi spunea, privind-o acum, că nimic, nici goliciunea întreagă, nu-i dă mai mult unei femei frumoase un aer de mică fiară domesticită.

CAPITOLUL III

STRADA CERBULUI

Geniul bun al doamnei Dunea aranjase încă o dată lucrurile în menajul Paul-Lucreţia. Cu destulă greutate, căsnicia ameninţată fusese din nou refăcută, convalescentă desigur, debilă încă, ameninţată la fiece pas, dar oricum pusă pe picioare. Doamna Dunea socoti că tânăra pereche are nevoie pentru a-şi modera luptele intestine de prezenţa unui martor în casă. Se hotărî să o trimeată pe Adriana.

Câteva zile la Bucureşti, Adriana şi Gelu nu se văzură.

Erau ocupaţi amândoi: ea cu vizitele de rigoare la rude, cu diverse târguieli mărunte de provincială venită în capitală, el cu şcoala, unde avea în fiecare zi cursuri şi lucrări practice. Fără s-o mărturisească, era oarecare ezitare, dacă nu de-a dreptul teamă, de a se întâlni acolo, într-un oraş fără amintiri comune, unde fiecare dusese, în timpuri diferite, o viaţă necunoscută bine celuilalt şi unde nimic din micile lor superstiţii, nimic din simbolurile mărunte, zilnice, puerile ale iubirii lor nu era de faţă, ca să le înlesnească revederea.

Se întâlniră totuşi într-o zi de duminecă, din întâmplare, la un colţ de stradă, unde îşi ieşiseră înainte, lovindu-se aproape în mers. Fură amândoi de o bucurie exuberantă. Adriana avea obrajii roşii de frig şi mergând se înveselea de orice, de zgomotul maşinilor, de semnele agenţilor de circulaţie, de scârţâitul şoşonilor în zăpadă.

Coborau pe bulevardul Elisabeta spre Cişmigiu şi schimbau cuvinte întâmplătoare despre orice le ieşea în cale, jucându-se cu vorbele cum s-ar fi jucat cu bulgării de zăpadă. Se opreau să vadă fotografiile la cinematografele din drum, să citească cu glas tare afişele, să se mire de fructele fabuloase ce se vedeau în lăzi cu vată în vitrina unui magazin din colţ. Râsul Adrianei suna distinct şi se lovea parcă de aerul rece, ca de un clopot de sticlă.

Era în stradă o sonoritate limpede, netă, aşa cum trebuie să fie pe culmi de piatră, iarna: vorbele treceau prin aer materiale, sunetul tramvaielor rămânea undeva suspendat în văzduh, şuieratul gardistului era lung ca un lanţ de gheaţă căzând pe piatră. Adriana, înfruntând gerul, îşi lăsă jos gulerul mantoului de blană, ca să prindă, pentru curata bucurie a urechii, acel joc de sunete albe.

Multă vreme întâlnirile lor fură ca în acea zi, întâmplătoare, lăsate în voia norocului lor, care nu-i trăda, ce e dreptul. Erau plimbări de recunoaştere pe străzi necunoscute, erau seri petrecute împreună la teatru sau la concert, erau întârzieri lungi în sălile de expoziţii, în faţa unui tablou descoperit.

(La una din aceste expoziţii, îl întâlniră, coborând scările, în timp ce ei le urcau, pe Cello Viorin. Omul avusese un gest de uimire, se oprise în loc şi era gata să se îndrepte către ei, când Adriana îşi continuă drumul, trăgându-l după ea discret, dar autoritară, pe Gelu, ca nu cumva el să se oprească).

Gelu era şi el bucuros de aceste plimbări comune, dar, gândindu-se la serile lor de la D.., ar fi vrut s-o aibă iar alături de el pe Adriana, în casă, aproape, să-i privească ochii neascunşi de gulerul mantoului şi să-i sărute părul, pe care ea îl scutura frumos când, altădată, îşi scotea cu un gest alintat pălăria. Îi ceruse de câteva ori Adrianei să vină la el. Ea refuzase. Nu de teamă, spunea ea, şi nici pentru că nu i-ar fi făcut plăcere.

— Atunci de ce?

— Aşa.

El ştia că, din toate argumentele ei, „aşa" era cel mai rezistent, şi de aceea nu insistase. Înţelegea puţin ezitarea aceasta de a veni în casa lui, vagă reminiscenţă din moralitatea ei de fată educată la călugăriţe.

Adriana ar fi vrut în schimb să-l primească pe Gelu la ea, dar trebui să renunţe după întâia încercare. Tocmai în ziua aceea, de faţă cu ei doi, Paul se dedase la o scenă de tandreţă conjugală, pe care nevastă-sa, Lucreţia, o suferise cu o repulsie evidentă.

Trebuia aşadar să fie mulţumiţi cu ceasurile puţine şi grăbite ale plimbărilor pe stradă, ale spectacolelor, ale expoziţiilor vizitate în doi, şi Adriana punea toată afecţia ei, pentru ca din aceste întâlniri în cadru anonim să facă ceva personal, intim, care să le aparţină numai lor, care să-i bucure numai pe ei. De cele mai multe ori reuşea. Dar seara târziu, când se despărţeau şi când împreună aşteptau la un colţ de stradă tramvaiul Adrianei, Gelu tăcea brusc, fără intenţii ostile, dar cu o tristeţe adâncă, ce-i umbrea fruntea. Adriana o simțea, făcea tot ce-i sta în putință să piardă un tramvai după altul și să rămână lângă el o clipă, încă una, fără ca el să bănuiască această păcăleală. Dar până la urmă tot trebuia să plece și, în urma Adrianei, Gelu rămânea cu sufletul greu, absent în larma străzii. Umblau în anul acela pentru prima oară tramvaie noi, cu scările și ușile automate și, când în urma Adrianei, care se strecura pe platformă, scările se ridicau singure, înainte ca ea să-i mai fi putut face semn, el avea senzația că această închidere tăcută a porților îl lăsa dincolo de o lume ce continua să viețuiască fără el, între acele geamuri înghețate și luminate viu dinăuntru.

*

Totuși, Adriana veni.

Într-o zi în care gândul acesta îi trecu întâmplător prin minte și în care luă hotărârea de a se duce, așa cum lua ea de obicei hotărârile: fără ca vreun motiv aparent, fără ca ceva nou să fi intervenit în socotelile ei, cu simplul sentiment că avea să facă ceva ce trebuia făcut.

Nu-l găsi pe Gelu acasă. Știa totuși că trebuie să se întoarcă, fiindcă îi spusese că lucrează zilnic între anumite ore. Se hotărî să-l aștepte, mulțumită că rămâne singură în camera aceea, pe care o știa a lui. Privea curioasă în jur, muta lucrurile când nu-i plăcea cum erau puse, cerceta hârtiile de pe masă, toate acestea cu o indiscreție inconștientă de femeie care iubește și pentru care lucrurile iubitului fac parte în mod firesc din viața ei însăși.

Crezuse altădată că n-ar putea intra decât emoționată în casa lui Gelu, că trebuie să fie în acest simplu fapt un anumit mister, că ceva esențial, ca o revelație, va fi schimbat în dragostea ei. De câte ori trecuse prin fața casei părinților lui la D.., inima îi bătea mai tare privind acele ferestre de casă nouă, netencuită încă, dincolo de care se desfășura zilnică viața omului iubit, între atâtea lucruri necunoscute. O dată, când Gelu fusese într-o iarnă bolnav, ea își luase inima în dinți și bătuse la ușa lui să ceară vești. Cineva, o femeie bătrână, din familie poate, îi răspunsese bănuitoare din prag și îi închisese pe urmă ușa în față, lăsând-o pe ea deznădăjduită, ca la o margine de lume.

Își amintea acum de toate acestea și era mirată de simplicitatea cu care rămânea acolo în odaia lui, la masa lui, fără să resimtă altceva decât o liniștită bucurie, așteptând ca dintr-un moment într-altul ușa să se deschidă și în prag să rămână, uimit de surpriză, Gelu.

Și totuși, el nu fu surprins. O întrebă văzând-o, cu un glas simplu, de parcă nimic neobișnuit nu s-ar fi întâmplat, dacă îl aștepta de mult. Își scoase liniștit paltonul, pălăria, își puse frumos lucrurile în cuier și pe urmă abia se apropie de ea și, luându-i mânile într-ale lui, i le sărută pe amândouă, rar, fără grabă.

— Știam că ai să vii. Astăzi sau mai târziu, dar e mai bine astăzi decât altă dată, fiindcă, uite, n-am poftă de lucru, fiindcă te iubesc și fiindcă e un ger groaznic afară.

Gelu locuia în cartierul Schitu Măgureanu, undeva aproape de Cișmigiu, pe o stradă curioasă, ce se deschidea acolo, după un rând de case vechi, strada Cerbului.

Avea în pragul ei o mică piațetă rotundă, cu vagi intenții de squar, dar care părea mai mult o curte de casă particulară. Drept în centru se ridica, pe un stâlp strâmb, un candelabru cu trei becuri de gaz, din care numai unul ardea seara cu o flacăre albastră, nesigură. De acolo, strada se vedea nudă, schematică, puţin misterioasă, ca un decor de teatru, aşa cum se montau exterioarele pe scenă prin 1922, pe vremea expresionismului.

Era un peisaj neverosimil. Poate din cauza acelui felinar strâmb, ce îşi lungea seara umbrele pe zăpadă, poate din cauza caselor mari şi rare, atât de mari că păreau nelocuite, sau poate din cauza liniştii ce domnea acolo, nefiresc de adâncă. În fiecare zi la căderea serii, la acelaşi ceas, un om mărunt trecea după colţ cu o lungă suliţă pe umeri, se oprea în faţa felinarului, bâjbâia ceva acolo şi pleca apoi, lăsând în urmă o flacăre ce se zbătea să nu se stingă.

— Stradă de Studio, îi spusese Gelu Adrianei odată, când ea rămăsese câteva minute cu fruntea lipită de geam, să privească prin fereastră cum ninge.

Aveau de acolo, din camera aceea aşezată la marginea unei aripi de casă, ce ieşea din rând ca să domine restul străzii, impresia de a fi departe de oraş, singuri, cum ar fi fost într-un adăpost de munte, surprinşi de o avalanşă ce închide toate drumurile de întoarcere. Iarna avea pe uliţa acea ceva fabulos, ca în poveştile de stepă, proporţii mari de legendă, ca în iernile imense de la ţară. În căldura odăii, trupul Adrianei se mişca leneş, fără încordare, cu o molcomă întindere de animal tânăr, pe care somnul îl ajunge din urmă şi îl învinge. Dacă se rezema de teracotă sau dacă se oprea o clipă lângă fereastră, dacă îşi ducea mâna la frunte să-şi îndrepte un colţ de păr rebel sau dacă ridica numai braţul, doar pentru lenea acestui gest, dacă îşi petrecea mâinile după gâtul lui Gelu sau dacă îngenunchea la gura sobei să privească focul, oricare din aceste mişcări o dezgolea, îi desprindea parcă din umeri rochia, lăsând-o să cadă în jurul corpului ei greu, adormit. Ea ştia, din ochii lui sau dintr-un instinct de pudoare originară, că rochia nu o mai ascundea şi atunci se ghemuia într-un colţ, se ascundea sub speteaza unui fotoliu, făcându-se mică şi privindu-l de acolo rugătoare, decisă să se apere.

Îi poruncea să rămână la masa lui să lucreze. Îi plăcea să-l privească cum, sub lumina ce cădea oblic din spate, el rămânea aplecat deasupra planşelor, cu umerii largi şi liniştiţi, continuându-şi lucrul. Ea rămânea vreme îndelungată în colţul ei privindu-l şi era fericită să se creadă instalată în viaţa lui zilnică, nebăgată în seamă, ca un lucru cunoscut, ca o mobilă, ca atâtea din fleacurile mărunte ce ţin de existenţa unui om, pe care el nu le ia în seamă, dar care îi sunt indispensabile şi într-un fel, din obişnuinţă, dragi.

Se apropia totuşi uneori de masă şi urmărea din spatele lui, cu oarecare admiraţie naivă, jocul compasului pe hârtie.

Gelu o lua pe genunchi şi îi spunea vorbe de dragoste, care nu însemnau nimic.

— Ce mică eşti tu, fată dragă, şi cum nu te recunosc în casă. Pe stradă mă tem de tine. În blană, ascunsă în guler ca o mică fiară în vizuina ei, mă intimidezi. Un fel de urs alb care se împiedică din mers. Ai atunci un fel de majestate mitologică. E greu să cred că în şoşonii ăia largi se ascund picioarele astea mici (o descălţa între timp şi o lăsa, pentru demonstraţie, în ciorapi) şi, sub pieile mantoului, corpul ăsta mai mic decât o glumă.

Ea abia zâmbea. Gelu o purta în brațe până la pat, încerca să o dezbrace vorbindu-i într-una, cum îi vorbești unui copil somnoros când vrei să-l culci, îi săruta sânii, genunchii, până când ea prindea de veste, se zbătea, îi scăpa dintre mâni și se răstea la el cu o furie sinceră:

— Răule!

Și pentru că insulta nu i se părea suficientă, adăugă, cu credința greu de explicat că această vorbă trebuie să-l rănească adânc.

— Inginerule.

El râdea.

— Degeaba vrei tu să mă necăjești, că n-ai să fii niciodată atât de frumoasă cât una din spiralele mele.

Afirmație pe care ea ar fi vrut s-o spulbere imediat, desfăcându-și rochia și rămânând albă înainte, gata să înfrunte comparația cu spiralele lui de hârtie și tuș, dacă n-ar fi fost prea târziu, dacă n-ar fi trebuit să plece și dacă, mai ales, n-ar fi fost sigură că el minte.

Își punea șoșonii, intra în blana imensă de jder, își ascundea capul în gulerul ridicat. Redevenea majestatea mitologică de care Gelu se temea, și mica femeie ascultătoare, ce umblase zece minute înainte prin casă cu pasul moale, dispărea, lăsând în urma ei îndoiala sinceră dacă cumva fusese cu adevărat.

Afară îi întâmpina gerul sticlos și strălucitor al acelui timp. Deșartă, strada Cerbului rămânea sub bătaia felinarului din cap, albă, tăcută, păstrându-și un mister pe care ei îl simțeau alăturat iubirii lor.

*

Erau la un punct de fericire fixă. Nu se întrebau ce avea să urmeze. Nu se gândeau la ce fusese. Nici pe Cello Viorin nu-l mai ura Adriana. Ba chiar, într-o zi, întâlnindu-l întâmplător pe stradă, deși el părea că de această dată voia s-o evite, ea veni spre el și îi întinse mâna împăciuitoare.

— Ai la mine, domnule Viorin, îi spuse ea între altele, fiindcă îl vedea abătut și, știind prin Gelu cât de prost îi mergea în acea vreme, voia să-i spună ceva drăguț și încurajator, ai la mine un cântec vechi, pe care mi l-ai dat mai demult. E una din cele mai frumoase melodii din câte cunosc. Nu vrei să ți-l înapoiez? Sau nu vrei măcar să-l asculți odată?

Viorin refuză. Pe urmă, după o tăcere, cum Adriana se pregătea să-l lase, el se explică.

— Cunoști dumneata, duduie, plăcerea de a pierde? De a pierde pur și simplu, fără regrete, așa bunăoară cum un pom își pierde fructele? Nimeni nu le știe. Nimeni nu le ridică. Și ele totuși există.

Când Adriana îi povesti lui Gelu acest răspuns, care pe ea o mișca, în ciuda tuturor amintirilor rele despre Viorin, el îi răspunse:

— Da, ăsta e Viorin. Capabil să facă un gest atât de frumos și capabil să facă, două minute mai târziu, unul la fel de urât. Și pe urmă, știu eu? Poate că era trist în ziua aceea... Poate că era soare afară... Poate că i-au plăcut numai vorbele și ți le-a spus tocmai fiindcă îi plăceau. Știu eu unde sfârșește la el poza și unde începe sinceritatea adevărată? Unde sfârșește Tache Poporeață și unde începe Cello Viorin? Dar să-l lăsăm mai bine...

Și îl lăsau pe el, cum îi lăsau pe atâția alții, fiindcă nimic nu avea un interes real în viața lor de fiecare zi, care se strângea între ei doi, în afara faptului de a trăi. Serile din strada Cerbului se urmau liniștite, ca faptele într-o poveste cu sfârșit cunoscut.

Nicio supriză. Numai târziu, când în odaie se făcea de-a binelea întuneric, geamul înghețat prindea să sclipească sub bătaia felinarului de afară și strălucirea aceasta sticloasă îi întrista.

CAPITOLUL IV

ELISABETA ÎNGRĂȘATĂ

Pe neașteptate, Adriana trebui să se întoarcă la D...

Era totuși simplu și de prevăzut: Paul și Lucreția divorțau. De astă dată în mod hotărât, fără nicio putință de împăcare. Doi ani aproape trăiseră o viață oribilă de tortură zilnică, la început în văzul lumii, pe urmă cu anumită resemnare și cu dorința de a-și ascunde bine nenorocirile între ei doi. Erau momente când lucrurile puteau să pară aranjate: Paul încerca să fie mai puțin exigent, Lucreția mai puțin rece. Ajunseseră la un regim de tandrețã echivocă, ce putea să înșele poate pe străini, dar care ascundea în dormitorul lor ceasuri penibile, jocuri rușinoase, încercări brutale de siluire.

Jocul sfârși în cele din urmă. Din oboseală. Paul, îndobitocit de o lungă și oribilă abstinență, mărturisea fără ocol că lui îi trebuie o femeie. Iar Lucreția își luă într-o zi bagajele, se urcă în tren și, ajunsă la D..., intentă proces de divorț pentru „nepotrivire de caracter”. Formulă de involuntară ironie.

După doi ani de căsnicie, ea pleca din casa bărbatului ei, aşa cum venise, cu ochii vineţi, cu trupul închircit, la fel de galbenă, la fel de tristă şi — cum spunea un unchi chefliu din familia lui Paul — „aproape la fel de virgină".

După ce primele formalităţi ale divorţului fură împlinite, Lucreţia plecă în Bucovina, să îngenucheze la mormântul lui Soeur Denise. Lumea spunea că avea de gând să se călugărească, lucru care totuşi nu se întâmplă.

Desigur, divorţul acesta era urmat de o seamă de complicaţii şi schimbări familiale. Cea mai tristă era că Adriana rămânea fără gazdă şi că, odată revenită la D..., o întoarcere la Bucureşti devenea pe viitor imposibilă.

Despărţirea de Gelu, în acel timp, era de nesuportat.

*

Atunci îşi aminti Adriana de talentele ei muzicale.

Nu se vorbise mai demult în casă despre o eventuală educaţie mai serioasă a gustului ei pentru pian? Nu-i spusese Cello Viorin, cu doi ani înainte, că ar fi uşor primită la Conservator în anul patru sau cinci? Avea 18 ani. Timp de măritat rămânea destul şi, de-altminteri, domnul Dunea nu se grăbea deloc să se despartă de milionul care, pus la bancă pentru zestrea fetei, îi aducea între timp procente bune. Doi ani de studii puteau fi plăcuţi, uşori, şi mai ales îi dădeau libertatea de a trăi la Bucureşti, aproape de Gelu.

Adriana începu atunci o luptă metodică şi decisă pentru a câştiga consimţământul mamei ei. Niciun argument nu fu cruţat: exemplul fetelor din

oraş care studiau dreptul sau medicina la Bucureşti, laudele prietenilor casei, indiferenţa placidă a domnului Dunea. Fu un război de atacuri zilnice, care trebuia să-l înfrângă pe adversar, în speţă doamna Dunea, prin uzură. Gelu nu ştiu nimic despre eforturile eroice ale iubitei lui, care de-altminteri voia să-i păstreze până la urmă surpriza. Primi doar o scrisoare, prin care Adriana îi cerea să ia anume informaţii şi să i le comunice urgent: îl întrebă dacă mai era timp de înscriere la Conservator, căci cursurile începuseră de mult, şi dacă, trecând un examen special, ar putea fi acceptată în penultima clasă de pian. Gelu avu atunci prilejul să afle încă o dată cât de vagă şi incertă era influenţa lui Viorin chiar în lumea muzicală.

Două săptămâni îl purtă cu vorba.

— Lucrul e ca şi făcut, domnule, înţelegi? Mie nu mi se refuză nimic la Conservator.

Pe urmă, printr-o întâmplare, Gelu află că Viorin nu cunoştea pe nimeni în mod precis acolo şi că, dimpotrivă, aşa zisa lui influenţă putea să facă imposibilă chestiunea cea mai uşoară. Un inspector din Ministerul Artelor, pe care Gelu îl cunoscuse incidental, aranjă lucrurile în jumătate oră. Adriana putea să treacă examenul cerut.

— Ce făcuşi, domnule? Mi-ai trimes acolo un ăla bâlbâit, nu ştiu cum, Doamne iartă-mă, îl cheamă, de l-au dat afară, în două vorbe jumătate. Păi asemenea protectori ai d-ta? îl certă jovial inspectorul, comunicându-i vestea cea bună.

Gelu îi scrise îndată Adrianei. Trecură două săptămâni fără a primi vreun cuvânt şi, tocmai când credea că fata va fi renunţat la planul ei, într-o bună dimineaţă primi o telegramă. Îi anunţa sosirea pentru seara aceea şi îl ruga să-i oprească provizoriu o cameră la hotel.

El nu-i cunoscuse Adrianei energia aceasta de a lua hotărâri, de a înfrânge piedici, de a ţine cu îndârjire la un lucru dorit. Îl măgulea stăruinţa aprigă pe care o pusese ea ca să-l poată vedea. Şi gândul că, în seara aceea chiar, o va avea în braţe, îi va auzi râsul senzual, îi va frânge în mâini degetele ei subţiri, îl turbura fizic. Ieşi pe stradă ca să umble, ca să-şi dea impresia că face ceva, să-şi ocupe, în sfârşit, ceasurile care rămâneau până seara şi care i se păreau imens de lungi. Ştia prea bine ora la care sosea trenul de D... şi totuşi se duse la gară să ia informaţii, pentru că se temea — superstiţie puerilă — ca tocmai atunci orariul să nu se fi schimbat sau o piedică oarecare să nu se fi ivit din senin.

Nu cetise el, chiar cu o zi înainte, că în regiunea Siretului circulaţia era întreruptă şi liniile înzăpezite? Erau, ce e dreptul, vreo 120 de kilometri de la gura Siretului până la linia ferată D... — Bucureşti, dar nu poţi şti niciodată unde se termină o înzăpezire.

Oricum, el îşi lua toate precauţiile şi întrebă de câteva ori pe câţiva funcţionari diferiţi ora exactă a trenului.

Pe urmă, în tramvai, întorcându-se spre Teatrul Naţional, băgă de seamă că ceasul nu era decât 11, că mai rămâneau încă două mari ore până la dejun şi pe urmă încă alte zece până la tren. Se întreba tocmai ce are să devină el în răstimpul ăsta mare cât un secol, când dădu cu ochii de un afiş, lipit lângă el, pe fereastra vagonului.

„Un cadou util este un cadou plăcut. Oferiţi de sărbători prosopul Iliescu-Bardă!”

Gelu recunoscu, în întorsătura aforistică a reclamei, stilul vărului Jean, bărbatul Elisabetei. Elisabeta Donciu! Ce va fi devenit ea în aceşti trei ani de când n-o mai văzuse? Ştia din auzite că era fericită, că avortase de câteva ori ca să-şi păstreze silueta şi că patrona în cartierul ei o societate de binefacere. Atât. O dată i se păruse că o vede la un teatru, într-o loje, dar, cum el era cu Adriana, nu se putuse apropia. Şi nici nu îl interesa. Dar în momentul acela, fiindcă reclama prosopului Iliescu-Bardă îi schimba deodată şirul gândurilor şi fiindcă pespectiva celor 12 ceasuri de aşteptare febrilă îl înspăimânta, primi uşor gândul care îi trecu întâmplător prin minte:

„Dacă m-aş duce să o văd pe Elisabeta?”

Coborî din tramvai, trecu pe Calea Victoriei peste drum de palat, unde era depozitul central al prosoapelor Bardă, ca să întrebe de adresă, şi pe urmă, amintindu-şi de vechea pasiune literară a Elisabetei pentru Anatole France, cumpără de la prima librărie întâlnită *Thais*, într-o mare ediţie ilustrată. Era mulţumit sunând la acea poartă.

Întâi, văzând-o pe Elisabeta, nu băgă de seamă cât era de schimbată. I se părea abia mai gravă decât altădată. Pe urmă, abia după o jumătate oră de convorbire, Gelu îşi dădu seama că gravitatea Elisabetei nu era, ca altădată, semnul unei rezerve, pe care i-o cunoscuse, ci de-a dreptul o oboseală de gospodină. Remarca pe încetul că se îngrăşase. Capul îi era încă mic, mai puţin bine desemnat, dar frumos. Contrasta însă supărător cu trupul lărgit de la şolduri şi cu bustul opulent. Poate dintr-un exerciţiu de cruzime, al cărui gust îl păstra din adolescenţă, sau poate dintr-o sinceră nevoie de a se întoarce către trecut, Gelu glumi, spunându-i Elisabetei un cuvânt amabil şi echivoc, unul din acele cuvinte care sunt nevinovate şi indiferente, dar care pot fi personale şi adânci, cuvinte lunecătoare, pe care le laşi să treacă dacă vrei, dar pe care nu le uiţi niciodată, dacă le-ai oprit din drumul lor.

Femeia nu înţelese sau nu voi să înţeleagă. Vorbea despre grijile ei, despre bărbatul ei, despre relaţiile şi rochiile ei. Uneori, când amintea o întâmplare din trecut de la D..., dinaintea căsătoriei, părea că în privirea ei ştearsă tresărea o scurtă lumină, ce îi dilata pupila. Dar lucirea aceasta se stingea repede.

După un ceas sosi bărbatul ei. Jean Iliescu-Bardă era un domn jovial...

— Rămâi la noi la masă, îi spuse el lui Gelu, luându-l de braţ ca să-l ducă spre sufragerie. De! când eşti student, o masă pe gratis nu e lucru de lepădat.

Gelu păli. Se întoarse spre Elisabeta, să vadă dacă imensa grosolănie a bărbatului ei o îndurera cât trebuie. Ea surâdea însă afectuoasă, vădit mulţumită de gluma familiară a lui Jean. Gelu strânse pumnii. Nesimţirea Elisabetei îl îndârjea mai mult decât platitudinea bărbatului. Unul din motivele pentru care altădată, la D..., avusese pentru ea un sentiment de mare respect, fusese tocmai acesta, că ştiuse să treacă peste deosebirile lor de avere şi să le ignoreze cu simplicitate. Într-o singură clipă, el avu atunci intuiţia exactă a decăderii ei. Vorbele îi sunau încă în urechi.

„De! o masă pe gratis nu e de lepădat când eşti student."

— Dar de unde ştii dumneata cum e când eşti student, că doar n-ai fost niciodată.

Spuse cuvintele apăsat, privindu-i pe amândoi în faţă, ca să nu mai fie nicio îndoială asupra intenţiei lui de a-i jigni, şi aştepta liniştit să fie dat afară. Nu se întâmplă însă nimic. Amândoi se aşezară la masă şi îl poftiră să facă acelaşi lucru. Lui nu-i venea să creadă. Îşi dădea însă seama că totul era firesc, odată acceptată absoluta lor nesimţire. Vorbele lui treceau deasupra lor, ca glontele unui puşcaş ce ţinteşte prea sus.

În timpul prânzului, Jean Iliescu-Bardă nu încetă să-şi laude mâncărurile, mobila, nevasta.

— Ei, ce zici? Aşa-i că-i bun? Aşa-i că-i frumoasă? Ce zici?

— Nu zic nimic, răspundea cu nevinovăţie Gelu.

După masă, Jean, la cafea, făcu câteva confidenţe de afaceri. (Rămâne între noi, nu-i aşa?) Pregătea pentru începutul anului viitor o lovitură: lansarea unei noi mărci de chiloţi de damă. Îşi limitase până atunci afacerile la fabricarea prosoapelor şi crease o marcă europeană. Voia acum să utilizeze acest nume gata făcut pentru un articol de lux.

— „Chiloţii Iliescu-Bardă"! Ai, ce zici? Are să fie o lovitură. Deocamdată pregătesc campania: la fabrică se lucrează zi şi noapte. În februarie am să năpădesc piaţa cu un depozit enorm. Marfa e pe jumătate gata: o ţin la secret. Numai nevesti-mii i-am dat câteva perechi. Ia, arată dragă, chiloţii tăi.

—Nu sunt deloc curios, spuse Gelu încurcat.

—Fii fără grije, că nu ţi-i arată ea pe ăi după ea. Şmechere!

Elisabeta scoase din dulap un vraf de mătăsuri și îl puse înaintea lui Gelu, care, mașinal, conștient însă de ridicolul enorm al gestului, luă între mâini o pereche de chiloți și îi pipăi.

— Bun, spuse el.

— Te cred. Acum, ce e dreptul, asta e, ca să zic așa, un fel de ediție specială pentru Bimbiroc.

— Bimbiroc?!

— Da, așa îmi spune el, interveni calină Elisabeta, când vrea să mă necăjească.

Până la urmă, Gelu păstră o tăcere înmărmurită. Nu-i venea să creadă. Nu regăsea acolo nimic din fosta Elisabetă, nici atâta cât, pentru logica vieții, un om trebuie să păstreze în nesfârșitele lui schimbări. Căuta atent, doar-doar va descoperi în ochii ei un accent de melancolie, o reticență, o scuză. Ar fi vrut să citească în gesturile ei un semn de neliniște, care să spună că ceea ce el vedea acolo era o renunțare, nu o fericire, o supunere, nu o existență. Ar fi putut să-i vorbească simplu și el ar fi înțeles-o. Ar fi putut să-i spună, bunăoară, că a îmbătrânit-o căsătoria, că a trăi zi și noapte lângă un om care sforăie și scuipă, și nădușește, care îți intră în pat când poftește și se duce când vrea, a trăi zi cu zi din micile lui mizerii, din micile lui ambiții, din micile lui pofte, e ceva care distruge tinerețea și teșește dorințele, până ce te reduce, te mutilează, te domesticește.

Dar nu. Surâsul Elisabetei era mulțumit și nu ascundea nimic, decât buna satisfacție de a trăi.

„Ar fi Elisabeta capabilă de adulter?”, se întrebă Gelu privind-o și tot el își răspunse că nu. Pentru asta, o femeie trebuie să aibă imaginație, și era tocmai coarda care plesnise.

Ieși de-acolo necăjit, de o tristețe nepersonală, căci, în fond, nu avea nimic cu Elisabeta, nu o iubea, nu o iubise și nu regreta nimic. În stradă abia observă că volumul lui Anatole France, pe care îl adusese în dar, era tot în mâinile lui și că uitase să-l dea.

Amintirea Adrianei îi făcu bine: ea era acum la zenitul tinereții, unde cu ani în urmă fusese Elisabeta, curagioasă, surâzătoare, liberă, gata de toate nebuniile, ca un animal tânăr, ce n-are nimic de apărat, decât elementara lui frumusețe.

Seara, pe peron, Adriana îi sări de gât și îl îmbrățișă lung. Era lume multă, lumină.

Puteau să o vadă oameni de la D..., veniți cu același tren, și atâta ar fi fost de-ajuns pentru un scandal.

Îi înfrunta nepăsătoare pentru un sărut.

Îl duse pe Gelu în bătaia unui felinar și îl privi mult.

CAPITOLUL V

NOPȚILE CELE DINTÂI ȘI CELE DIN URMĂ

Se întorceau într-o seară de la un concert. Era devreme încă și întârziau pe străzi, deși era frig și umed. Le venea greu să se despartă după cele două ceasuri petrecute împreună, în sala de spectacol de unde ieșeau. În jurul lor, perechi grăbite treceau spre case, pe care Adriana le vedea idilic, cu fotolii largi, cu un cămin cald, cu lumini abia bănuite dincolo de storurile trase.

Gelu vorbea și ea îl asculta fără să știe despre ce îi vorbește. Puțin aplecată spre el, îi ținea brațul și se lăsa dusă. Coborau pe strada Câmpineanu, deși Adriana locuia în partea opusă, undeva pe bulevardul Brătianu. Intrară în Cișmigiu din obișnuință, căci casa lui Gelu era prin apropiere și făcuseră împreună mai demult, de câteva ori, drumul acesta, ziua. Copacii negri, goi, se înșiruiau prea bine desemnați în lumina albă a becurilor, și umbrele lor cădeau fixe pe lacul înghețat.

La ieșirea dinspre Schitu-Măgureanu, un trecător se uită lung după ei. Tăceau amândoi. Adriana privea în întuneric vârful aprins al țigării lui Gelu, parcă ar fi urmărit în arderea aceea o mică

dramă. Nu se gândea la nimic: să meargă cu el, la brațul lui, la acea oră de noapte, la el acasă, i se părea un lucru simplu, deși nu știa ce se va întâmpla și nici nu se obosea să se întrebe. Urcă scările cunoscute, aprinse lumina, se apropie de fereastră să privească de acolo casele adormite în zăpadă. Anotimpul se oprea în pragul casei. Era cald în odaie, lucrurile erau prietenoase, lumina becului desemna pe masa lui o circumferință albă și, în jur, un mare cerc de slabă obscuritate. Adriana își scoase mantoul.

— Dacă ți-e somn, Gelule, spune-mi să mă duc.

— Ești o proastă.

— Sunt. Dar vreau să rămân la tine o jumătate de oră, aici, la gura sobei, să vorbim cuminte, foarte cuminte și gata. Da?

Își aprinseră țigări. Se auzea parcă, din stradă, o vastă tăcere înghețată. Adriana deschise portița teracotei și pâlpâirea tare a focului acoperi totul.

Flăcările creșteau vioaie. Adriana le privea lung, obișnuită cu jocul lor: ea știa să distingă un întreg șir de imagini în jar, așa cum uneori se citesc în nori alegorii și chipuri. Erau acolo armăsari ce se opinteau fluturându-și coama de aur curgător, erau prăbușiri de edificii incandescente, erau alegorii metalice, fluide. Fumul de țigară se albăstrea sub lumina lor puternică.

Târziu, fata se ridică, făcu câțiva pași nesiguri prin odaie, se apropie iar de sobă, rezemându-se de perete, și își duse brațul după gât. Sub rochie, linia șoldului se rotunjea fermă.

— Stinge lumina, Gelule.

Acum, flacăra din sobă bătea luminoasă înainte, împărțind odaia în două: de o parte, un întuneric negru, deplin, de alta, o lumină tare de scurtă văpaie. Adriana se ascunse într-un colț, aproape de pat.

Gelu rămase la locul lui, nemişcat, cu fața spre flăcări, liniştit, aşa cum sunt oamenii la o întorsătură necesară a vieții. Ştia că totul se va întâmpla cu simplicitate şi aştepta. Auzea în spatele lui cum Adriana se dezbrăca încet, cu gesturi întârziate, cu opriri lungi, calmă, şi era sigur că ea se gândeşte la altceva, la vremea de afară, la focul din sobă, atâta trebuia să i se pară de naturală întâmplarea. Fata îşi trăgea ciorapii din picior şi zgomotul acesta de alunecare, care pe Gelu îl înfiorase ori de câte ori îl auzise în alte împrejurări, cu femei de o noapte chiar, cu cocote, cu midinete, avea atunci pentru el o frumusețe nesenzuală.

Adriana se zbătea ca să se descurce în aşternut şi, după ce izbuti, rămase liniştită, cu ochii deschişi mari în întunerec, să-l aştepte. Când îl simți lângă ea, se strânse în jurul trupului lui, tăcută. Îi căuta numai gura, ca să-l recunoască. Căci altfel îi era străin corpul acela bărbătesc prea legat, prea dur, prea bine încheiat, prins parcă în întregime de omoplați, calm, stăpân pe reflexele lui. Al ei era sperios, tremurător şi se împletea în jurul lui cu o căutare oarbă de plantă. Ar fi vrut să rămână aşa lângă el, nemişcată, cu capul pe umărul lui gol, înfiorată de liniştea acelui trup, intimidată de puterea lui reținută, fericită de faptul de a se şti mică, fragilă, pieritoare, în vecinătatea lui. Dar îi simțea ochii lucind în întuneric şi se temea. Cu o şiretenie, pe care o găsise femeieşte, din instinct, îşi plimbă mâna pe pieptul lui încordat şi îl mângâia fricoasă, ca şi cum ar fi vrut să-l măgulească şi să-l înduplece.

De câteva ori el o luase toată în brațele lui, acoperind-o sub răsuflarea lui caldă. Îi auzea zvâcnirea sângelui, tare, ritmat. De câteva ori, ea se desfăcuse uşor de el şi îi trecuse printre degete, nesimțit. Murmura fără înțeles un şir de vocale stinse, ca pe un descântec, şi vocea ei înmuiată era copilăroasă, cerând o întârziere, încă una... Era un fel de implorare în mângâierile ei timide, un fel stângaci de a căuta voluptatea şi de a întârzia.

Îi urmărea cu buzele, într-un sărut lung şi umed, conturul umerilor, linia gâtului până jos pe coşul pieptului, îl descoperea atentă cu gura, cu degetele ei subțiri, cu sânii ei mici, şi când simțea că trupul omului se răsuceşte parcă în sinea lui, zguduit de o strigare pe care ea nu mai ştia cum s-o oprească, se retrăgea înspăimântată într-un colț al acelui pat larg, cu mâna la gură ca să nu strige, îngrozită, cum trebuie să fi fost, în poveste, ucenicul vrăjitorului, când şi-a dat seama că uitase cuvântul de vraje ce poate să strângă iar apele dezlănțuite.

Pe urmă jocul reîncepu la fel, nesigur, primejdios, ocolind deznodământul atunci când el părea de neînlăturat, adulmecându-l atunci când se depărta.

În zori, obosită, Adriana se supuse.

Seara îi găsi pe amândoi în acelaşi pat, îmbrățişați într-un fel de amețeală care nu era somn şi care nu era oboseală. Trupurile lor, domesticite de lungi ore de pasiune, îşi aminteau parcă de nebuniile trecute şi le păstrau căldura, încă prezentă, într-o îmbrățişare cuminte. Adriana îşi culcase capul pe pieptul lui şi gângăvea acelaşi cântec stins din seara trecută.

Buzele ei se jucau cu un surâs neterminat.

Gelu se depărtă uşor de ea şi se strecură din pat. Avea nevoie să iasă în stradă şi să umble. Îşi amintea, de asemeni că Adriana nu mâncase nimic de aseară.

Când se întoarse peste o jumătate de ceas, aducând de afară un aer rece de februarie şi o pungă cu portocale, Adriana dormita încă. El îşi lipi obrazul îngheţat de al ei. Fata se scutură înfiorată: nu-i venea să creadă găsindu-l înaintea ei, îmbrăcat gata, cu faţa împrospătată, surâzător. Îi fu ruşine, goală cum era în mijlocul pernelor răvăşite şi al lucrurilor ei aruncate întâmplător primprejur pe scaune... Îşi ascunse capul sub plapumă, de unde el o scoase plimbându-i pe sub nas o portocală. Era fructul ei preferat şi, mai demult, Gelu îi spusese că gustul acesta al ei era o perversitate onestă. Într-adevăr, privind-o pe Adriana cum desfăcea o portocală, el avea senzaţia unui fel de siluire figurată. Ea tăia coaja groasă în câteva felii, pe care le desfăcea ca pe nişte petale, despărţind uşor fibrele albe ale coajei de carnea fructului, care rămânea în mijloc fraged, rotund.

— Eşti sigură, Adriana, că ţie îţi plac portocalele ca fruct şi nu ca simbol?

Ea răspundea oprind felia de portocală între buze şi sorbindu-i sucul încet, prelungit. Dar în seara aceea mânca fără lăcomie, îngândurată.

— Ce e cu tine? Remuşcări?

— Eşti un prost.

Era numai puţin obosită de nesomn şi plăcere: o moleşeau pernele calde încă. Trebuia, de asemeni, să treacă pe la ea acasă, să-i explice gazdei lipsa din noaptea trecută şi lipsa din nopţile ce aveau să urmeze. (O camaradă bolnavă pe care o îngrijea). Îl rugă să facă întuneric şi se îmbrăcă. Când fu gata, în rochie, redeveni o fetiţă castă, mai suplă decât îi era corpul gol, mai tânără chiar.

În stradă, aerul rece o trezi întâi. Trecerea prin Cişmigiu i se păru curioasă, nereală, gândindu-se că găseşte grădina neschimbată, cum o lăsase cu o seară înainte şi că totuşi, dincolo de această nemişcare a lucrurilor, viaţa ei trecuse de la o lume la alta. Abia pe bulevard, când dădu de lumină, simţi că ceva se schimbase totuşi. Sunetele străzii veneau până la ea învăluite, luminile scăzute, ca din ceaţă. Erau senzaţii pe care nu le recunoştea. Dacă n-ar fi fost braţul sigur a lui Gelu, s-ar fi crezut în vis. Toate luau alt sunet, altă înfăţişare.

Se întoarseră pe străzi lăturalnice, fiindcă ei îi făceau rău acele lumini prea vii, şi umblară mult, înconjurând de câteva ori aceleaşi locuri, ca să obosească. Într-un restaurant obscur, unde îi chema dinăuntru un gramofon cu pâlnie, mâncară înfometaţi, după gustul ei. Lumea din jur îi privea cu o curiozitate neascunsă. Un copil se apropie de masa lor să-i privească bine. Erau străini acolo şi asta se vedea nu numai după hainele lor prea bune, dar după felul cum se priveau şi îşi vorbeau de aproape.

Adriana, dezmeticită acum, fără să fie de-a dreptul vioaie, avea mici gesturi de afecţiune, făcute întâmplător, neatent: îi turna în pahar, îi îndrepta cu un gest mărunt reverele hainei, trecea mâna pe frunte, preocupată între timp de ce spunea, neştiutoare de înţelesul gesturilor ei proprii, care lui Gelu îi plăceau desigur, dar care de asemeni îl încurcau puțin, fiindcă lumea dimprejur observase și fiindcă ei nu-i păsa de nimic.

Se întoarseră iar prin Cișmigiu. De undeva de sub zăpadă răzbea un miros de frunze putrede și ude, puternic, răvășit. Dinspre lac bătea un vânt rece. Adriana își lăsă gulerul mantoului ca să primească drept în față bătaia aceea ascuțită, usturătoare, căci simțea, apropiindu-se de casă, cum o moleșeală caldă o cuprinde iar și voia să lupte împotriva ei, să rămână trează, conștientă până la urmă de voluptatea îmbrățișărilor ce aveau să urmeze.

Câte zile trecură astfel? Nu știa. Fusese la început o dezlănțuire care o copleșea, îi tăia orice legătură cu viața din afară, îi lua elementara conștiință că timpul trece. Se adâncea în pasiune ca în somn. Pe o margine a realității, ea trăia ceasuri nesigure, ce nu lăsau nicio amintire. Avea uneori senzația trupului ei vag, neformulată, așa cum trebuie să-și simtă carnea moale un melc. Încolo nu știa nimic. Și schimbarea regulată a luminii și a întunericului avea atunci pentru ea un mister originar, de care, dacă ar fi putut, s-ar fi mirat.

Trupul ei găsise noi mișcări, un anumit fel de a se îndoi, de a crește, de a se arcui pe creștetul capului și pe călcâie, de a cădea inert; era un animal care își găsise reflexele. Ani de-a rândul își trăise viața toată în două trei surâsuri, în două trei încruntări: trebuise să exprime visurile, așteptările și patimile ei pe un obraz cât un pumn, când avea pentru asta un trup întreg, divers, necunoscut, ascunzător de mari strigăte. Se descoperea, în sfârșit, trezită din adâncuri, și toată gama ei de grații, surâsuri și palori devenea săracă, artificială pe lângă răsucirile ei trupești.

Ce surâs al ei știuse vreodată să descrească așa cum descreștea linia rotundă a sânilor, jos, spre pântecele alb, umbrit? Ce lacrimă a ei fusese mai grea decât coapsa ce se ridica și cădea între perne obosită, așteptând...

Avea uneori momente de liniște. Rămânea goală de-a lungul patului, cu brațele căzând moi de o parte și de alta a corpului, cu ochii deschiși, cu aripile nărilor calme.

Părea atunci că nu este decât un motiv decorativ al locului, asemeni unui mic palmier de interior.

Sau umbla prin odaie, trăgând după ea un petec de cămașă, o pijama, amintire dintr-o pudoare trecută. Sau se apropia goală de sobă, să rămână acolo, pe un scaun scund, în fața flăcărilor și să le privească. Pe brațele ei, reflexe de văpaie se jucau între violet și roșu.

Dar tresărea, simțind privirea lui Gelu fixând-o.

Nu voia să-l știe liber, lucid, despărțit de ea, privind-o ca pe un obiect din afară de el, admirând-o, făcând comparații. I se părea că e un fel de trădare în acest fel de a iubi.

Ea căuta o îmbrățișare în care să nu rămână nimic altceva decât fericirea cărnii. I se părea că marele miracol pe care îl trăise în acele zile, singura descoperire pe care o făcuse era că oamenii pot fi goi, că pot avea o frumusețe de animal, că se pot căuta cu o pasiune de fiară albă. Ce îi păsa ei de nuanțele lui Gelu, de inteligența sau prostia lui, de admirația lui! Îl avea gol și dur între brațele ei lenește, îi mângâia coapsele lui osoase, își apleca fruntea pe pântecele supt. Ar fi vrut să-l știe înfundat în pasiune, ca într-o mare: apa să-i gâlgâie surdă în urechi, ochii să-i fie închişi, mişcările corpului instinctive, disperate, inconştiente. Dar în zori, când pe fereastră prindea să se lumineze o dimineaţă murdară de iarnă, el îşi îndrepta privirea spre acel ochi de lumină, şi Adriana simţea că, odată cu noaptea, se duce miracolul acelei pasiuni şi că în braţele ei nu mai păstrează decât un prizonier, nu un amant. Dar n-ar fi consimţit să întrerupă cursul acelui timp de patimi, să revină la o viaţă aşezată, cu momente de cuminţenie şi momente de amor, distribuire imposibilă de virtuţi şi pofte. Se simţea intrată într-o perioadă de scurtă nebunie. Voia să o trăiască. Nu făcuse socoteli, nu ezitase. Dar odată aici, în această dezlegare de impulsii şi doruri, nu ţinea deloc să se întoarcă, să ia precauţii, să se orienteze.

Şi amantul ei trebuia să rămână lângă ea până la urmă.

Într-o dimineaţă, când, în lumina scăzută a zorilor, Adriana îl privi bine pe Gelu şi în ochii lui se privi pe ea însăşi, observă că amândoi erau obosiţi, palizi de nesomn.

Trecuseră multe zile?

— Ne-am făcut urâţi amândoi, Gelule.

Seara, la întoarcerea lui acasă, Gelu nu o mai găsi.

Pe un scaun atârna o cămaşe de a ei, pe care o uitase în grabă.

„Mă întorc la D... Nu-mi scrie nimic."

CAPITOLUL VI

SUITĂ PENTRU PIAN ŞI MICĂ ORCHESTRĂ (OP 16)

Scrisoarea prin care Adriana îi anunţa logodna ei cu Paul Mlădoianu, Gelu o primi într-o dimineaţă de aprilie, odată cu un plic din partea lui Cello Viorin. Recunoscu scrisul amândurora, dar deschise întâi plicul Adrianei. Trecuseră aproape două luni de la plecarea ei şi de atunci niciun cuvânt, niciun semn nu venise să explice acea evadare. Gelu scrisese de câteva ori, ceruse lămuriri, telegrafiase. Toate insistenţele lui de a căpăta o veste fuseseră inutile. O tăcere deplină urma apelurilor repetate. Diverşi oameni de la D..., veniţi întâmplător la Bucureşti, şi pe care el îi întreba, îi spuneau că domnişoara Dunea se vede rar în oraş. Se zicea că lucrează.

Şi după această lungă tăcere, această veste curioasă! Logodită cu Paul Mlădoianu! Îi comunica faptul în puţine cuvinte.

De la divorţul lui de Lucreţia, Paul o ceruse de câteva ori. Răspunsul părinţilor ei fusese evaziv. Ezitau să-şi dea fiica după un om cu un trecut atât de trist şi, oricât era el de nevinovat în tot ce se întâmplase în primul lui menaj, rămânea pe urma acelei poveşti ceva impur şi întunecat. Îi comunicaseră Adrianei cererea vărului ei, cu toate menajamentele, asigurând-o că e liberă să refuze și e tocmai ceea ce ei ar sfătui-o să facă. Spre surprinderea tuturor ea primi, fără să ceară timp de gândire.

O săptămână de la întoarcerea ei la D... fusese hotărâtă să se omoare. Pe urmă se lăsase în voia obișnuinței de a trăi.

Era mama, erau ceasurile de exercițiu la pian, erau treburile mici prin casă, cărțile, plimbările. Află atunci că e mai ușor să te desparți de viață, într-un moment tragic, când o vezi în mare, puțin abstract, puțin nereală, decât să te desparți de o mie de lucruri, care, fiecare în parte, nu însemnă nimic, dar toate la un loc fac o existență.

Atunci veni Paul. Adriana spusese „da", fără entuziasm, cu oarecare oboseală.

„Ai să înțelegi desigur de ce tocmai Paul. E singurul bărbat care n-are să ceară explicații. Are el însuși atâtea lucruri de uitat, că va fi bun, mulțumit să nu bage de seamă și să nu mă întrebe. El vrea o femeie: are s-o aibe. Eu vreau liniște: o voi avea."

Primul gând al lui Gelu, sfârșind acele rânduri, fu unul de mânie. Nu-și putea opri emoția. Faptul, așa cum era spus, în liniștea aparentă a vorbelor, îl descumpănea: nu înțelegea pe moment nimic altceva decât că pierdea deodată, brutal, pe totdeauna, o femeie care fusese a lui și care ținea în așezarea existenței lui un echilibru. Se simți prădat, deasupra unui gol, cu ceva ce rămânea deșert în el. Cum? Femeia aceea, care surâdea la anume cuvânt al lui și plângea la altul, care intrase supusă în traiul lui, fără secrete, ca un dulap cu sertarele trase, fără orgoliu, fără refugii, femeia aceea, care nu păstrase nimic neștiut, nicio îndoitură a buzei, nicio dilatare a pupilei, nicio tremurare a mânilor, se rupea de el și trecea pe alături, în altă lume, cu alți oameni!...

Îi era intolerabilă imaginea Adrianei la brațul altui om. Revolta lui era reflexă, ca gestul cuiva care recunoaște la gâtul unui trecător fularul pierdut deunăzi. Faptul i se păru absurd.

Ieși din casă neliniștit, incapabil să gândească, copleșit de veste, ca de o durere fizică, pe care nu o judeci, ci o porți numai. Umblă fără țintă, pe străzi pe care nu le recunoștea, intră într-un cinematograf și ieși înainte de a se termina.

Târziu, când fu în stare să-și aducă aminte și să cugete, își spuse, fără ironie, că această revoltă personală era un detaliu secundar. Că drama, dacă dramă era, se petrecea aiurea, în afară de el. Socotind cinstit, Adriana n-ar fi fost niciodată soția lui. El n-ar fi consimțit să facă din fetița aceea ingenuă o a doua Elisabeta Donciu, pierdută într-o căsnicie nici mai bună, nici mai rea decât toate căsniciile. La sfârșitul iubirii lor stăteau, ca o văpaie de aur și cărbune, ultimile nopți din strada Cerbului și, pe cenușa unor asemenea amintiri, el știa bine că nu se clădesc niciodată căsnicii, ci doar legende uneori.

Își aminti că primise tocmai în dimineața aceea un plic din partea lui Viorin. Buimăcit de vestea logodnei Adrianei, uitase să-l deschidă. Era o invitație la un concert. Cello Viorin îi vorbise mai demult de o asociație pentru muzică de cameră, ce urma să se alcătuiască la București și care i-ar fi înscris în program câteva opere inedite. Gelu nu-l crezuse. Cu atât mai puțin cu cât numele instrumentiștilor erau dintre cele mai cunoscute. Îl ştia pe Viorin lăudăros, lipsit de relaţii personale, depreciat ca autor.

Totuşi era adevărat. Invitaţia anunţa precis crearea acelei asociaţii muzicale şi anunţa o serie de concerte într-o sală cunoscută prin caracterul ei sobru. Întâiul concert avea loc în chiar seara aceea. Gelu, care nu îndrăznea să se întoarcă în camera lui deşartă şi, voind să întârzie clipa în care se va găsi singur în casă, faţă în faţă cu durerea lui surprinsă, se duse acolo cu gândul de a se pierde în voia bună a sălii aceleia populate. Voia să vadă lume, să vorbească, să uite.

Îi făcu într-adevăr bine atmosfera de spectacol, cu public cunoscut de la alte concerte, cu femei frumoase, cu lumini scăzute. Absenţa femeii iubite era localizată: acolo, în fotoliu, lângă el, ar fi fost surâzătoare, calmă, cu mânile albe lucind mat pe rochie.

Concertul lui Viorin trecea în a doua parte a programului. În pauză, Gelu îl căută în culise să-i spună bună seara şi nu îl găsi. Se amestecă atunci în lumea din foaier, bucuros să asculte larma aceea scăzută de voci femeieşti, râsete scurte, chemări. Într-un colţ, lumea se îngrămădea în jurul unei mese, pe care se deschisese un registru, unde semna oricine voia să primească la vreme programele viitoarelor concerte.

Se apropie şi el. Semnă, şi pe urmă, într-o doară, parcurse cu privirea pagina aceea, plină de iscălituri şi adrese „Câte femei!", gândi el. Ar fi vrut să reţină un nume, ar fi vrut să fixeze un gând. Ce Adriană ascunde, între aceste nume străine, o necunoscută chemare? Poate chiar femeia aceasta în negru, oprită singură în faţa unui tablou şi apăsând în mâini, nervoasă, o tabacheră mică de argint. Poate femeia aceastălaltă, rezemată uşor de umărul bărbatului în *smoking*, care îi spune ceva la ureche, ceva îndrăzneţ şi intim probabil, fiindcă ea surâde şi clatină din cap, refuzând. Sau oricare din femeile tinere din jur, oricare din femeile acestea în rochii foşnitoare de mătase, cu surâsuri sclipitoare, cu priviri neatente, cu paşi leneşi, cu mâini albe...

Gândurile lui fură întrerupte de o melodie cunoscută. Nici nu băgase de seamă când se sfârşise pauza, când se întorsese în sală la locul lui, când reîncepuse concertul... Şi melodia aceasta, pe care o ştia, pe care o mai ascultase... Deschise programul intrigat: Cello Viorin — Suită pentru pian şi mică orchestră, op. 16 (primă audiţie).

Totuşi, cunoştea fraza aceea simplă, pe care pianul o repeta fără modulaţii, monoton, egal, în timp ce motivul muzical trecea de la violă la vioară, amplu, puternic. Ar fi vrut să urmărească jocul viorilor, dându-şi seama că în el se desfăşura linia principală a bucăţii, dar chemarea pianului îl ţinea în loc. Ce sens personal aveau acele acorduri — patru, cinci — care se repetau la fel, închise în aceeaşi frază? Vioara le acoperea vibratoare şi totuşi, el le distingea chiar sub acest voal melodic suprapus, le aştepta să se limpezească şi pe urmă le regăsea aceleaşi, simple, egale, ca patru pietre albe.

Închise ochii. Coardele se depărtau cu totul pentru el, nesigure, dincolo de fruntariile sufletului: în mijlocul lor, ca în mijlocul unui cadru, acordurile pianului vibrau singure, stăpânitoare, fără mister. Le ştia: erau ale lui. Le cântase mai demult, într-o seară de decembrie, Adriana, la D..., descifrând un manuscris vechi al lui Viorin. *Cântecul pentru o* *plecare*, cum se chema atunci, intra neschimbat în suita pentru orchestră. Cum de îl reconstituise Viorin, el care uitase de mult acel motiv şi nu-l mai revăzuse niciodată?

S-ar fi spus că, încă o dată, întâmplarea aşeza ea singură piesele unui miracol care, sfârşit pentru totdeauna, îşi căuta deznodământul din urmă şi îl găsea oportun în acea seară de concert. Viorin, care trecuse străin prin viaţa Adrianei, aducea tot el, fără de voie poate, ultimul mesaj.

Ianuarie 1929-Ianuarie 1931.

ACCIDENTUL

1

Nu-şi dădea seama cât timp trecuse. Câteva secunde? Câteva lungi minute?

Nu simţea nimic. Auzea în jurul ei voci, paşi, chemări, dar totul surd şi cenuşiu, ca un fel de pastă sonoră, din care numai uneori se desprindea cu o subită claritate un clopot de tramvai sau un strigăt, pentru ca imediat să reintre în aceeaşi rumoare stinsă.

„Va să zică un accident", gândi ea foarte calm, aproape cu indiferenţă.

Gândul nu-i deştepta nicio alarmă, nicio grabă. Avea foarte vag impresia că trebuie să fie lungită pe jos, lângă trotoar, cu capul în zăpadă, dar nu încercă să facă nicio mişcare.

Îi trecu prin minte o întrebare stupidă, fără sens: Cât să fie ceasul?

Se încordă să audă tic-tacul ceasornicului de mână, dar nu-l auzi. „S-o fi spart". Pe urmă, într-un efort de atenţie, răsfrântă parcă în ea însăşi, observă că de fapt nu aude nimic din propria ei fiinţă: nici pulsul, nici inima, nici respiraţia.

„Am stat — reflectă ea — am stat ca un ceasornic". Şi i se păru că surâde, dar nu-şi simţea buzele, pe care căuta inutil să le contureze undeva în acest lucru familiar şi totuşi pierdut, care era corpul ei insensibil.

Îşi aminti atunci brusc momentul căderii, atât de brusc, încât avu impresia că din nou cade, şi auzi încă o dată zgomotul scurt, ca de resort spart, pe care-l auzise atunci.

Nu-l reţinuse pe moment, dar acum îi revenea cu o precizie absurdă: sunet sec de ligament care se rupe, de arc ce se sparge şi, într-adevăr, i se păru că undeva, în intimitatea acestui trup pe care nu-l mai simţea, ceva trebuie să se fi rupt din loc.

Încercă să se străbată pe ea însăşi cu o scurtă privire interioară şi să surprindă, ca pe o placă de radiografie, locul exact al ruperii.

Clavicula? Aorta? Rotula?

Pentru fiecare cuvânt, i se părea că trebuie să găsească un răspuns în corpul ei inert, pe care îl asculta din nou, silindu-se să-l pătrundă cu auzul, până la cele mai depărtate fibre.

„Hotărât, ceva s-a rupt. Dar ce?"

Vocile creşteau şi descreşteau pe stradă, în jurul ei, cu răbufniri zgomotoase şi îndepărtări subite. Veneau până la ea, ca prin ceaţă, aburite.

Deodată o străpunse o senzaţie ascuţită de frig şi în acelaşi timp îşi simţi genunchiul drept gol în zăpadă, ca şi cum, singur din întreg corpul, s-ar fi trezit dintr-o profundă anestezie. Ce depărtat, dar ce intens îl simţea! Un moment îl fixă cu gândul şi i se păru nespus de straniu acest unic punct sensibil, desprins din leşin ca o mică insulă vie.

Pe urmă, ca un val de sânge, frigul urcă mai sus de genunchi şi se răspândi cu o fină reţea tactilă, pe pulpă, chemând la viaţă noi regiuni de epidermă.

Zăpada era pufoasă, mângâietoare şi avea o moliciune de aşternut rece. Îşi afundă cu oarecare lene piciorul drept în această zăpadă şi îl simţi pe de-a-ntregul gol, cu ciorapul căzut până la gleznă.

În aceeaşi clipă, avu fulgerător senzaţia rupturii de adineauri. Gândul, care până acum ezitase, merse de astă dată exact spre mica piesă anatomică ruptă: jartiera. Liberat, resortul ei metalic se imprima sus pe pulpă, ca un mic sigiliu rotund.

„Trebuie să fiu pe jumătate goală", gândea ea fără alarmă. Ridică abia atunci capul şi, în acelaşi timp, vocile se limpeziră, ca ieşite brusc din ceaţă.

— Criminali, striga un domn bătrân, răstindu-se, sufocat de violenţă, la un vatman, care tăcea încurcat.

— Criminali. Nu vă uitaţi nici înainte, nici înapoi, daţi buzna peste călători, peste dame, peste copii.

Omul de la tramvai încercă să schiţeze un gest de explicaţie.

— Păi dacă dumneaei coboară...

— Ei şi ce-i dacă coboară? Adică n-are voie?

— N-are voie, că aici nu e staţie... zise altcineva, o voce indiferentă.

De jos, ea încercă să-l vadă pe cel care vorbise, dar nu distinse în întuneric decât o privire fără curiozitate.

— Sigur că nu e staţie... reluă vatmanul puţin încurajat.

Domnul bătrân, indignat, nu voia să cedeze.

— Foarte rău că nu e. Să fie. Că de aia plătim noi. Bani ştiţi să ne luaţi, dar staţii nu vă dă mâna să faceți. Criminali, bandiți... V-ați îmbogățit pe punga noastră...

Ea simți un zâmbet care flutura în întuneric și, fără să ridice bine capul pentru a-l primi din față, avu certitudinea că e zâmbetul vocii indiferente de adineauri.

— ...da, bine ne faceți, așa ne trebuie, că suntem proști și nu reacționăm...

Era stupid desigur, dar își dădu seama că, trântită acolo în zăpadă, ea nu asculta vocea stridentă a bătrânului indignat, ci urmărea tăcerea depărtată a celuilalt.

— ...da, domnilor, nu reacționăm. Ia să chemăm noi agentul și să-ți trântim un proces-verbal, mă-nțelegi...

În sfârșit, auzi din nou vocea celuilalt, aceeași voce puțin surdă, puțin leneșă. Vorbea probabil cu vatmanul.

— Vezi-ți de drum, băiatule. Urcă-te în vagon și dă-i drumul.

— Sigur. Să-și vadă de drum și pe dumneaei s-o lase aici, moartă, în zăpadă.

Toate privirile se îndreptară din nou spre ea. În focul discuției fusese uitată, dar acum redeveni personajul principal al scenei.

Se simți ridiculă, trântită cum era — cine știe de când — în plină stradă, într-un grup de trecători curioși. Ar fi vrut să se ridice, dar singură știa bine că nu va putea.

Aruncă o privire circulară, căutând parcă o figură cunoscută printre acele fețe cenușii, și se opri la bărbatul a cărui voce leneșă o reținuse. Îl recunoscu după privirea lui indiferentă, care-i semăna foarte bine cu vocea.

— Decât să te cerți, mai bine m-ai ajuta să mă ridic.

Omul nu păru deloc surprins. Făcu fără grabă un pas spre ea, îngenunchie cu oarecare întârziere, îi trecu o mână sub brațul drept și o ridică fără prea mare îndemânare, dar cu o mișcare fermă.

Ea nu-și putu opri un mic strigăt de durere, când, pentru ca să se ridice, se lăsă cu toată greutatea pe piciorul drept.

— Doare?

— Nu știu. O să văd mai târziu.

Și acum ce să facă? Cercul curioșilor se strânse și mai tare în jurul ei. Pălăria îi cădea pe ceafă, ciorapul drept îi curgea de-a lungul piciorului, mantoul era plin de zăpadă, mănușile erau ude... Îi păru rău că se ridicase: fusese mult mai comod pe jos, în zăpadă. Un moment, o ispiti gândul absurd de a se trânti la loc, ceea ce o făcu să surâdă și să-și recapete puțin calm. „Trebuie să scap de ăștia”, își zise ea, înfruntând cu bravură curiozitatea grupului.

Se întorsese din nou spre omul ei, care și el părea acum puțin stânjenit de spectacol.

— Nu vrei să faci cu mine câțiva pași? Propunerea părea că-l plictisește. Ea se grăbi să-l liniștească.

— Numai câțiva, până la o mașină.

Nu așteptă răspunsul, îi luă brațul și porni lângă el, călcând cu băgare de seamă, ca să nu redeștepte durerea de adineauri.

Nu se vedea nicio mașină, nicio trăsură. Tânărul domn nu se silea deloc să-și ascundă plictiseala. Tăcea cu încăpățânare, absent.

L-ar fi lăsat bucuroasă şi şi-ar fi continuat singură drumul, dar nu avea încredere în piciorul ei drept. De două ori încercase să calce puţin mai apăsat şi durerea o străpunsese de la gleznă, ca o lamă.

„E prost-crescut, dar am nevoie de el". Îl luă şi mai bine de braţ, ca şi cum ar fi vrut să-i arate că nu se lasă intimidată de proasta lui creştere şi că nu renunţă.

Mergea puţin în urma lui, căci nu îndrăznea să-i spună că face paşii prea mari. Îl putea privi pieziş, din profil, fără ca el să observe. Un tip şters, cu trăsături nesigure, tânăr parcă, dar fără vârstă precisă, blond parcă, dar fără coloare certă. „Parcă l-am mai văzut undeva".

E înalt? E scund? N-ar fi putut spune. În paltonul acela părea înalt, un palton *gris*, larg, cu buzunare mari, în care mâinile se înfundau cu un aer de securitate.

Continua să tacă, o tăcere de drum lung, închisă, rezistentă, fără expresie.

„Parcă ar fi singur. Parcă n-aş fi lângă el. Parcă ar fi uitat că sunt lângă el. Şi dacă într-adevăr a uitat? Dacă se va trezi cu mine de braţ şi mă va întreba ce caut aici, atârnată de braţul lui?"

Se hotărî să rupă ea tăcerea.

— Nu înţeleg cum s-a întâmplat. Am alunecat se vede de pe treapta tramvaiului. Voiam să cobor.

— Din mers?

Se miră auzindu-i glasul. Credea că n-o aude, că nu-i va răspunde. Surpriza o însufleţi.

— Da, din mers. Totdeauna cobor din mers. Nici nu se poate altfel. Eu locuiesc aici aproape, în bulevardul Dacia, şi tramvaiul 16 nu opreşte decât ori la Donici, ori la Vasile Lascăr. E prea departe. De asta cobor la cotitură, unde tramvaiul o ia pe Orientului. Nu numai eu. Toată lumea care stă prin apropiere. Şi nu se întâmplă niciodată nimic. Numai astăzi... Nu ştiu cum s-a întâmplat...

Treceau tocmai sub bătaia unui felinar. În lumină, figura lui i se păru din nou absentă.

„Ce tip urâcios". Totuşi, îndrăzni să se oprească.

— Nu te supăra. Vreau să-mi ridic ciorapul. Am îngheţat de tot.

Se aplecă, dar abia acum băgă de seamă că sângerează: genunchiul drept era roşu, iar mai jos, spre gleznă, unde se zgâriase probabil mai tare, ţesătura ciorapului se lipise de rana cu sânge îngheţat.

— E grav?

— Nu ştiu. Deocamdată nu mă doare. Ar trebui să trec pe la o farmacie. Vrei?

El nu răspunse, dar o luă de braţ şi o întrebă din ochi: „Unde?"

— Nu e departe. Uite, pe trotoarul celălalt.

Trecură drumul. De departe, ea avu oarecare greutate să se recunoască în oglinzile farmaciei, la dreapta acestui domn, care i se părea şi mai strein în imaginea depărtată din oglindă. Când se apropie, surâse cu compasiune propriei ei figuri. „Deplorabilă sunt, săraca de mine!" Îşi scoase cu un gest scurt pălăria şi rămase cu ea în mână, consternată.

— Nu pot să intru în halul ăsta. Farmacista mă cunoaşte, o să mă întrebe, va trebui să-i explic... Nu vrei dumneata?...

El acceptă fără entuziasm, cu o aprobare încruntată din sprâncene.

— Ce-ți trebuie?

— Puțină tinctură de iod și... știu eu? puțină apă oxigenată.

Voi să-și deschidă poșeta, ca să-i dea bani, dar el, fără să aștepte, împinse ușa farmaciei și intră.

De afară, ea îl urmări prin geamul vitrinei, cum intră, cum se descoperă, cum spune bună seara, cum se apropie de farmacista în halat alb. I se păru curios să-l vadă deschizând gura și rostind cuvinte pe care ea nu le auzea. Ciudată voce are! Puțin acoperită, puțin stinsă, și totuși având un accent aspru. Farmacista turna tinctura de iod în sticlă.

De ce durează așa de mult? Trebuie să fie înăuntru o căldură dulce de seră. Balanțele de metal stau nemișcate. Lichiduri grele, somnoroase dorm în rafturi, în sticle solemne de cristal.

Farmacista îl întrebă ceva și el răspunse cu destulă voie bună. E mai vorbăreț înăuntru, la căldură, decât afară, în frig. Dacă l-ar lăsa! Dacă s-ar duce acum, fără să-l mai aștepte? Ce cap uimit ar face nemaigăsind-o, dar și ce sentiment de ușurare ar avea, impertinentul!

Genunchiul începu s-o doară. Mai mult s-o înțepe decât s-o doară. Se mai gândi încă o dată la căldura bună de dincolo de vitrină și închise ochii. I se părea că alunecă într-un fel de somn...

— Am stat prea mult?

Era vocea lui. Aceeași voce nesigură, care nu apasă pe cuvinte și-ți face impresia că trece pe lângă ele, din neatenție.

Nu-i răspunse și nu deschise ochii.

— Ți-e rău?

— Nu, nu mi-e rău. Dar aș vrea să ajung acasă. Am înghețat.

— Spuneai că nu e departe...

— Fii liniștit: nu e. Mai avem douăzeci de pași și ai scăpat.

Nu aștepta nicio protestare politicoasă din partea lui. Îl luă de braț, decisă să nu-i mai vorbească și nerăbdătoare să poată, în sfârșit, rămânea singură. Se silea să facă și ea pașii cât mai mari, deși piciorul drept o durea mereu.

Pentru prima oară de când i se întâmplase accidentul ăsta stupid ar fi vrut să plângă.

Se opri, în sfârșit, în fața unei case cu multe etaje, se rezemă de portalul de sticlă și îi întinse mâna.

— Aici. Acum, te poți duce. Îți mulțumesc.

El îi strânse mâna o clipă, fără să i-o rețină, și pe urmă duse degetul la pălărie, schițând vag o jumătate de salut.

Ar fi vrut să-i spună: „Ești cel mai urâcios om din lume”, dar era prea obosită ca să-i spună ceva. Îl lăsă acolo, în fața casei, și intră în holul luminos, unde o primi un val de căldură moleșitoare.

...Era singură în ascensor. Apăsă pe butonul ultimului etaj, al șaselea, și apoi căzu pe banchetă, cu un suspin de salvare. Își promise să plângă din toată inima când va ajunge sus în camera ei. Simțea că nimic nu i-ar fi putut face mai bine: un plâns bun și pe urmă o baie fierbinte.

Undeva, între două etaje, ascensorul se opri cu o scurtă zguduitură. Crezuse întâi că a ajuns, dar își dete seama că de fapt a rămas suspendată în drum.

„E ziua accidentelor”, încercă să glumească în gând. Sună lung pe butonul de alarmă. Își aduse aminte că, vara trecută, cucoana bătrână de la al treilea rămăsese o dimineață închisă în ascensor, între două etaje. Gândul o îngrozi. Apăsă din nou, cu o tresărire de panică, lung, nervos, răstit, pe butonul roşu. Era în tot imobilul o tăcere adâncă: numai undeva, departe, slab, ca o chemare din altă lume, soneria de alarmă suna fără răspuns.

Nu mai putea să reziste lacrimilor. Se privea în oglinda dreptunghiulară din ascensor şi i se făcu milă de starea în care se afla, ciufulită, ruptă, murdară, îngheţată. Lacrimi calde, bune o podidiră şi ea le primi cu o subită plăcere, de parcă s-ar fi apropiat de o sobă caldă.

De jos, cineva, portarul probabil, striga:

— Hei, uşa de la al treilea. Cine a deschis uşa de la al treilea?

„Uşa de la al treilea" fu închisă: ascensorul porni mai departe, fără zgomot. Ea ar fi vrut să nu se mai oprească, să meargă mereu aşa şi să poată plânge liniştită, în mişcarea lentă, tăcută a ascensorului.

Sus o aştepta tânărul domn în palton *gris*. Îl privi uluită, neînţelegând ce se întâmplă.

— Dumneata?

— Eu. Am uitat tinctura de iod şi apa oxigenată.

Într-adevăr, scoase din buzunar două sticluţe învelite în hârtie multicoloră de farmacie.

— Şi cum te-ai urcat?

— Pe scară.

— Şase etaje?

— Şase.

„Ce tip curios!", gândi ea privindu-l un moment, intrigată încă o dată de lipsa lui de expresie. Avea şi acum aceeaşi privire depărtată, neîntrebătoare, pe care i-o întâlnise prima dată, ridicând capul de jos, din zăpadă.

Îşi aduse aminte că a plâns — şi coborî jenată ochii — dar era prea târziu, căci el observase.

— Ai plâns?

— Nu... Adică da. Puţin. Dar n-are nicio importanţă. Niciodată când plâng nu are importanţă... Îşi scoase cheia din poşetă.

— Vrei să intri un moment?

El răspunse cu o ridicare din umeri.

— Asta însemnează „da", sau însemnează „nu"?

— Nu ştiu bine ce însemnează. E un gest familiar. Să zicem „ da".

— Atunci să intrăm.

Pe uşă era o mică placă metalică: Nora Munteanu. El întrebă din ochi, şi ea confirmă: „Eu..."

*

Apa era fierbinte. Aruncase în cadă un pumn de lavandă şi toată odaia era plină acum de aburi calzi, aromitori.

— Se simte şi dincolo?

— Ce?

— Lavanda.

— Lavandă e? Da, se simte.

Glasul lui venea şi mai şters, din odaia alăturată, prin uşa pe care Nora o lăsase într-adins puţin deschisă, ca să poată vorbi cu el, în timp ce ea îşi lua baia.

— Nu te plictiseşti?

— Nu.

— Eşti bine instalat?

— Da.

Îl instalase într-adevăr într-un fotoliu şi îi pusese înainte un vraf de reviste ilustrate.

— Ca la dentist, observase el docil, ocupând locul arătat.

— Da, ca la dentist. Şi te rog să fii cuminte până termin eu. Pe urmă, stăm de vorbă.

Baia era adormitor de bună. Nora închise ochii, învinsă de căldura pe care o simţea pătrunzând, ca o dulce toropeală, prin tot corpul. Departe, în adânc, se deschideau fine vase de sânge, pe care avea senzaţia că frigul le îngheţase.

Nora avu un gând de prietenie pentru acest corp al ei, cunoscut, familiar şi de treabă. I se părea că e o veche cunoştinţă regăsită şi îl mângâia cu o simpatie de camarad. Pe sân, mâna întârzia ca pe un obraz rotund. Ar fi vrut să doarmă...

În odaia alăturată se mişcase parcă un scaun din loc.

— Ai vrut ceva?

— Nu. Mă uitam la fotografia de pe birou. Cine e?

— Eu.

— În costumul ăsta?

— Da, e un costum de ski. Eram la Predeal. Îţi plac?

Nu răspunse. Poate că nici nu auzise întrebarea, pe care ea o pusese neglijent, coborînd vocea. Îi auzi întorcând o filă: citea probabil.

Nora se gândi la el şi băgă de seamă, cu surprindere, că-l uitase. Îl ştia în odaia alăturată, cufundat în fotoliul ei, dincolo de această uşă întredeschisă, dar îi era cu neputinţă să-şi aducă aminte cum arată la faţă. Trăsăturile fugeau nesigure, sub un surâs vag, ca o lumină difuză.

Îşi aminti în schimb, cu precizie, cravata pe care o purta, o cravată verde de lână aspră, cu mărunte cusături oblice, paralele...

„Frumoasă cravată, dar nu ştie să şi-o facă. Nodul prea strâmb. Am să-l învăţ eu cum se face un nod ca lumea."

De dincolo, soneria telefonului izbucni energică.

— Ce să fac? întrebă din fotoliu tăcutul mosafir.

— Nimic. Lasă-l să sune.

Soneria insistă, mereu mai lung, mereu mai răstit. Nora surâse cu oboseală. Un singur om putea să sune atâta.

— Fii bun şi răspunde.

El ridică receptorul, spuse „alo" şi apoi, după o pauză, îl puse la loc.

— Ce s-a întâmplat?

— Nu ştiu. Nu răspunde nimeni. E cineva care a închis telefonul fără un cuvânt.

— Trebuie să fie Grig.

— Grig?

— Da, un prieten. Trebuie să fi fost mirat auzind o voce de bărbat de aici. O fi crezut că a greşit numărul.

Presupunerea Norei era probabil justă, căci telefonul sună iar.

— Nu te supăra. Răspunde-i te rog. Spune-i că sunt în baie şi să mă cheme peste cinci minute.

Îşi opri respiraţia şi ascultă cu urechea aţintită spre odaia cealaltă, ca să prindă şi ea vocea din receptor. O auzi, într-adevăr, vibrând metalică, îndepărtată, ca pe un minuscul disc de patefon.

— Allo 2.65.80? Sunteţi sigur? Nu e greşeală?

— Nu, domnule, nu e greşeală.

— Atunci, cine e la telefon? — întreba mica voce de metal.

— Vă roagă domnişoara Nora...

— Nu mă interesează ce mă roagă domnişoara Nora. Vreau să ştiu cine e la telefon.

— Domnule, domnişoara Nora e în baie şi vă roagă...

— Nu vreau să ştiu unde este domnişoara Nora. Vreau să ştiu cine eşti dumneata.

Urmă o clipă de tăcere, apoi zgomotul scurt, retezat al receptorului ce cădea pe furcă, undeva departe, tăind legătura.

— Şi acum?... o întrebă el pe Nora, cu un calm pe care ciudata convorbire părea că nu-l turburase.

— Nimic. Reia-ţi locul în fotoliu şi aşteaptă-mă. Viu îndată.

Nora intră îmbrăcată într-un halat alb de baie, puţin prea larg pentru ea.

Se îndreptă spre fotoliul lui, aprinse o mică lampă cu abajur de pe divanul din apropiere şi o întoarse spre el, luminându-i brusc faţa.

— Ce s-a întâmplat?

— Nimic. Vreau să te văd. Închipuieşte-ţi că uitasem cum arăţi. Tot timpul, în baie, m-am căznit să-mi aduc aminte.

Îl privi atentă, cu seriozitate, iar el îi suportă calm privirea.

— Ai terminat?

— Da, deocamdată. Ai o figură nesigură. Greu de ţinut minte.

El ridică din umeri. Ea recunoscu gestul.

— Nu-mi place ridicarea asta din umeri.

El nu răspunse nimic, iar ea îl privi mai departe lung, urmărind desenul evaziv al acelei figuri, în care i se părea că desluşeşte un amestec de oboseală şi de copilărie.

— Eşti un tip fumuriu. Parcă vii din ceaţă.

Pe divan erau cele două sticluţe cumpărate de la farmacie. Nora le luă şi se duse lângă noptieră, să-şi panseze „rănile", cum spunea exagerat, ca să glumească.

Îşi dete la o parte halatul, cu o pudoare atentă, şi îşi dezveli piciorul drept, numai până la genunchi, atâta cât era nevoie, ca să se bandajeze. Nu era propriu-zis rănită. Mai mult zgâriată, dar destul de rău, căci, chiar după baia fierbinte pe care o făcuse, sângera încă uşor.

El urmărea din fotoliu operaţia, aşteptând parcă s-o audă ţipând când apăsa tamponul cu iod pe glezna însângerată. Dar gesturile ei aveau ceva atent şi obiectiv de infirmieră aplecată asupra unui pacient strein. Părul negru îi cădea pe frunte, fără cochetărie.

Câtăva vreme, ea continuă să plimbe tamponul de vată, pe gleznă şi apoi pe genunchi, cu totul absorbită de ceea ce făcea. Pe urmă se întrerupse, ca şi cum şi-ar fi adus deodată aminte de un lucru uitat.

— Te-a plictisit telefonul de adineauri?

— Nu.

— Cu atât mai bine. Eu... eu sunt obişnuită.

Îşi reluă delicata ei operaţie, spălând cu apă oxigenată şi apoi cu tinctură de iod o mică zgârietură pe care n-o descoperise până atunci.

— Da, sunt obişnuită. Cu asta şi cu atâtea altele. Vezi, Grig... Dar ar trebui să-l cunoşti.

— Nu vine astă-seară pe aici?

— Trebuia... Dar acuma nu mai vine. Nici astă-seară, nici multe alte seri...

— Îmi pare rău, crede-mă.

— Mie nu. Îți jur că nu.

— Îl iubești?

Nora simți în întrebarea lui o inflexie ironică. Era convinsă că surâde, așa cum surâdea pe stradă, în grupul acela de curioși, el singur indiferent.

Ridică scurt capul, pentru ca să-l surprindă, și fu mirată văzând că se înșelase. Nu surâdea.

— Nu, nu-l iubesc. Nu cred că-l iubesc. Vine pe aici... în odaia asta... Vine, pleacă, telefonează, se supără, se împacă... Așa e el. Cred că pe dumneata te-ar amuza.

— De ce?

— Nu știu bine. Mi se pare că este exact contrariul dumitale.

— După ce se cunoaște asta?

— După multe. După voce. După cravată.

Se ridică și veni spre el.

— Da, după cravată. El o poartă totdeauna corect. A d-tale e strâmbă. Nu știi să ți-o faci. Mă lași pe mine?

Se așeză pe speteaza fotoliului și îi desfăcu nodul cravatei, cu degete ușoare, atente. El nu se împotrivi. Aștepta supus să termine. O aromă de lavandă trecea prin halatul ei poros, aducând o undă de căldură, în care se simțea parcă zvâcnirea depărtată a sângelui, bătaia măruntă a pulsului.

După ce sfârși de înnodat cravata, Nora se depărta puțin de el și îl privi ca să vadă cum îi stă.

— Nu, nu merge. E corectă, dar nu-ți stă bine. E prea corectă pentru dumneata.

Și tot ea, cu aceeași grijă, se sili să strice nodul prea bine făcut al cravatei și să-i redea aerul de neglijență dinainte.

Era gata să plece, își pusese paltonul („Ce înalt e, Doamne, în palton!”) și se pregătea să-i spună bună seara.

— Într-adevăr, te duci?

— E târziu.

— Nici nu te-ai prezentat. Nici nu știu cum te cheamă.

— E nevoie de hârtiile mele de identitate?

— Nu strică să le vedem.

El căută cu seriozitate în buzunarul interior al hainei și scoase de acolo un carnet, pe care i-l întinse.

Nora îl răsfoi un timp, ca și cum ar fi vrut să verifice fotografia, semnalmentele, semnătura. Pe urmă, îl privi deodată surprinsă.

— Ești născut la 18 decembrie?

— Da.

— La 18 decembrie? Ești sigur? Fără să aștepte răspunsul lui, întoarse capul spre calendarul din perete.

— Știai că e ziua dumitale astăzi?... Știai că împlinești...

Se opri, deschise din nou carnetul de identitate pe care-l avea în mână, citi anul nașterii lui...

— Știai că împlinești 30 de ani astăzi? Tocmai astăzi?

El nu părea surprins. Arăta mai mult amuzat de sincera ei stupoare. Ea insistă.

— Spune, știai?

El ridică din umeri, indiferenta lui ridicare din umeri.

—Nu.

Nora încercă să nu-l creadă.

— Nu-i adevărat. Nu-i aşa că nu-i adevărat? E cineva care te aşteaptă astă-seară. O femeie, o iubită. E cineva care ştie...

Se opri din vorbă. Era în tăcerea lui ceva împânzit, ceţos, din care avu deodată siguranţa că nu va putea smulge niciun răspuns.

El făcu un pas spre uşă. Nora îl apucă de braţ.

— Nu pleca încă.

Pe o etajeră cu cărţi, într-un vas de sticlă, erau trei garoafe cu cotoarele lungi. Luă o garoafă şi i-o întinse fără să surâdă, aproape cu gravitate.

— De ziua dumitale.

Apoi, cu un neaşteptat elan, se apropie şi mai mult de el.

— Rămâi aici. După cum vezi, e lumină, e cald. Îl sunăm pe portar şi-l trimetem la băcănie. Vom face un dineu somptuos şi vom ciocni un pahar. Asta aduce noroc.

— Crezi? întrebă el vag.

— Sunt sigură.

O sclipire copilăroasă îl lumină.

— Primesc. Dar trebuie să mă laşi să cobor eu după târgueli.

— Nu se poate.

— De ce?

— Pentru că nu te mai întorci.

— Ba da.

...Şi nu mai avu timp să-i răspundă, pentru că deschisese deja uşa şi dispăruse vijelios pe scări.

Nora rămase în prag, să-i asculte paşii depărtându-se.

Se uită neliniştită la ceasornicul de pe birou: au trecut 20 de minute. „Poate că nu mai vine”.

Era o tăcere imensă în întreg imobilul. De undeva, de la un etaj depărtat, venea un cântec slab de patefon sau de radio.

Noapte bună, Mimy,
Şi somn uşor.
Noapte bună, Mimy,
Adormi uşor.

Nora se gândi la această Mimy, care desigur dormea de mult, înduplecată de cântec.

Şi ea ar fi vrut să doarmă. Îi părea rău că-şi dezbrăcase halatul acela moale, în care se simţea aşa de cald îmbrăţişată. În rochia aceasta de seară avea incomoda impresie că se află în vizită, în propria ei cameră. Dar voise să ia cu totul în serios „dineul” pe care îl pregătea şi se gândise cu plăcere că, la întoarcere, el va găsi o femeie strălucitoare. „Strălucitoare”. Îşi repetă cuvântul în gând şi zâmbi cu puţină oboseală.

Un uruit surd se desprinse din tăcerea generală a clădirii. Se urca cineva cu ascensorul. Obişnuită cu secretele cele mai intime ale clădirii, urechea Norei urmărea sunetul, cum ar fi urmărit ridicarea mercurului într-un fel de termometru imens. Etajul I, etajul II...

Pe măsură ce se apropia, uruitul ascensorului vibra ca o coardă joasă de pian, prelungită de apăsarea pedalei. Se va opri la al treilea? ...Nu, a trecut mai departe.

La fiecare etaj era o smucitură scurtă, ca o bătaie mai tare de puls.

Nora închise ochii. Simțea în propria ei ființă ridicarea aceasta, ca și cum o secretă curea de transmisiune ar fi dus-o mai departe, până în sângele și nervii ei.

Patru... cinci... S-a oprit?

Părea că în tăcerea de până atunci se deschide o nouă zonă de tăcere, mai adâncă.

S-a oprit?

Da. S-a oprit. Grilajul interior, de lemn, e dat la o parte cu un zgomot dințat de oblon, ușa se deschide și se închide mecanic, uruitul de coardă al ascensorului se depărtează, descrește...

„Inutil să-l aștept. Nu mai vine."

Nora se ridică din fotoliu și se apropie de oglindă, privindu-se lung.

„Ce comică ești, scumpa mea fată, ce comică ești!", își spuse cu glas tare.

Îi era milă de rochia ei neagră, de brațele goale, de cele două garoafe, pe care le vedea prin oglindă clătinându-se în vasul de sticlă, prea grele pe tulpina lor subțire, ca și cum și ele ar fi fost obosite de așteptare...

Ridică receptorul telefonului și îl păstră câtăva vreme în mână, fără niciun gând. Pe urmă îl puse la loc, neștiind de ce îl ridicase.

— Nu, nu, nu mai vine.

Se rezemase de perete și își privea acum odaia, întârziind asupra fiecărui lucru în parte, mirată că acele lucruri îi sunt, în același timp, așa de cunoscute și așa de străine.

Pe birou zări carnetul lui de identitate. Îl luă în mână și abia acum băgă de seamă că e un pașaport. Nu cunoștea pașapoartele acestea noi, cu scoarțe lungi. Îl deschise.

„Talia, mijlocie. Părul, castaniu. Sprâncenele, castanii. Ochii, verzi. Nasul, regulat. Gura, regulată. Barba, rade..."

Ultimul cuvânt o făcu să tresară. În sala de baie, pe mica etajeră metalică de deasupra cuvetei era serviciul de ras al lui Grig. „Trebuie să-l ascund", își spuse, gândindu-se că celălalt, la întoarcere, ar putea să intre în baie și să găsească acolo un obiect atât de indiscret. Dar se răzgândi după primul pas... La ce bun să-l mai ascundă, de vreme ce el tot nu se mai întoarce ...

Reciti din nou „semnalmentele" de pe foaia de pașaport. Ar fi vrut să regăsească în fiecare cuvânt o trăsătură din acel obraz nesigur, ce se pierdea acum din nou în ceața din care numai o clipă se desprinsese.

Părul, castaniu... Gura, regulată... Ce funcționar plictisit ridicase un moment ochelarii dintre hârtii și îl privise, într-o doară, pentru ca pe urmă să-i scrie la rubrica respectivă culoarea ochilor, linia frunții, conturul buzelor?... Ea îl avusese aici, în odaia ei, în plină lumină, în plină bătaie a lămpii, și totuși n-ar fi știut să spună nimic sigur despre figura lui cu linii nedecise.

„Gura regulată"... Nora închise ochii și se sili să-și amintească acea gură, despre care pașaportul spunea cu indiferență că e regulată, ca și cum n-ar fi fost o infinitate de linii posibile sub acest singur cuvânt. Ar fi vrut să-și poată plimba arătătorul pe buzele lui și să surprindă în cea mai ușoară deschidere a lor acel surâs neterminat care arunca o lumină ușor ostenită pe întreaga figură.

I se părea că este în carnetul pe care-l avea în mână un mister de descifrat și că, sub toate acele formule, peceți și semnături era o viață care așteaptă să fie întrebată. Se simțea singură, oribil de singură, în odaia cu toate luminile aprinse, ținând în mână o fotografie, un nume, câteva semnalmente, sub care ar fi fost fericită să audă o bătaie de inimă, un glas.

Era ispitită să ducă acel carnet cu scoarțe albastre la ureche și să asculte, ca într-un ghioc, șoaptele unei vieți pe care nu o cunoaște.

Paginile „rezervate pentru vize" erau pline de felurite timbre și ștampile. Nora citi pe ultima filă: „*Visé sous le no. 1464 à la Légation de Belgique de Bucarest pour permettre au titulaire...*"

Două ștampile mai mici, dreptunghiulare, arătau în josul paginii trecerea frontierei, la ducere și la întoarcere. „*Hergenrath, 23 Juillet 1934. Contrôle des Passagers.*" Și apoi „*Hergenrath, 12 Août*".

„Unde am fost eu între 23 iulie și 12 august?", se întrebă Nora. Se revăzu pe plajă, la Agigea, în plin soare, treizeci de zile singură, în timp ce la Eforie, Grig juca ziua cărți la cazinou și dansa noaptea la buvetă... Uneori, când era marea liniștită, jazul se auzea până în cortul ei de la Agigea... În același timp, cineva trecea într-o noapte de iulie granița la Hergenrath, poate spre Bruxelles, poate spre un mic oraș de provincie, poate singur, poate cu o femeie, cineva care, cinci luni mai târziu, avea s-o ridice din zăpadă, pe o stradă din București, și s-o privească în ochi cu o indiferentă ridicare din umeri...

Ar fi vrut să poată retrăi acele zile, 23 iulie — 12 august, dar nu în cortul de la Agigea, ci undeva nevăzută, în umbra acestui necunoscut. Ar fi vrut să poată ști ce s-a întâmplat în acele 19 zile și să vadă mica gară de frontieră în noapte, chipiul vameșului, ștampila imprimând cu tuș roșu pe hârtie o zi ce nu se va mai întoarce... „*Hergenrath, 23 Juillet*". Cuvântul avea ceva misterios, indescifrabil pentru Nora.

Se cufundă în fotoliu descurajată.

Ar fi trebuit să se dezbrace, să se culce, să doarmă. Dar simțea că nu ar avea putere să se ridice în picioare, să-și scoată rochia, să-și facă patul. Ar fi vrut să rămână nemișcată și să doarmă așa cum era, ca într-o sală de așteptare într-o gară. Gara de la Hergenrath...

Soneria sună deodată puternic, gălăgios. În primul moment, Nora nu-și dădu seama de ce se întâmplă. O lăsă să sune lung, ca și cum ar fi vrut să umple întreaga odaie de chemarea ei. Pe urmă se îndreptă spre ușă, silindu-se să nu facă nicio presupunere. Deschise fără emoție. În prag era el, încărcat cu pachete.

*

Dopul zbură cu o detunătură puternică și șampania se revărsă peste gâtul sticlei, în timp ce Nora privea în sus, ca și cum ar fi urmărit traiectoria proiectilului.

— Lovit! strigă el victorios.

Sus, pe tavan, o pată albă, cât o monedă, indica punctul atins.

— Încă două lovituri ca asta și mâine mă dă proprietarul afară, pentru avarii grave, glumi Nora, nu fără îngrijorare totuși.

— Două lovituri, zici? Nu, scumpa mea prietenă. O sută una. Da, o sută una lovituri de tun. Ca la Bobotează, ca la 24 Ianuarie.

Şi, punând deoparte sticla deschisă, ca pe o armă descărcată, luă în mâini o nouă sticlă. De astă dată detunătura fu şi mai puternică decât cea dintâi. Se priviră surprinşi unul pe altul, fără să mai surâdă. Ferestrele vibrau cu un sunet subţire. Pe etajeră, cele două garoafe se clătinau trezite din somn. Detunătura părea că se răspândeşte până departe, prin toată clădirea adormită, de la etaj la etaj.

— Lovit!

Pe tavan apăruse un nou semn alb, la o distanţă foarte mică de primul.

— Sunt un trăgător formidabil. Ce siguranţă! Ce precizie!

Avea în privire o lumină, pe care Nora o vedea pentru prima oară aprinzându-se. Aproape că nu-l mai recunoştea pe omul tăcut care plecase, cu jumătate oră înainte, din camera ei. Unde era tăcerea lui grea, unde acel surâs de oboseală şi de indiferenţă? Vorbea acum cu o însufleţire nervoasă, streină parcă de el.

Şampania fierbea mărunt în pahare. Nora îl ridică pe al ei, cu oarecare gravitate.

— Pentru aniversarea dumitale. Pentru cei treizeci de ani pe care îi împlineşti.

Băgă de seamă că vocea îi tremură şi îi fu ruşine de această copilăroasă emoţie. El răspunse cu degajare, glumind:

— Pentru dumneata. Pentru tramvaiul 16. Pentru accidentul de astă-seară.

La al câtelea pahar era? Numărase până la al cincilea, dar de acolo mai departe pierduse socoteala.

Era probabil târziu. Aparatul de radio (cine îl deschisese? când îl deschisese?) intona slab imnul englez.

— Se termină emisiunea de la Droitwitch.

Nora făcea eforturi să-şi ţină ochii mari, deschişi, dar lucrurile din cameră le vedea într-o pânză de fum.

Sus, pe tavan, grupate mărunt în jurul aceluiaşi punct, loviturile marcate i se păreau acum fără număr de multe.

În faţa ei, când foarte aproape, când nemăsurat de departe, ca şi cum l-ar fi privit prin lentilele întoarse ale unui ochean, era el. Vorbea, dar Nora, deşi auzea distinct fiecare cuvânt, nu înţelegea nimic din ce spune. Mereu glasul acesta surd, stins, cu subite străpungeri de lumină, care se pierd apoi în aceeaşi indiferenţă...

Lovit! Ce curios sună strigătul acesta scurt, de triumf, în vorbirea lui leneşă. Lovit! Lovit ce? Lovit unde? Lovit în inimă, da, da, am spus în inimă.

Nora îşi luă capul în mâini. Ar fi vrut să oprească şirul dezordonat de gânduri care o străbăteau, ar fi vrut să oprească bătaia tâmplelor.

„Dragă fată, să fim rezonabili, să nu ne pierdem capul. Domnul ăsta... cum îl cheamă?... Vezi? Ai şi uitat cum îl cheamă... în sfârşit, cum l-o fi chemând, are să plece. E târziu şi are să plece... Afară dacă... afară dacă vrei să rămână. Vrei să rămână? Spune, mie poţi să mi-o spui... ne cunoaştem doar de atâta vreme... vrei să rămână?”

El se ridicase probabil de la locul lui şi venise lângă ea. Îi simţea răsuflarea în spate, foarte aproape.

Nora se ridică brusc.

— Aşteaptă-mă. Mă întorc îndată.

Intră în odaia de baie, fără să facă lumină, de teamă să nu-şi surprindă în oglindă figura descompusă de nesomn şi de vin, privirea turbure, pe care şi-o cunoştea de mult, din rarele ei nopţi albe. Deschise robinetul şi lăsă să curgă apă rece pe obraji, pe ochi. Pe urmă abia, îndrăzni să aprindă lumina: îşi regăsi cu încredere privirea ei cuminte, de zi. Se privi un timp, întrebându-se ce trebuie să facă. Ar fi atât de simplu să se întoarcă în cameră, să-i spună că e târziu, că e obosită şi că-l roagă să plece! Dacă ar fi avut curajul să-i spună acelaşi lucru, pe vremuri, într-o noapte ca asta, lui Grig... Serviciul ăsta de ras n-ar mai fi aici — şi câte lucruri, câte ar fi altfel de cum sunt!

Îşi desprinse rochia cu mişcări încete, întârziate, neştiind dacă până la urmă nu o va încheia la loc. Rămase goală, cu picioarele desculţe pe ciment, şi răceala pietrei răspunse în toată fiinţa ei, cu ceva mângâietor, calmant. Între pereţii albi de faianţă, strălucitori sub bătaia lămpii, corpul ei era palid, trist. Se privi cu o clătinare din cap:

— Săraca mea Nora, ce singură eşti!

Un val de tandreţe o cuprinse pentru singurătatea ei şi un gust confuz de lacrimi neplânse.

La ce bun să se împotrivească? Va trece dincolo, va stinge lumina, se va culca şi-l va aştepta să se dezbrace. Îl va săruta, ea cea dintâi, pe buze şi va surprinde acolo surâsul lui amar. Poate că şi el, da, poate că şi el are unele lucruri pe care vrea să le uite...

Îşi îmbrăcă halatul alb şi se mai uită încă o dată în oglindă, căci nu voia să-şi evite privirea.

În prag se opri, neînţelegând ce se petrece. În odaie nu era nimeni. Privi lung fotoliul gol, ţigara care ardea singură în scrumieră, paharele deşarte. Uşa din vestibul era întredeschisă. Se îndreptă într-acolo, ieşi pe culoar şi ascultă un moment, fără curiozitate. I se părea că aude de jos, de la primele etaje, paşi care coboară.

Se întoarse în odaie şi din nou se uită cu un fel de atenţie stupidă la fiecare din lucruri, ca şi cum le-ar fi întrebat, ca şi cum ar fi aşteptat să-i răspundă.

Deschise fereastra. Jos, în stradă, pe trotoarul celălalt, un domn în palton *gris* se îndepărta cu paşi mari, cu mâinile în buzunar. Nora îşi aminti numele citit pe paşaport. Îl strigă fără să-şi dea seama ce face.

— Paul! Paul!

Pe urmă rămase peste fereastra deschisă, cu braţele căzute.

II

Paul se auzi strigat, dar nu întoarse capul. Glasul cădea de sus, înghețat, fără accent. Era pe toată strada o tăcere încremenită. Trebuia să fie foarte târziu. Pe tot bulevardul Dacia, o singură fereastră luminată: fereastra ei. O simțea în spate, între umeri, ca o privire. Nu se opri decât după ce trecu de colț, când simți că ochiul acela de lumină nu-l mai poate ajunge.

Avea un sentiment de bruscă despovărare: „Liber și singur".

Ce departe era de odaia din care fugise! Băuse mult, vorbise enorm, voise cu tot dinadinsul să fie tânăr și vesel, dar a fost de ajuns să rămână câteva clipe singur, pentru ca toată animația lui să se prăbușească. Nu avea nicio curiozitate pentru corpul tinerei femei care se dezbrăca în odaia de alături. Se ridicase de la locul lui, își luase în grabă paltonul și pălăria, ieșise lăsând deschisă ușa, de teamă să nu fie auzit, coborîse treptele, sărindu-le câte două, câte trei. Liber și singur...

...Se trezi umblând de-a lungul trotoarului, drept la margine, cu pași foarte mărunți, unul după altul. Gheata se imprima adânc în zăpadă, lăsându-și tiparul bine desenat. Când ajungea în dreptul unui nou felinar, se oprea pentru a privi înapoi: sub bătaia lămpii, urmele pașilor se aliniau până departe, desenați parcă pe o nesfârșită pagină albă. Pe urmă, pornea mai departe, cu același pas atent.

Un taximetru trecu pe lângă el, încetinindu-și mersul și invitându-l pe acest trecător întârziat. Paul întâlni privirea șoferului, privire intrigată, poate puțin ironică, și tresări de a fi fost surprins în stupidul său joc. Trecu drumul spre celălalt trotoar, grăbind pasul, ca și cum și-ar fi amintit deodată că are de făcut o cursă pe care o uitase.

Și acum?

Se jena să reînceapă jocul întrerupt, căci avea impresia că nu șoferul, ci el însuși se surprinsese adineauri. Mergea într-adins pe lângă case, pe unde zăpada era bătătorită și pașii rămâneau fără urme.

Trecea prin fața unui gard lung de lemn, făcut din scânduri vopsite. „Soț ori făr'de?" Se decise pentru „soț" și începu să numere.

— Unu, doi, trei, patru...

Se oprea uneori, căci erau unele scânduri crăpate în două și n-ar fi vrut să numere aceeași scândură de două ori. Nu-i plăcea să trișeze cu propriile lui superstiții.

O lumină de faruri izbucni din spate, proiectându-i umbra departe, pe zăpadă. Era însă hotărît de astă dată să nu se mai lase intimidat și să-și continue, cu orice preț, jocul pe care îl începuse.

— Cincisprezece, șaisprezece...

Mașina trecu în viteză, pe lângă el: „O mașină de casă sau un taxi ocupat", gândi Paul, fără să-și întrerupă numărătoarea.

—Douăzeci şi opt, douăzeci şi nouă, treizeci...

Se opri în faţa scândurii lângă care ajunsese, o măsură din creştet până jos, ca pe un om, şi murmură de câteva ori: treizeci, treizeci.

Treizeci de ani! Iată, e inutil să fugi de singurul gând care te urmăreşte; e inutil să cauţi uitarea în mici jocuri imbecile. Până la urmă, va trebui să-l priveşti în faţă, să-l accepţi: treizeci de ani.

Se rezemă cu spatele de gard şi închise ochii. Ar fi vrut să poată rămânea aşa, fără gânduri, fără amintiri, în această nesimţire binefăcătoare. Se vedea ca şi cum s-ar fi privit de pe trotoarul celălalt, singur pe strada pustie, rezemat de o poartă streină în această noapte în care împlinea treizeci de ani, treizeci de ani cu care nu ştia ce să facă.

Dar simţea ridicându-se de undeva, din fiinţa lui, ca o ceaţă uşoară, un îndepărtat gust de tristeţe, un vechi gust de cenuşă. Ştia bine ce amintiri prost închise, ce imagini inutil reprimate se ascundeau dincolo de această indiferenţă, pe care o simţea acum destrămându-se. Aşa cum la munte, în dimineţile de ceaţă, aştepţi să apară peisajul dispărut şi totuşi prezent, întrevedea, dincolo de această melancolie, imaginea iubitei, numele ei zadarnic alungat: Anna.

Repetă numele de câteva ori, cu glas tare, despărţind cele două silabe, cum ar fi desfăcut piesele unui mic mecanism, pentru a-i surprinde resortul ascuns.

De câte zile nu o mai văzuse? Cineva răspunse pentru el: „23 de zile", şi Paul tresări îngrozit de preciziunea mecanică a răspunsului. Ultimele zile fuseseră destul de calme. Nu se gândise la ea, lucrase în linişte, o credea uitată. Totuşi, s-ar fi spus că, în umbră, un nevăzut aparat sensibil îi cronometrase absenţa, înregistrând parcă pe un ecran interior, gata să se lumineze la întâia cerere, clipă cu clipă, timpul trecut fără ea: 23 de zile, 8 ore, 26 de minute...

Revăzu capul ei blond, ochii prea vii, mâinile vorbăreţe — şi pe urmă acel surâs grav, care îi întrerupea uneori, pe neaşteptate, agitaţia, surâs prea greu pentru ochii ei mici, ce se dilatau exagerat într-un efort de atenţie, ca şi cum ar fi făcut tăcere ca să asculte un alt glas, pe care vorbele ei de până atunci îl acoperiseră.

Trecu drumul spre Grădina Icoanei şi nu recunoscu, în micul parc de iarnă, imaginea grădinii pe lângă care trecuse de atâtea ori ziua. Totul era strein: aleile înzăpezite, copacii negri, goi în nemişcarea lor de lemn, băncile rare, lămpile electrice care ardeau inutil, ca şi cum cineva ar fi uitat să le stingă înainte de plecare.

Undeva, spre poarta din stânga, trebuia să mai fie banca pe care, într-o dimineaţă de octombrie 1932, îl aşteptase Ann, cu un bloc de desen în mână, venită să ia câteva schiţe de copii, pentru un proiect de afiş la care lucra pe atunci. Nu avu curajul să caute acea bancă şi poate că nici n-ar fi găsit-o în grădina atât de schimbată acum.

Se uită la ceas şi băgă de seamă că e totuşi mai puţin târziu decât îşi închipuise: două fără zece.

La ora aceasta, Ann era poate la barul din bulevardul Basarab, ca de obicei. Ieşea mereu în ultima vreme şi de ce tocmai astăzi ar fi rămas acasă?

„Noaptea asta nu poate să treacă fără Ann", îşi spune Paul, şi gândul că o poate întâlni, dacă vrea, îl înfioară.

Vede barul din Basarab, pereţii lui cu reflexe metalice, luminile albastre, puntea circulară de dans, ca o insulă de lumină. La masa lor de totdeauna, într-un grup de prieteni, trebuie să fie Ann. Se îndreaptă spre ea şi îi spune, privind-o drept în ochi:

„Ann, împlinesc în noaptea asta treizeci de ani. Nici eu nu ştiam; mi-am adus aminte întâmplător adineauri şi am venit să ciocnim un pahar împreună. Ştii bine cât sunt de superstiţios."

Ea îl priveşte surâzând: „Te aşteptam, Paul. Ştiam că ai să vii. Noaptea asta nu putea trece fără tine."

Totul este halucinant de viu: simte căldura cuvintelor ei, aburul lor pe obraz. Totul e atât de prezent, atât de aproape: rochia ei neagră, mica broşă de argint pe sânul stâng, poşeta de mătase strălucind pe masă, paharul cu *whisky*, pe care ea l-a dat cu un gest nervos deoparte, ca şi cum ar fi vrut ca între ea şi el să nu fie nimic care să-i despartă.

...Se trezi târziu, cu o tresărire de alarmă. Câtă vreme pierduse oare visând? Nu îndrăzni să se uite la ceas. Privi în jur şi nu-şi dădu seama unde se afla. Nu mai era în Grădina Icoanei, strada îi era necunoscută, casele streine. Dincolo de aceste clădiri, pe care nu le cunoştea, o slabă aureolă albastră: luminile bulevardului Brătianu. Alergă într-acolo, silindu-se să nu se gândească la nimic. La primul colţ de stradă găsi o staţie de maşini. Şoferul era adormit, motorul îngheţat porni greu — şi ce departe, ce insuportabil de departe era barul din bulevardul Basarab!

Sări din maşină, trântind portiera, şi strigă în trecere portarului:

— Plăteşte-l dumneata. Lume multă? o întrebă pe fata de la garderobă, în timp ce-şi dezbrăca paltonul, neîndrăznind să pună mai clar singura întrebare care îl interesa.

Cineva îl bătu pe umăr şi el se întoarse cu o tresărire disproporţionată de spaimă. („Ar trebui să mă controlez", observă în gând.) Era un coleg de barou, avocat la o societate petroliferă.

— Bine că te găsesc, nene. Toată ziua te-am căutat cu telefonul. Ce facem mâine cu procesul nostru?

— Ce proces? întrebă Paul absent, în timp ce peste umăr încerca să surprindă o deschidere a draperiilor din fund, spre interiorul barului.

— Cum ce proces? Ştii că-mi placi? Procesul de la comerţ doi, cu „Steaua Română". Nu ştii? 3623 pe 929. Vrei să te judeci mâine? Eu zic să-l amânăm. N-are niciun haz acuma, înainte de Crăciun. După vacanţă oricând, la dispoziţia dumitale. Ei! ce zici?

Paul răspunse vag, căci nu ascultase şi nici nu ştia despre ce este vorba.

— Lasă, om vedea mâine... Scuză-mă acum, sunt grăbit, caut pe cineva...

— Pe cine cauţi, că nu e nimeni înăuntru? O plictiseală de moarte. Mai bine vino cu mine la „Zissu".

Paul se depărtă de el, aproape fără să-l salute. „Nimeni, nimeni". Repeta cuvântul automat, fără să-l înţeleagă. Dădu perdelele deoparte, cu un gest scurt. Departe, foarte departe parcă, în colţul opus al barului, la o distanţă care dintr-o dată i se păru enormă, de nestrăbătut, masa lor obişnuită era goală.

Păşi într-acolo maşinal şi se sili să privească fix, mereu spre acelaşi punct, cu ochii deschişi mari, ca şi cum ar fi vrut să reţină imaginea pe retină şi să împiedice astfel să se transmită, spre alţi centri de durere, oribila veste.

Totul se petrecu fără accident. Căzu pe scaun frânt, cu ceva de om uzat în această cădere, dar încă stăpân pe mişcările lui.

Pianistul îi trimise un salut de recunoaştere, („N-aţi mai fost de mult pe la noi") şi el răspunse cu o ridicare de umăr, cu un gest vag, obosit, care răspundea la altceva, la cu totul altceva.

Barul era luminat slab, ca vagoanele de dormit noaptea. Regăsea totdeauna aici o atmosferă de călătorie, de plecare, şi oraşul i se părea că se depărtează, se pierde. Schiţele de decoraţie le făcuse Ann, din prietenie pentru patron, fost pe vremuri *maître-d'hôtel* la Colonade. Cu ce entuziasm copilăros desenase ea fiecare detaliu, ce absorbită era de fiecare nouă descoperire!

— Are să fie superb, dragul meu Paul. Superb, înţelegi? Şi uite aici (creionul ei se oprise pe hârtie, indicând un punct anumit), aici va fi masa noastră, a ta şi a mea.

Ce farsă a memoriei îi reamintea cuvintele ei uitate, tocmai în acest moment, ca şi cum vârful ei de creion ar fi indicat, cu luni înainte, locul exact în care într-o noapte viitoare — în noaptea aceasta — va avea să aştepte o umbră care nu mai vine?

Şi dacă totuşi vine?

Paul refuză această speranţă, pe care o ştia înşelătoare. Nu voia să primească noi aşteptări inutile. Gândul stărui însă ispititor: „Şi totuşi nu e exclus să vie".

Nu, exclus nu era — asta trebuia s-o recunoască şi el. De atâtea ori, spre dimineaţă, când luminile se stingeau, când jazul tăcea obosit, când instrumentele de metal intrau în îmbrăcămintea lor de pânză şi numai pianul continua să cânte pentru dansatoarele care se demachiau, pentru fetele de la garderobă sau pentru un client întârziat, de atâtea ori, dând deoparte perdelele din fund, albă, trează, strălucitoare, cu pasul ei decis, cu surâsul ei de dimineaţă, intra Ann.

Paul ridică scurt capul, strigat parcă de această arătare. Dar la capătul opus al sălii perdelele erau nemişcate şi, cu faldurile lor grele, cu roşul lor de cupru vechi despărţeau parcă o lume de altă lume.

Nu-şi putea lua acum privirea de la acel punct prin care totuşi, dintr-un moment într-altul, putea să apară ea. Avea senzaţia că un punct de durere se deplasase acolo, ca o altă inimă desprinsă din el şi trimeasă înainte, în recunoaştere, ca să pândească şi să aştepte.

Uneori, perdelele se mişcau, o mână apărea de dincolo şi atunci Paul, ca şi cum n-ar mai fi putut suporta un nou grad de tensiune, avea o scurtă sincopă a conştiinţei, care îi permitea să privească fără strigăt, cu un fel de stupoare resemnată, cum draperiile se deschideau într-adevăr, lăsând să treacă o dansatoare, o fată de la garderobă sau o florăreasă.

Şi mai greu de suportat era când mâna ce apăruse o clipă se retrăgea fără ca perdelele să se deschidă şi fără ca să se poată vedea cine anume era dincolo de ele — căci atunci nimeni nu l-ar fi putut convinge pe Paul că nu Ann se afla acolo, că nu ea venise până în pragul barului, pentru ca în ultimul moment (fiindcă era prea târziu, sau nu era destulă lume) să se răzgândească şi să plece. Ar fi vrut să alerge după ea, s-o ajungă exact în momentul în care ieşea şi să-i poată spune: rămâi! Dar se vedea întorcându-se singur printre perechile de dansatori, printre mesele cu clienți intrigați de ducerile şi întoarcerile lui şi nu se simțea în stare să suporte atâtea priviri indiscrete, atâtea semne cu subînțeles, atâtea şoapte...

Un chelner stingea lămpile cu abajur pe mesele rămase goale. De la o masă vecină, pianistul, care discuta cu o dansatoare din local, se întoarse spre Paul.

— Merge prost prăvălia. Semn rău. Începe să facă economii la lumină.

Numai în centru, puntea de dans rămase luminată, ca o planetă de argint plutind prin spații albastre de fum de țigară.

Patronul se apropie de masa lui Paul şi îi ceru voie să ia loc lângă el. Era ora confidențelor, când între personalul localului şi clienții cunoscuți se angajează conversații familiare.

— Nu ştiu ce să mai fac, se văită patronul. Cred că am să lichidez. Aşa nu mai merge. Trec nopți întregi cu un *whisky* şi două citronade. Şi nu că sunt superstițios, dar, de când duduia Ann nu mai vrea să dea pe la noi, merge din rău în mai rău. Nu ştiți ce o fi având? De ce o fi supărată? Am vrut s-o întreb astă-noapte, dar...

— A fost pe aici?

— Da. Pe la unu.

— Singură?

— Cred că singură. Afară dacă n-o aştepta cineva în maşină. Nici n-a vrut să intre. „Nu rămâneți, duduie Ann?" „Nu, căutam pe cineva". Şi s-a dus.

Paul îl priveşte pe omul din fața lui fără să-l vadă, îl aude fără să priceapă ce spune.

„Ann a fost aici şi m-a căutat". Gândul e de o simplitate care nu suferă răspuns. „A fost aici si m-a căutat".

Nu, într-adevăr, ea nu putea lăsa să treacă noaptea aceasta fără să-l întâlnească. L-a căutat acasă, i-a telefonat la birou, a venit până aici... Şi în timp ce ea alerga prin tot oraşul după el, ca să pună capăt acestei stupide despărțiri, în timp ce alerga să-i aducă în dar sărutul ei de întoarcere, sărutul ei de împăcare, el se lăsa târît în cel mai ridicul accident de stradă.

Paul plăteşte paharul lui de *whisky*, pe care abea acum îşi dă seama că nici nu l-a băut, îl consolează pe patron („Lasă, că se îndreaptă, barurile astea sunt ca femeile: nu ştii nici de ce vin, nici de ce te lasă"), aruncă un salut pianistului şi trece printre mesele goale, ocolind puntea de dans, cu o lene, cu o întârziere de gesturi ce stă foarte bine unui client de bar, în zori. Nimeni nu va citi pe obrazul lui palid neaşteptatul strigăt, nevăzuta lumină...

Se opri în fața telefonului şi privi cu emoție pâlnia de ebonit, în care peste o clipă avea să vibreze glasul lui Ann, glasul ei trezit din somn, puțin turbure la început, dar clarificat apoi de surpriză.

Mâna îi tremura formând pe discul aparatului numărul cunoscut, acel număr pe care şi-l interzisese sub jurământ şi pe care îl făcea totuşi de sute de ori, maşinal, pe imaginare discuri, pe fereastră, pe birou, pe dosare.

Telefonul sună lung, de câteva ori, fără răspuns. „Greşală probabil", gândi Paul — şi nici nu era de mirare, în halul de nerăbdare în care se afla.

Reluă operaţia de la început şi formă numărul cifră cu cifră, încet, rar, ca un începător, cu acea grijă atentă pe care o recomandă indicatoarele din cabinele telefonice. Soneria îşi repetă chemarea ei regulată şi — ca şi cum, la capătul celălalt al firului s-ar fi aprins o lumină — Paul văzu, cu ochii închişi, aparatul de telefon aproape de patul lui Ann, lucrurile cunoscute din jur, micul elefant de argint, scrumiera de lemn ars (*tek de Guyanne*, îşi aminti fără rost numele lemnului), portretul din perete al lui Ingrid, fotoliul roşu, covorul, întreaga odaie în care soneria chema fără sens, fără răspuns.

— E stricat? întrebă fata de la garderobă, care aştepta să-i dea paltonul, văzându-l că stă de atâta vreme cu receptorul în mână, fără să vorbească.

— Nu, nu e stricat. Nu e acasă, răspunse el, fără să ştie de ce, fără să ştie cui.

Încercă să ridice din umeri, dar nu izbuti. Nici cele mai vechi gesturi nu-l ajutau.

Maşina cobora pe Calea Griviţei, spre oraş. În dreptul Gării de Nord, Paul făcu semn şoferului să oprească.

— Pleacă vreun tren la ora asta?

Şoferul întoarse capul spre ciudatul său client.

— De ce?

— Întreb dacă pleacă vreun tren.

— La ora asta nu. Primul tren este la 5 şi 40. Personalul de Timişoara.

Paul se vedea prăbuşit într-un compartiment de clasa treia legănat de zgomotul roţilor, ameţit, călătorind fără ţintă, o zi şi o noapte, şi încă o zi şi încă o noapte, coborînd undeva la o gară fără nume, în plină câmpie, murdar, negru de funingine, descompus de nesomn şi culcându-se pe pământul îngheţat, ca să doarmă şi să uite.

Şoferul porni mai departe, fără să întrebe. Avea obişnuinţa călătorilor pe care îi găsea noaptea, singuri la un colţ de stradă, cu aerul nedecis dacă să oprească un taxi sau să-şi tragă un glonte în cap.

Paul nici nu-şi dăduse seama că porniseră din nou şi, întorcând capul, zări ca printr-o pânză de somn clădirea Teatrului Naţional, pe fereastra prin care privise, o clipă înainte, clădirea Gării de Nord.

Maşina alerga mai departe pe strada Regală, dar când ajunse la bulevardul Brătianu, şoferul se opri şi el, neştiind încotro s-o mai ia.

— Să vă duc acasă?

— De ce acasă?

— Ştiu eu? Poate vă aşteaptă cineva.

Paul tresări. „Poate aşteaptă cineva". Parcă a mai auzit, în noaptea aceasta, aceleaşi cuvinte. „E cineva care ştie, e cineva care aşteaptă".

Gândul e absurd şi Paul simte că, într-adevăr, nu mai are puterea de a-l primi. În resemnarea lui de cenuşă, nu mai e loc pentru această nouă aşteptare pentru această nouă inutilă speranţă. Ar vrea s-o oprească undeva dincolo de conştiinţă, în camera obscură a memoriei, dar fulgerător, cuvântul spus a developat o imagine mai vie, mai repede decât voinţa lui de a uita: „Sus, în camera lui, Ann îl aşteptă".

Îi e ruşine să creadă, şi totuşi nu poate altfel. I-a spus şoferului adresa, încet, în şoapte, cu jenă — şi totuşi cu ce nerăbdare! Maşina zboară pe bulevardul pustiu, spre un miracol care devine cu fiecare secundă mai plauzibil, mai cald, mai convingător: Ann este la el acasă și îl așteaptă.

De atâtea ori, da, de atâtea ori, deși se despărțise de ea numai cu câteva ore înainte, o găsise în patul lui, dormind, într-una din pijamalele lui prea lungi pentru ea, în care se pierdea toată, ca un copil. De atâtea ori o găsise la biroul lui citind un roman, luat la întâmplare din cărțile lui sau, când nu era niciun roman, o carte de drept comercial, o revistă de jurisprudență, în care părea cufundată cu toată seriozitatea. Își amintește, nu se poate opri să nu-și amintească, acea uitată seară de noiembrie 1932, când, rămas acasă să studieze dosarul unui proces pentru a doua zi, ea sunase noaptea la ușa lui și apăruse în prag cu o valiză mică, în care avea o cămașă de noapte, peria de dinți, o pereche de ciorapi:

— Am venit să dorm la tine. Pe strada mea se repară linia de tramvai și e un scandal asurzitor. Te superi?

Se opri în fața casei, îl plăti pe șofer și-l așteptă să plece. Își acorda câteva ultime minute de speranță.

Nimic nu era încă decis, nimic nu era încă pierdut. Câtă vreme rămânea acolo, în fața porții, destinul era oprit în loc. Era încă posibil ca Ann să fie sus.

Își ridică privirea spre fereastra lui de la etajul al treilea, ca și cum ar fi vrut s-o întrebe, și tresări: fereastra era luminată.

Numără încă o dată etajele, numără încă o dată ferestrele — „a doua din dreapta” — și se întrebă dacă nu se înșeală, dacă nu visează. Rămase cu ochii fixați spre acel ochi de lumină, care-l aștepta la sfârșitul acestei groaznice nopți.

— Așadar, e adevărat. Așadar, e aici.

Simți o nesfârșită oboseală, ca și cum toată încordarea de până atunci ar fi plesnit într-o singură clipă. Un moment îi trecu prin minte gândul absurd de a pleca, de a rămânea singur. Ann era sus, și acest lucru îi aducea o liniște neașteptată, care închidea toate întrebările ca într-un somn.

Se scutură din această renunțare și porni nebunește pe scări, cu o bruscă, disperată nevoie să o vadă, să o strângă în brațe. Ann! Ann! Ann! Numele alerga înaintea lui ca un strigăt.

Găsi ușa deschisă și o împinse cu umărul. În vestibul, pe cuier, era un mantou de ștofă pe care nu-l cunoștea.

Se opri în pragul biroului și cuprinse cu o singură privire întreaga încăpere. La birou era o femeie tânără, cu o carte deschisă înaintea ei.

— Nu e Ann, șopti el, amețit.

Pe urmă abia o recunoscu pe Nora.

III

Se priviră în tăcere câteva clipe.

— Ce cauți dumneata aici?

Nora se ridicase în picioare, înclinată spre el, gata parcă să-i vie în ajutor.

Ca şi cum ar mai fi fost nevoie să observe ciudățenia situației, el repetă întrebarea:

— Aici, la ora asta?

Nu-i recunoscu vocea, prea guturală, prea apăsată. Nu recunoştea nimic din figura lui nesigură.

„Cum s-a schimbat!”, gândi Nora. Unde-i era surâsul, care îl apăra aseară aşa de bine, ca o vizieră? Avea acum trăsăturile devastate. Prin ce dezastru trecuse, ce anume se întâmplase în cele câteva ore de la despărțirea lor, pentru ca să ajungă în starea asta deplorabilă?

Îi arătă cu mâna fotoliul de lângă birou.

— Nu vrei să şezi?

— Ei, dar ştii că ai haz dumneata! izbucni Paul. Te găsesc la patru dimineața în casa mea — de ce? Ca să-mi oferi un scaun?

Ea nu răspunse. Continua să-l privească cu aceeaşi privire mirată, căutând să descifreze pe acest obraz devastat ce se întâmplase. Rămăsese cu mâna întinsă, în gestul neterminat cu care îi indicase scaunul.

— Te rog să pleci, zise el.

Pe urmă trecu de partea cealaltă a biroului şi o apucă de braț.

— Te rog, pleacă. Nu mă sili să fac lucruri de care mâine îmi va fi ruşine. Pleacă. Sunt obosit. Trebuie să rămân singur.

Dar, pentru că ea tăcea mai departe şi îl privea mereu cu aceeaşi privire, care nu punea întrebări, el, cu o schimbare de ton, cu un efort de căldură, cu o voce care ar fi vrut să fie caldă şi nu izbutea decât să fie surdă, o rugă încet, înăbuşit.

— Ştiu, îți datorez o explicație. M-am purtat oribil cu dumneata. Ai avea dreptul să întrebi. Aş avea datoria să răspund. Dar nu acum. Te rog, nu acum. Mi-e imposibil să vorbesc. Ne vom întâlni altă dată, oricând, mâine dacă vrei, dar acum pleacă.

Nora se desprinse de lângă el.

— Bine, plec. Dar nu imediat. Îți promit că peste cinci minute nu voi mai fi aici. Dar ascultă-mă aceste cinci minute. Cu ochii pe ceas.

Cu un gest loaial, îşi desprinse ceasul de la mână şi îl puse pe birou, între amândoi. Pe urmă, îşi ridică ochii asupra lui.

— Mi-a fost frică să nu faci o prostie... De aceea am venit.

El rămase cu privirea fixată pe micul ceas de pe birou, urmărind mişcarea secundarului pe cadran şi aşteptând parcă să treacă cele cinci minute, nimic altceva.

— Mi-a fost frică să nu te omori.

— De ce? întrebă el, cu o uşoară tresărire şi totuşi fără să-şi ridice privirea.

— Nu ştiu de ce. Privirea dumitale, care nu priveşte nimic. Surâsul dumitale pierdut. Ridicarea dumitale din umeri. Şi pe urmă, fuga... fiindcă... ai fugit. Altă dată, când pleci dintr-o casă, nu uita să închizi cel puţin uşa după dumneata. Dacă ai şti ce frig s-a făcut în urma dumitale...

Se opri o clipă. Spusese ultimele cuvinte cu vocea scăzută, ca şi cum ar fi vorbit cu ea singură. Dar reveni imediat la felul ei de vorbă, clar.

— La început n-am înţeles ce se petrece. Te priveam de la fereastra mea cum te îndepărtai, şi totul mi se părea absurd, ca într-o glumă proastă. Cred că te-am strigat, dar nu-mi aduc aminte. Nu-mi aduc aminte nici cât am stat acolo, la fereastră. Mai ales aş vrea să crezi că nu eram jignită. Am treizeci şi doi de ani şi oarecari amintiri. E de-ajuns ca o asemenea întâmplare să nu fie o catastrofă... Dar mi s-a părut că e în plecarea dumitale un gest de moarte. Am avut o prietenă care s-a sinucis acum patru ani. Avea surâsul dumitale. Asemenea lucruri sunt puţin ridicule înainte, dar sunt de nesuportat pe urmă... M-am decis să te caut, să te găsesc. Îmi ziceam că nu te pot lăsa singur într-o noapte ca asta... Ţi-am găsit adresa în cartea de telefon, am venit până aici într-o suflare şi am găsit uşa încuiată. Eram hotărâtă să cobor în stradă şi să te aştept jos până te vei întoarce. Nu ştiu cum mi-a trecut prin minte să caut sub preş: acolo pun eu cheia dimineaţa când plec, ca s-o găsească femeia de serviciu, care vine să facă curat. Cel puţin într-asta ne asemănăm: cheia dumitale era acolo. Am deschis, am intrat, am aşteptat. Eram decisă să aştept oricât.

Se opri din nou din vorbă şi se uită la ceas.

— Mai am două minute. Prea puţin pentru cât mi-a mai rămas. Totuşi, vreau să-ţi mai spun un singur lucru. Să ştii că dacă am venit, dacă am făcut nebunia să vin, n-a fost numai pentru dumneata. A fost puţin şi pentru mine.

Părea că mai are de spus ceva, se opri, ezită, dar pe urmă, cu un gest hotărît, îşi luă ceasul de pe masă şi-l puse la loc pe mâna stângă.

— Asta e tot. Şi acum, te las.

Se apropie de el, ca să-i întindă mâna, dar în acea clipă zări la butoniera hainei lui floarea de aseară, biată floare ofilită, îngheţată. O scoase cu mare grijă, cu nesfârşite precauţii, de teamă să nu-i rupă cotorul prea lung, şi căută din ochi un vas de flori, dar nu era decât unul singur, prea larg pentru o singură floare.

— Mai bine un pahar, zise ea şi trecu în sala de baie, ca să găsească apă, dar apa rece era prea îngheţată, iar robinetul de apă caldă nu funcţiona. („Ce dezordine în casa asta! Cum se cunoaşte că trăieşte singur!"). Deschise o uşă ce da într-un oficiu şi găsi acolo o sticlă cu apă de casă. Se întoarse în odaie, turnă apă şi pe urmă, punând floarea în pahar, îl depuse pe un mic taburet, lângă patul lui, îngenuchiind şi ţinând cu grijă paharul între palme, ca şi cum ar fi vrut să transmită palidei flori căldura mâinilor ei.

Apoi se ridică şi se îndreptă spre vestibul.

În prag îl găsi pe Paul, cu braţele deschise larg, ca să-i baricadeze trecerea. Părea că vrea să-i spună ceva, dar era încurcat şi nu ştia cum.

— Îţi mulţumesc că ai venit. Acuma... Dacă nu ar fi prea târziu... te-aş ruga să rămâi.

Ca şi cum acest „prea târziu" s-ar fi referit la oră şi nu la cele întâmplate până atunci, ea se uită la ceas.

— Într-adevăr, e foarte târziu. Patru şi zece. Totuşi, dacă vrei, am putea să aşteptăm împreună să se lumineze de zi. Nu mai e mult.

Pe birou era un calendar. Ea rupse foaia zilei ce trecuse şi citi pe foaia zilei care venea: 19 decembrie. Răsăritul soarelui 7,41.

— Mai avem prin urmare 2 ore şi 39 de minute.

Rămăsese în mână cu foaia ruptă a zilei ce se sfârşea şi i-o întinse surâzând.

— Vezi? A trecut. A fost greu, dar a trecut.

Şi pe urmă, cu o neobişnuită gravitate:

— Cred că nu mă vei uita niciodată. Voi fi totdeauna femeia pe care ai întâlnit-o în noaptea în care împlineai treizeci de ani.

*

Stau unul în faţa celuilalt, jumătate în întuneric. Au stins toate lămpile, afară de lampa cu abajur de pe birou. El este în fotoliu, unde l-a obligat ea, autoritară, să şadă; ea este în colţul de lângă divan, unde şi-a îngrămădit câteva perne. Între ei e masa de ceai cu ceşti albe, calde, ca nişte globuri slabe de lumină.

— E frig în casa asta, spusese Nora, şi în câteva clipe apa clocotea, iar în toată casa era o aromă de ceai, de lămâie, de rom — toate găsite fără să-l întrebe pe el. Umbla printre lucrurile lui cu mâini uşoare, sigure, ca şi cum ar fi mers spre ele din instinct sau dintr-o veche obişnuinţă.

Paul o ascultă vorbind, fără să fie prea atent la ce spune. Vorbeşte liniştit, rar, fără ridicări de voce, cu monotonie. Este un glas grav, exagerat de grav, fără mişcare, fără vioiciune, aproape inexpresiv.

Ce odihnitor este s-o asculţi! I se pare că o cunoaşte de mult. I se pare că nimic nu este între ei ascuns. Niciun mister. Nicio întrebare de pus. Nimic de aflat.

Îi ia mâna stângă în mâinile lui şi o întoarce cu palma spre lumină.

— Ştii să citeşti în palmă? întreabă Nora.

— Nu. Dar îmi place să privesc.

Este o mână simplă, cu câteva linii curgând regulat, ca fluviile pe o hartă. Paul o priveşte câtva timp şi pe urmă o închide, ca pe o carte citită.

— Nu-mi spui şi mie ce ai aflat?

— Nu e nimic de aflat. E mâna dumitale. Îţi seamănă. O mână gravă. Calmă... şi totuşi...

— Totuşi?

— E un singur lucru care rămâne inexplicabil: faptul că ai venit. E o mică nebunie, pe care nu ştiu unde s-o citesc.

Ea îşi deschise din nou mâna stângă, spre lumină.

— Poate că tot aici. Uită-te bine: poate că este undeva o încrucişare de linii, care arată întâlnirea noastră.

Spunea aceste cuvinte fără niciun surâs, fără niciun gest care să le atenueze neaşteptata lor gravitate.

— Ce curios spui dumneata: „întâlnirea noastră". E o aventură?

— Ce?

— Această întâlnire.

— O aventură, nu. O întâmplare. E şi asta destul de mult. Mie nu mi se întâmplă niciodată nimic.

S-a terminat apa caldă. Nora se ridicase de la locul ei, făcându-i semn că-i interzice să se mişte.

O aude umblând prin casă. Ce liniştitor e acest pas. O aude respirând. Parcă ar fi de totdeauna aici.

Îi e recunoscător că se află în casa lui. Prezenţa ei opreşte gândurile, ţine în loc amintirile.

Şi ce mână bună are, în care se poate odihni o frunte ostenită.

Îi vede umbra, când mare, când mică, după cum se apropie sau se depărtează de lampă, trecând peste lucruri. În rochia de stofă pe care o poartă, trupul ei este apărat, ca sub o mantie. Numai uneori, la o redresare a umerilor, se poate distinge linia sânilor, şoldul.

S-a oprit în faţa lui, cu ceainicul în mână, aplecată deasupra mesei, şi toarnă cu băgare de seamă apa fierbinte în ceşti. El se ridică în picioare şi o priveşte lung. Ea îi suportă privirea fără mirare. Un miros de lavandă pluteşte slab între ei.

Paul îşi puse gura pe buzele ei, care acceptau sărutul fără grabă, cu linişte. Mâna lui dreaptă era pe sânul stâng. Îi simţea bătăile inimii, rare, distincte.

I se părea că aceste bătăi răspund departe, în marea lui singurătate.

IV

Nora se trezi dimineaţa mirată că nu-l găseşte pe Paul lângă ea. Purtase în somn tot timpul greutatea trupului lui — un trup morocănos, primind fără gratitudine mângâieri, pe care nu le înapoia. Simţea încă pe sânul stâng mâna lui dreaptă, grea, cu toate degetele deschise. Dacă ar fi dat deoparte cuvertura, nu s-ar fi mirat să-i găsească urma imprimată pe sân, ca un tatuaj.

Din sala de baie, se auzea apa curgând în cuvetă. Îl strigă pe nume, dar nu primi niciun răspuns. „Să fi plecat?" Sări din pat, îmbrăcă în grabă un halat pe care îl găsi pe marginea patului, înfiorată de răceala ţesutului („Ar trebui să poarte un halat mai gros acuma, în decembrie") şi merse într-acolo.

Nu era nimeni. Robinetul fusese uitat deschis. Pe placa de sticlă, sub oglindă, pensula de ras era plină de săpun. „Cum s-a grăbit să plece", clătină ea din cap.

Se întoarse în cameră şi zări pe birou o hârtie, pe care erau scrise câteva cuvinte, întâi cu creion roşu şi pe urmă cu creion albastru — probabil că, în graba scrisului, vârful se rupsese.

„Când pleci, cheia o pui afară, sub preş. La 11 vine femeia să facă curat.”

„Când pleci”. Era aşa de sigur că va pleca! Şi niciun cuvânt de revedere, niciunul de prietenie...

Se apropie de fereastră şi aruncă o privire spre stradă, dar tresări nemairecunoscând priveliştea ei de fiecare dimineaţă, imaginea familiară a bulevardului Dacia, curtea maiorului de peste drum, farmacia din colţ, staţia de taximetre — lucruri vechi, care o întâmpinau în fiecare zi, la ridicarea oblonului, parcă pentru a-i spune, prin nemişcarea lor, că nimic nou nu s-a întâmplat de aseară în lume.

Ca şi cum cineva ar fi schimbat în timpul nopţii lentilele acestui ochean, prin care arunca dimineaţa întâia privire asupra lumii, avea acum, înaintea ei, alte imagini, ce se substituiseră parcă, peste noapte, vechiului peisaj cunoscut.

De unde răsărise, la distanţe cu care ochii ei nu erau obişnuiţi, această mică lume necunoscută: piaţa rotundă de jos, firmele albastre ale băcăniei din colţ, depoul de benzină, cu cele două pompe roşii, fixate la marginea trotuarului, ca două imense sifoane metalice, chioşcul de ziare, castanii cu ramurile subţiri, îngheţate?

Totul era ameţitor, şi din cauza strălucirii albe a zăpezii, dar mai ales prin noutate, prin surpriză.

Rezemată de fereastră, Nora îşi dădea acum abia seama că ceva s-a schimbat într-adevăr în viaţa ei.

Se gândi că nu-l va găsi jos pe portarul cunoscut, care o saluta în fiecare dimineaţă, când pleca spre şcoală, şi nici cutia de scrisori, spre care arunca în trecere, din obişnuinţă, o privire fără curiozitate — căci nu aştepta niciodată scrisori şi nici nu avea de la cine. Se gândi că nu va face drumul ei obişnuit, pe care îl străbătea zilnic cu paşi maşinali, până la strada Donici, de unde lua tramvaiul 16, spre şcoală.

Erau atâtea lucruri care începeau altfel în dimineaţa aceasta...

Se uită la ceas. Dacă se grăbea, mai putea ajunge la liceu, pentru ora treia şi a patra — ora de franceză cu clasa a VIII-a şi a IV-a B.

Îşi aminti de pasajul din Bossuet, pe care îşi propusese să-l dicteze fetelor dintr-a VIII-a, înainte de a le da vacanţă.

Dar nu se simţea în stare să plece în halul în care se afla. Îi era cu neputinţă să iasă în stradă îmbrăcată în grabă, cu cordonul prost încheiat, rău pieptănată — mici detalii pe care altcineva nici nu le-ar fi băgat în seamă, dar care ei i-ar fi agravat sentimentul intim de dezordine.

Singurul lucru pe care se silise să-l impună, ca profesoară, elevelor ei, fusese o grijă meticuloasă, aproape maniacă de îmbrăcăminte. Dintr-un fel de solidaritate femenină cu fetele pe care le privea de pe catedră, le obliga să aibă totdeauna şorţul călcat, gulerul alb. Îşi spunea că vor avea ce inimă rănită să ascundă mai târziu sub o rochie bine făcută. Se temea de dezordinea morală, care începe de la un ciorap rupt, purtat cu indiferenţă.

Astăzi, mai mult decât altădată, Nora simţea nevoia să-şi controleze cu severitate ţinuta.

Ridică receptorul şi formă numărul şcolii. Mai erau câteva minute până la recreaţia de la ora 10, aşa încât nu risca să dea la telefon peste directoare. Într-adevăr, îi răspunse secretara. Nora îi spuse că nu poate veni la şcoală (o migrenă, o rudă bolnavă...) şi o rugă să aibă grijă de clasele a IV-a B şi a VIII-a, ca să fie linişte. Secretara însă îi aminti că era marţi, că a doua zi urma să se ia vacanţă de Crăciun, că nici nu era sigur dacă se va mai ţine curs şi că directoarea va fi furioasă de lipsa ei. O sfătuia ca cel puţin de la ultima oră să nu lipsească.

— Da, poate că ai dreptate. Voi încerca să viu la ora a patra. Spune fetelor dintr-a VIII-a să fie liniştite. Voi trece în ultima recreaţie pe la ele să le dau lecţia de vacanţă.

Închise telefonul şi rămase absentă lângă el. Lipsea, de la începutul anului, pentru prima oară de la şcoală, şi acest lucru îi sporea senzaţia de nelinişte, nu atât din corectitudine, cât pentru că îi turbura vechi obişnuinţe.

Se uită la halatul strein pe care îl purta, albastru cu mici buline albe, cu mânecile prea lungi pentru ea, cu reverele răscroite, cu buzunarul mic deasupra sânului stâng. Vedea în acelaşi timp clasa VIII-a, unde era aşteptată: fetele în şorţuri negre, aşezându-şi cu gesturi mărunte cărţile, dicţionarele, caietele liniate cu roşu pe margine şi aruncând priviri neliniştite spre uşa prin care aşteptau să intre, dintr-un moment într-altul, „domnişoara de franceză".

I se părea Norei că ea însăşi aşteaptă cu teamă această apariţie şi că, între tânăra profesoară, care ar fi trebuit să intre în acel moment în clasă, şi această Noră, trezită în casa unui bărbat strein, erau distanţe de netrecut. Ce ar fi putut să-i spună? Cum ar fi putut să-i explice?

Ieri, la această oră...

Ieri, la această oră, era o tânără femeie liniştită, care se ducea în fiecare dimineaţă la liceu, dejuna în fiecare zi la o pensiune ieftină de pe strada Câmpineanu (cu figuri de funcţionari indiferenţi, pierduţi în citirea ziarelor de amiază...), avea dupămasă ore de franceză la un institut particular şi se întorcea acasă, aducând în servieta ei mâncarea de seară şi, uneori, un teanc de teze, pe care îi plăcea să le citească, fiindcă recunoştea scrisul fiecărei eleve, cu întorsăturile obişnuite de frază şi greşelile, mereu aceleaşi, de ortografie.

Se simţea bine în casa din bulevardul Dacia, în acea cameră albă de la al şaselea etaj, mobilată cu lucruri alese de ea şi cumpărate cu răbdare din economii eroice. E adevărat că mai erau şi banii trimişi de mama ei, măritată în a doua căsătorie la Cernăuţi, cu un bancher, de unde îi trimitea din timp în timp cărţi poştale indiferente, iar de Paşti, de Crăciun, mici sume de bani — dar lucrurile pentru care Nora avea mai multă afecţiune erau cele cumpărate din leafa ei de profesoară, din ore suplimentare, din taxe de examen. Îi plăcea mai ales lampa cu abajur sub care se refugia ca să citească seara, o lampă cu picior înalt, ca un mic felinar de interior, care arunca un cerc alb de lumină şi lăsa tot restul casei într-o penumbră protectoare.

Numai joi seara se ducea uneori la Filarmonică, mai ales când venea un solist celebru sau când era în program mult Beethoven. Păstra din amintirile ei de fată de familie, care învăţase pe vremuri să cânte la pian, un respect speriat pentru marile simfonii: a treia, a cincea. Îşi cumpăra biletul din timp, aşteptând dimineaţa la „Feder" deschiderea ghişeului, ca nu cumva să se termine biletele de stalul al treilea, singurele pe care cuteza să le cumpere, nu fără a se gândi însă de două ori ce cheltuieli va trebui să suprime din bugetul săptămânii pentru ca să acopere banii de concert.

Mai erau şi serile când venea Grig, din ce în ce mai rare în ultima vreme, fără ca totuşi ceea ce se numeşte o „ruptură" (cuvânt care o speria pe Nora, ca toate cuvintele fără întoarcere) să fi intervenit între ei.

Îl aştepta fără nerăbdare, îl primea fără surpriză, uneori după lungi absenţe, după lungi despărţiri, dar erau între ei prea multe obişnuinţe comune şi un prea vechi acord senzual, pentru ca revenirile lui neaşteptate să nu-i facă plăcere.

—Tu eşti o iubită conjugală; eşti predestinată să fii nevastă, glumea uneori Grig, ştiind că nu riscă să fie luat în serios. Chestiunea fusese pentru totdeauna limpezită între ei, încă din primele timpuri ale legăturii lor, când el întrebând-o, într-o zi, cu prudenţă şi destul de vag, dacă vrea să-i fie soţie, Nora îi dăduse, privindu-l în faţă, singurul răspuns pe care îl aştepta, un simplu şi irevocabil: nu, niciodată.

Dar dimineaţa, când, plecând la şcoală, îl lăsa dormind, era bucuroasă că, privindu-l încă o dată din prag, îşi putea spune: „Totuşi, nu sunt o fată bătrână". Era singurul gând care o speria într-o viaţă de singurătate.

Altfel, zilele, serile, nopţile treceau neschimbate şi calme între aceste lucruri cunoscute. Numai uneori, privind pe fereastra ei de la al şaselea etaj, se trezea din senin lăcrimând şi atunci îşi ştergea grăbită aceste neaşteptate lacrimi, certându-se cum ar fi certat o elevă: „Ce-i asta, Nora? Nu ţi-e ruşine?"

Îşi spunea că într-o zi se va întâmpla ceva care să schimbe totul şi să o facă a începe o viaţă nouă — nu ştia bine ce: o scrisoare, o întâlnire, o veste — dar deocamdată era bucuroasă să poată amâna cât mai mult această schimbare şi să îndepărteze, într-un viitor cât mai nesigur, aceste aşteptări, ea continuând să rămână între vechile lucruri, de care se simţea apărată.

O viaţă nouă! Cuvântul avea ceva magic.

Dar dacă, pentru a ajunge la această viaţă nouă, n-ar fi trebuit decât să spună un cuvânt sau să întindă o mână, poate că n-ar fi întins-o, poate că nu l-ar fi spus.

*

„Şi totuşi, iată-mă aici", îşi spune Nora. Aici, în casa unui bărbat pe care nu-l cunoaşte.

Pe un scaun sunt aruncate hainele lui de aseară, iar lângă ele, într-o ordine exagerată, lucrurile ei, rochia, cordonul, pantofii. O cravată verde a căzut pe covor. Nora o recunoaşte. E singurul lucru pe care-l recunoaşte. Încolo, totul e strein, biroul, cărţile, tablourile, obiectele mici aruncate într-o dezordine care respiră grabă şi indiferenţă. Nora le priveşte şi le întreabă pe toate.

Ştie atât de puţine lucruri despre omul care, plecând după o noapte de iubire, a lăsat în urma lui patrusprezece cuvinte scrise pe o bucată de hârtie. Şi ea însăşi îşi dă seama că a rămas o necunoscută pentru el. Simte în fiinţa ei atâtea lucruri ce n-au fost spuse, atâtea rezistenţe care n-au cedat...

Pe birou era o agendă de avocat, un carton cu numere de telefon şi o fotografie de fată tânără. Nora o privi câtva timp. Era blondă şi purta un pulover negru, cu mâneci lungi şi cu o iniţială albă, sus, în stânga, ca un buzunar mic: un *A* oblic, de tipar.

V

Paul încercase de multe ori să-şi amintească în ce împrejurări o cunoscuse pe Anna. Ar fi vrut să poată retrăi momentul exact în care cineva îi pusese faţă în faţă, întrebându-i aşa cum se întreabă de obicei: „Cum, nu vă cunoaşteţi?” Dar memoria lui nu reţinuse acest moment şi poate că lucrurile nici nu se întâmplaseră aşa. Anna se pierdea în mulţimea acelor figuri nesigure, pe care le cunoşti „de pe stradă”, „din tren”, „de la Sinaia”, formule vagi care acoperă cu ceaţa lor prima strângere de mână, întâiul cuvânt schimbat.

Mai târziu aflase, dintr-un cuvânt aruncat la întâmplare, că petrecuseră cândva o vacanţă împreună, foarte aproape unul de altul, fără să se cunoască însă.

— Acum şase ani, când eram la Satu-lung...

— Acum şase ani? Eşti sigură?

— Da. În 1926. În august.

Paul revăzuse atunci, deodată, întreaga lui vacanţă de la Cernatu, cele patru săptămâni de singurătate petrecute în micul sat braşovean, colţul de stradă de unde începea, fără tranziţie, Satu-lung şi pe unde trecea, ca printr-un punct de frontieră, linia nevăzută dintre comune.

Revedea grupul de tinere fete şi băieţi, ce coborau dimineaţa dinspre Satu-lung, dezordonaţi, gălăgioşi, puţin provocatori, cu sentimentul că se află într-un oraş strein, în care nimeni nu-i cunoaşte şi nimic nu-i compromite: mâncau covrigi în plină stradă, se strigau pe nume în gura mare, se fugăreau de la un trotoar la altul, aruncau cu pietre în copacii de la marginea drumului — acei încântători meri de la Cernatu, cu trunchiul văruit până la jumătate şi cu fructe verzi, lucioase.

Trecerea lor pe „promenadă” — un pod de lemn pardosind unul din trotoare — provoca în fiecare zi aceeaşi rumoare. Săsoaice scandalizate îşi făceau apariţia la ferestre, copiii se opreau intimidaţi în faţa porţilor, domnişoarele de familie bună „din localitate”, care citeau sau lucrau pe bănci, abia îndrăzneau să ridice capul spre această bandă de nebuni, fetele desculţe, ciufulite, băieţii fără haină, fără cravată...

Ostilităţile erau deschise între populaţia civilă din Cernatu şi grupul din Satu-lung, în aşa măsură încât Paul, seara, când ieşea la plimbare, dacă o lua la stânga, pe lângă Primărie, avea sentimentul de a păşi într-o zonă de luptă, pe un teritoriu duşman.

Era de obicei ora de tenis a grupului. Terenul lor de tenis ajunsese celebru în întreaga regiune până la Dârste, până la Noua. Parii albi, dreptunghiurile de var, trase pe pământ, plasa bine întinsă la mijloc, gardul de sârmă ce înconjura întreg terenul — totul fusese făcut de ei, cu lucruri în parte aduse de la Braşov şi în parte inventate pe loc, spre secreta vanitate a Satului-lung şi spre pizma mocnită a oamenilor din Cernatu.

Lui Paul îi plăcea să se oprească acolo, în fața gardului de sârmă şi să privească agitația rachetelor, bătaia regulată a mingii, rochiile albe ale jucătoarelor.

Într-o seară, o minge aruncată prea înalt trecuse peste gard şi se oprise lângă el. O ridicase ca să o dea tinerei jucătoare care venise s-o caute.

— Poate că erai tu, Ann?

— Foarte posibil, dragul meu. Dintre toți, jucam cel mai mult. Jucam prost — abia atunci învățasem — dar mult.

Gândul că o zărise cu atâția ani în urmă, înainte de a o iubi, înainte măcar de a şti cine este, gândul că fusese odată un moment în care se priviseră în ochi, în care îşi vorbiseră poate, el pentru a-i întinde mingea pierdută, ea pentru a-i mulțumi, gândul acesta îl înfiora. De la alba jucătoare înclinată un moment spre el cu racheta în mână, într-o seară de august 1926, ce distanțe fuseseră de străbătut până la această cunoscută, dureroasă Ann!

Vedea încă trenul municipal, care făcea curse regulate până la Satu-lung, vagoanele galbene, locomotiva demodată, țipătul ei disproporționat în gările minuscule, trena de scântei, noaptea, când se întâmpla să întârzie la Braşov şi să se întoarcă acasă cu ultima cursă...

Într-o astfel de noapte, trenul fusese oprit înainte de Noua de grupul din Satu-lung, care îi barase drumul, aşezându-se pe şine şi fluturând lanternele aprinse, hainele albe, eşarfele... Călătorii erau indignați, personalul de serviciu, lovit în

demnitatea lui („Un tren oprit ca o simplă căruță"), amenința cu procese-verbale şi amenzi, toată lumea vocifera, dar ei parcă nici nu auzeau şi poate că în realitate nici nu auzeau. Veneau de la Râşnov — spunea unul din ei mai rezonabil — erau morți de oboseală şi nu puteau pierde ultima cursă. Năvăliseră în vagoane, fără să țină seama de scandalul provocat.

Era târziu, călătorii erau somnoroşi, trenul se golea, lumea coborîse la Dârste, la Turcheş, revolta se potolise... Dincolo de Turcheş, nu se mai auzea decât tăcerea acelei nopți de august, acoperită rar de țipătul locomotivei. Atunci porniseră să cânte: era o romanță la modă, pe care o cântau lăutarii la Braşov, dar care acum, în acel ceas de noapte, în vocile lor tinere, căpăta o neaşteptată melancolie.

Paul, aducându-şi aminte de acel moment, ar fi vrut, aşa cum un dirijor suspendă cu un singur gest toate instrumentele, lăsând să se audă doar vioara solistului, ar fi vrut să poată suprima în memoria lui vocile celorlalți, pentru a nu păstra decât, aşa cum trebuie să fi fost în acea noapte de august 1926, vocea lui Ann.

— De ce nu te-am cunoscut atunci? — spunea ea. De ce au trebuit să treacă atâția ani până să te întâlnesc? De ce n-a fost în seara aceea cineva care să-mi fi spus: Vezi, domnul acela tânăr de lângă fereastră? Pe domnul acela ai să-l iubeşti într-o zi...

Şi totuşi, ştiu eu dacă nu a fost mai bine aşa? Cred că nu m-ai fi iubit şi cred că aş fi fost destul de proastă ca să nu-mi placi. Îmi plăceau bărbații care dansau bine, şi tu dansezi atât de prost! Nu ştii cât de mult m-am schimbat de atunci. Mă pieptănam prost, purtam rochii scurte, eram zăpăcită, eram nebună, eram... uite cum eram.

Şi, luând de pe masă un creion de cărbune, desenă pe o hârtie de bloc o siluetă subţire de fată zăpăcită, cu picioarele în aer ca pentru o săritură, cu braţele deschise, cu părul fluturând în vânt. În câteva clipe, blocul era plin de imagini, care repetau aceeaşi siluetă de fată nebună, ce părea că-şi transmite elanul săriturii de la imagine la imagine.

Din acest joc ieşi în câteva zile o întreagă serie de desene şi acuarele, din care o parte fuseseră expuse în aceeaşi toamnă la salonul de Alb şi Negru, iar celelalte aveau să ocupe mai târziu, în iarnă, un întreg perete din expoziţia ei personală, toate purtând acelaşi titlu: august 1926.

Paul asistă cu stupoare la naşterea acestor imagini, pe care cărbunele ei părea că le înviază, le desprinde din propria lui memorie. Nu lipsea nimic: nici promenada de la Cernatu, nici terenul de tenis, nici trenul municipal cu vagoanele lui galbene, nici acele minuscule gări pline de soare, în care aştepta câte o săsoaică tânără, cu o pălărie imensă de pai galben în cap şi purtând o poşetă mare, lată, orăşenească....

*

Multă vreme nu ştiuse nimic precis despre ea, deşi o saluta pe stradă, ba de câteva ori se şi întâmplase să schimbe câteva cuvinte împreună. Îl irita doar numele ei mic, acel pretenţios Ann, când Anna ar fi fost un nume atât de liniştit.

Încerca acum, când iubirea lui devenise o aşa de ascuţită suferinţă, să regăsească în amintire pe această Annă indiferentă şi pierdută din primele timpuri, să fixeze în mici fapte din trecut apariţia acelei tinere femei, pe care de abia o cunoştea şi care, pe atunci, nu-i putea face nici rău nici bine.

Erau în memoria lui anumite teritorii calme, anumite zone de indiferenţă, spre care revenea, când imaginea de astăzi a iubitei i se părea intolerabilă. Se căznea să reconstituie fiecare detaliu al acestor vechi întâmplări şi se reîntorcea spre ele cu îngrijorare, ca spre nişte fotografii vechi, pe care i-ar fi fost frică să nu le găsească decolorate de timp.

Retrăia, cu un sentiment de răzbunare anticipată, ziua în care se întâlniseră la un cinematograf pe bulevard. El era la casa de bilete, când cineva îl bătuse pe umăr. Era, spre mirarea lui, Anna, pe care nu o cunoştea destul de bine pentru un gest atât de familiar.

— Nu vrei să-mi cumperi şi mie un bilet? Ca să nu mai stau la rând?

Intraseră împreună în sală, dar el refuzase, aproape nepoliticos, rugămintea ei de a veni cu ea în primele rânduri, unde obişnuia să stea din cauza uşoarei ei miopii.

— Iartă-mă, dar nu pot să stau prea aproape de ecran.

Şi, lăsând-o să-şi continue drumul, se oprise pe la mijlocul sălii, bucuros că rămâne singur.

Ce departe, ce odihnitoare, ce neverosimilă era această întâmplare, acum când, în orice sală ar fi intrat, gândul că şi ea ar putea să fie acolo, însoţită poate de altcineva, îl tortura, silindu-l să stea mereu la pândă pentru a recunoaşte în obscuritate, în lungile şiruri de spectatori, capul ei blond, sclipind un moment sub lanterna unui plasator şi pierzându-se pe urmă mai departe, în întunericul sălii...

Revedea de asemeni depărtata zi de ianuarie în care se întâlniseră în tren, venind de la Sinaia. El citea o carte, când Ann îi bătuse în geamul compartimentului.

— Ce surpriză! Mă credeam singură în tot trenul. Nu vii cu mine în vagonul-restaurant? Să luăm un ceai, să stăm de vorbă...

Refuzase plictisit, dând scuze vagi: prea multă lume în restaurant, preferă să rămână în compartiment, are de citit...

Pe vremea aceea nici nu știa bine cum o cheamă.

Că este pictoriță nu aflase decât mult mai târziu și cu totul din întâmplare.

Era la un salon oficial (unul din primele saloane oficiale, organizate la Șosea), unde venise cu un prieten, și se opriseră în fața unui grup de acuarele în care îl surprindea un albastru strigător, puțin metalic, de „creion chimic". Desenul era nesigur, nervos, încurcat în liniile lui capricioase, ca o scriere grăbită, dar cu neașteptate preciziuni de detaliu, ca și cum, din când în când, pensula s-ar fi oprit ca să pună un punct sau o virgulă într-o frază prea confuză. Aceste mici trăsături atente păreau să fie semnele ortografice ale unei misterioase scrieri.

Era un grup de „scene de stradă" — case, pomi, trăsuri — toate văzute de sus, și ceea ce părea mai curios în ele era tocmai punctul de vedere ridicat de la care fuseseră privite. Albastrul tare de anilină le dădea un aer de dimineață, cu mult soare, cu multă lumină.

— E amuzant și neserios, spuse Paul. De altfel, am impresia că sunt lucruri pe care le-am mai văzut.

Se gândea la anumite tablouri de Raoul Duffy, câmpuri de curse, porturi pavoazate, imagini de aceeași dezordine copilăroasă.

Tocmai se pregăteau să treacă mai departe, când Anna, care era din întâmplare aproape de ei și pe care o și salutase în trecere, îl opri.

— Iartă-mă că sunt indiscretă, dar te-am auzit vorbind despre tablourile mele și aș vrea să-mi spui tot ce gândești.

— Cum tablourile dumitale! Pictezi?

— Nu știai?

Încercă să-și ceară scuze pentru dubla gafă, de a-i fi arătat că o cunoaște atât de puțin încât nici nu știe că e pictoriță, și de a fi spus, cu glas tare, lucruri neplăcute despre lucrările ei. Ar fi vrut să retracteze, să se explice, dar ea nu-l lăsă să termine.

— Te rog, nu continua. Mi-ai făcut o plăcere și acum vrei să mi-o strici. Ești primul om pe care-l aud vorbind deschis despre lucrările mele. Aici toată lumea e drăguță cu mine și toată lumea îmi face complimente. E mai comod pentru ei, dar nu e deloc folositor pentru mine. Haide, spune-mi tot ce gândești. Și mai ales, fii sever. Te rog să fii sever.

Vorbea fără cochetărie, cu ceva loaial, serios în privire, ca o elevă care așteaptă să i se arate pe caietul ei de clasă unde anume a greșit.

Paul îi spuse încă o dată că el nu are nicio cădere să vorbească despre pictură, că de altfel tablourile ei îi plac, mai ales pentru acel albastru așa de curajos și pentru desenul ei spiritual, care are îndrăzneala să fie cu atâta nepăsare stângaci.

— E foarte frumos și îți mulțumesc, dar simt că păstrezi o rezervă, pe care nu vrei să mi-o spui.

De ce? Ţi-aş fi aşa de recunoscătoare! Haide, încearcă să fii sincer.

El privi încă o dată, încurcat, acele tablouri, încercând să găsească un cuvânt just.

— Ei bine, pentru că insişti, uite: am impresia că sunt prea volubile.

Anna nu înţelese cuvântul, căci desigur, dintre toate obiecţiile posibile, numai la aceasta nu s-ar fi putut aştepta.

— Nu-mi cere să-ţi spun mai mult, se scuză Paul. Cred că n-aş putea. Am impresia că e ceva care gesticulează în tablourile dumitale. Sunt prea expansive, prea vorbăreţe, prea familiare de la prima vedere... Dar, la urma urmelor, e ăsta un cusur?

Anna rămase o clipă pe gânduri. Pe urmă abia, răspunse întrebării lui.

— Cred că da, şi încă unul foarte grav. Ştiu eu dacă am să mă pot lecui vreodată? Sunt aşa de vorbăreaţă, aşa de neserioasă...

Abia atunci surâse, nu fără puţină tristeţe.

*

Se întâlniră câteva luni mai târziu, în primăvară, într-o dimineaţă de duminică, la Snagov, unde Paul venise pentru câteva zile, invitat la vila unor prieteni. Se oprise cu ei, în treacăt, la mica mănăstire de pe malul lacului şi o găsise acolo, cu surprindere, pe Ann, singură în biserica rece, cu un bloc de desen în mână.

— Nu te credeam atât de harnică.

— Nici nu sunt. Am trecut cu totul întâmplător pe aici. Am venit la Snagov cu mai mulţi prieteni, dar i-am lăsat pe lac, la pescuit, şi eu m-am oprit un moment să revăd mănăstirea. Nu ştiu dacă o cunoşti bine. Sunt unele lucruri fermecătoare.

Se îndreptase spre ieşire şi de acolo, din prag, întorcându-se cu faţa spre interior, îi arătă pe peretele din faţă, la intrarea în naos, o frescă de colori stinse, dar cu un grup de femei admirabil. Prima femeie din dreapta era întoarsă spre celelalte cu o mişcare graţioasă, ce imprima stofei o cădere în falduri mângâietoare.

— Dar nu asta e tot ce îmi place mai mult aici. Vino, te rog, cu mine, să-ţi arăt un lucru într-adevăr miraculos.

Îl luă de mână şi-l duse după ea spre centrul bisericii, aproape de altar, de unde îi arătă, pe peretele advers, o altă frescă, o coborîre de pe cruce.

— Sunt aici câteva greşeli de perspectivă care mă emoţionează. Şi, uite, este în planul al doilea un bătrân care-şi duce mâna la barbă, cu un gest — cum să-ţi spun eu? — cu un gest de fiecare zi, familiar... E un gest laic şi sunt atât de mirată că-l găsesc pe un perete de biserică!

Vorbea cu însufleţire, cu aprindere, deşi în şoapte, căci între timp mica biserică se umpluse de vizitatori, dar străbătea prin cuvintele ei un accent de convingere, de emoţie, pe care Paul nu i l-ar fi bănuit niciodată până atunci.

Se făcuse târziu, prietenii lui erau grăbiţi să meargă la masă şi, deşi i-ar fi făcut plăcere să mai stea de vorbă cu ea, îşi ceru scuze că trebuie să plece.

— Mai rămâi, insistă ea. Peste douăzeci de minute trebuie să vie barca să mă ia pe mine şi te conduc eu până la vilă.

Fu silit să refuze, dar se despărţiră cu promisiunea de a se revedea — promisiune politicoasă ca atâtea altele.

*

O revăzu totuşi, nu multă vreme după aceea.

Paul ieşise de la Tribunal, după o zi întreagă pierdută într-o sală mică de şedinţă, la o audiere de martori, într-un proces fără interes.

Ca pe vremuri la şcoală, zilele cele mai atroce din Tribunal erau cele de primăvară. Îi făcea rău soarele tânăr care inunda străzile şi pe care el îl privea ore întregi de la fereastra unei săli de şedinţă, îi făceau rău figurile şterse, livide, care se agitau pe culoare, oameni uzaţi, care dormitau acolo pe bănci, într-o lumină galbenă, prăfuită de arhivă.

Se oprise pe stradă, buimăcit de soare, şi închise un moment ochii. Se simţea murdar, hainele i se păreau grele, gulerul moale, cravata strâmbă. Ar fi vrut să se scuture ca de funingine după un drum lung cu trenul. Ducea cu el un miros de arhivă şi, pe buze, un gust de hârtii vechi, îngălbenite.

O luase încet, cu paşi grei, prin dosul tribunalului. Se simţea bătrân şi toată lumea care trecea pe lângă el i se părea tânără. Servieta atârna greu, ca de plumb. Dacă nu s-ar fi jenat, ar fi lăsat-o un moment jos, cum lasă un hamal povara, ca să se odihnească.

Pe Sfinţii Apostoli, dincolo de Apolodor, tresărise, zărind la câţiva paşi de el un lucru cu totul neaşteptat: agăţată băieţeşte de gratiile unei porţi de fier, peste care treceau, înalte, câteva crengi de liliac, o fată se lupta să rupă o creangă.

Paul se opri locului, de teamă să nu o sperie şi se ascunse după un felinar, de unde putea privi fără să fie văzut.

Ar fi putut crede că e o şcolăriţă, dacă n-ar fi fost îmbrăcată cu o eleganţă de doamnă. Purta un *tailleur gris*, o pălărie *gris* cu boruri albastre, pantofi de antilopă albastră. Pe parapetul de piatră al porţii, o poşetă din aceeaşi antilopă ca şi pantofii fusese probabil lăsată jos pentru a-i permite să aibă mâinile libere.

Paul o recunoscu fără greutate pe Ann, dar îi venea greu să creadă că este ea. Înălţată în vârful pantofilor pe parapetul de piatră, cu o mână agăţată de gratiile porţii, cu cealaltă se lupta să reţină creanga de liliac prea înaltă. Foile *tailleur*-ului se ridicau mai sus de genunchi, lăsând să se vadă doi genunchi rotunzi, delicaţi, de adolescentă.

Strada era goală, dar dintr-o clipă într-alta putea trece cineva, dacă nu chiar proprietarul prădat. Creanga cedă în sfârşit, o creangă mare cu buchete dese, violete. Fata sări pe trotuar fără grabă, fără emoţie, se scutură uşor pe mâneci, îşi luă poşeta, privi în sus pe stradă şi pe urmă, cu creanga de liliac în braţe, cu capul ei blond ascuns în flori — doar fruntea ridicată puţin deasupra lor — porni în sus, bravă, cu pasul ei mic, decis.

Paul o privi cum se depărtează şi i se părea că rămâne în urma ei o trenă de lumină. Se simţea şi el mai tânăr, anotimpul, pe care îl uitase, era regăsit, mica nebunie a fetei aducea puţină inconştienţă, puţină lumină în toată acea zi. Ar fi vrut să fugă după ea, să-i mulţumească, să-i sărute mâna, dar o lăsă să treacă neturburată colţul şi să dispară.

Totuşi, simţea nevoia să-i trimeată un cuvânt de simpatie — primul de când o cunoştea. Îşi aminti că prin apropiere, în Piaţa Senatului, era o florărie. Intră acolo şi cumpără tot liliacul, cât se găsea, spre stupoarea vânzătorului, care îl întrebă, fără ironie desigur:

— Dacă mai aveţi nevoie, vă mai putem aduce.

În mai era nespus de ieftin, și cu cele câteva sute de lei pe care le avea la el, Paul cumpără o grădină întreagă, pe care i-o trimise lui Ann cu frunze cu tot și cu câteva cuvinte scrise în grabă, pe o carte de vizită.

„Altă dată când vrei liliac, fii mai prudentă. Dacă ai nevoie de avocat (articolul 306 și 308 codul penal: Acela care va lua într-ascuns un lucru al altuia săvârșește un furt. Furtul se va pedepsi cu închisoare de la 15 zile până la 2 ani...), îți stau la dispoziție".

— Nu știi ce rușine mi-e de dumneata, îi spunea Ann a doua zi, primindu-l la ea acasă. Dacă aș fi știut că mă vezi, cred că aș fi înghețat acolo, cu mâinile pe poartă. Ești un om de care mi-a fost totdeauna puțin frică. Nu știu de ce, nu mă întreba de ce....

Casa era plină de liliacul trimis în ajun. Cât nu încăpuse în vasele de flori era pus în carafa de apă, în pahare, pe masă, pe etajere, la fereastră.

— Am să-l păstrez mereu aici. Când s-o veșteji, am să pun altul în loc. Și poate că nici nu se veștejește.

Purta o rochie simplă, bleu-marine, cu guler alb, ceea ce îi dădea un aer de școlăriță.

— Ești într-adevăr așa de tânără?

— Ești într-adevăr așa de bătrân? Mi-e frică de dumneata. Totdeauna mi-a fost frică de dumneata. Ești atât de încruntat, atât de absent. Când mă saluți pe stradă — și nici nu mă saluți totdeauna — am impresia că nici nu mă vezi.

Vorbea repede, temându-se parcă de tăcerea lui. Își dusese mâinile la piept, școlărește, ca să-și reprime gesturile — lucru care îi dădea, o dată mai mult, un aer de fată de școală.

— Mi-e greu să cred că ești aici. M-am gândit de atâtea ori că ai putea să vii, dar niciodată n-am îndrăznit să sper. Știu atâtea lucruri despre dumneata. Știu cărțile pe care le citești. Știu cu cine ai fost vara trecută la Balcic. Știu că joi seara ai fost la Filarmonică și ai plecat în pauză... Nu vrei să fim prieteni? Nu vrei să încercăm? De câte ori pictez ceva, mă întreb: lui i-ar plăcea? De câte ori citesc o carte, mă întreb: el ce ar crede? Aș vrea să te văd mai des. Mi-e necaz pe gesturile mele prea vii, pe felul meu de vorbă, așa de neserios. Aș vrea să crezi că sunt mai puțin zăpăcită decât par, mai puțin superficială... Îți promit că voi fi o prietenă cuminte, care nu întreabă, care nu cicălește. Vino când vrei. Sau mai bine, pentru început, hai să fixăm o zi pe săptămână în care să vii totdeauna. O să încercăm câtăva vreme. Dacă va merge — bine; dacă nu, renunțăm.

În amintirea acelei zile, liliacul rămăsese singura lor floare.

Mai târziu, în iarnă, Paul se oprise cu uimire, într-o zi de ianuarie, în fața unei vitrine de florărie, în care zărise câteva crengi albe de liliac. Nu știuse până atunci că se pot găsi în plină iarnă și i se păreau, dincolo de geamul înghețat, ireale.

Le mângâia totdeauna cu timiditate, temându-se parcă să nu se desfacă sub degetele lui. Liliacul alb de iarnă nu avea aroma violentă a celui de primăvară, ci un miros slab, stins, ca o răsuflare, ca un fum.

Dacă se întâmpla să fie certați, era de ajuns să trimeată sau să primească o creangă de liliac, pentru ca, fără cuvinte și fără explicații, o despărțire de câteva zile să ia dintr-o dată sfârșit. Liliacul era pentru amândoi o superstiție, care îi dezarma, care îi ajuta să se regăsească.

Nu putea pe atunci bănui că va exista într-o zi o altă Ann, pentru care acele flori albe își vor fi pierdut întreg înțelesul, ca un obiect fără nume, fără amintiri.

*

Primele zile ale iubirii lor le petrecuseră la Sibiu, oraș pe care nu-l cunoștea niciunul din ei.

— Mi-e indiferent unde, dragul meu. Undeva unde să fiu singură cu tine, câteva zile. Pe urmă, oricum ai să mă lași.

— De ce?

— Pentru că nu mă iubești. El nu răspunse nici da, nici nu — și, de altfel, ea părea că nici nu așteaptă un răspuns.

Sibiul îl aleseseră în ultimul moment, în gară, pentru că primul tren care pleca era spre Sibiu.

Totul o încânta în orașul transilvănean: străzile largi, vitrinele prăvăliilor, firmele nemțești, dialectul săsesc, masa la restaurant, lista cu feluri de mâncare pe care nu le cunoștea și din care alegea la nimereală, închizând ochii și oprindu-și degetul pe listă: „Să vedem ce o fi asta".

Dimineața, când se trezea din somn, îi plăcea să privească, de la fereastra hotelului, copiii care treceau spre școală cu ghiozdanele pe spate, săsoaicele opulente care se întorceau de la piață cu coșurile în mână și se opreau la un colț de stradă, câte trei-patru, vorbind cu aprindere, obloanele prăvăliilor, care se ridicau uruind... Totul i se părea onorabil și sever.

— Suntem singurii oameni care se iubesc în orașul ăsta, spunea ea.

Și pe urmă, ca și cum abia în acel moment și-ar fi dat seama că e goală, alerga cu o tresărire de alarmă înapoi în pat, ca să se ascundă, ca să se acopere. Era albă — așa de albă încât, goală fiind, părul ei blond părea că se decolorează sub lumina trupului gol.

Când cobora în holul acelui mic hotel de provincie, o intimidau privirile respectuos intrigate ale oamenilor de serviciu și ale funcționarilor, căci tinerețea ei aducea acolo o undă de mister, poate chiar de scandal.

Era fericită de tot ce vedea. Se plimba toată ziua în acele delicioase tramvaie sibiene, de la „Orașul de sus" la „Orașul de jos", și o amuzau chipiul taxatorilor, ca al ofițerilor austriaci în operetele vieneze, rochiile greoaie ale săsoaicelor, rochii de provincie, cu agrafe, cu flori, cu noduri. Dacă ar fi avut un bloc de hârtie cu ea, ar fi desenat — căci găsea pretutindeni motive de desen.

Cu un desen — cu unul singur — tot se întorsese de la Sibiu. Erau la o masă, pe trotoar, în fața unui restaurant, la ora prânzului, când tocmai ieșeau copiii de la școală. Trecea un grup de fetițe prin fața lor, și Ann o oprise pe una din ele, întrebând-o cum o cheamă.

— Ingrid, răspunsese ea, puțin speriată, iar colegele ei adăugaseră cu mai mult curaj:

— Ingrid Schreiber.

Ingrid era blondă, avea cozi împletite pe spate, o șapcă albastră trasă băiețește pe frunte și doi ochi oblici, care dădeau figurii ei de înger saxon o ciudată grație de mică tătăroaică dobrogeană.

— Ingrid, ți-a spus cineva cât ești de frumoasă? Dă-mi o hârtie și un creion din ghiozdanul tău. Vreau să te desenez.

Ingrid era și speriată și mândră, iar Ann prinsese acolo, într-o schiță grăbită, acest aer de copil uimit — schiță care la întoarcere avea să devină un portret în ulei, pus în camera lui Ann, deasupra patului, de unde ea avea să privească mai departe, cu aceeași privire nedumerită, lucruri încă neînțelese.

*

Unde era acum această Ann din primele timpuri ale iubirii lor?

Era pe atunci gata oricând să-l primească sau să vie la el, să accepte o chemare sau un refuz, să-și facă într-o clipă valizele, când, pe neașteptate, el venea s-o ia într-o călătorie de câteva zile, sau, dimpotrivă, să și le desfacă, atunci când, tot pe neașteptate și fără s-o întrebe, el renunța la o plecare de mult plănuită și care între timp devenise pentru ea o copilăroasă bucurie.

— Tu nu întrebi niciodată nimic, Ann?

— Pentru că nu aș avea, dragul meu, decât o singură întrebare de pus — „de ce nu mă iubești?"— și pe asta, vezi, nu vreau s-o pun.

Cum, dintr-o iubire începută așa de ușor (căci, blondă cum era, fără mistere și fără secrete, Ann părea tipul predestinat al unei iubiri ușoare), avea să ajungă la această suferință era pentru el inexplicabil.

Ultimul ei surâs, ultimul ei gest îi erau cunoscute — și totuși trebuia să vie o zi în care fiece surâs să fie o enigmă, fiece cuvânt o taină; trebuia să vie un timp în care simplul fapt de a o zări să devină

un lucru greu, de multe ori imposibil, un timp în care avea să cutreiere nopți întregi din restaurant în restaurant, din bar în bar, cu speranța că o va găsi în sfârșit și o va vedea, fie numai o singură clipă.

Când o regăsea totuși pe vechea Ann, când se întâmpla să revină iubitoare spre el („Ești un prost și eu tot numai pe tine te iubesc"), când o vedea agitându-se goală prin casă, aruncându-și lucrurile și nemaiștiind unde să le găsească, o oprea într-una din pozele ei comice, ciufulită, cu părul căzându-i pe frunte, cu un ciorap pe braț și cu celălalt aruncat pe umeri ca o eșarfă și, știind prea bine că fata aceasta zăpăcită și scumpă este totuși pierdută și că a doua zi va reîncepe aceeași suferință, o privea îndelung:

— Lasă-mă, Ann, să văd cum arată o femeie fatală.

Erau nenumărate lucruri, pe care la început abia le vedea, cu un fel de nepăsare amuzată, dar pe care mai târziu — fără să știe exact când și de ce — începuse să le observe cu o chinuitoare neliniște. Îl irita cât de multă lume cunoaște Ann.

Intrarea ei într-un restaurant era salutată de zeci de priviri, care se întorceau în același timp spre ea, cu ceva indiscret, insistent.

— De unde cunoști tu atâta lume? Cine e tipul care a trecut.

Răspunsurile ei erau de obicei vagi, evazive:

— Nu știu cine e. Vine pe la expoziții.

Paul vedea totdeauna, dincolo de această imprecizie, mari enigme de dezlegat.

Mai dureroase însă erau răspunsurile ei precise, spuse cu indiferență.

— L-am cunoscut acum trei ani, în tren spre Budapesta.

Paul vedea vagonul de dormit, culoarul cu lumini albastre, Ann lângă fereastră stând de vorbă cu tovarăşul ei întâmplător de călătorie; o auzea parcă râzând (căci râde, vai, atât de uşor...), când o zguduitură mai puternică o arunca în braţele lui. Vedea aşternutul alb al paturilor, prin uşile rămase deschise, culoarul pustiu, trecerea ei dintr-un compartiment într-altul, în plină noapte... Îşi amintea cu câtă uşurinţă îi cedase lui pe vremuri — şi îl scandaliza în amintire. Ar fi vrut să-i fi rezistat mai mult atunci, pentru ca acum să poată crede că, pentru ea, a se culca sau nu cu un bărbat nu era deloc un lucru fără importanţă.

În fiecare privire streină care se îndrepta spre Ann, în fiecare salut, i se părea că e o amintire, o chemare. Era furios că din politeţă trebuie şi el să răspundă acestor saluturi — semne ce treceau deasupra lui, ca nişte telegrame cifrate, pe care le interceptezi fără să le poţi citi — căci nimeni nu-l putea asigura că fiecare nou salut nu purta un mesaj, o aluzie sau o propunere: „Îţi aminteşti?” sau „Te aştept”.

*

Vernisajele Annei aduceau în sălile de pictură o lume nouă: figuri de bar, figuri de curse, figuri de premieră — şi a doua zi în ziare, la rubrica mondenă, se publicau fotografii şi nume de la „cel mai strălucit vernisaj al anului”.

Tablourile ei se vindeau prea bine — lucru pe care la început Paul nu-l remarcase, dar care mai târziu, când, fără să vrea, începuse să cunoască mai de aproape „bursa” tablourilor, i se păru neliniştitor. Când un tablou de Margareta Sterian sau de Cornelia Babic se vindea cu trei sau patru mii de lei, când Iorgulescu-Yor, care avea totuşi reputaţia de a „ ţine la preţ”, vindea o pânză de 30/50 cu 5000 de lei, iar una de 50/70 cu 8000, tablourile lui Ann obţineau preţuri pe care numai un Iser sau un Pătraşcu le putea cere.

Rămăsese celebru între pictori un mic Balcic albastru — agreabil desigur, dar nu extraordinar, nici faţă de celelalte lucrări ale ei — şi pe care ea îl vânduse cu suma fabuloasă de 50.000 de lei.

Când se întâmpla să expună într-o expoziţie colectivă, la Salon, la Grupul nostru, tablourile ei se distingeau uşor de celelalte, prin acel carton alb, care dă prestigiu şi lumină unui tablou: „reţinut”.

Paul se jena de repeziciunea cu care, din primele zile, aceste cartoane albe înfloreau în colţul pânzelor ei, în timp ce ceilalţi pictori aveau atâtea greutăţi până să-şi plaseze tablourile, ba uneori rămâneau cu ele nevândute până la închiderea expoziţiei.

Ar fi vrut ca Ann să aibă puţină discreţie în satisfacţia ei, puţină nepăsare în succes — dar odată, când încercase să o facă a înţelege acest lucru, îşi atrăsese din partea ei un răspuns zdrobitor:

— Ce? Vrei să-mi fie ruşine că am succes?

Cu atât mai zdrobitor răspuns, cu cât el tocmai acest lucru i-ar fi cerut: să-i fie puţin ruşine de succesele pe care le are.

Ann îşi pierduse cu totul timiditatea ei de pe vremuri, îndoiala cu care începea un tablou, frica de şcolăriţă cu care aştepta o impresie. Avea acum o adevărată artă de a-şi plasa tablourile, de a-şi folosi relațiile, de a simți într-o nouă cunoștință un client posibil.

„Client” era cuvântul care revenea mai des în limbajul ei și pe Paul îl îngrozea dublul înțeles al vorbei.

— Ce fel de client? o întrebase odată cu brutalitate, privind-o drept în ochi. Ea se clătinase sub oribila injurie, ca pălmuită, și izbucnise într-un plâns zguduit, disperat, pe care el abia reuși să-l potolească, cerându-și iertare, plin de remușcări și totuși fericit că plânsul ei așa de sincer, așa de copilăros, dezmințea bănuielile și temerile lui.

Erau zile în care Ann devenea de negăsit. Toate insistențele lui de a o întâlni se loveau mereu de același cuvânt, pe care ea îl spunea puțin sentențios, ridicându-l ca pe un scut: „Întâi pictura!” Nimic n-o apăra mai bine, nimic n-o ascundea mai mult.

— Astă-seară nu sunt liberă. Am o întâlnire de afaceri: un client cu care tratez să-i vând florile albastre.

Luase obiceiul de a-și întâlni clienții la ea acasă sau în oraș, la restaurant, la o masă de bar și nu la expoziție, pe unde venea de altfel rar, numai în treacăt, ca să fumeze o țigară, ca să schimbe câteva cuvinte, în rochie de stradă, fără să-și scoată pălăria, în vizită.

Paul încercase să o convingă că prestigiul ei de artistă pierde prin acest exces de familiaritate cu publicul.

— Înțelegi, dragă Ann, nu-ți vorbesc ca un om gelos, ci ca un prieten îngrijorat. Un artist nu are dreptul să facă publicului concesiile pe care le faci tu cumpărătorilor. Trebuie să fie mai puțin abordabil, mai mândru, mai orgolios, mai singuratec.

Ea asculta cu luare aminte și părea că aprobă tot, că înțelege tot, dar când, de la considerațiile de ordin general despre îndatoririle artistului „adevărat”, el trecea la propuneri concrete (și aici prietenul dezinteresat nu-l mai ascundea prea bine pe amantul gelos) și când îi cerea să renunțe la întâlnirea fixată și să-i telefoneze amatorului că dacă ține cu adevărat să cumpere „florile albastre” n-are decât să treacă a doua zi dimineață pe la sala Dalles, între 11 și 12, ea nu mai era dispusă să-l asculte și îl întrerupea scurt:

— Ce? Vrei să-mi zdrobești cariera?

„A zdrobi cariera” era o expresie care apărea pentru prima oară în limbajul lui Ann. Paul cunoștea prea bine acest limbaj, pentru ca schimbările de vocabular să nu-l neliniștească. De unde veneau aceste cuvinte noi, care răsăreau deodată în vorbirea ei, ca niște ecouri dintr-o viață pe care el nu o cunoștea și din care nu străbătea până la el decât un cuvânt scăpat din neatenție?

S-o asculte vorbind pe Ann fusese pentru el, în primele timpuri, o plăcere plină de surprize. I se păruse la început că e foarte vorbăreață, dar cu vremea observase că volubilitatea ei era făcută mai mult din gesturi și zâmbete, dintr-o alternanță de scurte exclamații și scurte tăceri, care dădeau vorbirii ei un aer de agitație continuă.

— Ce sintaxă curioasă ai tu, dragă fată! spunea el, amuzat de construcțiile ei de frază. Ceva dintr-o veche manie de latinist se trezea în el ca să studieze gramatical micile ei discursuri.

Vorbea cu fraze simple, pe care însă le complica o ploaie de interjecții și întrebări — da? nu? vezi? știi? vrei? — ca o serie de bemoli și diezi, într-o gamă cu variațiuni, ceea ce făcea din cea mai simplă povestire a ei un lucru palpitant, cu ridicări și scăderi de ton, cu inflexiuni de voce, cu întoarceri subite în privire. Ceva mirat, ceva surprins era în toată vorbirea ei, ca și cum s-ar fi luptat cu replici pe care numai ea le auzea și cărora trebuia să le răspundă pe rând, ca un jucător de șah, angajat în mai multe partide deodată. Și, tot ca un jucător de șah, care în anumite situații confuze recurge la unele mișcări tip, de așteptare — a deplasa fără utilitate un pion, sau a mișca un turn pe o linie moartă — avea și ea unele expresii uniforme, pe care le repeta aproape mecanic, fiindcă nu spuneau nimic și îi erau la îndemână, ca niște vechi gesturi obișnuite, care de mult își pierduseră sensul lor de la început: „Asta e cu totul altceva", „Totul e posibil", „Știu și eu ce să mai cred?"

Ann primea cu ușurință cuvinte și expresii pe care le auzea uneori întâmplător și care, pe urmă, rămâneau în vorbirea ei obișnuită, la început în glumă poate, pe urmă însă dintr-o adevărată neputință de a le uita, până ce se stabileau definitiv în argoul ei personal.

La Sibiu, opriseră într-o dimineață pe un trecător, ca să-l întrebe dacă muzeul Bruckenthal, unde voiau să meargă, era departe. „Departe, da' nu cine știe ce" fusese răspunsul — și acest fel de aproximație o amuzase pe Ann atât de mult, încât o repetă câteva zile în șir, cu toate prilejurile posibile: mâncarea era bună, „da' nu cine știe ce", apa în baie era fierbinte, „da' nu cine știe ce", noaptea era

înstelată, „da' nu cine știe ce". La început spunea acest lucru râzând, ca și cum ar fi subliniat cuvintele, dar cu vremea intenția ironică se șterse, ba chiar dispăru de tot, iar acest „da, nu cine știe ce", care câtva timp avusese ceva comemorativ (ca și cum i-ar fi spus indirect lui Paul: „Îți aduci aminte, la Sibiu..."), deveni nu numai una din locuțiunile ei cele mai întrebuințate, dar modul ei preferat de a nuanța o opinie, de a exprima o rezervă.

Fusese la început, în primele timpuri ale iubirii lor, una din bucuriile lor reciproce, să-și descopere unul altuia anumite ticuri de gest sau de vorbă, care pentru cealaltă lume, care îi cunoștea mai de mult, deveniseră poate, prin repetare și obișnuință, imperceptibile, dar care, remarcate pentru prima oară, aveau ceva cu totul neașteptat.

— Ce curios te încrunți tu! observase din primele zile Ann și încercase să-l imite, lăsând sprânceana stângă în jos și ridicând-o pe cea dreaptă, foarte arcuită, lucru pe care la început nu-l reușea decât trișând puțin și deschizându-și mare ochiul drept, cu două degete, ca și cum ar fi vrut să fixeze în arcada lui un monoclu.

Erau o sumă de gesturi mărunte, pe care mai întâi le observase la el în glumă, cu o tandrețã ironică, și le imita râzând, ca și cum ar fi vrut să-l dezvețe de ele, dar care, cu trecerea timpului, intrau pe nesimțite în propriile ei deprinderi. Paul asistase, la început indiferent, sau cel mult amuzat, dar mai târziu cu o emoționată mirare, la această insensibilă transmisiune de gesturi și cuvinte, pe care le regăsea în limbajul lui Ann, puțin modificate de mișcările sau de pronunțarea ei, ca și cum ar fi fost adaptate la registrul ei vocal, ca o arie de bărbat retranscrisă pentru voce de soprană. Erau aceleaşi cuvinte, aceleaşi gesturi, dar ele îşi păstrau multă vreme un aer particular, de parcă ar fi fost imprimate în vorbirea lui Ann cu litere speciale, detaşându-se în frază ca un citat dintr-o limbă streină, ca un proverb pus între ghilimele — până ce aceste ultime rezistenţe cădeau şi ele, iar gestul sau cuvântul care fusese până atunci pentru Ann un fel de neologism era pentru totdeauna încorporat în vocabularul ei curent.

Ea îl făcuse pe Paul pentru prima oară atent asupra obişnuinţei lui de a repeta, două câte două, expresiile de afirmaţie sau negaţie: „evident-evident", „în nici un caz-în nici un caz", „absolut exclus-absolut exclus".

„Cât de puţin mă supraveghez, gândise atunci Paul, dacă ani de zile am putut vorbi în felul acesta, fără măcar să bag de seamă. A trebuit să vie Ann ca să observe."

De câte ori într-o frază a lui revenea acel dublu „evident-evident", ea îl sublinia cu o explozie de râs.

— Nu te supăra, dragul meu Paul, că râd. Ţi-am spus că mi-e puţin frică de tine şi — ce vrei? — când descopăr o copilărie ca asta, parcă mă tem mai puţin, parcă mă apropiu mai mult. Aş vrea să ai o mie de defecte mici, aş vrea să vorbeşti cu „r", aş vrea să nu-l poţi pronunţa pe „s", aş vrea să pot râde de tine, dragul meu, înţelegi?

Dar fără să ştie cum, ea însăşi se deprinse mai târziu să vorbească în felul lui, şi printre primele lucruri pe care le împrumutase de la el fusese tocmai această manieră de a întări, prin repetare, anumite cuvinte şi exclamaţii, confirmând sau negând ceva.

Vorbirea ei era acum plină de „evident-evident", „nici vorbă-nici vorbă", „imposibil-imposibil", pe care dacă el le spunea oarecum maşinal, din neatenţie, ea le pronunţa cu un accent bătăios, de convingere, de intransigenţă, ceea ce le sublinia şi mai mult.

Erau unele cuvinte care dispăreau uneori din expresiile lui curente şi care, după o trecere de timp, apăreau din nou, dar de astă dată nu în vocabularul lui, ci al ei, aşa cum la munte un izvor poate intra sub pământ, pentru ca, după un lung drum subteran, să iasă din nou la suprafaţă, cu totul în altă parte însă. Pe buzele lui Ann, cuvinte uitate de el căpătau o nouă viaţă, iar în mâinile ei vioaie, gesturi pe care el le părăsise cândva reînviau cu un fel de fidelitate automată, care mai târziu avea să supravieţuiască poate iubirii lor sfârşite.

„Cu nici un preţ, cu nici un preţ nu mai vreau să te văd", îi scrisese ea odată, după o ceartă, dar acel dublu „cu nici un preţ" purta parcă în el însuşi propria lui dezminţire, căci, în timp ce Ann era convinsă că se vor despărţi, limbajul ei păstra, ca pe un gaj de fidelitate, acel tic de a repeta două câte două cuvintele şi în care, fără voia ei, stăruia amintirea lui Paul.

Dar apăreau alteori cuvinte şi expresii noi, pe care el le auzea pentru întâia dată şi pe care le reţinea alarmat, întrebându-se de unde vin şi bănuind că dincolo de ele se ascunde o întreagă lume de întâmplări, de aventuri, de taine, pe care ar fi vrut să le descifreze.

În ultima vreme mai ales, vocabularul lui Ann suferise nenumărate mici inovaţii şi, după fiecare despărţire mai lungă, — fie că erau certaţi, fie că el trebuia să plece în provincie pentru diverse procese, fie în sfârşit că ea era prea ocupată cu lucrul — când se regăseau, el descoperea cu dezolare noi schimbări în felul ei de vorbă, noi gesturi sau noi cuvinte. „E rulant”, spunea Ann de la un timp, când ceva i se părea excesiv de comic, şi atunci dădea capul pe ceafă, râzând zgomotos, cu toată gura deschisă. Şi cu insistenţa ei copilărească de a repeta un cuvânt nou, pentru că o amuza să-l audă, aşa cum ar fi amuzat-o să deschidă şi să închidă de *nenumărate* ori o brichetă sau o pudrieră nouă, spunea de zeci de ori pe zi, despre orice lucru, despre orice prostie, „e rulant”, „e rulant”, „e rulant”... De fiecare dată, Paul tresărea străpuns, căci i se părea că dincolo de această vorbă e o privire de bărbat, bărbatul de la care Ann va fi deprins noul ei cuvânt preferat. Era tentat s-o întrebe, ca şi cum ar fi văzut în degetul ei un inel necunoscut: „Spune! De unde îl ai? Cine ţi l-a dat?”

*

Era în argoul ei de pictoriţă o expresie care la început îl încântase, dar care mai târziu, printr-o secretă deviere de sens, îi devenise de nesuportat: „Mă duc la motiv”.

„A se duce la motiv” însemna pentru Ann a regăsi un anumit loc unde să-şi fixeze şevaletul, a regăsi un anumit punct dinainte fixat, — un pom, o casă, o piatră — care îi delimita „pe teren” peisajul pe care începuse să-l picteze.

„Motivele” Annei erau de nepătruns. Uneori, primăvara mai ales, sau spre sfârşitul toamnei, la începutul lui martie sau la sfârşit de octombrie, când era prea devreme sau prea târziu ca să plece la Balcic, îl ruga pe Paul — dar asta cu totul în primele timpuri ale dragostei lor, când ea avea sentimentul că-i cere astfel o mare favoare — îl ruga să iasă cu ea afară din oraş, dincolo de Herăstrău sau, şi mai des, pentru că locurile erau mai puţin cunoscute, dincolo de Filaret, dincolo de moara lui Ciurel, în căutare de „motive”.

— M-am săturat să lucrez în casă. Vreau să ies la câmp. Vino cu mine să găsim ceva de pictat.

Erau lungi plimbări de recunoaştere, dincolo de calea ferată, dincolo de ultimele bordeie ale Bucureştilor, pe câmpul abia dezgheţat de martie, sau negru-ruginit de octombrie. Ţinutul părea cu totul necunoscut şi, dacă n-ar fi fost avioanele care se ridicau şi coborau dinspre Băneasa, zburând jos, aproape de pământ, cu motorul uruind ca o uzină, ar fi putut crede că sunt undeva foarte departe de Bucureşti.

Câţiva salcâmi strânşi laolaltă făceau un început de pădure, o apă răsărită nu se ştia de unde — poate din ultimele zăpezi topite, poate din ultimele ploi de toamnă — părea un afluent rătăcit pe drum.

Paul nu izbutise niciodată să înţeleagă pentru ce raţiuni ascunse Ann alegea un loc şi nu pe altul, pentru ce, acolo unde el nu vedea nimic deosebit, ea se oprea deodată din mers, privind cu un fel de atenţie îngrijorată un punct pentru el invizibil, pe care îl indica cu un gest decis: „Aici”.

— Ce e aici, Ann?

— Noul meu motiv.

Revenea în zilele următoare singură, cu instrumentele de lucru, dar spre seară Paul venea să o ia acasă, căci se făcea întuneric devreme şi, cum ar fi fost prea scump să ţină toată după-masa cu ea pe câmp un taximetru, trebuia să se întoarcă o bună bucată de drum pe jos. Trecerea lor seara prin mahalale producea oarecare senzație și, ca pe vremuri la Cernatu, gospodinele ieșeau în prag și copiii se opreau din joc, ca s-o privească pe această fată blondă, cu pantaloni băiețești (căci purta *short* și bluză de sport sau, când era frig, un *training* albastru de lână), care își ducea în spinare șevaletul, cutia de culori, scaunul de pânză, lăsându-l pe Paul să-i ducă cel mult un pled, un *thermos* cu ceai cald sau o pungă cu fructe. Uneori, pentru că nu găseau în drum o mașină liberă — sau pur și simplu pentru că-i plăcea lui Ann să braveze lumea, să simtă în jurul ei o mică rumoare scandalizată — îl convingea pe Paul să se întoarcă până în centru cu tramvaiul sau cu autobuzul, ba chiar, pentru ca scandalul să fie întreg, luau bilete de corespondență și așteptau pe trotoar, la una din stațiile din centru, la Carpați, la strada Regală, să le vină tramvaiul.

— Vreau să te compromit, vreau să știe toată lumea că ne iubim, vreau să nu mai poți scoate capul în lume, spunea Ann când îl vedea pe Paul jenat, neobișnuit să înfrunte privirile intrigate ale trecătorilor, pe care ea, dimpotrivă, le suporta cu bravură, ba chiar le și provoca puțin.

E adevărat însă că mai târziu, printr-o totală schimbare de idei asupra lucrurilor care se cuvin sau nu se cuvin și printr-o subită grijă de onorabilitate, Ann suprimase cu totul asemenea aventuri și nu numai că i s-ar fi părut de prost gust să meargă cu șevaletul în tramvai, dar îi și interzicea lui Paul să mai vină seara pe câmp, ca să o ia de la lucru, fiindcă — spunea ea — e la urma urmelor penibil să umble mereu cu el, pe străzi mărginașe, mai ales că ar putea să o vadă camarazi de ai ei, care întâmplător s-ar fi întors de la lucru prin același cartier.

Astfel, „a merge la motiv" încetase a fi, ca altădată, un prilej fericit de întâlnire, ba chiar devenise un obstacol, cu atât mai greu de înlăturat, cu cât Ann obișnuia să invoace acum munca ei, arta ei și argument ultim: „cariera" ei.

„Mâine nu te pot vedea, mă duc la motiv" sau „Iartă-mă că n-am fost ieri: am fost la motiv" erau explicații fără replică posibilă.

Paul încerca să afle pe unde se găseau acum „motivele" Annei, dar ea nu-i dădea decât foarte vagi indicații („Știi? nu sunt încă decisă, ezit, o să văd...") și chiar dacă uneori, din neatenție sau indiferență, îi spunea cu oarecare preciziune locul unde se afla actualul ei motiv („Uite, spre Filaret, dincolo de casa galbenă, unde am căzut eu, ții minte? toamna trecută, când mi-am rupt catarama de la pantoful de antilopă") — el știa prea bine că ar fi inutil s-o caute, pentru că nu o va găsi și pentru că a doua zi ea se va mira foarte sinceră: „Cum? ai fost? Vai, ce prost ești... m-a durut capul... m-am răzgândit în ultimul moment... nu m-am putut duce... nu ți-am spus să nu vii?

Motivele Annei deveniseră pretexte și „a merge la motiv" era acum forma ei cea mai comodă de a minți.

*

Nu o văzuse de o săptămână, când într-o dimineață, aruncându-și ochi pe un ziar, numele ei, deși tipărit cu litere mici, la o rubrică de informații, se desprinse singur din toată pagina. Era o notă despre pavilionul românesc la expoziția din Liège din 1934, un fel de comunicat oficial al Comisariatului Expoziției, prin care se anunța că pictorii și sculptorii însărcinați cu decorarea interioară a pavilionului vor pleca peste cinci zile, „sâmbătă 12 mai a.c., orele 9.50”, spre Bruxelles. Între cei câțiva decoratori aleși era și Ann.

Paul crezuse că era o greșeală, căci nu-și putea imagina că Ann l-ar fi lăsat să afle un lucru atât de important din ziare și nici că, în preajma unei plecări atât de apropiate, ar fi lăsat să treacă o întreagă săptămână fără să-l vadă, chiar dacă, din cine știe ce prostie, se considerau de câtva timp certați.

— E adevărat? Pleci? o întrebase la telefon, ținând încă ziarul în mână, cu ochi ațintiți spre uluitoarea veste.

— A, nu știu — răspunsese evaziv Ann — nu e încă nimic sigur, s-ar putea, dar deocamdată nu e nimic fixat. Dacă o fi ceva, te anunț. Uite, să ne întâlnim diseară... adică nu, diseară nu, că tocmai mă întâlnesc cu arhitecții pavilionului, dar mâine dimineață telefonează, sau mai bine lasă, că te chem eu... te chem sigur, m-auzi?...

Cele cinci zile până la plecare trecuseră încet, într-o așteptare de fiecare secundă, cu răsuflarea tăiată la fiecare pas pe scară, la fiecare zgomot de ascensor, la fiecare sonerie de telefon, căci întrebarea nu mai era dacă Ann va pleca sau nu la Liège, ci — mai simplu, mai urgent și mai dureros — dacă va veni să-l vadă, dacă-l va chema, dacă-i va trimite cel puțin un cuvânt sau un semn. Îi era teamă să plece de acasă sau de la birou — singurele două locuri unde ea i-ar fi putut telefona — ca nu cumva, tocmai în lipsa lui, să vină în sfârșit apelul ei atât de așteptat, și, când totuși era silit să iasă în oraș, îi înnebunea pe șoferi grăbindu-i spre casă, unde reîncepea aceeași așteptare, aceeași pândă. De sute de ori ridicase receptorul, ca să o cheme el pe Ann, de sute de ori începuse să formeze acel număr care îl obseda ca un nume, dar nu îndrăznise niciodată să-l ducă până la capăt. Ce ar fi putut să-i spună acestei Ann, care se ascundea și care își pregătea plecarea ca pe o fugă?

Uneori, telefonul suna totuși și el nu-și putea reprima o tresărire nervoasă de spaimă și de speranță, care pe urmă i se părea cu atât mai ridiculă, cu cât nu era decât o greșală sau cine știe ce comunicare fără importanță — de altfel, toate erau fără importanță.

„E absurd, e de neiertat, parcă aș fi un licean, parcă aș avea douăzeci de ani, trebuie să înțeleg că așa nu mai merge, nu, nu mai merge, ceva trebuie să se schimbe...”. Își promitea să fie calm și, într-adevăr, dacă telefonul sau soneria de la intrare sunau din nou, le lăsa câtva timp să sune, înainte de a ridica receptorul sau de a deschide ușa, pentru că de o parte voia să-și dea astfel o probă de stăpânire de sine, dar pentru că, de altă parte, câteva secunde, își putea spune copilărește: poate că e ea... ar putea să fie ea...

Ba, câteodată, din superstiție, din necaz sau numai din teama de a nu suferi încă o deziluzie, nu răspundea deloc și lăsa soneria telefonului să sune fără răspuns, până cel care chema renunța. Dar în momentul în care auzea acel declic ce întrerupea contactul, în momentul în care telefonul tăcea definitiv, gândul că, totuși, în clipa aceea fusese Ann, că nu i-a răspuns și că a pierdut astfel poate singura șansă de a-i vorbi și de a o vedea îi dădea un intolerabil sentiment de nenoroc, ca unui jucător pasionat care, după ce, din superstiție, a spus „pas” pe nevăzute, tresare la gândul insuportabil că poate cărţile pe care le-a aruncat fără să le privească erau tocmai careul sau chinta regală ce i-ar fi permis să se refacă la capătul unei nopţi de joc din care iese ruinat.

Plecările lui Ann! Le cunoştea atât de bine, trăise de atâtea ori în agitaţia lor, în zăpăceala lor! Valizele care se deschid şi se închid zgomotos, dulapul cu uşile date larg de perete, rochiile întinse pe fotolii, pe pat, cordoanele, eşarfele aruncate pe unde se nimerea, biletele multicolore de călătorie răsfoite cu febrilitate, cu nelinişte („Astea sunt toate? Crezi că n-am uitat nimic?"), cumpărăturile de ultim moment, cursele alarmate în oraş, pachetele cu care se întorcea acasă şi pe care nu mai ştia unde să le pună, de unde să le ia, ce să facă cu ele...

O vedea parcă alergând pe străzi, sărind dintr-un taxi într-altul, oprindu-se la o vitrină, intrând într-un magazin, uitând de ce a intrat, zăpăcită, entuziastă, obosită, plină de nelinişte, de curiozitate, de aşteptare... Ar fi fost aşa de uşor, ar fi fost aşa de normal ca într-una din aceste curse să-şi aducă deodată aminte de el, cu acea tresărire speriată pe care o avea când îşi amintea ceva, închizând ochii şi ducându-şi mâna copilăreşte la frunte — „Vai, ce zăpăcită sunt!" — şi de la primul telefon public („Oraşul ăsta e plin de telefoane, ce Dumnezeu!") să-l cheme şi să-i spună în sfârşit: „Aşteaptă-mă, viu".

Cu fiecare ceas care trecea şi făcea deci plecarea mai ameninţătoare, acel „sâmbătă, 12 mai a. c. orele 9.50" citit în ziare, care fusese la început o dată abstractă, ceva inform, depărtat, neprobabil, prindea realitate şi devenea un punct viu, un punct dureros, greu de privit în faţă. Cu fiecare ceas, cu fiecare zi, aşteptării lui Paul i se adăuga un sentiment de

stupoare, ca în faţa unui fapt cu desăvârşire absurd, şi pe care totuşi îl vezi împlinindu-se sub privirea ta înmărmurită.

Urmărise în dimineaţa plecării, pe cadranul ceasului său de mână, rotirea lentă a minutarelor, mişcarea măruntă, dinţată a secundarului — aşa cum aştepţi să se facă 12 precis ca să stingi luminile, în noaptea Anului Nou — şi când cele două minutare se suprapuseră exact, arătând ora zece fără zece, ridică receptorul şi chemă biroul de informaţii al Gării de Nord, ca să întrebe dacă Simplonul a plecat.

— Da, a plecat, chiar în momentul ăsta s-a pus în mişcare, răspunse un funcţionar.

O absurdă linişte îl cuprinse, ca şi cum toată febra lui din ultimele zile n-ar fi fost provocată decât de îndoiala dacă în ziua de „sâmbătă, 12 mai 1934" trenul Simplon va pleca, sau nu, la ora reglementară de 9.50, iar acum, de vreme ce aflase în sfârşit ceea ce voia să ştie, putea să doarmă şi să uite.

Într-un ziar de după-amiază văzu o fotografie luată dimineaţa pe peronul Gării de Nord: „Grupul de artişti români plecaţi în Belgia pentru lucrările pavilionului nostru de la Liège".

Ann purta un *tailleur* de voiaj şi avea pe cap un fel de caschetă albă, pusă băieţeşte, puţin oblic pe frunte. Paul o privi câtva timp liniştit: i se părea că nu are nimic să-i spună, nimic s-o întrebe.

Un Bucureşti din care lipsea Ann devenea un oraş calm, puţin provincial. Era ca şi cum, deodată, zgomotele s-ar fi îndepărtat, străzile ar fi tăcut. Paul avea impresia că se află undeva în provincie, la Craiova, la Râmnicu-Sărat, la Roman, unul din acele mici oraşe pe unde se ducea uneori pentru un proces și unde știa bine că nu i se poate întâmpla nicio surpriză, nicio întâlnire.

Plecarea lui Ann îi aducea o neașteptată liniște, un sentiment de toropeală, de indiferență. Totul era decolorat, cenușiu și suportabil. Odihna de a nu aștepta nimic avea poate ceva amar, dar o primea ca pe un somn.

La birou îl așteptau scrisori nerezolvate, la tribunal, lucrări rămase în întârziere. Revenea spre ele cu o totală indiferență, dar decis să se lase prins într-un orar mecanic de lucru. Redacta lungi scrisori de afaceri, pe care le bătea singur la mașină: îi plăcea să asculte zgomotul sec al clapelor, bătaia lor scurtă.

Întâlnea uneori în ziare fotografii și dări de seamă despre lucrările de la Liège și le citea fără curiozitate, fără neliniște. Într-un număr din *„Illustration"* apăruseră câteva schițe și planșe în colori despre pavilionul românesc, care era aproape gata — de altfel, data inaugurării se apropia — și Paul, găsind revista într-o seară la restaurant, uitată pe un scaun, o răsfoise liniștit, ca și cum nici n-ar fi fost vorba despre Ann.

— Ei, îți place ce fac dumnealor? îl întrerupsese din lectură o voce indignată.

Era un pictor destul de cunoscut, retras de câțiva ani la Iași, profesor la școala de *belle*-arte de acolo și care expunea din ce în ce mai rar la București, de unde fugise — spunea el — pentru că nu se mai găsea nici vin bun, nici pictură bună. Paul îl cunoștea vag, de la un vernisaj, unde apariția lui de urs îmbufnat fusese primită de pictorii tineri cu un vai de simpatie și de spaimă, căci se cunoștea mania lui de a se opri în fața tablourilor și de a vorbi tare, aproape vociferând, și de a arunca „verde în față" ori

laude enorme, de necrezut, ori, mult mai des, înjurături și invective cutremurătoare.

Se așezase la masa lui Paul, fără să-l întrebe și, luându-i revista din mână, o răsfoia nervos.

— Te întreb, îți place? Zii și d-ta, asta-i pictură? Astea-s panouri? Au înnebunit de tot. Dau cu bidineaua în neștire și uite că peste noapte pavilionul e gata. Au venit, domnule, și la mine de m-au întrebat: nu vii, coane Fănică, la Liège să ne faci un panou, până-n zece zile — de opt pe șase, uite bani, uite bilet de tren... M-am uitat la bani — buni bani, n-am ce zice! — m-am uitat la ei, și-mi venea să mă crucesc: păi bine, mă, știți voi ce e aia un panou—mă? De opt pe șase? Zece zile? Da' nici o sută nu-s destule. Dați-mi un an și vi-l fac. Asta-i treabă grea, mă, asta-i treabă subțire: te dai cu capul de toți pereții până o termini și nici atunci parcă n-ai lăsa-o din mâini, că parcă ai vrea s-o mai dregi și s-o mai ștergi și s-o mai schimbi. Cum ziceau latinii ăia, de cică ne-au fost strămoși: ars longa, cucoane, ars longa.

Paul îl asculta fără curiozitate — ce streine îi erau toate aceste povești de pictură! — dar cu oarecare plăcere de a auzi un glas jovial, care înjură, bruftuiește, se indignează, singur își dă replica, singur se contrazice sau se aprobă. Era oricum un om, acolo lângă el, un om care îl privea în ochi și îl îndemna să bea. De atâtea zile nu întâlnise pe nimeni, de atâtea zile nu schimbase cu nimeni un cuvânt. Și decât să umble năuc pe străzi, parcă tot mai bine era în acea grădină de restaurant, cu sticlele de vin care se adunau goale, jos pe pietriș, sub masă, cu taraful de lăutari care din când în când se trezea din somn, cu cele câteva femei elegante, în rochii deschise, imprimate, — era la început de iunie — care aduceau în noaptea de vară bucureşteană o vagă fluturare de plajă, de mare... Pictorul ieşean vorbea mereu şi, după fiecare pahar golit, indignarea lui, care între timp obosise, urca cu un nou semiton, refăcută, pornită pe noi bătălii. Arunca mereu numărul din *„Illustration”* şi pe urmă iar îl lua în mâini, iar îl redeschidea, în căutare de noi argumente.

— Uite, fata asta — şi arătă spre o schiţă pe care Paul abia atunci observă că era semnată de Ann — are talent, domnule, să ştii că are talent... Mi se pare că o cunoşti... ba v-am şi văzut împreună la Balcic... amor mare, ai?

Paul protestă plictisit.

— Nu, nu e ce crezi dumneata. Ne salutăm, ne cunoaştem, dar nu e nimic...

— Ei lasă, dragă, că dacă o fi şi dacă n-o fi, tot acolo iese ea cu socoteala. Unde merge mia, merge şi suta. Nu eşti primul, n-o să fii ultimul. La îmbulzeală mare, nu se cunoaşte.

Paul privi lung paharul cu vin pe care îl avea în mâna dreaptă şi observă că mâna nu-i tremură. Departe, în adânc, aproape de inimă, ceva se oprea în loc şi aştepta să se rupă sau să se dezlege. Era ca sub un profund anestezic: simţi rana, simţi rezistenţa ţesutului sub tăiş, e ca o sfâşiere foarte precisă, foarte exactă şi totuşi nu doare, nu doare...

— Da, domnule, are talent, dar la ce-i serveşte? Talentul e ca banul, îl găseşti pe toate drumurile, totul e să ştii ce să faci cu el. Uite, îmi pare rău de fata asta, că mi-a plăcut de la început şi are mâna subţire. Nu se omora ea desenând, dar când punea o linie pe hârtie, înţelegeai ceva... Numai că trebuia să muncească, să aştepte şi mai ales să-i fie frică, mă-nţelegi? Să-i fie frică de ce face şi să nu ştie niciodată dacă e rău sau dacă e bine... Eu credeam că vrea să facă pictură — şi putea, mă auzi? putea, numa să fi vrut — dar ea voia carieră. Ei, uite c-a făcut-o. Vopseşte acum la Liège pentru cinci mii de lei pe zi. Cinci mii! Pe mine nu m-a plătit nimeni, niciodată, nici cu cinci sute şi uite, o să am la Sfântu Anton patruzeci şi nouă de ani, şi ea nici douăzeci şi cinci n-are şi se grăbeşte să ia cinci mii de lei pe zi, că dacă ar afla bietu' Luchian, d-acolo de unde este, s-ar trezi din morţi de mânie. Cinci mii de lei pe zi. Uite aşa se duce de râpă breasla asta, care avea pe vremuri boeria ei, ţâfna ei, că nu putea fitecine să mă cumpere şi, dacă nu-mi plăcea mie mutra dumitale, nu-ţi vindeam un tablou, nu ţi-l vindeam şi pace bună, măcar că mi-ai fi dat de zece ori atâta aur cât făcea el. Da' acuma, nu te uiţi la dezmăţatele astea, de se-mbulzesc şi se-nghiontesc pentru o comandă, doar că nu se trag de păr. Fata asta, domnule, a intrat în pictură ca o şanteză, ca o teatralistă, de-alea de aleargă pentru un rol pe la directori, pe la ministere, pe la rude, pe la ţiitori, şi se culcă-n dreapta, şi se culcă-n stânga, şi cu directoru' şi cu şefu' de cabinet, ba şi cu portaru', dacă e nevoie, da' nu se lasă până nu ajunge. Păi să facem noi socoteala cu creionu-n mână cu câţi s-a culcat ea, la fiecare expoziţie, la fiecare comandă, la fiecare premiu, ne-apucă dimineaţa şi tot n-ajungem să-i numărăm pe toţi. Dinspre mine, culcă-se cu cine vrea, dacă-i face plăcere, că e tânără şi, bat-o Dumnezeu, nici urâtă nu-i, da' să nu amestece, mă-nţelegi? Culcatu' şi pictura, să nu le amestece, că e altceva, ehei, cu totul şi cu totul altceva...

Paul încercase de câteva ori să-l oprească din vorbă, dar gestul lui slab de protest era luat de torentul de vorbe al pictorului şi înecat sub un nou val de indignări, exclamaţii şi înjurături. De câteva ori ar fi vrut să se ridice de la masă, să fugă, dar o dureroasă plăcere îl ţinea pe loc: vechi îndoieli, vechi torturi, toate întrebările lui din nopţile fără somn, toată stupida lui zbatere între a crede şi a nu crede, toată acea pândă de om gelos, care vede peste tot indicii şi nicăieri o certitudine — toate, toate căpătau în noaptea aceea un răspuns.

Se întorsese acasă în zori, pe străzile albe şi deşarte de dimineaţă, singur, golit de orice amintire, de orice speranţă.

Era într-o zi pe Calea Victoriei, în faţă la Corso, când i se păruse că, de pe celălalt trotuar, o privire cunoscută o căuta pe a lui. Trecu drumul, chemat parcă, şi descoperi într-o vitrină de fotograf, între mai multe portrete de femei frumoase, o fotografie a lui Ann. „A făcut-o, probabil, înainte de plecare”, îşi spuse. O privise îndelung, ca şi cum într-adevăr ar fi revăzut-o după lunga lor despărţire. Purta în fotografie un pulover negru, cu mâneci lungi şi închis complet la gât, ca o tunică, iar în stânga, ţinând loc de buzunar, o iniţială albă, nu suprapusă, ci lucrată chiar din ţesătura puloverului, un *A* triunghiular, ca o iniţială de club sportiv. În contrast cu puloverul negru şi cu ţesătura lui aspră, părul ei părea de două ori mai blond, ca sub o puternică lumină de dimineaţă. Era prima fotografie, din câte văzuse el, în care Ann nu râdea. Un surâs aproape stins îi deschidea foarte uşor buzele. Capul era puţin înclinat, cu un gest de atenţie şi de întrebare.

Plecase de acolo cu paşi rari şi mersese fără ţintă în sus, spre Nestor, oprindu-se din obişnuinţă la vitrinele librăriilor, în care însă nu vedea nimic, niciun titlu de carte, nicio revistă, ci mereu acelaşi cap blond înclinat, acelaşi *A* imprimat pe sânul stâng, ca un cuvânt adresat lui, ca o şoaptă pe care numai el o putea distinge. Îşi spunea că nu era deloc exclus, ca în preziua plecării, Ann să fi făcut această fotografie anume pentru el şi să o fi lăsat ca să fie expusă, poate cu gândul secret că el va trece pe acolo şi o va zări — atât de mult regăsea în acea fotografie o Ann din alte vremuri, atât de mult i se părea că acel surâs descurajat e pentru el. Dar refuză să se lase cucerit de acest gând, care îl învăluia, şi îşi întrerupse brutal reveria. „Sunt un dobitoc fără leac. Uite-mă acuma sedus şi de pozele din vitrine.”

Totuşi, revenise în zilele următoare să o vadă. Ceva se schimbase de când ştia că fotografia aceea din vitrină e acolo. Avea sentimentul că e mai puţin singur în acest oraş, care i se păruse atât de pustiu până atunci. Dimineaţa, plecând la lucru, ducea cu el acea confuză senzaţie de nerăbdare, din zilele în care avea fixate o întâlnire, o plecare sau un concert de mult aşteptat. Trecea prin faţa vitrinei de câteva ori pe zi, uneori fără curajul de a arunca mai mult decât o privire grăbită spre fotografia lui Ann, căci se temea să nu se observe insistenţele lui — mai ales la orele de seară, când cafeneaua de peste drum era plină de oameni, iar la mesele de pe trotoar erau atâţia cunoscuţi, actori, pictori şi scriitori —, dar alteori, oprindu-se din mers, ca şi cum abia în clipa aceea ar fi descoperit-o, cu totul din întâmplare, şi rămânea multă vreme să o privească. Recurgea la tot felul de trucuri, care să-i mascheze neliniştea şi să-i dea opririi lui în fața aceleiași vitrine un aer întâmplător, un aer normal — și niciunul din aceste trucuri nu i se părea prea naiv, nici banul pe care simulezi că l-ai pierdut și te oprești să-l cauți, nici carnetul scos din buzunar pentru a însemna în el un lucru pe care tocmai ți l-ai amintit, nici privirea vagă cu care aștepți la un colț de stradă să treacă o trăsură goală.

Revenea de fiecare dată cu puțină teamă — teama că între timp fotografia a fost scoasă din vitrină și înlocuită cu o fotografie streină — și era aceeași teamă, aceeași emoție cu care, când Ann era în București, urca scările spre apartamentul ei, întrebându-se dacă o va găsi sau nu acasă.

Surâsul din vitrină îl chema însă de departe, liniștitor, neschimbat. Era un surâs aburit, trist, care parcă nu avea curajul să se deschidă mai mult. Era o Ann care îl privea cu o clătinare obosită din cap, cu o ridicare descurajată din umeri, parcă i-ar fi spus: „La ce bun să-ți spun: tot n-ai să crezi, tot n-ai să înțelegi...”.

Într-o dimineață, Paul rămăsese încremenit pe trotoar: fotografia nu mai era în vitrină. Cu o seară înainte fusese încă acolo — o văzuse el — dar peste noapte totul se schimbase. O nouă serie de poze apăruseră dincolo de geam, câteva fotografii de mireasă, un tânăr ofițer în mare ținută, mai mulți copii bucălați, tot felul de figuri necunoscute, care schimbau între ei priviri, zâmbete și saluturi. Paul le privea întrebător, jenat, cu expresia de căutare încurcată, pe care o ai când deschizi ușa unui compartiment de tren și întrerupi, cu intrarea ta neașteptată, atmosfera de familie ce s-a creat acolo după câteva ceasuri de voiaj în comun.

„Nu mai e niciun loc liber”, spune tăcerea ostilă care deodată se face în jurul tău — și parcă același lucru i-l spuneau acum fotografiile din vitrină, surprinse de privirea lui, care insista. Era gata parcă să-și ceară scuze (iertați-mă, e o greșeală, căutam pe cineva), era gata să se desprindă de acolo, deși îi era atât de greu să renunțe, când din dreapta vitrinei, ca și cum până atunci s-ar fi ascuns de el, abia ținându-și râsul, și acum i-ar fi sărit de gât cu o explozie de veselie și de tandrețe, răsări chipul lui Ann, un nou chip al ei, atât de diferit de cel pe care îl lăsase acolo în ajun, încât nu era de mirare că nu-l recunoscuse din primul moment.

Tot astfel i se întâmpla mai demult să vină la ea acasă și, sunând, ușa să se deschidă singură, trasă parcă de o mână nevăzută: trecea pragul, o striga pe Ann, o căuta în toate odăile și abia târziu de tot ea izbucnea cu o săritură din colțul în care până atunci se ascunsese, mai ales în zilele în care purta o rochie nouă și voia să-i facă surpriza de a i-o arăta lui cel dintâi.

Purta și acum, în fotografie, o rochie nouă, de mătase imprimată, cu un desen de floare mică, iar pe cap avea o pălărie de pai deschis, aproape alb, care se confunda cu blondul părului, pălărie cu boruri mari, ca pentru soare, la câmp. Totul era foarte tânăr, foarte de dimineață, dar era ceva senzual în brațele ei albe, în gâtul ei gol, dezgolit și mai mult de mișcarea capului lăsat puțin pe spate, parcă pentru a râde în voie, căci în noua fotografie râdea, cu un râs deschis, liber.

Era o Ann cu totul deosebită de cea din ajun, care în puloverul negru semăna cu un băiat rămas pe gânduri. De multe ori îl neliniştise pe Paul prin uşurinţa ei de a deveni o nouă fiinţă.

Era de ajuns să-şi schimbe coafura sau să se îmbrace într-o coloare nouă, pentru ca ceva să pară adânc schimbat în ea, până departe în privire. Erau nenumărate Ann posibile şi, în faţa fiecăreia din ele, Paul rămânea o clipă intimidat, neştiind cum s-o regăsească în această streină, pe fata iubită de care s-a despărţit aseară.

Se obişnuise greu cu noua fotografie din vitrină. Nu-i plăcea această Ann care râdea şi mai ales nu-i plăcea capul lăsat pe spate, cu acel gest recent al ei de ilaritate, ce părea că spune: „E rulant, e rulant".

Trecea însă, ca de obicei, de câteva ori pe zi pe acolo şi, încetul cu încetul, se familiarizase cu noul obraz al lui Ann, cu rochia ei, cu pălăria ei largă de pai şi în cele din urmă cu acel râs, care nu i se mai părea strein, ba chiar avea impresia că vine din cele mai vechi amintiri ale dragostei lor, râsul lui Ann în zilele fericite de la Sibiu.

Vitrina fotografului se schimba în fiecare săptămână şi acum Paul aştepta cu o dublă nelinişte sfârşitul ei, căci trebuia să se despartă de o Ann cu care între timp se împrietenise şi trebuia în acelaşi timp să aştepte o nouă Ann, pe care nu o cunoştea încă şi care nici nu era sigur că va veni.

Sâmbătă noaptea rămânea târziu în oraş pentru ca să o mai poată privi încă o dată şi, cum nu mai erau pe stradă decât foarte rari trecători, cum la Corso se închidea după ora 2, el putea rămâne în voie, în faţa vitrinei, să-şi ia rămas bun de la această Ann, care a doua zi dimineaţă nu va mai fi. Luminile erau stinse şi, în semi-obscuritatea din vitrină, ea părea că-l aşteaptă şi îi răspunde.

Duminică dimineaţa, un nou surâs, o rochie nouă, o eşarfă, o pălărie, un gest îl salutau dintr-o nouă fotografie expusă. Câte fotografii făcuse Ann? Şi de ce atât de multe? Paul nu-i cunoscuse până atunci pasiunea de a se fotografia şi, în afara câtorva poze de amator, făcute mai ales în excursii, şi a câtorva mici poze de legitimaţie făcute pentru paşaport, nu avea de la ea nicio fotografie.

Era desigur o pasiune nouă, un capriciu recent şi, poate mai mult decât atâta, o socoteală, o măsură de prevedere cu prilejul plecării. Într-adevăr, Ann devenise în ultima vreme o „figură" în viaţa Bucureştilor, o „apariţie". Era văzută peste tot, la teatru, la curse, la *match*-urile de *football*; rochiile ei erau remarcate, se vorbea despre ea şi îi plăcea să se vorbească.

Plecând din Bucureşti pentru mai multă vreme, ea risca poate să iasă din atenţia lumii şi să piardă mica notorietate mondenă, pe care şi-o câştigase cu greu. Poate că fotografiile lăsate în urma ei nu aveau alt rost decât să-i menţină această notorietate şi să împiedice uitarea. Era o vitrină care lansa cu atât mai sigur un portret, cu cât nu avea nimic ostentativ; niciodată nu se expuneau acolo poze de actualitate sau fotografii politice, din acelea care atrag grupuri îmbulzite de privitori curioşi, ci numai fotografii de artă, portrete care păreau expuse nu atât pentru numele lor, cât pentru calitatea clişeului şi fineţea desenului, ceea ce nu le împiedica totuşi să poarte nume bucureştene din cele mai strălucite: principese, mari artiste, soţii de industriaşi celebri.

În această varietate de „capete de expresie”, Ann își făcea loc cu simplitate, cu oarecare neglijență parcă, dar pozele ei erau atât de numeroase și apariția ei în fiecare nouă vitrină atât de regulată, încât Paul se întreba cu dezolare dacă nu intra puțin cabotinaj în insistența ei de a se arăta și de a fi văzută. I se părea uneori că gesturile ei, păstrate atât de vii, atât de vorbitoare în fotografii, devin atitudini de mică vedetă și o privea atunci cu necaz, cu ostilitate — necaz ce trecea însă repede, căci se obișnuia cu noua fotografie și simțea cum, zi de zi, se leagă între el și ea o caldă intimitate.

Altădată, în vară, n-ar fi lăsat niciun sfârșit de săptămână fără să plece din București, la mare sau în munți, dar acum refuza orice invitație, căci avea sentimentul că duminică dimineața avea o întâlnire de la care nu poate lipsi și, într-adevăr, primul lui drum în oraș era spre acea vitrină, unde trebuia să găsească — cu câtă teamă! cu câtă neliniște! — o nouă Ann pentru săptămâna care începea.

Uneori venea prea devreme, vitrina încă nu era gata și o perdea de pânză era trasă până jos, ca o cortină, dincolo de care se aranjau noile fotografii. Paul se plimba atunci pe trotoar, în lung și lat, cu un sentiment de nerăbdare și de securitate, cum s-ar fi plimbat în fața casei lui Ann, în timp ce ea, sus în camera ei, s-ar fi îmbrăcat și l-ar fi trimis pe el s-o aștepte în stradă: sentiment de securitate, fiindcă era sigur că va veni și în privința aceasta nimic nu-l amenința, dar sentiment de nerăbdare totuși, fiindcă se întreba cum va coborî ea, ce rochie va purta, cât va fi de frumoasă...

Într-o dimineață, cortina de pânză se ridicase zadarnic: Ann lipsea din vitrină. Paul o căută cu răbdare, la început fără neliniște, cercetând portret cu portret, pe urmă alarmat, înspăimântat că ar putea într-adevăr să nu mai fie, să n-o mai găsească. Ar fi vrut să creadă că e o greșală sau o glumă, că se ascundea și că va apărea brusc înaintea lui. Ar fi vrut să-i spună ca altădată: „Haide, Ann, încetează; ai glumit destul...”.

Rămăsese pironit acolo cu un sentiment de surpare; i se părea că o pierde încă o dată, că o privește încă o dată plecând, poate într-adevăr pentru totdeauna.

„Trebuie s-o văd,” își spuse cu glas tare. „Trebuie neapărat s-o văd”.

Trei zile mai târziu era la Liège.

Plecase nebunește în câteva ceasuri, cu puținii bani pe care-i găsise în grabă, cu un pașaport făcut în ultimul moment, pe ruta cea mai lungă și mai ieftină, prin Polonia și Germania, cu clasa a treia, schimbând de câteva ori trenul, așteptând prin diverse gări legături complicate pentru Berlin, Köln și Hergenrath și ajuns, în sfârșit, în plină noapte la Liège, amețit de nesomn și încordare.

Tot timpul își spusese că face o nebunie, că se aruncă în plin ridicol, că femeia pe care o caută e definitiv pierdută și că, în orice caz, o pierde acum pentru totdeauna, alergând după ea, dar nimic nu-l putea opri din această cursă absurdă, în care se angajase cu ochii închiși.

Avusese un singur moment de ezitare, în dimineața plecării. Era la Ministerul de Interne, în cabinetul unui subsecretar de stat, pe care-l cunoștea și pe care venise să-l roage pentru pașaport. Pe perete, deasupra biroului era un tablou de Ann, un

Balcic nisipos, cu câteva plante aspre, prăfuite, aproape albicioase şi cu un singur colţ de mare, intens, albastru.

Paul rămăsese cu privirea spre tablou. Ce căuta în biroul acesta? Cine îl cumpărase şi de ce? Tânăr încă, subsecretarul era cunoscut prin câteva legături amoroase în lumea teatrului, despre care se vorbea destul de deschis, şi pe care, de altfel, nici el nu se silea să le ascundă prea mult.

— De ce ai rămas gânditor? îl întrebă pe Paul, luându-i din mână cererea.

Paul nu răspunse nimic. Îi era însă greu să-şi ia ochii de la semnătura lui Ann, din colţul de jos al tabloului, aproape acoperită de ramă, semnătura ei oblică, măruntă.

Primi înapoi hârtia rezolvată şi se întreba ce să mai facă acum cu ea: totul i se părea inutil, fără sens.

— Te duci la prefectura de poliţie. Dau eu între timp un telefon. În jumătate oră, până ajungi acolo, paşaportul ţi-e gata.

Şi cum el continua să tacă, privind mereu în sus spre acel Balcic neaşteptat din perete, ministrul întoarse şi el capul spre tablou, îl măsură cu oarecare surpriză, ca şi cum atunci l-ar fi privit întâia oară cu atenţie, şi pe urmă, revenit din nou spre Paul, îi zâmbi:

— Dulce fată, nu?

Toată călătoria avusese ceva buimăcit: trecea prin ţări pe care nu le cunoştea, aştepta legătura trenurilor în mici oraşe de frontieră, privea noaptea de la fereastra deschisă a vagonului, lunga, dezolata câmpie poloneză, tristă şi parcă stearpă în plină vară, citea în trecere nume de gări nemţeşti, cum le-ar fi

citit pe cadranul aparatului de radio: Beuthen, Gleiwitz, Breslau. Toate treceau pe lângă el, jumătate în vis, nesigure, stranii şi totuşi indiferente: undeva departe, la capătul drumului, era Ann.

Se oprise în zori într-un Berlin adormit, deşert, cu străzi largi, depopulate, cu clădiri cufundate în tăcere, cu statui pompoase, care în lumina de dimineaţă aveau ceva ireal, de decor părăsit — un oraş de ipsos, un oraş care părea să fie propria lui machetă, în mărime naturală, şi în care paşii lui Paul răsunau pe asfalt, rari, unul câte unul.

Seara o petrecuse la Köln, în aşteptarea ultimului tren, care trebuia să-l ducă în sfârşit la Liège. Era obosit, cu ochii adânciţi de nesomn, neras, cu hainele în dezordine. „Ce aer de om fugărit", îşi spusese, privindu-se într-o oglindă din gară. Avea de altfel impresia că e suspectat din toate părţile, iar peroanele i se păreau înţesate de agenţi şi patrule.

Era în iulie 1934, puţin timp după gravele turburări ce avuseseră loc de curând în toată Germania şi, în halul deplorabil în care se afla, putea foarte bine să fie luat drept un evadat politic. Întreg oraşul era de altfel într-o tăcere încordată de asediu. Trupele de asalt erau de câteva zile în concediu silit, iar portul uniformelor interzis, şi acest Köln dezarmat, fără cizme, fără chipiuri, fără drapele, părea un oraş care se preda.

Până la graniţă îl însoţise aceaşi atmosferă de panică surdă. Pe culoare se auzeau voci înăbuşite, uşa compartimentului se deschidea mereu pentru interminabile controale şi verificări, ieşirile din vagon erau păzite de santinele. La Aachen, ultimul punct german de oprire, trenul fusese oprit înainte de gară şi călătorii coborâţi într-un dublu cerc de agenţi şi vameşi. Semnale luminoase, şuierături, comenzi scurte, răstite se încrucişau în noapte. Cineva îi luase paşaportul şi i-l cerceta cu de-amănuntul, pagină cu pagină.

— De ce vă duceţi la Liège?

Întrebarea îl surprindea.

Nici el nu ştia bine de ce se duce acolo. Pentru prima oară, de când plecase, era pus în faţa acestei întrebări fără răspuns. Ridică încurcat din umeri, gest cu care nu răspundea agentului de poliţie, ci propriei lui nedumeriri. Dar tăcerea lui era probabil suspectă, căci agentul aprinse brusc lampa de buzunar şi o ridică spre fruntea lui Paul, ca pe o ţeava de revolver. În bătaia luminii, Paul întâlni o privire rece, tăioasă, care îl sfredelea. „Sunt pierdut", îşi zise. Se vedea oprit acolo, în gara de frontieră, pus sub escortă, trimis poate înapoi la Köln pentru cercetări. Auzise că se fac zilnic sute de arestări la toate punctele de frontieră, pe unde foştii soldaţi din batalioanele de asalt, scăpaţi din măcelul de la München, încercau să fugă în haine civile de împrumut, cu paşapoarte false.

Omul continua să ţină lampa lui orbitoare fixată spre Paul.

„Ar trebui să vorbesc, ar trebui să răspund, tăcerea asta mă va pierde", gândea Paul, dar în acelaşi timp se simţea incapabil să articuleze o vorbă, să găsească o explicaţie.

„Mă duc la Liège ca să văd o femeie pe care o iubesc", gândea el, dar cuvintele rămâneau nerostite, ca în acele groaznice vise în care îţi simţi gura încleştată, deşi ai vrea să strigi în ajutor, să chemi. Era acum aşa de aproape de Ann (58 de kilometri până la Liège îşi aminti înfiorat) şi totuşi mai departe ca niciodată.

— *Es geht schon,* mormăi agentul şi, cu un gest cu totul neaşteptat, stinse lampa şi îi înapoie paşaportul, trecând mai departe.

Abia mai târziu, când zări primul chipiu de vameş belgian şi auzi primele cuvinte franţuzeşti, Paul îşi reveni din tensiunea acelei teribile clipe.

De afară se auzeau voci cordiale, paşi calmi, puţin somnoroşi, pe peron. „Sunt în Belgia", îşi zise ca la capătul unui coşmar din care se trezea. Se uită lung la dreptunghiul de tuş roşu, umed încă, pe care-l imprimase pe paşaportul lui un funcţionar: *Hergenrath, 23 Juillet 1934. Contrôle des Passagers.*

*

Ann nu era la Liège. Plecase de câteva zile, nu se ştia bine unde. La pavilionul românesc nimeni nu-i putea da o informaţie sigură.

— În ziua de 15 am inaugurat pavilionul, în ziua de 16 ea a plecat, îi spusese lui Paul unul din colegii lui Ann, rămas la Liège să supravegheze câteva lucrări întârziate. Unde a plecat? Cine ştie? Poate la Bruxelles, poate undeva la mare. Era moartă de oboseală. În ultimul timp, muncise zi şi noapte. Întreabă oricum la hotel.

Nici la hotel nu se ştia mai mult. Ann plecase fără adresă.

— Se întoarce sigur, îl asigură portarul pe Paul. Mi-a spus să-i păstrez corespondenţa. De altfel, a lăsat aici o valiză şi o cutie întreagă cu tuburi şi culori.

Nici bani nu mai avea destui, pentru a pleca mai departe, la Bruxelles, să o caute, şi nici nu i se părea posibil să o găsească acolo, într-un mare oraş necunoscut, unde de altfel era cu totul neprobabil că se află. Singurul lucru cuminte era să aştepte pe loc, la Liège, unde cel puţin era sigur că va reveni şi unde, în aşteptarea ei, erau atâtea lucruri de văzut, în acest oraş, în care Ann trăise câteva săptămâni şi care îi păstra poate, în nenumărate lucruri mici, amintirea. Erau străzi pe care se plimbase ea, erau vitrine la care se oprise, emoţionante vitrine de provincie belgiană cu vagi ambiţii de lux — Parisul nu e departe! — dar cu ceva onest, greoi, puţin stângaci, în lipsa lor de fantezie.

Desigur în serile de ploaie, de-a lungul acestei Meuse domolite, care curge prin mijlocul oraşului, Ann se plimbase singură, cum îi plăcea să facă altădată la Bucureşti în *trenchcoat*, cu capul gol, cu mâinile în buzunar.

După o astfel de ploaie, Paul zări într-o zi, pe un zid de pe care apa dezlipise ultimele afişe de spectacole, un afiş mai vechi, îngălbenit, pe jumătate rupt: *Salle Communale, 26 Juin 1934, Clothilde et Alexandre Sacharoff, grand récital de danse.* Fără îndoială, Ann fusese la acest recital, ea care, nepăsătoare pentru muzică, păstra în schimb pentru dans mai mult decât o pasiune de spectator, un fel de nostalgie ascunsă, care o făcea să regrete că, în loc de pictură, n-a avut curajul să se apuce la timp de dans. Era ceva în ea care o chema spre scena deschisă, spre lumina de rampă, spre aplauze... Fără îndoială, Ann fusese la acel recital, şi Paul rămăsese multă vreme gânditor în faţa afişului care deschidea deodată viziunea unei seri de spectacol, şi nu o seară abstractă, nesigură, pierdută între altele o mie, ci o seară precisă, care purta un nume, o dată — miercuri 26 iunie 1934, la orele 8 1/2 precis — seară pe care o

putea desprinde din timpul petrecut de Ann departe de el şi o putea retrăi după atâta vreme.

Jurnalele de actualităţi care rulau în săptămâna aceea la cinematografele din Liège erau în cea mai mare parte dedicate expoziţiei şi mai ales serbărilor de inaugurare. Paul le văzu pe fiecare, de câteva ori, cu aviditate, căci erau în ele câteva scurte apariţii ale lui Ann, prinsă în trecere de obiectivul reporterului, apariţii atât de repezi însă, încât, abia zărită, Ann se şi pierdea, ca şi cum s-ar fi rătăcit în mulţime. Într-unul din aceste jurnale — căci „Fox", „Paramount", „Pathé" prezentau fiecare în mod diferit ceremonia de inaugurare — silueta lui Ann rămânea totuşi câteva clipe destul de distinct în primul plan, dar cu capul întors în altă parte, în aşa fel încât Paul era tentat să o strige, să-i facă semn, ca şi cum ar fi fost posibil ca ea să-l audă, să întoarcă deodată privirea spre el şi să-l vadă. De departe se vedeau venind, într-un grup de uniforme şi fracuri, Regele Leopold şi Regina Astrid şi, pe măsură ce grupul regal se apropia, Ann, ridicându-se pe vârfuri, întorcea şi mai mult capul spre dreapta, probabil ca să vadă mai bine.

Peste câteva zile sosi cu întârziere jurnalul „Eclair", în care din întâmplare vizita regelui şi a reginei la pavilionul românesc era mai lung filmată. Aici Ann se vedea destul de bine, rezemată de panoul ei, gata parcă să dea explicaţii. Regina Astrid se oprea puţin în trecere în faţa panoului şi părea că-i zâmbeşte lui Ann: rochiile lor albe, una lângă alta, luminau întreg ecranul. Totul nu ţinea mai mult de câteva secunde, dar imaginile erau atât de clare şi luate în plin, din faţă, încât Paul avea timp să o privească drept în ochi.

Panoul pictat de Ann acoperea aproape în întregime peretele din fund al pavilionului. Fusese lucrat de-a dreptul pe zid, pe tencuiala udă, lucru pe care, după câte ştia Paul, ea nu-l mai încercase niciodată până atunci. Erau două peisaje, un peisaj de sonde şi un peisaj de câmp, despărţite de o apă ce curgea la mijloc, ca o linie de hotar.

— A avut noroc, îi spunea lui Paul pictorul pe care-l găsise la pavilion şi care-l conducea prin expoziţie. A avut mare noroc. Să pictezi o apă în frescă e curată nebunie. Şi uite că ei i-a reuşit. Vezi ce adâncime are, ce claritate!

Într-adevăr, totul era în lucrarea lui Ann mai sigur, mai decis decât în maniera ei obişnuită. Câteva detalii de peisaj, nişte flori de câmp, un grup minuscul de vite, în depărtare, aminteau încă desenul ei mărunt ca un joc glumeţ de peniţă, dar liniile mari ale panoului, sondele negre, ţărăncile din primul plan erau pictate robust, cu o linişte potolită. Colorile lui Ann, care în tablourile ei aveau ceva violent metalic, se stingeau pe zid şi, fără să devină palide, erau calme.

Paul venea în fiecare zi la pavilion în speranţa că va găsi veşti. Era acolo un birou de recepţie, un fel de sală de lectură unde se primeau ziare din ţară şi corespondenţa. Într-o zi recunoscu pe o carte poştală scrisul lui Ann: era o ilustrată trimisă colectiv „băieţilor” de la pavilion, cu salutări de la Ostenda. „Suntem în trecere, vreme splendidă, ce se mai aude pe la voi?” Lângă semnătura lui Ann mai era o semnătură indescrifrabilă, dar vizibil bărbătească.

— Cine e? întrebase Paul.

— Dănulescu, arhitectul, nu-l cunoşti? A plecat cu el. Mi se pare că ţi-am spus. Cu maşina lui.

Nu avu curajul să întrebe mai mult. Ce însemna „a plecat cu el”?

Formula era oribilă. I se părea tot una cu „trăieşte cu el”, „se culcă cu el”.

Nu avu curajul să întrebe şi de altfel nu mai era nimic de întrebat. Totul era în sfârşit clar. Înţelegea acum şi plecarea ei din Bucureşti, fără niciun cuvânt de rămas bun, ba înţelegea şi simplul fapt al participării ei la expoziţia de la Liège, unde desigur n-ar fi fost chemată şi nu i s-ar fi încredinţat o lucrare de aşa de mare răspundere — era prea tânără şi prea lipsită de experienţă — dacă n-ar fi fost „protejata” lui Dănulescu, arhitectul care se ocupase şi condusese decoraţia interioară a pavilionului.

Acum, privind din nou, dar cu alţi ochi, panoul semnat de Ann, îşi dădea seama de unde venea marea diferenţă faţă de stilul ei obişnuit.

Într-adevăr, nu agitata Ann pe care o cunoştea el pictase acest panou. Dacă desenul era ferm şi colorile calme, era pentru că un bărbat intervenise acolo şi luase în mâna lui puternică mâna ei grăbită, conducând-o atent pe toată întinderea peisajului, cum ar fi condus pe o hârtie de caiet o mână de copil care ţine strâns între degete creionul, dar nu ştie să scrie.

Şi ca şi cum ar fi lipsit un ultim indiciu pentru evidenţa lucrurilor, Paul găsi în aceeaşi sală de lectură, într-o revistă belgiană de artă, apărută în număr festiv, cu prilejul expoziţiei, un articol al lui Dănulescu despre „Pictura murală în mănăstirile româneşti”, cu câteva planşe şi reproduceri, în care cele mai insistent prezentate erau frescele de la Snagov şi cu deosebire acea „coborâre de pe cruce”, pe care, cu ani în urmă, i-o arătase Ann în mica mănăstire de pe malul lacului. Într-o fotografie mărită, de detaliu, era reprodus bătrânul din planul al doilea, care își mângâia barba cu acel gest îngrijorat, pe care Ann îl numise un gest „laic" și pe care acum Dănulescu îl remarca și el în articolul său.

Era imposibil să fie o coincidență și era cu atât mai puțin posibil ca Ann să-i fi revelat ea arhitectului, specialist reputat în pictură murală, acest detaliu. Mult mai de crezut era că el i-l arătase cel dintâi, dar în acest caz Ann și Dănulescu se cunoșteau de foarte multă vreme și legătura lor era probabil veche, mai veche decât ceea ce până atunci crezuse că fusese dragostea lui cu Ann.

Se simțea trădat, mințit până departe, în cele mai vechi amintiri. În aceeași zi plecă din Liège înapoi spre țară.

*

Venise toamna, ultimii întârziați se întorceau din călătorie, Bucureștii căpătau un aer înfrigurat de început de stagiune, teatrele, concertele, expozițiile de pictură se deschideau pe rând — Ann însă nu se arăta pe nicăieri. Desigur se afla în București, mai ales acum, după ce expoziția de la Liège se închisese, dar Paul n-o întâlnise niciodată. E adevărat că el ieșea rar, și serile mai ales — obosit de tribunal — le petrecea în casă, citind, ascultând muzică, fără niciun entuziasm nici pentru lectură, nici pentru muzică, dar bucuros că avea astfel un pretext să nu iasă din casă și să nu vadă pe nimeni. Avea uneori nostalgia unei vieți de profesor, la un liceu de provincie, undeva, într-un târg depărtat, fără drum de fier, fără ziare, jucând cel mult șah cu profesorul de fizico-chimice, un fel de celibatar înrăit de singurătate.

Trecuse într-o seară din întâmplare prin fața casei lui Ann și, mai mult din obișnuință decât din curiozitate, ridicase privirea spre ferestrele ei: erau luminate. „E acasă", gândise Paul, dar liniștit, fără emoție și fără dorința de a o vedea, cum ar fi spus „plouă" sau „e târziu".

Treceau zile întregi fără niciun gând pentru ea, fără nicio amintire, totul i se părea depărtat, stins, căzut pentru totdeauna în uitare. La birou, telefonista îi spunea uneori: „A întrebat cineva de dumneata, o voce de doamnă; n-a vrut să spună cine e", și el nici măcar nu se ostenea să facă presupuneri. „Poate Ann? Da, poate Ann. Ei și?"

Totuși, i se întâmpla să se trezească noaptea din somn cu numele ei pe buze — și simțea atunci, ca o durere ascuțită, nevoia să o vadă, nu pentru a-i vorbi, căci nu mai avea nimic să-i spună și simțea că orice reîntoarcere spre trecut e imposibilă, dar pentru a o privi, fie chiar fără știrea ei, ca de la o fereastră, ca pe o trecătoare.

Primise odată la birou vizita unui director de casă de filme și, în timp ce discutau un apel fiscal ce trebuia introdus, Paul îl întrerupse deodată, străfulgerat de un gând:

— Ce faceți dumneavoastră cu jurnalele sonore vechi?

Omul, fără să înțeleagă ce legătură avea această întrebare cu procesul lui, răspunsese nedumerit.

— Pe unele le trimetem înapoi la centrală. Cele mai multe rămân la noi în depozit. După un an, doi, le distrugem.

— Ai putea dumneata să-mi găsești un jurnal Eclair de astă-vară, din iulie? Cel cu expoziția de la

Liège? Şi, dacă-l găseşti, ai putea să-l proiectezi pentru mine, undeva, într-o sală?

— Asta e foarte uşor. Avem sala noastră de proiecţie. Numai să găsim filmul în depozit. Dacă e din iulie, s-ar putea să fie pe undeva prin provincie. Sunt unele târguri în care trimetem, pe nimica toată, se înţelege, jurnale vechi de câteva luni, ba chiar de un an...

Paul rămase pe gânduri: dacă filmul era în Bucureşti, o putea revedea în chiar acea zi pe Ann, dar dacă era trimis în provincie, planul lui cădea. Fusese aşa de aproape de a-l realiza, încât acum, când nu mai era sigur de el, avea senzaţia că pierde o întâlnire de mult fixată cu Ann.

— Uite ce te rog, îi spuse clientului său. Telefonează imediat la depozit să se caute filmul. Dacă se găseşte, aş vrea să-l văd chiar astăzi. Dar dacă e în provincie, să se cerceteze în ce oraş anume şi la ce cinematograf. Iartă-mă, e un lucru pe care nu ţi-l pot explica, dar trebuie neapărat să văd filmul ăsta, oriunde ar fi.

Era într-adevăr hotărît să plece în provincie, oriunde, şi într-o clipă îşi şi făcuse în gând pregătirile de plecare (un proces de amânat a doua zi, două scrisori de dictat în grabă dactilografei...), dar i se telefonase peste un sfert de oră că jurnalul care-l interesa fusese găsit în depozit şi că poate să-l vadă după-masă la ora 4.

Sala de proiecţie era în piaţa Sfântul Gheorghe, într-o cameră mică de la etajul al cincilea, cu ferestrele astupate şi cu tavanul scund, o adevărată cutie cubică, în care aparatul de proiecţie făcea un zgomot exagerat de uzină sau de avion. Paul trebuise să vadă mai întâi sfârşitul unui film care era proiectat pentru câţiva proprietari de cinematografe din provincie, veniţi la Bucureşti ca să angajeze filme pentru „stagiunea de iarnă” 1934-1935. Era o comedie de aventuri, *Bolero*, cu Carole Lombard şi George Raft, din care nu înţelese nimic. Când se făcu lumină, cei câţiva spectatori îl priviră bănuitori, ca pe un nou concurent, şi suspiciunea lor deveni şi mai îngrijorată când, fiind chemaţi în biroul directorului, ca să discute condiţiunile contractului, îl lăsară pe el acolo, poate — se temeau ei — ca să vadă un film special, o „bombă a stagiunii”, care nu era arătat decât, în mare taină, cumpărătorilor cu protecţie.

Paul rămase singur numai cu operatorul, luminile se stinseră din nou şi, după câteva tremurături, imaginea se fixă în sfârşit pe ecran şi vechiul jurnal de actualităţi, văzut în iulie la Liège, reapăru pe pânză, parcă mai puţin fastuos ca atunci, căci pelicula era uzată, imaginea neclară şi mai ales ecranul mult mai mic, aproape jumătate cât un ecran normal de spectacol. Scenele jurnalului se succedau uitate: Sir John Simon, ministrul de externe al Marei Britanii, întâmpină în gara Londra pe domnul Louis Barthou, ministrul de externe al Franţei... Greva din San-Francisco ia proporţii. Majoritatea uzinelor şi fabricilor sunt închise. Numărul total al greviştilor este de 150.000... Funerariile ambasadorului Dogvalevski la Paris. Rămăşiţele pământeşti ale diplomatului sovietic sunt incinerate la crematoriul Père Lachaise... Cancelarul Dolfuss formează un nou guvern, larg remaniat... Inaugurarea expoziţiei de la Liège... O vedere generală a pavilioanelor, poarta principală de intrare, sosirea cortegiului regal, trecerea pe aleea principală, pe urmă, deodată, Ann,

Ann rezemată de panoul ei, Ann primind zâmbetul reginei Astrid, rochiile lor albe, una lângă alta.

Singur în sala de proiecție, foarte aproape de acel ecran, nu mai mare decât o fereastră, Paul o privea pe Ann în ochi, fără emoție însă. Dacă i-ar fi putut vorbi, dacă l-ar fi putut auzi, i-ar fi spus liniștit: „Te voi uita, Ann, te voi uita, vreau să te uit”.

*

În noiembrie, în sala Dalles, se deschidea expoziția de pictură a lui Ann. Afișe albe, sobru tipărite, dar răspândite peste tot, anunțau cu mult înainte vernisajul. Pe toate zidurile, pe toate placardele de publicitate era numele lui Ann: *10 noiembrie—10 decembrie. Expoziție de pictură. Ulei, acuarelă, guașe.*

Paul trecea pe lângă acele afișe silindu-se să nu le vadă. I se părea că fiecare din ele îl cheamă. Altădată avea o copilăroasă mândrie să vadă numele acela iubit în jurnale, în vitrine, pe ziduri. Acum i se părea o indiscreție, un abuz — și, într-adevăr, niciodată poate nu se făcuse pentru o expoziție de pictură atâta reclamă.

Cu câteva zile înainte, primise acasă prin poștă o invitație pentru vernisaj. Textul tipărit anunța vernisajul pentru ora 11, dar Ann adăugase cu mâna ei: „dar nu e interzis să se vină mai devreme”. Erau, după atâtea luni de tăcere, primele cuvinte pe care le primea din partea ei.

Era hotărât să nu se ducă la expoziție și în nici un caz la vernisaj. Un moment se gândise chiar să plece din București, dar se răzgândi: nu voia să-și dea lui însuși impresia că fuge.

În dimineața vernisajului rămase în casă să studieze un dosar, pe care într-adins îl luase cu el de la birou. Era o zi de noiembrie, udă, plumburie, care trăgea la lene. Minutele treceau încet, desfăcute. Deschise fereastra și lăsase să intre în odaie aerul acelei reci dimineți, ploaia, mirosul de frunze căzute...

Telefonul sună și Paul îl lăsă să sune câtăva vreme. Îi era lene să răspundă: nu aștepta pe nimeni. Ridică târziu receptorul și rămase înmărmurit: era vocea lui Ann.

— Nu vii? Nu vrei să vii? Te rog, vino. Nu pot pleca de aici, e atâta lume, dar te aștept, Paul, te aștept, înțelegi? Tu îmi aduci noroc dacă vii...

Paul ridică descurajat din umeri. Ann făcea apel la vechile lor superstiții, la tot ce era mai dezarmat în el, mai puțin pregătit să reziste: „Tu îmi aduci noroc dacă vii...”

La Dalles se oprise în pragul primei săli, căutând-o din ochi pe Ann. El venea din ploaie, cu *trenchcoat*-ul pe el, cu pălăria în mână și se jena să intre: o rumoare de voci, de râsete, de exclamații, un foșnet de rochii și blănuri îl ținea acolo în prag, puțin amețit, puțin încurcat, întrebându-se dacă nu mai e timp să se întoarcă.

Ann îl zărise însă din fundul sălii și îi făcuse semn cu mâna s-o aștepte. Venea spre el făcându-și loc cu greu între grupurile care îi barau drumul, fără să ceară scuze celor de care în trecere se lovea și uitându-se mereu înainte, spre Paul, cu o sclipire intensă în ochi, ca și cum ar fi vrut să-l strige.

— De ce-ți sunt mâinile ude? Ai venit prin ploaie? Ai venit pe jos? De asta ai întârziat, nu? Credeam că n-ai să vii. Mereu mă uitam spre ușă.

Mi-a fost aşa de frică, Paul, că n-ai să vii. S-ar fi putut, spune, s-ar fi putut să nu vii?

El o privea fără să răspundă: o privire grea, care nu punea întrebări. „E aici, e lângă mine”, îşi repeta în gând, mirat că nimic în el nu tresare.

Ar fi vrut parcă să transmită vestea întoarcerii până departe, spre toate oribilele lui amintiri de până atunci şi pe care, deşi Ann era acolo, lângă el, le simţea încă vii, ca acele avant-posturi pierdute, care multă vreme, după ce bătălia a luat sfârşit, continuă să rămână treze, la pândă, pentru că vestea n-a ajuns încă până la ele.

Ann îl luă de braţ şi îl trase după ea, în vestibul.

— Să plecăm de aici, Paul. E prea multă lume. Să mergem afară, în ploaie, vrei?

— Ştii bine că nu se poate, Ann. Tu trebuie să rămâi aici. E vernisajul tău.

— O! vernisajul meu! spuse ea cu un gest de nepăsare. Ce vrei să fac eu aici? Eu vreau să fiu cu tine, numai cu tine, înţelegi?

Fugi prin ploaie, cu capul gol, până la marginea trotoarului, unde se opri în faţa unui mic automobil albastru, cu caroseria joasă, pe care-l deschise cu un gest familiar şi iritat, căci cheia intra greu în broască, din cauza ploii probabil. De la volan îl strigă pe Paul, care rămăsese pe treptele de piatră de la intrare, urmărind-o nedumerit cu privirea.

— Nu vii?

Dinăuntru, prin ferestrele mari ale sălii Dalles, câţiva privitori urmăreau scena intrigaţi. „Totul durează prea mult”, îşi spuse Paul, gândindu-se la câte se vor spune în urma lor. Într-o clipă fu lângă Ann, trăgând cu putere portiera după el.

— Ce e cu maşina asta?

— E a mea. O rablă.

— De unde o ai?

Ann întoarse capul spre el, fără să piardă însă controlul volanului. Alergau în sus, spre Piaţa Romană, pe bulevardul aproape pustiu în acea duminică urâtă de noiembrie.

— Asta e singura ta întrebare? E prima pe care mi-o pui, Paul.

— Şi ultima. Nu am nimic să te întreb.

Ann frână scurt. Maşina se opri greu, patinând pe pavajul ud şi se lovi cu aripa dreaptă de marginea trotoarului. Ann îşi luase descurajată mâinile de pe volan. Privea drept înainte, prin parbrizul pe care picăturile de ploaie alunecau în mici fluvii grăbite. Câteva clipe nu se auzi între ei decât zgomotul ritmat al ştergătorului de ploaie, pe geam. Pe urmă, Ann îşi ridică ochii spre Paul, cu acea întoarcere decisă de privire pe care o avea în momentele ei grave.

— Poate că am făcut rău că te-am chemat, Paul. Poate că, într-adevăr, totul s-a sfârşit. Dar pentru că ai venit, pentru că eşti aici, te rog să rămâi şi să taci. Vreau să te ştiu lângă mine. Mâine, dacă vrei, peste un ceas, dacă vrei, ne vom despărţi. Dar acum, taci...

Pornise mai departe. Bătea prin geamul deschis de lângă volan un vânt rece, umed, care-i arunca lui Ann în faţă rare picături de ploaie; ea le lăsa să se prelingă pe obraji, pe frunte, fără să le şteargă, poate fără să le simtă. Mâinile erau amândouă încordate pe volan, cu o tensiune exagerată, de mare cursă. Acele indicatoarelor oscilau nervos, neliniştit. Indicatorul de viteză se zbătea pe cadran între 80 şi 90 de kilometri. În dreapta şi în stânga, teii desfrunziţi de pe şosea goneau fumurii, ceţoşi. Departe, dincolo de Băneasa, era un miros de câmp răvăşit, de ierburi ude, de pământ răscolit până în rădăcini. Ploaia se lărgea acolo, mai puţin grăbită ca în oraş, mai calmă, răbdătoare. Zgomotul motorului nu acoperea cu totul foşnetul ei mărunt, ca o voce apropiată de pădure.

Lăsaseră de mult în urmă aeroportul adormit, cu hangarele oblonite, staţiunea de radiodifuziune, pădurea de la Otopeni, drumul spre Snagov. Şoseaua se desfăşura lucioasă înaintea lor, în plin câmp. Aburi albicioşi pluteau jos pe pământul negru, ca nişte nori căzuţi, încercând inutil să se ridice... În zare, *gris*-ul acelei zile de noiembrie cobora spre un albastru fumuriu, fără transparenţă.

Paul întoarse capul spre Ann. Uitase că e lângă el. Toată acea cursă prin ploaie avea un gust de trezire turbure din somn.

Ann îşi muşca buza de jos, cu un gest de încordare, pe care Paul nu-l recunoştea. „E un gest recent — gândi el—un gest de volan". Nicio tresărire pe obrazul ei: ochii doar, puţin dilataţi de atenţie, fruntea înclinată înainte, ceva intens şi totuşi absent în figura ei palidă.

Abia atunci observă că era fără mantou pe ea, cu capul gol, cu gâtul deschis, aşa cum plecase din sala de expoziţie, într-un *tailleur* maro („De când se îmbracă în maro?"), cu o vagă eşarfă, care-i flutura pe umeri, udă de ploaie.

— Ar fi timpul să ne întoarcem, Ann.

Ea încetini mersul, mai înaintă nedecisă câtva timp şi pe urmă opri. Îşi culcă fruntea pe volan şi rămase aşa, cu braţele căzute, cu părul răsfirat în vântul rece, care continua să bată domolit, acum, când se opriseră pe loc.

Paul o ridică cu greu, îi luă capul în mâini şi-l întoarse spre el: Ann avea ochii închişi pe jumătate, cu o privire stinsă, buzele vinete, mâinile reci.

— Ce e cu tine? Ţi-e frig? Ţi-e rău?

— Nu, spuse ea şoptit. Aş vrea să plâng.

— Ei bine, plângi, o încurajă el şi o trase mai aproape, culcând-o pe pieptul lui şi acoperind-o cu braţul drept, cum i-ar fi pus pe umeri un şal. Plângi dacă vrei, hai, plângi.

În mica maşină albastră, oprită singură pe şosea, în plin câmp, Ann plângea zguduit, copilăreşte, cu sughiţuri.

*

De fapt nu se schimbase nimic şi revenirea lui Ann nu era o revenire. Un capriciu, o mică nebunie, poate şi mai puţin decât atât... „Fugită în dimineaţa vernisajului, ca o mireasă în noaptea nunţii", se glumea printre pictori. Adevărul e că lăsase în urma ei o sală plină cu invitaţi şi că brusca ei plecare provocase acolo nesfârşite comentarii intrigate. Într-o cronică mondenă de a doua zi, se spunea că lipsa lui Ann de la propriul ei vernisaj era o „încântătoare fantezie, pe care un artist sigur de simpatiile publicului poate, în definitiv, să şi-o permită". „Cu atât mai mult — adăuga maliţios cronicarul — cu cât majoritatea lucrărilor expuse au fost reţinute din primul moment".

Tot ce făcea Ann acum — observă Paul — era menit să devină subiect de publicitate. „Şi nici măcar nu-i displace", clătina el din cap. Avea groaznica bănuială că acea plecare din plin vernisaj, ea o pregătise din timp, ca să intrige lumea, ca să deştepte curiozitatea, ca să aducă o „notă originală” în programul prea banal al unei deschideri de expoziție.

Regăsită o clipă, o pierdea din nou în atâtea secrete și mistere, peste care ea trecea grăbită, cu un gest neglijent: „Lasă, o să-ți explic”.

Cât era de departe de el, cât de străină devenise în cele câteva luni de despărțire, tablourile ei din noua expoziție îi arătau prea bine. Chiar dacă n-ar fi fost cele patru sau cinci portrete și schițe de portret ale lui Dănulescu, expuse ostentativ, ca și cum ar fi vrut să prevină sau, dimpotrivă, să înfrunte tot ce se vorbea despre legătura lor (și pe Paul îl irita mai ales titlul acelor portrete în catalogul expoziției: „Portretul arhitectului D.”, inițială care, în loc să i se pară un semn de discreție, i se părea unul din intimitate), chiar dacă n-ar fi fost aceste portrete, totul în pictura lui Ann îi era acum necunoscut, totul respira amintiri, întâmplări, emoții trăite fără el, departe de el.

Cele mai multe peisaje erau de la Sainte-Maxime, sat belgian de pescari, unde paleta lui Ann se încărcase cu ceva plumburiu, vânăt, de mare înnourată. Câtă vreme fusese la Sainte-Maxime, cu cine, ce făcuse acolo — erau lucruri pe care amâna mereu să le spună: „Lasă, am să-ți povestesc într-o zi”. Zi cu atât mai greu de fixat, cu cât o vedea rar, totdeauna grăbită, totdeauna în trecere, mai ales acum, de când avea acel automobil albastru — cumpărat? căpătat? nici ea părea că nu știe prea bine — cu care făcea nenumărate curse, toate urgente și toate fără explicații.

Era pentru Paul o nouă suferință să întâlnească, alergând pe străzi, acel mic automobil, pe care îl recunoștea de departe după coloare — un

albastru deschis, marin — și care se făcea nevăzut după un colț, la o încrucișare de drumuri, spre ce necunoscute ținte? spre ce tainice întâlniri?

Se întâmpla să-l găsească cu portierele închise și cu farurile stinse, în cartiere lăturalnice, la câte un colț de stradă necunoscută, oprit cine știe de cât timp acolo. Se apropia de el și se uita pe fereastra portierei: Ann își lăsase înăuntru mănușile sau o carte, sau un pachet. Rezemat cu fruntea de geam, privea lung acele fleacuri uitate. Uneori, rămânea acolo lângă botul mașinii: „Poate că vine”. Nu venea niciodată. Ceasuri întregi s-o fi așteptat și tot nu venea.

Se uita cu de-amănuntul la casele din jur. Poate că e undeva pe aici, la o vizită sau la un *rendez-vous*, poate că e la una din aceste ferestre luminate și-l privește de după perdea, nevoind să coboare tocmai pentru că l-a văzut pe el în stradă, așteptând.

Într-o seară — era în parcul Filipescu, pe o mică stradă în semicerc, desprinsă din strada Sofia, ca un fel de curte interioară — Paul găsise automobilul albastru în fața unei case cu obloanele trase, dar prin care străbăteau dungi striate de lumină. Trecuse din întâmplare pe acolo, venind de la sanatoriul Saint-Vincent, unde avea un prieten bolnav, dar automobilul lui Ann îl oprise din drum. Mai bine de două ore rămăsese fixat acolo, rezemat de botul mașinii. Avea impresia că, dincolo de ferestrele acelei case, sunt umbre care se mișcă. I se părea că aude pași, șoapte, râsete chiar — și că pe urmă se depărtau. Era ca și cum din când în când, cam la un sfert de oră, cineva venea la fereastră să vadă dacă el mai e acolo, dacă n-a plecat încă. Într-un târziu, îi trecu prin minte un lucru absurd: să sune şi să întrebe de Ann.

Uşa se deschise cu întârziere, după o lungă aşteptare şi după ce el sunase de câteva ori: în prag era un domn cărunt, în halat de casă, care îl întrebă pe cine caută şi îl obligă să repete de două ori numele lui Ann, ca şi cum nu l-ar fi auzit bine.

— Nu, domnule, e o eroare: nu locuieşte aici.

Şi închise uşa, lăsându-l pe Paul pe treapta de piatră, dezorientat, bâiguind scuze pe care nu le auzea nimeni.

În astfel de seri îşi jura să nu o mai vadă niciodată.

„Trebuie să te uit, Ann, trebuie neapărat să te uit”.

VI

Era o sală mică, îngustă, cu tavanul negru de fum, cu bănci de lemn, cu o uşă ce se deschidea şi se închidea mereu. În prag apăreau aceleaşi figuri agitate, aruncau o privire grăbită înăuntru şi dispăreau. Dacă n-ar fi fost magistraţii şi grefierul, în robe negre, Nora n-ar fi crezut că se află cu adevărat într-o sală de tribunal.

Pe bănci era lume de tot felul, feţe îngrijorate, priviri somnoroase, un amestec de buimăceală şi indiferenţă. Era o rumoare continuă de şoapte, chemări surde, hârtii răsfoite. Când şi când, se auzea un clopot pe care prezidentul îl agita fără convingere, din obişnuinţă probabil. Se făcea un moment tăcere, şi atunci nu se mai auzea decât glasul avocatului care vorbea.

Nora găsise un loc, în fundul sălii, lângă fereastră. Afară ningea liniştit. Se vedea Piaţa Senatului, albă ca într-o carte poştală de iarnă.

Paul era în faţă de tot, în prima bancă, aplecat probabil peste un dosar. Pentru a-l zări, Nora trebuia să se ridice în picioare şi atunci nu-l vedea decât din spate, cu umerii înclinaţi spre pupitrul din faţă.

„Numai de n-ar întoarce capul”, își spunea, speriată la gândul că ar putea s-o vadă — și se făcea mică lângă fereastră, ascunzându-se cât putea mai bine.

Paul se ridicase de la locul lui. Nora avu impresia că o zărise și că vine spre ea. Încremenise ca o elevă care simte că profesorul a văzut-o de pe catedră copiind și acum aștepta să izbucnească scandalul inevitabil.

Nu. S-a speriat prostește, fără motiv. Paul n-a văzut-o și, de altfel, nici nu se uită încoace. S-a dus doar spre masa grefierului, a luat de acolo un dosar și acum, cu dosarul în mână, vorbește.

Nora nu aude decât frânturi de frază, din care nu înțelege nimic. Repetă după el, în gând, cuvintele și e mirată că Paul le poate spune cu atâta convingere. De nerecunoscut vocea lui de aseară: este o voce fermă, sigură, cu ceva indiferent poate în adâncul ei, dar nu e indiferența leneșă, tărăgănată, pe care i-o cunoaște Nora.

„...simpla depunere a motivelor de apel la dosar nu numai că e insuficientă, dar e neavenită... Tribunalul va trebui să considere acest apel nemotivat... Un singur mod de a motiva valabil... indicat de articolul 98 din legea judecătoriilor de ocoale... Implicit și fără ca jurnalul anterior să specifice... Procedural vorbind ele nu există... Se opune în termeni absoluți articolul 69 din procedura civilă litera d, aliniatul 2.”

Nora ascultă cu încordare. Ar vrea să înțeleagă despre ce e vorba. Ar vrea mai ales să-l poată privi pe Paul din față, în timp ce vorbește. S-ar zice că lucrurile pe care le spune îl pasionează. Se întâmplă să întoarcă uneori capul spre un avocat de pe banca adversă, care îl întrerupe, și atunci Nora poate citi în ochii lui indiferenți o sclipire de convingere, poate chiar de luptă.

Se uită la ceas: patru și douăzeci. „Ieri, la ora asta, nu-l întâlnisem încă”. Tot ce s-a întâmplat de atunci i se pare acum depărtat și neînțeles. Bărbatul acesta, care vorbește cu o voce necunoscută și pe care, dacă închide ochii, nici nu și-l poate bine aminti, bărbatul acesta este „amantul” ei. Sunt încă vorbe pe care, la vârsta ei, Nora nu le poate gândi fără anumită spaimă. În orașul lor de provincie, demult, „amant” era un cuvânt care se spunea în șoapte.

Președintele spune câteva cuvinte care nu se aud până în fundul sălii și scrie ceva într-o condică. Grefierul strigă un alt dosar, iar Paul își strânge cărțile și hârtiile, pe care le așează, fără grabă, în servietă.

Nora îl va lăsa să iasă din sală, va mai rămânea câtva timp aici, ca să fie sigură că nu-l va întâlni, și pe urmă va pleca și ea. „Un bărbat cu care te-ai culcat într-o noapte din întâmplare și pe care, pe urmă, nu-l mai vezi niciodată”. Își spune în gând lucruri oribile, care o înspăimântă și pe care totuși încearcă să le gândească cu indiferență.

— Mai rămâi aici?

Poartă o cravată roșie, cu un desen negru și cu nodul tot prost făcut. E primul lucru pe care îl vede Nora. „De ce n-o fi știind omul ăsta să-și facă cravata?”

Paul o ia de braț și o duce spre ușă. Ea îl urmează fără să-l privească. „Ce bine era acolo, lângă fereastră! Cum de m-a zărit? De ce a venit spre mine?" Îi e frică de el, ar vrea să fie singură, ar vrea din toată inima să fie singură.

„...o acțiune cambială rău introdusă nu poate să înlocuiască, onorat tribunal..." aude Nora din prag câteva cuvinte pe care cineva le spune la bară, agitând un dosar, dar sfârșitul frazei se pierde, căci între timp au ieșit afară, pe un culoar îngust, cu și mai multă lume decât era înăuntru.

„O acțiune cambială rău introdusă... o acțiune cambială rău introdusă..." repetă ea mecanic, încercând să alunge gândurile, să amâne explicația care se apropie.

*

„Cât de mult știe omul ăsta să tacă", își spune Nora pe stradă, mergând alături de Paul. Nimic pe figura lui ștearsă nu arată nici curiozitate, nici bucurie, nici necaz. Îi fusese teamă că venirea ei îl va supăra. „Nici măcar atât, nu, nici măcar atât. E ca și cum n-aș fi."

Se înserează, ninsoarea a încetat, dar e foarte frig.

— Nu trebuie să crezi că am venit să te caut, începe tot ea să vorbească. Trec pe aici, prin fața tribunalului, în fiecare după-masă. Am câteva ore de franceză, la un institut particular din apropiere. Poate că nu ți-am spus că sunt profesoară. N-am avut când...

Se opri din vorbă, surprinsă de propriul ei cuvânt. N-a avut când să-i spună cele mai simple lucruri despre ea, — poate că, dacă nu i-ar fi fost numele gravat pe placa de alamă de acasă, nici cum o cheamă nu i-ar fi spus —, dar a avut când să devină, în câteva ore, amanta lui. „Ce stupidă ești, Nora!" Ar vrea să tacă, dar acum, după ce a început să vorbească și s-a întrerupt deodată, fără motiv, tăcerea e mai grea decât înainte.

— Te rog să mă ierți că m-am uitat azi prin hârtiile dumitale de pe birou. Ți-am răsfoit agenda și de acolo am văzut că azi după-masă trebuia să fii în tribunal. La început nici n-am înțeles ce scria acolo. Ai un scris încurcat, dar eu sunt obișnuită cu toate caligrafiile... Ți-am spus că sunt profesoară... Mi-am închipuit în cele din urmă că T. c. II trebuie să fie Tribunalul de Comerț, secția a doua. Nu credeam că am să viu. Nici n-aș fi putut. Marți după-masă, de la trei la cinci, de obicei sunt în clasă. Azi am luat însă vacanță... Mă întorceam spre casă și nu știu cum, trecând prin fața tribunalului, mi-am spus că aș putea să intru... Nu știi cât am rătăcit prin tot felul de săli și culoare... Credeam că n-ai să mă vezi... Aș fi vrut să nu mă vezi...

S-au oprit de câtăva vreme în fața unei vitrine de florărie, în Piața Senatului. Nora vorbește și își dă foarte bine seama că el nu ascultă. Ce o fi privind oare cu atâta atenție? În vitrină sunt câteva crengi de liliac alb, ce par ninse de zăpada abia căzută. Foarte tinere și foarte obosite, crengile sunt subțiri, verzi, înclinate sub greutatea buchetelor albe. Privirea lui Paul e oprită acolo, la fel de absentă ca și până acum, dar cu un început de zâmbet cețos, care vine greu, de departe.

„Dacă aș pleca acum, cred că nici n-ar băga de seamă că nu mai sunt lângă el", se gândește Nora. E poate și cel mai cuminte lucru pe care-l poate face. Nu e supărată, nu e jignită, dar își dă seama că omul ăsta e un strein și că nimic nu-l poate smulge din tăcerea lui. „Orice aș spune, orice aș face, privirea asta n-am să i-o schimb".

Se desprinse încet, cu băgare de seamă, ca şi cum ar fi vrut să nu-l trezească din somn, şi trecu linia de tramvai spre podul Senatului.

— Nora!

O striga pentru întâia dată pe nume. Era lângă ea, o ţinea strâns de braţ şi o privea drept în ochi, cu o privire care în sfârşit o vedea.

— Nora, te rog iartă-mă. Sunt nebun, sunt prost-crescut.

— Nu, Paul. Nici nebun, nici prost-crescut. Poate nefericit.

El ridică din umeri. („Dacă mi-ar da timp, gândi Nora, l-aş dezvăţa de gestul acesta.")

— Să nu zicem nefericit. E o vorbă care nu-mi place. Şi cred că nici nu sunt. Mai degrabă obosit... da... foarte obosit...

O ţinea mereu de braţ, cu mâna lui grea, cu degetele strânse, gest prea apăsat, dar în care era — în sfârşit! — puţină intimitate. Mergeau pe chei în sus, de-a lungul unei Dâmboviţe de decembrie, pe care amurgul, frigul, iarna o făceau mai puţin murdară. Se aprindeau primele felinare de seară şi umbrele lor pe apă erau albastre la acel ceas încă nedecis.

— Ai putea să mă deteşti, Nora. Oameni ca mine n-au dreptul să se amestece în accidente de stradă. Nu eu trebuia să te ridic aseară din zăpadă.

— Oameni ca dumneata... De ce spui lucruri care sperie. Eu mă sperii greu, să ştii. Ce fel de om eşti dumneata?

— Un om despre care azi-noapte ai putut crede că se va sinucide. Nu e destul?

Trecuseră de podul Schitu Măgureanu: trecătorii erau mai rari, cheiurile pustii.

Acuma de ce tace? Are tăceri care s-ar spune că nu se vor termina niciodată. În ce depărtări e plecat? Cum să-l chemi înapoi? Numai mâna lui e aici, grea, pe braţul drept.

Şi, când îl crezi cu totul pierdut, iată, vocea lui revine, fără nicio ridicare de ton, egală, ştearsă, la fel de închisă ca şi tăcerea din care se desprinde.

— Eu n-am nimic de spus nimănui şi n-am nimic de aflat de la nimeni. Înţelegi, Nora? Înţelegi de ce am vrut să fug aseară? Azi-dimineaţă încă nu mi se părea prea târziu pentru a fugi. Şi acum, uite, acum, încă mai e timp. De ce m-ai căutat? Ar trebui să uiţi că ne-am întâlnit. Ar trebui să ştergi din amintirea dumitale ziua de ieri.

— Şi noaptea? întrebă Nora, mai mult pentru ea.

— Da, şi noaptea. Suntem destul de serioşi amândoi pentru ca să nu luăm în tragic o astfel de întâmplare. Nu vreau să te jignesc, crede-mă, dar aş prefera să te jignesc decât să te înşel. Dumitale îţi trebuie puţină prietenie, puţină intimitate. Faci rău dacă mi le ceri mie. Eu n-am nimic să dau nimănui.

Privea mereu înainte, fără să întoarcă o clipă capul spre ea, avea mereu aceeaşi vagă amărăciune pe buze.

„Cu privirea asta care nu se uită nicăieri, cu glasul ăsta surd, care nici nu coboară, nici nu urcă, se pot probabil spune, fără să bagi de seamă, cele mai groaznice lucruri din lume", se gândeşte Nora.

— Zici că te-ai uitat în agenda mea de birou. Ai observat, desigur, că toate foile, câte au mai rămas până la sfârşitul anului, sunt albe. Asta se cheamă o vacanţă... Câte foi albe, atâtea zile pustii. Ce vrei să fac cu ele?

— Încearcă să le dai.

— Nu înțeleg.

— Spuneai adineauri că nu ai nimic de dat. Totuși, îți rămân câteva zile libere... dumneata le zici pustii... Dă-le cuiva... Poate se va găsi un om care să le primească și să facă ceva din ele...

El se opri din mers și, sub bătaia felinarului sub care se aflau, o privi pe Nora, probabil ca să-i citească în ochi tot ce i se părea neclar în vorbele ei.

— Dacă e o invitație, e mai bine să-ți spun că nu o pot primi.

— Nu e o invitație. E un sfat. Pleacă. Vei fi mai puțin singur. Vei uita, poate...

— Ce?

— Nu știu. Lucrurile pe care trebuie să le uiți.

El ridică iar din umeri, cu același gest de negație, de îndoială, de inutilitate.

— Să plec... M-am gândit si eu la asta. Ieri, am și intrat într-un birou de voiaj să cer informații... Luasem de dimineață pașaportul cu mine, pentru vize. De asta l-am și avut aseară în buzunar.

Nora revăzu pașaportul albastru, fotografia, semnalmentele, pagina de vize, *Hergenrath, 23 Juillet.* Încă o dată i se păru că în numele acela de frontieră, în ziua aceea pierdută — 23 iulie 1934 — era poate întreaga lui taină.

— Pe urmă, am renunțat. La ce bun? Mi-e prea lene, e prea complicat și simt mai ales că e inutil. Cred că nici n-am bani destui.

Erau pe podul Elefterie. Se rezemaseră de parapetul podului și priveau înainte spre cele două mari artere ce se deschideau în unghi în fața lor; la stânga, bulevardul Elisabeta, luminat, cu depărtate firme albastre de reclamă, cu ochiul roșu al tramvaielor 14, ce coborau spre Cotroceni și, la dreapta, Splaiul Independenței, înzăpezit, tăcut, nebucureștean parcă. Pe parapetul de piatră zăpada era crescută rotund, spumoasă, fragilă. Nora își scoase mănușile și luă în amândouă mâinile zăpadă, ținând-o în palmele deschise, cu băgare de seamă, ca pe o pulbere fină.

— Ai fost vreodată, iarna, în munți?

Întrebarea Norei părea că-l readuce din cine știe ce gânduri pierdute, căci răspunse târziu, după o tăcere prea lungă.

— Nu, iarna niciodată. Vara am urcat de câteva ori, la Peșteră și pe Omul, dar iarna niciodată.

— Păcat! E așa de frumos! Vezi, acolo ar trebui să pleci. În munți.

Nici nu se osteni să-i răspundă. Cu o ridicare de umeri, totul devenea inutil. Nora insistă.

— Ai făcut vreodată ski?

— Nu.

— Ar trebui să încerci.

Și pe urmă, deodată, luându-l de mână și silindu-l să se întoarcă spre ea, îi spuse privindu-l în ochi.

— Vino cu mine, în munți, să facem ski.

Îl privea prea fix pentru ca el să-i poată și de astă dată răspunde cu o tăcere.

— E o copilărie, Nora.

— De asta ți-o și propun: pentru că e o copilărie. Ascultă-mă, Paul: dă-mi mie vacanța dumitale. Adineauri, crede-mă, nu ți-am cerut-o, dar acuma ți-o cer: dă-mi-o mie.

El nu răspunse nimic. „Cel puțin n-a zis nu", se consolă Nora în gând. Pe pod, vântul de seară bătea redeşteptat din calmul de până atunci. Castanii albi se scuturau pe trotoar de zăpadă, ca de o prea fragilă floare.

Coborau spre centru, pe bulevardul Elisabeta. Luminile, primele vitrine, lumea grăbită de ger îi dădeau Norei o impresie de întoarcere în oraş. Vorbea tot ea, mulţumită acum că tăcerea lui întârzie răspunsul.

— Nici eu nu ştiam prea bine ce să fac cu vacanţa mea. Voiam doar să n-o petrec aici, în Bucureşti. Sus, în bulevardul Dacia, mă simt foarte bine, dar nu în zilele de sărbătoare, când am impresia că toată lumea pleacă şi numai eu rămân singură. Mai rău decât singură: abandonată...

Încercă să spună ultimul cuvânt cu puţină ironie, dar glasul n-o ajuta. „Abandonată" era un cuvânt care îi dădea copilăreşte lacrimi. Din fericire, el e prea obosit sau prea neatent ca să observe.

— Mă gândeam şi eu să plec, dar nu ştiam unde. Poate la Cernăuţi, unde n-am mai fost de doi ani. Locuieşte mama mea acolo... Poate la Predeal, la tabăra de ski de la Onef... Dacă aş fi găsit tovarăşi de drum, aş fi preferat să urc în grup mic la o cabană... La Ialomicioara sau pe Postăvar, sau la Bâlea... În sfârşit, undeva departe... De ce nu vrei să fii dumneata tovarăşul meu? Înţelege bine: ce s-a întâmplat între noi până acum...

Nora ezită un moment. Ar fi vrut să spună „astă noapte", dar era o preciziune care o speria.

— E şters, e uitat. E „neavenit", cum spuneai dumneata la tribunal. Eu îţi fac o propunere de camarad. Plecăm cu bocanci în picioare, cu sacul de drum în spate.

— Plecăm... repetă el şters. Când plecăm?

— Astă-seară, răspunse Nora şi abia atunci îşi dădu seama că întrebarea lui putea să fie o acceptare, deşi era pusă vag, cu aceeaşi eternă ridicare din umeri.

— E adevărat? Primeşti? Vrei să plecăm?

— Nu, Nora. De ce insişti? E inutil. Totul e inutil.

Glasul lui o descuraja. Era ceva definitiv căzut, definitiv frânt în oboseala cu care vorbea el. Şi totuşi, un moment, plecarea i se păruse posibilă...

— De ce te încăpăţânezi, Paul? Eşti un om care ai pierdut la toate jocurile. Singur spuneai adineauri: „Eu n-am nimic să dau, nimic să pierd". Ei bine, pentru că în nici un caz nu mai poţi pierde, pentru că nu mai ai ce risca, primeşte plecarea asta ca pe un joc şi lasă-mă să joc eu pentru dumneata...

Se oprise într-adins în faţa unei vitrine cu articole de sport, pe bulevardul Elisabeta, în colţul Căii Victoriei. Erau expuse skiuri, patine, bastoane cu vârful de fier, bocanci, un întreg arsenal de instrumente de lemn şi de metal, care străluceau în vitrină pe o zăpadă artificială de vată şi paiete albe. Un manechin îmbrăcat în skior, cu echipamentul complet, gata de drum, surâdea cu un surâs fericit de cinematograf. Paul privea, aproape fără să le vadă, toate acele instrumente, care i se păreau complicate şi mai ales fără interes.

— Te rog să nu râzi de mine, Paul, dar eu când sunt foarte nefericită... fiindcă mi se întâmplă şi mie să fiu uneori...

Nu putu să sfârşească fraza. Îi veniseră din nou neaşteptate lacrimi în ochi. Abandonată... nefericită... câte cuvinte greu de spus! Încercă să se corecteze.

— ...când îmi merge rău, când totul iese prost, când mi se pare că sunt urmărită de ghinion... ei bine, atunci îmi cumpăr ceva nou... o rochie sau, dacă n-am bani destui, o eşarfă, un fleac... Nu din cochetărie şi nici din frivolitate. Mai mult din superstiţie. Ca să conjur soarta. Ca s-o păcălesc. Mi se pare că, îmbrăcată altfel, n-o să mă recunoască, o să mă confunde cu altcineva, o să treacă pe lângă mine fără să mă vadă... Dumneata, care eşti un om superstiţios, de ce nu ai superstiţia de a începe ceva din nou? De ce nu vrei să faci un lucru pe care nu l-ai mai făcut niciodată până acum?

...Intrase înăuntru neconvins. Nora vorbea pentru el, lua informaţii, cerceta cu atenţie lucrurile care i se arătau. Era o librărie invadată de sportivi. Etalajele cu cărţi erau părăsite şi toată lumea se îmbulzea la raionul de sport. În ajun de vacanţă, era acolo un freamăt de plecare, un clinchet de patine, o febrilitate continuă. Bocanci enormi, cu talpa prinsă pe margine într-un cleşte de metal, miroseau a piele groasă, de curând tăbăcită. Skiuri negre, rezemate de perete cu botul în sus, semănau cu nişte luntri subţiri de pescar, trase la mal, pe uscat. Totul avea un miros aspru de pielărie, de lemn ceruit, de pânză impermeabilă. Cămăşi şi sweatere de culori tari dădeau întregului magazin un aer festiv, pavoazat.

Un aparat de radio, deschis, transmitea buletinul sportiv de la ora 6: „Predeal, grosimea stratului de zăpadă 46 centimetri... Sinaia, grosimea stratului de zăpadă 30 centimetri... zăpadă favorabilă...”. Vocea *speaker*-ului se amesteca cu întrebările clienţilor, cu răspunsurile vânzătorilor.

— Ridică mâna dreaptă în sus, vrei? îl rugă Nora.

El se supuse cu bunăvoie, dar cu oarecare stângăcie. Se vedea în oglindă, măsurându-se cu lungimea skiurilor, mult mai înalte decât el. Botul skiului îi ajungea în podul palmei.

— Trebuie să fie cu cel puţin 40 de centimetri mai înalt decât înălţimea omului, îi explica ea absorbită.

Uneori, ridica îngrijorată ochii spre el, mai mult pe furiş, ca şi cum i-ar fi cerut un semn de aprobare, un consimţământ.

„E intimidat”, gândi ea, văzându-l rămas cu skiurile în mână şi neştiind ce să facă cu ele. „Intimidat” i se păru un progres: era oricum altceva decât indiferent.

— Asta la ce serveşte? o întrebă Paul, văzând-o că ţine în mână nişte arcuri de oţel, pe care se silea să le înşurubeze singură pe un suport plat, ca o talpă de patină.

Părea să pună întrebarea cu oarecare interes, în orice caz cu puţină nedumerire. Privea toate acele stranii obiecte, încurcat, ca în faţa unui motor cu piesele demontate. Nora se grăbi să-i dea explicaţii, pe care el nu le înţelegea prea bine.

— Sunt două feluri de legături. Diagonale şi drepte. Eu am mai multă încredere în legătura diagonală. Nu e prea flexibilă, dar e solidă. Te împiedică puţin la telemark, dar n-o să începi din primele zile să faci exerciţii de telemark. Principalul e să ai bocanca bine angrenată pe ski...

Un vânzător îl chemă pe Paul într-o cabină de probă, ca să încerce costumul de ski şi bocancii.

— Mă chemi când eşti gata, îi spuse Nora. Îi era teamă să-l lase singur. Licărul acesta slab de curiozitate, pe care începe să-l citească în ochii lui, nu trebuie să se piardă. E un joc pe care trebuie să-l joace până la urmă. Dar nu se va descuraja? Nu va fugi, el care fuge atât de uşor?

În costumul albastru, era cu totul schimbat. „Cât e de tânăr", gândi Nora. Regăsea, dincolo de oboseala lui, acea nedefinită expresie de copilărie, pe care o surprinsese aseară de la prima lor încrucişare de priviri.

— Sunt ridicol, nu?

— Da. Şi îţi pare rău? Fii şi dumneata o dată ridicol în viaţă. Să vezi că prinde bine.

Haina nu-i plăcea Norei. Avea un cusur la mâneci şi nasturii trebuiau schimbaţi.

— O trimitem imediat la atelier, spunea vânzătorul. În jumătate oră e gata.

— Şi într-o oră cel mai târziu, adăugă Nora, trebuie să fie acasă. Dar nu mai târziu, te rog, fiindcă plecăm chiar astă-seară.

Îi vorbea vânzătorului, dar în fapt i se adresa, fără să-l privească, lui Paul. Va protesta? O va dezminţi?

— Astă-seară.

*

„La urma urmelor, nu va fi cea mai mare prostie din viaţa mea", îşi spunea Paul, privindu-se acasă în oglindă. Chipiul albastru de stofă, cu cozorocul scurt şi rotund, semăna cu o şapcă de liceu. Buzunarele hainei, mari, aplicate, închise soldăţeşte cu nasturi, îi aminteau tunica din şcoala militară.

„Ca un licean, ca un elev cu termen redus...", zâmbi el vechilor amintiri regăsite.

Umbla prin odaie, pentru plăcerea de a-şi auzi bocancii pe parchet sunând cu vechiul lui pas greu din nopţile de gardă. Ce bune erau acele nopţi, albe, treze, singur pe câmpul îngheţat de la Cotroceni, fără niciun gând, fără nicio aşteptare, scrutând departe noaptea de iarnă, prin care străbătea câteodată, nu se ştia de unde, un ţipăt venit de dincolo de orizont, poate din munţi, poate din păduri.

Se uită la hainele de oraş, pe care le dezbrăcase, la paltonul atârnat în cuier. Dacă ar putea, despărţindu-se de ele, să se despartă de el însuşi... Dacă ar putea, îmbrăcând această haină nouă, să înceapă o viaţă nouă...

E o copilărie, desigur, dar e o copilărie în care ar voi să creadă.

Cine e omul acesta tânăr din oglindă, cu chipiul lăsat pe frunte, cu gâtul gol, cu haina de stofă aspră, închisă până sus? Nu cunosc. Mi se pare că l-am mai văzut pe undeva, dar nu-l cunosc,

„Am făcut până astăzi, îşi spune Paul, atâtea prostii rezonabile şi toate au ieşit prost... Voi face, în sfârşit, o prostie stupidă, o prostie complet lipsită de sens... Poate că aduce noroc."

E încă intimidat de skiuri, pe care nu ştie cum să le ţină pe umeri, iar cele două bastoane, cu cercul lor de lemn şi metal din vârf, îl încurcă şi mai rău; îşi aminteşte de la cinematograf curse vijelioase de ski, skiori zburând într-un nor de zăpadă, şi totul i se pare fantastic, irealizabil. Îi e greu să înţeleagă cum aceste două lopeţi mari, negre, cu legăturile lor de fier, cu complicatele lor catarame, şuruburi şi arcuri, pot deveni pe zăpadă atât de repezi, atât de plutitoare. Ar voi să se poată privi în oglindă, instalat pe skiuri, ca în plină cursă. Nora i-a arătat de câteva ori cum se introduce bocanca în legătură, cum se fixează piciorul pe ski. Dacă ar încerca?

Aliniază cele două skiuri pe covor, cu botul în sus, unul lângă altul („perfect paralele și foarte apropiate”, cum spunea Nora) și se căznește să potrivească arcul de oțel al legăturii pe tocul bocancii, exact în scobitura adâncă a tocului. Arcul e prea nou și resortul funcționează greu. La piciorul drept a mers în cele din urmă, dar la cel stâng rezistă încă. În genunchi, cu chipiul dat de necaz pe spate, îndârjit de rezistență, Paul se luptă cu acel arc prea scurt sau poate prea puțin flexibil.

În această luptă, îl surprinse soneria de la intrare. Cine putea fi? Desigur nu Nora. Se înțeleseseră că se vor întâlni la gară, un sfert de oră înainte de plecarea trenului. Atunci cine?

Era furios că nu era lăsat în pace să-și fixeze bocanca stângă pe ski, era furios că era acum obligat s-o desfacă și pe cea dreaptă. Cu skiul în picior, nici n-ar fi putut încăpea în vestibul.

De afară se suna mereu.

— Viu îndată, așteptați că viu, striga Paul și mai îndârjit, căci de astă dată, lucru mult mai grav, bocanca dreaptă refuza să iasă din legătură, iar arcul părea pentru veșnicie fixat pe toc.

„Ar fi comic să nu mai pot ieși de aici”. Se vedea prizonierul acelei lopeți de lemn, pe care era condamnat să o tragă după el și care — mai lungă de doi metri — îl împiedica să umble prin casă, căci s-ar fi lovit de scaune, de birou, de pereți. Nimeni nu-l putea scăpa din încurcătură. „Poate Nora, dacă aș izbuti să mă târăsc până la telefon și să o chem”. Dar nici Nora, căci — își aduse aminte — cheia era în broască pe dinăuntru, și el nu-i putea deschide.

Soneria tăcea din când în când („Poate a plecat, poate s-a dus”), dar pe urmă reîncepea să sune cu o insistență de om hotărît să aștepte oricât.

În cele din urmă, Paul izbuti totuși să se libereze. Îi trecuse prin minte o idee salvatoare. Nu avea decât să desfacă șireturile bocancii și să-și scoată piciorul din ea, lăsând bocanca atașată de ski. „Pe urmă o scot eu și pe ea”, își spuse fericit de simplitatea soluției, pe care o găsise tocmai când situația i se părea mai comică și mai fără speranță.

Merse șchiopătând spre vestibul, cu un picior încălțat și cu celălalt numai în ciorap.

— Nu mai sunați, că viu.

Era un om de la o florărie, cu un buchet învelit în hârtie albă, subțire.

— De la cine?

— Nu știu. O doamnă.

— Ai vreo scrisoare?

— Nu.

Așteptă să rămână singur, închise ușa, și abia atunci desfăcu hârtia. Erau două crengi de liliac alb. Se uită la ele, cu o lungă privire streină. De unde veneau? De ce veneau? Le ținea în mână cu un sentiment nedeslușit de întârziere, de inutilitate. Poate că e o greșeală... Poate că nu sunt pentru el...

Nu avea curajul să le mângâie. Le simțea departe răsuflarea rece, fără putere. Flori de zăpadă. Totuși, înclinarea lor pe creanga ușor îndoită sub greutatea buchetelor avea ceva robust și delicat... Cunoștea această înclinare ca un obraz ce se apropie, ca o privire ce se întoarce puțin înapoi, peste umăr.

Era gestul întrebător al lui Ann, era aşteptarea ei timidă în faţa unei prea lungi tăceri...

Lăsă florile să-i cadă din mână, undeva, pe fotoliu sau pe divan, nici el nu ştia prea bine unde. Avea impresia că-i cereau un răspuns şi nu ştia pe care să-l dea.

Totul avea acum un gust de trezire amară din beţie. Camera era într-o dezordine tristă, de noapte pierdută. Ce sens aveau toate lucrurile acestea, trântite pe unde se nimerea, dulapul deschis, rufele pregătite pentru împachetare, ruksacul aruncat într-un fotoliu?

Se împiedică de cele două skiuri, rămase pe jos, de-a curmezişul, în mijlocul odăii. Îi era ruşine de îndârjirea cu care, cinci minute înainte, se luptase cu ele să le monteze şi să le demonteze. Acum, erau acolo ca nişte jucării stricate... Cât de stupid, sau cât de nenorocit trebuia să fie, pentru ca un moment măcar să se fi lăsat antrenat în această plecare absurdă...

Ann revenea. Florile trimise înainte întrebau, pentru ea, dacă poate reveni.

— Nu ştiu, Ann, nu ştiu. Cred că nu trebuie. Cred că e mai bine să nu vii.

Spunea tare cuvinte de împotrivire, dar simţea că, dincolo de voinţa lui, ceva răspunsese pentru el şi acceptase.

Nu ştia ce se va întâmpla mai departe şi nici nu încerca să facă presupuneri. Un lucru era limpede: Ann va veni.

Poate că în momentul acesta e jos în stradă şi îl aşteaptă. Poate că de la portiera micului ei automobil albastru se uită spre fereastra lui, ca să-l vadă apărând acolo. Poate că e de ajuns un semn, pentru ca, în câteva clipe, ea să fie sus...

Vine atât de târziu, dar vine. Nu este în el niciun elan, care s-o întâmpine, dar nu e nicio voinţă care s-o alunge.

Mai rămâne undeva, dincolo de toate amintirile, dincolo de toate evidenţele, mai rămâne gândul copilăros, dar încă viu, că iubirea lui nu e pierdută, că o serie absurdă de coincidenţe şi erori i-a despărţit şi înşelat, dar că totul poate fi explicat, totul poate fi regăsit. Mai e încă timp, mai e încă timp...

Se ridică de la locul lui, ca să ridice florile căzute, şi abia atunci îşi dădu seama că merge şchiopătând, cu piciorul stâng în bocancă şi cu cel drept desculţ. Chipiul, haina albastră de skior, pantalonii lungi, fixaţi jos pe gleznă cu o bandă de elastic, totul i se părea acum caraghios.

„Să terminăm cu deghizarea asta", îşi zise. Se întorcea spre hainele lui de oraş, spre viaţa lui dinainte. Jocul durase prea mult.

Tocmai voia să ridice skiurile de pe jos, ca să le ascundă în baie sau în cămară, când sună telefonul. Era Nora.

— Nu uita să iei un briceag. Ar fi de preferat cu burghiu. Pe munte prinde bine. De *thermos* n-ai nevoie. Am eu unul de un litru jumătate. Nu-ţi încărca ruksacul cu lucruri inutile...

El încercă s-o întrerupă — ar fi vrut să-i spună: Nora, eu nu plec, eu nu pot să plec — dar ea continua să-i dea o mulţime de sfaturi.

— ...un pulover gros şi, dacă se poate, o vestă de lână. Nimic de mâncare, înţelegi? Absolut nimic. Am târguit eu tot ce trebuie.

Şi pe urmă, fără tranziţie, cu aceeaşi voce grăbită, care dădea instrucţiuni de plecare:

— Ţi-am trimis două crengi de liliac. Cred că le-ai primit. Aş vrea să-ţi fi făcut plăcere. Mi se părea, când ne-am oprit în Piaţa Senatului, în faţa florăriei, mi se părea că te uiţi la liliacul din vitrină cu nu ştiu ce zâmbet trist. Mă gândeam să nu-ţi spun că vine de la mine, dar pe urmă m-am răzgândit. Nu vreau să-ţi dau enigme de dezlegat înainte de plecare.

Închise telefonul, făcându-l atent că trenul pleacă exact la 12 şi 10.

Paul rămase dezorientat, ameţit. Pentru a doua oară, ar fi vrut s-o întrebe: ce cauţi dumneata? ce vrei dumneata?

Prin ce instinct sau prin ce întâmplare, femeia aceasta, pe care o cunoaşte de 24 de ceasuri, intră în viaţa lui, prin porţile cele mai secrete? Prin ce repetate coincidenţe se substitue iubitei pierdute tocmai acolo unde, un moment, el poate spera că o regăseşte?

Îşi luă capul în mâini şi rămase multă vreme fără gânduri.

VII

— Luăm bilete pentru Braşov, îi strigă Nora de departe, când îl văzu coborînd din maşină.

Un hamal se oprise să-i ia skiurile din mână şi el era gata să i le dea, când Nora se apropie de el.

— Asta nu. Skiurile le duci singur pe umeri. Cine crezi că o să ţi le poarte pe munte?

Îl ajută să-şi fixeze ruksacul şi îi arătă cum să poarte skiurile pe un umăr şi bastoanele pe celălalt, cu vârfurile încrucişate la spate.

— Luăm bilete pentru Braşov, dar nimic nu ne opreşte să rămânem la Predeal sau să mergem, dacă vrei, mai departe, spre Făgăraş sau Bihor. E mai bine să nu hotărîm dinainte. Vom vedea pe drum.

El o asculta fără împotrivire, dar şi fără aprobare. „Nici nu mi-a spus bună seara", se gândi Nora. Era însă hotărîtă să nu ţină seama de toanele lui.

— Sacul trebuie să cadă drept sub omoplat, nu să atârne pe şolduri.

Cum îi potrivea curelele ruksacului pe umeri, îi întâlni, fără să vrea, privirea rece, aproape ostilă, cu care se supunea sfaturilor ei.

„Ce privire de elev îndărătnic!", îşi zise Nora. Cunoştea din clasele de băieţi această privire de rezistență, care se ridica uneori din bănci, spre ea, ca o sfidare. „Să avem răbdare”, îi şoptea vocea ei de profesoară. „Vom îndupleca această frunte de rebel”. Şi se simți pentru prima oară sigură de ea lângă acest bărbat tăcut.

Peroanele vuiau de lume. Glasuri tinere, de studenți şi soldați care plecau în provincie, dădeau întregii gări un sunet de vacanță. Grupuri de skiori se grăbeau spre peronul trenului de Braşov. Bocanci grei sunau pe piatră, cu o bătaie regulată de marş. Printre călători grăbiți, printre vagonete cu bagaje, skiurile se depărtau legănându-se ca nişte catarge.

La celălalt capăt al peronului, lângă locomotivă, erau două vagoane de clasa a treia, rezervate pentru skiori.

— Nu e loc pentru civili, îi spunea de pe scară un băiat în tunică albastră unui domn cu palton şi pălărie, care încerca să se urce. Paul auzi vorba, în trecere, şi zâmbi. Avea dreptate băiatul: cele două vagoane semănau într-adevăr cu un tren militar. Fete şi băieți îmbrăcați în aceleaşi haine, ca într-o uniformă, păreau o trupă tânără care pleca în manevre.

Pe scara ultimului vagon, o fată se oprise să-şi aprindă o țigară. Pentru prima oară, gestul i se părea lui Paul lipsit de feminitate. Era un gest scurt, grăbit, soldățesc.

— Ne dai voie să trecem, camarade?

Fata ridică surprinsă capul spre el şi-l privi la lumina chibritului, pe care-l ținea încă aprins în mână. Apoi izbucniră amândoi în râs. Nora, rămasă puțin în urmă, surâdea de această primă victorie: îl auzea, în sfârşit, râzând.

Era un tren personal de noapte, semănând mai mult cu un convoi decât cu un tren. Avea zeci de vagoane, care se auzeau tamponându-se unul de altul, până departe, spre vagoanele din urmă, pierdute în întuneric, când trenul se oprea în cine ştie ce gară fără nume, ca în plin câmp.

„Unde mergem? Când o să ajungem?” Era mulțumit că nu ştie.

Sta singur la fereastră, cu ochii închişi, lăsându-se purtat de zgomotul roților, pe care-l simțea trecând prin el ca o lovitură regulată de puls. Era asurzitor şi calmant. Uneori încerca să distingă din acest vacarm o singură lovitură şi s-o urmărească cum se transmite prin tamponare de la vagon la vagon, ca un val ce se depărtează.

Deodată, fără tranziție de gânduri, se văzu la Bucureşti, la un colț de stradă, spunându-şi că e târziu şi că e timpul să se întoarcă acasă. Se zbătu ca din somn, cu o senzație ascuțită de durere (nu! nu! nu!) şi deschise ochii: prin geamul pe jumătate înghețat se zărea câmpul de iarnă şi câteva rare umbre albastre — pomi sau case — topindu-se fumurii în noapte.

„Aşadar am plecat... aşadar am plecat”, îşi spuse în gând de câteva ori, urmărind cu privirea în întuneric un punct fix, în care i se părea că mai poate desluşi ceva din câte rămâneau în urmă.

Nu cunoştea pe nimeni în vagonul acela de skiori, dar avea impresia că-i poate tutui pe toți. Vorbeau tare, se strigau pe nume, îşi desfăceau mereu ruksacurile, pentru ca să-şi arate unul altuia felurite ustensile şi provizii.

— Aveți piei de focă? îl întrebă cineva de lângă el, mângâind talpa lucioasă a skiurilor noi.

Paul nu știa ce să răspundă și aruncă o privire încurcată spre Nora. Răspunse ea în locul lui, explicând că nu are prea mare încredere în pieile de focă și că preferă pentru urcuș o ceară aspră. Se încinse o întreagă dezbatere teoretică despre urcuș, la care luau parte toți vecinii din apropiere, apărând cu aprindere opinii diferite.

— E o erezie, da, da, o erezie, striga apărătorul pieilor de focă.

— Să vedeți ce spune Dumény, îl susținea, cu și mai multă îndârjire, un băiat foarte tânăr, probabil elev de liceu sau student în anul întâi și, scotocind prin ruksac, scoase de acolo o carte, pe care o răsfoi nervos, până ce găsi pagina invocată.

„Il n'y a rien qui puisse remplacer, dans une ascension difficile, l'usage des peaux de phoque.

L'incommodité apparente du procédé est largement rachetée par l'assurance et la stabilité acquises".

Nora ascultă cu surâsul ei răbdător lectura întregii pagini. Singură, în acel grup de skiori pasionați, își păstra liniștea și vorbea măsurat, fără agitație.

„E într-adevăr o profesoară", gândi Paul privind-o. Tot ce spunea era limpede, întrebările le punea clar, privind în ochi pe cel căruia i se adresa. Vorbea fără grabă despre lucruri pe care le cunoștea bine.

Paul se gândi la noaptea lor trecută. „Pe fata asta am avut-o goală în brațele mele". Îi era totuși cu neputință să-și aducă aminte de trupul ei. Totul părea să se fi petrecut cândva, demult, cu ani în urmă. Se

uită atent la buzele ei, pe care le sărutase, și căută în amintire gustul lor uitat.

Nimic nu trăda în ea o amantă. Vorbea mai departe, calmă, cu ceva protector în marea ei liniște, cu o atenție egală pentru fiecare cuvânt.

„Ar putea fi un camarad", își zise Paul, uitându-se la tunica ei bine încinsă, la bocancii grei din picioare.

Îi părea rău de tot ce se întâmplase. Ar fi vrut să poată șterge dintre ei inutila noapte de dragoste, care îi apropiase, dar care îi și despărțea.

*

Nora îl privea dormind. Se prefăcuse multă vreme că citește, dar acum, când se știa în sfârșit apărată de somnul lui, își ridicase ochii din carte și îl privea.

Trecuseră de Câmpina, poate chiar de Comarnic. Nu mai ardeau în vagon decât luminile albastre de noapte. Toată lumea părea că doarme, cu o singură răsuflare regulată. Uneori, de la un vagon din urmă venea un sunet de harmonică, repede acoperit de zgomotul roților. Nora îl aștepta să revină. „Mai e cineva care veghează în trenul ăsta...". Se simțea în veghea ei ca într-un adăpost.

Paul adormise cu capul lăsat ușor pe spate și rezemat cu tâmpla de fereastră. „Cât e de tânăr și cât pare de obosit!", își zice Nora. Sub pleoapele închise, îi simte încă acea privire cețoasă din noaptea trecută. Numai zâmbetul amar s-a șters de pe buze, aproape fără urmă. Îi place să privească această gură împăcată, care nu o poate nici mângâia, nici răni.

„Tu ești făcută să fii infirmieră de noapte", spunea Grig. Nora își aduce aminte de acest cuvânt care, probabil, trebuia să fie o jignire. „Bietul Grig!

Niciodată n-a ştiut cum să mă jignească." Adevărul e că Grig nu suferise niciodată obişnuinţa ei de a-l privi în somn. Se trezea în mijlocul nopţii, sub privirea ei atentă, sub ochii ei deschişi mari, fixaţi asupra lui şi o întreba răstit:

— Ce vrei?

Ea răspundea mereu la fel:

— Nimic. Vreau să dormi.

Poate că la fel i-ar răspunde şi bărbatului care doarme acum în faţa ei şi pe care îl priveşte de atâta timp. „Vreau să dormi. Vreau să uiţi. Vreau să dormi."

La Predeal, cele două vagoane de skiori se goliră pe jumătate. Nora se întrebă dacă n-ar trebui să coboare şi ei. Puteau găsi locuri în tabără la Onef sau să meargă mai departe, cu sania, până la Timiş, unde erau atâtea pensiuni deschise. Dar în tabără se temea că el va fi stingherit, iar la Timiş era prea scump; îşi numără în gând banii şi îşi aduse aminte că îi datorează lui Paul 282 de lei, pentru biletul ei de tren. „Va trebui să avem socoteli clare".

În gară, placarde şi afişe colorate anunţau pentru zilele de Crăciun concursuri de viteză, slalom şi sărituri. Nora văzu în locul acestui Predeal din zori, pustiu, cu străzile goale, încremenit în zăpadă, Predealul monden din zilele de campionat, plin de automobile, de toalete şi de cunoscuţi, Predealul care începea să semene cu un cazinou, cu un *dancing*, cu o sală de recepţie.

De la fereastra vagonului, îşi roti privirea înapoi spre creasta Omului, pierdută în nori, ca într-o imensă avalanşă de zăpadă, şi căută prin neguri punctul depărtat, unde ştia că trebuie să fie cabana.

Acolo ar fi vrut să urce sau poate în partea cealaltă, mai jos, spre Ialomicioara, spre Bolboci. Dar pe oriunde ar fi pornit, prin Buşteni sau prin Sinaia, drumul ar fi trebuit făcut în grup mare şi cu echipament serios. Se uită zâmbind la skiurile lui Paul, noi, cu lacul intact, cu legăturile de oţel strălucitor, fără nicio zgârietură, fără nicio pată de rugină. Ce ar fi făcut cu ele pe Piatra-Arsă?

Între timp, trenul pornise mai departe. Câţiva skiori se pregăteau să coboare la Timişul-de-Jos.

— Urcaţi pe Piatra Mare? îi întrebă Nora. Cunoştea drumul şi, din câte ţinea minte, era foarte uşor. Îl făcuse în 1929, în vară, după ultimul ei examen de facultate, şi dormise acolo într-un fel de şură de lemn, cu zeci de paturi aliniate pe două etaje.

— E o cabană nouă acum, îi spuse cineva.

— Dar nu cred să fie teren de ski, observă Nora. Piatra Mare e mai mult un munte de vară. Aş vrea un loc mai larg, mai deschis.

„Şi mai depărtat", adăugă în gând.

Începea să se lumineze de zi şi ar fi vrut ca ziua aceasta, care începea, să-i găsească departe, cât mai departe.

Ferestrele deveneau albastre, fumurii. Ieşeau din noapte ca dintr-un lung tunel.

VIII

Urcaseră până la Poiana Braşovului cu „şenila”, un camion cu roţile frânate de lanţuri, ca să nu se împotmolească în zăpadă.

— Cred că Poiana e locul cel mai nimerit, spunea Nora. Ar fi trebuit să mă gândesc la asta din primul moment. E deschisă, e largă, are pante dulci. N-ai fost niciodată? Nu cunoşti regiunea Braşovului?

— Ba da, răspunse Paul, dar numai spre cele şapte sate. Am petrecut acolo o vacanţă, mai demult. La Cernatu, la Satu-lung...

Şi tăcu deodată, cu o privire vagă, care arăta, dincolo de păduri, ceva nesigur, ca o direcţie pierdută. Ar fi vrut să ridice din umeri cu mişcarea lui obişnuită de nepăsare şi de silă, dar raniţa din spate îl opri, cu greutatea ei, să-şi termine gestul.

— Vezi ce bun e sacul ăsta? spuse Nora. Poartă-l zece zile în spinare şi te vei dezobişnui de gesturile tale blazate.

Abia după ce vorbi îşi dădu seama că l-a tutuit. („Aseară, la plecare, îi spuneam încă dumneata.”) Era ca şi cum noaptea din tren ar fi făcut din el o cunoştinţă mai veche, noaptea aceea în care totuşi nu-l auzise spunându-i nici două fraze încheiate. Tăcu jenată de această familiaritate, care i se părea că bruschează lucrurile. Se uită la ceas şi făcu repede o socoteală: „Îl cunosc de treizeci şi şapte de ore”. Era singură cu el în acest camion deschis, care îi ducea prin pădurea de dimineaţă, era singură cu el şi nici măcar nu ştia dacă are dreptul să se rezeme de braţul lui.

— Într-adevăr, cred că Poiana e o bună alegere. O să vezi. Sper să putem face din dumneata un skior.

Îşi repetă în gând fraza rostită şi se felicită pentru soluţia găsită. „Să putem face” era intenţionat ceremonios, aşa încât „dumneata” devenea oarecum glumeţ.

— Da, îţi promit că cel mult în trei zile vom coborî pe skiuri până la Râşnov. E un drum regulat, fără ocoluri multe, aproape drept.

Încerca să deştepte în el ambiţii sportive, un gust de întrecere, oarecare îndârjire. „E destul de copil pentru asta”, se gândea Nora privindu-l.

Nu era nicio cameră liberă la hotelul săsesc.

— Încercaţi la Turcu, încercaţi la Cercetaşi, dar nu cred. Toată Poiana e plină, de când cu zăpezile astea mari.

— Rămâi aici, Paul. Mă duc să caut. Trebuie să găsim ceva.

Îşi puse skiurile, le bătu de câteva ori cu botul de pământ şi porni cu paşi lungi, împinsă de cele două bastoane, pe care le înfigea în zăpadă, cu o mişcare regulată de vâsle. Din cauza gerului din zori, zăpada avea o crustă subţire de gheaţă şi skiurile alunecau fără moliciune, cu un sunet aspru, lăsând în urma lor o pulbere de sticlă.

La cabanele mari nu era, într-adevăr, de găsit niciun loc, iar vilele mici nu se treziseră încă din somn. Nora bătu totuşi la ferestrele lor oblonite, dar voci somnoroase îi spuneau să-şi vadă de drum.

— Geaba vă osteniţi, domnişoară, îi zise dintr-o curte un om care făcea cu lopata drum prin zăpadă. Geaba vă osteniţi. Noi am culcat oaspeţi şi în garaj.

Se întoarse necăjită la hotelul Saşilor, neştiind ce să facă. Înapoi, pe Valea Prahovei, nu mai spera să găsească locuri libere, dacă aici la Poiana, unde se ajungea mai greu, era atâta lume. Singurul lucru de făcut era poate să coboare la Braşov şi să ia de acolo un tren spre Făgăraş. La Bâlea, la Muntele Mic, era mai probabil să găsească adăpost, dar nu cunoştea regiunea şi nu ştia cât timp le trebuia până acolo. Pe skiuri, în jumătate oră, ar fi fost desigur jos, la Braşov, dar până să poată face un astfel de drum, i-ar fi trebuit lui Paul cel puţin o săptămână de exerciţii. Nu-şi pune cineva skiurile pentru prima dată în picioare ca să facă o cursă de şase kilometri. Cât despre şenilă, viitoarea cursă de întoarcere era abia la amiază şi riscau astfel să-i prindă din nou noaptea în tren. „Nu ştiu dacă are să reziste”, îşi spuse Nora, gândindu-se la lipsa lui de convingere.

Îl găsi la Saşi, în sala de mese, în faţa unui afiş bătut în perete. „Biserica Neagră. 23 decembrie 1934. Ora $8\frac{1}{2}$ seara. Concert religios. Oratoriu de Crăciun de J. S. Bach.”

Se întoarse spre ea, cu o sclipire de curiozitate, arătându-i afişul.

— Interesant, nu?

— Nu. Absolut deloc interesant. N-am venit aici ca să ascultăm oratorii. Aici nu există decât un singur lucru interesant.

Şi îi arătă prin fereastră zăpada, brazii, cabanele cu glugi albe.

— Eşti severă.

— Sunt severă, pentru că am mari răspunderi.

Ar fi trebuit poate să spună ultimele cuvinte glumind, dar uitându-se bine în ochii lui, în acei ochi trişti, se gândi că, într-adevăr, îşi luase o mare răspundere. „Omul ăsta, dacă rămâne singur, fuge”. N-ar fi putut spune exact de ce, dar simţea că această „fugă” putea fi pentru el un dezastru, de la care trebuia neapărat oprit.

— Eşti în stare de o mare vitejie, Paul?

— Una mare de tot?

— Nu. Potrivită.

— Să încercăm...

— Trebuie să plecăm din Poiana. Nu e de găsit nicio cameră. M-am gândit o clipă să mergem mai departe spre Făgăraş, dar mi se pare că e mai simplu să rămânem tot pe aici. Cunoşti Postăvarul?

— Unde e?

— Acolo.

Îi arăta cu mâna o perdea de nori, ce cădea până jos, la liziera pădurii din faţă, acoperind cu totul orizontul.

— Înalt?

— Cam o mie opt sute de metri. Aici suntem la o mie. Vara, e un drum de trei ore. Să zicem că-l vom face în patru. De altfel, nici nu urcăm până în vârf. Sunt două cabane mari în drum. Când nu sunt nori, se văd foarte bine de aici.

— Dar bine, Nora, tu ești o fată care la București cazi din tramvai și aici vrei să treci Carpații? Nu crezi că e prea greu? Nu crezi că e prea mult pentru genunchii ăștia, pe care ieri îi pansai cu tinctură de iod?...

Se opri un moment pe gânduri.

— La drept vorbind, când a fost? Ieri sau alaltăieri?

Nora îl luă de braț, chemându-l la drum.

— Lasă socotelile. O să le facem altă dată. N-a fost nici ieri, nici alaltăieri. A fost acum o lună, acum un an, acum mulți ani...

Din prag, se mai uitară încă o dată spre acea pânză de nori, sub care se ascundea Postăvarul.

— Nu l-am mai văzut de o săptămână, le spuse portarul. De când cu zăpezile astea, am și uitat cum arată la față. Parcă a pierit de tot.

Drumul era marcat cu dreptunghiuri colorate, — o dungă roșie și două albe — ca niște mici drapele vopsite pe copaci și pietre. Se vedeau în pădure, la cotituri, ca o fluturare de batistă. Era ca și cum un tovarăș de drum ar fi mers înaintea lor, oprindu-se uneori, ca să-i aștepte din urmă și să le arate calea: pe aici... pe aici...

Mergeau cu skiurile pe umeri, încrucișate la spate, ca să-și țină echilibrul. Uneori, botul skiului lovea o creangă de brad și o scutura de zăpadă, cu un foșnet subțire, metalic, pulverizat, de parcă s-ar fi auzit sunând în parte toate cristalele zăpezii. Erau brazi imenși, troieniți, cu crengile slab înclinate sub povara zăpezii, ca niște aripi grele, într-un zbor înalt. Câte unul, singuratec, se înălța pe o stâncă, ieșit din rânduri, dar trunchiul robust avea, în haina lui albă, o neașteptată delicatețe de tulpină. Sub zăpadă, pădurea era fără sălbăticie. Totul părea fastuos, puțin decorativ, ca într-un imens parc pavoazat.

Nora se întoarse spre Paul, care se oprise la o cotitură de drum, privind lung în jurul lui.

— E frumos?

— E prea frumos. Puțin prea frumos. Parcă a fost făcut într-adins, pregătit dinainte; brazii sunt prea mulți, zăpada prea mare... Și tăcerea, tăcerea asta colosală...

Ascultară amândoi, încercând să prindă de departe, de cât de departe, un sunet, un trosnet, un pas... dar nimic nu trecea prin vasta încremenire.

— Nu-mi vine să cred că e adevărat. Parcă am fi într-o fotografie, într-un afiș. Parcă am fi în vitrina de ieri, cu zăpadă artificială...

Nora își aduse aminte de skiorul bine echipat, care zâmbea aseară trecătorilor, din vitrină. Cu costumul lui nou, cu eșarfa albastră la gât, cu skiurile pe umeri, Paul începea într-adevăr să semene cu un afiș de ski. „Și nu-i lipsește nici zâmbetul”.

Trecuse de amiază și cabana nu se vedea. „Ar fi trebuit să fim de mult acolo”, gândea Nora. Își simțea bocancii grei în picioare și avea impresia că întreaga lor greutate apasă pe glezne. Deșteptat dintr-o durere uitată, genunchiul stâng începea să doară.

— Crezi că suntem pe drumul bun? întrebă Paul.

— Toate drumurile sunt bune aici, răspunse ea vag.

Nu era îngrijorată, dar își dădea seama că se abătuseră din drum. Știa bine că nu se poate rătăci pe muntele acela cu drumuri simple și își spunea că, pe oriunde ar merge, vor ajunge totuşi la cabană. „Totul e să urcăm, să urcăm mereu". Nu mai întâlniseră de câtăva vreme niciun semn. Micile drapele albe-roşii se făcuseră tot mai rare şi acum pieriseră de tot.

— Poate le-a acoperit zăpada.

— Da, poate...

Lumina scăzuse. Zăpada era acum fără strălucire, mai mult cenuşie decât albă.

— E totuşi prea devreme ca să însereze, spuse Nora.

Era o lumină grea, care se depunea pe lucruri, ca o pojghiţă de metal. Brazii se stingeau într-o umbră plumburie, care cădea fără plutire.

— Auzi?

Paul o oprise din mers, punându-i o mână pe umăr. De undeva, de sus, venea un foşnet metalic, un freamăt de arme, o fâlfâire grăbită de aripi metalice. Păsări mari nevăzute sau păduri urnite din loc coborau lovindu-şi aripile, crengile.

— S-ar putea să fie o avalanşă?

— Exclus, zise Nora.

Era palidă şi asculta cu încordare. Simţea mâna lui Paul pe umărul ei drept. „Numai de n-ar lua-o!"

Lumina căzu cu încă o treaptă. Era aproape întuneric şi totuşi lucrurile se vedeau cu o absurdă precizie. Brazi de piatră încremeneau în jur, ca într-o grotă. Un moment, totul păru oprit în loc, desprins din timp, trecut în altă lume...

— În altă planetă, şopti Paul.

O strânse pe Nora lângă el.

— Ţi-e frică, Nora?

— Nu. Cred că nu. Mi-e frig. Şi aş vrea să ajungem.

Vocea lui era joasă, gravă, intensă. O simţea caldă pe obraz.

— Unde să ajungem? Nu vrei să rămânem aici? Să nu mai plecăm niciodată, să nu mai ajungem niciodată? Să ne oprim... Să ne oprim...

Nora întoarse înfiorată capul spre el. Era ceva şuierat, surd şi totuşi cald în glasul lui. „Omul ăsta vrea să moară", avu timpul să-şi spună, şi pe urmă o cuprinse o bruscă linişte, ca şi cum într-o singură clipă ar fi simţit, până în adâncime, gândul lui întreg. Se strânse lângă el şi închise ochii, cu o senzaţie de înec.

Undeva deasupra, în văzduh, valuri imense se loveau şi zgomotul lor străbătea până jos, ca într-un fund de mare. Aburi reci, umezi, ceţoşi treceau vâjâind printre brazi şi, sub bătaia lor, ramurile nemişcate sunau cu un zăngănit de arme.

— Coboară norii de sus, dinspre vârf, şopti Nora.

Simţea pe buze, pe pleoape, zăpada care trecea ca un fum.

Paul o zgudui de umeri şi ea deschise cu greu ochii. Fără niciun cuvânt, el îi arăta cu mâna, la o depărtare de câţiva paşi, un lucru pe care ea abia îl desluşea, ca prin somn: pe o scoarţă de brad, dreptunghiul alb-roşu-alb.

*

Cabana S. K. V. fumega încă printre brazi, ca pe urma unui incendiu abia stins. Norii curgeau ca o lavă uşoară, jos, spre Poiana. Aburi răzleţi rămăseseră în urmă, agăţaţi de stânci, de copaci... Nora şi Paul ieşeau din nori, ca dintr-o altă iarnă. Dinspre cabană se auzeau voci, un clopot de cai, un zgomot de ferăstrău. Cineva striga de la o fereastră: Gertrude! Gertrude!

Nora se gândi la ceaiul cald care o aştepta sus şi căută în ruksac, cu gândul, sticla cu rom franţuzesc, cumpărată înainte de plecare. Era o aromă grea, ameţitoare. „Am să dorm... am să dorm..."

— Bucuroşi de oaspeţi?

— Bucuroşi, numai că n-avem unde.

Nora se uită lung, fără nicio vorbă, spre omul care le vorbise. Era un sas roşcat, cu o barbă mică, ascuţită, puţin drăcească şi cu o privire rece, fără duşmănie, dar şi fără bunătate. Părea aspru, poate şi din cauza accentului, cu care vorbea corect româneşte, apăsând însă scurt pe prima silabă.

— Sunt toate camerele ocupate. Nu e niciun pat liber. Încercaţi dumneavoastră sus, la Turing. Acolo poate găsiţi.

Avea doi ochi mici, verzi, ca două alice de sticlă, sub sprâncenele stufoase, albite. Nora îl privea cu atenţie, spunându-şi: „Ce ochi de viezure!" Se gândi la viezurele împăiat, pe care-l găsise într-o zi pe catedră, uitat acolo din ora de ştiinţe naturale. Ar fi vrut să-i spună omului din prag: „Noi ne cunoaştem, ne-am mai văzut" — dar simţi dintr-o dată pe umeri întreaga apăsare a ruksacului, ca o durere trezită din somn. Hainele erau grele, ude. Bocancii îi simţea de fier.

— Eu mai departe nu merg. Să intrăm... să ne odihnim...

Era o sufragerie mare, cu mese de lemn, cu ferestre multe, cu o imensă sobă de zid, în jurul căreia săsoaice fără vârstă, înalte, blonde, poate tinere, croşetau. La o masă se juca şah, la alta cărţi. Dintr-o odaie alăturată se auzea un joc de ping-pong.

De sus, de la etaj, cineva striga în răstimpuri acelaşi nume, care nu răspundea: Gertrude, Gertrude. Lângă fereastră, câţiva băieţi tineri îşi ungeau skiurile cu ceară, ca pe nişte arme. Afară, pe săli, se auzeau bocanci grei suind sau coborînd o scară. Uşa se deschidea din când în când şi, la apariţia noului venit, hohote de râs şi strigăte familiare (Hans! Willy! Otto!) îl întâmpinau.

Intrarea Norei şi a lui Paul fu primită cu un moment de tăcere, după care larma din sufragerie continuă neturburată şi fără să ţină seama de ei. Pe perete, o pendulă mică de lemn arăta ora cinci.

Nora se gândi un moment ca să-şi amintească: Ce fel de cinci? Suntem dimineaţa? Suntem seara?

Nu-i venea să creadă că rătăciseră atâtea ore în pădurea cu nori.

Cineva le aduse căni mari, albe, cu ceai.

— Ştii, Paul, ar trebui să ne grăbim. Să nu ne apuce noaptea pe drum.

Îi arătă o hartă bătută în perete: drumul de la Poiana până sus era desenat cu o linie groasă albastră, şerpuită ca un fluviu.

— Vezi? Suntem la 1510. Cabana Turingului este la 1700. Ce a fost greu a trecut.

Paul se uită fără curiozitate la acea hartă, pe care n-o înţelegea prea bine.

— Mie mi-e tot una. Merg unde vrei, merg cât vrei...

Nora îl privi pe furiş, peste ceaşca de ceai. Avea pe frunte uşoare riduri, pe care zăpada le săpase mai adânc. Mănuşile de ski puse pe masă păreau două mari labe de urs. Era în ochii lui ceva liniştit, împăcat, ca într-un vis. I se păru că-l aude din nou șoptind: „Să nu mai plecăm niciodată... să nu mai ajungem niciodată...”

*

Se întunecase de-a binelea când ajunseră la cabana Turing-Clubului. Ultima parte a drumului o făcuseră cu lămpile de buzunar aprinse, orientându-se mai mult după strigătele ce se auzeau dinspre vârful muntelui decât după semnele de pe copaci, care nu se mai vedeau deloc în întuneric.

Locuri libere nu erau decât în dormitorul comun.

— Dacă stați mai mult, după sărbători poate să vă dăm o cameră cu două paturi, le spuse omul care-i conducea. Mergeau după el, resemnați, în tăcere.

„Dormitorul” era o lungă magazie de bârne. În mijlocul încăperii ardea o lampă cu carbid.

— Foc nu se face? întrebă Nora cu indiferență.

— Aici nu. Dacă vreți să vă-ncălziti, veniți sus, în sala mare. Tot acolo se servește masa. O să auziți clopotul, când sună.

Paturile erau aliniate pe două rânduri, ca într-un dormitor de cazarmă. Pături aspre, reci acopereau un așternut de pânză zgrunțuroasă, cenușie.

Nora își scoase sacul din spinare și îl puse jos, lângă patul ei.

— Patul numărul 16, spuse ea, citind o cifră vopsită pe perete. La 15 se culcase Paul, îmbrăcat, cu ruksacul la căpătâi în loc de pernă.

— Vrei să te speli?

— Nu.

— Vrei să mănânci?

— Nu.

— Ești supărat?

— Sunt fericit.

„E nedrept, își spuse în gând. Poate vrea să mă vadă plângând. Poate vrea să se răzbune.”

Ca și cum i-ar fi ghicit gândul, el o apucă de mână și o trase spre el.

— Nu glumesc, Nora. Sunt într-adevăr fericit. Totdeauna am așteptat patul ăsta, oboseala asta, noaptea asta. Aș vrea să fie o noapte lungă. Promite-mi că va fi o noapte foarte lungă.

Vorbea încet, rar, cu ochii deschiși. Nora îl mângâie pe frunte.

— Paul, cred că ai febră.

Se duse spre patul ei să caute în ruksac tubul cu aspirine, dar pe urmă se răzgândi. „Mai bine-l las să doarmă. E obosit.”

Era în tot dormitorul un miros de bocanci uzi, de paie umede, de lemn putrezit, dar peste toate acestea — ca o voce groasă, acoperindu-le pe toate celelalte — un miros pătrunzător de carbid ars.

— Lampa asta nu se poate stinge? întrebă, fără să știe pe cine.

O voce, din fund, îi răspunse mormăind:

— Se stinge la ora 11.

„Ora 11, ora 11”. Nora repetă cuvintele în gând și nu le găsi niciun înțeles. I se părea că noaptea aceea nu avea ore și că niciodată acele ochiuri de geam înghețat nu se vor lumina de zi.

Cineva trecu pe lângă ei și plimbă peste paturile lor o lampă cu baterie, pe care o stinse imediat.

— Lume nouă, lume nouă.

Din când în când, se deschidea ușa de la intrare și o altă umbră intra sau ieșea.

— Umbre, numai umbre, spuse Nora.

Nu reuşea să distingă nicio figură. Până şi vocile aveau ceva nedistinct, monoton, parcă ar fi fost o singură voce, vorbind de la depărtări diferite.

„Poate am dormit”, se gândi ea. În orice caz, câtva timp nu mai simţise mirosul de carbid şi acum îl simte din nou. Lampa se clatină încet, cu o mişcare slabă de pendulă. Încă nu e ora 11, de vreme ce e tot aprinsă. Vocile de adineauri au tăcut. „S-or fi dus la masă sau or fi adormit”.

Se înăbuşea. Simţea carbidul ca un praf acru, până în fundul gâtlejului. Totul mirosea a carbid: pătura, perna, hainele. Îşi pusese batista pe gură, ca un tampon, dar mirosul trecea prin pânză, ca un fum umed, acru.

Se ridică de la locul ei, ameţită, şi merse clătinându-se printre paturi. Îşi auzea bocancii tropăind pe podea şi îşi spunea: „Ar trebui să nu fac atâta zgomot”, dar fiecare pas era o cădere, pe care nu o putea opri. Lângă uşă, îşi căută, mai mult bâjbâind, skiurile şi bastoanele.

Afară rămase câteva clipe în prag, fără niciun gând. Simţea pe frunte, pe tâmple, aerul de noapte, ca o zăpadă uşoară.

Îşi puse skiurile şi porni încet, neştiind bine încotro. Din cabana mare se auzeau voci, zgomot de pahare, râsete. Trecu pe sub ferestrele luminate şi pe urmă întoarse spre dreapta, printre brazi.

Câinele cabanei se feri din calea ei, mârâind, gata să latre. Îl mângâie în trecere pe blana lui ciobănească, pe urechile lui mari.

Toate se depărtau ca printr-o pânză de somn — voci şi lumini.

*

Skiurile alunecau greu, cu un foşnet de frunze uscate. Nora simţea rezistenţa zăpezii în genunchi, ca o frână. Nu-şi dădea seama de cât timp mergea. Pe tâmpla dreaptă avea o zgârietură care sângera. „M-am lovit probabil. Dar când? Dar unde?”

Lampa cu baterie era aprinsă şi aplicată în stânga, pe buzunarul de sus al tunicii, ca un far. „Pe inimă”, gândi Nora. Nu ţinea minte nici când a aprins-o, nici când a fixat-o de nasturele buzunarului. Îi urmărea pata albă de lumină pe zăpadă, pe copaci. I se părea că e o mică vietate, care aleargă înaintea ei şi o cheamă. Avea sărituri de veveriţă. „O veveriţă albă”.

La cotituri, muchia skiului zgâria zăpada îngheţată, ca un vârf de briceag. Era un zgomot ascuţit, ca un ţipăt scurt. „Ar trebui să mă opresc. Ar trebui să ştiu unde merg.” Nu ştia unde merge; ştia numai că nu vrea să se întoarcă. În urma ei, simţea încă acea oribilă lampă de carbid, legănându-se şi aşteptând o „oră 11”, care nu va veni niciodată.

Se opri şi încercă să-şi adune gândurile. Trebuia să fie, pe versantul celălalt al muntelui, un drum care să coboare spre Timiş. „La ora asta, Nora? Eşti nebună?”

Îşi amintea parcă să fi văzut undeva, pe o hartă sau pe o tablă indicatoare, un drum marcat cu romburi galbene şi albastre. Întoarse lanterna spre bradul lângă care se afla şi îl lumină de jos în sus. Niciun semn, niciunul... „Poate că dorm, îşi zise Nora. Poate că semnul ăsta pe care-l caut, îl caut în vis.” Simţea totuşi, sub degetele ei îngheţate, scoarţa aspră a copacului. Avea impresia că e la marginea unui vis, din care se zbătea să iasă. Pe urmă se pomeni din nou alunecând pe skiuri — şi nu-şi dădea seama dacă alunecarea aceasta o întoarce în somn sau o readuce la trezie. Pata albă de lumină alerga înaintea ei mai repede decât înainte, mereu mai repede. Skiurile pierduseră brusc din greutate şi pluteau fără zgomot, fără obstacol. „Ar trebui să frânez”, gândea ea, dar genunchii n-o ascultau. Era pe o pantă deschisă, care cobora spre câteva umbre de brazi, abia desluşite în întuneric. „Dacă nu opresc, sunt pierdută”, îşi spunea Nora, dar i se părea că e vocea unei alte Nore, rămasă în afară de vis şi privind de acolo, ca prin fereastră, lucruri pe care nu le înţelegea. Încercă să se smucească spre dreapta, cu o mişcare de răsucire, care rămase însă fără răspuns: umerii, genunchii erau ca nişte clape fără sunet. Skiurile, cu boturile apropiate, alergau după pata albă de lumină, într-o viteză care le ridica uşor deasupra zăpezii. Nora închise ochii şi se aruncă înainte cu braţele deschise, cu capul în zăpadă. Avea impresia că, în ultimul moment, cineva o împinsese din spate. Se rostogoli de câteva ori la vale, cu skiurile împiedicate unul de altul. Zăpada o zgâria pe frunte, pe mâini. Un gust cald de sânge îi umezea buzele.

Acum avea într-adevăr impresia că se trezeşte din somn. Din somn sau din leşin. Se văzu trântită pe stradă, lângă trotoar, în mijlocul unui grup de trecători curioşi. Auzea vocile lor şi simţea o privire de bărbat fixată asupra ei, privire pe care o cunoştea. Aşadar totul, totul fusese un vis... Aşadar, ne reîntoarcem la acest accident de tramvai, care nu se mai termină... Aşadar, încă n-am reuşit să mă ridic de aici şi să plec ...

Se ridică în coate şi privi atentă în jur. Imaginile, care un moment se amestecaseră confuze, ca un vis într-alt vis, se topeau în întuneric. Nu se

auzea de nicăieri niciun glas, niciun foşnet. Nora căută lanterna pierdută în cădere, dar nu o găsi.

„Dacă aş avea o lumină, m-aş întoarce la cabană”.

Îi era cu neputinţă să-şi dea seama unde se află. Era o poiană deschisă larg, ca o potcoavă. „Eu am venit de sus”, îşi spuse, încercând să-şi amintească drumul. Ar fi trebuit să se târască până la marginea de sus a poienei, din brad în brad, şi de acolo să strige. Poate că nu era prea departe, poate o vor auzi... Mai ales îşi dădea seama că nu trebuie să rămână pe loc. Un fel de toropeală dulce o trăgea spre zăpadă, spre somn, şi ştia că somnul acesta înşeală.

Amândouă skiurile îi rămăseseră fixate de bocanci, dar bastoanele le pierduse în cădere. Se ridică, agăţându-se cu mâinile de un brad. Abia atunci băgă de seamă că era exact la liziera pădurii. O secundă mai târziu, ar fi fost prea târziu. Şi totuşi, şi totuşi, poate că ar fi fost o moarte bună, cu tâmpla strivită de un copac. Mai bună decât această noapte fără sfârşit, care se deschidea înaintea ei şi pentru care nu mai avea destule puteri ca s-o străbată.

„Să ţinem ochii deschişi, Nora, şi să mergem. Cât vom putea. Până unde vom putea.”

Nu-şi simţea decât rana de la tâmplă sângerând. Era singura senzaţie care mai stăruia în somnul greu cu care se lupta: „Şi totuşi merg, ştiu bine că merg, îmi dau seama că merg”. Se lovea uneori cu genunchii, cu mâinile de copaci, dar erau lovituri care nu dureau, care nu lăsau urme. Nu-şi mai simţea skiurile în picioare. „Poate că le-am scos”— dar nu ţinea minte când.

I se păru că aude de undeva un lătrat de câine. Avu puterea să zâmbească. „Nu te amăgi, Nora. Nu crede, Nora.”

Erau totuşi lumini printre brazi. „Să fi ajuns la cabană?” Nu o recunoştea. Era o casă mică, numai cu două ferestre luminate. Un câine ciobănesc, mare cât un urs, lătra spre ea, din prag.

„De ce nu sare la mine? Toate astea nu pot fi adevărate. Ar trebui să sară la mine.”

Cineva ieşise afară din casă, bătu câinele pe ceafă şi, luându-l de urechi, potolit, veni spre Nora. Ţinea în mâini un felinar, pe care îl ridică spre fruntea ei şi o privi câtăva vreme. Era o lumină care o orbea. Pe urmă, coborî felinarul şi se întoarse în casă fără niciun cuvânt, fără nicio întrebare.

„Toate astea nu pot fi adevărate”, spunea Nora. Era mereu acelaşi vis absurd, care nu se mai termina.

Se auzeau voci dinăuntru şi pe urmă o tăcere mai mare.

Uşa se deschise din nou şi, din prag, omul cu felinarul îi făcu semn să intre.

IX

Nora rămase câteva clipe în prag, ezitând să intre. Era lumină, era cald. Îşi duse mâna la gât, ca să-şi ia fularul de lână, şi nu-l găsi. „L-am pierdut probabil pe drum”.

Lângă fereastră era o masă şi o lampă cu glob alb. Cineva şedea acolo într-un fotoliu şi o privea, iar în picioare, puţin în umbră, era omul cu felinarul. „Ar trebui să-l stingă”, gândi Nora, uitându-se spre acea lumină, care încă ardea. Pe masă era un cuţit, o carte cu scoarţe galbene şi un ceas care arăta o oră imposibilă: 9 şi 10. Se uită cu atenţie la fiecare obiect în parte.

— Ceasul ăsta stă, spuse ea şi îl arătă cu degetul, fără să ştie cui.

Pe urmă se prăbuşi, dându-şi seama că se prăbuşeşte şi mai având timpul să-şi spună: „Ar trebui să nu cad, ar trebui să nu plâng”. Plângea în hohote, cu capul în mâini, cu lacrimi fierbinţi, pe care le simţea arzând pe obrajii îngheţaţi, pe degetele înţepenite.

Auzea paşi apropiindu-se, voci care se opreau deasupra ei. Cineva o mângâia pe părul plin de zăpadă.

Un glas tânăr șoptea cuvinte puțin cântate, ca într-un vers:

Wanderer tritt still herein;
Schmerz, versteinerte die Schwelle

Se opri un moment din plâns, ca să audă mai bine și să înțeleagă, dar lacrimile, o clipă ținute în loc, izbucniră iar, ca într-o nouă cădere.

Două brațe puternice o ridicau de jos, cineva trăgea un fotoliu spre cămin.

Ca prin ceață, întrezărea în gura căminului butuci mari de jar arzând fără zgomot. Mâini atente, sigure îi scoteau tunica udă de zăpadă și îi puneau pe umeri o haină groasă de catifea—poate o haină de vânătoare — care mirosea slab a foi de tutun.

Nora deschise ochii. Avea la picioarele ei un băiat tânăr, care o privea probabil de mai multă vreme, în tăcere.

— *Sie haben wahrscheinlich den Weg verloren. Wobin gingen sie denn? Von wo kommen sie denn?*

Nora nu răspunse nimic. Băiatul avea ochi albaștri deschiși, o frunte înaltă, tristă, luminată de văpaia focului din cămin și un zâmbet puțin ironic. „E un copil", gândi ea, și întoarse capul să găsească pe altcineva în acea casă streină, pe cineva căruia să-i poată cere iertare pentru cele întâmplate. Dar nu mai era nimeni, nici măcar omul cu felinarul.

— Nu trebuie să vă fie frică. Sunteți aici la adăpost. Aveți nevoie de odihnă. Dacă vreți, puteți dormi.

Vorbea de astă dată românește, cu accent săsesc, dar fără apăsare, cu un fel de întârziere, care desfăcea silabele una câte una.

Se ridicase în picioare. Acum, când nu mai era în bătaia flăcărilor, fruntea îi era palidă, dar ochii mereu vioi, în albastrul lor copilăros.

Nora își aminti că văzuse din prag un ceas, dar nu mai ținea minte unde și îl căută cu privirea.

— Cât să fie oare ceasul?

— Nouă jumătate.

Ea repetă cuvintele, fără să le înțeleagă.

— Nouă jumătate... Ce fel de nouă jumătate?... Avea în privire o neliniște care aștepta răspuns, care cerea ajutor.

El se înclină din nou spre ea și o privi drept în ochi, vorbindu-i rar și scuturând-o ușor de umeri, ca și cum ar fi vrut s-o trezească din somn.

— E nouă jumătate seara. Mă auzi? Este joi, 20 decembrie 1934, e seară și e ora nouă jumătate.

Nora își duse mâinile la tâmple, ca să-și adune gândurile.

— E de necrezut. Aveam impresia că am rătăcit ore întregi. Mi se părea că trebuie să fie foarte târziu, că noaptea e pe sfârșite...

Se opri cu un gest de amețeală, de nedumerire... Băiatul din fața ei o asculta mereu. Nora continuă cu oarecare greutate, cu o voce pe care nu și-o recunoștea.

— Veneam de la cabana Turingului. E lume multă acolo. Ieșisem să mă plimb, să respir, să fiu singură... Când am vrut să mă întorc, n-am mai găsit drumul. Mi-au alunecat skiurile, am căzut. Aveam cu mine o lanternă, care s-a spart sau, poate, s-a pierdut... Pe urmă, nu știu ce a mai fost. Am mers, am mers...

Rămase câtva timp tăcută și pe urmă întrebă cu oarecare neliniște:

— E departe?

— Ce?

— Cabana Turingului.

— Câteva sute de metri.

— Ar putea cineva să mă însoțească până acolo sau să-mi arate drumul?

— Se înțelege că da, dar nu credeți că e mai bine să rămâneți aici? Cel puțin până mâine dimineață?

Nora citi în privirea lui anumită îngrijorare, puțină compasiune, deși un zâmbet ușor de ironie persista încă. „În ce hal trebuie să fiu, Doamne!"

— Nu vreau să vă sperii, dar cred că aveți nevoie de odihnă. Este sus o cameră liberă. Am spus să se facă foc.

Nora își trecu încet mâna dreaptă pe frunte, pe obraji.

— Aveți o oglindă?

— Am spus că nu vreau să vă sperii și v-am speriat. Nu e nimic grav. O zgârietură pe tâmpla dreaptă și alta aici, pe frunte. A curs puțin sânge. Să căutăm vată și alcool.

— Am eu în ruksacul meu. Dar e sus la Turing.

— Trimitem pe cineva să-l aducă.

Nora rămase un moment la îndoială, gata să primească, dar pe urmă refuză.

— Nu, nu pot să rămân.

— De ce?

— Pentru că nu sunt singură. Am plecat fără să spun că plec. Trebuie să mă întorc. Poate a băgat de seamă că lipsesc, poate mă caută...

— Soțul dumneavoastră?

Nora se uită la el, surprinsă de acel cuvânt, pe care nu-l gândise niciodată și care acum îi făcea imposibil orice răspuns. „Pot eu să-i spun copilului ăstuia, pot eu să-i spun..."

El nu o lăsă să-și termine gândurile.

— Vă cer iertare pentru întrebarea mea stupidă. Dar oricine ar fi, să vie aici.

Avea o neașteptată siguranță de gest. Trecuse peste acel moment penibil cu o discreție de om bătrân. Numai o ușoară roșeață, pe fruntea până atunci palidă, îl trăda pe adolescent. „În ce clasă o fi?", se întrebă Nora. Purta un pulover roșu cu mâneci lungi și la gât o eșarfă de lână, tot roșie, dar de un roșu închis, aproape negru. Părul blond, tăiat pe tâmple scurt, nemțește, îi cădea în față, pe frunte. „Trebuie să-i stea bine în uniforma lui de liceu".

Pe o ușă laterală intră în momentul acela omul cu felinarul. Nora îl recunoscu după statura lui înaltă, de uriaș. Aducea pe brațe câțiva butuci pentru foc. Era îmbrăcat cu un surtuc vânătoresc, închis până sus, ca o haină neagră de pastor. În picioare avea cizme înalte, iar pe umeri o curioasă pelerină de stofă cenușie, largă, cu o glugă lăsată pe spate.

Băiatul blond îi vorbea într-o limbă pe care Nora n-o înțelegea. Vocalele erau greoaie și surde. Poate olandeză, poate un dialect flamand... El râse de aceste presupuneri.

— *O, nein! Es ist nur sächsisch. Wir beide sprechen immer sächsisch.*

Dar omul cu felinarul înțelegea românește, ba și vorbea cu oarecare greutate, destul de limpede însă. Nora îi explică unde va găsi ruksacul ei și ce trebuie să spună domnului care doarme la Turing-Club, în dormitorul comun, pe patul numărul 15.

„Ar trebui să-i scriu câteva cuvinte, se gândea ea. Poate că nu va voi să vină."

Dar omul cu pelerina cenuşie îşi ridicase gluga şi plecase. Se auzeau încă cizmele lui afară.

*

— Mă numesc Gunther Grodeck, spuse băiatul cel blond când rămaseră singuri. Am 21 de ani. Sau, ca să spun drept, nu-i am încă.

Tăcu un moment, cu o neaşteptată întunecare, şi şopti:

— Din nefericire, încă nu.

Pe urmă se scutură din această tristeţe şi adăugă scurt, cu îndârjire, ca şi cum ar fi ameninţat pe cineva:

— Dar îi voi avea!

Nora zâmbi.

— Când?

— În martie. La sfârşitul lui martie.

— Să avem deci răbdare. De ce să ne grăbim? E urgent?

O paloare străvezie trecea peste figura lui, fără să-i acopere însă ochii, rămaşi clari.

— Trebuie să vă fie foame, spuse el cu vădita voinţă de a schimba vorba. Vă rog să mă iertaţi că nu v-am întrebat până acum. Mă duc să văd ce se poate găsi.

Ar fi vrut să-l oprească („Nu, nu mi-e foame, mi-a fost, mi-a trecut..."), dar el ieşise din cameră, lăsând-o singură.

Era o odaie mare, cu pereţii luminoşi, albi şi cu grinzi negre, fumurii. Pe un perete erau o scoarţă roşie şi două carabine vechi. Fotoliile şi un divan erau făcute dintr-o cretonă înflorată, de culori deschise, şi tot din aceeaşi cretonă erau şi perdelele la ferestre. Căminul era ţărănesc, cu vatra deschisă larg, parcă ar fi fost o uşă de intrare spre altă încăpere; întreaga odaie semăna, în acelaşi timp, cu o cabană de vânătoare şi cu un hol.

Pe o etajeră erau câteva cărţi nemţeşti şi un portret de femeie desenat în creion. Desenul era fin, estompat, parcă puţin şters de vreme.

Gunther, revenind în cameră, o găsi pe Nora în faţa acelui portret.

— E mama, zise el.

— Locuieşte aici?

Băiatul tăcu o clipă. Pe urmă, ca întors din depărtate gânduri, spuse:

— Aici locuiesc numai eu cu Hagen.

— Hagen? întrebă Nora, neştiind despre cine e vorba.

— Hagen e omul care v-a deschis. Omul cu pelerina neagră. Trebuie să-l cunoaşteţi din nume. Nu vă amintiţi? Din Niebelungi? Din *Götterdämmerung*? Întunecatul Hagen!

— E numele lui?

— E numele pe care i l-am dat eu. Cred că i se potriveşte. Vă rog să nu-i spuneţi altfel. Aici pe munte, toată lumea ştie că-l cheamă aşa.

— Aici pe munte..., repetă Nora gânditoare. La drept vorbind, nici nu ştiu bine unde mă aflu. Ştiam că există pe tot muntele numai două cabane. Despre casa asta nu mi-a vorbit nimeni.

— Pentru că n-o ştie aproape nimeni. Am clădit-o astă-toamnă. Când a căzut prima zăpadă, în noiembrie, nici nu eram gata. Nici acuma nu suntem cu totul gata. Seara, pe întuneric, nu se prea bagă de seamă, dar mâine dimineaţă o să vedeţi că lipsesc multe lucruri. Poate o vom termina la primăvară, dacă va mai fi nevoie de ea. Da, poate...

Din nou era în expresia lui ceva îndârjit, ca o amenințare adresată cuiva nevăzut. Pe urmă, zâmbetul lui ironic aduse puțină pace pe acea figură de copil îngândurat.

—Trebuie să știți că aici nu intră nimeni. Vreau să spun că nu primim pe nimeni. Faffner nu ne-ar lăsa.

— Faffner?

— Faffner e câinele meu. L-ați văzut poate adineauri, afară. E un câine mare, ciobănesc. Mă întreb de ce nu v-a atacat.

— Vă pare rău?

— Nu. Am încredere în el. În familia noastră, în familia Grodeck, Faffner și cu mine avem aceleași antipatii. Faffner urăște oamenii pe care îi urăsc.

Avea, sub paloarea lui de copil, mânii scurte, intense, care nu durau decât o secundă și se stingeau apoi într-o mare tristețe.

— Trec zile întregi, zise Gunther, în care nu auzim nicio voce străină, nu vedem niciun om strein.

— Totuși, ziceai că nu sunteți departe de cabana Turingului.

— Nu departe, dar bine ascunși. Cunoașteți *Dreimäderlwiese*?

— Poiana Trei Fetițe?

— Dacă vreți... Eu îi spun pe numele ei săsesc. Așa m-am obișnuit. Ei bine, cabana mea e ceva mai sus, spre nord, nord-vest.

— Nu se poate! exclamă Nora.

— De ce nu se poate?

— Pentru că nu mai înțeleg nimic... Mă credeam cu totul în cealaltă parte a muntelui, pe celălalt versant. Când am plecat, știu bine că am luat-o spre vârf, cu gândul să caut drumul care coboară la Timiș. Nu înțeleg cum am ajuns aici.

— Rătăcind.

Nora repetă cuvântul după el:

— Da... Rătăcind...

Gunther luă un creion și un bloc de hârtie și se apropie de Nora.

— Mi se pare că tot nu sunteți lămurită. Iată! Să zicem că aici e cabana S. K. V., aici cabana T. C. R., aici *Dreimäderlwiese*...

Creionul lui trăgea linii subțiri pe hârtie. Nora urmărea cu atenție mica hartă improvizată.

— Ei bine, dacă unim cu câte o linie dreaptă cele trei puncte, avem un triunghi și, cam în mijlocul acestui triunghi, iată, aici, este cabana noastră.

Afară, sub ferestre, câinele mârâia.

— Se întoarce Hagen, zise Gunther.

— Singur? întrebă Nora, cu o teamă pe care nu o putea ascunde.

— Nu. Dacă ar fi singur, Faffner nu s-ar fi trezit din somn. Mai este cineva.

Ascultară amândoi în tăcere pași care se apropiau. Gunther era rezemat de cămin, cu brațele deschise. Se uita spre ușă și spuse, cu un glas șoptit, pe care Nora își aminti a-l mai fi auzit în acea seară:

Mancher auf der Wanderschaft
Kommt ans Tor auf dunklen Pfaden ...

*

Auf dunklen Pfaden... Pe întunecate cărări...

„Într-adevăr, gândea Nora privindu-l pe Paul, care intrase, într-adevăr, nimeni nu vine dintr-o mai adâncă noapte, pe mai întunecate cărări decât omul acesta".

Merse spre el, ca să-l întâmpine.

— Dacă ai ști câte s-au întâmplat!

I se părea că nu l-a văzut de mult, că-l regăsește după o lungă despărțire și ar fi vrut să poată face pentru el ceva — un gest de tandrețe, unul de recunoaștere, un semn de înțelegere — dar tăcerea lui o descuraja.

Îl luă de braț, ca să-l prezinte lui Gunther; băiatul însă ieșise fără să spună vreun cuvânt și îi lăsase singuri.

— Vino aici, lângă foc, Paul.

Îl sili să șadă în fotoliu.

— Ce obosit ești! Trebuie să mă urăști. Te port de atâtea ceasuri prin pădure, prin zăpadă. De câte ore umblăm? Mi se pare că sunt zile și nopți de când am plecat. Spune, mă urăști, nu-i așa?

El rămăsese cu ochii ațintiți asupra flăcărilor din cămin.

— Nu, Nora. Aș vrea să țină mereu. Aș vrea să nu mă întorc niciodată.

Întinse mâna dreaptă spre flacăra din cămin, ca și cum ar fi vrut s-o prindă între degetele lui deschise.

— Mă tem de un singur lucru: că nu e adevărat... că n-am plecat... că totul se petrece în vis... pădurea, muntele, noaptea... că totul nu e decât un vis din care s-ar putea să mă trezesc.

Vorbea în șoapte, ca și cum s-ar fi temut ca propriile lui cuvinte să nu turbure acest vis.

— Uită-te la flacăra asta care arde... Seamănă ea cu o flacăre adevărată? Unde ai mai văzut, decât în vis, o flacăre așa de albastră, așa de ușoară... Uite, trec cu degetele prin ea și nu arde.

Nora, cu o mișcare vie, îl prinse de mână și îl opri la timp.

— Paul, tu ai febră. Nu știi ce vorbești. Trebuie să te culci, să dormi.

El părea că nici n-o aude și continua să vorbească cu același glas înăbușit.

— Când a venit omul acela cu pelerină neagră și m-a bătut pe umăr și mi-a spus să viu cu el, nu l-am întrebat nimic, dar încă o dată mi s-a părut că totul se întâmplă în vis.

Își ridică ochii spre ea.

— Și tu, Nora, nu ești și tu cu mine, în același vis? De unde e rana asta la tâmplă? De unde sângele ăsta pe frunte? Ești sigură, spune, ești sigură că nu ne înșelăm? Ești sigură că e adevărat?

— Vrei să fie adevărat? îl întrebă ea în șoapte.

— Vreau să dureze. Să nu se termine. Să nu mă întorc.

— Unde?

El făcu un gest vag cu mâna, arătând ceva dincolo de fereastră, dincolo de noapte...

*

Erau la masă toți trei, tăcuți. Se auzea numai pasul greu al lui Hagen, care le aducea pâine și vin. Un butuc de jar se prăbuși în cămin cu un zgomot surd. Întoarseră toți trei capetele într-acolo: flăcările, un moment înviorate, se linișteau ușoare pe o grămadă arzătoare de cărbuni și cenușă.

De afară, sub fereastră, se auzea o răsuflare grea, ca de urs.

— E Faffner, spuse Gunther. Nu poate să doarmă. Simte că se întâmplă ceva neobișnuit.

Era la masă între Nora și Paul. Se uită la unul și la celălalt cu o privire gravă, în care ochii lui albaștri își pierdeau zâmbetul.

— Mi-ar fi greu, într-adevăr, să vă spun cât de neobişnuită este venirea voastră aici... cât e de neobişnuită pentru noi trei, pentru Hagen, pentru Faffner, pentru mine...

Se ridică de la masă, se duse spre fereastră şi rămase acolo câtva timp, cu fruntea lipită de geam, uitându-se afară, în noapte.

Cu o voce schimbată, spuse ca pentru el, şoptind. Parcă ar fi fost un descântec:

Wanderer tritt still herein;
Schmerz, versteinerte die Schwelle,
Da erglänzt in reiner Helle
Auf dem Tische Brot und Wein.

Se lăsă apoi o tăcere adâncă, după care Nora îl întrebă, tot în şoapte:

— Ce este?

— Un poem. A fost scris mai demult, de un austriac tânăr, mort în război. Se cheamă *Ein Winterabend... O seară de iarnă...*

Şi, întorcându-se spre ei, îi întrebă:

— Nu vi se pare că seamănă cu seara aceasta?

X

Dimineaţa era înnorată, dar fără ceaţă. Ningea liniştit. Zăpada ştersese în timpul nopţii paşi şi urme din seara trecută.

Paul o găsi pe Nora afară, de vorbă cu Hagen. Faffner era culcat la picioarele lor. Când îl văzu pe el, se ridică încet, cu o lene majestuoasă de leu adormit. Hagen îi spuse un cuvânt într-o limbă neînţeleasă şi câinele se culcă la loc, cu botul pe labele dinainte.

— Ai dormit unsprezece ore, îi spuse Nora lui Paul.

— Numai atât?

Avea într-adevăr impresia că dormise câteva nopţi într-una singură: un somn lung cât o iarnă. Nora îi făcu semn să vorbească încet.

— Doarme Gunther.

Şi îi arătă un mic turn cu fereastră, izolat parcă de restul cabanei, unde era camera băiatului.

Cabana era făcută din piatră şi bârne, cu obloane verzi şi acoperişuri roşii, dar amândouă colorile erau închise, un verde de brad întunecat şi un roşu ars, stins. Numai perdelele de cretonă aduceau lumină la ferestre, ca nişte glastre cu flori.

Skiurile erau pregătite de drum. Pe ale Norei le căutase Hagen în pădure, de cum se făcuse lumină şi le găsise departe, într-un luminiş, cu boturile agăţate de nişte jnepeni. Bastoanele însă rămâneau pierdute. Hagen îi făcea Norei cu briceagul, din două crengi de brad, bastoane noi şi se căznea să le fixeze în vârf două cercuri mici de alun.

— Până mâine cred că vă puteţi folosi de ele. Mâine mă duc eu la Braşov după târgueli şi vă cumpăr altele.

În lumina de dimineaţă, Hagen era tot întunecat. Avea pe umeri aceeaşi pelerină de stofă cenuşie, cu gluga lăsată pe spate.

„Seamănă cu un pădurar şi cu un preot în acelaşi timp", gândea Nora, neîndrăznind să-l privească bine în ochi. Vorbea rar, apăsat, cu anumită împiedicare. Obrazul era palid, încadrat de o barbă neagră, aspră, rău pieptănată.

— E mai bine să vă puneţi skiurile de aici, zise el. Cu piciorul nu se poate merge. Zăpada e prea mare.

Paul se simţea pe skiuri ca pe o punte îngustă, pe care mergi în vârful picioarelor.

— Nu aşa, Paul, îi strigă Nora. Calcă pe skiuri cu toată greutatea. Ai încredere în ele.

Veni lângă el şi-l apucă cu mâinile de umeri, trăgându-l în jos.

— Lasă-te greu pe tocuri şi pe toată talpa. Nu trebuie să te clatini.

Îi arătă cum să facă primii paşi pe zăpadă, făcând ea însăşi mişcările încet, descompuse.

— Suntem pe teren plat aici. Prin urmare, e exclus să aluneci sau să cazi. Mergi liniştit şi mai ales mergi ferm; împingi întâi skiul drept înainte cu genunchiul îndoit şi cu piciorul stâng bine întins. Aşa! Acum, trage skiul stâng până în dreptul celuilalt... bun!... şi împinge-l pe el înainte. Perfect.

— Asta e totul?

— Deocamdată, spuse Nora râzând.

Paul era totuşi încurcat.

— Cu bastoanele ce fac?

— Te sprijini pe ele, dar nu prea mult. Mai mult te ajuţi, când tragi piciorul dinapoi înainte. Fă câţiva paşi aşa cum te-am învăţat şi să vezi că mişcarea se potriveşte de la sine. Hai să vedem.

Paul simţi asupra lui ochii profesoarei. „Numai de n-aş greşi", îşi zise, uitându-se la vârful skiului drept. Era ca un elev scos la lecţie.

Porni încet, cu mare atenţie. Zăpada era moale, afânată şi în primul moment el avu impresia că skiurile se scufundă, dar pe urmă le simţi alunecând fără zgomot, fără rezistenţă.

Nora venea în urma lui, controlându-i mişcările.

— Braţele prea depărtate. Ţine-le mai aproape de corp, aproape lipite... Da, aşa e bine, dar acum sunt prea ţepene... Mergi mai liber, mergi mai simplu...

Hagen îi însoţi câtva timp, ca să le arate drumul. Pe urmă, după ce-i scoase într-o mică poiană, se opri.

— De aici, eu mă întorc. Uitaţi-vă bine pe unde mergeţi, ca să ştiţi cum să veniţi înapoi. De obicei, Gunther mănâncă la ora unu. Dacă întârziaţi, are să vă aştepte.

Rămase acolo împreună cu Faffner şi îi privi un timp cum se depărtau.

— Ştii ce mă sperie la omul ăsta? îl întrebă Nora în şoapte pe Paul.

— Ştiu. Pelerina lui neagră.

— Nu. Ochii. Ochii lui albaştri.

Şi pe urmă, după o nouă tăcere, surprinsă de o asemănare pe care abia în momentul acela o găsea, adăugă:

— Are parcă ochii lui Gunther. La fel de albaştri.

Întoarseră amândoi capul. Hagen era nemişcat în acelaşi loc. Cu pelerina neagră pe umeri părea, din depărtare, un trunchi de copac ars.

*

Terenul de ski din faţa Turingului era plin de lume. Veniseră şi saşii de la S. K. V., în grupuri gălăgioase. Pe panta mare, ce cobora imediat de sub vârful muntelui, se antrena o echipă de militari, pentru concursurile de la Predeal. Se vedeau de departe, ca nişte stele negre, căzătoare, pe un cer de zăpadă. Întregul teren era ondulat de imense talazuri albe, ridicate spre cer şi oprite în loc, într-o mişcare încremenită de flux.

Nora şi Paul se opriseră pe o creastă de val.

— Aici ai să cobori, Paul.

— Crezi?

— Sunt sigură.

El se uită încurcat la panta ce se deschidea în faţa lui. I se părea ameţitor de dreaptă. „Am să cad", îşi spuse în gând. Ar fi vrut să ceară un răgaz, o amânare. Nu era prea greu pentru început? N-ar fi fost mai cuminte să înceapă cu lucruri mai simple? Ridică privirea spre Nora, dar nu îndrăzni să-i spună nimic. Citea pe figura ei o neîndurare de profesor, care a pus întrebarea şi acum aşteaptă răspunsul.

— Uite aici, Paul. Te laşi pe genunchi, ca pe două arcuri, înţelegi? Ca pe două arcuri.

Îl privea drept în ochi şi rostea cuvintele aproape silabă cu silabă,

— Bastoanele le duci înapoi, cât mai înapoi. Ca să fii sigur de ele, lipeşte mâinile de şolduri. Aşa. Capul înainte, umerii înainte, corpul înclinat... mai înclinat... Aşa... Skiurile unul lângă altul, perfect paralele... Acum pleacă.

„Mai am timp să mă opresc, îşi zise Paul. Mai am timp să rămân pe loc, mai am timp să..."

Skiurile porniseră încet, singure. Pe urmă, avu deodată senzaţia că nu le mai are în picioare. Un val de zăpadă venea vertiginos spre el. „Cad!" Ceva asurzitor, un tunet sau o mare tăcere acoperi totul.

Se dezmetici brusc. Era pe skiuri, în picioare, oprit pe loc. „Poate nici n-am plecat. Poate mi s-a părut." Se uită în jur după Nora, ca să se convingă dacă într-adevăr n-a rămas lângă ea şi dacă tot acest vârtej, din care ieşea fără răsuflare, nu fusese doar un moment de ameţeală. Ea îl striga de departe, de unde îi făcea semn cu mâna dreaptă ridicată în aer.

— Prin urmare a fost adevărat, zise Paul, măsurând cu ochii imposibila distanţă.

Nora fu într-o clipă lângă el.

— Bravo, Paul. Sunt mulţumită de tine. Sunt mândră de tine.

Erau pe creasta unui alt val de zăpadă şi aveau înaintea lor o nouă pantă, mai lungă, dar mai puţin aspră decât cea dintâi.

— Pornim? întrebă Nora.

— Pornim!

Se avântă, fără să mai aştepte semnalul ei de plecare. Din nou avu senzaţia că skiurile îşi pierd din greutate şi că el o ia înaintea lor, plutind sau căzând. Era o senzaţie de lumină intensă. Ceva îl izbi în frunte şi îl orbi. Un moment, nu-şi dădu seama dacă pluteşte mai departe sau a căzut. Pe urmă, simţi că se rostogoleşte la vale, cu capul în zăpadă, cu picioarele în aer şi skiurile împiedicate unul de altul.

Când izbuti să ridice fruntea din zăpadă, Nora era aplecată peste el, râzând.

— Ce s-a întâmplat? o întrebă el buimăcit.

— Nimic mai mult decât vezi: ai căzut.

— E grav?

— Nu e grav. E solemn.

Îl ajută să se ridice de jos şi-l scutură de zăpadă.

— Îţi râzi de mine.

— Nu, dragă Paul, vorbesc foarte serios. Nimic nu e mai solemn la ski decât prima cădere. Skiul se învaţă căzând. Ai să cazi de aici încolo de zeci de ori, de sute de ori. Prima cădere însă asta a fost.

El se uită înapoi spre panta parcursă numai pe jumătate: lăsase în urmă două dâre paralele în zăpadă, ca două şine de tren, întrerupte în punctul căderii, ca şi cum acolo skiurile ar fi sărit de pe linie.

— Nu înţeleg de ce am căzut.

— Pentru că ţii genunchii ţepeni. Pentru că tragi umerii înapoi. Pentru că arunci mâinile înainte.

— Mai sunt şi alte motive?

— Mai sunt.

Se priviră o clipă drept în ochi şi pe urmă izbucniră în râs, amândoi deodată. „Râsul ăsta nu i l-am mai văzut", gândi Nora. Ar fi vrut să întindă mâna spre el, cu un elan de afecţiune pentru omul tânăr pe care îl descoperea în acea dimineaţă. Se opri însă la timp.

— Destul am glumit. Acum să mergem mai departe.

Spunea aceste cuvinte de „chemare la ordine" ca şi cum ar fi bătut cu creionul în catedră ca să facă linişte în clasă. El o apucă de braţ, oprind-o pe loc.

— Vreau să-ţi spun ceva.

— Te ascult.

— Eşti o profesoară.

— Da. Sunt.

Pe figura ei era un zâmbet de melancolie.

— Cum îţi spun ţie elevele tale la şcoală?

—Nu ştiu. Probabil „domnişoara de franceză".

— Ei bine, eu îţi voi spune la fel. „Domnişoara de franceză". Domnişoara mea de franceză.

— Nu. Tu îmi vei spune mai simplu: Nora. Sau, dacă vrei, Nora ta.

Se întoarse scurt pe skiurile ei şi porni la vale într-un nor de zăpadă.

„Eşti absurdă, Nora, eşti absurdă. De ce spui lucruri stupide? De ce te laşi dusă de vorbe? Ce o să creadă omul ăsta despre tine? Unde e pactul sportiv pe care l-ai încheiat cu el? Unde e discreţia ta? Unde e pudoarea ta?"

Ar fi vrut să plângă. Ajunsese jos, la marginea terenului, lângă pădure, într-o singură clipă şi ar fi vrut să se arunce într-o cursă de zece ori mai ameţitoare, ca să uite, ca să fugă de ea, ca să se pedepsească.

Abia îl mai zărea în punctul unde-l lăsase, nemişcat, pierdut între skiori care urcau şi coborau pe lângă el. O urmărise probabil cu privirea de-a lungul vertiginoasei ei coborâri şi avea încă ochii aţintiţi spre ea, căci, iată, ridicase acum chipiul şi îi făcea semn, agitându-l.

Dinspre vârful muntelui, echipa de militari cobora în grup, spre cabană, tăind terenul de-a curmezişul, ca o avalanşă. Norul de zăpadă stârnit de trecerea lor îl acoperise şi pe el, şi acum nu mai era de găsit. Nora îl căuta cu atenţie pe linia depărtată, unde-l ştia, când îl văzu deodată răsărind mult mai aproape, pe o ridicare de teren pe care o urcase nu se ştia cum din partea cealaltă şi o cobora acum repede.

„Prea repede", zise Nora. „Mult prea repede". Îl văzu căzând şi rostogolindu-se spre vale, dar ridicându-se imediat, alb de zăpadă şi pornind din nou, fără să se scuture şi parcă fără să se uite încotro aleargă. Se prăbuşi după primii cinci metri şi pe urmă Nora îl căută zadarnic cu privirea. Grupuri de skiori îi tăiau trecerea şi îl acopereau.

„Ar trebui să-i ies înainte, să-l ajut", îşi zise, dar el răsări din nou, mult mai aproape, numai la câţiva metri de ea.

„În viteza cu care vine, n-are să se poată opri". La un pas de ea, el se lăsă să cadă.

— De câte ori ai căzut?

— De cinci ori.

— Cum e?

— Este...

Nu ştiu cum să continue. Căuta un cuvânt pe care nu-l găsea. Pe urmă îi spuse râzând.

— Aş vrea să chiui. Aş vrea să strig.

— Strigă.

Întoarse capul spre pădure, îşi duse mâinile la gură şi scoase un strigăt prelung: Uuuuuu... Nimeni nu răspundea din pădure, dar strigătul lui răsuna departe printre brazi.

— Şi acum, zise Nora, să revenim la vorbirea articulată. Spune, cum e?

— Nu ştiu cum să spun. E ceva care întrece cuvintele mele. E ceva intens. E o mare lumină... Cred că sunt beat.

Se trânti în zăpadă cu braţele deschise şi se rostogoli de câteva ori, ca în iarbă.

Un skior venea dinspre Turing şi opri lângă ei.

— Bună vremea?

Era sasul roşcat, întâlnit în ajun la S. K. V. „Omul cu ochi de viezure", îşi aminti Nora.

— Aşadar, tot aţi găsit loc la Turing? Drept să vă spun, nu prea credeam că o să găsiţi. N-am vrut aseară să vă descurajez, dar...

— Nu stăm la Turing, îi tăie vorba Nora. Şi se întrebă în gând: „Ce o fi având azi că e atât de vorbăreţ?"

— Nu la Turing? Dar unde?

Ea făcu un gest nelămurit, în sus, spre Poiana Trei Fetiţe.

— O cabană acolo...

— Cabana lui Gunther?

Nora nu răspunse, dar omul întrebă încă o dată, plin de neîncredere.

— Cabana lui Gunther?

Era în vocea lui o expresie de uimire, pe care ochii mici, metalici, neexpresivi n-o înregistrau, dar pe care sprâncenele mari, albite o spuneau cu o ridicare exagerată.

— Dacă ar şti bătrânul Grodeck!... zise el pe gânduri. Pe urmă porni pe skiuri mai departe.

Nora nu avu timp să-l întrebe nici cine era bătrânul Grodeck, nici ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi ştiut.

„Ciudate lucruri", gândi ea.

Aveau acum de urcat întreaga pantă înapoi. Nora îi arătă lui Paul cum trebuie să meargă în zigzaguri mari, de la dreapta la stânga şi cu muchia skiului înfiptă oblic în zăpadă.

— Urci în trepte mici. Fiecare pas să fie o treaptă pe care ţi-o tai singur în zăpadă.

El mergea înainte, dar când ajungea pe dreapta sau pe stânga, la marginea terenului şi trebuia să schimbe direcţia, se temea să nu fie luat la vale şi să nu alunece cu coada skiurilor în jos.

Skiurile trebuiau întoarse acolo cu o mişcare de foarfecă, pe care Nora i-o arătă în mişcări descompuse, dar pe care, deşi teoretic i se părea foarte simplă, el nu o putea face. Era un moment în care unul din skiuri trebuia aruncat în aer, întors brusc şi pe urmă adus lângă celălalt, totul petrecându-se într-o singură secundă. Până acolo, lucrurile mergeau foarte bine, dar în acea clipă de suspendare pe un singur ski, Paul îşi pierdea echilibrul şi cădea.

— Eu renunţ, zise el, după câteva încercări. Se trântise în zăpadă şi îşi încrucişase braţele.

— Eu însă nu renunţ, răspunse Nora. Te rog să te ridici şi să faci o întoarcere corectă. Nu plecăm de aici până nu o faci.

*

Se întoarseră la cabană după ora unu. Paul era flămând, obosit şi entuziast.

— Mai bine rămâneam pe teren. Am fi găsit ceva de mâncare la Turing.

— Ştii bine că nu se poate. Ne aşteaptă Gunther.

Gunther nu-i aştepta. Hagen le spuse că băiatul nu poate coborî la dejun şi îi roagă să mănânce fără el.

— E obosit. N-a dormit toată noaptea. Are nevoie de odihnă.

Nora voi să urce până în camera lui din turn, ca să-l vadă, dar Hagen o rugă să renunţe.

— Nu e nimic grav. Să-l lăsăm să doarmă. Dacă se odihneşte bine, seara va veni jos.

— Se întâmplă lucruri ciudate în casa asta, zise Nora la masă.

— Ciudate? întrebă Paul. Nu văd.

— Tu nu vezi nimic acum, dragul meu.

— Ai dreptate. Sunt ameţit, sunt beat.

Avea înaintea ochilor numai întinderi albe de zăpadă, pe care se vedea zburând. Închise ochii şi încercă să suspende în el orice gând, ca în acea fulgerătoare senzaţie de plutire, de zbor, de cădere. Ce era de neimaginat, de neregăsit, era tăcerea adâncă ce se făcea în el în acel moment.

— Din fericire nu durează, spuse deodată cu glas tare.

— Ce? întrebă Nora surprinsă.

— Nu ştiu cum să-ţi spun. Căderea. Zborul. Şocul. E o singură secundă. Dacă ar fi două, poate am muri.

Nora îl privi cu un surâs potolit. Cunoştea şi ea acest delir al primei zile de ski şi ştia că va trece.

Dar îi plăcea să vadă pe figura lui obosită această izbucnire de lumină, îi plăcea să asculte copilăroasa lui exaltare.

— E ameţitor, Nora. Nimic în lume, nici vinul, nici muzica, nici iubirea... nu, nici iubirea, nimic, nimic nu aduce atâta lumină. Mă întreb dacă e posibil, mă întreb dacă sunt eu, mă întreb dacă miracolul mi se întâmplă mie.

„Ce tânăr e", se gândea Nora. O speria puţin prea marea lui fericire, dezordonata lui bucurie. Se simţea lângă el prea rezonabilă, prea împăcată. „Poate prea bătrână", îşi zise cu zâmbetul ei de profesoară.

Paul voi să plece îndată după masă. Abia aştepta să ajungă din nou pe terenul de exerciţii.

— Să ne grăbim cât e lumină. La patru se întunecă.

Mergea înainte pe skiuri, cu paşi lungi. Nora, din urmă, îi corecta ţinuta, făcându-i mereu aceleaşi observaţii.

— Braţele mai apropiate... Capul sus... Nu te uita la skiuri... Priveşte drept înainte...

Din toate părţile, zarea era închisă de o perdea alburie de nori. Nora se oprise pe loc.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Paul, mirat că nu mai aude din urmă glasul profesoarei.

— Nimic. Ascult.

Ningea pe toată Ţara Bârsei, pe toată Valea Timişului, zeci de tone de zăpadă cădeau în fiecare moment, într-o nesfârşită tăcere.

— Totdeauna m-a îngrozit gândul că aş putea muri de înec, spuse Nora. Potopul cred că a fost ceva dezgustător. O lume care moare înecată. O aud cum gâlgâie, cum se zbate în umezeală, în putreziciune. Dar un potop de zăpadă mi-ar plăcea. Să dormi, să mori în zăpadă, nimic nu poate fi mai frumos, mai curat. E moartea pe care o aleg.

— Se poate, zise Paul. Dar eu aleg viaţa. Ieri aş fi murit bucuros. Mi se pare că ţi-am şi propus. Astăzi însă, vreau să trăiesc.

— Şi eu, râse Nora.

Se priviră cu seriozitate, ca pentru un legământ, ca pentru o mare hotărâre comună.

Ajunşi din nou la Turing-Club, Paul ar fi vrut să reînceapă imediat cursele lui de dimineaţă, dar Nora îl opri.

— Trebuie să facem un program de instrucţie. Până acum te-ai jucat, dar acum e timpul să înveţi.

Entuziasmul lui Paul scăzu dintr-o dată.

— Ce vrei să învăţ? Îmi ajunge cât ştiu.

Spusese aceste cuvinte aproape răstit. Era în el un fel de rea voinţă de elev leneş, pe care Nora o cunoştea de la şcoală, prea bine ca să se sperie sau ca să se supere. Prefera să treacă mai departe, ca şi cum n-ar fi băgat de seamă.

— Începem cu un exerciţiu de plug. Plugul este o frână. Te ajută să-ţi micşorezi viteza, ba chiar, dacă viteza nu e prea mare, să te opreşti. Mişcarea e foarte simplă. În loc să mergem cu skiurile paralele, le deschidem într-un unghi, cu vârful înainte. Să te uiţi cu atenţie cum fac eu şi pe urmă vom încerca împreună.

Nora porni în poziţia de plecare pe care i-o arătase dimineaţa, dar, când începu să ia viteză, îndoi şi mai mult genunchii şi depărtă skiurile unul de altul în partea dinapoi, apropiindu-le însă şi mai mult în faţă. Cu vârfurile unite, cele două skiuri se deschideau ca două lame de foarfece, iar alunecarea se încetini automat, împiedicată parcă de o frână.

— E greu? întrebă Nora.

— Nu. Am impresia că e simplu.

Era totuşi mai greu decât i se păruse privind, căci de la prima încercare căzu. În momentul în care voise să depărteze skiurile unul de altul, simţise în gleznă o rezistenţă neaşteptată, ca şi cum cineva i-ar fi pus piedică.

Se ridică din zăpadă fără niciun cuvânt şi porni din nou. Skiurile i se păreau nespus de uşoare, zăpada era moale şi adâncă, senzaţia de alunecare la vale era ca o delicioasă plutire — dar glasul Norei îl chema la datorie: plug! plug!

Încercă din nou să deschidă skiurile şi din nou simţi aceeaşi rezistenţă, care îl aruncă la pământ.

Începea să-i fie necaz pe Nora, pe zăpadă şi mai ales pe acest blestemat „plug”, care nu mergea.

— De ce cad?

— Pentru că greşeşti. La ski, lucrurile sunt foarte simple: cine greşeşte, cade.

Ar fi vrut să obţină de la el un surâs, dar el nu primi să glumească. Cu cozorocul căzut pe ochi, cu tunica plină de zăpadă, cu skiurile împiedicate unul de altul, era ca un elev supărat.

— Să începem din nou, Paul. Cu mai multă atenţie. Trebuie să te laşi cu toată greutatea pe amândouă skiurile. Când intri în plug, nu întoarce skiul pe muchie: lasă-l plat, cu toată talpa pe zăpadă.

Paul se răzvrăti.

— Nu, Nora, nu mai vreau. E prea complicat. Nu vreau să mai învăţ. Cât ştiu mi-e de ajuns. Vreau să alerg. Vreau să cad. Ca azi-dimineaţă.

Porni repede, de teamă să nu-l oprească ea, cu skiurile paralele, înclinat deasupra lor şi cu braţele deschise larg, ca două aripi. După primul avânt, simţi că nu mai e stăpân pe mişcările lui, că nu mai poate nici întoarce, nici opri şi că e prins într-un vertiginos zbor. Din nou aceeaşi lumină albă, intensă îl copleşi. Dincolo de această lumină nu mai era nimic, nici el, nici lumea. Imagini răzleţe — un pom, încă unul, o fată, un fanion roşu — treceau pe lângă el într-o nebunească viteză şi piereau în urma lui, ca într-un vis.

Nu-şi dădu seama când a căzut. Câteva secunde i se păru că zborul continuă. Era în el o mare lumină, care nu se stingea.

Nora era deasupra lui, tăcută, aşteptându-l să se dezmeticească. Paul o întrebă râzând.

— Acum ai să mă certi, nu?

— Nu.

Se trânti în zăpadă, lângă el, şi îl apucă prieteneşte de braţ.

— Ascultă-mă, Paul. Sunt două mari primejdii la ski: să crezi că e foarte greu şi să crezi că e foarte uşor. Skiul nu e nici atât de greu cât credeai tu ieri, dar nici atât de uşor cât crezi azi. Ceea ce faci tu nu e nici măcar un act de curaj: e o nebunie. A face ski nu înseamnă să aluneci orbeşte la vale. Trebuie să fii stăpân pe viteza ta. Să poţi opri când vrei. Să poţi întoarce când trebuie. Dacă vrei să te sinucizi, spune-mi. Cunosc alte metode mai sigure.

Vorbea cu vocea ei egală, calmă, de profesoară. Paul o asculta supus.

— Spune ce vrei să fac şi voi face.

— Trebuie să mă asculţi. Trebuie neapărat să mă asculţi. Vreau să fac din tine un bun skior. Poate că toată viața ta de aici încolo depinde de acest lucru...

Nu i se părea exagerat s-o audă vorbind astfel. Într-adevăr, dacă skiul era această mare lumină, pe care câteva secunde numai o trăise, într-adevăr, poate că o întreagă viață putea începe din nou.

— Ne întoarcem la plug? întrebă Paul resemnat.

— Da, ne întoarcem. Și nu-l lăsăm până nu-l știm. O dată, de zece ori, de o sută de ori. Promiți?

— Jur.

Se întoarseră la cabană târziu, pe întuneric. Hagen îi aștepta în fața casei, cu un felinar pe care îl agita printre brazi, ca să le arate de departe drumul. Faffner îi întâmpină mârâind prietenește.

În casă era cald, focul ardea cu flăcări mari în cămin. Un miros de ceai și de foi de tutun îi dădea căldurii ceva aromat, adormitor.

— Unde e Gunther? întrebă Nora.

Hagen nu răspunse la întrebare, dar îi întinse Norei o hârtie.

— Gunther vă trimite asta.

Nora desfăcu hârtia și citi: „Mi-a spus Hagen că ați întrebat de mine. Vă mulțumesc. Îmi pare rău că nu pot coborî nici astă-seară. Vă rog să rămâneți. Sunt fericit că vă aflați aici. Cred că mâine vă voi putea vedea."

Nora ridică o privire întrebătoare spre Hagen.

— E bolnav?

— Nu e bolnav. E obosit.

Era vădit că omul nu vrea să spună mai mult. Nora îl privea cu oarecare teamă. „De ce am rămas singură cu el?" Paul se urcase sus, ca să-și schimbe hainele de ski, prea ude de zăpadă. Îl auzea umblând prin odaia de deasupra. Îi trecu prin minte un gând stupid, dar calmant. „Dacă strig, mă aude".

Hagen își scoase pelerina de pe umeri și rămase în surtucul lui negru de postav. „Are ochi așa de albaștri și este totuși așa de întunecat!", gândi Nora. Era lângă etajera cu cărți, în fața acelui portret delicat de femeie, la care se uitase și aseară.

— E mama lui Gunther?

— Da. E tânăra doamnă Grodeck.

„Are ochii lui Gunther, dar nu are privirea lui", își spuse Nora, amintindu-și expresia de tandrețe pe care o avusese băiatul privind același portret.

— Nu vine pe aici?

— Cine?

—Doamna Grodeck! Tânăra doamna Grodeck, cum spui dumneata.

Hagen nu răspunse. Întrebarea părea că-l neliniștește.

— Mă duc să văd ce face Gunther, zise el deodată. Poate are nevoie de mine.

*

Nora se duse spre fereastră și rămase acolo câtva timp, pe gânduri. Nici nu-l auzi pe Paul când coborâse scările și se apropiase de ea. Tresări cu o mișcare de spaimă, când el îi puse mâna pe umăr.

— Ce e cu tine, Nora? Ce s-a întâmplat?

— M-ai speriat. Nu știam că ești tu.

— Dar cine putea fi?

— Nimeni, desigur. Dar sunt atâtea lucruri stranii în casa asta.

— Ce fel de lucruri stranii?

— Nu știu bine. Băiatul din turn, care nu coboară și pe care e interzis să-l vedem. Omul cu pelerina neagră, care nu răspunde la întrebări. Portretul despre care nu e voie să întrebi pe nimeni...

Afară, câinele, care auzise voci, veni prin zăpadă până sub fereastră și se ridică cu labele pe zid, privindu-i prin geam cu ochii lui buni, umezi.

Nora îi deschise ușa.

— Intră, Faffner, înăuntru. Poate că știi tu să ne spui ce se petrece aici.

Câinele se lăsă mângâiat pe blana lui de urs, pe botul lui mare, somnoros. Lângă urechea dreaptă, pe jumătate ruptă, avea o cicatrice, care urca până sus, pe grumaz.

— Ești și tu un om pățit, îi spuse Nora și îl trase lângă fotoliul ei, aproape de cămin.

Cu Faffner lângă ea, se simțea apărată, fără să știe bine împotriva cui. Ar fi vrut să rămână acolo, în fotoliu, ore întregi...

Masa de seară ținuse mult. Mâncaseră în doi, serviți de Hagen, într-o tăcere pe care n-o întrerupea decât clinchetul farfuriilor și uneori mârâitul câinelui adormit lângă cămin.

— Dacă vă duceți la culcare, le spuse Hagen, lampa cea mică de pe etajeră nu e nevoie s-o stingeți. De obicei rămâne aprinsă toată noaptea.

Îl auzeau acum cum închidea obloanele de afară, la ferestre și la uși.

„E așa de târziu? se întreba Nora. Va trebui într-adevăr să mergem la culcare?"

Se gândea cu puțină neliniște la momentul acela; își aduse aminte că totuși Paul era un strein sau cel mult un camarad. Noaptea lor de dragoste, singura lor noapte de dragoste fusese o întâmplare, o neînțelegere, un lucru uitat, asupra căruia nu voia să revină. Legase cu el, la plecare, cu cea mai sinceră bună-credință, un pact sportiv, un pact bărbătesc și era hotărâtă să-l țină. Noaptea trecută dormiseră unul lângă altul ca doi soldați după un marș lung, doborâți de oboseală. Dar acum îi era frică de noaptea care venea și care-i găsea treji, cu ochii deschiși.

Pentru prima oară îi păru rău că n-au rămas în dormitorul comun de la Turing-Club. Acolo cel puțin, lucrurile ar fi fost clare, fără primejdie, fără ispită...

— E târziu, Nora, spuse Paul venind spre ea. Nu ne culcăm?

Punea întrebarea cu simplitate, fără neliniște, fără nerăbdare. Era ceva sigur în el, ceva împăcat.

Ea nu știu cum să răpundă. Nu ezita, dar nici nu găsea gestul sau cuvântul cu care să-l urmeze.

— Să primim lucrurile așa cum vin, spuse tot el. Să ne lăsăm puțin în voia lor, vrei?

O cuprinse în brațe și o sărută lung pe ochi, pe buze. Nu era un sărut pasionat, dar era un sărut cald, greu.

XI

A doua zi, Nora îl căută la Turing-Club pe sasul roşcat de la S. K. V. Era hotărâtă să intre în vorbă cu el şi să-i pună întrebări precise despre „misterele Grodeck".

Dar omul era de negăsit. Pe terenul de exerciţii erau zeci de skiori — mai mulţi chiar decât în ajun — şi ar fi fost greu să descopere între ei pe omul cu ochi de viezure. Nici nu ştia cum îl cheamă.

— Ar trebui, la prânz, când mergem spre casă, să facem un ocol pe la cabana Saşilor. Poate dăm de el.

— Să facem! acceptă Paul.

— Dar să ştii că nu e uşor. Avem de coborât până acolo o pantă destul de repede şi drumul e foarte umblat. La fiecare pas, te loveşti de altcineva. Te iau cu mine numai dacă lucrezi serios toată dimineaţa.

Paul primi cu supunere îndârjită. „Voi învăţa, voi învăţa", îşi spuse în gând. Îşi descoperea ambiţii mari, copilăreşti. Ar fi vrut s-o uimească pe Nora, s-o dezarmeze, s-o întreacă.

„Plugul" mergea acum destul de bine, mai ales când viteza nu era prea mare. În viteză mare însă, îi era imposibil să deplaseze skiurile de pe linia lor. Avea în glezne o senzaţie de încleştare. Privea cu o ciudată şi neputincioasă fascinaţie spre botul skiurilor, îşi dădea seama că e prins într-o cădere, care se accelerează cu fiecare secundă, şi îi era totuşi cu neputinţă să transmită skiului acea simplă apăsare, care l-ar fi făcut să derapeze spre dreapta sau spre stânga şi să se smulgă vitezei.

— Trebuie să învăţăm virajele, spuse Nora. Începem cu cele mai simple: viraje din plug. Pentru cursa noastră de la prânz, ne vor ajunge. După-masă sau mâine o să încercăm lucruri mai grele.

Lui Paul i se păreau şi acestea destul de grele. Explicarea teoretică era totdeauna simplă („Laşi greutatea pe unul din skiuri, îl liberezi pe celălalt şi întoarcerea se face automat"), dar, când trebuia să aplice lucrurile elementare pe care le învăţase, se lovea de piedici neaşteptate şi, pentru el, de neînţeles.

Lucră toată dimineaţa sub controlul Norei, repetând mereu aceleaşi întoarceri spre dreapta şi spre stânga. Era un antrenament aspru, meticulos, fără frumuseţe, fără glorie. Unde erau eroicele lui avânturi din ajun? Unde era strigătul acela de libertate, explozia aceea de bucurie?

Nora îi oprea cu severitate cele mai timide elanuri.

— Nu e bine. Înapoi.

Îl obliga să înceapă de zeci de ori aceeaşi mişcare. Dădea ordine scurte, seci, încăpăţânate. „Ca un ofiţer maniac", gândi Paul cu necaz, dar se hotărâse să primească totul fără răzvrătire.

— La loc. Nu e bine. Încă o dată.

Se uită pe furiş la ea. Era serioasă, atentă, severă. Nimic n-o amintea pe femeia caldă, senzuală şi puţin tristă, care dormise toată noaptea în braţele lui. Până şi gândul acesta i se părea acolo, pe terenul de ski, imposibil. Era un gând turbure, somnoros, leneş, care trebuia alungat.

Fata aceasta cu tunica albastră, cu gesturile sigure, cu vocea fermă era un om cuminte.

Paul se opri în mijlocul exerciţiului început, se apropie de Nora şi o bătu băieţeşte pe umăr.

— Ce s-a întâmplat? întrebă ea surprinsă.

— Nimic. Voiam doar să-ţi spun că eşti un bun camarad.

Nora rămase puţin nedumirită, căci neaşteptatul lui gest nu intra în seria ei de gânduri.

Pe urmă răspunse cu simplitate:

— Ştiu.

*

Până la S. K. V., Paul căzu de nenumărate ori. Nimic din ce învăţase pe teren nu-i mai servea acum. Lucruri pe care sus, la Turing-Club, reuşea să le facă destul de corect deveneau acum din nou imposibile.

Dinspre vârf coborau grupuri de skiori, pe acelaşi drum îngust, marcat cu triunghiuri galbene. Îi auzea chiuind în urma lui, de la mari distanţe şi, pentru că nu se putea feri la timp din calea lor, se arunca singur în zăpadă, la marginea drumului, lăsându-i să treacă.

Ajunse la S. K. V. alb de sus până jos, obosit de prea multe căderi şi totuşi bucuros de cursa făcută.

— Nu-mi spune nimic, Nora. Ştiu tot: am făcut o mie de greşeli. Îţi promit că data viitoare nu le mai fac.

Omul cu ochii de viezure era în curtea cabanei, cu un topor în mână şi despica butuci mari de stejar, pentru foc.

— Nu mai locuiţi la Gunther? îi întrebă zărindu-i.

— Ba da, răspunse Paul, dar am trecut pe aici să ne mai încălzim. Nu vii cu noi înăuntru să bem un pahar cu vin fiert?

Intrară toţi trei în cabană, aceeaşi cabană care prima oară li se păruse atât de duşmănoasă. Până şi omul cu ochii de viezure era acum mai prietenos.

— Ce face pictorul nostru? întrebă el.

— Care pictor?

— Gunther.

— E pictor?

Omul izbucni în râs. Avea un râs ciudat, care îi încreţea toată faţa, dar îi lăsa ochii fără expresie, ca pe nişte bile mici de sticlă.

— Aşa zice el: că e pictor.

Pe urmă deveni dintr-o dată serios şi spuse, clătinând din cap:

— Băiatul ăsta e o nenorocire pentru familia Grodeck.

— Cunoşti familia? întrebă Nora.

— Cine nu o cunoaşte? Familia Grodeck!

Cele două cuvinte le rostea cu solemnitate, cu respect, speriat parcă de importanţa lor: „familia Grodeck".

— Gândiţi-vă bine. Nu se poate să nu fi auzit de ei. Uzinele Grodeck. Fabricile Grodeck. Pădurile Grodeck.

Rămase o clipă gânditor, ca şi cum le-ar fi cântărit pe toate.

— E o mare avere.

Spunea acest lucru cu un nesfârşit respect, cu un fel de teroare uimită.

— Nu ştiu ce are să se întâmple cu familia Grodeck şi cu toată averea lor dacă intră pe mâna lui Gunther. Băiatul ăsta are să-i nimicească.

— E averea lui?

— Bine nu ştiu nici eu. Nimeni nu ştie. Când familia Grodeck vrea să tacă, nu scoate nimeni niciun cuvânt de la ei. Se zice totuşi că averea îi vine băiatului. Vedeţi, când a murit tânăra doamnă Grodeck...

— Mama lui Gunther?

— Da.

— E moartă?

— Da. De astă-vară.

Nora revăzu în gând portretul de pe etajeră şi îşi aminti privirea intensă a băiatului. „Locuieşte aici?", îl întrebase. Întrebarea i se părea acum dureroasă. Ar fi vrut să o poată şterge din memorie, ar fi vrut să-şi ceară iertare.

Omul din faţă continua să povestească. În mod vădit, afacerile Grodeck îl pasionau.

— Când a murit, zic, tânăra doamnă Grodeck, Gunther era la München. Se zicea că studiază pictura. L-au chemat în ţară, dar, îndată după înmormântare, a plecat din nou. A fugit. Familia ar fi vrut să-l ţină aici, să-l facă inginer... E nevoie de un inginer în familia Grodeck. O avere ca asta nu merge singură. Dar vă spun că băiatul e nebun. S-a urcat pe munte să clădească, în pădure, cabana pe care o ştiţi. De atunci nimeni nu l-a mai văzut. Nu primeşte pe nimeni. De asta m-am şi mirat când mi-aţi spus că locuiţi acolo. Nu-mi venea să cred. Dacă ar şti bătrânul Grodeck...

— Bătrânul Grodeck cine e?

— Tatăl lui Gunther.

— De ce-l numeşti pe el „bătrânul Grodeck" şi pe soţia lui „tânăra doamnă Grodeck"?

Întrebarea îl suprinse şi un moment îl puse pe gânduri.

— Ai dreptate. Nu m-am gândit niciodată la asta. Dar aşa li s-a spus totdeauna. *Der alte Grodeck* şi *Die junge Frau Grodeck.* Nu ştiu de ce. La drept vorbind, nici ea nu era foarte tânără, nici el nu e prea bătrân. Erau veri primari când s-au luat. Pe ea, tot Grodeck o chema ca domnişoară. Averea era a ei şi acuma se zice că-i rămâne lui Gunther. Deocamdată nu e primejdie. Câtă vreme băiatul e minor, tot bătrânul Grodeck face ce vrea... Pe urmă o să fie mai greu, da, da, pe urmă...

Clipea des din ochii lui mici şi îşi mângâia cu îngrijire barba roşcată.

— Dar cu Hagen ce e? întrebă Nora fără ocol.

Omul râse din nou, cu râsul lui ciudat.

— Am spus eu că e ceva cu Hagen? Aţi auzit ceva despre el? Ehei, multe s-or fi auzind, dar cine le crede...

Râdea drăceşte, cu ochii mici sub sprâncenele stufoase, arcuite cu subînţeles.

Îşi luă toporul, pe care îl rezemase de scaun şi se ridică.

— Mă duc să-mi sparg butucii. Destul am vorbit pe ziua de azi.

*

De la S. K. V. se deschidea, prin pădure, un drum lateral spre poiana Trei Fetiţe, drum neted şi regulat, cu bănci pe margini, ca o alee de parc. Zăpada acoperise acum totul, îngropând bănci şi pietre. Drumul pustiu, neumblat, abia se mai putea ghici printre brazi.

Panta era uşoară, abia simţită. Skiurile alunecau cu un foşnet mătăsos. Nu era nevoie de nicio frână, de niciun efort. Nora şi Paul coborau la distanţă mică unul de altul, în tăcere.

Cortina norilor cădea de o parte şi de alta, cenuşie, deasă, până jos, ca un zid. Braşovul, Râşnovul, întreaga Ţară a Bârsei erau la dreapta lor, acoperite de aburi, dispărute în nori.

Plecaseră dimineaţa de la cabană spre nord şi se întorceau acum pe la sud. Aproape că nu recunoşteau casa, văzută din spate, întărită cu metereze de zăpadă, ca o mică fortăreaţă. Faffner lătra, mirat că aude zgomote dinspre pădurea pustie. Nora îl strigă şi câinele îi recunoscu. Venea spre ei înotând prin zăpadă, cu botul ridicat deasupra valurilor albe, zbătându-se parcă să nu se scufunde.

Gunther le ieşi şi el în întâmpinare. Era palid, părea obosit, dar ochii îşi păstrau o sclipire de tinereţe, care îi lumina întreaga faţă.

— Dacă ai fost bolnav, de ce umbli cu capul gol în frig? îi spuse Nora. Vrei să te cert?

— Nu e frig deloc. Dar ceartă-mă. Îmi face plăcere. Pe mine nu mă ceartă nimeni.

Râdea luminos, copilăreşte. Pe urmă, deodată, deveni abătut. Avea asemenea treceri neaşteptate de expresie, de la mare exuberanţă la tăcere.

— Trebuie să vă cer iertare pentru purtarea mea. Sunt o gazdă rău-crescută. Dar ieri n-am putut să cobor. Vă mulţumesc că aţi rămas. Toată dimineaţa am fost neliniştit. Mi-era teamă că aţi plecat, că nu vă mai întoarceţi. Voiam să viu după voi, să vă caut, să vă chem înapoi. Nu ştiu unde mi-a ascuns Hagen skiurile... totdeauna mi le ascunde... Fără skiuri, pe zăpada asta mare, nu se poate umbla...

Era îmbrăcat într-o haină *gris* de sport, cu buzunare mari. „E prea tânăr pentru hainele lui", gândi Nora. Încerca din nou să şi-l închipue îmbrăcat într-o uniformă de liceu. S-ar fi potrivit mai bine cu figura lui de copil, cu părul blond, care-i cădea pe frunte şi pe care-l ridica mereu cu un gest băieţesc de nerăbdare.

— Trebuie să mă ajutaţi să punem masa, zise el. Hagen e la Braşov. S-a dus după cumpărături. Diseară veţi avea ziare şi ţigări.

— De masă mă ocup eu, hotărî Nora. Voi staţi cuminte la locurile voastre.

„Cât e de femeie!", reflectă Paul. Devenea într-o singură clipă, cu uşurinţă, cu intimitate „stăpâna casei". Părea să cunoască toate acele lucruri streine şi s-ar fi spus că şi ele o cunosc. Tăia pâinea cu un aer casnic, de obişnuinţă familiară.

— De ce nu ne-ai spus că eşti pictor? întrebă Nora pe Gunther în timpul mesei.

— Pentru că nu sunt.

Răspunsul băiatului era puţin răstit. Un val de sânge trecu peste fruntea lui palidă. Era în toată fiinţa lui o tresărire de mânie, de rezistenţă. Pe urmă, cu aceeaşi schimbare de expresie, faţa i se lumină din nou, într-un zâmbet ironic.

— Nu, nu sunt. Am fost. Am vrut să fiu.

Se făcu tăcere. O tăcere grea, care ţinu câteva lungi secunde şi din care nu ştiau cum să iasă.

Faffner veni la timp să-i salveze.

— Îi e foame, săracul. Trebuie să-i dăm de mâncare.

După masă, Nora rămase singură cu Gunther. Paul își pusese skiurile și făcea exerciții de viraj, nu departe de cabană. Îl luase pe Faffner cu el, ca să-i țină de urât.

Gunther, în fotoliul lui, lângă cămin, se juca mâzgălind cu creionul o foaie de bloc.

— Cred că te-am supărat, îi zise Nora. Te rog să mă ierți. Sunt întrebări stupide, care fac rău și nici măcar nu știm de ce.

Băiatul era calm. Desena fără prea mare atenție un profil de femeie, pe care îl lăsa mereu neterminat și îl începea din nou pe alt colț al hârtiei. Zâmbetul lui era lipsit acum și de tristețe și de ironie.

— Trebuie să-ți spun ceva, zise el, dar promite-mi că n-ai să te sperii.

— Nu promit, dar am să încerc, glumi Nora.

— Alaltăseară, când ai venit, știi de ce ți-am deschis? Știi de ce te-am lăsat să intri?

Vocea îi era joasă, aproape șoptită. Întrebarea era pusă intens.

— Am crezut că ești mama. Înțelegi? Mama.

Arătă cu mâna spre portretul de pe etajeră, fără să întoarcă însă capul într-acolo. Nora veni și mai aproape de el. Ar fi vrut să-l mângâie.

— Știam bine că n-ai să te sperii. Crezi în fantome? Eu cred. Vezi, de când a murit mama, mereu o aștept. Mi se pare că va veni. Mă duc uneori la ferestre, deschid uneori ușa... Mă întreb de ce nu vine...

— Poate că este aici..., spuse Nora simplu, fără să coboare glasul.

Înțelegea că despre acele lucruri trebuie să vorbească fără mister, cu familiaritate.

— Da..., zise Gunther. Într-un anumit fel, este aici. Aici unde suntem noi: Hagen, Faffner, eu... Pe noi trei ne-a iubit... E aici, dar n-o văd. Aș vrea s-o văd, mi se pare că s-ar putea s-o văd... Ți-am spus că eu cred în fantome. Mă gândesc la rochiile ei lungi, mă gândesc la părul ei blond, pe care-l pieptăna puțin demodat, deși era așa de tânără.

Nora se duse spre etajeră și luă de acolo portretul. Îl privi de aproape, cu multă atenție. Buzele erau slab desenate, fruntea înaltă, tristă ca a băiatului, părul ușor fluturător pe tâmple.

În colțul de jos al portretului era scris cu creionul: *Mittwoch, den 5 Mai 1932, Gunther.*

— Era o zi cu mult soare, spuse Gunther. Țiu foarte bine minte. Purta o rochie albă, prima ei rochie albă din vara aceea. Făcusem, în glumă, mai multe schițe fără importanță. Voiam să le arunc. Ea le-a oprit pe toate și pe asta mi-a cerut s-o iscălesc. Îi plăcea să mă vadă desenând. Credea... credea că am talent. Credea că am să fiu pictor.

— Și nu mai vrei să fii?

— Nu pot.

— Totuși, dacă a ținut ea... Poate că ar trebui, în amintirea ei...

Gunther se ridică din fotoliu cu o nouă izbucnire greu reținută.

Nora lovise încă o dată coarde oprite, porți închise.

Era uimitoare repeziciunea cu care băiatul acesta blond putea trece de la o expresie la alta, de la un sentiment la altul. Avea sufocări nervoase de o secundă, după care își regăsea luminosul lui zâmbet ironic.

— Știi ce este o cardiogramă?

Nora nu înțelese întrebarea și nu știu cum să răspundă.

— Stai să vezi, spuse Gunther.

Deschise un sertar, căută prin caiete, prin blocuri de desen și scoase de acolo un sul mic de hârtie, pe care îl desfăcu în fața ei.

Era o hârtie groasă, lucioasă, de copie fotografică, pe care se vedea un dreptunghi negru, străbătut de două linii albe subțiri, care urcau și coborau în zig-zag, descriind unghiuri mărunte. Părea să fie o inscripție de seismograf, așa cum ținea minte că văzuse la școală, în cărțile de geologie.

— Vezi liniile astea albe? Sunt bătăi de inimă.

Surâdea mereu. Vorbea fără neliniște, calm. După un moment de tăcere, adăugă:

— Bătăile mele de inimă.

Nora se gândi atunci la paloarea lui, la tresăririle lui nervoase, la acele subite schimbări de lumină și umbră pe figura lui de copil. Încercă să ia lucrurile cu ușurință, să nu insiste, să treacă peste ele.

— E o glumă, Gunther.

Îi spunea pe nume, fiindcă dintr-o dată îl simțea mai copil decât înainte, mai fără apărare.

El răspunse râzând, râs care nu avea nimic silit, nimic crispat:

— Sigur că e o glumă. Mai mult decât o glumă: o farsă. E cea mai teribilă farsă pe care puteam s-o joc familiei Grodeck.

Părea sincer amuzat de gândul acesta.

— Vezi, un pictor în familia Grodeck ar fi fost o rușine. Un cardiac în familia Grodeck este un scandal. Asta se întâmplă pentru prima oară de când există Grodeci pe pământ. Inima lor a bătut totdeauna bine. A fost o inimă exactă.

Cuvântul îl amuza. Îl găsise în momentul acela și îi făcea plăcere să-l repete.

— Da, da, o inimă exactă. O inimă care a bătut ca un ceasornic. Niciodată prea târziu, niciodată prea devreme. O inimă care bate un secol, două secole, trei secole și n-o întreabă nimeni nimic. Inimile Grodeck sunt garantate. Solide și discrete. Nu le aude nimeni.

Desfăcu din nou cardiograma și îi arătă cele două linii albe, care urcau și coborau. Urmărea cu degetul desenul lor fin, căderea lor ritmică.

— Vezi, unghiurile sunt mărunte și egale. Aproape egale. Dar, dacă te uiți mai bine, bagi de seamă că, din când în când, linia sare puțin mai sus și pe urmă cade puțin mai jos. Nu e mare lucru. O zecime de milimetru, poate nici atât... Dar e de ajuns. De ajuns ca să se audă.

Ridică deodată capul deasupra cardiogramei și o privi fix pe Nora.

— Dumneata n-o auzi? Eu da. Seara mai ales, noaptea mai ales. E ca un motor mic, ascuns. Când e liniște, în mijlocul nopții, mi se pare că se aude în toată casa. O inimă Grodeck care se aude... E de necrezut. Averile Grodeck s-au făcut cu tot ce vrei, dar nu cu inima. Cu stomacul, cu splina, cu rinichii, dar nu cu inima...

Înfășură sulul ca mai înainte și îl puse cu grijă la loc în sertar. Pe urmă veni din nou lângă cămin și se rezemă acolo, cu brațele deschise — gest care îl ajuta să respire.

Nora simțea că băiatul nu aștepta nici compasiune, nici încurajare. Era foarte liniștit și ochii lui albaștri erau neasemănat de luminoși.

— Ce ai de gând să faci? îl întrebă.

— Vreau să împlinesc 21 de ani.

Era, spunând aceste cuvinte, decis, îndârjit.

— Trebuie să împlinesc 21 de ani. Am unele socoteli de încheiat cu familia Grodeck. Dar mai întâi trebuie să împlinesc 21 de ani.

— Îi vei împlini, spuse Nora.

El fu zguduit de convingerea liniştită a cuvintelor ei. Deodată, privirea lui deveni intensă, rugătoare, plină de nelinişte, plină de îndoială.

— Crezi? Spune, crezi?

— Sunt sigură, Gunther. Absolut sigură.

*

Hagen se întoarse târziu, pe întuneric. Îl aşteptară toţi trei, privind de sus, de la fereastra din turn, să-i vadă felinarul apărând de departe, în pădure.

Faffner dispăruse încă de cu ziuă, alergând spre vale.

— Îl simte venind, spuse Gunther. Totdeauna când se întoarce de la Braşov, aleargă înaintea lui până la Ruia şi-l aşteaptă acolo. Într-o seară, Hagen a schimbat drumul şi s-a întors pe la Prăpastia Lupului. Faffner a rămas toată noaptea la Ruia, urlând...

Acum îi vedeau venind pe amândoi prin zăpada mare: omul si câinele. Hagen trăgea după el o săniuţă de scânduri, plină de pachete.

Le desfăcură cu toţii în jurul mesei, curioşi să afle ce e în ele. Erau lucruri care miroseau a oraş, a vitrine de iarnă, a sărbătoare. Gunther se uita la ele cu o plăcere de copil, le cântărea în mână, le privea la lumină. Îi plăceau mai ales globurile colorate de sticlă, pentru pomul de Crăciun, lumânările roşii, sârmele de artificii.

Faffner dădea ocol mesei, mirosind lucrurile, adulmecându-le.

Singur Hagen era întunecat...

„Omul ăsta ştie”, se gândea Nora.

XII

Serile la cabană erau lungi, deşi după ora zece se stingeau luminile, se închideau obloanele şi toată lumea mergea la culcare. Dar începeau devreme, de cum se întuneca, şi treceau încet.

Lumina de amurg era albastră din cauza zăpezii, care încă mai sclipea câtva timp după apus. Pe urmă şi această ultimă lucire se pierdea. Uneori ceaţa se lăsa fumegând dinspre vârf. Norii se strângeau mai aproape. Brazii deveneau negri, întunericul era profund şi dens.

Muntele, care vuise toată ziua de strigăte şi chemări, revenea la tăcerea lui de piatră. De nicăieri niciun sunet, niciun trosnet. Foarte rar, se auzea de departe o răbufnire surdă, ca o zguduire de pământ, ca o cădere de copac. Ridicau cu toţii capetele să asculte. Tăcerea părea că merge până la marginile lumii.

Gunther juca şah cu Paul. Nora, în fotoliu, citea lângă cămin, cu Faffner culcat la picioarele ei. Numai Hagen nu avea pace. Uneori, pe neaşteptate, îşi arunca pe umeri pelerina lui cenuşie, îşi ridica gluga şi pleca în noapte, cu felinarul aprins.

— Se duce s-o caute, spunea Gunther.

Faffner tresărea, se ridica de la locul lui şi mergea spre ferestre, spre uşă, zgâriind pragul, aşteptând.

La căderea serii, Nora devenea tăcută.

„Sunt două Nore", gândea Paul. O Noră de zi şi o Noră de noapte.

Ghemuită în fotoliul de lângă cămin, pierdută în cartea pe care poate nici n-o citea, părea că aşteaptă, cheamă.

— Eşti obosită, Nora?

Era altceva decât oboseală. Era un fel de predare. Totul în ea se îndrepta spre noapte. Când Hagen stingea luminile, când Gunther spunea noapte bună, ochii ei se deschideau.

— Nu mai stăm? E aşa de târziu? Aţi terminat partida de şah?

Urca scara rezemată de braţul lui Paul. Uneori, îşi culca pe umărul lui drept capul. Nu era un gest de tandreţe: era un gest de încredere, de aşteptare.

Se dezbrăca încet, cu mişcări rare, îngândurată, totdeauna tăcută. Avea atunci o expresie gravă, atentă, nu visătoare, dar întoarsă totuşi spre gândurile ei.

— Eşti frumoasă, Nora.

Nu răspunse decât după ce se gândi. Primea cu seriozitate lucrurile pe care i le spunea el.

— Am treizeci şi doi de ani, dragul meu. Şi sunt brună. Nu ştiu dacă mai pot fi frumoasă... Am fost poate la douăzeci, la douăzeci şi doi... E o strălucire care se duce şi care poate lasă altceva în loc...

Trupul ei era robust, cu ceva greu în liniile lui lungi, ferme. „Nimic de adolescentă", gândea Paul privind-o. Nimic nu era nesigur, totul era împlinit. Genunchi mari, calmi, fără nelinişte. Coapse înalte, şolduri pline.

— Eşti frumoasă, Nora. Este un acord între tine şi tine, şi acest acord se numeşte frumuseţe.

Ea era la oglindă şi îşi pieptăna părul căzut pe umeri. Se opri cu pieptenele în mână şi se întoarse spre Paul. Era goală şi liniştită.

— Mă tem că am să plâng.

— De ce?

— Fiindcă îmi spui un lucru care era un secret al meu. Un lucru pe care am sperat totdeauna, cu puţină teamă, că-l va înţelege cineva, că mi-l va spune.

Avea lacrimi în ochi.

Nimic nu era crispat în îmbrăţişarea ei. În clipele cele mai intense, avea ochii deschişi, cu o privire adâncă, atentă, ca şi cum ar fi ascultat.

Rămânea pe urmă multă vreme cu capul pe braţul lui drept, într-o tăcere fără sfârşit.

— Îmi plac mâinile tale, Paul. Sunt mari, grele, aspre. Îmi place să le simt pe umeri, pe şolduri. Nu ştiu să mângâie sau nu vor să mângâie. Dar îmi place greutatea lor.

Se uita lung la aceste mâini osoase, care aveau încă, în îmblânzirea lor, ceva dur. Le săruta. Punea în acest lucru întreaga ei gravitate senzuală de femeie. Paul nu-şi putea opri un gest de jenă.

— Nu, Nora.

Ea nu înţelegea.

— Ce stupid poate fi un bărbat, Paul. Câte superstiţii, câtă frică... Ţi-e frică de lucrurile cele mai simple. Numai o femeie ştie să sărute mâinile, dragul meu, şi să facă dintr-asta un lucru frumos.

Se apropia de el cu ochii deschişi. Nu avea nici grabă isterică, nici pudoare rănită. Era în toate mişcările ei ceva serios şi împăcat.

Dimineaţa regăsea o Noră clară, trează, gata de drum. În tunica albastră, cu chipiul tras pe frunte, era, ca şi el, un skior.

Nimic turbure nu rămânea între ei din aceste nopţi care treceau fără urmă.

XIII

Nu ningea. Lumina era tot cenușie, dar norii păreau mai depărtați și orizontul mai larg.

Își lăsaseră skiurile la Turing-Club, înfipte în zăpadă cu boturile în sus, și se urcaseră până în vârful muntelui.

— Poate că se vede Brașovul, spusese cineva.

Nu se vedea nimic. Postăvarul plutea singur peste un ocean de nori. Pădurile de brazi care coborau pe versantul celălalt spre Timiș se topeau după câteva sute de metri într-o negură albăstrie.

— Jos, sub noi, e Valea Timișului. În față e Piatra Mare. La stânga e Brașovul.

Nora arăta cu mâna, în ceață, lucruri pierdute, intrate în neant.

— Știi ce se întâmplă astă-seară la Brașov? întrebă ea deodată.

Răspunse tot ea, râzând.

— Se cântă, la Biserica Neagră, Oratoriul de Crăciun.

— Suntem în 23? se miră Paul.

— Da.

Rămase câtăva vreme cu privirea ațintită spre Brașovul nevăzut de dincolo de ceață. Părea că măsoară distanțele.

— Ce zici? Ar fi o nebunie dacă am coborî astă-seară la Brașov?

— Poate nu o nebunie, spuse Nora. Dar cu siguranță o îndrăzneală.

— E așa de greu?

— Prea greu nu. E lung.

— Și nu vrei să încercăm?

— Ba da, Paul. Dacă facem mai întâi o dimineață serioasă de antrenament.

El acceptă toate condițiile. După cursa lungă pe care o aveau de făcut, concertul de seară devenea o răsplată.

Gunther primi fără plăcere vestea plecării lor.

— Mâine suntem înapoi, îl asigură Nora.

Tot timpul dejunului, băiatul rămase încruntat. Abia spre sfârșit se lumină.

— Am cântat și eu în Oratoriul de Crăciun. În cor, desigur. Eram în clasa șaptea și fusesem cerut de la școală. Cred că mai țiu și astăzi minte unele lucruri.

Se gândi puțin și pe urmă, întorcându-și privirea spre fereastră, ca și cum ar fi privit acolo pe cineva, începu să cânte:

Brich an, o schönes Morgenlicht
Und lass den Himmel tagen,
Du Hirtenvolk, erschrecke nicht
Weil dir die Engel sagen...

Ridicase vocea prea sus și ultima notă, deși clară, îi aduse sângele în obraz.

— Mama era jos în biserică. O văd și acum, lângă a treia fereastră pe dreapta. Zâmbea. Era singura ființă care zâmbea în toată Biserica Neagră. Mi se părea că mă aude. Mi se părea că-mi răspunde.

Privea mereu spre fereastră. Pe urmă își abătu privirea de acolo și vorbi din nou cu acel accent de îndârjire, pe care îl avea câteodată.

— Un Grodeck adevărat nu zâmbește. Să vă uitați bine diseară la ei. Se adună tot tribul. Sunt zeci, sute de familii Grodeck. Niciunul nu zâmbește.

Nora încercă să-l liniștească, să dea puțină pace frunții lui de copil chinuit.

— Spune, Gunther, vrei să rămânem?

— Nu. Dar vreau să vă întoarceți.

— Se înțelege. Mâine seară vom fi aici, ca să aprindem împreună pomul de Crăciun.

Înainte de plecare, Gunther le desenă o hartă a drumului. De la S. K. V. cobora o pârtie de ski, care-i putea duce până în centrul Brașovului. Era un drum regulat, cu panta ușoară (sașii îl numeau „Familienweg") și bine marcat cu albastru și alb până la capăt, dar din el se desprindeau câteva drumuri mai mici spre Timișul de Jos, spre Noua, spre Honterus.

— Dacă sunteți atenți, nu vă puteți pierde.

Harta desenată de el era clară și amănunțită. Avea pe margini toate semnele indicatoare ce puteau fi întâlnite în drum și de care le recomandă să se ferească. În plus, îi dădu lui Paul o busolă și arătă cum să se servească de ea. Nora trebui să ia în ruksacul ei pânză de pansament, vată și sticluțe de farmacie.

Plecarea la Brașov devenea o adevărată expediție.

— E așa de periculos? întrebă Paul.

— Pe munte, iarna, nu se știe niciodată ce se întâmplă.

Nici nu porniseră bine, când îi ajunse din urmă Hagen.

— A întrebat Gunther unde aveți de gând să dormiți diseară la Brașov.

— La hotel, desigur.

— El crede că n-o să găsiți loc. Mi-a spus să vă dau asta.

Era un plic, pe care Paul citi un nume de femeie— Frau Adelle Bund — și o stradă necunoscută: strada Prundului, 26.

— E locuința mea, spuse Hagen. Nu vă sfătuiesc să trageți acolo. E o casă veche și e departe. Dar, dacă nu găsiți în altă parte loc, pe stradă tot n-o să dormiți.

Vorbea fără bunăvoință. Se vedea bine că nu-i face plăcere întâmplarea asta. Nora se grăbi să-l liniștească:

— Îți mulțumim, dar cred că o vom lăsa în pace pe Frau Adelle. Nu se poate să nu găsim loc în oraș.

El nu păru totuși deplin liniștit.

— Drum bun! le zise.

Se uită lung după ei cum se depărtează.

Făcură la S. K. V. un scurt popas, ca să consulte harta. De acolo mai departe plecau pe un drum pentru ei necunoscut. Pârtia începea în dosul cabanei. Gunther o desenase cu o linie albastră șerpuită, care cobora spre un cerc colorat cu verde. Înăuntrul cercului scrisese cu litere mici de tipar: Ruia.

Nora îl lăsă pe Paul să plece înainte, cu skiurile în plug.

— Nu părăseşti niciun moment plugul, îi spuse ea. Orice ar fi, dacă viteza nu e mare, nu se întâmplă nimic grav.

Paul porni într-o tăcere încordată. Strângea mânerele bastoanelor, cu pumnii bine închişi. Avea impresia că întreaga lui încordare este acolo, la încheietura mâinilor.

Genunchii erau îndoiţi ca pentru o săritură.

Skiurile alunecau încet, îngreunate de frână.

Aştepta cu respiraţia tăiată primul viraj. Capul era ferit între umeri, dar privirea fixată înainte spre punctul, mereu mai apropiat, unde drumul cotea spre stânga.

Simţea cum îi zvâcneau tâmplele. Acum, acum, acum... Împinse botul skiului drept înaintea celuilalt şi se înclină apoi cu toată greutatea spre stânga. Plugul era deschis într-un unghi enorm, întoarcerea se făcu încet, ca o rotire plană de pasăre cu aripile nemişcate. Skiul stâng, care susţinuse o secundă toată greutatea, derapă cu un hârşâit aspru şi pe urmă, în secunda următoare, echilibrul se restabili.

— Bravo! Foarte bine! o auzi pe Nora strigând din urmă. Nu avu timp nici să-i răspundă, nici să-şi recapete răsuflarea. Avea înaintea lui câţiva metri de coborâre directă, după care venea, ameninţător, un nou viraj, de astă dată spre dreapta.

Întoarcerea fu mai puţin lentă, mai puţin descompusă decât prima oară. Simţi că iese din viraj cu viteza mărită. „Să nu ne pierdem capul", îşi zise. Strânse pumnii hotărât să reziste. Se lăsă greu pe ambele skiuri şi accentuă deschiderea plugului.

În noul viraj care începea, intră cu toată rezistenţa de care se simţea în stare. Braţele, genunchii, gleznele se încordau să oprească alunecarea, să o frâneze.

Skiurile avură un moment de încetinire, exact la mijlocul virajului, ca şi cum o fracţiune de secundă ar fi fost ţinute în loc, dar pe urmă se smulseră şi porniră mai departe eliberate.

Viteza se precipită. Paul deschise şi mai mult plugul. Boturile skiurilor aproape se atingeau, iar cozile lor se depărtau una de alta pe toată lăţimea pârtiei. Totuşi, simţea în obraz bătaia mereu mai iute a vântului. Nu înţelegea ce se petrece. Plugul nu-l mai ajuta deloc. Era ca o frână ruptă, care nu mai transmite comenzile. Virajele deveneau din ce în ce mai dese, mai repezi. Întoarcerile se făceau acum printr-un fel de răsucire automată. Paul se simţea smucit când spre dreapta, când spre stânga. La fiecare nou viraj, avea impresia că va fi aruncat în peretele de zăpadă al drumului, dar în ultimul moment o forţă neaşteptată îl trăgea în partea opusă şi îl repunea pe skiuri.

Nu era în el niciun gând: toată fiinţa lui era un tumult din care se ridica doar, ca un strigăt, voinţa de a rămânea în picioare.

Îi răsări deodată înainte, dar la o distanţă pe care nu o putea aprecia — foarte departe? foarte aproape? — o creangă de brad, care îi bara drumul. Se ghemui pe skiuri, închise ochii şi trecu mai departe, fără să-şi dea seama însă în acea clipă dacă s-a lovit sau nu, dacă a căzut sau nu.

Skiurile se avântau acum — singure parcă, desprinse de el — într-un nou viraj, care îl proiectă spre dreapta, dar, prin miracol, pârtia de ski ieşi în acel moment din pădure şi se lărgi într-o mare întindere albă. Nu-şi dădu seama ce se petrece. Avea impresia că zboară pe o suprafaţă plană. Vântul, care până atunci îl izbise cu violenţă în faţă, părea că se domoleşte. Skiurile nu mai tăiau cu muchia, oblic, în zăpadă, ci se aşezau, parcă plutitoare, cu talpa întreagă pe sol.

Încă o dată, Paul încercă să-şi regăsească mişcările pierdute. Spre uimirea lui, skiurile îl ascultară. Plugul se deschise cu uşurinţă şi, într-o ultima întoarcere spre dreapta, cele două skiuri se opriră unul lângă altul, supuse.

— Suntem la Ruia, striga Nora de departe.

Venea spre el, legănându-se uşoară pe skiuri, de parcă ar fi patinat.

— A mers foarte bine, Paul. Dacă ţine aşa până jos, ajungem la Braşov pe lumină.

— Dacă ţine aşa până jos, eu rămân pe drum, agăţat de un pom sau căzut în prăpastie.

Nora crezu că e o glumă. El încercă să-i explice senzaţia de neant din care ieşea. I se părea că fusese la marginile vieţii.

— Atunci, drumul de întoarcere e foarte scurt, râse Nora. Ştii cât am făcut de sus până aici? Patru minute.

Nu-i venea să creadă. Ca din acele vise scurte care ne fac să străbatem, în câteva secunde, spaţii mari de viaţă, Paul avea sentimentul că se întorcea dintr-o cursă nesfârşită.

— Te asigur că exagerezi, Paul. Totul a mers foarte bine. Te-am urmărit tot timpul. Virajele erau sigure, viteza moderată. Uneori prea repede, dar şi atunci stăpânită.

— Stăpânită de cine? Eu eram într-un vârtej, într-un haos. Nu vedeam nimic.

— Pentru că lumina era prea mare. Skiul e o mare lumină; tu singur ai spus-o. Trebuie să-ţi obişnuieşti ochii cu ea.

Nu aveau mult timp de stat la Ruia. Popasul nu fusese prevăzut. Îşi aruncară totuşi, înaintea plecării mai departe, o privire spre larga poiană, pe care o străbătuseră până acolo fără s-o vadă. Prinsă din toate părţile de păduri, Ruia, cu zăpezile ei intacte, era albă ca un lac alpin îngheţat.

Harta lui Gunther arăta în continuare un drum mai puţin şerpuit. Pe copaci, micile drapele albe şi albastre răsăreau regulat, la distanţe egale, ca nişte ferestre colorate, tăiate în scoarţa brazilor.

Drumul cobora liniştit, fără schimbări subite de direcţie. Virajele erau mari, vizibile de departe. Paul le aştepta cu aceeaşi atenţie concentrată. Intra în frână cu tot trupul, ca şi cum, din umeri până în glezne, ar fi trecut o singură mişcare. Pe urmă, în clipa în care skiurile scăpau din frână, avea o bruscă senzaţie de eliberare.

Uneori îndrăznea să închidă ochii. Numai câteva secunde. Se simţea fără greutate, fără memorie, fără trecut...

Nora îi lua câteodată înainte. O vedea depărtându-se în mare viteză, cu genunchii abia îndoiţi, cu bastoanele trase înapoi şi ridicate foarte puţin deasupra zăpezii, ca două vâsle oprite o clipă în aer.

O regăsea mai departe, aşteptându-l. Nu-şi vorbeau. Trecea pe lângă ea, cu un salut, cu o privire.

Se înțelegeau foarte bine din ochi și știau amândoi că, pentru ce ar voi să-și spună, nu sunt cuvinte.

Făcuseră halte scurte „de ajustare" la punctele însemnate de Gunther pe hartă, mai mult pentru a verifica itinerariul, decât pentru odihnă. Lăsaseră pe stânga un drum însemnat cu dreptunghiuri roșii, care ducea spre Poiana, iar pe dreapta, ceva mai departe, un drum marcat cu o cruce roșie într-un pătrat albastru, care cobora spre Timișul de Jos. Niciunul din aceste drumuri nu avea panta dulce, odihnitoare a drumului lor. Se desfășura înaintea lor, alb printre brazi, cu abia simțite ondulații.

— Mi-e frică să nu adorm pe skiuri, îi spuse Norei, înainte de a porni mai departe.

— De ce?

— Nu știu cum să-ți spun. Mă simt plutind. E un fel de beatitudine.

Ajunseră la Crucur pe la orele patru. Mai vastă decât Ruia, poiana părea mai sălbatecă, mai părăsită. Poate și din cauza luminii, care începea să slăbească. Brazii la Ruia fuseseră verzi, de un verde viu. Aici verdele lor începea să bată spre negru.

O ceață plumburie se lăsa odată cu seara, care nici ea nu era departe.

Intraseră într-o colibă de pădurar, ca să întrebe despre vreme. Ușa era deschisă, dar înăuntru nu găsiră pe nimeni. Părea să fie mai mult o vizuină decât o casă. Doar câțiva cărbuni stinși în vatră — cine știe de când? — arătau că a trecut cândva pe acolo pas de om.

— N-aș vrea să ne apuce seara pe drum, zise Nora.

Deschiseră harta, măsurând drumul care le mai rămânea de făcut. Intinerariul stabilit de Gunther făcea mari ocoluri și îi ducea la Brașov pe sub Tâmpa.

— E prea mult. Ar trebui să încercăm altceva.

De la Crucur pornea de-a dreptul în jos, prin pădure, un drum însemnat cu galben și alb. Nu era propriu-zis un drum: mai mult o cărare, probabil pe urmele unui izvor acum pierit sub zăpadă.

Nora stătu la gânduri. Se întreba dacă nu e o prea mare îndrăzneală.

— Intrăm în aventură, Paul?

— Intrăm.

Ea porni înainte în recunoaștere, strigând din când în când, ca să-l anunțe că drumul e liber și că poate veni.

Bietul lui plug fu demontat de la punctul de plecare. Skiurile derapau într-una. Nu era chip să le adune, să le oprească.

Pe o distanță de câteva sute de metri, drumul șerpuia printre brazi, cu viraje scurte, neașteptate. Paul nu reuși să prindă niciun viraj în picioare. Pe toate le trecu aruncându-se în zăpadă, căzând, rostogolindu-se. Auzea la intervale regulate strigătul Norei și îi răspundea.

— Vii?

— Viu.

Venea într-adevăr, nu putea face altceva decât să vină. Uneori se agăța de un brad, de o piatră, dar skiurile îl trăgeau mai departe.

— A fost infernal, îi spuse Norei când o ajunse în sfârșit. Avea fruntea și obrajii zgâriați de zăpadă, răsuflarea tăiată de efort.

— A fost infernal, dar mergem mai departe, spuse tot el.

Ştia bine că nu mai era loc de alegere sau de întoarcere. Se găseau în pădure şi trebuiau cu orice preţ să iasă de acolo. Seara grăbea pe urmele lor.

Drumul cobora acum direct, fără ocol, tăind pădurea de-a curmezişul. Panta era mult mai înclinată decât fusese până acolo, dar cel puţin nu avea schimbări violente de direcţie. Foşnetul skiurilor devenea din ce în ce mai aspru în zăpada care, odată cu lăsarea serii, prindea o crustă de gheaţă.

Se opriră la o întretăiere de drumuri, unde o tablă a Turing-Clubului, pe jumătate acoperită de zăpadă, arăta spre stânga o cărare însemnată cu cruci galbene în pătrate roşii: Spre Poiana.

— Dacă vrei, propuse Nora, o putem lua pe aici spre Poiana. Poate găsim acolo şenila, să ne ducă la Braşov.

— Şi dacă n-o găsim?

— Atunci, nu mai e nimic de făcut.

Paul se gândi câteva clipe şi pe urmă refuză.

— Nu, Nora. Am început un joc. Vreau să-l jucăm până la urmă. Vreau să intru în Braşov pe skiuri. Pe skiurile mele.

Nici măcar nu glumea. Era serios şi îndârjit.

— Plecăm?

S-ar fi spus că abia de acolo începea adevărata lor cursă. Veneau la distanţă mică unul de altul, înclinaţi pe skiuri, cu fruntea înainte, cu umerii ridicaţi puţin, ca pentru o deschidere de aripi. Botul skiurilor juca pe zăpadă în salturi mici şi ridica o pulbere albă, pe care vântul le-o arunca în ochi.

Nora alerga mereu înainte, cu capul gol, cu părul răsfirat pe tâmple. Întorcea uneori o privire scurtă spre el, să-l vadă dacă o urmează. Ochii lor se întâlneau o secundă, poate nici atât.

Paul se înclina mereu mai tare înainte, se lăsa mereu mai adânc pe genunchi. Erau unele ondulaţii de teren care îl zguduiau, de parcă ar fi vrut să-l arunce înapoi. Primea şocul în piept şi se ghemuia pe skiuri.

Nu ştia de câtă vreme ţine cursa acesta şi nici cât va mai ţine. Căzuse de mai multe ori, dar se ridicase imediat şi pornise mai departe, simţind că dacă întârzie nu va mai avea curajul să se ridice.

O lumină de amurg înnorat se stingea fără strălucire. Brazii se învăluiau în pâcla lor de seară, ca într-un fum.

Nora strigă ceva din faţă. Părea un strigăt de ajutor, dar nu-l auzea bine: parcă ar fi venit din mari depărtări.

Paul se aruncă spre dreapta şi se lăsă târât câtva timp prin zăpadă. Se lovise la cot, la genunchi, dar, oricum, reuşise să se oprească.

Se ridică ameţit, clătinându-se pe skiuri.

— Ce s-a întâmplat?

Nora îi arătă printre brazi lumini apropiate.

— Am ajuns. Suntem la porţile Braşovului.

*

Era pe străzile oraşului, se oprea la vitrine, se lovea de trecători, vedea defilând în faţa lui autobuze, maşini şi sănii, citea afişele de cinematograf, auzea strigându-se ziarele de seară — şi totuşi nu-şi revenea. Trecea prin toate acestea buimăcit, surd. În el stăruia, ca un sunet prelungit de orgă, tăcerea pădurii.

Intraseră să cumpere biletele de concert, alegea locurile, primea restul, punea întrebări, răspundea — dar toate le făcea maşinal, absent.

— Ce e cu tine, Paul? Nu vrei să te trezeşti?

— Ba da, dar nu pot.

Braşovul, cu luminile lui de seară, cu străzile îmbulzite de lume, cu vitrinele luminoase, cu întreagă acea forfoteală vioaie de ajun de Crăciun, era pentru el ireal.

— Ştii ce sentiment am, Nora? Că sunt un lup care a coborât din pădure până la marginea oraşului... şi acum mai departe nu îndrăzneşte să meargă.

La Coroana nu era nici un loc liber. Hotelul era plin, iar în hol, lume venită cu ultimele trenuri aştepta fără nădejde, cu bagajele nedesfăcute.

Lăsară skiurile acolo şi merseră să întrebe la hotelurile şi vilele mai mici din apropiere.

— Vă pierdeţi vremea, le spuse cineva. Nu e de găsit un pat în tot oraşul. Doarme lumea pe unde apucă: în restaurante, în cafenele, la gară...

Braşovul avea aspectul unui oraş de cantonament. S-ar fi spus că trupe întregi de skiori ocupaseră cetatea. Chipiurile albastre se vedeau pretutindeni.

— Vine atâta lume pentru Oratoriul de Crăciun? se miră Nora, râzând.

Lumea venea mai ales pentru concursurile de ski de la Predeal, care începeau peste două zile. Echipele de concurenţi, care se antrenaseră până atunci pe munţi, în toată regiunea, începeau să coboare, să se adune.

Pe bulevard, peste drum de poştă, trenul municipal, cu locomotiva lui scundă, cu vagonetele lui galbene, părea blocat în zăpadă, ca o jucărie. Şuierul locomotivei se auzea de departe, chemând călătorii întârziaţi. Multă lume se ducea să caute adăpost peste noapte la Dârste, la Cernatu şi la Satu-lung.

— Dacă nu găsim în altă parte loc, spuse Nora, şi dacă mai e timp după concert, poate că n-ar fi rău să mergem şi noi la Satu-lung, cu ultima cursă.

— Nu. La Satu-lung, nu, refuză Paul.

— De ce?

— E prea departe... E prea târziu.

Un moment se gândise să-i spună cu sinceritate: „Sunt acolo amintiri de care nu vreau să mă apropiu". Pe urmă însă îşi dădu seama că nici măcar nu era adevărat. I se părea că poate privi în ochi, fără teamă, fără primejdie, acele amintiri, pe care le simţea vindecate. Nu, trenul acesta nu ducea spre trecut...

— Linia e întreruptă dincolo de Dârste, striga cineva de la fereastra unui vagon.

„Da, e întreruptă", repetă Paul în gând. I se părea, într-adevăr, că sunt în memoria lui legături desfăcute, linii întrerupte, drumuri pentru totdeauna închise.

Trenul se puse cu greu în mişcare, cu un zgomot de fiare vechi, îngheţate. Locomotiva se lupta să iasă din îngheţ, să răzbată prin zăpadă.

Călătorii cântau la ferestre, agitându-şi caschetele, vociferând, salutând cu gesturi mari pe cei cari rămâneau. La coada trenului, câţiva skiori se opinteau în glumă să-l urnească din loc.

— Skiul copilăreşte pe toată lumea, zise Paul.

Nu era numai skiul. Era întreagă acea seară de ajun, cu gustul ei de sărbătoare, cu zăpezile ei mari, cu freamătul ei de vacanţă.

Hagen spusese adevărat. Adresa pe care le-o dăduse era departe, iar casa părea într-adevăr foarte veche. O poartă de lemn într-un zid cenuşiu, închisă cu drugi mari de fier, ca o poartă de cetate, rămase surdă la toate bătăile lor. S-ar fi spus că nimeni n-a mai trecut din timpuri străvechi acel prag.

Frau Adelle Bund nu era acasă sau nu voia să răspundă.

Pe toată strada, figuri uimite apăreau la ferestre, neştiind ce se petrece. O fetiţă din vecini îi întrebă de peste drum pe cine caută.

— Nu locuieşte nimeni aici? întrebă Paul.

— Ba da, dar...

Fetiţa nu termină răspunsul şi fugi repede în casă, probabil ca să spună mai departe lucrurile de necrezut care se întâmplau la numărul 26.

Poarta se deschise totuşi în cele din urmă, dar numai pe jumătate. O femeie bătrână, îmbrăcată în negru, îi opri din prag să intre, cu o privire aspră, care spunea de la început: nu!

Paul îi întinse plicul lui Hagen şi ea îl desfăcu, ţinându-i mereu afară, în faţa porţii, şi ridicând spre ei, din când în când, o privire bănuitoare, ca şi cum i-ar fi confruntat cu cele scrise în scrisoare.

— Mai bine vă găseaţi de dormit în altă parte, zise ea în sfârşit, hotărându-se totuşi să-i primească înăuntru.

Mergea înaintea lor, întâi printr-o curte interioară, în care răspundeau câteva ferestre oblonite, apoi printr-un lung culoar întunecos.

Întreaga casă părea nelocuită. Nu se auzea de nicăieri niciun zgomot, nicio şoaptă. Femeia se opri în faţa unei uşi şi încercă în întuneric câteva chei, până ce reuşi s-o deschidă.

Era o cameră mare, îngheţată, cu mobile greoaie, pline de praf. „De când nu s-au mai deschis ferestrele aici”, gândi Nora.

Frau Adelle Bund înţelese probabil gândul vizitatoarei.

— Trebuie să aerisesc şi să fac focul. N-am ştiut că veniţi. Aici nu vine nimeni.

Obloanele erau toate închise, ca şi poarta de la intrare, cu drugi de fier.

— Noi lăsăm ruksacurile şi ne ducem, spuse Nora. Dumneata, dacă ne dai o cheie de la poartă, nu trebuie să ne aştepţi. Ne întoarcem târziu.

Voia să iasă cât mai repede de acolo, să se vadă din nou afară, dincolo de acele ziduri reci.

*

Biserica Neagră era plină de lume.

— Se adună tribul Grodeck, spuse Nora.

Îi vedea venind din toate părţile oraşului, în grupuri de familie, gravi, tăcuţi, în paltoane grele de blană, cu pasul măsurat. Mergeau fără grabă, se salutau fără voioşie, cu saluturi ceremonioase. La intrare se despărţeau spre dreapta şi spre stânga, mergând spre locuri care trebuie să fi fost ale lor, mereu aceleaşi, de ani de zile.

— Crezi că ne vor lăsa să intrăm?

Omul care rupea biletele la control se uitase puţin mirat la hainele lor. Dar mai erau câţiva skiori veniţi de la Poiana şi de la Timiş. Tunicile albastre, bluzele de pânză impermeabilă se pierdeau între redingote şi blănuri.

Viorile se acordau la umbra marei orgi, care domina totul prin tăcere. Era în biserică o rumoare scăzută, de orchestră care își încearcă în ultima clipă instrumentele. Un flaut sau un corn își ridica glasul o secundă și se pierdea apoi, acoperit de acel „la" general, pe care și-l transmiteau, ca un apel, viorile și violoncelele.

Pe urmă se făcu tăcere. Se simțea gestul dirijorului nevăzut, care ridicase bagheta.

Întâi flautul și pe urmă oboiul intrară timide în joc, cu ceva întrebător în glas, dar, după primele note, viorile le făcură să tacă și, aproape în același timp, trompetele — neașteptate trompete triumfătoare. Era o frază puternică, sigură, bine legată, care anunța, de la început, victorie și lumină. Sub ea, flautul și oboiul mergeau subteran, auzite doar în momentele de respirație ale frazei mari.

Când viorile și alămurile tăceau, tăcerea era protectoare: numai cu îngăduința lor, fragilul flaut, gânditorul oboi se puteau din nou ridica.

Jocul nu dură mult. Coarde, instrumente de lemn și trompete fură acoperite de izbucnirea corului.

Jauchzet, frohlocket auf, preiset die Tage!

Cântecul era simplu, dar sărbătoarea începea cu aceste cuvinte. Era un mare strigăt de bucurie, care arunca dintr-o dată orchestra pe planul al doilea. Tot corul nu era decât un singur glas vestitor. Părea că înalță bolta, că deschide ferestrele, că face lumină.

Nora căută privirea lui Paul. Ar fi vrut să știe că nu e singură în fața acelei vești. El îi puse mâna pe umăr — mâna lui grea — dar nu întoarse capul.

Gestul lui spunea fără cuvinte: da, Nora, sunt aici, am auzit, am înțeles...

Viorile și alămurile, în primul rând copleșite, se regăseau. Trompetele sunau mai departe vestea dată de cor. Flautul și oboiul alergau, cu glasul lor mărunt, printre coarde si metale. Singură orga nu era nici surprinsă, nici grăbită. Pe sunetul ei grav părea că se sprijină întregul oratoriu, ca o catedrală vie. Viori și voci creșteau din ea, ca dintr-un pământ generos. Orga le purta pe toate fără zâmbet, fără asprime, cu puțină tristețe, pentru că ea singură cunoaște destinele.

Paul asculta cu ochii închiși. Era încă în pădure, era încă în singurătate. Profundul glas de orgă continua pentru el tăceri care încă vibrau, pe coarda lor cea mai de jos.

Orchestra și corul, adunate într-o singură frază, urcau acum împreună ultimele trepte: porțile Oratoriului erau deschise.

O voce de tenor se desprinse singură din tăcerea care urmă. Povestea fără melodie plecarea din Galileia. Game simple, puțin monotone se legănau ca o iederă pe sunetul fundamental al orgii.

Povestirea fu dusă apoi mai departe de un glas de femeie, cu aceeași monotonie narativă, până când oboiul și vioara o înduplecară să cânte.

Trecerile de la recitative la arii și coruri erau marcate de clavecin, prin câteva acorduri, care păreau să ceară dinainte ascultare.

Uneori, ca și cum glasul clavecinului ar fi fost prea mic pentru ca să susțină punțile dintre un coral și o arie, întreaga orchestră îi venea în ajutor.

Niciodată, i se părea lui Paul, nu auzise viori mai limpezi. Poate că era de vină seara aceasta, care nu semăna pentru el cu niciuna din trecut. Poate că de vină era pădurea de unde venea, singurătatea din care coborâse... Niciodată nu auzise viori mai curate, mai uşoare, mai străvezii. Părţile simfonice ale Oratoriului nu aveau nimic liturgic. Când orchestra cânta singură, totul părea că se strânge într-un cerc luminos de intimitate. Până şi orga tăcea îmblânzită, ca să asculte.

A doua parte a Oratoriului se deschidea cu o simfonie şi din ea se desprindea, după un scurt recitativ al tenorului, un coral, pe care Nora şi Paul îl primiră cu aceeaşi mişcare de surpriză.

Brich an, o schönes Morgenlicht
Und lass den Himmel tagen,
Du Hirtenvolk, erschrecke nicht
Weil dir die Engel sagen...

Tot corul, toată orchestra nu puteau acoperi, pentru ei, glasul depărtat al lui Gunther.

— Îl auzi? întrebă Nora în şoapte. În aceeaşi clipă căută spre a treia fereastră din dreapta, unde ar fi trebuit să fie tânăra doamnă Grodeck, surâzând băiatului ei. Dar nu era nicio femeie tânără sub a treia fereastră şi nu surâdea nimeni în toată Biserica Neagră.

„Să vă uitaţi bine diseară la ei, spusese Gunther. Sunt zeci, sute de familii Grodeck. Niciunul nu zâmbeşte."

Într-adevăr, niciunul. Toţi stăteau în bănci, serioşi, împietriţi, fără o tresărire, fără o lumină, poate surzi, poate absenţi, poate morţi, iar muzica Oratoriului de Crăciun trecea peste ei fără să-i atingă, fără să-i trezească.

*

La ieşirea din biserică, găsiră un Braşov de noapte, potolit, cu luminile stinse, cu străzile pustii. Saşii, ieşiţi de la concert, mergeau spre case în

grupuri tăcute. Oraşul recăpăta aspectul lui de burg provincial, cu Biserica Neagră în mijloc, ca o imensă orgă.

În strada Prundului îi aştepta o dublă surpriză: o *Frau* Adelle îmbunată şi o casă primitoare, amândouă schimbate prin miracol în câteva ore. Focul ardea de multă vreme în cămin şi poate că numai el izbutise să înduplece inima femeii şi duşmănia lucrurilor.

Nora nici nu privise bine acele mobile mari de stejar fumuriu, care în primul rând i se păruseră, odată cu gazda, ostile. Le descoperea abia acum, severe încă şi totuşi prietenoase. Pretutindeni erau covoare şi cărţi. Într-un colţ, un pian şi caiete de muzică. Le răsfoi cu mirare: Schumann, Brahms, Schubert.

— Cine cântă la pian? o întrebă pe *Frau* Adelle.

— De când a murit tânăra doamnă Grodeck, nu mai cântă nimeni, spuse femeia.

— Venea pe aici?

— Cine?

— Tânăra doamnă Grodeck.

Femeia îşi recăpătă dintr-o dată privirea ei bănuitoare.

— Da, venea.

Nora îşi dădu seama că întrebarea fusese greşită. N-ar fi trebuit să-i dea impresia că nu cunoaşte lucrurile.

— Trebuie să-ţi spun, iubită *Frau* Adelle, că la început ne-ai speriat.

— Şi dumneavoastră pe mine. Când am auzit bătăi în poartă, n-am ştiut cine poate fi. Aici nu vine nimeni şi n-are cine să bată în poartă. Domnul Klaus, când vine, îşi deschide singur. Are cheia la el.

— Domnul Klaus cine e?

— Cum cine e? Nu el v-a trimes? Nu de la el aveţi scrisoarea?

— Ba da, ba da, o linişti Paul. Numai că nu ştiam că-l cheamă Klaus. Noi îi spunem Hagen.

— Şi ea îi spunea la fel...

Le arătă în perete, deasupra pianului, o fotografie, probabil mai veche, a tinerei doamne Grodeck.

— Poate n-aţi cunoscut-o. Poate nu ştiţi cât a fost de frumoasă.

Fotografia semăna cu portretul desenat de Gunther, dar avea mai puţină tristeţe. Era probabil un instantaneu mărit mult. Tânăra femeie părea că alergase prin pădure şi că se oprise un moment, ca să-şi adune părul pe tâmple. Fotografia o prinsese cu acest gest, care îi deschidea braţele şi îi ridica fruntea spre soare.

Frau Adelle spusese noapte bună şi îi lăsase singuri.

Nora era la pian, cu mâinile pe clape, pe acele clape fără sunet, pe care nu îndrăznea să le scoată din tăcerea lor.

— Crezi că l-a iubit?

Paul nu răspunse. Îşi punea şi el aceeaşi întrebare. Erau amândoi cu privirea ridicată spre portretul din perete.

— Nu ştiu dacă l-a iubit, vorbi Nora mai departe. Dar a fost aici. Încep să înţeleg de ce poarta se deschide aşa de greu. E o poartă care trebuie s-o apere, s-o ascundă... A fost aici. Poate mai este aici. Încep să cred şi eu, ca şi Gunther, în fantome.

Degetele Norei căutau pe clape primele note ale cântecului din acea seară: *Brich an, o schönes Morgenlicht...*

— Tânără doamnă Grodeck, cunoşti cântecul acesta. Îl cânt pentru dumneata. Poate că-l auzi, poate că-ţi face plăcere să-l auzi.

XIV

Braşovul, în primele ore ale acelei dimineţi, părea că se pregăteşte pentru deschiderea unui târg. De la Bran, de la Râşnov, din cele şapte sate, din toată regiunea, veneau camioane, autobuze, sănii, maşini particulare, aducând lume care înnoptase afară din oraş.

Străzile erau pline de bucureşteni care se regăseau cu strigăte de surpriză, făcând prezentări zgomotoase de la grup la grup. Nora şi Paul treceau în grabă, salutând, răspunzând la saluturi, amuzaţi de acest val de voioşie bucureşteană. Când nu puteau face altfel, se opreau să schimbe o vorbă, cu câte un cunoscut prea entuziast.

Nora îl prezenta simplu, fără jenă: „Un camarad de ski”.

Hotărâseră să plece cu şenila de la ora 11 spre Poiana, iar de acolo să înceapă urcuşul, încă înainte de amiază. Le mai rămânea de făcut unele cumpărături şi, ca să câştige timp, îşi împărţiseră cursele.

— Tu ai grije de ţigări, reviste şi cărţi. Mie îmi rămâne restul.

Erau înţeleşi să se întâlnească la oră fixă în hol la Coroana, de unde să-şi ia skiurile lăsate aseară.

Nora alerga de la vitrină la vitrină, în căutarea unor cârlige de fier pentru bocanci. Avea de gând să scurteze din drum la întoarcere, urcând pe la Prăpastia Lupului, şi ştia că drumul era pe acolo plin de pietre şi gheaţă. Dar mai ales ţinuse să se despartă de Paul şi să rămână câteva clipe singură, pentru ca să poată cumpăra în taină câteva surprize pentru pomul de Crăciun, mici fleacuri pe care abia diseară le va scoate din ruksac, la aprinsul lumânărilor. Se întoarse la Coroana însufleţită de alergături şi speriată de întârziere.

— N-ai uitat nimic, Paul? Ai cumpărat tot? Eşti gata de drum? Plecăm?

El era în stradă, la marginea trotoarului, rezemat de un mic automobil albastru, la care se uita cu o ciudată privire fixă.

— Ce e cu tine, Paul? De ce nu răspunzi? Ce s-a întâmplat?

O cutremura privirea aceasta descurajată. Era privirea lui din seara primei întâlniri, acea privire obosită, care nici nu avea destulă putere ca să ceară ajutor.

— Nu plecăm Paul? Nu mai vrei să pleci?

El răspunse cu vechea lui ridicare din umeri, care spunea că totul îi este indiferent.

„Ce repede îşi regăseşte omul ăsta gesturile lui pierdute!”, gândi Nora.

*

Era automobilul lui Ann. Paul trecuse pe lângă el fără să-l vadă, dar pe urmă, din pragul hotelului, întorsese deodată capul, ca după un trecător care te-a salutat şi nu i-ai răspuns. Da, era automobilul lui Ann.

Mersese spre el cu o explozie de bucurie. Parcă era un om, un prieten. Ar fi vrut să-i vorbească, să-l întrebe: Când ai venit? E şi Ann aici? Da, desigur că este. Ce întrebări stupide pun!

Portierele erau încuiate, pare-brizul îngheţat, întreg radiatorul plin de zăpadă, motorul încă era cald. Probabil că maşina abia se oprise. Părea să fi făcut o cursă grea. În orice caz, aseară nu fusese aici, şi nici azi dimineaţă. Dar dacă n-a venit decât acum, dacă n-a oprit decât în clipa aceasta, atunci Ann trebuie să fie pe aproape. A coborât un moment, ca să ceară o informaţie, ca să cumpere ţigări, ca să bea un ceai. Poate că e în holul hotelului, în restaurant, în cafenea.

Paul le străbătu pe toate. Ann nu era nicăieri. Cafeneaua era plină de lume, la fiecare masă aproape erau figuri cunoscute, dar Ann nu era nicăieri.

— Căutaţi pe cineva? întrebă portarul.

— Nu, nu...

Se întoarse afară în stradă şi din nou se opri în faţa automobilului albastru. „Am să aştept. Are să vină."

O vedea alergând prin Braşov, făcând cumpărături dezordonate, râzând în toate oglinzile care-i ieşeau în cale, împiedecându-se în şoşonii ei înalţi ca nişte cizme. Ce bine o cunoaşte pe această Ann din zilele de iarnă! Purta anul trecut o căciuliţă de astrahan trasă pe frunte şi un mantou, tot de astrahan, din care reuşea să facă ceva cu totul nepretenţios, ca o haină pe care ar fi găsit-o în ultimul moment pe cuier şi ar fi luat-o în grabă, ca să facă o cursă de câteva minute în oraş.

Ocoli de câteva ori automobilul, uitându-se atent la fiecare piesă. Ar fi vrut parcă să poată ghici

după aripi, după pneuri, de unde venea. Desigur nu de la Bucureşti, căci era prea de dimineaţă şi n-ar fi avut când să parcurgă o atât de mare distanţă. Poate că înnoptase la Bran, poate la Satu-lung, în acel Satu-lung plin de amintiri. Erau atâtea Anne care înviau dintr-o dată pentru el, din cele mai depărtate timpuri, şi îl chemau înapoi!

Se uită prin geamul portierei în acest automobil, care i se părea o casă locuită. Pe bancheta din faţă, lângă volan, erau un pled alb, un teanc de reviste şi o cutie de metal cu ţigări Chesterfield.

De când fumează ţigări Chesterfield? Ultima oară fuma Bucureşti fără carton. Le-a schimbat? De când? De ce? Şi este singurul lucru schimbat din viaţa ei?

Dar poate că nu erau ţigările ei sau, în orice caz, nu numai ale ei. E absurd să crezi că Ann e singură. E absurd să crezi că o cutie nouă de ţigări intră în viaţa lui Ann fără să tragă după ea un bărbat, un amor, o legătură, un capriciu... Rămase cu ochii fixaţi asupra acelei cutii de metal, care i se părea că ascunde, că trădează totul. Simţea o veche durere redeşteptată, aproape de inimă.

Când Nora îl întrebă dacă mai vrea să plece, nu ştiu ce să-i răspundă. Ar fi putut rămâne, ar fi putut pleca, toate erau pentru el la fel.

*

Erau din nou în senila care îi mai dusese o dată spre Poiana.

„Aşadar, trebuie să luăm totul de la început", îşi spunea Nora.

Avea în faţa ei acelaşi om descurajat, cu aceeaşi privire ceţoasă, cu aceeaşi ridicare indiferentă din umeri.

„Dacă cel puţin mi-ar spune ce s-a întâmplat. Dacă cel puţin aş putea înţelege.”

Începea să-i fie frică de omul acesta, în care se puteau petrece de la un minut la altul schimbări atât de adânci.

Parcă ar fi albit într-o singură clipă. Parcă ar fi primit de undeva un cuvânt de moarte.

Îl simţea strein. Mai strein decât în ziua în care pentru prima oară îi întâlnise această privire absentă. Au fost de atunci, între ei, câteva zile trăite împreună, câteva nopţi de iubire. Toate sunt şterse.

Îl simţea pierdut, fugit de lângă ea. Încă o dată fugit de lângă ea. Şi nu mai găsea destule puteri în ea ca să-l oprească.

„E timpul să renunţi Nora. Omul ăsta nu se mai întoarce.”

Se gândea să-i spună: „E destul, Paul. E destul şi e inutil. Vrei să pleci? Pleacă. Am obosit. Află că mi se poate şi mie întâmpla un asemenea lucru: să obosesc.”

Pe urmă se gândi, nu ştia de ce, la mâinile lui. Îi era milă de aceste mâini mari, prea dure, prea aspre pentru un om trist. Ar fi vrut să le mai simtă o dată pe umerii ei, cu greutatea lor indiferentă şi protectoare. „Eşti frumoasă, Nora. Este un acord între tine şi tine şi acest acord se numeşte frumuseţe.” Îi reveneau în minte cuvintele lui şi încă o dată i se păreau uimitoare.

„Este omul care mi-a spus aceste cuvinte. S-ar fi putut să nu mi le spună nimeni, niciodată până la moarte, şi el mi le-a spus. S-ar fi putut să port cu mine acest secret, pe care să nu-l vadă nimeni, şi el l-a văzut. Şi pe omul ăsta îl pierd.”

O Noră cuminte, răbdătoare încerca să prindă din nou curaj, îşi promitea să aştepte, să reziste, să nu cedeze încă.

Până la Prăpastia Lupului urcaseră cu skiurile în picioare, dar de acolo mai departe trebuia să le scoată şi să le poarte pe umeri.

Umblau de aproape două ore, fără să fi schimbat în tot acest timp un singur cuvânt. Numai o dată, din greşală, privirile li se întâlniseră, dar în aceeaşi secundă, el îşi întoarse capul în altă parte, cu un gest alarmat de apărare.

„Nu-ţi fie frică, Paul, n-am să întreb nimic: eşti liber să-ţi păstrezi secretele tale”, ar fi vrut Nora să-i spună, dar se temea că, după primul cuvânt rostit, tăcerea va deveni între ei şi mai grea.

Mergea într-adins înainte, ca să nu-i dea impresia că-l pândeşte. De câteva ori îl auzise oprindu-se pe loc, dar ea continuase să meargă mai departe, deşi simţea că în oprirea lui este o ezitare, un gând de a fugi. Nu-l mai auzea venind în urma ei şi nu îndrăznea totuşi să se uite după el. „Poate că de astă dată a plecat. Poate că, într-adevăr, a plecat.” Îşi spunea că mai e timp să-l strige, că mai e timp să-l întoarcă, îşi spunea că lasă în urma ei un om rănit, un om căzut, un om care are nevoie de ajutorul ei, chiar dacă nu-l cere, chiar dacă nu-l vrea. Totuşi, continua să meargă, privind mereu înainte, ca şi cum i-ar fi fost indiferent, dacă el mai vine sau nu.

„Te porţi ca o femeie jignită, Nora. Începi să-l iubeşti dacă începi să ai orgoliu.”

Îşi întindea singură curse pentru a se convinge că trebuie să se oprească şi să-l aştepte, dar le respingea cu hotărâre.

„Dacă vine, să vină singur. E rândul lui să aleagă."

El venea fără alegere. Venea din oboseală, din indiferență. Venea pentru că apucase să vină. Dacă femeia care mergea înaintea lui și care devenise dintr-o dată o femeie necunoscută, fără nume, ar fi întors capul spre el și l-ar fi chemat, poate că acest lucru ar mai fi trezit în el o ultimă voință de a se rupe, de a se elibera.

Dar nimic nu turbura resemnarea acestei întoarceri în pădure, care semăna atât de bine cu o întoarcere în somn.

Urcușul la Prăpastia Lupului era aspru. Zăpada acoperise înșelător bolovani și gropi, care păstrau în adâncime nevăzute diferențe de nivel. Erau ca niște ochiuri de apă în mijlocul unui fluviu calm. Sub oglinda lor, un gol nevăzut soarbe și trage la fund.

Înaintau prin zăpadă cu mișcări instinctive de înot. Pe alocuri, depresiunea era ca o treaptă ruptă. Senzația de scufundare era precisă. Părea că valuri de zăpadă se ridică în jurul lor și îi acoperă. Se zbăteau cu genunchii, cu brațele, într-un fel de bătaie pe loc, care îi ajuta să se mențină la suprafață, ca și cum ar fi înotat împotriva curentului. Câte un vârf înghețat de stâncă se ridica uneori înainte, și pe această insulă de gheață se puteau opri un minut, ca să măsoare drumul străbătut.

„E o nebunie ce facem", își spunea Nora, dar această nebunie, acum, era fără revenire. Fiecare metru de teren cucerit avea ceva irevocabil. Pasul nu se mai putea întoarce pe unde călcase o dată. Urcușul era greu, dar coborârea ar fi fost imposibilă.

La marginea ei de sus, Prăpastia Lupului dădea într-o poiană. Se vedeau primii brazi, sus, pe buza prăpastiei, și nu păreau că sunt departe, dar vremea trecea și distanța rămânea mereu aceeași, ca și cum mersul lor în zăpadă ar fi fost inutil, ca și cum puteri ascunse, mai tari decât zadarnica lor zbatere i-ar fi readus mereu la punctul de plecare.

„Câtă vreme e lumină, nimic nu e pierdut", își făcea Nora curaj. O înspăimânta doar gândul că i-ar putea prinde ceața înainte de a ajunge sus. În întuneric, pe povârniș n-ar mai fi putut face nici un pas înainte. Un singur gest greșit ar fi fost de-ajuns ca să se prăbușească.

„E oare nevoie să-i spun?", se întreba Nora, neîndrăznind să-i vorbească. Nu voia nici să-l sperie, dar nici să-l lase în nepăsarea de somnambul cu care urca pe urmele ei.

Venea dinspre vârf, deasupra pădurii, un freamăt ca de mari vânturi încă nestârnite. Lumina zilei avea ceva albicios, difuz, lipsit de transparență.

— Ascultă, Paul! se hotărî Nora deodată să-i vorbească. Trebuie să fim cel mult în jumătate oră sus. Dacă ne prinde seara sau ceața aici, suntem pierduți. Nu știu ce se întâmplă cu tine și nici nu te întreb. Dar acum îți cer să te trezești. Când vom ajunge sus vei face ce vei voi.

Totul prevestea un viscol apropiat. Curenți nu destul de repezi ca să se înalțe prea sus șuierau de-a lungul zăpezii, ridicând-o în vârtejuri mici de pulbere. Copacii deveneau grei, într-un cenușiu-albastru de plumb.

Paul ajunse cel dintâi la capătul drumului. Ultimii metri de urcuș fuseseră și mai greu de străbătut.

Buza prăpastie era un parapet aproape vertical de gheață. Cârligele bocancilor se înfigeau ca niște gheare, ca să oprească alunecarea. Până în ultimul moment căderea era încă posibilă. Toată zbaterea lor putea deveni în acest ultim moment o zădărnicie. Prăpastia Lupului, privită de pe acele ultime trepte infernale, avea un fel de indiferență sumbră, care așteaptă împlinirea soartei.

Ieşit din primejdie, Paul asista dezarmat la ultimii paşi ai Norei. Nu putea face nimic pentru ea: nicio mână de întins, niciun cuvânt de spus. Erau numai la câțiva paşi depărtare unul de altul, dar pe două țărmuri diferite, fiecare singur. O vedea cum luptă cu zăpada, cu gheața, amețită de oboseală, dar cu un fel de deznădejde concentrată.

Când ajunse lângă el, își aruncă skiurile de pe umeri, își scoase ruksacul din spate și pe urmă abia, descoperindu-se, își trecu mâna pe frunte, cu un gest de întoarcere la viață. Erau amândoi palizi, cu sprâncenele și tâmplele albite de zăpadă, cu privirea încă neeliberată de gândul intens care-i purtase până acolo.

— Ești o fată vitează, Nora. Îți mulțumesc.

— Pentru ce?

— Pentru curajul tău. Dacă aş putea să iubesc, te-aş iubi.

— Eu nu-ți cer asta, Paul. Îți cer să fii mai puțin nefericit. Mi-e de-ajuns.

El avu din nou ridicarea lui din umeri dezamăgită.

— Îți mai cer, adăugă Nora, să uiți gestul ăsta de om sfârșit. E aşa de greu?

— Nu ştiu, Nora. Cred că-ți pierzi vremea cu mine.

— Totuşi ieri, când am plecat de aici, erai un om vindecat.

— Credeam că sunt. Dar e de-ajuns să-mi iasă în cale o umbră, pentru ca totul să cadă la pământ.

— Sunt amintiri aşa de greu de uitat?

— Nici măcar nu știu dacă sunt amintiri. E o groaznică oboseală. E o silă imensă. E un dezgust adânc.

— Mai adânc decât Prăpastia Lupului?

Se întoarseră amândoi încă o dată spre prăpastia care se deschidea în față.

— Vezi, zise Nora, cât e de adâncă şi tot ai trecut prin ea. Nu vrei să mai încerci o dată?

Sosiseră la cabană odată cu seara. Gunther, mai palid decât oricând, îi aştepta la fereastră. Hagen, care plecase în întâmpinarea lor pe alt drum, nu se întorsese încă.

— Trebuie să aprindem lumina din turn, ca să-i dăm de veste că v-ați întors. De ce ați venit aşa de târziu? Toată ziua v-am aşteptat. Credeam că nu mai veniți. Credeam că v-ați pierdut.

Vorbea repede, cu fraze rupte, cu o stranie agitație nervoasă sub marea lui paloare. Ochii îi străluceau de febră, prea calzi, prea intenşi ca să zâmbească. Faffner le mirosea hainele, se culca la picioarele lor, se zvârcolea cu un mârâit ciudat de bucurie și regăsire, dar parcă și de deznădejde. Cu greu reuşi Nora să-l calmeze și să-l culce lângă cămin, cu botul pe labe, dar și de acolo câinele o privea cu uitătura lui de animal neliniştit.

— Faffner ştie de unde veniți, spuse Gunther. Ați fost în casa din strada Prundului și aduceți de acolo lucruri pe care el le cunoaşte.

Hagen veni mai târziu și, intrând, nu spuse niciun cuvânt. Pelerina și gluga îi erau albe de zăpadă.

Se oprise în prag și, în primul moment, alb cum era, cu cizmele lui mari, cu gluga trasă pe frunte, părea un Moș Crăciun care-și ascunde fața. După ce se scutură de zăpadă, după ce își descoperi fruntea lui tristă și mai ales acea privire albastră, rece, de sihastru, imaginea amicală de la început se stinse, alungată, și în locul ei rămase omul aspru pe care îl cunoșteau.

Nora se gândi să meargă spre el și să-i spună: „Fii liniștit. Am lăsat în casă lucrurile așa cum le știi. Nimic nu e clintit din loc. Poarta e ferecată, ferestrele închise. Nimeni nu va trece acel prag și nicio umbră nu va pleca de acolo."

Dar tăcerea lui Hagen nu punea întrebări și nu primea cuvinte de prietenie.

Toți trei bărbații tăceau și Nora se simțea foarte singură între ei. Se uita la fiecare în parte și pe fiecare îl simțea plecat cu gândurile lui. Își desfăcu ruksacul și scoase fără bucurie lucrurile cumpărate de la Brașov pentru ei. I se păreau acum inutile, prea copilărești pentru niște oameni triști. Lângă fereastră, bradul pavoazat pentru modesta lui feerie de Crăciun aștepta să fie aprins. Nora atârnă de ramuri darurile ei descurajate și pe urmă aprinse una câte una lumânările, care începură să joace cu flăcări mărunte în globurile de sticlă colorată.

Gunther cel dintâi se apropie de pom. „E totuși destul de copil ca să-i facă plăcere", se gândi Nora. Vedea revenind pe obrazul lui palid o licărire de curiozitate. Ochii își recăpătau frumoasa lor claritate ironică.

— Nu vii, Paul, lângă pomul nostru de Crăciun? îndrăzni Nora să întrebe.

Deasupra bradului luminat, vechea lui privire cețoasă de indiferență avea ceva timid, nesigur.

Mai greu veni Hagen, care nici nu se apropie cu totul de pom. Stătea la câțiva pași de el, la fel de aspru, la fel de întunecat.

Se adunau în jurul bradului ca în jurul unui foc în pădure.

XV

Terenul de ski avea în prima dimineață de Crăciun un aspect de serbare populară. Câțiva skiori pasionați plecaseră în zori la Predeal, coborând pe versantul dinspre Timiș, ca să asiste la concursurile oficiale. Cei mai mulți însă rămăseseră pe loc, iar de la Brașov soseau mereu grupuri de băieți și fete, care se luptaseră cu viscolul ca să ajungă până sus. Pădurea vuia de lume tânără ca un oraș în vacanță. La Turing-Club un comitet improvizat peste noapte organiza câteva „probe" de viteză și slalom. Nu era decât un joc, dar toți primeau să-l joace cu seriozitate. Se măsurau distanțele, se jalona terenul cu fanioane albastre și roșii, se numerotau concurenții, se stabilea un sistem de punctaj și clasificare. Arbitrii și comisarii de teren, cu brasarde și fluiere, alergau încolo și încoace, printre skiori, ca să facă ordine și să formeze echipele. Un medic tânăr organiza un post sanitar și, pentru ca decorul să fie complet, cineva confecționase un mic drapel alb cu cruce roșie, care flutura în vânt. În fața cabanei se ridicase în grabă o tribună de scânduri pentru public și o masă lungă pentru juriu. Pe masă erau înșirate „trofeele": coroane de brad, cupe de tinichea, câteva sticle de vin și bere, o lanternă cu baterie și — premiul întâi! — un ceas deșteptător.

Întreg concursul era făcut jumătate în glumă, ca o parodie a concursurilor adevărate de la Predeal, dar era o glumă în care toată lumea se lăsa antrenată cu destulă convingere. Mai ales sașii de la S K.V., veniți în grup compact, erau serioși și deciși de parcă s-ar fi pregătit pentru o mare bătălie. Formaseră o echipă de cinci oameni și trimiseseră o provocare scrisă studenților de la Turing-Club pentru o cursă de viteză, care urma să fie „proba finală" a zilei, punctul culminant al luptei dintre S.K.V. și T.C.R.

Tot muntele vibra de strigăte și cântece. Când vântul se potolea, zgomotele ajungeau departe, până la cabana lui Gunther. Hagen, care se întorsese din plimbarea lui obișnuită de dimineață prin pădure, le povesti ce se întâmplă.

— Mergem și noi! propuse Nora.

Paul, la fel de cenușiu ca în ajun, nici nu primi, dar nici nu refuză. Să meargă sau nu îi era indiferent. Noaptea adusese pentru el un fel de pace amorțită, ca după un anestezic. Mai greu era de înduplecat Gunther, care nu voia cu niciun preț să se îndepărteze de cabană.

— E prea multă lume. Nu vreau să-i văd. Nu vreau să mă vadă. Îi cunosc prea bine.

Nora îi pregăti totuși skiurile, pe care băiatul nu le pusese încă în acea iarnă, și era sigură că la această ispită nu va rezista.

„Trebuie să-i scot la lumină", își spunea ea, privindu-i pe amândoi.

Hagen, care rămânea singur la cabană, îi șopti Norei cu îngrijorare:

— Să fii atentă. Gunther n-are voie să alerge.

— Nu-ți fie teamă. E lângă mine.

La Turing Club, programul nu începuse încă. Se mai făceau pe teren lucrări de „amenajare”, mai ales pentru trambulina de sărituri, pe care câțiva voluntari o săpau în zăpadă cu lopețile. Toți cântăreții de acordeon de la cele două cabane fuseseră convocați cu instrumentele lor, într-un fel de orchestră comună, instalată lângă masa juriului, ca să cânte „Mulți ani trăiască” și „*Hoch, Hoch, dreimal Hoch*” la împărțirea trofeelor. Între timp, ca să calmeze nerăbdarea publicului, cântau diverse imnuri și „uverturi”.

Sosirea lui Gunther provocă printre sașii din tribună oarecare uimire. Vestea trecu din om în om, prin semne, prin șoapte: *Der junge Grodeck, der junge Grodeck*... Priviri intrigate se întorceau spre el și spre însoțitorii lui. Un moment, toate atențiile fură abătute de la cele ce se petreceau pe teren. Gunther devenea centrul spectacolului, ca un prinț moștenitor care-și face apariția într-o loje, la un concert. Nora simțea îndreptate asupra ei zeci de întrebări.

Gunther, înviorat de aerul rece al dimineții, o ținea de braț și îi vorbea cu animație.

— Mâine, toată familia Grodeck va ști că am ieșit împreună. Se va deschide o anchetă, ca să se afle cine ești, de unde vii și ce intenții ai. O femeie tânără în familia Grodeck e o îndrăzneală. Grodecii nu suferă femeile tinere. A fost una și n-au iertat-o până la moarte.

Nora înfrunta cu plăcere valul de surpriză și curiozitate stârnit în jurul lor. Numai Paul rămase indiferent la aceste semne și priviri, pe care nici nu le vedea.

Primul punct din program era o cursă de ștafetă, pe circuit închis. Itinerariul ducea de la Turing-Club la S.K.V. și de acolo, prin Poiana Trei Fetițe, la Turing-Club. Semnul de plecare se dădu, în tăcerea generală, cu o lovitură de pistol, care făcu să răsune muntele. Tribunele izbucniră în aplauze, iar echipierii, purtând pe spate numere mari, vizibile de departe, porniră strigați pe nume de prieteni și partizani.

Gunther lua și el parte la lupta deschisă și striga cu multă aprindere un număr pe care și-l alesese din grămada alergătorilor: Douăzeci și trei! Douăzeci și trei!

— De ce douăzeci și trei? se miră Nora.

— Nu știu. La întâmplare, ca la ruletă.

Râdea, cu fața luminată, redevenit copil și atârnându-se de brațul ei stâng cu toată puterea.

— Tu pe ce număr joci, Paul? întrebă Nora.

Întoarse capul spre dreapta, unde-l știa tăcut lângă ea, dar nu-l găsi.

A plecat? E oare posibil să fi plecat? Tot timpul îl simțise acolo, la dreapta ei, închis în apăsătoarea lui tăcere, ca o piatră, și nu-și dădea seama când a putut să plece fără niciun cuvânt.

„Așa pleacă el, fără niciun cuvânt”, își aminti Nora cu amărăciune.

Primul gând al lui Paul, plecând de acolo, era să se întoarcă la cabană. Voia să fie singur. Îi făcea rău mulțimea aceea de oameni zgomotoși și îl irita Nora cu silința ei exagerată de a-l prinde și pe el într-un joc care, în dimineața aceasta, i se părea fără farmec. Între el și Gunther, atentă la toate gesturile lor, Nora îi făcea impresia unei guvernante care supraveghează doi convalescenți. Îl oprima această privire, pe care o simțea ațintită asupra lui, chiar atunci când era îndreptată în altă parte. În buimăceala de o secundă, produsă de descărcarea pistolului, avusese timp să se rupă de acolo neobservat.

„Tot îi rămâne un pacient”, își spuse plecând.

„Sunt rău, sunt nedrept”, adăuga din obișnuință vocea lui intimă de om rezonabil, fără să-i poată da însă remușcări. Cuvintele, gândurile treceau prin el pustii. Se simțea ca un instrument cu coardele rupte, fără rezonanță, fără căldură. Nimic nu răspundea în el, nici gânduri, nici amintiri.

Cunoștea un nume care altădată trezea în el dureri nervoase, reflexe, de neînlăturat: Ann. Îl spunea acum cu glas tare, din curiozitate, cum ar fi apăsat pe o clapă ca să vadă dacă răspunde: Ann, Ann, Ann. Numele cădea inert, ca o piatră.

Privea în față imagini care ieri încă i se păreau atroce: Ann dezbrăcându-se cu dezordonata ei impudoare, în timp ce bărbatul cu care este o privește, fumând sau răsfoind o carte. Multă vreme îl torturase povestirea unei călătorii, pe care Ann o făcuse în Grecia, cu unul din primii ei amanți, e drept, cu mult înainte de a-l fi cunoscut pe el.

„Era așa de cald, povestea ea, că toată ziua stăteam goală în cabină și numai seara mă îmbrăcam să ies pe covertă.” Ani întregi îl urmărise această imagine, care îl chinuia prin preciziune. De nesuportat nu era gândul că Ann s-a culcat sau se culcă cu alți bărbați, ci detaliile fizice, sigure, irecuzabile: gestul cu care își scoate ciorapii sau cu care își trage peste cap o bluză.

Privește acum cu ochii deschiși toate aceste imagini, altădată dureroase, și le găsește cel mult stupide. O vede pe Ann jos la Brașov, într-o cameră de hotel, cu Dănulescu sau cu altul, o vede goală în brațele lui, o urmărește fără oroare, fără revoltă, în mișcările ei cele mai secrete, îi aude râsul ei excitat, suspinul ei senzual, și totul trece prin el cu o indiferență de moarte.

Pornise la început spre cabană, dar acum își lasă skiurile să-l ducă unde vor. Un vânt ascuțit îl bate pe frunte, pe tâmple. Dacă drumul spre S.K.V. n-ar fi ocupat de aceste ridicole concursuri, s-ar lăsa purtat la vale, până la Poiana, până la Brașov, până la capătul pământului...

Programul de la Turing-Club era pe sfârșite. În așteptarea probei finale de viteză, tribuna urmărea cu hohote de râs ultimele sărituri de trambulină. Concurenții cădeau unul după altul, ca și cum cineva i-ar fi aruncat de sus în zăpadă. Foarte rar, câte unul reușea să se mențină pe skiuri și să se oprească reglementar în fața tribunei, unde îl primeau salve de aplauze. Gunther urmărea cu entuziasm sau cu indignare fiecare nouă săritură. Avea simpatii capricioase pentru unul sau pentru altul dintre concurenți și îi striga ca să le dea curaj în clipa plecării sau ca să-i certe după ce au căzut. Nora se temea să nu-l obosească această agitație și uneori îi punea mâna ușor pe umăr, ca să-l calmeze.

Locul din dreapta ei era mereu gol. Paul nu se întorsese și Nora se întreba dacă se va mai întoarce vreodată. Nu i se părea cu neputință să fi plecat pentru totdeauna. Poate că la cabană o aștepta un bilet al lui, unul din acele bilete scurte, răstite, pe care omul ăsta leneș știe așa de bine să le scrie pe un colț de masă, înainte de a fugi...

Concursul de sărituri era terminat. Pârtia rămânea liberă pentru ultima cursă de viteză. Arbitrii își transmiteau prin pâlnii de carton ordine și comenzi de la o extremitate la alta a terenului. Toată lumea se retrăgea în tribune. Într-o clipă, întreg terenul era pustiu și o tăcere încordată acoperi toate zgomotele de până atunci.

Cele două echipe de câte cinci oameni — S.K.V. și T.C.R. — urmau să coboare de sub vârful muntelui până în fața tribunelor, în linie dreaptă. „*Schuss*" spunea regulamentul. Distanța nu era mare, nici 600 de metri, dar panta era prăpăstioasă și orice fel de frână — plug, christianie sau telemark — erau interzise. Mai contribuia la atmosfera de emoție generală punerea în scenă a cursei: fanioanele care se agitau în tăcere, acordeoanele care cântaseră tot timpul, dar acum se opriseră la un semn al juriului. La baza stâncii din vârf a Postăvarului, cele două echipe se vedeau aliniate ca niște bile negre de zăpadă.

O detunătură de pistol deschise cursa.

În primul moment nu se văzu nimic, decât un nor de zăpadă, care cobora vijelios ca o avalanșă. Pe urmă, unul câte unul, alergătorii se desprinseră din negură, la distanțe mici unul de altul, imposibil de recunoscut sau de urmărit. Partizani ai uneia sau alteia din echipe tăceau cu aceeași intensă neliniște. Jocul era orb. Nu se știa cine vine întâi, cine câștigă, cine pierde.

Un strigăt trecu prin toată tribuna: unul din alergători căzuse. Venea peste cap, rostogolindu-se la vale, cu skiurile împiedecate unul de altul. Echipa lui era pierdută. Regulamentul elimina din competiție echipa care nu sosea cu toți echipierii la finele cursei.

Lumea sărea peste tribune spre masa juriului, cerând explicații, punând întrebări: cine? cine? cine?

Omul continua să se rostogolească pe pantă, în timp ce alergătorii ceilalți treceau pe lângă el, continuându-și cursa.

Sosirea se petrecu într-un tumult general. Fiecare echipier ajuns pe linia de sosire era smuls de public, care îl recunoștea, îi striga numele. Erau cinci de la S.K.V., erau numai patru de la T.C.R. T.C.R.-ul era scos din luptă! Ba nu! Și de la T.C.R. tot cinci erau. În îmbulzeală, se greșise numărătoarea. Toți zece alergători terminaseră cu bine cursa. Clasificarea urma să se facă după cronometraj.

Dar atunci cine era alergătorul căzut? Cine era acest al unsprezecelea concurent neînscris și care zăcea acum în zăpadă în mijlocul terenului?

Echipa de salvare alerga spre locul accidentului. Nora nu-și putu opri un gând absurd.

— Te rog așteaptă-mă aici, îi spuse lui Gunther. Mă întorc îndată.

*

Paul pornise spre vârful muntelui fără gând precis. Voise doar să se depărteze de Turing-Club și de toată acea mulțime turbulentă. Pe versantul dinspre Timiș, muntele era tăcut și pustiu. Pădurea își recăpăta acolo sălbăticiunea pierdută

Rămăsese câtăva vreme pe pietrele înghețate din vârf, albe ca niște mari blocuri de gheață. Nevăzuta vale a Timișului, acoperită de nori, vibra în adânc cu un foșnet depărtat de torent. Zările erau închise de aceeași ceață densă, ca între niște ziduri de fum.

Nu ştia de cât timp se afla acolo. Minute sau ore treceau pe lângă el cu un gust de somn. Coborâse câteva trepte mai jos, ca să ocolească stâncile de gheaţă care blocau trecerea spre versantul Timişului, şi găsi printre brazi o pârtie lată, aşezată ca o şa pe grumazul muntelui. Skiurile alunecau singure fără viteză, când deodată se răsuciră violent spre dreapta. Le opri în aceeaşi secundă, cu o tresărire reflexă, pe care o simţi ca o izbitură în piept, ca şi cum cineva din el ar fi tras un mâner secret de frână. Skiurile, oprite în loc, vibrau de violenţa şocului.

În faţa lui se deschidea, ca o cădere în gol, o pârtie aproape verticală, iar jos, la capătul ei, se vedeau tribunele de la T.C.R. Pe teren, fanioane colorate se ridicau şi se lăsau schimbând semne neînţelese între ele. O rumoare de voci venea până sus, dar pe urmă nu se mai auzi nimic, ca şi cum, deodată, cabana Turingului cu tribunele şi oamenii ei s-ar fi depărtat.

Porni în jos cu ochii deschişi: „Dacă vreau, mai pot să opresc”, îşi zise. În primele secunde, skiurile alunecaseră cu greutate pe zăpada îngheţată. „Da, mai pot să opresc”. O detunătură de armă sparse tăcerea. Abia îşi dădu seama că nu e singur. Siluete repezi treceau pe lângă el, ridicând în urmă o perdea de zăpadă care acoperea totul. Pe urmă se făcu lumină, un torent de lumină albă, solară, prin care el însuşi trecea luminos ca o torţă vie. Ţinea ochii mereu deschişi, dar era prea mult soare ca să mai vadă ceva.

Căderea o simţi ca o deviere de zbor. Avu senzaţia violentă că e smuls de pe traectoria lui şi aruncat în altă direcţie, ca un proiectil ricoşat...

*

Până la tribună fusese dus pe o targă de crengi de brad.

— Cred că nu are nicio fractură, dar e mai bine să nu-l obosim, spuse tânărul medic, luându-şi în serios rolul de şef al echipei de salvare.

Paul îşi pierduse în primele momente cunoştinţa, dar pe urmă deschisese ochii, neştiind ce se petrece. Deasupra lui erau câteva figuri streine şi între ele Nora, o Noră severă şi tristă, căreia ar fi vrut să-i surîdă.

Era lovit la ochiul drept, buza de jos îi sângera, fruntea şi obrajii erau jupuiţi de zgârieturi.

— Toate astea n-au nicio importanţă, zise medicul. Dacă n-avem nici fractură, nici hemoragie internă, am scăpat teferi.

Nu-l durea nimic. Simţea doar că nu se poate ridica de jos. Nora îi ştergea cu batista ei sângele de pe buză.

— E rândul tău să mă ridici din zăpadă, zise el. Acum nu-mi mai datorezi nimic: accident pentru accident.

Ea se aplecă şi mai mult peste el şi îi vorbi în şoapte, la ureche, ca să nu audă nimeni:

— De ce ai făcut asta, Paul? De ce?

— Nu ştiu, Nora. Nu-mi aduc aminte.

Era ceva luminos în privirea lui, o expresie de mare odihnă.

— Am uitat tot, cu desăvârşire tot. E aici, în zăpadă, sub ochii tăi, Nora, un om fără amintiri, un om liber, mă auzi? Un om liber...

XVI

Bătrânul Grodeck sosi la cabană în prima dimineață după Crăciun. Nu-l aștepta nimeni, dar încă înainte de venirea lui, Faffner dăduse semne de neliniște. Umbla mârâind cu botul în zăpadă, în căutarea, parcă, a unor nevăzute urme de sânge.

— Câinele ăsta e bolnav, spusese Nora, încercând să-l domolească, dar nimeni nu se putea apropia de el.

Asupra bătrânului Grodeck, Faffner se aruncă de cum îl văzu. Până să-i vină ajutor din cabană, omul, urlând de groază, fu trântit în zăpadă. Îl ridicară de acolo alb de spaimă, cu haina sfâșiată la umărul drept, unde câinele își înfipsese colții, dar, prin minune, fără rană adâncă. Era spre norocul lui foarte gros îmbrăcat și purta mai ales o șubă prin care colții trecuseră greu, răzbind totuși până la piele și lăsând acolo un cerc însângerat, ca un semn cu fierul roșu.

Faffner nu-l mai recunoștea nici pe Hagen, nici pe Gunther, nici pe Paul și se zbătea în mâinile lor, cu o deznădejde sălbatecă. Trebuiră să-l țină toți trei pe loc, luptându-se cu el, până ce bătrânul Grodeck, condus de Nora, reuși în sfârșit să intre în cabană.

Abia îl lăsară din nou liber și Faffner se năpusti la uși, la ferestre, cu un urlet înnebunit de neputință.

— Nu-l putem lăsa așa, spuse Hagen. E mai bine să-l punem în lanț.

Intrară cu toții în casă și câtva timp rămaseră tăcuți, ascultând cu inima strânsă acel urlet de ființă chinuită, care părea că le cere ajutor.

Bătrânul Grodeck nu era deloc bătrân. Nu arăta să fi trecut de cincizeci de ani, iar pe acești cincizeci de ani îi purta foarte bine pe umerii lui încă viguroși.

Își reveni repede din spaima pe care o trăsese. Se scutură de zăpadă, fără să pară stânjenit de cele întâmplate. Urletele lui Faffner, care se zbătea afară în lanț, nu-l turburau.

— Am spus totdeauna că animalul ăsta e turbat.

Felul neobișnuit în care intrase la cabană făcea grea orice prezentare. Nu spusese bună ziua la venire, nu dăduse cu nimeni mâna — și acum era prea târziu pentru gesturi, care oricum păreau că nu-i sunt familiare. Era îmbrăcat în haine de oraș și purta doliu — probabil după soția lui. Panglica neagră de la brațul stâng i se desprinsese în cădere și acum și-o potrivea din nou, cu multă atenție. Era un doliu corect, de om scrupulos, care își cunoaște îndatoririle și le respectă. Ceva demn și rece persista în ținuta lui, chiar și acum, după ce ieșea sfâșiat din lupta cu câinele.

Gunther îmbrăcase în acea dimineață puloverul lui roșu și un pantalon de flanelă, *gris* deschis. Lângă el, hainele negre ale bătrânului Grodeck erau ca o mustrare tăcută, ca și cum ele singure ar fi apărat acolo memoria moartei.

Plimba peste oamenii și lucrurile din încăpere o privire rece, care nu întreba nimic, dar dezaproba totul. Aștepta probabil să rămână singur cu fiul lui, pentru ca să-i spună ce îl aducea la cabană, dar Hagen, care de obicei își găsea de lucru pe afară, rămase de astă dată pe loc, cu o vizibilă hotărâre de a nu se mișca de acolo.

— Vă rog să rămâneți aici, îi șopti Gunther Norei și lui Paul, care se pregăteau să plece.

Sub obișnuitul lui zâmbet ironic era ceva sfidător pentru neașteptatul musafir în haine negre, dar și oarecare spaimă de a nu rămânea singur cu el.

Tăcerea fu și mai apăsătoare în timpul dejunului. Nu se auzea decât, în răstimpuri, urletul lui Faffner, care se zbătea mereu afară, în lanț. Bătrânul Grodeck mânca fără lăcomie, dar cu seriozitate și cu un fel de atenție meticuloasă. Foarte rar spunea un cuvânt despre lucruri și oameni probabil cunoscuți lui Gunther. Revenea mai ales în vorbirea lui un nume — „mătușa Augusta” — pe care îl rostea cu reverență, ca și cum s-ar fi referit la o autoritate superioară. În ierarhia Grodeck, această mătușă Augusta ocupa desigur un loc însemnat. Gunther însă nu răspundea în niciun fel și bătrânul Grodeck nu părea că așteaptă vreun răspuns.

Hagen nu se așezase la masă. Cu tăcerea lui puternică apăra de departe tăcerea mai nervoasă, mai nesigură a băiatului. Stătea pironit de ușă, fără să-și abată un moment privirea de la cele ce se petreceau.

Bătrânul părea că suportă foarte bine această mare tăcere încordată. Puțin aplecat peste masă, cu umerii lui imenși, putea duce poveri mai mari, fără să le simtă. Cravata de doliu, hainele negre îi dădeau ceva solemn și îngândurat.

Până la sfârșitul mesei nu mai spuse niciun cuvânt. Când termină de mâncat, i se adresă deodată lui Gunther.

— Am venit să te întreb dacă vrei să te întorci acasă.

Băiatul nu răspunse în primul moment. Nu se aștepta la o întrebare atât de directă, pe care nimic nu o pregătise. Pe urmă, răspunse scurt, cu o expresie de neclintit.

— Nu.

Bătrânul Grodeck primi răspunsul în față, fără nicio tresărire.

— Știam. A fost de datoria mea să te întreb, dar știam.

— Atunci, zise Gunther, nu trebuia să te obosești până aici. Îmi pare rău că ai făcut un drum atât de lung.

— Drumul trebuia oricum să-l fac. Fie că rămâi, fie că pleci, avem unele lucruri de discutat. Poate că ar fi mai bine să le discutăm numai între noi doi.

— Eu nu am secrete, zise Gunther, speriat de gândul că ar putea rămânea singur și aruncând spre Nora, spre Paul, spre Hagen, priviri ce chemau în ajutor.

— Nu sunt secrete, dar sunt chestiuni de afaceri... Vreau să-ți vorbesc despre pădurile din Bihor.

Vorbise până atunci româneşte, dar în acel moment, înainte de a-şi termina fraza, începu să vorbească nemţeşte, poate ca un fel de apărare instinctivă împotriva streinilor care erau de faţă. Căpătă dintr-o dată o grabă nervoasă în vorbire, pe care nu o avusese înainte. În parte, calmul lui de până atunci era datorit şi faptului că, vorbind româneşte, trebuia să-şi caute cuvintele.

Era vorba despre o linie ferată forestieră, pe care întreprinderile Grodeck o construiau în pădurile lor din Bihor. Cum lucrările luau acum dezvoltări neprevăzute, care aveau să dureze încă un an, ar fi vrut să aibă acordul de principiu al lui Gunther, pentru ca să fie sigur că, la majoratul lui, băiatul nu va stânjeni mersul mai departe al lucrurilor. Afacerea era importantă şi bătrânul Grodeck o expunea pe larg, cu cifre, cu explicaţii tehnice, cu scheme şi planuri, pe care le adusese cu el şi le întindea pe masă, ca pe nişte hărţi.

Gunther asculta fără niciun semn de aprobare sau măcar de înţelegere. În cele din urmă, se ridică.

—Nu pot să-ţi dau niciun răspuns. Sunt lucruri care deocamdată nu mă privesc. În martie voi coborî la Braşov şi voi vedea atunci ce e de făcut.

Pentru prima oară, bătrânul Grodeck îşi pierdea răbdarea.

— Eu n-am timp să aştept până în martie.

— Mă mir, spuse Gunther. Un Grodeck are totdeauna timp să aştepte. E singurul lucru pe care l-am învăţat de la voi. Pe mama n-aţi aşteptat-o douăzeci de ani, până a murit? Pe mine mă veţi aştepta mai puţin poate.

— Să nu vorbim despre asta, zise bătrânul Grodeck. Orice s-a întâmplat, memoria mamei tale este pentru noi venerată. Eu am uitat tot.

— Pentru că eşti generos, râse Gunther. Eu însă n-am uitat nimic. Mă înţelegi? Nimic.

Îşi pierduse stăpânirea lui ironică de până atunci. Avea în ochi flăcări reci, albastre, care ardeau cu ceva deznădăjduit pe figura lui de copil. Bătrânul Grodeck încercă să-şi păstreze sub această privire arzătoare cumpătul. Dacă n-ar fi fost vocea lui guturală, pe care o furie greu ascunsă o altera şi mai mult, ca şi cum ar fi răguşit subit, nimic nu l-ar fi trădat. Îl mai ajutau şi hainele negre de doliu, cu demnitatea lor rigidă.

— Sunt lucruri, zise el, pe care un tată nu le poate discuta cu fiul lui. Şi, orice s-ar spune, eşti totuşi fiul meu.

Ridicase capul, spunând aceste ultime cuvinte, spre Hagen şi pentru prima oară îl privi în ochi, în tăcerea împietrită pe care acesta o păstrase tot timpul. Pe urmă, i se adresă din nou băiatului, cu aceeaşi voce guturală înăbuşită de mânie.

— Am venit aici ca să punem la punct afaceri care nu suferă întârziere. Trebuie să fii rezonabil şi să mă asculţi. Sunt sigur că mama ta, dacă ar trăi, mi-ar da dreptate.

Gunther izbucni la aceste cuvinte într-un râs crispat.

— M-am întrebat întotdeauna de ce aţi ucis-o. Acum, în sfârşit, ştiu: ca să vă dea dreptate. Voi, când omorâţi un om, îl trageţi de partea voastră. Dar mama, moartă sau nu, rămâne mereu cu mine şi dacă ai venit să mi-o iei, ai venit degeaba. A doua oară nu vă mai las s-o ucideţi.

Era de o neasemuită paloare şi râsul lui exasperat era plin de lacrimi. Ieşi pe neaşteptate din odaie, trântind uşa. I se auzeau paşii pe scări, urcând în fugă spre odaia din turn.

Hagen ieşise aproape în acelaşi timp, alergând după el. Bătrânul Grodeck rămase singur cu Nora şi cu Paul. Îşi potrivi cravata cu multă atenţie, lucru care îi dădea oarecare linişte, ca şi cum acest gest ar fi pus ordine în el şi ar fi reparat cuvintele grele pe care le primise în faţa unor oameni streini.

— Nu trebuie să luaţi seama la vorbele lui Gunther, zise el. E o fire nervoasă şi am făcut greşeala de a-l creşte în prea mare libertate. În privinţa asta, răposata lui mamă are o parte din vină. L-a ţinut prea mult pe lângă ea şi a făcut din el un copil exagerat. Nu ştiu ce vi s-a povestit despre ea, aici sau la Braşov — am auzit că aţi petrecut o noapte într-o casă în care şi ea a avut pe vremuri uşurinţa, poate condamnabilă, de a intra uneori — nu ştiu ce vi s-a povestit, dar vă pot asigura că răposata mea soţie a fost o persoană cu totul respectabilă şi că nimic nu i se poate reproşa memoriei ei. A fost însă o fire exagerată şi acest lucru se simte în educaţia lui Gunther. Am ţinut să vă spun chiar eu aceste lucruri, mai ales că din nenorocire aţi fost martori la scena de adineauri.

Se plimba prin odaie cu paşi măsuraţi şi se oprea în faţa câte unui obiect, pe care îl privea cu aceeaşi expresie de dezaprobare.

— Băiatul e bolnav, zise Nora. O mare emoţie îl poate doborî. Poate că ar trebui lăsat în pace câtăva vreme.

— Bolnav!

Bătrânul Grodeck spunea cuvântul cu iritare şi cu neîncredere.

— E şi asta una din ideile romanţioase pe care le-a moştenit de la mama lui. Dar dacă este într-adevăr bolnav, de ce nu vine acasă? De ce stă în sălbăticiunea asta, fără doctor, fără medicamente?

— Cred că se simte bine aici. Hagen îl îngrijeşte şi îi aduce tot ce trebuie.

Bătrânul Grodeck se încruntă.

— Nu-l cheamă Hagen. Îl cheamă Klaus Schmidt.

— Noi, aici, îi spunem Hagen.

— Dar încercaţi să-i spuneţi Schmidt, se răsti el. Niciodată n-am putut s-o obişnuiesc pe soţia mea să-i spună aşa: Schmidt. Poate că totul s-ar fi petrecut altfel...

Se oprise în faţa portretului de pe etajeră şi îl privea fără îngăduinţă. Surâsul tinerei femei părea că se stinge sub privirea lui.

*

Ore întregi după plecarea bătrânului Grodeck de la cabană, Faffner continuase să se frământe şi să caute. Îi dăduseră drumul din lanţ, dar el se zbătea mereu, ca şi cum încă ar fi fost legat. În primul moment alergase în pădure pe urmele celui plecat, dar se întorsese după câtva timp, abătut. Era prea târziu ca să-l mai găsească şi urmele se pierdeau în ceaţă.

Nu voia să mănânce nimic şi nu primea nicio mângâiere. Era într-adevăr bolnav, ochii îi erau arşi de febră şi când cineva încerca să pună mâna pe el, trăgându-l de ureche — gest care de obicei îl potolea — câinele urla de durere, de parcă i s-ar fi atins o rană vie.

— Îl doare, spuse Gunther. După atâta timp încă îl mai doare... Sunt cinci ani de atunci. Era în septembrie, cred... Da, în septembrie... Mă întorceam cu mama din oraş. L-am găsit pe Faffner în curte, într-un lac de sânge. Trăsese cu carabina în el şi pe urmă îl lăsase acolo, crezându-l mort. Înţelegeţi? Cu carabina...

— De ce? întrebă Nora.

— Pentru că mama îl iubea. N-a suferit niciodată fiinţele pe care le iubea mama sau care o iubeau pe ea. Le-ar fi ucis pe toate cu carabina sau altfel... Grodecii ştiu uneori să ucidă şi fără carabină... Ucid cu discreţie şi pe urmă poartă doliu cu demnitate.

Faffner, ca şi cum ar fi înţeles că e vorba de el, se apropiase de cămin.

XVII

Noaptea de Anul Nou se sărbătorea pe munte cu focuri şi chiote. De la Turing-Club şi de la cabana Saşilor veneau prin pădure strigăte, pe care numai vântul le acoperea cu vâjâitul lui metalic. Viscolise toată ziua, dar mai târziu vremea se domolise. O ceaţă grea, densă cădea liniştitoare peste brazi şi pietre.

În vârful muntelui se aprinsese, de cum se făcuse seara, un foc uriaş, care chema în jurul lui oamenii de la cele două cabane. Se vedeau urcând cu torţe de răşină în mână şi li se auzeau de departe vocile şi râsetele. Când ajungeau sus, deveneau dintr-o dată tăcuţi şi se apropiau de foc, cu feţe serioase, grave.

— Dacă n-ar fi ceaţă, s-ar vedea focul de pe Piatra Mare, spuse cineva.

Oriunde era o cabană, se aprindea în seara aceasta un foc şi oameni tăcuţi se strângeau în jurul lui, în ultimele ceasuri ale anului. Ardeau pe toate crestele din Bucegi focuri mari ca nişte semnale care se caută unele pe altele în noapte, dar ceaţa le acoperea pe toate.

— Eşti şi tu ca focul de pe Piatra Mare, Paul. Ştiu bine că eşti undeva în ceaţă, dar nu te văd.

— De ce spui asta, Nora? Nu sunt lângă tine? Nu suntem împreună?

— Împreună şi totuşi singuri.

— Toţi suntem singuri, Nora. Uită-te bine la toţi câţi suntem aici şi spune dacă e cineva care nu e singur.

Nu erau în lumina acelor flăcări de seară decât oameni trişti, figuri grave, priviri care se întâlneau fără să se vadă. Pe toate feţele plutea aceeaşi expresie de atenţie oprită în loc şi întoarsă înapoi, ca într-o apă fără fund.

Focul îi făcea pe toţi gânditori Erau butuci imenşi de fag, arşi până la jăratec, dar rămaşi întregi, incandescenţi.

Mereu se aruncau crengi, care înăbuşeau în primul moment focul, dar flăcările izbucneau puternic, cu un zgomot de incendiu. Brazi mici şi jnepeni deveneau într-o clipă luminoşi, arzători, feerici, ca nişte plante fosforescente. Scântei repezi zburau cu un zgomot mărunt de ploaie metalică şi pe urmă totul se topea în acelaşi jar luminos, ca o lavă de aur.

Paul se oprise la câţiva paşi de foc, ca şi cum n-ar fi îndrăznit să se apropie mai mult. Îşi scoase chipiul cu un gest intimidat şi rămase tot timpul descoperit.

— E timpul să mergem, zise Nora.

— Încă nu, se împotrivi el.

Nu se putea rupe de acolo. I se părea că focul acela, ca să ardă, avea nevoie de ei. I se părea că, fără oameni în jurul lui, se va stinge.

*

Gunther îi aştepta la cabană cu nerăbdare. În cele trei zile, câte trecuseră de la plecarea bătrânului Grodeck, fusese bolnav. În seara aceasta cobora pentru prima oară din camera lui.

— Mai ai febră?

— Astă-seară nu. Nu vreau să am febră de Anul Nou.

Era încă foarte palid, dar ochii îşi recăpătau lumina lor dinainte.

— Vă place ce am făcut în lipsa voastră?

Casa era decorată cu ghirlande colorate de hârtie. Gunther era foarte mândru de opera lui. Pe un carton mare, alb, scrisese ca în filmele americane, cu litere frumoase de tipar: *Happy New Year 1935*

— Dacă am avea şampanie şi muzică ar fi un *reveillon* adevărat, spuse el cu părere de rău.

— Nu avem şampanie, dar avem vin. Cât despre muzică, dacă stăm liniştiţi, se aude foarte bine de la Turing.

Se auzea într-adevăr, uneori, un cântec depărtat de acordeon, pe care pe urmă îl acoperea pădurea cu vuietul ei de noapte.

Nora părăsise pentru prima oară costumul ei de ski. Avea în ruksac o rochie de stofă neagră, simplă ca o rochie de lucru, pe care n-o îmbrăcase până acum, fiindcă la cabană se simţea mai bine în tunică şi pantaloni lungi. Îi plăcea să umble cu bocanci şi i se părea că pasul ei greu îi dă mai multă siguranţă între cei trei bărbaţi.

Dar astă-seară bocancii o oboseau şi tunica era prea grea. Ciorapii groşi de lână o zgâriau. Îi scoase ca după un marş lung şi pe urmă, după atâtea zile de îmbrăcăminte aspră, îşi trase ciorapii de mătase, singura pereche pe care o adusese cu ea de la

Bucureşti, şi simţi răceala lor pe picioare, ca o mângâiere.

„Am fost prea multă vreme băiat", gândi Nora, privindu-se în oglindă. De când purta costumul de ski, se pieptăna cu părul ridicat în sus, ca să-l poată prinde cu ace şi să-l strângă sub chipiu. Acum îl desfăcu şi-l lăsă să cadă în jos pe umeri.

Rochia ei neagră avea un cordon roşu de piele şi un guler alb îngust, răsfrânt fără decolteu, în jurul gâtului. Îi părea rău că are mâneci lungi. Ar fi vrut să poarte o rochie de seară cu braţele goale, o rochie pe care s-o audă foşnind în mers, ca într-un dans. Dar şi în această modestă rochie de ştofă, Nora se simţea redevenind femeie. Pantofii o înălţau. Părul lăsat pe umeri îi libera fruntea şi, pe fondul lui brun închis, adânc, întreaga figură se lumina, mai albă decât totdeauna.

Se simţea uşoară şi coborâse scara până jos în hol alergând, ea, care de obicei mergea fără grabă, fără zgomot. Abia pe ultima treaptă se oprise, mirată ea însăşi de această neaşteptată schimbare. „Ce e cu tine, Nora? Parcă ai băut", se dojeni în gând. Gunther veni spre ea şi o luă de mână, privind-o cu o expresie de uimire copilărească.

— Ce frumoasă eşti! N-am ştiut că eşti aşa de frumoasă. De unde vii? Ce s-a întâmplat?

— Nu sunt frumoasă, Gunther. Dar astă-seară încerc să fiu, vreau să fiu. Pentru anul care vine. Trebuie să-l primim cu prietenie, cu puţin curaj, cu încredere mai ales. Trebuie să avem încredere în el şi în lucrurile pe care ni le aduce.

Paul se apropie şi el de Nora.

— Gunther are dreptate. Eşti într-adevăr frumoasă. Skiul face din tine un băiat cu care ne purtăm băieţeşte. Dar acum, uite, că ne intimidezi. Am vrea să-ţi sărutăm mâna şi nu ştim cum. Ne-am învăţat să te lăsăm să cazi în zăpadă, fără să întoarcem capul după tine. Tu te descurci totdeauna singură şi noi trecem mai departe. Ne-am învăţat să-ţi răspundem răstit, ba uneori nici măcar să nu-ţi răspundem. Tu eşti răbdarea, Nora. Tu eşti cuminţenia. Tu eşti simplicitatea. Le primim pe toate cu nepăsare, ca şi cum ni le-ai datora, ca şi cum am avea drepturi vechi asupra lor. Dar astă-seară, deodată, ne aduci aminte că eşti frumoasă şi frumuseţea ta e un dar prea mare. Ne dezarmează, ne dă remuşcări, ne face să spunem prostii.

— Într-adevăr, Paul, numai prostii.

Niciodată nu-l auzise vorbind cu emoţia aceasta puţin solemnă, puţin stânjenită. Niciodată nu văzuse în privirea lui sclipirea de tandreţe cu care venea acum spre ea. „Dacă am fi singuri, cred că l-aş săruta".

— Spui numai prostii, dragul meu. Ce se întâmplă cu tine? Ce o să creadă oamenii ăştia despre noi?

Se gândea mai puţin la Gunther, care primise de la început totul ca pe un joc. Se gândea mai mult la Hagen, care nu se mişcase niciun moment de lângă fereastră şi o privea de acolo, din neclintita lui tăcere. Ochii lui albaştri, duri aveau parcă astă-seară un început de îngăduinţă visătoare...

Mai era destulă vreme până la miezul nopţii, când deodată Faffner, care până atunci stătuse lungit lângă cămin, se ridică de la locul lui, trezindu-se parcă din somn cu o tresărire de atenţie şi de nelinişte. Ascultă câtva timp cu botul ridicat în aer, cu urechile ațintite spre cine știe ce depărtate zgomote și pe urmă merse spre ușe suflând și mârâind.

— Ce e, Faffner?

Câinele se ridicase cu labele pe ușe, încercând să-și deschidă singur, dar când Hagen îi dădu drumul să iasă afară, rămase în prag, neîndrăznind parcă să meargă mai departe. Lătra spre pădure, mai mult cu neliniște decât cu furie.

— Ți-e frică, Faffner?

Nici nu primea să se întoarcă înapoi în casă, dar nici să iasă cu totul afară nu voia. Avea un lătrat ciudat, ca și cum ar fi întrebat pe cineva, care nu voia să-i răspundă.

— Haide să vedem ce este! zise Hagen.

Își puse pelerina pe umeri, aprinse felinarul și pe urmă luă din cui una din cele două carabine. Îl vedeau pentru prima oară înarmat, lucru care îi surprindea cu atât mai mult, cu cât crezuseră până atunci că cele două arme atârnate în perete deasupra covorului roșu erau numai decorative, ca niște arme vechi „Într-adevăr, omul acesta e un vânător", gândi Nora. Arma în mâna lui părea că-l întregește. Era mai puțin straniu acum. Și pelerina lui cenușie și cizmele lui grele deveneau firești.

„Vino, Faffner", zise Hagen și porni înainte. Câinele îl urmă cu botul în zăpadă, căutând drumul...

Se întoarseră după o jumătate de oră. Timpul la cabană trecuse încet, într-o așteptare încordată, pe care tăcerea o făcea și mai intensă. Gunther nu se dezlipise niciun moment de la fereastră. Nu se auzea din pădure niciun strigăt, nicio chemare. Doar, din când în când, zgomotele — și ele mereu mai rare — de la Turing sau de la S.K.V., unde se petrecea. Paul voise să se ducă pe urma celor plecați.

— Poate au nevoie de ajutor. Mai avem o carabină aici.

— O avem aici și e bine să rămână aici, spuse Nora, oprindu-l să plece.

Așteptarea fusese atât de grea, plină de atâtea presentimente și întrebări nepuse, încât întoarcerea lui Hagen, în primul moment, nici nu-i dezmetici cu totul.

— Vă aduc un pui de urs, zise el intrând.

Purta într-adevăr pe brațe un ursuleț înghețat, cu blana albă de zăpadă, cu ochii pe jumătate închiși, de frig sau de somn, și cu lăbuțele dinainte strânse sub botul lui cafeniu, ca și cum ar fi vrut să și le încălzească singur.

— O fi ieșit de cu ziuă din vizuina maică-si și pe urmă nu și-a mai găsit drumul înapoi. O să încerc eu să i-l găsesc, dar mai întâi vi l-am adus să-l vedeți.

— Sunt urși pe aici? întrebă Nora uimită.

— Într-un singur loc, mai jos, spre stână. Cred că nu sunt mulți. Astă-vară, ciobanii vorbeau de o ursoaică, de una singură, care se arăta noaptea din când în când pe la stână.

Hagen pusese ursulețul jos pe covor și se strânseseră cu toții în jurul lui ca să-l privească. Numai Faffner trebuia ținut mai departe, fiindcă lătra într-una și își arăta colții, ca și cum ar fi vrut să-l sfâșie.

— Îi miroase a sălbăticiune, zise Hagen.

Nora era încă nedumerită. Învățase pe vremuri, la școală, că ursul hibernează într-o letargie completă şi nu înţelegea prin ce minune ursuleţul ăsta ajungea viu încă în mâinile lor, în plină iarnă.

— Dar nu-i adevărat deloc, spuse Hagen. Nici vorbă nu poate fi de letargie. E un fel de somn, un fel de buimăceală, din care ursul se şi trezeşte uneori, ba chiar, când nu e viscol, se întâmplă să iasă afară la lumină. Mai ales când n-are astâmpăr, ca fiara asta mică.

Vorbea cu oarecare pasiune despre aceste lucruri. Pentru prima oară de când îl cunoşteau, vorbirea lui, de obicei aspră şi rece, începea să aibă ceva prietenos. Stătea aplecat peste mica fiară adormită cu o privire atentă, de om îmblânzit.

Miezul nopţii îi găsi tăcuţi şi atenţi în jurul puiului de urs, care le intra în casă odată cu noul an.

„E poate un semn", gândi Nora.

Aducea cu el un miros de pădure şi de pământ. Era caraghios şi zbârlit, mai ales acum, când începea să se dezmorţească, şi totuşi îl priveau cu uimire. Venea dintr-o viaţă misterioasă, care se ascundea sub gheaţă, sub zăpezi. Pădurea încremenită îşi păstra în pământ rădăcinile şi fiarele. Totul părea mort şi totul în adânc era viu.

— Viaţa începe mereu, şopti Nora, uitându-se la mica jivină pe care se aplecase să o mângâie pe botul umed de zăpadă.

Nu ştia bine cui spune aceste cuvinte şi pentru cine le spune. Pentru Paul, care se zbuciuma de atâta vreme să iasă din amintirile lui, ca dintr-o iarnă. Pentru Gunther, care încă avea ochii întorşi spre imaginea mamei dispărute. Pentru Hagen, care încerca să păstreze fantoma iubitei într-o casă cu obloanele ferecate.

„Şi pentru tine, biata mea Nora, pentru tine, care ai crezut de atâtea ori că nu mai ai de aşteptat nimic de la nimeni".

— E miezul nopţii, zise cu glas tare şi merse să stingă lămpile. Singur focul din cămin mai arunca o slabă lucire roşietică pe figurile lor care, în întuneric, deveneau mult mai grave.

De departe, dinspre vârful muntelui, se auzeau lovituri de armă. Se trăgea cu puşca în cinstea noului an. Faffner, care tot timpul mârâise, tăcu şi el ascultând.

Când se făcu din nou lumină, se priviră câteva clipe fără să-şi vorbească.

— Viaţa începe mereu, zise Nora, mai mult pentru ea. Îi plăceau aceste cuvinte şi îi părea bine că sunt cele dintâi pe care le spunea în anul nou.

— E timpul să ne întoarcem acasă, spuse Hagen puiului de urs.

Îl ridicase de jos şi îl ducea înapoi în pădure, purtându-l pe braţe. Câinele venea după el, potolit. Nora, între Paul şi Gunther, îi privea din prag cum se depărtează. Rămaseră toţi trei acolo multă vreme. Noaptea era calmă şi ceţoasă. Felinarul lui Gunther se vedea încă printre brazi. Pelerina lui neagră trecea pe zăpadă ca o umbră.

XVIII

Se sparg norii!

De la S.K.V. la Turing, vestea alerga prin pădure ca un strigăt:

Se sparg norii! Se ridică ceața!

Dimineața era cenușie, zările erau închise și lumina avea mereu aceeași lipsă de strălucire. Vârful Postăvarului părea scund sub cerul opac și umed, căzut prea jos.

Totuși, de la cabana Sașilor veneau strigăte, care anunțau soare și lumină.

„Se vede Brașovul! Se vede Râșnovul!", povesteau cu uimire oamenii veniți dintr-acolo. Grupuri de skiori coborau în grabă spre S.K.V., să se încredințeze de miracol.

Nora și Paul ajunseră prea târziu.

— Până adineauri am avut soare, îi întâmpină omul cu ochi de viezure.

Clipea des, ca și cum încă ar fi fost orbit de lumină. Cortina de nori, un moment ridicată, căzuse din nou peste nevăzuta lume din vale. Toată lumea se strânsese pe terasă ca pe o punte de vapor, ca să urmărească neașteptata revenire a soarelui. Din acel punct se vedea, când era senin, întreaga Țară a Bârsei, până spre munții Făgărașului. Era ca o fereastră a Postăvarului deschisă spre câmpie, fereastră pierdută de la începutul iernii în nori și prin care câteva secunde apăruse în dimineața aceasta imaginea însorită a Brașovului, pentru ca să piară din nou în neant.

Oamenii păreau buimăciți de prea grăbita imagine ce fulgerase și se stinsese în zare. Ceața se depunea din nou pe brazi și stânci, cu lumina ei difuză, care stingea ultimele reflexe ale pietrelor.

— Priviți! strigă cineva.

Zarea se despicase și un cerc plutitor de lumină albastră se deschidea ca un oraș fantomatic printre nori. Draperii de fum se dădeau deoparte, zidurile de ceață se năruiau. O cetate scânteia în soare cu acoperișuri de metal, cu suliți și scuturi ridicate în lumină.

Nu era Brașovul. Era prea departe ca să fie Brașovul, era prea orbitor.

Avalanșe de nori îl acopereau, aruncându-l încă o dată în negură, dar, o clipă mai târziu, răsărea în altă parte, ca o insulă călătoare, ca un golf fantastic în acest ocean de fum și de ceață.

Câteodată imaginile erau precise, simple, ușor de recunoscut. Cineva arăta cu degetul printre nori Râșnovul sau Zizinul, drumul șerpuitor spre Bran, turlele sclipitoare de la Zărnești. Dar, într-o singură clipă, toate piereau. Orașe desprinse din loc erau purtate de la o zare la alta, porți de lumină se deschideau și se închideau, cetăți efemere se desfăceau în soare...

Două zile vremea se zbuciumase între lumină și viscol. Diminețile erau fastuoase, ca din pragul unei imense grote. Norii se destrămau, deschizând departe arcuri de triumf, bolţi albastre, ţinuturi sclipitoare. De la o secundă la alta, continente de fum luau fiinţă şi se topeau pe întinsa câmpie a Bârsei. Lanţuri de munţi creşteau şi se prăbuşeau într-o lumină magică.

Ceaţa se ridica din pădure ca dintr-un mare incendiu. Fiecare brad părea că arde într-o flacără rece, cu zgomot metalic. Muntele se zbuciuma să iasă din nori. Pe toată Ţara Bârsei era soare, pe toată Valea Prahovei era soare; singur Postăvarul, ca un clopot de fum, ca o cetate de negură, rămânea închis între zidurile lui de iarnă.

Dimineaţa porţile păreau că se deschid şi, prin pânza destrămată a norilor, ca prin zeci de ferestre mişcătoare, imagini dintr-o altă lume, din alt anotimp se fugăreau prin fum.

Spre seară însă, ca şi cum muntele obosit de tot acest zbucium s-ar fi predat iernii biruitoare, ceaţa cădea din nou, norii se adunau grei, pădurea fumega stinsă.

Totul se linişti în cea de a treia noapte, deodată, cum se potolesc furtunile pe mare.

Paul se trezise în întuneric şi asculta.

— Ce s-a întâmplat?

— Nu ştiu bine. Ascultă şi tu.

Tăcerea nopţii avea ceva foşnitor, ca şi cum pădurea ar fi întinerit. Cabana părea uşoară ca o navă liberată din sloiuri.

Paul merse spre fereastră şi o deschise. Un cer albastru adânc, cu stele umede, un cer de primăvară, neasemuit de clar, neasemuit de uşor plutea peste pădurea troienită. Totul era albastru în noapte, brazii, zăpada, stâncile. O lună nevăzută, bătând poate de undeva din spatele cabanei, dădea o slabă strălucirea metalică munţilor din depărtare, siluete şi ele albastre, dar cu vârfurile fosforescente, albe de zăpadă.

Paul rămase ameţit lângă fereastră. Nora îl chemă de câteva ori, dar el nu răspunse.

Frigul de noapte era aspru, dar nu îngheţat. Aducea cu el un miros de pământ jilav, o aromă de rădăcini şi ierburi umede.

— E ca o deşteptare din somn, spuse Paul.

Se aplecă peste fereastră, să simtă pe frunte adierea acelei imposibile nopţi de primăvară.

În plin soare, Postăvarul era de nerecunoscut. Un larg amfiteatru împresura pădurile lui verzi şi albe. Lumina era rece, pură, sonoră. Până în cele mai depărtate zări, totul se vedea cu o exagerată preciziune, ca printr-o nemărginită vitrină de cristal. De la cabana lui Gunther se zăreau printre brazi, departe în vale, case minuscule, acoperişuri negre, drumuri înguste, şerpuind ca nişte fluvii prin pădure. Era Predealul, un Predeal colorat cu mult *mauve*, cu mult albastru.

Bucegii nu mai aveau strălucirea lunară, străvezie din timpul nopţii. Păreau nişte munţi de cretă, sculptaţi minuţios, cu vârfurile delicate şi exacte.

Pe celălalt versant, Ţara Bârsei se desfăşura ca o machetă în relief. Munţii Făgăraşului şi ai Ciucului prindeau în cercul lor violet câmpia, cu oraşe, cu drumuri, cu păduri, văzute de sus foarte mici, dar foarte precise, ca printr-un ochean care micşorează imaginile, dar nu le turbură. Cele mai depărtate siluete — case, arbori sau stânci — își păstrau conturul în lumina de zi.

Nora și Paul erau tot timpul pe skiuri. Vechile lor itinerarii deveneau noi, pline de surprize. Fiecare punct al muntelui, fiecare oră a zilei deschidea un peisaj necunoscut. Zăpada însăși părea că-și schimbă în soare densitatea. Era o zăpadă ușoară, fină, neaderentă, pe care skiurile alunecau fără nicio rezistență, sensibile la cea mai slabă apăsare. Virajele și opririle se făceau singure, înainte ca gestul de comandă să fie împlinit. Totul se petrecea cu o fericită ușurință, în această lumină care dădea transparență lucrurilor celor mai grele.

Se auzeau prin pădure, cu un fel de vibrație muzicală, cele mai aspre zgomote, cele mai surde ecouri, întreg muntele era ca o cutie de rezonanță, ca o vioară. Lovituri de topor sau căderi înăbușite de copaci străbăteau ca din fundul pământului și pe urmă se limpezeau în aerul clar al dimineții. Trecea uneori peste pădure o adiere abia simțită și sub această suflare brazii păreau niște corăbii cu pânze pe o mare prea calmă. Numai pe creste aerul era mai viu și bătaia vântului ridica zăpada, pulverizând-o în mici fântâni arteziene. Din vârful Postăvarului, crestele Bucegilor se vedeau ca niște cratere de argint, purtând fiecare un nimb de pulbere fină.

Veneau la cabană osteniți de prea mult soare, îmbătați de nesfârșita legănare pe skiuri. Gunther, care nu putea face decât plimbări ușoare, îi aștepta de obicei la S.K.V., unde apariția lui stârnea mereu aceleași șoapte și întrebări. Dar băiatul primea acum cu nepăsare, ba chiar cu o plăcere ironică, toate

aceste priviri care se iveau la ferestre de îndată ce se apropia de casa Sașilor.

Soarele îi dădea o bucurie febrilă, exuberantă, plină de gesturi. Umbla tot timpul cu o cămașe de vară fără mâneci, cu gâtul liber, cu capul gol și alerga prin zăpadă cu brațele deschise, cu fruntea în soare. Faffner, mai bătrân, mai sceptic venea pe urmele lui fără grabă.

— Nu vrei să te trezești din somn? îl întreba Gunther, trăgându-l de urechi. Nu vezi că a venit primăvara?

Câinele ridica un moment capul, făcând ochii mici în lumina de amiază și pe urmă, cu vechea lui lene de animal adormit, se întorcea la somnul lui de iarnă.

— Faffner e mai cuminte decât noi, spunea Nora. El știe că nu trebuie să credem prea mult în primăvara asta.

O îngrijora puțin exagerata bucurie a lui Gunther.

Băiatul se simțea ieșit din iarnă. Era în bucuria lui un fel de satisfacție victorioasă, ca și cum ținta pe care și-o propusese — să ajungă în martie și să poată înfrunta familia Grodeck — ar fi fost atinsă, iar efortul lui de a trăi până atunci, împlinit.

Nora ar fi vrut să tempereze această prea mare fericire.

Între Paul și Gunther, pe care soarele îi făcea să delireze, ea singură încerca să rămână calmă. Nu avea încredere în fericirile mari, orbitoare, miraculoase. Credea mai mult în lucrurile potolite, durabile și așezate.

— Nu-i așa, Faffner?

Simțea în Faffner un aliat, un prieten, un înțelept.

Erau la amiază două sau trei ore când soarele devenea dogoritor. Paul nu mai voia să intre în casă. Se culca afară, pe treptele cabanei și rămânea acolo cu ochii închiși, cu brațele desfăcute. Sub pleoape străbătea o lumină roșie, caldă, care îi amintea ceasurile de plaje de la Balcic. Avea senzația că e gol în soare, își auzea tâmplele zvâcnind și urechile îi erau asurzite de un tumult confuz de ghioc. Uita unde se află și de când. I se părea că este în această toropeală luminoasă de totdeauna și pentru totdeauna. Nu avea amintiri, nu avea gânduri. Nicio imagine nu trecea prin ochii lui închiși, nici propria lui imagine. Își simțea doar brațele calde, obrajii arși de soare și i se părea că lumina trece prin el, prin pori, prin vine de sânge, până în artere, până la inimă.

Nora venea lângă el fără să-l trezească, fără să-l cheme. O auzea parcă venind, îi simțea parcă mâinile ușoare pe frunte, pe păr, dar toate aceste vagi senzații rămâneau cu totul în afară de cercul lui de lumină.

Serile aveau o aromă de rășină, de coaje de copac, de frunze tinere. Brazii deveneau sub lună albaștri, străvezii. Colorile tari ale zilei — petele mari de violet, de alb, de roșu — se stingeau după o ultimă aprindere intensă, în momentul apusului.

Pe fundalul alb al Bucegilor înzăpeziți, luna, în primele minute, era neverosimil de galbenă — un galben cald, puternic, care nu părea să facă parte din acel peisaj de iarnă și de seară. Mai târziu, când își recăpăta lumina ei spectrală, toate văile erau albastre ca niște lacuri limpezi, încremenite sub lună.

Nora și Paul așteptau apusul de soare sus, în vârful Postăvarului și rămâneau acolo târziu, până ce noaptea era deplină. Se vedeau aprinzându-se lumini rare pe Valea Timișului; se vedeau, ca niște puncte de foc, farurile mașinilor alergând pe șoseaua Brașovului; se vedea mai departe, ca o brățară cu pietre sclipitoare, Râșnovul.

Pădurile foșneau fără vânt, fără clătinare, cu un freamăt de viață tânără sub zăpadă. Pietrele aveau un miros bun de pământ nou.

Plecau de acolo târziu, amețiți, clătinându-se pe skiuri. Nu se îndurau să se întoarcă la cabană. Nu se puteau despărți de aceste seri înfiorate, de această vaporoasă lumină. Treceau ore întregi fără să-și vorbească. Numai uneori, când se opreau la câte o răspântie, se căutau unul pe celălalt, întrebându-se din ochi încotro s-o pornească mai departe — spre Ruia? spre Crucur? — și atunci, în lumina palidă a nopții, se priveau cu o neînțeleasă uimire, ca și cum s-ar fi întâlnit în vis.

XIX

Viscolul izbucni din nou în ajun de Bobotează. Vremea se schimbă pe neaşteptate şi, în mai puţin de o oră, Postăvarul reintră în iarnă. Braşovul se mai văzu o dată sclipind cu luminile lui de seară şi pe urmă dispăru în ceaţă.

— De acu nu-l mai vedem până la primăvară, spuse Hagen, închizând obloanele.

Ultima noapte pe care Nora şi Paul o mai aveau de petrecut pe munte semăna foarte bine cu noaptea sosirii lor la cabană. Vântul arunca valuri de zăpadă în ferestre. Faffner lătra spre pădurea împietrită de ger.

Lângă focul din cămin, Nora recita cuvintele care o întâmpinaseră în prima seară:

Mancher auf der Wanderschaft
Kommt ans Tor auf dunklen Pfaden...

Gunther nu o lăsă să termine.

— Nu, nu. Acum e târziu. Acum nu mai vine nimeni.

Întoarcerea iernii, după câteva zile de soare, îl găsea pe Gunther nepregătit, fără apărare, fără rezistenţă. Scurta primăvară îi dăduse o însufleţire nervoasă, care acum îl lăsa dezarmat. Asista în tăcere la

pregătirile de plecare ale Norei şi ale lui Paul, care îşi strângeau lucrurile în ruksacuri pentru a doua zi dimineaţă. Obrajii îi erau arşi de soare, dar fruntea redevenea palidă. Cearcăne adânci de oboseală şi de febră îi făceau şi mai albaştri ochii lui clari.

— Trebuie neapărat să plecaţi?

Punea întrebarea cu nepăsare, încercând să ascundă suferinţa de a-i vedea plecând:

— Trebuie neapărat?

— Poate că n-ar trebui, spuse Paul, pe care întrebarea lui Gunther îl făcea gânditor. Poate că n-ar trebui. Dacă am avea mai mult curaj decât avem... Dacă am înţelege că nimic nu ne cheamă înapoi... Dacă ne-am hotărî să rămânem pentru totdeauna aici...

Nora continua să pună ordine în lucrurile ei şi să le aşeze în ruksac. Gândul copilăros de a rămânea la cabană îi trecuse şi ei o secundă prin minte, dar îl alungase cu un gest hotărât. „Trebuie să fie cineva, în casa asta, care să nu viseze".

— Voi uitaţi că eu sunt profesoară. Uitaţi că vacanţa mea se termină. În ziua de 8 ianuarie, la 8 dimineaţa, trebuie să fiu în clasă.

Spunea într-adins lucruri indiferente, reci, puţin aspre, ca să prevină lacrimile.

*

Până la Ruia îi însoţise Hagen. Câtăva vreme se ţinuse şi Faffner după ei, dar zăpada era prea mare pentru el şi, înainte de a ajunge la S.K.V., câinele se opri.

— Hai, du-te acasă, Faffner. Şi lasă ochii ăştia trişti. Nu ţi-e ruşine? Eşti om bătrân.

Câinele rămase nemişcat, cu o privire uimită, care nu înţelegea prea bine ce se întâmplă.

Hagen tăcuse tot timpul. Venea pe skiuri în urma lor, cu pelerina lui cenuşie desfăcută în vânt.

De la Ruia îi lăsă să plece singuri mai departe.

— V-aş conduce până la Braşov, dar nu vreau să-l las pe băiat singur.

În ultimul moment scoase din buzunar un obiect mic de metal, pe care îl dădu Norei cu un gest brusc, nepregătit.

— Te rog să păstrezi asta, în amintirea lui Gunther.

Era un medalion cu un portret al tinerei doamne Grodeck, portret mic, rotund, care semăna cu cel de la cabană, deşi părea să fie mult mai vechi decât el.

Nora nu ştiu cum să-i răspundă. Fusese până şi în gestul cu care îi întinsese acel neaşteptat dar ceva aspru, care respingea dinainte orice cuvânt de prietenie.

— Pe Gunther n-am să-l uit niciodată. Şi nici pe dumneata, Hagen.

Ochii lui albaştri erau reci, duri, fără zâmbet şi fără tristeţe. Nora aşteptă să citească în ei un semn de înţelegere, dar nimic nu se lumină pe faţa lui întunecată.

— Mergeţi cu bine, zise Hagen.

*

Cunoşteau drumurile şi nu mai aveau nevoie să se oprească la răscruci, ca să caute semnele indicatoare. Pârtia până la Crucur era fără accidente de teren. Cursa era înşelător de simplă şi părea, în primele momente, că nu cere niciun efort. Paul se lăsa în voia skiurilor, care îşi accelerau singure viteza. Nici nu încerca să frâneze. Numai la viraje deschidea foarte slab plugul, care se închidea pe urmă, în secunda următoare, de la sine, cu un derapaj scurt, din care skiurile ieşeau mai uşoare, mai repezi.

Ruksacul la început atârna greu pe spate, dar după câtva timp îşi pierdu cu totul greutatea, ca şi cum, în plină viteză, cineva i l-ar fi luat de pe umeri. Nu-şi simţea decât obrajii aprinşi de ger. Bătea un vânt aspru, care ridica vârtejuri de zăpadă şi i le arunca în faţă. Câteva secunde nu mai vedea nimic înaintea ochilor, dar skiurile alergau mai departe, libere.

Ajunseră la Crucur fără să-şi dea seama când şi cum. Drumul prima oară fusese mult mai lung şi mai lin.

„Poate ne-am înşelat. Poate am greşit direcţia."

Recunoşteau totuşi poiana şi recunoşteau mai ales acea colibă de pădurar, la care se opriseră şi prima dată. O găseau la fel de părăsită, cu uşa deschisă şi cu aceiaşi cărbuni stinşi în vatră. Urme recente de skiuri treceau prin faţa colibei şi erau singurul semn de viaţă în toată poiana bătută de viscol.

Porniră mai departe pe acele urme, care se pierdeau printre brazi. Dreptunghiurile albe şi galbene abia se mai vedeau pe copaci, acoperite de zăpadă. Drumul prin pădure era plin de obstacole, iar pârtia îşi schimba de nenumărate ori planul de înclinare. Toată cursa era făcută din schimbări subite de viteză. Zăpada era când foarte îngheţată, când inexplicabil de afânată şi, la fiecare moment, skiurile erau smulse şi aruncate în lături. Nora, care alerga înainte, anunţa cu glas tare obstacolele şi dădea comenzi de viraj şi de frână, pe care Paul le executa reflex. Uneori, gestul de apărare venea o secundă prea târziu şi atunci skiurile săreau de pe linia lor, aruncându-l la pământ. Se ridica de jos, orbit de zăpadă, dar fără să simtă loviturile. Toată atenţia lui era fixată aşa de intens înainte, spre un punct mişcător după care skiurile alergau fără să-l ajungă, încât nici nu-şi dădea seama de căderi şi opriri. Îi era cu neputinţă să-şi păstreze skiurile multă vreme în plug. După câteva clipe de încordare, un derapaj scurt, ca o zvâcnitură, i le rupea din frână şi i le avânta eliberate înainte. Avea atunci o fulgerătoare pierdere de conştiinţă, după care se trezea din nou pe skiuri, în plină viteză, plutind ca între două vise.

Intrară în Braşov înainte de amiază, ca într-un adăpost. Pe străzi viscolul era mai puţin aprig. Vânturile păreau că se opresc la marginea oraşului.

Erau în întregime albi. Aveau zăpadă pe sprâncene, pe tâmple şi pe frunte. Până şi ochii îşi pierdeau coloarea, sub genele albite.

— Am mers foarte bine, spuse Nora. Două ore şi opt minute.

— Numai atât? se miră Paul, fără să înţeleagă de ce.

„Două ore şi opt minute” i se părea, în acelaşi timp, şi foarte mult şi foarte puţin. Avea într-un fel impresia că au plecat de la cabană nu de câteva ore, ci de câteva zile şi că muntele, cu oamenii rămaşi acolo, era foarte departe în urma lor. Dar avea de asemeni senzaţia că întreaga cursă nu durase decât un minut, că totul se petrecuse năucitor de repede şi că toată călătoria nu fusese decât o singură, vertiginoasă cădere.

Skiul suspenda pentru el măsura timpului.

XX

Braşovul era, în această ultimă zi de vacanţă, la fel de vioi şi de populat ca în primele zile. Străzile pline de skiori păreau nişte imense peroane, pe care o mulţime grăbită, agitată şi volubilă aştepta sosirea şi plecarea trenurilor.

Birourile de voiaj din centru erau luate cu asalt de oameni grăbiţi să-şi vizeze biletele, să cumpere tichete sau să ceară informaţii. Lumea care coborâse de la cabanele din împrejurimi sau venise de mai departe, din Făgăraş, din Bihor, după o vacanţă de ski, se aduna încă o dată la Braşov, unde se întâlneau atâtea drumuri. Erau figuri arse de soare, care îşi surâdeau pe stradă, ca şi cum s-ar fi recunoscut.

— E posibil, Nora, ca toţi oamenii ăştia să se întoarcă la viaţa lor dinainte? E posibil oare, după ce au fost în munţi, să mai creadă în lucrurile pe care le-au lăsat jos? De care s-au despărţit? Pe care au vrut să le uite?

— Cine a fost în munţi e un om liber, răspunse Nora.

„Un om liber. Un om liber.” Paul repeta cuvintele ei. I se părea că e foarte tânăr, că vine dintr-o lungă vacanță cu soare, că toate drumurile sunt deschise înaintea lui.

Trenurile veneau din Ardeal ca dintr-o regiune polară, înghețate, cu mari întârzieri, pline de zăpadă, cu locomotivele albe ca niște imense pluguri spărgătoare de gheață.

— Se formează un tren de skiori diseară. E mai bine să-l așteptați. N-o să găsiți locuri în vagoanele obișnuite.

Le mai rămâneau câteva ore de stat la Brașov și aveau de gând să le petreacă pe străzi, mai ales prin cartierele mărginașe, unde orașul își păstra încă aerul lui de cetate veche, dar, înainte de a porni din nou la drum, intrară la Coroana, ca să-și lase skiurile acolo și să se odihnească. Era în cafenea o adunare pestriță de haine orășenești și haine de ski, fețe posomorâte de citadini și figuri deschise de oameni tineri coborâți din pădure.

Găsiră cu greu o masă liberă, într-un colț unde părea că se refugiaseră numai localnici, cufundați în citirea ziarelor de după-masă și supărați de năvala de tinerețe, care le turbura liniștea localului și obișnuințele de fiecare zi. Toți erau serioși, tăcuți, greoi și toți parcă aveau fruntea puțin teșită a bătrânului Grodeck, frunte rezistentă, închisă. Citeau ziare nemțești și maghiare din Brașov și le citeau cu un fel de atenție îngrijorată, uniformă.

Paul surprinse în treacăt un titlu tipărit cu litere groase pe prima pagină: *Létrejött Rómában a megegyezés!*

Nu știa ce însemnau acele cuvinte și deodată îi trecu prin minte că poate în cele două săptămâni trăite pe munte se întâmplaseră în lume lucruri extraordinare și că acel titlu tipărit cu litere groase anunța poate un eveniment capital, care schimbă destinul omenirii.

— Mă duc să cumpăr ziare, îi spuse Norei, și se ridică de la masă cu oarecare neliniște.

Era aproape de ușă, gata să iasă în stradă, când se auzi strigat. Întoarse capul și se uită cu mirare la mesele din apropiere, dar nu recunoscu pe nimeni. Pe urmă abia, băgă de seamă că cineva îi face semn de mai departe, de lângă fereastră.

— Tu ești, Ann?

Era singură la masă și avea în fața ei câteva reviste și ziare, pe care le citise probabil până atunci.

— Îmi dai voie? spuse Paul, răsfoindu-le în grabă. Căuta mai ales titlurile și telegramele de la ultima oră. Rămăsese în picioare în fața lui Ann, puțin aplecat deasupra mesei și în câteva clipe parcurse cu ochii tot acel vraf de ziare.

— Cauți ceva? întrebă ea.

— Nu. Nimic precis. Voiam să știu dacă s-a întâmplat ceva în lume. Dar văd că nu s-a întâmplat nimic. Într-adevăr nimic...

Abia atunci ridică privirea spre Ann. Era cu capul gol, purta la gât o eșarfă albastră, înnodată ca o cravată.

— De unde vii, Paul? Ești de mult aici? Pleci la București? Mi-a spus cineva că te-a văzut în ajunul Crăciunului, dar nu-mi venea să cred. Eu am fost tot timpul la Brașov. Mai rămân. Nu știu cât mai rămân. Am venit să lucrez. Nu vrei să stai? De când nu ne-am văzut? Unde ai dispărut?

Vorbea ca de obicei, cu o mulțime de întrebări scurte, pe care le arunca neglijentă, fără să aștepte răspuns. Paul era mereu în picioare în fața ei și o privea cum râde, cum gesticulează, cum vorbește.

„Ce ochi mici are! E cu putință să aibă ochi atât de mici?"

Ea se opri deodată din vorbă și deveni neașteptat de atentă.

— Ce e cu tine, Paul? De ce taci? De ce mă privești așa? S-a întâmplat ceva cu tine. Ești foarte schimbat. Nu știu cum, dar foarte schimbat. Poate pentru că ești așa de negru. Poate pentru că porți hainele astea...

— Da, Ann. Poate.

Plecă de acolo fără să-i pună nicio întrebare. Ar fi vrut să găsească un cuvânt prietenos pentru ea, dar nu găsi nimic.

— Ai o eșarfă frumoasă, îi spuse la despărțire.

Nora îl aștepta la masa lor din colț, gata de plecare.

— Cine e fata blondă care te-a oprit? întrebă ea fără mare curiozitate.

Paul se gândi o clipă și pe urmă răspunse scurt:

— O fată din București. O pictoriță.

Avea impresia că mai mult nu are ce să spună despre Ann.

Trenul pleca de la Brașov cu vagoanele pline, dar în fiecare gară, la Dârste, la Timișul de Jos, la Timișul de Sus, așteptau alte grupuri de skiori.

Toată lumea vorbea despre zăpadă și despre timp. Cei care coborau de pe Piatra Mare se plângeau de prea multă ceață și de îngheț. Fete și băieți venind din Bihor povesteau că la Stâna de Vale avuseseră tot timpul soare.

Toți sunt nespus de tineri și Paul se simte, între ei, de vârsta lor. „S-a întâmplat ceva cu tine", spunea Ann. Da, s-a întâmplat. Se privește în fereastra vagonului ca într-o oglindă și aproape că nu se recunoaște. Fața îi e brăzdată de zgârieturi, pe frunte și la ochiul drept păstrează încă urme din teribila lui cădere de la Turing-Club, buza de jos e încă puțin ruptă, dar peste toate acestea a trecut soarele și le-a cicatrizat. Nimeni în vagon nu e mai negru decât el, nimeni nu e mai ars de soare. „Parcă am umblat numai pe creste, numai în lumină".

Simte un fel de exaltare copilărească. Nu știe exact ce ar voi să facă. Sunt în el puteri pe care nu le cunoaște, sunt elanuri care se deșteaptă dintr-un somn lung.

— Nora, tu crezi că skiul poate să salveze un om? Poate să schimbe o viață?

— Dragă Paul, cred că viața noastră e plină de obiceiuri proaste, de manii și de idei fixe. Skiul ne scoate din ele. Pe urmă, totul este să nu ne lăsăm învinși din nou.

— Nu, Nora. Niciodată.

Jura cu prea multă aprindere, cu un accent de îndârjire exagerată.

Se corectă singur, repetând în gând aceleași cuvinte, mai calm, mai decis: niciodată, niciodată.

NOTE, COMENTARII ŞI VARIANTE

FRAGMENTE DINTR-UN CARNET GĂSIT
NOTE ŞI COMENTARII

Ediţii: Mihail Sebastian. *Fragmente dintr-un carnet găsit*, cu un portret de Mac Constantinescu. Bucureşti, Institutul de arte grafice Bucovina, I.E. Torouţiu, 1932. (Colecţia „Carte cu semne"); Mihail Sebastian. *Fragmente dint-un carnet găsit*. Bucureşti, Humanitas, 2005. Traduceri: *Femmes*: roman, suivi de *Fragments d'un carnet trouvé*: récit. Traduit de roumain et publié par Alain Paruit. Paris, l'Herne, 2007, „Carnets de l'Herne".

Consideraţiile asupra romanului al cărui „faliment" îl semnalează în foiletoanele din „Cuvântul", 1927-1928, relevă opţiunile scriitorului: pentru proză, ca gen literar, pentru romanul modern ca formulă epică şi pentru stilul confesiv al jurnalului intim cu „accentul" de adevăr care lipseşte literaturii: „Romanul s-a depăşit, lărgindu-şi sfera dincolo de epică, nestatornicindu-şi limita între poveste şi poezie, părăsind uneori chiar cu desăvârşire anecdota[...] pentru pur patetism şi acţiunea strânsă dotată după norme elementare dramatice, pentru singura înlănţuire a unui dinamism interior", constata viitorul romancier în primul foileton din suita *Consideraţii asupra romanului modern, Declinul genului* („Cuvântul", 6 octombrie 1927). Demonstraţiile se fac pe romanele lui Gide, Papini, Proust, Unamino, Pierre Jean Jouve, pe jurnalul Katerinei Mansfield şi cel al lui W.N.P. Barbellion. În acestă direcţie se va înscrie epica lui Sebastian.

Fragmente dintr-un carnet găsit este volumul de debut al scriitorului. A fost scris la Paris, la sfârşitul anului 1930 /

ianuarie-februarie 1931, poate nu în întregime, şi, la scurt timp. 14 din cele 24 capitole au fost publicate în „Cuvântul” astfel: în nr. 2082, 7 februarie 1931 – un preambul, preluat în volum („Într-o seară de noiembrie[...] am găsit la Paris, pe podul Mirabeau un caiet cu coperte negre, lucioase, de muşama, ca acelea în care obişnuiesc băcanii să-şi ţină socotelile... etc.”) şi capitolele I-IV; în nr. 2087, 12 februarie 1931, – capitolele V-VIII, cu un scurt capitol intercalat între VI şi VII, ceea ce face ca, în „Cuvântul”, ele să fie numerotate V-IX. Textul este însoţit de următoarea notă a autorului: „Public în continuare câteva pagini din carnetul ciudat, despre care vorbeam în foiletonul trecut. Alegerea lor este oarecum dificilă, deoarece multe pagini sunt obscure, se raportează la fapte şi oameni despre care detaliile lipsesc. O seamă de termeni par a fi cu totul personali. E parcă un vocabular secret. În plus, carnetul repet – e scris în franţuzeşte. Am dat pe alocuri, unde traducerea mea mi s-a părut cu totul insuficientă, în paranteze, expresia exactă a textului. Încolo am păstrat ortografia, neglijenţa şi stilul acestui autor necunoscut. M. Sb.”; în nr. 2093, 18 februarie 1931, – capitolele IX-XIII (numerotate în „Cuvântul” X-XIV), însoţite de „Nota traducătorului”: „Oprim aici publicarea carnetului găsit. Detaliile personale se înmulţesc prea mult, ca lectura să fie inteligibilă mai departe. De altminteri scopul nostru a fost să sugerăm cetitorului câteva din trăsăturile morale ale acestui ciudat necunoscut. Fragmentele publicate până azi, ajung poate pentru atâta lucru. Erau, după socoteala noastră, cele mai semnificative. Carnetul este în întregime un document prea naiv, prea lung, prea abstract. Se vede bine că autorul lui nu avea simţ literar dezvoltat. Traducătorul ţine deci încă o dată să-şi decline orice răspundere.” Textul este datat: „Paris, februarie 1931.”

Cartea este un jurnal deghizat. Scriitorul uzează de motivul binecunoscut al caietului găsit pentru a conferi prozei caracterul de autenticitate pretins de literatura noii generaţii de scriitori. Păstrând necesara rezervă faţă de împrejurarea invocată, se poate admite că o seară din noiembrie 1930, pe podul Mirabeau, menţionată în corespondenţa din Paris, să fi reprezentat cu adevărat momentul declanşării actului creator.

În scrisorile către Camil Baltazar, din 12 noiembrie 1930 şi 2 ianuarie 1931, Sebastian vorbeşte de o perioadă critică, „de descurajare” prin care a trecut: „Nu puteam ceti, nu puteam scrie, nu eram mulţumit de nimic[...] Mă gândeam să găsesc ceva, într-un fel[...] ceva care să mă scuture şi să mă întremeze moralmente...” (12 noiembrie 1930); „...n-am să uit o seară de la sfârşitul lui noiembrie, când din oboseală, din scârbă, sau din simplă inconştienţă m-am dus spre Seine, pe Pont Mirabeau, pentru irezistibila nevoie de a privi că apa curge, că e neagră şi că e aproape”. (2 ianuarie 1931). Referindu-se, doi ani mai târziu, la aceeaşi criză existenţială, Sebastian introduce în dialogul cu Baltazar. („România literară”, 25 februarie 1933) metafora carnetului găsit, ca soluţie pentru depăşirea impasului în care s-a aflat, la sfârşitul anului 1930: „m-a ajutat să ies cu bine numai faptul că am găsit pe podul Mirabeau carnetul ale cărui fragmente le cunoşti”. A urmat o etapă productivă în planul creaţiei, în care a scris, după cum declară Sebastian, „cu o bucurie pe care nu ştiam că o viaţă de scriitor o poate întâlni”. *Oraşul cu salcâmi*, romanul început în 1929 pe care scriitorul nu reuşea să-l finalizeze – textul va fi expediat de la Paris abia la 17 martie 1931 (Camil Baltazar, vol. cit., p. 141), reprezentase şi el un moment de impas, o piedică, în fond, în calea celorlalte proiecte la care se referă în corespondenţă.

Fragmente dintr-un carnet găsit a apărut, în mai 1932, în colecţia „Carte cu semne”, susţinută cu bani obţinuţi de gruparea „Forum” din ciclul de conferinţe „Explicaţia timpului nostru”. Mihail Sebastian, care alături de Mircea Eliade, Petru Comarnescu, Paul Sterian, Mircea Vulcănescu, Ion I. Cantacuzino şi Ionel Jianu făcea parte din grupare, a vorbit despre „individ şi colectivitate”, după cum s-a consemnat în „Cuvântul” din 7 februarie 1932. În aceeaşi colecţie au apărut, tot atunci, volumele *Soliloquii* de Mircea Eliade şi *Pregătiri pentru călătoria din urmă* de Paul Sterian. Mircea Eliade îşi aminteşte în *Memorii*, 1907-1960, (Humanitas, 1991, p. 243), momentul apariţiei celor trei cărţi: „Toate trei cărţuliile au apărut împreună, în primăvara lui 1932. Îmi aduc aminte că am intrat într-o dimineaţă în biroul lui Nae Ionescu şi i-am întins toţi trei, deodată, exemplarele cu dedicaţii. Mihail Sebastian îndeosebi era fericit. Era prima lui carte, şi faptul că o văzuse atât de repede tipărită îl încurajase să pregătească un volum mai compact de nuvele, *Femei*. Ca şi *Fragmente dintr-un caiet găsit*, nuvelele fuseseră scrise cu un an mai înainte, la Paris."

Zece pagini de manuscris – 4 coli mari (23x28 cm), hârtie subţire liniată şi un fragment dintr-o coală de hârtie groasă, scrise cu cerneală neagră pe ambele feţe, din Arhiva Mihail Sebastian II, mss 6, filele 1-4 de la Biblioteca Academiei, cuprind, dispuse într-o ordine aleatorie, fragmente din capitolele XII, XIV, XV, XVI, XIX şi XX cu variante – cele mai multe de ordin stilistic; variantele de text nu aduc modificări în structura cărţii, nici de atitudine a memorialistului. Interesul lor vine din posibilitatea de identificare în *Fragmente dintr-un carnet găsit* a unui personaj autentic, frecventat de Sebastian la Paris, căruia scriitorul ar fi vrut să-i dedice nuvela *Emilia*, din volumul *Femei*: „ Dacă publici nuvela în «Tiparniţa» – îi scria lui Camil Baltazar la 17 martie 1931 – şi dacă mai e timp, te rog adaugă în fruntea ei această dedicaţie: «Domnului Titu Devechi, în amintirea unui alt Paris, pe care l-am cunoscut în tovărăşia lui»." (În *Scrisori către Camil Baltazar*, EPL, 1965, p.142, numele este abreviat, T.D.). T.D., iniţiale sub care semna Titu Devechi, apare în fragmentul inedit din capitolul numerotat XVII (mss. fila 4, verso), într-o variantă a primului paragraf din capitolul XX (p. 1157): „A revenit T.D., argentinianul bogat, pe care l-am cunoscut acum trei ani la clinică...". D., în alte variante din manuscris, personajul devine, în forma finală, Tv., partenerul de promenade al naratorului din *Fragmente dintr-un carnet găsit*.

În 1932, când a apărut volumul *Fragmente dintr-un carnet găsit*, Mihail Sebastian era un nume binecunoscut în mediul cultural românesc, apreciat pentru activitatea de gazetar, pentru cronicile, eseurile şi articolele publicate. Critica a întâmpinat, prin urmare, cu îndreptăţit interes, primul volum ieşit de sub „pana plină de surprize a acestei admirabile personalităţi de scriitor". „România literară" (nr. 13, 14 mai 1932) a salutat debutul scriitorului, la rubrica „Curierul literar" care a consemnat: „Se găsesc în placheta d-lui Mihail Sebastian toate amprentele digitale ale configuraţiei sale spirituale. Un salt frumos al inteligenţii, o francheţe şi o libertate a ei care fac din scrisul domnisale un act salutar care îţi face bine la creier. Scrisul acestui prozator este înainte de toate un act de inteligenţă. El se refuză oricărui mister şi oricărui sens abscons. Se iscă şi se rezolvă între lucide oglinzi paralele care repercutează la infinit, egal şi luminos, un stilet din oţel pur."

Două numere mai târziu, revista lui Liviu Rebreanu găzduieşte cronica lui Emil GULIAN („România literară", nr.16, 4 iunie 1932, p. 1). Consideraţiile critice evidenţiază noutatea cărţii: „Cartea lui Mihail Sebastian înfăţişează în fiecare capitol un aspect nou al unui acelaşi fel de viaţă a eroului său. O viaţă deliteraturizată, denudată de orice convenţie, viaţa trăită natural. Fără retuşuri, nemodificată de civilizaţie şi de prejudecăţi. Nostalgia după o viaţă care să iasă din tipare, să se integreze în totul universului şi care, găsindu-şi fericirea în a se elibera de prejudecăţi,[...]capătă o altă grandoare şi o altă semnificaţie şi e scutită de ratare[...] Tăria eroului lui Mihail Sebastian este că face ce-i place, e împăcat cu lumea... şi ştie să deosebească în viaţă ce e convenţional de ce e natural" Criticul identifică, în cartea de debut, trăsături fundamentale ale scriitorului: „o exaltare a substanţei sufleteşti proprii, unice, a insesizabilului şi a particularului fiecărui individ, a singurătăţii continue şi de netrecut a omului" ca şi influenţele venite dinspre Rivière, Fournier şi Rilke.

În comentariul consacrat celor trei cărţi apărute simultan în colecţia „Carte cu semne" (Mircea Eliade, *Soliloquii*; Mihail Sebastian, *Fragmente dintr-un carnet găsit*; Paul Sterian, *Pregătiri pentru călătoria din urmă*) Mircea VULCĂNESCU apreciază cartea lui Sebastian drept „cea mai organizată". Consideraţiile critice relevă „Unitatea simultană, şi de problemă, şi de atitudine". În ceea ce priveşte atitudinea, în încercarea de a prinde şi confrunta stări sufleteşti, Sebastian se situează „în prelungirea metodei de «localizare a misterului» pe care o practică Rivière" Trecând de primul nivel al receptării, Mircea Vulcănescu recunoaşte, „perfect circumscrisă" în problematica eseului, „tragedia individualităţii. Nu numai a individualităţii omeneşti, ci a individului în genere. Căci fiecare lucru există numai ca individ absolut, ireductibil. şi se înţelege numai ca gen universal, banal, integrat în existenţa anonimă. De aici tragicul din volumul lui Sebastian[...] Liniştea pentru Sebastian, mântuirea pe care ne-o recomandă, e o dulce cufundare, prin instinct în universalitate. Fără pretenţii. Fără zbuciumări inutile. Animalic. Poate puţin melancolic."

PERPESSICIUS (*Cronica literară. Mihail Sebastian. Fragmente dintr-un carnet găsit,* „Cuvântul" nr. 2563, 12 iunie 1932) relevă afinităţi stendhaliene şi gidiene în cartea de debut a lui Mihail Sebastian, care se situează, „cu toată atmosfera ei contemporană, pe linia şi la capătul acelei literaturi egotiste pe care jurnalele şi vieţile lui Stendhal au adus-o la perfecţiune." Dar, observă îndată cronicarul, „dacă prin atitudinea memorialistului, concentrat asupra tainelor sale personale. «carnetul» d-lui Mihail Sebastian este stendhalian, prin orientarea lăuntrică precum şi prin temele acestei introspecţii. el se înrudeşte mai curând cu literatura lui André Gide. Ceea ce la Stendhal era jurnalul «accidentelor (sale) de amor propriu» şi alte diverse experienţe, la d-l Mihail Sebastian, ca şi la Gide. este jurnal dezinteresat, în care orgoliul n-are ce căuta, chiar dimpotrivă, este alungat cu hotărâre. Eroul şi memorialistul «fragmentelor» d-lui Mihail Sebastian este un sceptic pentru care psihologia aplicată este un eres, cum eresuri sunt şi crizele sufleteşti şi experienţele..." Criticul identifică în textul *Fragmentelor,* exprimate în notaţie de jurnal, normele singularităţii la Gide; timbrul *ireductibil*, propriu terminologiei lui Sebastian, echivalează gidianul „le plus irremplaçable des êtres".

Două perspective diferite asupra prozei lui Sebastian sunt reunite în revista „Ulise" (an I, nr.2, 15 iunie). Horia Groza, (Cronica literară, p. 8-9) găseşte în *Fragment dintr-un carnet găsit,* o „carte de trucaj romantic" şi sesizează influenţa lui Rainer Maria Rilke şi a lui Jacques Rivière, „cei doi trecători care au pierdut carnetul găsit pe podul Mirabeau".

Arşavir ACTERIAN (*Discuţii*, p. 12), apreciază stilul „sobru, fluent, limpede", care dovedeşte „zbatere interioară, o plecare spre analiză, o nedumerire în faţa lumii şi a propriei sale existenţe, o nevoie de a uita şi de a trăi în prezent strecurându-se emoţionat printre lucruri şi căutând într-o dureroasă conştiinţă a provizoriului un sens absolut". Sunt – după Acterian – „notaţiile triste" ale unui om „trist, contemplativ care ştie să vadă, să surprindă ceea ce e bizar şi misterios în realitatea aceasta obişnuită".

Identificând în Giovani Papini modelul autorului, G. CALINESCU („Adevărul literar şi artistic", 19 iunie, 1932) amendează, cu binecunoscută ironie, demersul debutantului („O anume juvenilitate, o dorinţă de proiectare a eului în univers şi simpatica prezumţie nostalgică a unei inteligenţe proprii ce lasă lumea fără taine te-ar face să crezi că găsitul caiet a fost pierdut de Papini"). Revenind, într-un bilanţ literar, la cărţile anului 1932, criticul constată însă că „Sunt de remarcat *Soliloquiile* d-lui Mircea Eliade pentru speculaţiile asupra simţului de neant şi *Fragmentele dintr-un carnet găsit* de Mihail Sebastian, pentru atitudini psihologice lucide şi clare" (Anul literar 1932, „Adevărul literar şi artistic", 1 ianuarie 1933).

În *Cronica* din „Viaţa literară" (nr. 143, 20 martie, 1933) consacrată romanului *Femei*, Pompiliu CONSTANTINESCU face câteva aprecieri asupra primei cărţi a lui Sebastian. Considerând „improvizate" *Fragmentele dintr-un carnet găsit*, criticul constată că ele nu au dat măsura talentului literar" al autorului. „Fragmentare, uneori naive, alteori surprinzătoare prin observaţii formulate într-o abstracţie psihologică, filele sale de «carnet găsit» nu-şi pierd totuşi însemnătatea de indicator al preocupărilor sale morale, căci d. Mihail Sebastian posedă gustul vădit pentru iscodire introspectivă. Nimic însă nu-l leagă de problemele mistice ale tinerei generaţii, în a cărei atmosferă şi-a înglobat – tipografic mai mult – prima sa plachetă de proză." În aceste „foi de interes documentar" Pompiliu Constantinescu surprinde însă „liniile sale de acţiune interioară" şi trăsăturile esenţiale ale notaţiilor lui Sebastian, care sunt „dorinţa de reculegere într-o mândră singurătate morală” şi „un orgoliu de reacţie individualistă faţă de viaţă”.

Criticul sesizează, de asemenea, că „Minunea pe care o caută d. Sebastian este imaginea propriului său eu, proiectată cu o luciditate de analiză, care-i decerna şi valoarea literaturii sale”.

După trei decenii de la apariţie, Vicu MÂNDRA (Mihail Sebastian. *Opere alese*, 1962), catalogheză prima carte a lui Sebastian drept „o variantă minoră a «mărturisirilor» intempestive de tip gidian, al căror scepicism protestatar, avid de paradoxuri stilistice, devenise, de mult timp, un tic intelectualist modern şi – evident – modernist.” După editorul lui Sebastian „Ceea ce atrage atenţia la lectura acestei pastişe juvenile este în primul rând apelul persistent la câteva dintre cele mai reprezentative idei fixe ale individualismului mic burghez.”

În studiul dedicat scriitorului, Dorina GRĂSOIU restituie autorului ce este al autorului („... întreprinde una dintre cele mai nemiloase disecţii: aceea a propriului eu; fără orgoliu, dar şi fără milă el îşi dezvăluie cele mai intime dezamăgiri, cele mai adânci tristeţi, cele mai incredibile speranţe.”) şi relevă, totodată, rolul „învăţăturilor” lui Nae Ionescu: „Întreaga «tehnică» a neliniştii, a aventurii, a neîncrederii în inteligenţă, în cărţi, în poncife...” (*Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, Minerva, 1986, p. 163).

VARIANTE

Variantele s-au stabilit între: ediţia princeps, 1932 – *A*; manuscrisul de la Biblioteca Academiei – *B*; fragmentele publicate în „Cuvântul” – *C*

8 15 odată *A*; altă dată *C*// 21 îl arunc. *A*; îl arunc la canal. Să-l ridice de acolo amatorii de experienţe *C*

10 20 de fugă *A*; de cross-country *C*

11 11 1922 *A*; 1925 *C*

13 9 de deznădejde, nici n-am *A*; de deznădejde, nici nu m-am bătut cu capul de pereţi, nici n-am *C*

13-14 *În „Cuvântul” între capitolele VI şi VII, un scurt fragment*, numerotat VII: eliminat în *A*; VII Am ajuns să invidiez lupii flămânzi. Doamne! Atâta lucru este poate de ajuns, ca să răscumpere o viaţă de om. *C*
14 VII *A*; VIII *C*// 16 să mă amuz. *A*; să mă amuz. */ *notă*/2. Traducătorul ţine să dezaprobe în mod special pasagiul ce urmează, ireverenţios ca formă. Dacă s-a hotărât totuşi să-l publice, a fost tocmai pentru a pune în gardă pe cetitor. *C*

16 VIII *A*; IX *C*// 7 moale şi blondă *A*; blondă şi moale *C*

18 IX *A*; X *C*

20 X *A*; XI *C*

21 XI *A*; XII *C*// 6-7 Descartes. Am mai spus-o cred *A*; Descartes. Pentru un credincios este prea reticent, pentru un păgân este prea precaut. E din oamenii aceia care se tem de ploaie, vânturi şi noapte. Duce totdeauna după el o umbrelă şi un lampion. Am mai spus-o cred *C*

22 XII *A*; XIII *C*; 14-15 era frumoasă. Sunt un zevzec *A*; era frumoasă. [Cum răstoarnă întâmplarea asta toate necazurile mele din ultimul timp! N-am mâncat ieri la prânz. E probabil că n-am să mănânc nici mâine. Dar astăzi am mâncat şi la prânz şi seara, iar poimâine– cine ştie?– am să mănânc iar. Pentru atâta lucru] Sunt un zevzec. *B*// 20 pentru mine. Îmi spun *A*; pentru mine.<vezi bine, n-am spiritul generalităţilor> Îmi spun *B*// 22 că tot e mizerabil *A*; că totul e mizerabil *C*

23 1-2 ochii fetei de adineauri *A*; ochii de câine bătut ai fetei de adineauri *B*; ochii de câine bătut ai fetei *C*// 7 acum 15 minute *A*; acum 20 de minute *B*// 8 şi prea de ajuns. *A*; şi prea de ajuns. Din fericire n-am avut cu adevărat nici o para în buzunar. Altfel ar fi trebuit să-i dau ei de mâncare, să desăvârşesc eu murdăria asta oribilă de a hrăni o fată tânără ca pe o vită rătăcită. Scuza mea e că şi mie îmi este foame. Asta îmi dă totuşi dreptul să nu mă sinucid de ruşine. Poate că e numai o lipsă de imaginație sau o conformație sentimentală specială, dar fapt e că femeile au fost pentru mine totdeauna o specie animală distinctă de a mea. N-am făcut, nici măcar cu titlul de distracție, încercări de înțelegere mutuală. În fața lor sunt un mascul sau nu sunt nimic. Singurul lucru care mă apropie de ele este senzualitatea, pe care o am ascuțită. Şi încă...*B*

24 XIII *A*; XIV *C*

25 8 o greutate care să echilibreze *A*; o greutate ca să echilibreze *C*

28 7-8 şi se stingeau. Într-o zi *A*; şi se stingeau. <Erau acolo pe chei, pietre şi lanțuri care nu aveau asupra mea decât superioritatea de a putea> Într-o zi *B*// 28 ne-a spus *A*; ne-a spus <fără cabotinaj> *B*

29 5 Iepure sau veveriță *A*; <Plouase. Ne-am oprit pe o şosea lăturalnică> Iepure sau veveriță *B*

30 2 „noapte de iubire"!...Femeia de lângă mine –străină aşternutul *A*; noapte de <amor> iubire cu femeia de lângă <tine uluitor de> mine străină cu efuziuni neverosimile / <cu efuziuni ce mi se par adresate altcuiva> cu aşternutul *B*// 13 ordine în această pierdere. *A*; ordine în această< demență. căreia nu mai înțeleg> răvăşeală. <De câteva ori F. m-a întrebat ce urmăresc pe geamul >*B*

31 11-13 Singură O., bruna mică şi decisă de la Talloires. 1926, a primit situația cu loialitate şi resemnare. *A*; Dintre toate câte mi-au trecut prin mâini, numai O., blonda mică de la Talloires, 1928, a înțeles lucru acesta şi s-a purtat în

consecință. *B*// 18-19 cu preocupările, cu orizontul ei de fenomen natural şi distinct. *A*; cu pasiunile ei, cu tot ce Dumnezeu i-o fi pus dincolo de fruntea ei îngustă. Eram amândoi liberi să ne facem de cap. *B*

33 XVII *A*; XVI *B*// 1 ... Îmi spun *A*; Iar mi s-au rupt ghetele, iar n-am plătit chiria...Îmi spun *B*// 6 țărani normanzi *A*; țărani <în Provence> normanzi *B*

34 12-13 la toate acestea, prin simpla şi pasiva mea prezență în lume, eu colaborez. *A*; la toate acestea, eu colaborez prin simpla şi pasiva mea prezență în lume. *B*

35 11-12 o mare lene şi un precis simț *A*; o mare lene, <şi un depărtat sentiment că viața trebuie să treacă după voia ei şi care nu mă odihneşte poate, dar mă lasă> şi un precis simț *B*// 15 să-mi depăşească aşteptările *A*; să-mi depăşească <şi să surprindă capacitatea mea> aşteptările *B*// 18 am primit schimbul, liniştit. *A*; am primit schimbul <nu printr-un /o umbră de regret, fiindcă mi-ar fi plăcut jocul, dar oricum cu certitudinea> liniştit. *B*//

35 22-**36** 1 intim. Era *A*; intim. <Mă gândesc la tot ce am pierdut, ca la un regat pe care l-aş fi abandonat într-un ceas de lene. Mă gândesc la călătoriile pe care nu le-am făcut> Era *B*

37 *În manuscris (fila 4, verso), un fragment numerotat XVII, este o variantă de început a capitolului XX*: *A* revenit T.D. argentinianul bogat, pe care l-am cunoscut acum trei ani la clinică. – Vino să stăm mai îndelung de vorbă. Nu <astăzi> mâine, pentru că am invitat <astă seară> la <dejun> Londra un amic să dejuneze cu mine *B*; 1 Seară în Île Saint-Louis, la Tv.care *A*; Seară în Île St.Louis, la D., care *B*// 8 femei şi țări. Tv., care *A*; femei şi țări. D <care este singurul om bogat din câți cunosc eu şi pe care bogăția nu l-a pervetit> care *B*// 10 suficiență, povestea *A*; suficiență <şi mi-l face drag>, povestea *B*// 13-14 doi inşi atât de feluriți *A*; doi inşi, însemnați unul de bani, celălalt de lipsa lor *B*// 17 ne-am despărţit, pe Pont-Neuf, mi-a A; ne-am despărţit, mi-a *B*

38 1 Reflexie făcută de Tv. *A*; Reflexie făcută de D. *B*// 2-3 în Place du Tertre, pe care nu o cunoştea bine. *A*; la Luvru şi în timp ce îmi vorbea, cu remarcabil gust despre tablourile lui Francesco Guardi *B*// 6 păstrăvi şi scoici *A*; păstrăvi şi banane *B*// 14-15 pe Tv., pe mine *A*; pe D., pe mine *B*// 23-24 inconştienţi. Citesc *A*; inconştienţi. <Foame. Sărăcie. Frig. Termeni reci. Catastrofe, războaie, cutremere.> Citesc *B*// 25 oameni. Asta *A*; oameni. <Şi îmi termin după asta compotul început.> Asta *B*

FEMEI
NOTE ŞI COMENTARII

Ediţii: Mihail Sebastian. *Femei.* Roman. Bucureşti, Editura Naţională Ciornei, 1933; *Femei.* Roman. A doua ediţie, cu o copertă exterioară de Margareta Sterian. Bucureşti, Editura Naţională Ciornei, 1933; *Femei.* Roman. Braşov, Arania, [1991]; *Femei.* Roman. „Literatorul", 1992; *Femei.* Roman „Humanitas", 2004.

Traduceri: Mihail Sebastian *Noşim.* Targhem miromanit n-ţirep maboa. Traducere de A.B. Jeffa. Tel-Aviv, 1947; Mihail Sebastian *Femmes*, roman, suivi de Fragments d'un carnet trouvé, récit traduit de roumain et publié par Alain Paruit. Paris, l'Herne, 2007, „Carnets de l'Herne".

Anunţată în „Cuvântul" (ianuarie 1933) pentru data de 20 ianuarie, prima ediţie a apărut la 26 februarie 1933. Tirajul fiind epuizat în câteva luni , editura a scos curând – înainte de sfârşitul anului 1933 – ediţia a doua, apariţie consemnată, la 25 decembrie 1933, la rubrica „Bazar" a revistei „Facla": „*Femei*, cartea de mare succes a d-lui Sebastian a apărut recent [...] Apariţia celei de a doua ediţii [...] e un succes care trebuie subliniat şi care anticipează romanul «De două milenii» pe care d. Sebastian îl are în pregătire. "

Cele patru nuvele au fost elaborate între 1929 şi 1933 cum reiese din interviurile lui Sebastian publicate în „România literară", la 25 februarie 1933 (Camil Baltazar. *De vorbă cu autorul cărţii ce apare în editura „Naţionala Ciornei" la 25 februarie*) şi în „Facla", 7 august 1933. (Matei Alexandrescu. *O oră cu D. Mihail Sebastian*).

„*Femei* este o carte de vacanţă. – declară autorul în primul interviu - Am scris-o ca să mă odihnesc. Cu pauze mari, fără plan de lucru, nedisciplinat, contând mai mult pe gustul meu întâmplător de a povesti, decât pe hotărârea gravă de a «face o carte» Uite de ce astăzi, o zi înainte de apariţia volumului în librărie, foarte sincer vorbind, nu-ţi pot spune nimic, sau aproape nimic, despre ce este cartea asta. Pentru că nu ştiu. Crede-mă, o aştept cu nerăbdare sau dacă vrei cu indiferenţă de cititor. ...Când anume am scris-o? Foarte greu de răspuns. Ţin minte doar că la sfârşitul lui 1929, plecând la Paris, duceam între hârtiile mele, o foaie pe care scrisesem exact trei rânduri (caut cele trei rânduri prime ale capitolului doi din carte) cu intenţia de a începe din ele într-o zi, o nuvelă lungă, un roman sau ştiu eu? o poveste de aventuri. Aşteptam pentru asta, o zi bună, de libertate şi de lene. ...Timp de un an nu m-am gândit la aceste *Femei* decât ca la un repaus făgăduit pentru mai târziu, ca la un fel de vilegiatură sufletească, în care te plimbi în voie, fără cravată, fără guler, în pantaloni şi cămaşă albă. Odihna aceasta a venit lesne în primăvara lui 1931, după câteva luni sumbre din care m-a ajutat să ies cu bine numai faptul că am găsit pe podul Mirabeau carnetul ale cărui fragmente le cunoşti. Am scris atunci o bună parte din cartea care apare mâine, am scris cu o bucurie pe care nu ştiam că o viaţă de scriitor o poate întâlni. ... Pe urmă iar am uitat de carte, pentru ca să o regăsesc peste câteva luni, într-o vacanţă şi, mai târziu din nou, peste un an, în altă vacanţă. E o carte pe care am scris-o numai în zile cu soare mult." (*Mihail Sebastian. Eseuri. Cronici. Memorial.* Ediţie îngrijită şi prefaţă de Cornelia Ştefănescu. Bucureşti, Minerva, 1972. p. 520-521)

În interviul din „Facla", datele elaborării sunt, pe alocuri, diferite: „În decembrie 1929 la Bucureşti, în februarie 1931 la Paris, în august 1932 la Breaza şi în ianuarie 1933 la Bucureşti. Şi pe urmă ... în restul timpului. Am scris din lene, din nevoie de odihnă, din curiozitate (voiam să ştiu ce o să se întâmple până la urmă cu oamenii mei). Mai ales n-am scris ca să fac o carte. Proiectele mele literare în acel timp erau cu totul altele – şi numai întâmplarea a decis să las în manuscris alte lucruri şi să le tipăresc pe astea" (vol. cit. p.525).

Prima referire la un volum de nuvele, datată Paris, 17 ianuarie 1930, se găseşte în *Jurnal de roman,* publicat în „Azi", noiembrie, 1932: „Nu ştiu – mărturiseşte scriitorul – dacă va trebui şi voi putea să rămân exclusiv ataşat de roman şi dacă n-am să mă amuz între timp cu volumul de nuvele pe care astăzi îl văd atât de clar ..." (vol. cit. p.503). Numită de autor „carte de vacanţă", *Femei* este, parţial, extrasă din experienţele primei vacanţe franceze, la Annecy d'Haute-Savoie, unde Sebastian se refugiase în iulie 1930. La pensiunea „Les Marquisats", de unde expedia lungi epistole la Bucureşti lui Camil Petrescu şi lui Camil Baltazar, atmosfera era identică cu cea din nuvela *Renée, Marthe, Odette*; câteva modele ale eroinelor trebuie să fi trecut pe aici: „Iată-mă la 600 kilometri depărtare de Paris, în munţi, într-un orăşel calm, pe ţărmurile unui lac alpin imens. [...] Umblu mult, vâslesc, înot, dorm în iarbă, mănânc şi beau. [...] Am o ladă de cărţi cu mine. Am câteva caiete albe, care aşteaptă să fie scrise. Am nenumărate proiecte, dar toate clare, exacte, gata să fie realizate de îndată ce aş lua tocul în mână ... *27 iulie 1930.*" (*Scrisori către Camil Petrescu* II, Bucureşti, Minerva, 1981. p.237-238); „Aici, la Annecy, mă odihnesc. [...] liniştea asta în Alpi mă face să uit de lucru, de cetit, de tot. E cu adevărat o vacanţă mare. Orăşelul e magnific. E chiar prea frumos: e un exces de culoare şi un exces de poezie care ar trebui trăit în tensiunea unui mare amor. Văd foarte bine o mare pasiune – stil napolitan – desfăşurându-se între aceste ziduri negre, între aceste ape albastre, sub cerul acesta de infinite nuanţe [...] Până acum mi-am petrecut timpul înotând în lac, cetind pe *chaise-longue*, scriind. De mâine voi începe câteva excursii pe munţi... *31 iulie 1930*"; „Ieri am fost în plimbare cu automobilul prin Alpi. A fost o zi bună. Azi plouă şi e frig. În sala comună a pensiunii se joacă cărţi. Stau în odaia mea, puţin plictisit şi puţin mulţumit, totuşi de ploaie[...] Nu prea am chef de scris. Mi-ar trebui – acum şi aici – un amor. Vreo două zile am crezut că voi putea face ceva cu o admirabilă femeie de vreo 40 de ani, pe care aş fi iubit-o şi pentru vârsta ei, şi pentru neobişnuita ei frumuseţe... *14 august 1930*"; „Nu ştiu dacă ţi-am spus cât de mult sunt legat de aceste locuri, ce odihnitoare şi ce frumoase sunt, ce pline de o mare şi adâncă poezie. Dacă aş avea talent, adică dacă aş şti să mă plimb printre cuvinte ca printre flori, aş scrie o poveste de dragoste, care s-ar chema *Nopţile din Annecy*" [...]M-a apucat de la o vreme, din chiar senin, o furioasă dragoste de oameni. Şi ca s-o astâmpăr, până mai acum vreo 3 săptămâni «mă iubeam» cu cucoanele măritate din pensiune...*22 septembrie 1930. (Scrisori către Camil Baltazar, E.P.L., 1965,* p. 118-119, 123, 124). Întors la Paris, în octombrie, Sebastian îi comunică, mai rezervat, lui Camil Petrescu: „am petrecut o vacanţă frumoasă la Annecy. M-am odihnit, m-am plimbat prin munţi, am fost de câteva ori în Elveţia. Am trăit două luni într-o pensiune de familie, am vorbit numai franţuzeşte, am cunoscut câteva femei amabile şi asta a fost tot". (*Scrisori către Camil Petrescu,* vol. cit., p. 241) Episodul vacanţei la Annecy nu se încheiase cu adevărat. La începutul anului 1931, Sebastian a început elaborarea nuvelei *Renée, Marthe, Odette.* Două file de manuscris rătăcite între cele din *Fragmente dintr-un carnet găsit,* scris tot atunci, se găsesc în Arhiva Mihail Sebastian (II, mss.6, filele 5,6) de la Biblioteca Academiei. Textul scris cu cerneală neagră, pe file mari, liniate (23x28) este un fragment dintr-o variantă a capitolului II.(pagini numerotate de autor: 5,6,7) Din nucleul narativ dezvoltat în acest manuscris, Sebastian a preluat în romanul *De două mii de ani* numele a două personaje: Marc/Mac Dunton, devenit în nuvelă Marc Bonneau şi Marjorie. Fragmentul abandonat al nuvelei dezvăluie şi un prim nume, Mihaiu/Mihai, pentru eroul principal, Ştefan Valeriu.

La întrebarea lui Matei Alexandrescu, despre viaţa „adevărată" a femeilor din roman, Sebastian a răspuns: „E greu de spus dacă au existat într-adevăr şi cât au existat femeile cărţii. Sunt anumite elemente de biografie şi altele de imaginaţie, dar într-un aliaj atât de variat, încât nu cred că pot spune despre vreo pagină anumită, că este complet reală, sau complet inventată. Pe primele trei – Marthe, Renée şi Odette – le-am cunoscut într-adevăr, dar nu chiar aşa cum le cunoaşte Ştefan Valeriu (de care declar ritos că mă desolidarizez). Sunt multe lucruri exacte în istoria lor, dar nenumărate altele schimbate sau numai dorite. În genere, chiar când am păstrat un fapt riguros exact, i-am dat altă semnificaţie, alt înţeles psihologic – aşa că până la urmă a ieşit cu totul altceva decât a fost". Cele trei eroine, ca şi Ştefan Valeriu, de altfel, revin în atenţia autorului în martie 1936, când scriitorul proiecta piesa *Jocul de-a vacanţa: „Vineri, 20.* Voi încerca să scriu piesa de teatru la care mă gândesc de câteva vreme. Am văzut primul act uluitor de precis [...] Cu amintirile mele din vila Wagner, cu oarecari teme reluate din *Renée, Marthe, Odette*, aş putea face un lucru gingaş " (*Jurnal*, Humanitas, 1995, p.47)

În 1931 a fost scrisă şi nuvela, *Emilia*, începută la Bucureşti în 1929, înainte de plecarea din ţară; în interviul din „România literară" scriitorul îşi amintea de „trei rânduri [...] cele trei rânduri prime ale capitolului doi din carte". Scrisorile către Camil Baltazar, conţin numeroase precizări în legătură cu elaborarea şi publicarea nuvelei: la 14 august 1930, scria din Annecy: „Ţi-aş putea da pentru «Tiparniţa» – fiindcă ţin să răspund într-un fel invitaţiei d-tale – o nuvelă. E pe jumătate scrisă – încă din toamna trecută, la Bucureşti. Mi-ar trebui trei zile de lucru ca s-o termin. Dar aici mi-e greu. Prea e vacanţă ca să pot lucra! De îndată ce voi fi la Paris (5-10 septembrie), o voi face şi ţi-o voi trimite, ca să o poţi avea pentru «Tiparniţa» de la 1 octombrie. Te interesează?"; la 2 ianuarie 1931, de la Paris, de această dată, îl anunţă pe Baltazar că nu-i poate trimite nuvela promisă: „pentru «Tiparniţa» tot nu-ţi pot da nimic. Nuvela despre care era vorba e scrisă numai pe jumătate şi e incontestabil proastă. După o absenţă de un an din paginile revistei, nu pot reveni în asemenea condiţii."; încheiat, în sfârşit, la 28 iulie 1931, textul e expediat: „Deocamdată, ca mânia d-tale dreaptă să se potolească puţin, îţi trimit această lungă nuvelă pentru «Tiparniţa». Aş vrea să-ţi placă. Eu am scris-o cu bucurie, în ultimele nopţi. Primeşte-o. Te asigur, faci o bună afacere. Un fragment din roman ţi-ar fi slujit mai prost revista[...] P.S. Nuvela alăturată ţi-o trimit numai d-tale şi numai pentru «Tiparniţa». În cazul în care o găseşti prea marc, sau nu o poţi publica acolo, din alte motive, nu o publica deloc. Mai ales nu vreau să apară la «Vremea»". Sebastian revine la *Emilia* în finalul scrisorii din 17 martie 1931: „Scrie-mi, te rog, dacă ai primit nuvela, pe care ţi-am expediat-o acum vreo 20 de zile pentru «Tiparniţa». Mi-ar părea rău să se fi pierdut. Erau pagini care mi-au făcut plăcere în timp ce le scriam. Le preţuiesc oricum mai mult decât romanul (e vorba de *Oraşul cu salcâmi*, n.ed.). Dacă publici nuvela în «Tiparniţa» şi dacă mai e timp, te rog adaugă în fruntea ei această dedicaţie: «Domnului Titu Devechi, în amintirea unui alt Paris, pe care l-am cunoscut în tovărăşia lui.»". Dedicaţia nu a apărut în „Tiparniţa literară", unde a fost integral publicată în mai 1931, cu menţiunea „Din ciclul de nuvele «*Femei*»". Spre deosebire de forma finală, publicată în 1933, textul din revistă nu este divizat în capitole.

Chiar dacă începută la Bucureşti („trei rânduri" sau „pe jumătate"), nuvela,scrisă în cea mai mare măsură la Paris, este amprentată de atmosfera marelui oraş. Se identifică uşor aici, ca şi în *Arabela*, itinerariile pariziene ale autorului, cunoscute din paginile *Jurnalului de vacanţă* („Cuvântul", 1 august 1930 – 18 iulie 1931): Squarul Vaugirard şi rue Vaugirard, 330, unde Sebastian a locuit, în 1930, Jardin de Plantes, rue la Boëtie, Denfert Rochereau, Place de la Convention, Luvrul, Biblioteca Naţională etc. În 1935, când le rememorează în articolul *Pe o hartă de metrou* („Rampa", 25 martie 1935), scriitorul va mărturisi,: „Am scris în *Femei* un întreg capitol, numai pentru bucuria de a-mi aminti cartierul acesta, care a fost al meu."

Mircea Eliade îşi aminteşte în *Memorii I* (Humanitas, 1991, p. 243-244) de intenţia lui Sebastian, entuziasmat de apariţia în 1932 a *Fragmentelor dintr-un caiet găsit*, de a publica, în acelaşi an, volumul de nuvele: „Tipărise câteva din ele în reviste, dar ţinea mult să le adune în volum. Cultura Naţională tocmai publicase cartea unui debutant, *Interior*, de Constantin Fântâneru. Sebastian sperase că directorul editurii, Al Rosetti, i-l va publica şi pe al lui. Dar Rosetti a refuzat şi, profund mâhnit Sebastian s-a hotărât să încerce aiurea". Probabil, refuzul lui Al. Rosetti l-a determinat pe Sebastian să i se adreseze într-o scrisoare (expediată sau nu) a cărei ciornă se găseşte în Arhiva Mihail Sebastian, II, mss.6, p.14 verso, de la Biblioteca Academiei, pe o filă răzleaţă de manuscris (variantă din nuvela *Maria*): „Stimate Dle Rosetti, este puţin penibil şi cu siguranţă imprudent, ceea ce fac eu. N-am încercat să lupt niciodată cu gustul nimănui şi n-am încercat niciodată să fac pe cineva să revină asupra unei judecăţi. Totuşi – fără nici un angajament din partea Dvs. şi fără nici o pretenţiune din partea mea e posibil să vorbesc? Jumătate oră, sau poate mai puţin, mi-ar ajunge. <V-aş fi recunoscător> Cu salutări distinse".

Nuvelele au fost dactilografiate de Nina Mareş, viitoarea soţie a lui Eliade. „Se împrietenise cu Mihail Sebastian – spune Eliade – şi îi dactilografia manuscrisele nuvelelor – pagini mărunt scrise, cu multe ştersături, pe care nici un tipograf n-ar fi fost în stare să le descifreze" (*Memorii*, ed. cit., p. 246). Un manuscris de acest fel (*Arabela*, text incomplet, p. 1 - 44) se păstrează la Biblioteca Academiei (Arhiva Mihail Sebastian II, mss.2.) Fila 2 a manuscrisului, cu proiectul narativ al nuvelei (semnat: „Medicin de campagne") şi o schiţă pentru coperta volumului: „Mihail Sebastian. *Femei.* Editura Naţională Ciornei" indică, prin alăturare, un interval scurt între elaborarea şi publicarea nuvelei *Arabela*. Cu puţin timp înainte, 1932, a fost scrisă şi *Maria*, de vreme ce, pe verso-ul unei pagini din manuscris, i se adresează lui Al.Rosetti în legătură cu publicarea volumului.

La 24 decembrie 1932, sub titlul *Şase femei*, „România literară" a anunţat cartea lui Sebastian, ce urma să apară la editura S Ciornei, drept „*adevăratul*" debut în proză al scriitorului: „Proză propriu-zis creatoare – aprecia semnatarul „Curierului literar" – d. Mihail Sebastian face abia în acest prim volum al său de romancier claustrat, deocamdată, în nuvela de mare întindere şi respiraţie."

Înainte de apariţia în volum, nuvelele au fost publicate în reviste, astfel: *Emilia*, în „Tiparniţa literară", III, nr. 1-5, mai 1931 , p. 9-15; *Maria* (fragment), în „Cuvântul, VIII, nr. 2524, 1 mai 1932, p. 3; *Cinematograf cu Renée Rey* (fragment din nuvela *Renée, Marthe, Odette*), în „Cuvântul", 2759, 25 decembrie 1932, p. 3, 6.

După apariţia volumului: *Marthe* (fragment din nuvela *Renée, Marthe, Odette*) în „Viaţa românească", XXV, nr. 3, martie 1933, p. 201-203.

Cele două ediţii publicate în acelaşi an sunt dovada succesului de librărie şi de critică de care s-a bucurat volumul de nuvele *Femei*. Mircea ELIADE este cel care deschide, cu un eseu elogios, suita comentariilor critice, majoritar favorabile, care au intâmpinat această a doua carte a lui Mihail Sebastian: „Roman sau nu, consideră Eliade, este în ţesătura cărţii acesteia un miracol; sau poate o tehnică atât de desăvârşită încât depăşeşte literatura şi se alătură celor câteva intenţii decisive asupra existenţei”. Autorul cronicii *O carte cu femei* („Cuvântul”, 4 martie 1933, p.1) începe prin a sublinia ascendentul personajului masculin asupra eroinelor: „Acest Ştefan Valeriu, deşi aproape inexistent alături de cele şase femei ale cărţii, deşi câteodată plat şi prea lucid – are prin nu ştiu ce taină a coerenţei lui interioare o hotărâtă superioritate asupra celorlalte personagii feminine”. De aici şi meritul cărţii decurgând, după Mircea Eliade, din capacitatea autorului de a fi înţeles că „după cum intervenţia femeilor în viaţă nu decide şi nu definitivează nimic, tot aşa simpla prezenţă a femeilor într-o carte nu hotărăşte nimic asupra destinului eroului şi dacă, provizoriu îl poate steriliza sau înălţa, în nici un caz nu-i poate încheia o etapă de viaţă, nu poate transforma viaţa în istorie.” Impresionat de „perfecţiunea” fiecărei pagini a volumului, preferinţa lui Eliade merge totuşi spre nuvela *Emilia*, „bucata de perfectă proză şi de incontestabilă viaţă”, în care „fiecare rând, fiecare paranteză este atât de decisivă, atât de precis elaborată.”

În *Mihail Sebastian sau despre prietenia literară* („România literară”, nr.55, 4 martie 1933), veritabilă recunoaştere a afinităţilor elective, Camil PETRESCU îşi exprimă „nemulţumirea” de a nu fi „lămurit”, din raţiuni redacţionale (Sebastian publicase în „România literară” cronica la *Patul lui Procust*), printre cei dintâi, „frumuseţea acestei cărţi noi” a lui Sebastian. *Femei* este nu numai o carte foarte plăcută în „forul intim” al romancierului, ci şi o carte apropiată preferinţelor sale statornice, „o întâmplare din aceeaşi zonă rarefiată a psihologiei discontinui, a substanţialităţii abstracte, a experienţei lipsite de certitudinile geometrice ale solidelor, care a format punctul de direcţie a

unei activităţi sistematice. Ea împacă acea lozincă, a colaborării celor de la această revistă, şi de la revistele care ne-au mai întrunit laolaltă, şi care vrea o artă cu accentul cel mai tare pe autenticitate, nu pe originalitate, care e deci opusă cu hotărâre veracităţii” Revenind, în „Cronica literară”, două numere mai târziu („România literară”, nr.57, 18 martie 1933, p. 3) Camil Petrescu nu ezită să atribuie cărţii – considerată adevăratul debut al lui Sebastian, „forţă şi delicateţe, ţinută şi graţie, logică şi abandon, preciziune şi poezie”, calităţi care, după Gide, sunt semnele operei desăvârşite: „Puţine cărţi româneşti dau o impresie de curgere a vieţii, de autenticitate ca aceste *Femei*. Însăşi lipsa de compoziţie a cărţii, această îmlădiere a spiritului la cursivitatea plină a materialului sunt un indiciu despre cuprinsul viu al volumului. Unitatea ei toată stă în acel povestitor Ştefan Valeriu şi în prezenţa lui irefutabilă chiar acolo unde e prezentat reflex, prin diagrama femeii, ca în *Maria*”. Camil Petrescu observă că în *Femei* accentul „cade pe autenticitate, nu pe originalitate, care presupune o falsificare voită, din neputinţă sau din greşita orientare artistică”. Într-un alt plan structural, *Femei* este considerată „o carte, de la început şi până la sfârşit, plină de iubire”, capabilă să surprindă „spiritul în devenire [...] Prin iubire se pune din nou acut în *Femei* problematica întregei existenţe, aşa cum frunza verde în nervurile ei, cuprinde principiul copacului întreg”. Cartea lui Sebastian „e plină de un freamăt, de o tristeţe dizolvantă [...] are gustul [...] de dramă refulată, de posibilităţi zădărnicite, de înfrângeri şi biruinţe fără soluţie.”

Pentru Petru COMARNESCU (Mihail Sebastian, *Femei*, „România literară”, nr.56, 11 martie 1933, p.1, 2) „întreaga carte nu-i decât un fel de biologie a sentimentalităţii. [...] Prin oamenii din romanul său, Sebastian ilustrează nevoia de a trăi, de a te lega de viaţă [...] privită în ceea ce are ea mai elementar, mai firesc, mai biologic [...] semnificaţia ei se prelungeşte până la un fel de obiectivitate largă de tratat ştiinţific, în care povestitorul, înadins student în medicină, şi apoi doctor, tratează femeia în articulările ei general biologice...”. Pornind de la comentariul lui Mircea Eliade, Petru Comarnescu crede că, în cartea lui Sebastian nu se pune problema „relaţiilor dintre sexe şi implicaţiile de destin pe care sentimentul le aduce femeii şi bărbatului”, ci aceea a unei conştiinţe generale de viaţă vegetală pe care însăşi sentimentalitatea nu o poate modifica decât trecător ca vânturile care schimbă frunzele copacilor, dar nu şi structura lor. Şi, important, acest tratament general şi substanţial este *deopotrivă* acordat femeilor ca şi bărbaţilor din carte, Arabelei ca şi lui Valeriu, Odettei ca şi Emiliei” Titlul cărţii ar fi putut fi, după Comarnescu, „Metamorfoze”, întrucât cartea, este dominată de atmosfera de „generală metamorfoză naturală” detectabilă şi în *Fragmente dintr-un carnet găsit.* De aici trecerea în planul al doilea a psihologiei şi comportamentul social al personajelor.

Pompiliu CONSTANTINESCU (*Mihail Sebastian. Femei*, „Viaţa literară”, nr.143, 20 martie, 1933) subliniază în volumul de nuvele al lui Mihail Sebastian, legătura convenţională, „obţinută prin introducerea eroului Ştefan Valeriu ca actor principal în drama celor patru femei”, ceea ce nu poate ascunde „concepţia autonomă” a fiecăreia. Aşadar „redus la o schemă interioară” Ştefan Valeriu este doar un „comentator inteligent al propriilor sale aventuri.” Criticul găseşte că nuvela *Emilia* (apreciată de Mircea Eliade) este „cea mai exterioară, mai anecdotică şi deci mai puţin condusă pe firele unei analize revelatoare”, iar *Arabela,* cea mai izbutită. Aici Sebastian „dovedeşte o deplină stăpânire a materialului sufletesc, o intuiţie vie a tipului feminin, o evocare de o patetică poezie a mediului în care Arabela evoluează. Nuvela poate fi considerată ca expresia cea mai pură a talentului de analist” şi ea rămâne „punctul veritabil de plecare al literaturii d-lui Sebastian.”

Impresionat de „*multa amărăciune*” pe care o desprinsese din interviul lui Mihail Sebastian la apariţia volumului *Femei*, G. M. ZAMFIRESCU (*Marginalii.* „România literară”, nr. 61, 15 aprilie 1933, p. 1) apreciază cartea lui Sebastian drept „piatră unghiulară” în cariera scriitorului, „un sigiliu pe un destin ce nu mai poate fi schimbat”

Sub titlul Mihail Sebastian. *Femei*, cronica lui G. CĂLINESCU din „Adevărul literar şi artistic” (nr.658, 16 iulie 1933) este un lung comentariu despre exerciţiul critic, în general, cel practicat de Mihail Sebastian, în special. Criticul declară că „faţă de nivelul în genere al gazetăriei noastre am face o nedreptate să nu recunoaştem d-lui Sebastian o minte omenească, un stil ca lumea, o idee limpede din când în când, o exprimare calmă mai întotdeauna.” O sigură frază referitoare la *Femei* în această „cronică”, suficient de întinsă: „Eu sunt obiectiv şi declar că opera în chestiune nu e chiar aşa de rea”. Iritat de atitudinea lui Sebastian faţă de „Viaţa Românească”, ca şi de cronica din „România literară” (27 mai 1933) la *Cartea nunţii*, Călinescu încheie astfel: „Aş putea spune d-lui Mihail Sebastian adevărul despre cartea dumisale, dacă nu mi-aş pume problema sancţionării neonestităţii în critică. Aş putea... dar nu vreau.”

„Originalitatea de netăgăduit pe care d. Mihail Sebastian o aduce în literatura noastră şi care asigură şi continuitatea între prima sa carte (mai mult abstractă) şi cea de a doua (mai mult plastică) ” este evidenţiată de Emil GULIAN în *Cronica literară* din „Azi”, octombrie 1933. De această dată– apreciază criticul– cartea lui Sebastian stă nu numai sub semnul ideologiei lui Gide, dar şi al teoriilor despre roman ale scriitorului francez: „nu interesează dacă formează un roman sau nu – totul are legătură şi, după ce închizi cartea, rămâi cu impresia că [...] viaţa se prelungeşte şi eroii îşi urmează destinul lor, aşa cum a voit-o autorul” În concluzie, „Femei e o carte al cărei agreabil ascunde interesante probleme de viaţă şi mult meşteşug”

În bilanţul anului literar 1933 (Şerban Cioculescu, *Romanul românesc, 1933,* „Revista Fundaţiilor Regale”, nr. 2, februarie 1934, p 463) cartea e reţinută ca o promisiune: „Tânărul critic şi vigurosul dialectician d. Mihail Sebastian reuşeşte să deştepte serioase aşteptări prin portretele sale de *Femei*, prematur subintitulate roman, dar de esenţa vie a romanului”

Consideraţiile lui E. LOVINESCU (*Istoria literaturii române contemporane*, 1900-1937, p.286) privesc meritele de narator ale autorului. Nuvelele – pentru că „*Femei* se compune de fapt, dintr-o serie de nuvele legate doar (şi într-una dintr-însele şi fără această legătură) prin prezenţa aceluiaşi erou. Ştefan Valeriu." – sunt „Experienţe erotice, directe, fără abuz de psihologie, povestite cu stăpânire de sine, cu precizie de desen [...] capacitate de a crea oameni din simple linii cursive, cu un natural înnăscut: stil intelectual şi, prin lipsă de didacticism, totuşi, graţios"

VARIANTE

Variantele s-au stabilit între: ediţia a doua –*A*; manuscris – *B*; textul publicat în „Tiparniţa literară"–*C*; fragmentele publicate în „Cuvântul"–*D*.

RENÉE, MARTHE, ODETTE

55 10-**57** 33 *În manuscris, text inedit; variantă a fragmentului*: O zguduire puternică...Vezi? *A*; E contagios. Asta aduce în toată pensiunea o tensiune, un aer de alcov, insuportabil. Trebuie rechemat. Nu!

Mac Dunton nu răspunde. A lăsat brusc vâslele, s-a ridicat în picioare şi priveşte departe – încurcat.

— O cursă până la pontonul al treilea. Vii?

S-a aruncat/avântat în apă, fără să aştepte. Mihaiu nu înţelege şi îi e lene să se întrebe. <Primeşte oricum invitaţia> Se aruncă şi el pe urmele lui Marc, hotărât să câştige cei trei, patru metri cu care i-a luat înainte. Deschide larg foarfeca mâinilor, loveşte apa retezător, scurt. Va fi cursa lui, trebuie să fie cursa lui.

— Halo, halo! Irlandezul îl strigă de departe. A câştigat.

Călare pe bara pontului, îi face semne, cu amândoi obrajii în soarele de amiazi, copilăros, ud, fericit. Mihaiu îi iartă victoria pentru râsul acesta sănătos.

— Auzi, se sună pentru dejun. Se aude într-adevăr clopotul pe terasa pensiunii. Îi e foame.

— Ce înseamnă rozeta verde, pe care o porţi la butonieră, Mac? — E insigna mea de membru.

— Ce membru?

— Quacher.

— ?!

— Nu ştiţi ce este quacherismul?

— Nu.

— O religie. Dumneata eşti ortodox. Mme C/*indesc.* / proprietăreasa e catolică, eu sunt quacher. Sunt aproape 6 ani de când m-am convertit!

— Şi înainte ce ai fost?

— Protestant ca mama şi surorile mele. În 1924, la Edimburg, directorul liceului m-a sfătuit să-mi schimb religia şi am schimbat-o.

— Aşa, simplu, ca pe o pălărie, ca pe un baston?

— Nu. A fost mult mai complicat. Dar e greu de spus...

— O, dacă e problemă intimă, e preferabil să-i păstrezi secretul.

— Un quacher nu are probleme intime cum spui d-ta. Un quacher nu are secrete.

— Atunci...

— Atunci, uite cum s-a întâmplat. Aveam 14 ani. Era un colegiu mixt. Şedeam în bancă cu o fată blondă care nu ştia matematică şi se chema Marjorie. I-am arătat de vreo două ori lecţiile în orele libere. A treia oară am sărutat-o. Două nopţi n-am dormit de remuşcare. Pe urmă i-am povestit totul mamei. (N-am tată. A murit în război, aici în Franţa) Mama mi-a răspuns că nu mă poate ea dezlega de un păcat, pe care personal nu-l înţelege. M-am adresat atunci directorului şcoalei. A fost o convorbire bărbătească, severă, după care eu mi-am dat cuvântul de onoare să nu mai repet niciodată, cel puţin până la nuntă, asemenea scene. <Ne-am strâns mâinile şi

ne-am despărţit>. Directorul şcoalei era prezidentul activ al societăţii quacherilor din oraş. M-a asigurat că <legământul meu va fi mai uşor de respectat în> pentru vârsta mea şi pentru legământul luat, colectivitatea quacheristă ar fi disciplina cea mai utilă. Mi-a dat statutele societăţii şi m-a chemat la prima şedinţă religioasă de duminică. M-am dus şi, într-adevăr, mi-a plăcut. A doua zi am făcut o declaraţie de convertire şi am plătit cotizaţia pe un an. Asta-i tot.

Se înserează. S-au oprit sus pe culme să prindă momentul acesta al trecerii soarelui dincolo de lac. E, pe toată valea, un violet intens, de flacăre. Un singur moment. Pe urmă culoarea coboară ca un glas. Vine albastrul monoton, odihnit al serilor de vară.

— Şi Marjorie?

— Care Marjorie?

— Marjorie, colega de bancă, blonda care nu ştia matematică...

[Am găsit amândoi scrisori pe masă, fiecare în dreptul tacâmului lui. Mihai le deschide pe ale lui nerăbdător, le citeşte repede, dintr-o aruncătură de ochi, le întoarce, le agită, ridică ochii spre Mac Dunton şi îi surâde întrebător, indiscret. Dintr-un plic al lui Mihai a căzut...

— Nimic. Veşti de familie, o fotografie. Mac tresare curios, indiscret.] *B*

EMILIA

97 21-**98** 9 Ţiu minte ... pe Mado *A*; Era în ianuarie. Trebuia s-o întâlnesc pe Mado. *C*

100 6 pe care le purta *A*; pe care Emilia le purta *C*; 26 în subsolurile unui mare magazin la secţia *A*; în subsolurile Galeriilor Lafayette, la secţia *C*

104 6-12 Mă, Valerie ... acolo. *A*; *Omite C*

115 14-15 din subsolurile magazinului ei. *A*; din subsolurile Galeriilor Lafayette. *C*

MARIA

124 12 era un an *A*; eram un an *D* // 15 Mă pregăteam să plec şi *A*; Mă pregăteam să plec în străinătate şi *D*

133 1-14 La Bucureşti...uimirea dumitale *A*; / *fără incipit* / [un an nou de şcoală şi îmi făgăduiam cu emoţie că ceva are să se schimbe în mine, că am să fiu mai puţin leneşă, că am să lucrez mai mult, că am să fiu altfel decât până atunci, nu ştiam precis cum, dar în orice caz, altfel. Promisiuni (intime) care cădeau zece zile mai târziu, din oboseală probabil, <din ironie poate faţă> lăsând în urma lor puţină ironie. Pentru fervoarea mea trecută şi, de asemenea, o rădăcină de remuşcare, acoperită repede de „valurile vieţii". Din câte asemenea elanuri şi remuşcări n-a fost făcută viaţa mea şi ce lucruri durabile ar fi ridicat poate altcineva cu ele, altcineva mai îndârjit decât sunt eu şi cu un simţ al efemerului mai puţin ascuţit<decât al meu>. Tot atunci te-am cunoscut pe d-ta şi poate ţii minte cât de penibil mi-a fost în ziua aceea, în care Andrei te-a strigat/ oprit pe stradă, ca să mi te prezinte, <zgomotos şi încurcat> strălucitor de orgoliu şi plin de subînţelesuri, <ca un om care vroia să spună de-a dreptul fără ocol, că el şi eu> [Te jenezi de lume? Regreţi ce s-a întâmplat? M-a întrebat el de câteva ori, când, în împrejurări identice, i-am spus că ar fi poate mai bine să păstreze pentru ele şi pentru mine lucrurile care ne privesc numai pe noi doi. Nu. Nu mă jenam de nimeni şi nu regretam nimic. Am încercat să-i explic că nu era vorba nici de jenă, nici de regret şi nici– o mai ales– nici de prudenţă, <Atunci ca şi astăzi nu aveam nimic de ascuns> ci numai de un sentiment] *B*

ARABELA

153 2 J.K.L. Wood, corespondent şi redactor la *A*; J.K.L. Wood corespondent and redactor by *B* // 7 gândul că aş fi putut povesti *A*; <simplul> gândul că aş fi putut <istorisi> povesti *B* // 12 cu 620 de dolari *A*; cu 621 dolari *B* // 17-18 pe ea. Am în sertarul *A*; pe ea. <Scumpe domnule J.K.L. Wood pentru ca să răspund la întrebările dumitale şi ale publicului d-tale, azi trebuie/aş trebui mai întâi să ştiu eu toate lucrurile astea. Şi pe urmă, ştiindu-le ar trebui să vreau să le spun.> Am în sertarul *B*

154 5 o clipă pentru *A*; o clipă <până ce> pentru *B* // 7 într-un ziar *A* ; într-un jurnal *B* // 11-12 *Omite* *A*; E de altminteri un detaliu ce contrazice imaginea Arabelei de totdeauna. Era atât de calmă şi leneşă, avea rar tresăriri de acestea. Dar însăşi povestea noastră a amândurora, cu atâtea ocoluri şi accidente, s-a întâmplat parcă, dacă nu împotriva ei, în orice caz fără consimţământul ei. Tot detaliu? Şi tot străin de ea? *B* // 14 celelalte în care nu se întâmplă nimic. *A*; celelalte care trec deşarte. *B* // 16-18 cu un ataşat ... împreună. *A* ; *Omite* *B* // 18 Omul nu venise *A*; Omul, pe care îl aşteptam, nu venise *B* // 27 mult. Când am intrat *A*; mult. Era o linişte absolută, puţin demonstrativă. Când *B*

156 7 care îmi displace. *A*; care îmi displace oriunde şi mai ales *B* // 17 al Ministerului Sănătăţii din România pe lângă comisia *A*; al ministerului <de finanţe> muncii român pe lângă <Bursa> comisia *B* // 19 cooperare medicală *A*; cooperare <agricolă> sanitară. *B* //

157 2 privesc caii. Li se *A*; privesc caii. <Circul îmi place mai ales de acolo, dincolo de draperiile roşii.> Li se *B*// 6 îl ţiu minte cu o precizie ascuţită. *A*; îl ţiu minte precis *B* // 10 calului preferat *A*; calului, care deschidea *B* // 12 femeia în tricoul *A*; femeia în *maillot*.ul *B*

157 32-**158** 9 *În manuscris - variantă*: [Poate <simţisem în acel moment> chiar scontasem, din chiar acel moment, un succes frivol şi imediat. Poate că nu. Nu mai mi-aduc aminte. Ştiu doar că am fost necăjit când deschizând uşa cabinei am observat că nu eram singurul şi că încăperea aceea era ocupată. Erau toţi patru parteneri ai femeii.] *B*// *33* de-a lungul corpului *A*; pe lângă trup *B*

159 2-3 *Omite* *A*; [Mai rămâneţi mult aici? Îi pusesem întrebarea asta stupidă, deşi ştiam prea bine că programul mai ţinea trei zile, dar trebuia să-i spun ceva şi nu puteam să găsesc nimic mai inteligent în momentul acela, intimidat cum eram de prezenţa a patru bărbaţi care se dezbrăcau şi se îmbrăcau acolo, tăcuţi, fără să mă ştie, fără să-i ştiu, într-o cameră în care o femeie aproape goală / cum te cheamă ! i-am spus] *B*// 21 Era un accent *A*; <M-a surprins glasul ei cald, curat.> Era un accent *B* // 24 mă loviseră, prin simplicitatea lor *A*; mă izbiră prin ce simţeam că este dureros în simplicitatea lor. *B*

160 5-6 îndrepte. Cu primii *A*; îndrepte. <Primului dintre partenerii ei, un bărbat frumos (era / recunoşteam cred pe unul din cei doi atleţi în roşu) îi scoase puţin batista din buzunar>. Cu primii *B*

161 2 cel mult de-o vârstă cu ei *A*; cel mult de aceeaşi vârstă sau puţin mai mare decât Beb *B* // 7 E bun. *A*; Nu e rău deloc *B* // 21 gând lăturalnic *A*; gând lăturalnic sau orice repulsie *B* // 23 – Dacă vrei *A*; <În rochia de stradă, nu era prea mult schimbată, ne pregăteam să plecăm> – Dacă vrei *B*

162 5 consolatoare până la tine *A*; consolatoare <numai prezenţa anonimă a oamenilor> până la tine *B* // 13-14 efemere! Totul *A*; efemere! <Aş asculta pe oricare din prietenii ăştia fără nume, i-aş vorbi fiecăruia, ştiind că ne vom uita a doua zi. E un sentiment> Totul *B* // 23 în buna ei voie despre ce s-o nimeri. *A*; în buna ei voie <şi felul direct în care a început nu m-a mirat deloc, căci despre ce s-a întâmplat, eu mulţumindu-mă doar să-i fac mai uşoare pauzele, aprinzându-i ţigara> şi felul direct în care a început nu m-a mirat deloc <, căci şi mie mi s-a întâmplat> *B* // 31 a rămas aşa şi n-am *A*; a rămas aşa şi <când am jucat întâia oară la Paris / indesc. /> n-am *B*

163 28 ci, că socotea cât era de comod sau de incomod să vie. *A*; ci, că se gândea cât era de absurd sau de obositor să vină. *B*

164 18 gâtul meu, fericit *A*; gâtul meu <ca să ştiu cât e de bine> fericit *B*

165 3 de libertate, această *A*; de libertate, <şi atât de abil, această *B* // 4-5 *Omite A*; (N-am încercat, pentru că n-aş fi izbutit.) *B* // 7 Aşa cum venise. *A*; Aşa cum venise în noaptea aceea la mine. Aşa cum îmi cedase. Aşa cum adormise *B* // 19 Ar fi trebuit să fie jenantă *A*; <ar fi trebuit să fie curioasă, nu !, situaţia mea, trezit cu femeia asta străină în faţă şi ar fi trebuit să fim amândoi> Ar fi trebuit să fie jenantă *B*

166 2 de linişte, *A*; de linişte şi de intimitate <familiară. *B* // 6 Ştia să *A*; <O cunoşteam mult: ăsta era sentimentul. Ştia să *B* // 11 să cinăm *A*; Să dinăm *B* // 12 din cartier şi ne-am *A*; din cartier <(unde Arabela a râs cu lacrimi)> şi ne-am *B* // 19 ar fi fost lungi ani de înţelegere fizică *A*; ar fi fost ani de înţelegere fizică, nopţi uitate, zile trecute. *B* // 28 acorduri trecătoare *A*; înţelegeri/acorduri trecătoare *B* // 30 chemarea mea *A*; vocaţia/înclinarea mea *B* // 31 fixase. aş izbuti *A*; fixase, <nu vreau să mă întreb, fiindcă m-am dezvăţat de multă vreme de mania problemelor psihologice> aş izbuti *B*

167 1 Avea o aromă ştearsă de parfum *A*; <Avea o aromă simplă de castană coaptă.> Avea o aromă ştearsă de parfum, *B* // 5 se transforma, în dantelele ei, într-o aromă *A*; se transforma, în dantelele ei, în căldura ei intimă, <într-o învăluitoare> pe trupul ei ferm, dar puţin prea rotund, într-o aromă *B* // 7 din respiraţia ei. *A*; din respiraţia ei, din viaţa <surdă a nărilor / surdă a sângelui, a nărilor> ei surdă de

animal frumos şi leneş. *B* // 18-19 de al ei. N-am avut *A*; de al ei. <Inventaserăm un sărut lung, complicat, în care buzele> N-am avut *B*

171 7-8 nimic. Din aceste *A*; nimic. <Ce bune săptămânile acelui sfârşit de iarnă !> Din aceste *B*

172 8-9 om tânăr. Vara *A*; om tânăr. [Cred că Arabela, care era teribil de burgheză, cum mi-o arătase până atunci şi cum mai ales avea să mi-o arate mai târziu <era supărată> nu privea cu ochi buni <cred că Arabela nu privea cu ochi buni rătăcirea asta a mea. Tocmai pentru că trăise într-o lume zăpăcită>] Vara *B* // 30-31 din umeri. –Trebuie *A*; din umeri [<Mai mult e probabil că n-aş fi ştiut.> Aici s-a terminat <iniţiativa> isprava mea şi de aici a început iniţiativa Arabelei, care s-a dovedit mult mai precisă şi mai curagioasă decât m-aş fi aşteptat. În câteva ceasuri mi-a prezentat] –Trebuie *B*

173 34 de panică *A*; de panică stearpă *B*

174 7-8 între noi. Noua *A*; între noi. [Ce surpriză a fost intrarea mea în odaia din <Vaugirard> 330 rue de Vaugirard, în ziua mutării, când aşteptând să dau peste o mansardă corespunzătoare celor 175 de franci lunar, pe care Arabela îi consimţise după lungi tocmeli cu proprietarul, m-am găsit în pragul <unei camere prietenoase, în mijlocul casei cu ferestre/pereţii> acelei camere cu pereţii albi, cu fereastra largă, cu mobila sumară şi <dreaptă, cameră în care tot ce era mai cald şi mai promiţător de linişte era şorţul alb de gospodină al Arabelei, pe care ea îl pusese în acea> primitoare, decor pe care îl prezida, cu foarte multă convingere, Arabela în ţinută de serviciu, cu un şorţ de gospodină, prevestitor de fericiri şi griji casnice ! <Era exact interiorul model al familiei oneste şi imagine pe care o văzusem pe tablourile de propagandă / *indesc.* / fără vicii. A trebuit să recunosc atunci încă o dată geniul familiar. Nu mi-e permis să fiu ironic cu acele timpuri şi trebuie să mărturisesc] Noua *B* // 24 societate dubioasă A; o societate <pe care am

detestat-o totdeauna profund, din adâncul sensibilităţii mele / Arabela o detesta profund din adâncul sensibilităţii ei> dubioasă *B*

175 7 prea onestă a camerei *A*; prea onestă <a vieţii de atunci> a camerei *B*

176 10 mă dezolează. Mi se *A*; mă dezolează. [Când mă gândesc la Paris, la posibilitatea de a mă întoarce cândva acolo, primul meu gând este nu că voi merge sâmbătă după masă la Colonne şi nici] Mi se *B*

179 12-13 chiria. Se întorcea *A*; chiria. <Mai departe vom vedea> [nu a trebuit decât atâta – un început pentru ca viaţa noastră să ia de atunci încolo alt curs şi, în foarte puţină vreme, să ne prindă într-un nesfârşit] Se întorcea *B*

180 7-8 Am primit, O, serile *A*; Am primit [jumătate din lene şi jumătate din curiozitate. Din lene, pentru că mi-era imposibil să caut altceva, să încerc un efort mai mare, să mă opintesc împotriva / să înfrunt aşezarea liberă a lucrurilor. Din curiozitate, pentru că oricum într-un / într-o lume nouă, cu figuri neştiute, cu deprinderi care îmi erau străine.] O, serile *B*

181 29-30 de franci. Ne-am mutat. *A*; de franci. [De astă dată norocul nostru era cu totul întors şi ceea ce mă încânta mai ales nu era nici preparativele noastre de viitor, nici banii mulţi care ne scoseseră din nevoi, ci numai jocul întâmplător, joc plin de surprize şi de farse <care mă uluiau, cum altădată, copil fiind, şi din întorsăturile> în care mă angajasem fără de voie, în ziua „debutului meu" de cântăreţ de acordeon. Mă găseam parcă în faţa unei barăci cu imagini mecanice, în care ţinteşti la nimereală cu puşca, neştiind ce anume comedie vei pune în mişcare – tabloul din dreapta, omul care mănâncă mere din stânga, sau părţile din centru care se deschid zgomotos în sunet de fanfară ! Simţeam că totul era posibil şi ardeam de curiozitate pentru ce avea să se întâmple cu noi în viitor. Numai Arabela le întâmpina pe toate cu o dispoziţie egală, nici entuziastă, nici dezamăgită, distrată oarecum de accesele mele de bucurie, dar în fond indiferentă de tot, în afară de bunul mers al treburilor noastre casnice şi al amorului nostru ordonat. Părăsiserăm, desigur, mansarda de la al 6-lea şi luaserăm o cameră largă într-un hotel din apropiere, căci nu voiam să ne părăsim cartierul, care ne devenise drag şi în care ne stabiliserăm anumite deprinderi.] Ne-am mutat *B*

183 10 o casă plăcută. Arabela a *A*; o casă plăcută <unde se adunau, de la o vreme, oameni subţiri, pe care Arabela nu-i suferea ce e dreptul, dar care făcu la un loc o societate „bine".> Arabela a *B*

185 24 legendar. Dar *A*; legendar. <Îl socoteam mai degrabă o mică perversiune literară, bună de povestit în saloane.> Dar *B*

186 20 cu degetele tremurând, *A*; cu <mâna tremurând> degetele tremurând, *B*

189 6 Astăzi în amintire *A*; Astăzi <, când îmi amintesc de atâtea lucruri, sunt încă mirat de violenţa morală cu care Arabela> în amintire *B* // 18 de la pian o urmăream *A*; de al pian <îi urmăream cântecul, tresărirea> o urmăream *B* // 19 tresărind totuşi *A*; tresărind <de fiecare dată la sunetul acelui glas> totuşi *B*

190 13 provincie. Să cântăm *A*; provincie. <Era acolo nevoie de un afiş pe care să se poată spune d-l şi d-na cutare, de la teatru Bobino din Paris.> Să cântăm *B*

În manuscris (B.A.R., Arhiva Mihail Sebastian II, mss.2 filă fără numerotare) – un proiect narativ pentru nuvela Arabela.

Parfumul Arabelei (nu am avut multe femei ...)

De ce încetul cu încetul îmi neglijez treburile. Referatul meu către minister, Andrei, ministru. Sosirea lui la Paris, taparea lui.

Serile de sărăcie la Paris. Céleri remoulade. /indesc./ Pâté de foie, cervelâs, măsline verzi, autobuzele, metroul, ferestrele lungi, Boulevard Victor.

Il courre, il courre le furet.

De ce ocolesc România. Cum într-o actualitate la Paramount, eu rămân în umbră, ca să nu fiu recunoscut. Cum detaliul ăsta e comentat de critică drept un trouvaille de geniu.

Partuza la Grapp Elgrier.

Întâlnire la Haga cu partenerii Arabelei. Unde aflu că Dikki i-a fost soţ? Despărţirea.

Femeia bătrână care vine să-mi facă foc în cameră.

Medicin de campagne

DE DOUĂ MII DE ANI
NOTE ŞI COMENTARII

Ediţii: Mihail Sebastian. *De două mii de ani.* Roman. Cu o prefaţă de Nae Ionescu. Coperta Margareta Sterian. Editura Naţionala–Ciornei S.A., Bucureşti, 1934. Ediţa a doua apare în 1946, la Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă (Romanul românesc. Opere. Proză). Romanul nu a fost retipărit aproape o jumătate de secol. După 1990 a apărut în următoarele ediţii: Mihail Sebastian. *De două mii de ani.* Roman. *Cum am devenit huligan.* Cu o prefaţă de Nae Ionescu. Bucureşti, Humanitas, 1990; 1995; 2006; Mihail Sebastian. *De două mii de ani. Cum am devenit huligan.* Cu o prefaţă de Nae Ionescu. Cuvânt către cititor Z. Ornea. Bucureşti, Hasefer, 1995; 2002; 2003; 2006; Mihail Sebastian. *De două mii de ani.* Roman. Cu o prefaţă de Nae Ionescu. Ediţie îngrijită de Anatol Ghermanschi. Braşov, Arania, [s. a].

Traduceri: Mihail Sebastian. *Seit zweitausend Jahren.* Übers. Und mit einem Nachw. und einer Dokumentation von Daniel Rhein. Paderborn, Igel Verlag Literatur, 1997; Mihail Sebastian. *Depuis deux mille ans*: roman. Trad. du roumain par Alain Paruit. [Paris], Stock, 1998, (Nouveau cabinet cosmopolite).

Elaborarea romanului *De două mii de ani* a început în perioada studiilor pentru doctorat, la Paris (1930-1931), etapă deosebit de importantă în cariera romancierului care, concomitent cu definitivarea romanului *Oraşul cu salcâmi*, a proiectat / scris parţial *Fragmente dintr-un carnet găsit, Femei, De două mii de ani.*

„Mi-au trebuit aproape patru ani pentru a scrie această hulită carte”, declară Mihail Sebastian în *Cum am devenit huligan* (*Opere*, p. 484) ceea ce ar indica anul 1930 drept începutul intervalului, 1934 fiind cel al apariţiei ; într-o primă variantă a eseului polemic vorbeşte de cinci ani (*Opere*, p. 1329), apoi de trei ani (p. 1332). Prima referire la roman se află într-o scrisoare din 1930 către Camil Petrescu, expediată din Paris la 30 aprilie. Sebastian, care îşi informa corespondentul asupra preocupărilor sale, încheie asfel: „cuget şi văd foarte bine un nou roman şi o carte de nuvele” şi, din nou, peste câteva luni (27 iulie 1930), vorbind de *Oraşul cu salcâmi*: „Ţin să-l termin repede, fiindcă mă aşteaptă o altă carte, pe care o am gata în cap şi pe care o voi transcrie în două luni”.(*Scrisori către Camil Petrescu II*, 1981, p. 239) . În scrisorile către Camil Baltazar, proiectul revine obsedant: „la iarnă o să scriu o carte [...] care cu siguranţă te va interesa [...] în gând e gata”; „Vreau să fiu odată liber, ca să încep a doua mea carte (o surpriză !)”; „Mă gândesc [...] şi la un nou roman (care e nescris, dar gata făcut în minte şi care mă interesează cu pasiune” (*Scrisori către Camil Baltazar*, E.P.L., 1965, pp. 18, 138, 146)

O consemnare diaristică, din 14 iunie 1930, este mai explicită: „Din multele lucruri pe care le-am aflat în timpul acestor două luni şi pe care nu le pot însemna acum aici [...] îl reţin pe cel mai important. Trebuie să scriu o carte care să fie a mea. Nu un roman, ci un jurnal, o carte de descărcare personală, de revizuire şi «punere la loc» a câtorva idei şi probleme peste care nu voi putea trece decât în ziua în care le voi fi aşezat definitiv în scris, ca pe o veste într-un plic pe care îl închizi şi îl trimiţi” *(Jurnal de roman, Eseuri, cronici, memorial, Ediţie îngrijită şi prefaţă de Cornelia Ştefănescu, Editura Minerva, 1972, p. 510)*

Ideea cărţii în care să spună „tot” era mai veche. În interviul dat la publicarea romanului, Sebastian plasează mult în urmă momentul proiectării lui: „M-am gândit de mult, din liceu, poate mai de mult chiar, la o asemenea carte...” („Reporter”, an II, nr. 28, 27 iunie 1934, p. 3). A început să-l scrie la Paris, în 1931. La venirea în ţară, în iulie 1931, i-a vorbit lui Nae Ionescu despre „cartea evreiască” la care scria şi i-a cerut prefaţa.

Romanul a fost anunţat public, la 25 februarie 1933, când interogat asupra proiectelor viitoare, Sebastian declara că va mai publica o singură carte „pe care am s-o tipăresc în toamna viitoare – şi gata. Nu am vorbit până astăzi de ea nimănui, decât d-lui Nae Ionescu, profesorul meu, care îi va semna prefaţa[...]Cartea este pe trei sferturi scrisă. O voi încheia probabil la vară” (Camil Baltazar *De vorbă cu autorul cărţii «Femei»*, "România literară*", nr 53, 25 februarie 1933, p. 3, 4*). Titlul, *De două mii de ani*, avea să fie cunoscut în ziua următoare, 26 februarie 1933, odată cu intrarea în librării a romanului *Femei*, unde, pe contrapagina foii de gardă, se putea citi: „Va apărea *De două mii de ani, roman (cu o prefaţă de Nae Ionescu)*”. Prin „toamna viitoare”, Sebastian înţelegea toamna lui 1933, cum reiese dintr-o notă publicată în „Facla”, la 31 august 1933 (rubrica „Bazar”): *„De două mii de ani*, romanul d-lui Mihail Sebastian, anunţat de editura S. Ciornei, va apare înainte de sfârşitul lunii septembrie ”, iar la 14 septembrie, tot în „Facla” o precizare suplimentară: „a intrat în proprietatea comercială a editurii „Ciornei”. Într-adevăr, în iunie 1933, Sebastian semnase contractul cu editura Naţionala-Ciornei, şi se obliga să predea manuscrisul „cel târziu” la 15 septembrie. În ediţia a doua, (sfârşitul anului 1933) a romanului *Femei, De două mii de ani* era anunţat ca fiind „sub tipar”. Clauzele publicării, stabilite de autor, sunt menţionate în documentul aflat în arhiva Muzeului Literaturii Române (M.L.R. 5572, 101 / IV /1):

București, 17 iunie 1933

D-sale Domnului Mihail Sebastian, scriitor. Loco

Confirmăm primirea scrisorii Dvs. de azi cu următorul conţinut:

Editura Naţională Ciornei S.A.
Loco

Confirm prin prezenta înţelegerea n/. verbală în urma căreia vă cedez dreptul de a edita şi a vinde romanul meu *De 2000 ani* într-o primă ediţie pentru care urmează să fixaţi Dv.

cantitatea ce veţi tipări şi pe care mi-o veţi comunica şi mie fie verbal, fie în scris. În orice caz, prima ediţie va cuprinde cel puţin 3000 exemplare.

Se specifică însă că, în afară de cantitatea ce veţi tipări pentru vânzare, aveţi dreptul de a trage în plus 10 %, plus pentru care nu-mi veţi plăti drepturi de autor şi care va servi, parte pentru propagandă şi reclamă, parte în folosul editurii.

Drepturile mele de autor le-am stabilit, de comun acord, la 20 % (două zeci la sută) din preţul de vânzare tipărit pe fiecare exemplar, iar socoteala lor se va face din 6 în 6 luni de la apariţie, pe baza numărului de exemplare efectiv vândute.

În contul drepturilor de autor îmi veţi avansa la 30 iulie suma de lei 10.000 – care se va scade din prima */indesc/* drepturilor de autor.

Manuscrisul mă oblig a vi-l preda până cel mai târziu la 15 septembrie 1933.

De asemenea mă oblig ca timp de 6 luni de la data apariţiei acestui roman în editura Dvs. să nu mai public altă carte, pentru a nu împiedica vânzarea.

Vă rog a-mi confirma prezenta şi

vă salut, cu toată stima.
Mihail Sebastian

Cu care ne declarăm de perfect acord.

Cu toată stima
Parafă / Naţionala Ciornei Director / Semnătura /indesc/.

Pe prima pagină a manuscrisului (Biblioteca Academiei Române mss. 4230, Arhiva Mihail Sebastian, 2), pe care autorul a caligrafiat, cu litere minuscule, mottoul din Montaigne – o indicaţie tipografică: „3300 exemplare, cules ca Maitreyi”.

Însemnarea are o dublă semnificaţie. 1. certifică intrarea manuscrisului în tipografie în 1933, la o dată suficient de apropiată de apariţia cărţii lui Eliade, indicată drept model („fapt unic, fără precedent şi fără urmare”, scrisese Sebastian în „România literară” din 6 mai 1933.) 2. Culegerea textului (primele două *Părţi*) s-a făcut după acest manuscris. Romanul nu era însă încheiat. Deosebirile între textul păstrat în 3 volume la B.A.R. şi cel publicat sunt numeroase şi ele relevă continuarea procesului de elaborare. Până la tipărire, Sebastian a reorganizat materia în mai multe părţi şi capitole, a echilibrat discursul narativ prin eliminarea ori deplasarea unor fragmente esenţiale şi a adăugat altele. În jurnalul de creaţie la *Jocul de-a vacanţa,* autorul consemnează că „episodul Dronţu – Marjorie” a fost scris „la Brăila, în primăvara lui 1934, într-o dimineaţă” de duminică (Mihail Sebastian, *Jurnal, 1935-1944,* Humanitas, 1996, p.48); aceeaşi datare pentru episodul respectiv, cu o precizare în plus ”martie 1934”– se găseşte şi în articolul *Eu şi eroinele mele* din *„Jurnalul Doamnei”*, (nr. 5, 1938). Perioada de câteva „săptămâni, luni” care a precedat apariţia romanului *De două mii de ani* a fost dură şi apăsătoare. Rememorând-o în septembrie 1934, lasă să se înţeleagă că lucra încă la definitivarea cărţii, încercând, între altele, să corecteze „erorile de construcţie” pe care le va invoca în interviul citat din „Reporter”. În prima variantă din *Cum am devenit huligan* scria: „Totul se îndârjise parcă împotriva ei: <săptămâni> luni întregi mă întrebasem dacă am s-o mai termin, <săptămâni> luni întregi mă îndoisem dacă are să mai apară”.(*Variante*, p.1334). Este greu de crezut prin urmare că, la 15 martie 1934, romanul „era cules la editura Naţională S. Ciornei”, cum afirmă Z. Ornea în *Postfaţa* la ediţiile editurii Hasefer, dar, cu siguranţă, absenţa prefeţei lui Nae Ionescu, arestat între 30 decembrie 1933 şi 15 martie 1934 a îndepărtat mai mult apariţia anunţată, insistent în presă, de la începutul anului.

Sebastian îi ceruse lui Nae Ionescu *Prefaţa* în iulie 1931.: „Mi se părea [...] foarte firesc să cer omului care îmi călăuzise primii ani de tinereţe o judecată dreaptă asupra unei cărţi ce trebuia să-mi lămurească cel puţin în intenţia mea, o sumă de întrebări”. (*Cum am devenit huligan*, *Opere*, p. 543) Preocuparea intelectuală pentru iudaism a lui Nae Ionescu, atitudinea împotriva antisemitismului, politica „Cuvântului” de apărare a libertăţilor publice şi culturale ale minorităţilor, inclusiv cea evreiască, sunt tot atâtea motive care îndreptăţeau cererea scriitorului. Nu în ultimul rând, trebuie amintită „afecţiunea” profesorului, de care Sebastian nu se îndoia: „Se poartă admirabil cu mine.Chiar dacă uneori sau de cele mai multe ori întârzie, sau uită, sau amână..." îi scria lui Camil Petrescu în 1930 (vol. cit., p. 239).

Din 1931 când i s-a cerut prefaţa, până în iunie 1934, când a scris-o, atitudinea lui Nae Ionescu s-a schimbat, alunecând la dreapta extremă. Dacă în februarie 1933, Sebastian era încă încredinţat de rolul benefic pe care prefaţa l-ar putea avea în destinul cărţii, „pentru că va fi o carte furtunoasă şi iritantă care va avea nevoie de cuvântul său calm" („România literară", nr. cit.), în 1934, presentimentul dezastrului ce ar fi putut urma se instalase: „ştiam că poartă pe umerii ei o grea şi apăsătoare povară: prefaţa profesorului meu Nae Ionescu. Atâta ajungea pentru o furtună." (*Cum am devenit huligan*, variantă, *Opere*. p. 1335)

În *Memorii* 1907-1960 (Humanitas, 1991, p. 310, 312) Mircea Eliade îşi aminteşte starea de spirit a scriitorului în aşteptarea prefeţei: „Ultimele evenimente îl avertizaseră în ce sens va fi scrisă prefaţa, dar Mihail Sebastian nu admitea sub nici un motiv să renunţe la ea. Iubea şi admira prea mult pe Nae Ionescu ca să se lase impresionat de actuala lui orientare politică, oricât l-ar fi tulburat şi mâhnit ea [...] Îmi aduc aminte că Sebastian venise într-o după amiază să mă vadă palid, aproape desfigurat. «Mi-a dat *Prefaţa*, mi-a spus. E o tragedie. E o condamnare la moarte» a adăugat, întinzându-mi manuscrisul profesorului."

Romanul a apărut la 23 iunie 1934: „...pe la amiazi, notează Sebastian în varianta eliminată din *Cum am devenit huligan* – au apărut, în vitrinele librăriilor din centru, întâiele exemplare ale romanului meu, *De două mii de ani*. Cred că la Alcalay i-am zărit prima oară coperta – acea ciudată copertă a Margaretei Sterian, pe care zincograful a mutilat-o oribil, stricându-i culorile, îngroşându-i liniile şi făcând de nerecunoscut simbolul suav şi depărtat din desenul iniţial: un glob pământesc despicat, două mâini ce se caută pierzându-se între meridiane şi paralele..." (*Cum am devenit huligan*, variantă, *Opere*, p. 1333)

Prefaţa lui Nae Ionescu a fost într-adevăr primul şi cel mai vehiculat pretext al scandalului care a urmat şi care a făcut, din romanul *De două mii de ani*, un „caz" al literaturii române interbelice.

În ediţia a doua, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă , 1946 , *Prefaţa* lui Nae Ionescu lipseşte. Chiar dacă ar mai fi fost posibil în 1946, apariţia ei în volum stă sub semnul întrebării. După moartea lui Sebastian, Al. Rosetti publicase *Pagini de jurnal* în două numere consecutive din „Revista Fundaţiilor Regale" (XII, serie nouă, nr. 1 şi 2, septembrie, octombrie 1945) şi cunoscuse, chiar dacă fragmentul respectiv nu a apărut în revistă, dorinţa scriitorului, consemnată la 27 mai 1936: „Recitesc întâmplător câteva capitole din *Două mii de ani* ...Sunt unele lucruri pe care le uitasem complect. Cu excepţia câtorva pasaje care au un prea accentuat aer de evreu, restul mi se pare excepţional. Nu ştiam, nu mă aşteptam. Aş fi foarte bucuros să retipăresc într-o zi cartea asta fără prefaţa lui Nae şi fără nici o explicaţie din partea mea. Nu încape îndoială că, din tot ce am scris eu, cartea asta rămâne." (*Jurnal, ed. cit.*, p. 59)

Convins de interesul pe care cartea l-ar putea stârni, Sebastian a încercat să traducă şi a tradus chiar, în limba franceză, prima parte a romanului; 93 file din manuscrisul autograf se găsesc în arhiva Mihail Sebastian I, mss.4 de la Biblioteca Academiei. Probabil, traducerea a fost realizată în 1938-1939, pentru că, la 23 aprilie 1939, scriitorul consemna în *Jurnal* dorinţa de a-şi face cunoscută cartea în Franţa: „ Am citit astăzi prima parte din *De două mii de ani*... şi mi s-a părut foarte frumos. Dintr-o dată m-am văzut la Paris, ducând o traducere franceză a cărţii cuiva, nu ştiu cui – Benjamin Crémieux, René Lalou, Jean Paulhan, Gide chiar – şi gândul nu mi s-a părut absurd. Aproape că ştiu ce i-aş spune: «Lisez, Monsieur, les premières 120 pages. J'ai l'impression qu'elles sont bonnes. Le livre est raté sur sa fin, mais il commence bien. Et de toute façon, je suis certain que, traduit en français, il ne passerait pas inaperçu». (*Jurnal*, ed.cit., p.201)

În 1941, când s-a ivit posibilitatea traducerii în engleză, Sebastian care abandonase genul epic în favoarea dramaturgiei a respins oferta: „Duminică, 25 [mai 1941]...A.B. îmi propune să traducă în englezeşte *De două mii* *de ani*, pentru o eventuală tipărire în America. Nu, nu. Chiar dacă planul nu ar fi fantezist (şi este grozav!), încă n-aş primi. Nu mai am nimic cu cărţile pe care le-am scris. În măsura în care mai pot face proiecte de viitor (sunt prea trist, sau obosit. Prea sălciu...), mă gândesc la o plecare după război, pentru a încerca să fac undeva într-un mare oraş piese de teatru şi scenarii de cinematograf. E o meserie pentru care mă cred potrivit. Şi nici nu o iau altfel decât ca pe o meserie" (*Jurnal*, ed.cit., p.338)

De două mii de ani este un roman autenticist, în deplinul înţeles al termenului. Ca şi ceilalţi reprezentanţi ai generaţiei, Sebastian transcrie o experienţă de viaţă – trăirile şi traumele sufleteşti ale studentului şi intelectualului evreu în deceniul al treilea românesc. Raportată la biografia scriitorului, venit la Bucureşti în 1927, experienţa eroului din *De două mii de ani* este deplasată cu câţiva ani în urmă, în timpul violentelor mişcări studenţeşti, din anii 1922 – 1923. Că *De două mii de ani* este, în fond, proiecţia romanescă a propriilor trăiri ale autorului se putea recunoaşte înainte chiar de lectura romanului, din interviul acordat la apariţie („Reporter", 25 iunie 1934): „...*De două mii de ani* este şi un roman, dar este mai ales altceva, un lucru atât de intim, încât astăzi, la apariţia cărţii, mă întreb cu spaimă dacă n-am trădat prea multe lucruri, dintr-o experienţă, pe care mă mândream multă vreme s-o ascund sub un surâs. Ştiam că voi scrie într-o zi această carte. Într-un fel, a fost poate unica mea raţiune de « a mă face scriitor » (lucru pe care nu l-am dorit şi pe care nici azi nu-l doresc). Aveam de spus anumite lucruri, care mă sufocaseră în cele mai vechi amintiri ale mele din copilărie şi adolescenţă. Credeam că spunându-le mă voi simţi mai liber. Iată le-am spus." Şi în continuare, la intervenţia lui Camil Baltazar care observă noua orientare a intersului lui Sebastian: („Iată-te deodată evreu – şi încă evreu pasionat."): „Nu. Nu te poţi converti la o tragedie. Nu e o convertire şi nici măcar o întoarcere nu e. Am rămas mereu evreu, fără simulare, fără echivoc. Dar am crezut şi cred că e posibil, evreu fiind, să iubeşti cultura românească şi să creezi în cadrul ei. Această convingere nu mergea însă până la idilă, căci am ştiut totdeauna că existenţa mea nu trebuie plătită cu suferinţă. Am plătit deci şi voi mai plăti. Între timp însă, fără revoltă şi fără iluzii, mi-am spus că ciudata mea situaţie, (ca să nu spun „dramă", cuvânt ce te-ar putea speria) merită să fie privită cu luciditate şi, pe cât posibil, înţeleasă. E ceea ce am încercat să fac în *De două mii de ani* [...] *De două mii de ani*, pentru că în două mii de ani drama iudaică a fost şi a rămas aceeaşi. Eu nu cred în cauze locale şi specifice ale antisemitismului. Întâi e antisemitismul – pasiune ireductibilă – şi pe urmă se inventează cauzele – focul este etern. Poate cam monoton, dar foarte eficace. ...Nu. În nici un caz o carte de luptă. Poate una de renunţări. Şi în nici un caz un pamflet. Vezi, greşesc vorbindu-ţi despre «tema» ei. Ai putea crede că am scris o carte cu teză, cu revendicări, cu proteste. [...] Romanul acesta are 3 momente esenţiale: 1923, 1929, 1933. Primul moment este al marilor scandaluri universitare, când eroul cărţii («un evreu neprevenit», cum spunea în prefaţă Nae Ionescu) descinzând în Bucureşti este dintr-o dată readus la conştiinţa de evreu, tocmai de persecuţiile la care este supus. Această primă parte, exact până la pagina 141 a volumului, este un lung *examen iudaic de conştiinţă*, şi formează oarecum momentul interior al cărţii. Al doilea moment al romanului se depărtează voit de atmosfera primului. Intervin aici cu totul alte personagii şi preocupări. Suntem prin 1929. Antisemitismul este în descreştere, scandaluri nu mai sunt, liniştea pare reală. Eroul meu trece printr-o epocă de indiferenţă faţă de iudaism. El are credinţa că se află ancorat, şi încă foarte bine ancorat în viaţa şi cultura românească. În această de a doua parte, până pe la pagina 280, cartea nu mai are de aceea nimic iudaic, ceea ce îl va deruta probabil pe cetitor, care îl va bănui pe autor de a-şi fi pierdut busola. Adevărul e că această absenţă de preocupări evreieşti în miezul cărţii (contrastând cu titlul) a fost voită şi a urmat o logică interioară pentru mine limpede. Amoruri, discuţii, fapte, oameni, portrete, tot ce se află în această parte, a fost acumulat anume pentru a marca distanţa între două momente opuse. A treia parte a romanului este însă o întoarcere la punctul de plecare. Liniştea din 1929 a fost superficială. Acum în 1933, în plină criză economică, antisemitismul îşi recapătă vechile lui drepturi sub varianta unei mişcări revoluţionare, confuză, , dar mai ales păcălită de obiectivele ei, care sunt mereu aceleaşi: moarte jidanilor ! Eroul meu înţelege încă o dată, dar acum pentru totdeauna, că destinul lui nu poate fi amăgit, ci că trebuie trăit până la urmă, cu resemnare. Poate şi cu puţină ironie. Tot ce îi rămâne de făcut este să lucreze pentru lumina lui şi să nu-şi facă altminteri nici o iluzie despre nimeni şi nimic.”

În structura romanului „momentul 1923” se regăseşte, potrivit paginaţiei indicată cu exactitate de autor, în *Partea întâia* şi in *Partea doua*; „momentul 1929” în *Partea treia* şi în *Partea patra*; „momentul 1933” – în *Partea cincea* şi în *Partea şasea*. Pentru această echilibrare a materiei Sebastian a „trudit îndelung”. Manuscrisul este relevant pentru tehnica prozatorului care, până la varianta finală, a restructurat în câteva rânduri materia narativă.

Cele trei momente se dezvoltă într-o construcţie în care, după model gidian, confesiunea alternează cu proza obiectivă. Iniţial scriitorul a adoptat formula romanescă a jurnalului şi a elaborat în 1931, poate până în luna iulie, când i-a vorbit lui Nae Ionescu de cartea „evreiască” la care lucra, nucleul în jurul căruia s-a alcătuit construcţia epică . Acest „lung examen de conştiinţă iudaică” a fost scris la evidentă distanţă de secvenţa următoare, într-un caiet de format mare care, prin particularităţile sale (hârtie îngălbenită, cerneală neagră, file scrise pe ambele feţe) face notă aparte în corpusul de 256 file al manuscrisului.

Primul titlu al romanului este *Jurnal iudeu*. Este menţionat pe o filă eliminată din manuscris (*Partea patra*, II. manuscris vol. III, p. 265), pe care scriitorul a schiţat coperta cărţii:

Mihail Sebastian
Jurnal iudeu
roman
Prefaţă de Nae Ionescu
Naţionala Ciornei

După modelul jurnalului intim, consemnările sunt datate în manuscris: *10 decembrie, 12 decembrie, 15 decembrie, 2 februarie, 10 februarie, 12 februarie, 14 februarie* ... etc, până la data de *3 mai*; urmează *<octombrie> noiembrie* şi *9 decembrie*, aceasta din urmă inclusă în text; în continuare, datarea este abandonată. În textul publicat, datările sunt eliminate, cu excepţia primei şi ultimei zile, 10 decembrie şi 9 decembrie, date semnificative în istoria mişcărilor studenţeşti: 10 decembrie 1922, ziua depunerii *moţiunii* studenţilor naţionalişti, prin care se cerea limitarea numărului de studenţi evrei în universităţi, *numerus clausus*; a fost declarată, în august 1923, la Congresul conducătorilor mişcării, prezidat de C.Z. Codreanu, sărbătoarea naţională a studenţimii române; în decembrie 1924 când aveau loc demonstraţii de solidarizare cu studenţii naţionalişti arestaţi la Galata (Iaşi), pentru evitarea conflictelor, guvernul a închis universităţile înainte de 10 decembrie. În jurnal, anul nu este menţionat. Cum Sebastian numeşte această parte a cărţii *„momentul 1923”* s-ar înţelege că este vorba de intervalul 10 decembrie 1922 – 9 decembrie 1923. Logica textului indică un an mai târziu, 10 decembrie 1923 – 9 decembrie 1924: la p. 212 (primul capitol al romanului), „Băieţii ţin neapărat ca de 10 decembrie să fie prezenţi la cursuri. Chestiune de principiu...” sugerează data de 10 decembrie 1923, când „moţiunea” şi „sărbătoarea naţională” erau deja cunoscute; „Universitatea a fost închisă de alaltăieri, 9 decembrie, în aşteptarea lui 10 [...] Oricum, s-au potolit lucrurile. Am recitit în caietul verde, pagina de anul trecut.” (p. 245) indică anul 1924, când Universitatea a fost închisă .

Indecizia autorului în fixarea datelor (şi nu numai a datelor) a generat inconsecvenţe în episoadele următoare ale romanului unde rememorând evenimentele eroul se referă alternativ la „caietul verde”/ „caietul albastru”, din 1922 / 1923; „caietul meu albastru din 1922” (în manuscris <1923> 1922, p. 1277); „În 1923, pe timpul caietului meu verde” (p.371); „În 1923 pe timpul caietului meu <albastru> verde” (*Variante*, p. 1286); „caietul din 1923” (p. 375); „crizele de conştiinţă din 1922” (*Variante*, p. 1279); „În 1922, când eu intram în facultate” (p. 1285)

Când a recitit *Jurnalul iudeu* scriitorul a tăiat patru file din caiet, a rescris jumătate din capitolul XI şi capitolul XII şi a continuat elaborarea cu *Partea doua*, de proză obiectivă, în care jurnalul ca formulă narativă era readus în discuţie în finalul capitolului V, într-un fragment eliminat în roman: „Ar fi fost poate mult mai complicat dacă între timp aş fi continuat jurnalul, căci un jurnal nu este numai un <registru> rezumat de fapte, ci de multe ori un provocator de drame, pe care le conturează, le trezeşte din somn, le smulge uitării. [...] Caietul ăsta îmi creează probleme sau, în orice caz, mă obligă să iau cunoştinţă de ele. Fără obişnuinţa de a scrie, câte dificultăţi interioare nu s-ar nimici înainte de a te gândi serios la ele? Există o regiune nesigură de gânduri, la graniţa dintre absenţă şi uitare, pe care e mai odihnitor să o laşi fără control, în voia luminilor ce vin şi trec pe acolo la nimerală [...] Dacă l-am reluat totuşi în vară, la Uioara [...]a fost mai mult pentru odihnă ...etc." (*Variante*, p.1293-1294).

Intervenţiile asupra acestui capitol V, dominat de repetate întoarceri la caietul din 1922 / 1923 şi de comentarii ce decurg de aici, sunt numeroase. Sebastian a rescris pasajul cu Marin Dronţu, participant activ la mişcările studenţeşti din 1923 (*Partea treia* V, manuscris, caiet III, p. 287); a divizat lungul fragment cu Ştefan Pârlea şi a deplasat o parte spre finalul romanului (penultimul capitol) unde fervoarea revoluţionară a celui mai important reprezentant al generaţiei devine termenul antinomic la care se raportează naratorul în discursul asupra psihologiei sale particulare; a eliminat câteva pasaje între care o tentativă de desolidarizare de generaţia sa: „Facem noi o generaţie? ... Nu ştiu, nu cred, nu vreau – căci vorba asta care ne înglodează dintr-o dată şi fără distincţii, mi se pare cu totul exterioară. Trăim în orice caz o sumă de fapte care ne sunt comune şi acest lucru nu e fără importanţă" (manuscris, vol.III, *Răzleţe*, *Variante* p.1288)

De la *Partea a doua*, Sebastian a trecut direct la *Partea patra* (o parte a treia nu există în manuscris). Se poate presupune că după încheierea celei de a doua secvenţe – prima parte de proză obiectivă – scriitorul configurase noua structură a cărţii, în care cele douăsprezece capitole ale jurnalului vor da *Partea întâia* (I-IV) şi *Partea doua* (I-X, capitolul XII din structura iniţială fiind şi el împărţit în trei), iar *Partea doua* va deveni *Partea treia*.

Episodul Maurice Buret (*Partea patra*) consolidează planul epic al romanului. Într-o primă variantă din care s-au păstrat câteva file răzleţe şi pagini cu multe intervenţii pe text, personajul evoluează în mediul bucureştean al eroului narator; transferul ulterior, la Paris, devine pentru scriitor un prilej de a topi în substanţa romanului secvenţe din anii de studii în Franţa.

Pentru simetria construcţiei, scriitorul a revenit în finalul romanului la confesiune şi, implicit la *„chestiunea evreiască"*, tratată în două direcţii: emigrarea şi antisemitismul. Manuscrisul părţii a şasea, scrisă în cea mai mare parte în 1934, relevă dificultăţi de elaborare şi de ordonare a materiei epice, de unde neliniştea cu privire la soarta cărţii: „luni întregi, mă întrebasem dacă am s-o mai termin" (*Cum am devenit huligan, Variante*, p. 1334). Trei din cele cinci capitole sunt desemnate, în manuscris, a reprezenta secvenţa a doua; episodul plecării lui Sami Winkler la Haifa, din care a fost eliminată patetica evocare a celor două mii de ani de istorie iudee (manuscris, *Caiet* III, p. 268-270; *Variante*, p.1322-1324), a fost rescris în întregime; din capitolul I au fost eliminate paragrafe cu comentarii privind antisemitismul românesc. (*Variante*, p.1319)

Dezbaterea problemei antisemite – cu *„primejdioasa pagină 331"* (*Opere*, p.462), comentată de Nae Ionescu – este concentrată în dialogul cu Mircea Vieru. Într-un proiectat sumar al părţii a şasea, dialogul e menţionat sub titlul *„Convorbirea cu Camil"* (manuscris, *Caiet* III, p. 276). O convorbire pe tema antisemitismului, cu Camil Petrescu, este consemnată retroactiv în *Jurnal* (ed. cit. p. 97-98), la 25 iunie 1936, după o discuţie despre ultimele bătăi antisemite: *„La ce bun să reeditez lunga mea convorbire din ianuarie 1934"*. Desigur, *„Convorbirea..."* nu este transcrisă *„textual, stenografic"*, aşa cum naratorul din *De două mii de ani* ar fi vrut să reproducă în carte *„Convorbirea cu Mircea Vieru"*. Ea constituie, probabil, „punctul de plecare" din realitate, de care

Sebastian vorbește în *Romanul cu cheie.* („Rampa", 11 decembrie 1935), pretext, târziu survenit – ianuarie 1934 – de abordare a temei care îl preocupa pe scriitor. Dezbaterea asupra antisemitismului ca fenomen economic și politic era de mult anunțată, pe ultima filă a caietului-jurnal, elaborat cu mult timp în urmă, în 1931 (manuscris, *Caiet* I, p. 50 verso), într-un proiect narativ unde scriitorul reținuse, dintr-un alt dialog, se pare: „Fiziocrația trebuie rezolvată. 1.800.000 de evrei nu se pot suporta. Dacă aș avea puterea de a dispune, aș încerca o eliminare a câtorva sute de mii. După ce criteriu?" În dialogul cu Mircea Vieru (p. 463) ideea este reformulată asfel: „Există un milion opt sute de mii de evrei în România? Ce faci cu ei? Asta e."

De două mii de ani fructifică numeroase date și situații din proximitatea autorului, menținute mai mult sau mai puțin în limitele realului – familia Hechter, mediul universitar, anturajul intelectual al tinerei generații. Sebastian a respins, în textul polemic *Cum am devenit huligan* (p.605), caracterul autobiografic atribuit romanului („carte autobiografică, decât cel mult prin sensurile ei"; numele Hechter nu apare nicăieri în carte) și autenticitatea personajelor („cu excepția lui Ghiță Blidaru nici un erou al cărții nu ascunde vreun model anumit de viață") și a amendat încercările de identificare în lumea bucureșteană a eroilor cărții („gust de indiscreție, gust de inițiere în culise, gust de mahalagism literar"). Recunoașterea lui Camil Petrescu, G. Racoveanu, E. Cioran, Mircea Eliade, Mihail Polihroniade, Belu Silber în Mircea Vieru, Marin Dronțu, Ștefan Pârlea, Mișu Costaridi, S.T.Haim este confirmată însă, cel puțin în parte, de manuscris unde numele respective apar în însemnările marginale și în variante: Camil, Belu, Stelian Mateescu, Călugăru, Gulian, Racoveanu (cu variantele „Teologul", „Un seminarist"); apelativul „maistru" pentru Mircea Vieru preia forma de adresare folosită de Mihail Sebastian în scrisorile către Camil Petrescu din 1929-1930 „Iubite maistre" / „Iubite maestre"; modelul Belu Silber este definitiv deconspirat în episodul arestării lui S.T. Haim (*Partea cincea* I), transcriere fidelă, în datele ei, a vizitei lui Sebastian la Jilava, în octombrie 1931 (*Opere*, p.602). Într-o etapă ulterioară, scriitorul a teoretizat formula „romanului cu cheie" sau s-a referit, în maniera cunoscută din jurnalul romanului *Orașul cu salcâmi*, la geneza personajelor, între care Marjorie Dunton, care apăruse și într-o variantă la nuvela *Renée, Marthe, Odette* din *Femei*: „Țin minte cum, în timp ce scriam romanul *De două mii de ani*, una din eroinele mele, pentru care aveam foarte multă simpatie, Marjorie Dunton, mi-a făcut neplăcuta surpriză de a se îndrăgosti de un personaj, foarte de treabă, dar care cred că nu se potrivea deloc, Marin Dronțu. Impresia mea era că Marjorie face o prostie și m-am silit s-o convig de acest lucru, dar era în capriciul ei atâta hotărâre, încât a trebuit, cu părere de rău, să mă supun. Am scris acel capitol al iubirii ei cu Marin Dronțu într-o dimineață de martie 1934, cu un sentiment de resemnare și de tristețe, pe care nu-l uit. Eram la Brăila – și după ce am terminat capitolul, am coborât spre port și m-am plimbat multă vreme de-a lungul Dunării abia dezghețate, încercând să uit. Mă simțeam trădat ca de o femeie pe care aș fi iubit-o." („Jurnalul Doamnei", nr.5, 1938, p.8)

„Jocul" cu eroii este însă puțin practicat în *De două mii de ani*. Majoritatea personajelor fiind, din rațiunile epicii, statice – „scheme – după Pompiliu Constantinescu – ale unor moduri diferite de a gândi" – configurarea și înscrierea lor în parametri prestabiliți comportă alte mecanisme. Scriitorul supraveghează discursurile și dialogurile, atenuează stridențele, elimină din manuscris detalii neconvenabile. Pe parcursul elaborării, Sebastian a schimbat, de asemenea, numele mai tuturor personajelor, procedeu practicat și în alte scrieri. Prea consonant cu Nae Ionescu, Ghiță Popescu, primul nume al „Profesorului" a devenit Ghiță Blidaru; ca urmare Mircea Blidaru devine Mircea Vieru, ca să le menționăm pe cele mai importante, și a reunit într-unul singur, Ștefan D. Pârlea, doi eroi „descinși" din mișcarea de la 1923: brăileanul, coleg de liceu, Ștefan Pârlea și liderul generației, moldoveanul Toma Bologa, personaje care conviețuiesc în manuscris până la sfârșitul romanului; ultimele corecturi de nume s-au făcut la *errata* primei ediții.

Manuscrisul romanului (256 file), cu multe variante lexicale şi de text şi cu numeroase şi importante fragmente inedite a fost legat la Biblioteca Academiei în 3 volume. (B.A.R. 4230 I-III). Alte variante - 33 file *Răzleţe*– sunt ataşate la sfârşitul volumului III. Textul este scris, cu cerneală neagră, pe alocuri decolorată. Un caiet dictando, cu 50 file mari (20x30 cm), scrise pe ambele feţe, liniat marginal (3 cm. stânga) constituie prima secvenţă a manuscrisului. În continuare romanul este scris pe file de alte dimensiuni (23x28 cm.), subţiri, unele cu filigran, desprinse dintr-un carnet (după finele perforaţii în partea superioară a hârtiei), de aceeaşi calitate şi dimensiuni cu puţinele file păstrate la B.A.R. din *Fragmente dintr-un carnet găsit* şi din nuvela *Renée, Marthe, Odette* din romanul *Femei*. Calitatea diferită a hârtiei şi paginaţia autorului indică 4 etape ale elaborării: I. de la p. 1 la 98 (caietul cu cele 11 capitole); II. de la p.98 la 214 (în manuscris, capitolul XII şi *Partea doua*); III. de la p.1 la 42 (*Partea patra*); IV de la p.1 la 46 (*Partea cincea şi Partea şasea*). O filă din manuscrisul romanului, 152, se găseşte în arhiva Mihail Sebastian de la Muzeul Literaturii Române (101/III/17-5404).

În epocă, receptarea romanului *De două mii de ani* a fost evident influenţată de alăturarea textului lui Nae Ionescu. Reproducem mai jos *Prefaţa:*

PREFAŢĂ

Mihail Sebastian s-a hotărât să dezbată problema iudaismului. Şi o face pe un caz concret. El alege un moment oarecum istoric, cam cei zece ani ultimi ai frământărilor noastre politice, şi încearcă a stabili, în acest cadru, viaţa de nădejdi, de luptă şi de suferinţă a unui evreu neprevenit – dar pentru asta nu mai puţin evreu – care e o fiinţă originară,poate chiar fiinţa lui originară, Iosef Hechter. Iosef Hechter se chinuieşte. Dar pentru că Mihail Sebastian vrea să rezolve o problemă, în sensul că el vrea să înţeleagă de ce se chinuieşte şi dacă nu poate fi şi altfel, Iosef Hechter trăieşte lucid, adică dedublat, drama aceasta a iudaismului. Punctul de ajungere a acestui Iosef e oarecum surprinzător: pornit pe calea raţionalistă – specific iudaică – a lui *De ce?*, eroul nostru sfârşeşte prin a adopta, metodic, atitudinea statică a lui Ghiţă Blidaru care, întrucât e orientală, poate fi însuşită şi de evrei (cel puţin de evreul mistic) de îndată ce ea face fondul gândirii aritmetizante a lui Spinoza, dar nu e mai puţin străină evreului de azi care, încleştat în lupta cu problematica rasei lui, vrea să fie luptător. Rezultatul? Iosef Hechter nu izbuteşte să explice nimic. În schimb, el constată; constată că Iuda suferă şi se chinuieşte; şi că nu se poate altfel.

Numai că, constatarea aceasta e lipsită de necesitate. E adevărat că de când e lumea şi de când sunt evrei – căci în adevăr evreii sunt de când lumea – neamul acesta a suferit. Din faptul suferinţei lui permanente însă, nu se poate scoate decât inductiv, adică ipotetic, sub beneficiu de inventar, caracterul necesar al suferinţei lui. Şi asta e insuficient. Pretinzând deci ca şi Iosef Hechter că Iuda va agoniza până la sfârşitul lumii, eu cred să pot demonstra că nu se poate altfel. Şi pentru că Iosef Hechter nu o face, să îngăduie Mihail Sebastian lui Ghiţă Blidaru să spună aci ceea ce nu a spus Iosef Hechter.

A căuta problemei iudaismului o soluţie generală în ordinea politică este o operaţie lipsită de sens. Căci de îndată ce Iuda suferă şi trebuie să sufere, e de la sine înţeles că ori de câte ori se va pune undeva, într-un conflict, problema iudaismului, ea se va rezolva în sensul suferinţei evreilor. (Ceea ce nu e o soluţie!) Şi se va rezolva astfel, nu pentru că oamenii sunt răi sau nedrepţi, ci pentru simplul motiv că Iuda trebuie să sufere. Aşa fiind, drama iudaismului nici nu este o problemă politică – o asemenea problemă implicând întotdeauna o soluţie – ci pur şi simplu un fapt. Evreii pot da, politiceşte, *material pentru o problemă popoarelor în mijlocul* cărora locuiesc sau cu cari sunt în contact. Aceste probleme îşi au, desigur, soluţiile lor; bune sau rele, dar soluţii. Astfel, Spania a rezolvat sau a crezut că rezolvă, la sfârşitul veacului XV, problema evreiască izgonind pe evrei din ţară. Dar asta nu rezolvă problema iudaismului ca atare, ci, dimpotrivă, confirmă numai *faptul* dramei iudaice.

Asta înseamnă: drama iudaică nu poate fi dezlegată: pentru că ea nu e o problemă, ci un fenomen. Fenomenul acesta poate fi însă cunoscut, adică înţeles. Pe ce cale şi prin ce metodă? Dacă drama iudaică ar putea fi dezlegată într-un fel oarecare, ea ar fi un fenomen de relaţie; conflictul s-ar ivi dintr-o defectuoasă luare de contact între evrei şi ceilalţi oameni – contact care ar putea fi amendat, ajustat. Cum însă conflictul acesta e permanent, indiferent de timp şi loc sau mai exact, *dacă* conflictul acesta e permanent – aşa cum constată şi eroul nostru şi cum o cred şi eu – atunci *trebuie* să conchidem cu necesitate că pricinile conflictului sunt *în* evreu. Aşa fiind, indicaţia metodică e precisă: dacă evreul trebuie să sufere, suferinţa lui trebuie să-şi aibă originea în el însuşi; iar cum suferinţa e boală, pentru că rupe armonia creaţiei lui Dumnezeu, evreul trebuie să fie substanţial bolnav. De aci urmează că, pentru a dezlega taina suferinţei permanente a lui Iuda, e nevoie să ştim ce înseamnă a fi evreu.

Eu ştiu că metoda obicinuită în cercetarea „chestiunii evreieşti" nu e aceasta. Antisemiţii, de pildă, procedează tocmai pe dos: în chip empiric. Eu stabilesc anume că există un conflict statornic între evrei şi celelalte neamuri, conflict care, la anumite momente, caută dezlegări tari. De pe urma acestor dezlegări evreii suferă, desigur; dar vina e numai a lor, pentru că, de când există, ei nu au făcut decât blestemăţii. E inutil să stăruiesc prea mult asupra lipsei de valoare a acestei metode. Voi spune numai că ea nu poate fi concludentă, căci rezultatele ei pot fi tot aşa de bine întrebuinţate de evrei împotriva antisemiţilor. În adevăr: cum stabilesc antisemiţii vina evreilor? În cazul cel mai bun – în care nu se mulţumesc numai cu afirmaţii – prin enumeraţie: se citează cazuri, unu, două, o mie, în care evreii s-au dedat la blestemăţii. E asta o dovadă? Nu. Pentru că la o mie de fapte vinovate, evreii pot aduce oricând o mie de fapte de laudă. Sunt răufăcători? Da. Dar sunt şi binefăcători ai omenirii. Sunt jecmănitori? Desigur. Dar sunt şi filantropi. Sunt trădători în război? Se poate. Dar sunt şi atâţia cari au murit simplu şi cinstit. Şi aşa mai departe. Deci dară, dacă antisemiţii spun: e drept să suferiţi, pentru că sunteţi răi – evreii pot răspunde: nu e drept să ne chinuiţi, pentru că suntem buni. Cine are dreptate? Şi unii şi alţii. Asta înseamnă însă: nici unii, nici ceilalţi. Cum asta? Pentru că metoda lor de dovadă prin enumeraţie nu poate fi concludentă.

Înapoi deci la cealaltă metodă: Iuda se chinuieşte. De ce? Nu există aci un „de ce". Iuda se chinuieşte, pentru că... e Iuda. În acelaşi fel în care soarele luminează, calul are patru picioare sau suma unghiurilor interioare ale unui triunghi plan este egală cu 180 de grade. Evreul suferă, adică e substanţial bolnav. Dar atunci, ce este un evreu?

Chestiunea nu e chiar aşa de simplă. Răspunsurile trebuiesc în orice caz pregătite. De aceea, mai întâi: când e cineva evreu? Problema asta am mai dezbătut-o odată; într-o discuţie cu dl. I.Frollo, asupra aşa-zişilor români-catolici. Discuţia nu a dus la o concluzie unică. Pentru că punctele de plecare ale fiecăruia din noi erau deosebite. Şi anume, nu ne înţelesesem atunci asupra întrebării: când este cineva român. Să reiau deci lămurirea punctului meu de vedere. Cu atât mai mult, cu cât elucidarea acestei chestiuni este esenţială pentru cele ce ne preocupă aci. Calitatea de român, evreu, turc sau neamţ e o chestie de apartenenţă: faci anume parte dintr-o colectivitate, dintr-o comunitate. Asta se poate întâmpla în două feluri: subiectiv, printr-un act de mărturisire; obiectiv, prin aceea că eşti vehicul al unei istorii. Prima modalitate nu este efectivă. Căci nu e suficient să faci mărturisire de credinţă iudaică, de pildă, ca să fii evreu. Mai mult încă, poţi declara, poţi simţi, poţi crede că nu eşti evreu, şi totuşi să fii. Aşa spuneam eu, şi altă dată, că apartenenţa la o comunitate oarecare nu e un act de voinţă individuală; şi aşa cred şi acum. Cineva poate sta în slujba unei colectivităţi, îi poate face servicii eminente, îşi poate jertfi chiar viaţa pentru această colectivitate; asta nu îl apropie în fond cu nimic de ea. Germania a purtat războiul graţie activităţii a doi evrei: Haber şi Rathenau. Prin asta însă Haber şi Rathenau nu au devenit germani. Au slujit, dar din afară, de dincolo de zidurile comunităţii spirituale germane. E nedrept? Întrebarea nu are nici un sens; *e un fapt*. Aşa fiind, singurul fel real de a fi evreu, francez sau mai ştiu eu ce e să fii purtător al istoriei respective. Da sigur, precizarea aceasta e făcută mai mult din imponderabile; şi ca atare ea va fi acceptată greu; mai ales în epoca noastră care abia acum începe să recapete sensul imponderabilelor. Nu e vina mea însă. Eu nu pot judeca fără imponderabile şi nici nu vreau, căci numai ele sunt în stare a exprima şi transmite direct realităţile mai complexe. Eşti, deci, român sau evreu sau german, dacă eşti fructul unei istorii. Fructul firesc şi normal. Căci, ca în orice proces de viaţă, se pot ivi şi aberaţiuni; congenitale sau altfel. Actul de conştiinţă, prin care să te recunoşti a fi membru al unei comunităţi spirituale– expresiune a unei aceleaşi istorii– poate cel mult *adăuga* la rumânitatea ta, şi încă numai la intensitatea şi preciziunea acestei rumânităţi. Poţi fi însă foarte rumân şi fără a-ţi da seamă de asta. În acelaşi fel în care un stejar e stejar… fără să o ştie. Prin urmare: eşti rumân sau evreu sau grec nu printr-o mărturisire de credinţă, ci prin vehicularea unei istorii; calitatea aceasta nefiind – încă o dată – un act individual de voinţă, ci *o stare naturală*.

Iosef Hechter nu ignorează aceste adevăruri fundamentale. El are prilejul să le descopere în chiar familia lui. În fiecare evreu sunt active două momente: unul al tradiţiei iudaice, altul al solului natal. Tradiţia iudaică e una singură; solul natal – diferit. Există un evreu-rus, după cum există un evreu-român; sau un evreu-german. Asta e un fapt, dar un fapt creator de confuziuni. Că e fapt, se poate dovedi uşor. Sunt atâţia evrei cari au părăsit ţara rumânească. Şi au părăsit-o de nevoie, în necazuri, că doară nimeni nu ia lumea-n picioare de plăcere. Au plecat deci de cele mai multe ori ocărându-ne. S-au aşezat prin străinătăţi; şi dacă au izbutit în viaţă, au continuat să ne ocărească. Ciudat însă: în casele lor vei găsi aproape întotdeauna o odaie românească; pe masa lor adesea mămăligă şi sarmale…de porc, iar în suflet, nu arareori o umbră nostalgică. Va să zică solul natal lucrează. Dar lucrează, cum? Cu intensităţi deosebite. În neamul lui Iosef Hechter de pildă, oamenii din partea tatălui, negustori de grâne în schela Brăilei, în contact permanent cu realităţile concrete, stau precumpănitor sub semnul locului; în cei dinspre partea mamei, meseriaşi în contact cu materia moartă şi talmudişti trăind în abstracţiuni, capabili deci a se sustrage specificului geografic, precumpăneşte tradiţia iudaică. Iosef Hechter o ştie. În această discriminare însă stă şi originea confuziunilor. Căci gândul alunecă. În adevăr, iată cum gândesc unii: dacă în fiecare evreu există două momente, cel al tradiţiei şi cel al locului, atunci diagrama fiecărui individ va fi dată de proporţia în care se amestecă cele două momente constitutive. Cari sunt însă limitele între cari variază aceste două momente? Teoretic ele cresc şi descresc în semn contrar, iar limita descreşterii poate fi zero. Descreşte momentul geografic până la zero în favoarea tradiţiei, evreul-român devine evreu pur; descreşte dimpotrivă până la zero momentul tradiţiei iudaice, atunci evreul-român devine român pur. Este iluzia asimilistă; şi este iluzia atâtor evrei cari se cred sincer români şi pe cari mişcările pasionale antisemite îi surprind până la disperată năucire. Pe nedrept însă. Căci, într-un fel, antisemitismul nu e pentru ei decât o chemare la ordine: adu-ţi aminte că eşti evreu! Ştiu, Iosef Hechter va protesta; el va spune: numeşte-mă cum vrei, eu ştiu însă că sunt un om de la Dunăre, şi că Dunărea Brăilei face parte din fiinţa mea. Face? Nu o vom contesta. Dar în ce măsură? Sunt în elementele constitutive ale fiinţei omeneşti momente esenţiale şi accidentale; de adânc, şi superficiale. Eşti tu, Iosef Hechter *om* de la Dunărea Brăilei? Nu. Ci *evreu* de la Dunărea Brăilei. Asta e de reţinut: cresc şi descresc cele două momente, al tradiţiei şi al locului, în fiinţa unui evreu, dar pe când climatul geografic se poate închirci până la foarte aproape de zero, cel spiritual observă o limită sensibil deasupra lui zero, sub care nu coboară niciodată. Ceea ce face ca evreul să fie evreu ori unde ar fi el. Aşa este. Şi aşa trebuie să fie. Aş zice chiar, aşa e bine.

Naţionalitatea este deci o stare organică. Cu cât un om este mai viu, cu atât el e şi mai naţional. Mărturisirea de credinţă de care aminteam mai sus e şi insuficientă şi ineficace. Probă: sunt atâţia oameni cari se declară categoric români şi cari, cu toată genealogia lor fără cusur, au încetat de a fi români; cari nu sunt nimic. Acestea sunt exemplarele hibride, în degenerescenţă ale naţiunii, cari în ordinea vieţii publice nu crează nimic, sau crează valori formale, pline de artificialitate şi a căror vitalitate e aşa de redusă, încât de cele mai multe ori, în ordinea fiziologică, nu au copii. Să observăm că hibriditatea aceasta nu atacă de loc inteligenţa. Am zice, chiar, dimpotrivă: ascute, uneori până la morbid, instrumentul inteligenţei, dar numai pe cel al inteligenţei formale, care despică, analizează, şi neputând *înţelege*, nici nu poate crea. Să reţinem această corelaţie: logica luată ca instrument de creaţie, nu de transmitere a adevărurilor – lipsă de solidaritate cu viaţa incapacitate creatoare sub orice raport – caracter anaţional. Exemple? S-ar putea căuta între oamenii cari fac politica statului nostru de astăzi, o politică aşa de puţin naţională, adică aşa de puţin în legătură cu structura neamului rumânesc.

Să nu mai insistăm însă. Exemplele acestea nu sunt interesante. Ca orice hibrid. Şi să ne întoarcem la chestiunea noastră: *când e*, deci, *cineva evreu*? După cele spuse, răspunsul se desprinde suficient de clar: *când trăieşte istoria evreiască*: indiferent dacă e conştient de asta sau nu, indiferent dacă o vrea sau nu. Asta înseamnă însă că pentru a înţelege ce e un evreu, e nevoie să ştim ce e istoria evreiască.

Dezbaterea acestei chestiuni comportă – recunosc – un efort de obiectivitate. Dar mă socotesc în stare să-l fac. Şi de aceea mă încumet a duce dezbaterea până la capăt. Istoria evreilor e, pentru ei, un şir lung de suferinţe nejustificate. Pentru „ceilalţi", suferinţele evreilor nu sunt decât rezultatul unei reacţiuni îndreptăţite la tot răul pe care evreii îl aduc în mijlocul neamurilor cu cari trăiesc. Fiecare din „părţi" socoteşte deci că dreptatea e de partea ei. Ce e de făcut? Eu cred că cel mai simplu e să lăsăm, deocamdată, afară din preocupările noastre chestiunea dreptăţii; să nu mai vorbim deci de suferinţe „nejustificate" şi reacţiuni „îndreptăţite"; să vorbim numai de suferinţe, de suferinţele evreilor.

Aşadar: *Jehuda patet.*

De ce?

Să pornim de la faptul brut, aşa cum e trăit şi înfăţişat el chiar de către evrei, încercând a stabili în ce constă această suferinţă. Se constată că, între evrei şi popoarele în mijlocul cărora trăiesc, au existat întotdeauna nepotriviri şi neînţelegeri, de pe urma cărora evreii au fost supuşi la un regim deosebit, din care pentru ei au izvorât întotdeauna suferinţe. Regimul acesta s-a aplicat *evreilor şi individual şi colectiv*; după împrejurări. Nu se poate nega, de pildă, un sentiment general de ură şi dispreţ al popoarelor faţă de evrei, sentiment care crează acestora, fie şi numai moralmente, o situaţie de paria şi care stă la baza tuturor acţiunilor de pe urma cărora evreii au să sufere. Să observăm însă că încordarea dintre evrei şi celelalte neamuri nu e un fenomen constant şi că sunt adesea perioade în care domneşte linişte deplină şi în care neamul evreiesc prosperă. Când suferă evreii? Când sunt evreii– ca să întrebuinţez o expresiune a lor – persecutaţi? În momente de criză. Această criză poate fi de două feluri: provocată de evrei, şi provocată de alte pricini oarecari. Marile şi sângeroasele mişcări antisemite din Anglia la începutul timpurilor moderne, de pildă, îşi au explicaţia în acţiunea evreilor. În adevăr: purtători ai spiritului capitalist, evreii au întreprins atunci în Anglia disoluţia economiei agrare; nimic mai firesc deci ca cei păgubiţi – posesorii şi lucrătorii de pământ –, beneficiarii regimului de economie agrară să reacţioneze. Faptul nu e de altfel specific Angliei, ci general; şi asupra lui am avut prilejul să insist şi altădată. Sunt însă cazuri în care evreii nu au nici o vină. Se întâmplă, de exemplu, în Rusia veche, ca ori de câte ori guvernul se găsea în dificultăţi şi avea nevoie de o diversiune, să organizeze câte un pogrom; local sau mai întins, după nevoie. Mai ales aceste fapte le subliniază evreii, ca să arate că sunt persecutaţi, şi încă pe nedrept. Căci, zic ei, justificare obiectivă pentru asemenea pogromuri nu există. Există numai o ură subiectivă împotriva noastră şi această ură e şi pricina suferinţelor noastre. Să cercetăm obiectiv această afirmaţie. Mai întâi pogromurile nu sunt o invenţie rusească şi nu s-au exercitat numai împotriva evreilor. Dacă ne aducem bine aminte, Roma imperială cunoştea şi ea asemenea procedee, iar victime ale lor erau foarte adesea creştinii. Ca să nu luăm decât un exemplu. Exemplul acesta e suficient însă pentru a stabili un fapt: anume, că nu există la ne-evrei o singură direcţie de destindere a unei situaţii încordate – înspre evrei; deci nu calitatea de evreu este cea care lucrează asupra ne-evreilor ca o cârpă roşie asupra taurului. Nu calitatea de evreu, ci altceva. Ce anume? Să încercăm a înţelege.

Este adevărat că procedeul amintit mai sus era foarte întrebuinţat în Rusia. E, iarăşi, adevărat că un asemenea procedeu ar putea fi întrebuinţat şi în alte ţări cu climaturi politice şi de ethos asemănătoare. Dovedeşte însă asta că pricina unor asemenea agitaţii e subiectivă? Greu de admis! Vedeţi, când diavolul a vrut să ispitească pe cei dintâi oameni în rai, el nu s-a îndreptat către Adam, ci către Eva. De ce? Pentru că el ştia că Eva va sucomba mai uşor ispitei. La fel şi poliţia rusească care organiza pogromurile: ea oferea mâniei publice ca ţintă pe evrei. De ce? De ce oare agitatorii aceştia nu ridicau lumea împotriva tătarilor sau a ungurilor sau a francezilor? De ce – presupunând că premisa evreilor (evreii, cal de bătaie pentru toţi agitatorii) este adevărată – de ce toate instigaţiile acestea au ca obiect evreimea? E simplu, se va spune: pentru că asemeni instigaţii prind întotdeauna, şi pentru că agitatorii o ştiu. O ştiu agitatorii antisemiţi astăzi, aşa după cum cu vreo 18 veacuri în urmă o ştiau agitatorii anticreştini. Foarte bine: numai că, în acest caz trebuie să existe în evreii de azi şi de totdeauna, trebuia să existe în creştinii de acum 18-19 veacuri, *un element obiectiv*, care să-i facă apţi de a aprinde mânia publică; exact în acelaşi fel în care slăbiciunea congenitală a Evei o făcea aptă să sucombe ispitelor diavolului. Care e acest element? Datele de mai sus încadrează o elementară problemă a psihologiei mulţimilor. Pentru ca o categorie de oameni să poată deveni obiectul de descărcare a patimii maselor, e nevoie de mai multe elemente. Ţinând în seamă faptul că asemenea descărcări, întrucât sunt fapte de psihologie colectivă, nu îşi au de cele mai multe ori decât origini neraţionale, vom spune că o categorie de oameni nu e aleasă ca victimă de către agitatori decât:

1. Când ea constituie o grupă fundamental deosebită de masele în mijlocul cărora trăieşte;
2. Când deosebirile acestea, devenite conştiente şi înţelese ca tot atâtea motive de superioritate asupra neamurilor din jur, au ca urmare un proces *voit* de succesiune, care duce la izolarea numitei grupe în lăuntrul chiar a societăţii respective;
3. Când, de pe urma acestei izolări, viaţa înlăuntrul grupei ia anumite forme esoterice, pline de mister pentru cei din afară;
4. Când grupa aceasta reprezintă o primejdie permanentă pentru ordinea celor din afară, pentru structura spirituală, politică, socială sau economică a aşezării lor.

Aceste patru momente se verifică complet pe crezul persecuţiei creştinilor în imperiul roman. În adevăr: atât prin felul lor de viaţă, cât şi prin ethosul lor, prin înţelegerea lumii şi prin sensul general pe care îl dădeau ei existenţei şi acţiunilor omeneşti, creştinii erau fundamental deosebiţi de stăpânitorii Romei. Mai mult decât atât însă; conştienţi de valoarea adevărului absolut în stăpânirea cărora erau ca închinători ai lui Cristos, ei duceau o viaţă separată de a celorlalţi, cu o practică a cotidianului care distona categorie nu numai în cele religioase şi care îi silea să se izoleze dacă nu pentru altceva, cel puţin pentru a se feri de ispita vieţii păgâne; de aci traiul în comunităţi şi topografic închise, adevărate ghetouri, înlăuntrul cărora nu pătrundea nici ochiul cel mai indiscret – dacă nu era al unui iniţiat – şi tot de aci taina care învăluia această viaţă şi care făcea posibile legendele cele mai fantastice. Există un basm cu omorul ritual? Există. Dar de ce se plâng evreii? Nu a existat un basm cu creştinii otrăvitori de fântâni? Şi evreii nu au ei oare nicio vină, n-au avut ei niciun rol în răspândirea acestor basme? Iată dară, istoria nu face decât să se repete. Faţă de imperiul roman creştinii însă mai îndeplineau o funcţiune: aceea de element dizolvant al aşezării romane. Va fi spus Cristos: daţi Cezarului ce e al Cezarului. Asta însă nu apăra imperiul împotriva dinamitei creştinismului. Iar primejdia aceasta o simţeau stăpânii – şi reacţionau. Reacţionau prin...pogromuri. Încercând să explice acest fapt, unii spun: pentru că creştinii erau purtătorii unei mişcări revoluţionare. Evreii înşişi spun despre ei: pe noi nu ne pot suporta numai retrograzii; numai retrograzii sunt antisemiţi – şi anume pentru că evreii sunt revoluţionari, aducători de progres. E inexact. Evreii nu sunt aducători de progres; între altele şi pentru că ...progresul nu există. Evreii aduc *schimbare*, nu progres; şi încă nici asta întotdeauna. Iată, de pildă, astăzi. Singura ţară revoluţionară în Europa e azi Germania. (Italia nu e încă revoluţionară. Iar Rusia, care cu Lenin a fost formal revoluţionară – în fond nu, pentru că marxismul nu e faţă de raţionalismul cartesian în nici un fel revoluţionar – deci, Rusia, care cu Lenin a fost formal revoluţionară, a încetat să mai fie, în momentul în care – sau *dacă* – omul de stepă Voroşilov a capitulat în faţa lui Stalin care devine din ce în ce mai mult omul tehnicei, adică *moştenitorul lui Petru cel Mare*, în aşa măsură încât urmează sugestiile Franţei şi *se întoarce înapoi în Europa*). Deci singura ţară revoluţionară azi în Europa e Germania, iar Germania de azi e antisemită. Nu e adevărat, deci, că evreii sunt întotdeauna şi peste tot un ferment revoluţionar. Şi chiar dacă ar fi aşa, asta încă nu ar explica pasiunile dezlănţuite împotriva lor. Căci nu e adevărat că popoarele se ridică împotriva oricărei revoluţii. Nu. Ci: popoarele se ridică împotriva revoluţiilor, atunci când acestea atacă geniul lor naţional, ethosul lor. Le suportă însă – mai mult– le susţine, atunci când merg înspre o potenţare a acestui ethos. Întorcându-ne la cazul nostru: Creştinismul, reprezintă faţă de geniul roman o formulă dacă nu chiar diametral opusă – ceea ce totuşi s-ar putea susţine – în orice caz o formulă fundamental deosebită. Roma trebuia să înţeleagă, şi instinctul ei nu a înşelat-o, că ideea de stat romană nu putea decât să sucombe prin înflorirea creştinismului. Şi de aceea a reacţionat. (Cu cât succes, – s-a văzut. Dar asta e o altă chestiune). Iată deci originea sau explicaţia persecutării creştinilor sub imperiu.

Întrebarea e: au fost şi sunt evreii oare, faţă de toată lumea, în situaţia în care se aflau creştinii faţă de imperiul roman?

Să vedem.

Evreii sunt poporul ales. Asta trebuie să o mărturisească nu numai orice evreu, ci şi orice creştin. Evreii sunt poporul ales, pentru că cu ei a făcut Dumnezeu primul

legământ. Ei ştiu asta. Un popor ales are însă de împlinit o funcţiune; căci el nu e ales *din cauza* a ceva, ci – şi mai vârtos încă – *pentru* ceva, într-un anumit scop. Dar, pentru ca să-şi poată împlini misiunea lui, el trebuie să se păstreze ca popor ales. Asta iarăşi au înţeles-o evreii. De aceea în istoria lor, încă de la început, se poate identifica extrem de lesne o tendinţă constantă nu numai de a-şi sfinţi viaţa, dar şi de a o păstra pură de orice contact cu cei de altă credinţă. În ţara lor, când aveau una, în toate celelalte ţări unde îi aruncau nenorocirile lor naţionale sau numai neliniştea lor scormonitoare, care îi punea mereu pe drumuri– căci de fapt foarte mulţi din evrei au trăit în diaspora chiar în vremea independenţei statului lor – ei trăiau despărţiţi de ceilalţi oameni, în comunităţi rigid închise. Conştiinţa superiorităţii credinţei lor, conştiinţa superiorităţii lor de popor ales nutrea în ei un imens orgoliu care astăzi, după atâtea nenorociri şi suferinţe, e tot aşa de intact cum era în timpurile de cea mai mare strălucire naţională (căci au fost şi momente de astea). Desigur, evreii au fost întotdeauna un corp străin în mijlocul neamurilor cu cari au venit în atingere şi, dacă e adevărat că „différence engendre haine", au fost şi urâţi. Să se recunoască însă că dacă procesul acesta de diferenţiere, de singularizare, de izolare este aşa de departe dus astăzi încât între evrei şi celelalte neamuri nu se mai pot arunca punţi statornice, apoi el a fost iniţiat nu de celelalte neamuri, ci chiar de evrei. *Vechiul testament* este o lege care e şi a noastră, a creştinilor; întrucât şi noi o mărturisim, ar trebui deci ca între noi şi evrei să fie ceva comun: *Vechiul testament*. Şi totuşi nu e. Pentru că ceea ce face fondul ethosului evreu nu e legea cea veche, ci *comentariul ei*. Stă scris doară că thora e apă, şi mishra e vin. Şi asta îşi are însemnătatea ei: *enormă*. S-a întâmplat cu *Vechiul testament* la evrei, ceea ce trebuia să se întâmple mai târziu cu *Evanghelia* la catolici; care nu era valabilă decât sub garanţia bisericii (Augustin), adică în lumina comentariilor. Nu insistăm. Căci chestiunea e cunoscută: *Talmudul* a luat locul *Thorei*. Nu chiar dintr-o dată. Ci cu lupte grele, cari nu s-au terminat decât când a fost arsă opera lui Maimonide, More Nebuchim. Asta înseamnează însă, veacul al XIV-lea. Până după 1300 deci au luptat urmaşii fariseilor pentru impunerea spiritului exclusivist, în virtutea căruia evreii trebuiau să se ţină departe de orice atingere cu celelalte neamuri; fie că era vorba de perşi sau de romani, de greci sau de alexandrini, de arabi sau de creştini. La această dată însă izbânda Rabaniţilor era desăvârşită; separaţia între evrei şi celelalte neamuri complet realizată.

Când însă cineva vrea să se ţină departe de tine pentru că te dispreţuieşte, pentru că te socoteşte mai jos de el şi nu demn de a-i fi o legătură, reacţiunea ta e firească: începi a-l socoti drept duşman; sau în orice caz de altă natură decât a ta. Procesul de separaţie iniţiat de evrei, continua să fie adâncit de ceilalţi. La aceasta a contribuit, dacă mai era nevoie, încă un fapt de ordin strict concret. Evreii sunt desigur mistici; dar sunt în acelaşi timp raţionalişti. Probă: Kabbala. (Chassidismul, care e înlăuntrul iudaismului, faţă de raţionalismul talmudiştilor, cam ceea ce e în catolicism franciscanismul faţă de scolastica thonistă, nu e nici pe departe un element hotărâtor în plămădeala ethosului iudaic). De la talmudist însă până la zaraful cântăritor de aur şi împrumutător de bani, nu e nici măcar un pas: e unul şi acelaşi lucru. Evreii au fost, deci, în toate timpurile excepţionali mânuitori de bani. Calitatea asta a lor i-a dus în apropierea regilor şi ai mai marilor tuturor neamurilor; cărora le-au făcut servicii adesea eminente. Evreii nu au ştiut însă, nu au înţeles niciodată – cu toate necazurile cari au căzut pe capul lor – că nu există mai mare nenorocire decât aceea de a sluji contra răsplată pe cei mari. Căci ceea ce-ţi pot da stăpânitorii neamurilor în plată sunt privilegii, iar privilegiile nu pot fi decât izvor de nenorocire. Privilegii pentru neamul lor. Asta merge o bucată de vreme. Şi le-a mers şi lor. În Alexandria, de pildă, ca şi mai târziu în Spania. privilegiile de cari se bucurau evreii erau aşa de însemnate, încât mulţi treceau la iudaism numai ca să se bucure de foloasele calităţii de a fi evreu. Asta nu merge însă la nesfârşit. Căci într-un anumit moment intervine o criză publică, şi atunci pasiunea populară merge tocmai împotriva celor privilegiaţi. Să te apere cei mari? Cei mari dau cel mult privilegii – şi încă? – ; de apărat însă împotriva mişcărilor de opinie publică – asta nu. Evreii uită mereu că ei au fost izgoniţi din Spania la scurtă

vreme după ce făcuseră eminente servicii lui Ferdinand şi Isabela, cărora le refăcuseră finanţele publice! Iată deci, în situaţia lor privilegiată – şi unde nu au avut privilegii evreii? – încă un element al procesului de izolare a evreilor, proces care de data aceasta nu mai porneşte de la evrei, ci de la ceilalţi, deşi de fapt nu e decât o consecinţă a secesiunii rabanite. Nu explică asta destule lucruri? Destule, dar nu pe toate.

Desigur, evreii sunt poporul ales. Dar ales – la ce? Ei spun, ca să stăpânească pământul. E o afirmaţie care face orice discuţiune imposibilă. Căci ce înseamnă oare, domeniul realităţilor concrete, a stăpâni pământul? Socotesc, deci indicat să alegem un alt punct de plecare. Un punct de plecare care să fie ceva mai precis şi posibil de a fi acceptat de toată lumea. Care e, după chiar părerea evreilor, momentul în care ar fi să înceapă stăpânirea lor asupra lumii? Momentul în care va apare Messia. Prin urmare, deplasând puţin problema, fără a-i schimba însă punctul de ajungere, vom spune: evreii sunt poporul ales, pentru că dintre ei trebuia, după hotărârea lui Dumnezeu, să se nască Messia. Asupra acestora suntem toţi de acord; evrei şi creştini. Imediat după aceasta însă se deschide controversa.

Noi spunem: Messia a venit. Prin întruparea Logosului. El e Cristos. Evreii au fost poporul ales; ales pentru întruparea lui Dumnezeu. Dar în momentul în care aceasta s-a întâmplat, în momentul în care el şi-a împlinit misiunea deci, poporul evreu a încetat a mai fi poporul ales. Căci, e adevărat, legea cea veche era un legământ între Dumnezeu şi poporul evreu; legea cea nouă însă, e un legământ între Dumnezeu şi toate neamurile pământului. În legământul cel nou devine deci oarecum ales oricine primeşte legea cea nouă; ales între pierzanie şi mântuire. Prin urmare: sau evreii recunosc că Messia a venit sub chipul lui Cristos şi atunci, din acest moment, ei încetează de a mai fi poporul ales (sub pedeapsa de a făptui cel mai greu păcat – al orgoliului); sau ei contestă autenticitatea lui Cristos – Messia, şi atunci ei se refuză de la funcţiunea lor de popor ales, aceea de a fi instrumentul lui Dumnezeu întru mântuirea lumii, păcătuind nu numai împotriva misiunii lor, dar chiar direct împotriva lui Dumnezeu.

La aceasta evreii răspund statornic: Cristos a fost desigur *cineva*. Poate chiar un profet. Dar dacă el pretinde a fi chiar fiul lui Dumnezeu, sau în orice caz Messia, atunci el e un impostor. Messia nu a venit încă, El va veni, sigur, pe un cal alb şi atunci va începe şi stăpânirea lui Israel asupra pământului.

Cele două poziţiuni sunt ireductibile. Dacă am încerca, dintr-un punct de vedere exterior amândurora, să stabilim cine are dreptate ar trebui să ne recunoaştem neputinţa. Din fericire însă pentru problema noastră, e absolut indiferent să se ştie de care parte e dreptatea. Căci în chiar caracterul ireductibil al celor două poziţii stă miezul problemei noastre. Să ne amintim, în adevăr, că ceea ce vrem să lămurim noi nu e cine e vinovat în conflictul permanent dintre evrei şi celelalte neamuri, ci care este explicaţia permanenţei suferinţelor lui Israel.

Prin urmare: poziţia evreilor e clară; ei sunt poporul ales, care va stăpâni pământul în ziua în care se va ivi Messia. Iată însă că din Israel s-a născut cineva care se pretinde a fi Messia. Acest cineva, Cristos, care nu e decât un impostor, a sfârşit totuşi prin a fi recunoscut ca fiu al lui Dumnezeu de atâtea neamuri în mijlocul cărora trăiesc evreii. El a creat o nouă înţelegere a lumii, o nouă structură spirituală şi nu numai o nouă scară de valori, dar chiar valori nouă. O aşezare *creştină* a lumii.

Aci începe dificultatea. Evreii trăiesc în mijlocul *acestei* lumi, creştine. După care lege? După legea creştină? După obicinuinţele create de legea creştină? După indicaţiile climatului creştin? Dacă da, atunci evreii au renunţat la legea lor, au trădat legământul lor cu Dumnezeu, au încetat de a fi poporul ales, mai mult, au încetat de a fi evrei. Nimic din toate acestea nu s-a întâmplat însă. Evreii continuă a fi evrei. Ce înseamnează asta? Că în mijlocul unor popoare creştine, ei îşi fac aşezările lăuntrice şi îşi duc viaţa după o lege a lor, alta decât cea creştină, potrivnică celei creştine – operă a unui impostor. Concluzia? Urmând legea lor, evreii trebuie să saboteze aşezările şi valorile creştine.

Nu este vorba aci numai de o problemă religioasă. Este adevărat că necazurile şi suferinţele evreilor sunt mai adânci şi mai frecvente în acele timpuri şi în acele regiuni în cari popoarele odihnesc într-un creştinism mai categoric. După cum iarăşi e adevărat că situaţia lor e incomparabil mai uşoară în ţările protestante, protestantismul – mai ales în anumite forme ale lui – fiind formula cea mai puţin creştină în creştinism, şi cea mai aproape de structura iudaică. Dar încă o dată, problema nu e în primul rând religioasă. Sau mai exact: justificarea formală a conflictului acesta permanent nu e de natură religioasă. E vorba de altceva: iudaism sau creştinism sunt mai mult decât religii; ele sunt principii formative ale vieţii; există o aşezare iudaică şi o aşezare creştină a lumii, indiferent dacă în conştiinţa oamenilor şi a instituţiilor apare în chip explicit Cristos şi Iehova sau nu. Aşa fiind, există valori creştine şi valori iudaice în oricare ordine a vieţii, fie că ne gândim la organizarea politică a unei naţii, fie că ne preocupăm de crearea şi circulaţia bunurilor materiale, fie că nu e vorba decât de înţelegerea sensului general al existenţei. Pe orice teren ne-am afla deci, există o categorică „incompatibilitate de umoare" între creştini şi evrei.

Aşa fiind însă, deosebirea pe care am identificat-o ca existând între evrei şi creştini, merge mai departe: aceştia din urmă îi simt pe cei dintâi nu numai izolaţi voluntar, dar şi – ştiţi a patra condiţie din cele de mai sus – primejdioşi ordinei creştine. Creştini şi evrei, două corpuri străine unul altuia, cari nu pot fuziona într-o sinteză, între cari nu poate exista pace decât...prin dispariţia unuia dintre ele.

Iuda suferă.

De ce?

Pentru că Iuda trăieşte în mijlocul unor popoare pe care nu poate să nu le duşmănească chiar dacă ar voi altfel, pentru că din momentul în care a refuzat să recunoască pe Cristos – Messia, ancorându-se şi mai departe – pe drept sau pe nedrept – în calitatea lui de popor ales, el e dator faţă de el însuşi să-şi împlinească funcţiunea care îi revine, aceea de dizolvant al valorilor creştine.

Iuda suferă pentru că a născut pe Cristos, l-a văzut şi nu a crezut. Şi asta încă nu ar fi fost prea grav. Dar au crezut alţii – noi.

Iuda suferă – pentru că e Iuda

Există totuşi o acţiune prin care evreii au încercat să se smulgă soartei lor. E ţionismul. Încercarea mi se pare însă cu totul confuză. Desigur, Ierusalimul rămâne polul magnetic al iudaismului. Dar un pol, aş zice, mistic. Căci urarea nostalgică „la anul la Ierusalim" nu are nimic pozitiv în ea, ci e mai degrabă unul din acele mituri despre care vorbeşte Sorel, în acelaşi fel mit cum mit e hiliasmul, evenimente cari nu se vor întâmpla niciodată, dar cari polarizează omenirea şi au asupra oamenilor o înrâurire extrem de puternică, obligându-i să-şi reguleze viaţa în vederea acelor evenimente, *ca şi cum ele s-ar întâmpla*.

Întoarcerea la Ierusalim e, netăgăduit, o realitate pentru evrei. E cea mai puternică realitate iudaică. Certitudinea aceasta mistică după care Israel se va regăsi odată şi odată la umbra templului este aşa de adânc înrădăcinată în fiinţa evreilor, încât aceştia nici nu-şi socotesc viaţa în diaspora decât ca un provizorat. Mai mult, ca o ficţiune. Căci dacă evreii au temple şi case de rugăciune prin toate aşezările lor, nu e totuşi mai puţin adevărat că singurul loc de rugăciune şi de jertfă rămâne Ierusalimul şi că în *fond* adevăratul templu – nu surogatele din diaspora – acolo este. Stranie stare de spirit, în care conceptul–limită al dorinţelor, obiectul tendinţelor dureroase ale unui popor întreg devin adevărata realitate, pe când viaţa de toate zilele se destramă în transparenţe iluzionale– ficţiuni!

Înţelegeţi dară ce departe de realitatea iudaică a fost gândul lui Theodore Herzl atunci când a lansat ideea ţionismului. Stat iudaic? Evident, dacă cineva ar izbuti să adune la un loc pe toţi evreii de pe faţa pământului şi să-i constituie în stat, problema suferinţelor evreilor ar lua o altă înfăţişare; poate chiar că ar fi rezolvată. Dar întrebarea e: cum să constitui un stat evreiesc? Evreii au mai avut doară un stat. L-au avut chiar de mai multe ori. Unde e? Să fi aşteptat oare evreii pe Theodor Herzl ca să descopere ideea unui stat evreiesc? E cel puţin ciudat. Un popor obicinuit, normal, tinde înspre viaţa de stat în chip firesc, fără nici un plan conştient; exact în acelaşi fel în care moleculele dintr-o soluţie suprasaturată tind spre cristal. Asta la evrei însă nu se vede. Ba dimpotrivă, ori de câte ori au avut un stat, nu s-au liniştit până nu l-au făcut în bucăţi. Să înceteze viaţa în diaspora? Non sens. Căci viaţa în diaspora este însăşi starea naturală a evreilor.

Desigur, viaţa în diaspora nu ar fi fost posibilă, împrăştierea nu ar fi putut să păstreze intact poporul evreu aşa cum l-a păstrat, dacă fiecare evreu în parte şi toţi la un loc nu ar fi trăit, într-o halucinantă încordare, viziunea mistică a Ierusalimului pământesc. Ierusalimul a împlinit însă, după cum am spus, funcţiunea de polarizator nu a indivizilor concreţi, ci a spiritualităţii iudaice şi a ethosului iudaic. Atât. Suficient pentru a păstra poporul, dar insuficient pentru a lega pe indivizi într-un stat.

Şi acum, ce a vrut Theodor Herzl şi ce vrea ţionismul? Să ia Ierusalimului nimbul lui mistic, caracterul lui de mit de până acum şi să transforme acest oraş într-o capitală de stat cu ministere şi cu siguranţă generală? Se poate. Numai că nu s-ar realiza decât o experienţă cu totul trecătoare, cum au fost întotdeauna aşezările politice iudaice, iar pe de altă parte concretizându-se Ierusalimul, s-ar lua evreilor din împrăştiere singurul centru de raliare al lor care le-a făcut posibilă viaţa până astăzi.

Ţionismul este, fără îndoială, o încercare de a rupe cercul de suferinţă al fatalităţii iudaice, dar o încercare care nu poate duce decât cel mult la un rezultat: pierderea evreilor ca popor prin sfărâmarea mitului ierusalimit.

Ţionismul? Sinucidere! Şi asta trebuia să fie o soluţie!

Iată-ne deci la sfârşit. Iosef Hechter simte că Iuda suferă şi că nu se poate altfel. Dar Iosef Hechter nu înţelege de ce. Am încercat să i-o lămurim noi. În forma cea mai strânsă şi mai didactică de care am putut să dispunem. Cu elemente luate nu din literatura şi orientarea antisemită, ci cu ceea ce ar avea la îndemână ca reperuri în judecată un evreu; un evreu obiectiv şi lucid.

Suferi pentru că eşti evreu, ai înceta să fii evreu în momentul în care nu ai mai suferi şi nu ai putea scăpa de suferinţă decât încetând a fi evreu. Este, desigur, o apăsătoare fatalitate. Dar tocmai de aia nu e nimic de făcut: Iuda va agoniza până la sfârşitul veacului.

Revoltă? Nu e bună la nimic. Nu slujeşte la nimic. În acelaşi fel în care nimeni nu poate sări peste umbra lui, evreul nu-şi poate depăşi suferinţa decât... nemaifiind evreu. Situaţie cu atât mai tragică, cu cât nimeni nu poate înceta a fi ceea ce este!

Iosef Hechter tu eşti bolnav. Tu eşti substanţialmente bolnav pentru că nu poţi decât să suferi; şi pentru că suferinţa ta e înfundată. Toată lumea suferă, Iosef Hechter. Suferim şi noi creştinii. Dar pentru noi e o ieşire, pentru că noi ne putem mântui. Ştiu, tu nădăjduieşti; nădăjduieşti că va veni odată cel aşteptat, Messia, pe calul alb şi atunci vei stăpâni pământul. Nădăjduieşti, Iosef Hechter. E singurul lucru ce-ţi mai rămâne.

Eu însă nu pot face nimica pentru tine. Pentru că eu ştiu că Messia acela nu va veni. Messia a venit, Iosef Hechter şi tu nu l-ai cunoscut. Atâta ţi se cerea în schimbul tuturor bunătăţilor pe cari Dumnezeu le-a avut pentru tine: să veghezi. Şi nu ai veghiat. Sau nu ai văzut – pentru că orgoliul ţi-a pus solzi pe ochi.

...Iosef Hechter, tu nu simţi că te cuprinde frigul şi întunerecul?

NAE IONESCU

Apariţia în iunie 1934 a romanului *De două mii de ani* a declanşat o campanie de presă neobişnuită în spaţiul cultural românesc. Mihail Sebastian a înregistrat, câteva luni mai târziu, în *Cum am devenit huligan*, valul de violenţă stârnit din toate părţile (presa evreiască şi cea românească, stânga şi dreapta, deopotrivă) şi a semnalat cele trei direcţii în care erau orientate criticile: antisemitism, democraţie şi probleme de limbă română.

Dintre comentariile critice, scriitorul a reţinut doar pe cele ale lui Pompiliu Constantinescu, Şerban Cioculescu, Octav Şuluţiu, N. Carandino şi Ion I. Cantacuzino, dar cartea a fost comentată în epocă şi din perspectivă estetică. Prima reacţie la lipsa de înţelegere şi de receptivitate cu care a fost întâmpinată cartea lui Sebastian vine de la Mircea ELIADE. Autorul *Întoarcerii din rai*, publică în „Vremea" (22 iulie, 1934, p. 5), articolul care a determinat o prelungită polemică teologică, *Iudaism şi antisemitism. Preliminarii la o discuţie.* „Cartea d-lui Mihail Sebastian, *De două mii de ani*, a izbutit până acum să facă pe antisemiţi să urle de bucurie, pe evrei să se lamenteze şi pe gazetarii deştepţi să scrie articole cu haz. Să vedem dacă ea poate face şi altceva; dacă ne poate face să gândim. Mărturisesc că aşteptam cartea aceasta ca pe o verificare a tensiunei şi generozităţii opiniei publice româneşti. Nu a opiniei publice de pe stradă, fireşte. Dar cel puţin a unor anumite elite, a oamenilor, hai să le spunem, inteligenţi şi de inimă. Pentru că romanul acesta semnat de un scriitor evreu şi prefaţat de un profesor universitar creştin – aduce cu sine nu numai o serie de calităţi literare, nu numai o sumă de documente sufleteşti contemporane şi o problematică „tragică", dar însăşi apariţia lui, aşa cum a apărut, este un semnal şi îşi are o profundă semnificaţie. Mă refer la actul de mare curaj al autorului: de a scrie această carte – pe care nimeni nu i-a cerut-o – şi a stărui să fie prefaţată de d.profesor Nae Ionescu, dându-şi foarte bine seama şi de riscurile, şi de durerile şi de situaţiile penibile la care se expune. Lucrul acesta a trecut nebăgat de seamă. Un om care scrie o carte vie, am spune viscerală, o carte care nu cuprinde numai confesiunea durerilor sale iudaice – căci la urma urmelor această confesiune a mai fost făcută şi de alţii, şi poate cu mai multă eficacitate – ci cuprinde drama şi jurnalul nedumeririi sale de om viu în faţa eternităţii şi stupidităţii acestei dureri – ei bine, omul acesta întâlneşte cea mai placidă reacţiune. De ce? Pentru că a apărut cu prefaţa d-lui prof. Nae Ionescu. Toată reacţiunea „opiniei publice" a fost stimulată – sau, ca să fim mai precişi, paralizată – de alăturarea acestor două nume: Nae Ionescu – Mihail Sebastian. Va să zică actul cel mai curajos, cel mai sincer, cel mai higienic pe care l-a făcut un scriitor evreu de astăzi – acela de a accepta o prefaţă „antisemită” (vom vedea dacă i se poate spune astfel) – actul acesta a provocat cea mai ridiculă rumoare. Mihail Sebastian e mort astăzi în ochii coreligionarilor săi pentru că a dat o mare dovadă de toleranţă. Prietenii mei evrei uită că toată suferinţa lor porneşte din intoleranţa mediilor creştine (justificată sau nu, este altă poveste). Şi lovesc astăzi într-un evreu pentru că acesta a fost prea tolerant [...] Trebuie să recunosc că reacţiunea aceasta e dezgustătoare. Că ea dovedeşte mediocritatea opiniei publice româneşti, (opinie formată, fireşte din creştini şi evrei) frica de a pune probleme răspicat, frica de a judeca, de a gândi, de a se revizui. Mă rog, ce e „criminal” sau „supărător” în această carte? Fără îndoială nu faptul că ea se ocupă de evrei. Au mai apărut cărţi despre evrei, scrise de evrei, care au fost judecate fără enervare, ba chiar lăudate. Atunci, poate faptul că, în această carte, evreii suferă – din pricina „destinului”, sau din cauze contingente? Nici asta. În admirabilul roman al lui Ury Benador, *Ghetto veac XX*, evreii suferă, ba suferă chiar mai brutal – şi totuşi cartea a primit lauda ce i se cuvine. Atunci, stăm şi ne întrebăm: care este „crima” acestei cărţi a lui Mihail Sebastian? După însăşi mărturisirile presei de stânga, crima e clară: prefaţa d-lui Nae Ionescu.” Referitor la *Prefaţă*, Mircea Eliade face două obiecţii: „ 1) trecerea de pe planul filosofiei istoriei pe cel al teologiei (adică trecerea de la structuri la spiritualitate universală); 2) afirmarea certitudinei că Iuda trebuie să sufere la infinit pentru că a tăgăduit pe Mesia (adică o greşeală contra nădejdei, complicată cu greşeala, mai gravă, contra libertăţii Graţiei). Dar, amândouă aceste obiecţii se referă la dialectica d-lui prof. Nae Ionescu – şi nu la „antisemitismul” său, care nu există în prefaţă. Greşeala d-lui prof. Nae Ionescu, dacă poate fi numită astfel, este de natură pur filosofică. Iar consecinţele ei privesc pur şi simplu admirabila construcţie a prefeţei – iar nu problema în sine.” Consideraţiile făcute în continuare în marginea *Prefeţei* lui Nae Ionescu au stârnit polemica teologică cu G.Racoveanu (din „Credinţa” şi „Vremea”) în care a intervenit Mircea Vulcănescu şi, în cele din urmă Constantin Noica.

În acelaşi număr al revistei „Vremea” (22 iulie 1934, p.7) a apărut cronica lui Pompiliu CONSTANTINESCU: *Mihail Sebastian. De două mii de ani (Roman cu o prefaţă de Nae Ionescu).* Criticul trece peste disputele în jurul prefeţei, convins că „precedată de o foarte interesantă şi curajoasă prefaţă a d-lui Nae Ionescu, care pune problema iudaismului dintr-un plan metafizic şi unul practic, [...] ea va constitui un îndelungat pretext de reflecţii şi polemici.” Pe Pompiliu Constantinescu îl interesează „numai valoarea umană şi estetică a unei confesiuni, destul de particularistă” şi relevă faptul că Sebastian n-a scris o carte de luptă sau un tratat etic. „Sensibilitate categoric individualistă, inteligenţă prea lucidă, spre a se automistifica, într-o problemă atât de complicată ca problema evreiască, a găsit singura cale posibilă în artă: confesiunea, analizată pe un caz concret. D. Sebastian este ceea ce se cheamă un asimilist: dar această atitudine n-o generalizează, n-o propăvăduieşte; este un caz de conştiinţă personală, o soluţie proprie, organică, nu o problemă politică. Ceea ce preţuiesc în acest roman, este cu deosebire lipsa oricărei tendinţe politice. [...] De aici şi tragismul ei sobru, sinceritatea ei personală, luciditatea tristă şi caracterul ei individualist. D. Sebastian vorbeşte exclusiv în numele său, cu ereditatea sa, cu formaţia sa intelectuală, cu ambianţa geografică în care s-a născut. Ceea ce poate supăra pe conaţionalii săi este faptul că deşi evreu mărturisit, adică prin ceea ce fatal a moştenit în sine, de două milenii – d. Sebastian înţelege să nu se solidarizeze cu masa.”

Trecând la analiza propriu-zisă a cărţii Pompiliu Constantinescu se întreabă dacă *De două mii de ani* este un roman şi constată că „Prin tehnică, prin unele tipuri, prin neliniştea dominată de luciditate, *De două mii de ani* este o carte tipic gidiană. Amestecul de confesiv şi de obiectivai, prin acţiune şi prin portrete ne reaminteşte de *Faux– monnayeurs*.”

În romanul lui Sebastian, criticul apreciază în primul rând confesiunea, „alcătuită din tristeţe şi orgoliu, din demnitate rănită şi analiză calmă, din nenumărate observaţii subtile de moralist şi dintr-o atitudine unitar individualistă, într-o problemă cu primejdii de teoretizare şi compasiune colectivă. Cât timp privește în sine însuși, scriitorul acestui lung roman, îți dă senzația unei reacțiuni vii, a unei drame cu atât mai dureroase, cu cât o prevezi perpetuată. Un sentiment de înaltă singurătate se zbate în confesia d-lui Sebastian, ca în simbolul lui *Moise* al lui Vigny. Pe frontispiciul acestei confesiuni aș înscrie: tristețe, singurătate și luciditate. Senzația că n-ai vrea un moment să fii în pielea eroului, este nedespărțită în confesia d-lui Sebastian. Nu este aceasta însăși profesia de umanitate a cărții, noblețea ei spirituală?" Analiza celei de a doua componente a romanului „proza obiectivă" conduce la concluzia că „Oamenii din romanul d-lui Sebastian sunt abstractizați până la fișa psihologică" și că „inteligența îngheață ficțiunea, în acest roman atât de nervos prin ținuta lui intelectuală, atât de sugestiv prin «aperçu»-urile lui."

Pompiliu Constantinescu apreciază că personajele fără atingere directă cu drama personală a lui Sebastian, sunt „schemele unor moduri diferite de a gândi, de a simți" și că „Din analiza lor, dintr-un continuu *distinguo* între autor și ei se diferențiază psihologia unui evreu asimilist, integrat în psihologia munteană. [...] Pentru d. Sebastian, iudaismul nu este nici o problemă național evreiască, nici una a statului român, ci o problemă personală a monadei sufletești. Iosif Hechter, care s-a născut evreu, într-un oraș dunărean din Muntenia și s-a format la cultura franceză, la moraliștii și analiștii ei inegalați." Criticul relevă la Mihail Sebastian „arta rară de a-și domina fantomele interioare, prin luciditate, deși romanul său este forma tipică a hamletismului ebraic".

Eugen IONESCU apreciază, de asemenea, paginile de confesiune din romanul lui Mihail Sebastian.. Dramaturgul își exprimă tranșant opinia în *Cronica literară* din „Credința"(5 august 1934. p.3.) „Primele 40 și ultimele 40 de pagini ale acestui roman sunt admirabile: dureroase, vii, acute, dramatice, copleșitoare, scrise extrem de pregnant, de adevărat. Însă mijlocul cărții – adică cele mai bine de 300 de pagini, sunt pur și simplu serbede: discuții despre antisemitism, sionism, revoluția socială, discuții polemice între diferiți eroi (foarte vii «dialectic» și totuși fără existență plină, fără biologie, cum ar zice autorul), portretul psihologic al unui lucid inexpresiv ca Maurice Buret (tip de franțuz, crede d. Mihail Sebastian și care de altminteri nici nu are ce căuta în această carte, decât ca s-o îngroașe), plimbări prin Paris și femei exotice (oarecum) prin România etc., etc., lucruri extrem de facile, de comune, de inutile în fond economiei cărții. [...] Știu că mai sunt unii scriitori contimporani care prefăcându-se că se îndepărtează de problemă o reîntâlnesc, când nici nu te aștepți, și mai fertil; dar, [...] în definitiv, nici faptul că Mihail Sebastian este admiratorul oropsit al lui Ghiță Blidaru, căruia i-a servit la „Cuvântul" și elevul pamfletarului Mircea Vieru de la care a învățat să scrie romane și pe care ni-l înfățișează compunând, în urma insuccesului <*Mioarei*> acel *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici*, nu este prea interesant." Eugen Ionescu consideră că „Iosif Hechter nu câștigă – și din punct de vedere literar nu este autentic, nu devine expresiv, decât atunci când țipă, când îl doare, când o mărturisește. Neacceptarea, din lașitate, a destinului este, poate, o deficiență spirituală și morală, deci devine, pe planul artistic, o mare deficiență literară. Numai catastrofa ne poate releva natura noastră intimă, s-a zis. Iată de ce, de câte ori Iosif Hechter nu stă în catastrofă, în catastrofa care este destinată să-i reveleze natura lui intimă, e inautentic, mort, fals, ininteresant. [...] Dar nu putem să nu subliniem minunea celor 70 sau 80 de pagini, tragice, de încordare. În definitiv, nu plătesc ele mediocritatea restului? Căci nici coardele nu pot sta prea mult întinse fără să se rupă."

Octav ȘULUȚIU își începe cronica din „Reporter" (8 august 1934) remarcând noul punct de vedere asupra problemei evreiești, pe care îl aduce romanul lui Mihail Sebastian față de *Ghetto veac XX* de Ury Benador și de *Calea Văcărești* a lui I. Peltz. „Ceea ce de la început izbește în luarea de contact cu eroul lui Mihail Sebastian este că nu e evreu. Și nu e evreu pentru că n-are contact cu viața evreiască adevărată, cu ghetoul și cu religia. Eroul lui Mihail Sebastian e despărțit de mult de adevăratul mediu evreiesc. Și mai mult: n-a copilărit în asemenea mediu sau, dacă a copilărit, nu-și amintește nimic din viața de ghetou. Nu numai că orice urmă a vieții de ghetou e absentă, dar acest om nu înțelege niciuna din tendinţele vieţii evreieşti, niciuna din problemele cari se pun evreilor". Eroul lui Sebastian, atrage atenţia cronicarul – „E un intelectual pur şi simplu. E un evreu asimilat culturii europene şi implicit celei române. E ciudat dar aşa e. Se susţine că evreii nu se pot asimila, ceea ce e fals. În mică măsură, dar se pot asimila. Eroul lui Sebastian e un intelectual în sensul pur al cuvântului. Pentru că intelectual evreu e Baruch Landau, care însă e preocupat şi agitat de toate problemele evreieşti, e hărţuit de ele, le înţelege şi le îmbrăţişează. O singură trăsătură specifică evreiască are eroul lui Sebastian: neliniştea, întrebările, agitaţia lucidă, talmudismul – în sens larg, de dialectică, fără concluziile talmudice – în faţa vieţii, a problemelor. Şi acum trebuie să spunem că eroul lui Sebastian suferă, că trăieşte o tragedie, că suferă tocmai pentru condiţia evreului între străini. Dar nu suferă cu evreii. [...] suferă cu luciditate, mai precis cu raţiunea, cu intelectul. E o suferinţă la rece. Nicio pasiune niciun strigăt, un calm, o echilibrare care-l descărnează şi-l desinstinctualizează[...] Mihail Sebastian n-a reuşit să redea suferinţa evreiască, ci suferinţa unui individ izolat, a unui intelectual care nu consună cu colectivitatea." Şuluţiu apreciază stilul autorului „de speţă franceză": „E un stil geometric, adică liniar, sobru, cursiv pe alocuri, totdeauna rece, totdeauna precis în noţiuni, în definiţii, mai ales pasionat de definiţii – pasionat însă cu luciditate – stil alb, dacă se poate spune astfel, stil placid, perfect în încheieturi şi cu un simţ deosebit al compoziţiei, echilibrat, măsurat." „Lipsa de plinătate epică" şi comentariul care „repetă prea adesea" sunt considerate deficienţe ale romanului care devine „un roman eseistizat, prea îmbâcsit de disociaţii, de analiză fără urmă de contur plastic."; mai interesante sunt anumite „pasagii epice, aventurile lui Dronţu, sau descrierea tipului lui Maurice Buret." În fine, criticul relevă „precizia artistică" cu care scriitorul a surprins „febra revoluţionară care a cuprins tânăra generaţie în ultimii ani şi zbuciumul tinerilor în căutarea de noi sensuri sociale. Şi din acest punct de vedere Mihail Sebastian a creat atmosfera încărcată a tinerilor coborâţi în stradă, mai bine chiar decât Mircea Eliade în *Întoarcerea din rai*"

După ce a publicat scurta notă incendiară de la apariţia romanului (primul text antologat în *Cum am devenit huligan*), N. CARANDINO revine, pe larg, la *De două mii de ani* în „Cronica literară" din „Facla" (nr. 1056, 10 august 1934, p. 2) pentru a constata mai întâi că „multa zarvă" şi polemicile de tot soiul ivite în jurul cărţii se datorează în mare parte, prefaţei lui Nae Ionescu. „Nu că romanul ar fi, în sine, nevalabil şi nesusceptibil de interesante discuţii, dar Ghiţă Blidaru e la modă ca şi problema pe care a studiat-o în cele câteva pagini premergătoare. Elevii domniei sale în materie teologică – şi are destui şi destul de iscusiţi – au folosit prilejul care se oferea." Trecând la analiza romanului, cronicarul observă că, lipsit de capacitatea de a ieşi din propriul eu, Sebastian se transcrie pe sine în personajele romanului: „Între Mihail Sebastian şi Maurice Buret, prietenul lui parizian, multe afinităţile şi foarte puţine deosebirile de natură intelectuală. Amândoi cartezieni şi amatori – în principal – de a aplica instrumentul cunoaşterii lumii din afară. [...] Din sine nu poate evada Mihail Sebastian, şi nu are nici de ce. Peisajul lui interior e bogat în fantasme şi aşteptând să le epuizeze scrie mereu un jurnal intim. Spiritul critic îl îndeamnă să comenteze adesea, comentarii interioare, în bună tradiţie gidiană care impune calmul conştient, peste abisurile dimprejur. «Un copac cu orgoliu, evadat din pădure», disponibil şi neintegrat imperativelor colective." Aşadar, Carandino relevă, în *De două mii de ani*, un jurnal travestit, în care este vorba despre Sebastian şi problema antisemită. „Notaţiile au caracter de autenticitate şi orgoliul lor e în această privinţă mărturie. Sebastian a căutat o poziţie individuală în această lipsită de inteligenţă încăierare a grupurilor. Solidar şi mereu diferit, renegările lui nu sunt numai ale lui Iuda, ci şi ale omului, care încearcă să-şi transforme viaţa fluentă în post de observaţie şi sistem de axe coordonatoare. Între «sufletul prunilor» şi materialismul industrialist, ştiinţific, nu optează [...] Între polii opuşi de intelectualitate, Blidaru şi Vieru , (evitând să le spună Ionescu şi Petrescu, autorul i-a denumit ovreieşte) între aceste simboluri se joacă drama lui Sebastian."

Lui Mircea VULCĂNESCU (În jurul romanului „De două mii de ani", „Jurnalul literar", nr. 43-46, 1991, p. 1, 5). *Prefaţa* lui Nae Ionescu i se pare „antitetică" faţă de cartea lui Sebastian. După M. Vulcănescu, care-şi face cunoscută opinia într-o scrisoare adresată lui Eliade după a doua intervenţie în polemica cu Racoveanu (august 1934), romanul este confesiunea unui om „care n-a început să se simtă ovrei decât silit de cei care refuzau să-l recunoască în comunitatea românească, din care el îşi închipuia că face parte [...] el a crescut printre români, a suferit înrâurirea lui Nae Ionescu şi a umanismului francez într-un fel care, dacă nu l-au rupt radical de iudaism, l-au depărtat cel puţin de dânsul". Drama lui Sebastian ar fi aşadar că nu-şi acceptă destinul, „îl socoteşte în fond accidental şi evitabil, sau măcar crede că poate face abstracţie de el şi că poate găsi un concept intermediar între acela de ovrei şi de român (cum ar fi conceptul de brăilean) prin care să se lepede de povara bimilenară a iudaismului şi să pătrundă în universal, determinat specific româneşte [...] ca să poată sări mai cu temei în planul universal al spiritului, unde nu mai e decât Sebastian, dar întrucât este şi Sebastian şi ovrei, şi brăilean şi român şi de cultură franceză şi prieten cu Nae Ionescu şi cu Camil Petrescu şi până ieri chiar cu Racoveanu, adică unde e un om care se simte puţin stânjenit de faptul că-n el se-ntâlnesc mai multe tradiţii – mai ales faţă de cei ce se simt dintr-o bucată, dar unde într-un sens se simte şi fericit de a cumula în el aceste influenţe, în măsura în care se iubeşte şi fără ele ştie că n-ar mai fi tot el [...] O carte de luciditate deci. O carte carteziană. Cum era să nu-l supere pe iraţionalistul Manoliu ?" Consideraţiile lui Mircea Vulcănescu relevă în *De două mii de ani* o confesiune care „ar fi putut fi scrisă de oricare om modern, lucid care, participând de la 3-4 tradiţii sau influenţe care ajung întâmplător în conflict, vrea să facă o purificare lăuntrică a minţii, în sensul cartezian de a găsi o unitate de intuiţie pe temeiul căreia să poată reconstitui lumea silogistic din elemente simple, evidente şi elementare. Ar fi interesant de precizat ce e năist şi ce e cartezian în Mihail Sebastian şi poate chiar – urcând mai sus – ce elemente carteziene subzistă în gândul lui Nae Ionescu."

După ce semnalează „abilitatea deosebită" şi „caracterul picant" al prefeţei lui Nae Ionescu, „în contrast cu setea de asimilare ce animează romanul" Şerban CIOCULESCU (*Aspecte epice contemporane*, „Revista Fundaţiilor Regale", 1 octombrie 1934, p. 156-159) precizează, ca şi Octav Şuluţiu în cronica sa, că *De două mii de ani* nu este un roman iudaic precum *Ghetto, veac XX* de Ury Benador, „îmbibat până la saturaţie de coloare locală."[...] „Dimpotrivă, ceea ce caracterizează romanul d-lui Mihail Sebastian este realitatea interferenţei dintre loc şi om. Tânărul romancier a verificat asupră-şi puterea de transformare pe care o exercită duhul locului, în speţă Dunărea brăileană, cu virtuţi de neutralizare a tradiţiei talmudiste şi idişiste. D-sa ajunge la această concluzie experimentală, după o serie de tribulaţii ale eroului său autobiografic, Iosef Hechter." Comentariul critic subliniază participarea eroului la conflictul dintre cele două curente ale culturii româneşti prin relaţia cu liderii de opinie – Ghiţă Blidaru („în portretul şi lecţiile căruia recunoaştem personalitatea d-lui Nae Ionescu") şi arhitectul Mircea Vieru („în ale cărui idei şi reacţiuni temperamentale se identifică tipul opus de gânditor al d-lui Camil Petrescu") – ca şi poziţia sa de „spectator şi actor în problema iudaică, actualizată de mişcările antisemite". „Pus din nou să reflecteze asupra cauzelor permanente ale suferinţii iudaice, Hechter ajunge la o ipoteză neverificabilă care îl întăreşte în convingerea că antisemitismul ca şi pătimirea iudaică sunt de esenţă metafizică. Ridicată pe plan metafizic problema pare condamnată insolubilităţii. Personal, Hechter va renunţa de a fi român împotriva societăţii româneşti, care îl va socoti stampilat pe vecie, dar constitutiv, trupeşte, biologic, va fi un muntean de la Dunăre. [...] E o aderenţă biologică la teritoriu, o împământenire *stricto sensu*, mai valabilă decât pactul juridic. Soluţia este personală şi nu serveşte de cheie universală pentru dezlegarea problemei iudaismului". Şerban Cioculescu consideră că „D. Mihail Sebastian învinge cu primul său roman asperităţile genului, prin facultatea sa rară de a comunica viaţa în aspectele ei schimbătoare şi multiple. Dispreţuitor teoretic al inteligenţei, aderent mai ales teoretic al vieţii biologice, după doctrine sau numai aspiraţii temperamentale romantice, d-sa prezintă într-un seducător contrast, una din cele mai lucide inteligenţe ale momentului. *De două mii de ani* e un roman remarcabil, încărcat de viaţă şi de idei, care lasă deschisă problema principală şi anulează teza anti-intelectualistă prin relevarea calităţii cardinale a autorului, care este însăşi inteligenţa."

Acelaşi număr al „R.F.R." (1 octombrie 1934, p. 173-174) găzduieşte o a doua cronică la romanul lui Mihail Sebastian, semnată de Sergiu DAN. Pornind de la consideraţia că *De două mii de ani* e „un jurnal al suferinţelor, transcrise patetic de tânărul Iosef Hechter", în anii nefaşti ai bătăilor antisemite, Sergiu Dan pune, cu ironie, în discuţie cauzele istorice şi actuale ale bătăilor între indivizi de naţionalităţi şi rase diferite, pentru a ajunge la *Prefaţa* lui Nae Ionescu: „Iosef Hechter este bătut de băieţii din burghezia românească, nu fiindcă ei ar fi antisemiţi, ci fiindcă ei sunt supuşi legilor de concurenţă care fac din Iosef Hechter un candidat la aceleaşi profesiuni libere la care aspiră cei care îl bat. Asta e realitatea. E monstruoasă, cum afirmă unii dintre evrei? Nicidecum. E o fatalitate inexorabilă, cum afirmă exegeţii antisemitismului şi d. Nae Ionescu? Nici atât. E doar o stare de lucruri, *un fapt* cum zice d. Nae Ionescu. Numai că d. Nae Ionescu atribuie acestui *fapt* cauze metafizice, ba chiar organice faţă de care evrei şi creştini sunt neputincioşi." Din prefaţa „atât de substanţială", care „a dat romanului d-lui Sebastian «une portée» care depăşeşte răsunetul unei cărţi". Sergiu Dan a încercat să „fixeze" în comentariul său „numai calitatea politică a acestor judecăţi." „Jurnalul lui Hechter - consideră Sergiu Dan - nu este şi nu poate fi jurnalul tânărului evreu întâmpinat de ostilitatea societăţii româneşti – ci numai al lui Iosef Hechter. Personajele care se agită în jurul lui Hechter sunt demascate cu o nemiloasă pătrundere, în afară de Ghiţă Blidaru, pentru care autorul manifestă un fel de dragoste respectuoasă şi înfricoşată...." Comentatorul apreciază că „studenţii evrei sunt redaţi cu o artă fără greş,[...] Sulitzer, Dronţu, Vieru, Buret şi ceilalţi sunt «lucraţi» cu o tehnică atât

de clasică", dar îşi rezervă admiraţia pentru personajele feminine, Marga Stern şi Marjorie Dunton.

Revista „Criterion" consacră, în primul său număr (15 octombrie 1934), un spaţiu larg analizei romanului lui Sebastian. Ion I. CANTACUZINO, care semnează rubrica „O carte" observă, pentru început, că: „zarva" iscată de prefaţa lui Nae Ionescu şi de titlul romanului, se datorează „slabei preţuiri a cititorilor pentru substanţa lecturilor lor" şi că simpla frază „Mihail Sebastian s-a hotărât să dezbată problema iudaismului" a anulat „toată opera de literat din cele 300 de pagini ce urmau." Asupra influenţei pe care a exercitat-o *Prefaţa* se revine într-o notă finală: „În legătură cu eroul, trebuie să notăm o nouă dovadă a forţei de sugestie pe care a exercitat-o prefaţa d-lui Nae Ionescu. Azi toată lumea e de acord să creadă că eroul lui Sebastian se numeşte Iosef Hechter. Or, nicăieri în roman nu-i dă eroului său acest nume. I l-a dat însă, o dată, d. Nae Ionescu, în prefaţă. Şi atât a fost de ajuns." Urmărind concepţia de viaţă care determină discursul narativ, cronicarul de la „Criterion", relevă drama conştiinţei „prinsă în dilema de a fi tot sau parte [...] solitară sau solidară. Individual critică sau încadrată [...] ea însăşi sau emanaţia unei conştiinţe mai vaste" într-o epocă dominată de această dramă. Analiza, în care sunt distinse trei planuri de desfăşurare a „*antinomiilor*" – *planul* „*heredo-temperamental*", planul „social" şi planul „cunoaşterii", se concentrează asupra celui din urmă, aflat în centrul romanului şi pe care criticul îl consideră a fi miezul problemei: „Aici opoziţia celor două tendinţe antagoniste îşi atinge maximul prin faptul că [...] se obiectivează în două personagii tip, Ghiţă Blidaru şi Mircea Vieru. Partea esenţială a cărţii, care e dominată de figura lor, devine astfel miezul problematicei ei. În acest moment, obiectivat în sfârşit în două forme concrete, dualismul eroului putea izbucni sub forma unui conflict dramatic pregnant. Din nefericire aceasta nu s-a întâmplat. Căci în toată cartea lui Sebastian nu se petrece nimic. Ceea ce face sau devine eroul nostru este rezultatul acţiunii lente – asupra lui – a uneia din cele două feţe care şi-l dispută. Din jocul lor de acţiuni şi reacţiuni iese deplasarea destinului eroului într-un sens sau în altul. [...] Problema alegerii şi a sacrificiului nu i pune nicăieri precis. Pluteşte doar în atmosferă, latentă, o dramă care nu izbucneşte. Fiindcă la nici un moment conflictul de idei nu se rezolvă în gesturi, adică nu devine ciocnire. Nedramatică formal, cartea e astfel statică şi tipic confesională [...] Din cauza aceasta cartea nici nu are un final. Fiindcă nu are o soluţie. [...] Cum era firesc, soluţia lasă problema deschisă. Căci problema e de natură metafizică şi în metafizică opoziţia contrariilor nu se resoarbe decât în repaosul morţii. Iar cartea sobră, limpede scrisă şi armonios construită a lui Sebastian, nu te învăluieşte în niciun giulgiu funerar, ci lasă încă să dăinuiască, după ultima pagină, un acord reconfortant, chiar dacă străbate în el resemnarea."

Analiza operei în latura ei ideologică – cu semnalarea „punctelor vulnerabile totuşi" ale lui Sebastian constituie obiectul cronicii lui Ieronim ŞERBU din „Vremea" (nr. 360, 21 octombrie 1934). Autorul îşi propune să înlăture acuzaţiile „ideologiei – adverse" şi începe cu „coreligionarii" lui Sebastian în presa cărora scriitorul a fost numit „trădător". În replică Ieronim Şerbu argumentează: „Dar ne întrebăm ce a trădat? Sunt într-adevăr în cartea d-sale unele observaţii referitoare la evrei, la moravurile lor, crude, dar nu mai puţin juste. Ori tocmai prin asta îşi declină calitatea sa de evreu. Doar acela ce-şi înţelege neamul (cum poţi să-l înţelegi fără să-l iubeşti?) e natural să-i arate şi defectele lui. Nu înseamnă că se dezice de el, ci dimpotrivă îşi dezvăluie legăturile indestructibile, fiind conştient că însuşi actul lepădării în sine, e caracteristic iudaic. Cu alte cuvinte neputinţa de-a înceta să fii ceea ce eşti. Singura vină pe care i-aş recunoaşte-o d-lui Sebastian – dacă se poate numi una – e aceea de-a fi un intelectual lucid, solitar, închis în scoica individualităţii sale. De aici atitudinea d-sale sceptică faţă de idealul iudaismului, renaşterea naţională, desolidarizarea de ceilalţi colegi evrei şi, în fine, refuzul de a participa la tot ce e manifestare colectivă. E evident că d-l Sebastian înainte de a fi evreu e un individualist". În concluzie: „ceea ce n-au înţeles evreii şi a omis în prefaţa sa dl. Nae Ionescu" este „răsturnarea complectă a opticii obişnuite, comportarea absolut spirituală" a eroului lui Sebastian. Criticul observă aceeaşi lipsă de înţelegere şi la comentatorii din categoria „creştini simpatizanţi" care „i-au reproşat lui Sebastian [...]că nu trăieşte realmente drama sa". Comparaţia cu Ury Benador care s-a mai făcut, relevă acum diferenţa de comportament. „Sentimental, profund biologic, subiectiv" Ury Benador e „în primul rând evreu, cu respectul tradiţiei sale spirituale" Comportarea lui Sebastian, „hrănit şi format la o cultură universală, va fi una rece, abstractă, metafizică chiar". Câteva observaţii critice subliniază valoarea literară a cărţii care „capătă o profunzime, o demnitate, reliefată tocmai prin preciziunea instrumentului de care se foloseşte: stilul. [...] Deşi scrisă într-o formă de jurnal, deşi personagiile n-au nici un raport real între ele, există totuşi o unitate psihologică, destul de vizibilă, şi care motivează existenţa celorlalţi eroi. Ei nu-s decât «momentele de conştiinţă», necesare în desfăşurarea dramei lăuntrice a eroului principal, care reprezintă însuşi unitatea volumului."

C. NOICA recunoaşte în romanul lui Sebastian „o carte nemijlocit frumoasă" (*De două mii de ani*. „Meridian", caiet trei, 1934, p. 11-12) „De aceea sunt uluit – spune autorul cronicii – de tratamentul pe care înţelege autorul să-l aplice propriei sale cărţi. Încep să cred că Mihail Sebastian nu şi-a înţeles cartea. Hotărât, nu şi-a înţeles-o. Cum poate face o dovadă şi un act de luptă, dintr-o carte de splendidă, dar exclusivă literatură?" Consideraţia că „prefaţa – excelentă în ea însăşi – dăunează cărţii. Îi dă un caracter [...] extra – estetic" este urmată de reproşul la adresa autorului care, potrivit afirmaţiilor din „Reporter", şi-a conceput cartea pe un alt plan decât cel estetic." şi „s-a făcut scriitor: pentru a-şi descărca sufletul spunând aceste lucruri din romanul *De două mii de ani*. De aci rezultă – observă C.Noica- nu numai că, pentru d-l Sebastian, *Fragmentele dintr-un carnet găsit* şi bucăţile din *Femei* nu contează, dar că şi ultimul d-sale roman nu e literatură, ci o replică la antisemitism. Cum poate fi un autor atât de ingrat cu talentul său?[...] Socotim, de aceea, că numai d-l Sebastian este vinovat de atmosfera ce s-a făcut în jurul cărţii." Noica dezaprobă şi declaraţia scriitorului că Nae Ionescu „nu i-a înţeles prea bine problema", prin care se induce ideea romanului cu teză. „D-l Sebastian a scris într-o atât de mică măsură un roman cu teză, încât sunt sigur că opera d-sale poate emoţiona chiar pe un cetitor de ...teză contrară, adică antisemit. Mi-ar place să fiu eu unul dintre aceia, cari au bătut în facultate pe Iosef Hechter, numai pentru a putea spune acum lui Mihail Sebastian cât de mult mă mişcă suferinţele eroului său. Căci, încă o dată, ce are a face literatura cu restul?"

După aproape doi ani de la apariţia cărţii, Lucian BOZ readuce în discuţie *De două mii de ani* (Mihail Sebastian. *Oraşul cu salcâmi* „Viaţa Românească", nr. 2-3, februarie martie, 1936, p. 70-71) acuzând influenţa nefericită a lui Mircea Eliade şi Emil Cioran asupra autorului: „Sortit unei cariere de eseist – desigur vioi şi adesea interesant – d. Mihail Sebastian a avut nenorocul de a cădea victimă atmosferei de tragism a tinerei generaţii, acum doi ani. Victima regretabilă a d-lor Mircea Eliade şi Emil Cioran, Mihail Sebastian s-a simţit dator să-şi descopere o problemă tragică, o nelinişte şi o stâncă prometeică *Pe culmile disperării* . Fireşte că nimic mai grotesc decât un Mihail Sebastian meduzat de o mare problemă [...] Aşa, *De două mii de ani* este o încercare disperată de a simula tragedia. De altfel, ocupă un loc important în preocupările extracritice ale d-lui Sebastian de a părea adânc şi subtil. O permanentă dorinţă de-a etala o viaţă interioară interesantă, pe măsura concurenţilor săi de generaţie, care nu se rezolvă însă decât în paradoxuri obişnuite sau sentimentalisme."

În rândurile consacrate lui Mihail Sebastian, E. LOVINESCU (*Istoria literaturii române contemporane. 1900 – 1937*. Bucureşti, Editura librăriei Socec et Co.,) observă că trecând de la volumul de nuvele la romanul ideologic „care vrea să îmbrăţişeze mai mult decât poate strânge", Sebastian nu găseşte „o soluţie valabilă" problemei iudaice. „Ca în orice roman [...] problema se circumscrie la cazul eroului autobiografic care, în lupta dintre dorinţa de asimilare şi refuzul mediului de a-l primi, recurge la soluţia unei acomodări. [...] Fără dezbaterea teoretică a problemei, romanul, foarte puţin roman şi el, evoluează în mijlocul mişcărilor antisemite de acum vreo zece ani, al experienţelor sociale ale eroului, cu aceeaşi libertate de mişcare naturală, cu aceeaşi artă lucidă de a expune pregnant situaţiile şi ideile, mai mult atingându-le, şi de a schiţa figuri [...] de mare semnificaţie intelectuală [...], fără a mai aminti de alte tipuri din lumea iudaică."

Basil MUNTEANU înregistrează astfel contribuţia lui Mihail Sebastian la *Avântul romanului românesc* în *Panorama de la litterature roumaine contemporaine*, 1938: „Mihail Sebastian a înfruntat marele subiect al sufletului şi dramei evreieşti. Interesul romanului *De două mii de ani* (1934) este mai puţin romanesc cât ideologic. O sumedenie de probleme: posibilitatea adaptării evreilor la tărâmul lor natal, psihologia lor diferenţială, atitudinea lor faţă de moarte, de natură, de artă – sunt puse aici în plină lumină şi aduc vederi uneori subtile şi de o reală însemnătate" (*Panorama literaturii române contemporane*. Traducere de Vlad Alexandrescu. Cleveland, R.D. Schelden Enterprises, Inc şi Editura Crater, 1996. p. 194)

După ce sub pseudonimul Nicanor et co. publicase, la apariţia cărţii, un atac virulent (*Între umilinţă şi impertinenţă* „Viaţa Românească", nr. 13-14, iulie 1934, p.89-90) la adresa romanului şi a autorului (articolul a fost reprodus integral de Mihail Sebastian în *Cum am devenit huligan*) G. CĂLINESCU revine cu un comentariu, cum era de aşteptat, în *Istoria literaturii române* (1941, p. 876 – 877) „Caracteristic şi substanţial este romanul *De două mii de ani*, foarte puţin roman în fond şi în partea în care romanţează, incolor. De fapt el e o prezentare a tezei evreieşti, un eseu polemic. Însă reacţiunile, stilizate în chip de jurnal, sunt depăşite de luciditatea autorului, reduse la un mod de existenţă posibil, deşi nu unicul. Doritor de a înţelege «*clar şi distinct*» totul, de a trăi toate atitudinile chiar şi pe cele opuse interesului fiinţei sale, eroul evreu suferă intens, dar caută a se cunoaşte şi a cunoaşte cu răceală. Această poziţie dă interes artistic cărţii şi deşi, evident, eroul nu va putea ieşi din cercul său vicios, opera rămâne un document foarte obiectiv al unei mentalităţi ireductibile[...] Pateticul dovedeşte sensibilitatea exagerată a evreului, plăcerea de a se simţi victimă, incapacitatea lui congenitală de a concepe lupta cu toate riscurile ei. Interesant artisticeşte, este că eroul semnalează *însuşi* această infirmitate.

Hotărât să cunoască, el frecventează acum pe evrei. Eroul intelectual se simte străin. Picat într-un cerc ţionist, cântă de silă în ebraică. Atunci se întoarce la singurul mediu viu, la familia sa evreiască din Brăila. Zugrăvirea acestei familii, cu decesele, riturile şi psalmodiile sale, revelă deodată în Mihail Sebastian un suflet bătrân, un Ronetti Roman, părând contemporan cu noi, în realitate turburător de arhaic, de transcendent. Scriitorul este respectabil evreu în toate fibrele sale şi cu multă probabilitate numai în acea direcţie ar putea crea. Familia nu-i ajunge eroului pentru a se încadra în prezent şi el caută a se apropia de prietenii creştini. Atunci observă cu surprindere că toţi fără deosebire au o rezervă antisemită. Eroul îşi acceptă destinul tragic şi şi-l formulează. Este şi rămâne evreu; nu se creştinează şi nu se asimilează; dar este evreu din România şi iubeşte „ţinutul” Nici ghetou-ul nici Ţionul nu sunt ţara sa [...] Acesta e jurnalul intim al evreului, obiectiv şi deci, interesant, esteticeşte. Fireşte, luat pe deasupra, el e şi o pledoarie. A-l discuta sub acest raport, ar fi să turburăm seninătatea artei. De observat doar că concluziile lui sunt chiar propoziţiile ce motivează teza antisemiţilor.” Relevând faptul că, în esenţă, Nae Ionescu susţine, ca şi autorul în fond, ideea că drama iudaică „nu poate fi dezlegată”, consideraţiile asupra *Prefeţei* se încheie astfel: „Umorist, Nae Ionescu se refugiază în teologie, dând a înţelege că, dacă nu va fi distrus, poporul evreu va rămâne damnat în viaţa veşnică.”

La aproape trei decenii de la apariţie, în *Însemnări despre Mihail Sebastian* care prefaţează ediţia a doua de *Opere alese* (Vol. I, II. Ediţie îngrijită de Vicu MÂNDRA. Bucureşti. E.P.L., 1962), editorul atrage atenţia asupra cărţilor de proză, ale lui Mihail Sebastian, care „nu pot fi uitate şi nu trebuie să fie uitate”, în ciuda „dibuirilor şi confuziilor” din anii de ucenicie ai scriitorului. Meritul „cel mai de seamă” al prozei lui Mihail Sebastian fiind contribuţia „la pregătirea operelor dramatice ale autorului”, Vicu Mândra observă şi în *De două mii de ani* „un impresionant proces de anunţare atât a materialului de viaţă, care a servit mai apoi substanţei pieselor de teatru, cât şi a deprinderii mijloacelor de conturare a caracterelor omeneşti.” Ca urmare, în romanul „conceput ca jurnal intim şi supus procedeelor psihologiste, atât de apreciate în romanul francez dintre cele două războaie[...] singurele persoane care îşi pronunţă cu forţă trăsăturile de caracter sunt cele cărora viitorul dramaturg le acordă prilejul de a se defini în acţiune şi prin replică, în afara divagaţiilor psihologiste...”

În lungul comentariu consacrat romanului încă nerepublicat la data respectivă, Dorina GRĂSOIU (*Mihail Sebastian sau ironia unui destin* , Minerva, 1986, pp. 58-63; 169-174) apreciază „pseudo-jurnalul” lui Sebastian drept „Document de maximă autenticitate, pendant, în planul problematicii, al *Huliganilor* lui Mircea Eliade”. Autoarea subliniază afinitatea eroului – „minoritar negregar, intelectual lucid şi sceptic, individualist până la paroxism, mândru şi chinuit, totodată, de solitudinea lui, terorizat de întrebările esenţiale asupra sensului existenţei” – cu memorialistul din *Fragmente dintr-un carnet găsit*, care „se zbate tot singur în carapacea individualismului, a solipsismului, nevăzând (şi nedorind, de altfel) nici o salvare”. Dorina Grăsoiu consideră paginile de jurnal „punctul de rezistenţă al cărţii”, în care „Sebastian se dovedeşte un subtil analist, un ins lucid, gata oricând să-şi cenzureze accentele de patetism, să-şi sancţioneze drastic efuziunile, «sentimentalismele» şi «expansiunile interioare»” şi găseşte că „«paranteza» epică, introdusă la mijlocul romanului pentru a-i «osifica» scheletul, nu convinge şi nu ajută (decât poate la o pauză de «respiraţie» a cititorului [...] Totuşi nu puţine sunt situaţiile când, depăşindu-şi inhibiţiile, romancierul reuşeşte să ofere nu doar pagini pline de palpitul vieţii, ci şi memorabili oameni vii, ce trăiesc şi mor firesc, aşa cum se întâmplă în fiecare zi”.Autoarea exegezei dedicate lui Sebastian apreciază că *De două mii de ani* ar fi meritat să fie cotat, în epocă, dacă nu drept „culme a scrisului sebastian, oricum ca unul dintre documentele reprezentative ale literaturii autenticităţii” (vol.cit.p.174).

Matei CĂLINESCU (*România anilor 30. Note la* De două mii de ani *de Mihail Sebastian*. „România literară”, nr. 30, 26 iulie 1990, p. 12-14) consideră romanul „... atât direct, în lungi pasaje reflexive, cât şi indirect, prin acea dimensiune alegorică – un extraordinar de lucid eseu asupra antisemitismului văzut din perspectiva unui evreu din Europa central-estică din jurul anilor '30. Este, discutând în contradictoriu, în primul rând un eseu – o dramatizare sau poate mai exact, o « formă romanescă » a unui eseu istorico-personal" în care istoria este esenţa. Romanul „este mai degrabă o succesiune de căutări şi răspunsuri asupra problemelor istorice ridicate de text. Astfel de întrebări tipice vin de dincolo de text, dincolo de cerinţele ficţiunii, dincolo de condiţia literaturii – cu toate că, paradoxal, ele sunt datorate calităţilor literare, vioiciunii prezentării, oferind cu insistenţă un rol cititorului în interpretare (rolul tânărului intelectual evreu în România interbelică) – fiind mai curând o cerinţă a unor chestiuni non-literare. Această sugestionare a imaginaţiei cititorului, această căutare în istorie ca o condiţie a înţelegerii[...] constituie o categorie de ficţiune istorică care este rar, dacă nu niciodată, discutată de criticii literari sub denumirea de «ficţiune istorică»". Din perspectiva lectorului contemporan, Matei Călinescu îşi pune câteva întrebări („Să dau dreptate eroului, descris compătimitor în carte? Şi care au fost alternativele reale ale unui tânăr intelectual evreu român în 1934? Cine erau românii antisemiţi în anii '20 şi '30 şi ce făceau ei? Să închid cartea, cu tot stilul ei – pentru că textul apare cu o întinsă prefaţă antisemită semnată de Nae Ionescu, alias Ghiţă Blidaru?") şi revine asupra acelora mult vehiculate în epocă, privind *Prefaţa* lui Nae Ionescu: „De ce i-a solicitat-o Sebastian şi de ce, când a citit-o, nu i-a refuzat-o?" Concluzia criticului este că „nu pot fi răspunsuri pe deplin mulţumitoare într-o evidenţă interioară, sau în materialul istoric conţinut chiar în text. De asemenea, se poate adăuga estomparea într-o manieră interesantă a distincţiei dintre ficţiune şi istorie, chiar dacă observarea ei limpede este de o importanţă crucială. Ficţiunea atentează la istorie, istoria atentează la ficţiune. Toate acestea ne fac să credem că romanul nu poate fi înţeles independent, ci doar ca un scenariu al scriitorului. Dar tocmai ca un «roman pur» (şi este limpede că nu există aşa ceva) *De două mii de ani* presupune un lector cu un anumit orizont istoric, cu imaginaţie şi sensibilitate."

În jurul unui roman, cronica lui Nicolae MANOLESCU din „România literară" (nr. 1, 3 ianuarie 1991, p. 9) la republicarea după 65 de ani a romanului (Humanitas, 1990) subliniază subiectivitatea şi intelectualismul regăsit al prozei moderne, în care se încadrează şi *De două mii de ani*: „Nu e greu de văzut că, după cincizeci de ani de romane solide şi impersonale ca nişte cărămizi, proza modernă regăseşte subiectivitatea şi intelectualismul celei romantice, ca şi o parte din farmecul ei memorialistic şi divagant-eseistic. Negruzzi şi Odobescu par o companie mai potrivită pentru Eliade şi Sebastian decât Sadoveanu sau Rebreanu. Diferenţa notabilă între *Pseudokynegetikos* şi *De două mii de ani* [...] constă mai puţin în faptul că al doilea vrea să fie (totuşi !) un roman, în vreme ce cartea lui Odobescu n-are această pretenţie, şi mai mult în ceea ce aş numi stilul ideii: ironic, ludic, la aproape toţi romanticii noştri (în pofida melodramei), patetic şi emoţional la generaţia '30. Până şi compoziţia este emoţională la ei («am vorbit îmbulzit, repede, mult, dezordonat»)". După N. Manolescu, primele două părţi din *De două mii de ani* sunt, literar, cele mai izbutite. „Existenţa cotidiană a studentului este transcrisă în paginile jurnalului său cu spontaneitate şi chiar cu neglijenţă (voită), cu o mână sigură (chiar dacă se face că tremură: e o retorică la mijloc, a emoţiei prinsă pe viu, a lipsei oricărei elaborări), capabilă să analizeze deopotrivă sentimente şi idei. Totul e schiţat, fără insistenţă. Nici o compoziţie, decât aceea indicată de calendar. Portrete fugitive. Note de la curs. Scene rapide. Conversaţii. Teorii. Acest aspect de necoagulare nu e decât un joc. Romanul se dovedeşte, cel puţin aici, substanţial şi profund. Dacă în prima parte, psihologia individului este precumpănitoare, în cea de a doua, avem un document excepţional al familiei evreieşti cu simţirea, cutumele (moartea Babei şi doliul), istoria şi personajele tipice (cum ar fi anticarul Sulitzer). Din păcate, părţile următoare „decad" stilistic într-un hibrid de roman [...] realist clasic (imperfectul verbelor, decupaj obiectiv, naraţiune compactă şi liniară) şi de jurnal la persoana întâi, dar fără autenticitate[...] Impresia e de lume din Cezar Petrescu. Până şi tezismul foarte pronunţat (care nu era supărător câtă vreme se menţinea convenţia jurnalului intim, dar devine o stângăcie în romanul aproape obiectiv al Uioarei prahovene, cu sondele şi cu oamenii ei) ne duce cu gândul la *Aurul negru*. Silueta Marjoriei Dunton, care se desparte de englezul ei ca să ia de bărbat pe Dronţu, viril reprezentant al clasei mijlocii autohtone, pare decupată din aceleaşi romane care au întreprins fresca socială şi profesională a provinciei româneşti interbelice. Abia în final romanul îşi regăseşte tonul propriu, dar mai mult spre a schiţa o soluţie problemei morale a evreului. Literar, aceste părţi sunt plate şi plictisitoare. În totul, şi dincolo de vâlva politico-ideologică pe care a stârnit-o în epocă, *De două mii de ani*[...] este un roman semnificativ mai mult pentru o formulă de proză decât pentru talentul autorului. M. Sebastian rămâne un scriitor de neocolit când discutăm romanul anilor '30, dar care n-a lăsat în urma lui nici o carte de primă mână."

Cristian MORARU în *Cum devenim huligani (sau golani) romanesc şi ideologic* („Contrapunct", nr. 2, 11 ianuarie, 1991, p.4, 15) relevă la Mihail Sebastian tratarea „sub formă dublu adecvată" a autenticităţii, în interiorul problematicii evreieşti: „Esenţa spirituală a iudaismului este transpusă existenţial într-un anume fel al personajului-narator de a se mişca pe marea scenă a lumii, de a percepe faptele celorlalţi şi de a şi le cenzura pe cele proprii; într-un al doilea rând, discursul narativ reflectă în plan formal soluţia intelectuală a chestiunii semite, tot aşa cum această soluţie (sau, mai degrabă, prezumtivă optică) este concretizată în viaţa de zi cu zi a protagonistului. Romanul se înfăţişează asemenea unui edificiu supraetajat dar omogen, fiecare nivel preluând structura celui precedent şi definind indirect relaţia dintre «formă» şi «conţinut» drept una motivată." Criticul remarcă o performanţă de domeniul consecvenţei interioare neaflată la-ndemâna oricui şi consideră romanul lui Sebastian, în ciuda scăderilor, o carte de «primă mână»". *De două mii de ani* „este un ansamblu autentic exact în măsura în care protagonistul-narator gândeşte autentic o problemă şi se comportă/narează (şi chiar scrie) autentic, adică nu fără a fi consecvent faţă de «ideologia» asumată." A fi autentic, observă în continuare C.Moraru, are la Sebastian un înţeles ce-l apropie de J. P. Sartre, cel din *Réflexions sur la question juive*, unde, între ideile importante, există şi descrierea condiţiei de autenticitate a spiritului evreu, care înseamnă „a-şi trăi până la capăt condiţia de evreu". Scriitorul român distinge constituţia dramatic tensionată a spiritului evreu, polaritatea raţionalism – iraţionalism (misticism), inaderenţa la real, dublată uneori de un pragmatism exacerbat, cămătăria mariată cu talmudismul cel mai spiritualizat, detaşat de orice comerţ cu spiritul impur, neputinţa de a se înscrie autentic, plenar, prin toţi porii în existenţial, de unde şi fiinţarea «melancolică», demonul neadormit al unei autoscrutări exacerbate, psihologismul în permanentă dispută cu mercantilismul etc. (sunt în genere locuri comune ale analizelor pe această temă, prezente inclusiv la Sartre). Din toate acestea, autorul desprinde o incapacitate structurală de «trăire» autentică a lumii pentru spiritul iudaic, care astfel a existenţializat hermeneutica talmudică."

La *Restituirea unui „dosar" uitat...* („Tribuna", nr. 7, 14 februarie 1991, p. 5), Ion VLAD relevă „un *Jurnal* creator de atmosferă şi de personaje. Unele sunt desemnate nuanţat şi cu vocaţia observaţiei analitice (moralismul e şi el prezent). Abraham Sulitzer, negustorul de cărţi, Marin Dronţu, Marga Stern sunt personaje în relief analitic, iar pictura mediului (oraşul de la Dunăre, atmosfera familială, culorile toamnei) vin din sensibilitatea care transcrie starea interioară a naratorului." Esenţial, în *De două mii de ani* este nivelul tensiunii analitice. „Scriitorul adoptă (suntem în 1934) varianta romanului de analiză prin examenul prezidat de luciditate, de experienţa fiinţei, de sinceritatea destăinuirilor, într-o lecţie de literatură a alternativelor existenţiale decisive (autenticismul e înrudit cu al lui Mircea Eliade, Pavel Dan, A. Holban, M. Blecher). E romanul unui destin pentru care autoanaliza este modul de a fi şi de a te descoperi, fără a mai căuta hotarele literaturii, în jocul aparenţelor şi al oglinzilor proiectate cu o uimitoare siguranţă de romancier."

În capitolul consacrat lui Mihail Sebastian din *Istoria literaturii române* (Bucureşti, Minerva, 1991, p. 350 – 351) I. NEGOIŢESCU remarcă în *De două mii de ani*, actualitatea lui morală, prin problematica lui umană, pusă în termeni estetic valabili, deşi fără o putere creatoare pe măsură." Considerând „modeste" calităţile epice ale romanului „stilistic atât de îngrijit", I. Negoiţescu consideră că „intelectualitatea lui, nu numai probă ci şi dramatică , prin care naratorul se ridică la rang de personaj exemplar, ţine cu demnitate literară locul altor calităţi epice" Cauza obiectivă a confesiunii „înecată de tristeţe" din *De două mii de ani* o constituie antisemitismul virulent al epocii: „Prin naratorul său, autorul romanului *De două mii de ani* caută însă, cu acel spirit cartezian, cu acea luciditate de care era atât de mândru, motivări subiective, de ordinul paradoxului, al contradicţiilor fundamentale, al antinomiilor antropologice – atingând chiar tragic ispititoare zone metafizice –, pentru singurătatea şi suferinţa evreului, căruia patria i se refuză şi de concetăţenii aborigeni, şi de propria sa dotare sufletească. Astfel M. Sebastian – fără să vrea, desigur însă sub influenţa magistrului generaţiei sale, a profesorului contradicţiei şi neliniştii, Nae Ionescu   îşi deschide sieşi o cursă, provocând de fapt, prin însăşi atitudinea lui, teza scandaloasă, arogantă şi simplistă a celui care i-a cerut o prefaţă la romanul său"

„Tema identitară se află în miezul operei lui Sebastian" afirmă Paul CORNEA la centenarul naşterii scriitorului (*Mihail Sebastian şi problema identitară în De două mii de ani*, „Observatorul cultural", 22-28 noiembrie 2007, p. 18-19). Criticul observă că naratorul „a cărui identificare cu autorul e străvezie, nestârnind nici umbra vreunei îndoieli" este cel care dă replica, din perspectiva ordinii democratice, diverselor puncte de vedere asupra situaţiei în care se afla populaţia iudee la începutul anilor '30. Cum Sebastian nu a acceptat „asimilismul" despre care s-a vorbit în epocă, întrebarea care se ridică este „cum poate fi caracterizat, din punct de vedere ideologic, discursul «integrator» al naratorului-autor?", pentru că „evreul emancipat Iosif Hechter, prin pseudonimul ales şi omologat, prin ignorarea limbii ebraice, prin şcolile pe care le frecventase, formaţia de avocat şi om de litere, prin convingerile laice, activitatea profesională şi stilul de viaţă, prin apartenenţa la regiunea Brăilei [...] se simţea şi se

comporta ca român [...] Poţi fi atât de complet şi iremediabil român, rămânând, în acelaşi timp, evreu, nu numai datorită accidentului biografic (că eşti fiul mamei tale), ci şi pentru că recunoşti în tine existenţa «comunităţii de destin» cu toţi cei ce – după o vorbă a lui Einstein – aparţin aceluiaşi «trib»?" Criticul crede că lucrul acesta e posibil „pentru că oamenii nu sunt croiţi după şablon, pentru că identitatea lor, în pofida ideologiilor care vor să-i sistematizeze, eliminând tranziţiile ori figurile medierii, e departe de a fi unitară şi lesne inteligibilă". Cu câteva decenii mai devreme, Sebastian îşi recunoştea, aşadar, „dubla identitate" de care se vorbeşte în prezent. Această dublă identitate, numită de Edgar Morin *„iudeo-gentilă"* – precizează Paul Cornea – „e evocată, cu un accent confesiv memorabil, în paginile de încheiere din *De două mii de ani*", fiind „concretizarea pe cazul românesc a structurii iudeo-gentilice". Pentru întregirea comentariului asupra ideologiei lui Sebastian, Paul Cornea adaugă o remarcă privind comportamentul preconizat în rezolvarea problemei evreieşti: „De vreme ce – cum am văzut – în acord cu propriul statut identitar de iudeo-gentil, el respingea asimilismul, internaţionalismul marxist şi se îndoia de posibilităţile sionismului, ce-i rămânea de făcut? Într-o discuţie angajată cu unul dintre personajele principale ale romanului, naratorul declară că nu e interesat de «soluţia politică a problemei evreieşti», ci doar de aspectele sale psihologice şi spirituale. În esenţă, «singurul chip în care se poate lămuri ceva în această foarte veche durere» este defensiv şi individualist [...] Aceasta nu înseamnă nici însingurare, nici fugă, nici lipsă de solidaritate."

Pentru Marta PETREU „*De două mii de ani* [...] este o declaraţie explicită de dragoste şi supunere a lui Sebastian în faţa lui Nae Ionescu, naratorul (adică figura lui Sebastian) stând sub «ochiul lui (al lui Blidaru) de stăpân predestinat»; iar «stăpânul» îi trezeşte tânărului adorator instinctul – masochist – de supunere [...] Natura masochistă a relaţiei dintre cei doi – relaţie recunoscută aici, în proiecţia ei romanescă, fără nici un echivoc – este clară. Simultan cu sclavia, apare însă şi o compensare: eroul se simte foarte bine ca supus sau sclav al lui

Blidaru, pentru că alături de acesta se află în miezul problemelor universale, într-un adevărat comandament strategic al lumii, de unde Blidaru îi arată pe hartă «centrele de criză»... şi unde aştepta, ca la un pupitru de comandă, împlinirea prevestirilor revoluţionare ale profesorului: schimbarea hărţii lumii printr-o revoluţie mondială." În asemenea fragmente, Marta Petreu observă „în primul rând, relaţia de dependenţă masochistă în care s-a prins Sebastian [...]; în al doilea rând, se vede că Sebastian a mutat în romanul său problematica din editorialele lui Nae şi din articolele sale («cursivul »şi «fondul», pe care le ţinea regulat); în al treilea rând, e clar că Nae şi Sebastian aşteptau împreună marea răsturnare, ca să poată clădi, de asemenea împreună, pe «cenuşa» lumii vechi, lumea cea nouă, «noul pământ». În acest roman explicit de dragoste şi supunere, «sclavul» vine însă şi cu o smucitură de răzvrătire: discutând problema evreiască (şi anume, în termenii de până în septembrie 1933 ai lui Nae Ionescu), naratorul face o declaraţie de participare, în sensul platonician al termenului, la românitate, căci se declară «evreu, român şi dunărean». Este o persuasivă declaraţie de apartenenţă la românitate prin care contrazice, delicat, poziţia dintotdeauna antiasimilistă a lui Nae Ionescu. A fost declaraţia la care a răspuns Nae Ionescu în prefaţa sa. „(*Diavolul şi ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian* în „România literară", nr. 13, 4 aprilie 2008, p. 18-20)

VARIANTE

Variantele s-au stabilit între: ediţia princeps, 1934 – *A*; manuscris – *B*; manuscris (*Partea patra)*, variantă anterioară – B_1

209 4 bisericii Sfântului Petru, misterios, înalt *A*; bisericii Sfântului Petru, <care degeaba vedeam eu ziua că nu era decât> misterios, înalt *B* // 7 tăindu-mi în dungă *A*; tăind în dungă *B* // 10 oraşului ocupat de nemţi: pete albe *A*; <Brăilei ocupată> oraşului ocupat de nemţi <cerul era punctat de pete albe> *B* // 16 înaintea acelor piramide de trupuri *A*; în faţa acelor <trupuri> piramide de trupuri *B* // 18 nu m-a cutremurat prezenţa morţii *A;* n-am ghicit trecerea morţii *B* // 20 sate lipoveneşti şi mi-am *A*; sate lipoveneşti <, valul de două ori mai înalt decât mine nu mi se */indesc./* şi puşca sentinelelor de la */indesc,/* gata să descopere> şi mi-am *B*

210 5 ca un scuipat *A*; ca o <piatră> un scuipat *B* // 17 la ceasurile zece *A;* la zece seara . *B* // 21 şi acum să-mi *A*; şi acum la 19 ani să-mi *B* // 28 de pe la 1900 cred. *A*; de pe la <1898> cred. *B*

211 17 mai ales nu te duce *A*; mai ales, dragul mamei, nu te duce *B* // 18 băiatul şepcarului *A*; băiatul lui Jurilovici, şepcarul *B* // 19 că la voi e mai greu *A*; că la voi în anul I e mai greu *B* // 21-22 stai acasă. Lasă pe alţii *A*; stai acasă. <Aşadar, băieţii aveau dreptate. Eu credeam că rămân departe de învălmăşeală, pentru că asta nu mă interesează. Ori asta se cheamă frică. O spune şi mama. Mă duc mâine la facultate.> Lasă pe alţii *B* // 25 drept roman. *A*; drept roman, la Fundaţie. *B* // 28 un mototol de hârtie *A*; o hârtie mototolită în jurul unei pietricele *B*

212 6 tăcere încordată. *A*; tăcere care prevede un cataclism. *B* // 10 Doar cineva lângă uşe *A*; Dar lângă uşe cineva *B* // 26 personală. *A*; personală. <Şi acum, când o întâlneam, pe stradă, pe Anna ciripitoare, ce-ai făcut azi băiatule. Nimic.> *B*

213 17 Leibovici Isidor unde o fi rămas? *A*; <Am avut doar vreme să-l văd pe> Leibovici Isidor < trecând între... de braţe...> unde o fi rămas? *B* // 25 spune-ţi asta, dă-te cu capul *A*; spune-ţi asta ca un simplu orator, într-un templu de provincie, de Iom Kipur, dă-te cu capul *B* // 29 *omite A*; 12 Decembrie *B* // 8-28 *Comentariul psihanalitic, fugitiv schiţat aici, este dezvoltat* (Răzleţe, vol. III, p. 275), *într-un nucleu narativ abandonat;* fără incipit:

Ce se întâmplase – deşi nu cred să fi avut atunci mai mult de şase ani. Îi dispăruseră unei vecine nişte lucruri din casă și <desigur servitoarea era bănuită> se bănuia că le furase servitoarea. Vânzătorul de fructe, băiat tânăr și frumos, era iubitul acestei servitoare. Un subcomisar, chemat anume, îl pândi spre seară cu vreo doi gardiști, pe la ceasul când se știa că trece obișnuit, cu coșurile lui prin fața porții, îl îmbrânci în curte și îl „anchetă”. N-am văzut niciodată o mai sălbatecă furie, decât în ochii acelui băiat, după prima palmă. Era ceva de tigru tânăr, o strălucire în care se simțea mai mult decât strigătul inocenței lui, cât o răsucire <în el> de <durere> putere, de splendoare animală, de lumină care vibrează.

A urmat însă un potop de palme și pumni – și îmi voi aminti mereu cum sub ploaia aceasta de lovituri, ochii aceia <s-au stins buimăciți> se stingeau buimăciți, cum fruntea aceea de adolescent se umbrea, cum capul acela înalt cădea între umeri, însângerat, mutilat nu în frumusețea lui inalterabilă, dar în lumina lui, care se pierdea odată pentru totdeauna.

Între superbul lui strigăt de la început și ultimul lui geamăt zdrențuit era o înălțare și o cădere, pe care mult mai târziu am înțeles-o. Știu eu de câte ori de atunci s-a ridicat și s-a prăbușit în viața ce-i mai rămânea, neuitatul meu prieten, vânzătorul de fructe? Poate că un lucru asemănător explică trista cursă pe care o aleargă în psichologia ovreiului <devastatorul lui orgoliu și paralizanta lui> orgoliul lui și umilința lui, cursă fără sfârșit, fără încetare... E și el un om bătut, lucru care nu se uită niciodată, căci nu există în ordine morală cicatrice deplin închisă. De aici insolența lui, de aici timiditatea lui.

„Obraznic și fricos” – rezumă cu vehemență spiritul popular antisemit. Da, obraznic și fricos. Ar trebui să meditez cu mai mult calm la aceste judecăți de valoare antisemite. O întreagă psichologie iudaică de descifrat cu ajutorul lor. Căci un singur lucru nu trebuie să-mi iert față de mine însumi, în măsura în care caut a mă înțelege ca evreu: complezența. Nicio complezență față de mine <însumi>, nicio îngăduință. Știu cât e de greu și îmi dau lămurit seama că și în ceea ce scriu aici, în aceste pagini de taină, încă intră o bună doză de vanitate, chiar acolo unde observ, cu oricâtă severitate, <reale păcate și mari defecte> păcate reale și defecte mari. Măsura, linia de mijloc – scumpă calitate franceză – de ce nu izbutesc să o asimilez prin educație, de ce nu pot s-o impun temperamentului meu săritor, păcălit de amor propriu și pe urmă păcălit, mai grav, de nu știu ce ură proprie, căci a mă iubi și a mă detesta, este pentru mine o voluptate egal de mare, și într-un caz și într-altul deformatoare.

E greu să fii evreu, afară, pe stradă, în lume, dar e mult mai greu acasă, când ești singur.

Semăn? Cred că da. Și tu și eu. Toți semănăm cu el. <Vi s-a spus de> E un om bătut. Eu nu. Asta s-o știi; eu nu. Refuză să glumească

215 1 *omite A*; B. 15 Decembrie *B* // 2 mama e mai slabă *A*; mama e mai palidă *B* // 11 *omite A*; Duminică *B* // 18 Moritz Bercovici *A*; Moritz Finkelstein *B*

217 20 omite *A;* 8 Ianuarie, 2 noaptea *B*

218 1 *omite A;* București *B* // 7 Nu. Altceva. *A*; Nu. Ceva mai adânc decât asemenea distanță psichologică. *B* // 16 fără melancolie. *A*; fără melancolie <și s-ar putea totuși să nu fie pierdut pe totdeauna visul meu de mărire>. *B*

219 23 Mi-a zvârlit-o înapoi, înalt de era să spargă lampa și s-a întors cu fața la perete. *A*; A primit-o, o clipă m-a privit de parcă ar fi vrut să mi-o zvârle înapoi, pe urmă și-a pus-o sub cap, fără să-mi mulțumească și-a adormit. (și s-a întors cu fața la perete.) [Toate astea sunt sau nu sunt, se întâmplă sau nu se întâmplă, se repetă sau nu. Eu aștept ceva care trebuie să vină, ceva care nu știu cum se numește, dar pentru care păstrez un simț anume, mai precis ca văzul și auzul] *B*

220 13 pentru luptă. *A*; pentru luptă. Distribuia loviturile calculat, ritmic. *B*

221 23 Iancheleviei Șapsă *A*; Iancheleviei Ianchel *B* // 26 Cordialitate ovreiască pe care o urăsc. *A*; Cordialitate ovreiască pe care o urăsc şi împotriva căreia scriu aici protestul meu cel mai violent <şi mai trist pentru că nu vreau să-l uit, nu trebuie să-l uit.>. *B*

222 3-4 , *în manuscris,intercalat, scurt pasaj inedit*: [2 februarie. Rămâne de ştiut dacă sentimentalismul trivial al ovreiului nu anulează toate calităţile mari sau mici câte o fi având altminteri.] *B*// 4 *omite A*; 10 februarie *B* // 13 Iakelevici Şapsă *A*; Iankelevici <Iankel> Şapsă *B* // 23 *omite A*; 12 / februarie / *B* // 24 stau un sfert de ceas în faţa oglinzii *A*; stau un sfert de ceas în faţa oglinzii – E o pată pe gulerul hainei bleumarin. Ar trebui s-o scot. – M-am întâlnit cu Ianni Hardt şi m-a întrebat ce-am mai făcut. Hm! *B* // 25 *omite A*; *14* /februarie/*B*

223 24-27 *În manuscris, Catrenul este scris în idiş*: Saben of der nacht / Ist dach a iliden i-id o meilach / In a ieider winkele lacht / In a ieider ist dach freilach *B* // 28 Ianchelevici Şapsă *A*; Iankelevici <Ianchel> Şapsă *B* //

224 2 E o melodie pe care *A*; E o melodie tristă pe care *B* // 7 Ianchelevici Şapsă *A*; Ianchelevici Ianchel *B*// 22 cineva sau mi se pare *A*; cineva <unul dintre bătăuşi> sau mi se pare *B* // 23-24 O iau pe scară în sus. Săr câte trei trepte *A*; O iau pe scară în sus (cu ochii închişi). Parcă se aude o răsuflare din ce în ce mai apropiată în urma mea. Iau câte trei trepte *B* // 25-26 La etajul II, spre stânga, simt că n-am să mai duc mult aşa *A*; La etajul trei spre dreapta, înspre facultatea de ştiinţe, simt că n-am să mai ţiu mult aşa; *B*

225 11 – **226** /19 „Este ceva…mai bine." *A*;: „Cică inteligenţa ar fi facultatea de a înţelege. Mă întreb. Pentru mine inteligenţa nu este decât un element tehnic. O sculă. Înţelegem însă, este un fapt de viaţă. Un moment de pasiune. O fi ea bună deşteptăciunea uneori. Ne-o fi ajutând ea, pe ici pe acolo, să ne aducem aminte, să bănuim, să punem în legătură două lucruri deosebite. Dar asta este cel mult un joc şi o socoteală. Lucrurile însă nu le înţelegi socotindu-le, ci trăindu-le. Dacă le scoţi din aşezarea propriei tale vieţi, din firea ta şi-a vieţii pe care o vieţuieşti, apoi atunci ele sunt adevăruri. Adevăruri adevărate, singurele care există, singurele care cresc armonios de la ele, din ele. Dacă nu, dacă le născoceşti din potrivirea «teoriilor»/premizelor, ele rămân inerte şi reci. Bune or fi, frumoase or fi, logice or fi, infailibile or fi. Au însă un cusur. Unul mic de tot. Sunt moarte.

Acuma noi toţi, puţini câţi suntem aici şi mulţi câţi or fi dincolo de pereţii ăştia patru, am trăit în prejudecata inteligenţii. Am învăţat din şcoală şi din viaţă, <aşa prost croită cum e ea, am învăţat> să o cinstim. Să ne scoatem pălăria în faţa ei. Ei bine, am fost înşelaţi. E o valoare falsă. Ba nu e deloc o valoare. Abia dacă este un semn. Un fel de hârtie monedă, care nu are decât valoarea aurului pe care îl reprezintă. Atâta scrie pe hârtie, atâta trebuie să-ţi dea Banca Naţională când te-oi duce să-i ceri. Ori, inteligenţa a încetat de mult să mai fie monedă convertibilă. E o hârtie cu semne fictive."*B*

226 20 *omite A*; 22 februarie *B* // 23 Îl cheamă Ghiţă Blidaru *A*; Îl cheamă Ghiţă Popescu *B*

227 4 Şi râde. *A*; Şi râde. <Râsul lui: o curioasă înălţare / ridicare a sprâncenii stângi. Umerii obrajilor se înalţă de o parte şi alta> *B* // 5 Lecţie despre Adam Smith *A*; 28 februarie / Lecţie despre Auguste Comte *B* // 14 Miercuri şi vineri, de la 6 la 7, cursul lui Blidaru *A*; 6 martie /Luni, miercuri şi vineri, de la 6-7, cursul lui Ghiţă *B* // 19-20, *în manuscris, intercalat, un fragment inedit*: [L-am adus alaltăieri pe Hardt. Nu i-am spus nimic: voiam să-i las întreagă bucuria descoperirii. Mi-era puţin teamă că tocmai atunci n-are să aibe una din întorsăturile acestea care îl fac aşa cum este, profund şi neliniştitor. Dar a fost mai copios. „A cunoaşte lucrurile nu înseamnă a le brusca. Postul cel mai bun de observaţie nu este al generalului, ci al soldatului de rând. Vreau să spun adică, mă băieţi, că realităţile nu le poţi descoperi din afara lor, privindu-le ca pe un fel de spectacol ce-ţi stă sub stăpânire, ci dimpotrivă, supunându-te lor, mergând cu ele. De aici poate filosofia, care trece drept o metodă de a inventa explicații, pentru mine e doar un fel de a le descifra. Lumea e deschisă ca o carte. Dacă eşti ştiutor de carte, citeşti. Dacă nu, te faci filosof ”] *B* // 20-21 despre o superioritate a fiziocraților asupra tuturor şcolilor economice moderne *A;* 8 /martie/despre o superioritate istorică a nordului asupra sudului. Prea amplu <pentru a transcrie aici> *B* // 25 asemenea efecte *A*; asemenea <deprinderi> efecte *B* // 30 a rămas acolo să privească *A*; a rămas acolo, ca un copil, să privească *B*

228 2 nu vă place strada? *A*; nu vă place strada, mă băieți? *B* // 8-23 omite *B* // 24 *omite A*; 9 /martie/ *B* // 27 cursul lui Ghiță Blidaru *A;* cursul lui Ghiță *B* // 28 etajul *II A*; etajul 3 *B*

229 1 Recitesc un tratat de economie. *A*; <Adnotez> Recitesc un tratat de logică *B* // 4 E îngrijorător. Au fost prea mulți oameni noi la curs *A*; 10 */martie/* <Cunoscusem cu Gide perversități sentimentale> E îngrijorător. Au fost mult mai mulți oameni la curs *B* // 6-7 Blidaru scânteietor. Succesul, poate, inevitabil la urma urmelor. Dar dacă e altceva? Om vedea. *A*; Ghiță scânteietor. Succesul poate - inevitabil la urma urmelor – sau antisemitismul. Om vedea. *B* // 8-12 Am plecat de la civil, am plecat de la estetică, am plecat de la istorie, ați vrut și am să plec de unde vreți, de la istorie, de la sociologie, de la chineză, de la germană, dar nu renunț la cursul lui Ghiță Blidaru. *A*; Am plecat de la civil, am plecat de la administrativ, am plecat de la estetică, am plecat de la sociologie, am să plec de la istorie, franceză, chineză, psichologie, artă, slavistică, dar nu renunț la cursul lui Ghiță Popescu. Eu sunt unul şi ei sunt zece mii, dar împotriva lor a tuturor o să rămân aici, pe banca asta, care e de zece mii de ori mai mult a mea decât a lor. *B* // 13 am primit doi pumni *A*; am înghițit doi pumni *B* // 18 Am încercat să trec *A*; Ar fi fost stupid să-l dau. [Am trecut brusc printre ei, cu un gest care voia probabil să spună: „nu vedeți, dobitocilor, că e târziu, că trebuie să intre dintr-un moment într-altul Ghiță și că n-am timp să-l pierd cu voi. Cred că au fost mai mult uimiți decât convinşi] Am încercat să trec *B*

230 1 o teribilă ruşine *A*; o teribilă scârbă *B* // 3 este că niciodată n-ai să cunoşti *A*; este că <nici unul din toți câți ascultă dincolo cursul habar n-au de ce se vorbeşte> niciodată n-ai să cunoşti *B* // 5 am să-l văd pe Ghiță Blidaru și am să-i vorbesc. *A*; am să-l văd pe Ghiță Popescu și am să-i vorbesc cam aşa: Domnule Profesor, m-au dat afară, de la un curs pe care îl <înțelegeam> iubeam atâta, încât uneori mi se părea că este făcut anume pentru mine. <Eu am nevoie de cursul ăsta, dar şi dumneata ai nevoie de mine, fiindcă nu poți ține cuvântări pentru pereți şi nu> Nu ştiu, domnule Profesor, dacă d-ta eşti sau nu antisemit, dar ştiu că nu e nimeni între toți ascultătorii cursului dumitale, care să-l aştepte și să-l înțeleagă cu înfrigurarea, cu pasiunea, cu uimirea mea. Asta îți creează dumitale, da dumitale, Domnule Profesor, o îndatorire: aceea de a mă primi la curs, împotriva tuturora, aproape de d-ta, apărat de d-ta. Nu ştiu cum, nu mă interesează cum. Dar o vei face pentru că trebuie. <Mi-e foarte greu să scriu. Dar trebuie. Ruşinea trebuie dusă până la capăt.> *B* // 8 să mi-o amintesc în totul. A fost bruscă. *A* să mi-o amintesc detailat. A fost scurtă <bruscă> *B* // 13 silă personală *A*; <scârbă> ruşine personală *B* // 15-16 – Domnule profesor, m-au dat afară şi… –Ei și ce vrei să-ți fac eu? *A*; – Domnule Profesor, m-au dat afară și… – De ce te-au dat. – Pentru că sunt evreu. – Ei și ce vrei să-ți fac eu? *B* // 19 zece mii deodată, *A*; zece oameni deodată, *B* // 30 Pe urmă merge. *A*; Pe urmă <după primul litru, vine un fel de căldură, care te face să uiți dc tot> merge. *B*

231 3 face orice. *A*; face orice. <Ho, ho, ho, aud încă râsul lui Şapsă, abandonat de la şolduri în jos femeii. Important nu e decât un singur lucru. Să nu dau ochii cu mine însumi. Altfel…> *B* // 8 în cerc dublu. Ne-au dus *A*; încadrați în cerc dublu. Între baionete, destul loc pentru pumni şi pietre . Ne-au dus *B* // 25 pentru că ți-era totuna. *A*; pentru că ți-era <lene şi nu ştii bine de ce – scârbă> totuna. *B*

233 1 *omite A*; 18 aprilie *B* // 17 Patrusprezece zile singur. Aş vrea *A*; Patrusprezece zile singur. <Lapte, pâine, soare și apă>Aș vrea *B* // 19 mai liberi decât mine. *A*; mai liberi decât mine. [Nu e bucuria tumultoasă a anilor din urmă când în martie, în primele zile de dezgheţ, jos spre Dunăre mă simţeam / Lucrez cu stăpânire, cu pasiune adevărată. Dimineaţa la 6 mă trezesc, îmi găsesc cărţile la pagina la care le-am lăsat aseară.| *B* // 21 cu hârtie subţire mată, cu adnotări uluitoare. Pasionant. *A*; cu hârtie subţire mată, şi fără adnotări în josul paginii ceea ce îmi lasă libertatea şi obligaţia de a-mi traduce singur citatele latineşti.Pasionant. *B*

234 1 şi eu sunt numai torturat. *A*; şi eu sunt <grozav> numai <torturat> trist. *B* // 5 *omite A*; 20 <aprilie> *B* // 11 orice evadare e posibilă *A*; orice evadare/plecare e posibilă. *B* // 12 *omite A*; *21 / aprilie / B* // 20 *omite A*; 22 / *aprilie / B* // 21 pe bulevard în faţa *A*; pe bulevard <în colţul străzii Brezoianu> în faţa *B* // 22 prin cap *A*; prin minte *B* // 30 curioasă, căutând *A*; <scotocind> curioasă, căutându-<mi> *B*

235 7 să cunoşti voluptatea de a ridica un braţ şi de *A*; să ştii voluptatea de a ridica un braţ, <de a îndoi genunchiul> şi de *B* // 11 *omite A*; 3 mai *B* // 20 cursul lui Blidaru *A*; cursul lui Ghiţă *B* // 22 Am vorbit mult *A*; Am vorbit mult, învălmăşit *B* // 25 se uita lumea după noi *A*; se uitau copiii după noi *B* // 26 dacă n-ar fi atâtea prostii să ne despartă *A*; dacă n-ar fi între noi atâtea prostii să ne despartă. <Şi cu toate astea nimic n-are să te oprească mâine, poimâine să dai în mine, cu care azi te-ai înţeles atât de bine.> *B* // 29 miros a pământ? *A*; miros a pământ, mă? *B*

236 8 Dar fericirea mea *A*; Nu. Fericirea mea *B* // 18 Nu, nu suntem un neam comod. *A*; Nu, nu suntem un neam civilizat. amabil, comod. *B* // 20 Suntem impulsivi. *A*; Nu avem tact. <suntem neno/roci/ţi>. Suntem impulsivi. *B* // 27-28 cu mine însumi, îmi mai păstrez oarecare simpatie, îmi pare rău că mă surprind iubindu-mi destinul. *A*; cu mine însumi păstrez încă un dram de simpatie pentru mine. Îmi pare rău că-mi iubeam <cu atâta patimă> destinul. *B* // 30-31 Să simt în mine *A*; <Să cred că> Să simt în mine *B*

237 14 cu norocul şi nenorocul. *A*; cu norocul şi nenorocul <şi cu Dumnezeu> *B* // 17 închisoarea asta de cărţi *A*; închisoarea asta de drept roman şi civil, *B* // 23 să mă domine deplin. *A*; să mă domine deplin. E bună istovirea asta de la 2 noaptea, în faţa cărţilor deschise. *B* // 27-28 ca să glumească. Prea puţin pentru o seducere, dragă fată. *A*; ca să se joace, ca să glumească sau pentru că nu avea ce face cu ea. Prea puţin pentru o seducere, dragă fată. Rămân aici cu dreptul roman şi cu cele patrusprezece ore ale mele de călugărie *B*. *În manuscris, însemnări marginale– câteva idei de dezvoltat:* Zilele din strada Semicercului. Seara de la redacţie. Cazurile în legiune.

238 8 Numai tu ai strâns pumnii *A*; Numai tu, am băgat foarte bine de seamă, numai tu ai strâns pumnii *B* // 11 a răspuns foarte liniştit şi foarte exact. *A*; a prins să vorbească. Rar, cuminte, sigur de ce spunea *B* // 16 Te-ai ridicat. *A*; Te-ai ridicat. Palid, destins, neînfiorat. *B* // 19 - Domnule profesor, asta e o neruşinare. A; - Domnule profesor eşti o canalie. (Eşti o canalie, pentru că ne ţii închişi în odaia asta o zi întreagă, în timp ce dumneata umbli din cârciumă în cârciumă. Eşti o canalie pentru că acum dormi pe catedră şi îndrăzneşti să-ţi baţi joc de noi şi de munca noastră.) *B* // 23 nevoie absurdă *A*; nevoie tâmpită, absurdă *B*

240 Partea doua 1 *A*; / Partea întâia / V *B*//1 *omite A*; <octombrie> noiembrie *B* // 1-15, *în manuscris, un fragment eliminat din care s-au rescris, cu variante, cele 15 rânduri:* Pe Ghiţă l-am găsit lângă fereastră, <în trening, pantofi de pâslă> cu fruntea lipită de geam <urmărind>. Se uita cum plouă. – A, noiembrie – cea mai frumoasă lună. Ploaia asta măruntă, generală, indiferentă care te închide pe stradă în tine, care te distrage de la incidentele străzii şi te face impermeabil, singur. Pleci de acasă cu o pipă şi cu un gând şi umbli ceasuri întregi în oraş fără să vezi vitrine, ca să te întorci acasă , ca o navă în portul ei. Da, ca o navă... (Îi place imaginea şi o repetă cu o bruscă întrerupere în vorbă) ca şi cum i-a ascultat abia acum înţelesul. E anotimpul nostru noiembrie, nu? Luna când reciteşti cărţi, când răsfoieşti hârtii, când strângi note, proiecte.

E un fel de foame, o foame specială a noastră, de muncă, de lucru, de activitate, de începere din nou a tuturor treburilor . Şi mirosul acesta <de frunză, pământ> vegetale ude, dimineața când pleci, şi cercul cald de lumină al lămpii seara, când te întorci ...[(Nu-l recunosc. <e ceva febril în tot ce spune...>). Iată un Ghiță, să nu spunem visător, dar oricum îngândurat, uşor ostenit, <uşor melancolic>. Se întoarce din când în când spre fereastră şi priveşte atent afară, de parcă ar urmări ceva, în seara asta care se lasă cu brumă, în pomii aceştia drepți, goi, simpli, ce închid între ramurile lor scheletice/schematice, vara <lumini> ochiuri spre oraş, spre oraşul <acesta> pe care îi simt, <departe> de aici, nu ştiu de ce, atât de departe...

Îmi vorbeşte despre <literatură> un roman citit de curând, ceea ce e <de-a dreptul> o surpriză şi ar putea fi de-a dreptul un scandal. Mă gândesc la asprele lui lecții de anul trecut, mă gândesc la <capul lui de călugăr frumos... fruntea lui> ciudata lui faimă de ascet, la ochiul lui de stăpân predestinat. Şi mă uit. Şi nu regăsesc nimic din toate acestea... Ce rămâne din acest vechi miragiu, în omul acesta în halat de casă, amuzându-se să <toarne vinul> prepare ceaiul. <Cât sunt de uriaşi oamenii şi cât de stupizi suntem câteodată.> În halat de casă, cu un fular de lână la gât <cu părul ciufulit>preparând cu nesfârşite precauții ceaiul şi vorbindu-mi uşor despre o carte uşoară, <acest Ghiță> acest om <din legendă pe> în jurul căruia au crescut într-un an atâtea cercuri izolatoare de legendă, mă intrigă nesfârşit mai mult decât la universitate, ascultându-i răsturnătoarele lui violențe de gândire.

<Lumina de pe> O lampă de masă îl luminează ciudat în obraz, descriind în restul feței un unghi de umbră, care îi face mai adânc începutul de surâs.

Îl ascult şi tac. Mă întreabă uneori şi îi răspund un „da" sau un „nu"] *B* // 16 Într-o librărie *A*; La Cartea Românească *B* // 18 Ghiță Blidaru *A*; Ghiță Popescu *B*

241 6-7 aproape „pat de campanie" şi nimic mai mult. *A*; aproape „pat de campanie" <o masă, două scaune la un perete şi nimic mai mult. *B* // 15 intimidat până la nemişcare. Omul acesta *A*; intimidat până la paralizie/nemişcare. Omul acesta curios *B* // 19 la universitate. *A*; la universitate. <atâtea începuturi de enigmă. Rece şi seducător.> 2o cu aspra lui îmbinare *A*; cu <fruntea lui aspră> aspra lui îmbinare *B* // 23 precisă în *A*; <puțin aspră, puțin rece, trează, curată, scrutătoare> precisă în *B*

242 1 prezenței lui, care mă nelinişteşte *A*; prezenței lui care mă <mă nelinişteşte, bucură, domină până la atîta încât nu ştiu> nelinişteşte *B* // 4 tutun pentru pipă, şi-o aprinde, *A*; tutun pentru pipă, <şi în trecere mi-a pus o mână pe umăr, cu destulă neglijență, lucru care mă ordonează dintr-o dată ceea ce> şi-o aprinde *B* // 10 nimic mai mult. *A*; nimic mai mult. <Altfel cum s-ar scuza> *B* // 17 Blidaru *A*; Ghiță *B* // 18 ciclul Institutului Social *A*; ciclul *Ideii Europene/* Institutului Social, <despre Heidegger> *B* // 23 deschide dincolo o poartă secretă *A*; deschide dincolo o <perspectivă, loveşte dincolo> uşe secretă *B* // 26 sfârşitul ceasului *A*; jumătatea ceasului *B*

243 4 în ce măsură este Blidaru un gânditor. *A*; dacă Ghiță e un gânditor *B* // 7 ca un camarad. *A*; ca un camarad. <Trecerea asta printre două rânduri de studenți> *B* // 8 - Hai să umblăm. *A*; - Hai să <ne uităm la cărți, în librării> umblăm. *B* // 10 să-i vorbesc. *A*; să-i vorbesc <Simt nevoia asta> *B* // 15-16 pe sfârşite. Umblam *A*; pe sfârşite. [Trebuie să mă fi simțit încurcat. E singurul om, care mi se pare că poate „înțelege". E în asta oarecare puerilitate de adolescent care suferă de a nu fi înțeles.] Umblam *B* //19 nu le ştiu lămurit, dar pe care le simt atât de necesare *A;* nu le ştiu lămurit.[Ce întrebări? Nu ştiu bine. E poate ceva copilăros asta, ceva de adolescent care suferă de a nu fi „înțeles", dar mi se pare că omul acesta poate răspunde, că el poate pune ordine, că el poate opri în loc, limpezi. Mi se pare urgent să-l întreb despre viață, despre stări pe care le simt apăsatoare.] *B* // 22 am răsucit în gând trei cuvinte şi n-am ştiut să le duc. *A;* am răsucit în gând <pe o parte şi alta o bruscă închidere, un brusc atac, o bruscă întoarcere îm materie şi> trei cuvinte şi n-am ştiut cum să le duc *B* // *28*– Ce e cu dumneata? *A*; –Ce e cu tine, mă băiatule? *B* // 31 Vrei să spui „totul." Adică cel mai simplu *A*; Vrei să spui „totul.” . <Adică nici nu ești prea sigur ce. „Totul”, adică viața, *tu,* Dumnezeu> Adică cel mai simplu *B* // 33 Lasă asta. E urgent? Nu este, crede-mă. Acum *A*; Lasă asta <Scutură-te. Pune mâna pe hățuri.> E urgent? Nu este, cred. Acum *B*

244 5 schimbând imediat vorba. *A*; schimbând imediat vorba, uitând totul și trecând fără legătură la o poveste oarecare/<amuzantă>. <Îi plac romanele englezești polițiste> *B*

245 / Partea doua / II *A*; / Partea întâia / VI *B*// 7 Ce tânăr eram! Într-o zi voi izbuti sa fiu lovit, *A*; <Ce penibil! Dar s-a schimbat cu adevărat ceva în anul ăsta? Am fugit. Nu știu. Nu mai pot să știu, decât> Ce tânăr eram! Într-o zi voi izbuti sa fiu <bătut>/lovit. *B* // 10 Și așa sau altminteri, lovituri *A*; Și <într-un fel sau altul, bătăi>/ așa sau altminteri lovituri *B* // 17 care își numără și astăzi cu voluptate bătăile *A*; care <a născocit voluptatea de a fi bătut> își numără și astăzi <voluptatea> cu vanitate bătăile *B* // 21 mai elegant; este însă și mai just? *A*; mai elegant <este însă tot la fel> și just? *B*

246 1 Leibovici Isidor, care rămâne mai departe *A*; Leibovici Isidor, <atât de închis în el, atât de răbdător între lovituri și injurii, care și el e un om singur, ceea ce nu-l împiedică să> rămână mai departe *B* // 3 fără vanitate. *A*; fără vanitate /orgoliu *B* // 8 Liowa *A*; Lyowa *B* // 12 o lucrare. Am vorbit *A*; o lucrare. <Cred că s-a pregătit> Am vorbit *B* // 19 moartea ta. *A*; moartea ta <să-i dea lui Șapsă o pereche de bocanci .>*B* // 22-27 trăiesc aici câteva sute de oameni tineri. O singură cameră, una singură, vie, agitată, respirând pasiune: „camera problemelor sociale”. I se spune așa, ironic, pentru că aici își are patul Winkler, medicinist bătrân, pe care l-a întârziat în examene sionismul și S.T. Haim, politehnician temut în matematici și marxist violent în discuție. Amândoi se ceartă interminabil. *A*; trăiesc aici sute de oameni tineri. <Două camere, numai două> O singură cameră, una singură, vie, agitată, respirând a pasiune. <a sioniștilor una, a comuniștilor cealaltă. Sunt în ostilitate declarată, până la violență, deocamdată numai de poziție, dar gata> „camera problemelor sociale”. I se spune așa, <deși stau / locuiește în ele, fără alegere, cine s-a nimerit să locuiască. Iar în prima> ironic pentru că aici își are patul Winkler <sionist student> medicinist bătrân pe care l-a întârziat în examene sionismul <iar în cealaltă> S.T.Haim, politehnician temut în matematici și marxist violent în discuție.Amândoi se ceartă interminabil. Prezența lor într-o parte și alta, face, din camerele astea două, niște cartiere generale teoretice. *B*

247 9 dispută confuză și am rezistat *A*; dispută confuză <la care n-am luat parte nici cu un cuvânt, nici cu o încruntare> și am rezistat *B* // 10 fulgerător, peste umăr. *A*; fulgerător, <invitându-mă probabil să iau> peste umăr.] În fiecare om trebuie să fie un cabotin. În fiecare evreu, e un teatru întreg. Tenorul din noi <(se ridică) e prezent>. Cunosc și eu, bunii mei amici, cunosc și eu privirea asta. Este ieșirea la rampă. Eternul tenor din noi, în căutarea de public. Iată, eu n-am să joc asemenea joc. S.T.H. are ceva livid și ars în figură] *B* // 20 acolo, să calci pe el? Stai aici *A*; acolo, să calci pe el? <să lupți cu el> Stai aici *B*

248 4 îi trebuie combatanți, îi trebuie rezistență. *A*; îi trebuie combatanți,<victime, învinși sau> îi trebuie rezistență *B* // 7 flăcări reci *A*; flăcări reci <de pasiune> *B* // 8 nu din inimă *A*; nu din inimă, <flăcări de alcool> *B* // 18 toată furia lui rămâne în gol, *A*; furia lui <polemică cade în gol, rătăcită> rămâne în gol, *B* // 19 Dar S.T.H. nu pierde partida. *A*; Dar S.T.H. <are umor. Ar putea să piardă> nu pierde partida. *B* // 23, mă întreabă: *A*; mă întreabă (surâzând larg, deschis, <odihnitor>): *B* // 25 bunul meu prieten, ce bine jucăm *A*; bunul meu prieten, <fratele meu>, ce bine jucăm *B* // 26 trist jucăm. *A*; trist jucăm, <tu, și eu, si el.> *B* // 27 azi–noapte de S.T.H. și *A*; azi-noapte târziu de S.T.H. <obosit de drum și ceartă> și *B* // 31 coborînd furtunos scările. *A*; coborând furtunos și tropăind scările. *B*

249 1 o frivolitate. *A;* o frivolitate. <Îți declar …că de altfel nici nu i-am citit, nici n-am să-i citesc> *B* // 9 să mă tulbure și să-mi redeștepte *A;* să mă tulbure <și să-mi amintească de drum> să-mi redeştepte *B* // 19 Pe a lui în primul rând. *A;* <Pe el şi câţi mai mulţi oameni> Pe a lui în primul rând. *B* // 32 modestă .Şi priveşte în afară *A;* <odihnitoare> modestă.<Desparte de probleme şi> şi priveşte <puţin> în afară *B*

250 4 Adversitatea lor, a antisemiţilor *A;* Adversitatea lor, a creştinilor/antisemiţilor *B* // 8 când? *A;* când <vom face pace>? *B* // 14 te întâlneşti cu tine însuţi *A;* te întâlneşti nas în nas cu tine însuţi *B* // 19 viaţa ta. *A;* viaţa ta, <destinul tău> *B* // 20 Nu există vigilenţă suficientă./ *A;* Nu există vigilenţă suficientă/Nu există control de sine şi <într-o zi poţi> *B* // 22 irevocabil întoarcerea *A;* invariabil reîntorcerea *B* // 31 supunând-o, impunându-i mişcare. *A;* supunând-o,<dându-i suflet, dându-i mişcare. Masa avea /indesc./> impunându-i legi,dându-i mişcare. *B*

251 4 el organiza *A;* el <ştia să aleagă, să organizeze, adune nu ştiu după ce semne ascunse, taine/câteva semne pe care le potrivea în carapacea ceasului> organiza *B* // 12 neliniştit, cum simţeam că este, *A;* neliniştit, <tumultuos, pasionat> cum <cred că a fost o simţeam/simt că a fost> cred că este *B* // 31 Părea adâncit *A;* Părea <că face din acele litere microscopice alte lumi abstracte, că din> adâncit *B* // 34 ochiul lui trebuia *A;* ochiul şi mâna lui trebuia *B*

252 13-15 mă simt azi aşa de mult nepotul lui, coborâtorul lui direct ,coborâtorul melancoliei lui fără leac. *A;* mă simt astăzi aşa de mult <coborând din el> nepotul lui, coborâtorul lui direct/coborâtorul melancoliei lui fără leac. Ar trebui să mă duc odată în târgul lui să îi văd piatra mormântului/de mormânt . *B* // 15-16 fără leac. Noi care *A* *În manuscris, un paragraf inedit, nefinalizat:* [E şi <în asta> aici o voluptate, în acceptarea tuturor căderilor, în primirea fără rezistenţă a tuturor întâmplărilor. Nu ştiu ce trist orgoliu mă consolează de cele mai grele lovituri, nu ştiu ce sentiment aproape familiar mă împacă mereu <în durerile mele> în durere. <E un fel de flagelare poate, e un semn de> Sunt în mine, sunt în noi simpatii ascunse, pentru] 20 E o prietenie *A;* <Eu însumi am stupida> E o prietenie *B* // 23 îmi măguleşte o îndepărtată vanitate. *A;* îmi măguleşte <cele mai ascunse, cele mai obscure rădăcini de cabotinaj, viaţa> / o îndepărtată vanitate *B* // 27 aşa de adânc trist, simt *A;* aşa de fără motiv trist, <de o tristeţe care> simt *B*

253 2 dacă mi-aş recunoaşte *A;* dacă <l-aş putea judeca fără a fi bănuit din afară> mi s-ar recunoaşte *B* // 3 lipsa lui de imaginaţie: „masonerie " *A;* lipsa lui de imaginaţie (grosolănia lui inventivă) „Cahul, masonerie... *B* // 16 specie de renegat. El duce *A;* specie de renegat. <Nu prin destăinuirile pe care le-ar putea face>. El duce *B* // 22 reîntorşi însă mereu acasă, *A;* reîntorşi însă mereu <spre iubirea noastră implacabilă> acasă, *B* // 32 veste rea sau *A;* veste rea (de acasă) sau *B*

254 13 viu spre el. *A;* viu spre el. <E un Dumnezeu cuminte, îngăduitor, familiar> *B* // 15 mai e ceva: Dumnezeul *A;* mai e ceva: <un Dumnezeu solemn, pe care îl strigam, copil, la dreapta în> Dumnezeul *B* /

255 / Partea doua / III *A;* / Partea întâia / VII *B* // 1 cu Ghiţă Blidaru *A;* cu Ghiţă *B* // 2 mi-era frică *A;* mi-era atâta frică *B* // 19 atât de vag. *A;* atât de imposibil/ vag. *B*

256 12 o cursă *A;* o cursă *<împotriva>* *B* // 18-27, *în manuscris, o variantă anulată precede pasajul:* [Nu mi-am făcut niciodată o „problemă" din „cariera" mea. Am decis mai de mult, din primii ani de liceu că am să fiu advocat, <aşa la întâmplare, fără rost pentru că în familie se spunea> şi am rămas la hotărârea asta pentru că dacă atunci nu avusesem nici un motiv să o iau, <nu aveam motiv nici> acum nu aveam nici un motiv să o las. Nu m-am imaginat niciodată bogat <şi> iar... Îmi dau foarte bine seama că propunera lui Ghiţă este plină de riscuri. Eu care îmi fac o problemă din schimbarea unei camere mobilate cu chirie, să trebuie acum să schimb de carieră... „carieră" e prea mult spus desigur.] *B*//18 propunerea profesorului *A;* propunerea lui Ghiţă *B* // 22 bună asta, dar *A;* bună asta <nu mă înspăimântă că aş putea pierde schimbând>, dar *B* // 23 este dacă nu *A;* este <o aventură> dacă nu *B* // 24 imprudenţă. Raţiunile *A;* imprudenţă <(Ştiu eu? Arhitect. Să schimb de drum. Pentru o experienţă) Pentru raţiuni de (probă) psichologie, să schimb rosturile unei întregi vieţi? Înţeleg însă la fel de bine că ezitarea mea e şi ea o copilărie, căci (la urma/ în fond) la urma urmelor> <Şi pe urmă> Raţiunile *B*

257 3 m-aş deprinde *A;* m-aş putea deprinde *B* // 5 mare lucru în tribunal. *A;* lucru mare în tribunal. *B* // 22 nici bine deschisă, nici cu totul închisă *A;* nici închisă bine, nici deschisă bine *B*

259 / Partea doua / IV *A;* / Partea întâia / VIII *B*// 3 Omul acela scund, viu, cu privirea neliniştită, cu trăsături ciudate *A;* Omul acela <mărunt>/ scund, <blond> viu, cu uitătura / privirea neliniştită, <cu tresăriri gălăgioase> cu tresăriri ciudate *B* // 8 În primul moment când a intrat pe uşe *A;* <Eram bine instalat lângă fereastră, căci venisem din vreme ştiind / Când a intrat în compartiment> În primul moment, când <a intrat şi-a băgat capul> a intrat pe uşe *B* // 11 de ziar, în acest prim *A;* de ziar, <când şi-a făcut> în acest prim *B* 14 într-o zi ca asta *A;* într-o zi <de vacanţă, în ajun de / în una de vacanţă / ca asta *B* // 18 gospodărie, deschizând larg *A;* gospodărie, <venit să /şi îmbulzindu-mă nechemat> deschizând larg *B*

260 10-11 în grabă agenda şi m-am arătat foarte adâncit în socoteli, absent *A;* în grabă bloc-notesul şi <m-am prefăcut că am … m-am adâncit imediat în nişte socoteli complicate / arătat foarte adâncit în socoteli <pentru ca să> absent *B* // 17 la mine, nu definitiv *A;* la mine, <în care găsise probabil> nu definitiv *B* // 18 în ce mă priveşte, dar adresându-mi *A;* dar <îndrăznind oricum, bănuindu-mă vizibil de/având oricum serioase bănuieli.> [Nu trebuie să te superi tinere. Ovreiul e un om cu pachete. Câte necazuri, atâtea pachete. Vorba asta m-a cucerit. Eram gata să-l detest pentru tot, pentru gălăgioasa lui intrare, pentru indiscreta lui privire, pentru familiaritatea cu care mi se adresa, <dar cuvintele> pentru jena mea de a fi fost identificat evreu.] / <privindu-mă oricum cu oarecare bănuieli de conaţionalitate şi cu un început de surâs cordial: acum că mă recunoşti / adresându-mi (o intenţie) oricum un început de surâs cordial *B* // 26 să am de a face cu el. Simţeam *A;* să am de a face cu el. <Aş fi murit de jenă, dacă ceilalţi călători ar fi> Simţeam *B* 27-29 Dar duşmănia mea nu l-a dezarmat, căci m-a privit mai departe, clătinând din cap şi clipind des. *A;* <L-aş fi rugat dacă aş fi avut cum, i-aş fi făcut semne, l-aş fi bruscat. M-am încruntat de aceea fără / cu osti…/ cu vizibilă ostilitate, dar asta / dar uitătura mea duşmănoasă> / Dar duşmănia mea nu l-a dezarmat, căci <s-a uitat mai departe la mine> m-a privit mai departe, clătinând din cap şi clipind des, <până ce mi- a spus > *B* // 31 om cu pachete. *A;* om cu pachete (multe). *B* // 33 şi m-a cuprins un val de ruşine *A;* şi <mi-a fost o imensă ruşine de poltroneria mea> / m-a cuprins un val de ruşine *B*

261 3 I-am răspuns pe loc cu o *A;* I-am răspuns <deci>. răspuns cu o *B* // 6 că recunosc în el un prieten *A;* că recunosc în el <un frate, că mă bucur de fraţii lui> / un prieten *B* // 8 pline de zăpadă *A;* pline <de noroi nu-mi displac> de zăpadă *B* // 9 pachetele lui insolente nu mă *A;* pachetele lui insolente <îmi sunt totuna> / nu mă *B* // 10 obişnuit *A;* <normal> obişnuit *B* // 16 dar hotărâsem *A;* dar <pedeapsa trebuia să-mi fie totală> hotărâsem *B* // 17 căci laşitatea *A;* căci <altfel simţeam laşitatea> laşitatea *B* // 18 trebuie răscumpărată. *A;* trebuie <scump> răscumpărată. *B* // Bănuiesc *A;* <Nu sunt absolut sigur dar> bănuiesc *B* // 21 zâmbet de îngăduinţă, pe care îl plimba *A;* zâmbet de îngăduinţă, <şi nu ştiu ce îi / care îi lumina faţa jumătate> pe care îl plimba <arunca> *B* // 32 trebuie să merg *A;* trebuie <să ajung> / să merg *B*

262 11 Abraham Sulitzer umblă: *A;* Abraham Sulitzer <însă> umblă <cu adevărat>: *B* // 16 literatură idiş… *A;* literatură idiş <traduceri nemţeşti> *B* // 17-18 Germania sau Polonia şi cititorii ghetoului moldovean *A;* <Occident> Germania sau Polonia şi cititorii ghetoului <bucovinean sau >moldovean *B* // 22 comentează o problemă *A;* comentează adânc o problemă *B* // 34 ochii aceştia care *A;* ochii <lui neliniştiţi, mici> / aceştia care *B*

263 4 Abraham Sulitzer le poartă cu el vii... pe toate drumurile, în slujba eternităţii lor. *A;* Abraham Sulitzer, <călător în plină iarnă, într-un vagon de clasa treia, mereu pe drumuri, îmbrâncit şi imbrâncind, înjurat şi> le poartă cu el, vii <actuale, noui>, tot atât de vii astăzi în mintea lui cât erau cu <cinci> veacuri în urmă, în mintea <străbunilor> cui le-a scris şi cugetat. El trăieşte în actualitatea lor, în pasiunea lor permanentă şi zadarnic au trecut peste aceste adevăruri câteva sute de ani, zadarnic s-a schimbat faţa pământului, <ele au rămas intacte, de o arzătoare> zadarnic <a murit / au murit atâtea anotimpuri şi> s-au topit în neant atâtea timpuri Abraham Sulitzer duce în traista lui tot Meggilatul <trăieşte tot cu> aceste vechi lumini tot prezente <au rămas> sunt, aceste <pasiuni> vechi pasiuni tulburătoare. Iar Abraham Sulitzer le poartă pe toate drumurile, în slujba eternităţii *lor. B* // 26 Mi-am convocat în jurul *A;* Mi-am convocat <în sufragerie, amândouă> în jurul *B* // 31 amor propriu, vanitate, cochetărie. *A;* amor propriu, vanitate, cochetărie. [Cea mai <mare durere a ei> ascunsă durere a ei este acest „babă" cu care o numesc nepoţii. N-ar râvni poate de-a dreptul la un „grand'mama" sau „haut maman" (cum se spune... întrebuinţaţi de copii vecinilor noştri Braunstein /*lecţiune incertă*/ pentru bunica lor, dar ar fi fericită să i se spună şi ei „mama- mare" în loc de acest ovreiesc „babă" care i se pare grosolan. Dar am apucat să-i spunem aşa şi eforturile ei de reformă sunt târzii.] *B*

264 3 Poartă pălării de mătase şi pai, probează *A;* Poartă [<Mama-mare e bătrână şi nu mai păstrează în bătrâneţele ei resemnate, nici> pălării de mătase şi pai, <se uită mult în oglindă>, probează] *B* // 7 a fost ceasornicar *A;* a fost <Mama mare a intrat dimpotrivă în bătrâneţe fiind cu totul resemnată.> ceasornicar *B* // 10 pe toate cu importanţă, vizibil măgulită *A;* pe toate <degajată, vădit măgulită> cu importanţă, <destul de cochetă încă şi nu chiar fără ostentaţie> vizibil măgulită *B* // 17-18 o limbă românească aspră, o limbă de ţară *A;* cea mai <frumoasă> / aspră limbă românească, pe care am auzit-o. O limbă de ţară *B* // 19 în oraş, prin anii Regulamentului Organic şi a trăit mult prin judeţ. *A;* în oraş, <în anul revoluţiei / zilele revoluţiei de la Izlaz> / în anii Regulamentului Organic şi a trăit <aici jumătate din> mult prin judeţ. *B*

265 1 în oraş şi judeţ *A;* în <mijlocului oraşului> oraş şi judeţ *B* // 7 asimilare desigur *A;* asimilare <nu există nici un botez> desigur *B* // 9 Dunării *A;* <Bărăganului> şi Dunării *B* // 31 Familia mamei *A;* <Despre partea mamei însă, am ieşit mult mai târziu>/ Familia mamei *B*// 33 deasupra cărţilor. *A;* deasupra cărţilor, <deasupra ceasornicelor, deasupra tablei de şah>. *B* //

266 1 vieţuit *A;* trăit *B* // 5 puterea trupului O veste rea *A;* puterea trupului <Faţă de>/ <Se moare de cu vreme în ramura lor, morţi repezi, prin ardere bruscă, cu agonii scurte şi lucide, în care simţi zbătându-se pentru ultima oară o căutare fără soluţie. Oamenii din ramura tatei mor, dimpotrivă, târziu, de bătrâneţe, cei mai mulţi trecuţi de 100 de ani şi murind pe urmă cu placiditate, fără părere de rău, (plânşi puţin) cu toate socotelile încheiate. Tot> O veste rea *B* // 9 pare o grosolănie. *A;* pare <mai mult decât o bădărănie> grosolănie. *B* // 11 unii prea nepăsători, *A;* unii <reproşând celorlalţi brutalitatea, încriminându-i pe ceilalţi de vulgaritate / bădărănie şi nepăsare> prea nepăsători *B* // 12-13 necioplită, iar sensibilitatea acestora părând la rândul ei fasonată. *A;* <insolentă şi> necioplită, iar delicateţea / sensibilitatea acestora părând la rândul ei năzuroasă / fasonată. <Dacă mă gândesc bine, între unii şi alţii, este numai> *B* // *În manuscris, fragmentul de la p. 266, r. 15 la p. 269, r. 12 este precedat de următoarele două, de la p. 269, r. 13 la p. 271, r 6. Ulterior, M.S. a intervenit în succesiunea episoadelor, marcând, cu cifre, noua ordine.* // 18 ceva fabulos în existenţa lui *A;* ceva fabulos în <depărtarea aceasta> existenţa lui *B* // 29 Hotărârea aceasta *A;* <Hotărârea aceasta> „Voi rămâneţi aici: eu mă duc." <Am trăit destul, acum mi-a sunat ceasul şi plec să> Hotărârea aceasta *B*

267 9 spre port, *A;* spre port, <spre portul acela în care zeci de ani>, *B* // 30 Nu. *A;*Nu: Se pare că între hârtiile luate de batrân la Ierusalim şi pierdute acolo odată cu moartea lui, era şi un document familiar, devenit */indesc/* de preţios. O scrisoare foarte veche a unuia „Bal-Şem", din care ar fi reieşit că familia noastră se rudeşte cu a lui. „Bal-Şem"? am întrebat mirat, cine mai e şi ăsta? - Nu ştii cine e Bal-Şem? a strigat Baba, care era de faţă. Nu ştii cine e Bal-Şem? Am înţeles după stupoarea ei, cât trebuie să fie de insultătoare ignoranţa mea. *Însemnare marginală*: Plecările. Fratele mamei *B*

268 3-4 puţine. Dacă *A;* puţine. [Două grupuri stabile aici la Dunăre şi sus în nordul Bucovinei, dovedind amândouă legături cu pământul natal, deconcertante pentru un neam de nomazi. Aşa se explică de / Fraţi (neamuri) rudele noastre se află ori aici ori acolo. Nu avem] Dacă *B* // 5 instabili, spiritul lor *A;* instabili <toţi la un loc, toţi fac un grup>, spiritul lor *B* // 27 pasionaţi. Am mai auzit *A;* pasionaţi. <Legea o face în */indesc./* decizia căsătoriilor s-au făcut mereu din voia părinţilor şi iubirea a fost> Am mai auzit *B*

269 9 Puţin înaintea războiului, o hârtie *A;* <El a căzut luptând şi a căzut> Puţin înaintea războiului <am aflat că s-a comunicat> o hârtie *B* // 12 plantaţie. *A;* plantaţie. <A avut doi băieţi, rămaşi acolo, despre care n-avem nici o veste şi care probabil nu ştiu de existenţa noastră. Aşa se despart apele> *B* // 13 I-am dat Babei *A;* [Stau între Mama-mare şi Baba şi mă gândesc la toate astea, la aceste două cicluri de viaţă pe care <le întrunesc eu trebuind să le împac în mine, să fac partea Dunării şi partea getoului, să fiu> le reprezintă fiecare <cu placiditate Mama-mare, cu pasiune Baba>] I-am dat Babei *B* // 16 E o traducere *A;* [*Biblia* e în idiş. E o traducere idiş destul de ordinară cred: tipăritură populară se vede, ieftină, pe hârtie proastă, cu gravuri ieftine. Eu, analfabet ca şi ea (căci din punctul ei de vedere, care este în acelaşi timp punctul de vedere al *Bibliei*, toate cărţile mele nemţeşti şi franţuzeşti nu mă fac mai puţin ignorant>. Mama- mare nu ştie carte, iar eu abia mai silabisesc trei cuvinte ovreieşti.] E o traducere *B* // 23 facerea lumii. O ascult *A;* facerea lumii. <ascult cu o curiozitate> O ascult *B* // 25 devine nouă *A;* devine <nu ştiu prin ce / de ce minune> nouă *B*

270 4 nimic ceremonios *A;* nimic ceremonios / solemn *B*

271 7 mai surd *A;* mai surd. *În manuscris, în continuare, trei fragmente inedite*:

[O împăcare cruntă. Dacă aici e pace, atunci cruntă este pacea asta. Dar nu cred să fie. Simt undeva, bănuiesc undeva în adânc, rădăcinele încăpăţânate ale vieţii. Cum ştiam? ... poate că gândul ăsta al meu e pur şi simplu literatură. Poate că în realitate, din peisajul ăsta împietrit, viaţa este <definitiv> realmente absentă, poate că totul este complet reintrat în mineral, complet evadat din biologic şi reîntors la piatră. Căci eu ştiu că toate acestea vor trece, fiindcă am memorie, dar Dunărea ea nu ştie ce e aia succesiva anotimpurilor; pentru ea fiecare iarnă e <moarte, tragedie absolută> desfiinţare în absolut, fără aşteptare, fără viitor. Asta îi şi face atât de tragică lupta, atât de disperată înfrângerea. Iar tot ce vine după asta, e miracol. Cât invidiez pământul şi apa pentru acest refugiu în iarnă.]

*

[În drum spre casă am întâlnit-o pe Marga Stern. N-am observat niciodată ce delicate picioare are, cu fluierul lung şi fin, decât acum când îl văd ieşind din şoşoni, înălţându-se ca o tulpină din glastra lui.

M-a chemat la ea să iau ceaiul. Îl toarnă singură, îl pregăteşte singură şi mâinile ei plimbate deasupra acestei mese scunde, între ceşti de porţelan, au parcă lumina mată a porţelanului, fineţea lui.

Am sărutat-o şi s-a supus cu simplicitate, cu o uşoară tresărire chiar, care însemna poate o mustrare pentru întârzierea cu care răspund unei chemări vechi. Are braţele calde, amicale, genunchii liniştiţi şi sărutul bun, calm, fără grabă. „E o iarnă sălbatică " a spus ea privind pe fereastră spre zăpada ce se albăstrea în seară. „Da sălbatecă" am îngânat-o. <Şi pe urmă ne-am îmbrăţişat / Viaţa asta totuşi simplă. Numai că mi-e foarte greu să ţiu minte ! Pe urmă ne-am îmbrăţişat iar>]

[Am întreprins o adevărată anchetă familiară, printre bunici şi mătuşi bătrâne ca să restabilesc câteva puncte obscure de cronică a familiei. Mama e mirată de noua mea pasiune <ea care mă ştie mai degrabă indiferent, dacă nu> Eu însumi nu ştiu să-mi explic <justific> suficient curiozitatea. Dar <mi se pare> e un joc plin de surprize, <să aflu ce făcea, la jumătatea veacului trecut / începutul veacului trecut cutare fată din familie, în anii în care la Paris apărea Alfred de Musset, / cu o sută de ani în urmă / căutarea asta şi uneori în mijlocul unei lecturi mă cuprinde>. Ceteam din corespondenţa lui Stendhal şi mă oprisem la detaliul întâlnirii lui Beyle cu Paul Louis Courier în Italia <prin anul> şi m-a <cuprins>lovit deodată năstruşnica întrebare de a şti cu ce coincide acest fapt în acel an, în acea zi, la acea oră, cu ce coincidea el în viaţa familiei mele, ce gândeau fetele tinere, ce gândeau băieţii tineri, din trecutul meu/nostru familiar, ce făceau, cu cine vorbeau în acel moment, pe care mi-l evoca aşa de lămurit şi cu o atât de recentă căldură, scrisoarea lui Stendhal?

Mi se întâmpla şi la şcoală mai de mult, învăţând un an istoric sau un eveniment, să am deodată intuiţia că acele vorbe seci – Tratatul de la Adrianopole – se suprapuneau totuşi unui timp plin de viaţă, <în care acei oameni> că în acea zi <însemnată> pe care o reţinea manualul de istorie, se petrecuseră totuşi un imens număr de alte fapte, mai puţin memorabile, dar nesfârşit mai vii, că în acea zi fuseseră oameni care îşi aşteptau o iubită. Am aflat despre un <cumnat / frate al bunicului> cumnat al Babei, care a fugit în plină iarnă – „era o iarnă ca asta" – precizează ea, din fundul Moldovei cu sania. Revin mai ales spre acel fabulos străbunic, despre care <vorbeşte> vorbesc hârtiile oraşului la 1828.]

272 /Partea doua / V *A;* /Partea întâia / IX *B* // 2-3 o recunosc. Dar *A;* o recunosc. <deşi nu vreau să-i spun nimic despre asta lui Ghiţă, lipsă de obişnuinţă poate, lipsă de curaj de asemenea> Dar *B* // 20 ocupate, cu gândul *A;* ocupate <retrăind oarecum>, cu gândul *B* // 22 am un sentiment *A;* am <nu ştiu printr-un mister ce rămâne de explicat> un sentiment *B* // 23 vreodată, în cele *A;* vreodată <plimbându-mă pe stradă, cu mâinile în buzunare, fără treabă> în cele *B*

273 2-3 fizică. Seara *A;* fizică. <N-am înţeles / Mă simt / Pot gândi lucrând, cum ar gândi altcineva alături de mine <şi acest dublu>. Şi ce e curios este că nu e o absenţă aici, o <vulgară> grosolană distracţie, o „tragere la flit".> Seara *B* // 4 şi rânduit, ca într-o *A;* şi rânduit <în mine> ca într-o *B* // 5 bine gospodărită. *A;* bine gospodărită. <Am atunci sentimentul unei întoarceri. Întoarcerea dintre multe> *B* // 12 remediul cancerului. *A*; remediul cancerului. *Fraza care urmează, scrisă marginal–* Un arhitect adevărat ar râde probabil cu poftă, dacă ar ceti ce scrie aici. *- poate fi o observaţie (practică frecventă a autorului), observaţie care, din eroare tipografică, să fi fost inclusă în text B//* 14 Blidaru *A;* Ghiţă *B* // 18 de la profesor *A;* de la Ghiţă însuşi *B* // 22 filozofie a culturii, *A;* filozofie a culturii, de filozofie a istoriei. *B* // 24 lui Ghiţă Blidaru. *A;* lui Ghiţă. *B*

274 1 vorbesc. Uneori *A;* vorbesc. <E ceva / Mă domină fără să-mi dau / E aşa stăpânitor>. Uneori. *B* // 15 cu totul profesionale *A;* cu totul meşteşugăreşti *B*

275 16 Ghiţă Blidaru *A;* Ghiţă *B* // 21 să nu vadă *A;* să <nu vadă aici un reproş sau > nu vadă *B* // 25 — Nu vreţi *A;* Domnule profesor, nu vreţi să-mi spuneţi *B* // 27 Oi fi fost *A;* Voi fi fost *B*

277 / Partea doua / VI *A;* / Partea întâia / X *B* // 2 căutând *Les liaisons A;* căutând <istoria lui Şapsă / o carte pe care nu ştiu unde o rătăcisem, am dat de el> *Les liaisons B* // 23 dificultate. Îi cer *A;* dificultate. <am uneori nevoia urgentă de a o vedea> Îi cer *B*

278 1 să plece, o chem *A;* să plece, <o păstrez lângă mine uneori zile întregi> o chem *B* // 3 de-a rândul, joc care *A;* de-a rândul, <această alternanţă> joc care *B* // 28-29 aici. Observ *A;*

aici. <Vorbesc de prea multe ori cu „noi” –însumând în pluralul ăsta experienţe colective - în timp ce eu, Marga> Observ *B* // 30 adevăruri categorice. Vorbesc *A;* adevăruri categorice. <şi mania şi mai detestabilă de a mă ref>Vorbesc *B*

279 21 imediate, mediocre *A;* imediate, <nesfârşit mai adânci, decât cea mai urgentă mare problemă> / mediocre ca *B* // 23 Ce iubesc *A;* [Nu risc niciodată <convorbiri> / confesiuni grave cu Marga şi nu ştiu dacă le-aş risca vreodată cu o femeie iubită. În răfuielile mele de conştiinţă pun oarecare violenţă împotriva mea <şi sunt convins că ea> pe care eu <aş bănui-o cu siguranţă drept caboti/nă/.> n-ar] Ce <îmi place> iubesc *B*

280 2 l-a aprobat, aproape *A;* l-a aprobat (bucuroasă), aproape *B* // 4 noile mele treburi o atenţie şi un interes care *A;* noile mele preocupări / treburi o atenţie şi un interes <pe care nu-l pricep>, care *B* // 6 M-a obligat *A;* Mi-a cerut / M-a obligat *B* // 24 cel puţin ciudat. Căuta *A;* cel puţin ciudat. <Nu ştiu ce lucru / Este ceva sec, scurt, prea multă exactitate> . Căuta *B*

281 2-3. *A; în manuscris, marginal - o observaţie*: E totuşi sentimentală. Nimic iudaic în ea? Scenele de amor. *B*

282 2 ce rămâne din tine în scrisul acesta *A;* ce rămâne din <*toate astea*> tine în scrisul <*meu*> acesta *B* // 8 împotriva mea. Îi ştiu trupul *A;* împotriva mea. <Astăzi, după atâtea luni de cunoaştere de câte ori revine la mine, trebuie să> Îi ştiu trupul *B* // 11 întrebări mari, *A;* idei generale / întrebări mari, *B* // 12 certitudini mici *A;* adevăruri / certitudini mici *B*

283 / Partea doua / VII *A;* / Partea întâia / XI *B* // 1 Rândurile scrise *A;* <Ceea ce am scris> Rândurile scrise *B* // 3 „întrebările mari ” *A;* <ideile generale>/ „ideile mari ” *B* // 9 să simulezi. Şi asta *A;* să simulezi. Şi <stimatul meu domn>, singurul lucru pe care nu mi-l pot ierta, e ăsta. Şi asta *B* // 13 colţul *A;* colţul <spre Văcăreşti> *B* // 15 Fusese *A;* Era *B*

284 1 să permită fuga *A;* să permită <răspândirea> fuga *B* // 7 Am simţit *A;* <M-am simţit călcat> Am simţit *B* // 12 la nefericirea *A;* la <mizeria> nefericirea *B*/ 17 resort dintr-o intimitate *A;* resort <sufletesc> dintr-o intimitate *A;* 25 îmi dădeam seama *A;* <simţeam> îmi dădeam seama *B* // 27 filantrop în bunele mele intenţii *A;* filantrop <cu nişte / în elanul / elanul meu bun / bunul meu elan> [Am făcut atunci un lucru cumplit de <jenant> penibil. (închid ochii de ruşine, când îmi amintesc). Un lucru de o stupiditate, pe care numai un „intelectual generos ” (oribilă speţă) o poate comite faţă de nişte oameni simpli şi porniţi, cu care compătimeşti. <din inimă bună şi> Trecea tocmai, între baionete, într-un grup prăpădit, un tânăr, să tot fi avut douăzeci de ani, prăpădit rău pe faţă şi umăr, căruia în încăierare îi fusese furată, sau pur şi simplu sfâşiată în bucăţi haina, aşa încât acum, era în cămaşă <şi ea ruptă>, tremurând de frig. Mi-am scos (îmi strâng pumnii de „bunele mele intenţii” <Mă gândesc bine> care nu ţineau de cald nimănui. Ce pot face eu dincolo de „bune intenţii”?)]; *în manuscris, însemnare marginală*: Urmează aici lupta cu comuniştii la Văcăreşti *B*// 31 chemare, o datorie *A;* chemare <o funcţiune / fiecare împlinind o funcţiune / unindu-şi destinul în sângele pe care>, o datorie *B*

285 2 voi restabili *A;* voi regăsi / restabili *B* // 3 orgoliu de om singur *A;* orgoliu de <om singur, care gândeşte, intelectual> om singur *B; în manuscris, marginal*: 1) Meditaţii despre destinul intelectualului faţă de mulţime. 2) Jabotinski *B*// 13 „eu”. Şi am curajul *A;* „eu”. <Un uriaş eu / E poate> Şi am <pentru asta> curajul *B* // 15 de a-mi socoti fereastra *A;* de a-mi <contempla retragerea dincolo de fereastră> socoti fereastra *B* // 22 copac cu orgoliu – boală care nu ucide *A;* copac cu orgoliu – <maladie> boală care <duce la sterilitate> nu ucide *B* // 26 năuc şi dezarmat *A;* năuc < de dezorientat şi de> şi dezarmat *B*

286 6 cu meditaţii *A;* cu lectură cu medi<taţiuni interioare>taţii *B* // 9 a instinctului de vehemenţă *A;* a instinctului <de violenţă animală, care singur ţi-ar putea deschide drumul> de vehemenţă *B*

287 1-2 anemie vitală compromiţătoare, o ruşinoasă fugă din biologic. *A;* anemie vitală <*pe* care nimic nu o scuză, nici adânci /*indesc.*/> compromiţătoare, o ruşinoasă fugă din biologic. <Nu există cugetare suficient de profundă, care ar permite / scuza o asemenea moarte>; *în manuscris, marginal*: Despre moartea ovreiască. Neputinţa lui de a o accepta. *B*// 18 delegaţiei din România *A;* delegaţiei <româneşti>. din România. *B* // 19 problema nu *A;* <n-am priceput mare lucru fiindcă nu mă interesa problema> problema nu *B* // 24 despre Winkler. S.T.H. e *A;* despre Winkler. <Nu, e mult mai mult> S.T.H. e *B* // 30 iată o dificultate. *A;* iată <un secret pentru care / pe care nu cunosc mulţi> o dificultate serioasă *B* // 31-32 învinge uşor. Mi-am spus *A*; înving uşor <Uite omul care va şti să răspundă> Mi-am spus *B* // 33 ultimelor mele răfuieli – şi deşi *A;* ultimelor mele răfuieli <ovreieşti, iudaice, din care numai o parte cu mine însumi> – şi deşi *B*

288 1 i-am vorbit despre *A;* i-am vorbit <(deschis, de la început, fāra ocol)>, despre *B* // 2 gândit cu privire la *A;* gândit <despre tristeţea> cu privire la *B* // 23 iresponsabilitate chiar. Mă întreb *A;* iresponsabilitate chiar. <Să nu mai gândeşti. Să treci de tine, să uiţi> Mă întreb *B*

290 1 Oarecare asprime. *A;* <oarecare inabilitate chiar, oarecare bizară> Oarecare asprime *B* // 8 Biroul executivei *A;* Biroul central / executivei *B* // 9 diplomaţie *A;* tehnică diplomatică *B* // 12 vag şi neangajant. *A;* vag <sentimental> şi neangajant. *B* // 21 mi se pare o sufocare înceată *A;* mi se pare o înăbuşire / sufocare înceată. *B*

291 10 readus din cadrul internaţional *A;* readus din <diplomaţie, în politic, în spiritual> cadrul internaţional; *în manuscris, alăturat discursului lui Jabotinski, un citat în limba germană din* Jacob Wassermann. *Mein Weg als Deutschen und Jude B*// 22 problema însă rămâne la fel *A;* problema rămâne <deschisă> la fel *B* // 29 Teoria statului evreu Palestinian *A;* Teoria statului palestinian / evreu în Palestina *B* // 32 maşinărie engleză *A;* maşinărie burgheză *B*

292 3 în Canalul de Suez *A;* în golful Persic *B* // 20 prin exterminare sionistă? *A;* prin exterminare <politică, de dragul nostru?> sionistă? *B*

294 4 însă asta. *A;* însă asta. <Eu nu vreau să câştig>. *B* // 17 să te citez. *A;* să te citez. [<S.T.H. a tăcut> Drept răspuns, S.T.H. a tăcut demonstrativ, cu aerul cuiva care şi-a spus cuvântul <definitiv> definitiv şi n-are ce să adauge. Ridică doar din umeri, cu aerul de a spune: „poftim, dacă şi ”]; *în manuscris, în continuare, un proiect narativ:* Sarah Osnut Halewy Domnişoara Lederhäu; Poldy (arab frumos) / Ben Hador.../ Ieşirea la câmp: sentimentul obscur, impus al naturii. / Bal-şem: rudele răspândite în toată lumea / Jenny: neam de neveste nu de amante. / Mama: dragostea în familiile noastre, respect în ale lor / Gust sau metafizică a mizeriei / Belu. Paris. Lovitul din închisoare. Henriette Jv. / Racoveanu / Vizită la cămin. Remuşcări pentru evadare. Câţiva tipi. / Singură şi să fie stăpână: o odaie în care ... / Seara la Titel. Stelian Mateescu / Morţi pasivitate / *lecţiune incertă* / prin ardere la Weintr /*indesc.*/Morţi lente prin stingere înceată la... / Pascin / Marc Chagall / Fiziocraţia trebuie rezolvată. 1.800.000 de evrei nu se pot suporta. Dacă aş avea puterea de a dispune, aş încerca o eliminare a câtorva sute de mii. După ce criteriu? Turbé. Hereditatea lui taică-su. Despărţirea de maică-sa. Călugăru Gulian 1) Jabotinski 2) Cămin Breizis / *lecţiune incertă* / 3) Abraham Sulitzer. Shalom Alehem, Bal şem 4) Baba. Moartea la ovrei. Familia. Iubirea de mamă. 5) Ieşirea la câmp. Eventual Sara /*indesc.*/ 6) Marga Stern. Neveste nu amante *B*

295 13 a tăcut *A;* n-a răspuns *B* // 14 compătimire *A;* compătimire ironică *B* // 22 Se ocupă însă de mine *A;* Se ocupă <însă de mine, pentru că îl interesează problema şi pentru că, pe de altă parte>însă de mine. *B* // 26 M-a căutat aseară *A;* M-a căutat ieri acasă *B*

296 1 şi nu-mi explic *A;* şi <nu ştiu bine de ce> nu-mi explic *B* // 3 despre acest Berl Wolf, pe care *A;* despre tipul / acest Berl, pe care *B* // 6 hamal într-un port din sud, *A;* hamal <în portul Hamburg> / într-un port <italian> din sud *B* // 8 student peste un an la o politehnică *A;* student <doi ani mai târziu la politehnică> / peste un an la o politehnică *B* // 10 unde face cu succes gazetărie *A;* unde <se angajează într-un început de carieră uluitoare (bani, foarte mulţi bani)> face cu succes gazetărie *B* // 13 acolo un an *A;* acolo trei ani *B* // 25 ce mă mai aşteaptă". *A;* ce mă mai aşteaptă" <gândeam plictisit / mă întrebam cu teamă>. *B* // 26 cu un profet nervos, *A;* cu un profet <intolerant, care> nervos, *B* // 29 pentru că ăsta fără să vrea *A;* pentru că ăsta <şi-a prins o mână în cureaua de transmisiune> fără să vrea *B* // 31 umilit în victoria eventuală *A;* umilit <căci orice aş fi spus ar fi rămas cu siguranţă> în victoria eventuală *B*

297 9 O cameră mare, goală *A;* <Vreo douăzeci de copii băieţi>. O cameră mare, goală *B* // 10 două - trei fotografii *A;* <mai multe fotografii> două- trei fotografii *B* // 32 răni şi amintiri ...Când *A;* răni şi amintiri dacă fruntea îi era atât de odihnită, dacă ochii îi erau atât de buni, dacă surâsul îi era aşa de nesilit … [Tot restul e penibil de povestit. S.T.H. să fi fost de faţă ar fi râs cumplit. Eu însumi nu prea <îndrăznesc să cutez să-mi amintesc în detalii, fiindcă mă tem că mi-ar fi ruşine de mine. Mă văd acolo cântând cu toţi copiii ăia – şi mă întreb prin ce uitare de mine, prin ce acces de inconştienţă am intrat în hora lor, am râs de glumele pe care mi le-a spus] Când *B*

298 3 stânga lui sănătoasă şi m-a întrebat *A;* stânga lui sănătoasă – o mână subţire, lungă care nu era a unui plugar - şi ne-a întrebat *B* // 4 franţuzească încurcată *A;* franţuzească bună *B* // 20 M-am roşit simţindu-mă *A;* M-am roşit mi se pare <ca un şcolar> , simţindu-mă *B* // 25 cu toţii – şi să vedeţi că *A;* cu toţii – şi poate o să se împace. Să-l rugăm cu toţii şi să vedeţi că *B*

299 5 de ridicol. *A;* de ridicol. <Am râs copilăreşte. Afost o bucurie comică, de copii şi am luat parte la ea ba....Când s- a terminat> *B* // 19 am şi stupiditatea *A;* am şi <nefericirea de a crede eu în tot atâtea valori> stupiditatea *B* // 30 demnitate umană. *A;* demnitate umană...<eşti un cruciat .> *B* // 32 dejoacă toate sincerităţile. *A;* dejoacă toate sincerităţile. <le subminează, le atacă eficacitatea.> *B*

300 1 să nu mi-o anuleze cu o mică *A;* să nu <o mutileze atârnându-i / adăugându-i> mi-o anuleze cu o mică *B* // 2 scuză dinainte consimţită. *A;* scuză <în stare să mă scoată la suprafaţă> inconştient/dinainte consimţită . *B*

301 / Partea doua / VIII *A;* / Partea întâia / XII // 12 Să i-o spun lui Walter. *A;* Să i-o spun lui Izi. *B*

302 9 „m-a interesat"? O carte *A;* „m-a interesat"? <Poate lumina să te intereseze> O carte *B* // 17 Ne-am despărţit repede *A;* <Ne-am despărţit, fiindcă era un ger teribil şi el se grăbea să plece, avea pe de / se făcuse / Eram amândoi grăbiţi> Ne-am despărţit repede *B* // 31 cântată ovreieşte, ca a lui, am şi eu *A;* cântată ovreieşte, am şi eu *B*

303 26 Cât sunt de nepios! *A;* Cât sunt de nepios! (Carandino s-ar cutremura în numele lui Charles Maurras.) *B*

304 7 ediţie ovreiască din Dante, *A;* ediţie ovreiască din *Purgatoriul*, *B*// 13-14 e cutremurător. Îi ard *A;* e cutremurător.<Sunt cărţile / Uiţi de tot, uiţi de tine, uiţi de această zi, de copii> Îi ard *B* // 18 nu unul amator *A;* nu unul <diletant>, amator, cu accente de fervoare *B* // 20 tolerant. Acum, cu puţin curaj, *A;* tolerant. [In fond poate că dacă i-aş spune acum – aşa ca să-l încerc –că ediţia asta <a unui Dante idiş / *indesc.* / că nu m-am, nu-mi place pentru>] *B* // 21 dacă i-aş spune – ca să-l încerc *A;* dacă i-aş spune – <doamne fereşte> ca să-l încerc *B* // 31 La urma urmelor d-ta nu ştii *A;* La urma urmelor, [măcar că eşti ovrei – şi încă ovrei cu bunăvoinţă, unul din ăia care zice „eu sunt mândru că sunt ovrei" şi pe urmă îi crapă obrazul de ruşine, când trebuie să-şi spună numele în lumea bună, măcar că eşti ovrei> dumneata nu ştii] *B*

305 4 s-a suferit şi s-a cântat *A;* s-a suferit şi <s-au bucurat sute de ani generaţii întregi .> s-a cântat *B* // 14 să caute în morminte o vorbire *A;* să caute în morminte <amintirea unei vorbiri .> o vorbire *B* // 15 nu mai este. Dumnezeu *A;* nu mai este <o limbă facută din moaşte>. Dumnezeu *B* // 20 fără o fereastră. Cum să spui *A;* fără o fereastră. <Cred că pe latineşte, trebuie să fie la fel.> Cum să spui *B* // 22 dacă spui, ajută la ceva? *A;* dacă spui, <te crede cineva> ajută la ceva? *B* // 26 i-am răspuns. Nu ştiu *A;* i-am răspuns. Înţeleg când se vorbeşte în idiş, fără să pot vorbi. Iar din ebraică,abia mai ştiu alfabetul. Pe vremuri izbuteam să citesc binişor. Cred că de atunci am uitat. Nu ştiu *B* // 29 schimonosirea alteia. Origina asta nu e umilitoare? Îmi vine greu *A;* schimonosirea alteia. <ceea ce o face şi umilitoare prin origine, şi urâtă prin formă. Crezi că asemenea origine e un păcat remediabil? Nu ţi se pare umilitor?> Origina asta nu e umilitoare? Şi pe urmă, oricât nu mă pricep eu, îmi vine greu *B*

306 5 o limbă caldă, pătimaşe. *A;* o limbă caldă, pătimaşe, directă, vie. *B* // 6 trăiesc în ea. Pentru *B* // trăiesc în ea <, prin veselia ei, tristeţea ei>. Pentru *B* // 17 remuşcări. Nu mai *A;* remuşcări <în care de altfel noi n-avem ce face.> Nu mai *B*

307 1 Astăzi au uitat-o. *A;* Astăzi <limba> au uitat-o <pe trei sferturi>. *B* // 6 şubred lucru – *A;* şubred jargon / lucru - *B* // 11 -- De ce ghetoul şi nu coloniile palestiniene? *A;* <-- De ce ghetoul şi nu Palestina? De ce idişul şi nu ebraica? – Ba nu uit nimic, nimic. Dar aici, ţioniştii nu încep să fie mai tari decât d-ta? şi ebraica mai tare decât idişul? Ei tocmai / căci ei / Crezi că ghetoul e singurul refugiu? De ce nu coloniile palestiniene? Nu e mai demn, mai curat, mai sănătos?> De ce ghetoul şi nu coloniile palestiniene? *B* // 22 soldăţeşte, umblă *A;* soldăţeşte, <fumează> umblă *B* // 27 prin rătăciri, vin *A;* prin rătăciri. <menţinuţi cu cântece> vin *B*

308 3 raporturile cu madam Roza. Ca intelectual *A;* raporturile cu madam Roza. <În raporturile sale cu ideile> Ca intelectual *B* // 5 categoric şi asupritor. Apărând ghetoul *A;* categoric şi asupritor. <Îi sunt acum recunoscător. Iată o nouă / Îi datorez oricum lumini noi în problema „iudaism-sionism", pe care mi-a deschis-o zilele trecute> Apărând ghetoul *B* // 13 probabil intraductibil. Ce humor *A;* probabil intraductibil ca Luca Ion Caragiale al nostru. Ce humor *B* // 15 melancolia mizeriei, a spaimei... *A;* melancolia mizeriei, a spaimei ...Şi pe urmă poeme din Peretz, din Mendele, Sforim, din ... Mi-a tradus câteva şi pe urmă mi le-a recitat în întregime, cântându-le oarecum cu glasul lui tărăgănat, într-un ritm monoton <tânguitor, care le mărea> de <plângere> tânguire <interioară> de veche clătinare din cap. Câtă oboseală în toate astea. *B*

309 / Partea doua / IX *A;* <Partea întâia , XII> *B*//6-7 tresăriri de nelinişte. A murit *A;* tresăriri de nelinişte. [Se moare. Nu erau decât ochii. Abia acum, moartă, îmi dau seama cât a fost de mică bătrâna <asta scumpă>, măruntă, subţire, înghemuită parcă în ea. Rochiile ei de mătase străveche, lanţul de aur, cerceii <inelele grele noduros lucrate îi dădeau> ambiţiile ei de gospodină, ticurile ei de bunică – toate îi făceau, cel puţin în conştiinţa ei <autoritară> prestigiul. Sub cuvertura albă, sub care, după o ultimă opintire în capul oaselor <s-a întins> şi-a întins sărmanele ei oase ostenite, s-a făcut însă dintr-o dată mică, mică, <un pumn> un copil, un pumn. E aşa de greu de crezut că acest <cadavru> obraz de copil cu] A murit *B* 13 De ce atâta împotrivire? Vine moartea *A;* De ce atâta împotrivire? <De ce atâta spaimă?> Vine moartea *B*

310 4 întrebări? De fiecare minut *A;* întrebări? <Era ceva? A stat de pază. S-a luptat / A fost agonia cruntă, cu minute lungi smulse morţii, unul, încă unul, încă unul ... Chiar într-un suflet / De ce> De fiecare minut *B* // 25 tânguirea Kadişului. *A;* tânguirea ultimei rugăciuni. *B* // 27 lucru frumos: giulgiul alb *A;* lucru frumos: <pânza albă> giulgiul alb *B* // 30 însă cu deznădejdea noastră care e sufocantă. *A;* însă <plângând> cu deznădejdea noastră, <îl sufocăm sub plângerea noastră. E oribil> care e sufocantă. *B* // 31 nu merităm asemenea laudă. *A;* <Nu, nu> merităm <acest elogiu> asemenea laudă *B*

311 1 mai lamentabil. Să te agăţi *A;* mai lamentabil, <mai fără înţelepciune. Poate că în ultimă instanţă grandoarea unui neam / oamenilor nu se măsoară decât după cum / E trivial> Să te agăţi *B* // 3 să nu renunţi la ea, s-o înăbuşi cu iubirea ta disperată şi *A;* să nu renunţi la ea, <să nu fi niciodată> s-o înăbuşi cu iubirea ta disperată <pupăcioasă> şi *B* // 5 oribilă neputinţă *A;* <trivială> oribilă neputinţă *B* // 10 cu o uşoară emoţie *A;* cu o uşoară <înfiorare, nu tragică, ci> emoţie *B* // 18 impărătesc. *A;* impărăţesc. *B* // 22 şi vreau s-o plâng" mi-a spus răstită, *A;* şi <e dreptul meu> vreau s-o plâng" mi-a spus puţin răstită, *B* // 24 o voluptate nouă şi că o caută într-adins. *A;* <o anume> o voluptate nouă <care îi alimentează durerea> şi că o caută <anume, dacă nu şi-o provoacă> într-adins. *B* // 26 ştiu câtă iubire răneşte *A;* ştiu câtă <Tristeţea asta întunecată „o plâng, pentru că am iubit-o " mi-a mai spus-o> iubire răneşte *B* // 30 trecută dincolo. *A;* trecută dincolo. <, iubirea care încearcă să smulgă din> *B* // 31-32 drepturi. Mai este vorba de încă ceva care mă nelinişteşte. *A;* Drepturi. <Dincolo de tot / fapt / moartea Babei> Mai este vorba de încă ceva <aici> care <ar trebui lămurit/…/> mă nelinişteşte. *B*

312 5 Dacă viaţa mea *A;* <Mă gândesc cu precizie la un lucru anumit:> Dacă viaţa mea *B* // 7 o prostie, gândul *A;* o prostie, <ar putea, ar trebui să / n-ar fi un act de teroare> gândul *B* // 9 teroare. *A;* teroare. < mai rău poate?> *B* // 12 presiune morală? *A;* presiune morală? <*Şi* dragostea este suficientă ca să o scuze? Nu, nu> *B* // 18 compromisuri lente. *A;* <promiscuitate / debilitate sentimentală, spre> compromisuri lente. *B* // 19 stăpânita răceală ţărănească: *A;* stăpânita <afecţiune> răceală ţărănească: *B* // 32 de cu vreme, prin ardere *A;* de cu vreme. repede, prin ardere *B*

313 1 fără soluţie. Sănătatea lor *A;* fără soluţie. <Moartea de ghetou> Sănătatea lor *B* // 5 un act continuu de voinţă. Într-o zi *A;* un act continuu de voinţă. <Puţină neatenţie şi arcul interior care îi susţine, atât de încordat, ar plesni. De altfel, <opintirea> agăţarea aceasta de viaţă nu durează oricum prea mult> Într-o zi *B* // 10 care să se fi sfârşit *A;* care să fi sfârşit *B* // 15 Baba îi dispreţuia. Excesul lor *A;* Baba îi dispreţuia.<pentru / nepăsarea, puterea, liniştea lor, insensibilitatea lor era> Excesul lor *B*

314 / Partea doua / X *A;* / Partea întâia XII *B*// 6 de la amiazi *A;* de la <prânz> amiazi *B* // 15 nimic. Pe seară *A;* nimic. <Să fiu undeva, pe un şantier, afară> Pe seară *B* // 17 spre Băneasa . *A;* spre <Otopeni> Băneasa. *B*

317 3 umbre repezi. *A;* umbre repezi / grăbite. *B* // 4 gâfâind cu tot sângele în obraz *A;* gâfâind <pe jumătate sufocată> cu tot sângele în obraji *B* // 21 şi se mai cheamă mediocritate. *A;* se mai <chea / Dacă ar putea să renunţe la întrebarea asta, dacă ar îndrăzni să> cheamă mediocritate. *B* // 22-23 mediocritate. Nu-i pun la îndoială *A;* mediocritate. <Să nu rişti prea mult, să nu pierzi, să nu te pierzi şi încolo fă ce vrei. Aş vrea s-o fac a înţelege> Nu-i pun la îndoială *B* // 26 Nu destulă pasiune ca să cedeze total acestei pasiuni *A;* Nu destulă pasiune pentru ca să-i cedeze<pasiunii> total acestei îmbrăţişări. *B* // 28 unde trebuie. *A;* unde trebuie. [Mă întreb de ce nu simte cât e de <odioasă această> odios drumul acesta mijlociu, ea care altfel simte cu atâta <fineţe> fineţe orice umbră echivocă, orice ezitare.]

316 11 Aş dori să fiu un vulgar *A;* <S-ar putea să fiu poltron. Mai grav chiar: s-ar putea> Aş dori să fiu un vulgar *B* // 13 Scuzele Margăi ar fi maxime şi totuşi insuficiente. *A;* Scuzele Margăi <să fie> ar fi maxime. <Şi dacă aş / Şi totuşi prudenţa ei n- ar fi scu> şi <ar rămâne> totuşi insuficiente. *B* // 18 decât poate pierde. *A;* decât poate pierde. [<Am urmărit un> Recapitulez <cu emoţie> etapele acestui an de amor şi nu-mi aminesc din partea ei nici un gest <supărător, nici un> de neîncredere , niciun cuvânt prost plasat, niciun elan rău venit. <Iubeşte dimpotrivă prea bine fata asta, nu> Iubeşte frumos fata asta, prea frumos chiar] *B* // 19 – 29 *omite B*

317 Partea treia *A;* Partea doua *B* // 3 schele. *A;* schele. <Un cuvânt / Îmi spusese / Tocmai îi întinsesm mâna pentru drum bun, când aplecat peste fereastra compartimentului şi privind dincolo de gară, mi-a spus o vorbă care> *B* // 5 pe drum, la colţul Ursului, *A;* pe drum, <când am ocolit> la colţul Uioarei / Ursului, *B* // 7 Vorbise cu destulă detaşare şi n-am *A;* <Vorba asta m-a> Vorbise cu destulă detaşare <el care> şi n-am *B* // 8 că aşteaptă din parte-mi *A;* că aşteaptă <altceva decât o confirmare fără> din parte-mi *B* // 11 până să vie trenul, i-am rezumat *A;* până să vie trenul, <a revăzut nişte hârtii, m-a pus să-i recitez încă o dată> i-am rezumat *B* // 12 săptămâna viitoare, l-am pus *A;* săptămâna viitoare, <a aprobat totul, mi-a vorbit încă o dată> l-am pus *B* // 14 asupra vilei Rice *A;* asupra <casei> vilei Fair *B* // 22 lui Dronţu. *A;* lui <Anibal. / teologului> Dronţu *B*

318 2 de braţ adăugând cu *A;* de braţ (ducându-mă câţiva paşi de-a lungul peronului) şi a adăugat cu *B* // 3 Rice, dacă *A;* Faire, dacă *B* // 5 Ne-am despărţit înţeleşi. *A;* Ne-am despărţit ,<şi, rămas singur, i-am spus şoferului să o ia înainte, / spre / că eu vin pe jos> <la scara vagonului> ca totdeauna <prieteni> înţeleşi. *B* // 8 să-i spună lui Dronţu că am să întârzii la cină. *A;* să-i spună teologului să nu mă aştepte la cină, dacă întârzii. <Seara> *B* // 9 Cinci ani ! Nu mă gândisem *A;* <„Sunt cinci ani de muncă aici”. Vorbele maistrului se anunţa> Eu am luat-o prin pădure, în sus, pe <calea> Drumul Ursului, care auzisem că tot spre schelele noastre dă. Cinci ani ! Nu mă gândisem *B* // 10 Reflecţia maistrului îmi *A;* Reflecţia maistrului, <spusă în treacăt> îmi *B* // 16 bătrânul Rice, Dronţu şi eu *A;* bătrânul Fair, <Marin> Dronţu <teologul> şi eu *B* // 21 Exploatării miniere Rice S. A. *A;* Exploatării miniere Fair S. A *B* // 24 nu-şi dădea seama *A;* nu-şi dădea bine seama *B* // 27 Americanul acesta *A;* Americanul ăsta *B*

319 12 Bucăţile imense de pământ negru *A;* Bucăţile <de pământ> imense de pământ <tăiate pe acel început de şantier> negru *B* // 14 toate erau învălmăşite *A;* <toată această învălmăşeală> toate erau învălmăşite *B* // 15-16 plug gigantic Vântul bătea rece *A;* plug gigantic <care ar fi răscolit pământul un stânjen în adâncime, rânindu-l, zbuciumându-l ca pentru o mare facere> / <Vântul era rece şi viu> [Maistrul a aruncat o privire <lungă> circulară, de luare în stăpânire. Scruta zarea, cu ochii mici, cu nările uşor deschise – nările lui <fine> senzuale – şi am înţeles de îndată că lucrarea îl interesează. (Mi-am adus atunci aminte de ce îmi spusese Marin Dronţu, în prima zi, când am venit la birou atât de încurcat de faptul că student*]* Vântul bătea rece şi viu, *B* // 17 de vegetale ude, mai puternică *A;* de vegetale ude, <şi de pământ proaspăt săpat sub zăpadă.> mai puternică *B* // 21 veneau distincte, prin aerul dezgheţat de martie. *A;* veneau, <limpezi> distincte, prin aerul dezgheţat de martie, <spălat de ploaie / ploi şi vânt>. *B* // 23 în stăpânire şi am înţeles *A;* în stăpânire. <(Scruta zarea cu ochii mici, cu nările uşor deschise – nările lui senzuale)> - şi am înţeles *B*

320 12 cu sonda A 19. *A;* cu sonda A 49. <Şi pe urmă mai e ţiţeiul, când se întâmplă> *B* // 27 „Mă frate, chestia asta cu prunii este lată ” zice el şi acum, când se întâmplă *A;* „Mă, <bădie> frate, <chestia asta> chestiile astea cu pomii este lată” <zice el şi astăzi, cu grosolănie într-adins afectată (ca să se vadă că îşi bate joc de „fineţuri şi delicateţuri tiriboambe ” cum tot el zice dispreţuitor> zice el şi acum, când se întâmplă *B* // 31 nu ne salută. *A;* nu ne salută. <„Da, da, este lată ”> *B*

321 1 nebunia lor”. Râd şi azi *A;* nebunia lor. Granitul e dur şi trebuie să ţii seama de duritatea lui. Ar fi mai comod, să fie moale. Dar dacă nu e ! Râd şi azi *B* // 29 ceasurile *A;* <nopţile> ceasurile *B* // 32 cu cifre, în timp ce *A;* cifre, <într-un nor de fum de ţigară / tutun excitat de abuzul de cafele / ameţit de cafele> în timp ce *B*

322 3 îşi permite îndrăzneli *A;* îşi permite asemenea îndrăzneli *B* // 25 noaptea, retracta *A;* noaptea <istovit> din oboseală, retracta *B* // 31-32 cinci ani. Cât a fost *A*; cinci ani. [Dacă mă gândesc bine, mi se pare că totuşi pentru maistru nu cearta cu Fair a fost ceva mai dificil de suportat – deşi totul depindea de el, ci cearta cu <profesorul> Ghiţă <Popescu – profesorul,> care – profesor de economie la universitate şi complect străin în afacere – nu avea de spus decât un cuvânt de prieten şi diletant. Dar cuvântul acesta cădea aşa de greu.] Cât a fost *B*

324 12 Cinci ani ! N-aş fi spus *A;* Cinci ani ! Nu ştiu dacă era emoţionat adineaori maistrul, nu cred să fi fost, numărându-i. / N-aş fi spus *B* // 13 foarte bine lampioanele *A;* foarte bine, departe, lampioanele *B* // 14 în sat. N-a plouat *A;* în sat. <Se aud voci şi râsete> N-a plouat *B* // 20 între coşuri de fabrică, sonde, cisterne, ziduri de uzină. *A;* între coşuri de fabrică, <între bolovani / pietre de construcţie, tractoare> cisterne, ziduri de uzină. <Mi se întâmplă> *B* // 25 de pământ liber. Zilele *A;* de pământ liber, <între două tuburi de canalizare, între / la încheietura treptelor de piatră, la marginea pavajului pe drum> Zilele *B* // 29 vegetaţie. Va trece, *A;* vegetaţie. <Fair n-a descălecat aici nici de un deceniu. Între maşinile lui / Mai are timp pentru victoria ultimă, care va fi cu siguranţă a lui>. Va trece *B* // 30 Ralph T. Rice. *A;* Ralph E. Fair *B* // 31 Nopţile sunt aici largi, calme, amicale. *A;* Nopţile sunt <clare aici, curate, odihnitoare> aici <frumoase> largi, primitoare, amicale. *B*

325 7 de ce n-aş ajunge? Putere este? Este. *A;* de ce să n-ajung? / n-aş ajunge? Putere este? Este. <Şi râde măgulit.> *B* // 14 a colonie proastă. *A;* a colonie proastă. <„Pe aici a trecut Marin Dronţu", spunea zilelele / maistrul, când săptămâna trecută> *B* // 27 Mi-a trebuit *A;* <Când am venit întâia oară să lucrez în biroul maistrului, trimis de profesor, Ghiţă / Pe Marin Dronţu> Mi-a trebuit *B* // 30 Băiat de inimă cu studii *A;* Băiat <muncitor încăpăţânat, cu studii frumoase> de inimă cu studii *B* // 33 calculele planşele, şi mai *A;* calculele şi planşele, <detaliile, abstracţiunile> şi mai *B* // 34 vede tot şi face tot. *A;* vede tot, <înţelege tot> şi face tot. *B*

326 3 Mircea Vieru e un cartezian *A;* <Mircea Blidaru e sobru, elegant, stăpânit şi cartezian / sobru elegant, stăpânit. Marin Dronţu e gălăgios, un fante / Marin Dronţu este exact dimpotrivă. E în apariţia lui o violenţă> Mircea Blidaru e un cartezian *B* // 5 Marin Dronţu este un seminarist *A;* <Marin Dronţu e un oltean, descălecat> Marin Dronţu este un seminarist *B* // 8 Mircea Vieru *A;* Mircea Blidaru *B* // 11-21 Totuşi pe Marin îl acceptă... cu cravatele lui tricolore *A;* [Totuşi pe Marin îl iubeşte fără rezervă / acceptă bucuros. Iar Marin (de la care am învăţat să-i spun lui Blidaru „maistru", căci la început mi-era greu să-i spun altfel decât „domnule"), Marin îl iubeşte ca pe un stăpân, cu devoţiune, fără nici o îndoială, fără nici o rezervă. Multe ar ierta el, numai o vorbă rea despre maistru nu. E în stare să facă bătaie din nimic, pentru asta. Îl iubeşte. „E un ţăran, spune el, nu un mahalagiu, un ţăran adevărat?] *B* // 27 vocaţia de fante *A;* <înfăţişarea> vocaţia de fante *B* // 33 Marin Dronţu aduce cu el un dispreţ străvechi pentru ciocoi. *A;* Marin Dronţu <păstrează ura lui ţărănească de ciocoi, impotriva> aduce cu el <o ură> un dispreţ pentru ciocoi. <nu suferă să se vorbească franţuzeşte, în prezenţa lui, bănuieşte orice sensiblitate, nu suportă termeni> *B*

327 2 îşi bate joc de „fineţuri" *A;* îşi bate joc de <„de sentimente delicate"> „fineţuri" *B* // 9 prin care arată *A;* prin care <se desolidarizează> arată *B* // 11 de toate sensibilităţile *A;* de <civilizaţie> toate sensibilităţile *B* // 24 Marin Dronţu n-are îndoieli, *A;* <Marin Dronţu este la 28 de ani> Marin Dronţu n-are îndoieli, *B*

328 5-19 La Câmpina ... cu şeful gării *A;* *Omite B* // 30 E îmbrăcată. *A;* <Poartă o rochie albă, pantofi> E îmbrăcată. *B*

329 1 culorile deschise o fac *B* // <rochiile> culorile deschise <o fac / îi fac inexpresiv capul. E ca o lumină mică, ce se pierde complet> o fac inexpresivă. *B* // 11 nici el pe ea. Cel puţin *A;* nici el pe ea. <Phillip Dunton e prea ocupat cu radiofonia / rafinăria / cu bridge> Cel puţin *B* // 14 *ski*-ul. *A;* *ski*-ul iarna. *B* // 15 şi ea romanele *A;* şi ea <lectura> romanele *B*// 29 prima întâlnire cu Marjorie mă intimidase. *A;* <cunoştinţa> prima întâlnire cu Marjorie, <mi s-a părut că va răstu / ... / m-a intimidat> mă intimidase. *B*

330 1 Citeam pe atunci *The Wulhering Heigts A;* Citeam pe atunci *Les Hauts de l'hurle Vent B*

331 21 pe care l-a descoperit de curând. *A;* pe care mi l-a descoperit. *B*

332 11 cazinou la Sinaia. Plesnise *A;* cazinou la Sinaia. <Venisem pentru câteva ceasuri. Îmi aranjasem o după-masă liberă, cu / Avusesem o jumătate zi liberă.> Plesnise *B* // 24 două mâini", spunea pe vremuri Winkler. *A;* două mâini", [mi-a spus un ceas mai târziu femeia lui, cu care m-a poftit să luăm ceaiul în parc, această misterioasă Anna – Louisa – Werk (nume de femeie fatală, într-un film cu spioni), despre care am auzit şoptindu-se atâtea şi care mi se pare oricum cu mult sub faima ei, deşi realmente interesantă] spunea pe vremuri Winkler. *B* // 29 afaceri fericite. Lucrează *A;* afaceri fericite. <În ultima vreme am auzit despre nu ştiu ce> Lucrează *B*

333 1 fetele de ovrei, care cântă *A;* fetele de ovrei, care <în tinereţe> cântă *B* // 8 căci banii, oricât *A;* căci <deşi totul arăta în înfăţişarea lui o excelentă> banii, oricât *B* // 12 bogăţie, semn că această bogăţie, dacă *A;* bogăţie, dacă *B* // 16 acest humor, S.T.H. în orice caz *A;* acest humor. [Mircea Blidaru care se îmbracă numai la Ruije / *lecţiune incertă* / la Viena, comandându-şi hainele prin telefon, sau profesorul Ghiţă Popescu, care poate întrerupe o discuţie pentru ca să se laude: „mă ai văzut ce ciorapi am"] S.T.H. în orice caz *B* // 17 hainele de flanelă londoneză *A;* hainele <englezeşti / londoneze, mătasea, cravata superbă> de flanelă londoneză *B* // 26 Vieru *A;* Blidaru *B*// 29 Încă o superstiţie *A;* Încă o <gogoriţă> superstiţie *B* // 7 de clasă e aceeaşi. *A;* de clasă e aceeaşi. (Restul e sămănătorism, predică) *B* //

334 2 tenace în ticurile lui marxiste *A;* tenace <şi de violent> în ticurile lui, <de dialectică> marxiste. *B* // 12 se va înfuria, şi eu nu aveam chef *A;* se va înfuria, <mă va învinovăţi de lirism, poezie> şi eu nu aveam chef *B* // 20 probabil vorba *A;* desigur vorba *B* // 22 simţea, se vede, nevoie *A;* simţea probabil nevoia *B* // 28 Aştept criza. *A;* Aştept criza <, depresiunea>. *B* // 29-30 Acum sunt prea mulţi bani, prea multe excedente *A;* <Acum sunt prea mulţi bani, prea multă circulaţie. Dar o să spargă şi> Acum sunt prea mulţi bani, prea multe excedente *B*

335 8 am ridicat în acelaşi timp ochii unul spre altul. *A;* am surâs în acelaşi timp. *B* // 10-11 mai rău. Erau *A;* mai rău. <Viaţa e frumoasă şi> Erau *B* // 20 din 1922 *A;* din <1923> 1922 *B* // 25 moment de spasm. Aşteptam *A;* moment de spasm. <Atâta confuzie, atâtea stupidităţi, nebuloase, atâtea / Aşteptam *B* // 30 drama de a fi evreu *A;* drama <iudaismului, care explica> de a fi evreu *B*

336 2 bună întâmplare *A;* bună idee / întâmplare *B* // 31 Ralph T. Rice. *A;* Ralph E. Fair. *B*

337 17 cinci englezoaice? *A;* zece englezoiace? *B* // 21 albastre deschise *A;* albastre închise *B*

338 13 eram foarte ostenit, ne-am dus drept *A;* eram foarte ostenit, <am primit propunerea lui de a ne plimba puţin spre cabană / gară> ne-am dus drept *B* // 31-32 tac şi eu neştiind ce trebuie să fac. Sunt atâtea de făcut... *A;* am tăcut şi eu neştiind ce trebuie să fac. Erau atâtea de făcut ...<Cel mai ispititor şi mai ridicol> *B*

339 1 nu minte niciodată în materie de femei. *A;* nu minte niciodată – şi cu atât mai puţin despre femei. *B* // 3 Dar ar trebui să-l mai întreb *A;* Pe urmă aş fi vrut să-l mai întreb *B* // 4 cu detalii. *A;* ce detalii La ce bun *B* // 19 Continuăm lucrările. *A;* [Întrevederea Fair – Blidaru a fost mai gravă decât o aşteptam. Contam pe o ceartă de cinci minute. A durat un ceas. Maistrul a venit pe urmă la schele, să controleze lucrările şi a rămas cu noi, în cămaşă, cu mânecile suflecate, urcând şi coborând scările, vorbind tare, dând ordine, schimbând pe loc indicaţii; Continuăm lucrările cum le-am început. *B* // 20 Rice *A;* Fair *B* // 23 de la direcţie *A;* de la <birouri> direcţie *B* // 25 până seara, alergând *A;* până seara, <umblând dintr-un colţ

intr> alergând *B* // 27 cu îndârjire. Era parcă un *A;* cu îndârjire. <în semn de solidaritate cu el, cu sentimentul> Era parcă un *B* // 28 Cred că a înţeles. *A;* Cred că a înţeles, <căci s-a oprit de câteva ori lângă un lucrător>. *B* // 31 Vieru *A;* Blidaru *B*

340 2-3 aici. Noaptea, maistrul *A;* aici. [Seara ca să ne împace ne-a dus cu maşina la Câmpina, la cinematograf. Era un film cu Pearl White ,cu *cow-boy*, cu un inel misterios şi cu un milion de încurcături. Totul avea un încântător aer 1920. Blidaru s-a amuzat copilăreşte: în momentele dramatice era de-a dreptul emoţionat, suferea cu eroii, exulta cu ei] Noaptea, maistrul *B* // 3 la cabană. Am stat *A;* la cabană. <M-am bătut cu Dronţu, care să-i cedeze patul.> Am stat *B* // 9 în noapte, o respiraţie de animal prizonier *A;* în noapte, <o vietate imensă / un imens animal prizonier> o respiraţie (de animal prizonier) un puls <Dronţu a chiuit> *B* //

341 25-26 eşarfă albă. *A;* eşarfă albă, <care o făcea / ciorapi scurţi şi sandale. - Azi, n-ai mai mult de 17 ani. A râs – râsul ei bun, loial, fără cochetărie. E de o stângăcie băieţească şi de câte ori i se spune face un compliment. Are un râs de băiat, un râs loaial, direct, fără cochetărie – după care devine deodată serioasă, aproape fără tranziţie.> *B* // 29 creadă supărat. *A;* creadă supărat. <Şi nici nu sunt.> *B*

342 10 Nu aşteptam vizita *A;* <Primisem o telegramă din partea profesorului că vine pentru două zile la Uioara şi m-am dus / A fost o sâm / De sâmbătă până luni l-am avut> Nu aşteptam vizita *B* // 19 exploatării Rice, *A;* exploatării Fair, *B* // 20 rezistenţa lui Ghiţă Blidaru a rămas neclintită. Vieru *A;* rezistenţa lui Ghiţă Popescu a rămas neclintită. Blidaru *B*

343 11 intervine cu probleme de conştiinţă. *A;* intervine cu <argumente celeste> probleme de conştiinţă. *B* // 17 Ghiţă Blidaru *A;* Ghiţă Popescu *B* // 23 public critica *A;* public <şi sistematic> critica *B* // 24 lucrărilor noastre. *A;* lucrărilor noastre [„Ulioara nu este, mi-a spus el de la întâia noastră plimbare prin sat, numai o afacere particulară. <E un simbol de / însuşi simbolul / Blidaru spune că e o experienţă. Perfect. E nesfârşit mai mult: un mediu de cultură, o experienţă de clinică socială> Aici se reface în mic istoria statului nostru de azi. O operaţie care vine din afară, pe scheme date] *B*// 26 europene. *A;* europene, <ceea ce nu este decât un capitol din> *B* // 26 Lecţia de deschidere se va *A;* Lecţia de deschidere <şi punctul de plecare va fi> se va *B* // 32 complicitate cu Vieru. *A;* de complicitate cu Blidaru . *B* 32 – **344** 1 , *în manuscris, pasaj tăiat:* [Am umblat cu el prin sat, l-am ascultat cum stă de vorbă cu oamenii i-am dat lămuriri despre lucrări. A cercetat cu atenţie schemele şi planşele fiecărui an, din prima zi, până azi. <Dar a lăsat repede hârtiile şi s-a întors iar în sat, să umble şi să privească> Cred că nu-l interesează însă prea mult elementele tehnice, pentru care ar trebui de altfel o lungă monografie] *B*

344 8 plăcere să te văd. *A;* plăcere să te văd. [<- Ţii minte crizele tale interioare de conştiinţă din 1922? Păreai... Aveţi dreptate ... le mai ţin minte. Da./ – Ai dreptate, domnule profesor. M-am schimbat mult. Ştiu eu cine / care e pricina? anii care au trecut? Meseria pe care o fac?> Dacă le mai ţin minte? Da, într-un fel. Foarte depărtate însă, parcă din alt timp, din altă memorie, nu la cinci ani depărtare, ci la cincizeci şi cinci] *B* // 14 pace bună. *A;* pace bună. <Am făcut pace cu existenţa şi / Un cap de pietrar. Se poate. L-am cucerit în ciuda unei sensibilităţi> *B* // 15 de simplă. *A;* de simplă. <Şi sunt un mare filozof>. *B* // 25 Marjorie Dunton, în manta *A;* Marjorie Dunton <şi Eva Nicolson. Erau amândouă> în manta *B; Fragmentul de la p. 344, r. 16 la 345, r.18 precede, în manuscris, pe cel de la p. 342, r. 10 - p. 343, r. 30* // 32 o pătură *A;* <Marin era încurcat şi umbla prin casă să le găsească pături uscate, pantofi de pâslă. S-au> ... I-am căutat o pătură *B*

345 3 şi am silit-o să-l bea. *A;* şi <i-am dat să bea coniac. Asculta cu supunere> am silit-o să-l bea cu mult coniac. [Nu ştiu de ce toate aceste mici prostii, atât de indiferente la urma urmelor, mă emoţionau.Aş fi vrut să nu mă apropii de ea, să-i <iau mâinile într-ale mele> pun mâna pe umăr şi <s-o

dojenesc> să-i spun foarte trist şi foarte aspru că atât de frumoasă cât e, a făcut unul din cele mai urâte lucruri]

346 / Partea treia / II *A;* / Partea doua / II *B* // 11 Ralph T Rice, Vieru *A;* Ralph E Fair, Blidaru *B* // 12 a suportat atâtea. *A;* a suportat <acele oribile> atâtea. *B*

347 6 o acceptasem *A;* o <primisem> acceptasem *B* // 7 din curiozitate. Student *A;* din curiozitate <o să-l cunosc şi eu în sfârşit> Student *B* // 12 care deschisese *A;* care <adunase împotriva lui presa confr / îşi născo> deschisese *B* // 18 spre atelier. *A;* spre acest om de legendă. *B* // 26 Mircea Vieru *A;* Mircea Blidaru *B* // 28 violenţa lui despre care *A;* violenţa <lui este într-adevăr reală şi ascuţită, violenţă de intelectual însă, care pornind totdeauna de la> despre care *B*

348 2 înţeleg foarte uşor acea otrăvită *A;* înţeleg foarte uşor <şi înfrângerile lui> acea otrăvită *B* // 7 insolenţe de gândire *A;* insolenţe <de limbaj sau chiar> de gândire *B* // 22 Vreo trei ani *A;* <Nu ştiu cât> . Vreo trei ani *B* // 28 numai orientările, *A;* numai <pamfletul, studiul critic> orientările, *B*

349 1 de îndrăznelile lui, *A;* de <glumele lui, de verva> îndrăznelile lui, *B* // 7 îndârjit de pasiune. *A;* <iluminat> îndârjit de <patimă> pasiune. *B* // 20 a fost semnalul. Căci era *A;* a fost semnalul: <toate palmele trebuiau să se întoarcă, toate atacurile plătite, toate violenţele răzbunate.> Era *B* // 33 în bucuria lui *A;* în <certitudinea lui> bucuria lui *B*

350 3 Vieru devenea *A;* Blidaru <deştepta brusc toate duşmăniile colectate timp> devenea *B* // 16 interpelări la Cameră, *A;* interpelări în Cameră, *B* // 25 întregite, primul venit *A;* întregite <un maniac pretins arhitect / întâiul venit să incompetenţa / şi un cartier nou> primul venit *B*

351 4 L-am cunoscut *A;* <Câteva luni mai târziu, în toamnă, profesorul m-a condus în atelierul lui Blidaru. Eram tulburat intrând acolo.> L-am cunoscut *B* // 26 mâna lui Dronţu. *A;* mâna lui Dronţu, mâna lui imensă de urs îmbufnat. *B*

352 4 Ghiţă Blidaru *A;* Ghiţă Popescu *B* // 8 care se cunosc de atâta vreme. *A;* care se iubesc de atâta vreme. *B* // 9 era întotdeauna *A;* era totdeauna *B* // 11 îndrăzneala de a înjura *A;* îndrăzneala de a <spera şi de a înjura cu umor> înjura *B* // 14 cerul l-a trimis pe Rice, *A;* Dumnezeu l-a trimis pe Fair, *B* // 15 un cap de trimis ceresc *A;* un cap de misionar *B* // 19 „Der Querschnitt" prezintă *A;* „Der Querschnitt" <publică un întreg număr> prezintă *B* // 27 orgoliul lui rănit. *A;* orgoliul lui <atât de sălbatec> rănit. *B* //

353 1 din instinct, fără explicaţii, este durerea descurajării. *A;* din instinct, <biologic, fără vorbe> fără explicaţii este durerea <renunţării a> descurajării. <Cunosc tristeţea aceasta. Un om descurajat / Mi se părea / Prilejurile nu lipseau atunci> *B* // 10 puerilă şi exagerată. *A;* puerilă şi <mi / îmi vine greu să o scriu fără ghilimele> exagerată. *B* // 16 îmi întreţineau *A;* îmi <descoperiseră o rană interioară / ascunsă> întreţineau *B* // 18 acest sentiment până la *A;* acest sentiment <intim/ ascuns> până la *B* // 20 un abuz în neliniştea mea, abuz *A;* un abuz în neliniştea mea, <o deformare, o> abuz *B* // 21 de moarte. Naivitatea oamenilor *A;* de moarte. [Aveam naivitatea să cred că / De atunci am învăţat să mă bizui pe indiferenţa oamenilor. Este cea mai solidă calitate a lor – cea mai odihnitoare în orice caz. Ura este un lucru foarte rar, şi naivitatea mea era să o presupun chiar în momentele de mişcare socială. Am avut însă multă vreme naivitatea] Naivitatea oamenilor *B* // 30 este o întrebare. Mă simţeam *A;* este o întrebare <o acuzaţie. Simţeam / Şi că orice încercare de înţelegere este menită> Mă simţeam *B* // 31 somaţie. Simţeam *A;* somaţie <: ce eşti tu? Şi atunci / N-am început niciodată o prietenie, n-am făcut niciodată cunoştinţa cuiva, / Sunt dintr-un neam> Simţeam *B*

354 1 dor de adevăr. *A;* dor de <simplicitate> adevăr. *B* // 2 care purtau o pată galbenă *A;* , care purtau <semnul distinctiv / semnul vizibil / un semn vizibil, distinctiv> o pată galbenă *B* // 4 tranşantă. Căci *A;* tranşantă. <Noi ăştia, care nu mai purtăm

nici caf/... / un cerc galben, o pată galbenă pe spate, trăim Căci *B* // 8 iartă. Faptul *A;* iartă. <De aceea atâtea gafe, atâtea prostii, atâtea inteligențe> Faptul *B* // 14 un semn de orgoliu agresiv. *A;* un semn de <de agresivitate> orgoliu agresiv *B* 16 Cu Vieru, *A;* <Nu m-am oprit deci să mă explic> Cu Blidaru *B* // 20 te rog să ți-o păstrezi. Vrei să-ți spun *A;* te rog să ți-o păstrezi. <Ești ovrei, cum ești> Eu nu știu ce e aia ovrei român, neamț, turc. Ştiu însă ce este un om inteligent și ce e unul prost, ce e un om <de talent și ce e unul cu chemare> cu talent și ce e unul fără talent. Vrei să-ți spun *B* // 26 de la nuanță la nuanță. *A;* de la nuanță la nuanță. <Eu nu pot spune „jos jidanii" cum nu pot spune „jos ofertele " / *lecțiune incertă* / *B*

355 2 cineva să-i ceară *A;* Radu Pomârleanu să-i ceară *B* // În artă el este *A;* În artă <ca și în celelalte domenii probabil dar în artă cu certitudine>, el este *B* // 11 Un artist *A;* colectivitate fără îndoială are anumită> Un artist *B;* 18 așa-zisele valori specifice care *A;* așa-zisele valori specifice <refugiu al mediocrității> care *B*

356 / *Partea treia* / *III A;* / *Partea doua* / *III B* // 10 Vieru Blidaru *B* // 20 Ghiță Blidaru? *A;* Ghiță Popescu? *B*

357 2 cazul particular al Uioarei. *A;* cazul particular al Uioarei – că acest caz servește doar de exemplu introductiv la o serie de comentarii generale. *B* // 8 Uioara. Ele reprezintă *A;* Uioara. <Aceste lucrări reprezintă cu siguranță unul din cele mai frumoase / nobile eforturi> Ele reprezintă *B* // 26 o degradare. și nu e *A;* o degradare, <căci oricine fuge de destinul lui> și nu e *B*

358 23 supune la ceva, nu importă ce. Cu o mie de moldoveni *A;* supune la ceva, <care îl depăşeşte> nu importă ce . <A trebui un întreg popor de moldoveni> Cu o mie de moldoveni *B*

359 2 mistice. *A;* mistice. [Vorbea cu fermitate, fără degajarea lui obișnuită de om care nu angajează niciodată totul în ceea ce spune. Are dreptate: între el și profesor nu există punte.] *B* // 3

Între Ghiţă Blidaru şi Mircea Vieru este o întreagă istorie *A;* [Seară la Ghiţă Popescu. Cred că a legat foarte multe lucruri de lecţia de azi. / E puţin ostenit de lecţia de azi / Nu există / Pentru Mircea Blidaru lucrurile sunt simple] Între Ghiţă Popescu şi Mircea Blidaru este <o întreagă lume de> o întreagă istorie *B* // 15 drumului de fier. Cu apusul sau cu răsăritul *A;* drumului de fier. <Comediile lui Vasile Alecsandri au spus în acest> Cu <răsăritul> apusul sau cu <apusul> răsăritul *B* // 18 cu naivitate Vasile Alecsandri *A;* cu naivitate Vasile Alecsandri <cu patetism Eminescu> *B* // 21 rămân totuşi singurele categorii mereu valabile în cultura românească. *A;* rămân totuşi <două categorii> singurele categorii mereu valabile în cultura românească, <stoarse prin abuz> *B* // 25 în jurnalism ... Nici o dificultate *A;* în jurnalism ... <Lecţia profesorului şi convorbirea cu Blidaru mă obligă la această / să-i confrunt / m-au făcut să meditez> Nici o dificultate *B* // 31 universale şi permanente. *A;* generale / universale şi permanente. *B*

360 2 gândeşte fundamental. *A;* gândeşte el fundamental. *B* // 15 şi Stendhal. Am vorbit *A;* şi Stendhal. <Am verificat atunci în condiţiile cele mai aspre / în timpul.Ştia o mulţime de lucruri surprinzătoare.> Am vorbit *B* // 18 Europa, de la 1812. *A;* Europa începutului de veac. *B* // 21 cea mai urgentă asta era. *A;* cea mai urgentă <erau voiajurile lui Stendhal. Şi vrei să nu cred într-un neam de europeni?> asta era. *B* // 29 Omul acesta, care a trecut *A;* <Omul acesta care e făcut să fie stăpân, omul acesta în care întâia putere mi se pare a fi orgoliul, un orgoliu / De ce> Omul acesta, care a trecut *B* // 32 îmi spune. Se poate. *A;* mi-a spus odată mai de mult. Se poate. *B*

361 11 se bucură de victorii *A;* se bucură de <voluptăţi pe care le> victorii *B* // 13 dar el n-a încetat *A;* dar el <nu încetează a duce cu patimă o existenţă> n-a încetat *B* // 21 prin ce miracol omul acesta gândeşte totuşi fără efort, fără simulare ca un ţăran. Viziunea *A;* prin ce miracol <această inteligenţă> omul acesta <gândeşte totuşi ca un ţăran> gâdeşte totuşi fără efort, fără simulare, ca un țăran . <Căci înțelegerea lui despre viață e concretă, plastică> Viziunea *B*

362 5 dorul lui de aventură, cum nu *A;* dorul lui de aventură. <instinctul său de stăpânire> cum nu *B* // 7 a sta supuse *A;* a sta <potolite, încordate> supuse *B* // 9 Căci inteligența *A;* <E un destin ciudat în acest om, care cel dintâi m-a făcut să cred în / care și-a descoperit o vocație / Mintea aceasta era probabil destinată să facă nu numai / Inteligența lui> Căci inteligența *B* // 14 linia securei lui *A;* linia securei lui *B* *Manuscrisul (II. 131) confirmă, aici, eroarea lexicală amendată de mai mulți critici.*

363 */ Partea treia / IV A; / Partea doua / IV B //*

364 13 să nu audă ce-i spun? A optat *A;* să nu audă ce-i spun, să înțeleagă sau nu, să răspundă sau nu? A optat *B* // 26 să luăm o țuică. *A;* să luăm o țuică la Mercur. *B* // 32 junele Dogany. Lucrurile *A;* junele Dogany. <E la Budapesta, nefericit nefericit> Lucrurile *B*

365 10 acolo, într-o țară care nu e a mea? *A;* acolo, <unde nu e țara / când totul mă / între oameni străini> într-o țară <străină> care nu e a mea? *B* // 20 obosi. Dacă râd *A;* obosi. <Important este să nu obosești dumneata> Dacă râd *B* // 24 Astăzi totul *A;* <Așteaptă deci. Într-o zi lucrurile se vor> Astăzi totul *B*

366 11 E intolerabilă lenea *A;* E intolerabilă <neglijența, stupiditatea> lenea *B* // 15 devin obligatorii, exigente *A;* devin obligatorii. <Vremea pierdută cu prietenii>, exigente *B*

367 2 e fatală. Uite-l pe acest Arnold Max. *A;* e fatală <Regulă generală – îmi spuneam ieri în gând, în timp ce Arnold Max atârnat de mine, mă ducea în lung și-n lat prin Cișmigiu povestindu-mi un milion de lucruri – regulă generală: nicio conversație mai lungă de cinci minute.> Uite-l pe acest Arnold Max. // 9 Încă un om cu febră și ăsta. La 33 de ani *A;* Încă un *<ovrei>* om cu febră și ăsta. La 33 de ani *B* // 13 începuturi de poeme, scrisori de amor, manifeste moderniste. *A;* începuturi de simfonii, scrisori de amor, manifeste incendiare. *B* // 17 la Costaridi, *A;* la Vieru, *B* // 20 Finlanda *A;* Norvegia *B* // 24 spun limpede. Tardieu s-a curățat. Urmează o combinație Herriot și pe urmă *A;* spun limpede: radical socialiștii s-au curățat. Urmează o combinație Tardieu și pe urmă *B* // 27 Stănescu că el poartă *A;* Stănescu – știi poetul de la R.M.S. <Scria / citea poezii la Sburătorul, duminica și în cursul săptămânii> că el poartă *B*

368 1 din spaima de a nu se trezi singur. *A;* din spaima de a nu se trezi singur, din teama de a nu trebui să cugete. *B* // 11 Arnold Max, omul căruia *A;* <*Ce* infernală trebuie să fie viața băiatului ăsta. În 1922, când eu intram în facultate, el era un nume. Arnold Max. Omul căruia nu> Arnold Max, omul căruia *B* // 15 nimic. Un pustiu cu probleme *A* nimic. Și totuși ce viață nebuloasă, <grăbită> fugărită, <bântuită de friguri> bătută de vânturi. Un pustiu cu probleme. *B* // 368, r 17 – 369, r. 1 *A*; *În manuscris, variantă:* Odată, prin 1920, pe timpul grevei generale, a fost arestat din eroare, cu un grup de muncitori, de-a valma și a fost uitat câteva zile la Jilava. A ieșit de acolo uluit, transfigurat că i s-a întâmplat și lui ceva. <De atunci trăiește din această morală> „Marea dramă", „marea chemare". De atunci trăiește pe seama acestei amintiri. Groaznicul lui vid intim a găsit o întrebuințare: va simula speranța în revoluție, va simula că așteaptă să vie de undeva un <semn> apel, să se ridice de undeva un steag. Umblă prin cluburile muncitorești, organizează coruri proletare, <scrie> adună material pentru o carte despre folclorul fabricii. Între timp, scrie mai departe muzică, <o muzică nebună și ea>, lucru pentru care revoluția, dacă va fi revoluție, are să-l spânzure. Este o muzică de om singur <nebuloasă> tulbure, amețită, cu neașteptate izbucniri de melodie curată, dureros de simplă pentru acest om complicat. Din tot ce a <scris> compus îmi plac cele „cinci basme pentru orchestră mică"

369 6-7 *A*; *În manuscris, tăiat, un început de fragment*: [<M-am gândit din nou la caietul din 1923. Cu ce foame dialectică /

înfometată dialectică aş fi sărit atunci pe exemplul lui Arnold Max, cu ce grabă aş fi convorbit cu mine despre> În 1923, pe timpul caietului albastru, Arnold Max ar fi fost un „caz". Cu ce înfometată dialectică aş fi scris despre <psichologia lui, despre nevroza, despre pustietatea, despre trist…> el. Iudaismul nevroză, iudaismul – nelinişte, iudaismul – singurătate <etc etc etc> iudaismul et caetera.] *B*// 28 bătrânului Ralph. *A;* bătrânului Ralph, <pe care l-am găsit într-o dispoziţie excelentă> *B* // 29 spre atelier. *A;* spre atelier <unde îmi lăsasem lucrul> *B*

370 19 calmat? Am impresia că în cinci ani toate *A;* calmat? <când atmosfera a devenit respirabilă> Am impresia că în cinci ani <am făcut extraordinare progrese> toate *B* // 32 Seară la Costaridi. *A;* Seară la Mişu Vieru. *B*

371 3 caietului meu verde *A;* caietului meu <albastru> verde *B* // 7 descurajează. *A;* descurajează <în raporturile mele cu băieţii din generaţie> *B* // 8 Radu Şiriu *A;* Radu Pomârleanu *B* // 16 Pârlea D. Ştefan. *A;* Bologa. *B* // 25 Furtunos *A;* O trăire furtunoasă *B* // 27 Pârlea mă priveşte drept, cu o violenţă abia stăpânită. *A;* Bologa mă priveşte drept, cu o violenţă <exclusiv îndreptată asupră-mi, provocator, într-adins> abia stăpânită. *B*

372 6 De altminteri, e singurul *A;* [Nu stric eu, bunul meu Bologa, nu stric eu. Sunt vorbe pe care le-aţi măcinat prin abuz. Nelinişte, autenticitate … O nelinişte despre care poţi conversa .] De altminteri, e singurul *B*// 10 prima oară putinţa unei *A;* prima oară <cu precizie aşteptările tulburi ale băieţilor> putinţa unei *B* //20 lui Pârlea *A;* lui Bologa *B* // 22 incapabil cu, care n-am răfuieli *A;* incapabil <Dar sunt încântat de adâncul nostru dezacord> , eu care n-am răfuieli *B* // 24 la Mişu Costaridi *A;* la Mişu Vieru *B*

373 3 se topesc acolo neliniştile. *A;* se topesc acolo neliniştile. [A urmat Costaridi, cu o replică de dreapta. „E just că nu există decât o criză şi ea este de ordin politic. Statul acesta, în care trăim e sufocant. Ne trebuie un regim tare, autoritar, bine articulat, care să disciplineze şi să pună ordine. Cum zice Maurras " <A urmat / Au urmat> N-am mai rămas să aflu încă o dată ce anume zice Maurras] *B*

374 / Partea treia / V *A;* / Partea doua / V *B* // 3 spre Calea Victoriei . *A;* spre Calea Victoriei. <La Capşa în colţ ne-a tăiat drumul cortegiul studenţilor coborând spre Universitate> *B* // 16 „Jos ji-da-nii! , Jos ji-da-nii! ". *A;* „Jos ji-da-nii! Jos ji-da-nii! Jos ji-da-nii!" *B* //21 băieţi tineri, - cei mai mulţi *A;* băieţi tineri, <cu paltoane / palton, şepci / şapca pe frunte> - cei mai mulţi *B*

375 1 Ne-am amintit de *A;* <În colţul Bulevardului Elisabeta vreo doi vindeau un ziar cuzist „Moa / „Apărarea naţională " – moarte jidanilor"> Ne-am amintit *B* // 3 - Mă, ce-am pocnit *A;* - Mă, ce-am mai pocnit *B* // 11 E aproape înduioşat. Aş fi nedrept *A;* E aproape înduioşat. <Nostalgic oricum, amintiri din juneţe> Aş fi nedrept *B* // 14 lucruri moarte. *A;* lucruri moarte. <Nu vezi ce a rămas din ele. E un amu...> *B* // 15 nimic agresiv. Acest „jos jidanii" *A;* nimic agresiv. <Băieţii au fost dimineaţa la una, acum se plimbă pe stradă şi strigă> Acest „jos jidanii" *B* // 18 Marin mi-a vorbit măgulit despre isprăvile lui.*A;* Marin mi-a vorbit <despre isprăvile lui> cu un uşor aer de măgulire,despre isprăvile lui. *B* // 27 N-aş putea spune exact *A;* <Am „meditat" puţin în ultimii ani, căci am fost bucuros să las zilele / lucrurile să vie şi să treacă la nimerală, aşa încât n-aş> N-aş putea spune exact *B* // 29 În orice caz, primul nostru an *A;* În orice caz <atmosfera primilor / stupidul nostru debut / primul nostru an *B* // 31-32 adunaţi la un loc. Nu e puţin. E alt ceas *A;* adunaţi la un loc <discutând acelaşi>. Nu e puţin. <Observ cu mirare că pe baricade> E alt ceas *B*

376 3-5 „probleme interioare". Bag de seamă *A;* „probleme interioare" [Câţi pumni primiţi, atâtea examene de conştiinţă. Puţin cam naiv, iubitule. (Unde <dracu> o fi, pentru Dumnezeu, caietul din 1923? Aş vrea să-l găsesc şi să-l ard. Patetismul nu trebuie suportat, nici cu titlul de document).] Bag de seamă *B* // 10 în mica noastră dramă? *A;* în

<încăierarea noastră> mica noastră dramă? *B* // 13 Dar e Pârlea *A;* Dar e Bologa *B* // 18 în vâltoare. *A;* în vâltoare <a în care se aruncase, că acelor ani> *B* // 24 dacă a fost un bandit sau un erou şi eu n-am să duc delicateţea *A;* dacă a fost un <mitocan / bandit sau un <moralist martir> erou şi <nu te întrebi dacă a fost o bâtă pur şi simplu sau o bâtă cu probleme> eu n-am să duc delicateţea *B* // 26 analfabet. *A;* analfabet / inconştient. *B* // 11-26 *în manuscris* (*răzleţe, vol III, p.287- 288, numerotare M. S. 192, 193*) – *un fragment inedit; autorul a transcris, în forma definitivă, cu variante, câteva rânduri şi a preluat unele idei:* Nu e vorba de Marin Dronţu, haiduc prin vocaţie <şi poate nici de Pomârleanu>. Dar e Bologa, e Mişu Vieru, e Pârlea D. Ştefan – sunt toţi pe care îi găsesc urmăriţi de îndoieli <de care sufeream> ameninţaţi de <aceleaşi> descompuneri, îndârjite <în aceleaşi> revolte. Ei pe o baricadă, noi pe alta, plăteam cu pierderea noastră de timp, cu jalnicele noastre erori, cu absurdele noastre explozii <de revoltă sau> de patetism, aceleaşi datorii <ce apăsau asupra timpului nostru. Facem noi o generaţie? Nu ştiu, nu cred, nu vreau – căci vorba asta care ne înglobează dintr-o dată şi fără distincţii, mi se pare cu totul exterioară. Trăim în orice caz o sumă de fapte care ne sunt comune şi acest lucru nu e fără importanţă.> Sunt între noi anumite fapte, pe care le-am trăit cu toţii şi asta nu e fără importanţă. N-am, cu nici unul din aceşti trei, legături nici de temperament nici de preocupări, avem cu totul alte meserii, avem cu totul alte vieţi. <dar sunt două – trei fapte capitale la care am part…> dar simt că experienţele noastre, oricât de diferite, <întregesc / participă la> îşi răspund fără să vrea, punând în lumină sau în umbră câteva adevăruri ce rămân pentru toţi, chiar în> Nici ostilitatea <de la om la> declarată nu poate anula realitatea acestor legături. Bologa bunăoară. <Îl ştiu> E inutil să ne explicăm, inutil să facem eforturi. Pragul dintre noi e de netrecut. Dar mă reconfortează această <duşmănie / cea dintâi> adversitate, care vine de la minte la minte, de la gândire la gândire. E o prezenţă, o mărturie, un fapt viu. <Ce era / e dezolant în adversitatea antisemită nu e în fond violenţa ei, care nu mă sperie, ci> Mai mult chiar: un act de cunoaştere.

*

Îmi place să reconstitui istoria a ceea ce se cheamă, mişcarea studenţească. Nu sociologia ei, nu problemele ei, care ţin de politică, ci <istoria ei umană> mai mult comedia ei umană. Mă interesează să ştiu unde au fost în acel an prietenii mei de azi, ce făceau, ce gândeau. Aveau şi ei, de cealaltă parte a baricadei, sentimentul de catastrofă pe care îl încercam eu? Cei mai mulţi desigur că nu. Le era şi situaţia mai uşoară, căci oricum între a da palme şi a le primi, este o sensibilă diferenţă de <situaţie> poziţie. [Pentru <ei, în bună parte, aceea agitată intrare> unii, acel agitat debut în universitate era un divertisment. Nu mă îndoiesc că Bologa a luat dimpotrivă lucrurile în serios, că a suferit în vâltoarea primilor ani, că a încercat să priceapă ceva de acolo.] Dar au fost câţiva, pentru care mişcarea a ridicat oarecari procese de conştiinţă, câţiva care din învălmăşeală se întorceau acasă împovăraţi de întrebări, ce rezistă <exerciţiilor> luptelor de stradă. Pe aceştia îi caut astăzi. [Oricât ar părea de comic, mă întreb dacă a fi huligan este cu mult mai comod, din punctul de vedere al vieţii intime, decât a fi victimă. Nu mă gândesc desigur la / Oricât ar părea de comic, mă întreb dacă a fi huligan este cu mult mai comod decât a fi victimă] Marin Dronţu lovind cu ciomagul, nu e interesant. Manifestantul pur şi simplu. Cazul e mai grav pentru Bologa şi cu gândul la el, mă… *B* // 29 îmi pot permite să meditez puţin la agresorul meu *A;* îmi pot permite <după ce am răposat>să meditez puţin la agresorul meu <care cel puţin prin faptul că e al meu, încă e interesant> *B* // 30 în cazul în care el se numeşte Ştefan Pârlea nu-l invidiez deloc. Dacă scandalurile *A;* dacă se numeşte Toma Bologa nu-l invidiez deloc. [<Nu râde de mine şi nu-mi spune / Ştiu, T.S. Haim ar râde de mine / Ştiu> E drept odată pus la pământ, cu capul crăpat pe caldarâm, nu prea mai am dreptul să invidiez sau să nu invidiez pe careva, dar / Pentru că eu pierd cel mult viaţa, în timp ce el pierde ceva mai grav – îşi pierde moartea. Nu va muri: se va descompune. Va trăi mereu. Bologa e un tip care ia viaţa în serios, care] Dacă scandalurile *B* // 33 n-au fost altceva. L-am provocat într-o seară să vorbească despre rolul lui în mişcare. *A;* n-au fost altceva. [Eu cel puţin aveam refugiul orgoliului exasperat, cel mai consolator dintre refugii.

El nu avea decât descurajările, ruşinile intime, disperarea de a nu putea să evadeze.] L-am provocat într-o seară să vorbească despre <eseul lui din Gândirea este limpede> rolul lui în mişcare. *B*

377 4 Că „jos jidanii" e o dobitocie, de acord ! *A;* Că <ovreii n-au vină> că „jos jidanii" e o dobitocie, <că bătaia> de acord! *B* // 6 în ţară. *A;* în ţara <asta>. *B* //10 nădejdea asta. Dar să ştii *A;* nădejdea asta… Nu s-a putut. Am rămas la geamuri sparte … Da / să ştii *B* // 11 dacă nu începe altceva. *A;* dacă nu începe altceva <altă nebunie>. [Adevărul e că nimic nu s-a terminat. Suntem în continuare. Lucrurile se limpezesc, oamenii stau de vorbă, ideile se precizează şi ceva se pregăteşte sub toate acestea, ceva care va izbucni într-o zi şi care nu va fi nici o răzmeriţă antisemită, nici] *B* // 12 Ştefan Pârlea poate gândi liric, cu simboluri, cu mituri, dar tumultul *A;* Bologa poate gândi <haotic> liric, cu simboluri, cu inovaţii, cu mituri, dar tumultul *B* // 18 dărâmă, răstoarnă, îmbrăţişează *A;* dărâmă, răstoarnă, <confundă> îmbrăţişează *B* // 21 câtorva termeni, pe care *A;* câtorva termeni, <care au se vede un înţeles depăşind cu mult> pe care *B* // 33 o imensă uşurinţă *A;* o imensă <prostie uşurinţă *B*

378 2 nu putea fi numai atâta. *A;* <nu poate fi numai o prostie> nu putea fi numai atâta. *B* // 4 i-ar fi scris decanului *A;* i-ar fi scris <lui Motru> decanului *B* // 5-6 explicaţii. Chiar dacă *A;* explicaţii. <„E nebun" spunea toată lumea cu compătimire şi desigur că nu greşea. Dar nebunia lui Bologa, dacă este e> Chiar dacă *B* // 7 de băiat tânăr. Un om sărac *A;* de băiat tânăr. <Am şi eu gustul provocării şi ştiu că voluptatea ei întrece orice calcul> Un <băiat> om sărac *B* // 20 refuzi un loc de redactor *A;* refuzi <atâtea propuneri> un loc de redactor *B* // 22 mi se părea copilăros, cabotin. *A;* mi se părea <exagerat. Pentru cine? Pentru> copilăros, cabotin. *B* // 23-31 În septembrie… „omul care refuză bani". *A*; Ultima ispravă a lui Bologa le întrece pe toate. <E arhivar / subarhivar / copist> A refuzat la minister sporul de salariu ce i se oferea. „3300 de lei, pentru ce fac şi pentru ce îmi trebuie, e de ajuns", i-a spus secretarului general, care îl chemase anume în cabinetul lui să-l vadă la faţă pe funcţionarul care nu primeşte să fie înaintat. „Dumneata eşti în toate minţile?" l-a întrebat <cu ciudă>. „Cred că da" a răspuns Toma Bologa, <fără impertinenţă>. Istoria aceasta a făcut pe urmă ocolul întregului minister. Mi-a spus cineva de la „Adevărul" că s-a vorbit şi la cameră, pe culoare. <Sunt convins că> Bologa e sincer plictisit de <senzaţia> mica senzaţie, pe care a stârnit-o. <Dacă ar fi / În fond nu a ştiut / probabil că ar fi preferat neplăcerea> „N-am dreptul să trăiesc cum vreau? Să renunţ la ce vreau?" În fond nu e nici prima lui nebunie, nici cea mai mare. Cea mai insolentă poate, dar nu cea mai gravă. <Căci omul acesta / Dacă ar fi rămas în facultate asistentu / A refuzat> Dacă ar fi rămas lângă *B* (*Răzleţe, vol.III, p.286, numerotare M.S.- 189*)// 27 mai mult. „E nebun " *A;* mai mult. <Pentru cine monta / juca jocul> „E nebun" *B*

379 5 vreo 600 de oameni, 2 lei de cap. *A:* vreo 1200 de oameni, 1 leu de cap. *B* // 10 poimâine arhivar şef, supraarhivar *A;* poimâine arhivar şef, <vineri, răspoimâine> supraarhivar *B* // 14 abdicare? Eu vreau să dărâm. Vreau să pun foc. Şi pentru *A;* abdicare? <Nu există revoluţionar cu 10000 - zece mii de lei pe lună> Eu vreau să dărâm. Vreau să pun foc. <trebuie să vie ceva care> Şi pentru *B* // 17 de apărat. Nimic *A;* de apărat <Ordinea aceasta> Nimic *B* // 18 Accepţi o catedră cu gândul *A;* Accepţi o catedră <şi începe să te intereseze> cu gândul *B* // 28 micile voastre chestii, micile voastre aranjamente. *A;* micile chestii, <şi tremuraţi să nu le pierdeţi> micile voastre aranjamente. *B*

380 1 Ce mi se pare *A*; *în manuscris, fragmentul începe cu un pasaj inedit:* E ceva apocaliptic în Toma Bologa, care mă îndepărtează de el <inevitabil> orice aş face. <Nu pot> Nu-mi plac oamenii frenetici. Nu sufăr vorbele inspirate. Mă interesează dimpotrivă un spirit aplecat şi exact – fie şi mediocru, dacă altfel nu se poate – dar lucid şi responsabil faţă de sine. Specia profet o suspectez. Bologa ştie acest lucru. <sau mai> De aici probabil adveristatea lui împotriva mea,

<furia lui năvălitoare>. Dacă i-aş spune cât îi sunt de recunoscător pentru această încordare dintre noi, nu m-ar crede. Ar fi şi greu să-i explic. Mi se pare că denunţ exact ceea ce detest în mine: efuziunile. M-am obişnuit foarte greu să gândesc liniştit şi nu vreau să pierd această obişnuinţă, atât de încet construită. <E puţină isterie în noi (vezi Arnold Max, vezi S.T. Haim) ovrei / Evreu şi eu> Altă dată aveam şi eu superstiţia dramelor mari. Le-am răpus metodic, una câte una şi aici arhitectura mi-a fost de mare folos. M-a dezbărat de examene interioare şi m-a deprins cu economia expresiilor. (Foarte importantă problema vocabularului. Dacă i s-ar lua lui Bologa, sub aspre sancţiuni, dreptul de a folosi timp de un an, seria lui de termeni uzuali – „dramă", „autentic", „incendiu spiritual", „experienţă <autentică> barbară" – cred <că ar deveni / şi-ar reface>, prin simpla necesitate de a exprima din nou, altfel, şi-ar revizui întreaga gândire, pe care până astăzi n-a izbutit s-o încercuiască, deşi o trăieşte cu atâta realitate. <Pricep foarte bine prietenia dintre S.T.H. şi Bologa. Amândoi cugetă cu> *B* // 2 Pârlea *A;* Bologa *B* // 6 de revoluţie, un germene *A;* de revoluţie, <mai puţin poate, de răscoală numai un germene *B* // 7 Acest sâmbure de revoluţie nu se putea vedea *A;* Acest sâmbure de revoluţie nu se poate [Sunt convis că disperarea mea / Ar trebui să fac un efort de obiectivitate şi să pricep strigătul lui Bologa: „înceapă-se cu ovreii, dacă altfel nu se poate, numai să se înceapă odată pentru numele lui Dumnezeu". <Nu cred că disperarea primului meu an de universitate>. Din punctul meu de vedere şi al siguranţei mele personale <lucrul poate fi indiferent. Dar poate că nu interesează punctul>] putea vedea *B* // 11 reproşa nimic, căci nimeni *A;* reproşa nimic <dar încep să cred că a fi persecutat este mai mult decât o nenorocire personală şi este în primul rând o diformare intelectuală lentă .> căci nimeni *B* // 16 nefericire fizică *A;* nefericire materială *B* // 19 la timp pe bătăuşii mei. *A;* la timp pe <foştii mei> bătăuşii <noştri frecvenţi> mei. *B* // 22 la justificările bătăilor primite. *A;* la justificările <încăierării> bătăilor primite. *B* // 25 înclinări pentru această îndeletnicire, *A;* înclinări pentru <acest meşteşug> această îndeletnicire, *B* // 27 Pârlea reprezintă *A;* Bologa reprezintă *B*

381 5 adevărurile au început *A;* <căutările> adevărurile au început *B* // 6 ordine în totul. *A;* ordine <,mai multă perspectivă> în totul. *B* // 7 mişcării antisemite. *A;* mişcării <din> antisemite. *B* // 15 care poate fi o dramă sinceră. L-aş întâlni atunci pe Ştefan D. Pârlea. *A;* care poate ar fi o dramă sinceră (o problemă sufletească reală, poate chiar o poziţie spirituală). L-aş întâlni atunci pe Toma Bologa. *B* (*Răzleţe, Vol. III, p.289*); *În răzleţele din volumul III (p. 289 – 292, numerotare M. S. – 200, 201, 202, 203) urmează un fragment inedit — primă variantă a capitolului V*: V Caietul ăsta îmi creează probleme sau, în orice caz, mă obligă să iau cunoştinţă de ele. Fără obişnuinţa de a scrie, câte dificultăţi interioare nu s-ar nimici înainte de a te gândi serios la ele? <Cinci ani> Există o regiune nesigură de <meditaţii> gânduri, la graniţa dintre atenţie şi uitare, <ce se umbreşte şi se luminează succesiv, în lumină şi umbre trecătoare şi> pe care e mai odihnitor să o laşi fără control, în voia luminilor ce vin şi trec pe acolo la nimerală. Mă gândesc cu plăcere la imensul şir de tragedii, pe care oamenii le rezolvă simplu, din lipsă de timp. N-au timp să mediteze la ele şi le lasă să se stingă singure, în umbră, din neglijenţă. <Cinci ani, cât au / De la caietul verde trecuseră cinci ani până / şi nu-mi> În <cinci ani> şase ani, câţi au trecut de la caietul verde, <n-am simţit> dacă viaţa a fost mai <simplă> de treabă cu mine, <de vină n-a fost poate> asta cred că trebuie s-o mulţumesc şi lenei mele la scris. Ar fi fost poate mult mai complicat dacă între timp aş fi continuat jurnalul, căci un jurnal nu este numai un <registru> rezumat de fapte, ci de multe ori un provocator de drame, pe care le contureazǎ, le <scoate din> trezeşte din somn, le smulge uitării. Ieri, când am întâlnit-o pe Marga cu bărbatu-său, mi-am amintit deodată că pe fata asta am iubit-o şi m-a surprins ca ceva cu deosebire comic faptul că acum îmi este atât de indiferentă, că o pot saluta şi trece mai departe, gândindu-mă imediat la alte lucruri, ca şi cum n-ar fi fost. Am încercat atunci să<-mi amintesc> reconstitui etapele uitării, să-mi aduc aminte pe câte trepte a coborât iubirea aceasta pentru ca să ajungă la acest punct mort, în care nimic din trecut nu-şi mai păstrează gustul, nici măcar nostalgia, dar n-am izbutit să-mi amintesc nimic, n-am reuşit să regăsesc nici o umbră de emoţii, ca şi cum uitarea ar fi operat brusc prin ştergere radicală. Mă întreb însă ce s-ar fi întâmplat dacă aş fi avut în decursul anilor ce m-au despărţit lent de fosta mea Marga Stern, un caiet în care să notez zi cu zi <micile noastre catastrofe> distanţele dintre noi … <Ar fi fost cu siguranţă Totul s-ar fi complicat desigur, ar fi căpătat proporţii, ar fi devenit tragic şi aceste mici tragedii, încălzite de monologul meu interior, care îşi inventează dificultăţile din nu ştiu ce proprie perversitate, aceste mărunte tragedii ar fi devenit tot atâtea catastrofe. Uitarea e facultate de primă valoare şi tot ce o sabotează este primejdios. Scrisul în primul rând. <Dacă l-am reluat totuşi în vară, la Uioara, a fost mai mult pentru odihnă. Mă bucură sincer să însemnez ce se întâmplă acolo pe şantier. Pe urmă, m-am trezit scriind despre Marjorie, pe care n-am iubit-o şi n-o iubesc, dar a intervenit puţin mai târziu istoria cu Marin Dronţu şi asta a schimbat puţin lucrurile. Gata, gata , să contractez un amor.> De ce am reînceput totuşi să scriu astă-vară la Uioara? Nu ştiu bine. Mă tem însă că a fost o imprudenţă, căci unde există un jurnal intim, acolo se ridică şi dificultăţile intime, destul de cabotine ca să iasă la iveală din moment ce e vorba să mediteze cineva asupra lor. Da, da, a fost o imprudenţă, dar cel puţin la început foarte plăcută, căci mă bucuram să însemnez ce se mai întâmplă pe şantier. Ar trebui să fiu atent cu capitolul Marjorie Dunton – Marin Dronţu, care atâta aşteaptă ca să devină o dramă de amor. Nu trebuie să contez prea mult pe faptul că, „nu o iubesc pe Marjorie”. <Foarte bine am făcut că n-am mai scris de ca aici.> Mi-o spun de prea multe ori, ca să nu fie suspect. (A fost din nou şi ieri şi săptămâna trecută de două ori. Vine mereu, din ce în ce mai des. Iarna nu e anotimpul ei cel mai <avantajos> bun, dar şi aşa rămâne frumoasă, fragilă în haina imensă de blană, care o cuprinde ca un urs morocănos, ţinând în braţe o fată albă, subţire. Dronţu evită să-mi vorbească despre ea. S-ar spune că nici n-o vede. Din când în când, spune el „lasă, mă, că aşa este toate femeile”, dar numai cu jumătate gură, ca să-mi facă plăcere, probabil). Atenţie, oricum aici. Uite o complicaţie în căutare de erou. Nu voi fi eu acela. *B*

382/ *Partea treia / VI A; / Partea doua / VI B* 1 Ghiţă Blidaru *A;* Ghiţă Blidaru *apare aici prima dată, înlocuind, în manuscris,numele iniţial: Ghiţă Popescu B //* 3 a interpelat guvernul la Cameră, dacă va tolera ca universitatea *A;* a interpelat <în Cameră pe ministrul de finanţe şi pe cel de instrucţie> guvernul la Cameră, dacă va tolera <mai departe> ca universitatea … *B //* 9 frază.) În fapt, *A;* frază.) <Vintilă Brăti/ Se zice că Vintilă Brătianu / Tot partidul liberal> În fapt *B //* 11 din 1921. *A;* din 1924 *B*

383 2 a fi oprit, orice vrea. *A;* a fi oprit, <tot ce este interzis altminteri a fi comentat> orice vrea. *B //* 5 mult. În acelaşi timp însă, catedra lui a devenit *A;* mult. <Efectiv, lecţia / catedra lui este acum singura> În acelaşi timp însă, catedra lui <este cel mai viu / singura> a devenit *B //* 6 refugiu al antiliberalismului. *A;* refugiu al <atacurilor> antiliberalismului. *B //* 7 Blidaru, neschimbat, *A;* Profesorul, neschimbat, *B //* 15 ambiţii personale de împlinit, *A;* ambiţii personale <de satisfăcut> de împlinit, *B //* 17 care nu va călca niciodată *A;* care nu <bruschează lumea pentru a o cuceri, ci o contemplă pentru a o înţelege. Când mă plimb / E un vântură> va călca niciodată *B//* 25 nu pentru că ar fi sigur de sine *A;* nu pentru că <i-ar lipsi simţul tragic al vieţii, ci tocmai pentru că> ar fi sigur de sine *B//* 29 plină de certitudini? Simplul fapt al soarelui cari se ridică şi apune nu ajunge pentru pacea noastră? *A;* plină de certitudini? <Certitudine soarele ce se ridică, certitudine ploaia care cade> Simplul fapt al soarelui care se ridică şi apune <în fiecare zi e un adevăr în stare să te odihnească. O ploaie bună nu este / pe care o primeşti / Exagerează. Căci e şi el / Este şi el / Este şi în linişte , pacea lui o rădăcină de suferinţă, un sâmbure de / Este şi el un om trist în ciuda tratatului / pactului permanent de pace pe care l-a încheiat cu lumea . Numai că drama lui nu e o dramă de inteligenţă şi nici una de orgoliu, ci o nostalgie.> nu ajunge pentru pacea noastră? *B*

384 5 Cu formidabila *A;* <Cu aparența lui boemă. Cu înfățișarea lui de om> Cu formidabila *B* // 7 acest Blidaru ar fi în stare *A;* acest Blidaru <menit parcă> ar fi în stare *B* // 9 decisive pe care norocul sau nenorocul i le-ar fixa. *A;* decisive. <căci va fi mereu amenințat> pe care <destinul> norocul sau nenorocul i <le va> le-ar fixa. *B* // 11 de iubit. Nu există *A;* de iubit <,o plimbare, de terminat o șuetă, o conversație> Nu există *B* // 13 ori. Fiecare bucurie *A;* ori. <venisem la el cu cine știe ce> Fiecare <lucru, fapt> bucurie *B* // 16 te va ajunge. E o toamnă *A;* te va ajunge <inutil să-ti pierzi răbdarea, căci nu vei grăbi vara> E o toamnă *B* // 29-30 învins înainte. Învins? Nu. Propriul său învins, cel mult. *A;* <înfrânt> învins înainte. <Înfrânt? Da, propriul său înfrânt. Nu știu. El e aliat. Și nu știu ce este mai dificil, să primești lupta sau să renunți. Înfrânt? / Învins? Nu. Propriul său <înfrânt> învins, cel mult <Altfel e un> *B*

385 / Partea treia / VII *A;* / Partea doua / VII 1 Am fost la Uioara *A;* <Instalațiile de calorifer la Uioara / Au fost câteva / Trei zile la Uioara> Am fost la Uioara *B* // 2 Rice ne plictisește *A;* Fair ne plictisește *B* // 7 cu nici un preț. Marjorie *A;* cu nici un preț. <Phillip mi-a luat autoritar valiza din> Marjorie *B* // 9 mi-a spus. Pe urmă, *A;* mi-a spus. <Era în haina de *ski*> Pe urmă *B* // 18 Mie, peisagiul *A;* <- Nu găsesc, Marjorie. E Uioara noastră de totdeauna> Mie, peisajul *B* // 19 decât pustiu. *A;* decât pustiu. <nu revin niciodată aici fără emoție. Dar nu i-am spus nimic Marjoriei, de teamă să nu caute într-asta subînțelesuri. După masă, am lucrat la rafinărie> *B*

386 1 Am stat *A;* <Marjorie a fost de o simplitate nesfârșită. Marjorie e neschimbată> Am stat *B* // 24 o fotografie mică, în care abia am recunoscut o Marjorie de astă-vară *A;* o fotografie mică, <pe care a luat-o Hacker astă-vară la schele când Marjorie și-a făcut apariția în salopetă. Marjorie a mâncat cu noi> în care abia am recunoscut o Marjorie <agitată>de astă-vară . <arsă de soare> *B*

387 10 drumurile de întoarcere. Un moment *A;* drumurile înapoi. <Nu mă pot opri să nu mi-o imaginez pe această blondă și subțire Marjorie, goală, puțin speriată. Marjorie cântă nu știu ce, jumătate / Marjorie a tăcut> Un moment *B* // 13 s-o sărut. Ne privim multă vreme *A;* s-o sărut. <Am impresia că ar primi lucrul foarte simplu> Ne privim <unul pe altul> multă vreme *B* // 15 să nu clipești. Închid ochii *A;* să nu clipești. <Cred că a înțeles. Nici un semn de surpriză, niciunul de apărare> Închid ochii *B* // 16 da? nu? *A;* da? nu? <Marjorie Dunton, frumoasa mea camaradă, nu e prea târziu să-mi fi iubită?> *B*

388 9 vagi detalii, înțelege *A;* vagi detalii <stabilește imediat raporturile posibile între eroi> înțelege *B* // 10 fără greș. Dintr-un grup *A;* fără greș.<Descoperă amorurile legitime, adulterele, /*indesc.*/ menaj fericit> Dintr-un grup *B* // 12 pasiunile posibile și va surprinde *A;* pasiunile <care se ascund în bătaia> posibile și va <fixa rolul fiecărui erou în scenă> surprinde *B* // 17 zâmbet fără expresie. *A;* zâmbet <mecanic, inexpresiv> fără expresie. *B* // 18 pederast debutant, blonda anglo-saxonă *A;* pederast debutant <bătrânul cinic / bătrânul profesor devastat de o iubire întârziată, juna anglo-saxonă buimăcită / venită la Paris să învețe franțuzește într-o casă onorabilă și buimăcită de insistența / verva întâiului băiat care s-a luat după ea în Luxembourg / pe stradă, într-un separeu femeia vampă / femeia – idilă, bărbatul Parisului> blonda anglo –saxonă *B* // 20 aventurierul adolescent *A;* aventurierul dezabuzat *B* // 21 sau de eter *A;* sau de eter, adolescentul visând viitoare vicii, <banii burgheziei, bunul englez placid… Îi știe pe toți pe categorii mari, diviziuni psihologice. Este undeva, în conștiința lui Maurice Buret, un registru psihologic deschis pentru toate categoriile mari și pentru toate cazurile speciale.> *B*

389 3 imensă sală, nimeni *A;* imensă sală, care să scape vigilenții lui,nimeni *B* // 5 dar ordonat *A;* dar ordonat <Fiecare semn are valoarea lui> *B* // 6 și aruncat oarecum *A;* și adresat oarecum *B* // 9 personagiul căruia i se adresează. *A;* personagiul care primește acest semn și răspunde. *B* // 14 populației lui. Această *A;* populației lui. <„Nici nu știi cât e de simplă toată această lume, care dumitale ți se pare tumultoasă. Îți trebuie puțin simț geografic şi dacă - nimic mai mult. Această *B* // 23 Buret le-a cunoscut. Unele bănuite numai, altele *A;* Buret le-a <ghicit, le-a cunoscut de departe ca privitor sau le-a trăit direct> cunoscut. Unele bănuite numai <din depărtarea rece a omului care observă> , altele *B*// 33 Lui personal nu *A;* <Viața nu-l interesează decât pentru aspectele ei variate şi chiar atunci când> … Lui personal nu *B*

390 3 vaste „Coupole" prin care oamenii vin *A;* vaste „Coupole" prin care <trec oameni, lumini şi umbre, într-o cursă fără valoare în sine, dar se oferă pasivă având calitatea imensă de a putea fi privită> oamenii vin *B* // 6 Din cei câțiva *A;* <E un „tip" Maurice Buret, fără îndoială, cu resurse. Din diverşi> Din cei câțiva *B* // 16 dincolo de care cortina se ridică *A;* dincolo de care <viața se deschide risipitoare / monotonă pentru privitorii plictisiți, variată însă, pitorescă şi pasionată pentru> <o vastă> cortina se ridică *B* // 19 O vezi pe bruna *A;* <Să ştii / Mă tem că „bruna patetică" va rămâne în curând singură. Menajul cu blonda Aline nu merge"> O vezi pe bruna *B* // 27 Hotărât „bruna patetică" îşi caută *A;* Hotărât „bruna patetică" îşi caută <(îşi botează totdeauna personagiile observate, cu o poreclă / sau o perifrază / când n-are de unde să le cunoască numele adevărat)> hotărât îşi caută *B*

391 4 numita Aline se afla *A;* numita Aline <(model de meserie, probabil)> se afla *B* // 5 fete şi băieți. *A;* fete şi băieți gălăgioşi bine dispuşi. *B* // 13 de la Havre *A;* de la [Havre] Dieppe *B* // 22 Maurice, la locul lui *A;* Maurice, la <masa noastră> locul lui *B*

392 17 experiențele psihologului Maurice Buret. *A; în manuscris, în continuare, fragment inedit:* Serile de la „Coupolă" şi pentru mine sunt un spectacol, dar în jurul căruia nu introduc nici interpretări, nici probleme. Îmi place să privesc şi nimic mai mult. Prezența mulțimii are un magnetism, o căldură, un miragiu, pe care nimic nu-l va explica şi care seduce chiar şi cea mai rezistentă conştiință individuală. <Nu voi face / Eu am suficiente> Nu voi şti să spun niciodată câte obscure apeluri la viață se ridică dintr-o simplă stradă de foburg populat, deasupra căruia ai deschis într-un amurg de iunie fereastra ta de la etajul cinci. La „Coupolă" nu găsesc poate altceva decât această <rudimentară sen / *zație* / amețeală> uşoară turmentare, pe care mulțimea ți-o dă prin simpla ei respirație, prin totalitatea gesturilor individuale pierdute în masă, prin agitația măruntă a grupurilor <oamenilor> care se fac şi se desfac, a oamenilor care vin şi pleacă, a uşilor care se deschid şi se închid. Este o subtilă beție, ce vine din rapiditatea imaginilor, din instabilitatea lor, din ritm. Să te sustragi acestei spumoase amețeli, pentru a-ți păstra <integritatea facultă / *ților* /> facultățile de investigație, e un efort care nu mă ispiteşte. Ştiu desigur că umanitatea „Coupolei" nu este o mulțime de rând şi că cine deschide această uşe a trecut printr-o filieră de selecții care-i garantează în oarecare măsură calitatea. Sunt vicii, sunt pasiuni, sunt interese şi snobisme care se grupează aici, e o întreagă lume între artă şi vagabondaj, între boemă şi amor, o întreagă lume pe care desigur nu paharul cu bere a adunat-o şi o menține, ci nu ştiu ce climat special, nu ştiu ce ambianță morală nesigură plutind <peste capete> ca un fum de țigare rărit. Dar acestei lumi, oricât de interesantă, nu-i cer mai mult decât spectacolul imediat al fețelor care trec, al mâinilor ce se agită, al luminilor ce se încrucişează. Trebuie să ai gustul exclusiv al investigației, pentru a nu da <libertate> nici aici vacanță vigilenței tale. Maurice Buret e un <profesionist> observator profesionist. <Psichologia> Exercițiul psichologiei este la el o funcțiune organică. *B*// 19 despre ultimul lui succes de la „Coupole" *A;* despre arestarea lui S.T.H. Fără arestarea lui S.T.H. n-aş fi reluat carnetul – dar de vreme ce *B* // 24 concluzii sistematice. *A;* constatări sistematice. *B* // 27 tot ce-i trebuie. *A;* tot ce-i trebuie <în doze precise: curiozitate, răbdare, măsură, dar nu mai mult decât îi trebuie.>

393 17 decât un singur pat *A;* decât <o singură casă, un singur număr de telefon> un singur pat. *B* // 20 să procedezi rapid şi să rişti puțin. *A;* să procedezi rapid şi <Maurice Buret / Fiecare

lucru, fiecare om are pentru Buret un coeficient de importanță / interes, coeficient ce variază desigur şi după care îşi reglează el> să rişti puțin. <e o artă, nu e un joc.> *B* // 24 toate trei şi le ține *A;* toate trei <mai multe chiar> şi le ține *B* // 26-27 foarte serioasă. De doi ani de când a trecut concursul de internat, a tipărit *A;* foarte serioasă. [<Lucrările lui asupra paludismului sunt discutate / Am auzit că lucrările lui asupra paludismului contează. În orice caz am văzut reviste de medicină cu studii De doi ani de când <e în România la Institut français, pentru studiul paludismului> a trecut concursul de şef de clinică, a tipărit] *B1* // 31 amor „complex" cu o tânără asistentă „brună şi pasională" *A;* amor „complex" (cum spune el) cu o tânără asistentă „brună şi <frumoasă> cerebrală *B* // 33 asupra sărurilor de aur. *A;* asupra <bacililor> sărurilor de aur. *B*

394 2 monden şi facil, un Maurice *A;* monden şi facil, <prieten al ataşaților de legație din colonia franceză, parizian un Maurice *B1* // 7 la mică idilă. *A;* la mică <aventură> idilă *B* // 10 critic, cetitor *A;* critic, <diletant, varianta pe care> cetitor *B* // 12 o prefer. Nu-l *A;* o prefer. <M-am distrat într-o zi să-i fac o disertație> Nu-l *B* // 20 Îmi trebuie un amor cinic? Bruna Christine *A;* <Îmi trebuie o iubire „superioară", cu oarecari probleme de coştiință?> Îmi trebuie un amor cinic? Bruna Victoria *B* // 23 Alba Alice Vignac răspunde la Central 14-99. *A;* Alba Aline <Şiriu> Ledoux răspunde la Central 2-14-99. *B1* // 24 imprecații metafizice? Robert Grevy e la redacție *A;* imprecații metafizice? <Toma Bologa, al dumitale suie Robert Grevy e la redacție *B1* // 26 problemele sociale? Bertrand *A;* problemele sociale? <S.T. Haim / Jean> Bertrand *B* // 30 mai exactă. *A;* mai exactă. <Înțelegi? viața e o foarte frumoasă grădină> *B1* // 33 Sentimentalul? Scepticul? *A;* Sentimentalul? Metafizicul? Scepticul? *B*

395 5 de a trăi. Ea constă *A;* de a trăi. <nu e numai comodă: e> Ea constă *B* // 6 îți poate da. Gândeşte-te *A;* îți poate da. <unui metafizician, metafizică, unei fete frigide> Gândeşte-te *B* // 11-12 *A; în manuscris, răzlețe, p.280) pasaj eliminat, reformulat în paginile următoare:* <În afara lucidității lui nu

e nimic în Maurice Buret.> Într-o carte, Maurice Buret ar fi artificial prin abuz de inteligență. În viață, mi-e foarte util. Îmi dau seama de asta, mai ales acum, când arestarea lui S.T.H. a trezit în mica noastră lume o zăpăceală, <care i-a amuțit pe toți în ultimile zile> din care nimeni nu-şi revine. Sunt câteva vocații de profet în această generație şi întâia zguduire mai serioasă le-a trezit din somnolență. Miroase a revoluție, a catastrofă. Radu Pomârleanu a năvălit ieri dimineață la mine, într-un acces de entuziasm, care m-a speriat. - Vom arde totul, domnule, vom distruge totul, până la rădăcină, până la piatră. <Toma Bologa a scris un articol> Ultimile articole ale lui Toma Bologa sunt apocaliptice: pline de simboluri greoaie, prin care răzbat nu ştiu ce mari văpăi răzbunătoare. <O convorbire de un ceas cu Maurice Buret simplifică totul, reduce faptele la juste dimensiuni ordonează / pune ordine> Cu Maurice Buret lucrurile recapătă dimensiuni juste, vorbele îşi restabilesc sensul precis. *B1*// 12 Cel mai „tare" lucru *A;* <Pentru moment, Maurice se ocupă cu afacerea Robert> Cel mai „tare" lucru *B* // 16 deformări. Personal este *A;* deformări. <Jumătate din amorurile lui pornesc de la această curiozitate. Germaine / O fată care bea eter este un „caz"> Personal este *B* // 24 ale lui şi nimic *A;* ale lui, <inexplicabil de lung dacă țin seama> şi nimic *B*

396 12 sensibilitate. Sunt emoții, *A;* sensibilitate. <Nu e cred nimic în lume care să-l poată emoționa direct, biologic, dar izbuteşte uneori să vibreze> Sunt emoții, *B* // 13 El le înțelege. Nu are instincte, *A;* El le înțelege. <Maurice Buret nu vibrează cred la nimic. Nimic nu ajunge> Nu are instincte, *B* // 23 stabilească nordul şi sudul *A;* stabilească <anumite raporturi fixe, punctele cardinale> nordul şi sudul *B* // 28 afacerea Robert Grevy - Jacques Bertrand. E un cuplu „obligatoriu" A; cu afacerea Robert Grevy – Radu Pomârleanu. E un cuplu <fatal> „obligatoriu" *B1*

397 1 i l-a prezentat pe Jacques. *A;* i l-am recomandat pe Radu. *B1* // 3 Bertrand nu e homosexual *A;* Radu Pomârleanu nu e homosexual *B* // 8 Robert Grevy e însurat. *A;* <E un

conrupător Maurice Buret? Nu. Nimic comun cu Gide, nici viciul, nici> Robert Grevy e însurat. *B*

397 8 – **398** 4 *A; în manuscris (răzleţe, vol. III, p.264), fragment din prima variantă* a Părţii a patra*: (răzleţe, vol. III, p. 264):* [Rămâne Suzanne, nevasta lui Robert, prea vigilentă, ca să fie înşelată. Într-o bună zi, la cafea, Maurice Buret ridică întâmplător ochii spre Suzanne şi o priveşte cu oarecare insistenţă, îngrijorat parcă. - Ce s-a întâmplat Maurice? De ce te uiţi aşa? - Nimic ... hm ... nu, nimic - Ba da, e ceva, ascunzi ceva, voiai să spui ceva. - Nu te alarma, Suzanne. Am impresia că eşti cam palidă. Şi ai tuşit adineauri <într-un fel ciudat> cam ... cum să spun eu? ... cam ciudat. - Am tuşit? tresare femeia. - Nu e cu siguranţă nimic serios. Dar ai face bine să te observi. Ştiu eu? o radiografie nu strică niciodată. Peste trei zile Suzanne <a plecat> pleacă la munte pentru o lună, iar Robert <pe care Buret îl opreşte la Bucureşti> rămâne singur. „Viaţa e totuşi frumoasă” conchide modest Maurice Buret. Mi-am explicat greu ce caută Maurice Buret în România, el atât de francez şi mai ales atât de parizian. Căci nu pot lua de bun, pretextul <studiilor> cercetărilor asupra paludismului.] *B1*

398 23-24 nu este perversă, ci numai libertină *A;* nu este <imorală, cum s-ar crede, ci neutră, adică> perversă, ci numai libertină *B* // 25 pretudindeni jocuri *A;* pretudindeni <spectacole, comedii şi experienţe> jocuri *B* // 32 de deschis. Ciudat lucru *A;* de deschis. <E un vânător> Ciudat lucru *B*

400 / Partea patra / II *A; în manuscris, un alt incipit, inedit precede textul capitolului II*: [Am încercat de câteva ori să scriu Marjoriei, ca s-o felicit, dar n-am izbutit. Mi se părea că sunt prea solemn în tot ce spun şi atunci, după câteva hârtii <începute / lăsate> oprite la jumătate, am scris <cinci cuvinte> o telegramă de cinci cuvinte şi am trimis-o. E mai simplu aşa. Dacă nu începem construcţiile de la Dieppe, la toamnă voi fi în ţară şi îi voi putea vorbi, lucru nesfârşit mai uşor decât <scrisul> a scrie. <de altminteri, ce aş putea să-i spun? Viaţa are surprize de acestea. Le primeşti şi treci mai departe. I-am telegrafiat şi lui Marin Dronţu. Bravo Marine> Scriu greu, cu nenumărate piedici, cu multe ezitări şi cu o permanentă teamă de a nu-mi excede gândurile, căci o eroare de expresie este o dublă păcăleală, în primul rând pentru că spune altceva decât trebuie, şi în al doilea rând, pentru că te leagă de ceea ce greşit ai spus] *B* // 1 Birourile Ralph T. Rice *A;* Birourile Ralph *E. Fair B* // 8 de la Havre. *A;* de la <Dieppe> Havre. *B* // 13 va decide.) S-ar putea *A;* va decide.) <Pe urmă Fair o să facă scandal şi o să se supună.> S-ar putea *B* // 19 o secţiune franceză, întreprinderea părea *A;* o secţiune franceză, care să facă legătura comercială între Bucureşti şi centrala din New York, întreprinderea părea *B*

401 19-20 *A; în manuscris, intercalat, un fragment inedit:* [<Îmi spuneam pe vremuri / Cât de neregulate sunt treptele / scările uitării.Uiţi> Cum ceteam ieri la Sainte Geneviève în sala rezervei de jos, m-a surprins deodată, nu ştiu prin ce asociaţie, gândul că viaţa mea de azi ar putea fi de totdeauna, că s-ar putea să rămân mereu aici, cu aceşti oameni, cu aceste lucruri, cu aceste deprinderi. Să iubesc o fată de treabă ca Simone, să locuiesc mereu în odaia de lângă Jardin des Plantes, să lucrez undeva, într-un atelier, să citesc la Sainte Geneviève, să joc belota cu d. Vidul, patronul bistroului, să umblu mereu cu tramvaiul 29 şi cu autobuzul G., să mă duc <sâmbătă seara> din când în când în rue la Boëtie prin galeriile de tablouri, să cumpăr în fiecare seară Intranul, / *lecţiune incertă* / să mă interesez de <interpelarea / discursul lui Daladier la banchetul> discuţiile de la cameră asupra] *B*

402 16 am aflat că îl chiamă *A;* am aflat uluit că îl chiamă *B* // 22-30 Blidaru mă întrebă...ca s-o pierd.” *A*; *Omite B*

403 2 un amplasament *A;* un ramplasament *B* // 9, 10. 1) Doctorul Sibier 2) Registrul de încasări. *A.* 1) Doctorul Sibier 2) Elisabeta 3) Registrul de încasări *B*

404 16 nu prea aveam ce face. *A;* nu prea aveam ce face <, bineînţeles când nu eram cu Elisabeth> *B* // 21 2) Doctorul

Sibier *A;* 2) Elisabeth e infirmiera. 29 de ani, virgină, blondă, protestantă, englezoaică după mamă. O mulțime de probleme morale, nesfârșite discuții despre păcat, despre mântuire, o teribilă rigiditate, în fine, care o face inaccesibilă. Cinci zile n-a încercat nimic. Vorbeam scurt și puțin în timpul serviciului, atâta cât era necesar. A șasea zi <trebuia să văd un bolnav la câtiva kilometri depărtare / am întrebat-o dacă cunoaște> a plouat. Ploaia la Oizy nu-ți poți imagina ce este. Am chemat-o să ia cafeaua la mine și a primit <alarmată de această / Am stat de vor/bă/ Mi-am amintit câteva vagi / vag câteva motive teologice din Gide și i le-am servit> Discuție ardentă și gravă până dimineața la 3. Vorbea despre renunțarea la iubire, ca un act de umilință. <În noaptea următoare> Pe urmă, când am obosit, ne-am culcat împreună. Așteptam să urmeze un infern de conflicte sufletești și eram pregătit pentru orice dezbatere teologică asupra nopții noastre de amor. A urmat dimpotrivă un lucru scandalos de simplu. Fata s-a sculat dimineața, și-a făcut toaleta și mi-a spus simplu: „am vrut să văd cum e." Asta a fost totul 3) Doctorul Sibier *B*

407 23 singur acum. Am decis *A;* singur acum spre <Etoile Buttes Chaumont. 72 rue Botzaris. Am decis *B* // 31 spre surprinderea mea *A;* spre uluirea mea *B*

408 12 o adversitate, dar nu suport *A;* o adversitate, <pentru că se opune / căci tot ce mi se opune mă definește> dar nu suport *B* // 14 Iubirea dimpotrivă *A;* <Afecțiunea> Iubirea dimpotrivă *B*

409 4 Săracă lege. *A;* Aspră lege. Săracă lege. *B*

410 1-21 *A; în manuscris (răzlețe, vol III, p.265) – o primă variantă a începutului de capitol*: [În Bulevardul Haussman, la Fair, mă aștepta un personaj senzațional: Philip Dunton. Nu m-am putut opri să nu-l îmbrățișez cu efuziune, care l-a surprins cu <luleaua> pipa în gură, <ceea ce a ratat / detaliu ce a încurcat complet scena revederii într-atât.> Vine de-a dreptul din România și rămâne deocamdată <la Paris> aici la

dispoziția bătrânului Ralph, care și el trebuie să pice de la o zi la alta. „Nu știu ce am să fac. Poate să lucrez în Franța dacă vrea să organizeze într-adevăr o rafinărie pe aici. Cred însă că]; *în continuare, pe aceeași filă abandonată, este schițată pagina de titlu a romanului:* Mihail Sebastian. *Jurnal iudeu.* Roman. Cu o prefață de Nae Ionescu. Naționala Ciornei *B* // 1 la Rice, *A;* la Fair, *B* // 10 o mie *A;* <un miliard> o mie *B* // 12 aici, încet *A;* aici, <treptat> încet *B*

411 4 în Rusia. *A;* în Rusia, la Baku. *B* // 8 prea bine ascunsă. *A;* prea bine ascunsă, dar vie mereu. *B* // 10 fără niciun efort *A;* fără <să-l întreb și fără să> niciun efort *B* // 12 simplu. S-au despărțit *A;* simplu // <De altfel la căsătoria civilă, s-a dus și> S-au despărțit *B* // 23 să fii dumneata. A; să fii <cel sortit>dumneata. *B*

412 4 Bătrânul Ralph T. Rice a venit A; Bătrânul Ralph E. Fair a sosit *B*

414 7 De unde vin *A;* <Alte flori, altă faună>. De unde vin *B* // 8 arbori stingheriți de nemișcare? *A;* arbori <stângaci, care se simt prost în mișcare>stingheriți de nemișcare? *B* // 11 Dinspre ce munți *A;* <E /Este o nouă zoologie în pictura / această pictură./ Dinspre ce munți coboară acest car cu fân, albastru ca în pozele de scos, urmărind cu roțile lui neverosimile, cu armăsarii lui ce amintesc>Dinspre ce munți *B* // 15 brutal, cu un exces de culoare *A;* brutal <ca în închipuirea unui prizonier>, cu un exces de culoare *B* // 16 trădează o disperată *A;* trădează <exilul / o ascunsă> o disperată *B* // 20 Dintre singurătăți *A;* <Chagall încearcă să iubească natura.> Dintre singurătăți *B*

415 15 tablele lui Moise. *A;* tablele lui Moise <pe altar>. *B* // 17 un folclor de ornamente. *A;* <un folclor de sinagogă, de /indesc./ talmudism> un folclor de ornamente. *B* // 25 – 32 Am revenit…mă contrazice. A; [Am revenit în rue la Boëtie cu Maurice Buret. E un bun privitor de tablouri, <atent la ce trebuie. De la el am învățat cum să studiez Luvrul, în ce ordine

să-mi> atent şi sensibil. Luvrul l-am făcut în tovărăşia lui, de la primitivii italieni până la ultimii flamanzi. <E cu deosebire interesat> În galeriile de pictură modernă se simte însă mai puţin bine. Chagall îl indispune. I-am vorbit cu insistenţă, l-am obligat să privească] Am revenit în Rue la Boëtie cu Maurice Buret. E un bun privitor de tablouri, dar Chagall nu-i place. L-am simţit în faţa tablourilor opac, ostil. În autobuz, la întoarcere , mi-a explicat: - Nu-mi place tumultul. Pe dumneata te emoţionează, pe mine mă irită. Nu accept o artă din halucinaţii, din vedenii. Simboluri greoaie, visuri neterminate, imagini confuze – ce vrei să fac cu ele? Am propriile mele complicaţii şi-mi sunt de ajuns. Nu mă surprinde ostilitatea lui Maurice împotriva picturii lui Chagall. Este o atitudine obligatorie, pentru un om care toată viaţa lui nu şi-a îngăduit <nici un moment decât emoţii sever măsurate. Racine şi Marc Chagall este o alăturare imposibilă>] *B (vol. II, p.198, vol. III, p.278)*

416 1 Simboluri greoaie, visuri *A;* Simboluri <neterminate> greoaie, visuri *B* // 2 crispat aici, care mă nelinişteşte, *A;* crispat aici, <un gust de complicaţii şi de vedenii> care mă nelinişteşte, *B* // 11 care îşi controlează ideile, *A;* care îşi <supraveghează temperamentul şi îşi> controlează ideile, *B* // 13 crizele interioare. Sunt un *A;* crizele interioare. <Chagall e un nervos, un impulsiv> Sunt un *B* // 27 adversar al câtorva *A;* adversar <îndârjit> al câtorva *B*

417 6 Clar poate fi şi un notar *A;* Clar <în ceea ce gândeşte> poate fi şi un <agent fiscal> notar *B* // 7 dar mi se pare *A;* dar <claritatea primului este> mi se pare *B* // 8 claritatea notarului. *A;* claritatea <agentului fiscal> notarului. *B* // 20 alte treburi. Aberaţia asta cu „sângele gânditor" *A;* alte treburi. <Văd cu durere că devii mistic> Aberaţia asta cu „sângele <care gândeşte> gânditor" *B* // 26 Ştefan Pârlea dacă ar şti, ar jubila. Pentru el *A;* Toma Bologa dacă ar şti, ar jubila. <În fond tot ce a spus rechizitoriul / antisemit / lui Buret l-am făcut şi eu de nenumărate ori.> Pentru el *B* // 27 un monstru sceptic. *A;* un monstru <lucid, „spiritul critic" întrupat> sceptic. *B* // 29 metafizician. *A;* metafizician <spre surpriza lui, dar şi spre a mea>. *B* // 30 Există, cred, în spiritul iudeu *A;* [În fond n-a fost nimic din rechizitoriul lui anti-iudeu, pe care să nu-l fi gândit şi eu altădată, cu tot atâta vehemenţă. Arnold Max, S.T. Haim, Abraham Sulitzer, nelinişţiţi. Nu o dată am detestat în mine accesele mele de temperament, vocaţia pentru cataclisme interioare, febrele şi neliniştile. Nu o dată mi-am spus cu brutalitate că neamul meu trăieşte prin nevrozele lui, <Nu prin tradiţiile lui> mai mult decât prin orice altceva. <Cu vremea mi-am> M-am silit mereu să-mi <opresc în loc furtunile, în voia cărora eram ispitit> dispoziţiile mele pentru] Există <probabil> cred în spiritul iudeu *B*

418 2 un Ştefan Pârlea, să ne denunţe spiritul critic *A;* un Toma Bologa, să ne denunţe spiritul critic <schematic> *B* // 7 pe altul, exces pe care *A;* pe altul, <incapabili să urmărim odihnitoarea / stabilirea> exces pe care *B* // 11 Este în mine un personagiu care *A;* Este în mine un <gust pentru cataclism> personagiu care *B* // 13 care iubeşte ideile *A;* care <urmăreşte ideile> iubeşte ideile *B* // 14 distincţiile precise, rezerva, aşteptarea. *A;* distincţiile precise, <rezervele> rezerva, pânda, aşteptarea. *B* // 18 - 32 „Antisemitismul" lui Maurice Buret ... prin Montaigne şi Stendhal. *A; în manuscris acest pasaj, care este precedat de cel de la p.424, r.1 – p.425, r.10, încheie capitolul V B*// 21 antifrancez sau, mai just *A;* antifrancez <dacă sunt din întâmplare anticartezian ceea ce este acelaşi lucru> sau, mai just *B* // 23 adversitate. Există *A;* adversitate. <E adevărat că viaţa evreului nu întâmpină nicăieri / Dar această opunere nu este mai puţin> Există *B* // 32 Montaigne şi Stendhal . *A;* Montaigne şi Stendhal. [Ceea ce înlesneşte mult aclimatizarea evreului în Franţa, unde pentru raţiuni de psichologie , ea ar trebui să fie mai dificilă decât în orice altă parte, este, probabil, desăvârşita lipsă de duşmănie a statului. Francezul poate fi antisemit, dar Franţa nu. Franţa, adică acel climat . Şi antisemitismul individual, de la om la om, este suportabil, căci buna credinţă îl poate dezarma, iar adevărul îl poate atinge. Impenetrabil este numai antisemitismul de stat, de instituţie. Antisemitismul poliţiei, al armatei, al administraţiei. <Nu glumesc deloc spunându-i lui Maurice Buret că

antisemitismul lui mi-l face încă o dată simpatic. Într-adevăr, el e primul om / Aici sinceritatea sau perfidia ta> Aici sinceritatea ta, buna cre/dinţă/ efortul de înţelegere] *B*

419 1 I-am spus lui *A;* [Discuţia cu Maurice Buret a venit la timp, pentru a mă obliga să meditez mai atent la câteva lucruri, pe care până azi le-am observat numai în treacăt. Să nu existe oare un antisemitism francez?] I-am spus lui *B* // 27 neregulat, propteşti tulpinile A; neregulat, <altoieşti arborii pădureţi propteşti tulpinile *B* // 29 coroanele ce se ridică *A;* coroanele ce <ies din rând> se ridică *B* // 30 Iar dumneata eşti *A;* Iar <Mirarea mea este> dumneata eşti *B*

420 10 de care viaţa *A*; de care <sensul vieţii este greu de irevocabil pierdut, căci prea multă lumină> viaţa *B*

421 10 Am umblat mult *A*; [Am aflat cu surprindere că bătrânul Ralph Fair îl cunoaşte şi încă foarte bine. Am avut o convorbire de două ore sus, în biroul din Bulevardul Haussman] Am umblat mult *B* // 11 spre Place du Tertre. *A;* spre <Sacré Coeur. Parisul se desfăşura parcă anume pentru a servi de argument. Culorile> Place du Tertre. Pentru un marxist S.T.H. <rămâne> este încă un om sensibil. *B*

423 1 Bătrânul Ralph îşi privea *A;* Bătrânul Ralph <îl privea se uita nedumerit / se uita spre el / se uita la el speriat de parcă dinamită ar fi fost> îşi privea *B* // 6 Rice, *A;* Fair, *B* // 7 nu se mai ocupă *A;* nu <mai e profet> se mai ocupă *B* // 20 cu aventuri, *A;* cu aventurieri, *B*

424 8 în România. Numele *A;* în România. <Citesc într-o doară informaţia şi> Numele *B* // 9 Sunt înmărmurit. Am telefonat *A;* <Nu se poate> Sunt înmărmurit. <Telefonez> Am telefonat *B* // 14 lui Pârlea *A;* lui Bologa *B* // 16 Mi se pare *A;* <Gândul că omul acesta> Mi se pare *B*

Partea patra 1 – fragmente din prima variantă: reformulate, temele se regăsesc în textul publicat în Partea

patra şi Partea cincea. (răzleţe. vol III, p.260 – 263, 267; 282, 283, vol. II p. 174): Aseară am băut cu S.T.H. şi Maurice Buret la Colonade. Azi dimineaţă S.T.H. a fost arestat. Nu-mi explic nici cum, nici când. Se vede că-l aşteptau agenţii acasă. Niciun amănunt în gazete, peste comunicatul siguranţei. Se vorbeşte despre un complot comunist, despre o organizaţie de spionaj, despre altele multe, foarte vagi. „Nu se poate" a strigat Buret adineauri, când i-am comunicat ştirea. „Nu se poate: a fost toată noaptea cu noi". <Sunt şi eu uluit, la gândul că cineva>. E adevărat: ce mă uluieşte în <toată> această întâmplare, nu e faptul arestării, pe care teoretic îl aşteptam să vie într-o bună zi, peste un an sau zece, ci lovitura <de teatru> lui subtilă. Mi se pare <cu totul> că e ceva grotesc, de roman poliţist, în întorsătura asta. Gândul că omul cu care numai acum zece ceasuri mă plimbam pe stradă <a trecut dintr-o dată printr-o> se află în momentul ăsta între baionete, mă nelinişteşte. E un alt curs de viaţă, o altă ordine de lucruri, o altă logică. Cum? am mers alături de el, am stat cu el la masă, am discutat, am râs, am fumat, şi n-a fost nimic în el care să indice apropierea căderii? niciun semn care să anunţe măcar pe departe că undeva, <în apropiere> în acel ceas, i se hotărăşte <destinul> soarta? Mi-e cu neputinţă să accept această indifereţă a lucrurilor şi mă urmăreşte fiecare amănunt al serii noastre de ieri, ca şi cum fiecare ar ascunde un fragment de explicaţie. Costumul lui gris, cravata albastră, cu puncte albe, <pălăria>, ţigările Gold Fenk, pe care le cumpărase în drum, la tutungeria de lângă Finanţe <femeia pe care o salutase>, tangoul pe care îl fredona tot timpul între dinţi <Filipinul> îngânându-l pe tânărul filipin din jazz ... Fugisem din oraş de căldură şi aveam într-adevăr impresia că suntem undeva, departe de Bucureşti, pe bordul unui yacht sau pe terasa unei vile de munte. Scaunele şi mesele de trestie albă, femeile în rochii de seară, feţele înnegrite de soare, luminile abil ascunse între ramuri, făceau un decor de vilegiatură, somptuos şi simplu.

—Proletarule, ai o conştiinţă de clasă foarte „răbdătoare", i-am spus lui S.T.H., ca să-l aţâţ. A râs fără supărare şi fără ripostă. Noaptea era cu adevărat prea frumoasă pentru o ceartă <ideologică> de idei, iar Maurice Buret în niciun caz n-ar fi suportat-o. Glasul filipinului <se tânguia> urca și cobora cu inexplicabile modulații de flaut înăbușit. <rumoarea orașului ajungea până la noi ca un sunet / gâlgâit de val depărtat, / *indescifrabil* / stinsă, depărtată, foșnetul rochiilor> Gustul vinului de Anjou se aliază ciudat cu mirosul de tutun și dau o amețeală de o subtilitate de care nicio altă beție nu e capabilă. Seara asta mă odihnea <de toate> pentru toate zilele din urmă, atât de înăbușitoare pe șantier. Mă felicitam că e fără femei. S.T.H., pe care nu-l văzusem de la ultima lui călătorie și care se pregătea să plece din nou în străinătate peste câteva zile, era, între aceste două plecări, de o vervă de zile mari. („Il est très inteligent, dis qu'il renonce à avoir des problemes" spune Maurice Buret) Povestea dedesubturi despre falimentul Băncii Blank, din care făcea un întreg roman cu femei , cu aventurieri, cu lovituri de bursă, cu lovituri de alcov. <Și> Știe o sumedenie de lucruri și mai ales știe să te puie în legătură, puțin abracadabrant, dar logic și greu de combătut. Explicațiile lui au totdeauna ceva de Ponsson du Terrail, tenebros, melodramatic și senzațional, dar dacă nu just, cel puțin plauzibil.

—Cu aptitudinile, pe care le ai, vei termina la Inteligence Service.

—E singura meserie care m-ar interesa, mi-a mărturisit. <singura într-adevăr, doar dacă> Și pe urmă, după o tăcere, a adăugat:

—Singura într-adevăr, dacă n-ar fi altceva, mai decisiv, mai tulburător. <Poliția> Să faci poliție <e foarte amuzant> în stil mare, e desigur pasionant. Dar e puțin, e sărac. O meserie de raporturi, de legături, de subordine, căci ințiativa nu-i aparține niciodată. Mie îmi trebuie altceva. Am să v-o spun la ureche, ca să nu audă vecinii: <absolutul>. S-a aplecat peste masă și a silabisit confidențial: ab-so-lu-tul. „Rien que ça?" a întrebat Buret?

*

Nu se știe deocamdată nimic precis. <nici despre gravitatea> Nu știu nici ce este, nici cât de grav este. Bologa care are legătura prin ziar a încercat, fără succes, să-l vadă. Deocamdată îl țin la prefectură. În două zile, au să-l ducă la Jilava. Se vorbește despre un raport venit de la Berlin: S.T.Haim ar fi fost identificat la 26 mai la o întrunire comunistă germană, unde ar fi vorbit. Am verificat data și am găsit-o <corectă> justă: într-adevăr în acea zi se afla la Berlin, venit de la Paris cu avionul pentru o conferință cu un industriaș și reîntors chiar a doua zi. Restul e <legendă?> scornit? e exact? Cu S.T.H. totul e posibil.

*

Nimeni nu știe exact de ce a fost condamnat S.T.H... La dosarul lui se află un raport al poliției <berlineze> germane, care l-a identificat la Berlin, trei săptămâni înainte de arestare, la o întrunire comunistă de cartier, unde a luat cuvântul. <Raportul poate fi trucat, dar și exact> Se mai află mărturia unui funcționar superior, care l-a auzit discutând în Orient Expres, cu glas tare, „importante secrete de armament". Există în plus declarațiile câtorva <muncitoari> comuniști, că îl cunosc <și îl știu drept> de mult și că s-au întâlnit adesea cu el. Totul e vag, inconsistent, fără seriozitate. <singurul element> Să nu uit însă că e vorba de S.T. Haim, revoluționar disponibil la orice oră din zi și din noapte. Nu m-aș mira să-l fi prins cu nitroglicerină în buzunarul vestei. Ar fi capabil <s-o poarte pe la nasul> să ducă după el explozibilul, ca pe o umbrelă și <s-o lase> să-l lase foarte <simplu> placid la garderobă: „pune te rog bomba asta la numărul meu: atenție însă, să nu facă scandal" E un copil, care se joacă de-a revoluția. Pe Toma Bologa îl enervează întrebările mele. „De ce l-au arestat? De ce l-au condamnat?" <de asta ne arde nouă acum?> Fleacuri, curiozități de femeie, prostii. L-au arestat pentru că trebuia să-l aresteze. Ieri pe el, azi pe mine, mâine pe tine, poimâine pe toți. Numai așa se face o revoluție: cu oameni trecuți prin pușcărie. <Ce este> Ce? Stăm noi acum să măsurăm dovezile? să studiem articolele penale? să facem procedură? Nu există decât o întrebare: plesnește statul ăsta sau nu pleznește?

—Nu te știam comunist.

—Și nici nu sunt. Dar ce e aia comunism? Ce e aia dreapta, stânga, extrema dreaptă, extrema stângă? Nu există, domnule, nu există. <E o invenție> Cunosc doar o lume veche și una nouă. O lume care crapă și una care se naște. <Toate

naşterile sunt cu dureri> Cum o fi, o să vedem. Deocamdată ştiu cum trebuie să fie şi e de ajuns. O să stau acum să-l bocesc pe S.T. Haim... N-am timp. Scurt. Noi umblăm cu toții prin noapte, de-a valma, <prin noroi>, unul cade, altul nu, unul moare, altul nu, <când s-o face dimineță o să ne numărăm și ierte-i Dumnezeu> fiecare cum îi e scris. <O să ne> Când s-o face zi o să ne numărăm. Ierte-i Dumnezeu pe cei căzuți, iar noi mergem mai departe <spre amiaza timpului nostru.>

*

[E într-adevăr ceva schimbat în țară. Nu ştiu ce atmosferă de panică, nu ştiu ce aşteptare fără obiect, suspendată în aer și gata să primească toate vânturile. <A căzut Banca Blank, au mai căzut altele mai mărunte. Ar trebui să înțeleg că> Am impresia că a început undeva, în fundul pământului o deplasare de straturi <care se simte mereu mai <E într-adevăr ceva schimbat în țară.> Într-o lună , de când sunt în țară./ ... / *B1 (răzlețe, vol.III, p.260-263, 267).*

[L-a văzut Antoniu, reporter la gazeta lui Bologa. „Spune-le să-mi trimeată țigări ! multe țigări. Altceva nimic" <E agitat, fără să fie trist>] *B1 (răzlețe, vol.III, p.282).*

*

I-am vorbit despre S.T.H. Cred că trebuie făcut ceva pentru băiatul ăsta. Să fie condamnat dacă e într-adevăr vinovat. Dar dosarul lui e neserios. *B1 (răzlețe, vol. III, p.283)*

<Mi-a trimis printr-un reporter de la gazeta lui Bologa un bilet (foarte caligrafiat, fără nici un indiciu de panică în scris) „Trimiteți-mi țigări. Cât mai multe țigări. Ții minte când îți vorbeam de „ceasul de spasm"? A venit" Are o bună memorie. Eu uitasem>*B*1 *(vol.II, p.174)*

<Concertul de muzică veche de la Maison de Français, unde ne invitase Maurice Buret fusese cu adevărat frumos. O surpriză, simfonia acestui Johan Benda, nume pe care îl auzeam întâia dată>/ pe tânărul filipinez din jazz. <Era o seară bună.> Fugisem din oraş de căldură și aveam într-adevăr impresia că suntem undeva, departe de Bucureşti, pe bordul unui yacht sau pe terasa unei vile de munte: scaunele și mesele de trestie albă, femeile în rochii de vară, fetele înnegrite de soare, <băieții din jur în cămăşi, sunetele stinse, venind de departe, din oraş, adierea uşoară de noapte. Totul era somptuos şi simplu> luminile abil ascunse. Maurice Buret venise în sfârşit cu „mica suedeză", speriată la început de compania noastră, dar pe urmă îmblânzită fără greutate. E într-adevăr scandalos de tânără, şi fără să fie frumoasă, are un farmec personal, de sensualitate <, care dibuieşte, aşteaptă și nu ştie nimic.> inocentă, odihnitoare. <Este în obrazul ei o continuă tresărire> Este în expresia ei o uşoară tresărire de nelinişte, care se schimbă lesne în surâs, dacă știi să-i vorbești „C'est la vierge parfaite – vous allez voir" ne spunea mereu Buret, *înainte de a o ne fi prezentat.* E chiar mai puțin decât „virgina perfectă", e o adolescentă, o şcolăriță. A fost o adevărată bucurie prezența ei la masă şi S.T.H., pe care accentul ei nordic îl amuză nespus *B*1 (*răzlețe*, vol. III, p. 277)

426 11 cu lăzi sparte, vechituri A; cu <pete de iarbă> gunoaie, vechituri *B* // 22-23 Fiecare gest mi l-am imaginat de zeci de ori și de fiece dată mi se părea când excesiv, când insuficient. *A;* <Fiecare gest l-am văzut de câte zece ori, pe fiecare l-am corectat în imaginație și de fiecare dată mi se părea ridicul, insuficient de plasat> Fiecare gest...insuficient. *B*

427 1 Cutia de țigări *A;* <Îmi aud pulsul. Şi cu panica asta, vreau să-mi dau curaj. / Îmi pun toată nădejdea în cutia de țigări pe care i-o duc.> Cutia de țigări *B* // 3 gestul scurt *A;* gestul <simplu> scurt *B* // 4-9 Aş vrea ... - Stai ! *A;* Aş vrea <să-l pot îmbrățișa> strânge mâna simplu, cum i-ai strânge-o pe stradă, <întâlnindu-l. Aş vrea> să-i dau impresia ... că, <prezența> apariția lui între baionete nu este o catastrofă ... <Aş vrea să redeştept în el> <Ne-am oprit scurt, atât de scurt că roțile din spate / Un grup de / Automobilul / Maşina s-a oprit dintr-o dată> – Stai ! *B* // 31 dincolo de bară. În câți *A*; , dincolo de bară. [Şi pe urmă, când m-a văzut, surâdea deodată calm, fără grabă, fără tristețe. Prin urmare aşa arată la față un om care are înaintea lui 12 ani de închisoare grea.] În câți *B*

428 2 bucuria exploziei. *A*; bucuria exploziei, a destiderii. *B* // 11 tot acolo ajung. Pe noi *A*; tot acolo ajung. <Eu de aici ies asta e sigur. Mai repede, mult mai repede.> Pe noi *B* // 25 urmărește zborul *A;* urmărește jocul *B* // 31 Am trecut pe la „Central", *A;* Am trecut pe la „Vezuviu", *B* // 32 pe Ștefan Pârlea. *A;* pe Toma Bologa *B*

430 9 ne numărăm. *A;* ne numărăm. <Ierte-i Dumnezeu pe cei căzuți, iar noi mergem mai departe.> *B* // 16 Sunt câteva adolescenți *A;* <Are o întreagă suită de adolescenți>. Sunt câțiva adolescenți *B* // 17 gardă, cu toții stânjeniți *A;* gardă. [cu toții stânjeniți de țigările pe care le fumează, cu un evident aer de panică, reminiscență din liceul pe care l-au părăsit de curând, unii prin eliminare, alții mai puțini, prin bacalaureat. Sunt primele țigări pe care le fumează în lume, primele pahare] cu toții stânjeniți *B*

434 9 de moarte...Mi-e *A;* de moarte... <La „Vezuviu" e lume, sunt băieții, sunt fetele, e lumină> Mi-e *B* // 16 cu altul. Și uite așa *A;* cu altul. <E stupid poate, dar am impresia că viața e mai ușoară așa. Trece vremea, trece teribil. Totul e să se facă două de noapte, că până atunci tot nu dorm> Și uite așa *B*

435 4 fără să vorbim. Mai târziu am oprit o mașină. *A;* fără să vorbim. [<Pe cheiul gârlei> Dădusem nu știu cum într-un cartier, pe care nu-l cunoșteam deloc, pe cheiul gârlei, la dreapta podului Elefterie, cu o mulțime de străzi mici și complicate, din care nu mai știam cum să ies. S-au clădit probabil cât am lipsit din țară .] *B* // 16 – 17 *A*; *în manuscris pasaj tăiat, reformulat la p. 441:* [<E intolerabilă impresia că oamenii ăștia, disperarea lor, neliniștea, gustul de / Dacă n-ar semăna cu un episod de romanță rusă, aș încerca s-o desmeticesc pe>/ E o înnămolire, toată „drama" copiilor ăstora. Lene, dezgust, poză. Suspecte reminiscențe de roman rusesc, <Dostoievski, Goncearov> cu băieți disperați, triști, cu fețe pierdute și totuși caste, cu discuții până în zori despre sinucidere, cu o generală silă de iubire, morală, inteligență.<„Ne descompunem" urlă basarabeanul cu barbă, părăsindu-l pe Alexandru Blok și recită răzbunător iluminat, de parcă ar urmări / Bologa – și pune în strigătul acesta atâta> Am întânit câțiva mici Rascolnikofi la „Vezuviu", câțiva Oblomovi. „Ne descompunem" spunea un băiat de la masa lui Bologa <și avea o lucire fericită în ochi> cu un gest circular de solidarizare, invitând probabil pe toată lumea la voluptățile acestei descompuneri] *B* // 21 încă cinci. A venit unul *A;* încă cinci. <Toma Bologa / Timpul trece năclăit> A venit unul *B* // 26 „Ar trebui să plec" *A;* <Bologa / Vally râdea într-un grup de băieți, în care numai basarabeanul de geniu, cel cu sciții> „Ar trebui să plec" *B* // 27 să mă ridic. Vally *A;* să mă ridic <și mă întrebam ce aș începe> Vally *B* // 32 În grupul lui Ștefan Pârlea se vorbea despre „descompunere". Băieții ... *A;* În grupul lui Toma Bologa se vorbea despre „descompunere". <era un băiat cu ochii calzi de temperatură, care țipa că are senzația fizică a descompunerii. Bologa / Mă gândeam să dau o dată cu pumnul în masă, / Era un băiat somnoros și gripat, care țipa / spunea> Băieții> *B*

436 13 în grup. *A;* în grup, <când a plecat toată lumea>. *B* // 20 – Da... oarecum. *A;* - <Nu... Umblu și eu așa ...> Da ... oarecum. *B* // 34 M-am stăpânit însă *A;* M-am stăpânit însă <din fericire> *B*

437 2 grăbit mâna *A;* grăbit <trei degete> mâna *B* // 9-10 tren pierdut. Am făcut câțiva pași în curte nehotărât, dacă să mă întorc. *A;* tren pierdut. <Era un glas în mine, glasul siguranței personale, care îmi spunea să întorc spatele și să intru în casă.> Am făcut câțiva pași în curte, <eliberat de povară dar simțeam din spate că mă privește> nehotărât, dacă trebuie sau nu să mă întorc, <căci îi simțeam din spate privirea>. *B* // 20 întrebat răstindu-mă: *A;* întrebat <cu o furie pe care nu prea mă oboseam s-o ascund> răstindu-mă: *B*

438 4 el indiferent. *A;* el indiferent. <A adormit imediat. Toată noaptea n-am dormit / închis ochii; îi simțeam / ascultam răsuflarea de om adânc adormit și prezența aceasta> *B* // 18 altă piatră. E primul om *A;* altă piatră. <Adusă de un val, luată

de alt val, aruncată aici, acolo, dincolo, oriunde. Eu ! Am crezut mereu în identitatea mea, am crezut în> E primul om *B* // 22 atâta îți pot da eu, atâta îmi vei da tu: *A;* atâta îți pot arăta eu, atâta îmi vei arăta tu; *B* // 24 să punem în tovărăşie *A;* să <ne oprim unul înaintea celuilalt corect în fața porții, care să punem în tovărăşie *B*

439 6, care e sufocantă ! De unde *A;*, care e sufocantă! <Umblă pe stradă / Umblă pe stradă o mulțime de profeți vizionari> De unde *B* // 7 fără rost, cu capetele goale, *A;* fără rost, < jumătate cu identitatea neprecisă> cu <ocupați> capetele goale, *B* // 9-10 cu aşteptările dibuitoare! Dorm astăzi *A;* cu aşteptările dibuitoare. [Sunt câteva zeci, câteva sute poate, câteva mii ... Sunt descurajați şi febrili / ardenți. Cred în disperarea lor, fiindcă <nu mai au în ce altceva să creadă tot trebuie să creadă în ceva. <Reminiscențe din Dostoievski „O să vă punem la zid" strigă>. Îşi amintesc din Dostoievski scene, oameni, blesteme. <E în fiecare un sâmbure de Rascolnicof. E în fiecare o vocație de erou. Mai este poate timpul să fie dezmeticiți>] Dorm astăzi *B* // 29 din nervi şi tensiuni. *A;* din nervi şi tensiuni <Sunt câteva zeci, câteva sute poate. Cred în disperarea lor, pentru că tot trebuie să creadă în ceva.> *B*

441 6 problemele care îl preocupă? *A;* problemele pe care le studiază? *B* // 11 l-am amintit *A;* <l-am amintit întâile noastre convorbiri. l-am vorbit despre băieții şi fetele de la „Vezuviu”> l-am amintit *B* // 12 despre „evoluția noțiunii de valoare" *A;* despre „evoluția valorilor" *B* // 26 mai disperată. Pe urmă *A;* mai disperată. <Disperare salutară de altminteri> Pe urmă *B* 33 Căderea lirei în Anglia, alimentează *A;* <De câteva lecturi a renunțat> Căderea lirei în Anglia, a treia restabilizare în Polonia, ezitările dolarului, alimentează *B*

444 8 de obicei. *A;* de obicei <şi amenințând să se generalizeze. Grupuri de lucrători> *B* // 11 discută. Cei de la rafinărie *A;* discută. <nu se mai lucrează decât la uzina electrică, dar când> Cei de la rafinărie *B*

446 11 de încordare. *A;* de încordare. <Vorbea îngândurat, ca pentru el. [<„Toate se desfac, toate cad. Era> E grav desigur, dar din nefericire insuficient. Mă tem că plesnitura de la Uioara e doar un fleac. Altele au să urmeze. Sunt prea multe lucruri care trebuie arse, prea multe lucruri de ars. Era fatal, era obligatoriu."] *B*

448 1 Am încercat *A;* <Aş vrea să plec acasă, la Dunăre şi să aştept de acolo limpezirea lucrurilor> Am încercat *B; în manuscris (răzlețe, vol. III, 276; numerotare M.S.-26), început de capitol-variantă:* Mă voi întoarce la lucru. Trebuie. Totul mi se pare de prisos, totul e provizoriu şi înşelător, adevărul de dimineață nu mai seamănă cu cel de seară, aşteptările de azi nu se mai recunosc în cele de mâine. Eşti pe o corabie care se îneacă. La ce bun să-ți mai păstrezi postul de veghe? Am încercat să pun la punct câteva planşe, rămase neterminate. Lucrările atelierului sunt într-un hal de neiertat, Dronțu plecat la Uioara; pe *verso – proiect narativ, capitolul IV:* Convorbirea cu Camil, Sarah, Osnet, Winkler, Abraham Sulitzer – eventual, Vizită cu Blidaru la Snagov *B*// 5 Niciodată *A;* <Am fost la / Uioara , oamenii / Am avut mereu tristețea de a nu fi fost sortit unei meserii> Niciodată *B* // 11 în păstrarea mea. Iat-o dată *A;* în păstrarea mea [Am crezut în demnitatea acestei depărtări. <Dar nu mai sunt nicăieri uşi închise.> Sunt un om sărac, dar am un <sălbatec> strict simț al proprietății. Lucrurile pe care le stăpânesc îmi sunt necesare nu pentru a le stăpâni, ci pentru a mă verifica prin ele] Iat-o dată *B*

449 2 pierdut. Va trebui să-mi obişnuiesc ochii cu întunericul ce se lasă. Va trebui să cuget la somnul *A;* pierdut. <Fiecare zi are o noapte, fiecare vară o iarnă. Lumina creează. Dar noaptea / întunericul creează>? obişnuiesc ochii cu întunericul ce se lasă. Va trebui să cuget la somnul *B* // 10 – 11 *în manuscris - fragment inedit:* [Exploatarea Rice publică în ziare un referat complet asupra tulburărilor de la Uioara. Astăzi, după două luni, situația <poate fi cercetată> este limpede. Conflictele s-au aplanat. Oamenii lucrează. Câteva morminte, câțiva ocnaşi şi ... Oamenii lucrează. Ce e ciudat este că acolo totul a reintrat în ordine, iar aici totul a rămas răscolit şi deschis ca o rană. Se aşteaptă mereu / se aşteaptă. Ce? Nimeni n-ar şti să răspundă. Se aşteaptă <un nou cutremur> ceva care să sature aşteptarea tuturor. Patria oamenilor singuri rămâne Franța. Maurice Buret în Île Saint-Louis mai poate exista. Dar nu l-aş sfătui niciodată să-i treacă hotarele. Nu va înțelege nimic din ce se întâmplă în lume. În finanțe, Franța face politica aurului, în cultură face politica individului. Ordinea este cu ea, viața însă nu mai este. O spun fără entuziasm, fără nici un soi de entuziasm] *B* // 14 drumul, care duce spre mine. *A;* drumul, <rătăcit, confundat> care duce spre mine . *B* // 29-30 chema. Ştefan Pârlea *A:* chema. <Bani o să găsim. Materiale o să găsim. I-am făcut un deviz. Pământul se poate zgudui şi fără> Toma Bologa *B*

450 1 Mă duceam spre atelier să-l văd pe maistru. *A*; [Cum mă întorceam aseară de la lucru, foarte ostenit şi de ziua prea caldă şi de certurile, care nu se mai termină, cu oamenii / Cum dau ieri colțul] Mă duceam spre atelier să-l văd pe maistru. (vol.III. 247 verso) *B*// 5-6 până în septembrie. În colț, *A;* până în septembrie, cum am hotărât. <Odaia mea nu e departe de schele şi îmi place. Tocmai mă pregăteam să dau colțul spre „Carpați”, când> În colț, *B* // 11 aproape familiar. De astă dată *A;* aproape familiar. [Uneori izbutesc să surâd cu destulă sinceritate. „Jidanii sug sângele poporului. Jidanii vânzători de țară. Jidanii] De astă dată *B* // 15 pe lângă ei, cu gândul *A;* pe lângă ei, / îi aud doar pe jumătate / cu gândul *B* // 17 Oare de ce *A;* <Pentru întâia dată> Oare de ce *B*

451 4 se pot aşeza *A;* se pot instala *B* // 6 neobservat, fără rezistență *A;* neobservat, <printre oameni> fără rezistență *B* // 18 în dulap – răzbate *A;* în dulap – sunetul răzbate *B* // 19 sub pernă - sunetul continuă *A;* sub perne şi cuverturi - ticăitul continuă *B* // 25 tuturor obiectelor. *A;* tuturor obiectelor placide. *B* // 25-26 obiectelor. Se întâmplă *A; în manuscris, două fragmente eliminate:* [<Toma Bologa> publică <Poate mă> <Mă gândesc uneori> Am întâlnit-o pe Marjorie la atelier. Dronțu a plecat la Uioara de o săptmână şi i-a scris de acolo să-i ceară maistrului nişte bani. Am stat bucuroşi de vorbă. <Este mereu frumoasă> M-a întrebat despre lucrările de la Snagov. „Ştii i-am spus – mi-am <făcut>/ Am întâlnit-o pe Marjorie Dronțu la atelier. Venise să ia nişte bani pentru Marin, care <de o săptămână este> a plecat la Uioara. „Închipuie-ți, mi-a spus, închipuie-ți că eu nu ştiam până acum că dumneata eşti evreu. Mi-a spus-o Marin, zilele trecute. Nu e nostim?”] *(vol. III, p. 239, numerotare M. S., 31)*

Îl ascultam pe Marin Dronțu, care s-a întors de la Uioara. „Aşa e omul la necaz: sparge. Sparge şi pe urmă îi trece. Uite, țuicarii de la Uioara Nouă. Se săturaseră până în gât şi simțeau nevoia s-o facă lată. S-au dus jos la rafinărie, au spart niscava geamuri, au spart niscava capete şi acum s-au cumințit. Totul e să-şi facă damblaua, să-şi mai răcorească năduful. Eu cred că şi p'aici, pă la noi, tot una ca asta trebuie. Să mai fie puțin scandal, să vezi cum se înviorează lumea. Aoleu, nu mai sunt la universitate, că ştiu eu ce-aş face...” Marjorie îl privea cu un vag surâs de admirație şi de supunere. Subțire şi albă ca totdeauna, lângă el se pierde, dominată de umerii lui uriaşi şi tăcuți. Dronțu are dreptate. E nevoie de un mic scandal, pentru remontarea spiritului public. Deznădejdea reținută nu anunță niciodată nimic bun. Zece păruieli zilnice şi mărunte pot în schimb canaliza un spirit de revoltă. Antisemitismul e un mecanism de siguranță. Funcționează totdeauna la timp, pentru a oferi obiective disperării latente. Judecând foarte rece şi fără sentimentalism, există astăzi în România o necesitate antisemită – obiectivă. Sunt în joc o serie de forțe, energii şi exasperări care, dacă nu se vor îndrepta aici, vor rămâne suspendate în aer, gata să ia foc mai târziu <dar şi mai violent>, cine ştie pentru ce şi împotriva cui, <un alt cadru pentru> Aştept prin urmare, un foarte mic pogrom. *B* // 30 Astăzi o ceartă *A;* <Astăzi un articol de gazetă, mâine o interpelare la Cameră> Astăzi o ceartă *B (răzlețe, vol.III, p.284, numerotare M.S.- 32)* // 30 preocupat de alte gânduri, ani de-a rândul *A;* preocupat de alte gânduri, <până ce într-o zi, parcă din senin, strigătul devine dominator, obsedant> ani de-a rândul *B* // 34 de sub toate pietrele. *A;* de sub toate pietrele, dincolo de toate zidurile. *B*

452 2 timp de oboseală, de enervare *A;* timp de oboseală, <când atenția / un moment de tristețe> de enervare *B* // 3 un timp descurajat. *A;* un timp <de necaz> descurajat. *B* // 9 resort care menținea aşteptarea. *A;* resort care menținea <exasperarea> aşteptarea ... *B* // 13 de izbucnire, o scurtă flacăre. *A;* de izbucnire <Totul părea> o scurtă flacăre. *B* // 14 Se spunea: „Aici se sfârşeşte totul *A;* <Iată, intrăm:> „Aici se sfârşeşte totul *B* // 15 Iată nu s-a sfârşit *A;* Nu s-a sfârşit *B* // 18 pe care le visa Pârlea *A;* pe care <în toamnă> le visa Bologa *B*

453 2-3 respira. Ce este *A*; respira <Din fericire, există un antisemitism românesc de fiecare şi> Poartă cineva răspunderea unui glonț rătăcit? Evident nimeni. Dar un glonț e un amănunt, două gloanțe o coincidență, zece gloanțe un măcel, o sută o luptă, o mie un război. Fiecare lovitură în parte este inocentă, iar toate la un loc minimale. Iată-ne în plină furie antisemită. Când a izbucnit? Nu ştiu. Am fost prea absorbit de lucru ca să-mi dau seama. Dar nu există atenție capabilă să distingă etapele ascunse / creşterile treptate ale >Ce este *B* // 5 Un moment groaznic la atelier. M-am certat cu Dronțu. *A;* Un moment <penibil> groaznic la atelier. <Maistrul, între Marin şi mine, nu ştia ce e de făcut.> M-am certat cu Dronțu. *B* // 6 Ne ciorovăiserăm. *A;* <Avuseserăm o ceartă> Ne certaserăm. *B* // 7 căci el e *A;* căci <Dronțu> el e *B* // 8 nici eu nu-mi aleg zece ceasuri cuvintele. De obicei *A;* nici eu <nu le rabd cuminte pe toate> nu-mi aleg zece ceasuri cuvinele. <Nu-mi mai amintesc din ce ne-am luat. Cred că a fost din> De obicei *B* // 18 m-am gândit că glumeşte şi că dintr-un moment *A;* m-am gândit că <ar trebui să-i surâd> glumeşte <mereu> şi că <ar trebui> dintr-un moment *B* // 19 îl va pufni râsul. Aş fi vrut *A;* îl va pufni râsul. <Mircea Vieru, Maistru care era de față.Cred> Aş fi vrut *B* // 21 el a izbucnit. *A;* el a izbucnit <tunător>. *B*

454 5 dintr-o carte. Nu mi-am *A;* dintr-o carte <dintr-o anecdotă. Ştiu foarte bine sau, mai precis, îmi aduc aminte că Marin Dronțu a fost odată un prieten, dar ştiu acest lucru. Ducându- mă spre uşă, mă întrebam> Nu mi-am *B* // 6 aşa de profund, aşa de brusc, *A;* aşa de profund, <încât nici absența să nu i-o simți> aşa de brusc, *B* // 12 imaginea Marjoriei Dunton. Am invitat-o *A;* imaginea Marjoriei Dunton <pe vremea în care terminam rafinăria. Ea s-a gândit probabil la acelaşi lucru> Am invitat-o *B* // 16 Marjorie vine din proprie inițiativă *A;* Marjorie <Dronțu> vine din partea lui Marin. *B* // 25 - Nu-i aşa că o să vă împăcați? *A;* – < Nu-i aşa că nimeni n-are nicio> Nu-i aşa că o să vă împăcați? *B* // 29 Am fost stingheriți o bună bucată de vreme. Ne-am strâns mâinile fără explicații. E mai simplu. *A;* Am <vâslit sub lună, pe rând> fost <toți trei> stingheriți o bună bucată de vreme. <Cum ceea ce s-a întâmplat între noi nu are nevoie de explicații. El mi-a spus încurcat.> Ne-am strâns mâinile fără explicații. E mai simplu. <Pe urmă, fiindcă era lună şi pe lac răcoare, Marin, vâslind eu, s-a întins în luntre şi a pornit să cânte. Foaie verde-a bobului, /Mult eşti mic şi-al dracului> *B*

455 6 cât mai târziu. *A;* cât mai târziu.[Marjoriei i se făcuse frig <Ne-am> Au venit amândoi. Marin, culcat pe fundul bărcii, lăsase lopețile libere şi cânta din toată inima. Foaie verde-a bobului / Mult eşti mic şi-al dracului. Am izbucnit toți trei în râs <şi din acel moment> - Mă, cum trece vremea ... Pentru această vreme trecută, ne-am întors în odaia mea, pentru această vreme trecută, am decis să rămânem toată noaptea împreună. O să dorm ca în cabană] *B* // 25 nici nu ne întreabă. *A;* nici nu ne întreabă <, şi nici nu ne răspunde> *B*

456 2 sac de călătorie prins *A;* sac <de munte> de călătorie <pus în spate> prins *B* // 3-5 treia, un excursionist pornind în munți pentru două zile. L-am întrebat *A;* a treia <un băiat , mai degrabă> că porneşte într-o ascensiune> un excursionist pornit pentru trei zile în munți. [Eram singur cu el. Rudelor le interzisese să-l conducă, iar pe tovarăşi avea să-i întâlnească la Constanța, unde se îmbarcă pentru Jaffa] L-am întrebat *B* // 8 ce îmi trebuie. Restul a rămas aici *A;* ce îmi trebuie <Dacă aş fi stat să aleg lucrurile care îmi trebuie. Cinci cămăşi> Restul a rămas aici. <E foarte> *B* // 10-11 - A fost greu? - Destul de greu. *A;* <- A fost grea, cred, despărțirea. - Mai puțin grea decât mă aşteptam> *B*

457 15 – **458** 13 *A; Omite B. În manuscris (III, 245), capitolul II se termină la r.14. Câteva idei din finalul de capitol (p. 457 24-458 13) se regăsesc într-o variantă dezvoltată în răzlețe, vol. III, p. 268-270:* IV Două mii de ani... Sunt cu adevărat prea mulți pentru o singură memorie. Totuşi, trăiesc mereu cu amintirea lor tulbure, <îndepărtată, ostenitoare> venind de departe şi mărginind cu un cerc de negură orizonturile viitoare. Foarte rar, străbate până la mine o lumină dintr-o istorie de arme, de victorii, de regate. De demult, în copilărie, în <primele seri> prima noapte de Paşti, la masa bunicului, între ierburile amare şi cupele cu vin, îmi aduceam aminte de un timp solemn, cu legi aspre, cu victorii calme, cu tronuri înalte. Egiptul intra în noapte, apele mării se despicau, viața începea pentru o lungă amiază <fixă> albă, strălucitoare şi severă. Cei două mii de ani cădeau sub bătaia unui soare <regăsit> evocat între sfeşnicile de alamă, între cupele de argint. Deschideam uşa şi aşteptam să ne calce pragul nu mai țiu minte ce sol din biblie, un profet sau o umbră. Am crezut multă vreme în această umbră, <şi poarta deschisă> am crezut în această aşteptare. <Aş vrea să mai cred / am iubit mereu acest moment de aşteptare, cu fața către noapte.> <Ar trebui să ştiu de ce, prin atâtea incendii şi naufragii a rămas această / intact sâmburele. Fiecare dintre noi este un împărat.> „Fiecare evreu un rege" – spunea cântecul. Un rege căzut însă. Pentru totdeauna, până la sfârşitul pământului, un rege căzut. Acest lucru este singurul care nu se uită.

<Mă uit> Privesc în jurul meu: iată locuri pe care le iubesc, iată oameni care îmi sunt dragi, iată <case pe care sunt fericit> munci pe care vreau să le fac bucuros, iată semne şi stindarde, pentru care primesc să mor cu inima împăcată <la datorie>. Este însă un sâmbure de <dramă> tragedie, pe care nu-l voi putea pierde, este o veche, o ascunsă şi veche tristețe, pe care nu o voi putea şterge. Este o lumină sau o umbră - pe care, oricât de adânc aş îngropa-o, oricât de total aş încerca s-o suprim, îmi va fi în vecii vecilor denunțată ca o eternă datorie, pentru care nu s-a plătit nici destul aur, nici destul sânge. Rămân mereu un datornic. Rămân mereu un prost platnic. Se mai poate face cu atâta lucru o istorie? Nu ştiu. Sami Winkler crede că da. Cu o bucată de pământ, cu o zi de soare, cu o zi de ploaie el reîncepe un destin aproape sfârşit. Are foarte multe lucruri de cucerit – ceea ce nu e poate prea greu –dar are unul de pierdut / şi pe acesta nu ştiu dacă va izbuti să-l piardă. Are de pierdut obişnuința de a suferi. <L-am îmbrățişat la plecare, fără> Ne-am strâns mâna şi s-a dus. De la fereastra vagonului de-a treia, în hainele lui de lucrător, privea liniştit, fără grabă, dar şi fără melancolie, nici dezolat, nici entuziast, aşa cum sunt probabil oamenii <în ceasurile cu adevărat mari> care şi-au găsit drumul. Duce drumul lui spre o nouă istorie iudee? Poate. Duce el spre o pace iudee? Nu cred. <Va regăsi mereu / S-ar putea într-o bună zi> Va regăsi într-o bună zi un ceas de spaimă şi <se> va <întreba de unde> învăța iar ceea ce mereu am învățat şi mereu am uitat: că de oriunde poți evada, numai din tine nu.

N-am să pot probabil <niciodată> explica nimănui sincera, complecta mea înțelegere pentru antisemiți. <Îmi dau seama că ei detestându-mă şi eu primindu-le ura, ne facem un serviciu dublu şi reciproc.> Nu-i iubesc desigur, dar mai ales nu-i urăsc. Înțeleg foarte bine că <le fac> prin faptul existenței mele, le fac un real serviciu, oferindu-le atâtea rațiuni de a fi. Dar mai înțeleg că şi existența lor împlineşte în <viața mea> destinul meu o funcție obligatorie, că ura lor alimentează o ireductibilă vocație iudaică pentru durere. Ne împlinim asfel unii pe alții, ei detestându-ne, iar noi primindu-le adversitatea / ura ca pe o tristă ploaie / aspră climă, necesară câmpurilor noastre interioare. Şi, de asemeni, îmi va fi greu să explic cuiva, de ce – cu această resemnare în suflet – sunt totuşi un om împăcat, mulțumit că-şi poartă povara ce i-a fost dată.

[Râd, gândindu-mă că în acest unghi <de luptă> mai încap şi câteva <probleme politice, economice, financiare / discuții de principiu, probleme şi idei> „probleme", „idei" şi „soluții".]

[<Dacă într-adevăr se surpă astăzi o lume şi dacă într-adevăr / Aşadar, să nu-mi rămână oare , nimic de făcut?> Să nu rămână aşadar nimic de făcut împotriva acestei adversități? Împotriva lor, nu. Cu siguranță, nu. Cu ele însă, acceptâdu-le, aşa cum o plantă de munte trebuie să-şi accepte pământul stâncos, <aşa cum o plantă de deşert, trebuie să-şi ia cu ele existenţa poate deveni / sunt oarecari lucruri de încercat / viaţa este încă posibilă..]

<Totuşi va rămâne prin atâtea oboseli, nostalgia. Uneori îmi spun>

Se poate trăi cu această prezenţă a morţii la dreapta ta?

459 12 Alteori, dimpotrivă *A;* <Alteori, am impresia că va fi ceva artificial, schematic / îmi spun cu spaimă / am impresia penibilă> Alteori dimpotrivă *B*; 18 De la schele *A;* <Nici Vieru n-a vrut / Vieru a refuzat şi el> <Vizita lui Vieru la schele mi-a dat / o aşteptam ca pe o lămurire. A refuzat însă orice. Vieru nu vrea nici el să-mi spună nimic precis. Câteva> De la schele *B*

460 14 Singurul om, *A;* E adevărat că singurul om, *B* // 21 iritant. Împotriva *A;* iritant. <Un exemplu: greva> Împotriva *B*

461 1 căci totul *A;* căci <situaţia mea este definitiv lămurită totul *B* // 9 nici antisemitismul românesc nu au nevoie *A;* nici antisemitismul românesc, <nici antisemitismul mondial, în fine> nu au nevoie *B* // 22 în lume *A;* în Germania *B* // 26 specific româneşti? Astăzi *A;* specific româneşti? Aceste cauze nu pot fi decât aparente şi întâmplătoare.Astăzi *B*

463 33 ale aceluişi lucru. Desigur, antisemitismul din 1933 este economic, *A;* ale aceluişi lucru. <Cel din 1933 este politic, iar cel din> Desigur, antisemitismul din 1933 este <politic economic, *B*

464 3 este economia. *A;* este <politica> economia. *B*

470 / Partea şasea / IV *A;* / Partea şasea / II *B*
1-4 *A; în manuscris, o variantă a acestui pasaj încheie capitolul I al părţii a şasea:* [Bologa publică un nou pamflet mai sumbru decât tot ce a scris până astăzi: „Valorile de aur şi valorile de sânge”. E o inexplicabilă forţă în scrisul lui atât de obscur. Ideile se îneacă în simboluri şi alegorii, dar printre rânduri luceşte nu ştiu ce neagră lumină de cărbune şi fier. El propune un nou sistem de valori sprijinite pe „etalonul sânge” <Foarte frumoasă metaforă, care nu va întârzia să devină> „Dacă toate actele noastre, toate gândurile şi ideile noastre au nevoie de o valoare – bază, faţă de care să se orienteze, <dacă şi cultura şi spiritualitatea>] *B* (vol.III, p.244) *B* 2 despre „Valorile de aur şi valorile de sânge”. *A;* despre <„Imediata necesitate a aventurii”. Am încercat de câteva ori> „Valorile de aur şi valorile de sânge”. *B* // 4 tribunei. *A;* tribunei <până aproape de catedră>. *B*

471 16 pentru voi, pentru sătui *A;* pentru voi, <pentru burtoşi> pentru sătui *B* // 24 în apele stătătoare, în apele calde ale tristeţii, *A;* în apele triste , în apele calde ale <renunţării, să mă cred> tristeţii, *B* // 26 Voi sta *A;* <E mult mai uşor să mă întorc la somn> Voi sta *B* // 29 retoric. Aproape *A;* retoric. <Să fie atât de greu o vorbire simplă / Să fie atât de greu a-mi păstra cumpătul> Aproape *B*

472 4 ajunge iar la un scandal antisemit, *A;* ajunge iar <la un pogrom> la un scandal antisemit, *B* // 18 cine nu, puţin îmi pasă *A;* cine nu, <asta e fără importanţă. Noi mergem mai departe, chiar dacă fiecare dintre noi / Ţi-am mai spus-o> puţin îmi pasă *B* // 23 I-aş putea răspunde. *A;* I-aş putea răspunde. <La ce bun?> *B* // 24 pentru un măcel. Că *A;* pentru un măcel. <I-aş putea aminti toate „ploile” istorice pentru care a curs sânge şi care n-au săturat totuşi setea> Că *B* // 29 să fim atenţi cu marile certitudini, *A;* să fim atenţi cu <propriile noastre efuziuni> marile certitudini, *B* // 31 marile „ploi”. Că puţină *A;* marile „ploi”. <Că evident sângele e roşu frumos şi uşor de vărsat, dar că are un gust trist, chiar când> Că puţină *B*

473 6 – **476** 24 „Tu eşti...ce nu există *A; în manuscris (vol. II, 156 – 160) fragmentul, cu variante, încheie capitolul V din* Partea doua */Partea treia, A*

473 7 Prea lucid pentru noi. *A;* <Prea inteligent> Prea lucid pentru noi. *B*// 8 de a tot fi inteligenţi. *A;* de a tot fi inteligenţi. <Cu asta nu se face> *B* // 9-10 în străchini.” Pârlea *A;* în străchini." E vremea să facem un partid <Destul de justă observaţia. Mi-o făceam şi eu pe vremuri, cu mai multă severitate chiar> al proştilor. Pârlea *B* // 12 „răspunde, domnule, alb sau negru? da ori ba?" *A;* „răspunde, domnule, <ai sau nu ai o metafizică> alb sau negru? da ori ba <Urgenţa chestiunii era / întrebării mi se părea comică> *B* // 17 astăzi: lipsa voluntară *A;* astăzi: <refuzul de a lua parte, a închide ochii, efortul de a cântări totul> lipsa voluntară de entuziasm. *B* // 23 de ispită. E o prea mare... *A;* de ispită. <Ştiu; ar fi atât de comod să călătoresc cu vânturile mari, atât de simplu să mă supun curentului / cursului> E o prea mare *B* // 27 instrument de continue verificări. *A;* instrument, <de mare / ce presupune stăpânire de sine, calm şi control precis şi veşnic supravegheat / atent la nuanţe, controlat în mişcări. Toţi barcagii sunt> de continue verificări *B*// 31-32 meditaţie intimă, aş încerca să precizez *A;* meditaţie intimă – căci am pierdut obişnuinţa <conversaţiile cu un> silogismelor – dacă nu m-ar speria, aş încerca să precizez *B*

474 1 a fi orice altceva. Acolo *A;* a fi orice altceva. , <Există o / Mi-a fost totdeauna greu să> Acolo *B* // 3 „patria mea". Am fost *A;* „patria mea". <Mi s-a spus de mic, din şcoală, că nu am dreptul să>.Am fost *B* // 10 *noi românii* ... („care români?") *A;* *„noi românii"* ... <Dar simţeam în acel moment> (care români?) *B* // 11 unul din bancă, interzicându-mi *A;* unul din bancă, <ce m-a lecuit> interzicându-mi *B* // 15 deşi era o vârstă *A;* deşi <era o vârstă când / era vârsta când /*indesc.*/ mi-ar fi făcut plăcere să le spun> era o vârstă *B* // 17 vocabular interzis. Ca exerciţiu *A;* vocabular interzis. <Sunt mizerii pe care / Am fost mereu silit să-mi reprim> Ca exerciţiu *B* // 32 Un ordin „special" suprima *A;* Un ordin „special" <îmi lua dreptul de a nu cunoaşte nici viaţa mea, nici amintirile mele> suprima *B*

475 12 Îmi va fi probabil totdeauna imposibil *A;* Îmi va fi probabil <mereu greu să spun> totdeauna imposibil *B*

476 5 resursele ei de creaţie *A;* resursele ei <sunt probabil> de creaţie *B* // 10 În ostilitatea lui Pârlea, cred *A;* În ostilitatea <ce mă desparte> lui Bologa, cred *B* // 14 asupra ei. Dacă *A;* asupra ei. <Cred că sunt într-adevăr / Caragiale> Dacă ... *B* // 16 unul psihologic, şi dacă *A;* unul psihologic, <dacă esenţa ei nu o face / e de ordin social, cel puţin din momentul în care Milcovul a fost „sorbit"> şi dacă *B* // 17 un climat valah, atunci da, *A;* un climat valah, <care după o singură generaţie, din orice parte a ţării ai veni te însuşeşte / supune> atunci <după două> da, *B* // 18-19 muntean. Învălmăşeala gândirii lui Pârlea, *A;* muntean. E mai mult decât o întâmplare, e o structură. <Patetism> Învălmăşeala gândirii lui Bologa, *B* // 21 cu care S.T.H., fălticenean, *A;* cu care S.T.H. sau Arnold Max, amândoi fălticeneni *B* // 24 ce nu există. *A;* ce nu există. [Când Toma Bologa îmi reproşează problema antisemită sau mai exact / precis problema român – evreu mi se pare insolubilă, numai când o priveşti în mare, global. Antisemitismul ne-a făcut prostul serviciu de a ne obliga să credem că toate dificultăţile sunt exterioare. Socoteala noastră era] *B*

476 25 – **478** 19; *omite B*

479 5 cel din urmă. *A;* cel din urmă, <cu cheile în mână>. *B* // 6 O casă pentru soare. *A;* O casă albă pentru soare. *B* // 7 Când se face seară, *A;* <În acest început de septembrie> Când se <inserează> face seară, *B* // 8 umbră de plantă. *A;* o umbră de plantă. [Am sentimentul, rezemându-mă de acest zid, că mă aflu lângă o fiinţă vie, lângă o prezenţă prietenă şi supusă, un mare animal alb, întins pe labele dinainte, în lumină.] *B*

479 9 – **480**, 3; *Omite B*

CUM AM DEVENIT HULIGAN
NOTE ŞI COMENTARII

Ediţii: Mihail Sebastian. *Cum am devenit huligan*. Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1935 ; Mihail Sebastian. *De două mii de ani. Roman. Cum am devenit huligan*. Bucureşti, Humanitas, 1990, 1995, 2007; Mihail Sebastian. *De două mii de ani. Roman. Cum am devenit huligan*. Bucureşti, Editura Hasefer, 1995, 2002, 2003.

Cum am devenit huligan este replica lui Mihail Sebastian la campania de presă declanşată de apariţia romanului *De două mii de ani*. Scriitorul răspunde obiecţiilor formulate - problema antisemită, problema democraţiei şi problema gramaticală; argumentează solicitarea şi publicarea prefeţei lui Nae Ionescu şi răspunde tezei profesorului. dezbătută în *Prefaţă*. „...m-am silit să limpezesc tot ceea ce rămăsese obscur sau nesigur pe urmele acestui teribil război intelectual” – mărturiseşte curând după apariţia cărţii, într-o conferinţă de la Institutul Francez din Bucureşti, la 21 martie 1935 (Mihail Sebastian. *Ce vârstă daţi acestor texte?* Bucureşti, Hasefer, 2007). Eseul, publicat în ianuarie 1935, este datat noiembrie – decembrie 1934. O variantă a primului capitol a fost scrisă în luna septembrie (scriitorul vorbeşte acolo de trei luni care au trecut de la apariţia în iunie 1934 a romanului). Fragmentul inedit(8 file) se găseşte în manuscrisul de la Arhivele Naţionale ale României (Colecţia „Scriitori români” Mihail Sebastian, Dosar 2). Evidenta distonanţă între acest text, scris în plină desfăşurare a campaniei publicistice şi cel redactat două luni mai târziu au determinat pe scriitor să abandoneze prima variantă, din care numai o pagină a fost preluată în *Capitol în care e vorba de nişte insule Hebride*. Din „dosarul” romanului, pe care l-a alcătuit în intervalul iulie-noiembrie 1934 – „câteva sute de pagini tipărite” între care unele „înecate într-un ocean de invective”, Sebastian a selectat în *Antologia* volumului sau a citat în comentariul său „textele optime şi accentele superlative” ale dezbaterii. Atacul venit din toate direcţiile („Erau momente în care nu se deosebea cine vorbeşte: «Adevărul literar» sau «Apărarea naţională»? «Porunca vremii» sau «Viaţa Românească»?”) a determinat pe scriitor să-şi orienteze discursul polemic mai întâi în direcţia publicaţiilor care au găzduit violentele dezbateri; ca atare,trimiterile indică sursa din care s-a preluat citatul / fragmentul fără menţionarea autorului. Dacă primul text reprodus integral – *Între umilinţă şi impertinenţă* („Viaţa Românească”, nr. 13-14, iulie 1934) – este semnat P. Nicanor & Co., pseudonim sub care este recunoscut G. Călinescu, în multe alte cazuri autorii trebuie identificaţi. Astfel: la p. 495, textul din subsol („Credinţa”, anul II, nr.17) aparţine lui Petru Manoliu care semnează cu pseudonimul Erasm nota de la rubrica „Ţintar”; la p. 499 mottoul capitolului *Primul roman rassist românesc* şi fragmentul din *Antologie* (p. 558), sunt semnate în „Adevărul literar”, anul XIII, nr.713, 5 VIII, 1934, de Petre Pandrea. (Cronica literară. *Mihail Sebastian. De două mii de ani*); la p. 509, nota din subsol, cu trimitere la „Cuvântul liber”, nr. 44, septembrie 1934, este un pasaj din articolul lui T. Teodorescu Branişte, *D-nii Iosef Hechter, Nae Ionescu, Mircea Eliade şi harul divin* ; la p. 526, mottoul la capitolul *Cuvântul* este extras din articolul lui Camil Baltazar care precede interviul din „Reporter”, 25 iunie 1934; autorul, primului text din *Antologie* (p. 556) – nota publicată în ziua apariţiei romanului *De două mii de ani*, sub semnătura Reporter, în „Facla”, anul XIII, nr.1015, 23 iunie 1934, este N. Carandino; la p. 556-557, textul din „Adam”, nr.72, iulie 1934, aparţine lui I. Ludo. (*O genială metodă de propagandă rasistă*); la p. 557-558, articolul *Încotro* a apărut în „Sadism”, nr. 160, 8 iulie 1934, fără semnătură; la p. 560, autorul articolului *De la A.C. Cuza la Mihail Sebastian*, din „Şantier”, nr.2, 1-15 septembrie 1934 este Andrei Şerbulescu ; la p. 560 fragment din cel de al doilea articol al lui Petre Pandrea , *Mihail Sebastian. Între umilinţă şi impertinenţă*, în „Adevărul literar", nr. 718, 9 septembrie 1934.

Bibliografia dezbaterii polemice pornind de la articolul lui Mircea Eliade. *Iudaism şi antisemitism. Preliminarii la o discuţie*, din *Anexe IX* trebuie completată cu două intervenţii: C. Noica. *Creştinism, marxism şi teologi*, articol publicat în „Credinţa" (9 septembrie 1934, p. 3) după ultimul text al lui G. Racoveanu, semnalat de Sebastian (titlul corect al articolului lui Racoveanu din„Credinţa", 5 septembrie 1934 este *Pentru lămurirea lui Mircea Vulcănescu, noul bogoslav*) şi scrisoarea adresată de Mircea Vulcănescu lui Eliade (publicată postum, în „Jurnalul literar", nr. 43-46 şi 47-52. 1991, p. 1, 5 şi respectiv 1, 8). Scrisoarea, nedatată, a fost redactată de Vulcănescu după lectura celui de al doilea articol al lui Eliade – *Creştinătatea faţă de iudaism* („Vremea", 5 august 1934). Opiniile exprimate aici de Mircea Vulcănescu depăşesc perimetrul strict teologic în care s-a înscris polemica, relevând sensurile ideatice ale romanului. Confesiunea din *De două mii de ani* – apreciază Vulcănescu – „ar fi putut fi scrisă de oricare om modern, lucid care, participând de la 3-4 tradiţii sau influenţe care ajung întâmplător în conflict, vrea să facă o purificare lăuntrică a minţii, în sensul cartezian de a găsi o unitate de intuiţie pe temeiul căreia să poată reconstitui lumea silogistic din elemente simple, evidente şi elementare. Ar fi interesant de precizat «ce e năist şi ce e cartezian în Mihail Sebastian» şi poate chiar – urcând mai sus – ce elemente carteziene subzistă în gândul lui Nae Ionescu."

Manuscrisul, aflat la Arhivele Naţionale ale României, numără 156 pagini. Textul lui Sebastian este scris cu cerneală neagră şi albastră pe file mari, liniate (21 X 26 cm.). Câteva citate au fost transcrise după cupuri lipite pe paginile manuscrisului. Indicaţiile tipografice în creion roşu şi albastru şi precizările de tipul -„Sebastian. Se culege în continuare" / „Lucrarea Sebastian, în continuare" – indică reproducerea textului după acest manuscris, trimis la tipar pe măsură ce a fost elaborat. Iniţial, scriitorul a trimis la cules primele şase capitole (până la capitolul *Nae Ionescu*) ; apoi, în trei etape, câte două sau trei capitole. Lipsesc din manuscris : cea mai mare parte din *Capitol în care e vorba de nişte insule Hebride* (s-au păstrat 4 pagini); *Ultim cuvânt*; din *Anexe*, capitolele IV, VII, VIII, IX, X. Foarte elaborat, manuscrisul prezintă numeroase variante lexicale şi de text. Două fragmente inedite (filele 1-8 şi 29, 33-34) sunt reproduse în secvenţa *Variante*.

RECEPTARE CRITICĂ

Dacă romanul *De două mii de ani* s-a bucurat de numeroase şi pertinente observaţii critice, în pofida devierilor din plan artistic în cel politic, asupra eseului polemic *Cum am devenit huligan* s-au pronunţat puţini dintre criticii importanţi ai momentului. Statornic comentator al operei lui Sebastian, Pompiliu CONSTANTINESCU este singurul care a semnalat, la apariţie, meritele acestui „spumos dosar polemic" (*Mihail Sebastian. Cum am devenit huligan*, „Vremea", an VIII, nr. 379, 10 martie 1935). „D. Sebastian – constata criticul – a dovedit că posedă, prin aşteptarea ce dă perspectivă, o bună tactică a polemicei. Şi-a colecţionat şi sistematizat cele mai însemnate capete de acuzare, le-a selecţionat, le-a clasat, răspunzând adversarilor după importanţă şi seriozitate. Verva sa se exercită astfel într-un joc superior al ideilor şi al resentimentelor, făcând din violenţă un mijloc de artă". Pompiliu Constantinescu nu urmăreşte a stabili dreptatea. Criticul subliniază „farmecul literar, savoarea expresiei" lui Sebastian. „Rămâi la sfârşit cu impresia că d. Sebastian a triumfat prin prestigiul talentului, prin fineţea inteligenţii, prin verva pe care a risipit-o pretutindeni." Cronica relevă „claviatura variată" de mijloace polemice ale autorului, având drept limite paginile dedicate lui Nae Ionescu – unde „procedează cu o gradaţie într-adevăr de multiple nuanţe artistice şi sufleteşti" – şi cele în care fixează portretul sintetic al lui I. Ludo, „un desen ascuţit în peniţă, în care violenţa e concentrată, iar nuanţa este de o savoare rară". „D. Sebastian –

încheie Pompiliu Constantinescu – este un vrăjmaş de temut, fiindcă are talent : cartea sa ne-a încântat, ca orice volum de bună literatură."

La sfârşitul anului 1935, cartea este comentată de G. CĂLINESCU în „Adevărul literar şi artistic" (nr. 786, 29 decembrie 1935, p. 1-2, *Anul literar 1935*). Mihail Sebastian „dovedeşte că pe nedrept a fost învinovăţit de a fi trecut în tabăra rasiştilor" apreciază criticul. „Broşura e scrisă cu intensitate şi vioiciune, dar suferă de un viciu primordial : lipsa de notorietate a polemistului. Numai marei personalităţi recunoscute, cititorul îi primeşte cu interes dezvinovăţirile. Polemica porneşte totdeauna de la un dat istoric, însă deocamdată … ne este cu totul indiferent dacă d. Sebastian are sau nu anumite convingeri şi dacă învinovăţirea sa se face pe drept sau pe nedrept".

Retrospectiv,la Rotonda „Mihail Sebastian" de la Muzeul Literaturii Române (1975) Şerban CIOCULESCU a apreciat eseul lui Sebastian drept „capodopera sa publicistică… cea mai spirituală, cea mai convingătoare, cea mai vie imagine a dilemei tragice a acestui scriitor, care s-a găsit scuipat, la un moment dat şi de coreligionarii lui şi de huliganii propriu-zişi" („Revista de istorie şi teorie literară", nr. 1-4, 2007, p. 104)

În *Istoria literaturii române* (Minerva, 1991, p. 351-352) I. NEGOIŢESCU observă că „spectacolul" campaniilor de presă din care îşi extrage substanţa eseul polemic a constituit pentru Sebastian „sursa unor descoperiri, a unor revelaţii pe linie moralistă, în care psihologia îşi descoperă pe deplin virtualităţile, în cadrul unui etos mai general. Atmosfera intelectuală a epocii apare … în viul, în concretul ei fluu şi frapant, mai mult chiar decât ideaţia din care s-a născut şi pe care o învăluie creator. Din punct de vedere artistic, o biruinţă de netăgăduit." Mai mult decât atât, „scandalul" stârnit în jurul romanului *De două mii de ani* i-a dezvăluit scriitorului „fondul naţional românesc în care el se vede în fine pe deplin integrat, căci deopotrivă îi aparţine prin adevărata naţionalitate a formaţiei sale, a culturii autohtone ce l-a modelat, ca şi prin geniul locului, care îndeamnă la uşurătate şi nestatornicie."

După I. Negoiţescu, Sebastian, ar surprinde în *Cum am devenit huligan* ca şi Titu Maiorescu în *Istoria contemporană a României*, „frivolitatea specific românească". Eseul „tinde să demonstreze – afirmă criticul – şi chiar demonstrează: existenţa, pe meleagurile româneşti, a universalei compatibilităţi, în care tranzacţia şi compromisul sunt pârghia realităţii ce nu va întârzia din comică să devină tragică."

VARIANTE

Variantele s-au stabilit între: textul publicat în 1935 *A*; manuscris *B*

483-496 8; *În manuscris, variantă a primului capitol*

<Sâmbătă> La 23 iunie, anul acesta, pe la <ceasurile 12 din zi> amiazi, au apărut la Bucureşti, în vitrinele librăriilor din centru <primele> întâile exemplare ale romanului meu *De două mii de ani*. <Am găsit în trecere la Alcalay> Cred că la Alcalay i-am zărit prima oară, în trecere, <şi am trecut> coperta – acea ciudată copertă a Margaretei Sterian, pe care zincograful a mutilat-o oribil, stricându-i culorile, îngroşându-i liniile şi făcând de nerecunoscut simbolul suav şi depărtat, două mâini ce se caută pierzâdu-se între meridiane şi paralele…

<M-aş fi oprit> <Ar fi trebuit> M-aş fi oprit înaintea <acelei> vitrinei să privesc această carte, care, după atâtea nopţi de febră şi după atâtea zile de încordare, mi se părea străină, odihnitor de străină. [Ultimile luni fuseseră apăsătoare, două luni, precedând această apariţie, fuseseră <apăsătoare> agitate, ultimile <silnice> zile apăsătoare. Mi-e greu să dau detalii. Scrisă într-o continuă tensiune, cartea fusese <tipărită> publicată. <Ultimile săptămâni, precedând apariţia, fuseseră>]

Cartea aceasta era smulsă unor săptămâni de tensiune nervoasă, <pe care sper> despre care mi-e greu să vorbesc. <Simpla lor amintire mă oboseşte.>

Aş vrea să le uit şi în bună parte, pentru această uitare, mă decid să scriu cele ce urmează. [Totul se îndârjise parcă împotriva ei: <săptămâni> luni întregi mă întrebasem dacă am s-o mai termin, <săptămâni> luni întregi mă îndoisem dacă are să mai apară. Am şi astăzi în amintire sentimentul că am trecut]

[<Fuseseră câteva> Trăisem în aşteptarea ei anumite zile de teroare <în aşteptarea ei> şi cântărind bine cuvântul, acum că l-am scris, nu mi se pare exagerat. Nu, n-am să povestesc rezistenţele, renunţările, <tristele surprize / lovituri pe care> şi deziluziile, peste care călca cu bună ştiinţă această apariţie]. Cartea ieşea în lume cu o rană vie în inima ei. Nu spun că era uşor de dus. Dar o acceptasem şi înţelegeam s-o duc.

<M-aş fi oprit în faţa vitrinei> Un moment, fusesem ispitit să mă opresc în acea sâmbătă de la sfârşitul lui iunie, în faţa librăriei şi să mă uit bine la coperta <pe> care <numele meu> închidea în sfârşit <câţiva ani de frământare.> Momentul acesta, în care un geam de librărie te desparte de ce ai scris, este momentul adevărat de despărţire şi de uitare. Nu cred că există pentru un scriitor o mai urgentă nevoie, decât aceea de a-şi uita opera, odată terminată, de a <se depărta de ea> o simţi ruptă definitiv de el.

Paragraf, fără incipit: undeva, într-un oraş din Transilvania, unde să nu cunosc pe nimeni. Mi-e greu să vă explic, dar gândul unei cărţi care apare îţi dă un sentiment dublu / împărţit de uşurare şi de jenă <pentru că> pe care oricine a vorbit vreodată în viaţă cu sinceritate <până în fundul fundurilor> totală, trebuie să-l fi încercat. <Oamenii>

Vorbisem în acea carte despre tot ce mi se păruse decisiv în viaţa mea – şi acum simţeam nevoia să plec. Prezenţa mea era de prisos pentru ceilalţi, prezenţa <celorlalţi mi se părea> lor stânjenitoare pentru mine. <O confesiune trebuie să fie neapărat urmată de o>

O bună bucată de vreme, nu mai aveam nimic să ne spunem. Dacă aş fi bogat, aş pleca din ţară după fiecare carte tipărită. O carte se scrie greu, dar, odată scrisă, se suportă mult mai greu.

Mă înşelam. Mă înşelam crunt în acea dimineaţă de 23 iunie 1934 când, întorcând spatele vitrinei lui Alcalay, credeam că afirm cu acest gest <lămurit> despărţirea mea de o carte, care mă obosise <prin prea mult> prin exces de intimitate şi pe care eram bucuros s-o las în plata norocului, singurătăţii ei. <Excesul de intimitate nu-l iert> [Trăiserăm împreună vreo 5 ani, prea mulţi pentru a nu dori cu pasiune să ne părăsim unul pe altul.

Veţi înţelege că nu „fugeam de răspunderi", cum se zice patetic în gazetărie, Ştiam că / Dacă aş fi bogat, aş pleca din ţară după fiecare carte tipărită. O carte se scrie greu, dar odată scrisă / N-am avut însă acest / Ştiam desigur că nu e o carte]

Ştiam că nu e o carte plăcută. <Bănuiam deci că va scutura multe deprinderi de a gândi şi va trezi împotrivă-mi multe indignări.> Mai ştiam că <apasă> poartă pe umerii ei o grea şi aspră povară: prefaţa profesorului meu Nae Ionescu. <Dar de ce să nu mărturisesc astăzi imensa mea naivitate – aveam încredere nu în valoarea în cartea mea. Nu în valoarea ei, ci în cititorii mei>Atâta lucru ajungea pentru o furtună. O aşteptam. [Totuşi, aveam încredere în tonul de sinceritate al acestei cărţi, care – bună, rea – avusese cel puţin curajul de a vorbi cu simplitate despre o dramă, de obicei ascunsă. Dar de ce n-aş mărturisi astăzi această uşoară naivitate? aveam încredere în carte. Nu în talentul desigur, dar în buna ei credinţă. Voi păstra mereu iluzia de a le vorbi oamenilor deschis, <fără reticenţă> cu sinceritate şi fără simulări, este un fapt care îi deranjează. Nu cred pe nimeni suficient de abject pentru a rezista <adevărului spus în / acestui lucru. Socotesc o mare nenorocire a pierde această zisă „naivitate". Aşteptam deci atacurile, dar nu mă interesau. Bănuiam / Alfel scrisul n-ar avea sens> adevărului. Fără această atitudine, scrisul <meu n-ar avea sens> mi s-ar părea un act mort.

Aşteptam deci atacurile, dar nu mă interesau. <Bănuiam> Nu visasem doară o carte comodă, amabilă şi pe măsura tuturor. Dimpotrivă, visase o carte care să neliniştească, să nemulţumească, să oblige la revizuiri personale şi la întrebări aspre. Cu cât mai aspre, cu atât mai bine. Aș fi vrut să urmăresc, dat la o parte, mica furtună ce bănuiam că se va dezlănțui.

Știam că nu este o carte plăcută. Mai știam că poartă pe umerii ei o grea și apăsătoare povară: prefața profesorului meu Nae Ionescu. Atâta ajungea pentru o furtună. O așteptăm.

Nici eu nu visasem o carte comodă,, amabilă și pe măsura tuturor. Dimpotrivă voisem o carte care să <supere> contrarieze, să nemulțumească și să oblige la revizuiri personale și întrebări aspre. <Mă liniștea> <Vorbisem cu> Era o carte vehementă: nu <aveam> avea dreptul la o primire <blajină> placidă. Nimic mai just decât să mi se răspundă cu violență, de vreme ce vorbisem cu asprime. Mă credeam pregătit, prevenit și mă știam calm. <Restul era ușor de bănuit / suportat.>

<M-am înșelat. Furtuna a fost mai gravă, indiferent Astăzi, după patru luni, în mijlocul unei vâltori <de patimi> care încă nu s-a potolit, o pot spune la fel de calm și fără urmă de amărăciune: m-am înșelat. N-a fost o furtună, a fost un adevărat măcel moral. Cei care i-au fost martori, <cei care au urmărit mai de aproape desfășurarea tristei comedii>, vor înțelege că acesta nu e un cuvânt prea tare. De altminteri nu am simpatie pentru termenii patetici și toată silința mea este să vorbesc limpede și măsurat. Într-o cultură de disperați, agonici și vizionari, <căzuți> această silință își are prețul ei.

[De trei luni, există un caz Sebastian. V-o spun eu înainte de a glumi Dvs,: cazul e fără importanță. Dar implicațiile lui sunt grave, problemele, raporturile diplomatice cu Rusia, moartea lui Hindenburg. Inutil. Ziarele nu s-au lăsat păcălite. După câteva <sumare> grăbite comentarii, în care puneau la punct destinul Europei, se întorceau înfrigurate la groaznica mea faptă.

Am înaintea mea textele. Le-am strâns cu grijă într-un dosar care îmi va fi pe viitor o frumoasă lecție de viață și omenie. Sunt câteva sute de pagini, de vreo trei ori mai multe decât cuprinsul cărții. Oameni, fapte probleme de conștiință, invocări metafizice, blesteme, sentințe morale. Cred că nu-și vor pierde cu vremea otrava și că voi putea mai târziu, la recitirea lor, să evoc fără greutate atmosfera de pulbere și fum în care au trăit câteva luni o carte și un om.

<Cine> <Vă spun, vă mărturisesc> <Lucrurile> Vânturile nu s-au liniștit și va mai trece poate multă vreme până să se liniștească. Astăzi încă, în acest început de toamnă, patru luni de la săvârșirea crimei, care nu mi se iartă, aud mereu șuierând în jurul meu voci răzbunătoare. <Primesc scrisori, unele sincer încurcate, altele violent răzbunătoare> Cum voi evoca însă atmosfera de teroare a primelor săptămâni? Niciun ziar <deschis> care să nu mă denunțe, <nici o revistă care să nu> niciun profet <de la extrema> de dreapta sau de <la extrema> stânga, care să nu mă blesteme, niciun moralist care să nu-și pregătească piatra. <Umblau prin București, prin restaurante, prin cafenele, prin saloane, fișe cu chei.>

Nu se vorbea în București de altceva. „Ai citit? N-ai citit? Ai văzut? N-ai văzut?" Oameni pașnici erau somați urgent sa ia atitudine. Pe stradă, în cafenea, în librării, mici conflicte de idei puneau în primejdie viața convorbitorilor. Telefoanele bucureștenilor au fost câteva zile exclusiv ocupate de aprinse discuții asupra „cazului". Între timp anumite cercuri organizau în tăcere un solid boicot împotriva cărții. Despre soarta autorului nu se decisese pentru moment nimic precis, dar până una alta cartea cel puțin trebuia <pusă / terminată> scoasă din circulație. <Câțiva librari mi-au> Un librar mi-a<u> explicat jenat<i> de ce a<u> fost silit<i> să scoată volumul din vitrină.

Se făcuseră, nu știu cum, fișe speciale, care circulau din mână în mână: cheia romanului. O serie de oameni serioși se ocupau cu denunțarea fiecărui personagiu, pentru care găsim la cafenea câte trei eroi reali. Indignat, fiecare erou recunoscut protesta, nega și amenința.

În scurtă vreme, se crease un grup de specialiști în de *De două mii de ani*. Bucureștenii atenți au recunoscut poate, prin primele zile ale lunii iulie, pe Calea Victoriei, un tânăr blond, mărunt și zburlit, alergând <între Capșa și Național>, într-o redutabilă dezordine și cu mâinile primejdios agitate, pe o circumferință de <5 metri pătrați: era> câțiva metri: <era / Pe cine căuta acest> După cine alerga acest nefericit <copil>

tânăr? Pe cine căuta? Căuta un om, căruia să-i numere încă o dată cu glas tare cele 276 de motive pentru care *De două mii de ani* trebuia arsă, iar Mihail Sebastian spânzurat.

483 2 cărţii mele *A;* <Romanului meu> cărţii mele *B*// 4 aceste cinci *A;* aceste <patru> cinci *B*// 5 în jurul unei *A;* în jurul <aceluiaşi fapt> unei *B*// 10 Dar n-au trecut *A;* <Dar nu trec cinci zile de calm şi o nouă explozie> Dar n-au trecut *B*// 12 năvăleşte *A;* <crapă> năvăleşte *B*// 17 atâţia vizionari *A;* atâţia <martiri. Cum> vizionari *B*// 18 potolirea lucrurilor *A;* potolirea <acestui zgomotos război> lucrurilor *B*// 20 poveste, de care *A;* poveste, <pe care am tristul orgoliu> de care *B*

484 1 Mi-au trebuit aproape patru ani *A;* Mi-au trebuit <trei ani> aproape patru ani *B*// 3 Nu pot pierde aproape alţi patru pentru a-i citi comentariile *A;* < Nu-i mai pot da alţi patru, ca să aştept pentru a-i citi presa.> Nu pot pierde alţi patru, pentru a o comenta. *B*// 8-9 rămân probabil câteva răcnete de pus la punct şi nu mă îndoiesc de *A;* rămân <doar nuanţe de stabilit> probabil câteva răcnete de pus la punct <indignării de transpus în imagini> şi nu mă îndoiesc <în acest sens> de *B*// 9 problemele (se va *A;* problemele <(ierte-mi-se aceşti termeni degradanţi „esenţă" şi „probleme") au fost> (se va *B*// 13 Întrebarea e *A;* Întrebarea <este şi aspră şi> e *B*// 14 spus din *A;* spus <după ultima filă a unei cărţi> din *B*// 15 librării. Nimic *A;* librării. <Nimic nu e mai grotesc, decât un autor „neînţeles" / Scuza / Nimic mai penibil şi mai inutil decât un artist în luptă cu criticii lui. Mă grăbesc să spun că> Nimic *B*// 18 numai aşteptare *A;* numai <resemnare> aşteptare *B*// 19 Cine nu *A;* <Plâng pe> Cine nu *B*

488 17 face ca un *A;* face <un întreg capitol despre insulele Hebride> ca un *B*// 19 „De ce *A;* <dar bine întreabă cineva> „De ce *B*// 21 „Ştiu. Dar insulele *A;* <„Ştiu. Dar eu am fost> Dar insulele *B*// 29 n-aş şti *A;* n-aş <fi ştiut> şti *B*

489 1 „Polemica *A;* <Nu, *De două mii de ani*> „Polemica *B*// 3-4 încerc. Nu *A;* încerc [Aş fi vrut să spun <cetitorilor> câtorva cititori - <acelora pentru care> singurii pentru care scriu – că *De două mii de ani* nu este un <tratat politic>, <ci o carte personală, scrisă de la om la om, fără adevăruri absolute, fără soluţii generale, fără opinii / certitudini strivitoare, ci numai cu opinii de actualitate, cu soluţii generale şi certitudini> de actualitate huzurind în certitudini, ci o carte nesigură care pune mai multe întrebări, decât poate da răspunsuri. Astăzi însă, după atâta praf şi pulbere polemică distincţia] Nu *B*// 11 ca să mai încercăm astăzi *A;* <pentru ca să> ca să mai încercăm <să le readucem la punctual lor> astăzi *B*// 13 operaţiuni de metodă reci *A;* operaţiuni <intelectuale> de metodă <plicticoase> reci *B*// 16 – 17 irevocabile confuzii. Le primesc *A;* irevocabile confuzii [pe care aş avea desigur dreptul da a le ignora, refuzând să <părăsesc planul nepolitic şi nesocial al cărţii, planul / linia de artă şi de / de artă al cărţii, pentru nu ştiu ce> părăsesc planul de dramă individuală a romanului, pentru nu ştiu ce <semnificaţii politice> inexistente semnificaţii politice. Nu voi uza însă de acest drept legitim şi voi accepta] <Aş avea poate dreptul să trec peste ele> Le primesc. *B*

490 5 că au devenit aproape inexpresive *A;* că sunt cu totul insuficiente *B*// 9 - 10 zile. Nici *A*; zile [Nu cred că exagerez – şi ar fi de altfel foarte greu. Toate superlativele posibile <în imund şi abject> au fost <utilizate, cheltuite, în focul încăierării, aşa încât astăzi, la încheierea socotelilor, mie nu-mi rămâne> aruncate în focul luptelor. <Nouă nu ne rămâne, decât să vorbim calm şi măsurat. Menţin totuşi, „mic cataclism". A fost într-adevăr unul, chiar dacă textele şi corpurile delicate nu v-ar mai părea convingătoare / ar părea azi mai puţin>; Nici *B*// 14 elementele sale orale. Furia *A;* <oaspetele> elementele sale orale. <ceea ce s-a scris a fost>. Furia *B*// 16 campanie verbală *A;* campanie <sonoră> verbală *B*// 17 prin redacţii, prin librării *A;* prin redacţii, <prin casele oamenilor>, prin librării *B*// 19 clocotitoare ca la teatru *A;* clocotitoare, <ce invada totul> ca la teatru *B*// 21 nu ştiu *A;* <din diverse> nu ştiu *B*//

491 1 asprime morală este *A;* asprime morală <face cu ușurință / recrutează / a recrutat în câteva zile> este *B*// 4-5 intransigențe. Nu *A;* intransigențe: [Democrația era în primejdie. Neamul evreiesc era trădat. Revoluția națională era și ea în primejdie. Neamul românesc era si el trădat. Marxismul, sionismul] Nu *B*// 6-7 prea complicat. Ca în farsele proaste de cinematograf prin care circulă *A;* prea complicat <ca în comediile americane de la 1925, dezastrele se precipit /au/ exploziile se succedau fără avertisment, fără logică / dezastrele se precipitau unul după altul / în care totul se făcea / dărâma / dezastrele se precipitau trase de nu știu ce> ca în farsele proaste de cinematograf, <în care toate personagiile circulă pe ușile și ferestrele acestei polemici / multe personagii prin care> prin care circulă *B*// 9 ce vor, au răsărit în *A;* ce vor <dar care provoacă accese hilare / dar care provoacă hilaritate, încurcături au <apărut> răsărit brusc în *B*// 10 tineri pitorești *A;* <anonime tipuri> tineri pitorești *B*// 11 venind să *A;* <fanteziști inocenți sau tupeuri> venind *B*// 15 nu exagerez. Până la *A;* nu exagerez. <O singură problemă, o singură carte, un singur om, ce mă / urmăreau / visul / agitau> Până la. *B*// 16 idee fixă, a fost *A;* idee fixă <s-a vorbit despre aceeași carte, despre aceeași crimă. Seri întregi, nopți albe / Sunt librari care au fost somați să n-o expună în vitrină. Sunt ziare care au fost obligate să n-o anunțe> a fost *B*// 20 Tăcerea ei *A;* <Tu vorbești, ea tace> Tăcerea ei *B*// 25 ca să-și acopere propriul său glas *A;* ca să-și acopere <propria lui jenă> propriul său glas *B*// 25-26 glas. Numai *A;* glas: [am văzut odată la cazarmă, un ofițer bătând un soldat. <Primele lovituri fuseseră> Prima palmă fusese aruncată cu oarecare indiferență <fără convingere>. Băiatul o primise însă fără să clipească, <și în liniștea lui> cu nu știu ce domoală <superioritate> rezistență. A urmat o altă palmă <de astă dată> dată de astă dată din curiozitate, cred, ca să se vadă ce se va întâmpla. Nu s-a întâmplat nimic: aceeași tăcere, <înțepenită fără expresie> aceeași liniște. De ce taci mă?] Numai *B*//27 din inerție, din exasperare *A;* din inerție, <din antrenament / anularea controlului de sine> din exasperare *B*// 32 la forme convulsive. S-ar fi spus. *A;* la <penibile> forme convulsive <Este, vă rog să credeți, singurul

lucru trist în cazul acesta / din toată povestea, căci spectacolul unor oameni în toată firea, devorați de> S-ar fi spus *B*

492 6 între atâtea focuri nu se poate *A;* între atâtea focuri <atâtea adversități, atâtea atacuri> nu se poate *B*// 10 distanțele, se lărgește *A;* distanțele <dintre tine și ceilalți>, se lărgește *B*// 27 „chestii”. *A;* „chestii” <„petiții”, „subvenții”, „aranjamente”,> *B*

493 2 haz fără ei. Indignarea *A;* haz <fără asemenea întosrsături> fără ei. <E deosebit de / De altfel, când spun că adversitatea sau adeziunea lor este fără importanță> Indignarea *B*// 14-15 În cultură, ca în parlament, oamenii se înjură la tribună și se împacă la bufet *A;* <Ca în parlament, unde după ce s-au înjurat la tribună se împacă la bufet, în cultură se îmbrățișează după ce s-au insultat> În cultură ca în parlament ...se împacă la bufet *B*// 19 în anul 1933 *A;* în <toamna> primăvara lui 1933 *B*// 20 bucureșteană, câțiva *A;* bucureșteană <într-o frățească bună voie, gardiști, cuziști și comuniști> câțiva *B*// 21 membri aceleiași *A;* <excelenți amici> membri aceleiași *B*// 22 cerându-i explicații unui gardist *A;* <întrebându-l pe Mihail Polihroniade> cerâdu-i explicații unui gardist *B*// 23 cu un marxist *A;* cu <inginerul Silber> un marxist *B*// 27 candidul răspuns al celor doi *A;* <candoarea răspunsului lui Polihroniade> candidul răspuns al celor doi *B*

494 9 rămâne mereu undeva *A;* rămâne mereu <un surâs de rezervă> undeva *B*// 11 au spus. Rigoarea *A;* au spus. <Suntem niște oameni liberi și cu vervă, care tragem> Rigoarea *B*// 12 de resortul lor *A;* de resortul nostru *B*// 13-14 fapele nu-i leagă, iar ideile nu-i obligă *A;* faptele nu ne leagă, iar ideile nu ne obligă *B*// 23 piese fulminante, dificil de mânuit *A;* piese <explozibile, gata să ne nimicească prin vigoarea lor explozivă și tonul cu care scriu, greu> dificil de mânuit *B*// 30 să le reproducem pe toate *A;* să reproducem întreaga literatură polemică, pe care romanul meu a provocat-o. [<Recunoașteți însă că este / ar fi materialmente imposibil> Voi încerca totuși în demersul acestor pagini, să fac o selecție de expresii fericite şi de pasagii principale, cel puţin pentru a indica abuzul de talent şi de eleganţă al întregii discuţii]

495 13 antisemiţii şi revizioniştii *A;* antisemiţii şi haluţii *B*

497 30 câteva conexe. *A;* câteva conexe 1) o problemă gramaticală 2) o problemă antisemită 3) o problemă democrată *B*

498 6-7 ale dosarului. Ele au condus şi orientat cazul *De două mii de ani* grupând *A;* ale dosarului <În jurul lor, s-au grupat toate celelalte. La ele se referă tot ce s-a scris, în jurul lor se grupează> Ele au condus şi orientat <dezbaterea, tăind pe câmpul de luptă> cazul *De două mii de ani* <tăind pe câmpul său de luptă trei mari albii, trei mari fluvii de idei, cu nenumăraţi afluenţi mari şi mici. Toate crimele / La ele se referă tot ce s-a scris, strigat şi cugetat în 200 de ziare şi reviste> *B*

499 13 a devenit un „roman rassist" *A;* a devenit <în conştiinţa publică> un „roman rassist" *B*// 17 denunţate indignării *A;* denunţate <aprobării> indignării *B*// 20 şi zvârlite în domeniul public, pradă *A;* şi <aruncate> zvârlite în domeniul public, <pentru documentare> pradă *B*

500 7 unele direct *A;* unele <falsificate prin trunchiere> direct *B*// 8 spiritul lor. Nu voi *A;* spiritual lor <Aş putea mai ales să le opun semnificaţia cărţii în întregul ei> Nu voi *B*// 14 amuzament. Ba chiar *A;* amuzament <Era parcă un făcut> Ba chiar *B*// 20 Totul *A;* <A citi un text, este o operaţie> Totul *B*

501 1 stabilizarea monetară *A;* <valorificarea fructelor> stabilizarea monetară *B*// 9 Evreii sunt *A;* Evreii <au fost> sunt *B*// 14 cu citate s-a dovedit *A;* cu citate <a dovedit, din biblie, thora şi talmud> s-a dovedit *B*// 20 Singurul lucru *A;* <Cum bine spune> Singurul lucru *B*// 25 *Lèse*-iudaism. Ţiu *A; lèse*-iudaism. <Cred că sunt / Cine poate ceti fără> Ţiu *B*//

502 9 stimă intelectuală. În plus *A;* stimă intelectuală. <Au fost, în cazul *De două mii de ani,* printre puţinii care au ştiut să spună un cuvânt calm şi măsurat, acolo unde> În plus *B*// 10 învălmăşeală în care *A;* învălmăşeală <de agonici, disperaţi> în care *B*// 14 de profesiune asimilistă. *A;* de profesiune asimilistă. <Însuşi faptul de a privi în faţă problema, este o categorică afirmare, dezminţire> *B*// 27 nesfârşit mai apăsătoare *A;* nesfârşit mai <tragică> apăsătoare *B*// 29 o bună afacere *A;* <„un aranjament"> o bună afacere *B*

503 7 mai tari – le-am primit *A;* mai tari <mi-au fost aruncate de toţi câţi aveau să apere o înaltă conştiinţă, pura lor conştiinţă iudee> le-am primit *B*// 11-12 spre moarte. Sunt convins *A;* spre moarte. <Cred cu toată tăria că a minţi nu este un fapt lipsit de sancţiuni interioare / pedeapsă, ci dimpotrivă un început> Sunt convins *B*// 15 adevărul. Cu ce ar *A;* adevărul <Dar asimilismul obligă la minciună, la simulare, la ascundere. Asimilismul are o rană de ascuns, mereu o rană, pe care nu o poate uita şi care> Cu ce ar *B*// 22 De aceea sunt. *A;* De aceea sunt. <Şi de aceea nu pot fi asimilat> *B*// *31* această problemă? *A;* această problemă? [Ea e capitală: pe ea se sprijină întreaga sa viaţă. În cultura românească *De două mii de ani* nu e prima *carte* care să fi formulat această dramă. Ronetti Roman cel dintâi în *Manasse* n-a făcut nici el altceva. De curând în Franţa, Benjamin Cremieux o discută în polemică cu Charles Maurras. În America şi în Germania, scriitorii] *B*

504 28 – 29 *A; în manuscris fragment inedit; ideea este concentrată în capitolul următor, „Iuda trebuie să sufere", p.507, 19 - p.508, 10:* [Asimilismul este o eroare, o iluzie şi o imposibilitate. Lăsând deoparte / Ravagiile sale în Germania, comice până / Să nu fie însă altă soluţie pentru un om împărţit între fiinţa sa de evreu şi cultura sa de român, decât renunţarea? Între exil, pentru a rămâne evreu şi între renegare, pentru a deveni român, nicio altă cale? Nici o nădejde de acord? Se pare că a pune această întrebare este o gravă crimă. Nici românii, nici evreii nu ţi-o iartă. <Vă mărturisesc însă, fără bravadă, că această dublă adversitate nu mă întristează.

Sunt antrenat. În 1916, la ocuparea Brăilei de către inamic, ne-au prădat bulgarii pentru că eram români, iar în 1918, la întoarcerea trupelor noastre ne-au prădat românii pentru că eram evrei. E o amintire consolatoare şi mereu de actualitate.>

Şi totuşi aceasta nu este o problemă politică. Ar fi prea simplu şi prea uşor. <Fără naivitate se poate visa o zi> Cu oarecare naivitate <nu prea multă> se poate visa <o zi> un timp, în care <tensiunea dintre români şi evrei> antisemitismul să dispară din moravurile <de stat, iar existenţa de minoritate / a / evreilor din România să fie / *indesc.*/ posibilă , cu recunoaşterea dreptului lor de a păstra anumite / a-şi păstra o a doua limbă, tradiţii fără lamentabile şi inutile de altminteri noastre publice. Evreii n-ar fi întâiul grup de oameni, care ar trăi încadraţi într-un stat, păstrându-şi totuşi anumite trăsături personale, anumite tradiţii de cultură şi de istorie. <Românii din America, pot fi contestaţi în calitatea lor de americani? Desigur că nu. Dar vechi colonişti, vechi emigranţi, s-au integrat perfect Statelor-Unite, dar au <pierdut> conservat în acelaşi timp, cu <o admirabilă tenacitate, tot ce au adus cu ei dincolo de ocean: o limbă românească> o tenacitate admirabilă, tot ce au adus cu ei dincolo de ocean, limbă, cultură, tradiţii familiare. Apare la Cleveland o gazetă românească – „America" <emoţionantă în nostalgia pe care o cultivă> emoţionantă în buna credinţă şi în nostalgia cu care e scrisă. E o limbă românească, puţin stângace, care se simte că a fost <abătută din mersul> la un moment dat oprită în loc, dar care îşi păstrează o putere de viaţă şi o căldură ce aminteşte pe alocuri de curata vorbire a lui Ion Slavici. Acest ziar de la Cleveland grupează în jurul lui o întreagă colonie de români americani, o întreagă viaţă de provincie <ardeleană / transilvană sau moldoveană <în care ecourile civilizaţiei americane străbat cu foarte mult pitoresc, dar în care rămâne un puternic fond originar, ca moravuri> în care ecourile civilizaţiei americane străbat foarte pitoreşti, dar în care rămâne un puternic fond originar de moravuri, de folclor, de emoţii. Şi <nu este în> românismul lor nu este o simplă atitudine sentimentală, ci dimpotrivă o foarte activă participare la tot ce se întâmplă în ţara de origine, în cultură, sau în politică. <Fericiţi oameni / Vedeţi dar că vechea / Din fericire pentru ei, în America> Din fericire, America nu posedă nici un motiv naţional, care să-i zdrobească pe aceşti români, sub acuzarea de a forma „un stat în stat", veche formulă cu care s-au spart <la noi> aiurea multe capete.

.... dar au conservat în acelaşi timp cu o tenacitate admirabilă, tot ce au adus cu ei dincolo de ocean, limbă, cultură, tradiţii familiare. Au ziarele lor, biserica, şcolile, <societăţile> bibliotecile şi societăţile lor. Din fericire America nu posedă nici un apostol care să-i zdrobească pe aceşti români, sub acuzarea de a forma un „stat în stat", veche formulă cu care s-au spart aiurea multe capete. Cazul nu este de altfel unic. Francezii canadieni îşi păstrează şi astăzi în imperiul britanic, limba, folclorul şi literatura, ceea ce nu-i împiedică pe de o parte să comunice cu viaţa spirituală a Franţei, dar pe de altă parte să fie dârzi cetăţeni ai unei foarte dârze Canade.

Sprijinit pe aceste exemple, oricine are libertatea să presupună <politic vorbind> că existenţa evreilor - *ca evrei* - în România nu este, politic vorbind, insolubilă. <Este o speranţă naivă poate, dar în niciun caz absurdă> Este poate naiv, dar în niciun caz absurd să speri şi să militezi pentru <o stare de lucruri> o recunoaştere sinceră şi efectivă de drepturi pe care să nu le mai anuleze tehnica antisemită a statului şi <mentalitatea> atmosfera şovină a <auxiliarilor săi> străzii. Ceea ce d. Nae Ionescu numea încă în 1928, câteva luni după Oradea Mare „o politică de huligani, agitatoare, aţâţătoare şi oprimantă poate dispare cu timpul." <A lupta impotriva acestei politici este desigur o faptă excelentă. Cu metode diferite şi cu orientări contrarii> *B*

505 5 asimiliste. *A;* asimiliste.<Noi ne aflăm într-o viaţă şi într-o cultură, faţă de care avem în primul rând obligaţia de a rămâne ceea ce suntem. Nu din orgoliu naţional, ci din convingerea verificată> *B*// 6 rămânând evreu vei încerca *A;* rămânând evreu <fără arhivă, fără tradiţii, fără / cu pasiunea / ceea ce nu este numai un orgoliu de neam, ci mai ales un refuz de a te degrada prin minciună şi compromis> vei încerca *B*

506 8 populară una din paginile *A;* populară <denaturând-o de altminteri, după cum se va vedea mai departe> una din paginile *B*// 11 Era o afirmaţie *A;* <Indignarea cronicarilor a fost specială în comentarea> Era o afirmaţie *B*// 15 Dacă suferinţa *A;* <Într-adevăr nu e primejdios să afirmi că suferinţa evreia / scă / lui Israel este fără soluţie. Presa evreiască> Dacă suferinţa *B*// 17 antisemitismul devine necesar? *A;* antisemitismul <nefiind decât un reflex al acestei suferinţe fatale, este fără soluţie?> devine necesar? *B*// 20 Nu ştiu dacă *A;* <Iată o crimă, pe care într-adevăr o recunosc. Mă întreb dacă> Nu ştiu dacă *B*

507 8 sau împilarea *A;* sau <persecuţia> împilarea *B*// 9 pâinea sau mizeria *A;* <bogăţia sau sărăcia> pâinea sau mizeria *B*// 21 găsirea lor. *A;* găsirea lor.<Orice evreu are poate nu numai dreptul să spere în ele, dar şi datoria să lupte pentru ele *B*// 23 neam va fi scutită *A;* neam <fugărit va înceta să mai fie> va fi scutită *B*

508 7 oarecare vagă omenie *A;* oarecare <libertate de muncă muncitorilor de fabrică> vagă omenie *B*// 26-27 nu există. Există *A;* nu există. <Nu cunoaştem suferinţe naţionale, religioase sau metafizice. Cunoaştem o singură suferinţă Există *B*

509 15-16 intactă. Evreii *A*; intactă. [Va fi greu să ne înţelegem. Toată discuţia în jurul cărţii a fost aşa de adânc înnămolită în politică, încât mă întreb dacă cerându-vă, pentru o singură dată, să uitaţi <sensul practic şi imediat al lucrurilor acest lucru şi să acceptaţi <cel puţin pentru> a porni de la alte criterii, nu vă cer un efort imposibil. Fiecare şi-a ales în această dezbatere unica lui certitudine, în numele căreia <e dispus să triumfe> cerându-vă <să schimbăm planul> să o părăsim, mă tem că vă cer un efort imposibil. <V-aţi familiarizat cu / Dar numai cu preţul lui, vom izbuti să lămurim> E nesfârşit de uşor să discuţi cu idei generale, care cuprind mult şi explică totul. Dintr-un ghem complicat de fire, alegi unul singur, tragi de el şi ai dezlegat] *B*// 18 placid. E o chestiune *A;* placid. <E poate o problemă de structură, este poate una de „imponderabilitate"> E o chestiune *B*// 21 acest lucru, el care *A;* acest lucru <care scapă legilor de cauzalitate> el care *B*// 23 cauză. Unde *A;* cauză. <Toată viaţa este făcută pentru el din tropisme> Unde *B*

510 3 Faptul de a *A;* <Tragicul iudaic> Faptul de a *B*// 6 savuroase ironii *A;* <îndrăcite ironii> savuroase ironii *B*// 6 - 7 tema asta, şi s-a glumit *A;* tema asta </ *indesc.* / subiect de cuplet într-o revistă de vară „imponderabilele" Ce ar da unui sionist aceste „imponderabile". Le propun d-lor Vlădoianu şi Constantinescu> şi s-a glumit. *B*// 8-15 Evreii...exemplare. *A*; [Evreii sunt un neam tragic. Spun acest lucru primejdios şi îl menţin. E un adevăr acesta. Cred în acest adevăr, oricât ar fi mai comod, şi pentru ei şi pentru toată lumea, să fie un neam vesel, nostim, bine dispus şi hazliu. Viaţa ar fi un chef permanent dacă <toţi oamenii> globul n-ar fi populat decât de d-nii Vlădoianu, Ion Pribeagu şi I. Ludo] Evreii...*B*

511 6-7 temperatură. Iudaismul *A;* temperatură <N-au ovreii oamenii lor veseli? Ba da; şi graşi şi satisfăcuţi? Nici vorbă că au şi încă foarte mulţi. Dar iudaismul, nu / Ei bine ,> Iudaismul *B*// 8 zbuciumată, ci prin *A;* zbuciumată, <căci poţi trece prin masacre şi incendii>, ci prin *B*// 16 nu o va rezolva vreodată, , pe care *A;* nu o va <soluţiona> rezolva vreodată, <căci termenii ei sunt ireductibili. Această conştiinţă întruneşte, printr-un paradox fără> pe care *B*// 25 vizionari. Contrazicerea *A;* vizionari <Această dublă vocaţie nu vi se pare / e în sine o contrazicere> Contrazicerea *B*

512 5-6 abstractă. Această permanentă *A;* abstractă <îngheţată. Aceste două momente suflet / spirit / E o alternanţă de momente adverse. Momentele adverse se succed în această istorie, crizele spirituale> Această permanentă tensiune între <sensibilitate şi inteligenţă, între forţele obscure ale biologiei şi devastatoare ale misticismului iudaic şi> o sensibilitate *B*// 8 e nervul său *A;* e <punctul> nervul său *B*// 9 acestei contraziceri *A;* acestei <drame de> contraziceri *B*// 10 talmudică, bătută *A;* talmudică <bătută de vânturi mari, patetice şi împărţită> bătută *B*// 11-12 exerciţii logice. Sunt evreii *A;* exerciţii logice <E aici un nod de conflicte insolubile. o rădăcină / Întreg iudaismul este un nod de conflicte interioare insolubile> Sunt evreii *B*// 18-19 mai rău. Profeţii A; mai rău. <Pentru fiecare veac de splendoare, evreii> Profeţii *B*// 25 el cunoaşte o altă dramă la fel de ascuţită *A;* el <se împarte într-o altă / în trei> cunoaşte <un al treilea> o altă dramă la fel de ascuţită <la fel de indisolubilă> *B*// 29 o realitate, Dar cum *A;* o realitate <Cum se împacă / trăiesc aceste două caractere iudaice / Dar cum trăiesc ele laolaltă? Ce le uneşte?> Dar cum *B*// 32-33 de ostile? Evreul *A;* de ostile <Individualist prin luciditatea, scepticismul şi orgoliul lui, evreul este totuşi solidar nu e un om singur. Dar prin ceea ce are potrivnic acestor / E un om> Evreul *B*

513 2 colective, sentiment *A;* colective, [un dar de a se pierde şi a se uita în mulţime, <care rareori atinge> Pretutindeni, în iudaism răsare dificultatea împăcării dintre „eu” şi „noi”. Termenii sunt deopotrivă de vii, deopotrivă de puternici şi de reali, dar tocmai de aceea ciocni/rile/] sentiment *B*// 16 violenţa lor *A;* <vehemenţa> violenţa lor *B*// 22 E posibilă *A;* <Are antisemitismul vreun raport> E posibilă *B*// 24 e că în mai multe *A;* e că <atâta timp cât ele vor rămâne vii şi ireductibile în conştiinţa iudaică, Iuda va suferi> în mai multe *B*

514 5 El rămâne *A;* El <Drama iudaismului este preexistentă> rămâne *B*// 18 Mi se pare că hitlerismul *A;* <Am impresia că naţional – soci /alismul /> hitlerismul *B*

515 15 Nici revoluţia marxistă *A;* <Revoluţia marxistă nu va ajunge până aici şi nici nu vrea. Sionismul vrea, dar mă întreb dacă poate. Cine ştie. Nu-i pun la îndoială> Nici revoluţia marxistă *B*// 28 transfigurează. Fecunditatea *A;* transfigurează <Numai sterilitatea este calmă şi egală cu ea> Fecunditatea *B*// 32 „Iuda trebuie să creeze”. De ce vorbiţi despre „frig” şi „întuneric”? *A;* „Iuda trebuie să creeze”. <Cu asemenea trist şi profund destin, nu mă cuprinde nici „frigul”, nici „întunericul”.> Cine vorbea despre „frig” şi „întuneric”? *B*

516 17-18 între burghezie şi proletariat. Se procedează *A;* între burghezie şi proletariat, <între comunişti şi hitlerişti. Nu e prima oară, când mi se adresează acest dublu denunţ> Se procedează *B*

517 12 zeci de pagini. *A;* zeci de pagini. <Nu are niciun raport cu romanul, dar tocmai / Oricât ar fi ea de străină de orizontul romanului, (care nu include / formulează „atitudini”, ci numai „situaţii” politice /, ci numai „situaţii” şi> *B*// 13 străină romanului, prilejul *A;* străină romanului <(cine vrea să ia o atitudine într-o problemă politică, nu scrie o carte de literatură, ci un eseu, un pamflet sau un studiu)> prilejul *B*// 16 –17 mitralierele ideologice ale extremei drepte şi ale extremei stângi. *A;* mitralierele ideologice ale <dreptei şi ale stângii> ale extremei drepte şi ale extremei stângi. *B*// 31 profunde. Cu o imagine *A;* profunde <Cel puţin ultimele şase veacuri> Cu o imagine *B*// 33-34 Cercul feudal îmbrăţişa *A;* <Feudalismul> cercul feudal *A;* <închidea> îmbrăţişa *B*

518 5 obscure *A;* <dibuitoare> obscure *B*// 6 primatul colectivului asupra individualului *A;* <intrarea / promovarea colectivităţii în istorie> primatul colectivului asupra individului *B*// 8 Dar este *A;* <Este probabil> Dar este *B*// 27 toate îndoielile posibile *A;* toate îndoielile posibile, <toate poziţiile> *B*// 29 presiune nivelatoare *A;* presiune <exterioară> nivelatoare *B*// 30 Nu rămân *A;* <Rareori omenirea a gândit pe mai puţine> Nu rămân *B*

519 1 Da, nu *A;* <Un cuvânt pentru> Da, nu *B*// 2 sterilizat în sensibilitatea *A;* sterilizat în <conştiinţa> sensibilitatea *B*// 6 Iată un imn *A;* Iată un imn <pe care îl vei intona de zece ori pe zi.> *B*// 8 de simplu *A;* de simplu, <şi de seducător, / este ceva ameţitor de frumos> *B*// 16 suprimă totul *A;* suprimă <toate incertitudinile> totul *B*// 17 Ar fi *A;* <Nu vreau să / Nu trebuie să râdem de> Ar fi *B*// 21 instinctul spectacolului, iar dintre *A;*

<gustul> instinctul spectacolului ,<Trei sute / o sută de mii de tineri care ridică într-o arenă braţul drept în sus, ca pe un singur braţ> iar dintre *B*// 26 nu ştiu ce senzaţie biologică *A*; nu ştiu ce <naiv sentiment> senzaţie <de integrare în specie / biologie> biologică *B*// 29 sergent-major îndrăzneţ surprinde *A*; <haiduc> sergent-major îndrăzneţ, <înţelege într-o bună> surprinde *B*// 32-33 o revoluţie. Să nu râdem *A*; o revoluţie. <Mă întreb chiar dacă corsarul trebuie să fie neapărat de geniu şi haiducul neapărat îndrăzneţ. Un corsar pur şi simplu, un haiduc pur şi simplu, sunt uneori de ajuns> Să nu râdem *B*

520 4 masacre în lume şi masacrele *A*; masacre în lume, <pentru a încerca să-i rezistăm. Şi> şi masacrele *B*// 23-24 „Abjectul spirit critic", pe care alcoolul *A*; „Abjectul spirit critic" <cum spunea Hitler> pe care <vinul> alcoolul *B*// 30 dezgustul. *A*; dezgustul <de a fi răbdat să fi porc / consimţit să fi porc din dificultatea de a rămâne om> Nopţile B

521 2 acest deces. El ar *A*; acest deces <Sunt nişte morţi care se vor întoarce de la groapă, în ciuda provocatorilor. Sunt nişte morţi pe care nu-i va îngropa nimeni> El ar *B*// 9 Nicio revoluţie *A*; <Evoluţiile şi revoluţiile / Progresul este poate / desigur o realitate / Sunt câteva drame esenţiale> Nicio revoluţie *B*// 13 Sunt câteva *A*; <Poate mă înşel, dar eu nu sunt> Sunt câteva *B*// 15 condiţiile lui materiale. Nimeni *A*; condiţiile lui materiale istorice. <„Eu şi Dumnezeu", „eu şi iubirea", „eu şi mulţimea" sunt realităţi de conştiinţă pe care niciun sistem social nu le va escamota vreodată. Dificultatea / Între ele, drama singurătăţii este decisivă. Numai o înţelegere mecanică şi schematică a vieţii poate pune în legătură / subordona aceste> Nimeni *B*// 17 cu viaţa noastră. Niciun *A*; cu viaţa <lui> noastră. <Este o chestiune de răspundere intimă, de strictă răspundere intimă> Niciun *B*

522 6 spiritului de stup *A*; spiritului <de cazarmă, coborât, opresiv> de stup *B*// 7 afirmare a ideii de om *A*; afirmare a <demnităţii de> ideii de om *B*// 9 rezistenţă. Nu este *A*; rezistenţă. <Abstractă este abuziva noţiune> Nu este *B*// 18 nu poate nesocoti *A*; <nu o poate anula> nu poate nesocoti *B*

523 12 – 13 încredere. Acest lucru *A*; încredere. [Visez un partid al oamenilor singuri, fără sediu, fără program, fără mandate, fără întruniri. Un om singur este un om responsabil.<de la 100 de oameni mai departe începe> Intransigenţa începe de acolo de unde, aruncând o piatră, te poţi ascunde imediat după umărul altuia. Refuzul de a crede cu ochii legaţi este o gravă dizidenţă. Iată de ce sunt astăzi] Acest lucru *B* // 24 conferinţe. Inutil *A*; conferinţe. <Desigur nimeni nu se consideră / nimeni nu se consideră ţinut să şi le amintească, astăzi când mi se rezolvă cu atâta vervă> Inutil *B*

524 3 În noiembrie 1933 *A*; În <1934, lucruri <octombrie> noiembrie 1933 *B*// 27 - 28 oameni. Recapitulez *A*; oameni. <Nimic din ce scrii, nimic din ce gândeşti, nu ajunge realmente până la ei> Recapitulez *B*

526 9 le-am scris. Ele rezumă *A*; le-am scris <E o poveste frumoasă, cu admirabile momente care rezumă zece ani de victorii / eforturi. Sunt zece ani de rezistenţă, de încordare, de mari victorii şi mari înfrângeri, zece ani de tensiune şi de lupte. Ele rezumă una din cele mai patetice rezistenţe din câte cunoaşte viaţa publică românească, o rezistenţă de zece ani în faţa> Ele rezumă *B*// 12-13, tăceri. Recitesc *A*; tăceri.: [O întâmplare, un noroc sau o simplă greşeală, m-am dus foarte de tânăr în acea casă, astăzi pierdută. Sunt bucuros să primesc astăzi cele mai grave insulte pentru această faptă. <Dacă ar fi de luat lucrurile de la capăt, le-aş relua. E o răspundere> Se cuvine să plătesc cel puţin cu atât norocul unic de a fi fost <implicat / martorul> aliat, din primii mei ani de tinereţe, unei acţiuni de <cultură şi> politică şi cultură <care nu ştiu unde se / încotro>] Recitesc *B*// 13 acea cronică *A*; această cronică *B*// 15 tot ce s-a scris *A*; <toate injuriile> tot ce s-a scris *B*// 16 ultima vreme *A*; ultima vreme, <cu prilejul cărţii mele> *B*

527 1 dramele şi comediile al căror *A;* dramele şi comediile <care s-au jucat acolo. Încerc> al căror *B//* 28 tinerii liberali *A;* <gruparea liberală> tinerii liberali *B//* 30 Cuvinte deşarte *A;* <Politica românească nu cunoaşte criterii.> Cuvinte deşarte. *B//* 33 contradicţii. Lipsei lor de conţinut *A;* contradicţii [<În materie de / Nu e politic, nu e partid>. Mă gândesc <într-o zi> la un „breviar de politică românească" pe bază de texte <şi să încep> începând printr-o vastă punere pe două coloane a tot ce s-a spus, scris şi declarat în parlament şi presă, de la 1918 încoace. Cum opinia noastră publică n-are memorie, cred că <i-aş face> i s-ar face un mare serviciu de sistematizare, care în plus ar fi şi foarte pitoresc. Să nu ne împiedecăm deci de false criterii. Politica românească nu e nici de dreapta, nici de stânga: e o mare cu vânturi diverse, pe care navighează diverşi corsari, în aşteptarea unui moment oportun. Prin ce şi-a câştigat „Cuvântul" reputaţia de ziar reacţionar de dreapta? Poate prin preocupările sale <ortodoxe> creştin-ortodoxe. E o judecată cel puţin grăbită.] Lipsei lor de conţinut *B*

528 20 Să lăsăm *A;* <Au atât de puţină importanţă> Să lăsăm *B//* 21-22 de cafenea. De „stânga" *A;* de cafenea. <Este prea simplu să observi că ziarul „Cuvântul" fiind ortodox, trebuia să fie clerical, deci antisemit, deci huligan. Sau că fiind monarhist, trebuia să fie reacţionar, deci antiparlamentar, deci antidemocrat, deci încă o dată huligan. Această> De „stânga" *B//* 26 zece ani şi veţi găsi „Cuvântul" *A;* zece ani, <până la 1933 (eu am făcut-o în „Cuvântul" de la 8 noiembrie 1933)> şi veţi găsi <cu surprindere> „Cuvântul" *B//* 29 – 30 reacţiune. Sub direcţia *A;* reacţiune. <Împotriva liberalilor, impotriva averescanilor. Toate marile lupte pe care „stânga" românească le-a dus impotriva „dreptei" până la finele anului 1933 au avut / N-a fost problemă ridicată de acest ziar, care să nu fi fost înteleasă şi impusă sub unghiul ei radical. N-a fost problemă, n-a fost situaţie, n-a fost moment politic pe care ziarul acesta să nu-l fi înţeles sub unghiul revoluţiei. „Bolşevic" şi „subversiv" El se ridica împotriva obişnuinţelor vechi de gândire.> Sub direcţia *B//* 31-32 campania acestui ziar până în noiembrie 1933 *A;* campania acestui ziar până <la uluitoarea convertire gardistă din> noiembrie 1933 *B//* 34 om de stânga n-ar fi *A;* om de stânga <sincer şi consecvent> n-ar fi *B*

529 2 1927 – 1928? Campania pentru conversiune *A;* 1927 – 1928? <campania pentru restaurare> Campania pentru conversiune *B//* 8 reacţionare. Dar *A;* reacţionare. <Un om de stânga nu avea> *B//* 21 antisemitismului. Mişcările *A;* antisemitismului. <El nu i-a flatat pe studenţi, nu le-a / a denunţat mişcările studenţeşti, făcute pe bani liberali> Mişcările *B//* 30 politică. Împotriva *A;* politică. <Ziarul profesorului Nae Ionescu n-a exploatat / nu exploata> Împotriva *B*

530 2 faţă de iudaism *A;* faţă de iudaism <înainte de 1933> [Rareori s-au scris la noi <bune> pagini mai emoţionante, vibrând de o mai caldă simpatie şi de o mai justă înţelegere pentru acest popor, care e mai mult al lui Israel decât al lui Iuda] *B//* 6 şi negând *A;* şi <protestând> negând *B//* 13 mai greu. *A;* mai greu. <Dincolo de formule, de abstracţii şi de idei generale „Cuvântul" apăra dreptatea> *B//* 22-23 nu greşea. Poate *A*; nu greşea. [Nu ştiu dacă trebuie sau nu să vă povestesc o întâmplare mai veche, la care ţiu foarte mult. Mie mi se pare şi astăzi emoţionantă, dar ştiu eu dacă n-o voi strica istorisind-o?] Poate *B//* 23 prea aproape de tot ce s-a întâmplat *A;* prea aproape de <această casă care mi-a fost scumpă şi pe lângă care nu voi trece nici> tot ce s-a întâmplat *B//* 25 posibil. Poate „Cuvântul" nu reprezenta *A;* posibil. <Poate „Cuvântul" ascundea într-adevăr în atitudinile sale, poziţia lui revoluţionară, un echivoc> Poate „Cuvântul" nu reprezenta *B//* 28 formulă fascistă, pentru uzul *A;* formulă fascistă <încăpută astăzi pe mâna> pentru uzul *B//* 29 burgheziei în derută. Mărturisesc *A;* burgheziei în derută. <Nu cred. / „Cuvântul" / Nu cred. Ceea ce pentru diverse grupuri */indesc./* oameni mai mult sau mai puţin dubioşi, angajaţi. Personal nu o cred. Dimpotrivă socotesc că i se datoreşte „Cuvântului" curajul de a pune problemele, a fi> Mărturisesc *B*

531 2 casa „Cuvântului” şi care *A;* casa „Cuvântului” <ci şi pentru cei de afară, ziarul acesta era o casă de înţelegere> şi care *B*// 7 alt ziar. Oamenii *A;* alt ziar. <E puţin întristător de amintit. Oamenii veneau la noi> Oamenii *B*// 15 ziar huligan *A;* huligan ziar *B*// 17 ajutor? *A;* ajutor? <Ce putea face „Cuvântul” şi cât putea face pentru ei – nu ştiu. Aproape totdeauna în ceartă / Nu vreau să dau nume şi nici detalii. Ele nu-mi aparţin> *B*// 18 printre ei nu se află *A;* printre <cei care înjură, denunţă astăzi cu atâta furie răzbunătoare huliganismul „Cuvântului”> ei nu se află *B*// 20 o reticenţă, o ezitare *A;* o reticenţă <sau o umbră de căinţă> o ezitare *B*// 22 de sentimentalism, ci de memorie. *A;* de sentimentalism <şi nici cu atât mai puţin - de „recunoştinţă”. E vorba numai de memorie. Atât> ci de memorie <Din toţi marxiştii, pe care i-am văzut la> [De altfel, refuz să cred că oamenii care veneau să ceară cu loialitate <profesorului> lui Nae Ionescu ajutorul său, <declara> de la adversar la adversar, dar mai ales de la om la om, refuz să cred că aceşti oameni sunt în stare să uite. Ar trebui să disperăm de viitorul umanităţii, dacă şi un revoluţionar, un om care crede deci] *B*// 24 Acesta a fost *A;* <Nu apăr „Cuvântul”. Nu apăr / nu am nici calitatea / N-am dreptul să vorbesc în numele lui şi nici pentru el> Acesta a fost *B*// 25 pentru care sunt astăzi *A;* pentru care <am fost somat / tras la răspundere, învinuit de complicitate, renegare şi vânzare de neam> sunt astăzi *B*// 26 o onoare pe care n-o declin, deşi n-o merit *A;* o onoare <şi o infam / .../> pe care n-o declin <Mi-ar fi prea lesne să răspund , cu articolele mele ca în justiţie, deşi n-o merit/ Mi-ar fi prea lesne să răspund / replic cu propriile mele articole şi să răspund / arăt că semnăt / ura / răspunderea mea e fixată / limitată de semnătura mea. Mi-ar fi lesne să-mi limitez / să replic cu propriile mele articole> deşi n-o merit. *B*

532 1 responsabilitatea la propria *A;* responsabilitatea <acolo unde> la propria *B* // 2 nu vreau. Prezenţa *A;* nu vreau <şi nici nu pot / nu mă pot despărţi. Am avut multă vreme sentimentul că ne aflăm acolo o familie intelectuală, un / Cred foarte mult. continui să cred şi astăzi. Pleca /*indesc.*/ Am credinţa, pe care am plătit-o cu multe ceasuri crunte / grele, căci dreptul de a scrie acolo era un drept aspru, că> Prezenţa *B*// 4 plecau repede din redacţia *A;* plecau repede din <redacţia „Cuvântului”, unde / eliminându-se singuri ceasurile / unde> redacţia „Cuvântului” *B*// 4 dreptul de a scrie era atât *A;* dreptul de a scrie <se răscumpăra / era aspru şi, de multe ori fără nădejde> era atât *B*// 8 departe. Câţi *A;* departe <Şi au plecat atâţia ...> Câţi *B*// 9-10 triştii ani 1928, 1929 — strânşi în jurul omului în care credeam? N-aş sfătui *A;* triştii ani 1928, 1929 <trişti şi admirabili> strânşi în jurul omului în <N-aş sfătui pe niciun tânăr să facă gazetărie. Ar fi prea> care credeam? <Am primit nenumărate injurii şi invective> N-aş sfătui *B*// 13 prea lung. Dar *A;* prea lung <şi ne rămân atâtea lucruri de spus> Dar *B*// 15 jurnal tânăr şi zbuciumat, care nu are *A;* un jurnal <frământat, trăind în primejdie, căutând primejdie> tânăr şi zbuciumat, *B*// 20 asemenea casă *A;* asemenea <redacţie> casă *B*

533 17 Prezenţa lui în acest liceu *A;* <Prezenţa sa în această calitate, producea printre profesori şi elevi puţină rumoare şi nu ştiu ce emoţie> Prezenţa lui în <Liceul „Niculae Bălcescu”> în acest liceu *B*//21 Cel puţin *A;* <Nae Ionescu îşi prezida profesorii, care îl eliminaseră pe vremuri. / Întâmplarea făcuse ca între membrii comisiei, pe care o prezida, să fie şi profesorul de ştiinţe naturale, care îl eliminase pe vremuri. Imaginaţi-vă cât ni se părea nouă de / Detaliul ni se părea nouă cel puţin răzbunător şi într-un fel romanţios> Cel puţin *B*

534 6 când mi s-a *A;* <când ni s-a ordonat să lăsăm tocul / punem tocurile deoparte> când mi s-a *B*// 8 ajunsesem la Alecsandri. Mă simţeam pierdut. Mă rătăcisem *A;* <trecusem de Alecsandri> ajunsesem la Alecsandri, mă simţeam pierdut <Camarazii mei vorbiseră despre> Mă rătăcisem *B*// 12-13 Doamne! Am crezut *A;* Doamne! <Nu-mi puteam acorda decât cel mult nota 5 / cu mare bunăvoinţă mi-aş fi dat nota 5. Mai degrabă 4, dacă nu de-a dreptul 3. Bacalaureatul meu era / Totul trebuia luat de la început în toamnă. A doua zi, bunul meu professor de română de la Brăila, d. Gh. Banea mi se părea că glumeşte spunând> Am crezut *B*

535 1 Am aflat *A;* <Sunt unele coincidenţe tulburătoare> Am aflat *B*// 8 „Cuvântul". Venisem neliniştit, *A;* „Cuvântul", <neliniştea cu care urcasem scările din Sărindar 4, la dreapta lui Mircea Eliade, sentimentul de panică şi de uluire / uluirea cu care îi priveam pe acei oameni, care până / oamenii din jur. / Venisem adus de Mircea Eliade.> Venisem neliniştit *B*// 15 Din colţul *A;* <Mă pierdusem într-un colţ de fereastră şi> Din colţul *B*// 24 copleşitoare *A;* <lămuritoare> copleşitoare *B*// 27 închis, cu acea stăpânită *A;* închis, <cu acel amestec de pasiune şi răceală, cu acea unire de încordare / tensiune şi calm, care face din cuvântul său> cu acea stăpânită *B*//33 armă polemică? *A;* armă polemică? <În desfăşurarea cazului *De două mii de ani* acest detaliu, în aparenţă neînsemnat îşi are sensul lui.> *B*

536 4 strigătul revelaţiei *A;* <strigătul de bucurie, pe care îl duceam cu mine> strigătul revelaţiei *B*// 8 la timp, în *A;* la timp <înainte de a fi devenit> în *B*// 18 Rivière, care *A;* Rivière, <de care nu mă apropia decât> care *B*// 21 cu tinerii, prin *A;* cu tinerii <să-i cheme, să-i strângă, să-i îndrumeze > prin *B*// 26 Este ceva *A;* <Este o diferenţă de> Este ceva *B*// 27 este o incapacitate *A;* <o spărtură> este o incapacitate *B*// 28 înţelege, ceea ce *A;* înţelege <incapacitate / conflict> ceea ce *B*// 30 – 31 lupte. Oamenii *A;* lupte. <În acest vechi război dintre tineri şi bătrâni / În acest etern război dintre generaţii, sunt unii oameni, foarte puţini, care / Poziţiile sunt ireductibile, atâta timp cât cineva nu le poate trăi deopotrivă. Deasupra acestui etern război între generaţii, se întâmplă câteodată să străbată un mesagiu care merge direct spre tineri> . Oamenii *B*

537 14 E o funcţie *A;* <Nu este potrivit omului de geniu> E o funcţie *B*// 21 – 22 serios. Gluma *A;* serios. <Tinerilor nu le place să glumească cu existenţa.Vorbesc evident şi am vorbit mereu despre / Nu vreau să vorbesc de rău gluma, ironia şi scepticismul. De multe ori, sunt ultima noastră consolare. Trebuie să recunoaştem însă> Gluma *B*// 23 nu prin ele *A;* <prin ele nu modifică nimeni, nimic> nu prin ele *B*

538 3 micşorează pe om *A;* micşorează pe om, <îl reduce, îl teşeşte.> [Acolo unde se află o legătură esenţială de la un om la alţi oameni, acolo se află neapărat <un mesagiu de seriozitate> şi mesagiul unei drame] *B*// 4 Nae Ionescu a fost *A;* [Un asemenea „director de conştiinţă" a fost pentru noi profesorul Nae Ionescu, „profesorul" cum ne-am obişnui să-i spunem scurt, spre veselia superioară a polemiştilor <Ne-a fost într-adevăr un profesor şi nu numai nouă, celor zece sau douăzeci de>] Nae Ionescu a fost *B*

540 8 nu propune A: nu <duce cu sine o dramă> propune *B*// 22 – 32 Pentru străini şi adversari … în niciun fel. *A;* Pentru noi Nae Ionescu <e un om> poate fi un om de geniu. Pentru alţii, el poate fi un personaj de cafenea. Cutez să spun că acest lucru e indiferent, căci <nici nu-i va> geniul, dacă îl are, nu-i va spori, iar cafeneaua, dacă este, nu-i va reduce influenţa profundă asupra tinerilor. „Om de geniu" sau „stâlp de cafenea", ca toţi cei care văd mare şi luptă riscat, fără prudenţă şi fără rezerve *B*

541 7 în drum şi s-a dus *A;* în drum <. Nu e un om ifailibil> şi s-a dus *B*

542 1 Când m-am întors *A;* <Primul om căruia i-am vorbit> Când m-am întors *B*// 3 profesorului a fost *A;* <Nae Ionescu> a fost *B*// 6 asupra calităţii mele de evreu *A;* asupra <iudaismului meu. Accidentul unui pseudonim literar, care / Pseudonimul meu, simplă întâmplare> calităţii mele de evreu *B*// 8-9 pe acesta. 1931 *A*; pe acesta [În Franţa, departe de ţară, într-un mediu <în care antisemitismul era mai mult decât o absurditate, un lucru> cu totul neantisemit şi într-un timp de reală scădere a forţelor „antisemite" antievreieşti (1930 şi 1931 au fost chiar la noi ani foarte calmi în această privinţă), îmi precizasem anumite gânduri mai vechi asupra dramei iudaice pe care <în acele împrejurări mă întrebam dacă nu trebuie s-o înţeleg în afara / e meschin şi nerelevant s-o legi neapărat de antisemitism>] *B*// 12 primejdios, evreii *A;* primejdios, <garda de fier nu există decât> evreii *B*// 14 – 15 încoace. Cartea *A;*

încoace. [Iată, ne apropiem de punctul suprem al crimei mele. Pentru că mă interesa să confrunt jurnalul meu iudeu cu judecata şi simţirea unui român-ortodox, <în a cărui / *indesc.* / o văd. Pentru că, în al doilea rând> unui român ortodox , care făcuse din noţiunea de „românie" un act viu de iubire, de înţelegere şi de dreptate. De ce?] *B*// 19 generală. *A:* <unanimă> generală *B*// 22 răspuns fără *A;* răspuns <în 1934, discutându-mi cartea> fără *B*

543 7 v-o înlesnesc. *A;* v-o înlesnesc <, pentru a vă procura toate elementele cazului> *B*// 8 cred totuşi că *A;* cred că *B*// 13 pentru bucuria *A;* <de dragul> pentru bucuria *B*// 17 Mi se părea *A;* <Simţeam însă / Era în primul rând / Mă interesa în primul rând să-l fac să mă judece> Mi se părea *B*// 19 judecată directă asupra unei cărţi ce trebuia să-mi lămurească, cel puţin *A;* judecată <lămurită> directă asupra <unei cărţi în care mă sileam> unei cărţi <în care mă sileam să-mi lămuresc> ce trebuia să-mi lămurească <cel puţin în intenţia mea, o lungă serie de întrebări şi de / o bună bucată de viaţă, tot ce aveam mai adânc> cel puţin *B*// 21-24 Am aşteptat de multe ori cu emoţie şi încordare cuvântul profesorului asupra lucrurilor pe care le gândeam, dar niciodată cu atâta pasiune *A:* <Nu vă pot explica emoţia, cu care aşteptam cuvântul profesorului, singurul hotărâtor.> Am aşteptat de multe ori cu emoţie şi încredere cuvântul profesorului <asupra unor lucruri, pe care se întâmplase să le gândesc, singurul cuvânt hotărâtor pentru mine – fericit de câte ori acest cuvânt mă verifica, neliniştit şi nesigur când / de câte ori mă dezminţea. De astă dată confruntarea era nesfârşit> asupra lucrurilor pe care le gândeam <De astă dată> aşteptam însă mai nemăsurat / dar acum apropiindu-mă de tot ce îmi fusese mai aproape şi mai scump / această aşteptare / gândul de a-mi confrunta jurnalul meu iudeu cu judecata lui, era un îndemn în plus. În afara acestui motiv personal, singurul hotărâtor de altfel, mărturisesc că mi se părea interesant pentru lămurirea / limpezirea> dar niciodată cu atâta pasiune *B*// 28 În altă ordine *A;* <Mărturisesc însă că nădăjduiam, în altă ordine de idei, ca această confruntare / să provoc cu această prefaţă / din confruntarea cărţii mele cu prefaţa> În altă ordine *B*

544 3 iunie 1934, a-i cere *A;* iunie 1934, <când procesul gărzii de fier era încă recent, prefaţa profesorului Nae Ionescu la un roman evreiesc era poate excentrică, dacă nu provocatoare. În 1931 însă, ar fi fost extrem / cât se poate> a-i cere *B*// 9 Iudaismul *A;* <Sunt convins că *„De două mii de ani"*> Iudaismul *B*// 10 Antisemiţii *A;* <Sunt mirat> Antisemiţii *B*// 15 căminul sionist? Nu e *A;* căminul sionist? <Da, la căminul sionist> Nu e *B*// 19 lucru uitat *A;* lucru <ce se uită> uitat *B*

545 5 - 6 în care ea neagă sau batjocoreşte *A;* în care ea <va recunoaşte, rădăcinile din care se trage> neagă sau batjocoreşte *B*

546 2 - 3 privinţa lor). Toată *A;* privinţa lor). [„Statul" nu era în sistemul <său> de gândire al profesorului o maşină de asimilat naţionalităţile, ci dimpotrivă un factor de stimulare şi ocrotire a lor] Toată *B*

547 15 se rezema pe această idee fundamentală „Cuvântul" *A;* se <reazămă> rezema pe <aceste idei fundamentale> această idee fundamentală. <În decursul anilor, sunt nenumărate prilejurile cu care şi în numele ei> În numele ei, <Nae Ionescu a cerut> „Cuvântul" *B*// 18 ei înşişi ar fi ezitat *A*; ei înşişi <le-ar fi socotit excesive. Dar nici pentru „Cuvântul" care credea profund în ideea de naţi/une/ ar fi ezitat *B*// 25.La Cernăuţi *A;* <La întrunirea de la Cernăuţi> La Cernăuţi *B*

549 1 Nu vreau *A;* <Nu pot cita. Nu insist. În ordine politică, evreii au găsit / mă intreb dacă evreii români au avut problema evreiască / a fost / Nu insist, Atitudinea profesorului Nae Ionescu faţă de problema evreiască, pe latura ei politică. Să abandonăm deci latura politică a problemei. Atitudinea profesorului Nae Ionescu era> Nu vreau *B*// 11 iudaismului îl interesau cu atât mai mult *A;* iudaismului <directivele sale spirituale> îl interesau cu atât mai mult <direcţiile spirituale şi

soluțiile mari ale dramei iudaice> *B*// 14 Nae Ionescu. Puținii *A;* Nae Ionescu. <Cabala, talm/udul / Mă întreb câți din bunii Puținii *B*// 15 – 16 lucru. În conferințe *A;* lucru. [Un ziar are evident mai puține ocazii de a găzdui dezbateri de acest fel. <Dar e semnificativ că „Cuvântul” n-a pierdut însă nici Totuşi „Cuvântul” a pus de nenumărate ori problema. Mi se pare cu totul semnificativ că pentru primele articole <ale sale. din „Cuvântul”> în primele luni ale debutului său <Nae profesorul a tipărit câteva studii <şi asupra> în acest sens| În conferințe *B*

550 2 meu, nu numai omului care ani *A;* meu, <nu numai omului a cărui gândire a fost pentru mine un fapt decisiv de viață> nu numai omului care ani *B*// 6 spiritului iudaic. *A;* spiritului iudaic. <De aici începe trădarea mea şi mă mândresc / Nu aveau drept / De aici începe trădarea de neam> *B*// 16 Națiunilor. În *A;* Națiunilor <, şi proiectele / eforturile de înțelegere în bazinul dunărean.> În *B*// 22 Bruxelles, adică *A;* Bruxelles <social democrația> adică *B*// 27 o străveche *A;* o <foarte simplă şi comodă> străveche *B*// 28 demența şi disperarea tuturor *A;* demența şi <entuziasmul acestei amețeli generale> disperarea <epocii> tuturor *B*

551 6 – 8 omite *B*// 19 uzat. *A* uzat împărăteşte. *B*// 27-28 tot ce a înțeles şi a explicat în istoria țării, el *A;* tot ce a <iubit şi a sperat acest ziar> înțeles şi a explicat <şi promovat în istoria ultimilor zece ani> în istoria țării, <prin tot ce a creat în acțiunea sa !Cuvântul”> el *B*

552 1 Din ianuarie *A;* <Ori de la 4 ianuarie> ianuarie *B*// 2 intrase *A;* <făcuse un disperat efort> intrase *B*// 6 „nou regim”. Partidul *A;* „nou regim”<care să lichideze definitiv> Partidul *B*// 11 – 12 capăt. Aşteptam *A;* capăt. [Ce a urmat se ştie. <O îndârjită luptă antiguvernamentală, o opoziție crâncenă, fără menajamente şi> Opoziția, care nu putea fi sincer exercitată de național-țărăniştii osteniți şi <indiferenţi> uzați, a trecut| Aşteptam *B*// 14 – 15 obligatorie. „Cuvântul” *A;* obligatorie. [Dacă faceți o socoteală sinceră, trebuie să recunoaşteți că

singura forță capabilă să exercite în acel moment o <luptă> acțiune antiliberală] <În fond> „Cuvântul” *B*// 18 calitatea să *A;* calitatea <morală> să *B*// 22 drum. El *A;* drum. <Trecutul acestui ziar, linia de gândire a acestui om> El *B*

553 1 bătaia sistematică *A;* bătaia sistematică <a evreilor> *B*// 8 martie 1927 *A;* martie 1928 *B*// 14 – 15 politică. Lupta *A;* politică. <Din nefericire, în focul luptei toate confuziile erau posibile. Când au apărut totuşi în ziar primele accente echivoce / Dacă primele atacuri> Lupta *B*// 31 noiembrie 1933 *A;* noiembrie 1934 (*eroare în manuscris*) *B*

554 6 zile, publicam în *A;* zile, pentru ca situația să fie deplin clară, am publicat în *B*// 14 Strigătele rezumă *A;* <Strigătele se încrucişează> Strigătele rezumă *B*// 20 naivă. În *A;* naivă <„Cuvântul / N-ar fi fost pentru prima oară, când acest ziar şi-ar fi / În trecutul său, de câteva ori „Cuvântul” şi-a descurajat / În trecutul / N-ar fi fost pentru prima oară, când acest ziar ar fi / În trecutul său „Cuvântul” se despărțise de mai multe ori brusc şi violent de nenumărate simpatii sau adeziuni, tăind fără cruțare legătura> În *B*

555 10 romanului, care se apropia de sfârşit A; romanului <care în acest> care se apropia <acum> de <sfârşit> / <apariție> sfârşit <Câte lucruri schimbate din 1931 până acum! ce totală> *B*// 14-15 scandal. Antisemiții *A;* scandal <Antisemiții / Prefața profesorului / Lumea care nu stă să judece prea mult asemenea întâmplări, rezuma în câteva cuvinte situația: o carte scrisă de un evreu şi prefațată de un antisemit. Senzațional – nu? Prefața / Ştiam> Antisemiții *B*// 16 politic. Evreii *A;* politic. <Evreii – fără să-şi facă prea mari iluzii – o aşteptau>Evreii *B*// 17 temeri felurite *A;* temeri <şi nădejdi> felurite *B*// 18 temeri. Eram *A;* temeri <, nici la aceste nădejdi> Eram *B*// 26-27 exclusă. Trebuie *A;* exclusă. <Aşteptam cu o asemenea bucurie apariția. Dacă în ultimile luni, de la dispariția „Cuvântului”, primisem atâtea învinuiri / Mă bucura doar gândul că în sfârşit echivocurile vor fi lichidate şi că voi avea dreptul să spun tuturor ceea ce

gândisem întruna> Trebuie *B*// 27 m-am înşelat. *A;* m-am înşelat <M-am înşelat fără scuză, pentru că am crezut fără rezervă. Prefaţa pe care am căpătat-o / Prefaţa> Prefaţa cădea greu, apăsătoare, lipsită de înţelegere şi lipsită de iubire. Ea reteza brusc <un lung braţ> firul câtorva ani <, care deveneau acum sterpi şi trişti,> de viaţă în care crezusem cu pasiune şi care deveneau acum pustii şi inutili. <Trăisem întâia mare şi gravă eroare. Mă aflam dintr-o dată la capătul unei mari şi grave erori. Dar erorile se plătesc. Am publicat deci prefaţa. Ce <va spune> avea să spună lumea, ce avea să înţeleagă sau să nu înţeleagă lumea, mi-era cu desăvârşire indiferent, de vreme ce singurul om care putea înţelege, închisese cu bună ştiinţă ochii. *B*

559 14 iudeo-masonic, etc, etc. *A;* iudeo-masonic, Gândirea. etc., etc. *B*

563 5 cartea, care i-a fost încredinţată *A;* cartea, <omul şi drama / viaţa> care <i-au fost supuse spre judecată.> i-a fost încredinţată *B*// 7 nedreptate. Sub *A;* nedreptate <, dincolo de rezervele, nuanţele şi atenuările ei de amănunt, strivite sub o impresie generală de apăsare. Lectura ei se face de-a lungul celor 32 de pagini.> Sub *B*// 8 lui, problemele şi argumentele puse în joc se şterg *A;* lui <toate încercările de atenuare> problemele şi argumentele puse în joc, <trec pe planul al doilea. Nu stăruie multă vreme decât impresia> se şterg *B*// 11 rămâne o impresie *A;* rămâne <gustul de cenuşă al întregului. rămâne mai ales această impresie de apăsare şi cruzime rece. pe care în întregul ei prefaţa o ridică înaintea cărţii, ca pe un prag inaccesibil. E o invitaţie / Nu este o prefaţă aspră> o impresie *B*// 13 la nesfârşit... *A;* la nesfârşit... <şi în zadar>. *B*// 14 cum se spune *A;* cum <mă aşteptam> se spune *B*// 20 nu-şi va *A;* <ar fi uluit să afle câte> nu-şi va *B*

564 2 iubire. Este *A;* iubire. <E o prefaţă sălbatecă / injustă, de o sălbăticie / cruzime / injustiţie rece, metodică, indiferentă. Nepăsarea nepăsătoare. Indiferenţa cu care a fost scrisă, lipsa de ecou, lipsa de vibraţie.> Este *B*// 3 indiferentă. S-ar *A;* indiferentă. <E prima oară probabil când Nae Ionescu izbuteşte să scrie indiferent şi abstract.> S-ar *B*// 6 acest text *A;* acest <nefericit> text *B*// 8 scris liniar *A;* scris <este totdeauna învăluit într-o stăpânită emoţie, omul acesta osos / *lecţiune incertă* / şi lapidar> liniar *B*// 9 emoţia scrie *A;* <căldura / tristeţea şi> emoţia <scrie acum pentru / într-o totală absenţă, despre câteva tragice lucruri care îi sunt vizibil tot> scrie *B*// 13 suflul vieţii *A;* suflul vieţii <ca să nu mai rămână decât formulele / trei formule / cerneala> *B*// 14-15 pustiu. Urmăresc *A;* pustiu. <Nu judec, încerc cel puţin să nu judec lucrurile din punctul meu de vedere, care ar putea să fie învinuit de sentimentalism. Că această maşină abstractă / Prefaţa profesorului> Urmăresc *B*// 18 urmăresc *A;* <disting linia de mijloc> urmăresc *B*// 19 şi găsesc *A;* şi <mă înspăimântă / nu găsesc nicăieri decât scheme> găsesc *B*// 22 sunt abstracţii *A;* sunt abstracţii <şi acest lucru este singurul derutant> *B*// 26 antisemit, ci *A;* antisemit, <involuntar poate dar cert> ci *B*// 27 „conceptului-limită" *A;* „conceptului-limită" <foarte frumoasă ca sugestie> *B* 32 axiomă *A;* <adevăr general> axiomă *B*

565 7 (pag. XII) O mai *A;* (pag. XII) <Dacă la atâta lucru poate fi redusă o viaţă de om, atunci să spunem un lung adevăr> O mai *B*// 10 profesor o existenţă *A;* profesor <toată drama, pe care o prefaţa cu atâta linişte> o existenţă *B*// 12 Nu vreau să discut *A;* [Nu vreau să „discut" prefaţa. Ea îmi este total străină. Punctele de contact între / Dintre puţinele puncte de contact ale prefeţei cu romanul, critica s-a îndârjit să sublinieze unul. Şi prefaţa şi cartea sunt de acord că drama iudaică / Primele pagini ale prefeţei anunţă / Nu vreau să „discut" prefaţa. Ea îmi este profund străină. Prefaţa porneşte de la o dublă premisă, pe care şi romanul o anunţase (este de altfel *singurul* lor punct de contact) 1 Suferinţa iudaică îşi are rădăcina în iudaism. 2 Această suferinţă este fără soluţie. Cine l-a urmărit pe profesor în studiile sale mai / Nu vreau să discut chestiuni de metodă] Nu vreau să discut *B*// 15 logică, ce s-au *A;* logică, <pe care / la care a fost supusă în diverse ziare, broşuri şi conferinţe> ce s-au *B*// 16 prefeţei. Mai *A;* prefeţei. <„D. Nae Ionescu se contrazice"strigă alarmat d. T.T. Branişte şi oferă / oferind „Cuvântului liber" două zdrobitoare citate / Să fim serioşi. Nu d. Branişte> Mai *B*// 27 însuşi, ea porneşte *A;* însuşi, <Un al doilea aspect exterior – suferinţa evreului> ea porneşte *B*

566 2 nu este un *A;* nu este <pentru Nae Ionescu> un *B*// 6 subscriu, închide *A;* subscriu <bucuros, chiar dacă ar fi să indignez încă> închide *B*// 12 lumii. „Conflictele *A;* lumii. <Aceste conflicte pot fi „amendate, ajustate"> „Conflictele *B*// 17 examen „dinăuntru" al iudaismului A; examen „dinăuntru" al <dramei iudaice, ignorând circumstanţele exterioare, ca şi cum ele n-ar exista? Este posibilă o asemenea / Este posibilă o înţelegere a ei, din punctual ei de vedere, şi cu ignora/rea/ îndepărtarea tuturor circumstanţelor exterioare> iudaismului *B*// 25 altele. „Iudaismul *A;* altele. <Contradicţie? nu, desigur „> Iudaismul *B*// 28 „Iuda trebuie să sufere" de azi. *A;* „Iuda trebuie să sufere" <care în 1934 a făcut atâta sânge rău opiniei publice / din 1934> de astăzi. *B*

567 8 antisemitismul. Sunt aceste *A;* antisemitismul. <Mai exact, articolul din 1926 trata / explica suferinţa iudaică drept un fenomen autonom, în timp ce / pe câtă vreme prefaţa din 1934 o explică drept un fenomen de relaţie. De aici toate / Mai exact, pe câtă vreme prefaţa din 1934 explică drama / suferinţa iudaică> Sunt aceste *B*

569 4 este posibilă. Nae Ionescu *A;* este posibilă <Însă „pendularea între momentul naţional şi cel religios>, Nae Ionescu *B*// 6 „pendulare *A;* <antinomie> „pendulare *B*// 8-9 conflict interior. Acest conflict *A;* conflict interior. [În concepţia sa, această rădăcină a dramei iudee era atât de intimă, atât de independentă de condiţiile istorice <de viaţă ale evreilor> în care trăiau evreii, încât se verifica şi înainte de pribegia lui Israel, în timpul „statului"] <Tragedia / Acest conflict interior este / era probabil> Acest conflict *B*// 24 *nerecunoaşterea lui Christos*. Şi nu *A; nerecunoaşterea lui Christos*. <(Sau mai exact consecinţele istorice ce decurg din această nerecunoaştere). Dar Christos este pentru iudaism un

fapt exterior lui, care întâmplător îi poate crea mari nenorociri, dar că nu-l modifică dacă nu de-a dreptul>exterior <fără consecinţe spirituale> care se termină foarte sim/.../. El poate fi o problemă şi probabil a fost – un caz de conştiinţă şi criză spirituală în momentul în care apare şi când> Şi nu *B*

570 14 dar răspund unor întrebări *A;* dar <total în afară, nu> răspund <niciunei> unor întrebări, <care> ce *B*// 16 nicio lumină. Declar *A;* nicio lumină <nu cred că-mi vor da nici un îndreptar> Declar *B* // 20 a avut şi un capitol *A;* a avut şi un <despărţământ> capitol *B*// 27 această privinţă. E de la sine *A;* această privinţă <În ce mă priveşte> E de la sine *B*

571 3 profesorului explică? în ce măsură îşi acoperă ea obiectul? *A;* profesorului explică? <în ce măsură acoperă elementele, răspunde ea / acoperă ea elementele abia> în ce măsură îşi acoperă ea obiectul? *B*// 25 Se verifică? Mă tem că nu. *A;* Se verifică? <Hotărât, nu> Mă tem că nu *B*// 29 vreo 5697 *A;* vreo 5893 *B*// 30 tragedii. Neliniştit *A;* tragedii <un fluviu de sânge, o succesiune de nelinişti. Plin de nelinişti> Neliniştit *B*// 34 o dramă. Lucrul *A;* o dramă. <Nu Isus, nu diaspora. Nici creş/.../> Lucrul *B*

572 12-13 nu-i răspunde. A doua noastră întrebare *A;* nu-i răspunde <dar care se impune> şi care <atacă> indică insuficienţa explicaţiei, ce ne-a fost propusă. A doua <obiecţie> noastră întrebare *B*// 14 răspuns. Dacă *A;* răspuns. <Sufere evreii numai în contact cu creştinii? După raţionamentul> Dacă *B*// 16 rigorile acestor creştini *A;* rigorile <legitime ale> acestor creştini *B*// 17 explicat. Ce ne facem însă cu antisemitismul arab? *A;* Ce ne facem însă cu <antisemitul> antisemitismul otoman? Ce ne facem cu antisemitismul arab? *B*// 28 interes local", montat *A;* interes local", <N-a lipsit nimic. Nici indiferenţa complezentă a autorităţilor şi nici – mai ales – legenda justificatoare. De obicei acestă legendă este un omor ritual. De astă dată a fost „un zuav" evreu care a scuipat> montat *B*// fără explicaţie *A*; fără explicaţie*; *în manuscris, notă explicativă, tăiată*:

<Îndrăznesc să atrag atenţia polemiştilor eventuali, că este vorba aici de arabii algerieni, nu de cei din Palestina, pentru care...>

573 5-6 necreştinii. Aceste A; necreştinii, <Dacă nu m-aş teme că trec în teologie – hotar pe care mi l-am interzis din capul locului – aş mai formula o nedumerire.> Aceste *B* // 8-9 Şi dacă ... deloc. *A;* Omite *B*// 27-28 şi a vinei. Lăsând *A;* şi a vinei <răspundere şi vină pe care prefaţa o aruncă> [Cine este vinovat? <întreabă cu voie direct> această întrebare pe care cu voie sau fără voie se sprijină în ultimă analiză prefaţa / eşafodajul / prefaţa pledând punct cu punct vina evreilor / Obiectul ei este mai mult fixarea respon /sabilităţilor/ Zadarnic / De la explicaţiile oarecum metafizice ale explicaţiei centrale] Lăsând *B*//

574 1 „Să ne amintim *A;* [Iar când Nae Ionescu încearcă să amintească <punctual de ple /care/> la pagina XXVI punctul de plecare, este mult prea târziu, căci acest punct de plecare a fost de multe ori şi foarte grav călcat până atunci.] „Să ne amintim *B*// 11-13 Cine sete vinovat? Prefaţa răspunde fără ezitare: Evreii ! Iar odată *A;* <Cine e vinovat? Prefaţa / Întrebarea sa centrală, aceasta este: / cine e vinovat? Prefaţa răspunde fără ezitare: Evreii. Culpa evreilor va spune cetitorul indignat.> Cine sete vinovat? Prefaţa răspunde fără ezitare: Evreii <Fără ezitare, dar cu o ploaie de argumente şi detalii agravante, care demonstrează mai mult decât culpa, crima iudaismului faţă de neamurile înconjurătoare.> Iar odată *B*

575 7-8 (pag. XVII – XVIII). Dacă *A;* (pag. XVII – XVIII). [Fragmentul acesta e un breviar de antisemitism. Cetiţi-l bine: toate crimele evreilor sunt cuprinse <în cele patru puncte sistematice ale sale> rezumate şi expuse sistematic.] Dacă *B*// 10 doctrina antisemită *A;* <literatura> doctrina antisemită *B*// 22 vechiul preţuitor al lui Israel. *A;* vechiul preţuitor al lui Israel, vechiul prieten al iudaismului. *B*

576 1 cele patru „puncte" *A;* cele patru <„delicate"> „puncte" *B*// 18 Desigur. Societăţi riguros *A;* Desigur <Societăţi secrete, organizaţii cu caracter> Societăţi riguros *B*// 19 caracter militar *A;* caracter militar <moravuri, legi şi idealuri strict> *B*

577 17 care rămâne *A;* care <rămân să fie găsite şi care să fie strict specifice evreilor> rămâne *B*// 22 permanentă" ... *A;* permanentă" ... <Ei atacă / Îmi pare / să răsuflăm în sfârşit> *B*// 23 aşezările creştine". *A;* aşezările creştine". <Iată-ne în sfârşit, după ce am curăţat terenul de> *B*

578 3 axiome. Evreii *A;* axiome. <Este rădăcina tuturor doctrinelor antisemite> Evreii *B*// 9 metafizică. Acolo *A;* metafizică. <Împotriva lui nu se poate lupta. Este o certitudine, este o intuiţie, este un adevăr transmis din adâncul, la capătul tuturor> Acolo *B*

579 21 prieteni şi duşmani, cere *A;* prieteni şi duşmani <primii mustrători, ceilalţi indignaţi, unii cu bună credinţă, alţii /*indesc.* /> cere *B*// 30-31 somaţie. De ce *A;* somaţie. <Îmi e foarte greu să răspund. Pentru simplul motiv că nu pricep întrebarea> De ce *B*

580 9 scrisă. Nu sunt *A;* scrisă, <Nu înţeleg cu ce justificare / Dar când această pagină este scrisă împotriva mea, suprimarea ei.> Nu sunt *B*// 22 pentru mine, era *A;* pentru mine <mai mult decât grav, tragic> era *B*// 28 ea n-ar fi fost o mai mică durere *A;* ea n-ar fi fost <prin aceasta o lovitură mai puţin / n-ar fi lovit mai puţin> o mai mică durere *B*

581 3 – 6 Nu aveam ... Am publicat-o *A; Omite B*

585 *În manuscris, titlul capitolului, Anexe, este însoţit de o indicaţie pentru culegere, scrisă de Sebastian:* Rog a se culege toate anexele *cu un corp mai mic*, eventual cursive. 6 „Ce mai faci dija" *A;* <După câţiva ani de publicistică activă / Sunt câteva axiome cuziste> „Ce mai faci dija" *B*// 7 Iţic" sunt elemente de „humor pe care nenumerate *A;* Iţic" <au rămas în

humorul național> sunt elemente de humor <național> , pe care <tinerele generații române / noastre> nenumerate *B*// 9 tradiției. Nu știu *A;* tradiției <și mai ales cu o vădită> Nu știu *B*// 14 lua ultimului *A;* lua <d-lui Miltiade Cutava dreptul de a le spune> ultimului *B*// 15 limba română, dreptul *A;* limba română <(e corigența favorabilă a junilor martiri)> dreptul *B*

587 1 lucrurile aici. Dar era *A;* lucrurile aici <dar nu voiam să pierd prilejul de a petrece / Dar aveam> Dar era *B*// 4 sub ochi *A;* <în mână> sub ochi *B*// 8-9 Nu greșeli...ignoranțe. *A;* Nu <erori> greșeli nu <blajine neglijențe> banale neglijențe, ci puternice, convinse<țipătoare> ritoase ignoranțe *B*// 18 care în condiții *A;* care <nu arătau atâta neputința> în condiții *B*

588 13 Îmi place *A;* <Indignarea acestui fragment dovedește o sănătoasă conștiință> Îmi place *B*// 15 virgule, înecată *A;* virgule, <fără punctuație> înecată *B*// 16 bine simțite *A;* bine <intenționate> simțite *B*// 17 Mărturisesc însă că pe cât *A;* [Mărturisesc însă că îmi place mai puțin pasajul imediat următor, la fel de bine intenționat, dar <jignitor pentru> mult mai <Mărturisesc însă că pe cât mă bucură frazele mai sus citate, pe atât mă nedumiresc cele ce urmează: „... în locul unei meserii>] Mărturisesc însă că pe cât *B*

589 4 directorul „Gândirii" și-a *A;* directorul „Gândirii" <care pe numele său de acasă se cheamă> și-a *B*// 8 pseudonimul Nichifor Crainic. Îi dau *A;* pseudonimul <românesc> Nichifor Crainic. <Sunt adevărate toate acestea, dar just e> Îi dau *B*// 9 lui Vlădescu *A;* <acestui> lui Vlădescu *B*// 10 să-l batjocorească *A;* <să-și bată joc> batjocorească *B*// 23 inconștient. *A;* inconștient. <Îmi pare rău. Rareori o glumă / piatră aruncată poate lovi mai adânc și mai departe / aproape / și mai exact decât a lovit> *B*

592 24 bună credință. *A;* bună credință. <, acolo unde chiar dacă nu-l va mai vedea nimeni în discuție, chiar dacă ar fi trebuit să-mi devasteze cartea, mai rău decât a încercat> *B*

593 7 Tănase este cetățeanul *A;* Tănase este <"românul de bun simț" / mahalagiul> cetățeanul *B*// 15 ideile, îi *A;* ideile <e familiar și puțin porc> îi *B*/

594 4 La Cărăbuș *A;* La el acasă *B*// 12 sunt, cum se zice *A;* sunt cu adevărat nostime și de multe ori, cum se zice *B*// 14 nuanțele, se tutuiește *A;* nuanțele <- pe care le violează> se tutuiește *B*// 15 din lume. Din *A;* din lume. <Uneori simți penibilul> Din *B*// 17 e un humorist *A;* e un <om savuros și un> humorist *B*

603 7 Murdare atacuri *A;* imunde atacuri *B*

DESCHIDEREA STAGIUNII

Nuvela a fost publicată prima dată în volumul colectiv, *Nuvele inedite* (Editura „Adevărul" S.A., 1935, p. 425-441) care reuneşte textele a 20 de prozatori contemporani: I. Agârbicenu, C. Ardeleanu, I. A. Bassarabescu, H. P. Bengescu, Ludovic Dauş, Sergiu Dan, Ion Dongorozi, Mircea Eliade, Gala Galaction, Anton Holban, C. Manolache, Gib Mihăescu, I. Peltz, Camil Petrescu, Victor Ion Popa, Liviu Rebreanu, M. Sadoveanu, Alexandru Sahia, Mihail Sebastian, Mihail Sorbul. Nuvela lui Sebastian este însoţită de un portret al scriitorului, desen de I. Anestin. În finalul volumului - un capitol de *Repere bio-bibliografice* pentru scriitorii antologaţi. La Mihail Sebastian sunt menţionate următoarele date: „Născut la Brăila, octombrie 1907. Liceul la Brăila, licenţa în drept la Bucureşti, studii de doctorat în ştiinţe economice şi drept public la Paris". Sunt indicate, de asemenea, operele publicate până la data respectivă precum şi cele în pregătire.

Un fragment din proza al cărui erou este cronicarul dramatic al unei gazete bucureştene a apărut în „Rampa" la 16 septembrie 1935. În aceeaşi lună, la 6 septembrie, Mihail Sebastian inaugurase în paginile „Rampei" suita de cronici dramatice „Banca H". Doi ani mai târziu (21 noiembrie 1937), într-o etapă pe care o numeşte „la limită", scriitorul nota în *Jurnal:* „Când am scris acum trei ani *Deschiderea stagiunii*, am avut foarte exact sentimentul că acel T. T. Soru [...] sunt eu. Şi de atunci am coborât mai mult, am rezistat mai puţin."

Deschiderea stagiunii a fost republicată de Vicu Mândra în *Opere alese*, II. *Proză. Publicistică.* E.P.L., 1962.

ORAŞUL CU SALCÂMI
NOTE ŞI COMENTARII

Oraşul cu salcâmi, editura Librăriei „Universala" Alcalay & Co., Bucureşti, 1935, 267 pagini.

Cartea cunoaşte numeroase republicări: Mihail Sebastian: *Romane*. Pref. de Simion Mioc, [vol. I]: *Oraşul cu salcâmi*; [II] *Accidentul*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, 2 vol., XXXI + 248 pagini (I), 336 pagini (II), Biblioteca pentru toţi; Mihail Sebastian: *Romane*. Pref. de Simion Mioc, ed. a II-a, [vol. I]: *Oraşul cu salcâmi*; [II]: *Accidentul*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969, 2 vol., XXXI + 248 pagini (I), 336 pagini (II), Biblioteca pentru toţi; Mihail Sebastian: *Oraşul cu salcâmi. Accidentul*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1974, 360 pagini, colecţia „Romanul de dragoste"; Mihail Sebastian: *Oraşul cu salcâmi. Accidentul*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1976, 357 pagini, colecţia „Romanul de dragoste"; Mihail Sebastian: *Oraşul cu salcâmi. Accidentul*. [Antologie şi repere istorico-literare realizate de Mihai Dascăl], Bucureşti, Minerva, 1983, 520 pagini, Seria „Patrimoniu"; Mihail Sebastian: *Oraşul cu salcâmi. Accidentul*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1985, 360 pagini, colecţia „Romanul de dragoste"; Mihail Sebastian: *Oraşul cu salcâmi*. Roman. [Ediţie îngrijită de Anatol Germanschi], Braşov, Editura Arania, 1992, 164 pagini, colecţia „Erotica".

Scris în perioada ianuarie 1929 – ianuarie 1931, la Bucureşti, Brăila şi Paris, *Oraşul cu salcâmi* este, din punct de vedere cronologic, primul roman al lui Sebastian. În mărturiile sale, prozatorul părea a fi luat decizia de a nu-l publica niciodată: „Au trecut de atunci trei ani aproape. Romanul, de mult terminat, transcris şi bătut la maşină, se află încă în lada mea cu hârtii vechi. Sunt hotărât să-l las pentru totdeauna acolo." (*Jurnal de roman*, „Azi", I, nr. 5, nov. 1932, p. 425). Refuzul de a-l încredinţa tiparului ar fi fost consecinţa demersului rămas fără rezultat de a-l publica anterior. Propus, la un an şi jumătate de la încheiere, lui Al. Rosetti, manuscrisul nu ar fi fost citit de acesta. Cu toate acestea, diferite fragmente, apreciate de autor ca având oarecare valoare artistică, apar în presă la puţin timp după redactare, în publicaţii precum „Tiparniţa literară" sau „România literară": *Întâiul sânge*, „Tiparniţa literară", I, nr. 5, martie 1929, p. 120 – 122; *Buţă*, „Cuvântul", VIII, nr. 2639, 23 noiembrie 1931, p. 3; *Jocuri de noapte*, *Ibidem*, VIII, nr. 2463, 29 februarie 1932, p. 3; *Strada Cerbului*, „România literară", I, nr. 11, 30 aprilie 1932, p. 7; *Omul este un mamifer biped*, *Ibidem*, VIII, nr. 2536, 15 mai 1932, p. 3; *Agnes Graz*, *Ibidem*, VIII, nr. 2703, 30 octombrie 1932, p. 3 – 4. Modificările operate în continuare, până la varianta finală, vor fi numeroase, pornind de la numele personajelor până la structura capitolelor. Oscilaţiile par a fi însoţit şi alegerea titlului, autorul ezitând între „Viaţa fecioarei Adriana", „D..." sau „Paul şi Virginia", pentru a se opri într-un final asupra unuia pe care îl cataloghează drept „sentimental": *Oraşul cu salcâmi*. Din manuscrisul existent la Biblioteca Academiei Române lipsesc fragmentele publicate anterior în presă, în schimb, apar două capitole şi numeroase alte pasaje pe care autorul le-a eliminat din structura finală a romanului său. Varianta păstrată la B.A.R. se prezintă sub forma a 136 de foi dictando, lipite şi cartonate, scrise cu cerneală neagră. Caligrafia este citeaţă, îngrijită. Numerotarea paginilor de către autor nu corespunde numărului de foi, căci au fost extrase capitolele publicate în presă. Capitolele nu au titluri, ci sunt numerotate cu cifre romane.

Sebastian se descoperă ca prozator la 22 de ani, cu sentimentul de a afla în scris o taină, o experienţă unică, ce poate ascunde revelaţiile atât de căutate de scriitorii generaţiei sale: „Pornesc să scriu un roman cu sentimentul unei minuni personale, ce ar egala cu o pubertate sau o scăpare din moarte". (*Jurnal de roman*, „Cuvântul", IV, nr. 1329, 3 ian. 1929, p. 2)

După un model apreciat de scriitorii generaţiei 30, Gide, romanul lui Sebastian este însoţit de un jurnal de creaţie menit să înregistreze etapele procesului creativ. Aceste însemnări de atelier vin să scoată în evidenţă caracterul scrierii, faptul că *Oraşul...* este un roman lucrat, elaborat în urma unor eforturi creatoare. Acest jurnal, apărut înaintea romanului, va oferi cititorului posibilitatea de a pătrunde în laboratorul de creaţie al prozatorului.

Conştient de marea distanţă în timp dintre momentul redactării şi cel al unei eventuale publicări, Sebastian îşi priveşte cu mult scepticism opera, pe care o simte acum străină şi nereprezentativă pentru noua lui structură artistică: „Astăzi romanul acesta este, faţă de mine însumi, cu desăvârşire inactual. La o depărtare de trei ani, toate cusururile i se văd săritoare în ochi: n-aş putea accepta să tipăresc un manuscris peste care am trecut de mult." Obiecţiile se îndreaptă către structura scrierii, autorul considerând greşite „construcţia generală a cărţii, economia ei, logica ei interioară" şi concluzionând: „Adevărul este că <<Oraşul cu salcâmi>> nu apare pentru că nu mai are de ce să apară". (*Ibidem*, p. 425) În ciuda acestor afirmaţii, romanul va fi bine primit de critica literară din epocă şi de cititori, iar în 1936 primeşte premiul Societăţii Scriitorilor Români.

Ritmul redactării cunoaşte impasuri şi entuziasme, jurnalul fiind martorul oscilaţiilor, surprinzând stările de spirit prin care prozatorul trece până la finisarea oprei. Dacă în prima însemnare, din 17 ianuarie 1930, autorul pare a fi pornit la drum oarecum încrezător („Azi am recitit cele trei capitole scrise şi mi-am dat seama că merg. Mâine, poimâine, am să fiu poate descurajat, dar mi se pare că azi văd bine şi că descurajarea va fi simplu capriciu." - p. 427), notaţiile din 26 iulie cuprind nemulţumiri şi ezitări („Am terminat azi capitolul V şi sunt profund nemulţumit. La transcriere va trebui să-l refac de-a binelea. [...] Am să tai fraze întregi şi am să înlocuiesc aproape tot." - p. 434), pentru ca, în data de 14 septembrie, jurnalul să înregistreze exact pendularea între incertitudini şi speranţă („Toate ar fi bune, dacă nu ar fi variaţiile mele de dispoziţie. Sunt zile, când mă îndoiesc crunt de valoarea lucrurilor pe care le scriu şi atunci pierd pofta de lucru pe vreme îndelungată. Sunt alte zile, când romanul mă interesează destul şi cred în el. Aş vrea să-l termin odată." - p. 435). Cu toate impasurile pe care scrisul le cunoaşte, romanul constituie pentru creatorul său o încercare capitală, esenţială pentru condiţia lui de prozator. Importanţa reuşitei romanului îl determină să-şi reproşeze inactivitatea: „Sunt leneş şi lipsit de curiozitate. Nu lucrez şi nici nu încerc măcar să lucrez. Şi cu toate astea, anul ăsta e decisiv: voi fi sau nu un scriitor."

Romancierul este continuu preocupat de maniera de a compune, stilul are prioritate în faţa epicului, reuşita expresiei constituind pentru el o condiţie necesară pentru atmosfera cărţii: „Am terminat capitolul III, azi dimineaţă chiar. Sunt mulţumit. Am izbutit [...] să creez ceva din atmosfera pe care o doream în însemnările de la 1 februarie. În genere am scris uşor, excepţional de uşor, de antrenat şi de bucuros. [...] Mă bucură mai ales fraza simplă pe care am utilizat-o continuu. Va trebui neapărat să revăd din acest punct de vedere capitolul I şi să tai nemilos adjectivele. Observ că foarte rar un adjectiv are cu adevărat în poveste calitate evocatoare: de obicei complică inutil şi ascunde mersul faptelor." (p. 429) Aceste rânduri, din 15 februarie 1930, sunt doar câteva în care Sebastian îşi manifestă preocuparea pe care o are pentru atmosferă şi detaliu. Deşi se declară adversar al adjectivelor, scrisul şi expresia din *Oraşul...* tind către calofilism. Întrevăzând acest „pericol" al expresiei elegante, neagreată de scriitori experienţialişti, Sebastian notează: „Mi-e teamă bunăoară că psihologia eroilor mei trece aici spre mister. Spre un mister ce reiese nu din situaţie, ci din termeni; nu din fapte, ci din stil. Calm, vis, joc etc. etc. sunt expresii de atmosferă simbolistă. Nu ştiu cum m-am lăsat în voia scrisului şi am acceptat asemenea efecte îndoielnice. Un roman trebuie să fie scris cu claritate." (1 octombrie, p. 437)

Sebastian este un prozator atent cu personajele romanului său. Preocupat de credibilitatea eroilor, doreşte să stabilească „firesc şi veridic atmosfera intimă" a acestora, conştient că trebuie să acorde o atenţie mărită vieţii lor sufleteşti în procesul maturizării. Ca majoritatea tinerilor scriitori trăirişti, atras de fluxul vieţii interioare a protagoniştilor, el îşi lasă personajele să evolueze. „... mă las în voia eroilor mei. Ştiu că au să se descurce" (p. 427), consemnează încă de la începutul jurnalului acest narator care şi-a pierdut puterea demiurgică. De altfel, nu numai că nu îşi arogă drepturi, ci autorul chiar se mustră pentru iluzia de a se fi considerat stăpânul intrigii romaneşti: „E ridicol în fond să cred că eu am oarecare drepturi asupra oamenilor ăstora. Îi credeam docili, abandonaţi în mâinile mele de „romancier". M-am înşelat. Ei fac ce vor, ce viaţa vrea să facă din ei şi eu povestesc pe urma lor." (8 ianuarie 1931, p. 441) În aceste condiţii, romanul pare „a se crea" pe măsură ce e scris, independent de autor: „Am crezut prea mult în libertatea mea de a dispune. Ieri seară am înţeles că lucrurile sunt hotărâte dinainte fără mine, de fatalitatea intimă a povestei." (p. 442) Personajele prind contur sub ochii creatorului şi ulterior viaţă, mergând până la a se detaşa de cel care le-a creat: „N-am să uit niciodată experienţa omenească de ieri seară. Să simţi deodată că nişte oameni pe care îi credeai cunoscuţi, întrucât erau propria ta creaţie, se depărtează de tine, devin ei şi îşi fac de cap, să ai revelaţia asta şi să o datorezi unui exerciţiu literar – zău nu e o bucurie de fiecare zi." (p. 442)

Tânărul scriitor acordă o mare importanţă lectorului, având mereu prezentă sub ochi imaginea viitorului cititor şi sperând în capacitatea acestuia de a sesiza mişcările intime care leagă diversele părţi, aparent disipate, ale romanului.

Critica literară a considerat exagerată ambiţia prozatorului de a crea un roman revelator al provinciei româneşti, conceput total diferit faţă de ceea ce scriseseră anterior Ionel Teodoreanu, Mihail Sadoveanu sau Brătescu-Voineşti, în operele cărora Sebastian întrevedea o sumă de complexe privind atmosfera şi mentalitatea provinciale. Apreciat pentru capacitatea de surprindere a complexităţii sufletului adolescentin, pentru accentele puse pe intimitate, pe trăirile afective şi redarea tumultului vieţii interioare a eroilor săi, prozatorul a fost criticat pentru creionarea insuficientă a mediului provincial şi pentru intriga liniară, fără profunzime. În acest sens, *Oraşul...* nu s-ar impune prin tematică, ci ar reprezenta mai mult expresia vocaţiei lirice a autorului său.

În articolul intitulat *Preţioase notaţii psihologice*, Pompiliu CONSTANTINESCU încearca să surprindă specificul cărţii, catalogând *Oraşul cu salcâmi* drept „un roman tipic al adolescenţei, prin atmosfera morală, prin însăşi limitele sufleteşti în care dramele se încheagă, evoluează şi iau forme definitive”. În continuare, comentariul critic se fixează asupra personajului central al romanului, Adriana Dunca, căreia i se face o caracterizare complexă, criticul concluzionând: „Alternând atmosfera cu acuitatea formulării lucide, d. Sebastian alcătuieşte o fiinţă din umbre şi contururi, din graţie şi instinctualitate, cu o artă ce-i aparţine, ca o notă distinctivă”. Ca majoritatea criticilor din epocă, autorul articolului consideră romanul unul de „atmosferă poetică şi de nuanţe psihologice”, care s-ar impune mai ales datorită „artei de nuanţe” pe care o stăpâneşte prozatorul. Apreciindu-l pe Sebastian pentru însuşiri literare precum „simţul nuanţelor, o discretă poezie şi o artă măsurată”, a căror mărturie ar fi chiar *Oraşul...*, P. Constantinescu concluzionează: „Luciditatea şi bunul gust sunt calităţi neîndoielnice ale acestui prozator: tipărindu-şi acest roman mai vechi, d. Sebastian a făcut un act de dreptate cu sine însuşi”. (Pompiliu Constantinescu - *Cronica literară*, „Vremea”, VIII, nr. 419, 8 dec. 1935)

Într-o cronică literară din „Adevărul literar şi artistic”, G. CĂLINESCU făcea unele observaţii asupra romanului *Oraşul cu salcâmi*, căruia îi descoperea „însuşiri şi cusururi”, considerându-l „un roman al vieţii primare, lipsite de orice complicaţie psihologică, dar fiindcă autorul e tânăr şi n-are experienţă rurală, şi-a luat inspiraţia în chip firesc din viaţa adolescenţei, descriind procesul de creştere, adică cel mai elementar dintre procese”. Pornind de la aceste constatări, criticul fixează tema romanului ca fiind una „fundamental poetică”, pentru că – susţine acesta – „nu interesează decât foarte puţin conştiinţa, ci mai mult viaţa instinctuală”. Apreciind că echilibrul pe care autorul îl păstrează, prin calităţile sale intelectuale de factură artistică, asupra factorului impulsiv conferă romanului o „serioasă emoţie artistică”, criticul dezvoltă afirmaţia: „... în locul banalei analize de idei şi stări încadrate în concepte, apar aici fazele instabile ale dezvoltării trupeşti, cu tulburările corelative psihice. Romancierul trebuie să fie fiziolog, să pună fiece moment sufletesc în legătură cu corelatul său organic, însă în aşa chip încât să nu sfărâme farmecul vârstei, să nu cadă în caricatură medicală a tinereţei. Trebuiesc dar însuşiri de poet simfonic şi totodată o intelectualitate artistică în stare de a rândui elementele şi a le face profitabile.” Ca majoritatea exegeţilor cărţii, Călinescu întrevede în „Oraşul...” o constantă preocupare pentru ambianţa poetică, evidentă şi în descrieri: „Peisajul nu e prea colorat, prea inventiv în forme, dar e hotărât privit ca o prelungire a existenţelor umane, ca o necesitate a mişcării lor”. Însă în ceea ce priveşte personajele, criticul consideră că această preocupare constantă pentru atmosferă le ştirbeşte din credibilitate: „Tinerii d-lui Sebastian sunt autentici. Constaţi la ei, într-adevăr, predispoziţia către dialectică, revoluţie şi starea gregară. Ca oameni însă sunt cam fantomatici, fiindcă de altfel autorul nici nu se opreşte consecvent asupra eroilor, preocupat numai de atmosfera unui capitol.” (G. Călinescu - *Cronica literară*, „Adevărul literar şi artistic”, XIV, Seria a II-a, nr. 786, 29 dec. 1935)

Pentru Şerban CIOCULESCU, cel care a citit romanul în manuscris, *Oraşul cu salcâmi* apare „suspendat, neterminat, lăsându-şi în drum personajele”. Criticul găseşte însă o explicaţie, nuanţând: „Din perspectiva însă a vârstei lor, care este adolescenţa abia încheiată, se poate justifica procedarea autorului, dinadins neconcludentă”. Pentru autorul cronicii, locul acţiunii ar fi Brăila, oraşul de origine al prozatorului, care a ştiut însă să utilizeze în naraţinea sa datele autobiografice, transfigurându-le. Apreciind că romancierul „excelează în clar-obscur, în acest joc de lumini şi de umbre al picturii impresioniste, lot al rafinaţilor în artă”, Cioculescu întrevede în aceste însuşiri elemente care nu ar fi apreciate de publicul larg. „Pentru ca <<Oraşul cu salcâmi>> să se recomande unui public mai întins, îi lipseşte desenul mai precis, conturarea mai categorică a liniilor şi, ceea ce face plăcerea mulţimii, subiectul limpede", concluzionează criticul, afirmând că „evenimentele fac mai puţin interesul cărţii, decât tonalitatea impresiilor morale". (Şerban Cioculescu - *Un psihologism subtil*, „Revista Fundaţiilor regale", III, nr. 4, aprilie 1936)

Referindu-se la ambianţa provincială din romanele lui Mihail Sebastian, Ovid. S. CROHMĂLNICEANU consideră că autorul a reuşit să redea cu ingeniozitate „o imagine patinată a ei, în promenada de sâmbătă seara, recepţia la prefectură sau excursiile tinerilor îndrăgostiţi «între vii»". Criticul insistă asupra demersurilor lui Sebastian, care ar fi recomandat tinerilor scriitori „să înveţe meseria de romancier observând mediul provincial", considerând că acest spaţiu constituie „un adevărat «laborator de umanitate», pentru că lucrurile se întâmplă pe mici dimensiuni, simplificate, încetinite, reduse. «dramele sunt vizibile şi comune», iar evenimentele apar judecate sub unghiul colectiv, reclamând deci în relatarea lor «prudenţă» şi «discreţie»." Analizând structura şi tematica romanului, Crohmălniceanu notează succint observaţiile sale: „Cartea se organizează [...] în jurul unui studiu reuşit al feminităţii. Adriana face cu Gelu «o şcoală sentimentală» şi erotică, spre a deveni, până la sfârşit, soţia lui Paul Mlădoianu, vărul de care fusese prima oară în viaţă îndrăgostită. Fină e surprinderea oscilaţiei între veritabila atracţie amoroasă şi substitutele ei de tot felul (curiozitate, vanitate, fascinaţie a celebrităţii în episodul cu compozitorul Cello Viorin etc) ." În final, cronica tinde să surprindă esenţa scrierii printr-o concluzie purtătoare a unui mesaj plin de sensibilitate: „ ... cartea se salvează printr-o poezie întristată a adolescenţei osândite să-şi cunoască inevitabilul sfârşit". (Ovid. S. Crohmălniceanu - *Faza intelectualizată – Mihail Sebastian* în „Literatura română între cele două războaie mondiale", III, Minerva, Bucureşti, 1975, pp. 91 - 113)

Cronica lui PERPESSICIUS se deschide cu notaţii laudative la adresa prozei lui Mihail Sebastian, pe care îl vede ca având „o deosebită predilecţie pentru comentariul psihologic. Reflexiv prin vocaţie, romanele sale au un preţios aer de jurnal, în care se întâlnesc câte lecţii tehnice se pot desprinde din *Eseurile* lui Montaigne, din memoriile lui Stendhal şi din confesiunile unui Gide, unui Proust." În ceea ce priveşte subiectul *Oraşului cu salcâmi*, precum şi maniera de redactare a acestuia, criticul îşi menţine aprecierile: „Studiul acestei evoluţii feminine, de la sentimentalitatea fecioarelor visătoare, preumblându-se pe sub arcadele de salcâmi ale bulevardelor, ca într-un poem de Francis Jammes, completată cu sindrofii şi promenade nevinovate, până la revelaţia propriilor lor destine, de Eve reîntrupate, studiul acesta este condus de dl. Mihail Sebastian cu subtilă intuiţie şi cu mijloace artistice din cele mai rafinate". Identificând în prozele lui Sebastian o „atmosferă de învăluitoare tristeţe şi de determinism implacabil", Perpessicius consideră că aceste trăsături caracterizează şi actualul roman şi notează cu sensibilitate: „Preferăm, atunci, să vorbim de un cântec, de un acord, de un timbru, de melancolie şi fatalitate care prezidă şi acest roman, cum a prezidat şi pe celelalte". (Perpessicius - *Mihail Sebastian – Oraşul cu salcâmi* în „Opere", VII, Minerva, Bucureşti, 1975, pp. 202 - 205)

VARIANTE

Variante: *A* – variantă roman; *B* – variantă manuscris; *C* – variantă periodic

637 1 ultimele zile *A*; zilele ultime *C* // 2 - 3 cu soare, Adriana, întoarsă la prânz de la şcoală *A*; însorit, întoarsă la prânz de la şcoală, Adriana *C* // 3 în prag şi spuse *A*; în prag obosită şi spuse cu un glas învins de plictiseală *C* // 4 - 5 doamna Dunea înţelese că ceva neobişnuit se întâmplă cu fata ei. *A*; mama ei înţelese, după chipul în care ochii îi căzură indiferenţi pe întâia scrumieră găsită, aşa ca şi cum şi-ar fi căutat un sprijin, că ceva neobişnuit se întâmpla. *C* // 6 - 7 Nu o durea nimic. Era doar palidă şi îşi simţea ochii calzi. *A*; Nu o durea nimic; doar o paloare stinsă îi îngreuna capul pe linia înaltă a gâtului şi le dădea ochilor un aer de mare tristeţe. Mocnea. Ea, deobicei vioaie şi agilă, se lăsa prinsă într-o lâncezeală, din care care gestul nu izbutea să se rupă decât trădându-şi efortul şi oprindu-se istovit pe pragul mâinilor. *C* // 8 Încercă *A*: Încercase *C* // 9 se uită o clipă spre maică-sa *A*; se uită grav spre mama ei *C* // 10 repede *A*; repede şi neîndemânatecă *C* // 11 să plângă *A*; să plângă nenorocită şi cuminte *C* // 13 Dunea rămânea *A*; Stark rămăsese *C* // 13 - 14 paciente fără dureri *A*: paciente fără temperatură, fără dureri *C* // 15 - Adriana *A*; Adriana (o chema pe întregul ei nume, parcă i-ar fi fost teamă să nu strice gravitatea şi îngrijorarea întrebării), Adriana *C* // 16 - 17 Era soarele de primăvară, prea curând venită? Era lumina dublă a dimineţii şi a zăpezii? *A*; Era soarele zilei aceleia de primăvară, prea curând venită, unindu-şi lumina tânără cu luciul străzilor încă albe? *C* // 18 - 19 a două anotimpuri ce se întâlneau? *A*; în care două anotimpuri se întâlneau sub ochii trecătorului? *C* // 20 - 21 Nu ştia. Toate acestea sau poate altele, mai confuze, o ameţeau. *A*; Toate acestea sau poate alte lucruri ascunse aiurea, dincolo de mica ei deşteptăciune, o tulburau ciudat şi îi lăsau pe ochi o ameţeală neştiută de copilă sănătoasă, sprintenă sub şorţul negru de la călugăriţe. *C* // 22 se deschidea acum leneş *A*; cu o nuanţă de grabă zglobie, în mişcare, se deschidea leneş *C*

638 5 în sala tronului, pustie *A*; în sala pustie a tronului. *C* // 6 - 7 Chemat din oraş, domnul Iuliu Dunea, care nu le cunoştea pe eroinele fetei lui *A*; Venit la prânz de la prăvălie, domnul Juluis Starck (*„porcelanuri şi cristale”*), care ignora eroinele lui Guy de Chantpleure, autorul preferat al fiicei sale *C* // 9 - 10 aruncându-se *A*; aruncându-se, cu un gest de tragic exagerat *C* // 10 care tocmai intra pe uşă. Părinţii *A*; care intra tocmai în momentul acela pe uşă. Domnul şi doamna Starck *C* // 12 - 13 aşteptat. O clipă, plânsul *A*; aşteptat în semnele celuilalt. O clipă de tăcere, în care plânsul *C* // 14 Omite *A*; Situaţia devenea penibilă. Nedumerirea părinţilor ei, rămaşi într-o poză de comică dezolare, cu mâinile lăsate greu de-a lungul corpului şi cu ochii speriaţi, îndreptaţi spre ea, o convinseră pe Adriana de gravitatea îmbolnăvirii ei, ceea ce o înduioşă profund şi o

făcu să suspine între două lacrimi. *C* // 15 domnul Dunea *A*; domnul Starck *C* // 17 - 18 ar fi înţeles-o, o criză de lacrimi din senin. *A*; ar fi socotit-o la urma urmelor normală, complicaţia inutilă a unei tristeţi fără motiv. În realitate poate, simţind că nu va izbuti să-i reziste plânsului acestuia absurd al copilei, pe care o iubea neserios de mult, voi să ocolească un gest de simpatie rău înţeleasă. *C* // 21 scăzu. *A*; scăzu până la o linişte gravă şi obosită – numai din când în când întreruptă de un oftat, desprins parcă dintr-o tristeţe a altcuiva, atât era de îndepărtat. *C* // 22 - 26 avu o senzaţie de moleşeală, de maladie uşoară, de convalescenţă, senzaţie care îi amintea anumite seri de vacanţă, anumite ceasuri petrecute în curte, pe *chaise-longue*, în aşteptarea somnului care întârzia. *A*; încercase un sentiment nedesluşit de convalescenţă sau maladie înceată, impresie care aducea cu o aromă de vacanţă mare şi de *chaise-longue*. *C* // 28 - 31 El o păstră în mâna lui şi îşi consultă cu destulă neglijenţă ceasornicul, numărând bătăile pulsului. Nu era dispus să-şi ia în serios bolnava, dar deveni atent când îi văzu trupul gol. *A*; Surâsul acela uniform, care face parte din cochetăria bolnavului, scuzându-se trist şi spunând, cu o bună dispoziţie de două ori afectată, că „nu are nicio vină” şi că „aşa e viaţa” vizitatorilor care au amabilitatea de a-l întreba, cu o falsă dojană, „de ce nu e cuminte”, surâsul acela de martiragiu discret şi expres totuşi, îl amuza pe doctor pentru a treizecea oară în acea zi. Era un amator, nu un profesionist. Distrat când, mai mult pentru liniştea doamnei Starck, îşi consultase ceasul şi termometrul, el deveni atent şi se hotărî să-şi ia în serios pacienta, când îi văzu trupul ei subţire, gol. *C*

639 8 - 9 mama urmărea îngrijorată examenul, şi zâmbi cu înţeles. *A*; mama priveghea îngrijorată examenul în aşteptarea unei reţete, zâmbi cu înţeles şi spuse cu un glas prea simplu, ca să nu fie solemn. *C* // 10 – Mai nimic *A*; – Mai nimic, Madam Starck *C* // 11 doamna Dunea ezită *A*; femeia ezita *C* // 12 stărui. *A*; stărui puţin mai apăsat. *C* // 15 Plictisită de vizita *A*; Inertă în oboseala care sporea odată cu ora târzie, adâncită cu resemnare între perne şi plictisită în sfârşit de vizita *C* // 20 O căldură moale îi trecu pe obraji şi se răspândi prin tot corpul.

A; O căldură binefăcătoare și moale îi trecu pe obraji și se coborî prin tot corpul ei destins, pregătindu-l pentru taina care începea cu vorbele doctorului. *C* // 22 Adriana *A*; Adriana și ar fi bătut fericită din palme *C* // 23 - 24 Cecilia, colega ei de bancă, și ar fi bătut copilărește din palme. *A*; Angela, colega ei de școală și de bancă. *C* // 26 să-l oprească la timp. *A*; să-l oprească scurt. *C* // 26 dar simți *A*; simți însă *C* // 27 - 28 Vocea corectă *A*; Vocea voit corectă *C* // 28 zâmbetul stânjenit *A*; zâmbetul jenat și părintește măgulit *C* // 30 - 31 decât gesturile lor *A*; decât ele *C*

640 1 drept o politeță oarecare *A*; drept o simplă curtoazie *C* // 2 - 3 mister pe care o fată cuviincioasă nu trebuie să-l priceapă *A*; mister prea intim și prea femeiesc, pentru ca o fată să-și poată îngădui a-l înțelege *C* // 7 brațul repede, cu o stângăcie *A*; repede brațul și îl ascunse sub plapumă, cu o stângăcie *C* // 8 făcură haz. *A*; râseră cu bunăvoință. Credeau că cochetează și de fapt ea trăise acolo, în fața lor, în gestul acela nedibaci și rușinat parcă de propria lui neîndemânare, o fericire, care nu își știa altă vină decât primejdia de a fi descoperită. *C* // 8 - 9 se temea de ei. *A*; se temea de prezența lor. *C* // 10 lăsându-se *A*; lăsându-se cu voluptate *C* // 11 privi frumos *A*; privi frumos spre maică-sa *C* // 12 caldă, alintată. *A*; caldă, melodioasă aproape. *C* // 13 - 16 fură insuportabile. Adriana amenința casa întreagă cu accesele ei de plâns *A*; fuseseră insuportabile. Susceptibilitatea Adrianei teroriza casa Starck cu amenințarea acceselor de plâns *C* // 22 - 23 albă și crudă *A*; crudă *C* // 24 o tăiase profesoara pe o hârtie sugătoare. *A*; în ora de științe, o tăiase, pe o bucată de hârtie sugătoare, Schwester Xafelia. *C* // 25 - 26 Soarele acela sunător, ce inunda străzile ca o enormă revărsare de ape transparente *A*; Soarele acela alb, intrat în varul caselor și în piatra străzii, egal cu el într-o enormă inundare de transparențe *C* // 27 - 28 Obrajii aveau o culoare veștedă, închisă aproape de ochi *A*; Fața (Adriana spunea „tenul" și asta o măgulea), copilărește albă mai înainte, avea acum o culoare stinsă, ce se închidea insistent în apropierea ochilor *C* // 29 - 30 descrescând apoi până la colțul buzelor, unde săpa un surâs umbrit. *A*; descreștea apoi pe umerii obrajilor până la colțul buzelor, unde își săpa o umbră ca pe un permanent și veștejit surâs. *C* // 31 - 32 Dispozițiile fetei variau de la o clipă la alta. Era *A*; Dispoziția fetei varia capricios. Era acum *C* // 33 depărtat, îngrozită *A*; îndepărtat și îngrozită *C* // 34 privind rătăcit *A*; privind nefiresc și rătăcit *C*

641 1 oprindu-se atentă *A*; oprindu-se cu o atenție îngrijorată *C* // 2 - 3 cum se dezleagă undeva înăuntrul *A*; cum se desface înlăuntrul *C* // 3 - 4 nu se știa bine *A*; nu s-ar fi știut bine *C* // 5 o explicație. *A*; o explicație penibilă *C* // 5 - 6 gesturi repezi *A*; gesturi repezi și turmentate *C* // 7 din nou să-l lase *A*; să-l uite din nou *C* // 9 țipându-și enervarea *A*; exploatând spaima părinților și tremurându-și enervarea *C* // 10 obosită de efortul acesta *A*; într-un sfârșit, ostenită de efort *C* // 11 mici mizerii *A*; mici mizerii, de care, cu toată sinceritatea, nu se știa și nici nu era vinovată *C* // 11 - 12 izbucnea în plâns. *A*; izbucnea. *C* // 13 - 15 impresia că inima i se rupe și că tot sângele izbucnește de acolo într-o surdă hemoragie. *A*; impresia unei hemoragii, în care se stinge lent, cu sângele scurs drept din adâncul inimii. *C* // 16 de toți *A*; de nimeni *C* // 19 - 20 tristă și singură *A*; tristă și neștiută *C* // 21 într-o noapte *A*; într-o noapte dinspre Paști *C* // 22 - 24 dacă era leșin sau somn o trezi, târziu după miezul nopții, un fior. Adriana nu știu ce este *A*; dacă e somn sau leșin o trezi în întuneric un fior subțire și prelung. Buimăcită, Adriana nu știu ce anume este *C* // 25 - 26 să-i fi trecut pe trup ca o pânză de apă? *A*; să-i fi trecut netedă, ca o pânză de apă pe trup? Să fi pătruns o adiere din curte prin vreo crăpătură a ferestrei, răspândindu-se în odaie, până s-o împrejmuie și pe ea cu un giulgiu de răcoare? *C* // 30 dogoare de sânge *A*; dogoare dulce de sânge și carne macerată *C* // 31 se mistuie ca într-o mare și singură văpaie. *A*; se mistuie ca o singură respirație interioară, într-o văpaie abia reținută. *C* // 32 alunecare înceată *A*; alunecare și fluiditate înceată. *C* // 32 - 33 în trupul acela destrămat. *A*; căreia trupul destrămat al fetei să-i poată opune limitele lui, nicio tărie de care să se lovească și lângă care să-și afle din nou certitudinea mâinilor. *C*

642 3 pe pulpă, pe brațe, pe obraji *A*; pe picioare, pe brațe sau pe obraji *C* // 4 elastică şi moale *A*; elastică trecând printre degete *C* // 8 glasul ei tare *A*; glasul tare *C* // 8 - 9 dovadă că trăieşte *A*; dovadă a existenței ei *C* // 9 efortul de a rosti un cuvânt *A*; efortul rostirii unui cuvânt *C* // 10 - 11 cum se încordează şi cum se rupe din această agonie *A*; încordându-se şi evadând din această senzație de desfacere şi agonie *C* // 12 cu nădejdea de a se regăsi. *A*; cu deznădejdea de a se regăsi pe sine şi de a se rupe în sfârşit din această împotmolire. *C* // 13 Nu era capabilă de efort. *A*; Nu se ştiu capabilă de încercare. *C* // 14 în acea nesfârşită oboseală *A*; în mersul împleticit şi nămolos al acestei oboseli, care nici vis, nici trezie nu era *C* 17 - 18 învinsă nenorocului ei. *A*; învinsă bolii ei. *C* // 17 - 18 Gândul o revolta. *A*; Vorba o revoltă. *C* // 18 - 19 fără ştirea nimănui *A*; fără ştirea mamei şi a lui *papa*, care dormeau dincolo, în odaia vecină, liniştiți *C* // 19 în nepăsarea *A*; în tăcerea şi nepăsarea *C* // 20 sfârşindu-se *A*; sfârşindu-se câineşte *C* // 21 să se împotrivească ceasului *A*; să se apere împotriva ceasului *C* // 22 măcar cu un strigăt, măcar cu un suspin *A*; nici măcar cu un strigăt, nici măcar cu un suspin *C* 23 pumnii *A*; cu disperare pumnii *C* // 24 în acea pierdere. *A*; în această pierdere de sine. *C* // 26 corpul subțire *A*; trupul subțire *C* // 27 - 28 cruntă, disperată, ce trebuia să-i înfrângă moleşeala *A*; cruntă, cu care îşi biciuia moleşeala, o violentă, o forța *C* // 28 - 29 adormite, să-i biciuiască membrele paralizate *A*; adormite, o lovea de pereții inimii ei de fată sănătoasă şi încerca să o arunce de acolo, ca pe o pisică strecurată în casă şi ascunsă sub sobă să toarcă a somn şi trândăvie, tocmai în clipa când ceasul dimineții şi al hărniciilor sună. În noaptea calmă, căreia sforăitul apropiat al domnului Starck îi dădea mai mult un aer de linişte şi odihnă casnică, singur trupul Adrianei tremura întins – coardă. *C* // 30 - 31 această rezistență şi trupul se rotunji *A*; această dârzenie şi corpul se rotunji uşor *C* // 31 unei greutăți *A*; unei înduioşări *C* // 33 în sânge, într-o palpitare domoală, rugătoare. *A*; în adâncime, aşa ca o palpitare domoală şi rugătoare. *C* // 34 Corpul tot se învolbura în acea *A*; Trupul se învolbură ameţit în această *C*

643 1 rănită. *A*; rănită şi se destinse. *C* // 2 căzu moale *A*; căzu încet *C* // 3 - 4 depărtă leneşe picioarele, îşi lăsă capul pe piept şi oftă înfrântă de *A*; îşi lăsă capul învins pe piept, destinse leneşe picioarele şi gemu de *C*

644 17 unui copil. *A*; unui copil, pentru care grija prea simplă a băii de sâmbătă seara nu mai ajungea. *B*

645 18 Câteva zile mai târziu *A*; Cinci zile mai târziu *B* // 20 - 21 în timpul acelor zile dificile *A*; în timpul dificil al creşterii *B* // 27 O vreme, fata fu ținută în apropierea lor, acasă *A*; Patru săptămâni fata trăise în tovărăşia lor în casă *B* // 32 Câteva săptămâni *A*; Patru săptămâni *B*

646 16 Nu era curioasă *A*; <Ce puteau> Nu era curioasă *B* // 34 şi o sărută. *A*; şi îi sărută fruntea. *B*

647 1 pe care tânăra călugăriță *A*; pe care călugărița aceasta tânără *B* // 11 Ceciliei Coteanu *A*; Ceciliei <Miclea> Coteanu *B* // 29 Gelu aseară? *A*; Gelu ieri seară? *B* // 31 Coteanu nu mă lasă *A*; <Miclea> Coteanu nu mă lasă *B* // 32 - 33 Adriana îşi pâra pe cea mai bună prietenă. *A*; Adriana pâra pe cea mai bună prietenă a ei. *B*

648 15 cu o convingere *A*; cu o aşa convingere *B* // 17 pe fereastră şi *A*; pe fereastră <nici plânsul Angelei> şi *B* // 31 exclamă Adriana *A*; exclamă Adriana <îndepărtând cu mâna> *B* // 32 - 33 rămânea mai departe tristă în fața ei *A*; rămânea întruna, în fața ei, tristă *B*

649 24 La amiazi, Adriana *A*; În ziua aceea, Adriana *B*

650 2 - 3 ar fi râs şi i-ar fi privit pe liceenii *A*; Adriana ar fi <putut> râs şi s-ar fi uitat puțin la liceenii *B* // 17 Victor Ioanid *A*; Victor Băltan *B* // 24 nu o prea interesa. *A*; nu o interesa. *B*

651 8 iubirea lui Soeur Denise *A*; <grațiile> iubirea lui Soeur Denise *B* // 16 - 17 să-i strige: „Margareta...” *A*; să-i strige cu bucuria cu care, dacă ar fi fost mama nenorocită a Irenei, zâna florilor, și-ar fi recunoscut fiica răpită: „Margareta...” *B*

652 1 Îi fu foarte neplăcut *A*; Nu că ar fi disprețuit în educație ajutorul minciunii, dar nu-i plăcea să fie surprinsă. Unul din preceptele pe care Adriana le știa de mult pe dinafară era că „o mamă nu spune niciodată minciuni”. Și îi fu foarte neplăcut doamnei Dunea *B* // 4 și se duse *A*; și <plecă> se duse *B* // 5 de a se despărți *A*; de a <pleca> se despărți *B*

Cap. IV

Capitol nepublicat *A*; Vara acelui an trecu fără evenimente. Familia Dunea plecă, în iunie, undeva pe Valea Prahovei. Mama Adrianei renunțase la Govora, de care ar fi avut nevoie, și o duse pe fată la munte, unde știa că copiii aleargă mult, își amintesc puțin și dorm bine. Nu cunoștea nimic din tragedia fetei. De altminteri, ea avea arta de a ignora tot și de a lua totuși, ca din întâmplare, măsurile necesare.

Socotelile ei se dovediră bune. Căci, în câteva zile, Adriana deveni ciripitoare. Obrajii ei arși de soare aveau acum un reflex băiețesc. Urca de dimineață în pădure cu o întreagă bandă de băieți și fete, alerga, striga numele camarazilor ei din depărtare, se rezema în bastonul de munte, sărea de pe o piatră pe alta, se arunca în ierburi... Când se întorcea în vale, cădea obosită pe chaise-longue și ultimele puteri vestale le întrebuința la masă. Pe urmă dormea. Adânc, fără vise, cu pumnii strânși, ca un băiat.

Despre Paul Mlădoianu, despre decepțiile ei, despre amorul ei nenorocit își amintea câteva lucruri vagi. Suferea desigur. Își dădea seama că e drept, că e necesar și că e frumos să sufere. Ofta uneori, când avea vreme. Se gândea. A gândi, pentru Adriana, era a ședea pe scaun, a duce mâna la cap și a privi departe, fără intenția de a vedea ceva precis.

– Ce faci Adriana?

– Mă gândesc

Scurta ei poveste de dragoste își pierdea detaliile, își uita eroul, își atenua deznodământul.

Devenea ceva depărtat, obscur și învăluit, ca un mister de care nu te apropii, în care nu crezi poate, dar care te înfioară uneori și te face să știi că, dincolo de această masă, dincolo de această cizmă și dincolo de acest domn, mai e ceva. Întâmplările le uitase Adriana. Ce nu uitase ea era un fel de încordare, un fel de fericire ce pleca din inima ei și învăluia lucrurile într-o pânză de lumină. Paul nu mai era Paul: era nuanțe. Plecarea lui nu mai era o deziluzie: era deziluzia. Și tot ce se întâmplase, romanța din acea seară de mai, visul, caietul furat, mărturisirea, sărutul, toate acestea nu erau un amor, ci amorul. Întâiul amor.

Prietenele din D..., care îi scriau ca să o consoleze, întrebuințau, din lipsă de experiență, câțiva termeni generali, care se potriveau de minune cu forma abstractă pe care o luase drama Adrianei: suflet, regret, speranță, destin. Și ea, răspunzându-le, avea aceeași filozofie resemnată, știutoare de multe tristeți, dar în fond curajoasă.

Singură Margareta trecuse peste întâmplare și o întreținea pe Adriana în scrisori despre ce se spune, despre ce se face și despre ce se drege în oraș. Adriana fusese jignită de această nepăsare, dar o interesau prea mult veștile trimise, ca să-i mai facă reproșuri. Află astfel că Lucreția Ginulescu plecase cu Soeur Denise să petreacă vara la o mănăstire de maici în Bucovina. Știu la timp ce se vorbea în oraș despre întâmplarea aceasta și despre altele multe.

Într-o zi, Adriana citi într-una din scrisorile Margaretei un fragment care o interesa dintre toate.

„... și mica noastră Cecilia o duce greu. A slăbit, e galbenă, e tristă. Am întâlnit-o alaltăieri pe bulevard și am întrebat-o ce are. Nu mi-a răspuns nimic, dar ochii îi sticleau și vedeam bine că vrea să plângă. Mi se pare că salcâmii s-au pus să înflorească acum, spre sfârșitul verii”.

Adriana ar fi vrut să aibă amănunte despre această din urmă veste, dar o jignise prea tare pe Cecilia și nu avea cum s-o împace. Pe de altă parte, Margareta își întrerupse și ea într-o bună zi corespondența, fără să dea vreo explicație lămurită supărării ei. Cum doamna Dunea hotărâse să nu se întoarcă la

D... până spre sfârşitul lui septembrie, Adriana rămase lungă vreme fără veşti, neştiind nimic din ce se întâmpla în târg.

Dar în târg nu se întâmpla nimic. Despre asta se convinse repede Adriana la întoarcerea ei acasă. Toate erau aşa cum le lăsase. Trebui numai să se resemneze cu pierderea a două pasiuni: Soeur Denise şi Margareta. Soeur Denise, care o părăsise mai demult pe Margareta pentru Adriana, părăsea acum pe ea pentru Lucreţia. Simţea că timpul, dincolo de care aceste copile intrau într-o viaţă, închisă ei, călugăriţă în haine negre cu obrazul inutil de frumos? Le pizmuia? Sau se temea numai de tovărăşia lor? Fapt e că poarta chiliei ei fu închisă pentru Adriana în prima după-amiază de joi, când favorita călugăriţei urma să o viziteze. Şi Lucreţia Ginulescu îi lua locul, de două ori mai galbenă decât înainte. A fi de două ori mai galbenă însemna a fi de două ori mai mândră.

Cât despre Margareta, ea refuzase orice explicaţie:

– Nu mai putem fi prietene şi gata.

– S-a întâmplat ceva?

– Da, s-a întâmplat ceva, dar nu pot să-ţi spun ţie.

Astfel, Adriana rămase singură, fără prietene, trebuind să se mulţumească cu simpatia nici caldă, nici rece a celorlalte camarade. E drept că acum prestigiul ei în clasă era sporit. Ea ducea cu sine umbra unei dureri şi amintirea unui amor. Cine s-ar fi putut lăuda cu o asemenea tristă istorie la 16 ani, când singurele aventuri posibile sunt îndrăznelile liceenilor pe bulevard?

Adriana fu invitată chiar la unul din joururile Elvirei Costaridi, de la care înainte vreme era exclusă. Fu primită acolo cu o tăcere discretă şi compătimitoare. Ea îşi aminti că trebuie să fie tristă - şi fu. Surâdea îngăduitoare, ca o regină văduvă la o festivitate, voind parcă să spună: „Nu vă jenaţi, cântaţi mai departe, râdeţi, vorbiţi. Nu vă uitaţi la mine că sunt nenorocită şi singură. Nu ţineţi seama de asta. Aşa e viaţa şi nu noi o s-o schimbăm."

Dar nu-i trebui nici ei prea mult timp ca să se convingă că viaţa „e aşa". Îşi uită repede şi surâsul şi nenorocirea. Glumi, cântă la pian, jucă gajuri. Văzu în acea zi la Elvira Costaridi câţiva din liceenii din vara trecută şi făcu în sfârşit cunoştinţă cu ei.

De la sindrofie, Adriana plecă odată cu Cecilia Coteanu. Ţinea să fie drăguţă cu fosta ei prietenă, acum că rămăsese singură, fără nimeni. Căută ceva amabil să-i spună şi, amintindu-şi de mândra ei dragoste pentru vărul Gelu, întrebă:

– Dar Gelu de ce nu a venit la Elvira?

– Pentru că nu l-a invitat. Lungul ăla de Alexandrescu i-a spus Elvirei să nu-l cheme. Le e frică de el, fiindcă e mai inteligent decât toţi şi îşi bate joc de ei. Dar puţin îi pasă lui Gelu. Săptămâna viitoare se întoarce Elisabeta Donciu de la Paris. Şi au să înceapă atunci *jour*-urile ei, unde ştii bine că nu vine oricine. Să vedem cine are să moară atunci de necaz.

Adriana nimerise bine. Alesese singurul subiect care ar fi putut s-o facă vorbăreaţă pe Cecilia. O asculta cum se supără, cum argumentează, cum ameninţă şi îi dădu dreptate, luând şi ea, fără să ştie de ce, apărarea lui Gelu. În realitate, băiatul ăsta n-o interesa deloc. Sau, în orice caz, nu avea pentru el altă curiozitate, decât pe aceea pe care, la vârsta ei, fetele o au pentru orice, pentru oricine: o curiozitate măruntă, sprintenă, trecătoare. Dar îi plăcea cu adevărat să o asculte pe Cecilia.

Când ea tăcu, Adriana era recâştigată. O întrebă dacă vrea să uite tot ce a fost până atunci, dacă vrea să ierte, dacă vrea să fie iar prietene. Fata primi cu bucurie, dar cu un gest mai puţin brusc decât ar fi avut jumătate an mai înainte. Se liniştise ceva în ochii ei prea vii.

– Nu, Adriana, nu tu trebuie să-ţi ceri iertare. Eu eram vinovată. Nu ştiam nimic atunci, astă primăvară, şi acuma vezi (încetini pasul, coborî vocea)... acuma ştiu.

Era un accent sincer în vorbele lor. La vârsta lor, ele nu ştiau să vorbească decât cu subînţelesuri sau cu patetism. Acum însă, îşi spuneau câteva lucruri simple, care le apropia pe una de alta, pentru că ceea ce spuneau şi ceea ce nu spuneau, mai ales, răspundea unor zile trăite şi unor adevăruri adevărate. Tăceau şi fiecare în parte revedea groaza adâncă a primului moment, oroarea aceea de vis rău, ceasul acela în care trebuiau să moară şi în care, încă nu ştiau bine, dacă n-a murit ceva.

În jurul lor, salcâmii rămâneau desfrunziţi, singuri, cu ramurile deschise inutil. Adriana îşi aminti că, într-o zi de aprilie, legase de florile lor întâia ei taină.

Privi împrejur şi văzu că e toamnă. Câte lucruri nu se întâmplaseră de atunci! Câte zile nu trecuseră, bune şi rele, triste şi vesele, uitate şi încă vii! Şi peste toate rămânea amintirea acelui ceas.

Erau unele <colege> fete în clasă, care trecuseră cu mult înaintea ei peste vârstă şi o suferiseră simplu, ca pe un ceas de arest, ca pe o notă proastă. Erau altele care găseau întâmplarea amuzantă şi care descoperiseră de atunci jocuri noi. Dar mai erau acelea în privirea cărora ardea uneori, până târziu de tot, aceeaşi sclipire de ruşine şi frică, acelaşi dor de moarte şi aceeaşi caldă năzuinţă către... Către ce? – se întreba ea.

Se gândi cu melancolie la ultimele copile din clasă pe care le vedea, acum în toamnă, pălind sub dogoarea aceleaşi chemări. Erau albe şi vesele şi rele. Într-o zi sau alta, capul îi se îngreuna, faţa devenea palidă, pupila bătea rar, ca inima paserilor vânate...

Le urmărea ca pe frunzele castanului din faţa porţii, drepte întâi şi tinere până ce, într-o dimineaţă de octombrie, se răsuceau pe cotoarele lor lungi, încercau să se ridice încordate spre lumină, ardeau o secundă într-o scurtă flacăre de aramă, şi pe urmă cădeau încet, în rotocoale mari.

Numai că imaginea Adrianei greşea. Căci, dacă frunzele moarte cădeau ca să aştepte la o margine de drum o zăpadă ce nu avea să întârzie, fetele tinere se ridicau spre o viaţă în care zăpezile aveau să fie târzii, foarte târzii. *B*

660 16 - 17 şi plecă încet capul. *A*; şi plecă tristă capul. *C* // 26 Acasă, Adriana *A*; În seara aceea, Adriana *C* // 27 pe o dormeuză *A*; pe o canapea *C*

662 11 - 12 cuvenit, ar fi rămas şi ea afară *A*; cuvenit, ea însăşi ar fi rămas bucuroasă afară *C* // 31 foşnetul cămăşii *A*; foşnetul cămăşii de zi *C*

663 18 - 21 Nici unul, nici altul nu fusese vreodată pentru imaginaţia ei altceva decât erau: domnul Dunea un tată bun, Apolo o statuie. *A*; frază lipsă *C*

664 13 - 15 ale anatomiei, încercă să suplinească lipsa ei de informaţie cu ajutorul câtorva presupuneri probabile, dacă se încrunta *A*; ale anatomiei, dacă se încrunta *C* // 29 unei colonii proaste *A*; unui eaudecologne prost *C* // 31 - 34 se adânci pasionată în căutarea ei, îşi ascunse capul în perne şi o gustă încet, prelung, cu întreruperi scurte ce îi măreau plăcerea, cu întârzieri voluntare şi ocolite. *A*; se adânci în căutarea ei şi îşi ascunse capul între perne. *C*

666 24 „Ce fire sensibilă!" *A*; „Ce fire de artist!" *C* // 25 nu romanţa îl impresiona *A*; nu romanţa îl impresionase *C*

667 5 exasperat şi vag *A*; exasperant şi vag *C* // 20 îl deştepta în inima *A*; îl stârnise în inima *C* // 31 cu foile scrise *A*; cu foile scrise mari *C*

668 10 se linişti însă şi redeveni rezonabil. *A*; se linişti însă, redeveni rezonabil. *C*

670 21 spusese că va rămâne *A*; spusese că va rămânea la D. *C* // 30 pe care nu-i cunoştea. *A*; pe care nu-i recunoştea. *C*

671 8 v-aţi întors. *A*; v-aţi întors la D... *B* // 22 se opri la generalităţi *A*; se ţinu la generalităţi *B*

672 16 de bună condiţie din oraş *A*; de bună condiţie din D... *B* // 19 - 20 o ştia talentată. De altminteri *A*; o ştia talentată („cum o cheamă? Mărioara parcă... A! Nu, Adriana, că bine spuneţi. Uitasem. Să vă trăiască!"). De altminteri *B* // 21 să aibă numai *A*; să aibă <decât> numai *B*

673 1 - 2 Cecilia, galbena Lucreţia, Adriana, Elvira, Margareta *A*; Cecilia Coteanu, galbena Lucreţia Ginulescu, Adriana Dunea, Elvira Costaridi, Margareta *B* // 10 venite de la

Bucureşti. *A*; venite din Bucureşti. *B* // 11 cu geamuri *A*: cu <ferestre> geamuri *B* // 24 vremea în care ea *A*; vremea când ea *B*

674 24 La mîna stângă *A*; La mîna <dreaptă> stângă *B* // 26 câteva vorbe cu *A*; câteva vorbe amabile cu *B*

677 14 Ceciliei *A*; Ceciliei Coteanu *B*

678 4 Victor Ioanid şi mai ales cu Buţă *A*; Victor Băltan şi mai des cu Buţă *B* // 26 toate fetele din lume *A*; toate femeile din lume *B*

679 23 - 24 a lăsat vreo 2000 de cărţi. *A*; a lăsat Academiei biblioteca lui. Sunt vreo 2000 de cărţi. *B* // 28-29 Ne întâlnim acolo, uneori, să stăm de vorbă câţiva prieteni. *A*; Ne întâlnim acolo câţiva prieteni. Unul vorbeşte despre o carte, sau despre un om, sau despre o întâmplare. Ceilalţi îi răspund. Asta e. *B*. 31 mai pasionant decât literatura *A*; mai interesant decât cartea *B*

680 18 intimidată. În timpul vacanţei *A*; intimidată. Nici el nu era prea sigur de sine: avea un zâmbet nehotărât, îşi căuta cuvintele, se uita pe de lături şi, când se despărţea, îi strângea mâna cu stângăcie. Uneori tăcea îndelung, alteori vorbea repede, volubil, cu gesturi nervoase şi deodată, în mijlocul vorbei, spunea o răutate, se oprea în loc, ca şi cum ar fi fost şi el surprins, şi o privea ezitând. Părea atunci că alege între a-şi cere iertare sau a fi impertinent. Ea vedea în sfârşit de ce până atunci Gelu fusese ţinut deoparte, neinvitat la jururile Elvirei şi vorbit de rău cu colegii lui. Îl simţea destul de inteligent şi destul de rău ca să lupte cu cinci deodată şi să-i facă pe toţi cinci ridiculi. Avea un râs scurt, care putea să jignească, şi ochii lui verzi sclipeau atunci răi. La început, ea fusese ispitită să treacă de partea adversarilor lui şi să încerce a înfrunta acest orgoliu. Dar era o fată curajoasă şi îi detesta pe toţi ceilalţi. Gelu băgă de seamă poate şi îi fu recunoscător. De la o vreme, el deveni mai puţin urâcios. Răspunsurile lui erau mai puţin bruşte. Uneori vorbea omeneşte, calm, fără ironie şi fără veşnicul lui surâs provocator, despre el, despre cum îşi petrecea vremea, despre cărţile din mansardă. În timpul vacanţei *B* // 26 semn de la fereastră *A*; semn de departe *B* // 27 - 28 ajungea îngheţat şi *A*; ajungea roşu de frig şi *B*

681 1 calde şi leneşe. *A*; calde, odihnitoare. *B* // 5 a Ceciliei *A*; a <Angelei> Ceciliei *B* // 8 lungi pauze. *A*; lungi pauze; doar din stradă se auzeau din când în când paşii unui rar trecător. *B* // 12 - 14 răspicat şi cu severitate. Avea un răs scurt, care putea să jignească, şi ochii lui verzi sclipeau atunci răi. Numai dacă *A*; răspicat şi care convingea. Adriana povestea odată – şi în glasul ei era un ton de invidie ascunsă – că o colegă de la şcoală îi scrisese unei artiste de cinematograf şi că primise de la Paris o fotografie cu dedicaţie. Gelu avu un gest mic de dezaprobare, o încruntare discretă. În seara aceea, Adriana rupse o scrisoare la care muncise o săptămână întreagă s-o traducă în franţuzeşte şi renunţă la visul de a avea o fotografie. Altădată, la masă, domnul Dunea aducând vorba despre doctorul Porovici, conferenţiarul eminent din D..., Adriana spuse din senin: „– E un imbecil". Nici cuvântul, nici îndrăzneala de a-l spune nu-i aparţineau. Pe ea o impresiona siguranţa cu care Gelu schimba, cu o singură vorbă, lucrurile pe care înainte ea le ştiuse aşezate şi clare. Nu era om la D... despre care el să nu-i fi spus tocmai pe dos decât ce se spunea obişnuit. Despre Raoul Ionescu, ajuns, spre admiraţia oraşului, şef de cabinet la un minister, el spusese că e un cretin şi Adriana auzi atunci pentru întâia dată acest cuvânt. Dimpotrivă, despre un tânăr care fugise cu o sută de mii de lei furaţi de la taică-su, Gelu se întreba neîncrezător: „ – Cine ştie? Poate să fie un om interesant." Adriana se uitase, la aceste cuvinte, primprejur speriată şi îi făcu Ceciliei un semn de nelinişte. Îi era teamă să-l urmeze pe Gelu în ceea ce spunea, dar nu îndrăznea să-l contrazică. Îi plăcea într-un fel curajul lui şi nu îndrăznea să-şi mărturisească timiditatea. Nu îi spusese el odată, dispreţuitor şi mângâind-o pe păr ca pe un copil mic: „ – Ai să creşti mare şi ai să fii fericită, domnişoară Adriana; dumneata eşti o fată morală. Morală ca un domn." Şi izbucnise în râs, dar ea nu pricepu nimic. Vorbea despre toată lumea cu același surâs de neîncredere. Numai dacă *B* // 16 - 19 Mai bucuros, schimba grăbit vorba, căutând alt subiect. Îi făcea plăcere să-și vorbească de rău, dar cu vădită prietenie. camarazii. *A*; În schimb, vorbea cu plăcere despre <prietenii lui> camarazii lui, ironic, rău, dar cu o prietenie vădită. *B* // 20 - 22 Nici să nu-l cunoști: pe dumneata, care ești o fată cuminte, te-ar scandaliza. *A*; Nici să nu-l cunoști: ți-ar fi frică. *B* // 24 de pumni *A*; de pumni tari *B* // 33 nu-l mai putea trece *A*; nu-l mai putea da *B* // 34 fusese eliminat. Omite *A*; fusese eliminat. „ Cum, domnule Gelu, poți fi prieten cu un repetent?" Gelu râse un sfert de oră și Adrianei îi fu rușine. „ – Dar bine, atunci dumneata de ce ești premiant?" / „ – Din obișnuință, domnișoară. Asta e o simplă întâmplare. Dacă aș fi fost hingher, n-aș fi fost altfel de cum sunt." Astfel, zi cu zi, Adriana pierdea liniștita ei judecată despre lucruri și oameni, la început speriată de aceste schimbări cutezătoare, dar atrasă tocmai de primejdia lor. Cecilia, obișnuită, părea să nu ia în serios îndrăznelile vărului ei. Se mulțumea să-l admire în tăcere și să o privească pe Adriana cu un mic zâmbet de orgoliu propriu, care voia să spună: „vezi, ți-am spus eu, așa e el". *B*

682 9 reveneau în odaia *A*; reveneau în jurul aceleași mese de ceai, în odaia *B* // 12 - 13 prezența celuilalt *A*; prezența celorlalți *B* // 17 o filă de carte *A*; o filă a cărții *B* // 17 - 19 astfel, își aminteau o clipă că sunt împreună și pe urmă continuau să-și vadă fiecare de gândurile lui. *A*; astfel, după ce o clipă își aminteau că sunt împreună, continuau să-și vadă singuri de lucrul și gândurile lor. *B*

683 5 își găsea *A*; își regăsea *B* // 11 din adânca lui lene *A*; din adânca lene a acestuia *B* // 14 ieșise *A*; ieși *B* // 20 - 21 veni să desfunde – târziu în acel an - *A*; veni târziu în acel an să desfunde *B*

684 7 isprăvi și întrebări. *A*; isprăvi și descoperiri. *B* // 8 colțul de insulă *A*; <petecul> colțul de insulă *B* // 13 Victor Ioanid *A*; Victor Băltan *B* // 25 i se umezeau fără motiv *A*; i se umezeau deodată calzi *B* // 27 rotunjime *A*; netezime *B* // 28 nu aștepta nimic. *A*; nu aștepta nimic, își mângâia singură fruntea și își lăsa lacrimile să curgă rare pe obraji. *B* // 29 atâtea altele. *A*; atâtea altele. Îl uita fără necaz și fără greutate. *B* // 30 - 31 Dar se întâmplă în curând, în oraș, un eveniment care schimbă neașteptat mersul lucrurilor. *A*; Dar tocmai în acea vreme se întâmplă la D... un fapt curios, care o apropie pe Adriana iar de el. *B* // 32 Victor Ioanid *A*; Victor Băltan *B*

685 3 orașele apropiate. *A*; orașele apropiate. Prietenii lui, interogați, nu știură să spună nimic util. *B* // 6 bănuia *A*; bănui *B* // 7 Cunoștea prietenia celor doi băieți și își spunea că *A*; Cunoștea <din poveștile ce îi spusese el> prietenia care îl lega de Victor și înțelegea că *B* // 8 - 9 printr-o învoială comună. *A*; prin învoiala amândurora. *B* // 13 Ioanid *A*; Băltan *B* // 21Victor *A*; Victor Băltan *B* // 29 Tot are să sfârșească *A*; Tot are să trebuie să sfârșească *B* // 33 Ioanid. *A*; Băltan. *B*

686 1 Adriana abia tresări. *A*; Adriana tresări abia. *B*

687 7 un moment *A*; un moment <și pe urmă> *B* // 9 Victor Ioanid *A*; Victor Băltan *B* // 13 Poate că *A*; <Mi se pare> Poate că *B* // 17 care mă interesează. *A*; care mă tentează. *B*

688 12 Biletul *A*; <Gelu accepta> Biletul *B* // 14 Victor Ioanid *A*; Victor Băltan *B* // 17 cu toată teama *A*; cu destulă teamă *B*

689 17 o șapcă de licean. *A*; o șapcă de licean spunea parcă toată singurătatea locului. *B* // 21 Victor Ioanid *A*; Victor Băltan *B* // 24 - 25 nu-l găseau. Gelu făcu *A*; nu-l găseau. Băiatul voi să întindă mâna și, răzgândindu-se, nu mai știu ce să facă cu brațul lui ridicat. Era o clipă lungă, apăsătoare, care se încăpățânase să nu treacă și îi ținea acolo încleștați, străini unul în fața altuia, neînțelegând ce voiau, neștiind ce să aștepte, neavând ce să-și spună. Gelu <păși> făcu *B* // 26 prin brutalitatea lui *A*; prin banalitatea lui *B* // 31 - 32 Adriana venise *A*; <Veniseră> Adriana venise *B* // 32 misterul situației *A*; misterul <lucrului> situației *B*

690 5 îi spuse *A*; îi spunea *B* // 7 își petrecuse *A*; își <petrecea> petrecuse *B* // 34 reflectă Victor. *A*; reflectă Victor. Și tăcerea reveni încăpățânată, nefirească. *B*

691 15 se întâmplă. *A*; se întâmplă. Și plânsul fetei stărui în odaie, liber, ușurător pentru tristețea lor a tuturora. *B*

692 2 Victor Ioanid *A*; Victor Băltan *B* // 3 nu observase *A*; nu observă *B* // 5 ajunseseră *A*; ajunseră *B* // 7 știu că Victor *A*; știu și, cu timpul, crezu că Victor *B*

693 23 și veni *A*; și <îi șopti> veni *B*

694 31 din timiditate *A*; din timiditate <sau din distincție> *B*

695 16 răzimată de perete. *A*; răzimată <ușor> de perete. *B* // 30 calmă și gânditoare *A*; calmă și așezată *B* // 31 - 32 dincolo de cuvinte, deasupra lor, priveghindu-le *A*; dincolo de ea, deasupra ei, priveghind-o *B*

696 1 își permitea *A*; ea își permitea *B* // 23 sau întorcea vorba. *A*; sau întorcea vorba sau îi spunea ce îi trecea prin minte. *B* // 24 ce o desparte *A*; ce o desparte <vârstă, condiții sociale, așteptări de acest licean mai> *B* // 25 îl lăsa *A*; îl <săruta protectoare> lăsa *B* // 27 oarecare nevinovăție *A*; desigur multă nevinovăție *B*

697 2 la nimic. *A*; la nimic. Astfel, avea conștiința împăcată și mâna liberă. *B* // 6 văr răutăcios *A*; văr blond și rău *B* // 11 ardeau calzi *A*; ardeau calzi, nestăpâniți *B* // 12 toate astea *A*; toate acestea *B* // 19 cuprinzând *A*; <simțind> cuprinzând *B*

698 1 să contracteze *A*; să contracteze <fiecare mușchi> *B* // 2 Îl cunoștea. *A*; Îl cunoștea. <Atâtea rochii îl îmbrăcaseră, atâtea mantouri îl ascunseseră, și el sub toate îl descoperise același.> *B* // 6-7 înfățișări schimbătoare *A*; înfățișări schimbătoare. <liniile rotunde, nesigure> *B* // 20 scurtă amețeală *A*; scurtă nebunie *B* // 21 își mușca buzele ca să uite. *A*; își mușca buzele <și își strângea pumnii ca să nu vorbească> ca să se stăpânească și să uite. *B* // 25 se gândea *A*; se gândea <cu oarecare melancolie la umbra aceea suplă> *B*

701 25 Continuau tăcuți plimbarea *A*; Continuară tăcuți plimbarea *C*

702 4 - 5 Am văzut azi în vitrină *A*; Știi, am văzut azi în vitrină *C* // 23 lipsa de risc. *A*; lipsa asta de risc. *C* // 24 - 25 l-am luat într-adins pe Vasiliu cu mine. *A*; l-am luat într-adins pe Morgenstern cu mine. *C*

704 6 îl recâștigase. *A*; îl recâștiga. *C* // 14 pe Victor Ioanid? *A*; pe Victor Bâltan? *C* // 21 primul felinar. *A*; primul felinar roșu. *C* // 22 trecură pe lângă ei. *A*; trecură pe lângă ei hohotind. *C*

705 3 Victor Ioanid *A*; Victor Băltan *B* // 14 încercau vreodată *A*; încercau vreodată <să lege> *B* // 19 și schimbau *A*; și <numai un semn involuntar, o tresărire> schimbau *B* // 22 îi întorcea în casă *A*; îi întorcea <acasă> în casă *B*

706 1 Victor *A*; Victor Băltan *B* // 3 acum uneori *A*; acum <în acele lungi ceasuri de după amiază> uneori *B* // 4 legile și moravurile *A*; liniștea și moravurile *B* // 13 depărtare. *A*; depărtare. <Cu vremea însă regăsiră din trecut> *B*

707 9 Victor *A*; Victor Băltan *B* // 10 le dădea sentimentul *A*; <le reda gustul iernii> le dădea sentimentul *B* // 14 peste care *A*; <deasupra> peste care *B* // 17 Poate că *A*; E probabil că *B* // 23 fără sprijinul *A*; fără <ajutorul> sprijinul *B* // 32 16 ani. *A*; 17 ani. *B*

708 5 se pregăteau *A*; <se întrebau> se pregăteau *B* // 12 lăsă *A*; <puse> lăsă *B* // 21 O reluă. *A*; O reluă. Era chiar frumos. *B* // 24 spuse Adriana, întorcându-se *A*; spuse Victor Băltan, și Adriana, întorcându-se *B*

709 1 modulaţia melodiei *A*; modulaţia <cântecului> melodiei *B* // 33 numai din curiozitate *A*; <din simplă> numai din curiozitate *B*

710 4 ceva care *A*; ceva care <se ascunde> *B* // 14 aveau parcă *A*; <nu schimbau nimic> aveau parcă *B*

711 3 lucrurile *A*; <odaia> lucrurile *B* // 9 ruşinaţi *A*; ruşinaţi, <ca pe urma> *B* // 10 o noapte de iubire. *A*; o noapte. *B* // 21 departe. *A*; <depărtată> departe. *B* // 30 nimic. Numai Buţă *A*; nimic. Singurătatea lor era făcută din semne şi semnele se citesc greu. Numai Buţă *B*

712 20 era de-a dreptul *A*; era chiar *B*

713 6 el întrerupea *A*; el întrerupe *B* // 11 Dar totul *A*; Dar <era vădit că> totul *B*

714 1 şi colonie *A*; şi *eau de cologne*. *B* // 30 Gelu ceru *A*; <În seara aceea> Gelu ceru *B*

715 6 să se indigneze. *A*; să se indigneze, dacă trebuie să i se facă milă de el însuşi. *B* // 14 ultima vizită a lui Buţă *A*; ultima vizită pe care Buţă le-o făcea *B* // 23 - 24 de cerc. Era, desigur *A*; de cerc. Ar fi acceptat însă pe oricine altul. Câtăva vreme, fu vorba să o cheme pe Tania Bring. Era o rusoaică tânără, fugită din Odessa cu o mătuşă a ei. Venise de curând la D... şi fusese internată la Institut. Era colegă cu Adriana şi Cecilia şi ele vorbeau cu entuziasm de această nouă prietenă. Le arătase băieţilor o fotografie veche, pe care ea le-o dăduse: un cap blond, cu un contur alungit, neprecis şi cu doi ochi oblici, care singuri se vedeau clar în poza aceea ştearsă. Era hotărât să o primească la una din întâlnirile lor, dar fie din lenea lor, fie din lipsa de curiozitate a Taniei, nu izbutiră să se înţeleagă asupra unei zile anumite. Cu vremea, proiectul lor fu uitat şi, deşi li se întâmpla des să vorbească despre blonda rusoaică, rămaseră mai departe singuri, ei patru. Era, desigur *B* // 27 şi, găsindu-le *A*; şi <faptul de> găsindu-le *B*

716 2 se pierdeau *A*; se pierdeau <depărtate> *B* // 6 - 7 îşi avea înţelesul lui. Nimic nu venea *A*; îşi avea înţelesul lui. Şi ei chiar aşa cum se cunoşteau pe nume, cu hazul lor şi cu păcatele lor, şi ei deveneau altceva decât ce erau <în viaţa> totdeauna. Cecilia Coteanu <bunăoară> mai ales, care în fond nu era decât o fetiţă <drăguţă> oarecare, prostuţă ca un pui de găină şi frumoasă ca un trandafir ieftin, devenea în acele momente o frumuseţe transfigurată: linia umbrită a buzelor îi era înfiorată, aripile nărilor se dilatau, arcadele frunţii se înălţau mari, boltite, încercuind doi ochi care niciodată nu aveau să fie mai negri şi mai adânciţi în ei. [Alunecau parcă dintre lucrurile ce îi înconjurau şi se refugiau într-o exaltare senzuală, pe care o simţeau instinctiv ca pe un spasm, dar care aparent nu avea nimic vinovat. Uneori, *Cântecele blondei Agnes* veneau să întregească această amiază lunecătoare şi să facă trecerea spre viaţa obişnuită.] Nimic nu venea *B* // 31 O sărută. *A*; Îi sărută buzele. *B*

Cap. XI

Capitol lipsă *A*; Astfel, Adriana află că iubeşte. Sărutul era umed, cald. Avea nevoie, pentru ca să-l primească fără împotrivire, de o pasiune. O descoperi brusc: îl iubea pe Gelu. Nu era el iubitul pe care trupul ei îl aştepta nemărturisit noaptea în somn. Bustul de adolescent al lui Gelu, strâns într-o tunică neagră, capul lui tuns, faţa lui cu trăsături nefixate încă nu aduceau nici pe departe cu aceste aşteptări.

Adriana ieşea însă dintr-o lungă iarnă şi dintr-o lungă nedumerire. Monotonia acelor zile o obosise. Fusese un sentiment prea abstract pentru închipuirea ei vioaie. De aceea, când se găsi în braţele lui Gelu, avu un sentiment de uşurare. Îl iubi imediat, îl iubi mult. El cel puţin era real şi sărutul lui era incontestabil.

Dacă i-ar fi dat răgaz, i-ar fi spus în sfârşit lui tot ce aştepta de atâta vreme să-i spună cuiva. Că sufletul ei a presimţit de mult apropierea acestei pasiuni. Că, din prima zi în care l-a văzut, ceva se schimbase în inima ei. Că ar fi fost poate mai bine să nu-l cunoască, fiindcă acum ştie Dumnezeu până unde va merge dragostea ei şi cât de nenorocită va fi.

Dar Adriana nu avu timp să-i explice toate aceste lucruri. Gelu nu-i vorbea nici despre destin, nici despre amor, nici despre pasiuni predestinate. Nici măcar nu-i spunea că i se pare a o mai fi întâlnit altădată, demult, în altă viaţă şi Adriana, care se obişnuise să considere acest lucru ca pe un semn inevitabil al amorului, se întrebă o clipă dacă Gelu o iubeşte cu adevărat.

Toate se întâmplau mai simplu decât se aşteptase. „Asta să fie tot?” se întreba ea acum, după plecarea iubitului, când de la poartă îl privea cum se depărtează cu paşi repezi, fără să se întoarcă.

Nu erau însă decât aparenţele începutului. Sărutul îi surprinsese neexperimentaţi, cuvinte care îi înspăimântau şi care mai aveau pentru ei o vrajă a lor. Mai erau atitudini şi tăceri şi priviri care trebuiau învăţate, desprinse de tot ce lor li se părea nefiresc şi unic pentru a deveni câteva simple obişnuinţe într-o simplă dragoste, care nici ea nu trebuia să fie altceva decât o obişnuinţă. Deocamdată, trăiau în patetic, ceea ce era incomod. O îmbrăţişare devenea o problemă şi preliminariile prea lungi omorau dinainte plăcerea ei. Când se oprea înaintea Adrianei, Gelu avea un aer decis, de parcă ar fi prevenit: „uite, am să te sărut”. Şi o săruta. Asta oprea farmecul posibil al întâlnirilor lor şi împiedica trecerea uşoară a timpului. Se făcea un moment de tăcere, căutau necăjiţi un cuvânt, îşi evitau privirile şi pe urmă reluau, ca pe o ocupaţie, şirul întrerupt al vorbei.

Primăvara le veni în ajutor. Venise în acel an bruscă, tânără, plină de zgomote, plină de lumină, grăbită parcă să plesnească sub coaja copacilor înzăpeziţi. Pe fereastra deschisă venea un vuiet care nu era al străzii sau al oraşului, ci al vieţii însăşi. Glasurile oamenilor aveau, de afară, un sunet metalic, vibrător, apele cădeau sunătoare pe piatră, salcâmii, umezi încă, trosneau sub soare.

Într-o dimineaţă de duminică, Gelu bătu la uşa Adrianei la un ceas neobişnuit. Ochii îi râdeau mari, buni. Era în el un neastâmpăr de animal tânăr şi acolo în prag, în lumina decisă a soarelui care bătea, el fu o clipă frumos.

– Nu vii să te plimbi, Adriana?

Vocea îi era intensă, mâna care arăta spre stradă tresări ademenitor, nervos. Avea în veselia lui ceva direct şi sincer, o pornire care îl lumina dinăuntru, o nerăbdare care ducea cu ea, înainte, tot ce întâlnea, ca o apă de munte. Adriana îl privi intimidată. Venise fără mantou, îşi ţinea şapca în mână, respira puternic şi o privea în faţă cu doi ochi ce nu ascundeau nimic. Din instinct, fata avu un gest de apărare. Ezita. Dar el o luă de mână şi o duse după el, în dimineaţa aceea albă şi sunătoare.

Gelu deveni îndrăzneţ şi hotărât. Trupul Adrianei se frângea între braţele lui tari. Ea ar fi rezistat poate din pudoare sau poate din prudenţă. era în el un elan elementar, ceva cert, vioi şi îndârjit, care nu cunoştea opuneri. Dacă fata avea uneori un mic gest reticent, Gelu se oprea surprins, fără să înţeleagă. Avea o inconştienţă de om înfometat. O săruta simplu, îi vorbea simplu, cu un fel de entuziasm, pe care Adriana nu-l înţelegea. Nu ar fi vrut să întâmpine dificultăţi, să aibă explicaţii, să facă reproşuri, să-i scrie scrisori. El îndepărta grăbit orice obiecţie, îi dădea totdeauna dreptate, nu întreba niciodată de ce e tristă şi la scrisori nu răspundea decât sărutând. Aducea în jurul ei o bucurie directă, ca o ploaie de martie, o fericire necomplicată, lipsită de întrebări şi de momente mari. Îi vorbea despre ea, despre mâinile ei, despre picioarele ei înalte, despre ochii ei miraţi. Îi amintea lucruri mici din trecut, pe care ea le uitase sau pe care nu le luase niciodată în seamă. Remarca o mie de gesturi mărunte.

– De ce, Adriana, când greşeşti o notă la pian, ridici speriată din umeri?

Îi spuse că are genunchi frumoşi şi, fiindcă ea nu ştia că un genunchi poate fi frumos, el îi arătă cât de rotund este al ei, cât de bine desemnată îi e rotula, suplă şi ovală.

– Nu vezi? Încape întreg în palmă când îl mângâi.

Descoperea zi de zi amănunte noi, o încruntare, un zâmbet, un fel de a privi şi Adriana, ascultându-l cum vorbea despre toate acestea, avea puţin impresia că e vorba de altcineva decât de ea. Căci nu înţelegea cum în imaginea ei cunoscută <din oglindă> se puteau citi atâtea ciudăţenii şi în obrazul ei <simplu> de copil atâtea trăsături.

Întâia rochie fără mâneci îi aduse lui Gelu revelația brațelor ei rotunde, calde și, aproape de umeri, elastice și ferme totuși, bine încheiate de trup, puțin leneșe uneori, când ea le încolăcea în jurul gâtului lui. Avea atunci întreagă senzația corpului ei, calm sub rochii și dantele, vibrând de căldura sângelui propriu. Simțea că el rămâne străin, depărtat.

– Ce fericită ești tu, Adriana. Tu ești totdeauna cu tine. Nu te părăsești niciodată. te auzi, te vezi, te simți. Spune-mi (glasul lui scobora, ezita puțin) spune-mi ești frumoasă noaptea?

Fata nu mai încerca decât rar să se opună nebuniilor lui. Era multă vreme de când uitase de ea, de când propria ei frumusețe încetase să o preocupe noaptea în somn în gândurile ei vinovate. El o readucea către un mister sensual uitat. Dacă era frumoasă noaptea? Era. *B*

717 10 - 11 Cine nu cunoștea prosoapele moi *A*; Căci cine nu cunoștea prosoapele acelea moi *B*

718 15 pentru afaceri *A*; la afaceri *B* // 24 pe logodnicul *A*; pe <bărbatul> logodnicul *B*

719 24 să încurce *A*; să <neglijeze registrele> încurce *B*

720 1-2 Nu toată lumea înțelegea *A*; <Poate că> Nu toată lumea va fi înțeles *B* // 8 pardesiu negru? *A*; pardesiu *marron*? *B*

721 16 ca anul trecut *A*; ca de obicei *B* // 26 pe departe de vechile *A*; pe departe vechile *B* // 32 orașul își aștepta *A*; D... își aștepta *B* // 33 rămase deșartă *A*; rămase <goală> deșartă *B*

722 25 aplecat o clipă *A*; plecat o clipă *B*

723 11 se târăște *A*; se <desface> târăște *B*

724 25 nu-i aminti *A*; nu-i mai aminti *B* // 31 Victor Ioanid *A*; Victor Băltan *B*

725 15 o curte deșartă. *A*; o curte deșartă. <Rămași în urmă, Angela și Victor se sărutară.> *B*

727 28 „fete cu fete și băieți cu băieți” *A*; „fetele cu fete și băieții cu băieți” *B*

729 4 printre ramuri. *A*; printre ramuri. [O dată, o singură dată, întâlniseră acolo oameni. Era pe pod. Automobilul lor mergea spre insulă, când din partea opusă se ridicară pe neașteptate două faruri mari, ce se apropiau vijelios. Trecu o mașină mică de cuvre. Cele două automobile fură un singur moment una lângă alta și boturile lor aproape se atinseră, ca doi cai ce se recunosc după miros. Întâlnirea fu scurtă. Mașina cea mică descinse spre oraș. – Tania Bring! exclamă Cecilia, când automobilul galben trecu în bătaia farurilor lor. – Să fi fost ea? Nu se mai vedea în urmă decât un voal ce flutura în întuneric și mașina cea mică se pierdu dincolo de pod.] *B* // 25 să-l știe pe Gelu alături de ea *A*; să-l știe alături de ea *B* // 26 Dar curând se auzea *A*; Dar dintr-un tufiș se auzea *B* // 33 Adriana asculta *A*; Adriana <auzea> asculta *B*

730 23 - 24 bustul de băiat *A*; bustul suplu *B*

732 5 fete sănătoase *A*; fete sănătoase, gata la 18 ani pentru amor *B* // 17 de sâmbătă *A*; de sâmbătă <și o uitase> *B* // 19 București, în casa unor prieteni. *A*; București, într-o familie. *B*

733 17 că superioara mănăstirii *A*; că stareța mănăstirii *B*

735 26 al Ceciliei *A*; al Ceciliei Coteanu *B* // 31 pe care nimeni *A*; pe care nimic *B*

736 10 din tulburarea *A*; din tulburarea confuză *B* // 19 – Nici nu știu *A*; – Nici măcar nu știu *B* // 23 și o iubesc deci *A*; și o iubesc de aceea *B* // 28 se oprise în fața *A*; se oprise <la vitrina> în fața *B* // 30 oglindindu-se în geamul jumătate înghețat *A*; reflectându-se în geamul înghețat *B*

737 1 - 2 îşi ascundea obrazul *A*; îşi ascundea faţa *B* // 7 - 8 cu diverse pachete *A*; cu diverse mici pachete *B* // 11 - 12 n-am să-ţi spun. *A*; n-am să-ţi spun. Zău, n-am să-ţi spun. *B* // 17 Fii cuminte. *A*; – Fii cuminte, iubitule. *B* // 20 Cecilia *A*; Cecilia Coteanu *B* // 21 - 22 semn de complicitate *A*; semn de înţelegere *B* // 32 - 33 să le fie de folos. *A*; să le fie şi el de folos. Avea să lucreze cu ele amândouă. Îl întrebară dacă e bine să o invite pe Tania Bring. Ar fi fost în sfârşit timpul să o cunoască şi blonda rusoaică părea şi ea curioasă să-l vadă. Dar, dacă o invitau pe Tania, puteau să-l invite pe Buţă? Şi-o închipuiau pe subţirea Tania Bring alături de fiinţa bondoacă a lui Buţă şi împerecherea li se părea ridiculă. Gelu luă parte la socotelile lor, se necăji de necazurile lor, se bucură de satisfacţiile lor mici. Le asculta cu plăcere cum vorbeau acolo, pe stradă, aprinse, vioaie, descriind sărbătoarea aşteptată. *B*

738 1 - 2 Am cumpărat un brad mic şi l-am pus în odaia mea. *A*; Ştii bradul mic de la noi din curte? L-am tăiat şi l-am pus în odaia mea. *B* // 4 nu cred. *A*; nu cred, termină Adriana, privind cerul acela cenuşiu, de unde niciun fulg nu căzuse încă în iarna aceea. *B* // 5 După-masă, Adriana îl aşteptă cu nerăbdare *A*; Adriana îl aşteptă cu nerăbdare după-masă *B* // 8 - 9 mai are de făcut. Era fericită *A*; mai are de făcut. – Uite, aici are să stea Tania, dacă are să vină. Acolo Victor. Dincolo Cecilia. Aici tu şi, desigur, lângă tine, eu. Gelu îi sărută mâna pentru acest „desigur", pe care ea îl spusese neatentă, în trecere. Era fericită *B* // 14 agitaţia ei zgomotoasă. *A*; agitaţia aceasta zgomotoasă. *B* // 18 fie şi de *A*; chiar de *B* // 27 când văzu pe fereastră *A*; când pe fereastră văzu *B* // 31 o mică stea *A*; o stea mică de gheaţă *B*

739 1 - 2 Venea cu întâii fulgi albi *A*; Venea odată cu întâii fulgi *B* // 2 - 3 nu lipsea bucuriei lor *A*; nu lipsea petrecerii lor de a doua zi *B* // 7 ieşi înainte *A*; ieşi în faţă *B* // 8 - 9 cu ochii sclipitori, bătând din palme. *A*; cu ochii sclipitori de bucurie, bătând zgomotos din palme. *B* // 16 Şi apoi *A*; Şi pe urmă *B* // 16 fără ca să mai aştepte *A*; fără să mai aştepte *B* // 25 se sfârşise ceva. *A*; se sfârşea ceva. *B* // 29 îi amintea căldura unui trup *A*; îi amintea <cald trupul> căldura acelui trup *B* // 31 - 32 ceva dezlegat, ca o mică nebunie *A*; ceva dezlegat şi sprinten, o mică nebunie *B*

740 9 voia să-şi amintească *A*; avea să-şi amintească *B* // 12 care avusese *A*; care pentru el avusese *B* // 16 trece inconştientă peste orice. *A*; trecea inconştientă peste orice. Încercă, dar nu izbuti, căci Adriana <observă> văzându-l umbrit, îi spuse fără să insiste. *B* // 17 de *reveillon* *A*; de Anul Nou *B* // 19 - 20 sigur că nu. Într-un târziu *A*; sigur că nu. Aş fi vrut să o cunosc pe Tania Bring şi îmi pare rău că pierd iar prilejul, dar altfel... Vorbise astfel, pentru că trebuia să răspundă ceva. Pe urmă, i se păru că spusese adevărat şi, deodată, avu impresia că deci plecarea Adrianei îl necăjea, dacă în faţa acestei veşti rămânea deprimat şi fără curaj, era din cauza Taniei, pe care voise să o cunoască şi care, deşi străină şi indiferentă, îi devenea acum, când ştia că nu o va mai întâlni, necesară. Dar Adriana trecuse demult peste răspunsul lui şi se ocupa cu altele. Într-un târziu *B* // 20 se ridică *A*; el se ridică *B*

742 15 gata să fie schimbate *A*; gata <parcă> să fie schimbate *B* // 20 era în toată casa *A*; era <acolo şi> în toată casa *B* // 30 să rămână *A*; să rămână <cuminte acasă cu o carte> *B*

743 20 Se întunecase, şi *A*; Se făcuse abia întuneric *B* // 21 Din blană *A*; Din blana care o învelea *B* // 31 – 16, striga *A*; – 17, striga *B*

744 13 - 14 fură scoşi din rând *A*; fură împinşi afară din rând *B* // 17 - 18 atât de sincer dezolată *A*; de o atât de sinceră dezolare *B*

745 14 - 15 200 de metri *A*; 100 de metri *B* // 29 dimineaţă *A*; dimineaţă chiar *B* // 30 oricât de greu i-ar fi fost *A*; oricât i-ar fi fost de greu *B* // 31 trebui *A*; ea trebui *B* // 32 – Aseară *A*; – Ieri seară *B*

746 8 şi de altfel *A*; şi de altminteri *B* // 12 semn de neînţelegere *A*; semn de <mirare> neînţelegere *B* // 20 asistaseră la un lucru *A*; asistaseră la ceva anume *B*

747 26 - 27 Adriana nu putea să nu fie sensibilă *A*; Adriana, <îşi dădea seama> care pierduse multe din înclinările ei romanţioase, nu putea să nu fie sensibilă *B*

748 2 de ea, el *A*; de ea, Viorin *B* // 17 Adriana îl găsi într-adevăr duminecă *A*; În dimineaţa aceea de duminică, Adriana îl găsi într-adevăr *B* // 18 - 19 el se grăbi *A*; el <o întâmpină bucuros> se grăbi *B* // 22 nume *A*; nume <cunoscute> *B* // 26 ce află. *A*; ce afla. *B*

749 14 de înţelegere. *A*; de înţelegere, bătând măsura cu capul, fredonând chiar uneori când ritmul se precipita puternic. *B* // 23 - 24 trei păpuşi... Când se întoarse *A*; trei păpuşi... Îl asculta cu o admiraţie neascunsă, de care el nu abuza, căci termină modest lungile lui explicaţii: – Cel puţin asta este interpretarea pe care o dau eu. Adevărul poate fi şi altul. / – Nu, cu siguranţă nu, protestă Adriana cu entuziasm. În ziua aceea, când se întoarse *B* // 32 oarecare repulsie *A*; o adâncă repulsie *B*

751 3 Fusese vorba ca Viorin să treacă *A*; Fusese vorba să treacă *B* // 10 legaţia Olandei *A*; legaţia Germaniei *B* // 14 - 15 ştia că sunt disputate. *A*; ştia că vizitele lui sunt disputate. *B* // 20 Cobora *A*; <Venea> Cobora *B* // 21 - 22 a venit din întâmplare *A*; a <intrat> venit din întâmplare <să spună ziua bună> *B* // 25 Ieşeau *A*; <La început, Adriana era surprinsă de aceste vorbe.> Ieşeau <împreună> *B*

752 8 nu află. *A*; nu avu cum să afle. *B* // 12 amănunte complicate *A*; amănunte <sigure> complicate *B* // 14 - 15 Nu că s-ar fi ascuns *A*; Nu că s-ar fi ascuns <, dar se dezinteresa complet> *B* // 24 ca a lui *A*; ca a lui <n-ar fi avut nevoie să-i adauge nimic pentru> *B* // 29 – Principesa Bogdan. *A*; – Principesa Vrâncean. *B* // 31 – Ţi se pare. *A*; – Nu. Ţi se pare. *B*

753 11 O lume nedecisă *A*; O lume nedecisă <de condiţie socială ce varia între limite> *B* // 29 în prietenia *A*; în <relaţiile> prietenia *B*

754 2 - 3 simţea o uşoară ameţeală *A*; simţea, între tâmple, o uşoară ameţeală *B* // 13 El se ducea *A*; <Viorin> El se ducea *B* // 16 şi trebuia *A*; şi care trebuia *B* // 20 îi lăsase *A*; îi lăsă *B* // 23 deasupra patefonului *A*; deasupra fonografului *B* // 24 vreo nuanţă *A*; nicio nuanţă *B*

755 12 - 13 în aer palmele *A*; în aer <mâinile> palmele *B* // 14 el se apropie *A*; <el o trase spre el> el se apropie *B* // 22 educaţia ei *A*; educaţia ei de *jeune fille* *B* // 25 ca şi cum *A*; ca şi cum <ar fi căutat> *B* // 27 şi atunci, cu un mic oftat *A*; şi atunci, <ridică melancolică din umeri> cu un oftat <patetic> *B*

756 16 mărturisiri. *A*; mărturisire. *B* // 18 îi dădea *A*; îi dădea ei *B*

758 21 Se ştia nechemată *A*; Se simţea nechemată *C* // 22 simţea că *A*; ştia că *C* // 22 măreşte durerea *A*; mărea durerea *C*

760 25 ai văzut aseară *A*; ai văzut ieri seară *C*

761 5 n-a vrut niciodată să-mi cânte. *A*; n-a vrut niciodată să-mi arate *C* // 33 - 34 dar vezi... vezi... *A*; dar vezi... *C*

762 3 Lucreţia se mărita. *A*; Lucreţia se mărită. *C* // 3 - 4 Accident, se zice. Dar e un accident care explică multe lucruri. *A*; fraze lipsă *C*

763 33 observă gestul *A*; observă mişcarea *C*

764 3 ca să-şi siluiască nevasta. *A*; ca să o aibă. *C* // 14 - 15 lipsită de ruşine. Între doamna *A*; lipsită de ruşine. Se pândeau ca fiarele şi se priveau în faţă cu o mânie strigătoare. Între doamna *C*

765 3 - 4 în timp ce bărbatul *A*; în timp ce omul *C*

769 4 precipitate *A*; <petrecute> precipitate *B*

770 15 Dacă ar fi fost *A*; Dacă măcar ar fi fost *B*

771 3 în prietenia lui *A*; în prietenia lui Gelu *B* // 7 - 8 Gândul îi făcea rău. Îi ceru într-o zi să-i vorbească *A*; Gândul îi făcea rău <şi încerca să-l evite>. Peste câteva zile, Gelu veni s-o viziteze. Atitudinea lui fu aceeaşi. Ea îi ceru să-i vorbească *B* 11 mi-a vorbit *A*; mi-a <povestit> vorbit *B*

772 8 niciun amănunt *A*; vreun amănunt *B* // 10 - 11 la bănuieli. *A*; la <mister> bănuieli. *B* // 24 Observa acum *A*; Observa abia <atunci> acum *B* // 31 - 32 îşi spunea *A*; <Adriana> îşi spunea *B*

773 3 de vacanţă. Dar Gelu *A*; de vacanţă sufletească. Îi era străin omul acela. Adriana nu suferea absenţa. Era o abstracţie şi mintea ei nu era obişnuită cu ele. Un om care lipsea era pentru ea un om care înceta să existe. Dar Gelu *B* // 4 Dar Gelu *A*; <Gelu era prezent şi cunoscut> Dar Gelu *B* // 8 să-i spună totul *A*; să-i spună totul, <să-i ceară iertare> *B* // 22 de sinceră tristeţe. *A*; de tristeţe sinceră. *B* // 27 plângeai uşor *A*; plângeai uşor, râdeai uşor *B*

774 8 Ea căuta *A*; Ea căută *B* // 26 pe totdeauna porţile. Venise vremea *A*; pe totdeauna porţile. Tania Bring plecă atunci de la D... şi <plecă> se mută la Brăila, să-şi continue şcoala la Institutul de fete de acolo. Astfel, Adriana îşi pierdea singura prietenă care i-ar fi putut fi de folos în deznădejdea ei, căci Cecilia Coteanu era prea preocupată cu amorul ei propriu şi cu Victor Băltan. Venise vremea *B* // 29 Nu avea Gelu ochi *A*; Nu avea Gelu acum ochi *B*

775 12 se agita *A*; se agită *B* // 15 Nu putea să refuze, căci nu-i plăcea *A*; Nu putea să refuze. Erau de faţă – în afară de Adriana – Cecilia şi Victor şi lui Gelu nu-i plăcea *B* // 16

privea doar pe el. *A*; îl privea. *B* // 24 plimbări. *A*; plimbări în taximetru. *B*

776 18 de trecerea *A*; <la> de trecerea *B* // 19 de a schimba *A*; de a <trece> schimba *B* // 32 să nu o poată îmbrăţişa *A*; să nu o poată totuşi îmbrăţişa *B*

777 16 spre Vii *A*; spre Vii, <nevoind să ducă o viaţă dublă, cu obiceiuri distincte. Ocoleau> *B* // 19 din drumul lor? Vara *A*; din drumul lor? De altminteri, <curând> peste puţină vreme, Victor şi Cecilia, care îi obligaseră oricum să păstreze încă anumite legături, cel puţin ca să le înlesnească întâlnirile, se despărţiră şi ei. În iulie, după bacalaureat, Victor plecă din ţară, chemat la Londra de un unchi care locuia acolo şi care voia să-l ţină la Universitatea din Cambridge pe socoteala lui. Vara *B* // 21 la Bucureşti. *A*; la Bucureşti, la studii. *B*

779 8 i se va cere. În oraş *A*; i se va cere. Nici tovărăşia Ceciliei nu o primea decât din obişnuinţă sau din teama de a nu o necăji. De când Victor Băltan plecase, biata fată era disperată. Voia să moară şi alesese o moarte înceată: se hotărî să răcească, din răceală să dea în gripă, din gripă în tuberculoză. De aceea mergea mult în ploaie, umbla cu gulerul mantoului deschis şi cu gâtul gol, oferindu-se victimă întâiului curent de aer. Adriana nu îndrăznea să râdă de sinuciderea aceasta prelungită, dar o întreba uneori de ce nu caută o moarte mai repede şi mai puţin crudă. Oricum, prezenţa ei era binefăcătoare în acea casă, prea plină de amintiri ca să fie locuită în singurătate. Fiindcă era trist să se găsească în acea cameră în care cu un an înainte îl avusese aproape pe Gelu. Îi simţea încă privirea ascuţită şi rea, care se îmblânzea când îi cobora ea două mâini pe umeri. În oraş *B* // 19 o siluetă familiară *A*; un om cunoscut *B*

780 21 Dar se încurcă *A*; Dar se încruntă *B*

781 21 - 23 O problemă care deocamdată n-a fost rezolvată. Un joc de forţe cu o constantă nedescoperită încă. Un raport de forțe. *A*; Dacă învârtesc o roată apăsând-o uşor, ea se învârtește puțin. Dacă apăs mai tare, ea se învârteşte mai mult. Este deci un raport între efortul meu şi numărul de învârtituri ale roții. *B* // 28 să fie departe. *A*; a fi departe. *B*

782 17 să creadă liber *A*; liber să creadă *B* // 20 că numele *A*; că în numele *B* // 21 „Buță”, e trist ca o glumă *A*; „Buță”. în numele acela pe care oricine îl azvârlea ca pe o minge de gumă, era ceva definitiv trist, ca o glumă *B*

783 11 ani în urmă *A*; ani <înainte> în urmă *B* // 29 un detaliu Din evenimentele *A*; un detaliu şi din evenimente ce *B*

784 16 neaşteptată *A*; neaşteptată <şi oarecum brutală în precizia ei> *B*

785 4 îl întoarse pe Gelu *A*; îl invitase pe Gelu *C* // 14 săltând pe genunchi *A*; săltând pe amândoi genunchii *C*

787 24 fără adâncă emoție. *A*; fără o adâncă emoție. *C*

788 7 Dumneata asculți *A*; Dumneata le asculți *C*

789 17 după colț. *A*; după un colț. *C* // 23 s-au întâmplat aseară *A*; s-au întâmplat aseară, domnule *C* // 27 - 28 am primit deja o serie *A*; am primit o serie *C*

790 8 – Ba da. Agnes e *A*; – Ba da. E tocmai ceea ce vreau să te fac să crezi. Agnes e *C* // 23 - 24 i-a permis-o pastorul *A*; pastorul i-a permis-o. *C*

794 21 dintr-un moment într-altul *A*; de la un moment ia altul *B*

795 17 tot ce ştia. Adriana *A*; tot ce ştia. Tot ce i se istorisise adică. Adriana *B* // 23 ea s-ar fi dus *A*; ea s-a dus *B* // 24 şi nici nu s-a gândit *A*; şi nu s-a gândit *B*

796 11 şi mi-ai ascuns *A*; şi mie mi-ai ascuns *B* // 29 despre o situație. Ascultă-mă *A*; despre o situație. Uite – şi te rog să nu faci nicio legătură – de altminteri mă întreb de ce îți povestesc asta acum – uite, ieri la cinematograf am văzut-o pe Cecilia Coteanu. Era singură într-o loje cu lungul Alexandrescu. Privea în sală cu cea mai curată privire a ei: cunoşti doar melancolia ei de înger. M-am apropiat de ei voind să le spun bună ziua. Din fericire, am observat la timp ceea ce trebuia: se pipăiau. Înțelegi? Se pipăiau. El îi strecurase mâna sub rochie şi, între timp, ea surâdea cum îți spusesem: absentă, serafică, virtuoasă. Şi doar e aceeaşi fată care în vară l-a iubit pe Victor Băltan. E aceeaşi fată care astăzi încă umblă cu gâtul gol ca să se îmbolnăvească de dorul lui şi să moară. Ei bine, cred că e un simț special care, atunci când iubim, ne orientează spre adevăr şi ne desparte de minciună din instinct. Cecilia asta poate să facă cele mai mârşave mizerii în intimitatea ei, dar dacă cumva crede că nu e ceva care să o trădeze, nu ştiu bine ce, un accent, o expresie, o aureolă, se înşeală. Ascultă-mă *B*

797 2 îi şterse *A*; îi <culese lacrimile> şterse *B* // 26 luat la armată. *A*; luat la militărie. *B* // 32 - 33 cu părul tuns *A*; cu <capul> părul tuns *B*

798 4 Era ultimul erou *A*; Era ultimul <semn al unui timp care atunci murise> erou *B* // 5 Soarta *A*; <Buță semăna puțin> Soarta *B* // 9 şi chelălăitul *A*; şi <în lătratul câinilor> chelălăitul *B*

799 5 care desigur nu era străină *A*; care trebuia să nu fie străină *B* // 8 - 9 sub borul unui gamen alb de pânză *A*; sub borul unei mari pălării de catifea neagră *B* // 12 curiozitatea lui *A*; <mirarea> curiozitatea lui *B* // 21 - 22 Era desigur ea, căci îi ardeau *A*; Era ea desigur, căci îi vedea *B*

800 8 - 9 de schimbare. *A*; de schimbare. <Sau nu ştiu eu?> *B* // 32 dar avea *A*; dar <părea> avea *B* // 33 de odihnă totală. *A*; de odihnă intimă şi simplă. *B*

801 2 mişcări instinctive. *A*; mişcări instinctive. Era o eliberare. *B* // 7 – Da. Mergi. *A*; – Încă. Mergi. *B* // 11 o descoperea abia acum. *A*; o descoperea goală, frumoasă. frumoasă de adevărata ei frumuseţe, goală de adevărata ei goliciune. *B* // 22 Se întoarse scurt spre el. *A*; Se întoarse scurt din drum spre el. *B*

803 2 căldura aceea *A*; căldura aceea tulburătoare *B* // 11 ceva violent. *A*; un accent violent şi dur. *B* // 13 iubirea lui bruscă. Era *A*; iubirea lui bruscă. Venise neaşteptată, stăruia îndârjită. Era *B* // 17 o pasiune bruscă *A*; o pasiune repede *B*

804 8 în acea vară *A*; în <acel timp> acea vară *B* // 11 părea exagerată *A*; părea <nemlădioasă> exagerată *B*

805 7 o frescă ştearsă *A*; o frescă <întreruptă> ştearsă *B* // 16 de mult stins. *A*; stins de mult. *B*

807 1 şi căzând *A*; şi pe urmă căzând *B* // 9 linişte *A*; linişte sufletească *B* // 28 îi spunea *A*; îi spunea ea *B* // 32 nu era frumos. Avea însă *A*; nu era frumos. Dar putea să fie. Avea adică *B*

808 15 vârful limbii *A*; vârful catifelat al limbii *B*

809 6 – Da. *A*; – Da. Mă tem. *B* // 21 - 22 Viorin e amuzant. Uneori înduioşător. *A*; Viorin mă distrează. Uneori mă înduioşează. *B* // 26 Ai cetit în jurnale *A*; Ai cetit poate în jurnale *B*

811 4 avusese parcă *A*; avusese se pare *B* // 23 de colonie *A*; de *eau de cologne B*

812 4 jartierele, cămaşa *A*; jartierele, *dessous*-urile *B* // 7 repezi şi mici. *A*; mici şi repezi. *B*

816 18 lua ea de obicei hotărârile *A*; lua ca de obicei hotărârile *C* // 21 ceva ce trebuia făcut *A*; ceva ce trebuie făcut. *C*

817 27 - 28 un ger groaznic afară. Gelu locuia în cartierul Schitu-Măgureanu *A*; un ger teribil afară. Atâta fu de simplă întâia lor întâlnire acolo. Gelu locuia în cartierul Sfântului Gheorghe *C* // 29 aproape de Cişmigiu *A*; aproape de lupoaică *C* // 31 strada Cerbului. *A*; strada Cerbului; mai târziu, în amintire, numele acesta avea să prindă pentru ei o semnificaţie de simbol şi de formulă magică. *C* // 32 o mică piaţetă *A*; o mică piaţă *C*

818 8 felinar strâmb *A*; felinar frânt *C* // 20 ce ieşea din rând *A*; ce ieşea în unghi *C* // 29 şi îl învinge. *A*; şi îl înfrânge. *C*

819 23 o lua pe genunchi *A*; o lua pe genunchi ca pe o mare pisică albă *C* // 28 - 29 se împiedică din mers. *A*; se împiedică în mers. *C* // 29 - 30 E greu *A*; Mi-e greu *C* // 31 picioarele astea mici. *A*; picioruşele astea mici. *C*

820 4 îi săruta sânii *A*; îi săruta lacom sânii *C* // 26 cu pasul moale *A*; cu un pas moale de odaliscă *C* // 27 fusese cu adevărat. *A*; fusese aievea. *C*

823 fragment lipsă *A*; În primăvară, Adriana se întoarse la D... Se despărţea de Gelu pentru multă vreme, căci el, în timpul verii, avea să facă un stagiu de practică la o fabrică din nordul Transilvaniei. Erau înţeleşi să se regăsească în octombrie la Bucureşti, unde Gelu trebuia să se întoarcă atunci, ca de obicei, la studii, iar Adriana să vină iar în vizită la Paul şi Lucreţia, al căror menaj părea consolidat.

Cu această singură mângâiere a unei revederi, destul de depărtată, dar certă, Adriana suportă singurătatea de la D... Nu mai avea pe nimeni acolo cu care să-şi petreacă vremea. O vedea rar pe Cecilia Coteanu, care, tot continuând să-l viziteze pe Victor Băltan şi să umble cu gâtul gol în vânt, ca să se îmbolnăvească şi să moară, se distra între timp cu diverşi tineri, pe rând şi cu toţi deodată, la cinematograf, când se făcea întuneric. Era curioasă totuşi expresia de sinceră tristeţe, pe care Cecilia o avea în privire când Adriana încerca să o certe pentru libertăţile ei sentimentale. Părea cu adevărat nevinovată şi sărutările, pe care le împărţea fără dificultate celor care i le cereau, nu îi luau nimic din inocenţa ei de mică madonă prost pictată.

Oricum, Adriana o evita. Se ocupa cu exerciţiile de pian, făcându-şi singură educaţia tehnică, pe care o simţea încă defectuoasă. Mademoiselle Vital nu mai avea de mult ce să o înveţe şi la lecţie rămânea un ceas întreg să-şi asculte eleva. Încolo, ocupaţia Adrianei era să-i scrie lui Gelu. Îl ştia singur acolo, în colţul acela transilvănean, muncind ziua întreagă între maşini şi fum de cărbune. Îi trimitea cărţi cerute, ziare care nici nu ajungeau până acolo, veşti din oraş. Ştirile ei erau alese cu un spirit de mică bârfeală intimă, care îi satisfăcea amabila ei cruzime personală şi care, pe de altă parte, îl distra mult pe Gelu. „L-am întâlnit alaltăieri pe Buţă, în centru. L-au făcut sergent major şi şi-a lăsat mustăţi. Le poartă mari şi răsucite, cum purta Papa înainte de război, ţii minte, în fotografia mică din salon, la noi. S-a făcut că nu mă vede, dar cred că era bucuros de întâlnire, fiindcă îl vedeam în uniformă şi cu galoane galbene la epoleţi. Se spune că are de gând să se reangajeze la sfârşitul serviciului. Trist sfârşit, nu?"

Dar nu numai viaţa oarecum legendară a lui Buţă se sfârşea la D..., ci nenumărate alte lucruri, pe care ea le apucase într-un fel şi care acum pieriseră sau îmbătrâniseră, ieşind cu totul din actualitate. Cine îşi amintea, bunăoară, de Elisabeta Donciu, regină de odinioară a oraşului, înlocuită acum în vitrina fotografului de alte chipuri albe şi în cronica mondenă a oraşului de alte nume. Şi în „Domnişoara Aurora", femeia îmbătrânită de timpuriu, cu ticuri cunoscute în tot oraşul, purtând pe timp ploios sau senin o veşnică umbrelă roşie şi adormind la lecţii, pe scaun, în faţa pianului, cine ar fi recunoscut-o pe mademoiselle Aurore Vital, descinsă cu patru ani înainte, la D..., cu tot prestigiul Parisului ei depărtat şi impunător?

Toate se risipeau, măcinate de trecerea timpului, şi feţe noi, istorii noi, pasiuni noi apăreau în oraşul acela, în care Adriana devenise acum străină. Gelu ceti cu strângere de inimă pasagiul următor dintr-o scrisoare a Adrianei, care era trist, nu atât pentru vestea ce i-o dădea, cât pentru accentul obosit al vorbelor: „Am fost duminică seara, cu mama, între Vii. Insula noastră s-a schimbat; am recunoscut-o cu greu. În mijloc, au clădit un fel de berărie, unde cântă seara ţiganii şi se sparg alune în familie. Ştii salcâmul de lângă pod, salcâmul care se apleca peste Viia vie şi de care m-am speriat cu o dată, fiindcă mi se părea că umbra lui pe apă făcea semne cuiva? L-au tăiat. S-a făcut acolo, la mal, un fel de terasă cu mese de consumaţie şi cu oribile lampioane roşii şi albastre. Pe Vii se închiriază bărci cu ceasul. Ce mai rămâne, Gelule, din lucrurile noastre trecute? Poate strada Cerbului, dacă o s-o mai găsim la toamnă."

Privea liniştită cum lucrurile şi oamenii se învecheau în jur şi trecea printre toate aceste întâmplări cu oarecare indiferenţă, fiindcă la capătul lor ştia că se găseşte revederea lui Gelu, în toamnă, aşa cum, altădată, suferea toate necazurile din săptămână la şcoală, ştiind că o aşteaptă, la sfârşitul ei, duminica.

Dar aşteptările ei fură de astă dată zadarnice. O întâmplare neaşteptată veni să le strice.

Era simplu şi de prevăzut: Paul şi Lucreţia divorţau. *B*; Pe neaşteptate, Adriana trebui să se întoarcă la D... Era totuşi simplu şi de prevăzut: Paul şi Lucreţia divorţau. *A* // 5 Doi ani aproape *A*; Trei ani aproape *B* // 18 îşi luă într-o zi bagajele, se urcă *A*; îşi luase într-o zi bagajele, se urcase *B*

824 1 După doi ani *A*; După trei ani *B* // 24 Avea 18 ani. *A*; Avea 20 de ani. *B*

825 1 la Bucureşti *A*; la <Paris> Bucureşti *B* // 7 - 8 Primi doar o scrisoare *A*; Astfel, el primi spre sfârşitul lui octombrie o scrisoare *B* // 11 începuseră de mult *A*; începuseră *B*

826 18 - 19 circulaţia era întreruptă şi liniile înzăpezite? *A*; fuseseră inundaţii? *B* // 22 o înzăpezire. *A*; o inundaţie. *B*

827 24 mai gravă *A*; mai <greoaie decât> gravă *B*

828 27 că ştiuse *A*; că ea ştiuse *B*

829 3 Spuse *A*; Spusese *B* // 28 În februarie *A*; În ianuarie *B*

830 26 care distruge *A*; care <topeşte> distruge *B* // 34 era tocmai coarda care plesnise. *A*; e tocmai coarda care plesnise din firea femeii aceleia. *B*

831 16 Îi înfrunta *A*; Îi înfrunta <inconştientă> *B* // 17 - 18 în bătaia unui felinar şi îl privi mult. *A*; <sub> în bătaia unui felinar şi îl privi mult. – Te-ai înnegrit şi te-ai făcut urât. Minţea. Gelu purta încă pe obraji semnul soarelui care îl bătuse la ţară o vară întreagă. *B*

832 14 Gelu era *A*; Gelu în acel timp era *B* // 16 Copacii *A*; Era în noiembrie. Copacii *B* // 18 pe lacul îngheţat. La ieşirea *A*; pe lac. Nimic din imaginea parcului de toamnă. Nici frunze moarte (cel puţin nu se vedea, deşi când se întâmpla să calce unul din ei pe marginea aleilor, se auzea sunetul acela aspru de foaie uscată care se zdrobeşte) nici culori vagi, nici vânt. Se auzeau dinspre Bulevard clopote de tramvai, metalice. La ieşirea *B*

833 5 - 6 să privească de acolo casele adormite în zăpadă. Anotimpul *A*; să privească ploaia măruntă <şi urâtă> de afară şi răsuflă uşurată. Anotimpul acela urâcios *B* // 7 pragul casei. Era cald în odaie *A*; pragul casei <unde era>. Era cald în odaia aceea *B* // 8 - 9 pe masa lui *A*; pe masa lui Gelu *B* // 14 - 15 o jumătate de oră *A*; o jumătate oră *B* // 16 cuminte şi gata. *A*; cuminte <te asigur> şi gata. *B* // 17 - 18 Se auzea parcă, din stradă, o vastă tăcere îngheţată. *A*; Se auzea, din stradă, căderea surdă, vastă a ploii. *B* // 19 acoperi totul. *A*; acoperi rumoarea depărtată din stradă. *B* // 22 în jar. *A*; de jar. *B*

834 1 bătea *A*; <lovea> bătea *B* // 6 Gelu rămase *A*; Gelu rămânea *B* // 7 spre flăcări *A*; spre flacăre *B* // 12 la vremea de afară *A*; la ploaia de afară *B* // 14 îşi trăgea *A*; îşi <scotea> trăgea *B*

835 1 pieptul lui *A*; pieptul lui <gol> *B* // 6 printre degete *A*; printre degete, alunecătoare *B* // 23 jocul reîncepu *A*; jocul reîncepea *B* // 30 Trupurile lor *A*; <Corpurile lor> Trupurile lor *B*

836 5 Îşi amintea *A*; Îşi aminti *B* // 9 de februarie *A*; de noembrie *B* // 30 cu tine? *A*; cu tine, fetiţo? *B* // 33 calde încă. Trebuia, de asemeni *A*; calde încă <şi tensiunea>. Trebuia să umble puţin în ploaie. Trebuia, de asemeni *B*

837 8 că găseşte *A*; că găseşte în seara aceea *B* // 16 altă înfăţişare. Se întoarseră *A*; altă înfăţişare. Până şi acea cunoscută ploaie de toamnă, pe care o ascultase de atâtea ori şi al cărei sunet monoton pe trotuare i se părea vechi cât lumea, avea atunci alt sunet, repezit, schimbător. Se întoarseră *B* // 26 îşi vorbeau *A*; îşi vorbeau <înclinaţi peste> *B* // 30 trecea *A*; îi trecea *B*

838 3 - 5 De undeva de sub zăpadă răzbea un miros de frunze putrede şi ude, puternic, răvăşit. *A*; Nu mai ploua şi mirosul de frunze putrede şi ude era acum puternic, răvăşit. *B* // 17 nicio amintire. Avea *A*; nicio amintire. Era o distrugere fizică, o aruncare spre nefiinţă. Avea *B* // 26 Ani *A*; Ani <întregi> *B*

839 20 violet şi roşu. Dar tresărea, simţind privirea lui Gelu fixând-o. *A*; violet şi roşu. – Uneori, aminteşti o poză de Renoir. Adrianei nu-i plăcea observaţia lui Gelu. *B*

840 1 pe pântecele supt. *A*; pe pântecele supt, îi auzea tresărind muşchii nervoşi, nestăpâniţi. *B* // 6 de iarnă, el îşi îndrepta privirea *A*; de toamnă, el îşi îndrepta <ochii spre> privirea *B* // 8 acelei pasiuni *A*; acelei pasiuni <aşa cum vraja spiritelor> *B* // 12 într-o perioadă *A*; într-o <vreme de> perioadă *B* // 15 nu ezitase. *A*; nu ezitase <uitând de orice>. *B* // 23 ea însăşi *A*; ea singură *B*

841 3 de aprilie *A*; de martie *B*

842 14 dar toate *A*; dar care toate *B* // 15 o existenţă. *A*; un trai. *B* // 18 desigur de ce *A*; desigur, Gelule, de ce *B* // 22 o voi avea. *A*; am s-o am. *B* // 24 emoţia. *A*; emoţia: îl surprinsese. *B* // 30 rămânea deşert *A*; rămânea deşert şi de prisos *B*

843 11 într-un cinematograf *A*; într-un cinematograf, râse la comedie, fluieră la dramă *B* // 24 - 25 doar legende uneori. Îşi aminti *A*; doar legende uneori. Şi legenda Adrianei putea să înceapă de acolo. Trecea singură, din buna ei voinţă, într-o lume în care avea să <rămână> fie singură. Nimeni nu mai rămânea dintre toţi cei care o cunoscuseră. Cecilia Coteanu continua la D... să facă amor în sălile de cinematograf cu întâiul venit. La Londra, Victor Băltan îşi sfârşea studiile şi aştepta să se întoarcă în ţară ca să se însoare cu ea. Lucreţia trăia singură în Bucovina, nu departe de mormântul lui Socur Denise. Buţă se instala în realitate, reangajat sergent major, cu speranţa de a ajunge curând plutonier. Cello Viorin pribegea dintr-o odaie mobilată într-alta, târând după el acelaşi pian pe care încerca simfonii refuzate pretutindeni... Gelu îşi aminti *B* // 28 la un concert. *A*; <pentru> la un concert. *B*

844 8 şi, voind să întârzie clipa *A*; şi întârzia clipa *B* // 18 pe rochie. *A*; pe rochie. [<Cello Viorin, al cărui concert trecea în a doua parte a programului, veni să-l salute pe Gelu şi să-i spună câteva cuvinte amabile. Era emoţionat şi nu voia să pară. Nu am trac, îi spuse el lui Gelu, pentru motivul că nu am orgoliu.>] *B* // 30 – 33 şi adrese. „Câte femei!”, gândi el. Ar fi vrut să reţină un nume, ar fi vrut să fixeze un gând. Ce Adriană ascunde, între aceste nume străine, o necunoscută chemare? *A*; şi adrese. Un nume îl surprinse în trecere, fără să-l reţină, aşa cum te surprinde un cuvânt curios într-o pagină de jurnal, pe care ţi-ai aruncat ochii întâmplător. Îl căută şi îl găsi: Tania Huysdaël. Un moment nu-şi aminti nimic, deşi era sigur a mai fi întâlnit numele acesta. Pe urmă, cum şi-l repetă tare, vorbele îi aduseră în minte brusc o imagine. Tania Huysdaël? Dar era Tania Bring. Purta acum numele bărbatului ei, inginerul flamand pe care, mai demult, Gelu îl cunoscuse la Bucureşti, chiar în ziua în care Tania pleca din România. De atunci nu

ştiuse mai nimic despre ea. Aflase în toamnă, din ziare, că inginerul Huysdaël murise asfixiat într-o catastrofă minieră din nordul Belgiei. Trecuse atunci cu indiferenţă peste vestea aceasta şi abia îşi amintise că era vorba de soţul Taniei Bring. Tania Bring! Ce curios ocol al destinului o aducea în drumul lui tocmai în seara aceea? Ce obscur joc de coincidenţe i-o punea înainte, după atâtea întârzieri, după atâtea treceri pe alături? *B*

845 8 - 9 cu mâini albe... Gândurile lui *A*; cu mâini albe... Şi avea în sfârşit adresa acestei Tania Bring şi mâine ar putea să-i bată la poartă, cerându-i să termine un joc prea lung de taine involuntare. Se întreba dacă se va duce şi nu luă nicio hotărâre. I se părea că de faptul acesta <ţine> depinde o întorsătură esenţială a vieţii şi, întârziind hotărârea, avea impresia că ţine încă în mâini cheile viitorului. Gândurile lui *B* // 18 în timp ce *A*; în timp ce <coardele schimbau> *B*

846 10 ultimul mesaj. *A*; ultimul mesaj. <Cine ar fi ştiut să răspundă, altcineva decât Adriana, şi unde mai era Adriana altundeva decât în acele patru acorduri de legendă?> *B*

ACCIDENTUL
NOTE ŞI COMENTARII

Accidentul. Roman, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II”, 1940, 332 pagini, colecţia „Scriitori români contemporani”.

Republicări: Mihail Sebastian: *Accidentul.* Roman. Ediţie îngrijită şi prefaţă de Vicu Mândra, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1962, 256 pagini; Mihail Sebastian: *Romane.* Pref. de Simion Mioc, [vol. I]: *Oraşul cu salcâmi*; [II]: *Accidentul*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, 2 vol., XXXI + 248 pagini (I), 336 pagini (II), Biblioteca pentru toţi; Mihail Sebastian: *Romane*. Pref. de Simion Mioc, ed. a II-a. [vol. I]: *Oraşul cu salcâmi*; [II] : *Accidentul*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969, 2 vol., XXXI + 248 pagini (I), 336 pagini (II), Biblioteca pentru toţi; Mihail Sebastian: *Oraşul cu salcâmi. Accidentul*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1974, 360 pagini, colecţia „Romanul de dragoste”; Mihail Sebastian: *Oraşul cu salcâmi. Accidentul*, Bucureşti, Editura Eminescu. 1976, 357 pagini, colecţia „Romanul de dragoste”; Mihail Sebastian: *Oraşul cu salcâmi. Accidentul.* [Antologie şi repere istorico-literare realizate de Mihai Dascăl], Bucureşti. Minerva, 1983, 520 pagini, Seria „Patrimoniu”; Mihail Sebastian: *Oraşul cu salcâmi. Accidentul*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1985, 360 pagini, colecţia „Romanul de dragoste”; Mihail Sebastian: *Accidentul.* Roman. [Ediţie îngrijită de Anatol Germanschi], Braşov, Arania, 1991, 224 pagini; Mihail Sebastian: *Accidentul.* Roman. Bucureşti, „Lucia”, 1992, 231 pagini; Mihail Sebastian: Der Unfall; *Aus dem Dumänischen von Georg Aescht.* Classen-Verlag, München, 2003, 301 Seiten.

Diverse fragmente din roman apar anterior în publicaţii literare: *Accidentul*, „Revista Fundaţiilor Regale”, IV, nr. 5, mai 1937, p. 244 – 260; *Pavilionul de la Liège*, „Viaţa românească”, XXX, nr. 12, decembrie1938, p. 6 – 20, *O seară de iarnă*, „Viaţa românească”, XXXI, nr. 12, decembrie 1939, p. 9 – 19.

Primul manuscris al cărţii ar fi fost – după mărturisirile romancierului – pierdut, ceea ce l-a obligat să-l rescrie: „Mi s-a întâmplat în octombrie 1937 un accident, despre care nici azi nu pot vorbi fără strângere de inimă. În împrejurări din cele mai stupide, am pierdut manuscrisul unui roman. Vorbesc pentru prima oară în mod public despre această întâmplare, care a fost în momentul acela o mare suferinţă personală şi de care încă nu sunt consolat, deşi între timp mi-am refăcut – cu importante modificări inevitabile – manuscrisul.” (*Eu şi eroinele mele* în „Jurnalul doamnei”, an. 1938, nr. 5, 15 decembrie 1938) Acţiunea de recompunere ar fi fost făcută din memorie, fără a avea ca sprijin însemnări anterioare, fapt despre care prozatorul aminteşte şi în jurnalul ţinut în perioada 1935 – 1944, subliniind totodată nemulţumirea faţă de capitolele notate după pierderea primei variante: „Ce am izbutit să-mi amintesc şi să scriu, acum doi ani, după întoarcerea de la Paris, a rămas aşa cum a fost: insuficient, sec, lipsit de relief, de căldură, de adâncime. N-am putut să adaug nimic, să repar nimic.” (*Jurnal 1935 - 1944*, Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 243)

Într-o însemnare diaristică din data de 12 decembrie 1936, Sebastian preciza punctul declanşator al romanului, un eveniment exterior, prozaic, care devine însă pretexul viitoarei intrigi: „Am să scriu oare cartea la care mă gândesc de la o vreme, fără să ştiu bine ce ar putea da şi unde ma va putea duce? „De la o vreme”... În mod exact, din ziua de 18 octombrie – ziua mea! – când, coborând de la Mircea să cumpăr cele două sticle de şampanie, am văzut deodată imaginea unui accident de stradă, în care mi-ar fi făcut plăcere să mă las antrenat. Am văzut atunci un prim capitol, cu o bogăţie de detalii minuţioase şi atât de presante, încât mi se părea că – venit acasă – nu voi putea face altceva decât să scriu, ca sub dictarea unei voci imperioase. Să numim asta inspiraţie." (*Ibidem*, p. 99) Deşi Sebastian este sceptic în privinţa titlului ales: „Titlu posibil: Accidentul. Nu e prea sugestiv, dar eu n-am avut niciodată darul titlurilor bune." (marţi, 2 februarie 1937, p. 109), scrierea în totalitatea ei se află sub semnul „accidentului", titlul se dovedeşte unul sugestiv şi cu forţă de iradiere, accidentul cu care debutează romanul constituind un punct de plecare pentru o suită de alte accidente fizice şi lăuntrice pe care le suferă eroii. Aceeaşi notă conţine o amintire reluată ulterior în roman, puţin diferit, dar îmbogăţită prin convenţiile specifice literaturii: „De exemplu, plimbarea cu Cella Seni – în seara în care a furat un măr pe Strada Academiei (gest care m-a întinerit prin reflex) mi-a redat în chiar momentul acela gustul de a scrie o scurtă poveste. Descurajat cum sunt, poate că voi găsi o bucurie într-asta." (p. 99) Această întâmplare îşi găseşte echivalentul în episodul furtului crengilor de liliac de către Ann, iar senzaţiile încercate de cel care asistă – Sebastian şi naratorul-personaj Paul – sunt, în ambele cazuri, de întinerire şi despovărare. Cartea a fost redactată în cea mai mare parte la Predeal, autorul compunând în mijlocul peisajului unde evoluează eroii lui. Amator de schi, Sebastian alternează cursele pe munte cu scrisul, jurnalul său intim conţinând şi notaţii grupate sub numele de *Jurnal de ski*. Ca şi eroul său Paul, în care criticii literari au întrevăzut un dublu al prozatorului, Sebastian este vrăjit de sportul alb şi de expediţiile montane, influenţa escapadelor sale turistice resimţindu-se adesea în roman.

Jurnalul intim înregistrează etapele compunerii *Accidentului*, diversele stări pe care opera şi autorul acesteia le cunosc în procesul de creaţie: impasuri („... sunt oprit în loc de o oră şi mi-e cu neputinţă să înaintez. Rezistenţă stupidă, pe care n-o înţeleg. Întreg momentul e clar şi mi se pare destul de simplu: ar trebui să fie scris fără dificultate. Dar dificultăţile răsar fără motiv, fără sens, acolo unde le aştepţi mai puţin." p. 219), ezitări, îndoieli sau chiar temeri şi dezamăgire („E inexpresiv. Mă tem să nu fie mai rău decât atât: fals, arbitrar, amorf. Îmi pare rău de cartea asta, care ar fi putut să iasă altfel dacă eu aş fi avut mai multă tenacitate şi evenimentele mai

puţin duşmănie. Dar e o carte fără noroc – şi nu-i mai pot ajuta cu nimic." – p. 249), dar şi speranţă şi încredere („Pe măsură ce înaintez, lucrurile se clarifică, se precizează, capătă consistenţă". – p. 218). Sebastian este un prozator exigent cu sine, care se mustră continuu, nemulţumit de ritmul în care scrie: „În ceea ce priveşte romanul, sunt foarte nemulţumit de mine. Nici trei pagini, într-o zi întreagă. E inadmisibil. [...] Nu-mi iert însă faptul că am scris atât de puţin. Trece vremea, băiatule. Ar trebui să înţelegi asta." (luni, 21 august 1939, p. 223) Procesul redactării cunoaşte suprimări şi numeroase reveniri („Totuşi iată-mă, de la 9 dimineaţa până acum la 5 seara, în faţa aceluiaş început de capitol, scriind zeci de fraze de început, ştergând, înlocuind, revenind la ele, suprimându-le din nou, incapabil să înaintez nici măcar un pas." – joi, 17 august 1939, p. 220), ceea ce face din *Accidentul* un roman lucrat, elaborat după îndelungi eforturi. Precizările din nota din 16 decembrie 1939 („Am încercat totuşi aseară, după o zi zbuciumată, să scriu. Este revoltătoare incapacitatea mea actuală de a începe o frază şi de a o duce până la capăt. Scriu un cuvânt şi îl şterg, îl scriu din nou şi îl şterg din nou. Nici măcar nu mi se pare că este un exces de scrupul stilistic. Am impresia că e un tic nervos. Paginile ultime ale manuscrisului meu sunt literalmente masacrate." – p. 247) sunt întru-totul adevărate, lucru certificat de însemnările păstrate.

Două manuscrise ale romanului se află la Biblioteca Academiei Române. O primă variantă a romanului conţine 299 file, hârtie velină, depuse într-un dosar, numerotate dezordonat, scrise pe faţă, rareori şi pe verso, cu cerneală neagră şi albastră. Ordinea capitolelor este păstrată dar, frecvent, un nou capitol marchează o reîncepere a numerotării paginilor. Însemnările iniţiale lipsesc, manuscrisul se deschide cu partea a doua a primului capitol („Dopul zburǎ..."). Exemplarul prezintă şi intercalări de file bătute la maşină. Corecturile sunt numeroase: cuvintele eliminate sunt tăiate cu o singură linie orizontală, iar anularea unui întreg pasaj este marcată cu tăieturi verticale. Trecând prin experienţa neplăcută a pierderii primei variante a romanului, se pare că autorul a lucrat în paralel la cele două manuscrise rămase, căci pasajele îngrijite dintr-unul dau impresia că ar fi transcrise din celălalt exemplar, unde există numeroase rectificări.

Al doilea manuscris este compus din trei caiete cu hârtie velină, legate individual şi cartonate, însumând 345 pagini. Există o numerotare realizată de autor, cu cerneală, în mijlocul paginii şi una imprimată cu tuş, în colţul din dreapta al fiecărei file. Cele două nu coincid. Astfel, în primul caiet, numerotarea autorului este ordonată până la fila 88, după care reîncepe cu pagina 10, moment în care rectificările se înmulţesc şi ortografia îşi pierde din claritate. La fel se întâmplă şi cu cel de-al treilea caiet, care până la pagina 231 se prezintă extrem de îngrijit. Urmează o repaginare (119 - 200), care marchează un nou exerciţiu literar, după care se revine la caligrafia ordonată. Însemnările de mână încep şi în cazul acestui exemplar cu partea a doua a primului capitol, primele 17 file ale manuscrisului fiind pagini tipărite lipite pe hârtia caietului.

Sebastian suferă din cauza ritmului cotidian, afirmând adesea că toate obligaţiile zilnice împiedică ritmul scrierii. Notele despre situaţia redactării alternează cu informaţii despre vreme, excursii, război, viaţa literară. Pe 12 februarie 1940, autorul dă „bun de tipar” operei sale, dar frământările continuă, îndoielile privind acum problema receptării şi frica de ratare: „Aseară mă cuprinsese brusc o adevărată panică. Îmi spuneam că poate *Accidentul* ăsta e o pură stupiditate. Mă întrebam dacă nu sunt în el categorice prostii, care mă vor discredita pentru totdeauna. Aveam nu îndoieli asupra cutărui sau cutărui episod (îndoieli pe care le am şi le-am avut mereu), ci spaimă că în totul, de la început şi până la sfârşit, întreaga carte este o gafă, un lucru nesemnificativ, care nu spune nimic, care nu tinde şi nu duce la nimic, ceva inutil, ratat, mediocru. M-am întors acasă literalmente înspăimântat. N-am avut curajul nici măcar să iau cartea în mână, să o deschid. Aveam un sentiment de ireparabil. Mă simţeam compromis, descalificat.” (miercuri, 28 februarie 1940, pp. 262 - 263)

Romancierul se apleacă cu afecţiune asupra personajelor sale, pentru ca ulterior, suferind din pricina ataşamentului mărturisit faţă de acestea, să ajungă să îşi dorească eliberarea: „Oamenii ăştia mă obosesc prin obsesie, mă consumă, mă extenuează. Aş vrea să-i pot uita. Aş vrea să scap de ei. Umblu cu ei pe stradă, stau cu ei la masă, adorm cu ei. Uneori mi-e frică să nu-mi scape, să nu-mi fugă, înainte de a termina cartea, dar alteori mă gândesc cu plăcere că mă voi despărţi de ei, că voi fi liber să-i uit.” (miercuri, 1 noiembrie 1939, p. 239)

În *Accidentul*, influenţele cronicarului plastic şi muzical, aflat în spatele celui care narează, sunt uşor observabile. Aprecierile făcute de Paul la adresa tablourilor pictoriţei Ann, episodul Oratoriului de Crăciun la care asistă Paul şi Nora sunt rezultate ale laturii artistice a lui Sebastian.

Analizând influenţele care se resimt în roman, Vl. STREINU considera că „*Accidentul* a ieşit din colaborarea pentru întâia dată a romancierului, a autorului dramatic şi a eseistului din Mihail Sebastian, eseistul dovedindu-se acum că ascundea în sine un critic plastic, unul muzical şi chiar unul sportiv”. Criticul identifică drept substanţă a romanului „degradarea în timp a dezolării erotice şi regenerarea din sine a naturii omeneşti”, considerând că prozatorul trebuie apreciat pentru justa surprindere şi creionare a acestui fenomen: „Acest proces de deosebită subtilitate constituie însuşi miezul nutritiv al cărţii şi, pentru a-l fi intuit în realitatea lui generală ca moment psihologic semnificativ, precum şi în realitatea mai delicată a curgerii lui, Mihail Sebastian are dreptul să se felicite”. Streinu demonstrează că prozatorul se apropie prin tematică de Proust, cu a sa *A la recherche du temps perdu*, în timp ce stilul lasă să se observe influenţa dramaturgului şi a eseistului Sebastian asupra prozatorului. În acest sens, subliniază „voiciunea şi naturaleţea dialogului”, utilizarea tehnicii „loviturii de teatru”, care ar ţine de o „tehnică teatrală” şi exemplifică prin diverse episoade din carte interesul pe care romancierul îl manifestă pentru pictură şi muzică, acestă aplecare trădându-l pe eseistul cu mult gust artistic aflat în spatele actului de creaţie. Văzând în *Accidentul* un „elogiu al skiului”, criticul remarcă descrierile şi „poezia” din paginile episoadelor desfăşurate pe munte. (Vl. Streinu – *Un cadril* *sentimental* în „Pagini de critică literară", vol. II, E.P.L., Bucureşti, 1968, pp. 225 - 229)

În cartea *Aspecte literare contemporane*, Şerban CIOCULESCU îşi începe cronica referitoare la romanul „Accidentul" prin aprecieri privitoare la activitatea autorului său: „Printre scriitorii tineri, în jurul vârstei de treizeci de ani, dar cu personalitatea de pe acum conturată, Mihail Sebastian şi-a însemnat un loc de frunte. În zece ani de activitate literară susţinută, s-a remarcat prin siguranţa adaptării la genurile cele mai diverse: nuvelă, roman, comedie, cronică literară, dramatică şi eseu". Considerându-l pe Sebastian „scriitor de formaţie literară franceză", criticul identifică în scriitura acestuia caracteristici esenţiale ale culturii franceze precum „spiritul de măsură, de claritate şi de nuanţă, voiciunea intelectuală, gustul ales, până şi o tonalitate discretă a tristeţii, care se fereşte de gesturi de dramatizare". În ceea ce priveşte tema romanului, Cioculescu o întrevede ca fiind cea a redării unei experienţe individuale, pentru ca, în continuare, să descopere că, pe aceleaşi coordonate, se întâlnesc în roman o multitudine de alte experienţe autentice. Exegetul identifică în opera lui Sebastian elemente biografice, cum ar fi dragostea pe care autorul şi eroul său o au în comun pentru schi, dar şi influenţe din alte sectoare ale creaţiei literare, cum ar fi cea a experienţei de autor dramatic pe care prozatorul o pune în practică, dovedind că „ştie să stăpânească firele acţiunii şi ale mobilelor sufleteşti". Apreciind *Accidentul* drept „o carte fermecătoare, ruptă parcă din viaţă", „o operă în pas cu psihologia nouă, subtilă, ascuţită şi pătrunzătoare", rod al lecturilor de romane moderne ale autorului său, Cioculescu îşi încheie cronica printr-o interogaţie la care răspunsul nu poate fi decât afirmativ: „*Accidentul* ne îndrăgosteşte de sportul alb, pentru câteva ceasuri şi poate pentru mai multă vreme, fără să ne îndemne să punem skiurile. Nu e oare acesta rostul artei, să ne ispitească cu miraje, mulţumindu-ne cu icoane mai frumoase decât realităţile?" (Şerban Cioculescu – Mihail Sebastian: *Accidentul* în *Aspecte literare contemporane, 1932 - 1947*, Minerva, Bucureşti, 1972, pp. 411 - 413)

În capitolul *Faza intelectualizată – Mihail Sebastian* din *Literatura română între cele două războaie mondiale*, Ovid. S. CROHMĂLNICEANU îl considera pe Sebastian un „autor care s-a numărat, alături de Camil Petrescu, Anton Holban şi Mircea Eliade, printre apărătorii principali ai «autenticităţii» în literatura noastră". În ceea ce priveşte „Accidentul", criticul îl vede ca pe un „exerciţiu de virtuozitate, fără implicaţii interioare prea profunde", observând că romanul „continuă să fie considerat realizarea epică cea mai înaltă a scriitorului". Referindu-se la maniera de redactare, cartea ar avea „calităţile unei scrieri mature", care „nu conţine nicio stridenţă şi e compusă ireproşabil". Aprecierile vizează şi structura compoziţională: „... cartea e foarte clar construită, fără abateri de la schema geometrică iniţială a acţiunii. Acolo unde autorul simte că insistenţa analitică riscă să plictisească, introduce şi o mică poveste romantică, vag tenebroasă, cu mama decedată a tânărului sas Gunther şi idila ei, încheiată tragic." (Ovid. S. Crohmălniceanu - *Faza intelectualizată – Mihail Sebastian* în *Literatura română între cele două războaie mondiale*, III, Minerva, Bucureşti, 1975, pp. 91 - 113)

Identificând în prozele lui Mihail Sebastian un „timbru particular", PERPESSICIUS considera că romanele „şi-au statornicit o arie a lor, o atmosferă aparte, un climat personal. Este acea poezie a deşertăciunii, ce îmbibă la fel cu pâclele pătrunzătoare, toate aventurile şi toate sufletele, acea melancolie acaparantă, ce urcă pe nesimţite, dar statornic ca o iederă învăluind de jur împrejur tulpinele, acel gust de cenuşă pe care-l lasă fericirile efemere – caracter deosebitor, pe care ne-am îngăduit pe vremuri să-l închidem în câteva cuvinte de sfârşit de cronică [...]". Criticul analizează punctual episoadele romanului lui Sebastian, pentru a pune în lumină talentul cu care acesta rezolvă punctele culminante ale prozei. Ca majoritatea exegeţilor romanului, Perpessicius nu putea rămâne insensibil la frumuseţea oferită de spectacolul naturii din *Accidentul*: „Drumul în munţi, cu schiurile, iniţierea lui Paul în deliciile acestei beţii albe a zărilor şi a zăpezii, farmecele unui sport pe care singur un practicant şi un pasionat, cum pare să fie autorul *Accidentul*-ui, le poate transcrie cu atâta precizie a detaliilor, dar şi cu atâta inspirație logică, toate aceste inedite, revelatoare şi tonice acte de cunoaştere, în urma cabanelor şi a imaculărilor hibernale, acordă romanului d-lui Mihail Sebastian o originalitate, am putea spune, exclusivă, d-sa fiind, pe cât ni se pare, singurul care să fi încercat, nu atât să-şi situeze acțiunea romanului într-un decor carpatic, dar singurul care să fi tălmăcit în pagini de superioară literatură, prestigioasa poezie a skiului" (Perpessicius - *Mihail Sebastian – „Accidentul"* în *Opere*, VII, Minerva, Bucureşti, 1975, p. 393 - 397)

VARIANTE

A – variantă roman; *B* – variantă manuscris; *B1* – variantă manuscris; *C* – variantă presă

865 16 îl răsfoi un timp *A,B1*; îl răsfoi un lung moment *C* // 19. 21 născut la 18 decembrie? *A,B1*; născut la 16 decembrie? *C*

870 8 - 9 scoarțe albastre *A,B1*; scoarțe lungi, albastre *C*

871 20 - 21 Dopul zbură cu o detunătură puternică şi şampania se revărsă *A,B1*; Dopul <sticlei> zbură cu o detunătură <de armă exagerată> puternică şi şampania < – Lovit! strigă el arătând pe tavan o mică> se revărsă *B* // 22 Nora privea în sus *A,B1*; Nora <Nora, puțin speriată de zgomot> privea în sus *B* // 24 – Lovit! strigă el victorios. *A,B1*; – Lovit! <strigă el> constată el cu satisfacție. *B* // 27 – Încă două lovituri *A,B1*; Încă <o lovitură> două lovituri *B* // 29 nu fără îngrijorare totuşi. *A,B1*; nu fără oarecare îngrijorare totuşi. *B* // 31 O sută una. Da, o sută una lovituri de tun. *A,B1*; 101. Da, una sută una lovituri de tun. <Se opriseră un moment surprinşi de lovitură. Detunătura / amploarea zgomotului, care făcu să vibreze ferestrele> *B*

872 1 Şi, punând deoparte *A,B1*; Şi, <lăsând> punând deoparte *B* // 3 decât cea dintâi. *A,B1*; decât <prima> cea dintâi. *B* // 5 Ferestrele vibrau *A,B1*; <Ferestrele vibrau / Zgomotul se răspândi / Se auzeau> Ferestrele vibrau *B* // 6 două garoafe *A,B1*; <trei> două garoafe *B* // 8 de la etaj la etaj. *A,B1*; din etaj, în etaj. *B* // 10 - 11 Pe tavan apăruse un nou semn alb, la o distanță foarte mică de primul. *A*; <constată el încă o dată cu însuflețire. Sus pe tavan o nouă cicatrice rotundă> Pe tavanul alb <lângă semnul de adineauri> apăruse un nou <cerc alb> semn, la o distanță imperceptibilă de primul <milimetric apropiată>. *B*; Pe tavan apăruse un nou semn alb, la o distanță imperceptibilă de primul. *B1* // 12 trăgător formidabil. *A,B1*; trăgător <infailibil> formidabil. *B* // 13 Ce precizie! *A,B1*; Ce preciziune! *B* // 15 - 20 Aproape că nu-l mai recunoştea pe omul tăcut care plecase, cu jumătate oră înainte, din camera ei. Unde era tăcerea lui grea, unde acel surâs de oboseală şi de indiferență? Vorbea acum cu o însuflețire nervoasă, streină parcă de el. *A*; <Nora îl privea nedumerită.> Vorbea cu însuflețire, cu multe gesturi. Nora nu-l mai recunoştea pe omul tăcut (...) Unde era tăcerea lui (...) *B*; Aproape că nu-l mai recunoştea pe omul tăcut care plecase, cu jumătate oră înainte, din camera ei. Unde era tăcerea lui grea, unde acel surâs de oboseală şi de indiferență? Vorbea acum cu <gesturi mari, nervoase> o însuflețire nervoasă, străină parcă de el. <Numai de n-ar spune ceva, îşi spuse Nora. Părea dintr-o dată mai înalt.> *B1* // 25 Băgă de seamă *A,B1*; <Glasul îi> tremura <de o emoție> Băgă de seamă *B* // 26 - 27 El răspunse cu degajare, glumind *A,B1*; El răspunse cu un surâs *B* // 29 Pentru accidentul de astă-seară. *A,B1*; Pentru accidentul de astă-seară. <Pentru întâmplarea care ne uneşte.> *B*

873 1 Era probabil târziu. *A,B1*; Trebuia să fie foarte târziu. *B* // 9 - 10 loviturile marcate i se păreau acum fără număr de multe *A,B1*; loviturile marcate <de dopul sticlelor> i se păreau acum fără număr. *B* // 12 nemăsurat de departe *A,B1*; <incredibil> foarte departe *B* // 13 - 14 ale unui ochean, era el. Vorbea, dar Nora, deşi auzea distinct fiecare cuvânt *A,B1*; ale unui ochean, (binoclu) <era el, palid> era el <, cufundat în fotoliu>. Vorbea, şi Nora, <Vorbea mereu. Îl asculta> deşi auzea distinct fiecare cuvânt <Glasul ăsta / Ce spunea> *B* // 15 Mereu glasul acesta surd *A,B1*; Glasul acesta surd *B* // 17 aceeaşi indiferenţă... *A,B1*; aceeaşi indiferenţă, ca neaşteptate lucruri care se frâng la mijloc. *B* // 18 strigătul acesta scurt *A,B1*; <vorba asta> strigătul acesta scurt<ă> <triumfătoare> de triumf. *B* // 32 Îi simţea răsuflarea în spate, foarte aproape. *A*; Îi simţea răsuflarea aproape, ca o şoaptă. O mână trecu uşor peste părul ei, aşa de uşor că ar fi putut să fie un sărut. *B*; Îi simţea răsuflarea în spate <ca o şoaptă / aproape de> lângă ea. *B1*

874 3 Intră în odaia de baie *A*; <Se ridică de la locul ei şi se îndreptă cu paşi nesiguri spre sala de baie.> Intră în sala de baie <fără să aprindă> *B*; Intră în <sala> odaia de baie *B1* // 5 descompusă de nesomn *A,B*; descompusă de <somn> nesomn *B1* // 7 lăsă să curgă apa rece *A*; lăsă să curgă multă vreme apa rece *B*; lăsă să curgă <multă vreme> apa rece *B1* // 8 îndrăzni să aprindă *A,B1*; îndrăzni să <facă> aprindă *B* // 9 - 10 Se privi un timp *A,B1*; Se privi <multă vreme / un lung moment> câtăva vreme, întrebându-se ce trebuie să facă. *B* // 12 Dacă ar *A,B1*; <O, de ar> Dacă ar *B* // 13 - 14 într-o noapte ca asta *A,B1*; cu doi ani în urmă, într-o seară / noapte ca asta *B* // 20 răceala pietrei răspunse în toată fiinţa ei *A,B1*; răceala pietrei <i se păru liniştitoare / o străbătu> o învălui toată pe umeri, pe tâmple. *B* // 23 palid, trist. Se privi cu o clătinare *A,B1*; palid, <tandru> trist. Se privi <îndelung> cu o clătinare *B* // 25 - 26 pentru singurătatea ei *A,B1*; pentru singurătatea ei, <pentru tinereţea> *B* // 28 va stinge lumina *A,B1*; va <Îşi îmbrăcă halatul> stinge lumina *B* // 30 surâsul lui amar. *A,B1*; surâsul lui <descurajat> amar. *B* // 33 Îşi îmbrăcă *A,B1*; Îşi <trecu> îmbrăcă *B* // 34 nu voia să-şi evite privirea. *A,B1*; nu voia să-şi evite privirea şi pe urmă păşi hotărâtă <decisă>. *B*

875 1 - 3 În odaie nu era nimeni. Privi lung fotoliul gol, ţigara care ardea singură în scrumieră, paharele deşarte. *A,B1*: <Odaia era goală. O ţigară / pe masă o ţigară pe jumătate consumată / Nora privi cu stupoare. O ţigară aprinsă ardea pe marginea scrumierei. Paharele pe jumătate pline> În odaie nu era nimeni. <Pe măsuţă, paharele cu şampanie erau pline pe

jumătate în aşteptarea unor băutori absenţi. În scrumieră, o ţigară aprinsă ardea singură> <Nora> Privi lung <fără să priceapă> fotoliul gol, paharele deşarte <pe jumătate pline>, ţigara care ardea <liniştit în scrumieră> singură în scrumieră <fotoliul în care nu mai era / gol. Totul plutea într-un> *B* // 4 - 5 Se îndreptă într-acolo, ieşi pe culoar şi ascultă *A*; şi Nora se îndreptă într-acolo maşinal <, fără grabă / fără curiozitate, neizbutind încă / cu un fel de teamă oribilă>. Ascultă un moment, înainte de a o închide. <O deschise larg / Ieşi pe culoar şi ascultă.> *B*; <Nora: „Ar trebui s-o închid">. Se îndreptă <duse> într-acolo, ieşi pe culoar şi ascultă *B1* // 13 Nora îşi aminti numele *A*; Nora îşi aminti brusc numele <lui: Paul Valeriu> *B*; Nora îşi aminti brusc numele *B1* // 18 braţele căzute. *A,B1*; braţele căzute <, cu fruntea în / rezemată în zăpada îngheţată de pe pervaz. Gerul de noapte i se părea limpede. Gerul de noapte era aspru, sticlos şi limpede / cu fruntea spre acea noapte clară>. *B*

876 3 o tăcere încremenită. *A,B1*; o tăcere <îngheţată> încremenită. <Glasul cădea de sus, îngheţat, fără accent.> *B* // 5 - 6 O simţea în spate, între umeri, ca o privire. *A,B1*; O simţea în spate, străpungându-l între umeri ca un ac, o privire <care-l urmăreşte>. *B* // 8 poate ajunge. *A,B1*; poate ajunge. |<Paul> Se rezemă de un felinar, <cu spatele bine proptit > cu mâinile în buzunare, cu privirea bine proptită în zăpadă.| *B* // 11 - 13 Băuse mult, vorbise enorm, voise cu tot dinadinsul să fie tânăr şi vesel. *A,B1*; <Încercase să fie tânăr, încercase să fie volubil.> Băuse mult, vorbise <şi mai mult> enorm, voise cu tot dinadinsul să fie tânăr şi expansiv. *B* // 19 - 20 sărindu-le câte două, câte trei. *A,B1*; sărindu-le câte trei, câte patru. Se rezemă de un felinar, cu spatele bine proptit, cu mâinile în buzunare, cu privirea bine proptită în zăpadă. *B*

877 7 Un taximetru *A,B1*; Un <şofer trecu> taximetru *B* // 8 şi invitându-l pe acest trecător întârziat. *A*; şi claxonând mărunt, invitându-l pe acest trecător întârziat. *B* // şi <sunând, claxonând> invitându-l pe acest trecător întârziat. *B1* // 11 - 12 Trecu drumul, spre celălalt trotoar, grăbind pasul *A,B1*; Trecu brusc drumul, spre <trotuarul de peste drum> celălalt trotuar, cu o încordare a umerilor <ca un om care-şi aminteşte> *B* // 16 nu şoferul, ci el însuşi *A,B1*; nu şoferul, dar el însuşi *B* // 17 Mergea într-adins *A,B1*; <Se depărtă de marginea> Mergea <exact de-a lungul caselor> într-adins *B* // 19 Trecea prin faţa unui gard lung de lemn *A,B1*; Trecea prin faţa unui lung gard de lemn *B* // 20 scânduri vopsite. *A,B1*; scânduri <late> vopsite. *B* // 27 O lumină de faruri izbucni din spate *A,B1*; O lumină de faruri izbucni de undeva din spate *B* // 28 - 29 Era însă hotărât de astă-dată *A*; Era însă de astă-dată <decis> hotărât *B*; Era însă de astă-dată hotărât *B1* // 30 jocul pe care îl începuse. *A*; jocul în care se angajase. *B,B1*

878 11 Se rezemă cu spatele de gard şi închise ochii. *A*; Se rezemă <de acel gard> de gard cu spatele şi închise ochii. *B*; Se rezemă <de acel gard> de gard cu spatele şi închise ochii. <Se vedea, ca şi cum s-ar fi privit de pe trotuarul celălalt, singur pe strada pustie, rezemat de o poartă.> *B1* // 13 în această nesimţire *A,B1*; în această <insensibilitate> nesimţire *B* // 14 singur *A,B1*; singur <la această oră de noapte> *B* // 20 Ştia bine ce amintiri *A,B1*; Ştia bine ce <imagini inutil alungate> amintiri *B* // 22 indiferenţă *A,B1*; indiferenţă, <care iată acum se destrăma> *B* // 22 - 23 pe care o simţea acum destrămându-se. *A,B1*; pe care o simţea acum <care iată acum se destrăma> destrămându-se. *B* // 24 - 25 aştepţi să apară peisajul dispărut şi totuşi prezent *A,B1*; aştepţi să apară peisajul dispărut, invizibil şi totuşi apropiat *B*

879 2 un nevăzut aparat sensibil *A,B1*; un mic aparat sensibil <înregistrator> *B* // 4 la întâia cerere *A,B1*; la întâia cerere <cifră cu cifră> *B* // 7 - 8 Revăzu capul ei blond, ochii prea vii, mâinile vorbăreţe *A,B1*; <Revedea figura ei blondă> Revăzu capul ei blond, <mâinile ei vorbăreţe> ochii prea vii, <mâinile agitate> mâinile vorbăreţe, într-un efort de <pentru buzele ei deprinse / pe care îi dilata exagerat, într-un fel de tăcere> atenţie, ca şi cum ar fi <ascultat un alt glas al ei> făcut *B* // 13 îl acoperiseră. *A,B1*; îl acoperiseră. [Pe această Ann, puţin obosită, puţin tristă ar fi vrut s-o întâlnească <în noaptea aceasta>. <Ei ar fi vrut să-i ceară iertare pentru o prea lungă despărţire: „Să terminăm, Ann, i-ar fi spus”>] *B* // 16 - 17 de atâtea ori ziua. Totul era strein: aleile înzăpezite, copacii negri, goi *A,B1*; de atâtea ori ziua: aleile înzăpezite, copacii <negri, goi, îngheţaţi> negri, goi *B* // 18 băncile rare *A,B1*; băncile rare <totul sub lumina îngheţată a lămpilor / becurilor care ardeau / păreau a fi fost uitate / pe care părea că cineva uitase să le stingă / ce ardeau ca nişte lămpi uitate aprinse> *B* // 21 Undeva, spre poarta din stânga *A,B1*; Undeva, spre <chioşcul de răşină> ieşirea din stânga *B* // 24 venită să ia câteva schiţe de copii. *A,B1*; <înconjurată de copii cu care> venită să ia câteva schiţe de copii. *B* // 32 - 33 de ce tocmai astăzi ar fi rămas acasă? *A*; de ce tocmai în noaptea asta ar fi rămas acasă? <prieteni o văzuseră dansând seară de seară prin restaurante, la cinematografe, prin baruri> *B* // de ce tocmai <în noaptea aceasta> astăzi ar fi rămas acasă? *B1*

880 5 luminile albastre *A,B1*; luminile albastre, <puntea de dans, ca o insulă de lumini, draperiile> *B* // 6 La masa lor de totdeauna *A,B1*; <O vede pe Ann în grupul ei de prieteni, la masa lor obişnuită şi> La masa lor de totdeauna *B* // 8 şi îi spune, privind-o *A,B1*; şi îi spune, <deşi poate e ridicul, dur> privind-o *B* // 17 aburul lor pe obraz. *A,B1*; aburul lor pe obraz <respiraţia lor>. *B* // 19 poşeta de mătase *A,B1*; <mica> poşeta de mătase <, tabachera> *B* // 23 Se trezi târziu, cu o tresărire de alarmă. *A,B1*; [Se trezi târziu, alarmat de visul în care se lăsase legănat. Câtă vreme trecuse oare? Nu îndrăzni să se] Se trezi târziu, cu o tresărire de alarmă <din visul în care se lăsase furat>. *B* // 26 - 27 strada îi era necunoscută, casele străine. *A,B*; strada era necunoscută, casele străine. <Totuşi, bulevardul Brătianu trebuia să fie / Dincolo de clădirile înalte din> *B1* // 29 Alergă într-acolo *A,B1*; Se grăbi într-acolo *B*

881 4 - 5 fata de la garderobă, în timp ce-şi dezbrăca paltonul *A,B1*; fata de la garderobă, <care îi lua paltonul> (în timp ce-şi dezbrăca paltonul) *B* // 7 - 8 şi el se întoarse cu o tresărire disproporţionată de spaimă. *A,B1*; şi el <tresări cu> se întoarse cu o tresărire <disproporţionată> de spaimă. *B* // 8 - 9 să mă controlez, observă în gând. Era un coleg *A*, să mă <controlez> stăpânesc, ce Dumnezeu! Era un coleg *B*; să mă controlez (, observă în gând). <Era un coleg> Era un <avocat> coleg *B1* // 10 avocat la o societate petroliferă. *A,B1*; avocat la un minister. *B* // 14 întrebă Paul absent *A,B1*; întrebă Paul <maşinal> neatent *B* // 14 - 15 în timp ce peste umăr încerca să surprindă *A,B1*; în timp ce privind peste umărul <neaşteptatului> omului, căuta să surprindă *B* // 18 - 19 de la comerţ doi, cu „Steaua Română" (...) 3623 pe 929. *A,B1*; de la Comerţ II, barul Standard – Ministerul Armatei (...) 10 009 pe 934. *B* // 22 Paul răspunse vag, căci nu ascultase *A,B1*; Paul <ezită să> răspunse vag, jenat că nu <auzise> ascultase *B* // 28 la Zissu *A,B1*; la Melody *B* // 29 Paul se depărtă *A,B1*; Paul <se scuză, salută> se depărtă *B* // 30 Repeta cuvântul automat *A,B1*; Repeta cuvântul <în mod stupid> automat B // 32 foarte departe parcă *A,B1*; foarte departe parcă, <la o distanţă inaccesibilă, masa lor din> *B*

882 8 stăpân pe mişcările lui. *A,B1*; stăpân încă pe mişcările lui. *B* // 11 cu o ridicare de umăr, cu un gest vag *A,B1*; cu <o obosită ridicare de mână> un gest vag *B* // 14 noaptea. *A,B1*; noaptea. <Totul avea de altfel ceva de călătorie.> *B* // 19 desenase *A,B1*; <se ocupase ea de> desenase *B* // 25 - 26 Ce farsă a memoriei îi reamintea cuvintele ei uitate, tocmai în acest moment *A,B1*; Ce farsă / ironie a memoriei îi reamintea <acest cuvânt> cuvintele ei uitate, <tocmai acum> tocmai în acest moment *B* // 31 Paul refuză această speranţă *A,B1*; Paul refuză <gândul acesta> această nuanţă *B* // 33 Gândul stărui însă ispititor *A,B1*; Gândul stărui însă cu perfidie *B*

883 4 intrau în îmbrăcămintea lor *A,B1*; intrau în haina/ îmbrăcămintea lor *B* // 5 - 6 pentru dansatoarele care se demachiau *A,B1*; pentru <femeile / un client întârziat > fetele de la garderobă sau pentru un client întârziat *B* // 7 de atâtea ori *A,B1*; de <câte> atâtea ori <perdelele nu se dădeau la o parte, pentru ca> *B* // 9 cu pasul ei decis *A,B1*; cu pasul ei <de dimineaţă> decis *B* // 10 intra Ann. *A,B1*; intrase Ann. *B* // 14 despărţeau *A,B1*; (cu faldurile lor grele) <închideau>

despărţeau *B* // 19 - 20 să pândească şi să aştepte. *A*; să pândească, să aştepte. *B*; să <primească> pândească, să aştepte... <şi să sufere> *B1* // 29 se retrăgea *A,B1*; se retrăgea <înainte> *B*

884 1 sau nu era destulă lume) să se răzgândească şi să plece. *A,B1*; sau prea puţină lume) şi să se întoarcă. *B* // 1 - 2 Ar fi vrut să alerge după ea *A,B1*; <Îşi spunea că ar mai fi> Ar fi vrut să alerge după ea, <să treacă printre dansatori> *B* // 3 Dar se vedea *A,B1*; Dar <se gândea la toţi aceşti chelneri / fete de serviciu, care îl priveau şi> se vedea *B* // 9 Un chelner *A,B1*; <Era foarte târziu.> Un chelner <trecea pe la> *B* // 10 o masă vecină *A,B1*; o masă <învecinată> vecină *B* // 11 care discuta *A,B1*; care <ţinea tovărăşie cântăreţei> discuta *B* // 20 şi clienţii cunoscuţi *A,B1*; şi clienţii <obişnuiţi> familiari *B* // 24 citronade. *A,B1*; citronade. <Nu, nu, aşa nu mai merge.> *B* // 27 s-o întreb *A,B1*; s-o întreb <astă-seară> *B* // 32 - 33 Cred că singură. Afară dacă n-o aştepta cineva în maşină. Nici n-a vrut să intre. *A,B1*; Cred că singură. Nici n-a vrut să intre. <A stat puţin în prag şi> *B*

885 6 simplitate care nu suferă răspuns. *A,B1*; simplicitate <totală> care nu suferă răspuns, de o evidenţă orbitoare. *B* // 9 L-a căutat *A,B1*; L-a <căutat la birou> căutat *B* // 10 până aici... *A,B1*; până aici <şi nu l-a găsit nicăieri>. *B* // 12 stupide despărţiri *A,B1*; stupide despărţiri <de 23 de zile> *B* // 14 - 15 el se lăsa târât în cel mai ridicul accident de stradă *A,B1*; el se lăsa antrenat / târât în cel mai stupid accident de stradă <ca într-o beţie> *B* // 16 Paul plăteşte *A,B1*; <Cu gesturi obosite> Paul plăteşte *B* // 20 aruncă un salut pianistului şi trece *A*; aruncă un salut circular pianistului, dansatoarelor şi trece *B*; aruncă un salut pianistului şi trecu *B1* // 24 neaşteptatul strigăt *A,B1*; marele strigăt *B* // 25 Se opri *A,B1*; Se <închise în cabina> opri *B* // 26 pâlnia de ebonit *A*; mica cutie de ebonit *B*; pâlnia / cutia de ebonit *B1* // 27 glasul lui Ann *A,B1*; glasul Annei *B* // 28 clarificat apoi de surpriză. *A*; clarificat apoi brusc de surpriză. *B,B1* // 29 Mâna îi tremura *A,B1*; <Degetele> Mâna îi tremura <făcând> *B*

886 1 Telefonul *A,B1*; <La capătul> Telefonul *B* // 2 Greşală *A,B1*; <Am greşit> Greşeală *B* // 6 o recomandă indicatoarele *A,B1*; o recomandă afişele / indicatoarele *B* // 7 Soneria *A,B1*; <La capătul celălalt al firului, soneria răspunse / chema> Soneria *B* // 9 Paul văzu *A,B1*; Paul <revăzu odaia / văzu aparatul de telefon> văzu *B* // 10 aproape de patul lui Ann *A,B1*; aproape de divanul <Annei> lui Ann *B* // 13 - 14 portretul din perete al lui Ingrid, fotoliul roşu, covorul *A,B1*; portretul <de deasupra> din perete al lui Ingrid, <cărţile> fotoliul, covorul *B* // 15 soneria chema *A*; sunetul <vibra> chema *B,B1* // 31 - 32 este la 5 şi 40. Personalul de Timişoara. *A,B1*; este la 5 şi 15 – personalul de Timişoara. *B* // 34 de clasa treia legănat de zgomotul roţilor, ameţit *A,B1*; de clasa a treia <, călătorind fără ţintă, între soldaţi, servitoare şi ţărani> legănat de zgomotul roţilor *B*

887 8 singuri la un colţ de stradă, cu aerul nedecis dacă să oprească *A,B1*; singuri <la un colţ de> pe stradă, cu aerul <nehotărât> nedecis dacă <trebuie> să oprească *B* // 11 - 12 zări ca printr-o pânză de somn clădirea *A,B1*; zări cu oarecare mirare clădirea *B* // 18 - 19 – De ce acasă? / – Ştiu eu? Poate vă aşteaptă cineva. *A,B1*; – De ce acasă? <întrebă stupid Paul.> / – Ştiu eu? Poate că vă aşteaptă cineva. *B* // 21 a mai auzit *A,B1*; a mai <spus cineva> auzit *B* // 29 developat o imagine *A,B1*; developat <o serie de> o imagine <mai tari> *B* //

888 2 Ann este *A,B1*; Ann <aşteptându-l acasă la el> este *B* // 3 - 4 de atâtea ori, deşi se despărţise *A,B1*; de atâtea ori, întorcându-se noaptea târziu din oraş, deşi se despărţise *B* // 5 dormind *A,B1*; dormind, <sau aşteptându-l trează, cu o carte în mână> *B* // 6 se pierdea toată *A*; se pierdea <cu totul şi devenea parcă şi mai copilăroasă> cu totul *B*; se pierdea <cu totul> toată *B1* // 7 - 9 citind un roman, luat la întâmplare din cărţile lui sau, când nu era niciun roman *A,B1*; citind <cu pasiune o carte de jurisprudenţă, pe care o lua din biblioteca lui de drept> un roman găsit între cărţile lui sau, când nu găsea niciun roman *B* // 10 cu toată seriozitatea *A,B1*; cu o comică seriozitate *B* // 14 ea sunase noaptea *A,B1*; ea sunase târziu

noaptea *B* // 15 cu o valiză mică *A*; cu o mică valiză *B* ; cu <valiza ei roşie> o valiză mică *B1* // 18 - 20 Pe strada mea se repară linia de tramvai şi e un scandal asurzitor. Te superi? *A,B1*; <Pe strada mea> În cartierul meu se repară linia de tramvai şi e un scandal asurzitor. *B* // 21 Se opri în faţa casei, îl plăti *A,B1*; Se opri în faţa casei, <Opri maşina pe Vasile Lascăr, înainte de a da colţul> îl <şi aşteptă să se depărteze> plăti *B* // 21 - 25 Se opri în faţa casei, îl plăti pe şofer şi-l aşteptă să plece. Îşi acorda câteva ultime minute de speranţă. Nimic nu era încă decis, nimic nu era încă pierdut. *A,B1*; Se opri în faţa casei, îl plăti pe şofer <şi aşteptă pe urmă / aşteptă să rămână / pe trotuar până taximetrul se depărtă> şi-l aşteptă să plece. <Voia să fie / Opri maşina în Piaţa Romană şi coborî. Mai avea câţiva paşi până acasă, dar voia să-i facă pe jos, singur, când va ridica ochii spre fereastra lui, unde poate o lumină / Nu avea curajul să intre.> Îşi acorda câteva ultime minute de aşteptare. <I se părea că> Nimic nu era încă decis, <totul era încă posibil> nimic nu era încă pierdut. *B* // 26 - 27 Era încă posibil ca Ann să fie sus. *A,B1*; <Tot astfel, când primea pe / Poate că într-o / Tot astfel, când după lungi, inexplicabile tăceri, primea din partea lui Ann o scrisoare / Poate că într-adevăr, Ann era sus.> Era încă posibil ca Ann să fie sus. < Era încă posibil ca această groaznică noapte să se termine cu o regăsire / totul să fie regăsit> *B* // 29 şi tresări *A,B1*; <şi rămase cu ochii fixaţi pe ea, fără> şi tresări *B* // 33 se întrebă *A,B1*; <întrebă, neştiind / spunându-şi că poate visează> se întrebă *B*

889 2 groaznice nopţi. *A,B1*; groaznice nopţi <, ca un rezultat corect la capătul unor lungi calcule>. *B* // 4 ca şi cum toată *A,B1*; ca şi cum <întreaga zbatere / acea> toată *B* // 7 de a pleca, de a rămânea singur. *A,B1*; de a pleca, de a <se întoarce. Ann era sus şi era foarte bine că era sus. Dar el nu avea nimic să-i spună, cel puţin nu acum. Ar fi vrut să fie singur. / Se scutură / Ann era sus.> rămânea singur.*B* // 7 - 9 Ann era sus, şi acest lucru îi aducea o linişte neaşteptată, care închidea toate întrebările ca într-un somn. *A,B1*; <Se odihni> Ann era sus în camera lui – şi acest lucru îi aducea o linişte <neaşteptată,

dincolo de care nu mai era nimic / adâncă> neaşteptată, care închidea toate întrebările, <Nu vrea> ca într-un somn. *B* // 10 din această renunţare *A,B1*; din <această ameţeală> acest sentiment de renunţare *B* // 12 să o strângă *A,B1*; să o <sărute> strângă *B* // 12 - 13 Numele alerga înaintea lui, ca un strigăt. *A,B1*; <Ar fi vrut să o strige, să o cheme de jos> Totul striga în el numele scump, care alerga înaintea lui, ca o chemare. *B* // 14 Găsi uşa deschisă şi o împinse cu umărul. *A,B1*; <Deschise uşa / Uşa apartamentului / Găsi uşa deschisă, o împinse / Se opri în vestibul, ca să-şi> Găsi uşa deschisă şi o împinse cu umărul. <În vestibul, pe cuier, erau haine pe care nu le> *B* // 17 - 20 Se opri în pragul biroului şi cuprinse cu o singură privire întreaga încăpere. La birou era o femeie tânără, cu o carte deschisă înaintea ei. – Nu e Ann, şopti el, ameţit. *A,B1*; <Îşi aruncă, fără să se uite unde, paltonul şi pălăria / Intră în cameră şi se opri în prag> Se opri în prag <ameţit>. La biroul lui <era o> era femeia tânără <care citea / necunoscută.> – Nu e Ann, spuse el, ameţit. *B* // 1 ochii fixaţi spre acel ochi de lumină *A,B1*; ochii <aţintiţi> pironiţi spre acel <geam> ochi de lumină, <care răspundea totuşi>*B*

890 1 – 15 Se priviră în tăcere câteva clipe.
– Ce cauţi dumneata aici?
Nora se ridicase în picioare, înclinată spre el, gata parcă să-i vie în ajutor.
Ca şi cum ar mai fi fost nevoie să observe ciudăţenia situaţiei, el repetă întrebarea:
– Aici, la ora asta?
Nu-i recunoscu vocea, prea guturală, prea apăsată. Nu recunoştea nimic din figura
lui nesigură.
„Cum s-a schimbat!", gândi Nora. Unde-i era surâsul, care îl apăra aseară aşa de bine, ca o vizieră? Avea acum trăsăturile devastate. Prin ce dezastru trecuse, ce anume se întâmplase în cele câteva ore de la despărţirea lor, pentru ca să ajungă în starea asta deplorabilă? *A*;

Se priviră în tăcere câtva timp. Nora se ridicase în picioare, înclinată deasupra biroului, spre el (...)

Se priviră în tăcere un <lung> moment. <Pe urmă, el întrebă scurt, cu brutalitate>
– Ce cauţi dumneata aici?
Nora se ridicase în picioare, înclinată <deasupra> peste birou, spre el. Nu-i <recunoştea> recunoscu vocea, prea guturală, prea apăsată. <Ca şi cum ar mai fi fost nevoie să>
– Ce cauţi dumneata aici? La ora asta?
„Cum s-a schimbat!", gândi Nora. Nu regăsea nimic din figura lui <nesigură. Avea acum trăsăturile devastate. Cearcăne negre dădeau ochilor>

Se priviră în tăcere un lung moment.
– Ce cauţi dumneata aici?
Nora se ridicase în picioare, înclinată spre el, <cu un gest neterminat> gata să-i vie în ajutor.
Ca şi cum ar mai fi fost nevoie să remarce ciudăţenia situaţiei, el <adăugă> repetă întrebarea:
– Aici, la ora asta?
Nu-i recunoscu vocea, prea guturală, prea apăsată. Nu recunoştea nimic din figura lui nesigură.
„Cum s-a schimbat!", gândi Nora. Unde-i era surâsul, care îl apăra aseară aşa de bine, ca o vizieră? Avea acum trăsăturile devastate. Prin ce dezastru trecuse, ce anume se întâmplase în cele câteva ore <trecute> de la despărţirea lor, pentru ca <obrazul lui> să ajungă în starea asta deplorabilă? *B*;

Se priviră în tăcere un lung moment.
– Ce cauţi dumneata aici?
Ca şi cum ar mai fi fost nevoie să remarce ciudăţenia situaţiei, el repetă întrebarea:
– Aici, la ora asta?
Nu-i recunoscu vocea, prea guturală, prea apăsată. Nu recunoştea nimic din figura lui nesigură.

„Cum s-a schimbat!”, gândi Nora. Unde-i era surâsul, care îl apăra aseară aşa de bine, ca o vizieră? Avea acum trăsăturile devastate. Prin ce dezastru trecuse, ce anume se întâmplase în cele câteva ore de la despărțirea lor, pentru ca să ajungă în starea asta deplorabilă? *B1* //

16 Îi arătă cu mâna fotoliul de lângă birou. *A,B1*; <Îl privi cu îngrijorare, cu teamă.> Îi arătă cu mâna fotoliul de lângă birou. *B* // 22 privire mirată, căutând *A,B1*; privire mirată, <care căuta> căutând *B* // 23 ce se întâmplase *A,B1*; <cele întâmplate> ce se întâmplase *B*

891 7 - 8 Sunt obosit. Trebuie să rămân singur. *A,B1*; Sunt obosit, sunt enervat, trebuie să rămân singur. *B* // 9 - 10 Dar, pentru că ea tăcea mai departe şi îl privea mereu cu aceeaşi privire, care nu-i punea întrebări *A,B1*; Şi pentru că ea continua să tacă, pentru că ea continua să îl privească cu aceeaşi privire, care nu întreba nimic *B* // 18 mâine dacă vrei, dar acum pleacă. *A,B1*; mâine, dar acum pleacă. *B* // 19 Nora se desprinse de lângă el. *A,B1*; Nora se desprinse <o clipă> de lângă el. *B* // 20 - 22 Îți promit că peste cinci minute nu voi mai fi aici. Dar ascultă-mă aceste cinci minute *A,B1*; <Îți promit că peste cinci minute te voi lăsa. Cu un gest Ascultă-mă, cinci minute. *B* // 28 El rămase cu privirea fixată *A,B1*; El <se uita / continua să privească> rămase cu privirea fixată *B* // 30 să treacă cele cinci minute *A,B1*; să treacă cele cinci minute acordate *B* // 32 – Mi-a fost frică să nu te omori. *A,B1*; – Mi-a fost frică să nu te omori. <Paul tresări.> *B*

892 7 - 8 Spusese ultimele cuvinte cu vocea scăzută, ca şi cum ar fi vorbit cu ea singură. *A,B1*; Spusese ultimele cuvinte fără ironie, fără subînțeles. *B* // 22 Îmi ziceam *A,B1*; <Mi-am spus Îmi ziceam *B* // 23 într-o noapte ca asta... *A,B1*; în noaptea asta... *B* // 25 Eram hotărâtă să *A,B1*; Eram decisă să cobor *B* // 33 Se opri din nou din vorbă şi se uită la ceas. *A,B1*; Se opri, privi la ceasul de pe masă. *B*

893 2 - 3 Totuşi, vreau să-ți mai spun un singur lucru. *A,B1*; Dar vreau să-ți mai spun un singur lucru. <Aş vrea> *B* // 3 - 4

am făcut nebunia să vin *A,B1*; am făcut mica nebunie să vin *B* // 7 cu un gest hotărât *A,B1*; cu un gest decis *B* // 29 În prag *A,B*; În prag <Paul îi opri trecerea> *B1*

894 29 să-l întrebe pe el. *A,B1*; să-l întrebe pe el <, din instinct poate>. *B*

895 1 Este un glas grav *A,B1*; Este <o vorbire> un glas grav <ă> *B* // 11 Este o mână simplă *A,B1*; Era o mână simplă *B* // 12 ca fluviile pe o hartă. Paul o priveşte *A,B1*; ca fluviile pe o hartă. Caligrafie ordonată, citeață – aşa cum îți poți da seama că un (?) e citeț, deşi nu-l cunoşti. Paul o priveşte *B* // 14 – Nu-mi spui şi mie ce ai aflat? *A,B1*; – Nu-mi spui şi mie? *B* // 15 - 16 – Nu e nimic de aflat. E mâna dumitale. Îți seamănă. O mână gravă. Calmă... şi totuşi... *A,B1*; – E mâna dumitale. Îți seamănă. Gravă ca dumneata. Calmă ca dumneata. Totuşi... *B* // 21 Ea îşi deschise din nou mâna stângă *A,B1*; Ea îi întinse mâna *B* // 23 - 24 care arată întâlnirea noastră. *A,B1*; care arată întâlnirea noastră de aseară. *B* // 25 - 27 Spunea aceste cuvinte, fără niciun surâs, fără niciun gest care să le atenueze neaşteptata lor gravitate. *A,B1*; Spunea asta fără acel zâmbet <atenuant> care atenuează lucrurile importante. *B* // 28 - 29 Ce curios spui dumneata: „întâlnirea noastră”. E o aventură? *A,B1*; Ce curios spui dumneata: „întâlnirea noastră”. <Ceea ce dumneata numeşti întâlnirea noastră. Nora se gândi> – O aventură, nu? *B*

896 1 - 2 Nora se ridicase de la locul ei, făcându-i semn *A*; Nora se ridică de la locul ei şi îi făcu lui semn *B*; Nora se <ridică> ridicase de la locul ei, <şi îi face lui> făcându-i semn *B1* // 16 - 19 S-a oprit în fața lui, cu ceainicul în mână, aplecată deasupra mesei şi toarnă cu băgare de seamă apa fierbinte în ceşti. El se ridică în picioare şi o priveşte lung. *A*;
– Mai tare? Mai slab? S-a oprit în fața lui, cu ceainicul în mână, gata să-i toarne. El se ridică în picioare, îi ia ceainicul din mână şi o priveşte lung. *B*; S-a oprit în fața lui, cu ceainicul în mână, <gata să> aplecată deasupra mesei şi toarnă cu băgare de seamă apa fierbinte în ceşti. El se ridică în picioare, îi ia

ceainicul din mână şi o priveşte lung. *B1* // 20 miros de lavandă pluteşte *A,B1*; Mirosul de lavandă pluteşte *B* // 21 Paul îşi puse gura pe buzele ei *A,B1*; Îşi pune gura pe buzele ei *B* // 22 cu linişte. Mâna lui dreaptă era *A,B1*; cu linişte. O dezbrăcă încet. Mâna lui dreaptă era *B*

897 9 Din sala *A,B1*; Din <camera> sala *B* // 14 şi merse *A,B1*; şi <se îndreptă> merse *B*

898 14 - 15 lentilele acestui ochean, prin care arunca dimineata întâia privire asupra lumii *A,B1*; de vreme ce se schimbase acest lucru vechi, statornic, acest ochean, prin care arunca dimineaţa întâia privire asupra lumii: fereastra. *B* // 16 înaintea ei, alte imagini *A,B*; înaintea ei, <la o distanţă cu care ochii nu-i erau obişnuiţi> alte imagini *B1* // 20 piaţa rotundă de jos *A,B*; piaţa <circulară> rotundă de jos *B1* // 21 - 24 depoul de benzină, cu cele două pompe roşii, fixate la marginea trotuarului, ca două imense sifoane metalice, chioşcul de ziare, castanii cu ramurile subţiri, îngheţate? *A,B*; <Consumul Francez. Coloniale şi Delicatese>, biroul de benzină, cu cele două pompe roşii, fixate la marginea trotuarului, ca două imense sifoane metalice, chioşcul de ziare, castanii <albi de zăpadă> cu ramurile subţiri, îngheţate <, băiatul de prăvălie cu şorţ alb care îi arăta ceva unei cliente, în vitrină, soldatul>? *B1* // 30 – 4 Se gândi că nu-l va găsi jos pe portarul cunoscut, care o saluta în fiecare dimineaţă, când pleca spre şcoală, şi nici cutia de scrisori, spre care arunca în trecere, din obişnuinţa, o privire fără curiozitate – căci nu aştepta niciodată scrisori şi nici nu avea de la cine. Se gândi că nu va face drumul ei obişnuit, pe care îl străbătea zilnic cu paşi maşinali, până la strada Donici, de unde lua tramvaiul 16, spre şcoală. *A*; Gândul că jumătate oră mai târziu, ieşind, nu portarul o va aştepta jos, că nu înspre cutia ei de scrisori va arunca în trecere o privire. <cutie în care de altfel găsea aşa de rar poşta – şi atunci cărţi poştale de la mătuşi din provincie> că nu va face drumul obişnuit, pe care paşii ei îl străbăteau maşinal până la staţia de tramvai de la Donici, de unde lua tramvaiul pentru şcoală. gândul că va trebui să suporte atâtea priviri indiferent sau

întrebătoare – gândul acesta i se păru absurd <, scandalos>. *B*; (...) Se gândi că <avea un drum nou de străbătut> nu va face drumul ei obişnuit (...) *B1*

899 8 ajunge la liceu *A,B1*; ajunge la timp la liceu *B* // 9 cu clasa a VIII-a şi a IV-a B. *A,B1*; cu clasa a IV-a B şi a VIII-a. *B* // 13 - 14 Dar nu se simţea în stare să plece în halul în care se afla. Îi era cu neputinţă *A*; <Dar se simţea prea obosită şi avea mai ales un sentiment intim de dezordine, care> Dar nu se simţea în stare să plece în halul în care se afla. Trebuia să clarifice cele întâmplate. Se petreceau cu ea atâtea lucruri pe care încă nu le înţelegea, pe care ar fi vrut să le clarifice înainte de a părăsi camera aceasta străină. <Ar fi suferit dacă> Îi era cu neputinţă *B*; Dar nu se simţea în stare să plece în halul în care se afla. Se petrecuseră cu ea lucruri pe care încă nu le înţelegea şi pe care ar fi vrut să le clarifice înainte de a părăsi casa aceasta străină. Îi era cu neputinţă *B1* // 17 - 18 dar care ei i-ar fi agravat sentimentul intim de dezordine. *A,B1*; dar care ei i-ar fi accentuat, sporit, agravat sentimentul ei intim de dezordine. *B* // 19 - 20 să-l impună, ca profesoară, elevelor ei *A,B1*; să-l impună elevelor ei *B* // 23 - 25 le obliga să aibă totdeauna şorţul călcat, gulerul alb. Îşi spunea că vor avea ce inimă rănită să ascundă mai târziu sub o rochie bine făcută. *A*; le obliga să aibă totdeauna şorţul călcat, gulerul alb. Ştia bine că vor avea ce inimă rănită să ascundă mai târziu sub o rochie bine tăiată. *B*; <încerca să le convingă că întreaga lor viaţă ţine de un şorţ bine călcat> le obliga să aibă totdeauna şorţul călcat, gulerul alb. Ştia bine că vor avea <mai târziu> ce inimă rănită să ascundă mai târziu sub o rochie bine făcută. *B1* // 28 - 30 decât altădată, Nora simţea nevoia să-şi controleze cu severitate ţinuta. Ridică receptorul şi formă numărul şcolii. *A,B1*; decât <oricând> altădată, Nora simţea nevoia să-şi controleze cu severitate ţinuta. În plus îi era lene, era obosită. Ridică receptorul şi făcu numărul şcolii <bucuroasă că nu>. *B*

900 2 - 5 clasele a IV-a B şi a VIII-a, ca să fie linişte. Secretara însă îi aminti că era marţi, că a doua zi urma să se ia vacanţa de Crăciun, că nici nu era sigur dacă se va mai ţine curs şi că directoarea *A*; clasele a IV-a B şi a VII-a să fie linişte. Secretara <îi răspunse, o sfătui să vină totuşi, căci directoarea va fi furioasă> îi aminti că azi e vineri, că a doua zi urma să se ia vacanța de Crăciun, că nici nu e sigur dacă ultimele două ore se vor mai ține mâine şi că directoarea *B*; clasele a IV şi a VIII, ca să fie linişte. Secretara însă îi aminti că era vineri, că a doua zi urma să se ia vacanța de Crăciun, că nici nu era sigur dacă se va mai ține curs şi că directoarea *B1* // 8 - 10 Voi încerca să viu la ora a patra. Spune fetelor dintr-a VIII-a să fie liniştite. *A,B1*; Am să încerc să viu la ora 11. Spune fetelor dintr-a VIII-a să stea liniştite. *B* // 13 - 15 Lipsea, de la începutul anului, pentru prima oară de la şcoală, şi acest lucru îi sporea senzația de nelinişte *A,B1*; <Gândul că la ora aceasta, când trebuia să fie la şcoală> Lipsea pentru prima oară <anul acesta> de la şcoala, de la începutul anului – şi acest lucru îi sporea senzația de nelinişte *B* // 16 îi tulbura vechi obişnuințe. *A*; îi deranja vechile obişnuințe. *B*; <căci mişca din loc> îi tulbura vechi obişnuințe. *B1* // 17 - 19 Se uită la halatul strein pe care il purta, albastru cu mici buline albe, cu mânecile prea lungi pentru ea, cu reverele răscroite *A,B1*; Îşi privi halatul strein de pe ea, albastru cu mici buline albe, cu mânecile prea lungi pentru ea, cu reverele prea răscroite *B* // 20 Vedea *A,B1*; <Şi în acelaşi timp vedea> Vedea *B* // 21 VIII-a *A,B1*; clasa VII *B* // 27 tânăra profesoară *A,B1*; tânăra profesoară <calmă> *B* // 28 -29 şi această Noră, trezită în casa unui bărbat strein *A,B*; şi <această femeie> această Noră trezită <într-o casă străină, după o noapte> în casa unui bărbat strein *B1*// 33 - 34 femeie liniştită *A,B*; femeie liniştită, <care nu aştepta nimic> *B1*

901 2 - 3 Câmpineanu (cu figuri de funcționari indiferenți, pierduți în citirea ziarelor de amiază...) *A,B*; Câmpineanu <unde dejunau funcționari grăbiți> cu figuri de funcționari indiferenți, pierduți în citirea ziarelor <de prânz> de amiază *B1* // 4 ore de franceză la un institut *A,B*; ore de română la un institut *B1* // 11 al şaselea etaj *A,B*; al <cincilea> şaselea etaj *B1* // 12 alese de ea *A,B*; alese de ea <cu răbdare> *B1* // 13 economii eroice. *A,B*; economii <mici> eroice. [<Era mândră de lampa / Îi plăcea mai ales lampa cu abajur sub care se refugia să citească seara, o lampă cu picior înalt, cu un mic felinar de interior, care avea un cerc>] *B1* // 15 îi trimitea din timp în timp *A,B*; îi trimitea din <când în când> timp în timp *B1* // 27 - 30 Păstra din amintirile ei de fată de familie, care învățase pe vremuri să cânte la pian, un respect speriat pentru marile simfonii: a treia, a cincea. *A,B*; frază lipsă *B1*

902 11 acord senzual *A,B*; acord <fizic> senzual *B1* // 12 revenirile lui *A,B*; întoarcerile lui *B1* // 14 glumea uneori Grig *A,B*; <îşi permitea, glumea, spunea uneori în> glumea uneori Grig *B1* // 21 plecând la şcoală *A,B*; plecând <de acasă> la şcoală *B1* // 27 lucruri cunoscute. *A,B*; lucruri cunoscute <, în această viață fără nădejde, speranță şi fără primejdie.> *B1* // 33 să schimbe totul *A,B*; să schimbe <viața actuală> totul *B1*

903 4 - 5 între vechile lucruri *A,B*; continuând să rămână între <aceste> vechile lucruri <şi fapte> *B1*

904 2 pe Anna. *A,B1*; pe Ann < – dar memoria lui nu reținuse acest fapt>. *B* // 7 Anna se pierdea *A,B1*; Ann <era una din acele figuri pe care> se pierdea *B* // 8 - 9 „de pe stradă", „din tren", „de la Sinaia" *A,B1*; „de pe stradă", „din tribunal", „de la Sinaia" *B* // 13 petrecuseră cândva o vacanță împreună *A*; petrecuseră cândva o vacanță <în acelaşi sat cu el> în acelaşi loc împreună *B*; <cu ani în urmă> petrecuseră cândva o vacanță <în acelaşi loc, unul fără să ştie de celălalt> împreună, foarte aproape unul de altul, fără să se cunoască însă *B1* // 17 – Acum şase ani? Eşti sigură? *A,B1*; – Acum 6 ani, Ann? Eşti sigură?*B* // 18 – Da. În 1926. În august. *A,B1*; – Da. În 1926. *B* // 19 Paul revăzuse atunci, deodată, întreaga *A*; Paul revăzu atunci, cu o lungă emoție, întreaga *B*; Paul <revăzu deodată> revăzuse atunci, deodată, întreaga *B1* // 20 - 21 cele patru săptămâni de singurătate petrecute în micul *A,B1*; cele <30 de zile> patru săptămâni de singurătate în micul *B*

905 1 ca printr-un punct de frontieră *A*; ca în acele mici stațiuni de frontieră *B*; ca <în acele mici stații> printr-un punct de frontieră *B1* // 4 - 7 coborau dimineața dinspre Satu-lung dezordonați, gălăgioşi, puțin provocatori, cu sentimentul că se află într-un oraş strein, în care nimeni nu-i cunoaşte şi nimic nu-i compromite *A*; coborau dimineața dinspre Satu-lung spre Cernatu dezordonați, gălăgioşi, puțin provocatori, cu acea degajare pe care ți-o dă sentimentul de a te afla într-un oraş strein, în care nimeni nu te cunoaşte, nu cunoşti pe nimeni şi deci, orice ai face, nu rişti să te compromiți. *B*; <coborând coborau dinspre Satu-lung dezordonați, gălăgioşi, provocatori, cu acea degajare pe care ți-o dă sentimentul de a te afla într-un oraş strein, în care nimeni nu te cunoaşte *B1* // 8 - 10 se strigau pe nume în gura mare, se fugăreau de la un trotoar la altul, aruncau cu pietre în copacii de la marginea drumului *A*; se strigau de la un trotuar la altul, cântau, se cățărau în copaci *B*; se strigau pe nume <de la un trotuar la altul, se cățărau> in gura mare, se fugăreau de la un trotuar la altul, aruncau cu pietre în copacii de la marginea drumului *B1* // 12 fructe verzi, lucioase. *A,B1*; fructe verzi, mici, lucioase. *B* // 15 în fiecare zi aceeaşi rumoare. *A,B1*; în fiecare zi <o rumoare scandalizată aceeaşi rumoare. *B* // 17 - 18 în fața porților, domnişoarele de familie bună „din localitate” *A,B1*; în fața porților, gata să dispară în curte în caz de primejdie, domnişoarele de familie bună *B* // 19 - 20 bandă de nebuni *A,B1*; bandă de zăpăciți *B* // 22 - 26 Ostilitățile erau deschise între populația civilă din Cernatu şi grupul din Satu-lung, în aşa măsură încât Paul, seara, când ieşea la plimbare, dacă o lua la stânga, pe lângă primărie, avea sentimentul de a păşi într-o zonă de luptă, pe un teritoriu duşman. *A*; Ostilitățile erau deschise între populația civilă din Satu-lung şi Cernatu şi Paul se simțea seara, când ieşea la plimbare, plictisit de a fi străbătut mereu acelaşi drum, dacă o lua la dreapta, pe lângă primărie, avea sentimentul de a păşi într-o zonă de ostilități <deschise>, pe un teritoriu advers. *B*; Ostilitățile erau deschise între populația civilă din Cernatu şi grupul din <care invada, năvălea, dimineața mai ales, dinspre> Satu-lung, în aşa măsură încât Paul, seara, când ieşea la plimbare <plictisit>, dacă o lua la <dreapta> stânga, pe lângă primărie, avea sentimentul de a păşi într-o zonă de luptă, pe un teritoriu <advers> duşman. *B1* // 28 - 30 până la Dârste, până la Noua. Parii albi, dreptunghiurile de var *A,B1*; de la Cernatu la Dârste, de la D. la Ră (ilizibil). Liniile albe de var, dreptunghiurile late *B*

906 1 - 2 vanitate a Satului-lung şi spre pizma mocnită a oamenilor din Cernatu. *A,B1*; vanitate a Satu-lungului şi spre pizma mocnită a Cernatului. *B* // 3 - 6 Lui Paul îi plăcea să se oprească acolo, în fața gardului de sârmă, şi să privească agitația rachetelor, bătaia regulată a mingii, rochiile albe ale jucătoarelor. *A,B1*; De cîte ori Paul nu se rezemase de sârma acelui gard pentru a privi agitația <mâinilor> rachetelor în sus, <zborul mingii în aer, fluturarea rachetelor> rochiile albe ale jucătoarelor. *B* // 7 Într-o seară, o minge aruncată *A,B1*; Odată, o minge <trecuse> aruncată *B* // 8 - 9 O ridicase ca să o dea tinerei *A,B1*; Se aplecă să o ridice şi o dădu tinerei *B* // 14 că o zărise *A,B1*; că o <cunoscuse> zărise *B* // 16 că fusese odată *A,B1*; că <se priviseră în ochi> fusese odată *B* // 18 - 19 pentru a-i mulțumi, gândul acesta îl înfiora. *A*; pentru a-i mulțumi, gândul acesta îi dădea un sentiment de *B*; pentru a-i mulțumi, <fără să poată bănui în acel moment că întâmplări viitoare îi vor> gândul acesta îl înfiora *B1* // 20 - 21 cu racheta în mână, într-o seară de august 1926, ce distanțe *A,B1*; cu racheta în mână, peste mica poartă, ce distanțe *B* // 23 - 25 Vedea încă trenul municipal, care făcea curse regulate până la Satu-lung, vagoanele galbene, locomotiva demodată, țipătul ei disproporționat *A,B1*; Vedea încă micul tren municipal, locomotiva demodată, vagoanele galbene, țipătul disproporționat al locomotivei *B* // 29 - 30 trenul fusese oprit înainte de Noua *A*; trenul fusese oprit între Noua şi Dârste *B*; trenul fusese oprit <din plină cursă> înainte de <Dârste> Noua *B1* // 31 - 32 barase drumul, aşezându-se pe şine şi fluturând lanternele aprinse, hainele albe, eşarfele *A*; barase drumul, fluturându-şi hainele albe, eşarfele multicolore. *B*; (...) eşarfele <multicolore> *B1* // 32 - 6 Călătorii erau indignați, personalul de serviciu, lovit în demnitatea lui („un tren oprit ca o simplă căruță”) amenința cu procese verbale şi amenzi, toată lumea vocifera, dar ei parcă nici nu auzeau şi poate că în realitate nici nu auzeau. Veneau de la Râşnov – spunea unul din ei mai rezonabil – erau morţi de oboseală şi nu puteau pierde ultima cursă. *A*; Suiseră <Invazia> în tren, spre indispunerea călătorilor şi a personalului de serviciu („Un tren oprit ca o simplă căruţă") – dar ei parcă nici nu o auzeau – şi în realitate poate că nici nu auzeau (doi din ei mai rezonabili explicând că se întorceau pe jos de la Râşnov, că erau morţi de oboseală şi nu puteau să piardă ultima cursă). *B*; Călătorii erau indignaţi, personalul de serviciu, lovit în demnitatea lui („Un tren oprit ca o simplă căruţă") <dresa procese verbale, toată lumea vocifera> ameninţa cu procese verbale şi amenzi, toată lumea vocifera, dar ei parcă nici nu auzeau şi poate că în realitate nici nu auzeau. Veneau de la Râşnov – spunea unul din ei, mai rezonabil – erau morţi de oboseală şi nu puteau pierde ultima cursă. *B1*

907 8 - 10 călătorii erau somnoroşi, trenul se golea, lumea coborâse la Dârste, la Turcheş, revolta se potolise... *A*; călătorii erau osteniţi, trenul se golea, lumea coborâse la Dârste, la 4, revolta se potolise... *B*; călătorii erau <osteniţi> somnoroşi (...) *B1* // 11 - 13 ţipătul locomotivei. Atunci porniseră să cânte: era o romanţă la modă, pe care o cântau lăutarii la Braşov *A,B1*; şuierul locomotivei. Atunci pe toată valea se porni un cântec, <între munţii albaştri> o romanţă la modă, pe care o cântau ţiganii la Braşov *B* // 14 - 15 în vocile lor tinere, căpăta o neaşteptată melancolie. *A,B1*; cântat de vocile lor tinere, căpăta o nouă melancolie. *B* // 17 - 21 cum un dirijor suspendă cu un singur gest (...) să poată suprima în memoria lui vocile celorlalţi, pentru a nu păstra decât, aşa cum trebuie să fi fost în acea noapte de august 1926 *A,B1*; cum un dirijor opreşte cu un singur gest (...) să poată opri în memoria lui vocile celorlalţi, pentru a nu opri decât, aşa cum trebuie să fi fost cu ani în urmă *B* // 23 - 24 spunea ea. *A,B1*; spunea Ann. *B* // 32 de atunci. *A,B1*; de atunci. <Nu mă recunosc.> *B*

908 1 luând de pe masă *A,B1*; luând <un bloc de hârtie> de pe masă *B* // 3 - 4 cu picioarele în aer ca pentru o săritură, cu braţele deschise, cu părul fluturând în vânt. *A*; cu <mâinile în aer, picioarele în> mâinile deschise, cu părul fluturat în vânt. *B*; cu <mâini / braţele aruncate în aer, cu părul ciufulit fluturat în vânt> picioarele în aer ca pentru o săritură, cu braţele deschise, cu părul fluturând în vânt. *B1* // 11 celelalte aveau să ocupe *A,B1*; celelalte ocupară *B* // 12 expoziţia ei personală *A,B1*; expoziţia personală a Annei *B* // 17 de tenis *A,B1*; de tenis, (şi nimeni decât el n-ar fi ştiut să spună ce erau acele două mici siluete din stânga) *B* // 28 - 29 Încerca acum, când iubirea lui devenise o aşa de ascuţită suferinţă, să regăsească în amintire *A*; Încerca acum, când iubirea lui devenise o aşa de ascuţită suferinţă, să regăsească <De câte ori nu încerca acum, când a o iubi sau a nu o iubi era pentru el o aşa de ascuţită suferinţă / Încerca acum, când iubirea lui devenise o aşa de ascuţită suferinţă> în amintire *B*; Încerca acum, când a o iubi sau a nu o iubi era pentru el o aşa de ascuţită suferinţă, să regăsească în amintire *B1* // 30 - 31 pierdută din primele timpuri, să fixeze în mici fapte din trecut apariţia *A*; pierdută <care nu-i putea face nici rău nici bine. Aşa cum un bolnav încearcă să-şi potolească durerea, reconstituind în amintire o clipă anterioară durerii> din primele timpuri, căuta să <retrăiască> reconstituie mici fapte din trecut, în care să regăsească imaginea *B*; pierdută din primele timpuri, căuta să regăsească în mici fapte din trecut imaginea *B1*

909 2 spre care revenea *A,B1*; spre <între> care <se întorcea> revenea (în care se refugia) *B* // 3 - 4 Se căznea să reconstituie fiecare detaliu *A*; <Cu ce grijă> Reconstituia cu grijă fiecare detaliu *B*; <Reconstituia> Se căznea să reconstituie fiecare detaliu *B1* //
6 - 7 fotografii vechi, pe care i-ar fi fost frică să nu le găsească *A,B1*; fotografii pe care <ţi-e> i-ar fi fost frică să nu le <găseşti> găsească *B* // 10 pe bulevard. *A,B1*; de pe bulevard. *B* // 11 - 12 Era, spre mirarea lui, Anna, pe care nu o cunoştea *A*; Întorcându-se, o recunoscu cu mirare pe Ann, pe care nu o cunoştea *B*; Era, spre mirarea lui, Ann, <nu destul de bine cunoscută> pe care nu o cunoştea *B1* // 15 să nu mai stau la rând? *A*; să nu mai fac coadă? *B*; să nu mai <fac coadă> stau la rând? *B1* // 16 - 17 refuzase, aproape nepoliticos *A,B1*; refuzase, cu oarecare impoliteţe chiar *B* // 23 bucuros că

rămâne singur. *A,B1*; bucuros că poate vedea singur filmul. *B* // 27 - 28 îl tortura, silindu-l să stea mereu la pândă pentru a recunoaşte *A*; îl înnebunea, şi când era mereu la pândă să recunoască *B*; îl tortura şi îl obliga să stea mereu la pândă <să recunoască> pentru a recunoaşte // 30 sub lanterna unui plasator *A,B1*; sub lampa unui plasator *B*

910 16 un albastru strigător *A,B1*; un albastru deschis / strigător *B* // 18 nervos, încurcat în liniile *A,B1*; nervos şi era <grăbit> confuz în liniile *B* // 21 frază *A,B1*; frază <neliniştită> *B* // 22 Aceste mici trăsături atente păreau să fie *A,B1*; Erau mici trăsături atente ce păreau a fi *B* // 24 Era un grup de „scene de stradă" *A,B1*; Erau câteva „scene de stradă" *B* // 25 - 27 şi ceea ce părea mai curios în ele era tocmai punctul de vedere ridicat de la care fuseseră privite. Albastrul tare *A,B1*; şi într-adevăr, ceea ce părea mai curios în ele era unghiul de la care fuseseră privite, „luate". Albastrul acela *B* // 30 spuse Paul. *A,B1*; spusese Paul prietenului său. *B*

911 6 pe care o şi salutase *A,B1*; pe care de altfel o salutase *B* // 11 – Nu ştiai? *A,B1*; – Da. Nu ştiai? *B* // 12 Încercă să-şi ceară scuze *A,B1*; Nu ştia cum să-şi ceară scuze *B* // 13 a-i fi arătat că o cunoaşte *A,B1*; a-i fi arătat pe de-o parte că o cunoaşte *B* // 14 şi de a fi spus *A*; iar pe de altă parte, de a fi spus *B*; şi de a fi spus <în acelaşi timp lucruri> *B1* // 14 - 15 lucruri neplăcute *A,B1*; lucruri dezagreabile *B* // 15 Ar fi vrut să retracteze *A,B1*; Încercă să retracteze *B* // 16 nu-l lăsă să termine. *A*; nu-l lăsă să continue. *B*; nu-l lăsă să <continue> termine. *B1* // 18 vrei să mi-o strici. *A,B1*; te sileşti să mi-o strici. *B* // 22 - 23 – Haide, spune-mi tot ce gândeşti. Şi mai ales, fii sever. Te rog să fii sever. *A,B1*; Haide, puţin curaj şi spune-mi deschis tot ce gândeşti. Fii sever, te implor să fii sever. *B* // 28 - 31 că de altfel tablourile ei îi plac, mai ales pentru acel albastru aşa de curajos şi pentru desenul ei spiritual, care are îndrăzneala să fie cu atâta nepăsare stângaci. *A*; că tablourile ei îi plac, că de altfel el nu are nicio cădere să vorbească despre pictură, el care nu se pricepe deloc într-asta şi <că de altfel pânzele ei îi plac, că e în> îi vorbi despre acel albastru aşa de curajos şi despre desenul ei sincer, care chiar dacă are unele stângăcii, ele nu sunt propriu-zis erori de tehnică, ci mai mult un semn de ingenuitate, de expresie spontană. *B*; că <nu se pricepe> de altfel tablourile ei îi plac mai ales pentru acel albastru aşa de curajos şi pentru desenul ei spiritual, <care chiar dacă are unele stângăcii poate că / încântător / plin de / mai mult sincer, decât / plin de îndrăzneală / mai mult liber decât stângaci> care are îndrăzneala să fie cu atâta nepăsare stângaci. *B1* // 32 - 33 – E foarte frumos şi îţi mulţumesc, dar simt că păstrezi o rezervă *A*; – E foarte frumos tot ce spui şi îţi mulţumesc, dar simt că, dincolo de toate acestea, dumneata păstrezi o rezervă *B*; – E foarte frumos <tot ce spui> şi îţi mulţumesc, dar simt că, dincolo de toate acestea, dumneata păstrezi o rezervă *B1*

912 9 putut aştepta. *A,B1*; putut aştepta. <Aştepta să se explice.> *B* // 11 se scuză Paul. Cred că n-aş putea. Am impresia că e ceva *A,B1*; se scuză Paul. Am impresia că e <un gesticulat în> ceva *B* // 14 Dar, la urma urmelor, e ăsta un cusur? *A,B1*; Dar e ăsta un cusur? *B* // 15 Pe urmă abia *A,B1*; Şi abia atunci *B* // 23 unde Paul venise *A,B1*; <Paul venise cu câţiva prieteni / Paul venise pentru câteva zile / unde Paul venise să petreacă câteva / Paul o găsise pe Anna singură în mica mănăstire de pe malul / invitat de câţiva prieteni> unde Paul venise *B* // 24 Se oprise cu ei, în treacăt, la mica *A,B1*; <Se oprise> Trecuse cu ei, pentru câteva clipe, la mica *B* // 29 Am trecut *A,B1*; <Am venit cu câţiva prieteni să ne petrecem duminica> Am trecut *B* // 30 Am venit la Snagov cu mai mulţi *A,B1*; Am venit cu mai mulţi *B* // 31 - 32 oprit un moment *A,B1*; oprit <câteva clipe> puţin *B* // 33 lucruri fermecătoare. *A,B1*; lucruri <încântătoare. Vino să vezi> fermecătoare. *B*

913 3 de cOlori stinse *A,B1*; de colori <şterse> stinse *B* // 4 Prima femeie *A,B*; <Prima femeie / Primul personaj din dreapta era > Prima femeie *B1* // 15 mă emoţionează. Şi, uite *A,B1*; mă emoţionează. <Şi pe urmă este un bătrân / Şi nu ştiu / Simt / E ceva> Şi, uite *B* // 17 cu un gest de fiecare zi, familiar... *A*; cu un gest zilnic, familiar <, pe care sunt mirată să îl găsesc pe un perete de biserică>... *B*; cu un gest - cum să-ţi spun eu? Cu un gest de fiecare zi, familiar... *B1* // 20 Vorbea cu însufleţire, cu aprindere, deşi *A,B1*; Vorbea animat, cu aprindere, deşi <între timp, mica biserică se umpluse de vizitatori pe care ea părea că nici nu vede / Dar ea părea / şi convingerea însufleţită cu care vorbea> *B* // 27 de vorbă cu ea *A,B1*; de vorbă cu Anna *B* // 28 - 29 Peste douăzeci de minute trebuie să vie barca *A,B1*; Peste un sfert de oră, la 1, trebuie să vie <prietenii mei> barca *B*

914 3 într-o sală mică *A,B1*; într-o mică sală *B* // 9 - 10 se agitau pe culoare *A,B1*; se agitau pe <săli> culoare *B* // 11 prăfuită *A,B1*; <prăfoasă> prăfuită *B* // 14 grele, gulerul moale *A,B1*; grele, <îşi simţea gulerul> gulerul moale *B* // 18 O luase încet, cu paşi grei, prin dosul tribunalului. *A,B1*; O luă încet, cu paşi grei, <pe lângă tribunal / spre Sfinţii> prin dosul tribunalului. *B* // 24 tresărise, zărind *A,B1*; tresări, zărind *B* // 25 agăţată băieţeşte de gratiile *A*; agăţată de <O tânără fată / Urcată pe o mică> gratiile *B* // agăţată <de gratiile> băieţeşte de gratiile *B1* // 27 o fată se lupta să rupă o creangă. *A,B*; o tânără fată <rupea> se lupta să rupă <flori> o creangă. *B* // 28 Paul se opri *A,B1*; <Tânăra hoaţă era / Tânăra fată era / Se opri> Paul se opri *B* // 29 se ascunse *A,B1*; <se lipi> se ascunse *B* // 31 - 32 Ar fi putut crede că e o şcolăriţă, dacă n-ar fi fost îmbrăcată cu o eleganţă de doamnă. *A*; Tânăra hoaţă ar fi putut să fie o şcolăriţă, dacă n-ar fi fost îmbrăcată cu o eleganţă de <tânără> doamnă. *B* // Ar fi putut crede că e o şcolăriţă, dacă n-ar fi fost îmbrăcată <ca o şcolăriţă / dacă n-ar fi fost îmbrăcată> cu o eleganţă de doamnă. *B1*

915 2 lăsată jos pentru a-i permite să aibă *A,B1*; lăsată <acolo> pentru a-i permite „hoaţei" să aibă *B* // 5 venea greu *A,B1*; venea totuşi greu *B* // 5 - 6 în vârful pantofilor *A,B1*; în vârful picioarelor *B* // 7 cu cealaltă se lupta *A,B1*; cu cealaltă <încercând să> luptându-se *B* // 10 rotunzi, delicaţi, de adolescentă. *A*; rotunzi, <subţiri> delicaţi, de adolescentă. *B*; rotunzi, delicaţi, de adolescent. *B1* // 13 Creanga cedă *A,B1*; Dar creanga cedă *B* // 14 Fata sări *A,B1*; <Fata sări / Ann> Tânăra hoaţă sări *B* // 15 - 16 pe mâneci, îşi luă poşeta, privi în sus *A*; pe mâneci, privi <în jur> în sus *B*; pe mâneci, <privi în sus pe stradă> îşi luă poşeta, privi în sus *B1* // 17 ascuns în flori *A*; îngropat între flori *B*; <îngropat în flori> ascuns în flori *B1* // 18 - 19 porni în sus, bravă *A*; porni în susul străzii, calmă, bravă *B*; porni în sus, <cu pasul ei mic> bravă *B1* // 20 Paul o privi cum se depărtează şi i se părea *A*; Paul o privi cum se depărtează <şi i se părea că acea mică nebunie la care asistase> şi i se părea *B*; Paul o <privea> privi cum se depărtează şi i se părea *B1* // 23 mica nebunie a fetei *A*; mica nebunie a Annei *B*; mica nebunie <a lui Ann aducea> a fetei *B1* // 24 - 25 să fugă după ea *A,B1*; să <se ducă după> fugă după Ann *B* // 26 să treacă neturburată colţul şi să dispară. *A*; să treacă colţul, să dispară. *B*; să treacă neturburată colţul, să dispară. *B1* // 29 era o florărie. *A,B1*; era un magazin cu flori. *B* // 30 şi cumpără tot liliacul, cât se găsea *A*; şi <spre stupoarea vânzătorului> cumpără tot liliacul care se găsea (În mai era atât de ieftin şi, cu cele câteva sute de lei pe care le luase de la birou pentru timbre, cumpără o grădină întreagă.) *B*; şi cumpără tot liliacul care se găsea *B1* // 33 - 34 mai putem aduce. *A,B1*; mai putem <comanda> aduce. *B*

916 3 grădină întreagă, pe care i-o trimise lui Ann *A,B1*; întreagă grădină, pe care i-o trimise Annei *B* // 7 - 10 de avocat (articolul 306 şi 308 codul penal: Acela care va lua într-ascuns un lucru al altuia săvârşeşte un furt. Furtul se va pedepsi cu închisoare de la 15 zile până la 2 ani...), îţi stau la dispoziţie". *A*; de un avocat (articolul 326 cod penal: cine îşi însuşeşte lucrul altuia săvârşeşte un furt. Furtul se va pedepsi cu închisoare de la 15 zile până la 2 ani...), îţi stau la dispoziţie". *B*; de avocat (articolul 326 codul penal: cine îşi însuşeşte lucrul altuia săvârşeşte un furt.), îţi stau la dispoziţie". *B1* // 12 la ea acasă. *A,B1*; la ea. *B* // 17 Casa era plină *A*; Camera era plină *B,B1* // 19 în pahare, pe masă *A*; în pahare, pe bufet, pe masă *B,B1* // 22 veştejeşte. *A*; veştejeşte. Ultimele cuvinte le spusese coborând vocea, dar fără <ironie> să surâdă, cu gravitate. *B,B1* // 26 aşa de bătrân? *A,B*; <atât> aşa de bătrân? *B1* // 27 mi-a fost frică *A,B1*; mi-a fost puţin frică *B* // 30 că nici nu mă vezi. *A,B1*; că abia mă vezi. *B*

917 1 - 2 lucru care îi dădea, o dată mai mult, un aer *A,B1*; şi asta îi dădea, încă o dată, un aer *B* // 7 să sper. *A*; să cred / sper. *B*; să <cred> sper. *B1* // 7 - 8 Ştiu că joi seara ai fost la Filarmonică şi ai plecat în pauză... *A,B1*; Ştiu că miercuri seara ai fost la teatru şi ai plecat după actul al doilea... *B* // 15 superficială... Îţi promit *A,B1*; superficială... <Nu vrei> Vrei să ne vedem mai des? Îţi promit *B* // 16 - 17 Vino când vrei. Sau mai bine, pentru început, hai să fixăm o zi *A*; Vino când vrei să mă vezi. Vino o dată pe săptămână. Hai să decidem o zi *B*; Vino când vrei <să mă vezi. Vino / Hai să>. Sau mai bine, pentru început, hai să fixăm o zi *B1* // 23 - 25 Mai târziu, în iarnă, Paul se oprise cu uimire într-o zi de ianuarie, în faţa unei vitrine de florărie, în care zărise câteva crengi *A*; Cu ce emoţie <oprea Paul> se oprise Paul <prima oară> într-o zi de ianuarie, în faţa unei vitrine <îngheţate de florărie, în care zărise pentru prima oară câteva> de florărie, în care zărise, dincolo de geamul îngheţat, câteva crengi *B*; Mai târziu, în iarnă, Paul se oprise cu uimire într-o zi de ianuarie, în faţa unei vitrine de florărie, în care zărise <dincolo de geamul îngheţat> câteva crengi *B1* // 28 Le mângâia totdeauna cu timiditate *A,B1*; Le mângâia cu timiditate *B* // 31 sub degetele lui. Liliacul *A,B1*; între degetele lui. <Între aceste flori> Liliacul *B*

918 1 - 4 Dacă se întâmpla să fie certaţi, era de ajuns să trimeată sau să primească o creangă de liliac, pentru ca, fără cuvinte şi fără explicaţii, o despărţire de câteva zile să ia dintr-o dată sfârşit. *A*; De câte ori, când erau supăraţi, după câteva zile de despărţire, nu-i trimetea din oraş o creangă de liliac, fără niciun cuvânt – fericit că undeva în casa ei, acea floare va marca într-un colţ prezenţa lui. *B*; <Când erau certaţi, era de ajuns să-şi trimeată o creangă de liliac> Dacă se întâmpla să fie certaţi, era de ajuns să trimeată sau să primească o creangă de liliac, pentru ca, fără cuvinte şi fără explicaţii, o despărţire de câteva zile să <se sfârşească> ia dintr-o dată sfârşit. <Regăseau în> *B1* // 7 - 10 Nu putea pe atunci bănui că va exista într-o zi o altă Ann, pentru care acele flori albe îşi vor fi pierdut întreg înţelesul, ca un obiect fără nume, fără amintiri. *A,B1*; Era <în acel timp> pe atunci departe de a bănui că va exista într-o zi o altă Ann, care va primi cu indiferenţă acest mesaj, o Ann care va arunca insensibilă undeva floarea, <o Ann care nu se va jena> sau o va păstra aproape de patul în care se va culca cu alţi bărbaţi. *B* // 12 oraş pe care nu-l cunoştea niciunul din ei. *A,B1*; oraş pe care nu-l <cunoşteau> cunoştea niciunul dintre ei şi pe care îl aleseseră în ultimul moment, în gară. *B* // 15 ai să mă laşi. *A,B1*; <mă vei> ai să mă laşi. *B* // 20 Sibiul îl aleseseră în ultimul moment, în gară *A*; [Sibiul îl aleseseră în ultimul moment, în gară, la nimereală.] *B*; Sibiul îl aleseseră în ultimul moment, în gară, la nimereală. *B1* // 22 Totul o încânta în oraşul transilvănean *A,B1*; Oraşul transilvănean o încânta *B* // 23 - 27 vitrinele prăvăliilor, firmele nemţeşti, dialectul săsesc, masa la restaurant, lista cu feluri de mâncare pe care nu le cunoştea şi din care alegea la nimereală, închizând ochii şi oprindu-şi degetul pe listă: „Să vedem ce o fi asta". *A,B1*; vitrinele prăvăliilor, masa la restaurant, lista cu feluri de mâncare pe care nu le cunoştea şi din care alegea la nimereală, închizând ochii şi oprindu-şi degetul pe listă, firmele nemţeşti, dialectul saxon cu toate vocalele astupate. *B* // 28 când se trezea *A,B1*; când oraşul se trezea *B* // 32 la un colţ de stradă *A,B1*; pe la colţuri de stradă *B*

919 3 - 4 care se iubesc în oraşul ăsta, spunea ea. *A,B1*; care ne iubim în oraşul ăsta, spunea ea, cu o clătinare din cap. *B* // 5 Şi pe urmă *A,B1*; Şi pe urmă, revenind lângă el *B* // 7 că e goală *A,B1*; că e goală, <alerga / venea lângă el, ca să se ascundă> *B* // 8 - 10 Era albă – aşa de albă încât, goală fiind, părul ei blond părea că se decolorează sub lumina trupului gol. *A*; Avea un corp alb, aşa de alb încât, goală fiind, părul ei blond părea că se decolorează sub lumina pielii. Era mai plină decât părea îmbrăcată. Avea neaşteptate elanuri şi neaşteptate rezistenţe, curioase stângăcii, dar şi teribile aprinderi. *B*; < Avea un corp alb > Era albă – (...) *B1* // 12 - 15 oamenilor de serviciu şi ale funcţionarilor, căci tinereţea ei aducea acolo o undă de mister, poate chiar de scandal. *A*; oamenilor de serviciu, ale clienţilor, căci eleganţa ei, tinereţea ei aduceau o undă de mister, de scandal. În prima zi, când la sosire, până să li se aducă valizele în cameră, Paul rămăsese o clipă la poartă ca să scrie buletinul de călători, pusese pe buletin „soţ şi soţie". Ann întrebase cu sinceră îngrijorare: dacă ne prinde?*B*; oamenilor de serviciu şi ale funcţionarilor, căci tinereţea ei <eleganţa ei> aducea acolo o undă de mister, poate chiar de scandal. *B1* // 18 - 19 o amuzau chipiul *A*; o amuzau <uniformele> chipiul *B*; o <amuza> amuzau <mai ales> chipiul *B1* // 20 - 21 operetele vieneze, rochiile greoaie ale săsoaicelor, rochii de provincie *A*; operetele vieneze, casele vechi, bătrâneşti, şi dacă ar fi avut *B*; operetele vieneze, <casele vechi, cartierele de la marginea> rochiile greoaie ale săsoaicelor, rochii <de provincie / complicate> de provincie *B1* // 23 căci găsea pretutindeni motive de desen. *A*; căci pretutindeni găsea un motiv. *B*; căci pretutindeni găsea motive de desen. *B1* // 26 - 11 la ora prânzului, când tocmai ieşeau copiii de la şcoală. Trecea un grup de fetiţe prin faţa lor, şi Ann o oprise pe una din ele, întrebând-o cum o cheamă. / – Ingrid, răspunse ea, puţin speriată, iar colegele ei adăugaseră cu mai mult curaj: – Ingrid Schreiber. Ingrid era blondă, avea cozi împletite pe spate, o şapcă albastră trasă băieţeşte pe frunte şi doi ochi oblici, care dădeau figurii ei de înger saxon o ciudată graţie de mică tătăroaică dobrogeană. / – Ingrid, ţi-a spus cineva cât eşti de frumoasă? Dă-mi o hârtie şi un creion din ghiozdanul tău. Vreau să te desenez. Ingrid era şi speriată şi mândră, iar Ann prinsese acolo, într-o schiţă grăbită, acest aer de copil uimit – schiţă care la întoarcere avea să devină un portret în ulei, pus în camera lui Ann, deasupra patului, de unde avea să privească mai departe, cu aceeaşi privire nedumerită, lucruri încă neînţelese. *A*; pe la prânz, când trecură pe lângă ei fetiţele venite de la şcoală. O opri pe una şi o întrebă cum o cheamă. / – Ingrid Schreiber. Blondă, cu cozi împletite pe spate, cu şapca albastră trasă pe frunte, cu ochii oblici, care dădeau figurii ei de înger saxon o îndepărtată graţie de mică tătăroaică dobrogeană. Îi ceru o foaie de hârtie, creion (scoase din ghiozdan) şi, în timp ce colegele ei făcuseră cerc în jurul unei Ingrid şi speriată şi mândră – Ann o schiţase – schiţă care la întoarcere avea să devină un portret atârnat în camera Annei, deasupra patului, de unde ea continuă să privească mai departe, cu aceeaşi privire nedumerită, speriată. *B*; <pe la ora> la ora prânzului, când tocmai ieşeau <fetiţele de la> copiii de la şcoală. Trecea un grup de fetiţe prin faţa lor, şi Ann o oprise pe una din ele, întrebând-o cum o cheamă. / – Ingrid, răspunse <speriată> ea, puţin speriată, iar colegele ei adăugaseră cu mai mult curaj: – Ingrid Schreiber. Ingrid era blondă, avea cozi împletite pe spate, o şapcă albastră trasă băieţeşte pe frunte şi doi ochi oblici, care dădeau figurii ei de înger saxon, o <curioasă> ciudată graţie de mică tătăroaică dobrogeană. / – Ingrid, ţi-a spus cineva cât eşti de frumoasă? Dă-mi o hârtie şi un creion din ghiozdanul tău. Vreau să te desenez. Ingrid era şi speriată şi mândră, iar Ann prinsese <în schiţa ei> acolo, într-o schiţă grăbită, acest aer de copil uimit – schiţă care la întoarcere avea să devină un portret în ulei, pus în camera lui Ann, deasupra patului, de unde avea să privească mai departe, cu aceeaşi privire nedumerită, lucruri încă neînţelese. *B1*

920 12 Unde era acum această Ann *A,B1*; Ce departe era această Ann *B* // 14 - 15 Era pe atunci gata oricând să-l primească sau să vie la el, să accepte o chemare sau un refuz *A*; <Ascultătoare, supusă> Era oricând gata să-l primească sau să vie la el <fericită, gata să accepte>, primea totdeauna cu aceeaşi voie bună o chemare sau un refuz *B* // Era pe atunci gata oricând să-l primească sau să vie la el, să accepte <cu aceeaşi bucurie> o chemare sau <cu aceeaşi supunere> un refuz *B1* // 17 de câteva zile *A,B1*; de câteva zile (deşi avea treabă în Bucureşti) *B* // 19 - 21 el renunţa la o plecare de mult plănuită şi care, între timp, devenise pentru ea o copilăroasă bucurie. *A,B1*; el renunţa <contramanda> fără s-o întrebe la o plecare de mult <pusă la punct şi pentru care ea renunţase la alte combinaţii> plănuită şi care, între timp, devenise pentru ea o copilăroasă fericire. Primea totul fără protest, fără să întrebe. *B* // 26 Cum, dintr-o iubire începută aşa de uşor *A,B1*; Cum din această Ann fără secrete, fără mister <părea să ajungă la o Ann inexplicabilă>, cum, dintr-o iubire începută aşa de uşor *B* // 27 - 28 blondă - cum era, fără mistere şi fără secrete, Ann părea tipul predestinat al unei iubiri uşoare) *A,B1*; blondă cum era, Ann părea a fi tipul predestinat al unei astfel de iubiri *B* // 29 era pentru el inexplicabil. *A,B1*; era inexplicabil. *B* // 31 - 32 în care fiece surâs să fie o enigmă, fiece cuvânt o taină *A,B1*; în care fiecare surâs era o enigmă, fiecare cuvânt o taină, fiecare tăcere o suferinţă *B*

921 1 - 4 un timp în care avea să cutreiere nopţi întregi din restaurant în restaurant, din bar în bar, cu speranţa că o va găsi în sfârşit şi o va vedea, fie numai o singură clipă. *A*; un timp în care nopţile avea să cutreiere din restaurant în restaurant, din bar în bar, cu nădejdea că o va găsi dansând. Un amor facil. <căci părea tipul unei astfel de iubiri> o mare suferinţă. *B*; un timp în care avea să cutreiere nopţi întregi din restaurant în restaurant, din bar în bar, cu speranţa că o va găsi <fie şi în braţele altcuiva> în sfârşit şi o va vedea, fie numai o singură clipă. *B1* // 5 - 6 Când o regăsea totuşi pe vechea Ann, când se întâmpla să revină iubitoare *A,B1*; Când regăsea totuşi pe vechea Ann, când revenea iubitoare *B* // 7 - 16 când o vedea agitându-se goală prin casă, aruncându-şi lucrurile şi nemaiştiind unde să le găsească, o oprea într-una din pozele ei comice, ciufulită, cu părul căzându-i pe frunte, cu un ciorap pe braţ şi cu celălalt aruncat pe umeri ca o eşarfă şi, ştiind prea bine că fata aceasta zăpăcită şi scumpă este totuşi pierdută şi că a doua zi va reîncepe aceeaşi suferinţă, o privea îndelung:
Lasă-mă, Ann, să văd cum arată o femeie fatală. *A*; o oprea într-una din pozele ei comice, cu şervetul după gât, în căutarea unui pantof, şi o privea îndelung: – Lasă-mă, Ann, să văd cum arată o femeie fatală <ştiind că mâine vechea suferinţă va reîncepe>. *B*; când o vedea agitându-se goală prin casă. <zăpăcită, gălăgioasă, cântând> aruncându-şi lucrurile şi nemaiştiind unde să le găsească, o oprea într-una din pozele ei comice, ciufulită, cu părul căzându-i pe frunte, cu un ciorap pe braţ şi cu celălalt aruncat pe umeri ca o eşarfă şi, ştiind prea bine că fata aceasta zăpăcită şi <afectuoasă> scumpă este totuşi pierdută şi că a doua zi va reîncepe aceeaşi suferinţă, o privea îndelung: – Lasă-mă, Ann, să văd cum arată o femeie fatală. *B1* // 17 - 20 Erau nenumărate lucruri, pe care la început abia le vedea, cu un fel de nepăsare amuzată, dar pe care mai târziu – fără să ştie exact când şi de ce – începuse să le observe cu o chinuitoare nelinişte. *A,B1*; Începea să observe o sumă de lucruri pe care altădată nici nu le lua în seamă. *B* // 29 - 30 Paul vedea totdeauna, dincolo de această imprecizíune, mari enigme de dezlegat. *A,B1*; şi Paul vedea, dincolo de această imprecizíune, o enigmă de descifrat. *B* // 31 Mai dureroase *A,B1*; Dar şi mai dureroase *B*

922 7 zguduitură mai puternică *A,B1*; smucitură mai puternică *B* // 9 - 10 trecerea ei dintr-un compartiment într-altul, în plină noapte... *A,B1*; trecerea Annei în compartimentul lui, despărţirea dimineaţă. *B* // 12 în amintire. *A,B1*; această amintire. *B* // 21 semne ce treceau *A,B1*; nerozii ce treceau *B* // 21 - 22 căci nimeni nu-l putea asigura *A,B1*; căci cine îl putea asigura *B* // 27 - 28 şi a doua zi în ziare, la rubrica mondenă, se publicau fotografii *A,B1*; şi a doua zi, rubrica mondenă din *Le Moment* publica fotografii *B* // 30 – 33 Tablourile ei se vindeau prea bine – lucru pe care, la început, Paul nu-l remarcase, dar care mai târziu, când, fără să vrea, începuse să cunoască mai de aproape „bursa" tablourilor, i se păru neliniştitor. *A,B1*; Tablourile ei se vindeau prea bine. Text lipsă *B*; Tablourile ei se vindeau <prea uşor> prea bine – lucru pe care, la început, Paul nu-l remarcase, dar care mai târziu, când, fără să vrea, începuse să cunoască <viaţa de culise a pictorilor şi se obişnuise cu bursa> mai de aproape „bursa" tablourilor, <i se păru / şi mai ales> i se păru neliniştitor. *B1*

923 1 - 5 Când un tablou de Margareta Sterian sau de Cornelia Babic se vindea cu trei sau patru mii de lei, când Iorgulescu-Yor, care avea totuşi reputaţia de a „ţine la preţ", vindea o pânză de 30 / 50 cu 5000 de lei, iar una de 50 / 70 cu 8000, tablourile lui Ann *A*; Când un tablou de Margareta Sterian sau de Cornelia Babic se vindea cu 5000 de lei, când Iorgulescu-Yor, care avea totuşi reputaţia de a „ţine la preţ", vindea o pânză de 4 / 5 cu 6000 de lei, iar una de 50 / 12 cu 15 000, tablourile Annei *B*; Când un tablou de Margareta Sterian sau de Cornelia Babic se vindea cu cinci sau şase mii de lei, când Iorgulescu-Yor, care avea totuşi reputaţia de a „ţine la preţ", vindea o pânză de 32 / 50 cu 8000 de lei, iar una de 45 / 70 cu

15 000, tablourile lui Ann *B1* // 11 suma fabuloasă de 50.000 de lei. *A,B1*; suma fabuloasă de 50.000 de lei. Zambaccian, care îl văzuse, îi spusese Annei părinteşte, mângâind-o pe obraz: îţi dau 1000 de lei pe el, mai mult nu face. *B* // 16 de repeziciunea *A,B1*; de rapiditatea / repeziciunea *B* // 19 să-şi plaseze tablourile *A,B1*; să-şi plaseze o pânză *B* // 25 un răspuns zdrobitor *A,B1*; un răspuns zdrobitor prin logică *B* // 27 Cu atât mai zdrobitor răspuns *A,B1*; răspuns cu atât mai zdrobitor *B* // 30 Ann îşi pierduse *A,B1*; <Îl irita arta ei de a-şi plasa tablourile, de a folosi orice relaţie> Ann îşi pierduse *B* // 33 artă de a-şi plasa *A,B1*; arta ei de a-şi plasa *B*

924 9 - 10 pe care el abia reuşi să-l potolească *A,B1*; pe care el nu-l potoli decât cu greu *B* // 12 bănuielile şi temerile lui. *A,B1*; bănuielile lui, temerile lui. *B* // 14 se loveau mereu *A,B*; se loveau <de un cuvânt sentenţios> mereu *B1* // 16 - 17 „Întâi pictura!" Nimic n-o apăra mai bine, nimic n-o ascundea mai mult. *A,B1*; „Întâi pictura!", spunea ea sentenţios, şi era greu de spus ce înţelegea ea exact prin acest cuvânt, care îi servea drept scuză. *B*

925 1-2 mai puţin abordabil, mai mândru, mai orgolios, mai singuratec. *A,B1*; mai singuratec, mai mândru, mai orgolios. *B* // 3 cu luare aminte şi *A,B1*; cu luare aminte, cu atenţie şi *B* // 6 la propuneri concrete *A,B1*; la propuneri de ordin practic *B* // 8 amantul gelos *A,B1*; iubitul gelos *B* // 9 întâlnirea fixată *A,B1*; rendez-vou-ul fixat *B* // 12 - 13 să-l asculte şi îl întrerupea scurt: *A,B1*; să-l asculte. *B* // 21 nu străbătea *A,B1*; nu ajungea / străbătea *B* // 26 cu vremea observase *A,B1*; observase cu vremea *B*

926 12 situaţii confuze *A,B1*; situaţii neclare *B* // 13 de aşteptare *A,B1*; de <tergiversare> aşteptare <pentru a ţine jocul în loc, pentru a câştiga timp sau pentru (ilizibil) pe adversar> *B* // 15 pe care le repeta *A,B1*; pe care le <utiliza vorbind, fără control, de câte ori nu voia să spună nimic> repeta *B*// 20 fragment lipsă *A,B1*; |<În glumă, Paul îşi propusese să scrie cândva, într-o vacanţă, o gramatică a dialectului> un studiu despre vorbirea ei şi anunţase titlul: „Obişnuinţi dialectale pentru Ann"| *B* // 21 Ann primea *A,B1*; <De la o vreme, Paul remarcase în vorbirea lui Ann unele expresii> Ann primea *B* // 28 - 29 Bruckenthal, unde voiau să meargă, era departe. *A,B1*; Bruckenthal <şi răspunsul lui fusese departe> unde voiau să <vadă un tablou de Van Eyk> meargă, e departe. *B*

927 4 dispăru de tot *A,B1*; dispăru cu totul *B* // 7 - 8 cele mai întrebuinţate *A,B1*; cele mai <familiare ale lui Ann fără nimic ironic> întrebuinţate *B* // 9 a exprima o rezervă. *A,B1*; a exprima o rezervă <concertul pentru violoncel şi orchestră de Schumann putea fi şi el frumos, „da nu ştiu cine ştie ce">. *B*// 16 ceva cu totul neaşteptat *A,B1*; ceva <cu totul surprinzător, neaşteptat, ca un fel particular de pronunţare / de a merge sau de a pronunţa / cu un fel particular de a pronunţa cuvintele sau de a face anumite mişcări mărunte> surprinzător *B* // 20 arcuită *A,B1*; arcuită <într-o oscilaţie de balanţă> *B* // 30 cu o emoţionată mirare *A,B1*; cu o <emoţie / o recunoştinţă emoţionată> emoţionată mirare *B* // 32 puţin modificate de mişcările *A,B1*; <ca nişte plante> puţin modificate <ca o plantă, ca o arie de glasul sau> de mişcările *B* // 34 arie de bărbat *A,B1*; arie de bărbat / bariton *B*

928 9 pentru totdeauna încorporat *A,B1*; pentru totdeauna încorporat / primit *B* // 29 înţelegi? *A,B1*; înţelegi? |Aveam în liceu un profesor de matematici, de care tremurau toate <clasele> fetele. Se zicea că e feroce. Pe mine însă nu m-a terorizat niciodată – şi asta pentru un foarte simplu motiv. <Spunea> Vorba lui preferată era „natural". <La cinci cuvinte> În medie, din cinci cuvinte pronunţate, unul era „natural". Putea să spună într-o singură oră de matematici, de 150 de ori „natural". Ei bine, putea să-mi fie mie frică de el?| *B*

929 4 ea le pronunţa *A,B1*; ea le <adăuga> pronunţa *B* // 6 mai mult *A,B1*; mai mult |<Astfel, zi de zi, iubirea lor cucerea teritorii mereu mai adânci, mai depărtate> teritorii noi <în viaţa fiecăruia din ei şi printr-o serie de contagiuni, prin acea> lentă <contagiune care este o legătură de dragoste>; |<Astfel zi

de zi iubirea lor cucerise mereu teritorii noi în> viaţa fiecăruia din ei şi, printr-o întregă serie de contagiuni mutuale <Paul şi Ann ajunseseră să aibă în comun> Paul şi Anna ajunseseră să aibă în comun, <ca într-un vechi menaj> o întreagă serie de gesturi reflexe, de cuvinte tipice, de <mici> manii mărunte, legături invizibile, care îi apropiau treptat şi care unele din ele aveau să supravieţuiască.] *B* // 14 o nouă viaţă *A,B1*; o nouă viaţă <şi fiecare din ele părea că vine din cea mai secretă intimitate, de acolo de unde, prin lente şi secrete contagiuni, două fiinţe îşi transmit odată cu căldura trupului / şi această secretă contagiune pe obrazul ei încruntări şi zâmbete.> *B* // 15 - 16 fidelitate automată *A,B1*; fidelitate involuntară / automată *B* // 18 Cu niciun preţ *A,B1*; <Primise de la Ann câteva scrisori de ruptură / Primise odată de la Ann o scrisoare de ruptură, în care îl asigura că nu mai vrea să-l vadă niciodată.> Cu niciun preţ *B* // 22 limbajul ei păstra *A,B1*; <fraza ei păstra, fără de care amintirea> limbajul ei păstra *B*

930 2 - 3 cu lucrul - când se regăseau, el descoperea cu dezolare *A,B1*; cu lucrul, <şi îi telefona că nu-l poate vedea> el descoperea <în vorbirea ei noi avarii> cu dezolare *B* // 8 cu insistenţa ei copilărească *A,B1*; cu insistenţa ei copilăroasă *B* // 16 în degetul ei *A,B1*; în deget *B* // 20 la început îl încântase *A,B1*; la început îl (amuzase) încântase... *B*

931 9 Erau lungi plimbări *A,B1*; <Numiseră aceste ieşiri din oraş „plimbări de recunoaştere".> [<Erau „plimbări de recunoaşteri", cum le numise ea, pe care le făceau în trăsură, în taximetru sau când se întâmpla să nu aibă >] Erau lungi plimbări *B* // 12 Ţinutul *A,B1*; <Soarele apunea foarte devreme, un tren trecea şi lăsa în urma lui o lumină, umbrele lor creşteau. Foarte rar, o vită, un om, un câine se oprea locului.> Ţinutul *B* // 15 motorul uruind ca o uzină *A,B1*; motorul duduind ca o uzină *B* // 17 de Bucureşti *A,B1*; de Bucureşti / oraş *B* // 32 spre seară Paul *A,B1*; spre seară <la o oră dinainte fixată> Paul *B*

932 12 o maşină liberă *A,B1*; o maşină de piaţă *B* // 19 tramvaiul. *A,B1*; tramvaiul lor. *B* // 28 printr-o subită grijă *A,B1*; printr-o bruscă grijă *B* // 33 - 34 penibil să umble mereu cu el *A*; <ridicul> penibil să fie văzută mereu cu el *B*; ridicul / penibil să fie văzută mereu cu el *B1*

933 1 întâmplător s-ar fi *A,B1*; întâmplător <ar fi ieşit> s-ar fi *B* // 3 - 25 fragment lipsă *B* // 4 de întâlnire *A*; de a se întâlni *B1* // 9 n-am fost ieri *A,B*; n-am venit ieri *B1* // 10 fără replică posibilă. *A*; fără replică posibilă <, decizii fără putinţă de revenire>. *B1* // 28 Nu o văzuse *A,B,C*; Nu o întâlnise / văzuse *B1* // 28 - 29 într-o dimineaţă, aruncându-şi ochii pe un ziar, numele ei *A,B,C*; <din întâmplare> într-o dimineaţă, aruncându-şi ochii pe un ziar, văzuse numele ei *B1* // 31 se desprinse *A,B,C*; desprinzându-se *B1*; 32 din Liège *A,B,C*; din Bruxelles / Liège *B1*

934 2 şi sculptorii însărcinaţi *A,B,C*; şi decoratorii / sculptorii însărcinaţi *B1* // 3 „sâmbătă, 12 mai *A*, „marţi, 12 mai *B,B1*; „marţi, 8 mai *C* // 4 - 5 Între cei câţiva decoratori aleşi era şi Ann. *A,B,C*; Între cei cinci-şase decoratori aleşi / pictori şi sculptori desemnaţi era şi Ann. <Paul crezu că era o eroare, căci nu putea crede. E adevărat? Pleci? întrebă la telefon> *B1* // 7 l-ar fi lăsat *A,B,C*; l-ar fi putut lăsa <să-l lase> *B1* // 9 ar fi lăsat să treacă *A,B,C*; ar fi suportat să treacă *C* // 11 ce prostie *A,B,C*; ce (neînţelegere) prostie *B1* // 19 mă întâlnesc cu arhitecţii pavilionului *A,B,C*; mă întâlnesc <cu unul din arhitecţii> cu arhitecţii pavilionului, <adică vreau să zic sunt convocată> *B1* // 28 să-l vadă *A,B,C*; să-l vadă <înainte de plecare> // *B1* 29 cel puţin un cuvânt *A,B,C*; un cuvânt *B1*

935 7 Uneori, telefonul *A,B,C*; <Nu atât ultimele lui resturi de orgoliu, cât sentimentul că într-adevăr nimic nu mai e de făcut pentru a opri> Uneori, telefonul *B1* // 12 importanţă. *A,B,C*; importanţă < – de la birou, din tribunal, de la un prieten>. *B1* // 13 E absurd, e de neiertat *A,C*; E absurd, e <impardonabil> de neiertat *B*; E absurd, e impardonabil *B1* // 16 şi, într-adevăr *A,B,C*; şi, <într-adevăr făcu mari eforturi de cuminţire> într-adevăr *B1* // 19 de o parte *A,B1*; pe de o parte *B,C* // 21 de altă parte *A,B1*; pe de altă parte *B,C* // 24 a nu suferi încă o deziluzie *A,B,C*; a nu suferi încă o <ca şi cum astfel ar fi conjurat soarta> deziluzie <şi de a nu trebui să răspundă încă o dată la cine ştie ce întrebare stupidă sau să afle cine ştie, ca şi cum prin acest sacrificiu ar fi înduplecat norocul să se schimbe [era ca la poker, când pierzi, spui uneori pas „pe nevăzute”, nu mai ai răspundere şi arunci cărțile fără să te uiți la ele>] *B1* // 27 acel declic *A,B,C*; acel mic declic *B1* // 31 îi dădea un intolerabil *A,B,C*; <îl îngrozea> îi dădea un <ascuțit> intolerabil *B1* // 32 jucător pasionat *A,B,C*; jucător pasionat <superstițios> *B1*

936 3 capătul unei nopți de joc *A,B,C*; capătul <unei nopți de pierderi> unei nopți de joc *B1* // 5 text lipsă *A,B*; [<Preparativele de plecare... Amintiri din voiajuri făcute altădată în comun... Cumpărăturile lui Ann, cursele prin magazine... Biletul ei în ajun, rugându-l să nu vie la gară... Ora 1:50. Ziarele de după-masă cu fotografia. Poate în fine telefona>] „Prin urmare pleacă”, îşi repeta mereu, cu acea ridicare resemnată din umeri, care îi era familiară. <Gândul plecării lui Ann nu era pentru el inform sau abstract.> *B1* // 7 dulapul *A,B,C*; garderobul *B1* // 8 date larg *A*; date largi *B,B1,C* // 9 pe pat *A,B,C*; pe <sofa> pat, pe <sofa> mese *B1* // 13 pachetele *A,B,C*; pachetele, <sutele de mici pachete albe> *B1* // 16 O vedea *A,B,C*; <Unde să o găsească acum în acest Bucureşti> O vedea *B1* // 22 acea tresărire speriată *A,B,C*; acea speriată tresărire *B1* // 29 mai amenințătoare *A,C*; mai amenințătoare <mai de neînlăturat> *B,B1* // 29 „sâmbătă, 12 mai *A*; „marți, 12 mai *B,B1*; „marți, 8 mai *C* // 33 fiecare zi *A,B,C*; fiecare zi <şi neliniştea lui Paul, dar şi un sentiment de stupoare> *B1*

937 4 text lipsă *A,B,C*; Încă o zi, încă zece ceasuri, încă patru, încă unul... [Singurul lucru care îl ajuta să suporte, <orele care treceau încet, descompuse în imense fragmente de timp> trecerea timpului era <un sentiment depărtat, nemărturisit, nemărturisitul sentiment că în ultimul moment> un ascuns sentiment că în ultimul moment se va întâmpla totuşi ceva care va schimba totul, va şterge amintirea acestor oribile zile şi va aduce deodată calmul, odihna, uitarea, ca în acele jocuri de noroc în care poți pierde tot timpul şi ajunge o singură lovitură norocoasă la urmă, pentru ca să recuperezi tot ce ai pierdut.] *B1* // 5 a minutarelor *A,B,C*; a minutarului *B1* // 11 să întrebe dacă Simplonul a plecat. *A,B,C*; să întrebe <cu totul inutil, dar i se părea totuşi că în ultimul moment ar fi putut interveni o schimbarea orarului> dacă Orient - Expresul a plecat. *B1* // 16 - 17 „sâmbătă, 12 mai 1934>>, trenul Simplon *A,B*; „marți, 12 mai 1934”, trenul Orient – Expres *B1*; „marți, 8 mai 1934>>, trenul Simplon *C* // 22 plecați în Belgia *A,B1,C*; plecați <la Bruxelles> în Belgia *B* // 25 - 26 oblic pe frunte. *A,B,C*; oblic <În mână avea o valiză mică> pe frunte. *B1* // 32 la Craiova, la Râmnicu-Sărat, la Roman *A,B,C*; <la Brăila, la Buzău, într-unul din oraşele copilăriei lui> la Craiova, la Râmnicu-Sărat, la Buzău *B1*

938 3 fragment lipsă *A,B,C*; [<Când Ann se găsea în Bucureşti> Bucureştii, când Ann nu era plecată, i se părea un oraş imens, haotic, cu geografia cea mai complicată din lume, cu prea multe străzi, cu prea multe refugii <, cu prea multe taine>. Unde să o găsească pe femeia iubită, în atâtea cinematografe, teatre, restaurante, baruri? La ce colț de stradă aştepta? Pe care din aceste taxiuri care trecea cu luminile stinse să-l urmărească? Fuseseră nopți în care alergase din restaurant în restaurant, din bar în bar – le luase răbdător, după cartier, ajunsese până în cele mai depărtate mahalale, unde ştia felurite cârciumi sau grădini de vară la modă, - şi când, la capătul acestor nesfârşite curse, se <oprea în sfârşit descurajat> se întorcea în sfârşit spre oraş descurajat, renunțând să mai găsească insesizabila ființă pe care o căuta, avea impresia că se întoarce într-un oraş imens, haotic, într-un labirint fără ieşire] *B1* // 3 o neaşteptată *A,B,C*; o <linişte toropită, indiferentă> neaşteptată *B1* // 4 de indiferență *A,B*; de indiferență (în care se adâncea ca într-un somn) *B1* // 6 nu aştepta nimic *A,B,C*; nu aştepta nimic <de a nu pune întrebări, de a nu face presupuneri> *B1* // 8 la tribunal *A,B,C*; în tribunal *B1* // 10 decis să se lase *A,B,C*; decis <să facă ceva mecanic, minuțios, care să-l abrutizeze, să le rezolve cu atenție, minuțios: munca lui de avocat era binefăcătoare> să se lase *B1* // 11 orar mecanic de lucru. *A,B,C*; orar de lucru mecanic, abrutizant. *B1* // 13 scurtă. *A,B,C*; scurtă, mecanică. *B1* // 15 de la Liège *A,B,C*; de la Bruxelles *B1* // 20 uitată *A,B,C*; uitată <probabil de cineva> *B1* // 26 la Iaşi *A,B,C*; la <Cernăuţi> Iaşi *B1* // 27 la Bucureşti *A,B,C*; în Bucureşti *B2* // 29 nici vin bun *A,B,B1*; niciun vin bun *C*

939 2 invective cutremurătoare. *A,B,C*; invective <afectuoase, dar oricum prea tari> cutremurătoare *B1* // 9 nu vii, coane Fănică, la Liège *A,B,C*; nu pleci, coane Niculae, la Bruxelles *B1* // 10, 14 de opt pe şase *A,B*; de 12 pe 20 *B1*; de 8 pe 6 *C* // 11 uite bilet de tren... *A,B,C*; uite bilet de tren, uite vopsea tip... *B1* // 12 n-am ce zice! *A,B,C*; n-am ce zice! <câţi nu câştig eu din leafa mea de profesor nici în cinci ani> *B1* // 20 - 21 ars longa, cucoane, ars longa. *A,B,C*; ars longa, <băiatule> cucoane, ars longa. *B1* // 24 un glas jovial *A,B,C*; un glas <cordial> jovial *B1* // 28 să bea. *A,B,C*; să bea <îl ajuta să uite>. *B1* // 29 de atâtea zile nu schimbase *A,B,C*; de atâtea zile <în afara orelor de birou şi de tribunal> nu schimbase *B1* // 32 se adunau *A,B,C*; se aglomerau / adunau *B1*

940 4 mereu şi, după fiecare *A,B,C*; mereu <cu aceleaşi sunete de îndârjire şi de silă iar / Nume de tablouri, de oraşe, de muzee, de pictori reveneau mereu> după fiecare *B1* // 20 Nu eşti primul, n-o să fii ultimul. *A,B,C*; N-ăi fi primul, n-ăi fi ultimul. *B1* // 22 Paul privi *A,B,C*; <Nicio tresărire, nicio schimbare> Paul privi *B1* // 25 să se dezlege. *A,C*; să se dezlege. <Avea impresia că omul din faţa lui descărcase un glonte în el – şi acum se mira că nu-l doare, că nu curge sânge.> *B,B1* // 29 Da, domnule, are talent *A,B,C*; |da, domnule, are talent, da ce-i aia talent? că e ca banul şi-l găseşte pe toate drumurile, nu-i păcat să-ţi baţi joc de el?| Da, domnule, are talent *B1*

941 34 - 1 Numai că trebuia să muncească, să aştepte *A,B,C*; Dar <ar fi trebuit> trebuia să muncească, <ar fi trebuit> să aştepte *B1* // 2 de ce face şi *A,B,C*; de ce face <, să nu creadă> şi *B1* // 3 dacă e bine... *A,B,C*; dacă e bine... |I-am fost la început profesor – parcă-ncape în treaba asta să fii profesor.

Venea şi pe la mine, de se mai uita cum lucram.| <Putea. Numa' să fii vrut.> *B1* // 4 că vrea să facă pictură *A,B*; că o să facă pictură *B1,C* // 5 numa' să fii vrut – dar ea voia carieră. *A,B,C*; numa să fii avut <să fii avut tăria d-a voi> da' ea ţinea să facă carieră. *B1* // 6 - 7 la Liège pentru cinci mii de lei pe zi. Cinci mii! *A*; la Bruxelles pentru 5000 de lei pe zi. 5000! *B,B1*; la Liège pentru 5.000 lei pe zi. Cinci mii! *C* // 12 s-ar trezi *A,B,C*; s-ar <întoarce în groapă> trezi *B1* // 13 breasla asta *A,B,C*; breasla asta pictoricească *B1* // 21 ca o şanteză *A,B,C*; ca o <fată cuminte> şanteză *B1* // 29 n-ajungem să-i numărăm *A,B,C*; n-ajungem să-i <scriem pe toţi pe hârtie> numărăm *B1* // 31 că e tânără *A,B,C*; că <de asta-i> e tânără *B1* // 32 să nu amestece *A,B,B1*; să nu se amestece *C*

942 6 pe loc: vechi îndoieli *A,B,C*; în loc <o veche rană redeschisă şi pe care o simţi scurgându-se de tot sângele> vechi îndoieli *B1* // 11 un răspuns. *A,B,C*; un răspuns. <Toate ajungeau la limita „cel puţin acum ştiu; cel puţin acum e evident.”> *B1* // 13 deşarte de dimineaţă, singur, golit *A,B,C*; <goale> deşarte de dimineaţă, singur, <fără nici> golit *B1* // 14 de orice speranţă. *A,B,C*; de orice speranţă. <„Am să dorm, am să uit”. Avea o senzaţie de convalescenţă.> *B1* // 17 Trecu drumul *A,B,C*; Trecu drumul <din curiozitate> *B1* // 20 a lui Ann. *A,B,C*; a lui Ann <pe care nu o cunoştea> *B1* // 21 îşi spuse. O privise *A,B,C*; <se gândi> îşi spuse. <Se uita> O privise *B1* // 22 despărţire. *A,B,C*; despărţire <, ca şi cum i-ar fi ieşit cu adevărat înainte la un colţ de stradă>. *B1* // 27 În contrast *A,B,C*; <Pe fundalul negru al puloverului, părul ei blond se deschidea şi mai mult.> În contrast *B1* // 29 mai blond *A,B,C*; mai blond <şi avea o strălucire unduioasă, albă, ca şi cum ar fi străbătut> *B1* // 32 buzele. *A,B,C*; buzele. <Capul era puţin înclinat. „Ce tristă eşti”, îi spuse el> *B1* // 33 de atenţie şi de întrebare. *A,B,C*; de atenţie <parcă pentru a-l asculta mai aproape, a-l privi> şi de întrebare. *B1* // 33 fragment lipsă *A,C*; |„Ce tristă eşti, Ann”, îi spuse el – şi i se păru că în aceste cuvinte pe care i le adresa, dincolo de vitrină, fotografiei ei, era şi un mesaj de împăcare, dar şi unul de definitivă despărţire, ca şi cum n-ar mai fi avut pentru ea decât un sentiment de prietenie potolită.| *B*; „Ce tristă eşti, Ann”, îi spuse el – şi i se păru că în aceste cuvinte pe care i le adresa, dincolo de vitrină, fotografiei ei, era <mai puţin un mesaj de împăcare> şi un mesaj de împăcare, dar şi unul de definitivă despărţire, ca şi cum n-ar mai fi avut pentru ea decât un sentiment de prietenie potolită. „Ce tristă eşti!” *B1*

943 1 cu paşi rari *A,B,C*; cu paşi rari <, ca şi cum s-ar fi despărţit greu de Ann> *B1* // 2 oprindu-se *A,B,C*; oprindu-se <la micile librării din Piaţa Ateneului> *B1* // 7 o putea distinge. *A,C*; o putea distinge. |„Numai eu! se înfuria Paul, numai eu. Mai sunt şi ridicul după toate astea. <Câţi nu sunt / or fi în oraşul ăsta care, uitându-se la fotografia ei, pot spune > / Din câţi trec pe lângă vitrina aia, din câţi se uită la ea, câţi nu s-au culcat <cu ea>!”| <Se întoarse apoi din nou spre palat, pe acelaşi trotuar. Avea impresia că o lăsase> |La întoarcere, o ocoli de departe. Se întoarse <pe acelaşi trotuar> apoi din drum, mergând pe acelaşi trotuar, dar mai repede, mai apăsat, cu un pas de om grăbit, care ştie unde merge.| *B1* // 12 - 13 i se părea că acel surâs descurajat e pentru el *A,B,C*; i se părea <că-i vorbeşte> că acel surâs descurajat <îi vorbeşte lui> e pentru el. *B1* // 13 Dar refuză *A,B,B2*; <Dar refuză furios acest gând> Dar refuză *B1* // 16 Uite-mă acuma sedus şi de pozele din vitrine. *A,C*; Uite-mă acuma sedus <de o poză văzută într-o vitrină> şi de pozele din vitrine. *B*; Uite-mă gata înduioşat / sedus de o poză văzută într-o vitrină. *B1* // 16 fragment lipsă *A,B,C*; |Şi sunt în oraşul acesta atâţia bărbaţi care or fi trecând pe lângă ea şi s-or fi uitând ca la fotografia unei fete cu care s-au culcat într-o zi din plictiseală, din distracţie, sau pur şi simplu din lipsă de altă treabă.| exact ms *B1* // 20 singur în acest oraş *A,B,C*; singur <că cineva îl aşteaptă, că în zilele până atunci indiferente, cenuşii> în acest oraş *B1* // 22 - 23 acea confuză senzaţie de nerăbdare, din zilele în care avea fixate o întâlnire *A,B,C*; <acea neclară senzaţie de nelinişte> acea confuză senzaţie <acel vechi sentiment de nelinişte> de nerăbdare, de curiozitate, din zilele în care avea fixate <un dejun> o întâlnire *B1* // 31 oprindu-se din mers *A,B*; oprindu-se <îndelung acolo, mai ales la orele în care cafeneaua de peste drum, unde veneau

atâţia cunoscuţi, era mai deşartă> scurt din mers *B1*; oprindu-se scurt din mers *C* // 34 de trucuri *A,B*; de mici trucuri *B1* ,*C*

944 3 prea naiv *A,B,C*; prea <copilăros, prea cusut cu aţă albă> naiv *B1* // 7 aştepţi la un colţ de stradă să treacă *A,B,C*; <te fixezi> aştepţi la un colţ de stradă <aşteptând> să treacă *B1* // 9 - 10 Revenea de fiecare dată cu puţină teamă – teama *A,B,C*; Revenea mereu / de fiecare dată cu puţină teamă – teama <de a nu o mai găsi, căci între timp vitrina s-ar fi putut schimba, teama cu care altădată urca scările> *B1* // 15 Surâsul *A,C*; <Privirea> surâsul *B,B1* // 16 Era un surâs aburit *A,C*; Era un surâs <obosit> aburit *B*; <Era al unei Ann tristă.> Era un surâs aburit *B1* // 19 parcă *A,B,C*; de parcă *B1* // 23 nu mai era *A,B,C*; <dispăruse> nu mai era *B1* // 23 - 25 Cu o seară ... dar peste noapte... *A,B,C*; <Dimineaţa> Cu o seară ... dar <în câteva ceasuri> peste noapte... *B1* // 25 O nouă serie de poze *A,B,C*; O <întreagă> nouă serie de poze <noi> *B1* // 29 între ei *A,B*; între ele *B1,C* // 33 atmosfera de familie *A,B,C*; aerul / atmosfera de familie *B1*

945 4 din vitrină, surprinse *A,B,C*; din vitrină <ce s-ar fi spus că aşteaptă plecarea acestui individ, ca să-şi reia conversaţia>, surprinse *B1* // 7 îi era atât de greu *A,B,B1*; îi venea atât de greu *C* // 7 - 8 din dreapta vitrinei *A,B,C*; din dreapta <din colţul de sus al> vitrinei *B1* // 12 acolo în ajun *A,C*; acolo <cu o seară înainte> în ajun *B,B1* // 19 se ascunsese *A,B,C*;; se ascunsese <ţinându-şi răsuflarea şi venea spre el fericită> *B1* // 24 pe cap *A,B*; în cap *B1,C* // 27 dar era *A,B,C*; dar <nu mai era aerul de băiat trist> era *B1* // 27 - 28 în braţele ei albe *A,B,C*; <în surâsul lui Ann – căci râdea> în braţele ei albe / goale *B1* // 28 şi mai mult *A,B,C*; parcă şi mai mult *B1* // 30 - 31 râs deschis, liber. *A,C*; râs deschis, liber <, larg ca o eşarfă>. *B*; râs deschis, liber, [larg ca o eşarfă] ms *B1*

946 1 pe gânduri. *A,B,C*; pe gânduri <era o altă Ann, mai grăbită, mai neatentă, mai expansivă. Paul privea intimidat>. *B1* // 2 o nouă fiinţă. *A,B,C*; o nouă fiinţă <prin simplul fapt că-şi schimba o rochie, sau felul de a se pieptăna odată cu

schimbarea unei rochii> *B1* // 3 să-şi schimbe coafura *A,B,C*; să-şi schimbe <felul de a se pieptăna> coafura *B1* // 4 o culoare nouă, pentru ca *A,B,C*; o culoare nouă, <era de ajuns să-şi pună o eşarfă sau să poarte la gât un cordon> pentru ca *B1* // 5 în privire. *A,C*; în privirea şi sufletul ei. *B,B1*// 7 neştiind *A,C*; <întrebându-se> neştiind *B*; întrebându-se <neştiind> *B1* // 21 în zilele fericite de la Sibiu. *A,B,C*; în explozia de la Sibiu <râsul ei copilăros, sensual şi candid în acelaşi timp>. *B1* // 28 Sâmbătă noaptea *A,B,C*; Sâmbătă <seara> noaptea *B1*

947 8 făcute mai ales *A,B,C*; luate mai ales *B1* // 11 - 12 Era desigur o pasiune nouă, un capriciu recent *A,B,C*; <Era desigur o pasiune nouă, un gest nou, şi Paul se gândi un capriciu recent şi se gândi cu dezolare cât de mult s-a(u) depărtat unul de altul / de el, cât de străin în viaţa ei pentru asemenea capricii care nu i le mai împărtăşea lui, că din asemenea mărunte> un capriciu recent <pe care nu i-l mai împărtăşise şi lui – şi Paul se gândi cu dezolare că din asemenea mici taine fără importanţă se ţese pe nesimţite o despărţire ireversibilă> *B1* // 15 văzută peste tot *A,B,C*; văzută peste tot, <se vorbea mult despre ea şi îi plăcea să se vorbească> *B1* // 19 mai multă *A,B,C*; <câtăva vreme> mai multă *B1* // 22 fotografiile lăsate în urma ei *A,C*; fotografiile <luate> lăsate în urma ei <în vitrina fotografului de pe Calea Victoriei> *B*; fotografiile lăsate <în urmă la Bucureşti> în urma ei <în vitrina fotografului de pe Calea Victoriei> *B1* // 24 să împiedice uitarea. *A,B,C*; să împiedice uitarea. <Era ca şi cum, din acea vitrină de fotograf, Ann ar fi spus trecătorilor: „Sunt aici, sunt încă aici, voi reveni.”> *B1* // 28 de privitori curioşi *A,C*; de <cetăţeni> privitori curioşi *B*; de cetăţeni curioşi *B1* // 31 fineţea desenului *A,B,C*; fineţea desenului <Dealtfel, o selecţie severă a modelelor, fie şi numai din punctul de vedere al expresivităţii> [E adevărat că selecţia modelelor, după criteriul expresivităţii lor, dusese totuşi la o selecţie mondenă şi era rar să apară cineva care nu făcea parte din lumea mare bucureşteană sau din lumea de teatru – principese, soţii de mari industriaşi, <actriţe> artiste şi, foarte rar, cu titlu de „cap de expresie”.] *B1*

948 3 pozele ei *A,B,C*; <fotografiile> pozele ei *B1* // 5 încât Paul *A,B,C*; <încât era de presupus oarecare cabotinaj. Paul se întreba> încât Paul *B1* 14 fără să plece *A,C*; fără <a pleca> să plece *B*; fără a pleca *B1* // 15 căci avea *A,B,C*; căci <n-ar fi putut lipsi duminică dimineaţa> avea *B1* // 20 o nouă Ann *A,B,C*; <noua lui Ann> o nouă Ann *B1* // 21 - 22 încă nu era gata *A,B*; nu era încă gata *B1,C* // 24 Paul se plimba *A,B,C*; Paul <aştepta atunci cu o nouă nerăbdare> se plimba *B1* // 25 sentiment de nerăbdare *A*; sentiment curios de <nelinişte> nerăbdare *B,B1*; sentiment curios de nerăbdare *C* // 27 pe el *A,B,C*; pe el <cum făcea de altfel> *B1* // 30 dar sentiment de nerăbdare *A,B,C*; dar sentiment de <nelinişte, de aşteptare> nerăbdare *B1* // 33 - 34 ridicase zadarnic *A,B*; ridicase inutil *B1,C*

949 4 o greşală sau o glumă *A,B*; o greşală, o glumă *B1,C* // 15 - 16 cu puţinii bani pe care-i găsise în grabă *A,B,C*; <pornind> cu <banii> puţinii bani <atâţia câţi găsise să împrumute> pe care-i găsise <la repezeală> în grabă <într-un Bucureşti din care toată lumea era plecată> *B1* // 23 Tot timpul *A,B,C*; <Mereu îşi spusese>Tot timpul *B1* // 28 se angajase cu ochii închişi *A,B,C*; se angajase <fără ezitare> cu ochii închişi. <„Trebuie s-o văd”.>*B1*

950 1 Balcic nisipos *A,B,C*; Balcic nisipos <pe care Paul îl văzuse demult într-o expoziţie şi îl uitase. Rămase cu privirea aţintită> *B1* // 4 - 5 cu privirea spre tablou. Ce căuta în biroul acesta? *A,B*; cu privirea aţintită spre tablou <şi hârtia pe care o ţinea / pe care o avea în mână i se păru că devenise dintr-o dată inutilă>. Ce căuta <tabloul lui Ann> în biroul <unui om politic> acesta? *B1* // cu privirea aţintită spre tablou. Ce căuta în biroul acesta? *C* // 10 îl întrebă *A,B,B1*; îl întrebase *C* // 11 cererea. *A,B,C*; cererea cu care venise <cu care el venise / pe care el o şi uitase şi care îi devenise de altfel dintr-o dată indiferentă. Îţi place tabloul?> *B1* // 14 - 15 semnătura ei oblică, măruntă. *A,B,C*; semnătura ei <din trei litere> oblică, măruntă. <Între timp, te duci la prefectura de poliţie.> *B1* // 19 prefectura de poliţie. *A,B,B1*; prefectura poliţiei. *C* // 22 Şi cum el continua *A,B,C*; Şi cum <Paul tăcea mereu> el continua *B1* // 27 zâmbi: *A,C*; zâmbi. [Zâmbet cu subînţeles, care durea prin câte aluzii <i se părea că cuprinde>, dar pe care îl uită jos în stradă, unde îl aşteptau atâtea <curse> alergături <şi treburi> urgente, până la plecare] *B*; zâmbi <cu subînţeles>. Zâmbet cu subînţeles, care durea prin câte aluzii putea să cuprindă, dar pe care îl uită jos în stradă,unde îl aşteptau atâtea alergături urgente până la plecare.] *B1*

951 1 - 2 Beuthen, Gleiwitz, Breslau. *A*; Beuthen, <Sliwitz> Gleiwitz, <Stuttgart> München. *B*; Beuthen, Gleiwitz, Hutgart. *B1*; Beuthen, Gleiwitz, München. *C* // 6 - 7 clădiri cufundate *A,B,C*; clădiri <în care nu se mişca nicio fereastră, nu flutura nici> cufundate *B1* // 8 - 9 ireal, de decor părăsit – un oraş *A,B,C*; ireal, dezafectat – un oraş *B1* // 15 Ce aer de om *A,C*; Ce figură <aer> de om *B*; Ce figură de om *B1* // 17 că e suspectat *A,B,C*; că e <privit> suspectat *B1* // 20 toată Germania *A,C*; toată Germania <masacrele de la München, de la 30 iunie> *B,B1* // 23 Trupele *A,B,C*; <Batalioanele> Trupele *B1* // 27 se preda. *A*; se preda <, care îşi aşteaptă resemnat cuceritorii>. *B,B1*; se predă. *C* // 28 la graniţă *A,B,C*; la <frontieră> graniţă *B1* // 29 panică surdă. *A,B,C*; panică surdă. <Uşa compartimentului era mereu violent deschisă> *B1* // 32 La Aachen *A,B,C*; La Aachen <trenul se opri dincolo> *B1* // 33 german de oprire *A,B,C*; german de oprire / frontieră, <trebuise să coboare pe peron, într-un cerc> *B1*

952 1 şuierături *A,B,C*; şuierături <de locomotivă> *B1* // 3 şi i-l cerceta cu de-amănuntul *A,B*; <în cercetare> şi i-l cerceta lung *B1*; şi i-l cerceta lung *C* // 4 fragment lipsă *A,B,C*; <Altcineva / Era un om tânăr, blond, înalt, într-o uniformă neagră. La o mână / Trebuia să răspundă la un interogatoriu. Pe urmă, fără să i-l înapoieze / Altcineva, un tânăr înalt în uniformă neagră şi cu brasardă de S.S – prima uniformă pe care o vedea în Germania – îi luă un interogatoriu.> *B1* // 6 Întrebarea îl surprindea. *A,B,C*; Paul <ridică din umeri / nu ştiu ce să răspundă> tăcu. Întrebarea îl surprindea. <„Ca s-o văd pe Ann".>*B1* // 8 plecase *A,B,C*; plecase <se întreba şi el> *B1* // 13 o ridică *A,B,C*; o <îndreptă> ridică *B1* // 15 care îl sfredelea. *A,B,C*; <sfredelitoare> care îl sfredelea. *B1* // 18 cercetări. *A,B,C*; cercetări. <Se făceau zilnic sute de arestări până ce lucrurile vor fi lămurite dacă vor fi.> *B1* // 23 să ţină lampa *A,B,C*; să ţină <nemişcată> lampa *B1* // 26 gândea *A,B,C*; <îşi spunea> gândea *B1* // 27 - 28 să articuleze o vorbă, să găsească o explicaţie. *A,B,C*; să articuleze <un cuvânt> o vorbă, să găsească o explicaţie. <„Mă duc la Liège ca să văd o femeie pe care o iubesc", să găsească un pretext plauzibil.> *B1* // 29 la Liège *A,B,C*; la <Köln> Liège *B1* // 30 rămâneau nerostite *A,B,C*; rămâneau nerostite <în el> *B1*

953 3 mormăi agentul *A,B,C*; <se răsti> spuse / mormăi agentul *B1* // 4 - 5 îi înapoie paşaportul *A,B,B1*; îi înapoie brusc paşaportul *C* // 6 zări primul chipiu *A,B,C*; zări <primele uniforme> primul chipiu *B1* // 11 Se uită *A,B,C*; Se uită <cu încredere> *B1* // 13 imprimase pe paşaportul *A,B,C*; imprimase <în trecere> pe paşaportul *B1* // 15 la Liège. *A,B,C*; la Liège. <Pe Ann nu o găsise la Liège.> *B1* // 27 sigur, îl asigură *A,B,C*; sigur, <spunea> îl asigură *B1* // 28 să-i păstrez corespondenţa. *A,B,C*; să-i păstrez <scrisorile care vin între timp> corespondenţa. *B1* // 30 culori. *A,B,C*; culori. <Ieri s-a împlinit o săptămână de când a plecat. A plecat, mi se pare, în aceeaşi zi cu arhitectul de la camera 16.> *B1*

954 3 va reveni *A,B,C*; va reveni <şi unde, în cazul în care i s-ar fi terminat banii, ar fi putut găsi oricând la pavilionul> *B1* // 6 păstra poate *A,B,C*; păstra <desigur> poate *B1* // 8 se oprise, emoţionante *A,B,C*; se oprise, <pe malul acestei Isera, care trecea domol prin mijlocul oraşului, desigur în serile de> ploaia, <cu capul gol şi cu un *trench coat* Ann, se proptise cu capul gol> emoţionante *B1* // 12 - 13 acestei Meuse domolite *A,B,C*; acestui Isère domolit *B1* // 16 mâinile în buzunar. *A*; mâinile în buzunare. *B,C*; mâinile în buzunare <fără teamă că> – şi o vedea întorcându-se seara, cu părul ud, cu faţa spălată de ploaie <, ca o pisică albă, rănită, să se usuce lângă lampă>. *B1* // 17 După o *A,B,C*; <Într-o cafenea / Pe un zid plin de / acoperit de afişe multicolore / Pe o stradă mai dosnică, pe un zid zdrenţuit de afişe învechite colorate> După o *B1* // 20 - 21 *Salle Communale, 26 Juin 1934, Clothilde et Alexandre Sacharoff, grand récital de danse. A*; *Salle Communale, 26 Juin 1934, Clothilde et Basile Sacharoff: unique récital de danse. B,C*; *Salle Gareau, 26 Juin 1934, Clothilde et Basile Sacharoff: unique récital de danse. B1* // 23 nepăsătoare *A,B,C*; nepăsătoare / indiferentă *B1* // 25 nostalgie ascunsă *A,B1,C*; nostalgie <amară> ascunsă *B* // 26 să se apuce la timp *A,B,C*; să se ocupe la timp *B1* // 33 - 34 o dată – miercuri 26 iunie *A,B*; o dată – 26 iunie *B1, C*

955 2 retrăi după *A,B,C*; retrăi <în închipuire> după *B1* // 8 prinsă în trecere *A,B,C*; <şi de câte ori, fotografiată din întâmplare în grupurile oficiale> prinsă în trecere *B1* // 10 s-ar fi rătăcit *A,B1,C*; s-ar fi rătăcit <pierdut> *B* // 17 ca ea să-l audă, să întoarcă *A,B,C*; ca ea să-l vadă, <să întoarcă deodată capul spre el> să întoarcă *B1* // 19 uniforme şi fracuri *A,B,C*; uniforme şi <rochii albe> fracuri *B1* // 27 - 28 de panoul ei *A,B,C*; de panoul ei <lângă care aştepta> *B1* // 29 se oprea puţin *A,B,C*; se oprea <în faţa panoului şi Ann schiţa> puţin *B1* // 30 rochiile lor *A,B,C*; <o clipă> rochiile lor *B1* // 33 - 34 încât Paul avea timp să o privească *A,C*; încât <Paul are timp să o vadă> Paul avea timp să o privească *B*; încât <Paul avea timp să o vadă pe Ann şi putea distinge> Paul avea timp să o vadă *B1*

956 1 Panoul pictat de Ann *A,B,C*; <Panoul lui Ann> Panoul pictat de Ann *B1* // 3 de-a dreptul pe zid *A,B,C*; de-a dreptul <în frescă> pe zid *B1* // 5 Erau două peisaje *A,B,C*; Erau <un peisaj petrolifer> două peisaje *B1* // 9 care-l conducea *A,B,C*; care-l conducea <cu care se împrietenise> *B1* // 16 aminteau încă desenul *A,B,C*; aminteau <linia ei> încă <jocul> desenul *B1* // 17 de peniţă *A,B,C*; de peniţă <dar care glumea, care părea că nu vrea să se ia în serios> *B1* // 18 - 19 sondele negre, ţărăncile din primul plan erau pictate *A,B,C*; <silueta neagră a sondelor> sondele negre, <personajele de prim plan> ţărăncile şi minerii din primul plan erau <făcute> pictate *B1* // 19 o linişte potolită. *A,B*; o linişte potolită <de amiază / vară>. *B1*; un fel de linişte potolită. *C* // 20 metalic *A,B,C*; <strigător> metalic *B1* // 21 - 22 palide, erau calme. *A,B,C*; palide <îşi pierdeau luciul lor metalic>, erau <calme, sobre> calme. [Nu agitata Ann, pe care o cunoştea el, pictase acest panou şi s-ar fi spus <că o nouă femeie> că o mână de bărbat i-a condus mâna, cum se face cu copiii mici care nu < ştiu să scrie>.] *B1* // 24 un birou *A,B*; un mic <salon> birou *B1*; un mic birou *C* // 33 Dănulescu *A,C*; <Doicin> Dănulescu *B*; Doicin *B1*

957 6 Totul era în sfârşit clar. *A,B,C*; Totul era în sfârşit clar. <Totul se explica.> *B1* // 9 al participării ei la expoziţia de la Liège *A,B*; al <prezenţei ei> participării ei la <lucrările> expoziţia de la Liège *B1*; al participării ei la expoziţia din Liège *C* // 11 o lucrare *A,B,C*; <un panou> o lucrare *B1* // 13, 30 Dănulescu *A,B,C*; Doicin *B1* // 21 pentru că un bărbat *A,B,C*; pentru că <o mână de> un bărbat *B1* // 22 luase în mâna lui puternică *A,C*; luase în mâna lui <liniştită> puternică *B*; <şi luase mâna ei într-a lui, ţinând-o strâns> luase în mâna lui puternică / liniştită *B1*

958 3 care îşi mângâia barba *A,B,C*; <cu mâna> care îşi mângâia <îngrijorat> barba *B1* // 8 specialist reputat *A,B,C*; specialist <cunoscut> reputat *B1* // 12 ceea ce până atunci *A,B,B1*; ceea ce până în momentul acela *C* // 15 plecă *A,B,C*; plecase *B1* // 16 spre ţară *A,B*; spre ţară. <Pe Ann nu o vedea deloc. Nici nu ştie dacă s-a întors în ţară. Alternări de uitare completă şi de bruscă nevoie de a o vedea.> *B1* // 23 – 33 E adevărat că el ieşea rar, şi serile mai ales – obosit de tribunal – le petrecea în casă, citind, ascultând muzică, (...) dar bucuros că avea astfel un pretext să nu iasă din casă şi să nu vadă pe nimeni. Avea uneori nostalgia unei vieţi de profesor la un liceu de provincie, undeva, într-un târg depărtat, fără drum de fier, fără ziare, jucând cel mult şah cu profesorul de fizico-chimice, un fel de celibatar înrăit de singurătate. *A*; fragment lipsă *B*; (...) de singurătate. <Nevoia să nu-l întrebe nici de unde vine, nici pe cine aşteaptă, şi el să nu aştepte nimic, nicio scrisoare, nicio veste. Ce bună viaţă ar fi dus acolo, fără nimic de

aşteptat, nicio scrisoare, nicio veste... E adevărat că viața lui de acum nu se deosebea prea mult> *B1*

959 7 Treceau zile întregi *A,B1*; <Erau zile întregi care treceau> Treceau zile întregi *B* // 9 în uitare. *A,B1*; în uitare. <Se trezea însă într-o dimineață rostindu-i numele> *B* // 12 să facă presupuneri. *A,B1*; să <presupună cine ar fi putut fi> facă presupuneri. *B* // 15 din somn *A,B*; din somn <fără niciun gând pentru ea, fără nicio amintire> *B1* // 15 pe buze *A,B1*; pe buze <, silabă pe care o repeta în neştire, Ann, Ann, Ann> *B* // 16 să o vadă *A,B1*; să o vadă, <s-o asculte vorbind şi deşi îşi dădea seama că despărțirea lor e imposibilă / nimic mai mult decât s-o vadă, fie chiar fără să ştie / ştirea ei> *B* // 22 un apel fiscal *A,B1*; un apel <ce urma să fie introdus> fiscal *B*

960 6 Sunt unele târguri *A,B1*; <ştiți, actualitățile vechi le vindem pe nimica toată> Sunt mici târguri *B* // 7 jurnale vechi *A,B*; actualități vechi *B1* // 13 senzația *A,B1*; senzația <că pierde un *rendez – vous*> *B* // 14 cu Ann. *A,B1*; cu Ann. <Era în stare acum de orice imprudență, de orice nebunie.> *B* // 18 să se cerceteze *A,B1*; să se cerceteze <în registrul expoziției> *B* // 25 dar i se *A,B1*; dar <din fericire> i se *B* // 30 etajul al cincilea *A*; etajul 5 <cu câteva scaune, fără ferestre, fără lumină> *B* // etajul 5 *B1* // 34 să vadă *A,B1*; <să asiste> să vadă *B*

961 5 George Raft *A,B1*; Frederic Marche *B* // 8 - 9 cînd, fiind chemați în biroul directorului *A,B1*; când directorul, chemându-i să <treacă> vină în biroul *B* // 12 cumpărătorilor *A,B1*; numai cumpărătorilor *B* // 14 nou şi *A,B1*; nou <aparatul se puse în mişcare ca un motor de avion> şi *B* // 17 parcă mai puțin fastuos *A,B1*; mai puțin fastuos parcă *B* // 21 - 30 Sir John Simon, ministrul de externe al Marei Britanii, întâmpină în gara Londra pe domnul Louis Barthou, ministrul de externe al Franței... Greva din San-Francisco ia proporții. Majoritatea uzinelor şi fabricilor sunt închise. Numărul total al greviştilor este de 150.000... Funerariile ambasadorului Dogwalewski la Paris. Rămăşițele pământeşti ale diplomatului sovietic sunt incinerate la crematoriul Père Lachaise... Cancelarul Dolfuss formează un nou guvern, larg remaniat... *A*; Aviatorul Campbell bate recordul... Anny Jolyson soseşte la Croydan, salutată la aterizare de soțul ei... Cancelarul Hitler la Nürnberg... *B*; Aviatorul Campbell bate recordul de înălțime în circuit închis... Anny Jolyson soseşte la Croydan, salutată la aterizare de soțul ei... Cancelarul Dolfuss inaugurează o biserică în Tirol... *B1*

962 9 - 10 sobru tipărite *A,B1*; sobru tipărite / imprimate *B* // 16 îl cheamă. *A,B1*; îl cheamă. <Nu mai e de trăit în oraşul ăsta> *B* // 17 - 18 numele acela iubit *A,B1*; numele <iubitei> acela iubit <scris / tipărit> *B* // 22 Cu câteva zile *A,B1*; <În ajunul vernisajului> Cu câteva zile *B* // 23 o invitație pentru vernisaj. *A,B1*; o invitație <tipărită.> <Textul> pentru vernisaj. *B* // 25 mai devreme". *A,B1*; mai devreme" <, aşa cum se adaugă cu cerneală pe invitațiile de nuntă: „masă ora 9 seara". Era probabil în aceste cuvinte>. *B* // 27 din partea ei. *A,B1*; din partea ei. [Adresa pe plic era scrisă tot de mâna lui Ann, şi Paul, care ştia că de obicei ea dădea să se bată adresele la maşină sau să le scrie, caligrafic, vreun băiat de şcoală de prin vecini, îşi spuse că şi acest lucru e un mesaj, un semn. Crezuse până în ultimul moment că nu se va duce la expoziția <lui Ann şi că în orice caz nu se va duce la vernisaj.>] *B* // 28 Era hotărât să *A,B1*; Era decis să *B* // 33 că fuge. *A,B1*; că <se ascunde> fuge. <Vom rămâne în Bucureşti şi vom citi un roman, decise.> *B*

963 1 Era o zi *A,B1*; <Minutele treceau încet. Din când în când, Paul se uita la ceasul de pe birou şi îşi spunea: „ar mai fi poate timp să mă duc."> Era o <dimineață> zi *B* // 7 să răspundă: nu aştepta pe nimeni. *A,B1*; să <ridice receptorul> răspundă: nu aştepta pe nimeni, nu voia să vorbească cu nimeni. *B* // 13 Paul *A,B1*; <Era un argument> Paul *B* // 17 La Dalles *A,B1*; [La început, intrând la Dalles, nici nu o zări pe Ann. El venea din ploaie, cu *trench-coatul* pe el, cu pălăria în mână, stingherit şi era acolo atât de multă lume – lumea vernisajelor lui Ann – femei elegante / în acea sală plină de voci| <jenat că vine târziu şi că provoacă cel puţin la intrare> jenat că intră târziu în sala aceea plină de lume necunoscută, care venind din timp / vreme avusese timp să-şi lase lucrurile La Dalles *B* // 21 şi blănuri *A,B1*; şi blănuri <o aromă de parfum şi tutun> *B* // 25 s-o aştepte. *A,B1*; s-o aştepte <gest de nerăbdare, de surpriză, de nelinişte>. *B* // 26 - 27 drumul, fără să ceară scuze celor *A,B1*; drumul şi, <se uita fără să întoarcă privirea> fără să ceară scuze <oamenilor> celor *B* // 28 uitându-se *A,B1*; se uita *B* // 29 să-l strige *A,B1*; să-l strige <Îi luă amândouă mâinile într-ale ei şi le strânse lung. Se oprise o clipă lângă el, foarte aproape de el, fără un cuvânt, şi nu privindu-l nu în ochi, ci puţin mai jos> |Lângă el, la un pas de el, elanul ei păru că ezită, cade... <Ar fi vrut poate să-l sărute dar lumea din jur, tăcerea lui> Venise parcă până acolo cu un sărut, pe care acum nu mai avea curajul să-l dea. Lumea din jur tăcerea lui o intimidau. <Îi luă totuşi mâinile într-ale ei.>| *B*

964 4 întrebări. *A,B1*; întrebări. <Nu s-a schimbat> *B* // 5 nu tresare. *A,B1*; nu tresare <, nimic nu se mişcă>. *B* // 6 vestea întoarcerii *A,B1*; vestea întoarcerii <lui Ann> *B* // 7 - 8 amintiri de până atunci şi pe care *A,B1*; amintiri <de aşteptare, de tortură> de până atunci şi pe care <le simţea încă vii> *B* // 12 până la ele. *A*; până la ele, nu le-a putut fi încă transmisă. <Ann era neschimbată şi totuşi nu o regăsea / greu de regăsit> *B* // până la ele, nu le-a putut fi încă transmisă. *B1* // 14 în vestibul. *A,B1*; în vestibul <cu o bruscă tresărire>. *B* // 20 nepăsare. *A,B1*; nepăsare. <Dacă ai şti ce puţin îmi pasă> *B* // 22 prin ploaie, cu capul gol *A,B1*; prin ploaie, <fără să întoarcă capul> cu capul gol *B* // 24 albastru *A,B1*; albastru, <pe care il deschise cu chei ce se potriveau greu probabil> *B* // 25 gest familiar şi iritat, căci cheia *A,B1*; gest <nervos> familiar <, de stăpână. Paul rămăsese pe scările de piatră ale sălii Dalles> şi iritat, căci cheia <se potrivea greu> *B* // 26 probabil. *A,B1*; probabil <şi picăturile de ploaie îi curgeau în broască>. *B* // 28 de la intrare *A,B1*; de la intrare, <neştiind> *B* // 32 „Totul durează prea mult *A,B1*; <Pictoriţa care fuge de la vernisaj ca o mireasă în dimineaţa> Paul simţi că totul durează prea mult <îşi spuse Paul>. „Totul durează prea mult" *B* // 32 gândindu-se la câte se vor spune în urma lor. *A*; gândindu-se la tot ce se va comenta în urma lor. <Paul îşi imagină într-o clipă> *B*; gândindu-se <stingherit> la câte se vor spune în urma lor. *B1* // 33 Într-o clipă *A,B1*; <În câţiva paşi> Într-o clipă *B* // 34 Ann, trăgând cu putere portiera după el. *A,B1*; Ann, <cel puţin să plece cât mai> trăgând cu putere portiera după el. <Porniră în sus, spre> < – A cui e maşina?> *B*

965 2 O rablă. *A,B1*; O rablă. <Am să-ţi explic.> *B* // 5 Alergau în sus *A,B1*; Alergau <pe bulevardul Brătianu> în sus *B* // 10 – Şi ultima. *A,B1*; – Şi ultima <, Ann>. *B* // 11 greu *A,B1*; <greu, cu un scârţâit> greu *B* // 15 alunecau *A,B1*; alunecau <repezi> *B* // 18 spre Paul *A,B1*; spre Paul, <ochii ei mici dilataţi şi el privi lung, înainte de a vorbi> *B* // 21 – Poate că *A,B1*; < – Dragul meu Paul> Poate că *B* // 22 s-a sfârşit. *A,B1*; s-a <terminat> sfârşit. *B* // 24 lângă mine. *A,B1*; lângă mine. <Vreau să uit. Vreau să cred că nu s-a întâmplat nimic.> *B* // 27 departe. *A,B1*; departe <în tăcere>. *B* // 28 umed *A,B1*; umed, <care făcea să fluture / care-i desprinsese o şuviţă din părul ei blond şi i-l flutura / i-o răsfira pe frunte> *B* // 30 pe obraji *A,B1*; pe obraji, <ca şi cum nici nu le-ar fi simţit, le lăsa să-i curgă> *B* // 32 tensiune *A,B1*; tensiune <pe care Paul o citea / simţea în degetele ei> *B*

966 3 goneau fumurii *A,B1*; goneau <negri de ploaie> fumurii *B* // 4 câmp răvăşit, de ierburi ude *A,B1*; câmp <dezolat> răvăşit, de ierburi <putrezite> ude *B* // 5 - 6 Ploaia se lărgea acolo *A,B1*; Ploaia se lărgea acolo <ca o urmă la orizont, şovăitoare> *B* // 7 răbdătoare. *A,B1*; răbdătoare. <Nicio tresărire / O auzeau ca pe o respiraţie> *B* // 8 ca o voce *A,B1*; ca o <clătinare de pădure> voce *B* // 10 hangarele oblonite *A,B1*; hangarele <închise> oblonite *B* // 12 câmp. *A,B1*; câmp. <Tăceau de câtă vreme? Rarele maşini care mergeau spre Ploieşti / Era o tăcere pe care nimic> *B* // 13 - 14 negru, ca nişte nori căzuţi, încercând *A,B1*; negru, <ca nişte nori căzuţi / păsări căzute> încercând *B* // 14 - 15 În zare, *gris*-ul acelei zile *A,B1*; <Spre orizont> În zare, griul <de noiembrie se închidea> acelei zile *B* // 17 spre Ann. *A,B1*; spre Ann <şi o privi cu mirare>. *B* // 18 - 19 un gust de trezire turbure din somn. *A,B1*; un gust... *B* // 21 - 22 „E un gest recent – gândi el – un gest de volan". *A,B1*; „E un gest recent / de volan" – gândi el. *B* // 26 Abia atunci observă *A,B1*; <Începeau să se vadă în zare / Abia atunci băgă de seamă / Ţi-e frig, Ann?> Abia atunci observă *B* // 28 *tailleur* maro *A,B1*; *tailleur* maron <de stofă poroasă> *B* 30 de ploaie. *A,B1*; de ploaie. Îi <puse mâna> atinse uşor <mâna de pe volan / stângă> braţul drept. *B* // 34 rămase aşa *A,B1*; rămase <câteva secunde / câtva timp> aşa *B*

967 1 vântul rece *A,B1*; vântul <umed> rece *B* // 2 când se opriseră *A,B1*; când <maşina> se opriseră *B* // 3 Paul *A,B1*. <Paul o ridică încet / îi ridică uşor capul> Paul *B* // 3 capul în mâini *A,B1*; capul în <amândouă> mâini *B* // 5 privire stinsă *A,B1*; privire stinsă, <buzele albe / vinete, sub rujul care se ştersese, obrajii palizi cu buzele reci> *B* // 13 în plin câmp. Ann plângea *A,B1*; în plin câmp, între Bucureşti şi Ploieşti. Ann plângea *B* // 17 poate şi mai puţin *A,B1*; <poate nici atât măcar, o simplă> poate şi mai puţin *B* // 20 plecare provocase *A,B1*; plecare <fără o explicaţie, fără o scuză, dintre acei provocase *B* // 21 intrigate. *A,B1*; intrigate. <„Încă un prilej să se vorbească despre ea", gândea Paul.> *B* // 32 - 33 ea o pregătise *A,B1*; ea o <premeditase> pregătise *B*

968 2 al unei deschideri *A,B1*; al <unui vernisaj> unei deschideri *B* // 4 secrete *A,B1*; <mici> secrete *B* // 6 Cât era *A,B1*; <Fuga ei din vara> Cât era *B* // 30 făcea nenumărate curse *A,B1*; făcea <o mie de curse> nenumărate curse *B* // 30 - 31 toate fără explicaţii. *A,B1*; toate <zăpăcite> fără explicaţii. *B* // 33 să întâlnească *A,B1*; să <zărească / întâlnească pe stradă> întâlnească *B* // 33 acel mic automobil *A,B1*; <acea mică maşină> acel mic automobil albastru *B*

969 1 şi care se făcea *A,B1*; şi <prin / în> care <abia dacă putea să privească în trecere o Ann / trecea pe lângă el fără să oprească> se făcea *B* // 4 să-l găsească cu portierele închise *A,B1*; să o găsească, <oprită la un colţ de stradă, cu portierele închise, lăsată acolo, parcată pe cine ştie ce stradă necunoscută, în cartiere pe unde se întreba mirat ce căuta Ann. Se apropia de maşină, privea prin geamul portierelor înăuntru / oprită pe câte o stradă lăturalnică, în cartiere unde ştia bine că Ann> cu portierele închise *B* // 5 şi cu farurile stinse *A,B1*; şi, dacă era seară, cu farurile stinse *B* // 10 privea lung acele fleacuri *A,B1*; <Paul avea sentimentul că priveşte uitate> privea lung <acele fleacuri, în care o regăsea ca într-o cameră> acele fleacuri *B* // 14 Se uita cu de-amănuntul la casele din jur. *A,B1*; <„Desigur, dacă sunt prost şi> Se uita cu de-amănuntul la casele din jur. <În care din clădirile astea a intrat Ann, la cine?> *B* // 15 la o vizită *A,B1*; într-o vizită *B* // 16 că e la una *A,B1*; că e <dincolo de> la una *B* // 17 după perdea *A,B1*; după perdea, <aşteptând să plece> *B* // 18 – 19 în stradă, aşteptând. *A,B1*; în stradă că aşteaptă. *B* // 21 stradă în semicerc *A,B1*; stradă <circulară > în semicerc *B* // 22 curte interioară *A,B1*; curte închisă *B* // 28 rămăsese *A,B1*; <se plimbase> rămăsese *B* // 29 maşinii. *A,B1*; maşinii. <„Cel puţin pe aici nu trece nimeni."> *B* // 30 se mişcă. *A,B1*; se mişcă <, şoapte. De câteva ori / priviri care>. *B*

970 3 se deschise cu întârziere *A,B1*; se deschise târziu *B* // 10 dezorientat, bâiguind *A,B1*; dezorientat, <cu un copilăros sentiment de ruşine> bâiguind *B*

971 1 îngustă *A,B1*; îngustă, <plină de lume> *B* // 5 dispăreau. *A,B1*; dispăreau <din nou>. *B* // 10 Era o rumoare *A,B1*; <Se vorbea> Era o rumoare *B* // 12 un clopot pe care prezidentul *A,B1*; <clopotul prezidentului> un clopot pe care preşedintele *B* // 14 şi atunci nu se mai auzea *A,B1*; şi atunci <toată această lume febrilă, oprită pe loc, devenea deosebit de tristă / se mai auzea decât glasul avocatului care vorbea> nu se mai auzea *B* // 17 liniştit. *A,B1*; liniştit <fulgi mari cădeau pe geam, unul câte unul, cheiurile erau albe>. *B* // 17 - 18 Piaţa Senatului *A,B1*; Piaţa Senatului <nemişcată> *B* // 18 de iarnă. *A,B1*; de iarnă. Fulgi mari se lipeau de geam şi Nora <îi privea atentă> ar fi vrut să deschidă fereastra, să-i primească înăuntru. *B* // 19 Paul era *A,B1*; <Pe> Paul <îl vedea> era *B* // 20 un dosar. *A,B1*; un dosar. <„Dacă ai şti că sunt aici!", se gândea. Nu-l vedea decât> *B* // 20 Pentru a-l zări *A,B1*; Pentru a-l zări, <ca să-l vadă> *B* // 21 - 22 nu-l vedea decât din spate, cu umerii înclinaţi *A,B1*; nu-l <i> vedea decât <umerii lipiţi, foarte înclinaţi aproape> din spate, cu umerii rezemaţi de pupitru. *B*

972 3 ascunzându-se *A,B1*; ascunzându-se <sub un domn din faţă> *B* // 5 de la locul lui. *A,B1*; de la locul lui. <„Pleacă? Vine încoace? M-a văzut?”> *B* // 7 o elevă *A,B1*; o elevă <prinsă / pe care de pe catedră profesorul a văzut-o copiind / care simte că a fost văzută copiind la teză şi acum aşteaptă> *B* // 14 Nora nu aude *A,B1*; <Nora nu-i recunoaşte vocea. Are ceva convins, răspicat, în care / E o vorbire netedă> Nora nu aude *B* // 18 voce fermă, sigură *A,B1*; voce fermă, <sigură, puţin greu, răspicată, care> sigură *B* // 20 fragment lipsă *A,B1*; [Uneori, numai <la sfârşiturile> la sfârşit de frază, <vocea scade / cuvintele scad / ezită puţin> se opreşte, ezită, scade şi atunci s-ar părea că-şi regăseşte tonul <şi atunci Nora are impresia că regăseşte / dar pe urmă prea stins pentru această sală, acoperit stins, voalat, puţin gutural, pe care Nora şi-l <aminteşte> aduce atât de bine aminte, <şi care e de altfel una din puţinele amintiri precise, pe care i le lasă noaptea care a trecut <dar care se pierde imediat, în fraza următoare, spusă răspicat, <interogativ> fără gesturi, dar cu o neaşteptată ridicare de ton.] *B* // 24 nemotivat... Un singur mod de a motiva valabil... *A,B1*; ... nemotivat şi să-l anuleze ca atare. Nu există decât un singur mod de a motiva valabil un apel şi el e... *B* // 25 articolul 98 *A*; articolul 27 *B,B1* // 26 Implicit şi fără ca jurnalul anterior să specifice... *A,B1*; Aşadar, când prin jurnalul anterior, tribunalul i-a acordat apelantului un termen ca să-i motiveze apelul, implicit, şi fără să mai fie nevoie să specifice acest lucru, l-a obligat să-mi comunice motivele – şi nu există decât un singur fel de comunicare: la domiciliu. Că adversarul meu a depus la dosar motivele <e un fapt> şi că aceste motive se află astăzi aici <nu astăzi, ci de două săptămâni> e un fapt total indiferent. Nimeni nu mă poate obliga să ţin seama de ele şi nici tribunalul nu le poate lua în considerare. *B* // 27 - 29 Se opune în termeni absoluţi articolul 69 din procedura civilă litera d, aliniatul 2. *A*; Cât despre cererea adversarului de a i se acorda un nou termen, pentru a-mi comunica de astă dată motivele apelului, chiar dacă nu <m-aş opune> ne-am opune noi, se opune, şi în termeni absoluţi, articolul 54 din procedura civilă. *B*; Se opune în termeni absoluţi articolul 54 din procedura civilă. *B1* // 31 despre ce e vorba. *A,B1*; despre ce e vorba. <„Am să-l rog să-mi explice”. Nu-l vede pe Paul decât din spate> *B* // 32 ce vorbeşte. *A,B1*; ce vorbeşte. <Foarte rar, când el se întoarce spre avocatul / Nu-l vede decât / De câteva ori, el s-a întors spre un avocat de lângă el, care îl întrerupe şi atunci i-a zărit> *B*

973 1 şi atunci Nora *A,B1*; şi atunci <în figura lui fumurie> Nora *B* // 5 nu-l întâlnisem încă. *A,B1*; nu-l <cunoşteam> întâlnisem încă. <Se mira cât de puţine lucruri ştie despre bărbatul / Nu-l întâlnisem încă” / Tot ce se pare.> *B* // 6 i se pare acum *A,B1*; i se pare acum <şi mai straniu> *B* // 7 vorbeşte cu o voce *A,B1*; vorbeşte <cu spatele la ea> cu o voce *B* // 14 Preşedintele spune *A,B1*; <„De ce am venit aici? Ce caut aici? Ce vreau să-i spun? Ce pot să-i spun? Procesul s-a terminat> Preşedintele spune *B* // 21 şi ea. *A,B1*; şi ea. <Nu venise aici decât pentru ca să-l vadă.> *B* // 22 într-o noapte *A,B1*; într-o noapte <şi pe care-l uiţi> *B* // 23 niciodată. *A,B1*; niciodată. <Îi era greu să / Îi fusese greu să primească acest gând, pe care / Îşi spune în gând lucruri de care se> *B* // 24 - 25 lucruri oribile, care o înspăimântă şi pe care totuşi încearcă *A,B1*; lucruri oribile, <care ar trebui să o scandalizeze pe Nora> de care se teme, care o scandalizează şi pe care încearcă totuşi *B* // 25 cu indiferenţă. *A,B1*; cu indiferenţă. <„Mă va saluta pe stradă şi eu abia voi şti cine a fost”.> *B* // 29 Nora. *A,B1*; Nora. <Ar vrea să ridice / să-şi ia ochii de la> *B* // 30 cravata? *A,B1*; cravata? <Ea n-a răspuns la> *B* // 33 fereastră! *A,B1*; fereastră! <Cum de m-a văzut? De ce m-a văzut?> *B*

974 4 - 5 aude Nora din prag câteva cuvinte *A,B1*; <E ultima frază> aude Nora din prag <frântură de pledoarie. Sunt ultimele cuvinte pe care le duce cu ea> câteva cuvinte *B* // 5 cineva le spune *A,B1*; cineva le <strigă la bară, acoperind deodată> spune *B* // 16 îl va supăra. *A,B1*; îl va <înfuria>

supăra. *B* // 20 frig. *A,B1*; frig <şi ei nici măcar nu ştiu încotro merg / şi cel puţin dacă ar şti încotro merg>. *B* // 21 – Nu trebuie să *A,B1*; <Aş vrea> – Nu trebuie să *B* // 28 cuvânt. *A,B1*; cuvânt. <N-am auzit când> *B* // 29 - 30 dacă nu i-ar fi fost numele gravat pe placa de alamă *A,B1*; dacă nu i-ar fi citit <numele pe> aseară numele pe placa de alamă de aseară *B* // 30 - 31 nici cum o cheamă nu i-ar fi spus *A,B1*; nici numele nu i l-ar fi spus *B* // 33 acum, după *A,B1*; acum, <e prea târziu> după *B*

975 2 e mai grea *A,B1*; e mai grea <apăsătoare> *B* // 18 de câtăva vreme *A,B1*; de câteva clipe / câtăva vreme <nu ştie de ce> *B* // 21 sunt câteva *A,B1*; sunt <câteva garoafe roşii> câteva *B* // 23 Foarte tinere *A,B1*; <Un început de surâs descurajat> Foarte tinere *B* // 25 e oprită acolo *A,B1*; e oprită acolo <şi totuşi pierdută> *B* // 33 tăcerea lui. *A,B1*; tăcerea lui <din singurătatea lui>. *B* // 34 n-am să i-o schimb. *A,B1*; n-am să i-o schimb <, n-are să se deschidă>. *B*

976 1 Se desprinse *A,B1*; <Plecă> Se desprinse *B* // 2 cum ar fi vrut *A,B1*; cum <s-ar fi ferit să-l trezească> ar fi vrut *B* // 6 drept în ochi *A,B1*; drept în ochi, <ochii aştia care în sfârşit o vedeau> *B* // 8 iartă-mă. Sunt nebun *A,B1*; iartă-mă. <Tot ce se întâmplă cu mine / Mă port / Nu ştiu ce vei crede despre mine> Sunt <zăpăcit> nebun *B* // 10 nefericit. *A,B1*; nefericit. <Ar fi vrut să-l întrerupă. I-ar fi spus:> *B* // 12 Dacă mi-ar da timp *A,B1*; Dacă <aş avea> mi-ar da timp *B* // 13 frază lipsă *A,B1*; <Nu-i plăcea cuvântul, pe care nu avea curajul nici să-l audă.> *B* // 14 - 15 nefericit. E o vorbă care nu-mi place. *A,B1*; nefericit. <E prea mult.> E o vorbă care <dezorientat, ostenit> nu-mi place. <Din superstiţie> *B* // 17 - 18 cu mâna lui grea, cu degetele strânse, gest prea apăsat *A*; cu mâna lui grea<, care mai mult apasă, dar e în sfârşit un început de intimitate în gestul ăsta>. Cu degetele deschise mari, gest <puţin greoi, puţin> prea apăsat *B*; cu mâna lui grea, cu degetele <deschise> strânse, gest prea apăsat *B1* // 19 puţină intimitate. *A,B1*; puţină intimitate. <Dar ce greu se decide să vorbească, cât de mult ezită... Poate, îşi zice Nora, dacă am fi> *B* // 20 de

decembrie *A,B1*; de <iarnă> decembrie *B* // 21 - 22 amurgul, frigul, iarna o făceau mai puţin murdară. *A,B1*; <zăpada, seara> amurgul, frigul, iarna o făceau <aproape> mai puţin murdară. <Umbrele / O umbră / Tramvaiele> *B* // 23 umbrele lor pe apă *A,B1*; umbrele lor <peste apă, ca nişte trunchiuri de copac erau peste zi, pe zăpadă> pe apă *B* // 24 nedecis. *A,B1*; nedecis <, între zi şi noapte. Paul vorbea rar, cu pauze>. *B* // 25 – Ai putea să mă deteşti, Nora. *A,B1*; < – Ai avea dreptul / Ar trebui> – Ai putea să mă deteşti, Nora. <Şi desigur mă vei detesta, n-am nicio grijă, într-o zi.> *B* // 27 din zăpadă. *A,B1*; din zăpadă. <Eu n-am nimic de spus nimănui şi n-am nimic de aflat de la nimeni... De aceea, vezi, am fugit aseară... De aceea am fugit.> *B* // 29 Eu mă sperii greu *A,B*; Eu mă sperii cu greu *B1* // 30 eşti dumneata? *A,B1*; eşti dumneata? <crezi d-ta că eşti!> *B* // 32 Nu e destul? *A,B1*; Nu e destul? [<Ai exagerat desigur. Nu cred că e chiar atât de grav.> Niciodată nu m-am gândit la asta. <Dar se vede, nu-i aşa?, se vede că totul e pentru mine fără greutate, fără sens...>] <Tăcuse. Paşii lor în zăpadă / Erau dincolo de podul Schitu Măgureanu.> *B* // 34 mai rari *A,B1*; mai rari, <zăpada neumblată> *B*

977 1 care s-ar spune *A,B1*; care <par că> s-ar spune *B* // 3 înapoi? *A,B1*; înapoi? <Numai pasul lui mare> (Numai paşii lui rari, apăsaţi se aud rareori în zăpadă) *B* // 7 închisă *A,B1*; <surdă> închisă *B* // 9 Înţelegi, Nora? *A,B1*; Înţelegi, Nora? <Eu nu am să-ţi spun nimic.> *B* // 10 să fug aseară? *A,B1*; să fug aseară? <Înţelegi de ce am plecat azi-dimineaţă?> [Nu fugeam de d-ta. De ce ai venit? <De ce m-ai căutat?> Eu nu am nimic să-ţi dau, nimic să-ţi spun. <Cel mult o noapte de iubire> Întâlnirea noastră e mai puţin decât o aventură: abia o întâmplare. <Îţi ajunge / e de ajuns?>] *B* // 11 pentru a fugi. *A,B1*; pentru a fugi. <De ce te întorci?> *B* // 12 mai e timp. De ce m-ai căutat? *A,B1*; mai e timp. <Eu n-am nimic să-ţi dau, eu n-am nimic să-ţi spun.> De ce ai venit? De ce m-ai căutat? *B* // 15 – Şi noaptea? întrebă Nora, mai mult pentru ea. *A,B1*; < – Acum, după câte s-au întâmplat...> – Şi noaptea? <întrebă> se întrebă Nora <încet, mai mult pentru ea> în gând, întrebare pe care el nu o va auzi niciodată. *B* // 21 puţină prietenie, puţină intimitate. *A,B1*; puțină <iubire> prietenie, puțină intimitate. <Eu nu ți le pot da. Eu n-am nimic să dau.> *B* // 22 să dau nimănui. *A,B1*; să dau. *B* // 23 Privea mereu înainte *A,B1*; <Se opri pe loc / Spune / o întoarse pe Nora spre el, în bătaia unui / Se opri din mers şi se întoarse spre Nora / Vorbea mereu cu acelaşi glas surd, indiferent> Privea mereu înainte, <nu întorcea capul / cu aceeaşi privire> *B* // 26 - 27 „Cu privirea asta care nu se uită nicăieri , cu glasul *A,B1*; <Cu vocea asta „Cu privirea asta care nu se uită nicăieri, <se gândea Nora, cu glasul ăsta surd, se pot spune cele mai groaznice lucruri din lume / care stinge / se pot spune / omul ăsta e în stare să spună>, cu glasul *B* // 30 te-ai uitat *A,B1*; te-ai uitat <azi dimineață> *B* // 32 - 33 sunt albe. Asta se cheamă o vacanță... *A,B1*; sunt albe. Asta se cheamă o vacanță... <Se închide tribunalul, suntem în vacanță...> [O foaie albă în agendă e pentru mine o zi moartă, o zi inutilă. <Dacă nu am tribunal, mi se pare că nu mai am nimic.> Tribunalul e singurul lucru care îmi rămâne <şi acuma> şi e destul de comic pentru mine, care am avut totdeauna oroare de meseria asta.] *B* // 34 cu ele? *A,B1*; cu ele? <Asta se cheamă o vacanță... Aş vrea să dorm, să dorm... E singurul lucru care-mi rămâne. Uneori îmi mai aduc aminte / Ce vrei să fac cu ea?> *B*

978 5 un om *A,B1*; <cineva> un om *B* // 12 E un sfat. *A,B1*; E un sfat. <Ar putea fi o chemare. Dar fii liniştit: e numai un sfat.> *B* // 15 să le uiți. *A,B1*; să le uiți. <Vezi bine că nu întreb... Dar e absurd să cred că sunt câteva, dincolo de privirea asta a d-tale, care nu vrea să spună nimic. Erau pe podul Elefterie> *B* // 17 – 18 de negație, de îndoială, de inutilitate. *A,B1*; de protest, de îndoială, de dezabuzare. *B* // 22 - 23 fotografia, semnalmentele *A,B1*; fotografia, <în care căuta acest zâmbet descurajat> semnalmentele, <dreptunghiul roşu *B* // 24 *23 Juillet. A,B1*; *23 Juillet. Contrôle des Passagers. B* // 30 n-am bani destui. *A,B1*; n-am destui bani. *B* // 34 luminat *A,B1*; luminat, <cu tramvaie ce se vedeau venind> *B*

979 5 spumoasă, fragilă. *A,B1*; spumoasă, <strălucitoare / cu o strălucire> fragilă. *B* // 7 ținând-o în palmele *A,B1*; şi < – Mă laşi să le pun în buzunarul d-tale? Îşi înfundă cu plăcere mâna în buzunarul> o ținea cu palmele *B* // 8 fină. *A,B1*; fină, (ce nu trebuia risipită). <Ar fi vrut să-şi culce obrazul pe> La şcoală, în recreații, <privea cu> prin ferestrele mari ale cancelariei, se uita cu puțină invidie la <fetele care> jocul fetelor în zăpadă. *B* // 18 de umeri *A,B*; <din> de umeri *B1* // 21 – Nu. *A,B1*; – Nu. Vino cu mine în munți, să facem ski. *B* // 22 Şi pe urmă, deodată *A,B*; Şi pe urmă, brusc *B1* // 23 să se întoarcă spre ea *A,B1*; să se întoarcă <privească> spre ea *B* // 26 prea fix *A,B1*; prea drept / direct *B* // 28 o copilărie. *A,B1*; o copilărie. <Şi încă una mare.> *B*

980 1 de până atunci. *A,B1*; de până atunci <şi aducea / le arunca zăpadă în ochi> *B* // 1 - 2 Castanii albi se scuturau pe trotuar *A,B1*; Castanii albi <de pe margine, de pe bulevard> se scuturau pe <bulevard> trotuar *B* // 4 pe bulevardul Elisabeta. *A,B1*; pe bulevardul Elisabeta <şi Nora avea o impresie de reîntoarcere în oraş>. *B* // 10 cu vacanța mea. *A,B1*; cu vacanța mea. <Singurătatea de obicei nu mă sperie, dar e o singurătate de Crăciun, de Anul Nou. Mie îmi place foarte mult să fiu singură, dar e o singurătate care mă sperie.> *B* // 11 Sus, în bulevardul Dacia *A,B1*; <În zilele de sărbătoare> Sus, <la mine> în bulevardul Dacia *B* // 12 când am impresia *A,B1*; când <mi se pare> am impresia *B* // 14 abandonată... *A,B1*; abandonată... <Am petrecut acolo, anul trecut, o zi de Anul Nou pe care n-am s-o uit niciodată.> *B* // 15 Încercă să *A,B1*; Ar fi vrut / Încercă să *B* // 17 lacrimi. *A,B1*; lacrimi. <„Noroc că el nu observă niciodată nimic".> *B* // 18 prea obosit *A*; prea absorbit *B,B1* // 22 aş fi găsit tovarăşi *A,B1*; aş fi găsit <un tovarăş sau o tovarăşe> tovarăşi *B* // 27 până acum... *A,B1*; până acum <e uitat>... *B* // 28 să spună *A,B1*; să spună <ce s-a întâmplat> *B* // 31 Eu îți fac o propunere *A,B1*; Eu îți <propun> fac o propunere *B*

981 1 răspunse Nora *A,B*; răspunse Nora scurt *B1* // 3 vag, cu aceeaşi eternă *A,B1*; vag, <Se opri din mers> cu neîncredere, cu aceeaşi eternă *B* // 4 din umeri. *A,B1*; din umeri. <Îl opri din mers şi căută o privire pentru ca să / Mergea cu acelaşi pas măsurat, cu pasul lui măsurat și indiferent, cu mâinile în buzunare, cu ochii / Ar fi vrut să-l oprească din mers, să-l oblige să întoarcă privirea și ochii spre ea și să caute în ei <confirmare> *B* // 10 plecarea i se păruse posibilă... *A,B1*; fericirea / plecarea i se păruse <aproape> posibilă... < – Nu pot primi refuzul d-tale, Paul.> *B* // 15 ce risca *A,B1*; ce risca, de ce nu vrei să încerci? <un ultim joc?> *B* // 17 Se oprise într-adins *A,B1*; <Ajunseseră la Calea Victoriei, lângă Alcalay, și Nora îl oprise într-adins> Se oprise într-adins *B* // 19 - 20 skiuri, patine, bastoane cu vârful de fier, bocanci *A,B1*; skiuri, patine, chipiuri, bastoane cu vârful de fier, bocanci, <cămăși și pulovere colorate, ciorapi groși de lână, de munte, bluze impermeabile> *B* // 22 paiete albe. *A,B1*; paiete albe <ce măreau lumina becurilor>. *B* // 22 Un manechin *A,B1*; <Un *skieur* complet echipat, gata de drum, surâdea.> Un manechin *B* // 25 aproape fără să le vadă *A,B1*; <fără prea mare interes aproape fără să le vadă *B* // 27 și mai ales fără interes. *A,B1*; și în fond fără interes. *B* // 32 lacrimi în ochi. *A,B1*; lacrimi în ochi.<„Ce e cu mine astăzi?> [Ar trebui să uit cuvintele mari: abandonată, nefericită. Ce o să creadă omul ăsta despre mine?”... Probabil că nu vedea nimic. Aștepta doar ca ea să-și termine fraza începută și văzând că întârzie, o bătu <pe umăr ușor pe umăr. <– Ei. Voiai să spui>] < – Începuseși să spui ceva...> *B*

982 2 că sunt urmărită *A,B1*; că <mă urmărește> sunt urmărită *B* // 15 de sportivi. *A,B1*; de sportivi <În ajun de vacanță era înăuntru un freamăt de plecare, un clinchet de patine>. *B* // 22 semănau *A,B1*; <păreau să fie niște luntri> semănau *B* // 23 - 24 Totul avea un miros aspru de pielărie *A,B1*; Totul avea <o aromă> un miros aspru de <lemn ceruit, de terebentină pielărie *B* // 25 impermeabilă. *A,B1*; <cauciucată impermeabilă <cauciuc uscat>. *B* // 25 și sweatere de culori tari *A,B1*; și <pulovere> sweatere de culori tari – albastre și roșii mai ales *B* // 27 Un aparat *A,B1*; <Nora, între două skiuri de două ori mai înalte decât ea> Un aparat *B* // 29 46 centimetri... *A*; 46 de centimetri... *B,B1* // 30 centimetri... *A,B1*; 30 de centimetri... *B* // 31 se amesteca cu *A,B1*; se amesteca cu

<glasurile / vocile care întrebau, exclamațiile, mirările> *B* // 32 răspunsurile vânzătorilor. *A,B1*; răspunsurile vânzătorilor <în toată acea rumoare>. *B*

983 8 - 9 înălțimea omului, îi explica ea absorbită. *A,B1*; înălțimea omului, <*skieurului*, îi explica ea absorbită de explicații> îi explica ea absorbită <de căutare>. *B* // 10 Uneori *A,B1*; <Discuta cu vânzătorul ce fel / Îi arătă vânzătorului> [<Cuvinte misterioase, termeni> Erau cuvinte misterioase, pe care le spunea cu familiaritate: canturi de metal... <Paul o privea / Încerca flexibilitatea skiului> Se plimba printre acele stranii instrumente, <cu degajare, cu simplicitate, care pe el acum, când le vedea de aproape, îl intimidau puțin> cu degajare, cu simplicitate, cu un aer de a le cunoaște de mult, de a fi trăit <în intimitatea lor> multă vreme în <mijlocul lor>.] Uneori *B* // 11 pe furiș *A,B1*; pe furiș, <ca să n-o observe> *B* // 13 „E intimidat” *A,B1*; < – De ce are aerul ăsta străin, de om rătăcit între lucruri care nu-l privesc?> „E intimidat” <observă ea> *B* // 16 indiferent. *A,B1*; indiferent. <Avea într-adevăr un aer> *B* // 18 că ține *A,B1*; că ține / ținând *B* // 25 prea bine. *A,B1*; <în totul> prea bine. *B* // 26 - 27 Sunt două feluri de legături. Diagonale și drepte. *A*; Sunt trei feluri de legături: cu... Eu... exact ms. *B*; Sunt trei feluri de legături. Cu arc, cu șurub și cu cataramă. *B1* // 28 diagonală. Nu e prea flexibilă, dar e solidă. *A,B*; cu arc. E poate mai puțin flexibilă, dar e mai solidă. *B1* // 29 dar n-o să începi *A,B1*; dar <n-o să începi cu *telemark*-ul> n-o să începi *B* // 31 bocanca bine angrenată *A,B1*; bocancul bine angrenat *B* // 33 costumul *A,B1*; costumul <albastru> *B*

984 2 Licărul *A,B1*; <Vedea în ochii lui o sclipire> Licărul *B* // 8 gândi Nora. *A,B1*; <își spuse> gândi Nora <văzându-l>. *B* // 9 - 10 acea nedefinită expresie de copilărie, pe care o surprinsese *A,B1*; acel nesigur <acea nedefinită> zâmbet de copil, <acea nedefinită copilărie > pe care îl surprinsese *B* // 15 Haina *A,B1*; <Bocancii nu-i plăceau Norei. „Nu, nu, sunt prea mici: trebuie să poți îmbrăca trei rânduri de ciorapi groși și

încă să-ţi simţi piciorul liber.”> Haina *B* // 25 – Astă-seară. *A,B1*; < – Înţelegi?> – Astă-seară! <La personalul de Braşov> *B*

985 2 amintiri regăsite. *A,B1*; amintiri regăsite. <Se revedea cu ani în urmă, într-o iarnă ca asta> *B* // 5 nopţile de gardă. *A,B1*; nopţile de gardă. <Singur, în câmpul Cotroceni, păzindu-şi> *B* // 6 de la Cotroceni *A,B1*; de la Cotroceni, <păzind un post fără nume> *B* // 8 noaptea de iarnă *A,B1*; noaptea de iarnă <din care se ridica> *B* // 9 ţipăt venit *A,B1*; ţipăt venit <parcă din păduri *B* // 11 la hainele *A,B1*; la <vestonul *gris* pe care îl dezbrăcase hainele *B* // 12 paltonul atârnat în cuier. *A,B1*; paltonul <gri atârnat în cuier. <„Aveam buzunarele pline de însemnări, scrisori, note... „Le las pe toate aici.”> *B* // 14 - 15 haină nouă *A,B1*; haină nouă, <care îl întinerea cu atâţia ani> *B* // 18 - 19 omul acesta tânăr din oglindă, cu chipiul *A,B1*; <domnul omul acesta tânăr din oglindă, cu <şapca lăsată> chipiul *B* // 20 aspră, închisă până sus? *A,B1*; <groasă> aspră, <strânsă cu un cordon> închisă până sus <cu mănuşile enorme de ski, cu pantalonii lungi, un cordon>? *B* // 21 nu-l cunosc. *A,B1*; nu-l cunosc. Nu ne cunoaştem. <E un om care pleacă. Şi nici nu ţine să mă cunoască. Vrea să plece singur. Nu-l întreba, nu-i aminti, nu-i spune nimic: e un om care pleacă.> *B* // 27 iar cele două bastoane *A,B1*; iar <bastoanele> cele două bastoane <terminate, care au la vârf câte o mică retortă de / un mic cerc de lemn şi metal> *B* // 29 de ski *A,B1*; de ski, <sărituri fantastice> *B* // 30 - 31 i se pare fantastic *A,B1*; i se pare <depărtat> fantastic *B* // 31 irealizabil. *A,B1*; irealizabil. |Îşi îmbracă skiurile. Umblă cu ele prin casă. Sună cineva. Nu poate fi Nora. Se înţeleseseră să se găsească în gară. Un băiat de la florărie cu două crengi de liliac.| <Totuşi uniforma / costumul acesta de *skieur* e un punct câştigat. Va reveni într-o zi ca să / Ar vrea să simtă skiul în picior, să> Îi e greu *B* // 32 două lopeţi mari *A,B1*; două imense lopeţi *B* // 34 atât de repezi *A,B1*; atât de <plutitoare> repezi *B*

986 1 instalat pe skiuri *A,B1*; instalat pe skiuri, <înclinat înainte, cu genunchii îndoiţi> *B* // 2 Nora i-a arătat *A,B1*; <Vânzătorul i-a arătat> Nora i-a arătat *B* // 5 Aliniază *A,B1*; <Pune> Aliniază *B* // 6 - 7 „perfect paralele şi foarte apropiate” *A,B1*; „paralele şi apropiate” (perfect) *B* // 10 şi resortul *A,B1*; şi resortul lui *B* // 10 La piciorul drept *A,B1*; La <bocanca dreaptă> piciorul drept *B* // 12 pe spate, îndârjit *A,B1*; pe spate, <cu cozorocul> îndârjit *B* // 13 cu acel arc *A,B1*; cu arcul acela *B* // 15 În această luptă *A,B1*; <Se auzi> În această luptă *B* // 19 Era furios că *A,B1*; Era furios că <trebuie să se întrerupă> *B* // 20 bocanca stângă pe ski, era furios *A,B1*; bocanca <dreaptă> stângă pe ski, era şi mai furios *B* // 21 şi pe cea dreaptă. *A,B1*; şi pe cea <stângă> dreaptă. <Cu lopata aceasta în picior> *B* // 22 nici n-ar fi putut încăpea *A,B1*; <n-ar fi putut să meargă până în> nici n-ar fi încăput / putut intra *B* // 26 bocanca dreaptă refuza să iasă *A*; bocanca stângă refuza să <se mai> iasă *B*; bocanca <stângă refuza> dreaptă refuza să iasă *B1* // 29 lopeţi de lemn *A,B1*; lopeţi de lemn <negru> *B* // 31 prin casă *A,B1*; prin casă <fără să se lovească de fotolii> *B*

987 1 căci – îşi aduse aminte *A,B1*; căci <pe unde ar fi intrat> – îşi aduse aminte *B* // 4 poate s-a dus” *A,B1*; poate s-a dus” <, îşi spunea Paul> *B* // 5 să aştepte oricât. *A,B1*; să aştepte <oricând> oricât. *B* // 6 Paul izbuti *A,B1*; Paul <găsi o soluţie simplă de a ieşi din încurcătură şi de a se libera> izbuti *B* // 11 de simplitatea soluţiei *A*; de simplicitatea soluţiei *B,B1* // 16 numai în ciorap. *A,B1*; numai în ciorap. <Se uită pe ochi> *B* // 16 Era un om *A,B1*; Era un <comisionar cu> om *B* // 24 Se uită la ele *A,B1*; <Le privi lung fără să ştie> [„Anna!” Numele îi veni pe buze fără să-l caute, fără să-l cheme. Spunea „Anna” ca pe timpuri, la început, când nu se obişnuise încă să-i spună „Ann”, silbă prea grăbită, ca o clipire din ochi şi <în> care < se părea că o pierde> părea un nume <„Anna!” Venea târziu, venea / Îşi apropia fruntea de> inconstant. <„Anna”>| <Le privi cu o> Se uită la ele *B* // 25 De ce veneau? *A,B1*; De ce veneau? <„E târziu, nu vezi că e târziu...” Se gândi să-l cheme înapoi pe băiatul care le adusese. „E o greşeală poate. Nu sunt pentru mine. Nu pot fi pentru mine.”> *B* // 28 - 29 Le simţea departe *A,B1*; Le simţea <lângă el, ca o răsuflare rece> departe *B* // 31 greutatea buchetelor *A,B1*; greutatea buchetelor <albe, avea ceva / era o mişcare robustă ca o aplecare de frunte> *B* //

32 ca un obraz *A,B1*; ca <o apropiere de obraz / frunte ce se un obraz *B* // 33 peste umăr. *A,B1*; peste umăr <să privească înapoi, peste umăr. / Le lăsă să cadă undeva> *B*

988 sau pe divan *A,B1*; sau pe birou *B* // 5 şi nu ştia *A,B1*; şi nu ştia <cum să le răspundă> *B* // 7 Totul avea acum *A,B1*; <Se duse lângă fereastră şi îşi / Avea un sentiment> Totul avea acum *B* // 8 Camera era *A,B1*; Camera <i se părea> era *B* // 11 - 12 ruksacul aruncat într-un fotoliu? *A,B1*; ruksacul <pe jumătate> aruncat într-un fotoliu <, termosul, mănuşile de pânză şi piele cu un singur deget căzute jos, pe covor... Skiurile mai ales, încrucişate, lăsate jos, tăind de-a curmezişul camera în două, erau> *B* // 20 absurdă... *A,B1*; absurdă... <O plecare ce nu duce nicăieri... O escapadă... Se uită lung la piciorul lui> *B* // 25 cuvinte de împotrivire *A,B1*; cuvinte de <îndoială împotrivire, <de refuz, în care ar fi vrut să creadă> *B* // 28 ce se va întâmpla *A*; ce are să se întâmple *B,B1* // 33 ca să-l vadă *A,B1*; şi <aşteptă> ca să-l vadă *B*

989 2 ea să fie sus... *A,B1*; ea să fie sus... <Şi încă o dată, Paul e prea descurajat ca să alunge gândul, dar nici nu-l poate primi cu bucurie.> *B* // 5 s-o alunge. *A,B1*; s-o alunge. <Va fi aici, o va privi. Nu te aşteptam, Ann, nu te mai aşteptam. Dar pentru că vii...> *B* // 8 că iubirea lui *A,B1*; că <iubirea lor / toate despărţirile lor au fost simple şi stupide> iubirea lor *B* // 12 Se ridică *A,B1*; <Dădu cu ochii / Îşi privea> Se ridică *B* // 14 şi cu cel *A,B1*; şi cu cel <stâng> *B* // 17 caraghios. *A,B1*; caraghios. <Se simţea neîndemânatic, ca în haine străine> *B* // 21 Tocmai voia *A,B1*; <Telefonul sună şi Paul nu se putu opri să gândească / Ridică skiurile de jos şi ca să le> Tocmai voia *B* // 25 cu burghiu. *A,B1*; <unul cu> cu burghiu. <Şi nu uita> *B* // 28 încercă s-o întrerupă *A,B1*; <asculta> încercă s-o întrerupă <dar ea avea să-i dea o mulţime de instrucţiuni> *B* // 30 de sfaturi. *A,B1*; de sfaturi <şi instrucţiuni mărunte>. *B* // 31 – ... un pulover gros *A,B1*; – ...un pulover <cât mai> gros *B* // 33 tot ce trebuie. *A,B1*; tot ce trebuie. Uite, abia acum m-am întors din oraş. <Abia îmi rămâne timp să> *B*

990 2 grăbită *A,B1*; grăbită, precisă *B* // 7 Mă gândeam să *A,B1*; <Nici n-aş fi vrut să-ţi spun că> Mă gândeam să *B* // 9 să-ţi dau enigme de dezlegat *A,B1*; să-ţi dau de gândit *B* // 10 Închise telefonul *A,B1*; <Îţi place într-adevăr liliacul?> Închise telefonul *B* // 11 la 12 şi 10. *A,B1*; la 11 ½ <şi că punctul lor de întâlnire este lângă primul chioşc de ziare>. *B* // 13 s-o întrebe *A,B1*; s-o întrebe, ca noaptea trecută *B* // 16 - 17 femeia aceasta *A,B1*; femeia asta *B* // 21 Îşi luă capul *A,B1*; <Totul e acum> Îşi luă capul *B*

991 1 – Luăm bilete *A*; Am luat / Luăm bilete *B,B1* // 4 Nora se apropie de el. *A*; Nora <interveni autoritară> se apropie de el. *B*; Nora se apropie de ei. *B1* // 5 Skiurile le duci *A,B1*; Skiurile <se duc> le duci *B* // 6 pe munte? *A,B1*; <sus> pe munte? <Vorbea cu / Încerca să vorbească autoritară / în glumă, cu autoritatea ei de profesoară, glumind, dar abia reuşea să-şi acopere timiditatea în faţa tăcerii lui. Nu glumea. Vorbea cu seriozitate, parcă puţin aspră.> *B* // 8 să poarte *A,B1*; să poarte <cele două skiuri, fiecare pe un umăr> *B* // 9 la spate. *A,B1*; la spate. Mergea înaintea lui şi bocancii ei sunau soldăţeşte pe cimentul treptelor de piatră. *B* // 11 la Predeal *A,B1*; la <Sinaia> Predeal *B* // 18 – Sacul trebuie să cadă *A,B1*; < – Sacul trebuie să-ţi fie bine.> – Sacul trebuie să cadă *B* // 20 aproape ostilă *A,B1*; aproape ostilă, <de care se lovise, pe care începea să i-o cunoască. „Ce elev îndărătnic", îşi zise> *B* // 23 privire *A,B1*; privire <fixă> *B*

992 1 de rezistenţă, care se ridica uneori din bănci, spre ea *A,B1*; opacă, de rezistenţă, care <fulgera> se ridica uneori din <câte un fund de clasă> bănci, spre ea <catedră> *B* // 2 „Să avem răbdare", îi şoptea *A,B1*; <Profesoara din ea> „Să avem răbdare, să avem răbdare", <îşi zise> îi şoptea *B* // 6 - 7 Glasuri tinere, de studenţi şi soldaţi care plecau în provincie *A,B1*; <Se simţeau în aer plecări de vacanţă> Glasuri tinere, <de şcolari şi soldaţi> de studenţi şi soldaţi care <se întorceau acasă, în provincie> plecau în provincie *B* // 8 un sunet de vacanţă. *A,B1*; <o rezonanţă de stradă> un sunet de vacanţă. *B* // 10 sunau pe piatră *A,B1*; sunau pe ciment <cu un ropot, într-

un ritm regulat> *B* // 10 de marş. *A,B1*; de marş (parcă în ritmul unui marş de departe) <care părea că se aude de undeva de departe>. *B* // 12 skiurile se depărtau *A,B1*; <şi sărăcime, skiuri se clătinau> skiurile <îşi făceau loc, legănându-se pe umeri tineri / îşi făceau loc ca un şir de / se legănau pe umerii tineri> se depărtau *B* // 13 La celălalt capăt *A,B1*; La capătul celălalt *B* // 17 unui domn cu *A,B1*; unui domn <îmbrăcat> cu *B* // 19 şi zâmbi. *A,B1*; şi <râse> zâmbi. *B* // 20 militar. *A,B1*; militar. <Parcă am pleca în manevre> *B* // 24 Pe scara ultimului vagon, o fată *A,B1*; <Lângă scara ultimului> Pe scara ultimului vagon, o fată <îşi lăsase un moment skiurile> *B* // 26 lipsit de feminitate. *A,B1*; lipsit de feminitate <, scurt, fără acea lene senzuală, pe care o are o ţigară în mâna unei femei.> *B* // 28 – Ne dai voie *A,B1*; <„Îmi dai voie"> – Ne dai voie *B* // 29 şi-l privi *A,B1*; şi-l privi <de sub cozorocul> *B*

993 1 semănând *A,B1*; <unul cu zeci de vagoane, oprindu-se mereu la staţii fără nume, ca în plin câmp>, semănând <care seamănă> *B* // 4 spre vagoanele *A,B1*; spre <ultimul vagon nevăzut din coadă, când trenul se oprea sau pornea dintr-o gară / cel din urmă vagon, pierdut, nevăzut, pierdut în întuneric. Se oprea vagonul din> vagoanele *B* // 7 - 8 Era mulţumit că nu ştie. *A,B1*; Era mulţumit că nu ştie. <Se gândi încă o dată la marşurile din manevre, fără / Se rezemase de o fereastră deschisă> *B* // 9 Sta singur *A,B1*; <Era singur la o fereastră deschisă. Închise ochii> Sta singur *B* // 10 purtat de zgomotul *A,B1*; purtat <fără gânduri> de zgomotul *B* // 11 ca o lovitură *A,B1*; ca <un zgomot de uzină> o lovitură *B* // 15 ca un val *A,B1*; <cum ar fi urmărit un val> ca un val *B* // 17 la un colţ de stradă, spunându-şi că *A,B1*; <în camera lui, singur pe străzi> la un colţ de stradă, <cu sentimentul> spunându-şi că <trebuie să se întoarcă acasă> *B* // 18 Se zbătu *A,B1*; <Tresări ca din somn şi deschise ochii cu o senzaţie> Se zbătu *B* // 19 cu o senzaţie ascuţită de durere *A,B1*; cu o tresărire / senzaţie ascuţită de durere / panică *B* // 20 prin geamul *A,B1*; <dincolo de> prin geamul *B* // 21 se zărea câmpul de iarnă şi câteva rare *A,B1*; <abia îşi recunoştea / abia îşi desluşea silueta lui> se zărea câmpul de iarnă şi câteva <depărtate> rare *B* // 22 - 23 case – topindu-se fumurii în noapte. *A,B1*; case <fumurii, topindu-se departe în noapte. Privi mult timp în afară, în întuneric, un punct fix dincolo de un orizont apropiat> – topindu-se fumurii în <întuneric> noapte. <Îşi lipi fruntea de fereastră şi fixă un punct în întuneric, ca pe o lumină stinsă.> *B* // 25 urmărind cu privirea *A,B1*; <privind / ţintind> urmărind cu privirea *B* // 26 un punct fix *A,B1*; un punct fix, <ca pe o lumină stinsă> *B* // 27 în urmă. *A,B1*; în urmă. Apoi se întoarse brusc, ca şi cum ar fi vrut să evite o privire, ca şi cum ar fi refuzat să audă o <strigare> chemare. *B* // 29 pe toţi. *A,B1*; pe toţi. <„Toată lumea e tânără aici". I se părea că toţi sunt mai tineri decât el. I se părea că e cel mai bătrân de acolo şi îşi aduse aminte de cei treizeci de ani. Pe unii îşi amintea parcă să-i fi văzut> *B* // 32 şi provizii. *A,B1*; şi provizii. <Cineva scosese afară un pachet de tutun englezesc şi rămăsese în întreg vagonul o aromă pătrunzătoare de tutun.> *B*

994 1 îl întrebă cineva *A,B1*; îl întrebă <un băieţel> cineva *B* // 3 o privire *A,B1*; o privire <întrebătoare> *B* // 4 spre Nora. *A,B1*; spre Nora <, ca să-l scape din încurcătură>. *B* // 4 în locul lui. *A,B1*; în locul lui <Paul>. *B* // 7 despre urcuş. *A,B1*; <asupra> despre urcuş. *B* // 9 opinii diferite. *A,B1*; opinii diferite <apărându-şi cu aprindere opiniile şi invocând în sprijin experienţa>. *B* // 12 ce spune Dumény" *A*; ce spune Allais *B,B1* // 13 un băiat foarte tânăr *A,B1*; un băiat <blond> foarte tânăr, <licean de cursul superior şi sărind pe banchetă, scotocind> *B* // 16 până ce *A,B1*; <câtăva vreme> până ce *B* // 18 *l'usage des peaux de phoque.* *A,B1*; *l'usage des peaux de phoque où, ce qui est encore mieux* *B* // 22 surâsul ei răbdător *A,B1*; surâsul ei răbdător <de profesoară> *B* // 23 întregii pagini. *A,B1*; întregii pagini <şi pe urmă răspunse>. *B* // 24 - 25 îşi păstra liniştea şi vorbea măsurat, fără agitaţie. *A,B1*; <vorbea liniştit, mărunt, fără gesturi> îşi păstra liniştea şi vorbea măsurat, <nu fără gesturi> fără grabă / agitaţie. *B* // 26 „E într-adevăr *A,B1*; <„E într-adevăr o profesoară", îşi spuse Paul. „Poate că nu ţi-am spus că sunt profesoară", îşi aminti Paul cuvintele ei din acea zi. „Da, da, are dreptate". Avea acum, în mijlocul acelui grup gălăgios> *B* // 28 i se adresa.

A,B1; <îi vorbea> i se adresa. *B* // 29 fără grabă *A,B1*; fără agitaţie / grabă *B* // 31 Paul se gândi la noaptea *A,B1*; Paul îşi aminti de noaptea *B* // 31 „Pe fata asta *A,B1*; <„Pe femeia aceasta am avut-o goală în braţele mele". Încerca să revadă trupul acela> „Pe femeia asta *B* // 33 de trupul ei. *A,B1*; de trupul ei <să aibă o amintire exactă a trupului ei>. Desprindea doar, ca dintr-o foarte veche noapte, o senzaţie neclară de căldură. *B*

995 2 gustul lor uitat. *A,B1*; gustul <pierdut> lor uitat. *B* // 4 calmă *A,B1*; <cu potolire> calmă *B* // 7 la bocancii grei *A,B1*; la <pantalonii de ski> bocancii grei *B* // 9 Îi părea rău *A,B1*; <Şi îi păru rău că n-a întâlnit-o pentru prima oară acolo.> Şi îi păru rău *B* // 10 să poată şterge *A,B1*; să <şteargă dintre ei inutila noapte de dragoste, care îi apropiase> poată şterge *B* // 14 - 15 îşi ridicase ochii din carte şi îl privea. *A,B1*; îşi <ridică> ridicase ochii din cartea <care îi fusese pavăză> şi <îl privi> îl privea. *B* // 16 Trecuseră *A,B1*; <Se făcuse linişte în tot vagonul / Era în tot vagonul> Trecuseră *B* // 18 Toată lumea *A,B1*; <Toată lumea părea răpusă de oboseală sau de somn / Foarte rar se auzea de la un vagon din urmă / Se auzea răsuflarea regulată a oamenilor care dormeau.> Toată lumea *B* // 19 - 20 de la un vagon din urmă venea un sunet *A,B1*; de la <din urmă se ridica întreruptă scurt de zguduiturile> un vagon din urmă venea <o frântură de cântec de harmonică> un sunet *B* // 22 în trenul ăsta *A,B1*; în trenul ăsta <se gândi Nora. Conductorul trecea uneori cu lampa lui mică, în mâna ridicată> *B* // 25 rezemat *A,B1*; <înclinat> rezemat *B* // 26 Sub pleoapele *A,B1*; <Acum, cu ochii închişi> Sub pleoapele *B* // 28 trecută. *A,B1*; trecută <, încă este pe obrazul lui aceeaşi privire ostenită>. *B* // 29 Îi place *A,B1*; <Nora îşi aminteşte râsul lui din gară, râs bărbătesc, liniştit şi gura lui are acum / E ceva liniştit în somnul lui> Îi place *B* // 30 împăcată *A,B1*; <liniştită / împăcată, <fără expresie> *B* // 31 „Tu eşti făcută *A,B1*; <E ceva docil în omul ăsta care / Şi îşi aminteşte deodată de gura lui Grig.> „Tu eşti făcută *B* // 32 de acest cuvânt *A,B1*; de acest cuvânt <pe care îl spunea ca s-o jignească> *B* // 33 „Bietul Grig! *A,B1*; <Adevărul e că Grig se temea> „Bietul Grig! *B*

996 2 Grig nu suferise *A,B1*; Grig nu <putea suferi să se ştie privit în somn. Se trezea în mijlocul nopţii, sub privirea ei atentă> suferise *B* // 6 – Ce vrei? *A,B1*; – Ce vrei? <Se credea privit, pus sub observaţie. Voia doar să-l privească dormind şi să se întrebe unde erau acum, în plină noapte, gesturile lui.> *B* // 10 acum în faţa ei *A,B1*; acum <lângă ea> în faţa ei *B* // 15 Puteau găsi *A,B1*; <Ar fi putut găsi> Puteau găsi *B* // 16 să meargă mai departe *A,B1*; să <coboare> meargă mai departe <pe skiuri> *B* // 17 - 18 în tabără se temea că el va fi stingherit *A,B1*; în tabără <la Onef> se temea că el <se va simţi> va fi stingherit *B* // 20 - 21 pentru biletul ei de tren. *A,B1*; pentru <jumătate> biletul ei de tren. <Cu oarecare economii, aveau de ajuns pentru 10 zile. Îi scăzu> *B* // 22 În gară *A,B1*; <Oricum, cu puţină economie, avea bani pentru / banii pe care> În gară *B* // 23 concursuri *A,B1*; concursuri <pentru campionatul de viteză, de slalom / pregătitoare. Văzu / Îşi imagină un Predeal de sărbătoare, plin de bucureşteni, automobile / pe toată Valea Prahovei / de duminică, plin de automobile. Îşi imagină un Predeal plin de bucureşteni, de toalete, de cunoscuţi> *B* // 24 Nora văzu *A,B1*; Văzu *B* // 25 - 26 pustiu, cu străzile goale, încremenit în zăpadă, Predealul monden din zilele de campionat, plin de *A,B1*; pustiu, <oblonit> cu străzile goale, încremenit în zăpadă, văzu Predealul <festiv> monden <pe care îl cunoştea> din zilele de campionat, <gălăgios> plin de *B* // 29 o sală *A,B1*; o <tribună> sală *B* // 30 De la fereastra *A,B1*; <„Nu, nu, noi trebuie să fugim de / „Nu, nu, în nici un caz aici !"> De la fereastra *B* // 30 privirea *A,B1*; privirea <în sus, în jurul crestelor albe> *B* // 33 cabana. *A,B1*; cabana <cunoscută>. *B*

997 1 ar fi vrut să urce *A,B1*; ar fi <trebuit poate> vrut să <ajungă> urce *B* // 2 spre Bolboci. *A,B1*; spre Bolboci. <Se şi gândise să coboare la Sinaia şi să urce la Ialomicioara prin Sinaia. Dar se temea de suişul greu de pe Piatra Arsă, prea greu pentru> *B* // 4 făcut în grup *A,B1*; făcut în <era prea greu pentru un începător şi se gândea / temea să nu-l descurajeze / ar fi trebuit făcut în grup mare> grup *B* // 5 - 6 la skiurile lui Paul *A,B1*; la skiurile <noi, cu lacul intact> lui Paul *B* // 6 - 7 noi, cu lacul intact, cu legăturile de oțel strălucitor *A,B1*; noi. <strălucitoare> cu lacul intact, cu legăturile <metalice> de <metal alb> oțel <exagerat de curate> strălucitor *B* // 9 mai departe. *A,B1*; mai departe. <Ar fi trebuit să ne decidem.> *B* // 12 şi, din câte *A,B1*; <şi desigur> şi, din câte *B* // 14 examen de facultate şi dormise *A,B1*; examen de liceu <cu ani în urmă> şi <Pe atunci nu se clădise încă / Cabana era pe atunci în construcție / Cabana nu era încă> dormise *B* // 14 - 15 un fel de şură de lemn *A,B1*; un fel de <cabană imensă> şură de lemn, <făcută din / cu o singură încăpere> *B* // 15 paturi aliniate pe două etaje. *A,B1*; paturi <şi cu excursionişti de tot felul, fete şi băieți. Îşi aduse aminte / aliniate şi suprapuse pe două etaje> aliniate pe două etaje. <Se vorbea pe atunci de construirea unei cabane noi / de o cabană nouă, care urma / trebuia să fie construită şi poate că între> *B* // 16 îi spuse cineva. *A,B1*; îi spuse cineva. <S-a clădit acum doi ani / anul trecut> *B* // 19 mai deschis. *A,B1*; mai deschis. <Călătorii coborâți la Timişul de Jos se încolonaseră> *B* // 21 şi ar fi vrut *A,B1*; şi <se temea ca această> ar fi vrut *B* // 24 Ferestrele deveneau albastre *A,B1*; <Întunericul> Ferestrele <se albăstreau> deveneau <albăstrii, vag transparente> albastre *B*

998 2 un camion *A,B1*; <o camionetă> un camion *B* // 6 E deschisă *A,B1*; <E deschisă, are pante dulci, un adevărat teren de exercițiu. E destul de înaltă, deschisă.> E deschisă *B* // 8 numai spre cele *A,B1*; numai spre cele <în partea cealaltă, spre 7 sate, spre Satu-lung, Cernatu> *B* // 11 Şi tăcu deodată, cu o privire vagă *A,B1*; Şi <rămase> tăcu deodată, cu un gest vag / o privire vagă *B* // 13 Ar fi vrut să ridice din umeri cu mişcarea lui *A,B1*; <Nora revăzu / „Sacul acesta greu pe care îl poartă / Ar fi vrut să ridice din umeri cu <gestul> mişcarea lui *B* // 14 de nepăsare şi de silă, dar ranița *B* // de <oboseală / de nepăsare> nepăsare şi de silă, dar <sacul greu> ranița *B* // 15 îl opri, cu greutatea ei *A,B1*; îl <împiedică> opri cu greutatea ei <mişcarea> *B* // 16 – Vezi ce bun e sacul asta? spuse Nora. *A,B1*; < – Vei purta sacul ăsta în spinare până ce> – Vezi ce bun e sacul asta? <glumi> spuse Nora. <Te va dezobişnui de gesturile tale blazate.> *A,B1*; 21 Era ca şi cum *A,B1*; <De ce

noaptea din tren i se păruse că-l apropie de el, noaptea aceasta în care> Era ca şi cum *B*

999 1 Tăcu jenată *A,B1*; <Îi părea acum rău> Tăcu <încurcată> jenată *B* // 2 Se uită la ceas *A,B1*; <Ar trebui să țin minte> Se uită la ceas *A,B1*; 5 ducea prin pădurea de dimineață *A,B1*; <purta> ducea prin pădurea de dimineață, <printre brazii> *B* // 7 de brațul lui. *A,B1*; de brațul lui. <„Ce lucruri absurde se întâmplă cu tine, dragă”.> *B* // 9 un skior. *A,B1*; un <Se opri şi se corectă> skior. *B* // 11 pentru soluția găsită. *A,B1*; de a fi găsit o soluție / pentru soluția găsită. *B* // 14 în trei zile *A,B1*; în <cinci> trei zile *B* // 19 se gândea Nora *A,B1*; <îşi zicea Nora, simțind că totuşi lupta era grea> se gândea Nora *B* // 20 Nu era nicio cameră liberă la hotelul săsesc. *A*; <Nu găsiseră la Poiana / *Höhenbeim*, cabana saşilor / Nu era nicio cameră liberă la hotelul saşilor / *Höhenbeim*, hotelul săsesc> Nu era nicio cameră liberă la Saşi <hotelul săsesc>. *B*; Nu era nicio cameră liberă la <*Höhenbeim* (la hotelul săsesc)> Saşi. *B1* // 24 – Rămâi aici, Paul. *A,B1*; <Nora îşi puse skiurile> ⌊<Ar fi trebuit să scrieți din timp.> Ar fi trebuit să ştiu din timp..., spuse Nora mai mult pentru Paul, decât pentru omul care le vorbea. Şi i se păru că-i răspunde cu un zâmbet de înțelegere, de complicitate. În sfârşit, în sfârşit!⌋ – Rămâi aici, Paul. <Aşteaptă până mă întorc.> *B* // 26 le bătu *A,B1*; <şi porni> le bătu <în zăpadă / de pământul înghețat> *B* // 27 şi porni cu paşi lungi, împinsă *A,B1*; şi porni <şi pe urmă porni încet, alunecând cu paşi mari / cu paşi lungi, înfingând în zăpadă când un baston, când pe celălalt, cu o mişcare regulată / sărind prin zăpadă cu cele două bastoane, prin aerul înghețat de dimineață> cu paşi lungi, <vâslind cu cele două bastoane prin aerul înghețat de dimineață> împinsă *B* // 29 Din cauza gerului *A,B1*; <Zăpada era înghețată de aerul de dimineață şi avea o crustă> Din cauza gerului *B* // 30 de gheață *A,B1*; de gheață<, care se spărgea cu un sunet / clinchet> *B* // 31 alunecau fără moliciune, cu un sunet aspru *A,B1*; alunecau <cu un sunet aspru de sticlă> fără moliciune, cu un sunet aspru <aproape metalic, de sticlă> *B*

1000 2 vilele mici *A,B1*; vilele mici <dormeau încă> *B* // 7 zăpadă. *A,B1*; zăpadă <încerca să facă într-o curte o pârtie / se căznea să dezgroape cu o lopată de lemn, de sub zăpadă, o bancă troenită.> *B* // 9 neştiind *A,B1*; neştiind <cum să-i comunice vestea lui Paul / ce le rămânea de făcut. Se puteau desigur întoarce la Predeal> *B* // 10 nu mai spera *A,B1*; nu mai <era speranţă> spera *B* // 14 spre Făgăraş. La Bâlea, la Muntele Mic *A,B1*; spre Făgăraş <, regiune pe care nu o cunoştea>. La Bâlea, la Muntele Mic <vor găsi desigur adăpost> *B* // 18 dar până să poată face *A*; şi ar fi putut lua toate informaţiile, dar <oricât ar fi fost de uşor pentru ea> până să poată face *B*; până să ajungă să facă *B1* // 22 viitoarea cursă de întoarcere era abia *A,B1*; <pierduseră> a doua cursă de întoarcere era abia / nu aveau o nouă cursă de întoarcere *B* // 25 la lipsa lui de convingere. *A,B1*; la <somnul lui de om obosit şi mai ales> lipsa lui de <entuziasm> convingere <în această aventură, în care se lăsase antrenat mai mult din> *B* // 26 la Saşi *A,B1*; la <*Höhenbeim*> Saşi *B* // 27 -28 23 decembrie 1934. Ora 8 ½ seara. *A,B1*; 24 decembrie 1934. Ora 8 seara. *B* // 30 Se întoarse *A,B1*; Îi arătă afişul cu o sclipire de curiozitate. Se întoarse *B*

1001 4 Şi îi arătă *A,B1*; Şi îi arătă <cu mâna> *B* // 9 dar uitându-se *A,B1*; dar <vorbise fără să surâdă> uitându-se *B* // 10 se gândi că *A,B1*; <îşi spuse> se gândi că *B* // 12 N-ar fi putut *A,B1*; <„Omul ăsta, dacă rămâne singur, e pierdut". Pot să am încredere în vitejia d-tale, Paul?> N-ar fi putut *B* // 13 putea fi *A,B1*; <această întoarcere înapoi, poate> putea fi *B* // 19 - 20 din Poiana. Nu e de găsit nicio cameră. *A,B1*; <de aici> din Poiana. <N-am găsit> Nu e de găsit nicio cameră <, niciun pat>. *B* // 20 M-am gândit *A,B1*; <Ar trebui poate să încercăm / Mă gândeam să mergem mai departe spre Făgăraş.> M-am gândit *B* // 22 să rămânem tot pe aici. Cunoşti Postăvarul? *A*; să <încercăm mai aproape> rămânem tot pe aici. Cunoşti Cristianul Mare? *B*; să rămânem tot pe aici. Cunoşti Cristianul Mare? *B1*// 25 o perdea de nori *A,B1*; o pânză / perdea <ce cădea> de fum *B* // 26 acoperind *A,B1*; <închizând> acoperind *B* // 28 – Înalt? *A,B1*; – Înalt? < – Nu văd nimic. / – Pentru că sunt mari, pentru că e prea de dimineaţă.> *B* // 30 Vara, e un drum de trei ore. *A,B1*; <Vara, > e un drum de trei ore, vara. *B*

1002 2 din tramvai *A,B1*; din tramvaiul 16 *B* // 6 Se opri un moment pe gânduri. *A,B1*; <Când a fost asta, ieri sau alaltăieri?> Se opri un moment <din vorbă> pe gânduri. *B* // 8 alaltăieri? *A,B1*; alaltăieri? <Se opri un moment, încercând să-şi amintească / aducă aminte, dar> *B* // 13 Din prag *A,B1*; <I se părea că, dincolo de pânza lui de nori, Cristianul Mare îi aştepta.> Din prag *B* // 14 se ascundea Postăvarul. *A*; se ascundea Cristianul Mare. < – Crezi că sunt camere sus, la cabană? / – Cred că da. Ei nu dorm.> *B*; se ascundea Cristianul Mare. *B1* // 18 fragment lipsă *A,B1*; [Drumul era marcat cu o dungă roşie şi două albe, într-un <fel de> dreptunghi cât un drapel mic, vopsit pe copaci şi pietre, dar <ascuns în ceaţă şi zăpadă> zăpada acoperise <sub zăpadă, semnul se găsea / Era un dreptunghi colorat cât un drapel mic>] Drumul era marcat <în pădure> *B* // 20 Se vedeau *A,B1*; Se vedeau <de departe> *B* // 22 de drum ar fi mers *A,B1*; de drum<le-ar fi luat o jumătate zi> ar fi mers *B* // 27 o creangă de brad *A,B1*; o creangă de brad <mai joasă> *B* // 28 pulverizat *A,B1*; pulverizat, <ce se auzea> *B* // 29 cristalele zăpezii. *A,B1*; cristalele zăpezii <fiecare cristal în cădere / toate cristalele zăpezii / fiecare cristal de zăpadă> *B* // 29 - 30 Erau brazi imenşi, troieniţi, cu crengile slab înclinate sub povara *A,B1*; < Erau brazi imenşi / Sub zăpadă, brazii aceia / Erau brazi> Erau brazi imenşi, <ameţitor de înalţi, dar zăpada le dădea un fragil / şi înălţimea lor / liniei lor / trunchiului lor viguros> troieniţi, cu ramurile slab <încovoiate> înclinate sub <greutatea> povara *B* // 31 într-un zbor înalt. *A,B1*; într-un zbor înalt <larg deschise / oprite în zbor>. *B* // 32 pe o stâncă *A,B1*; pe o stâncă <la o parte de ceilalţi> *B* // 33 dar trunchiul robust *A,B1*; dar <ridicarea lui de trunchi robust / ridicarea lui robustă avea sub zăpadă> triunchiul lui robust *B*

1003 2 fără sălbăticie. *A,B1*; fără <mister> sălbăticie. *B* // 3 pavoazat. *A,B1*; pavoazat <pentru serbare>. *B* // 4 Nora se întoarse *A,B1*; < – Ai obosit?> Nora se întoarse *B* // 5 privind lung în jurul lui. *A,B1*; <lăsându-şi jos skiurile şi> privind lung în jurul lui. < – Ai obosit? / – Nu. M-am oprit o clipă ca să mă uit. / – E frumos? Îţi place? / – Îmi place, dar e prea frumos. E prea frumos> *B* // 8 a fost făcut *A,B1*; a fost <Totul pare> făcut *B* // 8 pregătit dinainte *A,B1*; pregătit din timp *B* // 15 Parcă am fi în vitrina *A,B1*; <într-o vitrină>. Parcă am fi <într-o vitrină, da,> în vitrina *B* // 17 skiorul bine echipat *A,B1*; skiorul <care zâmbea> bine echipat *B* // 18 din vitrină. *A,B1*; din vitrină <la Bucureşti, pe bulevardul Elisabeta>. *B* // 21 nici zâmbetul. *A,B1*; nici zâmbetul <, observă ea cu mulţumire>. < – Să mergem. La prânz, ar trebui să fim la cabană.> *B* // 22 Trecuse de amiază şi cabana nu se vedea. *A*; <Mergeau de câteva ceasuri> Trecuse de amiază, cabana nu se vedea. *B*; Trecuse de amiază şi cabana încă nu se vedea. *B1* // 23 gândea Nora. *A,B1*; gândea Nora. <Nu îndrăznea să se uite la ceas ca să nu-i transmită lui Paul... Simţea însă, după oboseală, că e târziu. Ar fi vrut să se oprească. Depăşiseră cele patru ore plănuite. Începea să simtă greutatea bocancilor în picioare.> *B* // 26 începea să doară *A,B1*; începea să doară [„Şi nu e nicio farmacie pe aici", încercă să glumească. Se revăzu la braţul acelui domn necunoscut, în palton *gris*, cu mâinile înfundate în buzunarele mari. Era oare acelaşi om <care mergea acum>, pe care îl auzea acum venind în urma ei ?!] *B* // 31 - 32 dar îşi dădea seama că se abătuseră din drum. *A,B1*; dar <ar fi vrut să se poată în sfârşit opri> îşi dădea seama că <pierduseră> se abătuseră din drum. <Era greu să ştie bine drumul principal / luat la început / pe care porniseră de la început> *B*

1004 1 - 2 „Totul e să *A,B1*; <Principalul> „Totul e să *B* // 3 niciun semn. Micile drapele albe-roşii *A,B1*; niciun <copac cu semn> semn. <Drapelele> Micile drapele <roşii şi albe> albe-roşii *B* // 7 scăzuse. Zăpada era acum *A*; scăzuse brusc <, fără tranziţie, fără pregătire>. Zăpada era acum <„E totuşi prea devreme ca să se însereze", se miră Nora> *B*; scăzuse brusc. Zăpada era acum *B1* // 11 - 12 o lumină grea, care se depunea pe lucruri, ca o pojghiţă de metal. *A,B1*; o lumină <fumurie, care se stingea plumburiu, dură> grea, care se depunea pe lucruri, ca o <ceaţă> pojghiţă de <plumb> metal. *B* // 13 într-o umbră *A,B1*; într-o <ceaţă de plumb> umbră *B* // 18 sau păduri urnite *A,B1*; sau păduri <nemişcate> urnite *B* // 19 coborau *A,B1*; <se prăbuşeau> coborau *B* // 21 zise Nora. *A,B1*; zise Nora scurt. *B* // 22 Era palidă *A,B1*; <Era potolită> Era totuşi palidă *B* // 26 lucrurile se vedeau *A,B1*; lucrurile se vedeau <exact prin ea, lămurit, ca printr-un imens bloc / îşi păstrau conturul lor> *B* // 27 - 28 în jur, ca într-o grotă. *A,B1*; în jur, <fără nicio clătinare. Totul era prins parcă într-un bloc> ca într-o grotă. <Valuri dezlănţuite se loveau> *B* // 30 şopti Paul. *A,B1*; <gândi Paul> şopti Paul. <Îşi petrecu braţul> *B* // 32 – Ţi-e frică, Nora? *A,B1*; – Ţi-e frică, Nora? <Ea ridică / îl privi / Ea întoarse capul spre el şi găsi o privire / întâlni. Ea simţi că privirea lui o caută şi întoarse capul spre el: întâlni doi ochi. Ridică uşor capul spre el şi găsi / întâlni o privire intensă, caldă.> *B*

1005 6 Nora întoarse *A,B1*; Nora <ridică> întoarse *B* // 6 - 7 ceva şuierat *A,B*; un şuierat *B1* // 9 linişte *A,B1*; linişte <ca şi cum într-o singură clipă ar fi înţeles chemarea lui şi ar fi primit totul să se oprească> *B* // 10 până în adâncime, gândul lui întreg. *A,B1*; până în <ultimele> adâncime, gândul lui întreg <şi l-ar fi primit> *B* // 11 - 12 închise ochii, cu o senzaţie de înec. *A,B1*; închise ochii, <dar simţi că ai lui rămân deschişi> cu o senzaţie de <scufundare> înec. *B* // 13 Undeva deasupra *A,B1*; <Văzu ape grele, adânci, de fund de mare> Undeva deasupra *B* // 15 Aburi reci *A,B1*; <Un zăngănit de arme> Aburi <ceţoşi se lăsau / treceau ca o lună> reci *B* // 16 - 17 şi, sub bătaia lor, ramurile nemişcate *A,B1*; şi <fără să-i clatine / ramurile lor sunau nemişcate> sub bătaia lor, ramurile imobile *B* // 19 Nora. *A,B1*; Nora <, încercând să se rupă din somn>. *B* // 22 - 23 Paul o zgudui de umeri şi ea deschise cu greu ochii. *A,B1*; Paul o <clătină> zgudui de <umăr> umeri şi ea <se trezi> deschise cu greu <ca din somn> ochii. *B* // 26 dreptunghiul alb-roşu-alb. *A,B1*; dreptunghiul alb-roşu-alb <o depărtată fereastră părea că era în faţa lor ca o mică vietate / pe o scoarţă de brad>. *B* // 29 Aburi răzleţi *A,B1*; Aburi <destrămaţi> răzleţi *B* // 30 în urmă *A,B1*; în urmă <printre

crengile de brad / brazi> *B* // 31 Dinspre cabană *A,B1*; <De la> Dinspre cabană *B*

1006 3 la ceaiul *A,B1*; la <ceaşca de ceai> ceaiul *B* // 4 căută în ruksac, cu gândul *A,B1*; căută cu gândul, în ruksac *B* // 5 - 6 Era o aromă grea, ameţitoare. *A,B1*; <Aroma lui se împletea cu un gust de somn şi o simţeau pe buze.> Era o aromă <gravă> grea, ameţitoare <, plină de somn, de narcotic> şi o simţea pe buze, în gură, în nări. *B* // 9 Nora se uită *A,B1*; Nora <privi> se uită *B* // 10 sas roşcat *A,B1*; sas roşcat, <cu o haină verde de pădurar pe umeri> *B* // 12 fără bunătate. Părea aspru *A,B1*; fără <cordialitate> bunătate. <Vorbea> Părea aspru *B* // 13 vorbea corect *A,B1*; vorbea <o românească corectă, apăsată> corect *B* // 15 Nu e *A,B1*; <N-am> Nu e *B* // 16 Încercaţi dumneavoastră *A,B1*; Încercaţi / Vedeţi dumneavoastră *B* // 17 poate găsiţi. *A,B1*; <poate> trebuie să găsiţi. <Nora privi spre pădurea pe care / drumul pe care / Nora se uită cu deznădejde> *B* // 18 verzi, ca două alice *A,B1*; verzi, <cu pupila ca> ca două alice *B* // 20 spunându-şi *A,B1*; <aşteptând> spunându-şi *B* // 21 viezurele împăiat *A,B1*; viezurele împăiat, <din muzeul de ştiinţe naturale> *B* // 22 naturale. *A,B1*; naturale <şi zâmbi>. *B* // 25 apăsare a ruksacului *A,B1*; apăsare a ruksacului <devenit de zece ori mai greu / ca şi cum abia în momentul acela i l-ar fi pus / insuportabil de greu şi trăgând-o de zece ori mai greu> *B* // 26 durere trezită *A,B*; durere brusc trezită *B1* // 26 Hainele erau *A,B1*; <Bocancii în picioare erau parcă de fier.> Hainele erau *B* // 30 cu mese de lemn *A,B1*; <caldă,> cu mese <multe, cu oameni tineri, gălăgioşi> de lemn *B* // 34 se auzea *A,B1*; <venea un sunet> se auzea *B*

1007 1 cineva striga *A,B1*; <un plânset> cineva striga *B* // 3 - 4 câţiva băieţi tineri îşi ungeau skiurile cu ceară *A,B1*; câţiva <băieţi mai mari şi în mijloc skiori> băieţi tineri <curăţau skiurile> îşi ungeau skiurile cu ceară, <atenţie> *B* // 4 - 5 se auzeau bocanci grei *A,B1*; <trecea din când în când> bocanci grei se auzeau *B* // 7 hohote de râs *A,B1*; hohote de râs <familiare izbucneau> *B* // 10 moment de tăcere *A,B1*; <o clipă de tăcere> moment de tăcere *B* // 10 larma din sufragerie *A,B1*; <zgomotul / totul reveni> larma din sufragerie *B* // 11 - 12 de ei. Pe perete *A*; <de cei doi străini> de noii veniţi. Pe perete *B*; de ei. În perete *B1* // 12 o pendulă mică de lemn arăta *A,B1*; <un ceas de lemn> o pendulă mică de lemn, cu bătaie scurtă, tare, de metronom, arăta *B* // 16 pădurea cu nori. *A,B1*; pădurea <acoperită de> cu nori. *B* // 24 la 1700. *A,B1*; la 1700. <În 20 de minute vom fi / ajungem> *B* // 31 Mănuşile de ski *A,B1*; <Mâinile lui mari puse pe masă> Mănuşile <lui mari> de ski *B* // 32 Era *A,B1*; <Şi era> Era *B*

1008 5 cu lămpile de buzunar *A,B1,C*; <încet, cu lămpi de buzunar> cu lămpile de buzunar *B* // 6 strigătele ce se auzeau *A,B1,C*; strigătele <rare> ce se auzeau <uneori> *B* // 9 Locuri libere *A,B1,C*; <Când li se spuse că nici acolo nu erau odăi libere> Locuri libere *B* // 13 Mergeau *A,B1,C*; <Nu răspunseră nimic> Mergeau *B* // 15 o lungă magazie de bârne. *A,B1,C*; o lungă <cabană lungă de bârne, cu două şiruri / odaie> magazie <mare> de bârne <, cu paturi de scânduri, zeci de saltele de paie, puse una lângă alta, pe două şiruri / etajere în care se aflau un fel de / puse pe două rânduri, un fel de tărgi late de scândură cu paturi de scânduri şi saltele de paie>. *B* // 16 cu carbid. *A,B1,C*; cu carbid <, care arunca o lumină oarbă>. *B* // 19 „Aici nu *A,B1,C*; Ba da, dar nu prea arde. „Aici nu *B* // 22 erau aliniate pe *A,B1,C*; erau <nişte scânduri puse pe două etaje / făcute din scânduri aliniate> aliniate pe *B* // 24 un aşternut de pânză *A,B1,C*; un aşternut <cenuşiu> de pânză *B* // 25 Nora îşi scoase sacul din spinare şi *A,B1,C*; <Nora se gândi la patul ei / Nora îşi scoase sacul din spinare şi pe urmă rămase / nu mai ştiu ce să facă> Nora îşi scoase <ruksacul> sacul din <spate> spinare şi <pe urmă rămase / nu mai ştiu ce să facă. „Poate am să plâng.”> *B* // 26 - 27 lângă patul ei. – Patul numărul 16, spuse ea, citind *A,B1,C*; lângă patul ei <sub scânduri care erau patul ei>. – Patul numărul 16, citi ea *B* // 28 se culcase Paul *A,B1,B2*; <dormea Paul> se culcase Paul *B* // 29 în loc de pernă. *A,B1,C*; în loc de pernă. Se apropie de el <şi îl căută prin acea lumină>. *B*

1009 6 spre el. *A,B1,C*; spre el. <Vorbea în şoapte / încet, rar şi o privea drept în ochi. „– Crede-mă”> *B* // 8 Totdeauna am aşteptat patul ăsta *A,B1,C*; <Mi se pare că mereu am visat> Totdeauna am <visat> aşteptat <un pat ca ăsta, o lumină ca asta, o noapte care nu se mai sfârşeşte... şi o viață pe care o laşi în urmă. Aş vrea să țină cât mai mult.> patul ăsta *B* // 11 noaptea asta. *A,B1,C*; <noaptea asta care nu se va mai sfârşi> noaptea asta. *B* // 11 - 12 Nora îl mângâie pe frunte. *A,B1,C*: <Nora îi trecu o mână pe frunte, ca unui copil cu ceva dureros şi împăcat în privire.> Nora îl mângâie pe frunte <, ca pe un copil>. *B* // 12 pe frunte. *A,B1,C*; pe frunte. <„Ar trebui să-i dau o aspirină”.> *B* // 23 O voce, din fund, îi răspunse *A,B1,C*; <Cineva îi răspunse> O voce, din fund, <dintr-un pat de lângă fereastră, de sub o pătură> îi răspunse *B* // 25 „Ora 11 *A,B1,C*; <Nora căută bâjbâind în ruksac sticla ei de lavandă şi o vărsă aproape jumătate> „Ora 11 *B* // 26 şi nu le găsi *A,B1,C*; <fără să le> şi nu le găsi *B* // 27 - 28 şi că niciodată acele ochiuri de geam *A,B1,C*; <şi că nimic / şi gândul că nu mai putea veni / Ce sens putea să aibă / Totul era> şi că niciodată <prin> acele ochiuri de geam <nu va intra o lumină de zori> *B* // 29 pe lângă ei *A,B1,C*; pe lângă <paturile lor> ei *B* // 32 – Lume nouă *A,B1,C*; – Lume nouă, lume nouă! <zise în trecere. „Veniți de la Bucureşti? întrebă un glas de fată. Întrebarea rămase fără răspuns.”> *B*

1010 3 parcă ar fi *A,B1,C*; parcă <erau> ar fi *B* // 5 se gândi ea. *A,B1,C*; se gândi ea. <Avea într-adevăr impresia că a dormit câtva timp şi că a trezit-o mirosul acela înăbuşitor de carbid.> *B* // 16 Se ridică *A,B1,C*; „Ce bine trebuie să fie afară în zăpadă!” Se văzu trântită în zăpadă şi parcă o simți <pe mâini, pe obraji, albă, rece, curată> albă şi rece, pe mâini, pe frunte. Se ridică *B* // 19 fiecare pas *A,B1,C*; fiece pas *B* // 21 şi bastoanele. *A,B1,C*; <Pe urmă ieşi. „Trebuie să plec, trebuie să plec.”> *B* // 24 ca o zăpadă uşoară. *A,B1,C*; ca o <suflare uşoară. Respira> zăpadă uşoară. *B* // 27 - 28 şi pe urmă întoarse *A,B1,C*; <şi se întrebă> şi pe urmă întoarse <scurt> *B* // 29 Câinele *A,B1,C*; <Muchia skiului zgâria zăpada înghețată ca un vârf de briceag.> Câinele *B* // 31 mari. *A,B1,C*; mari <. somnoroase, de leu somnoros>. *B* // 32 Toate se depărtau *A,B1,C*; Toate <se auzeau> se depărtau *B* // 33 voci şi lumini. *A,B1,C*; <vocile, lucrurile> voci şi lumini <, zgomotul acela aspru de lamă al skiului în zăpadă era acela aspru de briceag ascuțit / bătaia skiului pe zăpadă, ca un trosnet de frunze uscate, o trezi. La cotituri, muchia skiului zgâria zăpada ca un vârf de briceag.>. *B*

1011 3 Nu-şi dădea seama *A,B1,C*; <Nu ştia de cât timp> Nu-şi dădea seama *B* // 6 şi aplicată *A,B1,C*; şi <fixată cu un nasture pe buzunarul de sus al tunicii de nasturele / fixată pe buzunarul din stânga, sub bărbie, de un nasture / în stânga, pe piept> aplicată *B* // 7 - 8 „Pe inimă”, gândi Nora. Nu ținea minte *A,B1,C*; <Nora nu ținea minte nici când o aprinsese, nici când o> „Pe inimă”, <zise> gândi Nora. Nu <-şi dădea seama> ținea minte *B* // 9 a fixat-o de nasturele buzunarului. *A,B1,C*; a <fixat-o / legat-o / ataşat-o> fixat-o de nasturele buzunarului. <Era ca un far mic / Era o lumină mică, proiectată înainte ca un far pe zăpadă, pe copaci.> *B* // 11 care aleargă *A,B1,C*; care <merge> aleargă *B* // 18 simțea încă *A,B1,C*; simțea încă <de departe> *B* // 23 să coboare spre Timiş. *A,B1,C*; să coboare <spre Timiş, direct la Predeal. „În trei ore... Se vedea ajungând la Predeal, bătând în plină noapte la tabăra de la Onef. Avea acolo cunoscuți, colegi: o s-o primească> spre Timiş. *B* // 25 Îşi amintea *A,B1,C*; <Ridică din umeri cu nepăsare şi în chiar clipa aceea îşi dădu seama că gestul nu era al ei.> Îşi amintea *B* // 29 Niciun semn *A,B1,C*; <Îşi plimbă mâna pe scoarța copacului, dar nu-şi simțea degetele înghețate. „Poate că dorm. Poate că totul e un vis. Ar trebui să mă trezesc.” Lumina aceasta albă pe mâinile ei era mai rece ca zăpada. Îşi puse degetul / duse mâna la tâmpla dreaptă. Îşi pipăi pe tâmpla dreaptă> Niciun semn *B* // 32 a copacului. *A,B1,C*; a copacului <şi simțea pe mâini lumina lămpii, palidă, rece... „Dar poate că şi lumina / Pe urmă, se trezi din nou pe skiuri, alunecând. Bastoanele le ținea la spate, cu vârfurile în zăpadă. Genunchii îi avea moi / ca două>. *B* // 32 la marginea *A,B1,C*; la <limita> marginea *B* // 33 - 34 se pomeni *A,B1,C*; se <trezi> pomeni *B*

1012 2 Pata albă *A,B1,C*; <Lumina> Pata albă *B* // 3 - 4 mereu mai repede. *A,B1,C*; <mai repede, mai repede> mereu mai repede. <Sunt pe o pantă prea dreaptă> *B* // 6 gândea ea, dar *A*; îşi spunea Nora, dar *B,B1*; gândea Nora, dar *C* // 7 - 8 cobora spre câteva umbre de brazi, abia *A,B1,C*; <care cobora drept probabil> cobora spre câteva umbre de brazi, <undeva> abia *B* // 8 în întuneric. *A,B1,C*; în <fund> întuneric. *B* // 12 - 13 spre dreapta, cu o mişcare de răsucire *A,B1,C*; spre dreapta, <dar mişcarea> cu o mişcare de <umeri, dar comanda rămase fără răspuns> răsucire *B* // 14 umerii *A,B1,C*; <umerii, genunchii, cele două skiuri / îşi simţea umerii, genunchii> umerii *B* // 14 fără sunet. *A,B1,C*; fără sunet. <Umbra primului brad era în faţa ei, la doi paşi de ea, când skiurile alunecau paralele, cu boturile aproape lipite, fără durere / apropiate, cu boturile deschise.> *B* // 15 cu boturile apropiate *A,B1,C*; alunecau apropiate, <deschise într-un unghi> *B* // 16 - 17 deasupra zăpezii. *A,B1,C*; deasupra zăpezii<, cu o mişcare>. *B* // 20 la vale *A,B1,C*; la vale, <şi pe urmă se opri. Ar fi vrut să...> *B* // 22 buzele. *A,B1,C*; buzele. <Da, da. O zvâcnire caldă / Acum ştia bine că totul se / O zvâcnire caldă îi trecu prin tot trupul, ca o mângâiere.> *B* // 23 impresia că *A,B1,C*; senzaţia că *B* // 24 Se văzu *A,B1,C*; <Îşi aminti / Se văzu> Se văzu *B* // 26 vocile lor şi *A,B1,C*; vocile lor <„Mereu tramvaiul ăsta 16"> şi *B* // 30 de aici *A,B1,C*; <din mijlocul> de aici *B* // 32 Se ridică în coate şi privi atentă în jur. *A,B1,C*; <Cele două căderi se suprapuneau. Vocile tăcură / Nora> Se ridică în coate şi <privi lung în / deschise ochii> privi atentă în jur. <Imagini confuze se destrămară> *B* // 33 - 34 confuze, ca un vis *A,B1,C*; confuze, <ca două vise în acelaşi somn> ca un vis *B*

1013 2 dar nu o găsi. *A,B1,C*; <o găsi sub ea, deschisă> dar nu o găsi <plină de / cu bateria udă de zăpadă>. *B* // 6 poiană deschisă *A,B1,C*; poiană circulară *B* // 9 a poienei *A,B1,C*; a poienei, <dar cu skiurile în picioare îi era cu neputinţă. „Am să le las aici", îşi zise. Se gîndea să meargă din brad în brad> *B* // 13 că somnul acesta *A,B1,C*; că <nu trebuie să primească / se lase învinsă de acest> somnul acesta <e o chemare> *B* // 15 Amândouă skiurile *A,B1,C*; <Se ridică în genunchi, proptindu-se în bastonul care-i rămăsese atârnat / agăţat de / cu mâinile de zăpadă. Amândouă bastoanele / de singurul baston care> Amândouă skiurile *B* // 17 de un brad. *A,B1,C*; de bradul lângă care se afla. *B* // 24 Să ţinem *A,B1,C*; Să <închidem> ţinem *B* // 26 Nu-şi simţea decât *A,B1,C*; <Îşi simţea genunchii, braţele / mâinile lovindu-se de copaci, îşi simţea părul desfăcut> Nu-şi simţea decât *B* // 29 Se lovea *A,B1,C*; <Picioarele îi erau> Se lovea *B* // 34 aude de undeva *A,B1,C*; aude <din pădure> de undeva *B*

1014 4 Erau totuşi *A,B1,C*; <Şi totuşi era un câine, era o curte.> Erau totuşi *B* // 6 câine ciobănesc *A,B1,C*; câine <lup> ciobănesc *B* // 7 lătra spre ea *A,B1,C*; lătra <din prag> spre ea *B* // 8 De ce nu *A,B1,C*; De ce <oare> nu *B* // 10 bătu câinele *A,B1,C*; <şi încerca să potolească> bătu câinele *B* // 14 Pe urmă *A,B1,C*; <Nora nu reuşi să vadă / să-l vadă pe străin. N-o întrebase nimic şi nici nu aşteptase să-i spună.> Pe urmă *B*

1015 1 ezitând *A,B1,C*; <ezitând parcă să intre> ezitând *B* // 2 era cald. *A,B1,C*; era cald <, înăbuşitor de cald>. *B* // 3 de lână, şi *A,B1,C*; de lână, <pe care> şi <rămăsese cu el în mână, neştiind ce să mai facă> *B* // 5 Lângă fereastră *A,B1,C*; <Un ceas de perete arăta o oră> Lângă fereastră *B* // 6 - 7 iar în picioare *A,B1,C*; iar <puţin mai departe, la dreapta / lângă el> în picioare *B* // 10 şi un ceas *A,B1,C*; <o sticlă, un cuţit> şi un ceas *B* // 11 9 şi 10. *A,B*; 9 şi 20. *B1,C* // 11 - 12 fiecare obiect *A,B1,C*; fiecare <fiecare din aceste obiecte> obiect <Pe cadranul ceasului citi o oră imposibilă: 9 şi 20.> *B* // 15 Pe urmă *A,B1,C*; <Îşi simţea ochii umezi, calzi. „Mi se pare că plâng". Simţea pe obraji lacrimi reci, îngheţate. Într-un cămin alb, de zid, ardeau butuci groşi / fără zgomot, butuci groşi.> Pe urmă *B* // 18 cu capul în mâini, cu lacrimi fierbinţi *A,B1,C*; cu <lacrimi> capul în mâini, cu lacrimi <calde> fierbinţi *B* // 19 le simţea arzând *A,B1,C*; le simţea <pe obraji, pe degete, buze> arzând *B* // 21 Auzea paşi apropiindu-se, voci care se opreau *A,B1,C*; <Cineva o ridică de umeri. Auzea voci, aceleaşi> Auzea paşi apropiindu-se, <de ea, un pas greu> voci care se opreau <lângă ea> *B*

1016 1 cuvinte puțin cântate *A,B1,C*; cuvinte <neînțelese, pe care le repeta ritmat, ca pe un vers, ca pe un descântec și care puțin cântate> puțin cântate *B* // 6 - 7 ținute în loc, izbucniră iar *A,B1,C*; <oprite> ținute în loc, <ca o respirație, răsuflare> izbucniră <din nou> iar *B* // 10 Ca prin ceață *A,B1,C*; <Printr-o pânză de lacrimi / Ca prin ceață / Cu ochii închiși. Pe pleoape simțea o lumină roșie, caldă, de jăratec. Ca prin ceață, se vedeau flăcări> Ca prin ceață *B* // 10 gura căminului *A,B1,C*; gura căminului <flăcări ușoare, albastre, arzând fără zgomot> *B* // 11 de jar, arzând *A,B1,C*; de jar, <rămași întregi sub flăcări> arzând *B* // 12 sigure *A,B1,C*; sigure <înveleau într-un pled aruncat peste genunchi / de la genunchi în jos> *B* // 13 - 14 haină groasă de catifea – poate o haină de vânătoare – *A,B1,C*; haină <uscată. Avea pe genunchi un pled gros> groasă de catifea – poate o haină de vânătoare – <cu un miros de vânătoare, cu un miros / care mirosea slab a tutun> *B* // 15 Nora deschise *A,B1,C*; <Pe genunchi avea un pled gros. Cineva îi spăla cu un tampon de vată sângele înghețat pe tâmple.> Cineva îi potrivea pe genunchi un pled <alb, ca o blană de urs / cald.> Nora deschise *B* // 15 Avea la picioarele *A,B1,C*; <Avea înaintea ei un băiat / Întâlni o privire. Avea înaintea ei un băiat tânăr, blond.> Avea <înaintea> la picioarele *B* // 16 o privea probabil *A,B1,C*; o privea <de jos în sus> de jos, probabil *B* // 17 în tăcere. *A,B1,C*; în tăcere. <„E un copil”> *B* // 19 *verloren*. *A,B1,C*; *verloren* <, spuse el / îi spuse el fără>. *B* // 21 - 22 ochi albaştri deschişi *A,B1,C*; ochi <de un albastru deschis> albaştri deschişi <, un păr blond> *B* // 24 gândi ea, și întoarse *A,B1,C*; gândi <Nora> ea, și <căută din ochi> întoarse *B* // 26 cere iertare *A,B1,C*; cere iertare <pentru tot ce se întâmplase. Dar nu mai era nimeni> *B* // 27 omul cu felinarul. *A,B1,C*; omul cu felinarul <, plecat de acolo>. *B* // 28 - 29 Sunteți aici la adăpost. *A,B1,C*; Sunteți <într-o casă de oameni buni / într-un adăpost> aici la adăpost <într-o casă de oameni buni>. *B* // 32 fără apăsare *A,B1,C*; fără apăsare, <cu un fel de silință de a pronunța corect cuvintele> *B*

1017 4 Nora își aminti *A,B1,C*; < – Veneam de la cabana Turingului. Nora întrebă / Nora căută / Nora își aminti că

văzuse la intrare un ceas, dar nu mai ținea minte unde și îl căută cu ochii. Nora încercă să se ridice din fotoliu.> Nora își aminti *B* // 4 din prag *A,B1,C*; din prag / la intrare *B* // 10 o nelinişte *A,B1,C*; o nelinişte <un început / o spaimă> *B* // 12 El se înclină *A,B1,C*; El <îi luă mâinile într-ale lui și> se înclină *B* // 13 vorbindu-i *A,B1,C*; <vorbind rar și cu ceva răspicat> vorbindu-i *B* // 13 de umeri *A,B1,C*; de <umăr> umeri *B* // 15 Este joi *A,B1,C*; Este <joi> sâmbătă *B* // 20 ore întregi. *A,B1,C*; ceasuri întregi. *B* // 22 - 23 Se opri cu un gest de ameţeală, de nedumerire... *A*; Se opri pe gânduri... *B,B1,C* // 23 asculta mereu. *A,B1,C*; asculta mereu <, cu aceași ochi albaștri>. *B* // 24 cu oarecare greutate *A,B1,C*; cu oarecare < – Veneam de la cabana Turingului, continuă Nora. Am tras aseară… adică astă-seară acolo. E lume multă acolo, mă simțeam prost, voiam să fiu singură, să respir.> greutate *B* // 26 cabana Turingului. *A,B1,C*; <Turing> cabana Turingului <am tras acolo aseară / astă-seară>. *B* // 27 - 28 să respir, să fiu singură... *A,B1,C*; să răsuflu... Cred că am pierdut / fiu singură *B* // 29 Mi-au alunecat *A,B1,C*; <Pe urmă> Mi-au alunecat *B* // 30 sau, poate *A,B1,C*; sau, <nu știu> poate *B* // 30 Pe urmă *A,B1,C*; Pe urmă, <am mers> *B*

1018 6 nu credeți *A,B1,C*; nu <crezi> credeți *B* // 9 Nora citi *A,B1,C*; <Nora citi / văzu în privirea lui îngrijorare> Nora citi *B* // 17 – Aveți o oglindă? *A,B1,C*; – Aveți o oglindă? întrebă ea <puțin speriată>. *B* // 19 Nu e nimic grav. O zgârietură *A,B1,C*; <Oglindă am, dar pentru mai târziu.> Nu e nimic grav. <Uite,> o zgârietură *B* // 20 puțin sânge. *A,B1,C*; puțin sânge. <Ar trebui puțin alcool.> *B* // 25 Nora rămase *A,B1,C*; <Nora se gândi un moment, gata să primească, și pe urmă / Nora era gata să primească> Nora rămase *B* // 26 dar pe urmă refuză. *A,B1*; dar <se răzgândi> pe urmă refuză scurt. *B*; dar pe urmă refuză scurt. *C* // 30 că plec. *A,B1,C*; că plec <, dar nu sunt singură>. *B*

1019 3 El nu o lăsă *A,B1,C*; <El întrerupse / Tăcură mai mult> El nu o lăsă *B* // 9 palidă, îl trăda *A,B1,C*; palidă, <trăda extrema lui tinerețe> îl trăda *B* // 12 - 13 tăiat pe tâmple scurt, nemţeşte, îi cădea în faţă, pe frunte. *A,B1,C*; tăiat scurt, nemţeşte, îi cădea pe frunte <copilăreşte>. *B* // 14 liceu. *A,B1,C*; şcoală / liceu. *B* // 15 Pe o uşă *A,B1,C*; <Fără să ştie când şi pe unde a intrat, îl văzu pe> Pe o uşă *B* // 17 Aducea pe braţe *A,B1,C*; Aducea <o tavă cu ceşti de ceai pe care le purta> pe braţe *B* // 18 - 19 închis până sus *A,B1,C*; <scurt, şi avea în picioare cizme înalte> închis până sus, <ca o haină militară sau mai degrabă> *B* // 21 pe spate. *A,B1,C*; pe spate. Purta barbă, o barbă neagră, aspră. *B* // 23 Vocalele erau greoaie şi surde. *A*; <Poate olandeză, poate un dialect> Vocalele erau lungi şi totuşi surde. *B*; Vocalele erau greoaie, lungi şi surde. *B1,C* // 24 - 25 El râse de aceste presupuneri. *A,B1,C*; Băiatul râse de presupunerile Norei. *B* // 28 înţelegea româneşte. *A,B1,C*; înţelegea <foarte bine> româneşte. *B* // 29 destul de *A,B1,C*; <dar> destul de *B* // 33 Ar trebui *A,B1,C*; Ar trebui <poate> *B*

1020 5 să spun drept, nu-i am încă. *A,B1,C*; să <fiu> spun drept, nu-i am încă. <Şi după o tăcere neaşteptată, care-l întunecase brusc, adăugă: – Din nefericire> *B* // 6 întunecare *A,B1,C*; întunecare <în ochi> *B* // 9 - 10 tristeţe şi adăugă *A,B1,C*; tristeţe <melancolie> şi <spuse> adăugă *B* // 16 - 17 Să avem deci răbdare. De ce să ne grăbim? E urgent? *A*; < Să avem prin urmare răbdare. Eşti grăbit? El nu răspunse încercării ei de a glumi. Avea o paloare străvezie.> – Să avem deci răbdare. *B*; fraze lipsă *B1,C* // 21 – 22 că nu v-am întrebat *A,B1,C*; că nu <m-am gândit> v-am întrebat *B* // 25 mi-a trecut... *A,B1,C*; mi-a trecut <, poate mai târziu>... *B* // 27 cu pereţii *A,B1,C*; cu <grinzi groase> pereţii *B* // 29 şi două carabine vechi. *A,B1,C*; pe altul, două carabine vechi şi un cap de cerb, cu coarne. *B* // 30 dintr-o cretonă *A,B1,C*; dintr-o <pânză> cretonă *B* // 31 din aceeaşi cretonă *A,B1,C*; din <această pânză> aceeaşi cretonă *B* // 32 era ţărănesc *A,B1,C*; era mare, alb, ţărănesc *B* // 32 larg *A,B1,C*; larg <ca o mică uşă de intrare într-o altă odaie> *B*

1021 1 semăna *A,B1,C*; semăna <jumătate> *B* // 3 cărţi nemţeşti *A,B1,C*; cărţi nemţeşti – toate de versuri – *B* // 6 - 7 Gunther, revenind în cameră, o găsi pe Nora în faţa acelui portret. *A,B1,C*; <Gunther o găsi pe Nora cu acel portret şi privind> Nora îl luă în mâini, privindu-l cu atenţie, şi Gunther o găsi astfel. *B* // 17 Din Nibelungi? Din *Götterdämmerung*? *A,B1,C*; Nibelungii? *Götterdämmerung*? *B* // 20 Cred că *A,B1,C*; <El l-a primit> Cred că *B* // 23 repetă Nora *A,B1,C*; <La drept vorbind, unde suntem? spuse> repetă Nora *B* // 25 două cabane. *A,B1,C*; două <case de adăpost> cabane. *B* // 27 nimeni. *A,B1,C*; nimeni. <Şi nici pe hartă nu e.> *B* // 28 astă-toamnă. *A,B1,C*; astă <noapte> toamnă. *B*

1022 1 în expresia lui *A,B1,C*; în <privirea> expresia lui *B* // 4 copil îngândurat. *A,B1,C*; copil îngândurat. < – Totuşi, insistă Nora> *B* // 8 Faffner nu *A,B1,C*; Worzek nu *B* // 6 – Faffner? *A,B1,C*; – Worzek? *B* // 9 – Faffner e *A,B1,C*; – Worzek e *B* // 10 adineauri *A,B1,C*; <Câinele care v-a lătrat> adineauri *B* // 12 – Vă pare rău? *A,B1,C*; <– Vă> Îţi pare rău? <E un regret?> Răspunsul întârzie <o clipă> câteva clipe. <Gunther> Băiatul o privea pe Nora în faţă, cu seriozitate. *B* // 15 Faffner urăşte oamenii pe care îi urăsc. *A,B1,C*; Worzek urăşte oamenii pe care îi urăsc. <„Cu ochii lui albaştri de copil, băiatul ăsta poate urî? ", se întreba Nora. Avea mânii, aprinderi> *B* // 21 – Totuşi *A,B1,C*; – Mi-ar fi greu să vă spun ce a însemnat pentru noi, pentru toţi trei, pentru Hagen, pentru Worzek, pentru mine, intrarea dumitale adineauri... Totuşi *B* // 27 Aşa m-am obişnuit. *A,B1,C*; <E o obişnuinţă. Ei bine, cabana mea> Aşa m-am obişnuit. *B* // 31 nu mai înţeleg nimic... *A,B1,C*; nu mai înţeleg nimic... <Şi mai ales nu înţeleg cum am ajuns aici.> *B* // 33 am luat-o *A,B1,C*; am <plecat> luat-o *B*

1023 3 – Rătăcind *A,B1,C*; – Rătăcind <, spuse Gunther.> *B* // 4 Nora repetă *A,B1,C*; Nora <îl privi> repetă *B* // 6 bloc de hârtie *A,B1,C*; bloc de hârtie de pe masă *B* // 11 Nora *A,B1,C*; Nora <văzu> *B* // 13 dacă unim *A,B1,C*; dacă <tragem> unim *B* // 20 Dacă ar fi singur *A,B1,C*; Dacă ar fi <singur Hagen> singur *B* // 22 Ascultară amândoi *A,B1,C*; Ascultară amândoi <cu urechea aţintită> *B* // 24 Se uita spre uşă şi spuse *A,B1,C*; <Se uită cu seriozitate spre Nora> Se uita spre uşă şi spuse, puţin cântând *B* // 29 gândea Nora *A,B1,C*; <îşi spuse> gândea Nora *B*

1024 2 I se părea *A,B1,C*; <I se părea că nu l-a văzut demult, că-l regăseşte după / – Mi-a fost teamă că n-ai să vii / – De ce? Eu merg oriunde. / – Dacă ai şti câte s-au întâmplat, Paul... / Mi-a fost teamă că n-ai să vii, Paul.> I se părea *B* // 6 o descuraja. *A,B1,C*; o <intimida> descuraja. *B* // 7 Îl luă de braţ *A,B1,C*; |Îl luă de <mână> braţ <şi-l> ca să-l prezinte lui Gunther. Băiatul se înclină scurt, nemţeşte, cu o mişcare dârză de militar, ca şi cum ar fi spus: „*Ich habe die Ehre*". „Salută cum a învăţat la şcoală", zise Nora. Paul îi întinse mâna, cu gestul lui obişnuit de oboseală, dar şi cu un început de surâs prietenos, care răspundea acelui salut prea dârz <de băiat>. Fiţi bine venit, zise Gunther. Pe urmă îşi ceru iertare că trebuie să-i părăsească un moment, ca să vadă dacă totul e în ordine în camera lor şi ieşi, lăsându-i singuri.| Îl luă de braţ *B* // 8 băiatul însă ieşise *A,B1,C*; dar băiatul ieşise <din cameră> *B* // 11 în fotoliu. *A,B1,C*; în fotoliu <şi îi luă mâinile reci într-ale lui>. *B* // 14 prin pădure *A,B1,C*; <pe drumuri> prin pădure *B* // 14 că sunt zile *A,B1,C*; că <de zile> sunt zile *B* // 16 El rămăsese *A,B1,C*; < – Nu, Nora. Nu ţi-am spus că sunt fericit? Ei bine sunt fericit.> El rămăsese *B* // 17 cămin. *A,B1,C*; cămin. <Îi ridică spre ea şi pe urmă vorbi> o privi lung. *B* // 20 Întinse mâna *A,B1,C*; <Mă tem de un singur lucru: că nu-i adevărat, ca n-am plecat. Întinse mâinile amândouă spre> Întinse mâna *B* // 21-22 s-o prindă între degetele lui deschise. *A,B1,C*; <s-o mângâie> s-o prindă <, s-o lase să treacă printre> între degetele lui deschise. <Părea absorbit.> *B* // 24-25 totul se petrece în vis... pădurea, muntele *A,B1,C*; totul <e un vis> se petrece în vis... <drumurile noastre prin zăpadă... cabanele /> pădurea, <zăpada> muntele *B* // 27 Vorbea în şoapte *A,B1,C*; <Uită-te la flacăra asta... Seamănă cu o flacără adevărată> Vorbea <încet> în şoapte *B* // 32 trec cu degetele *A,B1,C*; trec cu <mâinile> degetele *B*

1025 1 ai febră. *A,B1,C*; ai febră. <Eşti obosit.> *B* // 3 El părea *A,B1,C*; El <continuă> părea *B* // 6 mi-a spus să viu *A,B1,C*; mi-a spus <„haide!", nu l-am întrebat nimic, n-am ştiut unde merg, dar încă o dată mi s-a părut> să viu *B* // 7 că totul *A,B1,C*; că <toate astea nu pot fi adevărate> totul *B* // 11 vis? *A,B1,C*; vis <care se poate sfârşi>? *B* // 12 pe frunte? *A,B1,C*; pe frunte? <de unde mâinile tale> *B* // 14 îl întrebă ea în şoapte. *A,B1,C*; şopti ea. *B* // 22 Un butuc de jar *A,B1,C*; <Un butuc de jar se prăbuşi în cămin cu un zgomot / care nu arsese până atunci. (Umbra lui trecu pe pereţi, pe ferestre.)> Un butuc de jar <se prăbuşi în cămin, ars până la cenuşă (şi rămas până atunci întreg)> *B* // 23 flăcările *A,B1,C*; <şi priviră> flăcările *B* // 24 se linişteau uşoare *A,B1,C*; se linişteau <pe un morman de cărbuni> uşoare *B* // 26 De afară *A,B1,C*; <La fereastră / La una din ferestre / La uşă / Afară> De afară *B* // 28 – E Faffner, spuse Gunther. *A,B1,C*; – E Worzek, spuse <Hagen> Gunther. *B* // 29 că se întâmplă *A,B1,C*; că se <petrece> întâmplă *B* // 30 Era *A,B1,C*; <Se uită / Şedea> Era *B* // 32 îşi pierdeau *A,B1,C*; <se adânceau> îşi pierdeau *B*

1026 3 pentru noi trei *A,B1,C*; pentru noi *B* // 8-9 spuse ca pentru el, şoptind. Parcă ar fi fost un descântec: *A,B1,C*; < în şoapte> spuse ca pentru el, şoptind: *B* // 14 Se lăsă apoi o tăcere adâncă *A,B1,C*; Fu apoi o tăcere adâncă, <ca la un sfârşit de cântec> *B* // 17 A fost scris *A,B1,C*; L-a scris *B* // 28-29 *Ein Winterabend... O seară de iarnă...* *A,B1,C*; *Ein Winterabend...* *B*

1027 2 Zăpada ştersese *A,B1*; Zăpada <căzută în timpul nopţii> ştersese *B* // 3 din seara trecută. *A,B1*; din seara trecută. <Cabana lui Gunther era de pretutindeni blocată de brazi şi zăpadă.> *B* // 5 Faffner era *A,B1*; <Worzek> Faffner era *B* // 6 pe el *A,B1*; pe <Paul> el *B* // 7 adormit. *A,B1*; adormit <şi îi veni înainte / veni spre el / merse spre el. Hagen spuse un cuvânt, unul singur, într-o limbă neînţeleasă şi câinele se opri potolit.> *B* // 8 se culcă la loc *A,B1*; <cu aceeaşi lene> se culcă <somnoros> la loc *B* // 14 cât o iarnă. *A,B1*; cât o iarnă. <Skiurile erau pregătite / rezemate de fereastră cu botul / împlântate în zăpadă gata pregătite de drum. Pe ale Norei, le căutase în zori Hagen prin împrejurimi încă în ajun.> *B* // 18 camera băiatului. *A,B1*; camera băiatului. <Hagen avea privirea aţintită într-acolo / spre acea fereastră.> *B* // 19 şi bârne *A,B1*; şi <lemn> bârne *A,B1*; 21 un verde *A,B1*; <Verdele era> un verde *B*

1028 2 în pădure *A,B1*; <în zori> în pădure *B* // 3 departe, într-un luminiş *A*; <în pădure nu departe, la câteva sute> departe, <în pădure> într-un luminiş... *B1*; ...departe, într-un luminiş, <împiedicate de un brad>... *B* // 4 Bastoanele *A,B1*; Bastoanele < Bastoanele / Nora le găsise dimineaţa / Numai bastoanele rămâneau pierdute> *B* // 5 pierdute. Hagen îi făcea *A,B1*; pierdute, <cine ştie au alunecat în jos, spre Timiş> dar Hagen <tăiase două crengi> îi făcea *B* // 5 - 6 două crengi de brad *A,B1*; două <ramuri> crengi de brad <bine cioplite> *B* // 7 de alun. *A,B1*; <din mlădiţa de alun> de alun. *B* // 8 de ele. *A,B1*; de ele, zise <Hagen> el <arătându-i-le>. *B* // 9 Mâine mă duc *A,B1*; Mâine <poate> mă duc *B* // 10 cumpăr altele. *A,B1*; cumpăr altele. < – Dar mâine n-o să mai fim aici. / – Ba da. Gunther mi-a spus că rămâneţi. Paul îşi luase skiurile pe umăr şi era gata de drum. /
– Trebuie să vă puneţi skiurile în picioare.> *B* // 12 - 13 pelerină de stofă cenuşie *A,B1*; <mantie> pelerină de stofă cenuşie, <care îl făcea înalt / din care mâinile / îi dădea o înfăţişare aspră> *B* // 16 cu anumită *A,B1*; cu <oarecare> anumită *B* // 17 palid, încadrat *A,B1*; palid, <poate mai ales din cauza părului negru, aspru> încadrat *B* // 26 de umeri *A,B1*; de <amândoi> umerii *B* // 28 – Lasă-te *A,B1*; <Calcă> – Lasă-te *B* // 29 să te clatini. *A,B1*; să te clatini. <Mergi / Piciorul şi skiul să fie un singur lucru.> *B* // 30 făcând *A,B1*; <Făcu> făcând *B*

1029 1 cu genunchiul *A,B1*; <îl opreşti> cu genunchiul *B* // 4 – Asta e totul? *A*; – Asta e tot? <Nora avu un zâmbet mulţumit de profesoară.>*B*; – Asta e tot? *B1* // 8 nu prea mult. *A,B1*; nu prea mult. <Echilibrul e în> *B* // 11 se potriveşte *A,B1*; se reglează / se potriveşte <se lămureşte> *B* // 12 Paul simţi *A,B1*; <Paul era> Paul simţi *B* // 14 Era ca un elev scos la lecţie. *A,B1*; <Se simţea> Era ca un elev scos la <tablă. Porni totuşi („fie ce-o fi!")> lecţie. *B* // 15 Porni încet, cu mare atenţie.

A,B1; <Nora venea în urma lui. Porni totuşi> Porni încet, cu mare atenţie. <Skiurile alunecau / intrau cu totul în zăpadă / se scufundau> *B* // 17 se scufundă *A,B1*; se scufundă <dar pe urmă se îngroapă> *B* // 18 fără rezistenţă. *A,B1*; fără rezistenţă <, ca pe nişte nevăzute valuri>. *B* // 21 – Braţele *A,B1*; < – Foarte bine, Paul> – Braţele *B* // 25 Hagen îi însoţi *A,B1*; Hagen <era înainte> îi însoţi *B* // 26 într-o mică *A,B1*; <într-un luminiş> într-o *B* // 30 Dacă întârziaţi *A,B1*; Dacă <nu> întârziaţi *B* // 32 cu Faffner *A,B1*; cu <Worzek> Faffner *B*

1030 5 Şi pe urmă *A,B1*; <Merseră> Şi pe urmă *B* // 9 albaştri. *A,B1*; albaştri <, dar mai reci>. *B* // 14 - 15 în grupuri gălăgioase. *A,B1*; în grupuri <mici> gălăgioase. <O echipă de militari se antrena> *B* // 18 ca nişte stele negre, căzătoare *A,B1*; ca nişte <puncte> stele negre, <căzând> căzătoare *B* // 19 - 20 de imense talazuri albe, ridicate spre cer şi oprite în loc *A,B1*; <parcă> de imense talazuri <valuri imense> albe, <imense, oprite în loc, ca un flux de zăpadă> ridicate spre cer <într-o mişcare de flux> şi oprite în loc, <încremenit nu se ştie prin ce misterioasă putere> *B* // 22 de val. *A,B1*; de val <şi priveau>. *B* // 26 se uită încurcat la panta ce se *A,B1*; se uită <lung> încurcat la panta <care> ce se *B* // 28 Ar fi vrut *A,B1*; <Un moment se gândi să-i spună Norei că-i cere prea multă> Ar fi vrut *B* // 31 Ridică privirea *A,B1*; <O privi pe Nora şi nu găsi în> Ridică privirea *B*

1031 2 înţelegi? *A,B1*; înţelegi? <Fără încordare, liber.> *B* // 7 Capul înainte *A,B1*; <Fruntea înainte> Capul înainte, <fruntea înainte> *B* // 13 Un val *A,B1*; <Un val de aer îl izbi în frunte.> Un val *B* // 15 un tunet *A,B1*; un formidabil tunet *B* // 14 spre el. *A,B1*; spre el. <Ceva asurzitor, un formidabil sunet sau o mare tăcere> *B* // 15 totul. *A,B1*; totul <această singură silabă, care îi străbătea conştiinţa / singur gând / singurul lui gând>. *B* // 16 Se dezmetici *A,B1*; <Pe urmă se dezmetici> Se dezmetici *B* // 17 pe loc. *A,B1*; <locului> pe loc. *B* // 20 fără răsuflare *A,B*; fără <suflare> răsuflare *B1* // 20 doar un *A,B1*; doar <un scurt leşin> un *B* // 21 de departe, de unde *A,B1*; de departe, de sus, de unde *B* // 24 imposibila distanţă. *A,B1*; imposibila distanță <parcursă>. <Nora se vedea> *B* // 29 o nouă pantă *A,B1*; o nouă pantă, <mai puțin dreaptă decât prima> *B* // 30 cea dintâi. *A,B1*; cea <dinainte> dintâi. *B* // 33 Se avântă, fără să mai aștepte *A,B1*; <Nici nu-și recăpătase ca lumea răsuflarea, dar ceva îl chema / simțea / și se aruncă înainte.> Se <aruncă înainte> avântă, fără să mai <întoarcă spre ea> aștepte *B*

1032 1 el o ia *A,B1*; el <trece deasupra> o ia *B* // 2 intensă. *A,B1*; intensă <, orbitoare>. *B* // 7 să ridice fruntea *A,B1*; să ridice <capul> fruntea *B* // 17 decât prima cădere. *A,B1*; <pentru / într-o carieră de skieur> decât prima cădere. <E un moment / eveniment memorabil. E o dată. Ei bine. Oprește-te o clipă aici. / Să ne oprim un moment, în amintirea ei. Skiul se învață căzând. Este prima probă. Ai trecut-o cu succes. Pe urmă, lucrurile devin... Trebuie să te obișnuiești să cazi.> *B* // 20 a fost. *A,B1*; a fost. <E un eveniment.> *B* // 22 jumătate *A,B1*; jumătate <și încercă să revadă. Skiurile lăsaseră> *B* // 23 șine de tren, întrerupte *A,B1*; șine de tren, < întrerupte / tăiate> întrerupte *B* // 26
– Pentru că ții genunchii țepeni. *A,B1*; – Pentru <foarte multe motive> că ții genunchii <încordați> țepeni. *B* // 27 arunci mâinile *A,B1*; <reziști> arunci mâinile *B* // 30 Se priviră *A,B1*; <Râdeau amândoi. „Râsul ăsta nu i l-am mai văzut", gândi Nora. Ar fi vrut să-l sărute, dar se opri la timp. „Nu, nu. Să nu confundăm". Redeveni> Se priviră *B* // 31 deodată. *A,B1*; deodată <, fără motiv>. *B* // 32 gândi Nora. *A,B1*; <niciodată> gândi Nora. *B* // 33 spre el *A,B1*; spre el, <dar se opri> *B*

1033 1 îl descoperea în acea dimineață. *A,B1*; îl <presimțea> descoperea în <acest bărbat> acea dimineață. *B* // 3 – Destul *A,B1*; <Ca și cum ar fi bătut cu creionul în catedră, pentru a readuce ordine în clasă, îi spuse:> – Destul *B* // 5 Spunea *A,B1*: <Vorbea cu o seriozitate> Spunea *B* // 7 El o apucă *A,B1*; El o <prinse> apucă *B* // 16 eu îți voi spune *A,B1*; eu <am să-ți> îți voi spune *B* // 19 Nora. *A,B1*; Nora. <Se opri un moment, ezită și pe urmă, cu un fel de gest brusc> *B* // 21 Se întoarse scurt *A,B*; Se întoarse <imediat> scurt *B1* // 21 la vale *A,B*; la vale <fără să mai> *B1* // 24 lucruri stupide? *A,B1*; lucruri <pe care nu> stupide? *B* // 28 Ajunsese jos *A,B1*; <Alerga pe skiuri> Ajunsese jos *B* // 30 - 31 cursă de zece ori mai amețitoare *A*; cursă de zece ori mai lungă, de zece ori mai vertiginoasă *B*; cursă de zece ori mai vertiginoasă *B1*

1034 1 îl mai zărea *A,B1*; îl vedea / mai zărea <nemișcat> *B* // 3 cu privirea *A,B1*; cu privirea <și avea încă ochii> *B* // 5 iată, ridicase *A,B1*; iată, <făcea de acolo semne cu bastonul> ridicase *B* // 6 agitându-l. *A,B1*; agitându-l. <Probabil voia să vină spre ea. Pe urmă-l pierdu. Pe urmă-l văzu sprijinindu-se în bastoane.> *B* // 13 pe o ridicare *A,B1*; <pe creasta> pe o ridicare *B* // 15 „Mult prea repede". *A*; „Mult prea repede". <Ar fi vrut / „Și umerii prea țepeni".> *B*; „Prea repede" <spuse> zise Nora. „Mult prea repede". *B1* // 16 spre vale *A,B1*; <din / în vale> spre vale *B* // 18 și parcă *A,B1*; și <aproape> parcă *B* // 19 primii cinci *A,B1*; primii <cinci> doi *B* // 22 - 23 își zise, dar el *A*; își zise, când el *B,B1* // 26 opri". *A,B1*; opri", își zise. *B*

1035 1 Întoarse capul *A,B1*; <Ridică sus capul> Întoarse capul *B* // 8 ceva intens. *A,B1*; ceva intens <, care mă orbește, îmi taie respirația / violent. Mă orbește, îmi taie respirația.> *B* // 14 sasul roșcat, întâlnit *A,B1*; sasul roșcat, <de la S.K.V. „Omul cu ochi de viezure"> întâlnit *B* // 20 că e *A,B1*; <de> că e *B* // 23 gest nelămurit *A,B1*; gest vag / nelămurit *B* // 27 - 28 Nora nu răspunse, dar omul întrebă încă o dată, plin de neîncredere. *A*; Nora nu răspunse nici da, nici nu. Omul întrebă încă o dată, <cu o uimire> plin de <uimire> neîncredere. *B*; Nora nu răspunse nici da, nici nu. Omul întrebă încă o dată, plin de neîncredere. *B1* // 26 – Cabana *A,B1*; – <Cred> Cabana *B* // 30 Era în vocea *A,B1*; Era <în ochii lui mici, sub sprâncenele> în vocea *B* // 33 ridicare exagerată. *A,B1*; ridicare <nedumerită> exagerată. *B*

1036 7 Aveau acum de urcat *A,B1*; Aveau acum de urcat <Trebuiau să urce acum> *B* // 10 în zăpadă. *A,B1*; în zăpadă <, ca și cum cu fiecare pas și-ar fi tăiat>. *B* // 11 trepte mici. *A,B1*; trepte mici <, Paul>. *B* // 15 direcția *A,B1*; direcția, <o

aştepta pe Nora încurcat / i se părea că aluneca> *B* // 15 să nu fie luat *A,B1*; să nu <alunece> fie luat *B* // 11 să nu alunece cu coada skiurilor în jos. *A,B1*; să nu <-i scape skiurile> alunece <cu skiurile (de-a-ndăratelea) întoarse (cu coada skiurilor în jos)> cu coada skiurilor în jos (cu skiurile întoarse de-a-ndăratelea) <Aici trebuie să te sprijini>. *B* // 18 - 19 i-o arătă în mişcări descompuse *A,B1*; i-o arătă <de acum desfăcută> în mişcări <simple> descompuse *B* // 20 Era un moment *A,B1*; Era un moment <, unul singur> *B* // 21 – 22 întors brusc şi pe urmă adus *A,B1*; întors <scurt> brusc şi pe urmă adus <cu o mişcare scurtă> *B* // 23 într-o singură secundă. *A,B1*; într-o singură secundă <şi această suspendare>. <„Eu prefer să cad", zise el, şi se trântea de bunăvoie în zăpadă, pentru ca să se întoarcă apoi de-a buşilea.> *B* // 26 şi cădea. *A,B1*; şi cădea. <Nu erau nici la jumătatea pantei, când el refuză să mai urce. „– Mă întorc".> *B* // 27 câteva încercări. *A,B1*; câteva încercări. <Era ispitit să renunţe la urcuş şi să-şi dea drumul. Eu însă nu renunţ, înapoi pe pantă.> *B*

1037 8 şi îi roagă *A,B1*; dar îi roagă *B* // 10 – E obosit. *A,B1*; <Nu se simţea / – E bolnav.> – E obosit. *B* // 12 Nora voi să *A,B1*; Nora <întrebă dacă / ar fi vrut> voi să *B* // 18 – Ciudate? *A,B1*; < – Eu nu le văd.> – Ciudate? *B* // 19 – Tu nu vezi *A,B1*; <Mă tem că tu nu vezi nimic acum.> – Tu nu vezi *B* // 21 Avea înaintea ochilor numai întinderi *A,B1*; <Era foarte obosit şi în acelaşi timp foarte nerăbdător să se întoarcă pe teren. Avea într-adevăr o senzaţie de beţie, de plutire uşoară. Totul era în jurul lui schimbat.> Avea înaintea ochilor numai <pante> întinderi *B* // 22 pe care *A,B1*; <pante vertiginoase> pe care *B* // 24 senzaţie de plutire *A,B1*; senzaţie de <cădere în gol, de alunecare> plutire *B* // 26 ce se făcea în el în acel moment. *A,B1*; <a zborului, atât de adâncă încât semăna cu> ce se făcea în el în acel moment, <ca şi cum totul ar fi fost oprit în loc> atât de adâncă, atât de intensă, încât poate nu era decât un formidabil tunet. *B* // 27 – Din fericire *A,B1*; < – Norocul e că> – Din fericire *B* // 30 – Nu ştiu *A,B1*; < – Secunda asta de cădere / Căderea, zborul> – Nu ştiu *B* // 34 de ski *A,B1*; de ski <, această fericire mărită> *B*

1038 1 Dar îi plăcea să vadă *A,B1*; Dar îi plăcea <să-l vadă pe acest om / să vadă pe faţa lui obosită / să vadă exaltarea lui Paul, nerăbdarea / să-l regăsească în exaltarea acestui om de obicei tăcut, devenit dintr-o dată atât de / care nu mai departe / în vorbirea lui> să <citească> vadă *B* // 2 de lumină *A,B1*; de lumină, <această exaltare> *B* // 5 - 6 nici iubirea, nimic *A,B1*; nici iubirea, <O uşoară umbră îi acoperi fruntea şi vocea, întrerupându-l, dar o alungă repede, revenind la febrila lui bucurie> nimic *B* // 9 se gândea Nora. *A,B1*; <gândea> se gândea Nora. <Torentul lui / Îl asculta vorbind şi i se părea că / puţin speriată> *B* // 10 fericire, dezordonata lui bucurie. *A*; bucurie, <dezordinea lui> dezordonata lui <tinereţe> fericire. *B*; fericire, prea dezordonata lui bucurie. *B1* // 11 prea rezonabilă. *A,B1*; prea <cuminte, prea împăcată, prea liniştită> rezonabilă. *B* // 12 îşi zise *A,B1*; îşi zise <gândindu-se la cei 32 de ani> *B* // 14 - 15 Paul voi să plece îndată după masă. Abia aştepta să *A,B1*; Paul nu voi să aştepte cafeaua după masă. Era grăbit să *B* // 16 – Să ne grăbim *A,B1*; – Să mergem / ne grăbim *B* // 18 cu paşi lungi. *A,B1*; <făcând paşi> cu paşi lungi <, grăbiţi>. *B* // 19 făcându-i mereu *A,B1*; făcându-i <observaţii> mereu *B* // 21 mai apropiate *A,B1*; mai apropiate <de corp> *B* // 23 Din toate părţile *A,B1*; <Faffner mergea singur cu ei.> Din toate părţile *B* // 24 de nori. *A*; de nori. Ningea mereu, <cu foşnet slab> fără zgomot, fără foşnet. *B*; de nori. Ningea mereu, <fără zgomot> fără foşnet. *B1* // 24 pe loc. *A,B1*; <un moment> pe loc. *B* // 25 – Ce s-a întâmplat? *A,B1*; – Ce <faci> s-a întâmplat? *B* // 30 tăcere. *A,B1*; tăcere. <Zăpada creştea> *B* // 31 – Totdeauna m-a îngrozit *A,B1*; [– Totdeauna m-a îngrozit gândul potopului, spuse Nora. O lume care moare înecată – ce trist lucru. O aud gâlgâind <E o senzaţie oribilă, de umed, de putred> în umezeală, în putreziciune. Dar o lume care ar pieri în zăpadă, pierdută, adormită în zăpadă, ar fi aşa de frumos, aşa] – Totdeauna m-a îngrozit *B* // 32 muri de înec *A,B1*; muri <înecată> de înec *B* // 32 a fost ceva *A,B1*; a fost <un lucru> ceva *B* // 33 moare înecată. *A,B1*; moare <de înec> înecată. *B*

1039 2 nimic *A,B1*; nimic <nu cred că e> *B* // 4 zise Paul. *A,B1*; zise Paul <, care se întorsese între timp spre ea>. *B* // 5 aş fi murit bucuros. *A,B1*; aş fi murit <cu uşurinţă> bucuros. <Cred că> *B* // 13 un program de instrucţie. *A*; un program <raţional> de antrenament. *B*; un program de antrenament. *B1* // 15 scăzu *A,B1*; scăzu <brusc> *B* // 16 Îmi ajunge cât ştiu. *A,B1*; Îmi ajunge cât ştiu. < – Dar nu ştii nimic, dragă Paul. A face ski nu înseamnă / Nora îl luă de mână. / Spunea aceste cuvinte cu un fel de rea voinţă răzvrătită, de elev leneş, care îi amintea încă o dată Norei> *B* // 18 - 19 o cunoştea de la şcoală *A,B1*; o cunoştea <prea bine> de la şcoală, <din experienţa sa de profesoară> *B* // 20 Prefera să *A,B1*; Prefera < – Ascultă, Paul. Pe mine nu mă intimidezi. Am cunoscut elevi mai> să *B* // 22 - 23 Plugul este o frână. *A,B1*; < – Te vei uita cu atenţie cum fac eu, şi pe urmă vei încerca să faci la fel.> Plugul este <mijlocul cel mai simplu de> o frână <un mijloc de micşorare a vitezei sau chiar, când viteza nu e prea mare, un mijloc de oprire. Mişcarea e foarte simplă.> *B* // 27 pe urmă *A,B1*; pe <Pe măsură ce-i explica mişcările, le şi făcea. Paul asculta> urmă *B* // 30 - 31 să ia viteză, îndoi şi mai mult genunchii şi depărtă *A,B1*; să ia viteză, <se lăsă mai mult pe genunchi> îndoi şi mai mult genunchii şi < lăsându-se cu toată greutatea până / şi pe urmă deschise / depărtă în acelaşi timp cozile skiurilor în faţă / la vârf, le depărtă vârfurile celor două skiuri, depărtă skiurile> depărtă *B* // 33 în faţă. *A,B1*; în faţă. <Cele două skiuri se deschiseră cu lamele unite.> *B*

1040 6 - 7 În momentul în care voise să depărteze *A,B1*; <Când voise să> În momentul în care voise <încercase> să depărteze < – De ce am căzut? / – Fiindcă ai greşit.> *B* // 10 - 11 fără niciun cuvânt şi porni din nou. *A,B1*; <îmbufnată> fără niciun cuvânt şi <repetă> porni din nou <, dar căzu>. *B* // 12 şi adâncă *A,B1*; şi adâncă, <plăcerea de a o simţi alunecând la vale era> *B* // 15 să deschidă skiurile *A,B1*; să <depărteze> deschidă skiurile <unul de altul într-un unghi> *B* // 16 la pământ. *A,B1*; la pământ <, cu capul în zăpadă>. *B* // 22 Ar fi vrut *A,B1*; <Nora ar fi vrut să obţină de la el un surâs, să-l facă să zâmbească, dar era încordat.> Ar fi vrut *B* // 22 dar el *A,B1*; dar el <întoarse capul> *B* // 23 Cu cozorocul căzut pe ochi, cu *A,B1*; <Era încordat, iritat. Alb de zăpadă> Cu cozorocul <lăsat pe ochi> căzut pe <ochi, frunte> ochi, cu <obrajii puţin zgâriaţi> *B* // 25 era ca un elev supărat. *A,B1*; <redevenea un elev îndărătnic> era ca un elev supărat. <Nora îi arătă încă o dată> *B* // 28 nu întoarce *A*; nu <mai înclina skiurile> ridica *B*; nu ridica *B1* // 32 - 33 Vreau să alerg. Vreau să cad. *A,B1*; Vreau să alerg <ca azi dimineaţă>. Vreau să cad <ca azi dimineaţă>. *B*

1041 1 Porni repede *A,B1*; <Porni repede, de teamă să nu-l oprească, şi vâsli cu bastoanele / se opinti în cele> Porni repede *B* // 2 skiurile paralele *A,B1*; skiurile <paralele, cu bastoanele în aer, înclinat, fericit, avântat> paralele *B* // 6 zbor. *A,B1*; zbor. <Avea ochii fixaţi / Simţea> *B* // 6 îl copleşi. *A,B1*; îl copleşi. <Era parcă sub o imensă cascadă / cădere de ape. Totul era> *B* // 12 Nu-şi dădu seama când *A,B1*; <Nu-şi dădu seama> (Nici de astă-dată) Nu-şi dădu seama <dacă> când *B* // 15 Nora era deasupra *A,B1*; Nora era <lângă el> deasupra *B* // 19 Se trânti *A,B1*; <Era serioasă. Îl ajută să se ridice şi să se scuture.> Se trânti *B* // 23 uşor. *A,B1*; uşor. <Când te-am rugat / ţi-am propus prima oară să vii la ski / fac din tine un skior> *B* // 26 să aluneci orbeşte la vale. *A,B1*; să <te laşi târât / dus> aluneci orbeşte la vale. <Îţi dai seama că alergai adineauri> *B* // 30 - 31 Vorbea cu vocea ei egală, calmă, de profesoară. *A,B1*; <Vorbea cu atâta seriozitate încât / Nora îşi dădu seama că vorbeşte cu prea multă seriozitate. Vorbea cu atâta seriozitate încât, în ciuda poziţiei lor comice, amândoi trântiţi în zăpadă> Vorbea liniştit, <privindu-l în ochi> cu vocea ei egală, gravă, <puţin tristă> de profesoară. *B* // 31 supus. *A,B1*; <surprins> supus. *B* // 34 Poate *A,B1*; < – Cred că în ziua aceea vei fi fericit.> Poate *B*

1042 2 lucru... *A,B1*; lucru... <Am crezut totdeauna> *B* // 3 Nu i se părea *A,B1*; <Nu i se părea exagerat să o audă vorbind astfel. I se părea că într-adevăr / că fericirea e un lucru care se învaţă, care se poate învăţa... şi mi se pare că skiul> Nu i se părea *B* // 5 câteva secunde numai o trăise, într-adevăr, poate *A,B1*; câteva secunde numai <o întrezărise / îl fulgerase> o trăise, <într-adevăr, viaţa toată putea / întreagă putea să înceapă> poate că într-adevăr <întreaga lui viață> *B* // 6 începe din nou. *A,B1*; începe <prin această revelație altfel într-adevăr> altfel. *B* // 12 Se întoarseră *A,B1*; <La cabană îi aştepta Hagen, cu un felinar pe care îl agita de departe printre brazi ca să le arate drumul. Se întunecase şi cărarea> Se întoarseră *B* // 15 Faffner îi întâmpină *A,B1*; Faffner <mârâia îi întâmpină *B* // 17 Un miros de ceai *A,B1*; <masa era pusă Un miros <o aromă> de ceai *B* // 17 - 18 îi dădea căldurii ceva aromat *A,B1*; <îmblânzea> îi dădea căldurii ceva <subtil aromat // 23 şi citi *A,B1*; şi citi <câteva rânduri scrise mărunt, caligrafic, cu un creion subțire, abia / fără apăsare> *B* // 30 bolnav. *A,B1*; bolnav <, zise Hagen>. *B* // 33 urcase sus *A,B1*; urcase sus, <în camera lor> *B*

1043 2 odaia de deasupra. *A,B1*; odaia de la etaj <de sus şi zgomotul acesta i se părea liniştitor>. *B* // 4 Hagen îşi scoase *A,B1*; <Hagen era lângă etajera cu cărţi, lângă portretul femeii blonde. Lângă acel portret, el părea şi mai întunecat, cu pelerina încă pe umeri, rezemat de perete.> Hagen îşi scoase *B* // 6 - 7 gândi Nora. *A,B1*; <gândi Nora / îl privi Nora> gândi Nora. *B* // 7 în fața acelui portret *A,B1*; lângă <portretul> acel portret <despre care îl întrebase / pe care îl privise şi> *B* // 8 şi aseară. *A,B1*; şi aseară. <Hagen întoarse spre portret o privire / răspunse fără sunet, în şoapte – de ce în şoapte? se mira Nora cu ochii / după o tăcere> Hagen <tăcu> fixă asupra <Privea / întoarse capul spre portret / o privire grea, care i se păru Norei> portretului privirea lui grea, întunecată. *B* // 18 nu răspunse. *A,B1*; nu răspunse. <Era vădit că nu vrea să răspundă. / – Mă iertați.> *B* // 20 - 21 zise el deodată. *A,B1*; zise el brusc. *B* // 22 - 23 Nora se duse spre fereastră şi rămase acolo câtva timp, pe gânduri. *A,B1*; <Nora era neliniştită.> [Sunt lucruri stranii în casa asta, spuse Nora. / – De ce? se miră Paul. / – Nu ştiu bine. Băiatul <ăsta> din turn, care nu coboară şi până la care e interzis să urcăm. Omul cu pelerina neagră. Portretul <ăsta>, despre care nu e voie să întrebi pe nimeni… Era neliniştită. Se duse spre fereastră şi <privi / văzu / îşi lipi fruntea> de geam, încercând să] Nora era neliniştită. Se duse spre fereastră şi rămase acolo câtva timp, (pe gânduri) <privind> cu fruntea lipită de geam. *B* // 29 – Nimeni *A,B1*; < – Ştiu eu> – Nimeni *B* // 33 şi pe care e interzis să-l vedem. *A,B1*; şi până la care e interzis să urcăm / şi pe care e interzis să-l vedem. *B*

1044 3 auzise voci *A,B1*; auzise voci <lângă fereastră> *B* // 4 labele *A,B1*; labele <dinainte> *B* // 8 să ne spui *A,B1*; să ne <povesteşti> spui *B* // 11 pe jumătate ruptă *A,B1*; pe jumătate <retezată> ruptă *B* // 15 - 16 fără să ştie *A,B1*; fără să ştie <fără să-şi dea bine seama> *B* // 17 ore întregi… *A,B1*; ore întregi… <Se gândea însă / Privea însă cu îngrijorare spre minutarele / Se sculară de la masă târziu. / – E târziu, Nora. Ar trebui să mergem sus.> *B* // 18 Mâncaseră *A,B1*; Mâncaseră <singuri> *B* // 20 - 21 câinelui adormit lângă cămin. *A,B1*; câinelui <care dormea> adormit lângă cămin. <Acum Hagen închidea obloanele afară / de afară> *B* // 23 de pe etajeră *A,B1*; de pe <scară> etajeră *B* // 27 Va trebui *A,B1*; <Trebuie> Va trebui *B* // 31 un camarad. *A,B1*; un camarad. <Îi lega un pact de prietenie.> *B* // 33 nu voia *A,B1*; nu <se poate reveni> voia *B*

1045 1 Legase cu el *A,B1*; Legase cu el <un pact> *B* // 2 un pact sportiv, un pact bărbătesc *A,B1*; un pact de camaraderie, un pact <băiețesc> sportiv, băiețesc *B* // 3 dormiseră *A,B1*; dormiseră <foarte cuminte> *B* // 5 îi era frică de *A,B1*; se temea de <lunga> *B* // 13 Punea întrebarea cu simplitate *A*, Punea întrebarea cu simplicitate *B1*; Punea întrebarea <Nu aştepta niciun răspuns. O luă de braț şi o purtă / duse uşor după el. Se uită lung la ea, nu pentru ca să aştepte vreun răspuns> cu simplicitate *B* // 18 Să ne lăsăm *A,B1*; Să <nu le stăm în> ne lăsăm *B* // 19 O cuprinse *A,B1*; O <sărută> cuprinse *B* // 20 pe buze. *A,B1*; pe buze. <Era un sărut> *B* // 21 greu. *A,B1*; greu <, care deschidea o noapte de iubire>. *B*

1046 1 A doua zi, Nora îl căută *A,B1*; A doua zi, dimineață, Nora îl căută <toată dimineața> *B* // 8 Nici nu ştia *A,B1*; Nici măcar nu ştia *B* // 12 acceptă Paul. *A,B1*; <primi Paul> primi / acceptă <bucuros> Paul. *B* // 13 – Dar să ştii că nu e uşor. *A,B1*; < – Uşor de zis.> < – Da> – Dar să ştii că nu e <prea

simplu> uşor. *B* // 15 te loveşti *A,B1*; <te poţi> te loveşti *B* // 18 cu supunere îndârjită. *A,B1*; cu un fel de supunere îndârjită. <Îşi descoprea ambiţii> *B* // 22 destul de bine *A,B1*; destul de bine, <numai în viteză> *B*

1047 1 îi era imposibil să *A,B1*; îi era / nu reuşea cu neputinţă să *B* // 2 Privea cu *A,B1*; Privea cu <un fel de> *B* // 3 fascinaţie spre *A,B1*; fascinaţie <cum boturile skiurilor alergau mereu mai înainte, din ce în ce mai repede, îşi accelerau> spre *B* // 4 într-o cădere *A,B1*; într-o <viteză> cădere *B* // 6 să transmită skiului acea simplă apăsare *A,B1*; să <imprime> transmită skiului acea <uşoară / neîncordată> simplă apăsare <spre dreapta sau spre stânga> (întoarcere a gleznei) *B* // 8 să se smulgă vitezei. *A,B1*; să se <smulgă astfel> smulgă vitezei <căderii>. *B* // 9 să învăţăm virajele *A,B*; să învăţăm să facem viraje *B1* // 10 Începem cu cele *A,B1*; Le facem pe cele *B* // 12 mai grele. *A,B1*; mai <subtile> grele. *B* // 14 simplă *A,B1*; simplă <, elementar de simplă> *B* // 15 îl liberezi *A,B1*; îl <uşurezi> liberezi *B* // 23 eroicele lui avânturi *A,B1*; eroicele / glorioasele lui aruncări / descinderi *B* // 25 de bucurie? *A,B1*; de lumină? *B* // 26 - 27 timide elanuri. *A,B1*; timide avânturi <, orice început de elan>. *B* // 29 Îl obliga *A,B1*; <Era obligat> Îl obliga *B* // 30 seci, încăpăţânate. *A,B1*; seci, <mereu aceleaşi, pe un ton sec de comandă> încăpăţânate. *B* // 31 dar se hotărâse *A,B1*; dar <îşi promise> se hotărâse *B*

1048 4 pe terenul *A,B1*; pe <zăpadă> terenul *B* // 7 tunica albastră *A,B1*; tunica albastră, <cu cascheta trasă pe frunte> *B* // 8 un om cuminte. *A,B1*; un om cuminte, în care trebuie să ai încredere. *B* // 14 Nora rămase puţin nedumerită *A,B1*; Nora <se gândi puţin> rămase puţin pe gânduri / nedumerită *B* // 16 răspunse cu simplitate: *A*; răspunse <cu simplicitate şi> fără să surâdă: *B*; răspunse cu simplicitate: *B1* // 21 deveneau acum din nou imposibile. *A,B1*; <aici, pe drumul însemnat cu romburi / triunghiuri galbene> deveneau <din nou> acum din nou imposibile. <Îşi dădu seama că ar trebui / Drumul era marcat cu triunghiuri galbene. Când zărea de departe semnul pe câte un copac / de ce trebuie să facă, de mişcările pe care teoretic ar trebui...> *B* // 22 grupuri de skiori *A,B1*; <vijelios skiori> grupuri <mici> de skiori *B* // 23 - 24 Îi auzea *A,B1*; <Paul> Îi auzea *B* // 28 alb de sus până jos *A,B1*; alb de <zăpadă> sus până jos *B* // 29 - 30 bucuros de cursa făcută. *A,B1*; fericit / încântat de cursă. *B*

1049 4 îi întrebă *A,B1*; îi întrebă <râzând> *B* // 6 răspunse Paul *A,B1*; răspunse Nora *B* // 11 mai prietenos. *A,B1*; mai prietenos. Clipea des şi ochii lui mobili, ca două alice, încercau să zâmbească. *B* // 14 – Gunther. *A,B1*; < – Ei! Care pictor...> – Gunther. *B* // 16 Omul izbucni *A,B1*; < – Cum? Nu v-a spus?> Omul izbucni *B* // 17 fără expresie *A,B1*; fără expresie <ca şi înainte> *B* // 20 şi spuse *A,B1*; şi spuse <cu apăsare> *B* // 24 întrebă Nora. *A,B1*; întrebă Nora <interesată>. *B* // 26 Cele două cuvinte le rostea *A,B1*; <Spunea> Rostea aceste <cele> două cuvinte – „Familia Grodeck" – *B*; <Rostea aceste> Cele două cuvinte le rostea *B1* // 32 Rămase o clipă *A,B1*; <Tăcuse din nou. Numele acela părea că-l / Rostea acest nume cu un fel de teroare respectuoasă.> Rămase o clipă *B* // 34 avere. *A,B1*; avere. <O avere de o sută de ani. Ce o să facă băiatul ăsta. Era pe figura> *B*

1050 4 pe mâna *A,B1*; pe mâna <lui / băiatului> *B* // 6 averea lui? *A,B1*; averea lui? < – Din nenorocire.> *B* // 9 îi vine *A,B1*; îi <revine> vine *B* // 15 – Da. De astă-vară. *A*; – Da. <Se împlineşte un an în februarie, iarna asta.> De aproape un an. *B*; – Da. De astă- toamnă <vară>. *B1* // 17 privirea intensă a băiatului. *A,B1*; privirea intensă <, dureroasă> a băiatului. <Se înfiora gândindu-se cât de brutale puteau fi pentru el întrebările ei.> *B* // 19 - 20 dureroasă. Ar fi vrut să o poată şterge din memorie, ar fi vrut să-şi ceară iertare. *A,B1*; dureroasă <, brutală>. Ar fi vrut să <- şi ceară iertare> o poată şterge din memorie, ar fi vrut <să-şi poată cere iertare> să-şi ceară iertare. *B* // 21 - 22 În mod vădit *A,B*; <Era vădit că> În mod vădit *B1* // 27 să-l facă inginer... *A,B1*; să-l <înscrie la politehnică> facă inginer... *B* // 29 S-a urcat *A,B1*; [A plecat la München şi pe urmă, după câteva luni, iar s-a întors la Braşov şi] <a început să clădească> s-a urcat *B* // 30 cabana *A,B1*; cabana <unde locuiţi> *B*

1051 3 – De ce-l numeşti *A,B1*; – De <ce i se spune lui> ce-l numeşti *B* // 5 Întrebarea îl surprinse *A,B1*; <Omul părea mirat de întrebare> Întrebarea îl surprinse *B* // 10 nu era foarte *A,B1*; nu era <aşa de> foarte *B* // 11 Pe ea *A,B1*; <Ea, tot Grodeck s-a născut.> Pe ea *B* // 16 Deocamdată *A,B1*; <Câtă vreme> Deocamdată *B* // 15 face ce vrea... *A,B1*; face ce vrea... <Dar când o împlini> *B* // 20 râse din nou *A,B1*; râse iar *B* // 22 multe s-or fi auzind *A,B1*; multe s-or fi <zicând ici şi colo> auzind *B* // 25 stufoase, arcuite *A,B1*; stufoase, <albite, ridicate> arcuite <pline> *B*

1052 1 cu bănci *A,B1*; <ca o mică> cu bănci *B* // 2 totul, îngropând *A,B1*; totul, <şi drumul, neumblat> îngropând *B* // 5 - 6 Skiurile alunecau cu un foşnet *A,B1*; <Coborau> Skiurile alunecau cu un <fâşâit mătăsos> foşnet *B* // 8 în tăcere. *A,B1*; în tăcere. Era o senzaţie delicioasă de legănare, <pe arcuri> de plutire. *B* // 9 Cortina norilor cădea *A,B1*; <Pe dreapta era> Cortina norilor cădea <cenuşie pe dreapta şi pe stânga, până jos, la rădăcina brazilor, densă> *B* // 15 din spate, întărită cu metereze *A,B1*; din spate, <Faffner, care auzise lătra neliniştit / mirat că aude / Zăpada era / blocată de zăpadă> întărită cu metereze <înalte> *B* // 18 câinele îi recunoscu. *A,B1*; câinele <veni spre ei> îi recunoscu. *B* // 23 care îi lumina *A,B1*; care <îl luminau> îi lumina *B* // 24 de ce umbli *A,B1*; de ce <ieşi> umbli *B* // 25 îi spuse Nora. *A,B1*; <îl certă> îi spuse Nora. <Să ştii că am să te cert.>*B* // 26 deloc. *A,B1*; deloc. <Dacă aş fi ştiut din care parte veniţi, mi-aş fi pus skiurile şi v-aş fi ieşit înainte.> *B* // 28 - 29 Pe urmă, deodată, deveni abătut. *A,B1*; Pe urmă, <brusc aproape> deodată, deveni abătut <rămase pe gânduri, trist>. *B* // 29 treceri neaşteptate *A,B1*; treceri neaşteptate <de la lumină la> *B* // 30 la tăcere. *A,B1*; la tăcere <abătută>. *B* // 33 Vă mulţumesc că aţi rămas. *A,B1*; <Mi-a fost teamă că o să / Nu ştiţi ce frică mi-a fost că o să plecaţi.> Vă mulţumesc că aţi rămas. <Mi-a fost teamă că o să plecaţi, că n-o să vă întoarceţi. Vă mulţumesc că v-aţi întors.> *B*

1053 1 Voiam să viu *A,B1*; <Mi-am căutat skiurile şi> Voiam să viu *B* // 4 nu se poate *A,B1*; nu se poate <ieşi> *B* // 5 haină *gris* de sport, cu buzunare mari. *A,B1*; haină *gris* <, sportivă> de sport, cu buzunare mari, largi. <Încă o dată> *B* // 7 Încerca *A,B1*; <Din nou şi-l> Încerca *B* // 7 îmbrăcat într-o *A,B1*; îmbrăcat <Ar fi vrut să-l vadă> într-o *B* // 8 cu figura *A,B1*; cu <chipul lui copilăros> figura *B* // 9 cădea pe frunte *A,B1*; cădea <mereu> pe frunte *B* // 11-12 zise el. *A,B1*; zise el. Suntem singuri astăzi. *B* // 13 şi ţigări. *A,B1*; şi <dacă vreţi, tutun> ţigări. <Nora luă asupra ei / deveni imediat, cu uşurinţă, stăpâna casei.> *B* // 14 – De masă *A,B1*; < – Atunci> – De masă *B* // 14 Voi staţi *A,B1*; <Voi staţi liniştiţi la locurile voastre> Voi <veţi sta> staţi *B* // 16 reflectă Paul. Devenea *A,B1*; gândi / reflectă Paul. Devenea <cu uşurinţă> *B* // 18 Părea să cunoască toate acele lucruri streine *A,B1*; Părea să cunoască toate <Mergea fără ezitare spre lucrurile de care avea nevoie, le găsea de la prima vedere, fără să întârzie, fără să caute> lucrurile din acea casă străină *B* // 24 era puţin răstit. *A,B1*; era scurt, puţin răstit. *B* // 25 palidă. *A,B1*; palidă. <Pe urmă, cu aceeaşi subită schimbare de expresie> *B* // 30 Se făcu tăcere. O tăcere grea *A,B1*; < – Şi nu mai vrei? / – Nu mai pot, nu ştiu.> Se făcu tăcere. O tăcere grea, <pe care niciunul din ei nu ştia cum s-o întrerupă> *B*

1054 2 exerciţii de viraj *A,B1*; exerciţii <în apropiere> de viraj *B* // 9 nu ştim de ce. *A,B1*; nu ştim de ce. <Aş vrea să uiţi.> *B* // 13 Zâmbetul *A,B1*; <Zâmbetul lui ironic, trist> Zâmbetul *B* // 14 - 15 – Trebuie să-ţi spun ceva, zise el, dar promite-mi că n-ai să te sperii. *A,B1*; < – Dumneata ar trebui să mă ierţi pe mine. M-am purtat urât şi ţi-am / Ridică deodată capul spre Nora şi o privi cu o neaşteptată, dureroasă intensitate.> – Trebuie să-ţi spun ceva, <dar mi-e teamă să nu te sperii. Nu trebuie să te sperii> zise el, dar promite-mi că n-ai să te sperii <din primul moment, de cum ai intrat, dar mi-a fost teamă să nu te sperii. – Eu mă sperii greu.> *B* // 16 glumi Nora. *A,B1*; încercă Nora să glumească. *B* // 17 când ai venit *A,B1*; când <l-am auzit pe Faffner lătrând, ştii de ce l-am trimis pe Hagen afară să vadă cine e?> ai venit *B* // 19 Vocea îi era joasă *A,B1*; <Din nou era

în privirea lui o lumină intensă> Vocea îi era acum joasă *B* // 22 Arătă *A,B1*; <Îi arătă> Arătă *B* // 23 să întoarcă însă *A*; să întoarcă <privirea> însă *B*; să întoarcă <totuşi> însă *B1* // 26 Eu cred. *A,B1*; Eu cred. <Numai într-unele fantome.> *B* // 27 va veni. *A,B1*; va veni. <Cabana asta pentru ea am făcut-o. Mă întreb> *B* // 29 nu vine... *A,B1*; nu vine... <Casa asta pentru ea am făcut-o.> *B* // 30 spuse Nora *A,B1*; <şopti> spuse Nora *B* // 32-33 să vorbească fără mister *A,B1*; să vorbească <simplu> fără <nimic tainic> mister *B*

1055 1 – Da..., zise Gunther. *A,B1*; < – Sigur, zise Gunther> Da..., zise Gunther. *B* // 2 aici. *A,B1*; aici. <Nu poate să nu fie aici. Aici, unde suntem / cu noi trei> *B* // 3 E aici *A,B1*; <E aici. Dar mi se pare că ar putea> E aici *B* // 7 tânără. *A,B1*; tânără. <Oamenii ăştia de jos ştiau ei bine ce spun, când îi spuneau> *B* // 10 slab desenate *A,B1*; slab desenate, <linia gâtului, părul uşor fluturător> *B* // 11 pe tâmple. *A,B1*; pe <frunte> tâmple. < – Era aşa de frumoasă? / – Era foarte frumoasă.> *B* // 12 În colţul *A,B1*; <Într-un colţ al> În colţul *B* // 14 – Era o zi *A,B1*; <El băgă de seamă> – Era o zi *B* // 15 Purta *A,B1*; <Eu mă jucam cu creionul.> Purta *B* // 15 - 16 prima ei rochie albă din vara aceea. *A,B1*; prima ei rochie. *B* // 17 multe schiţe *A,B1*; multe <desene> schiţe *B* // 23 – Totuşi, dacă a ţinut *A,B1*; – Totuşi, <pentru că a vrut> dacă a ţinut *B* // 26 izbucnire *A,B1*; izbucnire <nervoasă> *B* // 27 Nora lovise *A,B1*; <Nora lovise încă o dată în porţi închise.> Nora lovise *B* // 29 băiatul *A,B1*; băiatul <ăsta> *B* // 31 sufocări nervoase *A,B1*; sufocări nervoase <care dispăreau> *B* // 32 după care îşi regăsea luminosul lui zâmbet ironic. *A,B1*; după care <îşi regăsea> luminosul lui zâmbet ironic <se deschidea din nou>. *B*

1056 3 – Stai să vezi *A,B1*; – Hai să vezi *B* // 5 de acolo *A,B1*; de acolo <o hârtie, pe care> *B* // 10 în zig-zag, descriind unghiuri mărunte. *A,B1*; <neregulat, în zig-zag> în zig-zag, <în unghiuri> descriind unghiuri inegale / mărunte. *B* // 11 cum ţinea *A,B1*; cum <Nora îşi> ţinea *B* // 13 – Vezi liniile *A,B1*; < – Ştii ce sunt> – Vezi liniile *B* // 24 El răspunse *A,B1*; < – Sigur că e glumă, spuse el.> El răspunse *B* // 32 un scandal. *A,B1*; un scandal. <Inima lor a bătut totdeauna bine. A fost o inimă exactă.> *B*

1057 1 Îl găsise *A,B1*; <Îl repetă> Părea că-l găsise *B* // 6 nimic. *A,B1*; nimic <nu-i cere nimeni nimic. Averile Grodeck n-au nevoie> *B* // 9 Desfăcu din nou *A,B1*; <Deschise din> Desfăcu din nou *B* // 10 şi coborau. *A,B1*; şi coborau <desenul era fin şi regulat ca o scriere măruntă, citeaţă. Variaţiile unghiurilor / El urmărea cu degetul>. *B* // 20 mai ales. *A,B1*; mai ales. <E o zvâcnire scurtă.> *B* // 21 ascuns. *A,B1*; ascuns. <Mi se pare că zvâcneşte.> *B* // 29 gest care *A,B1*; gest care <îi era familiar> *B*

1058 6 spuse Nora. *A,B1*; spuse Nora cu simplicitate. *B* // 7 de convingerea *A,B1*; de <siguranţa> convingerea *B* // 12 - 13 târziu, pe întuneric. Îl aşteptară *A,B1*; târziu, <după ce se întunecase> pe întuneric. <Stăteau> Îl aşteptară *B* // 19 aleargă *A,B1*; <Faffner> aleargă *B* // 26 cu toţii *A,B1*; cu toţii în holul de jos, <lângă cămin, curioşi> *B* // 30 îi plăceau *A,B1*; <Îl amuzau> Îi plăceau *B* // 31 lumânările *A,B1*; lumânările <de ceară albă> *B*

1059 1 Faffner dădea *A,B1*; Faffner <se plimba şi el> dădea *B* // 4 se gândea Nora. *A,B1*; se gândea Nora, privindu-l. *B*

1060 3 Dar începeau *A,B1*; <Dar erau seri care începeau devreme, odată cu apusul soarelui. La ora / De cum se întuneca> Dar începeau *B* // 5 Lumina *A,B1*; <După cinci / Lumina afară era întâi albastră> Lumina *B* // 6 mai sclipea *A,B1*; mai <strălucea însă după> sclipea *B* // 7 Pe urmă *A,B1*; Pe urmă <întunericul> *B* // 7 se pierdea. *A,B1*; se pierdea. <Întunericul era / Brazii deveneau negri, pietrele se topeau. Întunericul era complet.> *B* // 11 - 12 şi chemări, revenea la tăcerea lui de piatră. *A,B1*; şi <chiote> chemări, <în tăcerea lui> revenea la tăcerea lui minerală <de piatră>. *B* // 13 trosnet. *A,B1*; <foşnet> trosnet. *B* // 21 îşi arunca *A,B1*; îşi <punea> arunca *B* // 22 aprins. *A,B1*; aprins. [Faffner tresărea <atunci,

neliniştit, se ridica de la locul lui> şi mergea <spre uşă (spre fereastră)>, mirosind> zgâriind pragul, aşteptând.| *B*

1061 1 tresărea *A,B1*; tresărea <atunci, neliniştit> *B* // 4 La căderea *A,B1*; <Cu cât se apropia ora zece, Nora devenea mai neliniştită. De câteva ori, Paul o surprinse> La căderea *B* // 4 tăcută. *A,B1*; tăcută <, absentă>. *B* // 7 Ghemuită *A,B1*; <Strânsă> Ghemuită *B* // 8 - 9 părea că aşteaptă, cheamă. *A,B1*; <vorbind foarte rar> părea că <se apără, că se ascunde> aşteaptă, cheamă. <Nimic nu era de regăsit din / Fără tunica albastră de ski / Nimic n-o amintea...> *B* // 12 spre noapte. *A,B1*; spre noapte <, spre somn, dar cu atâta linişte, cu o aşa de gravă / încercând totuşi să amâne. Totul chema îmbrăţişarea, iubirea, somnul, încercând totuşi să întârzie, să amâne. Încerca să întârzie, să amâne, să se apere.> *B* // 14 se deschideau. *A,B1*; se deschideau. <De câteva ori o surprinsese uitându-se pe furiş la ceas. În casa aceea, ea singură nu aştepta ora zece. Ea singură în casa aceea aştepta cu nelinişte ora stingerii.> *B* // 21 - 22 cu mişcări rare, îngândurată, totdeauna tăcută. *A,B1*; <tăcută> cu mişcări rare, <Punea nu ştiu ce solemn> îngândurată, <Punea în acest lucru> totdeauna tăcută. <Era în acest lucru o instinctivă> *B* // 23 atentă *A,B1*; atentă, <uşor solemnă> *B* // 26 Nu răspunse *A,B1*; Nu răspunse <fără să se gândească> *B* // 27 cu seriozitate *A,B1*; cu seriozitate <, cu bună credinţă> *B* // 30 la douăzeci, la douăzeci şi doi... *A,B1*; la 20 <de ani>, la 22 <Vezi> *B* // 32 - 33 în loc... Trupul ei era robust *A,B1*; în loc... <ceva care nu ştiu dacă se mai poate numi frumuseţe. Avea picioare lungi> Trupul ei era calm *B* // 34 „Nimic *A,B1*; <Nimic nesigur, totul împlinit> „Nimic *B*

1062 3 şolduri pline. *A*; şolduri pline. Sânii grei, umbriţi. <Picioarele înalte, cu genunchi / Avea o piele brună, mată, fără strălucire. Umerii erau delicaţi, dar / Îşi desfăcuse părul şi-l lăsă să cadă lung pe umeri / umerii, coapsele, şoldurile, genunchii rotunzi, mari / şoldurile, genunchii mari, calmi, fără nelinişte> *B*, şolduri pline. Sânii grei, umbriţi. *B1* // 6 părul *A,B1*; părul <lung, negru> *B* // 9 – Mă tem *A,B1*; < – Am să plâng, zise ea cu o> – Mă tem *B* // 12 - 14 Un lucru pe care am sperat totdeauna, cu puţină teamă, că-l va înţelege cineva, că mi-l va spune. *A*; <N-am îndrăznit> Un lucru pe care l-am gândit totdeauna, l-am sperat totdeauna. *B*, Un lucru pe care am sperat totdeauna, cu puţină teamă, că-l va vedea cineva, că mi-l va spune. *B1* // 17 intense, avea ochii deschişi *A*; intense, <întregul ei corp / rămânea cu ochii deschişi spre ai lui. Avea atunci / întreaga ei fiinţă păstra ceva, se aduna> rămânea cu ochii deschişi <ca şi cum ar fi / mari, atenţi> *B*; intense, <rămânea cu> avea ochii deschişi *B1* // 19 Rămânea *A,B1*; <Cu mâinile deschise> Rămânea *B* // 20 fără sfârşit. *A,B1*; fără sfârşit. <Sărutul ei pe gură / Se întorcea> *B* // 22 pe umeri, pe şolduri. *A,B1*; pe umeri, pe <coapse, spate. Nu ştii să mângâi> şolduri. *B* // 26 Le săruta. *A,B1*; Le săruta <, îi plăcea să le sărute>. *B* // 31 Paul. *A,B1*; Paul. <Câte superstiţii poate avea.> *B* // 32 frică... *A,B1*; frică... <Numai o femeie poate să sărute> *B*

1063 1 Se apropia *A,B1*; <Se apropia de el cu o expresie> Se apropia *B* // 5 tunica albastră *A,B1*; tunica albastră <de ski> *B*

1064 1 Nu ningea. *A,B1*; <Era o dimineaţă fără ceaţă.> Nu ningea. <Zarea> *B* // 2 şi orizontul *A,B1*; şi <zarea mai> orizontul *B* // 3 - 4 înfipte în zăpadă cu boturile în sus, şi se urcaseră *A,B1*; <înfipte> implântate în zăpadă, <cu boturile în sus> şi <se urcaseră / porniră spre vârful> se urcaseră *B* // 5 muntelui. *A,B1*; muntelui <, de unde / pentru prima oară ieşit limpede din valuri / nori, ceaţă, negură. Urcuşul era / care pentru prima oară se arăta / pentru prima oară descoperit. Urcuşul fusese greu pe pietrele îngheţate / bolovanii îngheţaţi de sus. Se opriseră> *B* // 7 Postăvarul plutea singur *A*; Cristianul-Mare plutea <peste un ocean> singur *B*, Cristianul-Mare plutea singur *B1* // 10 negură albăstrie. *A,B1*; negură albăstrie <în ceaţă>. *B* // 11 – Jos *A,B1*; < – Aici jos, sub noi, este Timişul. În faţă e Piatra Mare.> – Jos *B* // 11 În faţă *A,B1*; În faţă <noastră> *B* // 13 Nora arăta *A,B1*; Nora <desena în ceaţă> arăta *B* // 14 intrate în neant. *A*; <dispărute> intrate în fum, în neant, dispărute. *B*, intrate în fum. *B1* // 20 se miră

A,B1; exclamă / se miră *B* // 21 – Da. *A,B1*; – Da <23 decembrie>. / – Ce repede a trecut vremea. *B*

1065 2 Părea *A,B1*; <Parcă> Părea *B* // 3 distanţele. *A,B1*; distanţele <, depărtarea>. < – Nora, ar fi o nebunie dacă am / – Nu> *B* // 6 – Poate *A,B1*; < – O nebunie, nu. / – N-aş zice o nebunie / – Poate nu de-a dreptul o nebunie. Mai mult o mare îndrăzneală. / – Te-ai încumeta? / – Cu tine, da. / – Bine, Paul. Să încercăm.> – Poate *B* // 9 – Prea greu nu. *A,B1*; – Nu e prea greu. *B* // 13 - 15 El acceptă toate condiţiile. După cursa lungă pe care o aveau de făcut, concertul de seară devenea o răsplată. *A,B1*; El <primi> acceptă fericit toate condiţiile. I se părea ameţitor gândul cursei lungi pe care avea s-o facă, iar concertul de seară devenea o răsplată <, o promisiune>. *B* // 16 fără plăcere *A,B1*; fără plăcere <cu neplăcere> *B* // 18 încruntat. *A,B1*; încruntat. <Biserica Neagră deştepta pentru el amintiri> *B* // 19 se lumină. *A,B1*; se lumină. |< – Am cântat şi eu în Biserica Neagră / Oratoriul de Crăciun, spuse el deodată, probabil urmând un gând pe care până atunci / Primăvara, înainte de Paşti, când se dă *Pasiunea lui Matei*. Este acolo un cor de> Primăvara, înainte de Paşti, când se dă *Mathäus Passion*. Este acolo un cor de| *B*

1066 1 în biserică. *A,B1*; în biserică <, totdeauna în acelaşi loc>. *B* // 2 lângă a treia *A*; sub a treia *B,B1* // 5 Privea *A,B1*: <Gunther se ridică de la masă şi făcu> Privea *B* // 9 Se adună *A,B1*; <Sunt> Se adună *B* // 15 Mâine seară *A,B1*; Mâine <dimineaţă> seară *B* // 17 Înainte de *A,B1*; <Gunther le făcu> Înainte de *B* // 18 De la S. K.V. *A,B1*; <Aveau de la> De la S. K.V. *B* // 19 până în centrul Braşovului. *A,B1*; până <la Braşov> în centrul Braşovului. <Drumul dur din această / Drumul era> *B* // 19 - 20 drum regulat *A,B1*; drum regulat, <fără / mai lung decât cele obişnuite> *B* // 22 până la capăt, dar din el se desprindeau *A,B1*; până la <capătul lui> capăt, <dar primejdia lui era că> dar din el se <desfăceau> desprindeau *B* // 24 spre Honterus. *A,B1*; spre Honterus <şi un moment de neatenţie la o răscruce / Trebuia foarte multă atenţie la răscruci.> *B* // 25 atenţi *A,B1*; atenţi <la răscruci> *B* // 26 Harta *A,B1*; <Le dădu totuşi o însemnare amănunţită cu toate semnele indicatoare, le descrise întreg parcursul (întâi e un izvor) şi îi sili mai ales să-şi ia> Harta *B* // 29 să se ferească. *A,B1*; să se ferească. < – Îmi pare rău că n-am timp s-o colorez, zise el, întinzând> *B* // 30 de ea. *A,B1*; de ea. <Plimbarea la Braşov devenea o adevărată expediţie.> *B*

1067 1 de periculos? *A,B1*; de periculos / greu / serios? *B* // 4 Nici nu porniseră *A,B1*; <Abia plecaseră> Nici nu porniseră *B* // 9 – El crede *A,B1*; < – S-ar putea să nu găsiţi loc.> – El crede *B* // 10 dau asta. *A,B1*; dau <adresa> asta. <Paul citi un nume de stradă / – Ce e aici? / Hagen nu răspunse. / sta scris de mână: *Frau* Adelle Bund> *B* // 12 - 13 şi o stradă necunoscută: strada Prundului, 26. *A*; şi <o adresă / un nume de> o stradă necunoscută. *B*; şi o <adresă> stradă necunoscută: strada Prundului, 26. *B1* // 14 – E locuinţa *A,B1*; <Ce este?> – E <casa> locuinţa *B* // 15 să trageţi *A,B1*; să <vă duceţi> trageţi *B* // 18 fără bunăvoinţă. *A,B1*; fără prietenie. *B* // 19 întâmplarea asta. *A,B1*; întâmplarea <aceasta> asta. *B* // 24 El nu păru *A,B1*; <El părea> El nu păru *B* // 27 Făcură *A,B1*; <Pe drum drept, cursa era> Făcură *B* // 28 harta. De acolo mai departe plecau *A,B1*; harta <lui Gunther>. De acolo mai departe se angajau *B*

1068 1 Nora îl lăsă pe Paul să plece *A,B1*; Nora <porni înainte> îl lăsă pe Paul să <pornească> plece *B* // 4 spuse ea. Orice ar fi *A*; spuse ea. Orice <s-ar întâmpla> ar fi *B*; spuse <lui Paul> ea. Orice ar fi *B1* // 6 încordată. *A,B1*; încordată. <N-ar fi vrut să se vadă cât e de emoţionat. Strânse bine în mâini, cu pumnii închişi, mânerele bastoanelor.> *B* // 7 bastoanelor, cu pumnii bine închişi. *A,B1*; bastoanelor <în mâini>, cu pumnii bine închişi. <Genunchii erau îndoiţi şi încordaţi ca pentru o> *B* // 10 ca pentru o săritură. *A,B1*; <Skiurile alunecau încet, iar un hârşâit aspru / îngreunate de marea deschidere a plugului> ca pentru o săritură <, ca pentru o pândă>. *B* // 11 încet *A,B1*; încet, <ţinute în> *B* // 12 Aştepta cu respiraţia tăiată primul viraj. *A,B1*; Aştepta <cu respiraţia / cu o concentrare> cu respiraţia tăiată <, cu privirea / ochii>

primul viraj. <Totul se strângea / se concentra în el / era încordat în el, în această... Își lăsase capul între umeri> *B* // 13 între umeri, dar privirea fixată *A,B1*; între umeri <i ridicați>, dar privirea fixată <alerga> *B* // 16 Simțea *A,B1*; Simțea <bătaia sângelui / zvâcnirea sângelui> *B* // 14 - 15 spre stânga. *A,B1*; <pe> spre stânga. *B* // 19 era deschis *A,B1*; era deschis <acum> *B* // 20 se făcu *A,B1*; se făcu <acum> *B* // 23 în secunda *A,B1*; <aproape> în secunda *B* // 24 se restabili. *A,B1*; se restabili (<imediat>). *B* // 25 – Bravo! *A,B1*; – Bravo <, Paul>! *B* // 26 strigând *A,B1*; strigând <în urma lui> *B* // 29 viraj *A,B1*; viraj, <spre> *B* // 33 Strânse pumnii *A,B1*; <Se temea de acea lumină orbitoare a vitezei, care începea / spre care se simțea împins. Își controlă ținuta> Strânse pumnii <ca și cum> *B* // 34 plugului. *A,B1*; plugului. <Intră într-un nou viraj.> *B*

1069 1 - 2 În noul viraj care începea, intră cu toată rezistența de care se simțea în stare. *A*; În <virajul care> noul viraj care începea, intră cu toată rezistența <, cu toată încordarea>. *B*; În noul viraj care începea, intră cu toată rezistența de care se simțea <capabil> în stare. *B1* // 5 Skiurile avură *A,B1*; <Skiurile se întoarseră / avură un moment de oprire / întârziere (încetinire), unul singur, și pe urmă, eliberate parcă> |<exact în momentul întoarcerii, dar pe urmă se smulseră / unul singur> exact în mijlocul întoarcerii, <ținute parcă în frâu, dar în secunda> ca și cum o fracțiune de secundă ar fi fost ținute în loc, dar pe urmă <porniră eliberate mai departe>| Skiurile avură *B* // 8 se smulseră *A,B1*; se smulseră (<din frână>) *B* // 9 - 10 Paul deschise și mai mult plugul. *A,B1*; Paul deschise <până la refuz> și mai mult foarfecele plugului. *B* // 10 se atingeau *A*; se atingeau <la vârf> *B,B1* // 12 Totuși *A,B1*; <Avea impresia> Totuși *B* // 14 - 15 care nu mai transmite comenzile *A,B1*; care nu mai avea să funcționeze (transmite mai departe comenzi) *B* // 17 un fel de răsucire *A,B1*; un fel de <smucire> răsucire *B* // 19 La fiecare *A,B1*; <Avea impresia că va fi proiectat în peretele / la cotitură, în peretele> La fiecare *B* // 19 - 20 va fi aruncat în peretele *A,B1*; va fi <proiectat> aruncat în peretele <muntelui, dar în același moment / drumului> *B* // 20 dar în ultimul *A,B1*; dar în <acel moment> ultimul *B* // 21 o forță *A,B1*; o forță <contrarie> *B* // 21 partea opusă *A,B1*; partea opusă <, restabilind un echilibru nesigur, mereu amenințat / și îi restabilea echilibrul> *B* // 23 - 24 Nu era în el niciun gând: toată ființa lui era un tumult *A,B1*; <Nu mai simțea nimic decât această succesiune de> Nu era în el niciun gând: <nicio amintire, nicio imagine. O impresie de> <Singură, în> toată ființa lui era <o lumină difuză de neant> un tumult <în care stăruia doar / un vacarm confuz de dincolo de conștiință, o voință de a rămâne> *B* // 26 Îi răsări deodată *A,B1*; I se părea că-i <vede> răsare deodată *B* // 29 pe skiuri *A,B1*; pe skiuri, <plecă fruntea jos, își înclină capul, trecu fără să-și dea însă seama> *B* // 30 fără să-și dea seama însă în acea clipă *A,B1*; fără să-și <simtă> dea însă în acea clipă seama *B* // 33 viraj, care îl proiectă *A,B1*; viraj, <dar prin miracol> care îl proiectă (cu violență) *B* // 34 pârtia de ski *A,B1*; pârtia de ski <se lărgi într-o mare întindere albă> *B*

1070 2 ce se petrece. *A,B1*; ce se <întâmplă> petrece <și nu știa dacă acea lumină care se deschidea era adevărată>. *B* // 2 - 3 Avea impresia că zboară *A,B1*; <Se lăsă cât mai> Avea impresia că zboară <acum> *B* // 3 Vântul *A,B1*; Vântul <îl izbea în față cu putere> *B* // 8 Încă o dată *A,B1*; <Paul încercă pentru ultima oară> Încă o dată *B* // 10 îl ascultară. *A,B1*; îl ascultară <, supuse>. *B* // 10 și *A,B1*; și <viteza se domoli. Cu o ultimă întoarcere> *B* // 12 supuse. *A,B1*; <cuminți> supuse. *B* // 13 - 15 – Suntem la Ruia, strigă Nora de departe. Venea spre el, legănându-se ușoară pe skiuri, de parcă ar fi patinat. *A,B1*; < – Suntem la Ruia. Nora venea în urma lui, descriind în ocoluri mari, rotunde> – Suntem la Ruia, <spuse ea / îi strigă de departe> strigă Nora de departe. <Venea spre el, legănându-se pe skiuri, în ocoluri mari, rotunde. Când ajunse lângă el / El nu fu în stare să spună niciun cuvânt. Își duse mâna la frunte. Era încă buimăcit. – Ai făcut o cursă. / – A mers foarte bine, Paul.> Venea spre el, <în ocoluri mari, rotunde. Skiurile ei ridicau în urmă o pulbere de zăpadă, care înscria mari opturi, ridicând o pulbere> legănându-se ușoară pe skiuri, de parcă ar fi patinat. *B* // 18 – Dacă ține *A,B1*; < – Te-am observat tot timpul. Dacă ţine... Te felicit.> – Dacă ţine *B* // 18 pe drum *A,B1*; pe drum, <răspunse el> *B* // 22 vieţii. *A,B1*; vieţii <şi că se întorcea>. *B* // 23 foarte scurt *A,B1*; foarte scurt, <de la marginile vieţii până aici> *B* // 26 să creadă. *A,B1*; să creadă. <Drumul i se păruse fără sfârşit, timpul> *B* // 27 spaţii *A,B1*; <întinderi> spaţii *B* // 28 Paul avea sentimentul că *A,B1*; Paul avea <impresia> sentimentul că <se întorcea dintr-o cursă nesfârşită / cele patru minute de cursă îl purtaseră pe nesfârşite> *B* // 30 – Te asigur *A,B1*; [< – Nu ştiu de ce n-am căzut. / – Nu înţeleg de ce n-am căzut.> – Te asigur că exagerezi, Paul. Ai lucrat corect. / – Pentru că n-ai greşit. Pentru că ai avut tot timpul ţinuta corectă / bună / care trebuie. Te-am urmărit tot timpul. Virajele erau sigure, viteza era moderată. Uneori prea repede, dacă vrei, dar totdeauna stăpânită.; – Mă faci să râd, Nora, spuse el. Stăpânită. Viteză stăpânită! Eram într-un vârtej, într-un haos. Nu vedeam nimic. / - Skiul e o lumină prea mare, spuse Nora. Trebuie să ne obişnuim ochii cu ea. Asta e tot.] – Te asigur *B*

1071 3 prea mare. *A,B1*; prea mare, <spuse Nora> dragul meu. *B* // 4 lumină *A,B1*; lumină <, dragul meu> *B* // 9 o străbătuseră *A,B1*; o străbătuseră <pe skiuri> *B* // 9 Prinsă *A,B1*; <Ruia era albă ca un lac alpin îngheţat, înconjurat din toate părţile. Zăpezile erau neumblate şi line.> Prinsă *B* // 13 Pe copaci *A,B1*; Pe copaci, <semnele albe> *B* // 14 răsăreau regulat, la distanţe egale *A,B1*; <veneau / se succedau / arătau> răsăreau <la distanţe> regulat, la distanţe egale <Zăpada era neumblată. Panta era / cobora uşoară, fără accidente> *B* // 16 Drumul cobora *A,B1*; <Panta cobora / era foarte uşor înclinată.> Drumul cobora *B* // 17 Virajele erau *A,B1*; <Ocolurile erau / Serpentinele / Întoarcerile erau mari, vizibile de departe.> Virajele erau *B* // 18 atenţie concentrată. *A,B1*; atenţie concentrată <, dar pe urmă, odată trecute / După fiecare viraj trecut cu bine / Avea în momentele acelea>. *B* // 19 frână cu *A,B1*; frână cu <o singură mişcare> *B* // 20 ar fi trecut o singură mişcare. *A,B1*; ar fi trecut în acel moment o singură mişcare, <declanşată de un singur resort> transmisă de un singur arc. *B* // 20 Pe urmă *A,B1*; <La capătul virajului, odată cu skiurile> Pe urmă, <odată cu skiurile> *B* // 21 - 22 avea o bruscă senzaţie de eliberare. *A,B1*; <el însuşi simţea un val de libertate, de uşurinţă / ieşeau din această / avea o senzaţie de eliberare> avea o bruscă <impresie> senzaţie de eliberare. <Devenea mai uşor, îşi simţea umerii liberi.> *B* // 28 cu bastoanele trase *A,B1*; cu bastoanele <ridicate> trase *B* // 29 - 30 oprite o clipă în aer. *A,B1*; oprite <un moment din bătaia lor ritmică> o clipă în aer <din bătaia lor ritmică>. *B*

1072 3 halte scurte *A,B1*; halte scurte <la punctele> *B* // 5 pentru odihnă. *A,B1*; pentru odihnă. <Cursa era lungă, dar cel puţin în partea aceasta> *B* // 13 – Mi-e frică *A,B1*; < – Să nu adormi pe skiuri, îi spuse Nora la una din aceste opriri. / – Şi eu mă tem uneori. / – Mi-e frică să nu adorm pe skiuri, îi spuse Norei. Se rezemase de> – Mi-e frică *B* // 16 plutind. *A,B1*; plutind <pe arcuri>. *B* // 19 decât Ruia, poiana *A,B1*; decât Ruia, <mai neumblată>, poiana <Cucului-Mare> *B* // 21 slăbească. *A,B1*; slăbească <, scadă>. *B* // 22 Aici *A,B1*; <La Crucur> Aici *B* // 23 O ceaţă *A,B1*; <Intrară într-o cabană de pădure să întrebe> O ceaţă *B* // 25 într-o colibă de pădurar *A,B1*; într-o <cabană> colibă de pădurar, <de la marginea poienii> *B* // 27 pe nimeni. *A,B1*; pe nimeni. <Pe un foc, un ceaun cu resturi de mămăligă îngheţată / Ferestrele aveau geamuri sparte, cârpite.> *B* // 28 decât o casă. *A,B1*; decât o casă <de om>. *B* // 31 – N-aş vrea *A,B1*; <Nora deschise harta lui Gunther şi propuse o schimbare de itinerar. Drumul albastru / cu dreptunghiuri albastre / – Mi-e teamă.> – N-aş vrea *B*

1073 1 - 2 măsurând drumul care le mai rămânea *A,B1*; <şi priviră> măsurând drumul care le mai rămânea <până la Braşov> *B* // 8 o cărare *A,B1*; o cărare, <şerpuind printre brazi> *B* // 10 Nora stătu *A,B1*; <Era o aventură, poate o prea mare îndrăzneală. Avea viraje> Nora stătu *B* // 11 îndrăzneală. *A,B1*; îndrăzneală. <Paul nu o lăsă> *B* // 14 înainte în recunoaştere *A,B1*; înainte <, ca să exploreze> în recunoaştere <La mici intervale îl striga. El trebuia să aştepte.> *B* // 17 fu demontat *A,B1*; fu demontat <de la primii paşi. Skiurile derapau.> *B* // 25 îi răspundea. *A,B1*; îi răspundea <, ca să n-o alarmeze>. *B* // 26 – Vii? *A,B1*; < – E greu.> – Vii? *B* // 33 răsuflarea *A,B1*; <şi abia îşi putea> avea <pumnii încleştaţi> răsuflarea *B*

1074 3 că nu mai era *A,B1*; că <acum> nu mai <era vorba de o plimbare. Se găseau pe munte, în pădure / loc de gândire> era *B* // 4 în pădure *A,B1*; în pădure <, seara> *B* // 5 Seara grăbea *A,B1*; Seara <grăbea pe / venea> grăbea *B* // 6 fără ocol *A,B1*; fără ocol, <Virajele erau / Nu mai aveau propriu-zis> *B* // 9 - 10 schimbări violente de direcţie. Foşnetul skiurilor *A,B1*; schimbări <bruşte> violente de direcţie. <Skiurile alergau cu un fâşâit> Foşnetul skiurilor <pe zăpadă> *B* // 10 - 11 zăpada care *A,B1*; zăpada care <îngheţa cu frigul / gerul / lăsarea serii / gerul de seară> *B* // 13 - 14 de drumuri, unde o tablă a Turing-Clubului *A,B1*; de drumuri. O tablă <indicatoare arăta spre stânga> a Turing-Clubului *B* // 15 arăta *A,B1*; arăta <un drum> *B* // 20 – Şi dacă *A,B1*; < – Nu.> – Şi dacă *B* // 27 – Plecăm? *A,B1*; – Plecăm? <Nora îl privi fără să-i răspundă. Ce se întâmpla cu omul ăsta?> *B* // 30 - 31 cu umerii ridicaţi puţin *A,B1*; cu umerii <lăsaţi puţin în jos> ridicaţi puţin <ca într-un zbor> *B* // 32 pe zăpadă în salturi mici *A,B1*; pe zăpadă <, săltând uşor, ca un bot de barcă pe apă, despicând / ridicând mici valuri pulverizate de zăpadă / o pulbere fină> în salturi mici <care> *B*

1075 1 Nora *A,B1*; <Paul se legăna pe skiuri, cu o mişcare ritmică. Când viteza devenea ameninţătoare / Erau unele ridicări de / Lumina era mereu mai cenuşie, zăpada / Nora îşi scosese chipiul / pusese chipiul> Nora *B* // 2 cu părul *A,B1*; cu <părul fluturând pe frunte. Întorcea uneori capul înapoi să vadă> părul *B* // 3 spre el, să-l vadă dacă *A,B1*; <înapoi> spre el, să-l vadă dacă <Paul> *B* // 3 Ochii *A,B1*; <Ochii lor se încrucişau o secundă.> Ochii *B* // 5 mai tare *A,B1*; mai tare <pe skiuri> *B* // 8 arunce înapoi. *A,B1*; arunce <de pe skiuri> înapoi <din orbita cursei>. *B* // 9 pe skiuri. *A,B1*; pe skiuri <, cu fruntea mereu mai aproape, ca şi cum s-ar fi apărat împotriva>. *B* // 11 va mai ţine. *A,B1*; va mai ţine. <„Poate toată viaţa" . Nu vedea nimic mai departe de skiurile lui. Ştia

numai că / Lumina scăzuse de tot; zăpada se albăstrea / devenea albastră> *B* // 13 dacă întârzie *A,B1*; dacă întârzie <poate> *B* // 14 O lumină de amurg înnorat *A,B1*; <Lumina cenuşie de amurg înnorat se stingea. „Încă nu e seară, încă nu, încă nu".> O lumină de amurg înnorat <se lăsa / cădea îngheţată> *B* // 16 într-un fum. *A*; într-un fum. Nu se auzea decât hârşâitul skiurilor în zăpada îngheţată, dar <în imensa tăcere a pădurii> avea impresia că întreg acest zgomot este în <muchia lui, pe timpan> urechile lui, <pe timpanele lui> asurzitor. *B*; într-un fum. <Nu se auzea decât hârşâitul skiurilor în zăpada îngheţată.> *B1* // 19 Paul se aruncă spre *A,B1*; <Paul încercă să / Paul se aruncă în zăpadă şi se lăsă să cadă.> Paul se aruncă <în zăpadă> spre *B* // 21 să se oprească. *A,B1*; să se oprească <dintr-o viteză>. *B* // 22 Se ridică *A,B1*; <Nora veni spre el> Se ridică *B* // 24 îi arătă *A,B1*; îi arătă <cu mâna> *B* // 25 Braşovului. *A,B1*; Braşovului. El <îşi scoase chipiul şi> îşi <ştergea> trecu mâna pe frunte, cu un gest de... La porţile Braşovului! Îi plăceau aceste cuvinte <de cucerire> (de cucerire). *B* // 27 vedea defilând *A,B1*; <auzea> vedea <trecând> defilând *B* // 28 afişele de cinematograf *A,B1*; afişele <la chioşcurile de ziare, auzea întreaga> de cinematograf, <concert> *B* // 29 de seară – şi totuşi *A*; de seară („*Brassailopok*", „Tribuna"...) – şi totuşi <nu izbutea să-şi revină> *B*; de seară <„*Brassailopok*", „Tribuna"...> – şi totuşi *B1*

1076 1 biletele de concert *A,B1*; <biletele pentru concert> biletele de concert *B* // 6 Braşovul *A,B1*; <Oraşul> Braşovul *B* // 6 cu străzile *A,B1*; cu <agitaţia străzilor lui> străzile *B* // 7 cu vitrinele *A,B1*; cu <întreagă acea rumoare / reclamele luminoase> vitrinele <incendiate> *B* // 8 de Crăciun *A,B1*; de Crăciun, <i se părea neverosimil> *B* // 12 şi acum mai departe *A,B1*; şi <că nu mai / care> mai departe *B* // 13 Hotelul *A,B1*; Hotelul <Hotelul era plin de bucureşteni, iar în hol> *B* // 15 cu bagajele nedesfăcute. *A,B1*; <cu valizele aruncate> cu bagajele nedesfăcute. < – Aşa e totdeauna de Crăciun, explica portarul.> [<Pe urmă / Anul ăsta mai sunt şi concursurile de la Predeal. Aleargă lumea.> Portarul, care îl cunoştea pe Paul, îi dădu totuşi în mare taină oarecari speranţe. Era posibil să se libereze, după ora zece <S-ar putea să se libereze o cameră 159, la etaj> o cameră la etajul al treilea.] <Totul depindea de un domn care aşteaptă un telefon de la Bucureşti şi e posibil să plece cu rapidul de 10. Treceţi după 10 pe aici.> *B* // 16 merseră să *A,B1*; merseră să <caute> *B* // 18 Nu e *A,B1*; <De două zile> Nu e *B* // 19 tot oraşul. *A,B1*; tot oraşul. <E ajun de Crăciun şi după toate astea mai> *B* // 23 - 24 Chipiurile albastre se vedeau pretutindeni. *A,B1*; <Uniformele> Chipiurile albastre se vedeau <peste tot> pretutindeni. Bocancii răsunau greu pe trotuare. *B* // 29 - 30 până atunci pe munţi *A,B1*; până atunci <pe Piatra-Mare, la Poiana, pe Diham, pe Cristianul-Mare, coborau acum> pe munţi <i din> *B* // 31 coboare *A,B1*; coboare, <spre vale> *B* // 33 - 34 cu locomotiva lui scundă, cu vagonetele lui galbene *A,B1*; cu <locomotiva lui mică, albă de zăpadă ca un tren polar / mica lui> locomotiva lui scundă de tren forestier şi cu micile lui vagonete *B*

1077 2 Multă lume *A,B1*; <Grupuri numeroase / Foarte> Multă lume *B* // 10 – E prea departe... E prea târziu. *A,B1*; < – Nu ştiu de ce. / – Ştiu eu de ce?> – Pentru că e prea departe... Pentru că e prea târziu. *B* // 11 - 12 să-i spună cu sinceritate. *A*; să-i spună adevărul. *B*; să-i spună <gândul> cu sinceritate. *B1* // 12 - 13 „Sunt acolo amintiri de care nu vreau să mă apropiu". *A,B1*; „Pentru că sunt amintiri acolo de / la care nu vreau să mă apropiu / întorc". *B* // 14 nu era adevărat. *A,B1*; nu e adevărat. <„Sunt un om fără amintiri. Nu, trenul acesta> *B* // 16 vindecate. *A,B1*; vindecate <, închise>. <Trenul se puse greu în mişcare, cu roatele alunecând cu un pufăit> *B* // 17 spre trecut... *A,B1*; spre trecut <ul lui>... *B* // 24 în mişcare *A,B1*; în mişcare <pe şinele îngheţate> *B* // 25 fiare vechi, îngheţate. *A,B1*; fiare vechi, <îngheţate / înzăpezite> îngheţate. *B* // 27 Călătorii *A,B1*; <Cei care plecau şi cei care rămâneau / O mare mulţime de privitori asistau la această plecare. Cei care plecau> Călătorii *B* // 33 de sărbătoare *A,B1*; de sărbătoare, <cu zăpezile ei în oraşul înzăpezit> *B* // 34 cu freamătul ei de vacanţă. *A,B1*; <cu străzile luminate, cu luminile ei> cu <rumoarea> freamătul ei de vacanţă. <Străzile erau pline de bucureşteni. La fiecare pas întâlneau figuri cunoscute, oameni care salutau, îi opreau să le dea bună seara sau să-i întrebe cum e vremea pe munte.> *B*

1078 1 Hagen spusese adevărat. *A,B1*; <Nu le rămânea decât să mergă la adresa indicată de Hagen.> <Hagen avusese dreptate.> Hagen spusese adevărat. *B* // 4 de fier *A,B1*; de fier, <zidită în> *B* // 8 să răspundă. *A,B1*; să răspundă. <Vecini miraţi apăreau / Figuri uimite apăreau / Prin vecini> *B* // 9 Pe toată strada, figuri uimite *A,B1*; La casele vecine, figuri uimite *B* // 10 - 11 O fetiţă din vecini îi întrebă de peste drum *A,B1*; O fetiţă îi întrebă de peste drum <dacă nu cumva au greşit strada, dacă adresa> *B* // 15 - 16 ca să spună mai departe lucrurile de necrezut care *A,B1*; ca să <povestească lucrurile> ducă mai departe vestea de necrezut a sosirii lor (povestească / spună mai departe lucrurile de necrezut care se întâmplau la numărul 26). *B* // 17 Poarta *A,B1*; <Poarta se deschise totuşi, târziu, cu greutate> Poarta *B* // 18 pe jumătate. *A,B1*; pe jumătate <scârţâind greu. O femeie fără vârstă îi privea bănuitoare. O femeie bătrână, uscată / *Frau* Adelle îi oprea din prag să intre, cu privirea ei mirată / o privire plină de / privirea ei bănuitoare>. *B* // 18 - 19 O femeie bătrână, îmbrăcată în negru, îi opri din prag să intre, cu o privire *A,B1*; O femeie îmbrăcată în negru, bătrână, uscată, îi oprea din prag să intre, cu o privire <plină de / bănuitoare> *B* // 21 - 22 întinse plicul lui Hagen şi ea îl desfăcu, ţinându-i mereu afară *A,B1*; întinse <scrisoarea> plicul lui Hagen şi ea <o citi> îl desfăcu, <ţinând> ţinându-i mereu <poarta pe jumătate închisă> afară *B* // 23 - 24 o privire bănuitoare *A,B1*; o privire sfredelitoare / bănuitoare *B* // 27 în sfârşit *A,B1*; în sfârşit, <după ce> *B* // 30 - 31 câteva ferestre oblonite, apoi *A,B1*; câteva ferestre <oblonite / cu obloanele trase> oblonite, apoi <printr-o sală întunecoasă / pe nişte scări ce urcau / duceau într-un culoar> *B* // 31 întunecos. *A,B1*; întunecos <, care ducea spre o scară>. *B* // 32 Întreaga casă *A,B1*; <Scara de lemn care urca la primul etaj / Paşii lor răsunau pe podeaua de lemn. Nu se auzea de nicăieri o uşă care să se deschidă, un glas care să întrebe.> Întreaga casă *B* // 33 niciun zgomot, nicio şoaptă. *A,B1*; nici <o voce, nicio uşă> un zgomot, nicio şoaptă. <Pe podelele de lemn, paşii lor / Podelele de lemn scârţâiau / Bocancii făceau> *B*

1079 3 Era *A,B1*; <Intrară într-o cameră> Era *A,B1*; 3 cu mobile *A,B1*; cu <obloanele / lucruri> mobile *B* // 6 *Frau* Adelle Bund *A,B1*; <Merse spre fereastră, ca s-o deschidă. / Încercă să deschidă singură> *Frau* Adelle Bund *B* // 8 să aerisesc şi să fac focul. *A,B1*; să <deschid> aerisesc şi să fac focul <, zise ea>. *B* // 10 toate închise *A,B1*; toate <trase şi închise *B* // 11 fier. *A,B1*; fier. <Femeia le deschise.> *B* // 12 ruksacurile *A,B1*; ruksacurile <aici> *B* // 15 să iasă *A,B1*; să <fie din nou / să vadă din nou afară, pe stradă> iasă *B* // 16 dincolo de acele ziduri reci. *A,B1*; <pe străzile vii> dincolo de <aceste> acele ziduri reci. <Mai aveau până la concert destul timp să se plimbe prin> *B* // 21 - 22 blană, cu pasul măsurat. Mergeau fără grabă, se salutau fără voioşie, cu saluturi ceremonioase. *A,B1*; blană, <în grupuri tăcute – femeia şi bărbatul la braţ, copiii ţinându-se de mână, în haine de duminică, cu pasul măsurat / în grupuri tăcute, cu pasul măsurat, în haine negre> cu pasul măsurat, <tăcuţi, în grupuri de familie, părinţii la braţ, copiii înainte, ţinându-se de mână>. Mergeau fără grabă, <fără exuberanţă> se salutau fără <voioşie şi cu ceremonioase saluturi, intrau în mare ordine înăuntru, despărţindu-se> voioşie, cu saluturi <grele> ceremonioase. <Intrau în bănci> *B* // 26 să intrăm? *A,B1*; să intrăm <cu hainele>? *B* // 29 - 30 Tunicile albastre, bluzele *A,B1*; Tunicile <lor> albastre, bluzele <lor> *B* // 31 redingote şi blănuri. *A,B1*; redingote <şi toalete negre> şi <haine> blănuri. *B*

1080 2 Era în biserică o rumoare *A,B1*; <Uneori se ridica din> Era în biserică <acel freamăt> o rumoare *B* // 3 care *A,B1*; care <încă nu şi-a găsit> *B* // 4 sau un corn *A,B1*; sau un <oboi> corn *B* // 5 o secundă şi se pierdea apoi, acoperit de *A,B1*; o secundă <din această / ca un strigăt de surpriză> şi se pierdea <imediat sub> apoi, acoperit <de viori şi violoncele> de *B* // 6 - 7 pe care şi-l transmiteau, ca un apel, viorile şi violoncelele. *A,B1*; <pe care şi-l transmiteau>, transmis parcă pe o singură coardă, ca un apel, de la viori la violoncele. *B* // 8 tăcere. *A,B1*;

tăcere <, o tăcere în care>. *B* // 9 bagheta. *A,B1*; bagheta. Totul – arcuşuri şi respiraţii – era suspendat. *B* // 10 Întâi flautul *A,B1*; <Oratoriul începea> Întâi flautul *B* // 11 cu ceva întrebător *A,B1*; cu ceva întrebător <în acele puţine / ridicarea lor / glasul lor, dar> *B* // 12 note *A,B1*; măsuri, <viorile şi cu totul neaşteptate imediat - trompetele> *B* // 14 puternică, sigură *A,B1*; puternică, <victorioasă, care anunţa opriri> sigură *B* // 16 flautul şi oboiul *A,B1*; flautul şi oboiul <mergeau subteran, răsărind> *B* // 17 momentele de respiraţie ale frazei mari. *A,B1*; momentele de <pauză, când viorile şi trompetele se opreau / fraza cea mare, oprită un moment, părea că respiră> respiraţie ale frazei mari. <Pe urmă, viorile / coardele şi trompetele se opriră într-o mai lungă tăcere / pauză mai lungă / Într-o linişte meditativă, îngăduind flautului şi oboiului să> *B* // 18 - 19 tăcerea era protectoare: numai cu îngăduinţa lor *A,B1*; tăcerea lor părea meditativă <iar flautul şi oboiul cântau / erau lăsate şi protectoare>: numai cu îngăduinţa lor protectoare *B* // 26 - 27 un mare strigăt de bucurie, care *A,B1*; un mare <elan care trecea> strigăt de bucurie, <un elan> care <ridica vocile> *B* // 28 Tot corul nu era decât *A,B1*; <Întregul cor> Tot corul nu era <o singură> decât *B* // 28 Părea *A,B1*; <Cântec robust, care părea să înalţe bolta, să deschidă ferestrele şi să ridice> Părea <că deschide> *B* // 30 Nora *A,B1*; <Şi totuşi în biserică / Nora întoarse capul / privirea spre Paul şi lăsă / Paul se rezemă de bancă. De ce simţea astă-seară> Nora *B* // 31 în faţa acelei veşti. *A,B1*; în faţa <acelei prea mari lumini> acelei <chemări> veşti. <El asculta> *B* // 32 nu întoarse capul. *A,B1*; nu întoarse capul <fără să întoarcă totuşi / însă capul. „Da, Nora...">. *B*

1081 1 Viorile şi alămurile, în primul rând *A,B1*; <Viorile şi orchestra> Viorile şi <trompetele> alămurile, în primul moment *B* // 3 Flautul şi oboiul alergau, cu *A,B1*; <Era mereu acelaşi cântec.> Flautul şi oboiul <reveneau încet, cu o tandreţe mirată / cu tandreţe, cu mirare. Singură orga îşi păstra mereu / îşi menţinea acordurile / sunetul ei> alergau, cu <ca o apă> *B* // 5 Pe sunetul *A,B1*; <Sunetul ei> Pe sunetul *B* // 6 ca o catedrală vie. *A,B1*; <întreaga construcţie sonoră> ca o catedrală vie / sonoră. *B* // 7 din ea *A,B1*; din <monotonia orgii

/ ei profundă> ea *B* // 12 în singurătate. *A,B1*; în singurătate. <Nici corul biruitor, nici trompetele / Acordul acesta grav de orgă continuă> *B* // 13 tăceri care *A,B1*; tăceri <pe care le simțea încă prelungite de o pedală / încă nestinse> care *B* // 14 de jos. *A,B1*; de jos <, profundă>. *B* // 15 - 16 într-o singură frază, urcau acum împreună *A,B1*; într-o <ultimă> singură frază, <coborau. Porțile Oratoriului erau deschise, drumurile de aici> urcau acum împreună <pe trepte largi> *B* // 18 O voce *A,B1*; <Rămasă singură, o voce de tenor se desprinse. De aici mai departe, voci şi instrumente se desprindeau singure din> O voce *B* // 19 Povestea fără melodie plecarea *A,B1*; <Era vocea / Numai orga îl însoțea> <Spunea> Povestea fără melodie <primele cuvinte, care nu povesteau decât> plecarea *B* // 20 - 21 Game simple, puțin monotone se legănau ca o iederă pe *A,B1*; <Erau ridicări / game> Game simple, puţin monotone <creşteau şi descreşteau> se legănau ca o <linie albă pe fondul> iederă pe <sunetul / coloana orgii> *B* // 22 Povestirea *A,B1*; <Clavecinul / Pe urmă> Povestirea *B* // 23 monotonie narativă *A.B1*; <bizară> monotonie recitativă / narativă *B* // 24 oboiul şi vioara o înduplecară să cânte. *A,B1*; <orchestra / oboiul şi <viorile> vioara o înduplecară să cânte. Era <un lied o arie tandră, care <mergea mai mult cu clavecinul, decât cu orga> ducea spre un cor luminos. *B* // 27 să ceară *A,B1*; să ceară <tăcere> *B* // 28 Uneori *A,B1*; < Uneori orchestra / Uneori *B* // 29 ca să susțină *A,B1*; ca să <susțină / treacă mai departe> susţină *B* // 31 Niciodată *A,B1*; <Paul aştepta mai ales aceste> Niciodată *B* // 33 cu niciuna din trecut. *A,B1*; cu nici<o>una din trecut <alta>. *B*

1082 1 coborâse... *A,B1*; coborâse... Poate <cele câteva zile, oboseala> marile zăpezi prin care <au trecut> trecuse. <Niciodată nu simțise mai / Niciodată o vioară> *B* // 2 mai străvezii. *A,B1*; mai străvezii. <I se părea că poate privi prin ele până în cele mai depărtate / Niciodată cântecul lor, sunetul lor nu mersese aşa de departe.> *B* // 4 totul *A,B1*; <întregul oratoriu> totul *B* // 5 Până şi *A,B1*; <Până şi orga tăcea / Viorile căpătau acolo> Până şi *B* // 5 - 6 îmblânzită, ca să asculte. *A,B1*; îmblânzită, ca o mare stâncă sumbră <deasupra unei singuratece> apărând un izvor. *B* // 7 - 8 A doua parte a Oratoriului se deschidea cu o simfonie şi din ea se desprindea, după *A,B1*; <În momentul cînd din simfonia care deschide> Din simfonia care deschide a doua parte a oratoriului, se desprindea după <câteva măsuri recitative> *B* // 10 cu aceeaşi mişcare de surpriză. *A,B1*; cu <acelaşi semn> aceeaşi tresărire. *B* // 15 Tot corul *A,B1*; <Mai toate vocile care cântau acolo / Întregul cor> Tot corul *B* // 16 glasul depărtat *A,B1*; <vocea> glasul depărtat<ă> *B* // 17 În aceeaşi *A,B1*; şi în aceeaşi *B* // 18 caută spre *A,B1*; caută cu privirea spre *B* // 20 băiatului ei. Dar nu era *A,B1*; băiatului ei <, răspunzându-i>. Dar nu <surâdea nimeni sub a treia> era *B* // 24 Gunther. *A,B1*; Gunther. <Da, se uita la ei şi într-adevăr nimeni> *B* // 27 serioşi *A,B1*; serioşi <, gravi> *B* // 28 poate morți *A,B1*; poate morți, <ca nişte stânci peste care trecea, fără să-i atingă şi fără să-i deştepte, (efluvii de muzică), (valuri de muzică)> *B* // 30 fără să-i trezească. *A,B1*; fără să-i deştepte. *B*

1083 1 de burg *A,B1*; de <oraş> burg *B* // 3 orgă. *A,B1*; orgă <tăcută>. *B* // 4 îi aştepta *A,B1*; îi aştepta <o surpriză, o *Frau* Adelle prietenoasă> *B* // 5 o *Frau* Adelle îmbunată *A,B1*; o *Frau* Adelle <primitoare / îmbunată> îmblânzită <şi o cameră caldă, primitoare / prietenoasă> *B* // 6 Focul *A,B1*; <Poate că focul> Focul *B* // 11 care în primul rând i se păruseră *A,B1*; care <la început / prima dată> în primul moment i se păruseră <că fac un decor ostil> *B* // 12 ostile. *A,B1*; ostile. <Încăperea era mare, înaltă / Încăperea era largă.> *B* // 13 prietenoase. *A,B1*; prietenoase. < Încăperea era mare, largă şi servise probabil cândva la> *B* // 14 covoare şi cărți. *A,B1*; covoare, arme şi cărți. *B* // 14 un pian şi caiete *A,B1*; un pian <deschis> şi <deasupra lui> caiete *B* // 17 - 18 pe *Frau* Adelle. *A,B1*; pe *Frau* Adelle <, care le aducea ceai / tocmai venise să / – Acum nu cântă nimeni, răspunse femeia. / – Dar înainte?>. *B* // 24 Femeia *A,B1*; <*Frau* Adelle> Femeia *B* // 26 venea. *A,B1*; venea <, spuse ea>. *B* // 28 să-i dea impresia *A,B1*; să-i dea <femeii> impresia *B* // 32 – Şi dumneavoastră pe mine. *A*; – Şi dumneavoastră pe mine <, răspunse ea înseninându-se>. *B*; – Şi <dumneata pe> dumneavoastră pe mine. *B1* // 34 şi n-are cine să bată în poartă. *A,B1*; <şi nu deschidem. Iar Klaus, când / Nimeni afară de domnul Klaus> şi n-are cine să bată la poartă. *B*

1084 3 cine e? *A,B1*; cine e? *Frau* Adelle părea înmărmurită de întrebare. *B* // 7 la fel... *A,B1*; la fel... <Nu ştiu de ce.> *B* // 8 Le arătă *A,B1*; <Spunând / Spunea „ea" arătând / Le arătă / Rămase câtva timp îngândurată> Le arătă *B* // 13 Fotografia semăna cu portretul *A,B1*; <Semăna foarte / destul de bine> Fotografia semăna cu <desenul lui> portretul *B* // 15 Tânăra femeie *A,B1*; Tânăra femeie <fusese surprinsă> *B* // 16 un moment *A,B1*; un moment <lângă> *B* // 22 pe clape *A,B1*; pe clape <, neîndrăznind să le / abia atingându-le / neîndrăznind să le facă să sune / ceară a suna> *B* // 23 pe care nu *A,B1*; pe care <Paul răsfoia cărţi / se uita prin> nu *B* // 24 tăcerea lor. *A,B1*; tăcerea lor. <De când a murit tânăra Doamnă Grodeck, nu mai cântă nimeni...> *B* // 29 vorbi Nora *A,B1*; <zise tot Nora> vorbi Nora *B* // 30 - 31 poarta se deschide aşa de greu. *A,B1*; poarta <trebuia să> se deschide aşa de greu <, de ce ferestrele să poarte obloane aşa de mari>. *B* // 33 să cred şi eu *A,B1*; să cred <şi eu în fantomele> şi eu *B* // 33 fantome. *A,B1*; fantome. <Încep să cred în graţioasa ei fantomă. Aş vrea să ştiu că e aici.> *B*

1085 1 primele note *A,B1*; <cântecul> primele <cele câteva note... *B* // 3 *Morgenlicht... A,B1*; *Morgenlicht...* <Le găsi. Îl cântă pe tot.> *B* // 6 să-l auzi. *A,B1*; să-l auzi. <Pe urmă, din nou ridică privirea spre femeia / portretul din perete şi i se adresă.> *B*

1086 4 autobuze, sănii *A,B*; autobuze, <trenuri, maşini particulare> sănii *B1* // 7 bucureşteni care *A,B*; bucureşteni. <de figuri cunoscute, de oameni> care *B1* // 8 cu strigăte de surpriză, făcând prezentări *A,B*; cu <mari> strigăte de surpriză. făcând recomandaţii / prezentări *B1* // 11 val de voioşie *A,B*; val de <cordialitate> voioşie *B1* // 12 să schimbe o vorbă *A,B*; să schimbe <câteva cuvinte> o vorbă *B1*// 14 text lipsă *A,B*; [<Nora îl / Paul o / prezenta pe / Paul / Nora simplu / mereu la fel, fără jenă:> „un / o camaradă de ski."> Mai aveau un ceas de civilizaţie. Cu şenila de la orele 11 voiau să plece la Poiana, iar de acolo să înceapă urcuşul, nu mai târziu de amiază. Le mai rămâneau de făcut cumpărături. Şi le împărţiseră. „Numai atât?", se întreba Nora. <Se gândea la noaptea pe care o petrecuseră împreună în casa lui Hagen / nopţile lor din pădure, de la cabană.> Noaptea <de la> pe care o petrecuseră în casa lui Hagen <era încă aşa de aproape. Ea deschidea între ei> lăsa între ei <un sentiment> amintiri mai grave decât între doi camarazi de ski. Dar îi plăcea să-şi spună camarada <acestui om> lui. Îi plăcea să meargă la dreapta acestui bărbat tânăr, care ştie să umble, care ştie să] *B1* // 16 Hotărâseră să *A,B*; <Mai avem> Hotărâseră să *B1* // 16 - 17 spre Poiana *A,B*; la Poiana *B1* // 19 timp, îşi împărţiseră cursele. *A,B*; timp, <şi le împărţiră> îşi împărţiseră cursele. <Nora îi scrise o notă pe o foaie de hârtie. / – Eu mă duc la / Nora avea de cumpărat ceară pentru ski. / Nora ţinea să găsească nişte cârlige de fier pentru bocanci.> *B1* // 21 restul. *A,B*; restul <, spuse Nora>. *B1* // 22 - 23 la oră fixă în hol la Coroana, de unde *A,B*; <în hol la Coroana peste jumătate oră> la oră fixă în hol, de unde <trebuia / îşi lăsaseră aseară skiurile> *B1*

1087 1 Nora alerga de la vitrină la vitrină *A,B*; <Nora întârzie câteva momente peste / mai mult peste> Nora alerga <din> de la vitrină <în> la vitrină <Era ispitită să cumpere o mie de lucruri> *B1* // 2 Avea de gând *A,B*; <Îşi pusese în> Avea de gând *B1* // 4 Prăpastia Lupului *A,B*; Prăpastia Lupului, <dar se temea să nu dea / voia să se înarmeze> *B1* // 5 şi gheaţă. *A*; şi gheaţă. <Cârligele dădeau bocancilor siguranţă.> *B* // şi gheaţă. Cârligele <le puteau fi / îi vor ajuta / puteau ajuta să nu alunece> dădeau bocancilor siguranţă. *B1* // 8 de Crăciun *A,B*; de Crăciun – <mici fleacuri amuzante pe care> *B1* // 10 însufleţită de *A,B*; <animată de> însufleţită de *B1* // 11 de întârziere. *A,B*; de întârziere. <Iar o să ne apuce noaptea. A intra dintr-un magazin într-altul, a vedea lucruri> *B1* // 19 - 20 O cutremura privirea aceasta descurajată. Era privirea lui din seara primei întâlniri, acea privire *A,B*; <O cutremura privirea lui. Era privirea lui din seara primei lor întâlniri.> O cutremura privirea <lui> aceasta descurajată <, cețoasă. Era privirea de om căzut> Era privirea lui <cețoasă> din seara primei <lor> întâlniri, acea privire <de oboseală> *B1* // 22 ajutor. *A,B*; ajutor <şi pe care o crezuse vindecată>. |De unde revenea? <Din ce amintiri nevindecate?> De ce revenea? <Îl lăsase> Lăsase un om tânăr <, voios, liber, sănătos> şi regăsea acum un om <căzut>| *B1* // 24 El răspunse *A,B*; < – Ba da.> El răspunse <ridicând> *B1*// 25 îi este indiferent. *A,B*; îi e indiferent. *B1* // 27 gândi Nora. *A,B*; gândi Nora. <Se mai uitase încă o dată spre acel automobil albastru şi pe urmă> *B1* // 28 Era automobilul lui Ann. Paul trecuse *A,B*; <Automobilul albastru era al lui> Era automobilul lui Ann. Paul <îl zărise în momentul în care> trecuse *B1* // 31 trecător *A,B*; trecător <pe care ți se pare că-l / care ți se pare că te-a salutat> *B1*

1088 1 Mersese spre el cu o explozie *A*; Mersese spre el cu o <absurdă> explozie *B*; <Se apropiase de> Mersese spre el cu o absurdă explozie *B1* // 2 - 3 Ar fi vrut să-i vorbească *A,B*; Ar fi vrut <să-l întrebe> să-i vorbească, <să-l asculte, să-l întrebe> *B1* // 4 pun! *A,B*; pun! <Ce ridicolă bucurie mă cuprinde!> *B1* // 6 motorul încă era *A,B*; Motorul totuşi era *B1* // 7 Probabil că maşina *A,B*; Probabil că <nu se oprise> maşina *B1* // 8 aseară nu fusese *A,B*; aseară <maşina> nu fusese *B1* // 15 Paul le străbătu pe toate. *A,B*; <Paul le străbătu pe toate alergând / Ann, Ann, Ann... Nu era nicăieri. Cafeneaua era plină de lume, la fiecare masă aproape erau figuri cunoscute, dar Ann nicăieri. Trebuie să / Vreau să te văd. / Trebuie să te văd. Cum de nu simți că sunt aici, că te caut? / de la un capăt la altul, întrebând din ochi, chemând, implorând. Erau la unele mese cunoscuți. Dacă Ann era aici, trebuia să vadă. Dacă ar fi îndrăznit, dacă ar fi ştiut cum, ar fi întrebat pe chelneri, pe patron. Se întoarse afară lângă maşină. / – Cauți pe cineva? îl întrebară / Se întoarse în stradă şi se opri din> Paul le străbătu pe toate <alergând>. *B1* // 18 întrebă portarul. *A,B*; <îl> întrebă <cineva în trecere> portarul. *B1* // 22 vină. *A,B*; vină. <Poate că e prin> *B1* // 26 ca nişte cizme. *A,B*; ca nişte cizme <de lac / îmbrăcate în glumă>. *B1* // 28 trasă pe frunte *A*; trasă <băiețeşte> pe frunte *B*; <şi o> trasă băiețeşte pe frunte *B1* // 29 cu totul *A,B*; cu totul <neserios> *B1* // 32 o cursă *A,B*; o cursă <urgentă în oraş> *B1* // 33 Ocoli *A,B*; <Făcu> Ocoli *B1* // 34 Ar fi vrut parcă să poată *A*; Ar fi vrut <însă> parcă să poată *B*; Ar fi vrut să poată *B1*

1089 3 când să parcurgă *A,B*; <timp să> când să <ajungă / străbată> parcurgă *B1* // 4 la Satu-lung, în acel *A,B*; la Satu-lung, da, în acel *B1* // 7 înapoi. *A*; înapoi. <E posibil, e oare posibil ca totul să înceapă din nou? Mai este timp, mai poate fi timp?> *B*; E posibil, e oare posibil ca totul să înceapă din nou? Mai este timp, mai poate fi timp? *B1* // 8 geamul portierei *A,B*; geamul <înghețat al portierei> portierei *B1* // 9 o casă locuită. *A,B*; o <mică încăpere intimă / locuință intimă, o casă vie> casă locuită <, o mică încăpere intimă>. *B1* // 9 Pe bancheta *A,B*; <Lângă volan> Pe bancheta *B1* // 10 un pled alb *A,B*; un pled <alb / cu carouri / pătrate albe> alb *B1* // 11 o cutie de metal *A,B*; o cutie <metalică> de metal *B1* // 13 - 14 De când? De ce? *A,B*; <Erau noile ei țigări?> De când <le-a schimbat>? De ce <le schimbase>? *B1* // 14 - 15 din viața ei? *A,B*; în viața ei? <câte alte lucruri trebuie să fi fost schimbate! Câte cuvinte mari! Câte gesturi până atunci necunoscute!> *B1* // 21 - 22 că ascunde *A,B*; că <singură> ascunde *B1* // 23 aproape de inimă. *A*; aproape de inimă. <Totul se năruia din nou, totul pierdea sensul de a fi.> *B*; aproape de inimă. Totul se năruia din nou, totul pierdea sensul de a fi. *B1* // 25 toate erau *A,B*; toate <ar fi fost> erau *B1* // 26 - 27 îi mai dusese odată *A,B*; îi mai dusese <spre Poiana, aceeaşi> odată <cu cinci zile înainte> *B1* // 30 acelaşi om descurajat *A*; acelaşi om <dezamăgit> descurajat *B*; acelaşi <bărbat> om <ostenit> descurajat *B1* // 31 - 32 aceeaşi ridicare indiferentă din umeri. *A,B*; aceeaşi <obosită / indiferentă> ridicare indiferentă din umeri <, care ceda în fața vieții din silă, din indiferență, din dezgust>. *B1*

1090 3 Începea să-i fie frică de omul acesta *A,B*; Începea <să se teamă> să-i fie frică de omul acesta, <care după câteva zile / care redevenea> *B1*// 6 - 7 Parcă ar fi primit de undeva un cuvânt *A,B*; <„Parcă ar fi albit". Era din nou pentru ea un străin.> Parcă ar fi <jucat> primit de undeva un <avertisment>

cuvânt *B1* // 7 Îl simţea strein. Mai strein decât în ziua *A,B*; Îl simţea <străin, pierdut, fugit> străin. Mai străin decât <în prima seară> în ziua *B1* // 9 privire *A,B*; privire <care nu vede, ceţoasă> *B1* // 10 câteva zile *A,B*; câteva <„De ce mai vine cu mine? Din obişnuinţă? De ce nu pleacă?"> zile *B1* // 11 şterse. *A,B*; şterse <, uitate, nimicite>. *B1* // 13 de lângă ea. *A,B*; de lângă ea. <„De ce mai vine cu mine? Din obişnuinţă, poate din lene, din nepăsare."> *B1* // 13 de lângă ea. Şi nu mai găsea *A,B*; de lângă ea. <Mergea mai departe din lene poate, din silă, din nepăsare, dar sufletul lui> Şi nu mai găsea <în ea> *B1* // 14 în ea *A,B*; în ea <destulă voinţă> *B1* // 16 întoarce. *A,B*; întoarce <din drumul lui>. *B1* // 24 pe umerii ei *A,B*; pe umerii ei <cu indiferenţă> *B1* // 25 protectoare. *A,B*; protectoare. <„E un acord între tine şi tine".> *B1* // 27 Îi reveneau *A,B*; <Nu ştia de ce îi / Îi reveneau în minte aceste / cuvintele lui. Nu ştia de ce îi reveneau în minte cuvintele> Îi reveneau *B1* // 29 aceste cuvinte. *A,B*; aceste cuvinte. <Din câţi> *B1*

1091 1 O Noră *A,B*; <Se uita descurajată / O altă> O Noră *B1* // 2 din nou curaj. *A,B*; din nou curaj. <Totul era cenuşiu în dimineaţa aceasta noroasă.> *B1* // 3 text lipsă *A,B*; „Mai e timp să mă întorc", îşi spunea Paul, privind înapoi <şoseaua largă> cele două urme adânci, pe care lanţurile le lăsau <în urmă, ca două> în <urmă> zăpadă, ca două brazde de plug. Ultimele case ale Braşovului abia se pierduseră în pădure. „Mai e timp să mă întorc". Se vedea sărind din şenilă. Se vedea alergând pe şosea la vale, fără <să mai întoarcă> a mai întoarce capul. <Totuşi, se lăsa dus mai departe, târât mai departe.> Totuşi, rămânea acolo <nemişcat>, lăsându-se purtat <mai departe> fără un gest de împotrivire. <Se lăsa dus mai departe şi nici el> Măsura <din ochi> cu un fel de mirare năucită, neputincioasă, drumul <lăsat în urmă> pe care îl lăsase în urmă <, mereu mai lung, mereu mai depărtat>. Număra brazii pe dreapta şi pe stânga, ca pe nişte stâlpi de telegraf, de la fereastra unui tren. Departe, pe un peron imaginar, silueta de iarnă a lui Ann <dispărea> se stingea ca o lumină. <Îi e aşa de greu s-o vadă pe Ann decât singură. Este mereu această / o veche durere aproape de inimă, care îl opreşte să vadă mai departe. Din nou acest sentiment de oboseală, de această nesfârşită oboseală, care pune cenuşă pe lucruri / din nou acest gust de cenuşă. Din nou această nesfârşită oboseală, din nou acest gust de cenuşă, din nou această veche, stupidă durere, care nu vrea să înţeleagă, care nu vrea să creadă.> Ar fi vrut să fugă, dar nu spre ea. „Nu am nimic să-i spun, într-adevăr, nimic să-i spun". Ar fi vrut doar să fie singur. Singur cu <acest gust de cenuşă, care> această <veche ridicolă> suferinţă, care îl surprindea <într-un moment în care> dezarmat. Nu avusese timp să cheme în ajutor vechiul lui dezgust. *B1* // 5 trebuia să *A,B*; trebuiră să *B1*// 7 Umblau *A,B*; <Drumul era aspru, dar nu atât cât / Umblau de aproape două ore şi în tot acest timp nu schimbaseră niciun / Urcuşul era aspru / începea să fie aspru, fără să-şi merite totuşi numele fioros cel puţin la început / numele lui fioros> Umblau *B1* // 8 - 9 Numai o dată *A,B*; <O singură> Numai o dată <Nora mergea înainte> *B1* // 6 - 7 dar în aceeaşi secundă el *A,B*; dar <numai o secundă / în aceeaşi clipă amândoi întorseseră capetele în altă parte cu un gest / şi amândoi avuseseră, în acelaşi moment, aceeaşi mişcare de apărare, întorcând / şi amândoi îşi abătură privirea în altă parte, cu aceeaşi mişcare de / acelaşi gest de apărare, priviri reci, închise> în aceeaşi secundă <Paul> el *B1* // 14 după primul cuvânt *A,B*; după <un singur> primul cuvânt *B1* // 20 un gând de a fugi. *A*; un gând <de a se întoarce> de a fugi. *B*; un gând de a se întoarce. *B1* // 21 să se uite după el. *A,B*; să <privească înapoi / se uite> se uite după el. <„Poate că greşesc. Poate mă înşel."> *B1* // 25 care are nevoie *A,B*; care <se pierde şi că dintr-o simplă mândrie de femeie jignită> are nevoie *B1* // 26 nu-l vrea. *A,B*; nu-l vrea – (şi că pe acest om, dintr-o simplă mândrie de femeie / ea singură îl mai putea salva în această ultimă clipă. <Mai e timp, mai e timp...>) *B1* // 26 să meargă *A,B*; să meargă, <cu tot sufletul rămas în urmă, privind mereu înainte, fără nicio abatere / fără abatere, fără oprire / cu un fel de neîncredere şi pentru / „E rândul lui să aleagă. Să-l lăsăm şi pe el." / cu tot sufletul rămas în urmă, / ca să-l aştepte şi să-l cheme, dar cu privirea fixată înainte, într-o neîmpăcată hotărâre> *B1* // 31 curse pentru *A,B*; <cele mai subtile> curse pentru <ca să se oprească / convingă că trebuie> *B1*

1192 6 o femeie necunoscută *A,B*; <străină> o femeie necunoscută, <străină> *B1* // 9 de a se elibera. *A,B*; <de a se libera de acolo> de a se elibera <, de a fugi>. *B1* // 10 nu turbura *A,B*; nu turbura <tăcerea resemnată> *B1*// 14 - 15 şi gropi, care păstrau în adâncime *A,B*; şi gropi, <acoperind ca o apă calmă adâncimi> care <opreau> păstrau <sub valurile lor> în adâncime *B1* // 16 - 17 Sub oglinda lor *A,B*; <Nimic nu le trădează la suprafaţă din depărtare, dar> Sub oglinda <nemişcată a apei> lor *B1* // 19 depresiunea era *A,B*; depresiunea <era violentă, cu o cădere / treaptă / părea / avea ceva violent, ca o cădere în gol, o ruptură / avea ceva violent de cădere în gol. Sus era ca o spărtură> era *B1* // 20 era precisă. Părea că valuri *A*; era precisă. Părea că <valul> valuri *B*; era precisă. <Zăpada creştea în valuri.> *B1* // 21 Se zbăteau *A,B*; <Făceau paşi mici pe loc, se zbăteau. Braţele ieşeau / Îşi făceau loc cu braţele. Mergeau cu paşi mici, care / Îşi făceau loc cu genunchii, cu braţele, într-un fel de bătaie pe loc, înot surd / ca într-un fel de înot împotriva curentului, care nu-i lăsa să meargă mai departe> Se zbăteau *B1* // 22 - 23 care îi ajuta *A,B*; care <nu-i ajuta să meargă / înainteze, dar> îi ajuta *B1* // 23 ar fi înotat *A,B*; ar fi înotat <, fără să înainteze> *B1* // 24 Câte un vârf îngheţat *A,B*; <Uneori> Câte un vârf <de stâncă> îngheţat *B1* // 25 şi pe această insulă de gheaţă *A,B*; <ca o mică> şi pe această insulă de gheaţă <de unde puteau măsura / se puteau opri un minut pe teren / care singură rămânea neclintită> *B1* // 26 drumul străbătut. *A,B*; drumul străbătut. <Fiecare metru de teren trebuia cucerit / Terenul trebuia cucerit metru / Privită de sus în jos, panta era / părea şi mai prăpăstioasă decât la urcare. Chiar dacă ar fi voit să / Terenul trebuia cucerit metru cu metru şi fiecare pas înainte era ireversibil. Fiecare pas cerea un nou efort şi, odată făcut, era ireversibil.> *B1* // 28 fără revenire. Fiecare *A,B*; fără <întoarcere> revenire. Fiecare <pas avea> *B1* // 29 Pasul *A,B*; <Acolo unde> Pasul *B1* // 31 dar coborârea ar fi fost imposibilă. *A,B*; dar <coborâşul ar fi fost> coborârea ar fi fost imposibilă. <Privită de sus în jos, panta părea mult mai prăpăstioasă decât> *B1* // 33 într-o poiană. *A,B*; într-o <mică> poiană <, deschisă ca o potcoavă>. *B1*

1093 1 şi nu păreau că *A,B*; şi nu păreau <să fie> că *B1* // 3 mersul lor în zăpadă ar fi fost inutil, ca şi cum *A,B*; <ţinta> mersul lor în zăpadă ar fi fost <zadarnic> inutil, ca şi cum <o mână> *B1* // 4 zadarnica lor zbatere *A,B*; zadarnica lor <furie> zbatere *B1* // 9 În întuneric *A,B*; În întuneric, <un singur pas greşit ar fi fost de ajuns ca să se prăbuşească> *B1* // 10 gest greşit *A,B*; gest greşit <ajungea> *B1* // 12 „E oare nevoie *A,B*; <Fără să-şi spună vreun cuvânt, fără să se privească măcar / a sta pe loc, până la ridicarea ceţii> „E oare nevoie *B1* // 15 pe urmele ei. *A,B*; pe urmele ei <, neştiutor de marile primejdii / Se opriseră o clipă pe o stâncă de gheaţă, care îi ajuta. / – Ascultă, Paul. Se întoarse totuşi spre el şi căută / îi vorbi / Se opriseră din mers pe o stâncă de gheaţă / un vârf / una din acele mici insule de gheaţă şi priveau spre>. *B1* // 16 Venea dinspre vârf *A,B*; <Pădurile fremătau uneori> Venea dinspre vârf *B1* // 20 să-i vorbească. *A,B*; să-i vorbească <şi îl privi curajoasă în ochi, ca de la bărbat la bărbat. / – Ascultă, Paul, zise Nora>. *B1* // 25 Totul prevestea un viscol apropiat. Curenţi *A,B*; <Se simţea în aer> Totul <în aer> prevestea un viscol <încă nestârnit> apropiat. <Zăpadă / O pulbere de zăpadă se ridica, singură parcă, fără vânt, în mici vârtejuri care şuierau.> Curenţi <vârtejuri de zăpadă> *B1* // 26 ca să se înalţe *A,B*; ca să se <ridice> înalţe *B1* // 27 de-a lungul zăpezii *A,B*; de-a lungul <solului> zăpezii *B1*// 28 - 29 Copacii deveneau grei, într-un cenuşiu-albastru de plumb. *A*; Copacii deveneau grei, <într-o culoare cenuşie albastră> într-un cenuşiu-albastru de plumb. *B*; <Brazii se stingeau în culoarea lor cenuşie, albastră, de plumb.> Copacii <deveneau plumburii, orizontul> deveneau grei, <într-un cenuşiu-albastru> într-o culoare cenuşie-albastră de plumb. <Paul nu răspunsese niciun cuvânt, dar era în tăcerea lui / Nora vorbise ca de la bărbat la bărbat.> *B1* // 30 la capătul *A,B*; la <marginea de sus a prăpastiei> capătul *B1* // 31 şi mai greu *A,B*; şi cei mai greu *B1* // 32 parapet *A,B*; parapet <de gheaţă> *B1* // 33 Cârligele bocancilor *A,B*; Cârligele bocancilor <nu reuşeau / alunecau ca nişte> *B1*

1094 1 să oprească alunecarea. *A,B*; să oprească <în ultimul moment> alunecarea <căderea>. *B1* // 2 moment, căderea era încă posibilă. *A,B*; <secundă> moment, căderea era încă posibilă. <Întreaga prăpastie a lupului aştepta / Privită de sus, Prăpastia Lupului> *B1* // 3 deveni în acest ultim moment *A*; deveni în acest ultim moment o <stupidă> zădărnicie. *B*; deveni în <această ultimă secundă> o zădărnicie. *B1* // 5 infernale *A,B*; infernale, <avea un fel de nepăsare ironică> *B1* // 7 Ieşit *A,B*; <Paul privea dezarmat> Ieşit *B1* // 8 pentru ea *A,B*; pentru ea <Erau numai la / Erau numai câţiva metri între ei. Nicio mână nu se putea> *B1* // 10 - 11 depărtare unul de altul, dar pe două ţărmuri diferite *A,B*; depărtare, dar pe două <tărâmuri> ţărmuri diferite, <pe ţărmul vieţii şi pe ţărmul morţii> *B1* // 12 luptă *A,B*; cum luptă <cu oboseala> *B1* // 15 ruksacul din spate şi pe urmă abia *A*; ruksacul <de pe> din spate şi pe urmă abia *B*; (...) şi pe urmă <cu braţele libere / eliberate / se clătină / se trânti în zăpadă / jos, cu ochii închişi. Erau amândoi palizi de albi> abia *B1* // 16 îşi trecu mâna pe frunte, cu un gest de *A,B*; îşi trecu o mână pe frunte, <ca şi cum ar fi vrut să alunge / calmeze gândul intens care o purase până acolo> cu un gest de <trezire> *B1* // 17 - 18 Erau amândoi palizi, cu sprâncenele şi tâmplele *A,B*; Erau amândoi <albi de zăpadă, palizi> palizi, cu sprâncenele <şi genele albite, îngheţate, cu buzele palide> şi tâmplele *B1* // 18 încă neeliberată *A,B1*; încă <nedespovărată> neeliberată *B* // 22 – Pentru curajul tău. Dacă aş putea să iubesc *A,B*; – Pentru <curajul tău. Pentru că exişti. Pentru că eşti aşa cum eşti> curajul tău. Dacă aş putea să iubesc, <dacă aş mai putea să iubesc> *B1* // 24 Îţi cer *A,B*; Îţi cer <doar> *B1* // 25 nefericit. *A,B*; nefericit <decât... Îţi cer să>. *B1* // 26 El avu *A,B*; El <ridică> avu *B1* // 27 dezamăgită. *A,B*; descurajată. *B1* // 29 de om sfârşit. E aşa de greu? *A,B*; de om sfârşit. <Eşti tu un om sfârşit? E aşa de greu?> E aşa de greu? <Am plecat ieri cu un om vindecat şi> *B1* // 30– Nu ştiu *A,B*; < – Nu ştiu. Poate că da. Sunt amintiri care nu se vindecă.> – Nu ştiu *B1*

1095 2 în cale o umbră *A*; în cale <un fleac ori prostie> *B*; o umbră în cale, un fleac *B1* // 4 - 5 o groaznică oboseală. E o silă imensă. *A,B*; <un> o groaznică <dezgust> oboseală. E o silă imensă. <E o mare oboseală.> *B1* // 10 tot ai *A,B*; tot <am> ai *B1* // 11 o dată? *A,B*; o dată? <Valuri mari de zăpadă se prăbuşeau la vale. Pădurea, în jurul lor, se frământa.> *B1* // 12 - 13 Gunther, mai palid decât oricând, îi aştepta la fereastră. *A*; Gunther, mai palid decât oricând, îi aştepta la fereastră <cu fruntea lipită de geam>. *B*; [<Hagen le ieşi înainte, cu Faffner după el, amândoi îngânduraţi ca după o lungă vânătoare [neliniştiţi de prea lungă aşteptare.] – Credeam că v-aţi rătăcit. Gunther voia / Gunther nu mai are>] Gunther, <era> mai palid decât oricând, <avea ochii aprinşi de febră şi> îi aştepta la fereastră, cu fruntea lipită de geam. *B1* // 16 lumina din turn *A,B*; lumina <la fereastra> din turn *B1* // 18 Credeam că nu *A,B*; Credeam că <Îi străluceau ochii de febră şi de nelinişte. Alerga pe scări. Era / Avea în paloarea lui o nelinişte / Umbla agitat. / Era într-o agitaţie nervoasă, pe care întoarcerea> nu *B1* // 20 - 21 rupte, cu o stranie agitaţie nervoasă sub marea lui paloare. *A,B*; rupte, <cu gesturi nervoase, fără surâsul lui ironic> cu o stranie însufleţire nervoasă sub marea lui paloare <de copil extenuat de aşteptare, neliniştit>. *B1* // 23 Faffner le mirosea *A,B*; < – De ce atâta nelinişte?> Faffner <îi primise şi el cu aceeaşi nelinişte. Din obişnuita lui lene / Sărea în jurul lor / pe ei> le mirosea *B1* // 24 se zvârcolea *A,B*; <şi pe urmă> se zvârcolea *B1* // 25 şi regăsire *A,B*; <de> şi regăsire *B1* // 26 reuşi Nora *A,B*; reuşi < – Aţi fost în strada Prundului, zise Gunther> Nora *B1* // 27 - 28 cu botul pe labe, dar şi de acolo câinele o privea cu uitătura lui de animal neliniştit. *A,B*; <dar şi de acolo / pe labe> cu botul pe labe, dar şi de acolo câinele <îi> o privea cu <o uitătură> uitătura lui de <langoare> animal <îndurerat> neliniştit. *B1* // 31 lucruri pe care el le cunoaşte. *A*; lucruri pe care el le cunoaşte <le simte> *B*; <gustul / un aer pe care el îl cunoaşte> lucruri pe care el le cunoaşte, <şi> le simte. *B1*

1096 1 Se oprise în prag *A,B*; <Se oprise în prag ca un Moş Crăciun / Se oprise în prag, şi Nora, uitându-se la cizmele lui / Oprit> Se oprise <un moment în prag şi părea un Moş Crăciun> în prag <ca să se scuture> *B1* // 2 mari *A,B*; mari <de vânător> *B1* // 3 - 4 După ce se scutură de zăpadă *A,B*; Dar <când se> după ce se scutură de zăpadă, <după ce îşi scoase>

B1 // 5 - 6 rece, de sihastru, imaginea amicală *A,B*; rece, <neîndurătoare> de sihastru, <prima imagine se stinse> imaginea <prietenoasă> amicală *B1* // 9 „Fii liniştit. Am lăsat în casă *A,B*; <E adevărat, am fost în casa dumitale, în acea> „Fii liniştit. Am lăsat în <strada> casă <din strada Prundului> *B1* // 10 din loc. *A,B*; din loc. <Nimic n-a fost> *B1* // 12 nu va pleca de acolo." *A,B*; nu va <fugi> pleca de acolo." <Am văzut-o pe / E adevărat, am văzut-o pe tânăra Doamnă Grodeck şi dumneata ai fi vrut să n-o văd.> *B1* // 13 Dar tăcerea lui Hagen nu punea întrebări şi nu *A,B*; <Dar nimic în acest Hagen întunecat nu îngăduia> Dar tăcerea lui Hagen nu punea întrebări şi <nimic în privirea lui> nu *B1* // 14 Dar tăcerea *A,B*; <„Poate că mă înşel", îşi spuse Nora. „Poate că nici nu e adevărat. Poate că întreaga poveste e o născocire."> Dar tăcerea *B1* // 15 - 16 şi Nora se simţea foarte singură între ei. *A,B*; şi Nora se <văzu / simţi> simţi deodată foarte singură <acolo> între ei. <Ar fi vrut / De ce sunt cu toţii / Paul îşi păstra încă privirea lui / Dacă unul, dacă cel puţin unul, s-ar putea trezi> *B1* // 17 îl simţea plecat cu gândurile lui. *A,B*; îl simţea / vedea plecat cu gândurile lui. <Hagen, neîndurător de rece / Nu putea aştepta ajutor nici de la acest Hagen. / Ar fi vrut / Pe cine să cheme în ajutor? Nu pe Hagen, neînduratorul Hagen. Paul căzuse / era aproape / lângă cămin, ca în prima seară a intrării lui în cabană. Pe cine să cheme în ajutor? Nu era în toată casa decât o singură / Nici Faffner / Până şi Faffner devenise gânditor, întors şi el> *B1* // 18 scoase fără bucurie lucrurile *A,B*; scoase <de acolo> fără bucurie <lucrurile> „surprizele" *B1* // 19 I se păreau acum inutile *A,B*; [<Pomul de Crăciun era lângă una din ferestre> fereastră. Nora se apropie de el ca de o fiinţă, singura fiinţă care îi mai putea <veni în ajutor>.] I se păreau acum <triste> inutile, <ca nişte flori respinse, ca o glumă neprimită> *B1* // 20 pentru nişte oameni trişti. *A,B*; pentru <oamenii> nişte oameni trişti <, prea străine / nepotrivite cu această seară grea. Totuşi se apropie de bradul care aştepta lângă fereastră să fie aprins>. *B1* // 21 pentru modesta *A,B*; pentru <mica> modesta *B1* // 21 - 22 Nora atârnă de ramuri darurile *A,B*; <Nora se apropie de el, ca de singura fiinţă / Nora puse / Nora, mai mult resemnată> Nora atârnă <cu resemnare> de ramuri <ultimele> darurile *B1* // 23 - 24 aprinse una câte una lumânările, care începură să *A*; aprinse una câte una lumânările <de ceară / roşii şi albastre>, care <începuseră> începură să *B*; <aprinse / începu să aprindă> aprinse micile lumânări <colorate> de ceară roşie şi albastră *B1* // 25 de sticlă colorată. *A*; de sticlă colorată <poleită>. *B*; de sticlă <colorată> poleită. <Gunther se apropie cel dintâi de / Bradul devenea o fiinţă vie> *B1* // 28 o licărire *A,B*; <surâsul pe care> o licărire *B1* // 29 îşi recăpătau *A,B*; îşi recăpătau <marea lor claritate / ceva din clara lor> *B1* // 33 Deasupra bradului luminat *A,B*; Deasupra bradului luminat, <omul / privirea pierdută / căuta în privirea lui indiferentă / privirea lui de om căzut, rănit, părea mai dureroasă / avea ceva / căuta în privirea lui de indiferenţă o făgăduială / o încercare> *B1* // 34 timid, nesigur. *A,B*; timid, <poate puţin> nesigur. *B1*

1097 1 veni Hagen, care *A,B*; <veni, mai de departe> veni Hagen, care <până la urmă> *B1* // 2 - 3 la fel de aspru, la fel de întunecat. *A,B*; <ca un pădurar lângă un foc / şi-l privea> la fel de aspru, <ca şi până atunci> la fel de întunecat <ca un trecător străin, lângă un foc>. *B1*

1098 1 Terenul de ski *A,B*; Terenul <de la Turing-Club> de ski *B1* // 2 - 3 Câţiva skiori pasionaţi plecaseră *A*; Câţiva skiori pasionaţi <plecau> plecaseră *B*; <Cei mai pătimaşi dintre sportivi plecaseră / coborâseră de dimineaţă / din zori / Vremea rea oprise pe cei care ar fi vrut să coboare la Predeal, ca să asiste la concursurile> Câţiva <grupuri de> skiori (...) *B1* // 5 pe loc *A,B*; pe loc, <şi muntele era plin de lume. La Turing-Club / Un comitet improvizat organiza întreceri / un program de întreceri. La Turing-Club se organiza, jumătate în glumă> *B1* // 8 Pădurea vuia de lume *A,B*; <Muntele era / vuia de / plin de lume> Pădurea vuia de lume <ca un oraş> *B1* // 9 La Turing-Club *A,B*; La Turing-Club <se organizau concursuri> *B1* // 10 organiza câteva „probe" de viteză şi slalom. *A,B*; organiza <mai mult în glumă> câteva „probe" de viteză şi slalom. <Lucrurile la început fuseseră luate în glumă. / Era o glumă, dar toată lumea se silea să> *B1* // 12 Se măsurau *A,B*;

<Se formau echipe de concurenți. Se jalonau / măsura terenul cu fanioane colorate> Se măsurau *B1* // 15 alergau *A,B*; alergau <pretutindeni> *B1* // 16 ca să facă ordine *A,B*; ca să <dea ordine> facă ordine *B1* // 17 Un medic tânăr *A,B*; Un tânăr medic <bucureştean> *B1* // 20 flutura în vânt. *A,B*; flutura <odată cu> în vânt. *B1*

1099 1 o lanternă cu baterie și *A,B*; <Premiul cel mare era un> o lanternă cu baterie și < – nu se ştie de unde – > *B1* // 3 Întreg concursul era făcut jumătate în glumă *A,B*; <Întreaga poveste era o glumă, dar toată lumea se lăsa antrenată cu voie bună și accepta> Întreg concursul era făcut jumătate în glumă, <dar o glumă pe care toată lumea> *B1* // 8 o mare bătălie. *A,B*; o mare <luptă> bătălie. *B1* // 8 - 9 Formaseră o echipă de cinci *A,B*; <Făcuseră> Formaseră o echipă de <şase> cinci *B1* // 13 Tot muntele vibra de strigăte și cântece. *A,B*; <Era atâta larmă pe tot> Tot muntele vibra de strigăte și cântece. <Zgomotele veneau depărtate, până> *B1* // 20 - 21 îi era indiferent. *A,B*; îi era <tot una> indiferent. <Mai greu se lăsă înduplecat Gunther.> *B1* // 27 Nora îi pregăti *A,B*; <Hagen era de părere că băiatului / Nora îl sili totuşi să se îmbrace> Nora <îl rugă totuși pe Hagen să pregătească skiurile băiatului> îi pregăti *B1* // 28 și era *A,B*; și <bănuia> era *B1* // 29 nu va rezista. *A,B*; nu va rezista. <Era palid și aerul / Era prea palid ca să nu-l oblige> *B1* // 30 spunea ea *A,B*; spunea <Nora> ea *B1* // 31 pe amândoi. *A,B*; |Hagen, care rămânea singur <acasă> la cabană, îi <însoți totuşi câtva timp / spuse Norei în şoapte: „Trebuie să fii atentă”> spuse / şopti Norei cu îngrijorare: „Să fii atentă, Gunther nu are voie să alerge.” <Skiul îl poate ucide.>| <Nu-ți fie teamă. E lângă mine și nu-l las să se depărteze. Nu vezi ce palid e? Nora mergea încet / Între Paul și Gunther, amândoi palizi, ea avea sentimentul că> *B1*

1100 1 mine. *A,B*; mine <și nu-l las să se depărteze. Nu vezi ce palid e?>. |Faffner <alerga> mergea înainte, <fericit și mirat de ieșirea în lume a> cu pași măsurați, ca un om <bătrân> cuminte. Când și când întorcea capul spre cei trei oameni tăcuți, care veneau <după el>.| *B1* // 5 cu lopețile. *A,B*; cu lopețile <în zăpadă>. <O orchestră / Între timp, cu toate acordeoanele, o orchestră / Toți cântăreţii / proprietarii> *B1* // 8 instalată *A,B*; instalată <în fața tribunei> *B1* // 9 să cânte *A,B*; să cânte <în onoarea câştigătorilor / premianților, în momentul înmânării / la împărțirea / în onoarea fiecărui> *B1* // 10 la împărțirea trofeelor. *A,B*; <în onoarea câştigătorilor> la împărțirea trofeelor. <Între timp, orchestranții își încercau> <Până atunci> *B1* // 11 cântau diverse *A,B*; cântau <, ca o singură harmonică, dar imensă / harmonică dezacordată> diverse *B1* // 14 uimire. *A,B*; uimire. <Câțiva băieți tineri / Băieții mai tineri, probabil foşti camarazi de şcoală, îl salutau / întorceau priviri> *B1* // 16 - 17 Priviri intrigate se întorceau spre el și spre însoțitorii lui. *A,B*; <Îl priveau cu> Priviri intrigate se întorceau spre el <cu o nestăpânită> și spre însoțitorii lui <fără să-și ascundă surpriza și curiozitatea. Nora simțea îndreptate asupra ei zeci de întrebări. Un val de surpriză și curiozitate se ridica în urma lor>. *B1* // 22 Gunther *A,B*; Gunther <o ținea de braț și îi vorbea> *B1* // 23 cu animație. *A,B*; cu animație <, neatent la semnele de surpriză și curiozitate din jurul lor>. *B1* // 26 de unde vii *A,B*; de unde vii <ce cauți și ce> *B1* // 27 e o îndrăzneală. *A*; e <un scandal> o îndrăzneală. *B*; e un scandal. *B1* // 28 nu suferă *A,B*; nu <iubesc> suferă *B1* // 28 n-au iertat-o *A,B*; n-au iertat-o <nici în mormânt> *B1* // 30 Nora înfrunta *A,B*; |<Nora înfrunta cu plăcere valul de surpriză și curiozitate stârnit în jurul lor / privirile uimite fixate spre> Numai Paul <rămânea indiferent / părea puțin> rămânea indiferent <în această> la aceste semne de curiozitate <pe care nici nu le vedea, cum nu>| Nora înfrunta *B1* // 31 Numai Paul rămase *A,B*; Numai Paul <rămânea> rămase *B1* // 32 pe care *A,B*; pe care <părea că> *B1*

1101 1 Primul punct *A,B*; <Orchestra / Primul punct al programului era / Concursurile începeau cu o cursă de ştafetă> Primul punct *B1* // 2 Itinerariul *A,B*; <Concurenții> Itinerariul *B1* // 3 la S.K.V. *A,B*; la S.K.V. <, de acolo, la Poiana Trei Fetițe> *B1* // 4 Semnul de plecare se dădu *A*; Semnul de plecare se <dădea> dădu *B*; <Plecarea se dădu cu oarecare solemnitate> Semnul de plecare se dădu <cu oarecare

solemnitate> *B1* // 6 muntele. Tribunele izbucniră în aplauze *A,B*; <tot> muntele. <Echipele / Echipierii, purtând pe spate numere mari, negre / Publicul> Tribunele izbucniră în aplauze <şi strigăte> *B1* // 9 şi partizani. *A,B*; şi partizani. <În câteva secunde pieriseră în pădure, iar valul de zăpadă ridicat de furtunoasa lor plecare se linişti.> *B1* // 10 Gunther lua şi el parte la lupta deschisă şi *A,B*; Gunther <râdea din toată inima. Recunoscuse între concurenţi> lua şi el parte la lupta deschisă şi <strigând> *B1* // 12 grămada alergătorilor *A*; grămada <partanţilor> alergătorilor *B*; grămada „partanţilor" *B1* // 14 se miră Nora. *A,B*; <îl întrebă> se miră Nora. *B1* // 15 La întâmplare, ca la ruletă. *A,B*; <L-am ales> La întâmplare, ca la ruletă. <Dar aş vrea să iasă.> *B1* // 16 Râdea, cu faţa *A*; Râdea, cu <toată> faţa *B*; Râdea, <din> cu toată <inima> faţa *B1* // 17 de braţul ei stâng cu toată puterea. *A,B*; de braţul ei stâng <al Norei> cu toată puterea. [<Partida era pe jumătate câştigată, îşi zicea Nora> dar mai rămânea <omul închis din dreapta ei> de readus la viaţă omul <tăcut şi> închis şi trist din dreapta ei, rămânea tăcerea lui, <apăsătoare> pe care o simţea apăsătoare.] *B1* // 18 întrebă Nora. *A,B*; <întrebă / încercă Nora să-l prindă> întrebă Nora <, încercând să-l prindă şi pe el în joc>. *B1* // 21 A plecat? E oare posibil să fi plecat? *A,B*; <Tot timpul avusese senzaţia> A plecat? E oare posibil să fi plecat? <E adevărat că> *B1* // 25 - 26 „Aşa pleacă el, fără niciun cuvânt", îşi aminti Nora cu amărăciune. *A,B*; <„Aşa pleacă el, dragă fată: fără niciun cuvânt. Nu trebuie să ne supărăm."> [Paul s-a întors la cabană... zise Gunther. / – Da, poate... / – Oricum, ar fi trebuit să ne spună. / <Nu trebuie să> – Să nu ne supărăm, Gunther. Aşa pleacă el: fără să spună.] „Aşa pleacă el, fără niciun cuvânt", <se consolă> îşi aminti Nora cu <puţină> amărăciune. [Îl căută cu privirea pe toată întinderea terenului, dar nu era nicăieri. În aşteptarea echipelor plecate în ştafetă, / <Prin pâlnii mari de carton / Arbitrii anunţau> o demonstraţie de slalom] *B1* // 29 oameni zgomotoşi *A,B*; oameni <care strigau / care strigă şi aleargă şi care se agitau> zgomotoşi *B1* // 31 - 32 părea fără farmec. *A*; părea <atât de stupid> fără farmec. *B*; părea atât de stupid. <Între Gunther şi el, Norei i se părea> *B1* // 33 Nora îi făcea impresia unei *A,B*;

<îngrijorată de toate / cu îngrijorarea ei / îngrijorată, deşi încerca să nu pară, de fiecare pas al lor> Nora îi făcea impresia unei <infirmiere> *B1*

1102 2 o simţea *A,B*; o simţea <fixată> *B1* // 3 - 4 În buimăceala de o secundă, produsă de *A,B*; <În clipa în care se descărcase pistolul, dând> În buimăceala de o secundă, produsă de <lovitura de> *B1* // 7 „Tot *A,B*; <„Îi rămâne un pacient", gândi> „Tot *B1* // 6 plecând. *A,B*; plecând <, dar îi păru imediat rău pentru această răutate. Şi pe urmă> *B1* // 7 adăuga *A,B*; <observă> adăuga *B1* // 10 pustii. Se simţea ca un instrument *A,B*; pustii, <indiferente>. Se simţea ca un instrument <dezacordat> *B1* // 11 rupte, fără rezonanţă *A,B*; rupte, <Nimic nu răspundea în el, niciun> fără rezonanţă *B1* // 13 - 14 trezea în el dureri nervoase *A,B*; <trezea / deştepta> trezea în el dureri nervoase, <simple> *B1* // 17 cădea inert, ca o piatră. *A*; cădea <încet> inert, ca o piatră. *B*; (...) ca o piatră. <Ieri, gândul că Ann / Îşi imagina gânduri atroce, pe care ieri> *B1* // 19 atroce: Ann dezbrăcându-se *A,B*; atroce <de gândit>: Ann <dezbrăcându-se în faţa unui bărbat, cu acea / străin (şi toţi bărbaţii erau străini) într-o cameră de hotel, cu dezordonata ei impudoare, aruncându-şi lucrurile / goală în braţele unui bărbat străin> dezbrăcându-se <într-o cameră de hotel> *B1* // 20 impudoare *A,B1*; <pudoare> impudoare *B* // 22 povestirea unei călătorii *A,B*; povestirea <unui voiaj> unei călătorii *B1* // 25 povestea ea, că toată ziua *A,B*; <povestise> povestea ea, că <tot timpul> toată ziua *B1* // 26 stăteam goală *A,B*; stăteam <goi în cabină şi numai> goală *B1* // 27 pe covertă. *A,B*; pe covertă. [<Îi era pe atunci imposibil să-şi imagineze pe această Ann goală, în faţa / lângă un bărbat>] *B1* // 28 - 29 De nesuportat *A,B*; <Nu gândul> De nesuportat *B1* // 30 sigure, irecuzabile *A,B*; <gesturile sigure> sigure, irecuzabile <Cunoştea atât de bine gestul cu care Ann îşi> *B1* // 32 o bluză. *A,B*; o bluză. <Restul, trădarea în sine, ceea ce> *B1* // 33 Priveşte acum *A,B*; <Dar se uită acum> Priveşte acum *B1*

1103 2 sau cu altul *A,B*; sau <altcineva> cu altul *B1* // 3 o urmăreşte *A,B*; o <aude râzând, cu râsul ei senzual> urmăreşte

B1 // 3 - 4 în mişcările ei cele mai secrete *A,B*; în <gesturile ei> mişcările ei <senzuale> cele mai <tainice / intime> secrete *B1* // 5 şi totul *A,B*; şi <nu simte nici dezgust / niciunul din aceste gânduri care deşteaptă în el vechea suferinţă / nici oroare, nici revoltă> totul *B1* // 7 Pornise la început spre cabană, dar acum *A,B*; <Aluneca pe skiuri fără direcţie / Se lăsă / Îşi lăsă skiurile să-l ducă unde vor. La cabană, ar fi dat peste Hagen. Nici spre Turing-Club, unde era Nora> Pornise la început spre cabană, dar acum *B1* // 8 - 9 Un vânt ascuţit îl bate *A,B*; <Dacă drumul spre S.K.V. n-ar fi ocupat de aceste ridicole concursuri, cu ce voluptate s-ar lăsa purtat la vale!> <Vântul> Un vânt ascuţit îl loveşte / bate *B1* // 9 pe tâmple. *A,B*; pe tâmple <, îi opreşte toate gândurile, suprimă toate amintirile>. *B1* // 10 s-ar lăsa *A,B*; <cu ce voluptate> s-ar lăsa *B1* // 11 la Braşov *A,B*; la Râşnov *B1* // 13 Programul *A,B*; |<Concursul de sărituri / Sfârşitul cursei> Întoarcerea alergătorilor plecaţi în cursa de ştafetă dezlănţuise în tribună <mari> mare entuziasm. Gunther, supărat că nu-i ieşise <numărul preferat / candidatul>| <Programul de la Turing-Club era pe sfârşite. Se făceau / În aşteptarea probei finale, se făceau ultimele sărituri. / Rămânea proba finală de viteză şi între timp se făceau ultimele sărituri de trambulină.> Programul *B1* // 16 - 17 ca şi cum cineva i-ar fi aruncat *A,B*; <rostogolindu-se> ca şi cum cineva i-ar fi <împins> aruncat *B1* // 18 reuşea să *A,B*; reuşea să <cadă pe skiuri> *B1* // 20 Gunther urmărea *A,B*; <Gunther făcea / îşi alegea> Gunther <comenta> urmărea *B1* // 21 Avea simpatii *A,B*; <Făcea mereu pronosticuri / îşi alegea> Avea simpatii <violente> *B1*// 23 îi striga ca să le dea curaj în clipa *A,B*; îi striga <după număr> ca să le dea curaj <sau ca să-i apostrofeze înainte> în clipa *B1* // 24 ca să-i certe *A,B*; ca să-i <apostrofeze> certe *B1* // 25 această agitaţie şi uneori *A*; această agitaţie şi <numai> uneori *B*; <toată> această agitaţie <copilărească> *B1* // 30 pentru totdeauna. *A,B*; pentru totdeauna. <Îl simţise mereu / Sasul roşcat de la S.K.V. / Îl simţise mereu zbătându-se să fugă, să evadeze.> *B1* // 32 să le scrie *A,B*; să le scrie <pe un / cu un vârf de creion> *B1* // 33 înainte *A,B*; <în momentul în care> înainte *B1*

1104 1 Concursul *A,B*; <Orchestra de acordeoane întrerupse> Concursul *B1* // 1 - 2 Pârtia rămânea *A,B*; <Terenul> Pârtia rămânea <gol> *B1* // 4 comenzi *A,B*; comenzi <care se încrucişau în aer> *B1* // 5 se retrăgea în tribune. Într-o clipă *A,B*; se retrăgea <în tribune / deoparte. Nimeni nu avea dreptul> în tribune. Într-o <un minut> clipă *B1* // 6 o tăcere *A,B*; o tăcere <înfiorată se lăsă peste / făcu în tribună> *B1* // 10 în faţa *A,B*; în <faţa cabanei> faţa *B1* // 12 şi orice *A,B*; şi <Mai contribuia la atmosfera de> orice *B1* // 14 de emoţie *A,B*; de <încordare> emoţie *B1* // 16 - 17 în tăcere, acordeoanele care cântaseră tot timpul, dar acum se opriseră, la un semn *A*; (...) se opriseră <brusc>, la un semn *B*; <cu gesturi alarmate, orchestra care îşi întrerupsese brusc> în tăcere, acordeoanele care <se întrerupseseră> cântaseră tot timpul, dar acum <tăcuseră> se opriseră brusc, la un semn *B1* // 18 La baza stâncii *A,B*; <Se vedeau departe / Cele două echipe abia se distingeau / vedeau, ca nişte puncte negre pe zăpadă. Sub marea stâncă din vârf a Postăvarului> La baza stâncii *B1* // 19 se vedeau aliniate *A,B*; se vedeau <ca nişte puncte negre aşteptând> aliniate *B1* // 21 O detunătură de pistol deschise cursa. *A*; O detunătură <scurtă> de pistol deschise cursa. *B*; <O detunătură de pistol / Cu cronometrul în mână, cineva din juriu ridică / Pe masa juriului, cronometrele> O detunătură scurtă de pistol <, căreia îi răspunse în aceeaşi secundă altă detunătură din vârful / de la punctul de plecare> deschise <cursa ca şi cum ar fi declanşat> cursa <chemându-i pe concurenţi>. *B1* // 25 din negură *A,B*; din negură, <ca nişte bile negre paralele, alunecând> *B1* // 26 de recunoscut sau de urmărit. Partizani ai *A,B*; de <identificat, imposibil> recunoscut <imposibil> sau de urmărit. Partizani ai <S.K.V - ului> *B1* // 28 cine vine întâi *A,B*; cine vine întâi, <nici cine a rămas> *B1* // 30 Un strigăt trecu *A,B*; Un strigăt <un singur strigăt cutremură brusc> trecu <brusc> *B1* // 31 Venea peste cap *A,B*; <Venea rostogolindu-se / Era de ajuns pentru ca> Venea <rostogolindu-se la vale, cu braţele înainte> peste cap *B1* // 33 elimina din competiţie *A,B*; elimina din <concurs> competiţie *B1*

1105 1 Lumea sărea peste tribune spre masa juriului *A,B*; <Omul continua să> Lumea sărea peste tribune spre masa juriului, <punând întrebări, protestând> *B1* // 6 Sosirea se petrecu într-un tumult general. *A,B*; Sosirea <fu plină de emoţii> se petrecu într-un tumult general. <Arbitrii abia> *B1* // 12 alergători terminaseră *A,B*; alergătorii <sosiseră cu bine până> terminaseră *B1* // 12 - 13 Clasificarea urma *A,B*; Clasificarea <se făcea după cronometru> urma *B1* // 14 alergătorul căzut? *A,B*; alergătorul <care căzuse> căzut? *B1* // 15 neînscris *A,B*; neînscris <în nicio echipă> *B1* // 17 Echipa de salvare alerga *A*; <Grupul de brancardieri, care fusese format mai mult în glumă, pentru> Echipa de salvare alerga *B*; <Echipa sanitară> Grupul de brancardieri, care <până atunci stătuse fără treabă lângă juriu, mai mult> fusese format mai mult în glumă, <pentru ca decorul să fie> alerga *B1* // 19 – Te rog, aşteaptă-mă aici, îi spuse lui Gunther. *A*; <Se întoarse neliniştită spre Gunther.> – Te rog, aşteaptă-mă aici, îi spuse lui Gunther. *B*; Se întoarse neliniştită spre Gunther. / – Te rog, aşteaptă-mă aici. *B1* // 22 Voise *A,B*; <Voia> Voise *B1* // 23 turbulentă. *A,B*; turbulentă. <Se gândea că sus va fi singur, că poate va găsi pe celălalt> *B1* // 24 şi pustiu. *A,B*; şi <singuratec> pustiu. *B1* // 26 câtăva vreme pe pietrele îngheţate *A,B*; câtăva vreme <acolo> pe pietrele <din vârf / îngheţate> îngheţate *B1* // 27 blocuri de gheaţă. *A,B*; blocuri de gheaţă <şi privise>. *B1* // 29 - 30 Zările erau închise *A,B*; <Era un zgomot calmat> Zările erau închise <fumurii / din toate părţile, de aceleaşi neguri / mereu de aceeaşi ceaţă> *B1*

1106 3 ca să ocolească stâncile *A*; ca să <coboare> ocolească stâncile *B*; ca să ocolească stâncile <îngheţate> *B1* // 5 şi găsi printre brazi o pârtie lată *A,B*; şi <găsi / întorcând privirea înapoi, zări între / întorcând capul spre dreapta, descoperi> găsi printre brazi <o pârtie largă de ski> o pârtie <de ski îngustă> lată, <care părea să treacă uşor de cealaltă> *B1* // 6 pe grumazul muntelui. *A,B*; pe <grumazul / spatele muntelui> grumazul muntelui. *B1* // 8 Le opri *A,B*; [<Le opri la timp / în aceeaşi secundă, cu un efort violent de rezistenţă. În aceeaşi secundă, Paul auzi o detunătură de armă şi se> În faţa lui se deschide, ca <un torent îngheţat în cădere> o treaptă uriaşă de cascadă <un zid alb de zăpadă> o pârtie verticală de ski. <„E timp să mă opresc", îşi zise. Într-o fracţiune de secundă, avu clară imaginea acestei> cu o tresărire reflexă, <de rezistenţă> pe care o simţi ca o izbitură, ca şi cum cineva din el ar fi tras în mod reflex o frână <secretă>| Le opri *B1* // 10 ar fi tras *A,B*; ar fi <declanşat> tras *B1* // 10 Skiurile *A,B*; <Botul> Skiurile *B1* // 12 se deschidea *A,B*; se deschidea, <ca o treaptă uriaşă de cascadă / ca o cădere de torent> *B1* // 13 verticală *A,B*; verticală <de ski> *B1* // 14 Pe teren *A,B*; <Privit de sus, spectacolul> Pe teren *B1* // 15 se ridicau şi se lăsau *A,B*; se ridicau <la dreapta şi la stânga> şi se lăsau <făcând semne> *B1* // 16 - 17 O rumoare de voci venea până sus *A,B*; <Glasuri confuze> O rumoare de voci venea <în surdină> până <sus şi pe urmă> sus *B1* // 18 cabana *A,B*; <oamenii> cabana <T.C.R.> *B1* // 18 şi oamenii ei *A,B*; şi oamenii ei <s-ar fi depărtat la mari distanţe> *B1* // 20 Porni în jos cu ochii deschişi. *A,B*; <Porni la început> Porni <pe skiuri> în jos cu ochii deschişi <, dându-şi foarte bine seama ce face / „Dacă vreau, pot să mă opresc" / de ce face. Aluneca. „Dacă vreau, pot să mă opresc", îşi zise. Era o alunecare la început / de tot ce se întâmplă / de nebunia pe care o face>. *B1* // 25 Siluete *A,B*; Siluete <negre> *B1* // 26 de zăpadă care acoperea totul. *A,B*; de <pulbere albă> zăpadă <O perdea de pulbere albă se ridică în faţă, acoperind> care acoperea totul. <Era într-un torent sau într-o avalanşă> *B1* // 27 lumină, un torent *A,B*; lumină, <: o lumină albă, intensă, de flacără / solară. Părea mult soare> un torent *B1* // 32 că e smuls *A,B*; că <o forţă> e smuls *B1* // 33 aruncat în altă direcţie, ca un proiectil ricoşat... *A,B*; aruncat <înapoi / mai sus, într-un alt torent> în altă direcţie, ca un proiectil ricoşat... <Când deschise ochii> *B1*

1107 1 la tribună *A,B*; la <cabană> tribună *B1* // 2 de brad. *A,B*; de brad. <Nu avea> *B1* // 3 dar e *A,B*; dar <e bine să nu-i cerem niciun efort> e *B1* // 4 spuse tânărul medic *A,B*; spuse <tânărul medic bucureştean, care organizase> tânărul medic <a cărui ambulanţă glumeaţă deveni / care trebui să-şi ia> *B1* // 6 Paul îşi pierduse *A,B*; <Câteva minute> Paul îşi pierduse <cunoştinţa câteva clipe. Avea pe obraz şi pe frunte zgârieturi> *B1* // 8 erau câteva *A,B*; erau <aplecate> câteva *B1* // 9 o Noră *A,B*; <Îi simţea mâinile ei / Cineva îl freca pe tâmple cu zăpadă> o Noră *B1* // 11 Era lovit *A,B*; <„E rândul tău să mă ridici din zăpadă. Accident pentru accident”, îi şopti. Cineva îl freca pe tâmple.> Era lovit *B1* // 12 - 13 – Toate astea n-au nicio importanță, zise medicul. *A,B*; – Toate astea <sunt fleacuri> n-au nicio importanță, zise <doctorul> medicul. <Totul este să nu aibă vreo hemoragie internă. N-ar fi de mirare.> *B1* // 14 am scăpat teferi. *A,B*; am scăpat teferi. <Ca prin minune însă.> *B1* // 15 Nu-l durea *A,B*; <Ar fi vrut să se ridice singur de jos.> Nu-l durea *B1* // 16 Nora îi ștergea *A,B*; Nora <îl freca pe tâmple cu zăpadă> îi ștergea <sângele de pe *B1* // 19 Acum nu-mi mai datorezi nimic *A,B*; Acum suntem <achitați> chit *B1* // 21 Ea se aplecă şi mai mult peste el şi îi vorbi *A*; <Nora> Ea se apleacă și mai mult peste el și îi <şopti vorbi *B*; <Nu râdea, dar era în ochii lui ceva> Nora se apleacă şi mai mult peste el <, ca şi cum ar fi vrut să-l încălzească cu suflarea ei. Îl privea cu o expresie de uimire, de frică> şi îi vorbi *B1* // 27 E aici *A,B*; <Omul ăsta, care stă> E aici *B1* // 30 fragment lipsă *A*; Un grup de skiori se apropie de ei. / Domnule, zise cineva, adresându-i-se cu solemnitate, juriul a hotărât să vă acorde, deşi aţi luat parte în mod cu totul neregulamentar la concurs, premiul întâi. Iată-l. Îi întinse ceasul deşteptător, care tronase până atunci printre trofee. / Să vedem dacă sună, zise Paul. Îl luă în mâini, se uită cu atenție la el, întoarse minutarul soneriei şi pe urmă îi dădu drumul să zbârnâie. „Cât poate fi de copil”, gândea Nora. *B*: <Cineva se apropie / Un grup de skiori> Un grup de skiori se apropie de ei. / – Domnule, zise cineva, <vorbi> adresându-i-se cu solemnitate, juriul a hotărât să vă acorde, deşi aţi luat parte în mod cu totul neregulamentar la concurs, premiul întâi. <Iată trofeul.> Iată-l. Îi întinse ceasul deşteptător, care tronase până atunci printre trofee. / – Să vedem dacă <e bun> sună, zise Paul. Îl luă în mâini, se uită cu atenție la el, <întoarse / potrivi minutarele şi pe urmă> întoarse minutarul soneriei şi pe urmă îi dădu drumul să zbârnâie. <Era un clinchet metalic.> „Cât poate fi de copil”, gândea Nora. *B1*

1108 2 după Crăciun. *A,B*; după Crăciun. <Îl însoțea prin pădure, arătându-i drumul, omul roşcat de la S.K.V.> *B1* // 5 urme de sânge. *A,B1*; <semne> urme de sânge. *B* // 10 cum îl văzu. Până să-i vină ajutor *A,B*; cum îl văzu <ieşind din pădure, cu o săritură de fiară. Era în timpul prânzului şi singur câinele rămăsese afară> ieşind din pădure. <Ţipetele omului se auziră în cabană, dar când ieşiră> Până să-i vină <Hagen în ajutor> ajutor *B1* // 11 - 12 în zăpadă. Îl ridicară *A*; în zăpadă. Îl <scoaseră> ridicară *B*; în zăpadă <cu hainele sfâşiate / Îl scoaseră / cu toată disperata lui / plesnit sub greutatea de urs / şi câinele îşi înfipse colții / sub greutatea de urs a câinelui, care / Îl scoaseră din colții câinelui sfâşiat, plin de sânge / cu hainele sfâşiate, dar – prin minune – fără / câinele îşi înfipse colții în umărul lui drept şi nu izbutiră să-l facă să / patru oameni câţi se luptau cu el>. Îl scoaseră <din colții câinelui> *B1* // 14 fără rană adâncă. *A,B*; fără <nicio> rană adâncă. <Purta> *B1* // 15 - 16 şi purta mai ales <pe deasupra> o şubă <de piele, căptuşită cu blană de oaie> prin care colții *A,B*; (...) colții <lui Faffner / câinelui> *B1* // 17 un cerc însângerat *A,B*; un cerc <de sânge> însângerat *B1* // 19 Faffner *A,B*; <Trebuiră să se lupte / Câinele nu putea fi îmblânzit / se lupta cu turbare. / Câinele / Faffner părea că turbase. Nu mai recunoştea pe nimeni.> Faffner <părea că turbase> *B1* // 21 deznădejde sălbatecă. *A,B*; deznădejde sălbatecă <de fiară turbată. Până să-l / Nora îl conduse pe bătrânul Grodeck / Până ce bătrânul Grodeck / Toţi trei bărbaţii trebuiră să-l ţină până ce bătrânul Grodeck intră în sfârşit în / revenindu-şi puţin / intră în sfârşit în cabană>. *B1*

1109 3 - 4 Abia îl lăsară din nou liber şi Faffner se năpusti *A,B*; <Câinele sărea la uşi, la ferestre, cu un urlet / Când dădură / fu din nou liber, câinele se aruncă> Pe urmă abia îl lăsară din nou liber, dar câinele se năpusti *B1* // 4 cu un urlet înnebunit *A,B*; cu un urlet <aproape de fiară, care părea că imploră / de suferință care părea că imploră / de ură, de furie şi de suferință. / – Să-l lăsăm în pace. Credeam că, lăsat singur afară, va obosi, va uita. Dar furia lui / Îl auzeau cum se> înnebunit *B1* // 6 – Nu-l putem lăsa aşa, spuse Hagen. *A,B*; <Trebuie să-l punem în lanț.> – Nu-l putem lăsa aşa, spuse Hagen. <Are să obosească. Are să uite.> *B1* // 17 – 18 Urletele lui Faffner, care se zbătea afară în lanţ, nu-l turburau. *A,B*; <Cu> Urletele lui Faffner, care se zbătea afară în lanţ, <era probabil de mult obişnuit> nu-l turburau. *B1* // 19 - 20 că animalul ăsta e turbat. *A*; că animalul ăsta <e o fiară> e turbat. *B*; că animalul ăsta e o fiară <turbată>. *B1* // 21 - 22 Felul neobişnuit în care intrase în cabană făcea *A,B*; <Lângă bătrânul Grodeck, Gunther părea / Gunther nu făcu prezentările. Era şi inutil, după o astfel de intrare> Felul neobişnuit în care intrase în cabană făcea <inutile orice prezentări> *B1* // 25 - 26 în haine de oraş şi purta doliu – probabil după soţia lui. Panglica neagră *A,B*; în haine <negre> de oraş <corecte, şi purta doliu, probabil – se gândi Nora – după soţia lui. În cădere, zburase panglica neagră> şi purta doliu <desigur / probabil – se gândi Nora> – probabil după soţia lui. <În cădere i se desprinsese> Panglica neagră <de doliu> *B1* // 28 cu multă atenţie. *A,B*; cu <foarte> multă atenţie. *B1*

1110 6 Plimba peste oamenii şi lucrurile din încăpere *A,B*; <Plimba peste lucrurile şi oamenii din cabană o privire rece, care nu întreba nimic, dar dezaproba totul. Băiatul îl primi> <Totul părea / Totul era> Plimba peste oamenii şi lucrurile din <cabană> încăpere *B1* // 8 totul. *A,B*; totul. <Tăcerea lui era / Nora îşi duse ostentativ mâna / Era o privire> *B1* // 9 ce îl aducea la cabană *A,B*; ce îl aducea <acolo> la cabană, <dar Hagen, care de obicei îşi găsea de lucru / dar Gunther îi aruncă Norei> *B1* // 11 rămase de astă dată *A,B*; rămase <nemişcat în prag / într-un colţ> de astă dată *B1* // 12 nu se mişca de acolo. *A,B*; nu se mişca <din loc> de acolo. *B1* // 13 - 14 – Vă rog să rămâneţi aici, îi şopti Gunther Norei şi lui Paul, care se pregăteau să plece. *A,B*; <Nora şi Paul> – Vă rog să rămâneţi aici, îi <spuse> şopti Gunther Norei şi lui Paul, care se pregăteau să plece. <Nu avem secrete.> *B1* // 15 - 16 Sub obişnuitul lui zâmbet ironic era ceva sfidător *A,B*; <Zâmbetul lui ironic avea de astă dată o aprindere de mânie.> Sub obişnuitul lui zâmbet ironic era ceva sfidător <pentru omul străin / la adresa omului în doliu> *B1* // 17 oarecare spaimă *A,B*; oarecare <teamă> spaimă *B1* // 20 care se zbătea mereu afară *A,B*; <de afară> care se zbătea mereu <în lanţ> afară *B1*

// 22 atenţie meticuloasă. *A,B*; atenţie meticuloasă <, pe care o avea în toate gesturile lui>. *B1* // 23 cuvânt *A,B*; cuvânt <sau un nume despre oameni pe care desigur Gunther îi cunoştea> *B1* // 26 îl rostea *A,B*; <bătrânul> îl rostea <cu un fel de / cu reverenţă, ca şi cum ar fi invocat> *B1* // 28 ocupa desigur *A,B*; ocupa <probabil> desigur *B1* // 29 în niciun fel *A,B*; în niciun fel <acestei încercări de a rupe tăcerea şi de altfel> *B1* // 30 nu părea *A,B*; nici nu părea *B1* // 32 puternică apăra *A*; puternică <părea că apără> apăra *B*; <încruntată> puternică apăra *B1* // 32 mai nervoasă *A,B*; mai <nesigură, mai ameninţată> nervoasă *B1* // 33 de uşă *A,B*; de uşă <şi privea de acolo întreaga masă> *B1* // 34 un moment privirea de la *A,B*; un singur moment privirea de la <Gunther> *B1*

1111 4 Cravata *A,B*; Cravata <neagră> *B1* // 4 - 5 dădeau ceva solemn şi îngândurat. *A,B*; dădeau <întregii mese / totuşi> ceva solemn <plin de respect / îngândurat> şi îngândurat. |<Nora încerca să-şi imagineze / să vadă alături de el, la unul din aceste dejunuri> la unul din aceste dejunuri apăsătoare, care trebuie să fi fost sute şi mii în tradiţia familiei Grodeck|; |Nora încerca să şi-o imagineze, alături de el, pe tânăra doamnă Grodeck, la unul din aceste dejunuri apăsătoare, cum trebuie să fi fost sute şi mii în familia lor <tradiţia familiei>. Surâsul <tinerei femei> din portret <se stingea> al tinerei femei se stingea mereu / a doua oară.| *B1* // 6 Până la *A,B*; <Bătrânul Grodeck> Până la *B1* // 7 i se adresă deodată *A,B*; <ridică fruntea din> i se adresă <fără nicio pregătire / ocol / cu o întrebare> deodată *B1* // 11 Băiatul nu răspunse *A*; Băiatul nu răspunse <întâi> *B*; <Băiatul, surprins în primul moment de această întrebare, nu răspunse câtva timp / răspunse cu oarecare întârziere.> Băiatul nu răspunse *B1* // 12 - 13 pe care nimic nu o pregătise. *A*; pe care nimic nu o pregătise. <Un val de sânge îi trecu peste fruntea palidă.> *B*; pe care nimic <în atitudinea de până atunci a bătrânului Grodeck> nu o pregătise. *B1* // 13 Pe urmă, răspunse scurt *A,B*; Un val de sânge îi trecu peste fruntea palidă. Pe urmă, răspunse scurt, <fără brutalitate, dar> *B1* // 16 - 17 Bătrânul Grodeck primi răspunsul în faţă, fără nicio tresărire. *A,B*; <Tăcerea care urmă fu şi mai grea.

Câteva clipe, tăcerea> Bătrânul Grodeck primi răspunsul <fără să / în faţă> în faţă, fără nicio tresărire <, fără nicio schimbare>. *B1* // 18 A fost de datoria *A,B1*; A fost <pentru mine o datorie de conştiinţă> de datoria *B* // 24 avem unele lucruri *A,B*; avem <sunt / avem> unele lucruri <pe care trebuie să le discutăm> *B1* // 26 – Eu nu am secrete *A,B*; Eu nu am <mistere> secrete *B1* // 29 priviri ce chemau *A*; priviri ce <căutau> chemau *B*; <o privire de chemare> priviri ce chemau *B1* // 31 – Nu sunt secrete, dar sunt chestiuni *A,B*; < – Cum vrei / – Nu e vorba de mister> – Nu sunt secrete, dar sunt oricum chestiuni *B1*

1112 1 atunci româneşte *A,B*; atunci <în> româneşte *B1* // 2 înainte de a-şi termina fraza, începu *A,B*; <începu, fără tranziţie, să vorbească> înainte chiar de a-şi termina fraza <începută / începu chiar / reveni la>, începu *B1* // 3 nemţeşte *A,B*; nemţeşte, <poate pentru că acest lucru / ca şi cum acest lucru l-ar fi apărat> *B1* // 4 Căpătă *A,B*; <Căpătă deodată o volubilitate nervoasă, pe care / sau poate pentru că îi era mai uşor să vorbească> Căpătă *B1* // 6 avusese înainte. *A,B*; avusese <până atunci> înainte. *B1* // 9 Era vorba despre o linie ferată *A*; Era vorba <în ceea ce spunea el> despre o linie ferată *B*; Era vorba, în ceea ce spunea el, despre o linie ferată *B1* // 10 o construiau în pădurile *A,B*; o construiau <de aproape un an / vreo doi ani> în <judeţul Bihor> pădurile *B1* // 11 Cum lucrările *A,B*; <Lucrările erau aproape gata, dar> Cum lucrările *B1* // 12 care aveau să dureze încă un an *A,B*; care <aveau să treacă / dureze nu numai până> aveau să dureze <nu numai până la majoratul / până în primăvară> încă un an, <bătrânul Grodeck> *B1* // 14 nu va stânjeni *A,B*; nu va <opri în> stânjeni *B1* // 17 tehnice *A,B*; tehnice, <desenând cu creionul pe o hârtie scheme şi planuri pe care Gunther abia le privea> *B1* // 18 întindea pe masă *A,B*; <deschidea> întindea pe masă *B1* // 19 semn de aprobare *A,B*; semn de aprobare <şi cu o expresie / privire absentă> *B1* // 20 În cele din urmă *A,B*; <În cele din urmă se ridică, înainte ca bătrânul / Bătrânul terminase> În cele din urmă *B1* // 21 – Nu pot *A,B*; < – Nu ştiu de ce îmi povesteşti mie> – Nu pot *B1* // 22 În martie *A,B*; <E prea devreme ca să discutăm.> În <primăvară> martie *B1* // 25 răbdarea. *A*; răbdarea <cumpătul>. *B*; cumpătul. *B1* // 26 în martie *A,B*; în <primăvară> martie *B1* // 30 douăzeci de ani, până a murit? *A,B*; douăzeci şi doi de ani, <ca s-o îngropaţi> până a murit? *B1* // 32 – Să nu vorbim *A,B*; < – Faci rău că vorbeşti> – Să nu vorbim *B1*

1113 1 râse Gunther. *A*; râse Gunther <cu un râs crispat>. *B*; râse Gunther, cu un <gest> râs crispat. *B1* // 3 Îşi pierduse *A,B*; <Bătrânul Grodeck / Se uita spre / Avea în privire ceva înflăcărat> Îşi pierduse <răceala lui / calmul lui> *B1* // 4 Avea în ochi *A,B*; <Nici Hagen, care fără să intervină în discuţie / Avea în ochi o aprindere de ură / de mânie> Avea în ochi *B1* // 5 pe figura *A,B*; <în> pe figura *B1* // 6 încercă să-şi păstreze *A,B*; încercă <o clipă / se clătina> să-şi <recapete> păstreze *B1* // 7 cumpătul. *A,B*; cumpătul. < – Sunt lucruri pe care e mai bine să nu le ştii, zise el cu asprime.> *B1* // 8 guturală *A,B*; guturală, <alterată acum de o furie greu ascunsă> *B1* // 9-10 ca şi cum ar fi răguşit subit, nimic nu l-ar fi trădat. *A,B*; ca şi cum <în acea secundă> ar fi răguşit subit, <demnitatea lui de om / stăpânirea> nimic <n-ar> nu l-ar fi trădat <furtuna / emoţia lui>. *B1* // 11 demnitatea lor rigidă. *A,B*; demnitatea lor puţin rigidă. *B1* // 14 fiul meu. *A,B*; fiul meu <şi porţi numele meu>. *B1* // 18 Pe urmă *A,B*; Pe urmă, <continuă> *B1* // 19 aceeaşi voce guturală *A,B*; aceeaşi < – Am venit aici ca să vorbesc despre lucruri care nu suferă> voce guturală <în care vibrau mânii> *B1* // 20 ca să punem *A,B*; ca să <vorbim despre lucruri / afaceri care nu au nimic de a face> punem *B1* // 24-25 râs crispat. *A*; râs <nervos> crispat. *B*; râs nervos *B1* // 28-29 Dar mama, moartă sau nu, rămâne *A,B*; <Dar mama rămâne / Era de o extremă paloare şi râsul lui exasperat era plin de lacrimi.> Dar mama, moartă sau nu, <oricum> rămâne *B1*

1114 2 odaia din turn. *A,B*; odaia <lui> din turn. *B1* // 5 Îşi potrivi cravata cu multă atenţie *A,B*; <La început, congestionat de indignare / Îşi potrivi cu grijă / Era foarte încurcat de cele întâmplate / Nu arăta prea> Părea la început turburat de grava scenă la care asistase. <Îşi potrivi cravata cu un gest / mai ales stânjenit de aceşti oameni străini, care fuseseră de faţă> Îşi potrivi cravata cu multă atenţie, <ca şi cum / şi acest gest> *B1* // 12 - 13 În privinţa *A,B*; <Într-asta> În privinţa *B1* // 12 are o *A,B*; are <destulă vină> o *B1* // 13 - 14 şi a făcut din el un copil exagerat. *A,B*; şi <i-a transmis / l-a deprins cu lucruri care> a făcut din el <o fire exagerată> un copil exagerat <fără măsură şi, după cum aţi văzut / Vă rog să credeţi că / Răposata mea soţie, doamna Grodeck a fost o persoană>. *B1* // 16 a avut pe vremuri *A,B1*; a avut <de asemeni> pe vremuri *B* // 21 fire exagerată *A,B*; fire <extravagantă, excesivă> exagerată *B1* // 23 la scena *A,B*; la <o scenă atât> scena *B1* // 25 cu paşi măsuraţi *A,B1*; cu paşi <mărunţi> măsuraţi *B* // 29 în pace *A,B*; în pace <cel puţin câtva> *B1*

1115 1 – E şi asta *A,B*; < – Nu e bolnav> – E şi asta *B1* // 2 Dar dacă *A,B*; <Nu e bolnav deloc. E nedisciplinat.> Dar <presupunând că ar fi> dacă *B1* // 4 sălbăticiunea asta *A,B*; sălbăticia asta *B1* // 7 se încruntă. *A,B*; se <întunecă deodată> încruntă. *B1* // 11 spuneţi Schmidt *A,B*; spuneţi Schmidt <, se răsti el. Veţi vedea> *B1* // 18 Ore întregi *A,B*; <Multă vreme> Ore întregi *B1* // 19 Faffner *A,B*; <până noaptea târziu> Faffner *B1* // 21 ar fi fost legat. *A,B*; ar fi fost <prins> legat. *B1* // 22 alergase în pădure *A,B*; alergase <drept înainte pe> în pădure *B1* // 26 Era într-adevăr bolnav, ochii îi erau arşi *A,B*; <Gunther, care nici el nu-şi revenise din teribilele emoţii> Era într-adevăr bolnav, ochii îi erau <calzi> arşi *B1* // 27 să pună mâna *A,B*; să <-l tragă de ureche> pună mâna *B1* // 31 După atâta timp *A,B*; După <atâţia ani> atâta timp *B1* // 32 Sunt *A,B*; <Şi totuşi au trecut / Era / Văd şi astăzi> Sunt *B1*

1116 2 din oraş. *A*; din oraş. Fuseserăm se ne plimbăm împreună, cu trăsura, spre Râşnov. *B*; din oraş. <Fuseserăm se ne plimbăm împreună, cu trăsura, spre Râşnov.> *B1* // 7 – Pentru că mama *A,B*; < – El zicea că e turbat. Totdeauna a spus> – Pentru că <e turbat, zicea el> mama *B1* // 8 fiinţele *A,B*; <lucrurile pe care> fiinţele *B1* // 11 pe toate cu carabina *A,B*; pe toate <, cu carabina sau altfel>. Cu carabina *B1* // 11 pe urmă *A,B*; pe urmă <, după cum aţi văzut> *B1* // 14 se

apropiase de cămin. *A,B*; se apropiase <de ei. Avea o privire copleşită de suferinţă şi scâncea cu un geamăt aproape omenesc> de cămin <şi îi privea. Mârâitul lui avea ceva> *B1*

1117 13 – 14 cu feţe serioase, grave. *A,B*; cu feţe <grave> serioase, gânditoare <, în lumina acelor flăcări de seară>. *B1* // 16 spuse cineva. *A,B*; spuse cineva. < – Nu e nevoie să se vadă, răspunse Nora. E de ajuns, spuse Nora încet, mai mult pentru> *B1* // 17 Oriunde *A,B*; <Ardeau în seara aceasta, pe toate vârfurile de munţi / toţi munţii din regiune, focuri care se chemau prin ceaţă. |<„Nu e nevoie să se vadă”, zise Nora încet, vorbind parcă numai pentru ea. Nu e nevoie să se vadă. E de ajuns că este. E de ajuns că-l ştim.>| Oriunde *B1* // 17 cabană *A,B*; cabană <în munţi> *B1*// 18 un foc *A,B*; un foc <ca acesta> *B1* // 19 în ultimele *A,B*; în <aceste ultime> ultimele *B1* // 20 mari ca nişte semnale *A,B*; mari <care se căutau> ca nişte semnale <care se cheamă şi îşi răspund zadarnic prin ceaţă, dar ceaţa le acoperea> *B1*

1118 9 Nu erau *A,B*; <Da, avea dreptate> Nu erau *B1* // 10 decât oameni *A,B*; decât <figuri tăcute> oameni *B1* // 11 se întâlneau *A,B*; se întâlneau <fără să se întrebe / să-şi răspundă> *B1* // 11 Pe toate feţele *A,B*; <Focul îi intimida pe toţi.> |Pe toate feţele <era> citea aceeaşi expresie de atenţie întoarsă înapoi <, poate spre alte flăcări, ca într-un vis cu ochii deschişi>.| Pe toate feţele *B1* // 12 atenţie oprită în loc *A,B*; atenţie <întoarsă înapoi / fixă / oprită asupra unui punct nevăzut şi întoarsă înapoi, spre lucruri care nu se văd / opacă, fixată asupra / oprită asupra unui singur punct> oprită în loc *B1* // 14 îi făcea *A,B*; îi <intimida> făcea *B1* // 14 - 15 Erau butuci imenşi de fag *A,B*; <Erau două trunchiuri de brad> Erau butuci imenşi de <brad> fag *B1* // 16 incandescenţi. *A,B*; incandescenţi <într-o lumină / flacără albastră, străvezie, curgătoare. Din când în când, se aruncau ramuri de brad pe deasupra şi atunci>. *B1* // 17 se aruncau crengi *A,B*; se aruncau butuci şi crengi <noi / care o clipă> *B1* // 18 dar flăcările *A,B*; dar <pe urmă> flăcările *B1* // 19 de incendiu. *A,B*; de incendiu <şi cu scântei>. *B1* // 20 - 21 luminoşi, arzători, feerici *A,B*;

luminoşi, curgători, feerici *B1* // 23 jar luminos *A,B*; jar <limpede, cald> luminos *B1* // 25 Paul se oprise la câţiva paşi de foc *A,B*; Paul <rămăsese> se oprise la câţiva paşi de foc <şi îl privea / se uita la el cu o privire fixă, uimită> *B1* // 27 - 28 tot timpul descoperit. *A,B*; tot timpul <descoperit / cu el în mână> descoperit <ca în faţa unei arătări>. *B1* // 29 - 30 – E timpul să mergem, zise Nora. / – Încă nu, se împotrivi el. *A,B*; <Nora îl strigase de câteva ori> [Era fără gânduri, cu desăvârşire fără gânduri, dar ceva cald, dogoritor creştea în el, odată cu aceste flăcări pe care le simţea de departe <pe frunte şi obraji, pe mâini> pe mâini şi pe frunte.] <Nora îl strigase de câteva ori. / Nora îl chemase de câteva ori, pe nume, în şoapte, dar el părea că nu aude. Mai târziu, ea îndrăzni totuşi să-i spună> – E timpul să mergem, <Paul> zise Nora. <Se face târziu...> / < – Să mai stăm, Nora.> – Încă nu, <Nora. Să mai stăm.> se împotrivi el. *B1* // 31 Nu se putea rupe de acolo. *A,B*; <Nora nu-i văzuse niciodată această expresie de tristeţe împăcată. / Nu văzuse niciodată pe figura lui această expresie de tristeţe împăcată.> Nu se putea rupe de acolo. <I se părea că ard în acele flăcări> *B1*

1119 14 litere frumoase *A,B*; litere <mari> frumoase *B1* // 17 avem vin. *A,B*; avem vin
<, îl consolă Nora / Paul>. *B1* // 21 depărtat de acordeon, pe care pe urmă îl acoperea *A*; depărtat de <undeva> acordeon, (...) *B*; (...) îl acoperea <vântul redeşteptat> *B1* // 24 de ski. *A,B*; de ski. <Avea în ruksac o rochie de stofă / Adusese cu ea / pe care nu o îmbrăcase / simplă> *B1* // 27 pantaloni lungi. *A,B*; pantaloni <bărbăteşti> lungi. *B1* // 29 între cei trei bărbaţi. *A*; între cei trei bărbaţi <pentru care ar fi vrut să fie, înainte de orice, un camarad>. *B*; <în această casă, în care ar fi vrut / în această casă cu trei bărbaţi, între care ea singură> între cei trei bărbaţi <între care trăia> pentru care ar fi vrut să fie, înainte de orice, un camarad. *B1* // 31 era prea grea. *A,B*; <i se părea> era prea <aspră> grea. *B1* // 31 de lână *A,B*; de lână <îi simţea prea aspri> *B1* // 33 îmbrăcăminte aspră, îşi trase *A,B*; îmbrăcăminte <cazonă> aspră, îşi trase <pe picior> *B1*

1120 1 şi simţi *A,B*; şi <răceala lor mângâietoare> simţi *B1* // 4 purta costumul *A,B*; purta <chipiul de> costumul *B1* // 5 se pieptăna *A,B*; <îşi> se pieptăna <ridicase> *B1* // 10 că are *A,B*; că <rochia> are *B1* // 11 o rochie de seară *A,B*; o rochie de seară <, ar fi vrut să aibă braţele> *B1* // 12 pe care s-o audă foşnind în mers, ca *A*; pe care <să vadă fâşâind> s-o audă foşnind în mers, ca *B*; (...) foşnind <uşoară> în mers, ca <o rochie de dans> *B1* // 13 rochie de ştofă *A,B*; rochie <neagră> de stofă *B1* // 15 - 16 fondul lui brun închis, adânc *A*; fondul lui brun, adânc *B,B1* // 16 - 17 mai albă decât totdeauna. *A,B*; mai albă <mai strălucitoare / luminoasă> decât <de obicei> totdeauna. <Se simţea uşoară / Coborâse scara> *B1* // 20 se oprise *A,B*; se oprise, <dojenindu-se în gând> *B1* // 23 şi o luă *A,B*; şi o <privea> luă *B1* // 27 astă-seară *A,B*; astă-seară <aş vrea să fiu> *B1* // 28 Pentru *A,B*; <Pentru tine, pentru noi, pentru anul care se duce> Pentru *B1* // 32 Paul *A,B*; <Paul o privea şi el. / Paul, care era lângă cămin> Paul *B1*

1121 3 fără să *A,B*; fără măcar să *B1* // 4 după tine. *A,B*; după tine. <Ne-am învăţat să-ţi vorbim răstit, scurt şi uneori> *B1* // 5 să-ţi răspundem *A,B*; să-ţi <vorbim scurt, răstit> răspundem <scurt> *B1* // 11 - 12 şi frumuseţea ta e un dar prea mare. Ne dezarmează *A,B*; <un lucru pe care l-am ştiut> şi frumuseţea ta <, pe care am uitat-o, este pentru noi dojenitoare> e un dar prea mare. Ne <încurcă, ne dă remuşcări> dezarmează *B1* // 15 - 16 vorbind cu emoţia aceasta puţin solemnă *A,B*; vorbind <aşa> cu emoţia aceasta puţin solemnă, <cu care îi vorbea acum> *B1* // 18 - 19 cred că l-aş *A*; cred că <te-aş> l-aş *B*; <poate> cred că l-aş *B1* // 20 Ce *A,B*; Ce <s-a întâmplat> *B1* // 23 care primise *A,B*; care <intrase el însuşi în gluma lor> primise *B1* // 24 ca pe un joc. *A,B*; ca pe <o glumă> un joc. *B1* // 27 duri *A,B*; duri <şi neîmpăcaţi> *B1* // 31 lângă cămin *A,B*; lângă cămin, <neatent> *B1*

1122 1 spre cine ştie ce *A,B*; spre <zgomote sau voci pe care numai el> cine ştie ce *B1* // 2 spre uşe *A,B*; spre uşe <şi se ridică cu labele> *B1* // 6 singur *A,B*; singur <şi mârâind> *B1* // 9 furie. *A,B*; furie. <Nici nu lăsa să se închidă uşa, nici nu voia

să vină înapoi. / – Ţi-e frică? îl întrebă Hagen> *B1* // 11 Nici nu primea *A,B*; <Nici nu lăsa să se închidă uşa, dar nici / Îl chemară înapoi, ca să închidă> Nici nu primea *B1* // 12 un lătrat *A,B*; un lătrat <curios> *B1* // 16 pelerina pe umeri, aprinse felinarul *A,B*; pelerina <cenuşie> pe umeri, aprinse felinarul <lui obişnuit> *B1* // 20 două arme atârnate *A,B*; două <arme vechi> arme <erau numai decorative> atârnate *B1* // 23 Arma *A,B*; <Hagen purta / Cu arma în mână> Arma *B1* // 24 straniu acum. *A,B*; straniu <portul lui> acum. *B1* // 26 zise Hagen şi porni înainte. *A,B*; zise Hagen <şi porni înainte, luându-l de urechi> şi porni înainte. <Gunther îi privea de la fereastră cum se depărtează. / Nora, între Paul şi Gunther, îi privea> *B1* // 28 după o jumătate de oră. *A,B*; după jumătate oră. *B1* // 29 într-o aşteptare *A,B*; într-o <încordare> aşteptare *B1* // 31 niciun moment de la fereastră. *A,B*; <un moment> niciun moment de la fereastră. <Nora nu îndrăznea să-l întrebe nimic / Paul voi> *B1* // 333 zgomotele *A,B*; <chiote> zgomotele *B1*

1123 2 voise să se ducă *A,B*; <ar fi vrut> voise să <plece> se ducă *B1* // 3 - 4 Mai avem o carabină aici. *A,B*; Mai <e o> avem o carabină aici. <Nora îl oprise însă la cabană.> *B1* // 5 spuse *A,B*; <zise> spuse *B1* // 9 - 10 nici nu-i dezmetici cu totul. *A*; nici nu-i dezmetici cu totul <, nu li se păru adevărată>. *B*; <nu risipi / nu li se păru adevărată / nu le linişti pe toate> nici nu-i dezmetici cu totul. <Îl auzeau pe Faffner lătrând prin pădure> nu li se păru adevărată. [Îl auzeau pe Faffner lătrând din ce în ce mai tare, pe măsură ce se apropia de cabană, vedeau felinarul lui Hagen printre copaci şi totuşi ceva din neliniştea de până atunci stăruia încă.] *B1* // 14 şi cu lăbuţele dinainte *A,B*; <şi cu botul cafeniu> şi cu lăbuţele <cafenii strânse sub> dinainte *B1* // 22 - 23 – Într-un singur loc, mai jos, spre stână. Cred că nu sunt mulţi. *A,B*; < – E o ursoaică> – Într-un singur loc, mai jos, spre stână. Nu cred că sunt mulţi. *B1* // 24 care se arăta *A,B*; care <le fura în răstimpuri o oaie> se arăta *B1* // 25 la stână. *A,B*; la stână. <Astă-toamnă, când am început să clădim, ne-am trezit şi noi într-o dimineaţă> *B1* // 28 Faffner trebuia ţinut *A,B*; <pe> Faffner trebuia <să-l ţină> ţinut *B1* // 29 şi îşi arăta colţii *A,B*; <şi îşi arăta colţii spre mica fiară> şi îşi arăta colţii *B1* // 30 sfâşie. *A,B*; sfâşie <mica fiară adormită>. *B1* // 32 nedumerită. *A,B*; nedumerită. <Îşi amintea că la şcoală învăţase> *B1* // 33 într-o letargie *A,B*; într-o letargie <completă / absolută> *B1*

1124 2 încă în mâinile lor, în plină iarnă. *A,B*; încă <şi pe jumătate treaz> în <plină iarnă> mâinile lor, în plină iarnă. <Hagen vorbea cu oarecare pasiune despre aceste lucruri. Pentru prima oară de când îl> *B1* // 4 un fel de somn *A,B*; un fel de somn, <ameţit / buimăcit, pe jumătate treaz> *B1* // 5 se şi trezeşte uneori *A,B*; se şi trezeşte <cu totul uneori> uneori <de tot> *B1* // 13 privire atentă *A,B*; privire atentă <îmblânzită, cu o mişcare vagă de tandreţe> *B1* // 16 gândi Nora. *A,B*; <zise Paul> gândi Nora. *B1* // 19 să se dezmorţească *A,B*; să se dezmorţească, <să-şi agite lăbuţele / labele, făcând doi ochi> *B1*// 19 - 20 cu uimire. Venea *A,B*; cu uimire <, cu puţină teamă>. <Venea dintr-o viaţă nevăzută> Venea *B1* // 20 - 21 se ascundea sub gheaţă, sub zăpezi. *A*; se ascundea sub gheaţă, sub zăpezi <, nevăzută şi vie>. *B*; se ascundea <sub zăpadă / sub pământ / sub pământul îngheţat> sub gheaţă, sub <marile> zăpezi, <cât mai adânc în pământul> nevăzută şi vie. *B1* // 21 păstra în *A,B*; păstra <adânc> în *B1* // 22 părea mort *A,B*; părea mort <şi totul era / dincolo de aceasta> *B1* // 24 şopti Nora *A,B*; <zise> şopti Nora *B1* // 25 jivină *A,B*; jivină <de jos> *B1* // 26 de zăpadă. *A,B*; de zăpadă <dezgheţată>. *B1* // 28 Pentru Paul *A,B*; <Poate pentru Paul, ca să-l cheme> Pentru Paul *B1* // 29 amintirile lui *A,B*; amintirile lui <dureroase> *B1* // 31 imaginea mamei *A,B*; imaginea <tinerei / moartei> mamei *B1* // 31 - 32 Hagen, care încerca să *A,B*; Hagen, <pentru împietritul Hagen> care încerca să <închidă fantoma> *B1*

1125 1 „Şi *A,B*; < – E miezul nopţii> „Şi *B1* // 2 - 3 ai crezut de atâtea ori că nu mai ai de aşteptat nimic *A,B*; ai <aşteptat totdeauna> crezut de atâtea ori că <viaţa ta e sfârşită> nu mai ai nimic de aşteptat *B1* // 5 să stingă lămpile. *A,B*; să stingă <luminile> lămpile. <Flăcările din cămin aruncau singure lumina lor roşie / Fără focul din cămin ar fi fost întuneric / O

slabă> *B1* // 6 slabă lucire *A,B*; slabă <lumină> lucire *B1* // 8 De departe, dinspre vârful muntelui, se *A,B*; De departe, de la Turing <Când se făcu din nou lumină, se priviră> sau de la S.K.V., se *B1* // 14 – Viaţa începe mereu *A,B*; < – Suntem în 1935, zise Paul. Nora repetă, mai mult pentru ea, cuvintele pe care le mai spusese o dată: – Viaţa începe mereu.> – Viaţa începe <din nou> mereu *B1* // 16 cele dintâi *A,B*; cele dintâi <în noul an> *B1* // 17 – E timpul să ne întoarcem acasă *A,B*; <Hagen luase din nou în braţe ursuleţul> – E timpul să ne întoarcem <în pădure> acasă, <spuse / vorbi Hagen> *B1* // 19 Îl ridicase de jos şi îl ducea *A,B*; <Îl luă pe braţe, acoperindu-l / sub pelerina lui> Îl ridicase de jos şi îl <purta pe braţe, ca pe un copil> ducea *B1* // 20 Câinele venea după el, potolit. *A,B*; < – Crezi că o să-şi găsească vizuina?> <Faffner> Câinele venea după el, <supărat / înotând> potolit. *B1* // 21 îi privea *A,B*; îi privea <de la fereastră> *B1* // 22 multă vreme. *A,B*; multă vreme. <Lumina felinarului se pierdea printre brazi, răsuflarea grea a lui / Faffner sufla greu, înotând / nu se mai auzea prin zăpadă> *B1*

1126 2 - 3 De la S.K.V. la Turing, vestea alerga prin pădure ca un strigăt. *A,B*; <Vestea o adusese la Turing cineva venit de la S.K.V. şi toată lumea, în această primă dimineaţă a noului an> De la S.K.V. la Turing, vestea alerga prin pădure <din om în om> ca un strigăt <, ca o chemare>. *B1* // 5 era cenuşie, zările *A,B*; era <totuşi> cenuşie, <iar vârful Postăvarului rămânea prins între aceleaşi zări> zările <închise, lumina> *B1* // 6 lipsă de strălucire. *A,B*; lipsă de strălucire <, aceeaşi greutate opacă. Un cer albicios, umed, prea apropiat cădea prea jos, acoperind puţin vârful>. *B1* // 7 părea scund *A,B*; părea <teşit sub cerul albicios, jos> scund *B1* // 8 prea jos. *A,B*; prea jos <, un cer opac, umed>. *B1* // 9 Totuşi *A,B*; <Totuşi, oameni veniţi / cineva venit de la S.K.V. / povesteau că / povestea cu aprindere că de acolo / spunea că> <Totuşi, de la S.K.V / Saşii de la S.K.V. spuneau că de la cabana lor> <Totuşi, oameni veniţi de la cabana Saşilor spuneau că de acolo se vede soarele / de acolo se luminează> Totuşi *B1* // 11 - 12 – Se vede Braşovul! Se vede Râşnovul! povesteau *A,B*; <„Se vede Braşovul! Se vede Râşnovul!", povesteau cu aprindere oameni / skiori care veneau dintr-acolo / se întorceau de acolo / veneau de jos> „Se vede Braşovul! Se vede Râşnovul!", <spuneau cei veniţi dintr-acolo / Câţiva skiori> povesteau *B1* // 14 de miracol. *A,B*; de miracol. <Zidurile de fum, un moment destrămate / Pe o mică terasă din faţa cabanei> *B1* // 16 îi întâmpină *A,B*; <le zise> îi întâmpină <sasul roşcat> *B1* // 18 de lumină. Cortina *A,B*; de lumină. <„Se vedeau casele din Poiana, dar acum nu se mai vede nimic".> <Pânza de nori / Zidurile de nori> Cortina *B1* // 19 - 20 un moment ridicată, căzuse din nou peste *A,B*; un moment <destrămată, acoperise din nou / redevenea / se adunase / acoperea din nou> ridicată, căzuse din nou peste <zarea / zările> *B1* // 20 lume din vale. *A*; lume din vale. <Zidurile de fum, năruite o clipă, redeveneau de nepătruns.> *B*; lume <de dincolo de zare> din vale. Zidurile de fum, năruite o clipă, <redeveneau / se adunau / strângeau din nou / creşteau la loc / se ridicau din nou, albicioase / se ridicau apropiate / se refăceau singure / se refăcuseră / creşteau cu repeziciune, la fel de nepătruns> redeveneau de nepătruns. *B1* // 20 - 21 Toată lumea se strânsese *A*; Toată lumea <din cabană> se strânsese *B*; Toată lumea din cabană <ieşise> se strânsese *B1*

1127 1 până spre munţii *A,B*; până <departe> spre <Făgăraş> munţii *B1* // 2 a Postăvarului *A,B*; a <muntelui> Postăvarului *B1* // 3 fereastră pierdută *A,B*; fereastră <de atâtea săptămâni> pierdută *B1* // 3 - 4 în nori şi prin care câteva secunde *A,B*; în nori <şi ceaţă> şi prin care câteva secunde <tremurase> *B1* // 5 imaginea însorită *A,B*; imaginea <Braşovului strălucitoare> însorită *B1* // 5 să piară *A,B*; să piară <de îndată> *B1* // 7 de prea grăbita *A,B*; de prea <apariţia / repedea, grăbita imagine ce fulgerase> grăbita *B1* // 8 în zare. *A*; în zare. < Erau unii care întrebau dacă o văzuseră cu adevărat.> *B*; în zare. Erau unii care se îndoiau că / întrebau dacă o văzuseră cu adevărat. *B1* // 9 lumina ei *A,B*; lumina ei <albicioasă> *B1* // 10 ale pietrelor. *A*; ale pietrelor. <Vânturi mari vuiau dincolo de pădure şi se auzeau de departe, ca dintr-un alt anotimp.> *B*; ale pietrelor. Vânturi mari vuiau <departe / jos / spre câmpie> dincolo de pădure <dincolo de negură, ca şi cum s-ar fi lovit de

zidurile exterioare ale unei cetăţi> şi se auzeau de departe, ca dintr-un alt anotimp. *B1* // 12 Zarea se despicase şi *A*; Zarea se despicase <brusc> şi *B*; <Un cerc plutitor sta / se năruise brusc / Zidurile de fum / Dincolo de punctul fix unde disp[ruse / Mai departe de / se năruiau încă o dată, dar> Zarea se despicase brusc <dincolo de Braşov> şi *B1* // 13 se deschidea *A,B*; se deschidea <printre nori. Era un albastru rece, ca un golf calm pe o mare / un ocean. Suliţi albe păreau că străluceau acolo în soare / ca o cetate> *B1* // 15 O cetate *A,B*; <Acoperişuri / Suliţi albe scânteiau> O cetate *B1* // 25 Cineva arăta *A,B*; <„E Râşnovul".> Cineva arăta *B1* // 27 sclipitoare de la Zărneşti. *A*; sclipitoare <ale Branului> de la Zărneşti. *B*; sclipitoare ale Branului <, ba chiar, foarte apropiate, casele. Dar era de ajuns să / de la Zărneşti. Dar peste toate acestea se trăgea încă o> *B1* // 28 - 29 toate piereau. Oraşe desprinse din loc erau purtate *A,B*; <ca într-un fulguit> toate <se ştergeau / deveneau de nerecunoscut> piereau. <Oraşe luminoase> Oraşe desprinse din loc erau purtate <prin soare şi fum> *B1* // 31 în soare... *A,B*; în soare... <Toată ziua / Până seara, vremea se zbuciumase să se limpezească, să se aşeze.> *B1* // 32 se zbuciumase *A,B*; se zbuciumase <între viscol şi / ca să se limpezească, să se aşeze.> *B1*

1136 2 bolţi albastre, ţinuturi *A,B*; bolţi <albastre de fum> albastre, ţinuturi <albastre, sclipind sub un soare> *B1* // 3 continente *A,B*; <spectacolul era> continente <noi> de fum *B1* // 4 şi se topeau pe întinsa câmpie *A,B*; şi <pe urmă> se topeau <sub> pe întinsa câmpie <inundată de soare> *B1* // 5 a Bârsei. *A,B*; a Bârsei. <Întregul munte părea o pădure> *B1* // 6 într-o lumină magică. *A,B*; într-o magică lumină. <Postăvarul părea incendiat.> *B1* // 8 incendiu. *A,B*; incendiu. <Erau flăcări reci, care arzând cu un zgomot / care ardeau cu un> *B1* // 9 Muntele se zbuciuma *A,B*; Muntele <se zbătea să> se zbuciuma *B1* // 10 din nori. *A,B*; din nori <, să se elibereze>. *B1* // 14 Dimineaţa porţile păreau că se deschid *A,B*; <Printre nori / Prin pânza destrămată a norilor se ivea Predealul.> Dimineaţa <totul părea că se destramă> porţile păreau că se deschid <soarele izbucnea> *B1* // 16 mişcătoare *A,B*; mişcătoare, <soarele străbătea dând> *B1* // 17 prin fum. *A,B*; prin fum <, dar mai târziu> *B1* // 18 muntele obosit *A,B*; muntele <ar fi fost> obosit *B1* // 19 s-ar fi predat *A,B*; s-ar fi predat <învins> *B1* // 20 se adunau *A,B*; se adunau <groşi> *B1* // 21 fumega stinsă. *A,B*; fumega <înăbuşit / într-un întuneric / într-o noapte stinsă, umedă> stinsă. *B1* // 22 - 23 a treia noapte, deodată *A,B*; a treia noapte, <cum se duc vânturile pe mare / cum se potolesc valurile / cum se opreşte furtuna, muntele se domoli singur, împăcat> deodată *B1* // 24 Paul se trezise în întuneric *A,B*; <Nora> Paul se trezise în <mijlocul nopţii> întuneric *B1* // 25 text lipsă *A,B*; < – Ce s-a întâmplat, Nora? o întrebă Paul / – Nimic, ascult. / Tăcerea pădurii / Tăcerea nopţii avea ceva foşnitor, calmant.> *B1* // 28 ar fi întinerit. *A,B*; ar fi întinerit. <S-ar fi spus că mari poveri de iarnă> *B1* // 30 Paul *A,B*; <Nora> Paul *B1* // 31 cu stele umede *A,B*; cu stele umede <apăru în dreptunghiul ferestrei. Niciun nor / fără nori, fără aburi / plutea / se boltea> *B1* // 33 pădurea troienită. Totul era albastru în noapte, brazii, zăpada, stâncile. *A,B*; pădurea <albă de zăpadă> troienită. Totul era albastru <brazii> în noapte, brazii <troieniţi>, zăpada, <munţii în lanţ, pietrele> stâncile. *B1*

1129 1 O lună nevăzută, bătând *A*; O lună nevăzută, <căzând> bătând *B*; O <lumină de> lună (...) *B1* // 2 dădea *A,B*; <lumina departe lanţul> dădea *B1* // 6 Paul rămase ameţit lângă fereastră. *A,B*; <Nora> Paul rămase ameţit <ă> lângă fereastră. <Când Paul veni lângă ea / o chemă rar de câteva ori, dar / veni lângă ea> *B1* // 7 nu răspunse. *A*; nu răspunse. <Veni lângă el, ca să-l trezească şi să-l aducă înapoi. / – Nu e prea frig?> *B*; nu răspunse. Veni lângă el, ca să-l trezească <din> şi să-l aducă înapoi. < – E frig. Vrei să răceşti?> – Nu e prea frig? *B1* // 9 Aducea cu el un miros *A,B*; <Nu bătea / Străbătea prin> Aducea cu el un miros <jilav> *B1* // 11 spuse Paul. *A,B*; spuse Paul <, în şoapte>. <Întinse mâna afară, ca şi cum ar fi vrut> *B1* // 12 să simtă pe frunte *A,B*; să simtă <printre degete o adiere> pe <obraz> frunte *B1* // 14 În plin soare *A,B*; <Sub soare / Lumina de zi era rece şi limpede / rece şi sonoră> În plin soare *B1* // 15 Un larg amfiteatru *A,B*; Un larg amfiteatru

<de lumină îl înconjura / împresura, o lumină rece, limpede, sonoră> *B1* // 18 preciziune *A,B*; preciziune, <parcă prin / cu un relief exact, minuțios / culorile> *B1* // 19 De la cabana lui Gunther se zăreau *A,B*; <Bucegii / Din fața cabanei> De la cabana lui Gunther se <vedeau> zăreau *B1* // 20 case minuscule, acoperişuri negre *A,B*; case <albe> minuscule, <colorate, purtând fiecare> acoperişuri negre <Era Predealul, un Predeal colorat> *B1* // 24 Bucegii nu mai aveau strălucirea lunară *A,B*; <Spre Țara Bârsei / Pe celălalt versant, câmpia Bârsei era / Zăpada pe> Bucegii nu mai aveau strălucirea lunară, <transparentă> *B1* // 26 - 27 minuțios, cu vârfurile delicate şi exacte. *A,B*; minuțios, <cu un relief exact, dințat> cu vârfurile delicate şi <precise> exacte <, ca într-o hartă exactă / machetă>. *B1* // 29 Munții Făgăraşului *A,B*; <Râşnovul> Munții <violeți> Făgăraşului *B1* // 30 prindeau în cercul lor violet *A,B*; <formau ca o brățară violetă / încercuiau cu brățara> prindeau în cercul lor violet<ă> <o câmpie> *B1* // 31 cu drumuri *A,B*; cu drumuri <cu drumuri de fier> *B1* // 33 dar nu le turbură. *A*; dar nu le turbură. <Nimic nu era nesigur, nimic umbrit sau confuz.> *B*; dar <le dă> nu le turbură. <Cele mai depărtate siluete îşi păstrau conturul exact, limpede, puțin prea fix parcă în soare / în lumina de zi, care nu avea nicio asprime, dar de asemeni nicio moliciune.> Nimic nu era nesigur, nimic umbrit sau confuz. *B1*

1130 1 sau stânci *A,B*; sau <oameni - îşi> stânci *B1* // 2 în lumina de zi. *A,B*; în lumina rece <limpede> de zi. *B1* // 3 Nora şi Paul erau tot timpul pe skiuri. *A,B*; <Pe terasa de la S.K.V> Nora şi Paul erau <toată> tot timpul pe skiuri. <Fiecare sunet> *B1* // 4 deveneau noi *A,B*; deveneau <noi / mereu necunoscute> noi *B1* // 5 fiecare oră a zilei *A,B*; fiecare oră a zilei <aducea> *B1* // 6 peisaj necunoscut. *A,B*; peisaj necunoscut. <Din pădurea cețoasă prin care / Zăpada însăşi părea că îşi schimbă în soare densitatea. Terenul de la Turing sau terasa de la S.K.V.> *B1* // 7 - 8 fină, neaderentă, pe care skiurile *A,B*; <prăfuită, puțin înghețată> fină, neaderentă, pe care skiurile <zburau> *B1* // 9 rezistență, sensibile la cea mai slabă apăsare. *A,B*; rezistență, <Mişcările, virajele, opririle se făceau singure, fără bruschețe> sensibile la cea mai slabă <indicație de viraj sau> apăsare. *B1* // 14 Se auzeau prin pădure, cu un fel de vibrație *A,B*; <Din vârful Postăvarului, Valea Timişului se vedea acum ca o / Se auzeau din depărtare / Tot muntele era ca o mare cutie> Se auzeau <din depărtare> prin pădure, cu un fel de <subțire> vibrație *B1* // 15 cele mai aspre zgomote, cele mai surde *A,B*; cele mai <surde> aspre zgomote, cele mai <înăbuşite> surde *B1* // 17 ca o vioară. Lovituri de topor *A,B*; ca o vioară fragilă / sensibilă. Lovituri de topor <, țipete> *B1* // 18 străbăteau *A,B*; <treceau prin / păreau că vin> străbăteau *B1* // 19 - 20 Trecea uneori peste pădure o adiere abia simțită *A,B*; <Nu era nicio undă / Din vârful Postăvarului se auzea / Nu era nicio adiere de vânt / Brazii foşneau fără vânt / Brazii, albi de zăpadă, erau / Se deştepta uneori o> Trecea uneori peste <brazi> pădure o <adiere / fâlfâire de vânt> adiere abia simțită <, ca o briză> *B1*// 22 pe o mare prea calmă. Numai pe creste *A,B*; <oprite în loc> pe o mare prea calmă. Numai <în vârful Postăvarului> pe creste *B1* // 23 bătaia vântului ridica zăpada *A,B*; bătaia vântului <mai repede> ridica zăpada <Zăpada se ridica pulverizată / De jos, din Valea Timişului / Din vârful Postăvarului se vedeau ca nişte mici cratere de argint / nimbate / ca un nimb de pulbere fină> *B1* // 24 în mici fântâni *A*; <într-o fântână arteziană> în mici fântâni *B*; în fântâni *B1* // 31 - 32 Dar băiatul primea acum cu *A,B*; Dar băiatul <nu mai primea / nu mai ținea seama de nimic> primea acum cu <indiferență> *B1*

1131 3 text lipsă *A,B*; <Soarele îi dădea un fel de amețeală exuberantă, de beție / o amețeală, o exuberanță> [Soarele <îl îmbăta ca un vin> îi dădea o <amețeală> bucurie febrilă, exuberantă, <plină de / care îl obosea / cu prea multe gesturi> cu o prea vie nelinişte.] < – Ar trebui să te potoleşti, Gunther. / – E primăvară! Soarele îl îmbăta ca un vin. Umbla cu capul gol. / În cămaşă de vară, cu gâtul liber, cu capul gol, alerga pe skiuri> *B1* // 4 plină de gesturi. Umbla tot timpul cu *A,B*; plină de gesturi <, cu o prea vie nelinişte>. Umbla tot timpul <în soare> cu <capul gol, cu brațele goale, cu gâtul liber> *B1* // 5 şi alerga *A,B*; <râzând şi în lumina / În plină lumină, ochii lui albaştri se decolorau> şi <se lăsa purtat pe skiuri, cu braţele / deschizând braţele> alerga *B1* // 7 Faffner *A,B*; Faffner, <mai cuminte> *B1* // 9 îl întreba *A,B*; <îi spunea> îl întreba *B1* // 12 Câinele ridica *A,B*; <Câinele făcea ochii mici în soare / ridica spre soare / în lumina de zi> Câinele ridica *B1* // 13 - 14 cu vechea lui lene *A,B*; cu <un fel de> vechea lui lene <neîncrezătoare> *B1* // 14 de animal *A,B*; de animal <somnoros> *B1* // 19 - 20 bucurie a lui Gunther. *A*; bucurie a lui Gunther. <Să-l fi obosit aşa de mult iarna? Să nu mai aibă oare destule puteri pentru cele două luni aspre care mai rămâneau?> *B*; bucurie a <băiatului> lui Gunther <, izbucnirea lui, în care citea un fel de / Vedea în ea un fel de izbucnire nervoasă, un fel de satisfacţie>. „Să-l fi obosit aşa de mult iarna? Să nu mai aibă oare destule puteri pentru cele două luni aspre <grele / uşoare> care mai rămâneau?" *B1* // 21 Băiatul se simţea *A,B*; Băiatul <se vedea în martie> se <vedea ajuns la capătul efortului> simţea *B1* // 22 satisfacţie victorioasă *A,B*; satisfacţie <răzbunătoare> victorioasă *B1* // 23 - 24 să ajungă în martie şi să poată înfrunta familia Grodeck *A,B*; să <ajungă / împlinească 21 de ani / iasă din iarnă> ajungă în martie şi să<-i> poată înfrunta pe Grodeci <familia Grodeck> *B1* // 25 efortul lui de a trăi *A,B*; efortul lui de <viaţă> a <rămâne în viaţă> trăi *B1* // 26 Nora ar fi vrut să tempereze *A,B*; Nora <încerca să> ar fi vrut să tempereze <prea marea lui fericire> *B1* // 29 ea singură încerca să rămână calmă. *A,B*; <la fel de tineri, la fel de copii> ea singură încerca să rămână <stăpână pe ea> calmă. *B1* // 32 aşezate. *A,B*; aşezate <şi simţea în lenea lui Faffner>. *B1*

1132 4 Paul *A,B*; <Se auzeau picături de apă căzând pe burlane din / Paul ieşea în> Paul *B1* // 5 Se culca afară *A,B*; Se culca <în faţa / pe treptele / afară pe> afară *B1* // 5 acolo *A,B*; acolo <în soare> *B1* // 6 Sub pleoape *A,B*; <O lumină roşie, caldă> Sub pleoape *B1* // 8 ceasurile de plaje de la Balcic. Avea senzaţia *A,B*; amintea <de ceva din zilele> ceasurile de plaje <inundate de soare. Era un fel de> de la Balcic. Avea <impresia> senzaţia *B1* // 9 zvâcnind *A,B*; zvâcnind <şi un tumult de ghioc în urechi / această zvâcnire, bătaie ritmică răsuna în urechi ca un tumult confuz> *B1* // 10 erau asurzite *A,B*; erau <pline> asurzite *B1* // 11 unde se află *A,B*; unde se află <de când / uita ca va trebui să se> *B1* // 11 - 12 această toropeală *A,B*; această <beatitudine> toropeală *B1* // 12 - 13 pentru totdeauna. *A,B*; pentru totdeauna <, că nimeni nu-l va ridica de acolo, că nici>. *B1* // 14 - 15 nici propria lui imagine. *A,B*; <niciun nume> nici propria lui imagine. <Totul era uitat, oprit.> *B1* // 15 Îşi simţea doar braţele calde *A,B*; Îşi simţea doar <pielea> braţele <arse de soare> calde *B1* // 16 că lumina *A,B*; că <această> lumina *B1* // 21 - 22 vagi senzaţii *A,B*; vagi <depărtate> senzaţii *B1* // 25 frunze tinere. Brazii *A,B*; frunze tinere <, de pământ>. <Pământul> Brazii *B1* // 26 ale zilei *A,B*; ale zilei <, petele mari violete se stingeau toate până la> *B1* // 27 - 28 se stingeau după o ultimă aprindere intensă, în momentul apusului. *A,B*; <se stingeau / descreşteau> se stingeau <până la / pe câmpia / după ultimele văpăi ale apusului> după o ultimă <Era o clipă de incendiu pe toată> aprindere intensă, în <momentul apusului / amurg. Din vârful Postăvarului, apusurile de soare erau glorioase. În primele ore> momentul apusului. *B1* // 30 primele minute era neverosimil de galbenă *A,B*; primele minute <ale serii / amurgului> era neverosimil de <galbenă, un galben cald, ca un alt soare aprins> galbenă *B1* // 31 cald, puternic *A,B*; cald, <de metal / solar / aprins> puternic <Pe urmă, pe măsură ce munţii se / Pe urmă, cu o lovitură / Mai târziu / Din vârful Postăvarului> *B1* // 32 şi de seară. *A,B*; şi de <amurg> seară. <Era ultima lumină> *B1*

1133 1 lumina ei spectrală *A,B*; lumina ei <vaporoasă> spectrală *B1* // 2 ca nişte lacuri *A,B*; ca nişte <lacuri liniştite, adânci, transparente / lacrimi> lacuri *B1* // 5 Se vedeau *A,B*; <Braşovul / În Valea Timişului> Se vedeau *B1* // 5 - 6 lumini rare pe Valea Timişului; se vedeau *A,B*; lumini <mici> rare pe Valea Timişului; se vedeau <trenurile> *B1* // 7 farurile maşinilor *A,B*; farurile maşinilor <pe şoseaua> *B1* // 10 Pădurile foşneau fără vânt, fără clătinare *A,B*; <Plecau de acolo> Pădurile foşneau fără vânt, <ca de un fior / înfiorate>

fără clătinare <Sub zăpadă, pământul> *B1* // 11 Pietrele *A,B*; <Pământul> Pietrele *B1* // 14 pe skiuri. *A,B*; pe skiuri <, neştiind încotro>. *B1* // 18 se căutau *A,B*; <neştiind încotro / pentru ca să-şi aleagă drumul, se întrebau / privirile lor> se căutau *B1* // 20 şi atunci *A,B*; şi atunci <în această întâlnire de priviri> *B1*

1134 1 din nou în ajun de Bobotează. *A,B1*; din nou <în ajun de Bobotează> o zi înainte de sfârşitul vacanţei. *B* // 7 spuse Hagen, închizând obloanele. *A,B1*; spuse <spuneau oamenii de la S.K.V> Hagen închizând obloanele <la ferestre>. *B* // 8 - 9 o mai aveau *A,B1*; o <petreceau la cabană, înainte> mai aveau *B* // 9 - 10 de petrecut pe munte semăna foarte bine cu noaptea *A,B1*; de petrecut <la cabană> pe munte <semăna cu noaptea> semăna foarte bine cu noaptea <în care sosiseră> *B* // 10 Vântul arunca *A,B1*; <Vântul şuiera prin pădure / Vântul arunca valuri de zăpadă în ferestre. Faffner lătra spre pădure. / Faffner lătra uneori spre pădurea împietrită de ger, dar şi atunci> Vântul arunca *B* // 13 -14 Lângă focul din cămin, Nora recita cuvintele care o întâmpinaseră în prima seară. *A,B1*; |<*Mancher auf der Wanderschaft / Kommt ans Tor auf dunklen Pfaden*, recita Nora încet>| Lângă focul din cămin, Nora recita <versul care în> cuvintele care îi uraseră în <seara aceea> în prima seară, bun venit. *B* // 20 Întoarcerea iernii *A,B1*; |<De câteva zile, lumea de la S.K.V. şi de la T.C.R. începuse să coboare spre Braşov. Se auzeau mereu mai puţine strigăte în pădure. Cele două cabane de turism rămâneau pustii>| <Brusca întoarcere a iernii îl arunca într-o deprimare / Întoarcerea bruscă a iernii îl găsea nepregătit / Cele câteva zile de soare îi / Obrajii îi erau încă arşi de soare, fruntea îi era încă luminată> Întoarcerea <bruscă a> iernii *B* // 22 Scurta primăvară *A,B1*; <Obrajii îi erau încă / Era o lovitură. Trăise până atunci într-o agitaţie nervoasă, care rămânea acum oprită în vid / într-o bucurie care rămânea acum fără sens.> Scurta primăvară <sfârşită> *B* // 23 Asista în tăcere *A,B1*; <Îşi pierduse dintr-o dată> Asista <fără> în tăcere *B*

1135 1 - 2 care îşi strângeau *A,B1*; care <îşi strângeau lucrurile, îşi pregăteau> îşi strângeau *B* // 3 erau arşi *A,B1*; erau încă arşi *B* // 4 redevenea palidă. *A,B1*; redevenise palidă. *B* // 6 – Trebuie neapărat să plecaţi? *A,B1*; – Trebuie neapărat să plecaţi? <spuse el deodată> *B* // 7 - 8 cu nepăsare, încercând să ascundă *A,B1*; cu un efort de nepăsare, puţin răstit, încercând să ascundă <dorinţa lui> *B* // 9 – Trebuie neapărat? *A,B1*; < – Trebuie neapărat să plecăm? Paul repetă gânditor întrebarea lui Gunther şi rămase pe gânduri.> – Trebuie neapărat? *B* // 13 Dacă am înţelege *A,B1*; <Dacă am înţelege că nu ne aşteaptă nimic important în altă parte decât aici. Gândul de a rămâne acolo> Dacă am înţelege *B* // 14 să rămânem *A,B1*; să rămânem <aici> *B* // 16 în lucrurile ei *A,B1*; în lucrurile ei <şi să verifice pe care le> *B* // 17 - 18 Gândul copilăros de a rămâne la cabană *A,B1*; <Ea singură / Gândul copilăros de a rămâne toată iarna / pentru totdeauna la cabană / de a nu se mai întoarce niciodată> Gândul copilăros de a rămâne toată iarna <la cabană, poate toată viaţa> la cabană <trecu o secundă> *B* // 18 - 19 dar îl alungase cu un gest hotărât. *A,B1*; dar <nu voise să-l primească> îl alungase <„Trebuie să fie cineva în casa asta, care să nu viseze", îşi zise privindu-i pe cei> cu un gest hotărât. *B* // 22 - 23 În ziua de 8 ianuarie, la 8 dimineaţa *A,B1*; <Că elevele mele mă aşteaptă.> şi că <în dimineaţa> în ziua de 8 ianuarie, la ora 8 *B* // 24 - 25 Spunea într-adins lucruri indiferente, reci, puţin aspre, ca să prevină lacrimile. *A,B1*; |Vorbea într-adins <cu această> ca o profesoară, spunând lucruri <precise> simple <precise, tocmai pentru că nu voia să>| Spunea într-adins aceste lucruri simple, care acopereau cu indiferenţa lor propria ei emoţie. *B* // 27 prea mare *A,B1*; prea mare <şi câinele> *B* // 29 se opri. *A*; se opri pe loc, uitându-se după ei cum se depărtează. <Avea o privire care / – Hai, du-te acasă, Faffner. Şi nu te mai> *B*; se opri <, uitându-se / lăsându-i să meargă mai departe şi privindu-i cum se depărtează.> *B1* // 32 Câinele *A,B1*; <Până în ultimul moment, Hagen> Câinele *B* //

1136 1 Hagen tăcuse tot timpul. Venea *A,B1*; <Până la Ruia, Hagen / Tot drumul / Hagen le dădu câteva sfaturi pentru drum, dar nu le spuse niciun cuvânt de despărţire> Hagen tăcuse <până în ultimul moment al despărţirii> tot timpul

<până în ultimul>. <Mergea> Venea *B* // 2 pelerina lui cenușie desfăcută în vânt. *A,B1*; pelerina lui cenușie <deschisă / bătută de> desfăcută în vânt. <La Ruia se oprise.> *B* // 5 pe băiat singur. *A,B1*; pe <Gunther> băiat singur. <Nora îl privi> *B* // 7 cu un gest *A,B1*; cu un gest <cu totul neașteptat> *B* // 11 un portret *A,B1*; un portret <de femeie> *B* // 13 cu cel *A,B1*; cu <portretul> cel *B* // 15 Nora nu știu cum să-i răspundă. *A,B1*; <Nora ridică spre> Nora nu știu cum să-i <mulțumească> răspundă. *B* // 16 acel neașteptat dar *A,B1*; acest neașteptat dar *B* // 17 ceva aspru *A,B1*; ceva aspru <de om / un fel de> *B* // 18 de prietenie. *A,B1*; de afecțiune / prietenie. *B* // 20 pe dumneata, Hagen. *A,B1*; pe dumneata, Hagen. <Aș vrea să-ți spun / Să știi că mie nu mi-a fost niciodată frică de dumneata.> *B* // 21 Ochii *A,B1*; <Omul avea ochii albaștri, reci, duri, fără> Ochii *B* // 22 Nora așteptă *A,B1*; <Nora căută> Câteva secunde, Nora așteptă *B* // 23 dar nimic nu se lumină pe fața lui *A,B1*; <de prietenie> dar nimic nu se lumină pe fața <aceasta> lui *B* // 25 – Mergeți *A,B1*; < – Mergeți cu bine, zise Hagen cu vorbirea lui apăsată.> – Mergeți *B* // 26 nu mai aveau *A,B1*; nu mai <era> aveau *B* // 27 să caute *A,B1*; să caute <pe copaci> *B* // 28 indicatoare. Pârtia până la Crucur era fără accidente *A,B1*; indicatoare <pe copaci>. <Până la Crucur> Pârtia până la Crucur era fără <oprire> accidente *B* // 29 Cursa era înșelător de simplă și părea *A,B1*; <Skiurile își măreau viteza cu fiecare metru / se angajau într-o cursă / Plecarea era simplă> Cursa era înșelător de simplă și părea <că nu cere> *B* // 31 își accelerau singure *A,B1*; își accelerau <cu fiecare secundă> singure *B*

1137 1 cu un *A,B1*; cu un <fel de bătaie> *B* // 2 ieșeau mai ușoare *A,B1*; ieșeau <ușurate> mai ușoare *B* // 3 pe spate *A,B1*; pe <umeri> spate <ca o raniță> *B* // 6 Bătea *A,B1*; <Șuiera un vânt aprig> Bătea *B* // 8 în față. Câteva secunde *A,B1*; în față <, în ochi, orbindu-l>. <Timp de o secundă> Câteva secunde *B* // 12 și cum. *A,B1*; și cum. <Era de necrezut că> *B* // 17 la care *A,B1*; <în> la care *B* // 18 cu ușa *A,B1*; cu ușa <dată de perete> *B* // 20 de skiuri *A,B1*; de skiuri <arătau că> *B* // 21 - 22 poiana bătută de viscol. *A,B1*; poiana acoperită de zăpadă, bătută de viscol. *B* // 24 se pierdeau printre brazi. Dreptunghiurile albe *A,B1*; se pierdeau <în pădure> printre brazi. <Sub brazii> Dreptunghiurile <alb-galbene> albe *B* // 25 - 26 pe copaci, acoperite de zăpadă. *A,B1*; pe copaci, <acoperite de zăpadă> îngropate în zăpadă, <decolorate, șterse> pierdute în furtună <, stinse în ceață>. *B* // 26 Drumul prin pădure era plin de obstacole, iar *A,B1*; <Panta cobora> Drumul prin pădure era plin de obstacole, <și mai ales plin de schimbări> iar <panta> *B* // 28 din schimbări *A,B1*; din <treceri subite> schimbări *B* // 30 - 31 skiurile erau smulse și aruncate *A,B1*; skiurile <trebuiau> erau smulse <de pe linia lor> din viteză și aruncate <spre dreapta sau spre stânga> *B* // 32 - 33 obstacolele și dădea comenzi *A,B1*; obstacolele <dar de cele mai multe ori> și dădea comenzi <scurte> *B*

1138 1 skiurile săreau *A,B1*; skiurile săreau <înainte sau brusc spre dreapta sau spre stânga, aruncându-l> *B* // 3 loviturile. *A,B1*; loviturile. <Totul se petrecea fără să-și dea / și pornea mai departe într-un plug pe care trebuia / cu privirea / înainte de a se dezmetici> *B* // 4 fixată așa de intens înainte, spre *A,B1*; fixată <cu intensitate> așa de intens înainte <spre punctul / încât opririle / căderile>, spre *B* // 6 încât *A,B1*; încât <căderile> *B* // 8 După câteva clipe de încordare *A,B1*; <Se închideau> După câteva clipe de încordare, <o putere> *B* // 10 Avea atunci *A,B1*; <Senzația de cădere era în acel moment fulgerătoare și totuși / ca după o scurtă / bruscă> Avea atunci *B* // 12 plutind *A,B1*; <neștiind> plutind *B* // 13 Intrară în Brașov *A,B1*; Intrară în Brașov <înghețați de frig> *B* // 14 Pe străzi viscolul era *A,B1*; Pe străzi<le orașului> viscolul <era mai puțin aprig / se potolea> era *B* // 15 Vânturile *A,B1*; <Paul avea impresia / Se opriră> Vânturile *B* // 16 Erau în întregime albi. *A,B1*; <Paul rămase câtava vreme fără suflu. / Rămaseră câtva timp rezemați de prima poartă întâlnită. Erau albi de zăpadă.> Erau <albi> în întregime albi <de parcă ar fi ieșit / și înghețați>. *B* // 18 sub genele albite. *A,B1*; sub genele <albite / ninse> albite. *B* // 25 că au plecat *A,B1*; că <toată cursa lor nu durase decât câteva secunde / nu două ore, ci> au plecat *B* // 26 și că muntele *A,B1*; și că <oamenii> muntele *B* // 27 era foarte departe în urma lor. *A,B1*; era <de mult în urma lor> foarte departe în urma <lor – într-un vis terminat. Dar i se părea> lor. *B* // 28 - 29 decât un minut, că totul se petrecuse *A,B1*; decât <cinci secunde / cinci minute / o secundă> un minut, că totul se petrecuse <uimitor> *B* // 29 repede *A,B1*; repede <şi că dacă închide ochii poate simţi încă / mai poate încă surprinde / regăsi această stranie / că totul fusese o călătorie imaginară> *B* // 32 măsura timpului. *A,B1*; măsura <obişnuită a> timpului. <Orele şi minutele treceau la fel de uşoare sau grele, la fel de repezi sau lente.> *B*

1139 2 Străzile *A,B1*; <Pe străzi> Străzile *B* // 3 păreau nişte imense peroane *A,B1*; <semănau> păreau nişte imense peroane <de gară> *B* // 4 o mulţime grăbită, agitată şi volubilă aştepta *A,B1*; o mulţime <grăbită / de oameni grăbiţi, agitaţi> grăbită, agitată şi volubilă <aştepta / ar fi aşteptat trenurile de întoarcere> aştepta *B* // 6 erau luate *A,B1*; erau <asaltate> luate *B* // 8 Lumea *A,B1*; <Încă o dată / Lumea care coborâse de dimineaţă de la cabanele / Erau printre ei figuri arse de soare Lumea *B* // 10 departe *A,B1*; departe, <de la Bâlea> *B* // 12 arse de soare *A,B1*; arse de soare, <cărora Paul le> *B* // 14 recunoscut. *A,B1*; recunoscut. <Cei care veneau din munţi aveau> *B* // 18 le-au lăsat jos? *A,B1*; le-au lăsat jos? <pe care le-au uitat? De care s-au despărţit?> *B* // 20 – Cine a fost în munţi e un om liber *A,B1*; - Cine a fost în munţi, <spuse răspunse Nora, dragul meu> e un om liber. <Noi nu ne întoarcem la / Paul repetă după ea, în gând: „un om liber, un om liber...”> *B* // 22 - 23 repeta cuvintele *A,B1*; repeta în gând cuvintele *B*

1140 2 înaintea lui. *A,B1*; înaintea lui. <Îi plăcea să asculte> *B* // 3 Trenurile veneau din Ardeal ca *A,B1*; <Trenurile veneau din Ardeal cu mari întârzieri.> Trenurile <care> veneau din Ardeal ca <nişte> *B* // 5 ca nişte *A,B1*; ca nişte <pluguri / spărgătoare de gheaţă> *B* // 7 – Se formează un tren *A,B1*; Se face un tren *B* // 10 - 11 de stat la Braşov şi *A,B1*; de <petrecut> stat la Braşov şi <erau bucuroşi că se pot plimba pe străzile oraşului/ îi desparte încă / între cabana din Postăvar şi Bucureşti aveau> *B* // 11 să le petreacă pe străzi *A,B1*; să le petreacă plimbându-se pe străzi *B* // 13 de cetate veche, dar *A,B1*; de cetate, dar *B* // 13 a porni *A,B1*; a porni <, intrară la Coroana să-şi lase skiurile> *B* // 15 să se odihnească. *A,B1*; să se odihnească. <Nora voia să scrie câteva cărţi poştale> *B* // 16 feţe *A,B1*; <o larmă vioaie> feţe *B* // 17 - 18 figuri deschise de oameni tineri coborâţi *A,B1*; figuri deschise de <sportivi> oameni tineri coborâţi / veniţi *B* // 19 o masă liberă, într-un colţ *A,B1*; o masă liberă, <pentru ei până să li se aducă un ceai> într-un colţ <în care păreau că se> *B* // 20 se refugiaseră *A,B1*; se refugiaseră <numai localnici, supăraţi de această invazie> *B* // 21 - 22 şi supăraţi de năvala de tinereţe, care le turbura *A,B1*; şi <oameni> supăraţi de invazia <aceasta> de tinereţe, care le <deranja> turbura *B* // 23 Toţi erau serioşi, tăcuţi, greoi *A,B1*; < – Vezi cum seamănă cu bătrânul Grodeck? spuse / şopti Nora / observă Nora în şoapte.> < – Într-adevăr> Toţi erau serioşi, <aspri şi> tăcuţi, <indiferenţi> greoi <cu ceva implacabil în frunţi> *B* // 25 frunte rezistentă, închisă. *A,B1*; frunte <care rezistă> rezistentă, <impasibilă> închisă <indiferentă>. <Peste umărul> *B* // 27 de atenţie îngrijorată *A,B1*; de concentrare îngrijorată *B* // 28 Paul surprinse *A,B1*; Paul <zări un titlu / citi> surprinse *B* // 31 Nu ştia ce însemnau *A,B1*; Nu ştia ce <poate> înseamnă *B* // 32 - 1 în cele două săptămâni trăite pe munte se întâmplaseră în lume lucruri extraordinare şi că acel titlu *A,B1*; în cele două săptămâni <de viaţă> trăite <în pădure> pe munte, la cabană, se întâmplaseră în lume <lucruri / evenimente> lucruri capitale şi că <poate titlul acela cu litere> acel <neînţeles> titlu *B*

1141 5 nelinişte. *A,B1*; nelinişte. <Nu, nu se întâmplase nimic. Avea în mână toate ziarele de la Bucureşti, le răsfoise pe toate> *B* // 7 Întoarse capul şi se uită *A,B1*; Întoarse capul şi <căută cu privirea / se uită mirat / cu mirare la mesele din apropiere, ca să vadă cine / fără să recunoască pe cineva> se uită *B* // 13 le citise *A,B1*; le <răsfoise> citise *B* // 14 – Îmi dai voie? spuse Paul *A,B1*; < – Îmi dai voie? Paul le răsfoi în grabă, aruncându-şi ochii la titluri / pe paginile de telegrame> – Îmi dai voie? spuse Paul, <rămânând în picioare> *B* // 16 oră. *A,B1*; oră <, citea titlurile, îşi arunca o privire>. *B* // 18 parcurse cu ochii tot acel vraf de ziare. *A,B1*; parcurse tot acel vraf dejurnale. Nu era nicio veste. *B* // 24 - 25 ca o cravată. *A,B1*; ca o cravată <şi prinsă cu o agrafă de argint>. *B* // 31 nu ne-am văzut? *A,B1*; nu ne-am <văzut / întâlnit> văzut? *B* // 32 Vorbea ca de obicei, cu o mulţime *A,B1*; <Punea> Vorbea ca de obicei, cu o <ploaie> mulţime *B*

1142 1 Paul era mereu în picioare *A,B1*; <Râdea> Paul <o privea> era mereu în picioare <şi o privea fără> *B* // 4 atât de mici?" *A,B1*; atât de mici?" <E oare cu putinţă ca pe fata asta> *B* // 5 Ea se opri *A,B1*; < – Dar ce s-a întâmplat cu tine? / – Ce e cu tine, Paul? De ce taci? S-a întâmplat ceva? Eşti schimbat. Da, eşti foarte schimbat. Nu ştiu de ce. Unde te-ai înnegrit aşa? Eşti ars de soare. / Se uita la ea fără curiozitate, dar> Ea se opri *B* // 8 priveşti aşa? *A,B1*; priveşti aşa? <Se întâmplă ceva cu tine. / S-a întâmplat ceva cu tine? / Se întâmplă ceva cu tine, nu?> *B* // 9 schimbat. *A,B1*; schimbat. <Nu îmi dau seama.> *B* // 13 Plecă de acolo fără să-i *A,B1*; <Nu ştia ce să-i spună> Plecă de <lângă ea> acolo fără <s-o întrebe nimic, fără să-i spună nimic> să-i *B* // 14 - 15 un cuvânt prietenos pentru ea, dar nu găsi nimic. *A,B1*; un cuvânt prietenos <sau măcar> pentru ea, dar <nimic> nu-şi putea abate gândul de la ochii ei mici, <pe care i se părea că-i vede pentru prima oară> ca şi cum i-ar fi văzut pentru prima oară. *B* // 17 - 18 Nora îl aştepta la masa lor din colţ, gata de plecare. *A,B1*; <La întoarcerea la> Pe Nora <pe care o găsi> o găsi scriind <cărţi poştale> o scrisoare. / – Îi scriu mamei la Cernăuţi ca s-o felicit de Anul Nou. E cam târziu. Şi pe urmă, fără să se întrerupă din scris, întrebă cu o sinceră lipsă de curiozitate. *B* // 19 - 20 – Cine e fata blondă care te-a oprit? întrebă ea fără mare curiozitate. Paul se gândi o clipă şi pe urmă răspunse scurt: – O fată din Bucureşti. O pictoriţă. *A,B1*; – Cine e fata blondă care te-a oprit? – O <pictoriţă> fată din Bucureşti. O pictoriţă, răspunse Paul, după o clipă de gândire. <Lui Paul răspunsul i se părea suficient.> *B* // 26 cu vagoanele pline *A,B1*; cu vagoanele pline <de skiori> *B* // 28 aşteptau alte grupuri *A,B1*; aşteptau <grupuri de fete şi / noi de> alte grupuri <de fete şi băieţi> *B* // 29 - 30 Toată lumea vorbea despre zăpadă şi despre timp. *A,B1*; <Cei mai mulţi> Toată lumea vorbea despre <zăpadă, despre concursuri / zăpada bună sau rea care a fost pe> zăpadă şi despre timp <, despre ski>. *B* // 31 Fete şi băieţi *A,B1*; <Grupul / Câţiva băieţi şi fete / Oamenii veniţi din Bihor povesteau că la Stâna de Vale avuseseră tot timpul soare.> Fete şi băieţi *B*

1143 3 - 4 Se priveşte în fereastra *A,B1*; <E de ajuns să se privească> Se priveşte în <oglinda> fereastra *B* // 4 ca într-o oglindă *A,B1*; ca într-o oglindă <ca să-şi dea seama că ceva / este schimbat> *B* // 5 Faţa îi e brăzdată de zgârieturi, pe frunte *A,B1*; Toată faţa îi e <plină> brăzdată de zgârieturi, <ca de nişte cicatrice pe care soarele / dar> pe frunte <păstrează> *B* // 8 – 9 dar peste toate acestea a trecut soarele şi le-a cicatrizat. Nimeni în vagon *A,B1*; dar pe toate le-a cicatrizat soarele. Nimeni <nu e mai negru> în tot vagonul *B* // 12 exaltare copilărească. *A,B1*; exaltare copilăroasă. *B* // 13 ar voi să facă. *A,B1*; ar vrea să facă. *B* // 16 - 17 să salveze un om? *A,B1*; să <salveze o viaţă de om> salveze un om?

B // 18 - 19 cred că viaţa noastră e plină de obiceiuri proaste *A,B1*; cred că <ceea ce cunoaştem> viaţa noastră <ta / o viaţă de om e făcută din / e plină de idei fixe, de manii> e plină de <greşeli> obiceiuri proaste *B* // 23 - 24 aprindere, cu un accent de îndârjire exagerată. *A,B1*; aprindere, <cu un fel de îndârjire exagerată şi îşi dădea seama că> cu un accent <exagerat de> de îndârjire *B*

CUPRINS

Prefaţă V

Cronologie XXXV

Notă asupra ediţiei LXXIX

FRAGMENTE DINTR-UN CARNET GĂSIT 3 (1147)[*]

FEMEI (roman) 45 (1159)

DE DOUĂ MII DE ANI (roman) 207 (1181)

CUM AM DEVENIT HULIGAN 481 (1328)

DESCHIDEREA STAGIUNII 619 (1370)

ORAŞUL CU SALCÂMI 635 (1371)

ACCIDENTUL 847 (1420)

NOTE, COMENTARII ŞI VARIANTE 1145

---

[*] Cifrele din paranteză trimit, când e cazul, la aparatul de note, comentarii şi variante unde se află referinţele la textul respectiv.